

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK DİN MÜSİKİSİ BİLİM DALI

**ŞİHÂBÜDDİN EN-NÜVEYRÎ'NİN *NIHÂYETÜ'L-EREB*'İNDE
MÜSİKÎ İLE İLGİLİ BÖLÜMLER VE DEĞERLENDİRMESİ**

Doktora Tezi

Mustafa Said AKDOĞAN

Ankara, 2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK DİN MÜSİKİSİ BİLİM DALI

ŞİHÂBÜDDİN EN-NÜVEYRÎ'NİN *NIHÂYETÜ'L-EREB*'İNDE
MÜSİKÎ İLE İLGİLİ BÖLÜMLER VE DEĞERLENDİRMESİ

Doktora Tezi

Mustafa Said AKDOĞAN

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Fatih KOCA

Ankara, 2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK DİN MÛSİKÎSİ BİLİM DALI**

**ŞİHÂBÜDDİN EN-NÜVEYRÎ'NİN
NİHÂYETÜ'L-EREB'İNDE
MÛSİKÎ İLE İLGİLİ BÖLÜMLER
VE DEĞERLENDİRMESİ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Fatih KOCA

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Fatih KOCA

Prof. Dr. Mehmet TIRAŞCI

Doç. Dr. Serbülend ARPA

Doç. Dr. Oğuzhan TAN

Doç. Dr. Nurullah YAZAR

Tez Savunması Tarihi

01.09.2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Prof. Dr. Fatih KOCA danışmanlığında hazırladığım “**Şihâbüddîn en-Nüveyrî’nin *Nihâyetü’l-Ereb*’inde Mûsikî İle İlgili Bölümler ve Değerlendirmesi (Ankara, 2025)**” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

11.09.2025

Mustafa Said AKDOĞAN

ÖN SÖZ

Tıpkı sözlükler gibi toplumların zihin dünyalarını yansıtan eserler olan ansiklopedilerin XIV. yüzyıldan kalan seçkin bir örneği olan *Nihâyetü'l-Ereb*¹ sayısız akademik çalışmada bir referans kaynağı olmuş, Dînî Mûsikî sahasında ise özellikle hicrî ilk üç asırlık dönemde yaşamış musikişinaslarla ilgili çalışma yapan pek çok araştırmacının başvurduğu temel kaynaklardan biri olmuştur. Kaynakça ve dipnotlarda adına sıkça rastladığımız bu eserin değeri özellikle Batı ve Arap dünyasında anlaşılmasına rağmen 31 ciltlik ve yaklaşık 9000 sayfalık hacmi sebebiyle müstakil olarak hakkında çok az çalışma yapılmıştır. *Nihâyetü'l-Ereb*'in mûsikî ile ilgili kısmının müstakil olarak ele alındığı bir çalışma ise günümüze kadar yapılmamıştır. Böyle bir çalışmanın gerekli olmasına rağmen bugüne kadar gecikmesinin başlıca sebebi uzun soluklu bir çalışmayı gerektiriyor olmasıdır.

Eserin müellifi olan ve Memlûkler döneminin önde gelen kâtip ve müstensihlerinden biri olan Nüveyrî, eseri için bir orijinallik iddiasında bulunmamakta, hatta kendisine yapılabilecek eleştirilerin aslında alıntı yaptığı 'yüce kimseler'e yapılmış olacağını ifade etmektedir. Ancak eserin orijinal olmaması XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde tamamlanarak sonrasında bazı ilâvelerin yapıldığı bu eserin kıymetini düşürmemektedir. Çünkü bir derlemeci olarak hareket eden müellif, kaynak seçiminde titiz davranmış, yaşadığı dönemden bugüne kadar itibar edilen kaynaklar üzerinden meseleleri aktarmıştır. Söz gelimi İslam'da mûsikînin hükmü ile ilgili kısımlarda, konusundaki ilk çalışmalardan biri olan İbnü'l-Kayserânî'nin *Kitâbu's-Semâ* isimli eserini; semâ ile ilgili meselelerde İmâm Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn* isimli eserini; mûsikîşinaslar hakkındaki meselelerde Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eğânî* adlı eserini odak noktasına

¹ Eserin tam adı *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* olmakla birlikte eserin ismi çalışmamız içerisinde zaman zaman *Nihâyetü'l-Ereb* şeklinde kısaltılarak kullanılmıştır.

koymuştur. Muteber kaynaklar üzerinden bir derleme çalışması olarak ortaya konulan ve sahamızdaki pek çok araştırmacı tarafından referans kaynağı olarak kullanılan bu eserin msik ile ilgili kısmının tarafımızca çalışılması ve özellikle Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sonrasındaki  asırlık sredeki Müslüman toplumun msik yaşantısına ve bu üç asırda yaşamış msikşinaslar ile onların yaşantılarına dair anekdotlar vasıtasıyla bu döneme ışık tutabilmek bizler için bir mutluluk vesilesidir.

“şihbddn en-Nveyr’nin *Nihyet’l-Ereb*’inde Msik İle İlgili Bölümler ve Değerlendirmesi” adlı tezimizde eserin msik ile kısmını  bölümde incelemiş bulunmaktayız. Giriş bölümünde bizi böyle bir çalışmaya sevk eden sikler, araştırmanın problemi, tezin amacı ve önemi, kuramsal erevesi, araştırma hipotezleri ve yöntemi ortaya konulmuştur.

Birinci bölümde eserin müellifi Nveyr’nin ismi ve nesebi (soyu), künye ve nisbesi, doğum yeri ve zamanı, ailesi, gençlik dönemi ve ilim tahsil ettiği hocaları, Dvn’l-Has’taki vazifesi, şam’a gönderilmesi ve şakhab Savaşı’na katılması, Khire’ye dönüşü ve Khire’deki idare ve denetim vazifeleri, Trablus’a gönderilmesi ve buradaki vazifeleri, Khire’ye dönerek dvn nzırlığına getirilmesi ve vefatı meseleleri ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde Nveyr’nin *Nihyet’l-Ereb f Fnni’l-Edeb* isimli eserinin ne zaman ve niçin yazıldığı, eserin içeriği, müellif nüshaları ve eser hakkında yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde *Nihyet’l-Ereb*’in msik ile ilgili 335 sayfalık Arapça bölümü Türkçe’ye tercüme edilmiş, Türkçe metin içerisinde sayfa ve cilt numaraları verilerek ilgili yerlerin Arapça metinle mukayese edilerek okunmasına imkn sağlanmıştır. Müellif tarafından ilgili bölümde aktarılan bilgilerin tamamının doğruluğu müellifin faydalandığı tespit edilen kaynaklar üzerinden karşılaştırma yapılarak teyit edilmiş, müellifin istifade ettiği tespit edilen tüm kaynakların ilgili cilt ve sayfa numaraları her paragrafin ardından

dipnotta gösterilmiştir. Metindeki eksik, yanlış ve anlaşılmayan hususlarla ilgili problemler, müellifin istifade ettiği ilgili kaynaklara doğrudan bakılarak giderilmiştir. Ayrıca metin içerisinde isimleri geçen şahsiyetler, mekanlar ve terimlerle ilgili gerekli bilgiler dipnotlarda verilmiş, açıklamaya ihtiyaç duyulan kapalılıklar dipnotlarda giderilmiştir.

Üçüncü bölümde *Nihâyetü'l-Ereb*'in mûsikî ile ilgili kısmı, yapmış olduğumuz Türkçe tercüme üzerinden incelenmiştir. Bu inceleme doğrultusunda her bir başlık müstakil olarak ele alınmış ve ilgili başlık içerisinde dağınık bir şekilde aktarılan bilgiler düzenlenerek sistematik ve öz bir hale getirilmiştir. Daha sonra incelenilen başlık içerisinde mûsikî sanatının farklı meselelerine dair yapılan tespitler ve dikkat çekici olduğu düşünülen hususlar maddeler halinde sunulmuştur.

Sonuç bölümünde ise araştırmamızda ulaştığımız bilgi ve neticeler genel değerlendirmeye tâbî tutularak tarafımızca yorumlanmıştır.

Bu çalışmayı meydana getirmemde tahlil, tenkit ve tavsiyeleriyle katkı sunan, yardım ve yönlendirmeleriyle rotamı çizen, hem lisans hem de yüksek lisans ve doktora süreçlerimde üzerimde çokça emekleri bulunan danışman hocam Prof. Dr. Fatih Koca'ya; ilk hocam olan, üzerimdeki emeklerini hiçbir şekilde ödeyemeyeceğim Prof. Dr. Bayram Akdoğan'a; akademik hayatımı şekillendirirken rol model aldığım, yetişmemde büyük emekleri olan kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Tıraşçı'ya, beni dualarıyla ve güzel sözleriyle destekleyen aileme, bu süreçteki tüm zorluklara karşı benimle birlikte mücadele eden değerli eşim Nurgül Akdoğan'a ve çalışmam dolayısıyla kendisine yeterince zaman ayıramadığım canım kızım Ayşe Nihan Akdoğan'a şükran borçlu olduğumu ifade etmek istiyorum.

Mustafa Said AKDOĞAN

Ankara, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	1
1.1. Araştırma Problemi (Sorun):.....	1
1.2. Tezin Konusu	2
1.3. Tezin Amacı.....	2
1.4. Tezin Önemi.....	2
1.5. Araştırma Sorunları / Hipotezler	3
1.6. Yöntem	4
BİRİNCİ BÖLÜM:	6
NÜVEYRÎ VE <i>NIHÂYETÜ'L-EREB</i> İSİMLİ ESERİ	6
1. NÜVEYRÎ HAKKINDA.....	6
1.1. İsmi ve Nesebi (Soyu)	6
1.2. Künye ve Nisbesi.....	7
1.3. Doğum Yeri ve Zamanı	8
1.4. Ailesi.....	8
1.5. Gençlik Dönemi ve İlim Tahsil Ettiği Hocaları	9
1.6. Dîvânü'l-Has'ta Göreve Başlaması ve Kâhire'de Nâsırıyye Medresesi'nde İikâmet Etmesi	11
1.7. Dîvânü'l-Has Memuru Olarak Şam'a Görevlendirilmesi ve Moğollara Karşı Şakhab Savaşı'na Katılması	13
1.8. Şam'dan Kâhire'ye Dönüşü ve Kâhire'deki İdâre ve Denetim Vazîfelerini Yürütmesi	15
1.9. Sultan'ın Kerek'te Tahttan Feragat Ettiğini Bildirmesi ve Nüveyrî'nin Sultanın Yanında Yer Alması.....	15
1.10. Nâsırıyye Medresesi'nin Yönetimine Getirilmesi ve Hızlı Yükseliş Sonrası Trablus Görevlendirilmesi (Sürgünü)	16
1.11. Trablus'tan Kâhire'ye Dönüşü ve Dakhaliye ile Murtahiye'nin Dîvân Nâzırlığına Getirilmesi	18
1.12. Vefatı	18
1.13. Biyografik Zaman Çizelgesi	19
2. <i>NIHÂYETÜ'L-EREB</i> HAKKINDA	20
2.1. <i>Nihâyetü'l-Ereb</i> Ne Zaman ve Niçin Yazıldı?	21

2.2. <i>Nihâyetü 'l-Ereb</i> 'in İçeriği.....	23
2.3. <i>Nihâyetü 'l-Ereb</i> 'in Nüshaları.....	28
2.4. <i>Nihâyetü 'l-Ereb</i> Hakkında Yapılan Çalışmalar	35
İKİNCİ BÖLÜM:	39
<i>NIHÂYETÜ'L-EREB</i> 'İN MÛSİKÎ İLE İLGİLİ BÖLÜMÜNÜN AÇIKLAMALI VE KAYNAK TESPİTLİ TÜRKÇE TERCÜMESİ ^{141F}	39
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:	697
<i>NIHÂYETÜ'L-EREB FÎ FÜNÛNÎ'L-EDEB</i> 'DE MÛSİKÎ	697
1. İslâm'da Mûsikînin Hükümü Meselesinin Ele Alınış Şekli	702
1. Gınâ, Semâ' ve Çalgı Çalma'nın Aleyhine Getirilen Deliller	703
1.1. Kitap'tan Getirilen Deliller	703
1.2. Sünnet'ten Getirilen Deliller	705
1.3. Sahâbe ve Tâbiîn Sözlereinden Getirilen Deliller	705
1.4. Eimme'nin (Mezhep İmamları ve Fakihlerin) Sözlereinden Getirilen Deliller	706
2. Gınâ, Semâ' ve Çalgı Çalma'nın Lehine Getirilen Deliller	707
2.1. Kitap'tan Getirilen Deliller	708
2.2. Sünnetten Getirilen Deliller	709
2.2.1. Sünnetten Çalgı Çalmanın Lehine Getirilen Deliller	709
3. Gınâ ve Semâ'ın Haram Olduğuna Dair Getirilen Delillerin Çürütülmesi ..	711
3.1. Gınâ ve Semâ'ın Aleyhine Âyetlerden Getirilen Delillerin Çürütülmesi	711
3.2. Gınâ ve Semâ'ın Aleyhine Hadislerden Getirilen Delillerin Çürütülmesi	713
4. Gazzâlî'nin <i>İhyâu 'Ulûmi 'd-Dîn</i> İsimli Eserindeki Semâ' Bahsinin Ele Alınışı	714
5. İbn Hazm'ın Semâ' Hakkındaki Görüşü	720
6. Sahâbe ve Tâbiîn'den Gınâ Dinleyenler	721
7. Eimme'den (Mezhep İmamlarından), Âbid ve Zâhidlerden Gınâ Dinleyenler	722
8. Tegannî Eden Halîfeler ve Halîfe Oğulları İle Onlardan Nakledilen ve Onlara Nispet Edilen Savtlar (Besteledikleri Güfteler)	724
9. Eşrâf ve Ulemâ'dan Tegannî Edenler	728
10. Toplumun İleri Gelenleri, Devlet Büyükleri ve Komutanlardan Olup Kendilerine Gınâ Bestesi Nispet Edilenler	729
11. Farsça'dan Arapça'ya Gınâ Nakleden, Onlardan Bunları Öğrenen ve Gınâ Hususunda Meşhur Olan Kimseler	730
11.1. Sa'id b. Miscâh (سعید بن مسجح) (ö. 96 / 715'ten sonra).....	732

11.2. Sâ'ib Hâsir (سائب خاثر) (ö. 64 / 683)	735
11.3. Tuveys (طويس) (ö. 86 / 705 - 96 / 715)	736
11.4. Abdullah b. Süreyc (عبد الله بن سريج) (ö. 86 / 705 - 125 / 743)	739
11.5. Ma'bed (معبد) (ö. 125 / 743 - 126 / 744)	741
11.6. el-Garîd (الغريض) Hakkında Bahsedilenler ve Onunla İlgili Âişe bint Talhâ'dan Gelen Haberler (ö. 96 / 715 - 101 / 720)	742
11.7. Muhammed b. Âişe (محمد بن عائشة) (ö. 105 / 724 - 126 / 744)	746
11.8. İbn Muhriz (ابن محرز)	748
11.9. Mâlik b. Ebi's-Semh (مالك بن أبي السمح) (ö. 139 / 756 - 158 / 775)	749
11.10. Yûnus el-Kâtib (يونس الكاتب) (ö. 126 / 744'ten sonra)	752
11.11. Huneyn (حنين)	753
11.12. Siyât (سياط) (ö. 168 / 785 - 169 / 786)	756
11.13. el-Ebcer (الأبجر)	757
11.14. Ebû Zeyd ed-Delâl (أبو زيد الدلّال)	759
11.15. 'Atarrad (عطرّد) (ö. 170 / 786 - 183 / 799)	761
11.16. Ömer el-Vâdî (عمر الوادئ) (ö. 127 / 744'ten sonra)	762
11.17. Hakem el-Vâdî (حكم الوادئ) (ö. 181 / 797 [?])	764
11.18. İbn Câmi' (ابن جامع)	767
11.19. 'Amr b. Ebî'l-Kennât (عمرو بن أبي الكنات)	769
11.20. Ebû'l-Mühenne' Muhârik (مخارق المهنة أبو) (ö. 229 / 844 - 239 / 854)	770
11.21. Yahyâ b. Merzûk el-Mekkî (يحيى بن مرزوق المكي)	773
11.22. "Tanîn" Lakaplı Ahmed b. Yahyâ el-Mekkî (المكي الملقب بطنين) (ö. 248 / 862 - 252 / 866)	775
11.23. Benî Ümeyye'nin (Ümeyyeoğullarının) Azatlısı Hâşim b. Süleymân (هاشم بن سليمان)	776
11.24. Yezîd Havrâ' (يزيد حوراء)	777
11.25. Fülejh b. Ebi'l-'Avrâ' (فليح بن أبي العوراء)	778
11.26. İbrâhîm el-Mevsilî (إبراهيم الموصلئ) (ö. 188 / 804)	779
11.27. İshâk b. İbrâhîm (إسحاق بن إبراهيم) (ö. 235 / 850)	785
11.28. 'Allûye (علوية) (ö. 235 / 850 - 247 / 861)	790
11.29. Ma'bed el-Yaktînî (معبد اليقطيني) (ö. 170 / 786 - 193 / 809)	794
11.30. Muhammed ez-Zef (الزّف محمد) (ö. 170 / 786 - 198 / 813)	795
11.31. Muhammed b. el-Eş'as (محمد بن الأشعث)	797
11.32. 'Amr b. Bâne (عمرو بن بانه)	798
11.33. Abdullah b. el-'Abbâs er-Rebî'î (عبد الله بن العباس الربيعي)	799
11.34. Vechu'l-Kar'a (وجه القرعة)	802
11.35. Muhammed b. el-Hâris b. Büshunner (محمد بن الحارث بن بسخنر)	804

11.36. Ahmed b. Sadaka (أحمد بن صدقة) (ö. 232 / 847 - 247 / 861).....	805
11.37. Ebû Haşîşe (أبو حشيشة).....	806
12. Kayneler (Mûsikîşinas Cârîyeler) Hakkındaki Haberler ve İslâmiyet Döneminde Kadınlardan İlk Tegannî Edenler ve Gınâ İle Meşhûr Olanlar	808
12.1. Cemîle (جميلة).....	809
12.2. ‘Azzetü’l-Meylâ’ (عزة الميلاء).....	816
12.3. Sellâmetü’l-Kas (سلامة القس) (ö. 106 / 724’ten sonra).....	819
12.4. Habâbe (حباية) (ö. 106 / 724)	822
12.5. Huleyde el-Mekkîyye (خليدة المكيّة).....	825
12.6. Müteyyem (متيم) el-Hişâmiyye.....	826
12.7. ‘Ubeydullah b. Abdullah b. Tâhir’in Cârîyesi Olan Sâcî (ساجي).....	827
12.8. Dukâk (دقاق).....	828
12.9. Kalemü’s-Sâlihiyye (قلم الصالحية).....	829
12.10. İbn Nefîs’in Cârîyesi Basbas (بصبص).....	830
12.11. İbn Râmîn’in Cârîyeleri Sellâmetü’z-Zerkâ (سلامة الزرقاء), Rubeyha (ربيحة), Sa‘de (سعدة).....	831
12.12. en-Nâtîfî’nin (الناطفی) Cârîyesi ‘Înân (عنان).....	832
12.13. İbrâhîm b. el-Mehdî’nin Cârîyesi Şâriye (شارية)	834
12.15. Zâtü’l-Hâl (الخال ذات)	839
12.16. Denânîr el-Bermekî (دنانيير البرمكية) (ö. 186 / 802’dan sonra)	840
12.17. ‘Arîb el-Me’mûniyye (عريب المأمونية) (ö. 279 / 893)	841
12.18. Mahbûbe (محبوبة) (ö. 247 / 861’dan sonra)	849
12.19. ‘Ubeyde et-Tanbûriyye (عبيدة الطنبورية)	850
13. Mugannîlerin İhtiyaç Duydukları ve Bilmeleri Gereken Şeyler ile Gınâ ve Kadın Mûsikîşinaslar Hakkında Söylenen Şiirler	852
14. Çalgıların (آلات الطرب) Nitelikleri Hakkında Söylenilenler	855
15. Nihâyetü’l-Ereb’de İsmi Geçen Çalgılar	856
SONUÇ	857
TERİMLER SÖZLÜĞÜ	865
KAYNAKÇA	875
ÖZET	920
ABSTRACT	922

KISALTMALAR

b.	: bin (oğlu)
bnt.	: binti (kızı)
bs.	: Basım
b.y.	: Basım yeri yok
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluh
ç.	: Çoğul
çev.	: Tercüme eden
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
hızr.	: Hazırlayan
m.	: Milâdî
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
örn	: Örnek

r.a.	: Radıyallahu anh
r.anhâ	: Radıyallahu anhâ
r.anhümâ	: Radıyallahu anhümâ
r.anhüm	: Radıyallahu anhüm
r.h.	: Rahmetullahi Aleyh
S	: Sayı
s.	: Sayfa no
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzerleri
Yay.	: Yayınları
yy.	: yüzyıl

GİRİŞ

Şihâbüddin Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî'nin *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* isimli eseri gerek ansiklopedi yazımında açmış olduğu çıkır nedeniyle gerekse döneminin ilmî ve kültürel belleğini yansıtmaya itibariyle değer ifade etmektedir. Nüveyrî'nin, ana başlıklar olarak “gökyüzü ile yeryüzü ve bunlar arasındaki varlıklar”, “insan ve insanla ilgili şeyler”, “hayvanlar alemi”, “bitkiler” ve “tarih” şeklinde beş fen olarak bölümlediği hacimli eseri otuz bir ciltlik ansiklopedik bir çalışmadır. Müellif, kaleme aldığı tek eseri olan *Nihâyetü'l-Ereb*'in yaklaşık 335 sayfalık kısmını mûsikî ile ilgili meselelere ayırmış, bu kısımda İslâm'da mûsikînin hükmü meselesini, bu konuda Kitap ve Sünnet'ten, sahâbe, tâbi'în ve mezhep imamlarının sözlerinden getirilen delilleri, çalgı çalma hakkındaki görüşleri, semâ' ve semâ' meclislerinin durumunu, semâ'ın etkilerini ele almış, sahâbe ve tâbi'înden, mezhep imamları, âbid ve zâhidlerden kimlerin gına dinlediği ve kimlerin tegannî ettiğinden bahsetmiş ayrıca içlerinde halifelerin ve halifelerin çocuklarının, toplumun ileri gelenlerinin ve komutanların bulunduğu, mûsikî ile icrâ veyahut bestekârlık açısından ilgisi bulunan 70'ten fazla kişi hakkında bilgi vermiş, Farsça'dan Arapça'ya beste nakleden ve bu sanatla meşhur olan mugannîleri tanıtmıştır. Nüveyrî'nin, devletin yüksek kademelerinde hizmet edebilmenin de verdiği imkanlar neticesinde ortaya koyduğu, edebî açıdan da zengin olan hacimli eseri birçok ilim dalı için atıf yapılmaya değer görülen bir kaynak hüviyetinde olmuştur.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

1.1. Araştırma Problemi (Sorum):

Türk Din Mûsikîsi alanıyla ilgili içerdiği değerli bilgilere birçok çalışmada atıf yapılmasına rağmen *Nihâyetü'l-Ereb*'de yer alan Türk Din Mûsikîsi sahasıyla ilgili

bilgiler, uzun soluklu bir çalışma gerektirdiği için, bütüncül bir şekilde ele alınarak incelemeye tabi tutulamamıştır.

1.2. Tezin Konusu

Tezin konusunu Şihâbüddin Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî'nin *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* isimli ansiklopedik eserinde mûsikîye dâir aktardığı bilgiler, yapmış olduğu inceleme ve değerlendirmeler oluşturmaktadır.

1.3. Tezin Amacı

Bu çalışmanın amacı Şihâbüddin Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî'nin *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* isimli eserinde mûsikî ve mûsikîşinaslar hakkında aktardığı bilgilerden hareketle asr-ı saadetten X. yy.'a kadar olan dönemdeki mûsikî tarihini aydınlatmaktır.

1.4. Tezin Önemi

Nüveyrî, yaşamış olduğu dönem itibariyle ve bu dönemde ortaya koyduğu ansiklopedik eseriyle birçok ilim dalı için önemli bir bilgi merciidir. Eserinin Türk Din Mûsikîsi alanıyla ilgili içerdiği değerli bilgilere de birçok çalışmada atıf yapılmış ancak uzun soluklu bir araştırma gerektirdiği için bu bilgiler derli toplu bir şekilde ele alınarak incelemeye tabi tutulamamıştır. Tezimizin ortaya çıkaracağı bilgiler tarihin yaklaşık üç asırlık bir döneminin satır aralarını doldurmada kıymetli bir rol oynayacaktır.

1.5. Araştırma Sorunları / Hipotezler

Bu doktora tezi, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nüveyrî'nin *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb* adlı eserinin mûsikîye (gınâ / semâ') dair bölümünün tercümesi ve incelenmesi üzerine kurulmuş olup, aşağıdaki temel araştırma sorunlarına cevap aramayı hedeflemiştir:

- Nüveyrî'nin *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb* isimli eserinin Hulefâ-yi Râşidîn, Emevî ve Abbâsî dönemlerindeki mûsikî tarihini aydınlatmada katkıları var mıdır? Bunlar nelerdir?

- Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb* isimli eserinin mûsikîye (gınâ / semâ') ayırdığı bölümünü kaleme alırken birincil derecede özgün bir müellif veya mûsikî nazariyatçısı (mûsikîşinas) olarak mı, yoksa mevcut birikimi aktaran bir derlemeci olarak mı öne çıkmaktadır?

- Nüveyrî'nin *Nihâyetü 'l-Ereb*'deki mûsikî ile ilgili bölümü yazarken istifade ettiği kaynaklar hangileridir?

- Nüveyrî'nin eseri, m. VII-X yy.'lar arası dönemde İslâm toplumunda sahâbe, tâbiîn, mezhep imamları, âbidler, zâhidler, halîfeler ve çocukları, eşrâf, ulemâ, devlet büyükleri ve kumandanlar gibi farklı sosyal tabakalardan şahsiyetlerin mûsikî ile olan ilişkileri hakkında ne tür somut bilgiler, haberler ve anekdotlar sunmaktadır?

- Nüveyrî'nin eserinden hareketle VII-X yy.'lar arasında yaşamış olup mûsikî sanatında icrâcî, bestekar veya dinleyici vasfıyla önce çıkan şahıslar kimlerdir ve bu kişilerin ne gibi hizmet ve faaliyetleri olmuştur?

- Nüveyrî'nin aktardığı erkek ve kadın mûsikîşinas (mugannîler ve kayneler) biyografileri; mûsikîşinasların eğitim süreçleri, sanatsal yetenekleri, hocalarına ve sanatlarına duydukları saygı, aralarındaki meslekî rekabetler, gördükleri himaye ve elde

ettikleri maddî imkânlar, mûsikî yeteneği olan kölelerin alınıp satılması, toplumda farklı cinsel eğilimleri olan (muhanne) mûsikîşinasların konumu ve onlara yönelik toplumsal ve idarî tepkiler hakkında hangi özgün bilgileri ve tespitleri içermektedir?

- Mûsikîşinasların biyografilerinde mûsikî meclislerinin tertip ve adabına dair hangi bilgiler yer almaktadır?

- *Nihâyetü'l-Ereb*'de mûsikî sanatına dair günümüzdeki bilgilerimizle çelişen herhangi bir bilgi var mıdır?

- *Nihâyetü'l-Ereb*'de hangi çalgıların isimleri geçmektedir?

- *Nihâyetü'l-Ereb*'de hangi mûsikî terimleri geçmektedir?

1.6. Yöntem

Yapılan bu çalışmada *Nihâyetü'l-Ereb*'in Süleymâniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu'ndaki 12 müellif nüshasından ve Köprülü Kütüphanesi'ndeki, Nuru'd-dîn b. Şerefü'd-dîn el-Âmilî tarafından 966-967 / 1558-1559 yıllarında istinsah edilen 4 nüshadan hareketle ortaya konulan² ve Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiku'l-Kavmiyye tarafından 2002 yılında Kâhire'de neşredilen metninden yararlanılmıştır.

Öncelikle eserin çağdaşı sayılabilecek veya ona kaynak olabilecek eserlerin orijinal metinleri gözden geçirilmiş ve böylece tercüme öncesinde bazı teknik terim ve tabirlere yakınlık sağlanmıştır. Toplanan terim ve tabirlerin öncülüğünde, eserin ilgili kısmı tercüme edilmeye başlanmış, anlaşılamayan terim ve tabirler için ise bilhassa mûsikî terimlerini haiz olan akademik çalışmalardan ve sözlüklerden istifade edilmiştir.

² Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* (Kâhire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiku'l-Kavmiyye, 2002), 16. cildin mukaddimesi/2.

Tercüme sırasında metin içerisinde karşılaşılan eksik ve yanlışlarla ilgili tespitler müellifin faydalandığı kaynaklara ve birincil kaynaklara doğrudan ulaşılarak tashih edilmiş, ilgili düzeltmeler dipnotlarda ifade edilmiştir.

Ortaya çıkan tercümenin ardından kaynak taramasına geçilmiş ve *Nihâyetü'l-Ereb*'e kaynaklık ettiğini tespit ettiğimiz eserler başta olmak üzere bilgiler toplanmaya başlanmıştır. Yapılan kaynak taramalarından sonra ise tezin incelenmesine geçilmiş, her başlık, toplanan bilgiler ışığında değerlendirilerek kayıt altına alınmıştır.

Ortaya çıkan çalışma metodu kısaca şu şekildedir: Nüsha taraması + Eserin incelenmesi + Metnin tercümesi + Kaynak taraması + Eserin tahlili ve incelenmesi. Eserin içeriğinin incelenmesi tarihsel araştırma niteliği taşıdığı için, araştırmanın sorunlarına, ve elde edilen verilere göre tümevarım, temel araştırma, tarihsel araştırma, betimleme ve karşılaştırma gibi araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM:

NÜVEYRÎ VE *NİHÂYETÜ'L-EREB* İSİMLİ ESERİ

1. NÜVEYRÎ HAKKINDA

1.1. İsmi ve Nesebi (Soyu)

Nüveyrî, kısaca kendisini “Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed b. Abdüddâim el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî” şeklinde tanıtmakla birlikte “en-Nüveyrî” olarak bilindiğini ifade etmiştir.³ Soyunun Hz. Ebûbekir’e dayandığını kitabının farklı yerlerinde zikretmiş⁴ ve kitabının tarihle ilgili bölümünde, h. 677 (m. 1279) yılında yaşanan önemli olayları anlattığı kısımda kendi doğumundan ve soyundan ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir. Buna göre Nüveyrî’in soyu: Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed b. Abdüddâim b. ‘Ubâde b. Ali b. Tırâd b. Hattâb b. Nasr b. İsmâîl b. İbrâhîm b. Ca‘fer b. Hilâl b. el-Huseyn b. Leys b. Talha b. Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Sıddîk Abdullâh şeklinde Hz. Ebû Bekir’e (r.a.) ulaşmaktadır.⁵ Nüveyrî her ne kadar soyunun Hz. Ebû Bekir’e dayandığını söylese de onun soy silsilesinin Ahmed b. Abdilvehhâb b. Abdülkerîm şeklinde devam ettiği de ifade edilmiştir.⁶

³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 1/416.

⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/275, 30/386-387.

⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 30/386-387.

⁶ Ebû'l-Fazl Kemâlüddîn Ca‘fer b. Sa‘leb el-Üdfüvî, *eṭ-Ṭâli‘u’s-Sa‘idü'l-Câmi‘ Esmâ’e Nücebâ’i’s-Şa‘id*, thk. Sa‘d Muhammed Hasan (Dârü'l-Misriyyeti li’t-Te’lîf ve’n-Neşr, 1966), 96; Ebû’s-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmet el-Arnâvut - Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâs, 2000), 7/110.

1.2. Künye ve Nisbesi

Ebü'l-Abbâs⁷ künyesinin yanında Nüveyrî'nin; eş-Şihâb,⁸ Şihâbüddîn,⁹ el-Kindî,¹⁰ eş-Şâfi'î,¹¹ el-Muhted¹² olarak bilindiği de söylenmiştir. Soyunun Hz. Ebûbekir'e veya Bekr kabilesine dayanması sebebiyle “el-Bekrî” nisbesi ile; Mısır'ın “Yukarı Mısır” olarak ifade edilen es-Sa'îd¹³ (الصعيد) bölgesinin merkezi olan el-Kûs'ta (القوص) dünyaya gelip burada yetişmiş olması sebebiyle “el-Kûsî”,¹⁴ ailesinin el-Kûs'a bağlı küçük bir kasaba olan “Nüveyra'dan¹⁵ gelmiş olması ihtimali sebebiyle de “en-Nüveyrî” nisbesi ile anılmıştır. Ancak Nüveyrî'nin bu yerleşim yeri ile doğrudan bir

⁷ Mustafa Şâkir, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-Mü'errihûn* (Beyrût: Dârü'l-İlmi'l-Melâyin, 1990), 3/119.

⁸ el-Üdfüvî, *et-Tâli'u's-Sa'id*, 96.

⁹ Şâkir, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-Mü'errihûn*, 3/119.

¹⁰ Şâkir, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-Mü'errihûn*, 3/119.

¹¹ Şâkir, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-Mü'errihûn*, 3/119; Mounira Chapoutot-Remadi, “al-Nuwayrî”, *The Encyclopaedia of Islam* (Hollanda: E. J. Brill (Leiden), 1995), 8/156.

¹² es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 7/110.

¹³ Saîd: Mısır'da bir bölge. Mısır'ın Akdeniz sahiline yakın delta kısmı Aşağı Mısır ve antik Memfis şehrinden güneydeki Asvan'a kadar olan Nil vadisinin çevresi Yukarı Mısır olarak isimlendirilmektedir. Müslümanlar tarafından fethinin ardından delta kısmına Vechülbahrî, güneye ise Vechülkıblî ve râkımının yüksek olmasından dolayı Saîd, Saîdümısır ve Mısırülulâ adları verilmiştir. Kahire bu iki bölge arasında bir konumda yer almaktadır. Saîd, XIV. yüzyılda Yukarı Saîd (es-Saîdü'l-a'lâ) ve Aşağı Saîd (es-Saîdü's-süflâ) diye iki bölgeye ayrılmıştır. Ahmet Kavas, “Saîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/544.

¹⁴ el-Üdfüvî, *et-Tâli'u's-Sa'id*, 96; Ignati Kratchkowski, “Nüveyrî”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 86 1978), 9/374.

¹⁵ Nüveyra (نويرة): “en-Nâr” (النار) kelime kökeninden gelen ve “ateşcik/küçük ateş” anlamına gelen Nüveyra, Mısır'ın Sa'îd bölgesinin aşağısında kalan bir köydür. Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1995), 5/312. en-Nüveyra günümüzde Benî Süveyf iline bağlıdır.

bağlantısının olmadığı da ifade edilmiştir.¹⁶ Nüveyrî bizzat eserinde Mısır'ın Sa'îd bölgesinde (Yukarı Mısır'da) Ahmîm (أحميم) şehrinde dünyaya geldiğini söylemiştir.¹⁷

1.3. Doğum Yeri ve Zamanı

Nüveyrî, eserinde doğrudan kendisi için bir bölüm veya başlık ayırmamıştır. Kendisi hakkındaki bilgileri eserin farklı yerlerinde okuyucusuna aktarmıştır. Buna göre Nüveyrî h. 677 yılının önemli olaylarını aktardığı tarih bölümünde: “İşte bu 677 senesinde, Zilkâde ayının 21. gününde (5 Nisan 1279'da), Pazartesi'yi Salı'ya bağlayan gecede bu kitabı te'lif edip bir araya getiren, Rabbinin rahmetine muhtaç olan fakîr Ahmed b. Abdilvehhâb, Mısır'ın Sa'îd bölgesinde (Yukarı Mısır'da) Ahmîm şehrinde dünyaya gelmiştir.” ifadelerine yer vermiştir.¹⁸

1.4. Ailesi

Nüveyrî'nin babası Tâcüddîn Ebû Muhammed 'Abdilvehhâb'ın (618-699 / 1221-1299) Nüveyrî gibi sultanın yönetiminde bir memur olduğu tahmin edilmektedir.¹⁹ Babasının bir Eyyûbî medresesi olan Menâzilü'l-'İzz'de dünyaya geldiği ve hayatının büyük bir kısmını Kâhire'de geçirdiği söylenmiştir. Babasının takva sahibi bir kimse olduğu, ölümünün de yaşamı gibi takva üzere olduğu, 21 Zilhicce 699 / 7 Eylül 1299'da Sâlihiyye-Necmiyye Medresesi'nde Mâlikî (fıkıh) öğretimi için ayrılmış bir odada vefat ettiği ve Mâlikî Kâdîkudât Alî b. Mahlûf en-Nüveyrî el-Cezûlî'nin (ö. 718 / 1318)

¹⁶ Chapoutot-Remadi, “al-Nuwayrî”, 8/156.

¹⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 30/387.

¹⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 30/386-387.

¹⁹ Chapoutot-Remadi, “al-Nuwayrî”, 8/156.

türbesine defnedildiği ifade edilmiştir. İbn Mahlûf'un Memlûk döneminde Mısır ve Suriye'de kritik bir dönemde otuz dört yıl boyunca kâdilkudât olarak görev yaptığı bilinmekle birlikte, Chapoutot-Remadi onun Nüveyrî'nin hâmîsi olduğunu tahmin ettiğini ifade etmiştir.²⁰ Babasının bir medresede dünyaya gelerek yine bir medresede vefat etmesi onun 'ûlemâ sınıfına mensup bir kimse olduğunun göstergesi sayılmıştır. Babasının "Ebû Muhammed" künyesi, Nüveyrî'nin Muhammed adında bir kardeşi olduğunu da göstermektedir.²¹

Nüveyrî'nin evli ve çocuk sahibi olup olmadığı konusunda doğrudan bir bilgi yoktur ancak "Ebû'l-Abbâs" künyesi²² nedeniyle evli olduğu ve Abbâs adında bir oğlu olduğu tahmin edilmektedir.

1.5. Gençlik Dönemi ve İlim Tahsil Ettiği Hocaları

Kendisiyle bizzat tanışma imkanı bulan Üdfüvî'nin ifadelerine göre Mısır'ın "Yukarı Mısır" olarak ifade edilen es-Sa'îd bölgesinin merkezi olan el-Kûs'ta dünyaya gelip burada yetişen Nüveyrî'nin iyi bir müstensih olduğu, kendi eseri de dahil olmak üzere birçok farklı eseri istinsah ettiği,²³ özellikle ilim tahsil ettiği gençlik döneminde geçimini kitap istinsah ederek sağladığı, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'ini çok kez (bir

²⁰ Chapoutot-Remadi, "al-Nuwayrî", 8/156.

²¹ Chapoutot-Remadi, "al-Nuwayrî", 8/156.

²² Şâkir, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-Mü'errihûn*, 3/119.

²³ el-Üdfüvî, *et-Tâli'u's-Sa'îd*, 96.

rivâyete göre sekiz kez)²⁴ istinsah ettiği²⁵ ve bu nüshaların her birini²⁶ biner dirheme sattığı ifade edilmiştir.²⁷

Nüveyrî birçok hocadan -hususen Kâhire’de Nâsırıyye Medresesi’nde- ilim tahsil etmiş, hadis ilminde farklı hocalardan işitme yoluyla hadis ve hadis ilminin inceliklerini öğrenmiştir. Nüveyrî’nin kendisinden ilim tahsil ettiği hocaları arasında; İbn Dakîkul’îd (ö. 702 / 1302),²⁸ Şerîf Mûsâ b. Ali b. Ebû Tâlib (ö. 715 / 1315),²⁹ Ya’kûb b. Ahmed es-Sâbûnî (ö. 721 / 1321),³⁰ Şeyh Zeynüddîn Ebu Muhammed Abdülhak b. Fityân b.

²⁴ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Kâhire: Matbaatu's-Seâde, 1929), 14/164; Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf İbn Tağrîberdî, *el-Menhelü's-Sâfi ve'l-Müstevfi Ba'de'l-Vâfi*, thk. Muhammed Muhammed Emin (el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb, ts.), 1/381; Mustafa Öz, “Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2007), 33/304.

²⁵ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 7/111.

²⁶ Nüveyrî’nin istinsah ettiği nüshalardan biri İstanbul Köprülü Yazma Eserler Kütüphanesi’nde 362 no’lu Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonunda, 359911 bibliyografik kayıt numarasıyla bulunmaktadır. Güzel bir nesih hatla kaleme alınmış olan eser 20 Cemâziye’l-evvel 725 günü tamamlanmış ve eserin Nüveyrî tarafından yazılan el-Câmiu’s-Sahîh’in beşinci kopyası olduğu ifade edilmiştir.

²⁷ el-Üdfüvî, *et-Tâli'u's-Sa'id*, 96.

²⁸ Nüveyrî eserinde onu hakkında “Gördüğümüz en dindar, en alim, en takva sahibi kişilerden biriydi.” demiştir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/22-23.

²⁹ Safedî onun bir süre Mısır’da yaşadığını ve oradaki medreselerde derslere katıldığını ifade etmiştir. Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn es-Safedî, *A'yânü'l-Aşr ve A'vânü'n-Naşr*, thk. Dr. Ali Ebû Zeyd - Nebîl Ebû Aşme (Beyrût-Dimeşk: Dâru'l-Fikri'l-Me'âsir-Dâru'l-Fikr, 1998), 5/484. Nüveyrî’nin de bu derslerde kendisinde ilim tahsil etmesi muhtemeldir. Üdfüvî ve Safedî, onu Nüveyrî’nin hocaları arasında saymıştır. el-Üdfüvî, *et-Tâli'u's-Sa'id*, 96; es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 7/111.

³⁰ Nüveyrî, ondan hayırla bahsetmiş, kendisinden Ebû Dâvûd’un *es-Sünen*’ini Kâhire’deki Nâsırıyye medresesinde, oğlu eş-Şeyh Cemâleddîn Ahmed’in okuyuşundan dinlediğini ifade etmiştir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/334-335.

Abdülmecid el-Kureşî,³¹ Ahmed el-Haccâr, Zeyneb bint Yahyâ b. Abdüsselâm (ö. 735 / 1334), Kâdilkudât Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhîm b. Cemâa (ö. 733 / 1333)³² isimleri sayılmıştır.³³ Bu isimlere ilaveten Nüveyrî eserinde, Sittülvüzerâ Ümmü Muhammed Vezîra'dan (ö. 716 / 1316) ve el-Haccâr'dan hadis dinlediğini ifade etmiştir.³⁴

1.6. Dîvânü'l-Has'ta Göreve Başlaması ve Kâhire'de Nâsiriyye Medresesi'nde İkâmet Etmesi

Nüveyrî, 677 senesinde, Zilkâde ayının 21. gününde (5 Nisan 1279'da) doğumunun kaydını takiben³⁵ ilk kez, 698 / 1298 yılı olaylarının anlatımında, el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun tarafından kurulmuş olup sultana mahsus araziler ile, tahsil edilen şer'î ve örfî vergilerin kontrolünü yapmakla görevli dîvân olan Divânü'l-has'ta³⁶ göreve başlamasından³⁷ ve el-Melik el-'Âdil Ketboğa (694-96 / 1295-7) tarafından Kâhire'de inşasına başlanan ve Muhammed b. Kalavun tarafından 698 /

³¹ Nüveyrî, Ya'kûb b. Ahmed es-Sâbûnî ve ondan, Kâdî Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ'nın te'lif ettiği *eş-Şifâ' bi-Ta'rîfî Hukûkî'l-Mustafâ* isimli eseri Kâhire'deki Nâsiriyye Medresesi'nde dinlediğini ifade etmiştir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/335.

³² Nüveyrî ondan "hocamız" şeklinde bahsetmiştir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/247.

³³ el-Üdfüvî, *eş-Ṭâli'u's-Sa'id*, 96; es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 7/111.

³⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/247.

³⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 30/386-387.

³⁶ Dîvânü'l-has: el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun tarafından kurulmuş olup sultana mahsus arazilerle tahsil edilen şer'î ve örfî vergilerin kontrolünü yapmakla görevli dîvân. Kâzım Yaşar Kopraran, "Divan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 9/383.

³⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/75.

1298’de iktidara dönüşünde satın alınan Nâsırıyye Medresesi’nde³⁸ ikâmet etmesinden³⁹ bahsetmiştir.

Nâsırıyye Medresesi ve el-Kubbetü’ş-Şerîf, Memlûk Sultanı Adil Zeyneddin Ketboğa’nın saltanatı döneminde inşa edilmeye başlanmıştır. Sultan Adil Zeyneddin Ketboğa, üzerinde bir konak, hamam ve evlerin bulunduğu bir arsayı satın almış ve bunları yıktırarak bir kubbe ve medrese yapılmasını emretmiştir. Kubbenin ve medresenin bazı bölümlerinin inşası kendi döneminde tamamlanmış ancak sonrasında sultan tahttan indirilmiştir. Muhammed b. Kalavun ikinci saltanatı döneminde 698 / 1299 yılında tahta çıktığında Kâdılkudât Zeyneddin el-Mâlikî’nin (İbn Mahlûf’un) önerisi ile bu medreseyi Adil Zeyneddin Ketboğa’dan satın almış ve ona karşılık olarak Şam’daki mülkünden pay vermiştir.⁴⁰ Muhammed b. Kalavun medresenin vakıf olarak işletilebilmesi için gelir ayırmış ve bu gelirlerin takibi için aynı zamanda sonradan medresede ders verecek olan Zeyneddin Ali el-Mâlikî’yi (İbn Mahlûf’u) görevlendirmiş ve bir vakıf senedi hazırlatmıştır.⁴¹ Nâsırıyye Medresesi ve el-Kubbetü’ş-Şerîf h. 703 / 1303 yılında açılmış,⁴² vakfin yönetimi Sultan Muhammed Kalavûn tarafından azatlı kölesi Şücâüddîn Anber b. Abdullah el-Hur el-Lala’ya verilmiş,⁴³ medreseye müderris ve fakihler; kubbe kısmına ise kârîler yerleştirilmiş ve derslere başlanmıştır. Nüveyrî vakıf senedinin kaybolma ihtimali nedeniyle ve vakfeden kişi (Muhammed b. Kalavun) hayattayken dahi vakıf idarecisi olan Şücâüddîn Anber b. Abdullah el-Hur el-Lala’nın vakıf şartlarına uygun şekilde maaşları dağıtmaması, her yıl üç ay vakıf şartlarına uygun

³⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/65.

³⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/75.

⁴⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/65.

⁴¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/63-64.

⁴² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/62.

⁴³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/71.

olmayan şekilde maaş kesintisi yapması ve bu durumun idarecinin ölümünden sonra anlaşılması sebebiyle⁴⁴ bu senedi kendi eserinde ayrıntılı bir şekilde aktardığını ifade etmiştir.⁴⁵ Nüveyrî'nin bu usulsüzlüğü tespit etmesinin onun daha üst vazifelerde görev almasına imkan sağladığını düşünmekteyiz.

Nüveyrî, Muhammed b. Kalavun'un ikinci iktidar döneminin (698-709 / 1299-1309) başında 698 / 1298 yılında satın alınan ve henüz bir ilim ve ibadet merkezi olarak açılışının yapılmadığı Nâsiriyye Medresesi'nde ikâmet ederek Dîvânü'l-has'ın şerîf kapılarında göreve başlamış ve bu görevi doğrultusunda Kahire ve diğer yerlerdeki vakıf gelirlerini incelemiştir.⁴⁶

1.7. Dîvânü'l-Has Memuru Olarak Şam'a Görevlendirilmesi ve Moğollara Karşı Şakhab Savaşı'na Katılması

Nüveyrî 701 / 1301 senesinde, sultan Muhammed b. Kalavûn'un emriyle, Dîvânü'l-has memuru olarak sultanlık mülklerini denetlemek üzere -o dönemde Moğol istilâsı tehdidi altında bulunan-⁴⁷ Şam'a gitmiş ve Cemâziye'l-âhir ayında ilk kez Şam'a ulaşmıştır.⁴⁸ Suriye o dönemde Moğol devleti olan İlhanlılar'ın hükümdarı Gâzân Han'ın 698 / 1299'da Muhammed b. Kalavun'a karşı savaşarak Suriye'yi işgal etmesi nedeniyle kargaşa içerisindeydi.⁴⁹ Memlükler Devleti'nde ise Sultan Muhammed b. Kalavun, yaşının küçük (Şakhab Savaşı'nın 702 / 1303 gerçekleştiği dönemde 18 yaşında) olması

⁴⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/76.

⁴⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/65.

⁴⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/75.

⁴⁷ Öz, "Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb", 33/305.

⁴⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/16-17.

⁴⁹ Chapoutot-Remadi, "al-Nuwayrî", 8/156.

nedeniyle idâreye hâkim olan Baybars el-Çaşnigîr ve Sallâr'ın tahakkümü altındaydı.⁵⁰ Gâzân, bu ortamdan faydalanarak Memlükler Devletine karşı, Suriye'ye doğru harekete geçmiş ve 702 / 1303 yılının Ramazan ayında iki ordunun karşılaşması neticesinde kazanan taraf Memlükler olmuştur.⁵¹ Memlükler'in zaferiyle sonuçlanan bu savaşa Nüveyrî de bizzat hazırlıklarını yaparak katıldığını ifade etmiş,⁵² şahit olduğu savaş anlarını eserinde aktarmıştır.⁵³

Nüveyrî'nin 703 / 1303 yılında gerçekleşen önemli olayları anlattığı kısımda Şam'daki vazifesinin (Dîvânü'l-has memuru olarak sultanlık mülklerini denetleme görevinin) devam ettiği anlaşılmaktadır. Nüveyrî 703 / 1303 yılında Şam'da olduğu dönemde atlarda bir salgın olduğunu ve neredeyse tüm atların telef olduğunu, Moğolların savaş ganimeti olarak bıraktıkları bineklerin alınması ile at fiyatlarının yeniden düştüğünü söylemiştir. Ayrıca Nüveyrî bu salgında kendisine ait sayıları on veya daha fazla olan iyi cins atın da telef olduğunu söylemiş hatta bu dönemde bir at almak zorunda kaldığını ifade etmiştir.⁵⁴

⁵⁰ Fatih Yahya Ayaz, “Memlük-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303)”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/15 (15 Haziran 2007), 13.

⁵¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/30.

⁵² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/29.

⁵³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/30-31.

⁵⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/80.

1.8. Şam'dan Kâhire'ye Dönüşü ve Kâhire'deki İdâre ve Denetim Vazîfelerini Yürütmesi

Nüveyrî 701 / 1301 senesinin Cemâziye'l-âhir ayında geldiği Şam'da⁵⁵ iki yıl dört ay kalmıştır.⁵⁶ Şakhab savaşının ardından 703 / 1303 senesinin Ramazan ayında Şam'dan ayrılarak Kâhire'ye gelmiş ve Mısır'daki sultan emlâkinin denetimi, Dîvânü'l-hass'ın, Mansûrî Bîmârîstan'ın ve Mansûrî Vakfı'nın idaresi vazifelerini yürütmüştür.⁵⁷ İbn Mahlûf'un gözetiminde yürüttüğü bu vazifeleri sırasında Kâhire'deki Nâsırıyye Medresesi'nde kalmış ve 705 / 1305'ten 709 / 1309'a kadar devam eden bu süreçte İbn Teymiyye ile Mısır ulemâsı özellikle de İbn Mahlûf arasındaki tartışmalara şahit olmuş, Kahire kadısı tarafından yargıya dair bazı konularda aracı tanıklık yapmış, görüşüne başvurulmuştur. Emir İzzeddin Aybek et-Türkmânî öldüğünde, o sırada sultanın hizmetinde olan Nüveyrî'ye onun mal varlığını müsadere etme ve tasfiye etme (mal varlığını haczedip paraya çevirme) görevi verilmiştir. Sultan daha sonra ona emîr için bir türbe dikmesini ve kalanıyla o türbenin bakımını karşılayacak bir vakıf kurmasını emretmiştir.⁵⁸

1.9. Sultan'ın Kerek'te Tahttan Feragat Ettiğini Bildirmesi ve Nüveyrî'nin Sultanın Yanında Yer Alması

Nüveyrî'nin, Kâhire'de vazifesini sürdürdüğü dönemde Sultan Muhammed b. Kalavun, Emîr Sellâr ve Baybars el-Çaşnigîr'in tahakkümünden bunalarak 708 / 1309 senesinde hacca gitmek üzere Kahire'den ayrılmış ve Kerek'e vardığında beraberindeki

⁵⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/16-17.

⁵⁶ Chapoutot-Remadi, "al-Nuwayrî", 8/156.

⁵⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/80.

⁵⁸ Chapoutot-Remadi, "al-Nuwayrî", 8/156.

emirlere saltanatı bıraktığını bildirmiştir.⁵⁹ Nüveyrî, 703 / 1303 senesinin Ramazan ayında geldiği Kâhire'den 709 / 1309 yılının Recep ayının başlarında Kerek'e, Sultan Muhammed b. Kalavûn'un konakladığı yere gitmiş, sâdık destekçisi olarak onun yanında yer almıştır. Sultan Muhammed b. Kalavun tahtı geri alıp Kâhire'ye dönünce ise Nüveyrî de aynı yılın (709 / 1309 yılının) Ramazan ayının sonuna doğru Kâhire'ye dönmüştür.⁶⁰

1.10. Nâsırıyye Medresesi'nin Yönetimine Getirilmesi ve Hızlı Yükseliş Sonrası Trablus Görevlendirilmesi (Sürgünü)

Nüveyrî, Muhammed b. Kalavun'un üçüncü saltanatı döneminde (709-741 / 1310-1341) Nâsırıyye Medresesi'nin yönetimine getirilmiş ve Nüveyrî sultanın huzuruna çıkma ve sultan adına hareket etme imkanı elde etmiştir. Ancak bu âni yükselişin Nüveyrî'nin kendisine aşırı derecede güvenmesine ve şımarmasına yol açtığı söylenmiştir. Nüveyrî'nin, sultanın vekilharcı İbn Abbâde'nin (ö. 710 / 1310) kendisini Nâsırıyye ve Mansûriyye medreselerinde vekil tayin edilmesine, sultanın huzuruna çıkmasına imkan sağlamasına rağmen kendisi hakkında sultanın huzurunda aşağılayıcı ifadeler kullanması ve onu sultana karşı kötölemesi sultan tarafından hoş karşılanmamış ve Nüveyrî sultanın müsaadesiyle İbn Abbâde tarafından dövdürülerek mallarına el

⁵⁹ Kâsım Abduh Kâsım, "Muhammed b. Kalavun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 30/544.

⁶⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/145.

konulmuş⁶¹ ve Kahire'den uzaklaştırılıp Dîvânü'l-inşâ reisi olarak Trablus'a gönderilmiştir..⁶²

Nüveyrî eserinde İbn Abbâde ile ters düşmesi durumundan bahsetmemiş sadece 710 / 1310 yılının Muharrem ayında Dîvânü'l-inşâ reisi olarak Trablus'ta görevlendirildiğine dair atama yazısının yazıldığını, kendisinin de Zilhicce ayında Trablus'a ulaşarak buradaki görevine başladığını ifade etmiştir..⁶³ Nüveyrî bir süre sonra kıdemli bir memur olan et-Tâcu't-Tavîl'in (ö. 711 / 1311) yerine müstevfî⁶⁴ olarak ve sonrasında da aynı yılın (710 / 1310) Şevval ayının başında Necmü'd-dîn el-Kasîr'in yerine, Trablus'ta bulunan orduya nâzîrî'l-ceyş olarak tayin edilmiştir..⁶⁵

Nüveyrî'nin Yukarı Mısır (Sa'îd) ve Şam'da olduğu gibi, Trablus'ta da bulunduğu süre boyunca çok seyahat ettiği ifade edilmiştir..⁶⁶ Nüveyrî, 712 / 1312 senesinin Cemâziye'l-evvel ayının ortasında Trablus'ta, ordudaki nâzîrî'l-ceyş görevinden ayrılarak Mısır'a doğru yola çıktığını ve Rebûlâhir ayının yirminci gününde Kâhire'ye vardığını söylemiştir..⁶⁷

⁶¹ el-Üdfüvî, *et-Tâli 'u's-Sa'îd*, 97; es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 7/111; es-Safedî, *A'yânü'l-Aşr*, 1/281. Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî, *es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 2/459.

⁶² Chapoutot-Remadi, "al-Nuwayrî", 8/157; Öz, "Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb", 33/305.

⁶³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/163.

⁶⁴ Müstevfî: İslâm devletlerinde malî işlerle ilgili divanın başkanı ve ona bağlı bazı memurlar için kullanılan bir terim. Abbas Sabbağ - Nebi Bozkurt, "Müstevfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/147.

⁶⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/163-164; Chapoutot-Remadi, "al-Nuwayrî", 8/157; Öz, "Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb", 33/305.

⁶⁶ Chapoutot-Remadi, "al-Nuwayrî", 8/157.

⁶⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 32/201.

1.11. Trablus'tan Kâhire'ye Dönüşü ve Dakhaliye ile Murtahiye'nin Dîvân Nâzırlığına Getirilmesi

Nüveyrî'nin 712 / 1312 senesinde Kâhire'ye döndükten sonra Nil deltasının iki vilâyeti olan Dakhaliye ile Murtahiye'nin dîvân nâzırlığına getirildiği,⁶⁸ Kâhire'de (yüksek ihtimalle Nâsırıyye Medresesi'nde)⁶⁹ ikâmet etmesine rağmen bir ihtimale göre 716 / 1316 senesine kadar; bir ihtimale göre de ömrünün sonuna kadar (733 / 1333'e kadar) bu iki vilâyetin gelirlerinin idaresiyle ilgilendiği ifade edilmiştir.⁷⁰

1.12. Vefatı

Nüveyrî'nin ömrünün sonlarına doğru parmaklarının uçlarında bir ağrı oluştuğu ve bu rahatsızlık sebebiyle 733 / 1333 senesinin Ramazan ayının 21. gününe rastlayan Cuma gününde vefat ettiği söylenmiştir.⁷¹

⁶⁸ Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn es-Safedî, *A 'yânü'l- 'Aşr ve A 'vânü'n-Naşr*, thk. Dr. Ali Ebû Zeyd vd. (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1998), 1/282.

⁶⁹ Chapoutot-Remadi bu düşüncesinin, Nüveyrî'nin Nâsırıyye Medresesi'nin eyvanlarından birinde 13 Zilkade 729/8 Eylül 1329 Cuma gecesi gördüğü bir rüyadan bahsetmesi sebebiyle olduğunu belirtmiştir. Chapoutot-Remadi, "al-Nuwayrî", 8/157.

⁷⁰ el-Üdfüvî, *et-Ṭâli'u's-Sa'id*, 97; Chapoutot-Remadi, "al-Nuwayrî", 8/157; Öz, "Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb", 33/305.

⁷¹ el-Üdfüvî, *et-Ṭâli'u's-Sa'id*, 97; es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 7/111; es-Safedî, *A 'yânü'l- 'Aşr ve A 'vânü'n-Naşr*, 1/282; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 14/164; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, 3/170; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-Sâfi*, 1/381; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1967), 1/556; Şâkir, *et-Târîhu'l- 'Arabî ve'l-Mü'errihûn*, 3/119.

1.13. Biyografik Zaman Çizelgesi

677 / 1279 - Zilkâde ayının 21. günü (5 Nisan'da) Mısır'ın Ahmîm şehrinde dünyaya geldi.

677 / 1279-698 / 1298 - Mısır'ın es-Sa'îd bölgesinin merkezi olan el-Kûs'ta yetişti, farklı hocalardan ilim tahsil etti ve kitap istinsah ederek geçimini sağladı.

698 / 1298 - Dîvânü'l-has'taki görevine ve Kâhire'de Nâsırıyye Medresesi'nde ikâmet etmeye başladı. Bu dönemde Kahire ve diğer yerlerdeki vakıf gelirlerini inceledi.

701 / 1301 - Dîvânü'l-has memuru olarak Şam'a gitti.

702 / 1303 - Moğol devleti olan İlhanlılar'a karşı yapılan Şakhab Savaşı'na Memlükler'in safında katıldı.

702 / 1303 - Şakhab Savaşı'nın ardından Kâhire'ye döndü ve Nâsırıyye Medresesi'nde ikâmet etmeye devam ederek Mısır'daki sultan emlâkinin denetimi, Dîvânü'l-hass'ın, Mansûrî Bîmâristan'ın ve Mansûrî Vakfı'nın idaresi vazifelerini yürüttü.

709 / 1309 - Sultan Muhammed b. Kalavun'un Kerek'e giderek tahttan feragat etmesini bildirmesi üzerine Kerek'e gitti ve Sultan'ın yanında yer aldı. Sultan tahtı geri alıp Kâhire'ye dönünce Nüveyrî de Kâhire'ye döndü.

709 / 1309 - Kâhire'ye dönüşünün ardından Nâsırıyye Medresesi'nin yönetimine getirildi, sultanın huzuruna çıkma ve sultan adına hareket etme imkanı elde etti.

710 / 1310 - Sultan'ın vekilharcı İbn Abbâde hakkındaki sözleri nedeniyle Trablus'a Dîvân-ı İnşâ reisi olarak gönderildi (sürüldü).

711 / 1311 - Trablus'ta önce Müstevhi olarak sonrasında da Nâzirü'l-ceyş olarak görevlendirildi.

712 / 1312 - Trablus'taki Nâzırü'l-ceyş görevinden ayrılarak Rebûlahîr ayının 21. günü Kâhire'ye geldi ve burada Nil deltasının iki vilâyeti olan Dakhaliye ile Murtahiye'nin dîvân nâzırlığına getirildi. Bir ihtimale göre 716 / 1316 senesine kadar; bir ihtimale göre de ömrünün sonuna kadar (733 / 1333'e kadar) bu iki vilâyetin gelirlerinin idaresini yürüttü.

733 / 1333 - Ramazan ayının 21. günü (5 Haziran'da) Kâhire'de vefat etti.

Şimdi de Nüveyrî'yi tanımamıza vesîle olan meşhûr ansiklopedik eserini genel hatlarıyla tanıtmak istiyoruz.

2. NİHÂYETÜ'L-EREB HAKKINDA

Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nüveyrî tarafından yaklaşık 19 yıllık bir emek sonucunda tamamlanan, Memlükler döneminin kemmiyet açısından en büyük eseri ve Dünyanın içerisine sığdırıldığı yaklaşık 9000 sayfalık bir şaheser olarak kabul edilen *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* isimli ansiklopedik eser, müellifin yaklaşık 16 yıllık devlet vazifelerinin ardından edebiyat sanatına ilgi duyarak kaleme almaya başladığı bir eserdir. İsmi “*Edebî İlimlerdeki Nihâî Gâye / Mertebe*”⁷² şeklinde tercüme

⁷² Nüveyrî ve Nihâyetü'l-Ereb'in İslam telif tarihinde ansiklopedik yazım geleneği içerisindeki konumu konusunu işleyen *Encyclopaedism in the Mamluk Period: The Composition of Shihâb al-Dîn al-Nuwayrî's (d. 1333) 'Nihâyat al-Arab fî Funûn al-Adab'* isimli doktora tezi çalışmasını 2012 yılında tamamlayan Elias Muhanna [Elias Ibrahim Muhanna, *Encyclopaedism in the Mamluk Period: The Composition of Shihâb al-Dîn al-Nuwayrî's (d. 1333) Nihâyat Al-Arab Fî Funûn Al-Adab* (Massachusetts: Harvard, Doktora Tezi, 2012)], bu çalışmayı 2017 yılında *The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition* ismiyle kitaplaştırmıştır [Elias Muhanna, *The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition* (United States of America: Princeton University Press, 2017)]. Muhanna kitabında Nüveyrî'nin eserini *The Ultimate Ambition in the Arts of Erudition* (Bilgelik Sanatlarında Nihai Ustalık) şeklinde

edebileceğimiz hacimli eser hakkında konuşmadan önce eserin müellifinin hayatındaki dönüm noktalarını özetlemek faydalı olacaktır.

Nüveyrî, Şakhab zaferinde Moğollara karşı savaşmış, Nâsırıyye Medresesi'nde ikâmet ettiği dönemde Medresenin yöneticisi ve Sultanın hocası olan Şücâüddîn Anber Lâlâ'nın vakıf şartlarına uymayarak medrese personelinin maaşlarında haksız yere kesinti yaptığını açığa çıkarmış, aynı medresede İbn Teymiyye'yi çevreleyen tartışmalara tanık olmuş, Baybars el-Çâşnigîr'in saltanatı sırasında, tek meşru sultan olarak gördüğü Muhammed b. Kalavun'un yanında yer almıştır. İrtibatları sayesinde devlet işleri hakkında bilgi sahibi olmuş, vazifeleri nedeniyle Mısır ve Suriye'de çokça seyahat etmiş, üç önemli divânda (Dîvânu'l-has, Dîvânu'l-inşâ ve Dîvânu'l-ceyş'te) görev almış bir tarihçi ve ansiklopedisttir.

2.1. Nihâyetü'l-Ereb Ne Zaman ve Niçin Yazıldı?

Nüveyrî yıllarca farklı vazîfeleri yerine getirdikten sonra ilim ve edebiyata yönelmiş ve bu yönelişini eserinde şöyle anlatmıştır: “*Sonrasında onları arkamda bıraktım ve gizlice, açığa vurmada o işleri terk etmeye karar verdim; Yüce Allah'tan bu*

İngilizce'ye tercüme etmiştir (Muhanna, *The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition*, 1). Muhanna'nın bu kitabı Muhammet Enes Midilli tarafından 2023 yılında *Âlem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Tarihinde Ansiklopedik Yazım Geleneği* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir [Elias İbrahim Muhanna, *Âlem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Tarihinde Ansiklopedik Yazım Geleneği*, çev. Muhammet Enes Midilli (İstanbul: Albaraka Kültür Sanat ve Yayıncılık, 2023)]. Midilli, Muhanna'nın kitabının tercümesinde eserin ismini *Bilgelik Sanatında Nihai Ustalık* (Muhanna, *Âlem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Tarihinde Ansiklopedik Yazım Geleneği*, 13.) şeklinde aktarmakla birlikte, kendisiyle yapılan mülakatta eserin ismini *Edep Sanatlarında Ulaşılabilecek Nihai Gaye* şeklinde ifade etmiştir. Muhammet Enes Midilli, “Alem Bir Kitap İçre Üzerine (29.02.2024 Tarihli) Mülakat (Albaraka Yayınları)”.

işlerden uzaklaşmayı ve daha hayırlısını nasip etmesini dileyerek O'na yalvardım. Edebiyat sanatına ilgi duydum, onun eteklerine tutundum ve onun erbabının yoluna girdim. Ancak amacımın, onu faziletli kişilerin ağızlarından sözel olarak dinlemekle gerçekleşmeyeceğini, kararlılıkla derinlemesine düşünmedikçe bulanıklığın berraklaşmayacağını gördüm.⁷³ Mütâlaa atına bindim (okuyarak üzerine düşündüm) ve kaynaklarda koşturdum. At ehlileşip itaatkâr hale geldiğinde ve bilginin kaynağı bana netleştiğinde, kendi idari deneyimime başvurarak bana arkadaşlık edecek ve kendimi içinde bulacağım bir eser yazmaya giriştim. Yüce Allah'a dua ettim ve uyumlu bir şekilde düzenlenmiş, kısımlara ve kısımlar altında yer alan bâblara ayrılmış ve her biri beş kısımdan oluşan beş büyük Kitap (fen) ortaya koydum.”⁷⁴

Hedefi doğrultusunda en geç 714 / 1314-1315 senesinden itibaren yazmaya başladığı anlaşılan⁷⁵ Nüveyrî'nin eserini tam olarak ne zaman tamamladığı belli değildir. Nüveyrî'nin eserinin yazımını tamamladıktan sonra ciltleri sıraladığı anlaşılmaktadır. Bize bu düşünceye iten sebep müellifin h. 714 yılında eserinin 25. cildini yazarken,⁷⁶ h.

⁷³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 1/3.

⁷⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 1/3-4.

⁷⁵ Nüveyrî eserinin tarihle ilgili bölümünde anlattığı haberler arasında yaşadığı zamanı eserine 714 olarak kaydetmiştir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 27/162. Ayrıca Atabekîler ile ilgili haberleri anlattığı kısımda, onlar hakkında eserini yazdığı zaman olan 714 senesine kadar kendisine ulaşan son haberi aktardığını ifade etmiştir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 27/114.

⁷⁶ Muhanna, kütüphane kaydını “Leiden Or.2i” olarak ifade ettiği müellif nüshasının, eserin 25. cildi olduğunu ifade etmiştir. Muhanna, *The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition*, 113.

716 senesinin Zilkâde ayında⁷⁷ eserinin 16. cildini⁷⁸ yazmasıdır. Nitekim eserinin ilk cildinin ferağ kaydında 721 / 1321-1322 senesinde tamamlandığının⁷⁹ yazılması da bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Nüveyrî muhtemelen eserini tamamladıktan ve eseri hakkında bütüncül bir bakış açısına sahip olduktan sonra ciltleri numaralandırmıştır. Nüveyrî otuz bir cilt olarak yazdığı ve vefatına kadar yazmayı sürdürdüğü yaklaşık 9000 sayfalık ansiklopedik eserini ilim dünyasına bırakarak 21 Ramazan 735 (5 Haziran 1333)’te elli altı yaşındayken vefat etmiştir.⁸⁰

2.2. *Nihâyetü’l-Ereb’in İçeriği*

Nüveyrî eserini, özenle tasarladığı hiyerarşik bir düzen üzerine inşa etmiştir. Bu düzene göre kitap Gökyüzü ve Yeryüzü,⁸¹ İnsan,⁸² Hayvanlar,⁸³ Bitkiler⁸⁴ ve Tarih⁸⁵

⁷⁷ Eserin h. 716 senesinin Zilkâde ayının son on gününde yazıldığını gösteren kayıt, Nüveyrî’nin Hz. Peygamber’den (s.a.v.) intikal ettiği düşünülen yazılı bir metni eserine aldığını ifade ettiği ve bu metnin aslının yaşadığı zaman dilimi olan h. 716 senesinin Zilkâde ayının son on gününe kadar sahiplerinin elinde bulunduğunu ifade etmesidir. İlgili kısım için bkz. en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 18/106-107. Müellif nüshası ile Dâru’l-Kütüb ve’l-Vesâiku’l-Kavmiyye neşrinin cilt numaraları birbirine uymamaktadır.

⁷⁸ Muhanna, kütüphane kaydını “Leiden Or.2f” olarak ifade ettiği müellif nüshasının, eserin 16. cildi olduğunu ifade etmiştir. Muhanna, *The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition*, 113.

⁷⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 1/416.

⁸⁰ Şâkir, *et-Târîhu’l-‘Arabî ve’l-Mü’errihûn*, 3/120; Chapoutot-Remadi, “al-Nuwayrî”, 8/158.

⁸¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 1/27.

⁸² en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 2/1.

⁸³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 9/224.

⁸⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 11/1.

⁸⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 13/1.

olarak beş fenden oluşmakta ve her fen, beş kısma ayrılmaktadır. Her kısım bâblara ayrılmakta, bu bâblar altında da çeşitli düzeyleri olan alt başlıklar yer almaktadır. *Nihâyetü'l-Ereb* içerisinde yer alan beş fen ve beş fenin altında yer alan beşer kısmının başlıkları⁸⁶ şöyledir:

1. Birinci Fen: Gökyüzü, Meteorolojik Hadiseler, Yeryüzü ve Yeryüzü Şekilleri⁸⁷

1.1. Gökyüzü ve muhtevası⁸⁸

1.2. Meteorolojik hadiseler⁸⁹

1.3. Geceler, gündüzler, aylar, yıllar, mevsimler, panayırlar, bayramlar⁹⁰

1.4. Yeryüzü, dağlar, denizler, adalar, nehirler ve su kaynakları⁹¹

1.5. Beldelerin fiziki nitelikleri, bu beldelerde yaşayanların tabiatları, beldelerin hususi özellikleri, kadim yapılar, kaleler, saraylar ve meskenler⁹²

2. İkinci Fen: İnsan ve İnsana Dair Meseleler⁹³

2.1. “İnsan” kelimesinin etimolojisi, yaşam evreleri, insan tabiatı, vücut azalarının tasviri ve teşbihi; gazel, sevgilinin güzellikleri, muhabbet, aşk, hevâ ve ensâb⁹⁴

2.2. Hz. Peygamber ve Sahabîler hakkında meşhur kıssalar; İslam öncesi Arapların meşhur darbımeselleri ve batıl inançları; kâhinlerin haberleri, kehanette bulunma, fal

⁸⁶ Muhanna, *Âlem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Tarihinde Ansiklopedik Yazım Geleneği*, 273-280.

⁸⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 1/27.

⁸⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 1/28.

⁸⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 1/71.

⁹⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 1/130.

⁹¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 1/198.

⁹² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 1/292.

⁹³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 2/1.

⁹⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 2/5.

bakma ve kuşları gözlemleyerek geleceği görme, firâset, zekâ, kinaye, târiz, bilmece ve lugaz⁹⁵

2.3. Medih, hiciv, eğlenceli anekdotlar, latifeler, şarap, içki meclisi, nedimler, muganniyeler, müzik âletlerinin özellikleri⁹⁶

2.4. Tebrik, müjde, mersiye, ağıtçı kadınlar, züht, tevekkül ve dualar⁹⁷

2.5. Hükümdar, şartları ve ihtiyaç duyduğu şeyler. Reâyaya karşı görevleri ve reâyanın ona karşı sorumlulukları. Bununla bağlantılı olarak vezirler, ordu kumandanları, savaş âletleri, dinî mansıp sahipleri, kâtipler ve belagat sahipleri⁹⁸

3. Üçüncü Fen: Konuşamayan Hayvanlar⁹⁹

3.1. Yırtıcı Hayvanlar¹⁰⁰

3.2. Vahşi hayvanlar, antiloplar ve bunlarla ilişkili türler¹⁰¹

3.3. Çiftlik hayvanları¹⁰²

3.4. Zehirli hayvanlar¹⁰³

3.5. Kuşlar, balıklar ve buna ek olarak kara ve deniz avcılığında kullanılan av âletleri üzerine bir bâb¹⁰⁴

⁹⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 3/1.

⁹⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 3/173.

⁹⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/127.

⁹⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 6/1.

⁹⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 9/224.

¹⁰⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 9/225.

¹⁰¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 9/302.

¹⁰² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 9/342.

¹⁰³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 10/133.

¹⁰⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 10/179.

4. Dördüncü Fen: Bitkiler, Farklı Türlerdeki Kokular, İtriyat, Kalye-Misk, Sarısabıra Eklenen Çeşitli Karışımlarla Elde Edilen Kokular, Damıtıklar ve Diğer Şeyler.¹⁰⁵

4.1. Bitkilerin kökeni, farklı toprakların neleri üretmeye elverişli olduğu ve bununla ilgili olarak sebze ve gıda maddeleri.¹⁰⁶

4.2. Ağaçlar.¹⁰⁷

4.3. Kokulu Çiçekler.¹⁰⁸

4.4. Bahçeler ve çiçekler. Bununla irtibatlı olarak sakız reçinesi, kudret helvası ve bitki özleri (mum, bal, şeker, peli otu vb.)¹⁰⁹

4.5. Koku türleri, itriyat, kalye-misk, sarısabıra eklenen çeşitli karışımlarla elde edilen kokular, damıtıklar, yağlar, belirli kokular, cinsel ilaçlar, kısırlaştırıcılar.¹¹⁰

5. Beşinci Fen: Tarih.¹¹¹

5.1. Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın yaratılışı, onların haberleri ve Ashâbü'r-res kıssasının sonuna kadar Hz. Âdem'den sonra gelenler.¹¹²

5.2. Hz. İbrâhim Halîlullah; Hz. İbrâhim ve Nemrûd'un kıssası, Hz. Lût, Hz. İshâk, Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf, Hz. Eyyûb, Hz. Zülkifl ve Hz. Şuayb'ın kıssaları.¹¹³

5.3. Hz. Mûsa ve İmrân'ın kıssası ve Hz. Mûsâ'nın Firavun'la hikâyesi; Yeşua ve onu takip edenler; Hezekiel, İlyas, Elyesa, Âli, Samuel, Tâlût, Câlût, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, İşaya, Yeremya ve Buhtunnasr; Kudüs'ün yıkılışı ve tekrardan inşa edilişi;

¹⁰⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 11/1.

¹⁰⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 11/4.

¹⁰⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 11/86.

¹⁰⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 11/184.

¹⁰⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 11/256.

¹¹⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 12/1.

¹¹¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 13/1.

¹¹² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 13/10.

¹¹³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 13/96.

Hiz. Üzeyr'in kıssası, Hiz. Yûnus b. Mettâ'nın kıssası, Bulukyâ'nın hikâyesi, Hiz. Zekerıyyâ, Hiz. Yahyâ, İmrân, Hiz. Meryem, Hiz. İsâ'nın hikâyeleri, havâirerin kıssaları, elçi olarak gönderildikleri toplumlar tarafından nasıl karşılandıkları ve Peygamber Circîs'in kıssası, Hiz. İsâ'nın dünyaya geri gelmesinden (*nüzul-i İsâ*) önce yaşanacak hadiseler, Hiz. İsâ'nın yeryüzünde kalacağı süre ve ölümü, sonrasında yaşanacaklar ve kıyamet günü hakkında söylenenler.¹¹⁴

5.4. Kadim ülkelerin (*askâ*'), milletlerin (*ümem*) ve hanedanlıkların (*tavâif*) kralları, Sebe Devleti'ni yıkan Arim seli ve Cahiliye Dönemi'ndeki Arap savaşları (*eyyâmü'l-Arab*)¹¹⁵

5.5. İslam ümmetinin tarihi; Peygamberimiz Hiz. Muhammed'in hayatı, O'nu izleyen halîfelerin (*Hulefâ-yi Râşidîn*) tarihi, Emevîler, Abbâsîler ve Alioğulları'nın devletlerinin tarihi, Müslüman hükümdarların devletleri ve Yüce Allah'ın onlara bahşettiği fetihler.¹¹⁶

Nüveyrî, kitabın her bölümünde o bölümde ele aldığı konuya sadık kalmaya gayret göstermiş, konu haricinde bir mesele geldiğinde “*bunu ilgili başlıkta zikredeceğiz*” diyerek tekrara düşmekten kaçınmıştır. Ayrıca konunun şiir, edebiyat, tarih vb. alanları ilgilendiren bağlantıları varsa metin-içi referanslar kullanarak okuyucuyu ilgili bölümlere yönlendirmiştir. *Nihâyetü'l-Ereb*'in beş fen olarak ifade edilen üst başlıkları arasında “Tarih” başlığının eserin yaklaşık yüzde 70'ini oluşturması sebebiyle¹¹⁷ birçok biyografik eserde Nüveyrî bir tarihçi olarak; *Nihâyetü'l-Ereb* de bir tarih kitabı olarak

¹¹⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 13/173.

¹¹⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 14/298.

¹¹⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 16/1.

¹¹⁷ Elias Muhanna, *Nihâyetü'l-Ereb*'in 2.329.324 kelimededen meydana geldiğini, tarih bölümünün ise 1.635.735 kelimeye havi olduğunu ve bu bölümün kitabın yüzde 70'ini oluşturduğunu ifade etmiştir. Muhanna, *The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition*, 37.

anılmıştır.¹¹⁸ Ancak *Nihâyetü'l-Ereb* yalnızca bir tarih kitabı olmaktan ziyâde kâinat, insanlar, hayvanlar ve bitkiler alemi hakkında dahi bilgiler ihtiva eden ansiklopedik bir eserdir.

2.3. *Nihâyetü'l-Ereb*'in Nüshaları

Nüveyrî, en geç 714 / 1314-1315 senesinden¹¹⁹ itibaren yazmaya başladığı¹²⁰ ve *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* ismini verdiği¹²¹ eserini vefatına kadar yazmayı sürdürmüş ve 9000 küsur sayfalık ansiklopedik eserini 31 cilt olarak kaleme almıştır.¹²² İyi bir müstensih olduğu, günde yaklaşık üç kürrâse yani 30 yaprak (60 sayfa) istinsah edebildiği ifade edilen Nüveyrî'nin, *Nihâyetü'l-Ereb* isimli eserinin en az iki nüshasını istinsah ettiği bilinmektedir.¹²³ Nüveyrî bu nüshalardan birini 2000 dirheme satmıştır ki hiçbir gün ara vermeksizin yazması halinde 9000 sayfalık eserini yaklaşık 150 günde bitirebilmektedir. Nüveyrî'nin ikamet ettiği Nâsırıyye Medresesi'nde görev yapan bir

¹¹⁸ el-Üdfüvî, *eṭ-Ṭâli'u's-Sa'id*, 96; es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 7/111.

¹¹⁹ Nüveyrî eserinin tarihle ilgili bölümünde anlattığı haberler arasında yaşadığı zamanı eserine 714 olarak kaydetmiştir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 27/162. Ayrıca Atabekîler ile ilgili haberleri anlattığı kısımda, onlar hakkında eserini yazdığı zaman olan 714 senesine kadar kendisine ulaşan son haberi aktardığını ifade etmiştir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 27/114.

¹²⁰ Şâkir, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-Mü'errihûn*, 3/120.

¹²¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 1/416.

¹²² Chapoutot-Remadi, "al-Nuwayrî", 8/158.

¹²³ Muhanna, *Âlem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Tarihinde Ansiklopedik Yazım Geleneği*, 207-211.

imamın aylık maaşının 80 dirhem olması,¹²⁴ kitap karşılığı aldığı bu ücretin değerini günümüzde daha anlaşılır kılmaktadır.¹²⁵

Nüveyrî'nin iyi bir müstensih olmasının kendi eserinin birçok müellif hattı nüshasının günümüze ulaşmasına imkan sağladığı söylenebilir. Elias Muhanna tarafından *Encyclopaedism in the Mamluk Period: The Composition of Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī's (d. 1333) Nihāyat Al-Arab Fī Funūn Al-Adab* ismiyle 2012'de tamamlanan doktora tezi çalışması sonucunda 2017'de *The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition* adıyla kitap haline getirilen çalışmaya göre *Nihāyetü'l-Ereb*'in yazma eser kataloglarının incelenmesi sonucu müellif hattı olan 30 cildinin nüshalarının günümüze ulaştığı tespit edilmiştir. Buna göre Muhanna, bu 30 cildin 13'ünün Leiden Üniversitesi Kütüphanesi (Hollanda) ve Fransa Milli Kütüphanesi'nde (Bibliothèque nationale de France); 16'sının İstanbul kütüphanelerinde, 1'inin ise Berlin Eyâlet Kütüphanesi'nde (Staatsbibliothek zu Berlin) olduğunu tespit etmiştir.¹²⁶

Muhanna çalışmasında Leiden ve Paris'te bulunan yazma nüshaların tamamını incelediğini, İstanbul'daki müellif nüshalarına ise ulaşma imkanı bulamadığını

¹²⁴ en-Nüveyrî, *Nihāyetü'l-Ereb fī Funūn Al-Adab*, 2002, 32/66.

¹²⁵ Nüveyrî'nin 31 ciltlik eserini 2000 dirheme satmasına rağmen, Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh* isimli tek ciltlik eserini 700 ila 1000 dirhem arasında sattığı ifade edilmiştir. Nüveyrî'nin döneminde kolaylıkla bulunabilen bu tek ciltlik hadis kitabının kendi eserine kıyasla bu derece yüksek bir ücretle satılabilmesinden iki sonuç çıkarılabilir; 1. Nüveyrî aynı zamanda iyi bir hattattır, 2. Nüveyrî ve eserinin kıymeti kendi döneminde bilinmemektedir. Çıkarılan bu iki sonucun da geçerlilik payı olmakla birlikte ilk ihtimalin daha baskın olduğunu ifade edebiliriz. Muhanna, *Âlem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Tarihinde Ansiklopedik Yazım Geleneği*, 273-280.

¹²⁶ Muhanna, *Âlem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Tarihinde Ansiklopedik Yazım Geleneği*, 217-218.

belirtmiş,¹²⁷ İstanbul kütüphanelerinde sayılarını 16 olarak tespit ettiği müellif nüshalarının üç tanesinin (bu üç nüshadan da ikisinin kayıt numarasını vermemiştir).¹²⁸ yerini vermiştir. Ancak Muhanna'nın *Nihâyetü'l-Ereb*'in müellif nüshası olarak tespit ettiği 16 nüshadan 4'ü Nureddin b. Şerefüddîn tarafından 966-967 / 1558-1559 yıllarında istinsah edilmiş olan ve Köprülü Kütüphanesi'nde Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu'nda, 1185-1188 koleksiyon numaralarında yer alan nüshalardır.¹²⁹ Dolayısıyla Muhanna'nın İstanbul Kütüphaneleri'nde tespit ettiğini ifade ettiği 16 cildin; Köprülü Kütüphanesi'nde yer alan 4'ü müellif nüshası değildir. Diğer 12 nüsha müellif nüshasıdır ve bu nüshaların tamamı Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Müellif nüshalarının tespit ettiğimiz yerleri tam olarak şöyledir:

1. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Koleksiyon no: 3525, Bibliyografik kayıt no: 204268, (715 / 1315 tarihli).
2. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Koleksiyon no: 3522, Bibliyografik kayıt no: 204265, (718 / 1318 tarihli).
3. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Koleksiyon no: 3521, Bibliyografik kayıt no: 204264, (721 / 1321 tarihli).
4. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Koleksiyon no: 3519, Bibliyografik kayıt no: 204262, (722 / 1322 tarihli).

¹²⁷ Muhanna, *The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition*, 112.

¹²⁸ Muhanna, *Âlem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Tarihinde Ansiklopedik Yazım Geleneği*, 217-218.

¹²⁹ Bahsi geçen dört nüshanın yerleri şöyledir: 1. Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu, Koleksiyon no: 1185, Bibliyografik kayıt no: 361103; 2. Aynı yer, Koleksiyon no: 1186, Bibliyografik kayıt no: 361104; 3. Aynı yer, Koleksiyon no: 1187, Bibliyografik kayıt no: 361105; 4. Aynı yer, Koleksiyon no: 1188, Bibliyografik kayıt no: 361106.

5. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Koleksiyon no: 3512, Bibliyografik kayıt no: 204255, (722 / 1322 tarihli).
6. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Koleksiyon no: 3518, Bibliyografik kayıt no: 204261, (722 / 1322 tarihli).
7. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Koleksiyon no: 3524, Bibliyografik kayıt no: 204267, (722 / 1322 tarihli).
8. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Koleksiyon no: 3515, Bibliyografik kayıt no: 204258, (722 / 1322 tarihli).
9. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Koleksiyon no: 3520, Bibliyografik kayıt no: 204263, (722 / 1322 tarihli).
10. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Koleksiyon no: 3517, Bibliyografik kayıt no: 204260, (723 / 1323 tarihli).
11. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Koleksiyon no: 3516, Bibliyografik kayıt no: 204259, (724 / 1324 tarihli).
12. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Koleksiyon no: 3526, Bibliyografik kayıt no: 204269, (725 / 1325 tarihli).

Muhanna tarafından Nihâyetü'l-Ereb'in müellif nüshası olarak tespit edilen yazmaları ve nüshaların bulundukları kütüphaneler şöyledir:¹³⁰

1. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye 551 kayıt numarası altında mikrofilme alınan yazma eserler içerisinde yer alan *Nihâyetü'l-Ereb*'in 1. Cildi. (20 Zilkade 721 / 11.12.1321 tarihli)
2. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye 551 kayıt numarası altında mikrofilme alınan yazma eserler içerisinde yer alan *Nihâyetü'l-Ereb*'in 4. Cildi. (Tarihsiz)

¹³⁰ Muhanna, *The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition*, 113.

3. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye 551 kayıt numarası altında mikrofilme alınan yazma eserler içerisinde yer alan *Nihâyetü'l-Ereb*'in 5. Cildi. (22 Rebûlevvel 722 / 10.04.1322 tarihli)
4. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye 551 kayıt numarası altında mikrofilme alınan yazma eserler içerisinde yer alan *Nihâyetü'l-Ereb*'in 10. Cildi. (Cemâziye'l-evvel 722 / Mayıs-Haziran 1322 tarihli)
5. Berlin Eyâlet Kütüphanesi 6202 kayıt numaralı *Nihâyetü'l-Ereb*'in 10. Cildi. (Tarihsiz)
6. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye 551 kayıt numarası altında mikrofilme alınan yazma eserler içerisinde yer alan *Nihâyetü'l-Ereb*'in 11. Cildi. (Tarihsiz)
7. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye 551 kayıt numarası altında mikrofilme alınan yazma eserler içerisinde yer alan *Nihâyetü'l-Ereb*'in 12. Cildi. (Tarihsiz)
8. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye 551 kayıt numarası altında mikrofilme alınan yazma eserler içerisinde yer alan *Nihâyetü'l-Ereb*'in 13. Cildi. (Tarihsiz)
9. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye 551 kayıt numarası altında mikrofilme alınan yazma eserler içerisinde yer alan *Nihâyetü'l-Ereb*'in 13. Cildi. (Tarihsiz)
10. Fransa Milli Kütüphanesi, Arabe 1573 kayıt numaralı *Nihâyetü'l-Ereb*'in 13. Cildi. (Tarihsiz)
11. Leiden Üniversitesi Kütüphanesi, Or. 2d kayıt numaralı *Nihâyetü'l-Ereb*'in 14. Cildi. (Tarihsiz)
12. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye 551 kayıt numarası altında mikrofilme alınan yazma eserler içerisinde yer alan *Nihâyetü'l-Ereb*'in 15. Cildi. (7 Ramazan 722 / 19.09.1322 Tarihli)
13. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye 551 kayıt numarası altında mikrofilme alınan yazma eserler içerisinde yer alan *Nihâyetü'l-Ereb*'in 16. Cildi. (27 Ramazan 722 / 09.10.1322 Tarihli)

14. Leiden Üniversitesi Kütüphanesi, Or. 2f kayıt numaralı *Nihâyetü'l-Ereb*'in 16. Cildi. (Zilkâde 716 / Ocak-Şubat 1317)
15. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye 551 kayıt numarası altında mikrofilme alınan yazma eserler içerisinde yer alan *Nihâyetü'l-Ereb*'in 17. Cildi. (Tarihsiz)
16. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye 554 kayıt numarası altında mikrofilme alınan yazma eserler içerisinde yer alan *Nihâyetü'l-Ereb*'in 19. Cildi. (9 Cemâziye'l-evvel 718 / 08.08.1318 tarihli)
17. Topkapı 1369 kayıt numaralı *Nihâyetü'l-Ereb*'in 21. Cildi. (25 Safer 724 / 22.02.1324)
18. Fransa Milli Kütüphanesi, Arabe 1574 kayıt numaralı *Nihâyetü'l-Ereb*'in 21. Cildi. (Tarihsiz)
19. Fransa Milli Kütüphanesi, Arabe 1575 kayıt numaralı *Nihâyetü'l-Ereb*'in 22. Cildi. (719 / 1319-1320)
20. Topkapı (kayıt numarası tespit edilemedi) *Nihâyetü'l-Ereb*'in 22. Cildi. (Tarihsiz)
21. Fransa Milli Kütüphanesi, Arabe 1576 kayıt numaralı *Nihâyetü'l-Ereb*'in 23. Cildi. (Tarihsiz)
22. Leiden Üniversitesi Kütüphanesi, Or. 2i kayıt numaralı *Nihâyetü'l-Ereb*'in 24. Cildi. (Tarihsiz)
23. Leiden Üniversitesi Kütüphanesi, Or. 2i kayıt numaralı *Nihâyetü'l-Ereb*'in 25. Cildi. (714 / 1314-1315)
24. Leiden Üniversitesi Kütüphanesi, Or. 2l kayıt numaralı *Nihâyetü'l-Ereb*'in 26. Cildi. (Tarihsiz)
25. Leiden Üniversitesi Kütüphanesi, Or. 2l kayıt numaralı *Nihâyetü'l-Ereb*'in 27. Cildi. (Tarihsiz)
26. Topkapı (kayıt numarası tespit edilemedi) *Nihâyetü'l-Ereb*'in 27. Cildi. (Tarihsiz)

27. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye 551 kayıt numarası altında mikrofilme alınan yazma eserler içerisinde yer alan *Nihâyetü'l-Ereb*'in 28. Cildi. (29 Zilhicce 725 / 06.12.1325 tarihli)

28. Fransa Milli Kütüphanesi, Arabe 1578 kayıt numaralı *Nihâyetü'l-Ereb*'in 28. Cildi. (Tarihsiz)

29. Fransa Milli Kütüphanesi, Arabe 1578 kayıt numaralı *Nihâyetü'l-Ereb*'in 29. Cildi. (Cemâziye'l-âhir 726 sonrası / Mayıs 1326 sonrası)

30. Fransa Milli Kütüphanesi, Arabe 1579 kayıt numaralı *Nihâyetü'l-Ereb*'in 29. Cildi. (13 Safer 726 / 24 Ocak 1326)

31. Leiden Üniversitesi Kütüphanesi, Or. 19b kayıt numaralı *Nihâyetü'l-Ereb*'in 31. Cildi. (730 sonrası / 1330 sonrası)

İstanbul kütüphanelerinde (Süleymaniye ve Köprülü Kütüphaneleri'nde) bulunan nüshaların birçoğu Ahmed Zeki Paşa tarafından mikrofilme alınmış ve bu mikrofilmler *Nihâyetü'l-Ereb*'in Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye neşrinin temelini oluşturmuştur.¹³¹ Eserin tamamı ilk defa 1923'te Ahmed Zekî Paşa tarafından yayımlanmaya başlanmış ve Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye tarafından 1374 / 1955 senesine kadar Kâhire'de on sekiz cildi neşredilmiş, Mısır Kültür ve İrşad Bakanlığı daha sonra bu baskıyı ofset olarak yayımlamıştır. Eserin 19-31. ciltleri ise 1975-1997 yılları arasında çeşitli kişiler tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir.¹³²

Biz *Nihâyetü'l-Ereb*'in, Süleymâniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu'ndaki 12 müellif nüshasından ve Köprülü Kütüphanesi'ndeki, Nuru'd-dîn b. Şerefü'd-dîn el-Âmilî tarafından 966-967 / 1558-1559 yıllarında istinsah edilen 4 nüshadan hareketle

¹³¹ Muhanna, *Âlem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Tarihinde Ansiklopedik Yazım Geleneği*, 217-218.

¹³² Öz, "Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb", 33/306.

ortaya konulan¹³³ ve Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiku'l-Kavmiyye tarafından 2002 yılında Kâhire'de neşredilen metnini çalışmamızın temeline almakla birlikte Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye tarafından 2004 yılında neşredilen tahkikli metinden çalışmamız içerisinde kaynak vererek faydalandık. Bizden sonraki araştırmacılara Türkçe-Arapça metinleri karşılaştırma imkanı verebilmek için tercümemizde cilt ve sayfa numaralarına yer verdik. Çalışmamızda tercih ettiğimiz metin el-Mektebetü's-Şâmile programında da tercih edildiği için ilgili program içerisinde veya programın web sayfası olan “<https://shamela.ws/book/10283>” adresi üzerinden tercümenin takibi imkanı bulunmaktadır. Ayrıca başlıklar, tercüme içerisinde ilgili kısımların bulunabilirliğini kolaylaştırmak amacıyla Kâhire 2002 neşrine uygun şekilde numaralandırılmıştır.

2.4. Nihâyetü'l-Ereb Hakkında Yapılan Çalışmalar

Nihâyetü'l-Ereb, birçok ilmî sahayı mündemiç bir ansiklopedi olması sebebiyle sayısız akademik çalışmada bir referans kaynağı olarak kullanılmıştır. Bunlardan sadece mûsikî sahasıyla ilgili olanlarını tespit etmek dahi epey bir yekûn tutacaktır.¹³⁴ Bizzat

¹³³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûnî'l-Edeb*, 2002, 16. cildin mukaddimesi/2.

¹³⁴ Mûsikî sanatıyla ilgili olup *Nihâyetü'l-Ereb*'den faydalanılarak ortaya konulan akademik çalışmalardan birkaçı şöyledir: Ahmet Hakkı Turabi, “İbn Câmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999); Ahmet Hakkı Turabi, “İbrâhim el-Mevsilî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000); Ahmet Hakkı Turabi, “İlk Koro Kurucusu ve Şefi İbrâhim el-Mevsilî (ö. 804)”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 5/1 (01 Mart 2005), 177; Ahmet Hakkı Turabi, “İbn Câmî (ö. 808) Kureyşli Meşhur Muğannî ve Bestekâr”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (15 Haziran 2005), 161-174; Ahmet Hakkı Turabi, “Medîneli Efemine Şarkıcı Tuveys (11-92/632-711)”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 10/1 (01 Mart 2010), 41-65; Ahmet Hakkı Turabi, “Tuveys”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012); Ahmet Hakkı Turabi, “Yûnus el-Kâtib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013); Turgut Çiftçi, “Dini

Nihâyetü'l-Ereb'i konu alan çalışmaların ise sayısı azdır. Çokça referans almasına rağmen kendisi hakkında yapılan çalışmaların az olmasının *Nihâyetü'l-Ereb*'in hacimli bir eser olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Nihâyetü'l-Ereb'in İslâm öncesi Arap tarihiyle ilgili bölümleri Almanya'da basılmış (Göttingen 1775, 1817), Endülüs ve Afrika tarihiyle ilgili bölümleri İspanyolca çevirisiyle birlikte 1917-1919 yılları arasında iki cilt halinde Granada'da neşredilmiştir.¹³⁵ Nüveyrî ve eseri hakkında yapılmış müstakil çalışmalardan ilki Dr. Emîne Muhammed Cemâleddîn tarafından 1404 / 1984 senesinde Kâhire'de neşredilen *en-Nüveyrî ve Kitâbühü Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb: Meşâdiruhü'l-Edebiyye ve Ârâ'ühü'n-Nağdiyye* isimli doktora tezinin kitaplaştırılmış halidir.¹³⁶ Yine Abdülhalîm en-Nedvî'nin 1407 / 1987 senesinde Şam'da neşredilen *Menhecü'n-Nüveyrî fî Kitâbeti Nihâyeti'l-Ereb* isimli eser Nüveyrî'nin ansiklopedi yazımındaki yöntemini inceleyen çalışmalardan biridir.¹³⁷ Nüveyrî ve *Nihâyetü'l-Ereb* hakkında yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biri ise Elias İbrahim Muhanna tarafından 2012 yılında tamamlanan

Kültürde Polemik Konusu Olarak Sanat: Müzik Ve Resim", (01 Ocak 2016); Osman Bayraktutan, "Kur'an Eğitiminde Mûsikî Faktörü Üzerine Bir Değerlendirme", *Social Paradigm Journal* 6/2 (2022), 152-170; Nadir Karakuş, "Orta Çağ'da Musikişinas Hekimler", *Daruşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/1 (30 Haziran 2023), 32-46; Recep Uslu, "Ud Tarihi İçin Müzikolojik Sorgulama, Entel Müşrik Nadr b. Hâris Ud Çalmayı Biliyor Muydu?", *Yegah Müzikoloji Dergisi* 6/2 (30 Eylül 2023), 205-227; Nadir Karakuş - Mustafa Erzen, "Şarkıcı Cemile ve Medine'de Kültürel Hayat", *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/2 (30 Aralık 2023), 901-918; Nadir Karakuş, "Halife II. Yezid Üzerinde Etkin Bir Şarkıcı Cariye: Hubâbe", *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi* 4/1 (15 Haziran 2024), 1-33; Nadir Karakuş, "Şarkıcı Delâl ve Medine'de Sosyal-Kültürel Hayat", *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 18 (30 Haziran 2024), 259-280.

¹³⁵ Öz, "Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb", 33/306.

¹³⁶ Emîne Muhammed Cemâleddîn, *en-Nüveyrî ve Kitâbühü Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb: Meşâdiruhü'l-Edebiyye ve Ârâ'ühü'n-Nağdiyye* (Kâhire, 1984).

¹³⁷ Abdülhalîm en-Nedvî, *Menhecü'n-Nüveyrî fî Kitâbeti Nihâyeti'l-Ereb* (Şam: Dâru'l-Fikr, 1987).

doktora tezi çalışması sonucunda 2017 yılında kitap haline getirilen *The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition* isimli çalışmadır.¹³⁸ Bu çalışma Muhammed Enes Midilli tarafından *Âlem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Tarihinde Ansiklopedik Yazım Geleneği* ismiyle Türkçe'ye tercüme edilmiş,¹³⁹ aynı zamanda ayrı bir çalışma olarak Midilli¹⁴⁰ ve Duygu Yıldırım¹⁴¹ tarafından Muhanna'nın kitabı hakkında değerlendirme yazıları yazılmıştır. Yine 2019 yılında Serap Arıkan Angı tarafından *Nüveyrî'nin Nihâyetü'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb adlı eserinin edebî açıdan incelenmesi*.¹⁴² ve 2020 yılında Mouzamil Ouedraogo tarafından *Nuveyrî'nin Nihâyetü'l-Ereb adlı eserinde Arap dili ve belâgatına yaklaşımı*.¹⁴³ isimleriyle yüksek lisans tezleri yapılmıştır.

Husûsen mûsikî tarihi ve m. 7-10. yüzyıllar arasındaki dönemde yaşamış mûsikîşinaslar hakkında yapılan akademik çalışmalar için bir referans noktası olan *Nihâyetü'l-Ereb*'in mûsikî ile ilgili kısmına yukarıda örneklediğimiz üzere pek çok atıf olmasına rağmen eserin ilgili kısmı hacmi dolayısıyla kapsamlı bir araştırmaya tabi

¹³⁸ Elias Muhanna, *The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition* (United States of America: Princeton University Press, 2017).

¹³⁹ Elias Ibrahim Muhanna, *Âlem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Tarihinde Ansiklopedik Yazım Geleneği*, çev. Muhammed Enes Midilli (İstanbul: Albaraka Kültür Sanat ve Yayıncılık, 2023)

¹⁴⁰ Muhammed Enes Midilli, "The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition", *İslam Araştırmaları Dergisi* 42 (10 Temmuz 2019), 173-180.

¹⁴¹ Duygu Yıldırım, "The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition, Elias Muhanna", *Nazariyat İslam Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Ekim 2018), 190-195.

¹⁴² Serap Arıkan Angı, *Nüveyrî'nin Nihâyetü'l-Ereb Fî Funûni'l-Edeb Adlı Eserinin Edebî Açıdan İncelenmesi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹⁴³ Mouzamil Ouedraogo, *Nuveyrî'nin Nihâyetü'l-Ereb Adlı Eserinde Arap Dili ve Belâgatına Yaklaşımı* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

tutulamamıştır. Yüksek lisans ders dönemimde dikkatimi çeken bu çalışma alanı doktora tez dönemimde beni *Nihâyetü'l-Ereb*'in mûsikî ile ilgili bu bahsine yönlendirmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM:

***NİHÂYETÜ'L-EREB*'İN MÛSİKÎ İLE İLGİLİ BÖLÜMÜNÜN AÇIKLAMALI VE KAYNAK TESPİTLİ TÜRKÇE TERCÜMESİ¹⁴⁴**

[C. IV, s. 133]

İkinci Fennin / Üçüncü Kısımının / Altıncı Babı:

Bu bölümde; Sema‘ ve Gınâ meselesi, bunların mubah ve yasak oluşu hakkındaki haberler ve bu görüşlere getirilen deliller ile sahâbe (r.anhüm) ve tâbiünden, idarecilerden, âbid ve zâhidlerden [mutasavvıflardan] gınâ dinleyenlerle; halîfeler, halîfe çocukları, soylular, komutanlar ve önde gelen kimselerden tegannî edenler ele alınmış; ayrıca Farsça’dan Arapça’ya gınâ nakleden mûsikînaslar ve bu mûsikîşinaslardan bunları öğrenen kimseler ile gınâ ile şöhret kazanan kişiler ve kadın mûsikîşinaslardan söz edilmiştir.

¹⁴⁴ Tercüme sırasında “[C. IV, s. 133]” örneğindeki gibi belirtilen cilt ve sayfa numaraları *Nihâyetü'l-Ereb*'in Süleymâniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu'ndaki 12 müellif nüshasından ve Köprülü Kütüphanesi'ndeki, Nuru'd-dîn b. Şerefü'd-dîn el-‘Âmilî tarafından 966-967/1558-1559 yıllarında istinsah edilen 4 nüshadan hareketle ortaya konulan ve Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiku'l-Kavmiyye tarafından 2002 yılında Kâhire'de neşredilen metnine uygun olarak verilmiştir. Ayrıca metin içerisinde köşeli parantez “[]” içerisinde düz bir şekilde yazılan ifadeler metnin aslında yer almayıp tarafımızca yapılan açıklamaları ifade etmektedir. Köşeli parantez haricindeki ifadeler doğrudan metinde yer almaktadır. Ayrıca bazı terimlerin anlaşılabilirliğini artırmak amacıyla zaman zaman kelimelerin Arapça asılları yine köşeli parantez içerisinde verilmiştir.

1. Gınâ'nın Haramlığı ve Mubahlığı Hakkında Söylenilenler

İnsanlar gınânın haramlığı ve mubahlığı hakkında konuşmuş, sözlerinde, takip ettikleri görüşlerde ve yaptıkları çıkarımlarda farklılıklar ortaya çıkmıştır. Onlardan bir kısmı gınâyı mekruh görmüş ve gınâ dinlemeyi reddetmiş; bir kısmı bu görüşün zıttı olarak gınâyı mutlak manada mubah saymış; bir kısmı da gınânın tek başına olması¹⁴⁵ ile ud, tanbûr ve bu ikisi dışındaki telli âletlerden birisi ile veya defler, me'âzif¹⁴⁶ ve kasab¹⁴⁷ gibi çalgılar ile birlikte olması durumlarını birbirinden ayırmış ve gınânın tek başına olmasını mubah; bu âletlerin iştirakiyle icrâ edilmesini mekruh saymışlar ve çalgıların dinlenilmesini mutlak manada haram kabul etmişlerdir. Bu sözlerin sahipleri olan her grubun öne sürdükleri birtakım delilleri vardır. Biz muhtasar bir yol tercih ederek bu konu hakkında ifade edilen uzun sözleri bırakıp öne sürülen fikirlerin özünü tespit etmeye çalıştık. Tevfik [başarı] Allah'tandır diyoruz.

¹⁴⁵ Yani sadece insan sesi ile icra edilmesi.

¹⁴⁶ Me'âzif (المعازف) / Mi'zef (معزف): Arapçada cin sesi manasındaki a-z-f kökünden gelir. Cahiliye zamanı ve İslâm'ın ilk dönemlerinde Araplarda bulunan ud veya tanbura benzer bir telli çalgıya bu isim verilmiştir. Yemen ve Hicaz bölgesinde yaygın olan bu sazın yapısı ile ilgili kaynaklarda tam bir tarif bulunmamakla birlikte, ceylan derisinden beyaz bir deri üzerine altı veya dokuz telin çekilmesi ile meydana geldiği ifade edilir. Özellikle çalgılarla ilgili hadislerde sıkça ismi zikredilir. İlk dönemlerde ud ve tanbur gibi telli çalgıları ifade eden bu sözcük daha sonraki dönemlerde bütün telli ve nefesli sazları karşılayan bir terim haline gelmiştir. Çoğulunu, yani telli sazları ifade etmek için me'âzif sözcüğü kullanılır. Mehmet Tıraşçı, *Türk Müsîkîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2020), 133.

¹⁴⁷ Kasab (القصب): Kamış demektir. Arapça kaynaklarda kamıştan yapılması sebebiyle ney sazı kassâbe şeklinde ifade edilir. Tıraşçı, *Türk Müsîkîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 105.

1.1. Gınâ'nın Haramlığına Dair Söylenilenler ve Bu Görüşe Getirilen

Deliller

Bu görüştekiler gınânın haram olduğuna dair Kitap'tan, Sünnet'ten, sahâbe ve tâbiîn ile müslüman âlimlerin imamlarının / önderlerinin sözlerinden birtakım deliller getirmişlerdir.

[C. IV, s. 134]

1.1.1. Kur'ân-ı Kerîm'den Getirilen Deliller

Allah (c.c.): “قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ” “Müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir; ki onlar, namazlarında derin bir saygı hali yaşarlar; anlamsız, yararsız söz ve davranışlardan uzak dururlar.”¹⁴⁸ buyurmuştur.

Yüce Allah: “وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ” “Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler.”¹⁴⁹ buyurmuştur.

Yüce Allah: “وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا” “Yine anılan o iyi kullar, asılsız şeylere şahitlik etmezler; boş ve mânasız davranışlarla karşılaştıklarında onurluca çekip giderler.”¹⁵⁰ buyurmuştur.

Yüce Allah: “وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ” “İnsanlar arasında öyleleri vardır ki bilgisizlik yüzünden başkalarını Allah yolundan saptırmak ve o âyetleri alay konusu etmek için eğlendirici sözler kullanırlar; işte bunları alçaltıcı bir azap bekliyor.”¹⁵¹ buyurmuştur.

¹⁴⁸ Kur'an Yolu Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), el-Mü'minûn 23/1-3.

¹⁴⁹ el-Kasas 28/55.

¹⁵⁰ el-Furkân 25/72.

¹⁵¹ Lokmân 31/6.

Yüce Allah: “وَاسْتَفْزِرْ مَنْ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ” “Haydi, onlardan gücünün yettiklerini sesinle (telkinde bulunarak) çağrınla ayart!”¹⁵² buyurmuştur.

Yüce Allah: “أَفَمِنْ هَذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ” “Yoksa bu haberi tuhaf mı buluyorsunuz? Ağlayacağınıza gülüyorsunuz! Ve gaflet içinde oyalanıp duruyorsunuz.”¹⁵³ buyurmuştur.

İbn Abbâs:¹⁵⁴ “Sâmidûn kelimesi Himyerî dilinde gînâ anlamına gelir.” demiştir.¹⁵⁵ Mücâhid¹⁵⁶ (r.a.) ise: “Bu kelime Yemen halkının kullanım şekline göre gînâ anlamına gelir ki bir kimse tegannî ettiğinde onun için “semede [سمد]” ifadesi kullanılır.”¹⁵⁷ demiştir.

İbn Abbâs’tan (r.anhümâ) rivâyet edildiğine göre o “وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ”¹⁵⁸ âyetinde geçen “لَهْوَ الْحَدِيثِ” “lehve’l-hadîs” ifadesinin “gînâ” olduğunu söylemiş, rivâyetin

¹⁵² el-İsrâ 17/64.

¹⁵³ en-Necm 53/59-61.

¹⁵⁴ Ebü’l-Abbâs Abdullâh b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687-88): Hz. Peygamber’in amcasının oğlu, tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen ve çok hadis rivayet edenler arasında yer alan sahâbî. İsmail Lütî Çakan - Muhammed Eroğlu, “Abdullah b. Abbas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/76.

¹⁵⁵ Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn* (Beyrut: Dâru’l-Mârif, ts.), 2/285.

¹⁵⁶ Ebü’l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî (ö. 103/721): Tâbiîn neslinin önde gelen müfessirlerinden. Muhammed Fatih Kesler, “Mücâhid b. Cebr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 31/441.

¹⁵⁷ Ebü’l-Haccâc Mücâhid b. Cebr, *Tefsîru Mücâhid*, thk. Muhammed Abdüsselâm Ebü’n-Neyl (Mısır: Dâru’l-Fikri’l-İslâmiyyi’l-Hadîseti, 1989), 529.

¹⁵⁸ *Kur’an Yolu Meâli*, Lokmân 31/6.

başka bir geliş şeklinde de bu ifadenin “*gînâ ve benzeri şeyler*” olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁹ Abdullah b. Mes‘ûd’tan¹⁶⁰ (r.a.) rivâyet edildiğine göre o: “*Kendisinden başka ilâh olmayan Allah’a yemin olsun ki o (lehve’l-hadîs ile kastedilen) gînadır.*” demiştir.¹⁶¹

Mücâhid, Yüce Allah’ın “وَاسْتَفْزِرْ مَنْ اسْتَطَعَتْ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ”¹⁶² sözü ile ilgili olarak: “*Şeytan’ın sesi, gînâ ve mizmarlardır.*”¹⁶³ demiştir.¹⁶⁴ Ayrıca o, Yüce Allah’ın “وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ”¹⁶⁵ sözündeki “الزُّورَ” [aslı olmayan / yalan] kelimesinin de gînâ anlamına geldiğini söylemiştir.¹⁶⁶

¹⁵⁹ Ebû’l-Abbâs Abdullâh b. el-Abbâs, *Tenvîrû’l-Miğbâs min Tefsîri İbn Abbâs*, thk. Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (Lübnân: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 344.

¹⁶⁰ Ebû Abdîrrahmân Abdullâh b. Mes‘ûd b. Gâfil b. Habîb el-Hüzelî (ö. 32/652-53): İlk müslümanlardan ve aşere-i mübeşşereden biri, Kûfe tefsir ve fıkıh mekteplerinin kurucusu. İsmail Cerrahoğlu, “Abdullah b. Mes‘ûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/114.

¹⁶¹ Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe, *el-Muşanneffî l-Ehâdîs ve l-Âşâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Lübnân: Dâru’t-Tâc, 1989), 4/368.

¹⁶² *Kur’an Yolu Meâli*, el-İsrâ 17/64.

¹⁶³ Mizmâr (مزمارة): 1. Hz. Dâvûd’a vahyedilen Zebur ismindeki ilâhî kitabın her bir sûresi. 2. Nefes borusu, hançere veya nefesli çalgılarda havanın aktığı iç kısım. 3. Arapçada genel olarak kamıştan yapılan nefesli sazları ifade etmekle birlikte düdük, ney, kaval ve flüt gibi üflemeli çalgılar manasında da kullanılır. Anlam değişikliği ile bazı hadsilerde gînâ gibi sesle icra edilen nağmeler için de bu tabir kullanılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber güzel Kur’ân okumasından dolayı Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’yi: “Ey Ebû Mûsâ! Sana, Dâvûd’a verilen mizmarlardan bir mizmar verilmiştir.” diyerek taltif etmiştir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 133.

¹⁶⁴ Mücâhid b. Cebr, *Tefsîru Mücâhid*, 433.

¹⁶⁵ *Kur’an Yolu Meâli*, el-Furkân 25/72.

¹⁶⁶ Mücâhid, “Onlar ki yalana/asılsız şeylere şahitlik etmezler” ifadesini “Onlar ki gînâ dinlemezler” (لَا يَسْمَعُونَ الْغِنَاءَ) şeklinde tefsîr etmiştir. Mücâhid b. Cebr, *Tefsîru Mücâhid*, 507.

1.1.2. Sünnet'ten Getirilen Deliller

Hiz. ÂiŖe'den¹⁶⁷ (r.anhâ) rivâyet edildiğine göre o: “*Muhakkak ki Yüce Allah Ŗarkacı kadını, onun satılmasını, ondan elde edilecek geliri, onun eğitilmesini ve dinlenilmesini haram kılmıŖtır.*” demiŖ¹⁶⁸ ve sonrasında “*وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ*”¹⁶⁹ âyet-i kerîmesini okumuŖtur.¹⁷⁰

Ebû Ümâme'den¹⁷¹ (r.a.) rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.): “*Yüce Allah, sesini tegannî ile yükselten bir kimsenin omuzlarına iki Ŗeytan gönderir, öyle ki o kiŖi susuncaya kadar bu iki Ŗeytan topuklarını o kiŖinin göğsüne vurur.*” demiŖtir.¹⁷²

¹⁶⁷ Hiz. Ebû Bekir'in kızı ve Hiz. Peygamber'in hanımı. Mustafa Fayda, “ÂiŖe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1989), 2/201.

¹⁶⁸ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsaf*, thk. Ebû Muâz Târik b. Avazallah (Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, 1990), 5/5; el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/284.

¹⁶⁹ Lokmân 31/6. Âyet-i kerîmenin meâli daha önce verilmiŖtir.

¹⁷⁰ Ebû Bekr Abdullah İbn Ebû'd-Dünyâ, *Zemmü'l-Melâhî*, thk. Amr Abdulmunim Selîm (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1995), 39.

¹⁷¹ Ebû Ümâme Sudey b. Aclân b. Vehb el-Bâhilî (ö. 86/705): Sahâbî. Kemal Sandıkçı, “Ebû Ümâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/251.

¹⁷² Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 8/204; el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/285.

Ebü’z-Zübeyr’in¹⁷³ Câbir b. Abdullah’tan¹⁷⁴ (r.anhümâ) rivayet ettiğine göre o şöyle söylemiştir: “*Rasûlullah: “Ağıt yakanların ve tegannî edenlerin ilki iblîstir.”* demiştir.”¹⁷⁵

Abdurrahman b. Avf’tan¹⁷⁶ (r.a.) rivâyet edildiğine göre

[C. IV, s. 135]

Rasûlullah: “*Nimet ve musîbet zamanlarındaki fâcir [günahkâr] ve ahmak iki sestten men edildim / men ettim.*” buyurmuştur.¹⁷⁷

¹⁷³ Ebü’z-Zübeyr Muhammed b. Müslim b. Tedrüs el-Esedî (ö. 126/743-44): Hadis hâfızı, tâbiî. Mehmet Ali Sönmez, “Ebü’z-Zübeyr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/354.

¹⁷⁴ Ebû Abdillâh Câbir b. Abdillâh b. Amr b. Harâm el-Ensârî (ö. 78/697): En çok hadis rivayet eden sahâbîlerden biri. M. Yaşar Kandemir, “Câbir b. Abdullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 6/530.

¹⁷⁵ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/285.

¹⁷⁶ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Avf b. Abdiavf el-Kureşî ez-Zührî (ö. 32/652): Hz. Peygamber’e ilk iman eden ve cennetle müjdelenen on sahâbîden biri. Ahmet Önkal, “Abdurrahman b. Avf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/157.

¹⁷⁷ Muhammed b. Îsâ Ebû Îsâ et-Tirmizî, *Sünenü’-t-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. (Mısır: Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), “Cenâiz”, 8 (No. 1005). Hadis olarak nakledilen bu metni daha anlaşılır kılmak adına şu şekilde tercüme edebiliriz: İnsanları günaha sürükleyen iki ahmak sestten men edildim. Bunlar: nimete mazhar olunduğundaki çalgı ve tegannî sesi ve musibete uğranıldığında feryat figân sesi.

1.1.3. Sahâbe ve Tâbiîn (r.anhüm) Sözlerinden Getirilen Deliller

Osmân b. Affân'dan¹⁷⁸ (r.a.) rivâyet edildiğine göre o: “*Ben hiç tegannî etmedim.*” demiş¹⁷⁹ gınâdan uzak durup onu terk etmesiyle övünmüştür.¹⁸⁰

İbn Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre o: “*Gınâ, suyun baklayı filizlendirdiği gibi kalpte nifakı filizlendirir.*” demiştir.¹⁸¹

¹⁷⁸ Ebû Abdillâh (Ebû Amr) Zü'n-nüreyn Osmân b. Affân b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye el-Kureşî el-Ümevî (ö. 35/656): İlk müslümanlardan, Hulefâ-yi Râşidîn'in üçüncüsü (644-656). İsmail Yiğit, “Osman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2007), 33/438.

¹⁷⁹ Nüveyrî'nin, İbnü'l-Kayserânî'den alıntı yaptığını düşündüğümüz bu rivâyet İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inde şu şekilde yer almaktadır: “*Rasûlullah'a biat ettiğimden beri tegannî etmedim, (günahı) arzulamadım, sağ elimle tenasül uzvuma dokunmadım.*” İbnü'l-Kayserânî bu rivâyeti İbn Mâce'nin ifade ettiği şekliyle aktarmış ancak rivâyetin isnad zincirinde yer alan Sakr b. Abdurrâhmân hakkında hadis alimlerinin bir sözüne rastlamadığını ancak onun bu rivâyette Hz. Osmân'ı öven ancak başkalarının aktarmadığı ifadelerinin olduğu, bu sebeple onun rivâyetinin terk edilmesinin gerektiğini ifade etmiştir. Ebû Abdillâh Muhammed İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî (Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabî, ts.), “Tahâret”, 10 (No. 311); Ebû'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Merâgî (el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, ts.), 88-89.

¹⁸⁰ Hz. Osmân'dan, Hz. Peygamber'e biat ettikten sonra tegannî etmediği İbn Mâce tarafından aktarılsa da bunu terk etmesiyle övündüğü ifadesi rivâyette yer almamaktadır. İbn Mâce, *es-Sünen*, “Tahâret”, 10 (No. 311). Bu rivâyeti delil getirenlerin Hz. Osmân'ın böyle söyleyerek övündüğü şeklinde bir yorum yaparak delili desteklemeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Hz. Osmân'ın tegannî etmemesiyle övünmesine dair yorumu Nüveyrî'den önce herhangi bir kaynakta rastlamadık.

¹⁸¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs (Riyâd: Dâru'l-Hânî, 2001), 2/76.

İbn Ömer¹⁸² (r.anhümâ) ihrama girmiş bir topluluğa uğramıştı. Onların yanında da bir topluluk ve tegannî eden bir adam vardı. İbn Ömer: “*Sizi işitmediğimi mi zannediyorsunuz! Sizi işitmediğimi mi zannediyorsunuz!*” dedi.¹⁸³

Abdullah b. Dînâr¹⁸⁴ şöyle demiştir: “İbn Ömer tegannî eden küçük bir kız çocuğuna rastladı ve: “*Şeytan bir kimseyi terk edecek olsaydı bu kızı terk ederdi.*” dedi.”¹⁸⁵

¹⁸² Ebû Abdurrahmân Abdullâh b. Ömer b. el-Hattâb el-Kureşî el-Adevî (ö. 73/693): Hz. Ömer’in oğlu, en çok hadis rivayet eden, en çok fetva veren yedi sâhâbîden ve abâdileden biri. M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. Ömer b. Hattâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/126.

¹⁸³ *Nihâyetü'l-Ereb*'de “الا لا أسمع والله لكم، ألا لا أسمع والله لكم” “*Sizi işitmediğimi mi zannediyorsunuz! Sizi işitmediğimi mi zannediyorsunuz!*” şeklinde aktarılan ifade, Beyhakî tarafından “ألا لا أسمع الله أنكم، ألا لا أسمع الله” şeklinde aktarılmıştır. Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 5/109.

¹⁸⁴ Hadîs âlimidir. Künyesi Ebû Abdurrahmân el-Adevî el-Amrî'dir. İbn Ömer'den, Enes b. Mâlik'ten ve Süleyman b. Yesâr'dan hadis rivâyet etmiştir. Hicrî 127 (m. 744) yılında vefât etmiştir. Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb Arnavût, haz. Beşâr İvâd Marûf (Müessesetü'r-Risâle, 1985), 5/235.

¹⁸⁵ el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/378.

İshâk b. ‘Îsâ¹⁸⁶ şöyle demiştir: “*Mâlik b. Enes’e*¹⁸⁷ (r.a.) *Medîne halkından bir kısmının gınâ hakkındaki müsamahakârlıklarını sordum. O: “Onu bizim yanımızdakiler yapmaz, yalnızca fâsıklar [günahkârlar] yapar.” dedi.*”¹⁸⁸

eş-Şa‘bî:¹⁸⁹ “*Tegannî eden ve kendisine tegannî edilen (gınâ dinleyen) lânetlenmiştir.*” demiştir.¹⁹⁰

el-Hakem b. ‘Uteybe:¹⁹¹ “*Semâ‘ sevgisi kalpte nifâkı filizlendirir.*” demiştir.¹⁹²

¹⁸⁶ ‘İshâk b. ‘Îsâ b. Necîh el-Bağdâdî el-Ezenî et-Tabbâ‘ (ö. 215/830) hicri ikinci asırda Bağdat’ta doğmuş, el-Medine’de öğrenimini tamamlamış, Adana’da uzun süre murabıtlık yapmış ve hicri üçüncü asrın başında vefat etmiştir. Bu sebeple el-Bağdâdî ve el-Ezenî nisbesi ile anılır. Hadis ilminde sika bir ravidir. Recep Tuzcu, “İshak b. İsa et-Tabbâ‘ (ö. 215/830) ve Hadis İlmindeki Yeri”, *Journal of Islamic Research* 29 (3) (2018), 570.

¹⁸⁷ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795): Mâlikî mezhebinin imamı, büyük müctehid ve muhaddis. Ahmet Özel, “Mâlik b. Enes”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 27/506.

¹⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü’l-İlel ve Ma‘rifeti’r-Ricâl*, 2/70.

¹⁸⁹ Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl b. Abd(illâh) el-Hemdânî eş-Şa‘bî (ö. 104/722): Hadis âlimi, tâbiî. M. Yaşar Kandemir, “Şa‘bî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010), 38/217.

¹⁹⁰ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şuabü’l-İmân*, thk. Dr. Abdulali Abdulhamîd Hâmid (Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 2003), 7/110.

¹⁹¹ Kûfe ehlinin önde gelen âlimlerindendir. Künyesi Ebû Muhammed el-Kindî’dir. Ahmed b. Hanbel onun İbrâhîm en-Nehaî’nin (ö. 96/714) akranı olduğunu, hicrî 1 senesinde onun bir çocuk olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Abdullah el-İclî de el-Hakem’in sika olduğunu, kendisini kanıtlamış bir fakîh olduğunu söylemiştir. ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, 5/208.

¹⁹² Bu ifade farklı şekillerde farklı kişilerden aktarılmıştır. Rasûlullah’dan (s.a.v.) “حب المال والشرف ينبتان” “Mal ve makam sevgisi, suyun baklayı bitirdiği/yeşerttiği gibi kalpte nifağı bitirir.” (el-İrâkî vd., *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâi Ulûmi’d-Dîn*, haz. Ebû Abdullah Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd (Riyâd: Dâru’l-Âsime, 1987), 4/1885) şeklinde; Abdullah İbn Mes‘ûd’dan “الغناء يَنْبِت النَّفَاقَ فِي الْقُلُوبِ” “Gınâ, suyun baklayı bitirmesi gibi, kalpte nifağı bitirir.” (Ebû’l-Abbâs Takıyyüddîn İbn

Rivâyete göre bir adam el-Kâsım b. Muhammed’e:¹⁹³ “*Ginâ hakkında ne dersin? Haram mıdır? Değil midir?*” diye sormuştur. O da: “*Kıyâmet günü geldiğinde ve hakla bâtil ayrıldığında ginâ nerede olur?*” diye sormuş, adam da: “*Batilla birlikte olur.*” demiştir. el-Kâsım “*Öyleyse kendi fetvanı verdin.*” demiştir.¹⁹⁴

el-Fudayl b. ‘İyâz:¹⁹⁵ “*Ginâ zinânın rukyesidir [zinâya yöneltir].*” demiştir.¹⁹⁶

Bazı kimseler: “*Ginâ ahlaksızlığın öncüsüdür.*”¹⁹⁷ demişlerdir.

Dahhâk:¹⁹⁸ “*Ginâ kalbi ifsâd eder, Rabbi öfkelerendir.*” demiştir.¹⁹⁹

Teymiyye, *el-İstişkâme*, thk. Dr. Muhammed Reşâd Sâlim (Medîne: Camiatü’l-İmam Muhammed b. Suud, 1982), 1/413) şeklinde ve Nihâyetü’l-Ereb’de geçtiği haliyle “*حب السماع ينبت النفاق في القلب*” “*Semâ‘ sevgisi kalpte nifâkı bitirir*” şeklinde el-Hakem b. ‘Uteybe’den rivâyet edilmiştir.

¹⁹³ Ebû Muhammed (Ebû Abdîrrahmân) el-Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr es-Sıddîk el-Kureşî et-Teymî el-Medenî (ö. 107/725 [?]): Hz. Ebû Bekir’in torunu, Medineli meşhur yedi tâbiîn fakihinden biri. Cengiz Kallek, “Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2001), 24/545.

¹⁹⁴ Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed el-Muhâsibî, *Risâletü’l-Müsterşidîn*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Haleb: Mektebü’l-Matbûâtî’l-İslâmiyyeti, 1971), 121.

¹⁹⁵ Ebû Alî el-Fudayl b. İyâz b. Mes‘ûd et-Temîmî el-Yerbûî (ö. 187/803): Horasan’ın ilk büyük sûfîlerinden. Osman Türer, “Fudayl b. İyâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 13/208.

¹⁹⁶ İbn Ebü’l-Dünyâ, *Zemmü’l-Melâhî*, 55; el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’l-Dîn*, 2/286.

¹⁹⁷ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’l-Dîn*, 2/286.

¹⁹⁸ Ebü’l-Kâsım (Ebû Muhammed) Dahhâk b. Müzâhim el-Hilâlî el-Horasânî el-Belhî (ö. 105/723): Müfessir. Muhammed Eroğlu, “Dahhâk b. Müzâhim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1993), 8/410.

¹⁹⁹ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân ‘an Tefsîri’l-Kur‘ân*, thk. Hâlit b. Avn el-Anzî - Nâsır b. Muhammed b. Osmân el-Munî’ (Cidde: Dârü’t-Tefsîr, 2015), 21/190.

Yezîd b. el-Velîd²⁰⁰ kendisiyle meşhûr olan şu meşhur sözü söylemiştir: “Ey Ümeyye oğulları! Gınâdan sakının; çünkü o hayâ duygusunu azaltır, şehveti artırır, ağırbaşlı olmayı ortadan kaldırır ve içkiye yöneltir. Sarhoşluk da insana yapacağını yapar. Eğer gınâdan uzak duramıyorsanız, kadınlardan sakınınız. Çünkü gınâ zinanın rukyesidir [büyüsüdür / kişiyi zinaya yönlendirir]. Ben size bunu, gınâ bana tüm lezzetlerin en güzeli gelse de, susuzluğa teslim olan nefsim sudan daha lezzetli gelse de hak [yani doğruyu söylemek], söylenmeye en layık olduğu için söylüyorum.”²⁰¹

[C. 4, s. 136]

1.1.4. Eimme'nin [Mezhep İmamlarının] (Allah Onlara Rahmet Eylesin) Sözlerinden Getirilen Deliller

İmâm Şâfi'î²⁰² (r.a.) *Kitâbu Edebi'l-Kadâ*'da:²⁰³ “Gınâ mekruh olan boş [eğlencelik] bir şeydir ve bâtila benzer.” demiştir.²⁰⁴ Ayrıca İmâm Şâfi'î: “Kim onda

²⁰⁰ Ebû'l-Abbâs el-Velîd b. Yezîd b. Abdilmelik b. Mervân el-Ümevî el-Kureşî (ö. 126/744): Emevî halifesi (743-744). İsmail Hakkı Atçeken, “Velîd II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 43/31.

²⁰¹ el-Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, 7/111; İzzeddin İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmîrî (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l- Arabî, 1997), 4/307.

²⁰² Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820): Şâfiî mezhebinin imamı, büyük müctehid. Bilal Aybakan, “Şâfiî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010), 38/223.

²⁰³ Nüveyrî'nin “كتاب أدب القضاة” “Kitâbu Edebi'l-Kudât” şeklinde aktardığı kitabın ismini Gazzâlî “كتاب آداب القضاء” “Kitâbu Âdâbi'l-Kadâ” şeklinde; Taberî ise “كتاب أدب القاضي” “Kitâbu Edebi'l-Kâdî” aktarmıştır. Ebû't-Tayyib Taberî, *er-Red 'alâ Men Yuhibbû's-Semâ'*, thk. Mecdî Fethî es-Seyyid (Tanta: Dârü's-Sehâbeti li't-Türâs, 1990), 27; el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/269.

²⁰⁴ Taberî, *er-Red 'alâ Men Yuhibbû's-Semâ'*, 27; el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/269.

[gınâ'da] ısrar ederse [onunla çokça ıştırıl ederse] o kişi sefihtir.²⁰⁵ ve onun şahitliği de kabul edilmez.” demiştir.²⁰⁶

el-Kâdî Hüseyin b. Muhammed:²⁰⁷ “Kişinin, mahremi olmayan bir kadını dinlemesine gelince bu konuda Şâfi’î ashâbı: “*Bu câiz değildir; kadının doğrudan yanında dinlenilmesi veya perde arkasından dinlenilmesi, kadının hür veya köle oluşu fark etmez.*” demişlerdir.”²⁰⁸

İmâm Şâfi’î: “*İnsanları, sahibi olduğu câriyeyi dinlemeleri için toplayan kişi sefihtir ve bu kişinin şahitliği kabul edilmez.*” demiş sonrasında sözlerini sertleştirerek: “*Bunu yapmak deyyusluktur.*” demiştir.²⁰⁹ Ayrıca İmâm Şâfi’î: “*Câriyenin sâhibi*

²⁰⁵ Sefih: Ergenlik çağına ulaşmış ve temyiz gücüne sahip olmakla birlikte harcamalarındaki ölçsüzlük sebebiyle kısıtlı sayılan kimse. Rüşdün karşıtı olan sefeh (sefâhe: “hafiflik”) fıkhıta aklî melekesi yerinde ve temyiz kudretine tam sahip olmakla birlikte mal ve servetini din, akıl, mantık ve iktisat prensipleriyle bağdaşmaz biçimde harcayan kimsenin tedbirsizlik halini, Şâfi’ye göre bunun yanında kişinin fık vasfını taşımasını belirtmek için kullanılır. Saffet Köse, “Rüşd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/298.

²⁰⁶ Taberî, *er-Red ‘alâ Men Yuhibbü’s-Semâ’*, 27; el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*, 2/269.

²⁰⁷ Ebû Alî el-Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Merverrûzî (ö. 462/1069): Şâfi’î müctehidi ve kadı. Ahmet Özel, “Merverrûzî, Ebû Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2004), 29/232.

²⁰⁸ Burada Gazzâlî’nin ifadesine göre, sorulan soruya verilen ve kadın sesinin dinlenilmesinin hiçbir durumda câiz olmadığına yönelik cevabın Şâfi’î fakihî Ebû’t-Tayyîb Tâhir b. Abdillâh b. Tâhir et-Taberî’ye (ö. 450/1058) ait olduğu anlaşılmaktadır. Taberî, *er-Red ‘alâ Men Yuhibbü’s-Semâ’*, 27; el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*, 2/269.

²⁰⁹ Taberî, *er-Red ‘alâ Men Yuhibbü’s-Semâ’*, 28; el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*, 2/269.

insanları bâtila çağırarak sefihlik yapmış olur. Kim insanları bâtila çağırırsa o kişi sefih ve fâsık²¹⁰ olur.”²¹¹

Mâlik b. Enes: “Bir kişi bir câriye satın alır ve onun muganniye [şarkıcı] olduğunu görürse, bu kişinin bu kusur sebebiyle câriyeyi iade etme hakkı vardır. Bu durum, İbrahim b. S‘ad²¹² haricindeki Medînelilerin takip ettiği yoldur.” demiştir.²¹³

Ebû Hanîfe²¹⁴ de bunu kerih görmüş ve gınâ dinlenilmesini günahlardan saymıştır.²¹⁵ Ayrıca bu durum Kûfe ehline ve Süfyân es-Sevrî,²¹⁶ Hammâd b. Seleme,²¹⁷ İbrâhîm en-Nehaî,²¹⁸ eş-Şa‘bî ve diğerleri için de böyledir, bu durum hakkında bir ihtilaf

²¹⁰ Fâsık: Haktan sapan, Allah’ın emirlerine itaatten ayrılan âsi mümin veya kâfir. Yusuf Şevki Yavuz, “Fâsık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 12/202.

²¹¹ Taberî, *er-Red ‘alâ Men Yuhibbü’s-Semâ’*, 28.

²¹² Ebû İshâk İbrâhîm b. Sa‘d b. İbrâhîm ez-Zühri (ö. 183/799): Hadis hâfızı, fakih. Ali Toksarı, “İbrâhîm b. Sa‘d”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 21/349.

²¹³ Taberî, *er-Red ‘alâ Men Yuhibbü’s-Semâ’*, 30.

²¹⁴ Ebû Hanîfe Nu‘mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767): Hanefî mezhebinin imamı, büyük müctehid. Mustafa Uzunpostalcı, “Ebû Hanîfe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/131.

²¹⁵ Taberî, *er-Red ‘alâ Men Yuhibbü’s-Semâ’*, 31.

²¹⁶ Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî el-Kûfî (ö. 161/778): Kendi adıyla anılan fıkıh mezhebinin imamı, müfessir, muhaddis ve zâhid. Recep Özdirek - Ali Hakan Çavuşoğlu, “Süfyân es-Sevrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010), 38/23.

²¹⁷ Ebû Seleme Hammâd b. Seleme b. Dînâr el-Basrî el-Hırakî (ö. 167/784): Muhaddis, nahiv ve fıkıh âlimi. Tayyar Altıkulaç, “Hammâd b. Seleme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 15/488.

²¹⁸ Ebû İmrân İbrâhîm b. Yezîd b. Esved en-Nehaî el-Kûfî (ö. 96/714): Muhaddis ve fakih, tâbiî. Şükrü Özen, “Nehaî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/535.

yoktur. Aynı şekilde Basra ehli arasında da gınânın kerâheti ve yasaklanması noktasında bir ihtilaf olduğu bilinmemektedir.²¹⁹

Zâhidlerden / mutasavvıflardan biri: “*Gınâ kimi toplumda inadı, kimisinde yalancılığı, kimisinde de zulmü doğurur.*” demiştir.²²⁰ Onlardan biri semâ‘ sırasındaki hali ile ilgili olarak şöyle söylemiştir:

الصباح الى الغناء طيب على ... اجتمعنا وقد وقتنا أنذكر

Sabaha kadar tegannînin güzelini [dinlemek] için toplandığımız vakti hatırlıyor musun?

راح بغير النفوس فأسكرت ... الأغاني كأس بيننا ودارت

Şarkıların kadehi aramızda dolaştı ve nefisler şarap olmadan sarhoş oldu.

صاحى هناك والسرور سرورا ... نشاوى إلا فيهم تر فلم

Sen onların arasında yalnızca kendinden geçmişleri görürsün, burada gerçek mutluluk ve mutlular vardır.

السماح على حىّ اللهو منادى ... فيه اللذات أخو لىّ إذا

Çağrılan eğlencedeki türlü lezzetler bahşedildiğinde haydi cömertliğe.

ملاح لألحاظ أرقناها ... شينا المهجات سوى يملك ولم

Gönüllerimizden başka hiçbir şeye sahip değildik, gecenin uykusuzluğu ile gözler perdelendi.

[C. 4, s. 137]

²¹⁹ Taberî, *er-Red ‘alâ Men Yuhibbû’s-Semâ‘*, 31.

²²⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetü’l-Lehfân min Meşâyidi’ş-Şeyân*, thk. Muhammed Aziz Şems (Riyâd: Daru Ataati’l-İlm, 2019), 1/441.

Bu anlatılanlar gınânın haramlığı hususunda söylenenlerin bir özetidir. Gınâyı mubah kabul edenler de bu konuda bahsettiğimiz delillerin karşıtı olan ve inşallah gınânın mubahlığı bahsinde sunacağımız delilleri öne sürmüşlerdir.

1.2. Gınâ, Semâ‘ ve Çalgı Çalmanın Mubah Oluşu Hakkında Söylenenler

İnsanların bir kısmı gınâ, savtlar / besteler [الأصوات], nağmeler [النغمات] ile; def [الدفت], yerâ‘²²¹ [اليراع], kasab²²² [القصب] [gibi vurmali-nefesli] ve ûd, tanbûr ve diğer telli çalgıların dinlenilmesinin mubahlığı hakkında konuşmuş, bunların mubah olduğunu kabul ederek bunun lehine deliller getirmiş ve haramlığı hakkında vârid olan hadisleri zayıf saymışlardır. Ayrıca bu hadislerin râvileri hakkında konuşarak bu kişileri cerh²²³ etmiş, yazılanlar hakkında açıklamalarda bulunmuş, meseleyi irdelemiş ve delilleri açıklamışlardır. Bu çalışmaların neticesi olarak doğrudan bu ilimle / sanatla ilgili birçok derlemeler meydana gelmiş ve bu konu, diğer ilimlerden ayrı olarak başlı başına bir araştırmanın konusu haline gelmiştir. Bu meyanda bu konuda konuşan hususen bu konuda bir derleme yapan [eser telif eden] kişilerden biri de eş-Şeyh el-İmâm el-Hâfız Ebü’l-Fazl

²²¹ Eski bir üflemeli Arap sazıdır. Lois Faruqi, kamıştan yapılmış bir çalgı olduğunu belirtir. İki çeşidi vardır. Birincisi çobanların kullandığı kaval, diğeri ise ney şeklindedir. Mizmar çeşidi olarak kullanılan bu âlete eski Arap şairleri zenbak ve henbaka ismini vermişlerdir. Gattas Abdülmelik Haşbe‘ye göre bu âlet çobanların kullandığı dilli kavalıdır. Günümüzde bu âlet mizmarü’r-râi‘ yani çoban kavalı olarak ifade edilir. Tıraşcı, *Türk Müsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 243.

²²² Daha önce hakkında bilgi verilmişti.

²²³ Cerh kelimesi, Hadis ıstılahında “hâfızası kuvvetli ve dikkatli bir âlimin, fık ve yalancılık gibi kendisinde bulunan veya güvenilir râvilerin rivayetine muhalefet etmek gibi rivayetinde yer alan bir kusurundan dolayı hem kendisinin hem de rivayetinin reddedilmesi” anlamına gelmektedir. Emin Aşıkkutlu, “Cerh ve Ta‘dil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1993), 7/394.

Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî'dir.²²⁴ (r.h.). O, bu konuyla ilgili olarak [*Kitâbü 's-Semâ* ' isimli kitabında] kısaca şunları söylemiştir:

“Bil ki! Yüce Allah Muhammed'i hoşgörü sahibi bir hanîf olarak herkes için göndermiştir. Yüce Allah: “الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ لَهُمُ الطَّيِّبَاتُ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ يَآمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ لَهُمُ الطَّيِّبَاتُ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ”²²⁵, “Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O peygambere inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler.” buyurmuştur.²²⁶

[Âyet-i kerîmede ifade edildiği üzere] Rasûlullah emrohundığı üzere, tebliğ görevini yerine getirmiş, emaneti yerine ulaştırmış, ümmete nasihat etmiş, kanun ve şeriat koymuş, emretmiş ve yasaklamıştır. Rasûlullah'ın ve Rasûlullah'ın kendilerinin örnek alınmasını ve sünnetine uyulmasını emrettiği râşid halîfelerin ardından hiç kimsenin; muhkem bir şekilde ifade edilen bir âyet, sahîh olduğu bilinen bir sünnet veya ümmetin icmâ'ı olmaksızın, Yüce Allah'ın ve Elçisinin helal kıldığını haram kılma yetkisi yoktur.²²⁷

[C. 4, s. 138]

²²⁴ Ebü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî (ö. 507/1113): Hadis hâfızı ve sûfî. M. Yaşar Kandemir, “İbnü'l-Kayserânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 21/111.

²²⁵ *Kur'an Yolu Meâli*, el-A'râf 7/157.

²²⁶ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü 's-Semâ* ' , 29.

²²⁷ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü 's-Semâ* ' , 30.

Rivâyetleri hüccet²²⁸ teşkil etmeyen kâzib ve mecruh²²⁹ sayılan kimselerin rivâyet ettiği mevzû,²³⁰ garîb²³¹ ve ferd²³² haberleriyle veya Kur'ân'ı kendi isteklerine ve görüşlerine göre tefsir edenlerin sözleriyle delil getirenlerin sözlerine itibar edilmez ve yollarından gidilmez. Eğer bu durum [yani delilin güvenilirliğine bakmadan delil getirme durumu] mümkün olsa o zaman hiçbir kimsenin sözü bir diğerinden [güvenilirlik açısından] daha iyi durumda olamaz. Bu sebeple söz, vahiy ve sünnet ile desteklenmeli, değişim ve tahrifattan korunmalıdır. Yüce Allah: “وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ”²³³ “(Hz. Peygamber) Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır.” buyurmuştur.²³⁴

Bu sebeple biliriz ki Rasûlullah Yüce Allah'ın vahyi olmaksızın bir şeyi emretmemiş veya ondan nehyetmemiştir. Bu doğrultuda Rasûlullah, hakkında henüz bir vahyin inmediği bir durum sorulduğunda kendisine vahiy gelene kadar beklerdi. Bu vahiy, O'ndan başka bir kimseye de inmediği için O'nun sözünün kabul edilmesi zorunludur.”²³⁵

²²⁸ Sözlükte “bir şeyin ispatına yarayan delil” anlamına gelen hüccet, hadis terimi olarak “bir râvinin rivayeti delil sayılacak derecede güvenilir olması” demektir. Mücteba Uğur, “Hüccet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 18/450.

²²⁹ Mecrûh: Cerh edilmiş/kusurlu kimse. Cerh kelimesi hakkında daha önce bilgi verilmişti.

²³⁰ Hadis terimi olarak “Mevzû”: Hadis diye uydurulan sözleri ifade eden terim. M. Yaşar Kandemir, “Mevzû”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2004), 29/493.

²³¹ Hadis terimi olarak “Garîb”: Senedinin herhangi bir yerinde râvi sayısı bire düşen hadis. Salahattin Polat, “Garîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 13/375.

²³² Hadis terimi olarak “Ferd”: Senedinin bir yerinde râvi sayısı teke düşen hadis için kullanılan terim. Salahattin Polat, “Ferd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 12/368.

²³³ *Kur'an Yolu Meâli*, en-Necm 53/3.

²³⁴ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 30.

²³⁵ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 31.

1.2.1. Gınâ'nın Mubah Olduğuna Dair Hadislerden Getirilen Deliller

Rasûlullah'tan, gınânın mubahlığı hakkında sahîh hadisler delil getirilmiştir:

Onlardan biri, Hz. Âişe'den rivâyet edilmektedir. Hz. Âişe: “[Babam] *Ebû Bekir yanıma geldi, yanımda ensârın câriyelerinden iki câriye vardı. Bu iki câriye ensârın Buâs²³⁶ günü karşılıklı söylenilen sözleri tegannî ediyorlardı ve bu câriyeler mugannî [yani bu işi meslek olarak yapan kimseler] değildiler. Hz. Ebû Bekir: “Rasûlullah'ın evinde şeytanın mizmarı ne gezer, hem de bayram günü!” deyince Rasûlullah “Ey Ebû Bekir her kavmin bir bayramı vardır, bugün de bizim bayramımızdır.” demiştir.*²³⁷

Hz. Âişe'den başka bir tarikle²³⁸ ulaşan rivâyette O: “Rasûlullah yanıma geldi. Yanımda Buâs gınâsını tegannî eden iki câriye vardı. Rasûlullah döşegine uzandı ve yüzünü diğer tarafa çevirdi. Ebû Bekir içeri girdi ve beni sarstı: “Peygamber'in yanında şeytanın mizmarı ne gezer!” dedi. Rasûlullah Hz. Ebû Bekir'e karşılık olarak: “Bırak o

²³⁶ Buâs: Medine'nin güneydoğusunda bulunan bir vahanın adıdır. Ayrıca Medineli Evs ve Hazrec kabileleri arasında 120 yıl devam eden savaşların sonuncusu burada meydana gelmiştir. Hicretten beş veya altı yıl önce (617) cereyan eden ve “Yevmü Buâs” diye bilinen bu savaş, Evs kabilesinden bir kişinin Hazrec'e sığınan bir yabancıyı öldürmesi üzerine başlamıştır. Evs kabilesinin başında Hudayr el-Ketâib, Hazrecliler'in başında ise Amr b. Nu'mân el-Beyâzî bulunuyordu. Her iki kabilenin ileri gelenlerinden pek çok kimsenin hayatını kaybettiği savaş Hazrec lideri Amr'ın bir okla öldürülmesi ve Evsliler'in zaferiyle sonuçlandı. Buâs Savaşı'nın hâtırasına birçok şiir söylenmiştir. Asri Çubukcu, “Buâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 6/340.

²³⁷ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *Şahîhu'l-Buĥârî*, thk. Cemââatun mine'l-Ulemâ (Beyrût: Dâru Tavki'n-Necât, 2001), “İdeyn”, 3 (No. 952).

²³⁸ Tarik kelimesi sened anlamında kullanılmıştır. Raşit Küçük, “İsnad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2001), 23/154.

ikisini [câriyeleri bırak söylesinler]” dedi. Ben de [Hz. Âişe] Hz. Ebû Bekir’in bakmadığı sırada iki câriyeye gözle işaret verdim ve çıktılar.” demiştir.²³⁹

[Başka bir rivâyete göre Hz. Âişe şöyle söylemiştir:] “Bir bayram günüydü siyâhîler kılıç kalkan oynamıyorlardı. Ya ben Rasûlullah’a sordum ya da O “İzlemek ister misin?” dedi. Ben de “Evet” dedim.”²⁴⁰

[C. 4, s. 139]

Beni arkasına getirdi, yanağım yanağının hizasındaydı. O: “Buyrun [görelim sizi] Erfide oğulları”²⁴¹ dedi. Usanana kadar izledim, O (s.a.v.) “Yeterli mi?” dedi, ben de “Evet” dedim, “Öyleyse gidebilirsin” dedi.”²⁴²

Hz. Âişe’den başka bir tarikle gelen rivâyet de şöyledir: “Mina günleriydi, Ebû Bekir Hz. Âişe’nin yanına geldi, onun yanında def çalan iki câriye vardı. Hz. Peygamber de örtüsüne bürünmüştü. Hz. Ebû Bekir iki câriyeyi azarlayınca Hz. Peygamber örtüsünden yüzünü açtı ve: “Bırak o ikisini Ebû Bekir, bugün bayram günüdür” dedi ve o günler Mina günleriydi.”²⁴³

[Başka bir rivâyette] Hz. Âişe şöyle söylemiştir: “Hz. Peygamber beni örtüyor ben de mescidde oynayan Habeşlilere bakıyordum ki Hz. Ömer’in (r.a.) onları azarladığını

²³⁹ Buhârî, *Şahîhu’l-Buḥârî*, “İdeyn”, 2 (No. 949).

²⁴⁰ Buhârî, *Şahîhu’l-Buḥârî*, “İdeyn”, 2 (No. 950).

²⁴¹ Benî Erfide: Erfide onların atasının adıdır. “Benî Erfide” Erfide’nin nesli anlamına gelir ve onlar Habeşlilerdir. Onların Habeş b. Kûş b. Hâm b. Nûh’un soyundan oldukları ve Yemen halkıyla aralarını bir deniz bölecek şekilde komşu oldukları söylenmiştir. Ayrıca onların İslâmiyetten önce Yemeni ele geçirdikleri ve orada hüküm sürdükleri ifade edilmiştir. Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi-şerhi Şahîhi’l-Buḥârî* (Mısır: el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1960), 6/553.

²⁴² Buhârî, *Şahîhu’l-Buḥârî*, “İdeyn”, 2 (No. 950).

²⁴³ Buhârî, *Şahîhu’l-Buḥârî*, “Menâkıb”, 14 (No. 3529).

gördüm. Hz. Peygamber Hz. Ömer'e: "Onları güvende bırak [eman ver, kızma]" dedi."²⁴⁴

Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm²⁴⁵ (r.h.) bu hadîsleri anlatırken şöyle demiştir: "Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in karşı çıkmalarını, bu Ümmetin Efendisi olan Hz. Peygamber reddettikten sonra buna kim karşı çıkabilir! O, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in inkârlarını kınadı, bu sebeple onlar da görüşlerinden O'nun (s.a.v.) sözüne döndüler."²⁴⁶

Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre o şöyle söylemiştir: "Yanımda ensârdan bir câriye vardı ve onu evlendirmiştım. Rasûlullah oraya geldi ve herhangi bir gınâ işitmeyince: "Ey Âişe ensâr gınâyı sever, onlara tegannî edecek iki kişi gönderseydiniz." dedi."²⁴⁷

Câbir b. Abdullah'tan rivâyet edildiğine göre o şöyle söylemiştir: "Hz. Âişe [yanında büyüttüğü] bir kızı ensârdan biri ile evlendirmiş ve onu Kubâ'ya²⁴⁸ göndermişti. Rasûlullah Hz. Âişe'ye: "Gelinini [eşine] ulaştırdın mı?" dedi. Hz. Âişe: "Evet" dedi.

²⁴⁴ Buhârî, *Şahîhu'l-Buĥârî*, 'İdeyn", 25 (No. 988).

²⁴⁵ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064): Zâhirî mezhebinin en büyük temsilcisi, usulcû, fakih, muhaddis, tarihçi, edip ve şair. Yunus Apaydın, "İbn Hazm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 20/39.

²⁴⁶ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muĥallâ bi'l-âşâr fî şerĥi'l-Mücellâ bi'l-iĥtişâr*, thk. Abdülġaffâr Süleyman el-Bindârî (Beyrût: Dârü'l-Fıkr, ts.), 3/309.

²⁴⁷ Buhârî, *Şahîhu'l-Buĥârî*, "Nikâh", 64 (No. 5162); et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsaf*, 5/351 (No. 5527); İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 39.

²⁴⁸ Nüveyrî'nin metin içerisinde "قبا" "Kubâ" şeklinde aktardığı kelimeyi Ebû Abdullah Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd "فتى" "delikanlı/genç" şeklinde aktarmıştır. Bunun sonucu olarak "Gelini gence (eşine) ulaştırdınız mı?" şeklindeki bir tercüme de anlam açısından daha uygun görülmektedir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/139; el-İrâkî vd., *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâi Ulûmi'd-Dîn*, 3/330.

Rasûlullah: “Onunla birlikte tegannî edecek bir kimse de gönderdiniz mi? Çünkü ensâr gınâ sever.” dedi. Hz. Âişe “Hayır” deyince O (s.a.v.): “Onlara Zeyneb’i [Medîne’de tegannî eden bir kadın]²⁴⁹ ulaştır.” dedi. Bunu Ebû’z-Zubeyr b. Muslim el-Mekkî, Câbir’den rivâyet etmiştir.²⁵⁰

Yine ondan [Câbir’den] rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: “Hz. Âişe akrabası bir kızı ensârdan bir adamla evlendirmişti. Rasûlullah geldi ve: “Kızı ulaştırdınız mı?” dedi.

[C. IV, s. 140]

“Evet” dediler. Rasûlullah: “Onunla birlikte [tegannî edecek bir kimse] gönderdiniz mi?” dedi. Hadîsin râvisi Ebû Talha: “Rasûlullah’ın söylediği kelime [tegannî edecek kimse anlamında bir kelime, örneğin “mugannî” kelimesi] aklıma gelmedi” demiştir. Rasûlullah: “Ensâr gazeli²⁵¹ sever, keşke onlarla birlikte “Eteynakum, eteynakum... Fehayyânâ ve hayyâküm” yani “Size geldik, size geldik... Bizi ve sizi selamladılar.” sözleriyle gazel okusaydı.”²⁵²

²⁴⁹ Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe fî Temyîzi’s-Şaḥâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdül-mevcûd - Ali Muhammed Muavvid (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994), 8/165.

²⁵⁰ et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Evsaf*, 5/351; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân ‘an Tefsîri’l-Kur’ân*, 19/119; İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 39-40.

²⁵¹ Gazel kelimesi sözlükte “kadınlarla sevgi üzerine konuşmak, söyleşmek” anlamına gelir. Şairin aşk, sevgili, şarap, bahar gibi coşkulu haller karşısındaki duygularını anlatan şiirlere uzun yahut kısa olsun gazel denilmiştir. Halûk İpekten, “Gazel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 13/440.

²⁵² Ebû Abdullâh Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, thk. Şuayb Arnavût - Âdil Mürşid (Müessesetü’r-Risâle, 2001), 23/380 (No. 15207); İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 40.

Fedâle b. Ubeyd'den²⁵³ rivâyet edildiğine o şöyle demiştir: “*Rasûlullah şöyle dedi: “Allah güzel sesle açıktan Kur’ân okuyan bir kimseye, bir kayne²⁵⁴ sahibinin o kayneyi dinlemesinden daha fazla kulak verir.”*”²⁵⁵

Ebû Abdullah el-Hâkim *el-Müstedrek*²⁵⁶ kitabında: “*Bu hadîs Buhârî ve Müslim’in şartlarına göre sahihtir ancak onu tahrîc²⁵⁷ etmemişlerdir*” demiştir.²⁵⁸ Ancak Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî²⁵⁹ bu hadîsi es-Sünen’inde tahrîc etmiştir.²⁶⁰

el-Hâfız Ebû'l-Fazl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî: “*Bu hadîsin delil ifade eden yönü şudur: Rasûlullah’ın, Yüce Allah’ın, kayne sahibinin kaynesini dinlediği gibi güzel*

²⁵³ Ebû Muhammed Fedâle b. Ubeyd b. Nâfız (Nâkîd) el-Ensârî (ö. 53/673): Sahâbî.M. Yaşar Kandemir, “Fedâle b. Ubeyd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 12/292.

²⁵⁴ Kayne: Kadın şarkıcı. Nebi Bozkurt, “Eğlence”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/483-484. Kayne: Çengî cariyelere (kadın köle) verilen isimdir. Şarkı söyleyebilen ve kuaförlük yapan köle kadınlardır. Efendilerine şarkı söyledikleri ve onları eğlendirdikleri kaydolunmakla birlikte çeşitli eğlencelerde de şarkı söylemişlerdir. İlk dönem İslam tarihi kaynaklarında şarkı söyleyen kadın köleler için kullanılmıştır. Tıraşçı, *Türk Müsîkîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 107.

²⁵⁵ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Kitabu İkâmeti’s-Salâti ve’s-Sünneti Fihâ”, 176 (No. 1340).

²⁵⁶ el-Müstedrek: Hâkim en-Nisâbüri’nin (ö. 405/1014), Buhârî ile Müslim’in el-Câmi’u’s-Şâhih’lerine almadıkları sahih hadisleri bir araya getiren eseri. İbrahim Hatipoğlu, “el-Müstedrek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/134.

²⁵⁷ Hadis ilmi terimi olarak Tahrîc: Bir hadisi isnadıyla birlikte bir kitaba alıp nakletmek. Mehmet Görmez, “Tahrîc”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010), 39/419.

²⁵⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ‘ale’s-Şâhihayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 1/760 (No. 2098).

²⁵⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887): Kütüb-i Sitte’nin altıncı kitabı kabul edilen es-Sünen’in müellifi, hadis hâfızı.M. Yaşar Kandemir, “İbn Mâce”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 20/161.

²⁶⁰ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Kitabu İkâmeti’s-Salâti ve’s-Sünneti Fihâ”, 176 (No. 1340).

sesle Kur'ân okunmasını dinlediğini söylemesi genel anlamda her [güzel ses / mûsikî] dinleyişin haram olan dinlemeye kıyas edilmesinin câiz olmadığını gösterir. Aynı doğrultuda [Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî ile Müslim b. Haccâc] bu hadîsi Sahîhâyn'da²⁶¹ Ebû Hüreyre'in (r.a.) Hz. Peygamber'den aktardığı: "Allah hiçbir şeyi, Kur'ân ile tegannî eden Peygamberini dinlediği gibi dinlememiştir."²⁶² şekliyle tahrir etmişlerdir." demiştir.²⁶³

Semâ' konusunda vârid olanlar [bizlere ulaşan haberler] bunlardır.

²⁶¹ Sahîhayn: Buhârî (ö. 256/870) ile Müslim'in (ö. 261/875) el-Câmi' u'ş-şahîh'lerine verilen ad. M. Yaşar Kandemir, "Sahîhayn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/527.

²⁶² Buhârî, *Şahîhu'l-Buhârî*, "Fedâilü'l-Kur'ân", 19 (No. 5024); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi' u'ş-Şahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: Matbaatu 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1955), "Salâtü'l-Müsâfirîn", 792.

²⁶³ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 41.

1.2.1.1. Genel Anlamda Çalgı Çalma [الضرب بالآلة] ve Çalgı Âletlerinden Def Hakkında Vârid Olanlar

Muhammed b. Hâtıb'dan²⁶⁴ rivayet edildiğine göre Rasûlullah: “*Helâl olan [evlilik] ile haram olan [zinâ] arasındaki fark nikahtaki def ve sestir.*” demiştir.²⁶⁵

[C. IV, s. 141]

el-Hâfız Ebü'l-Fazl: “*Bu hadîs sahîhtir, Ebü'l-Hasen ed-Dârekutnî,*²⁶⁶ *Müslim'in bu hadîsi Sahîh'inde tahrir etmesini gerekli görmüştür.*²⁶⁷ *Muhammed b. Hâtıb'den [bu hadisi] Ebû Mâlik el-Eşcaî, Simâk b. Harb, İbn 'Avn, Yûsuf b. Sa'd ve diğerleri rivâyet etmiştir. Bu hadîsi Ebû 'Abdurrahman en-Nesâî ve Ebû Abdullah b. Mâce İbn Mâce Sünen'lerinde tahrir etmişlerdir.*” demiştir.²⁶⁸

el-Hâfız Ebü'l-Fazl'ın senedi Câbir'e [b. Abdullah] ulaşan rivâyetine göre o şöyle söylemiştir: “*Rasûlullah def sesi duydu ve “Bu nedir?” dedi. “Filan evleniyor.” denildi.*”

²⁶⁴ Muhammed b. Hâtıb b. el-Hâris el-Cumahî: Habeşistan'da doğmuştur. Babası Hâtıb b. el-Hâris Habeşistan'a hicret etmiş ve orada vefat etmiştir. Muhammed b. Hâtıb'ın Habeşistan'a göç ederken gemide doğduğu veya Habeşistan'da doğduğu söylenmektedir. Yine onun, Peygamber Efendimiz'den sonra “Muhammed” ismini alan ilk kişi olduğu da söylenmiştir. Annesi onu Medîne'ye, Peygamberimizin yanına getirmiş ve Efendimiz onun başını okşayarak dua etmiştir. ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, 3/435; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe fî Temyîzi 'ş-Şahâbe*, 6/7-8.

²⁶⁵ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Hasan Muhammed el-Mes'ûdî (Kâhire: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1930), “Nikâh”, 72 (No. 3369-3370); İbn Mâce, *es-Sünen*, “Nikâh”, 20 (No. 1896); et-Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, 19/242.

²⁶⁶ Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (ö. 385/995): Hadis hâfızı ve kıraat âlimi. İsmail Lütî Çakan, “Dârekutnî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1993), 8/488.

²⁶⁷ Ebü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî'nin bu hadis ile ilgili olarak Dârekutnî'ye atfettiği böyle bir ifadeyi Dârekutnî'nin eserlerinde bulamadık.

²⁶⁸ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 52-53.

O (s.a.v.) da: “Bu nikâhtır sıfah [zinâ]²⁶⁹ değil” dedi.”²⁷⁰ Ebü’l-Fazl bu hadîsin isnadını zayıf görmüş ve şöyle demiştir: “Ben bu hadîsi isnadı zayıf olmasına rağmen tahrir ettim çünkü önceki sahîh hâdis bunun delilidir.”²⁷¹

Ebü’l-Fazl’ın, Hâlid b. Zekvan senediyle er-Rubeyyi‘ bint Muavviz’den²⁷² aktardığına göre o: “Rasûlullah düğün gecesinin sabahı yanıma geldi ve senin oturduğun gibi döşeğime oturdu. Küçük câriyeler [جویريات] def çalıp Bedir günü şehit edilen babalarımız hakkında şiirler okuyorlardı. Tâ ki aralarından biri: “Aramızda bir Peygamber var, yarın ne olacağını bilir.” dedi. O (s.a.v.): “Bunu [bu sözleri] bırak, önceki söylediğini söyle.” dedi.”²⁷³ Bu hadîs sahîhtir, Buhârî bu hadîsi tahrir etmiştir. Bu hadîsi Hammad b. Seleme, Hâlid b. Zekvân’dan rivâyet ederek şöyle tamamlamıştır: “Biz Medîne’deydik, Âşûrâ²⁷⁴ günleriydi, câriyeler def çalıp tegannî ediyorlardı. er-Rubeyyi‘ bint Muavviz yanımıza geldi ve bize bu durumu [hadiste anlatılan durumu] anlattı ve dedi ki: Rasûlullah düğün sabahı yanıma geldi, yanımda iki câriye [جاریتان] tegannî edip Bedir günü şehit edilen babalarımız hakkında şiirler okuyorlardı. Okuyanlardan biri:

²⁶⁹ Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1994), 2/485.

²⁷⁰ ‘Abdürrezzâk b. Hemmâm eş-Şan‘ânî, *el-Muşannef fi’l-Ĥadîs*, thk. Habîbürrahman el-A‘zamî (Beyrût: el-Meclisü’l-‘İlmî, 1983), 6/187.

²⁷¹ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 53.

²⁷² er-Rubeyyi‘ bint Muavviz b. Hâris (Afrâ’) en-Neccâriyye el-Ensâriyye (ö. 70/689’dan sonra): Medineli kadın sahâbî. Hasan Cirit, “Rubeyyi‘ bint Muavviz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/179.

²⁷³ Buhârî, *Şahîhu’l-Buhârî*, “Meğâzî”, 12 (No. 4001).

²⁷⁴ Âşûrâ: Çeşitli din ve mezheplerin önem verdiği, muharremin onuncu günü. Yusuf Şevki Yavuz, “Âşûrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 4/24.

“Aramızda bir Peygamber var, yarın ne olacağını bilir” dedi. O (s.a.v.): “Bunu söyleme, yarın ne olacağını Yüce Allah’tan başkası bilmez.” buyurdu..²⁷⁵ demiştir..²⁷⁶

H. Âişe’den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah bir sefere gitmişti. Kureys’ten bir câriye,

[C. IV, s. 142]

eğer Yüce Allah Hz. Peygamber’i bu seferden [sağ salim] döndürürse Hz. Âişe’nin evinde def çalacağına dâir adak adamıştı. Rasûlullah seferden döndüğünde câriye geldi ve Hz. Âişe Rasûlullah’a: “*Filanın kızı, Allah seni bu seferden (sağ salim) döndürürse bizim evde def çalacağına dâir adak adamış.*” dedi. O da (s.a.v.): “*Çalsın*” dedi..²⁷⁷ Ebü’l-Fazl: “*Bu hadisin isnadı muttasıldır*..²⁷⁸ *ve isnad zincirindeki kişiler sika’dır.*”..²⁷⁹ demiştir. Rasûlullah: “*Allah’a isyan [ma’siyet] kabîlinden olan konularda adak olmaz.*” demiştir..²⁸⁰ Eğer def çalmak ma’siyet olsaydı Rasûlullah def çalmayı adak adamayı reddederdi ya da onun yapılmasını yasaklardı..²⁸¹

²⁷⁵ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Nikâh”, 21 (No. 1897).

²⁷⁶ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 53-54.

²⁷⁷ et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, “Menâkıb”, 54 (No.3690).

²⁷⁸ Muttasıl: Senedinde kopukluk bulunmayan rivayet anlamında hadis terimi. Abdullah Aydın, “Muttasıl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 31/405.

²⁷⁹ Sika: Râvinin güvenilir olduğunu ifade eden hadis terimi. Ahmet Yücel, “Sika”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2009), 37/175.

²⁸⁰ Buhârî, *Şahîhu’l-Buhârî*, “Kitâbu’l-Eymân ve’n-Nüzûr”, 31 (No. 6700).

²⁸¹ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 54-55.

eş-Şa‘bî’den rivâyet edildiğine göre o şöyle söylemiştir: “*İyâz el-Eş‘arî bir bayram günü uğradı ve “Sizi neden def çalarken [تفليس=teflîs=def çalmak] görmüyorum, halbuki bu sünnettir.” dedi.*” Hüseyim²⁸² “*et-Teflîs: Def çalmaktır.*” demiştir.²⁸³

1.2.1.2. Yerâ‘²⁸⁴ [Kaval] Hakkında Vârid Olanlar

Bazıları Abdullah b. Ömer’in hadisini delil getirirler ki bu hadisi tahrir eden Ebû Dâvûd Süleymân el-Eş‘as es-Sicistânî *Sünen*’inde şöyle demiştir: “*Ahmed b. Abdullah el-Bağdâdî’nin Müslim’den, onun Saîd b. Abdülazîz’den, onun Süleymân b. Mûsâ’dan, onun da Nâfi’den (r.a.) aktardığına göre Nâfi’²⁸⁵ şöyle demiştir: “İbn Ömer mizmar [sesini] duyunca parmaklarını kulaklarına koydu ve oradan uzaklaştık, bana: “Ey Nâfi’ bir şey duyuyor musun?” dedi, ben “hayır” deyince parmaklarını kulaklarından çekti ve “Biz Rasûlullah’la beraberdik, O (s.a.v.) bunun gibi bir şey duydu ve böyle yaptı.” dedi.*”²⁸⁶

²⁸² Ebû Muâviye (Ebû Hâzim) Hüseyim b. Beşîr b. Kâsım es-Sülemî el-Vâsîtî (ö. 183/799): Bağdatlı muhaddis. Mustafa Ertürk, “Hüseyim b. Beşîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 19/64.

²⁸³ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 55.

²⁸⁴ Daha önce hakkında bilgi verilmişti.

²⁸⁵ Ebû Abdillâh Nâfi’ b. Hürmüz (Sercis, Kâvus) el-Kureşî el-Adevî el-Medenî (ö. 117/735): Abdullah b. Ömer’in âzatlı kölesi, tâbiî. İbrahim Hatiboğlu, “Nâfi’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/286.

²⁸⁶ Süleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavût - Muhammed Kâmil Karabelli (Dâru’l-Risâleti’l-İlmiyyeti, 2009), “Edeb”, 59 (No. 4924).

Ebû Abdullah el-Lü'lû'nin²⁸⁷ duyduğuna göre Ebû Dâvud: “*Bu hadîs münkerdir.*”²⁸⁸ demiştir.²⁸⁹ el-Hâfız [Ebü'l-Fazl] Muhammed b. Tâhir: “*Bu hadîsi Ebû Dâvud Sünen’inde bu şekilde tahrir etmiş ve onu münker kabul etmiştir.*” demiştir.²⁹⁰

Bu hadîs başka bir tarîkle İbn Ömer’in bir çobanı ve onun zikrini işitmesi şeklinde de vârid olmuştur.²⁹¹ Bu hadîs iki sebeple fesad²⁹² olmuştur. İlk sebep isnad zincirinin bozulmasıdır: [İsnad zinciri bozulmuştur] çünkü hadîsi nakledenlerin hakkında konuştukları “Süleymân [b. Mûsâ]”, el-Eşdak ed-Dimeşkî’dir.²⁹³ ve bu hadîsin Nâfi’dan

²⁸⁷ el-Lü'lû Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr el-Basrî: İmam ve muhaddistir, sadûk bir râvîdir. (Sadûk kelimesi hadis terimi olarak râvinin genellikle güvenilir, bazan da zayıf olduğunu ifade eder. Ahmet Yücel, “Sadûk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/431.) Onun yirmi sene Ebû Dâvûd’dan *es-Sünen*’i okuduğu ve kendisine “Ebû Dâvûd’un verrâkı” denildiği ifade edilmiştir. “Verrâk” Basra halkı tarafından “okuyucu, okuyan kimse” manasında kullanılmıştır. ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 15/307. Bununla birlikte “verrâk” “istinsah işlemini yapan kimse (müstensih)” ve âlimlerin derslerinde tutulan notları bir araya getirip kitap oluşturan kimse anlamlarına da gelmektedir. İsmail E. Erünsal, “Verrâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2009), Ek-2/646.

²⁸⁸ Münker: Zayıf râvinin güvenilir râviye muhalefeti yüzünden zayıf olan hadis anlamında terim. Mehmet Efendioğlu, “Münker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/13.

²⁸⁹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Edeb”, 59 (No. 4924).

²⁹⁰ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ*, 59.

²⁹¹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Edeb”, 59 (No. 4925).

²⁹² Fesad: Bir ibadetin veya hukukî işlemin, vasıf ve şartlarındaki eksiklik ve bozukluk sebebiyle hükümsüz olması anlamında fıkıh terimi. Fesad kavramının muhtelif hadislerde “istikrarın bozulması ve istikametten sapma” olarak özetlenebilecek mânaları yer almaktadır. Hadislerde bu anlamların yanında “ibadetin bozulması, geçersiz olması” mânasında da kullanılmıştır. H. Yunus Apaydın, “Fesad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 12/417.

²⁹³ Süleymân b. Mûsâ, ed-Dimeşkî, İbnü'l-Eşdak: Künyesi Ebû Eyyûb’dur. Ona “el-Eşdâk” denilmiştir. (Süfyân) İbn Uyeyne (ö. 814) Mekke’de onun yanına gelmiş ve yanından ayrıldığında ondan hadis rivâyet etmemiştir. el-Eşdak, Atâ’dan ve Amr b. Şuayb’dan hadis rivâyet etmiştir. İbn Cüreyc onu ez-Zühri’ye sormuş ancak ez-Zühri onu tanımadığını söylemiştir. İbn Cüreyc onun münker rivâyetleri olduğunu ve hicrî

aktarılışında tek kalmıştır ve ondan başka kimse bu rivâyeti aktarmamıştır. Buhârî, Süleyman b. Mûsâ'nın münker rivâyetleri olduğunu söylemiştir.²⁹⁴

[C. 4, s. 143]

Bu hadîsin fesad oluşunun ikinci sebebi Abdullah b. Ömer'in Nâfi'e söylediği “*Sen işitiyor musun?*” sözüdür. Eğer ki bunu dinlemek nehyedilmiş olsaydı Nâfi'e de dinlememesini söylerdi. Ayrıca “*Biz Rasûlullah'la birlikteydik, bunun gibi bir şey duydu ve böyle yaptı.*” ifadesi ile ilgili olarak; eğer ki bu haram olsaydı Rasûlullah ondan nehyeder ve onun haramlığını açık bir şekilde belirtirdi; çünkü O (s.a.v.), Şâri' [Allah] tarafından beyân ile emrolunmuştur.²⁹⁵

[Aşağıda Hz. Peygamber'in beyân ile emrolunduğunu pekiştiren başka örnekler vardır:]

Hiz. Âişe şöyle demiştir: “*Üzerinde tasvirler olan bir örtümü evin duvarına asmışım. Rasûlullah onu görünce yüzünün rengi değişti ve onu çekip yırttı.*”²⁹⁶

Hiz. Peygamber Ömer b. Hattab'ın babaları üzerine yemin ettiğini duydu ve onu bundan nehyetti.²⁹⁷

119 (m. 717) senesinde vefat ettiğini söylemiştir. Muhammed b. İsmâil Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, thk. Muhammed Abdulmu'îd Hân (Haydarâbâd-Deken: Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, ts.), 4/38. en-Nesâî de onun hakkında “Fakihlerden biridir, hadiste güçlü değildir.” demiştir. Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *eḍ-Ḍu'afâ' ve'l-Metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed (Haleb: Dâru'l-Ve'î, 1976), 49.

²⁹⁴ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *Kitâbü'd-Ḍu'afâ' i'ş-Şağîr*, thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed (Haleb: Dâru'l-Ve'î, 1976), 53.

²⁹⁵ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 59.

²⁹⁶ Buhârî, *Şahîhu'l-Buhârî*, “Mezâlim”, 33 (No. 2479).

²⁹⁷ Buhârî, *Şahîhu'l-Buhârî*, “Kitâbu'l-Eymân ve'n-Nüzûr”, 4 (No. 6647).

Benzer şekilde Rasûlullah, Yezîd b. Tahfe'yi karnı üzerine yattığını görünce onu bundan neyhetmiş ve ona: “*Bu şekilde yatış Yüce Allah'ın sevmediği bir yatış şeklidir.*” demiştir.²⁹⁸

Rasûlullah bir adamın kendi dişi devesine lanet okuduğunu duyunca durdu ve: “*Bizi lânet okunmuş deveyle takip etme.*” demiştir. Adam da devenin üzerinden inip onu göndermiştir.²⁹⁹

el-Hâfız el-Makdisî: “*Beyânın gerekli olduğu vakitte yapılmayıp, tehir edilmesi, hiçbir durumda câiz değildir.* [Sonuç olarak Nâfi'in, Abdullah b. Ömer'den işittiğini söylediği] *Bu hadîsin sened ve metin olarak fesadı (hükümsüzlüğü) sâbit olmuştur.*” demiştir.³⁰⁰

²⁹⁸ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, “Edeb”, 21 (No. 2768).

²⁹⁹ Müslim, *el-Câmi'u's-Şahîh*, Kitâbu'l-Birri ve's-Sılâ ve'I-Âdâb, 2595-2596.

³⁰⁰ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 60.

1.2.1.3. Kasab [القصب]³⁰¹ ve Telli Âletler [الأوتار] Hakkında Vârid Olanlar

et-Tağyîr [التغيير]³⁰² ve el-Katkata [القططة]³⁰³ da denilen Kasab'la telli çalgılar arasında (hüküm açısından) bir fark yoktur; onun mubahlığı ya da haramlığı hakkında bir iz bulunmadığı için onun ne sahîh ne de illetli olduğuna hükmedilir. Öncekiler bunu dinlemeyi, bunun haramlığı hakkında şer'î bir kural vârid olmadığı [konulmadığı] için, mubah saymışlardır. Onun aslı ibahadır [mubah olmasıdır].³⁰⁴

Telli çalgılara gelince, onların durumu da Kasab'ın durumu gibidir; onların da ne helallığı ne de haramlığı hususunda şer'î bir kural bildirilmemiştir. Bunların haramlığı hususunda ulaşan haberlerin hiçbirinin Rasûlullah'tan geldiği sabit değildir

³⁰¹ Kasab hakkında daha önce bilgi verildiği için tekrar etmiyoruz. Burada dikkatimizi çeken bir hususu da şöyle ifade etmek istiyoruz: Nüveyrî, İbnü'l-Kayserânî'nin *Kitâbu's-Semâ'* isimli eserinden bu başlığı alıntı yaparken, İbnü'l-Kayserânî'nin “el-kadîb” (القذيب) şeklindeki ifadesini el-kasab (القصب) olarak aktarmıştır. Buradan hareketle Nüveyrî'nin (ö. 733/1333), İbnü'l-Kayserânî'den (ö. 507/1113) yaklaşık iki yüz yıl sonra yaşadığı dikkate alındığında, İbnü'l-Kayserânî'nin yaşadığı dönemde ve coğrafyada “el-kadîb” olarak bilinen çalgının, Nüveyrî'nin yaşadığı dönem ve coğrafyada “el-kasab” olarak bilinmesi dolayısıyla onun, anlaşılabilirliği artırmak için çalgının ismini yazarken bu şekilde bir güncelleme yaptığı kanısına varabiliriz. İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 63; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/143.

³⁰² Metin içerisinde “kasab” çalgısının başka bir adı olarak ifade edilen “tağyîr” kelimesi aynı zamanda Allah'ı anmak için söylenen coşturucu ilahîlere verilen bir isimdir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 216.

³⁰³ Arapça “el-katâ” (القطاة) olarak bilinen bağırçlık kuşunun ötüşünü ifade etmek için kullanılan “katkata” kelimesi ayrıca yağmurun ince ince yağmasını ve taşların çarpıştıklarında çıkardıkları sesleri ifade etmek amacıyla da kullanılmaktadır. Ebu Osman Said b. Muhammed el-Me'âfirî İbnü'l-Haddâd, *Kitabu'l-Ef'âl*, thk. Hüseyin Muhammed Muhammed Şeref (Kâhire: Müessesetü Dâru's-Su'be li's-Sihâfeti ve't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşr, 1975), 2/134.

³⁰⁴ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 63.

[kanıtlanmamıştır]. Bunların dinlenilmesinin mubah olduğu hususunda da Medîne ehli arasında ihtilaf yoktur. İbrâhîm b.

[C. IV, s. 144]

Sa'd b. İbrahim b. Abdurrahman b. Avf'ın³⁰⁵ heybeti, ilmi ve güvenilirliği ile onun helalliğine dair fetva vermiş olması ve ud çalması, bunun mubah olduğunun delilidir. Onun bu konudaki haberini inşallah ileride anlatacağız.³⁰⁶ Onun bu hareketi [ud çalması], ilim ehlinin nezdindeki adâlet sıfatını düşürmedi de dinleyicinin adâlet sıfatı nasıl düşürülsün?³⁰⁷ ki o [İbrâhîm b. Sa'd] bu işi [ud çalacak kadar] ileri götürmüştü.

İmamlar onun adâleti hususunda birleşmişler, Buhârî ve Müslim onun hadîsini *Sahîh*'lerinde tahrir etmede ittifak etmişlerdir. Onun [İbrâhîm b. Sa'd'ın] mezhebince, telli çalgıların dinlenilmesinin mubah olduğu bilinmektedir. Kendilerinden Ehlü'l-Hal ve'l-Akd fi'l-Âfâk'ın³⁰⁸ rivâyette bulunduğu imamlar onu [İbrâhîm b. Sa'd'ı] dinlemişler, onun tegannîsini dinledikten ve onun bunu [ud çalmayı] mubah saydığını öğrendikten sonra da kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. O imamlardan biri olan

³⁰⁵ Daha önce hakkında bilgi verilmişti.

³⁰⁶ İbrâhîm b. Sa'd ile ilgili haberler için tercümedeki ilgili sayfaya bkz. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/228.

³⁰⁷ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 66.

³⁰⁸ Ehlü'l-Hal ve'l-Akd fi'l-Âfâk: Devlet başkanını seçmek ve gerektiğinde azletmekle yetkili olan heyet anlamında İslâm hukuku terimi. Abdülhamîd İsmail el-Ensârî, "Ehlü'l-Hal ve'l-Akd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/539. Kelime anlamları itibariyle değerlendirildiğinde bu ifade "Görüşlerin çözülüp (değerlendirilip) bağlanmasını (bir neticeye erdirilmesini) sağlayan topluluk" şeklinde tercüme edilebilir.

Ahmed b. Hanbel³⁰⁹ (r.h.) onu Bağdat'ta, onun sadece ud'la tegannî ettikten sonra hadis söylediğine dair yemin etmesinden sonra dinlemiştir ki bu durum hiç şüphesiz Ahmed b. Hanbel'in onun tegannîsini dinlediğini sonra hadîsini dinlediğini gösterir. [İbnü'l-Kayserânî] şöyle demiştir: “*Rasûlullah'tan kendisinin helalliği ve haramlığı hususunda bir nas ulaşmayan bu işin [telli çalgı çalmanın ve dinlemenin] hükmü [diğer] mubah olanların hükmü gibidir. Onu terk etmek, öncekilerin çekinerek yumuşak [elbise] giyinmeyi, güzel yemek yemeyi, soğuk içmeyi, güzel kadınlarla tanışmayı terk etmeleri gibidir, nitekim bilinir ki bu sayılanların hepsi helaldir. Rasûlullah'ın keleri [bir çeşit kertenkeleyi] yememesi sebebiyle kendisine bunun haram olup olmadığı sorulmuştu. O (s.a.v.): “Haram değil ancak bizim oralarda bulunmadığı için ondan tiksiniyorum.” deyince sofradaki birisi onu orada yemiştir.*”³¹⁰ Zeyd b. Sâbit'ten³¹¹ (r.a.) rivâyet edildiğine göre o: “*Bil ki, eğer Medîne ehli bir şey üzerinde bir araya geliyorlarsa (görüş birliğine varmışlarsa) o şey sünnettir.*”³¹² demiştir.³¹³

Muhammed b. Sîrîn'den³¹⁴ (r.a.) rivâyet edildiğine göre bir adam birkaç cariyeyle birlikte Medîne'ye geldi ve İbn Ömer'e konuk oldu. Câriyeler arasında çalgı çalmasını bilen biri vardı. Bir adam geldi, o câriyeler için pazarlık etti ancak adam fiyattan hiç inmedi. İbn Ömer o câriyelerin sahibine “*Sen alış-veriş konusunda bundan daha iyi birine*

³⁰⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855): Hanbelî mezhebinin imamı, muhaddis, fakih. M. Yaşar Kandemir, “Ahmed b. Hanbel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1989), 2/75.

³¹⁰ Buhârî, *Şahîhu'l-Buhârî*, “Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd”, 33 (No. 5537).

³¹¹ Bünyamin Erul, “Zeyd b. Sâbit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 321.

³¹² Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *el-Medhal ilâ Kitâbi's-Sünen*, thk. Muhammed 'Avvâme (Kâhire - Beyrût: Dâru'l-Yesr - Dâru'l-Minhâc, 2017), 1/347.

³¹³ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 67.

³¹⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Sîrîn el-Basrî (ö. 110/729): Rüya tabiriyle tanınan hadis ve fıkıh âlimi, tâbiî. Ahmet Yücel, “İbn Sîrîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 20/358.

git.” dedi. Adam, Abdullah b. Ca‘fer’e³¹⁵ geldi ve ona câriyeleri sundu. Abdullah b. Câ‘fer câriyeye ud’u almasını emretti ve câriye udu aldı. İbn Ömer, Abdullah’ın duruma bakacağını / değerlendirme yapacağını anlayınca: “*Bugünlük şeytanın mizmarları yeter.*” dedi ve câriyenin alım satımı gerçekleşti. Sonrasında adam İbn Ömer’e gelerek: “*Ey Ebû Abdurrahman, ben 700 dirhem zarara uğradım.*” dedi.

[C. IV, s. 145]

İbn Ömer de İbn Ca‘fer’e gelerek: “*O 700 dirhem zarara uğramıştır. Ya ona o miktarı ver ya da alış-verişi iâde et.*” dedi. İbn Ca‘fer: “*Tamam gereken miktarı verelim.*” dedi. Bu hikâyeyi Ebû Muhammed b. Hazm aktarmış ve bunu [udla tegannînin] mubahlığına delil getirerek şöyle demiştir: “*Abdullah b. Ca‘fer ve Abdullah b. Ömer ud’la tegannî dinlemiştir. Her ne kadar İbn Ömer, kayda değer olmayan bu alış-verişi kerîh görse de, bu alış-verişi yasaklamamış ve görüldüğü üzere muganniyenin satımında aracı olmuştur. Şayet, bu alış-veriş haram olsaydı, bunu asla cevaz vermezdi.*” demiştir.³¹⁶

1.2.1.4. Mezâmîr [Üflemeli Çalgılar] ve Melâhî [Eğlendirici Âletler]

Hakkında Vârid Olanlar

eş-Şeyh el-İmâm el-Hâfis Ebü’l-Fazl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî şöyle söylemiştir:

³¹⁵ Ebû Ca‘fer Abdullâh b. Ca‘fer b. Ebî Tâlib (ö. 80/699-700): Hz. Ali’nin yeğeni ve Habeşistan’da doğan ilk sahâbî. Ethem Ruhi Fığlalı, “Abdullah b. Ca‘fer b. Ebû Tâlib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/89.

³¹⁶ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *Resâ’ilü İbn Hâzım el-Endelüsî*, thk. İhsan Abbas (Beyrût: el-Müessesetü’l-‘Arabiyyeti li’-d-Dirâseti ve’n-Neşri, ts.), 1/438.

“Mezâmîr [üflemeli çalgılar] ve melâhî [eğlendirici çalgı âletleri] dinlenilmesinin câiz oluşu hakkında sahîh hadîsler bizlere ulaşmıştır.”³¹⁷ Senedi Alî b. Ebî Tâlib’e³¹⁸ (r.a.) ulaşan bir rivâyete göre o şöyle demiştir: “Rasûlullah’ın şöyle dediğini duydum:

“Câhiliye ehlinin yaptığı şeylerden sadece ikisini yapmaya niyetlenmiştim. Ama her defasında Allah, benimle istediğim şey arasına girip bana engel oldu. Artık bu iki şeyden sonra, Allah bana peygamberlik görevi ile ikramda bulunana kadar [ve ondan sonra] hiçbir kötü şey yapmaya yeltenmedim.”³¹⁹ [O iki şey de şunlardı:] Bir gece Mekke’nin yüksek yerlerinde benimle beraber koyun güden Kureyşli bir çocuğa: “Benim koyunlarıma da göz kulak olsan da, Mekke’ye gidip gençlerin sohbetlerine [eğlencelerine] katılsam” dedim, o da: “Olurum.” dedi ve bu amaçla oradan ayrıldım. Derken Mekke’de yolumun üstündeki ilk eve vardım, bir def ve mizmar çalındığını duydum [سمعت عزفا بالدفوف والمزامير]. “Bu nedir?” dedim. Onlar, falan oğlu falan, falan kızla evleniyor dediler. Onları seyrediyim diye oturdum. Allah kulaklarıma bir ağırlık verdi ben de uyuyakaldım. Güneşin dokunuşu beni uyandırana kadar uyanmadım. [Sonrasında] Arkadaşımın yanına döndüm. O bana: “Ne yaptın?” diye sorunca bir şey yapmadım deyip olan biteni ona anlattım. Yine bir başka gece arkadaşşıma aynı şeyi söyledim

[C. IV, s. 146]

o da kabul etti ve yola çıktım. Mekke’ye girdiğimde o gece duyduğumun benzerini duydum ve bunun ne olduğunu sordum. “Fılan filanla evleniyor” dediler. Ben de oturdum ve

³¹⁷ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 71.

³¹⁸ Ebü’l-Hasen Alî b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî (ö. 40/661): İlk müslümanlardan, Hz. Peygamber’in damadı ve Hulefâ-yi Râşidîn’in dördüncüsü (656-661). Ethem Ruhi Fıglalı, “Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1989), 2/371.

³¹⁹ İbnü’l-Kayserânî rivâyetin sadece buraya kadar olan bölümünü aktarmıştır ve bu bölüm için bkz. Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, 1/130.

izlemeye başladım. Allah kulaklarıma bir ağırlık verdi ve yine güneşin dokunuşu beni uyandırana kadar uyanmadım. Arkadaşımın yanına gittim ve ona durumu anlattım. Artık bu iki şeyden sonra, Allah bana risâlet göreviyle ikramda bulununcaya dek kötü şeylere yeltenmedim.”³²⁰

el-Hâfız Ebü'l-Fazl şöyle söylemiştir: “Bu durum nübüvvetten, risâletten, ahkâmın inişi ile helâl ve haramın ayırt edilişinden önceydi. Şeriat ortaya konulduğunda ve Yüce Allah onun tebliğ edilip, insanların uyarılmasını emrettiğinde, Rasûlullah onu Câhiliye dönemindeki hal üzere onayladı ve başka şeylerin haram olduğunu bildirdiği gibi onu haram olarak bildirmedi. Onun mubah olarak kaldığının delili Yüce Allah'ın şu sözüdür: “وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهِو وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهِ خَيْرٌ”³²¹ “Ama onlar bir ticaret veya eğlence görünce ona yönelip seni ayakta bırakıverdiler. De ki: “Allah'ın nezdinde olan, eğlenceden de ticaretten de üstündür. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.” Sonrasında Ebü'l-Fazl bu delîli, senedi Câbir'e ulaşan şu rivâyetle açıklamıştır: “Rasûlullah ayakta hutbe veriyordu, sonra oturdu, daha sonrasında ise ayağa kalkarak hutbeye devam etti ve iki hutbe verdi.”³²² [Hutbe esnasında] Dügün münasebetiyle câriyeler oradan def ve mizmarlar çalarak geçince insanlardan bir kısmı oraya doğru yöneldiler. Rasûlullah ayakta iken onları çağırdı ve Yüce Allah onları

³²⁰ Nüveyrî bu rivâyeti İbnü'l-Kayserânî'den nakletmekle birlikte rivâyetin devamını da eserine almıştır. Rivâyetin tamamı için bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1967), 2/279.

³²¹ *Kur'an Yolu Meâli*, el-Cuma 62/11.

³²² (Ebü'l-Fazl) İbnü'l-Kayserânî'nin *Kitâbu's-Semâ'* isimli eserinde Müslim'in *Sahîh*'inde geçtiğini ifade ettiği bu rivâyetin buraya kadar olan kısmı *Sahîh*'te geçmekte ancak hadisın isnad zincirinde İbnü'l-Kayserânî'nin ifade ettiği kişiler (Abd b. Humeyd, Hâlid b. Mahled ve Süleyman b. Bilâl) bulunmamaktadır. Müslim, *el-Câmi'u's-Şahîh*, “Kitâbu'l-Cum'a”, 861-862; İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 72. Böyle bir hatanın bilmeden, yanlışlıkla yapılması mümkün değildir ve böyle bir yanlış İbnü'l-Kayserânî'nin güvenilirliğine şüphe düşürmektedir.

şu sözüyle kınadı: “وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا”³²³, “Onlar bir ticaret veya eğlence görünce ona yönelip seni ayakta bırakıverdiler.”³²⁴

Ebü'l-Fazl sözlerine şöyle devam etmiştir: “Bu hadîs sahîhtir, Müslim bu hadîsi kitabında Abd b. Humeyd’in³²⁵ Hâlid b. Mahled’den, onun da Süleyman b. Bilâl’den aldığı şekliyle tahrir etmiştir. Yüce Allah el-lehv’i [eğlenceyi] ticârete atfetmiştir, atıf yapılanın hükmü, kendisine atfedilenin hükmüyle aynıdır ve ticâretin helâl olduğu konusunda da icmâ’ vardır. Bu hükmün, Şeriatın câhiliye dönemindeki hali üzere kalmasını onayladığı hükümlerden olduğu da sabittir. Çünkü Rasûlullah’ın onu haram kılmasından sonra o kafilenin Cuma günü mescidin kapısının önünden geçmesi ve o

³²³ Kur’an Yolu Meâli, el-Cuma 62/11.

³²⁴ İbnü'l-Kayserânî’nin Müslim’in *Sahîh*’inde geçtiğini ifade ettiği ve isnad zincirinde Abd b. Humeyd, Hâlid b. Mahled ve Süleyman b. Bilâl’in bulunduğunu ifade ettiği rivâyette “وَكُنَّ الْجَوَارِي إِذَا انْكَحُوهُنَّ يَمْرُونَ” (Hutbe esnasında) evlilik münasebetiyle câriyeler oradan def ve mizmarlar çalarak geçince insanlardan bir kısmı oraya doğru yöneldiler. Rasûlullah (s.a.v.) ayakta iken onları çağırdı.” şeklinde bir ifade yer almamaktadır. Aksine *Sahih*’te İbnü'l-Kayserânî’nin ifade ettiği isnad zinciri ile aktarılan rivâyet şöyledir: “وَحَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ ، حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ ، حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: كَانَتْ خُطْبَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ. يَحْمَدُ اللَّهُ وَيُثْنِي عَلَيْهِ. ثُمَّ يَقُولُ عَلَى إِنْ دَلَّكَ، وَقَدْ عَلَا صَوْتُهُ. ثُمَّ سَأَلَ الْحَدِيثَ بِمِثْلِهِ.” “Abd b. Humeyd’in, Hâlid b. Mahled’den, onun Süleymân b. Bilâl’den, onun Ca’fer b. Muhammed’den, onun da babasından aktardığına göre o, Câbir b. Abdullah’ın şöyle söylediğini söylemiştir: Peygamber’in s.a.v. hutbesi Cuma günüydü. O (s.a.v.) Allah’a hamd ü sena eder, sonra sesini yükselterek konuşur ve bunun gibi sözünü söylerdi.” Müslim, *el-Câmi’u’s-Şahîh*, “Kitâbu’l-Cum’a”, 867; İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 71-72.

³²⁵ Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî (el-Keşşî) (ö. 249/863-64): Mâverâünnehir’in tanınmış hadis hâfızı. Talat Koçyiğit, “Abd b. Humeyd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/58. Nüveyrî, bu rivâyeti İbnü'l-Kayserânî’nin *Kitâbu’s-Semâ’* isimli eserinden aktarırken bu ismi “Abdullah b. Humeyd” şeklinde değiştirmiştir. İsmi doğru yazımı “Abd b. Humeyd” şeklindedir. Nitekim İbnü'l-Kayserânî de böyle yazmıştır. İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 72; en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/146.

*kafîyle bakıp dinlemek için çıkıp Rasûlünü terk etmeleri sebebiyle Yüce Allah'ın onları kınaması ve bunun haramlığı hakkında bir âyet inmemiş olması, Rasûlullah'ın bir uygulamasının olmaması ihtimal dahilinde değildir. Bu sebeple biz de onun olduğu hal üzere (mubah) kaldığını biliyoruz / kabul ediyoruz.*³²⁶

[C. IV, s. 147]

Buna ek olarak, Hz. Âişe'nin (ensârdan bir adamla) evlendirdiği kadınla ilgili daha önce zikredilen³²⁷ hadis de bu hususu [lehvin mubah olduğu hususunu] daha da açık ve net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca senedi Dürre bint Ebû Leheb'in kocasına ulaşan bir rivâyete göre o: "Rasûlullah, Dürre'yle evlendiğim zaman yanıma geldi ve "Lehv [eğlence] var mı?" diye sordu."³²⁸ demiştir."³²⁹

1.2.2. Gınâ ve Semâ'nın Haram Olduğuna Dair Getirilen Delilleri Zayıf Kılan / Çürüten Sebepler

el-Hâfız Ebü'l-Fazl el-Makdisî gınânın ve semâ'nın haram olduğuna dair delil getirilen hadisleri belirtmiş; gınâ ve sema'nın haramlığına veya mekruhluğuna dâir delil olarak getirilen ve bizim de bir kısmını zikredip bir kısmını zikretmediğimiz âyet ve hadîsleri açıklayarak hadislerin râvîlerinin zayıf olduğunu belirtmiştir.

³²⁶ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ*, 72-73.

³²⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/139.

³²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 27/179 (No. 16626).

³²⁹ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ*, 73.

İmâm Ebû Hâmid el-Gazzâlî³³⁰ (r.a.) de aynı şekilde bu konu hakkında konuşmuş ve onların delillerini -ileride bahsedeceğimiz üzere- zayıf bulmuştur.

Ebü'l-Fazl, Yüce Allah'ın, delil olarak getirilen “وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ”³³¹ “İnsanlar arasında öyleleri vardır ki bilgisizlik yüzünden başkalarını Allah yolundan saptırmak ve o âyetleri alay konusu etmek için eğlendirici sözler kullanırlar...” âyetiyle ilgili olarak şunları söylemiştir: “Bu âyetteki durumla ilgili olarak [gimâ ve sema‘ karşıtları] isnad zincirleri Abdullah b. Abbas’a, Abdullah b. Mes’ûd’a ve Abdullah b. Ömer’e ulaşan haberleri aktarıyorlar. Ben bunların hepsinin isnad zincirlerine baktım ancak Yüce Allah’ın “وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ” âyetiyle ilgili olarak Yûsuf b. Mûsâ el-Kattân’ın³³² Cerîr b. Abdülhamîd’den,³³³ onun Atâ b. Sâib’den,³³⁴ onun

³³⁰ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111): Eş'arî kelâmcısı, Şâfiî fakihi, mutasavvıf, filozoflara yönelttiği eleştirilerle tanınan İslâm düşünürü. Mustafa Çağrıcı, “Gazzâlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 13/489. Nüveyrî, Gazzâlî'den alıntı yaparken onu kimi zaman nisbesi ile kimi zaman künyesi ile kimi zaman da ismi ile anmıştır. Biz eser içerisinde “Gazzâlî” nisbesinin kullanılmayıp “Ebû Hâmid” künyesinin veya “Muhammed” isminin kullanıldığı yerlerde anlaşılabilirliği artırmak için “Gazzâlî” nisbesini köşeli parantez içerisinde aktaracağız.

³³¹ *Kur'an Yolu Meâli*, Lokmân 31/6.

³³² Yûsuf b. Mûsâ b. Râşid el-Kûfî: Sika bir muhaddistir. Ebû Ya'kûb el-Kûfî, el-Kattân olarak bilinir, Bağdat'ta yaşamıştır. Buhârî, Ebû Dâvud, et-Tirmizî, İbn Mâce vd. kendisinde hadis almışlardır. H. 253 senesinde vefat etmiştir. ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, 12/221-222.

³³³ Ebû Abdillâh Cerîr b. Abdilhamîd b. Cerîr (Yezîd) ed-Dabbî er-Râzî (ö. 188/804): Hadis hâfızı. Selman Başaran, “Cerîr b. Abdülhamîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1993), 7/411.

³³⁴ Ebû Yezîd Atâ b. es-Sâib b. Yezîd (Mâlik yahut Zeyd) es-Sekafî (ö. 136/753): Kûfeli muhaddis tâbiî. M. Yaşar Kandemir, “Atâ b. Sâib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 4/37.

Saîd b. Cübeyr'den,³³⁵ onun da İbn Abbâs'tan aktardığından başka güvenilir bir isnad zinciri göremedim. Bu rivâyete göre de İbn Abbâs: “[Âyette geçen lehve'l-hadîs ifadesi ile] kastedilen gınâ ve benzerî şeylerdir.” demiştir.³³⁶ Bu haber dışındakiler zayıf birer rivâyetten başka bir şey değildir, bu rivâyetler de delil teşkil etmez.³³⁷

Yine bazılarının Atıyye el-Avfî'nin³³⁸ İbn Abbâs'tan aktardığı aslı olmayan bir rivâyeti delil getirdiklerini gördüm. Buna göre İbn Abbâs [âyette geçen lehve'l-hadîs ile kastedileni]: “Sözün bâtılı / boş olanı gınâ ve benzerî şeylerdir.”³³⁹ şeklinde açıklamıştır.³⁴⁰

[C. IV, s. 148]

Âyette ifade edilen kişi Kureyş'ten bir adamdır. Bu kişi bir muganniye [mûsikîşinas câriye] satın almıştır. Âyet de onun hakkında inmiştir.³⁴¹ Benim nezdimde bu senedle getirilen delil sahih olmasa da onların getirdikleri delili kabul etmeleri gereklidir çünkü bunu delil olarak getiriyorlar. Bu durumda da [İbn 'Abbas'ın yaptığı

³³⁵ Ebû Abdillâh (Ebû Muhammed) Saîd b. Cübeyr b. Hişâm el-Esedî (ö. 94/713 [?]): Hadis ve tefsir konusundaki rivayetleriyle bilinen tâbiî. Mehmet Efendioğlu, “Saîd b. Cübeyr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/552.

³³⁶ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, thk. Semîr b. Emin ez-Zührî (Riyâd: Mektebetü'l-Maarif li'n-Neşri ve't-Tevzî, 1998), 717-718.

³³⁷ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 75.

³³⁸ Ebû'l-Hasen Atıyye b. Sa'd b. Cünâde el-Avfî el-Cedelî (ö. 111/729-30): Kûfeli muhaddis ve müfessir, tâbiî. İsmail Lutfî Çakan, “Atıyye el-Avfî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 4/62.

³³⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kâhire/Mısır: Dâru Hicr li't-Tibâati ve'n-Neşr, 2001), 18/536.

³⁴⁰ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 75.

³⁴¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 18/539-540.

bu] açıklamanın devamında bu âyetin özel olarak [Kureyşli] bu adam hakkında indiği görüşünü de kabul etmeleri gerekir.”³⁴²

Âyetin tefsîri hakkında onların kabul etmek zorunda oldukları üçüncü bir haber daha ulaşmıştır. Abdullah b. Ömer’den Nâfi’ye ulaşan rivâyete göre o [İbn Ömer], Hz. Peygamber’in Yüce Allah’ın bu sözü [lehve’l-hâdîs ifadesi] hakkında şöyle söylediğini duymuştur: “Bu oyun ve bâtil olan [boş, faydasız, lüzumsuz olan] şeyleri ve kişiyi bir dirhem sadaka veremeyecek şekilde cimrileştiren şeyleri ifade eder.”³⁴³

Ebü’l-Fazl: “Bu haber de aynı şekilde bana göre sâbit³⁴⁴ [güvenilir ve sağlam] değildir. Ben onların dayanak olarak aktardıkları bu iki tefsiri, karşı çıkarak aktardım [yani bu rivâyetleri ben kitabımda aktarıyorum diye bunları onaylıyorum zannetmeyin].”³⁴⁵

Ebü’l-Fazl sözüne şöyle devam etmiştir: “Ben bu haberlere asla itimat etmem, bunlarla ikna olmam, delil olarak getirmem, bunlara uyulmasını gerekli görmem, aksine ben Abdullah b. Abbâs hakkında doğru olanı söylüyorum [ki o da şudur]: “Ehl-i Sünnet, Sünnetin Kitaba olan ihtiyacından daha çok Kitabın Sünnete ihtiyacı olduğu üzerinde icmâ’ etmiştir / görüş birliğine varmıştır.”³⁴⁶ Doğru olan sünnet / uygulama şöyle

³⁴² İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 75.

³⁴³ Ebü’l-Hasen Alî b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vasîf fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994), 3/441.

³⁴⁴ Sâbit: Sahih hadis anlamında terim. Sözlükte “güvenilir ve sağlam olmak” anlamındaki sebt kökünden türeyen sâbit kelimesi daha çok “sahih veya hasen olduğu kanıtlanmış olan hadis”, sebt şeklinde kullanıldığında ise “adâlet ve zabt vasıflarını haiz güvenilir râvi” mânasına gelmektedir. Mehmet Efendioğlu, “Sâbit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/348.

³⁴⁵ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 75-76.

³⁴⁶ “Sünnet Kitaba kâdîdir, Kitap ise, sünnete kâdî değildir” şeklinde de tercüme edilen söz Basralı muhaddis ve tâbî olan Yahya b. Ebû Kesîr’e (ö. 129/747) aittir. Muhammed b. Nasr el-Mervezî, *es-Sünne*,

gelmiştir: Hz. Peygamber gınâyı dinlemiş ve dinlenilmesini söylemiştir, biz bu durumla ilgili hadislerden daha önce aktardık.

Bu iki tefsîri delil olarak getirenlere verilecek olan ikinci cevap şudur: “Bu âyetle ilgili sözlerini aktardığınız Sahabîlerin bildiğini Rasûlullah biliyor muydu yoksa bilmiyor muydu? Eğer “O (s.a.v.) bilmiyordu, bunlar biliyordu” derseler bu büyük bir câhillik ve küfür olur. Eğer “O (s.a.v.) biliyordu” derseler o zaman “Sahâbenin bu âyetle ilgili tefsirinin bize ulaşması gibi O’nun (s.a.v.) bu âyetle ilgili tefsirinin de bize ulaşması gerekirdi [çünkü] ihtiyaç olması halinde beyânın [gerekli açıklamanın] gecikmesi / ertelenmesi câiz değildir. Yüce Allah’ın “وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ” sözünün tefsîrinin “Burada kastedilen gınâdır.” şeklinde olması muhaldir [imkansızdır, tutarsızdır], çünkü bu Rasûlullah’ın “Onlarla birlikte lehv [eğlence, mûsikî] de olsaydı, muhakkak ki ensâr lehv’i sever.”³⁴⁷ sözüyle uyuşmaz.”³⁴⁸

[C. IV, s. 149]

thk. Sâlim Ahmed es-Selefi (Beyrût: Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekâfiye, 1988), 33. Yahyâ b. Ebû Kesîr’in sünnetin Kur’an’ı açıkladığını anlatmak üzere söylediği bu sözü, dinin anlaşılması için Kur’an’ı yeterli görenlere karşı tepki olarak söylediği anlaşılmaktadır. Selçuk Camcı, “Yahyâ b. Ebû Kesîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 43/241.

³⁴⁷ Buhârî, *Şahîhu’l-Buhârî*, “Nikâh”, 64 (No. 5162); et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, 5/351 (No. 5527).

³⁴⁸ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 76.

Ahmed b. Hanbel: “Üç şeyin aslı yoktur. Bunlar: Meğâzî, Melâhim ve Tefsîr’dir”³⁴⁹ demiştir. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân,³⁵⁰ Kitabu’d-Du‘afâ’da [Muhammed b. Sâib el-Kelbî’den aktararak] şöyle demiştir: “Yüce Allah, Rasûlü’ne indirmiş olduğu sözünün tefsîrini ve te’vîlini de O’na vermiştir. Şu sözünde söylediği gibi: “وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ”,³⁵¹ “İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklaman için sana uyarıcı kitabı indirdik.” Yüce Allah’ın Peygamberine, açıklama ve tefsire konu olan sözlerinden muradının ne olduğunu tam olarak anlaşılan kadar mahlûkata açıklamasını emretmesine karşılık Rasûlullah’ın bunu yapmamasının imkânı yoktur; Rasûlullah Cenâb-ı Hakk’ın âyetteki murâdını açıklamış, ümmetine tefsîr etmiş, âyetin neyi gerektirdiğini açıklamış, sünnetiyle izah etmiştir. Kim ki sünnete uyar, onu ve hükümlerini muhafaza ederse Yüce Allah’ın Kitâbını bilmiş olur ve Allah onu el-Kelbî³⁵² ve diğerlerine [yani müfessirlere] muhtaç bırakmaz. Rasûlullah, Cenab-ı Hakk’ın emriyle

³⁴⁹ Ebû Ahmed Abdullâh İbn Adî, *el-Kâmil fî Du‘afâ’i’r-Ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdül-mevcûd - Ali Muhammed Muavvid (Beyrût: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1997), 1/212. Ahmed b. Hanbel’in Tefsir rivayetleriyle, Melâhim (Kıyamete yakın gerçekleşecek büyük savaşlar) ve Meğazî (Asrı saadetin savaşları) ile ilgili rivayetlerdeki problemler sebebiyle bu şekilde bir söz söylediği tahmin edilmektedir. Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü’l-Mîzân*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Dârü’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 2002), 1/207.

³⁵⁰ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965): Hadis ve fıkıh âlimi. Mehmet Ali Sönmez, “İbn Hibbân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 20/63. en-Nüveyri, İbnü’l-Kayserânî’den alıntı yaparken “Hibban” ismini yanlışlıkla “Hasan” şeklinde almıştır. İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 77; en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/149.

³⁵¹ *Kur’an Yolu Meâli*, en-Nahl 16/44.

³⁵² İbnü’l-Kayserânî bu kişinin Muhammed b. Sâib el-Kelbî olduğunu ifade etmiştir. İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 77. Ebü’n-Nadr Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî el-Kûfî (ö. 146/763): Tefsir ve nesep âlimi. İsmail Cerrahoğlu, “Kelbî, Muhammed b. Sâib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2022), 25/205.

kendisine vahyedilen âyetin manasını ümmetine açıklamadığında, bu artık ümmetine caizdir. Rasûlullah tefsîri terk ettiğinde tefsirin terk edilmesi daha uygun olandır..³⁵³

[Lehve'l-hadîs ifadesi ile kastedilenin gınâ ve benzerî şeyler olamayacağının] Delillerinden en büyüğü şöyledir: Yüce Allah “لَتُنَبِّئَنَّ لِلنَّاسِ مَا نَزَّلَ إِلَيْهِمْ”,³⁵⁴ “İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklamaları için” sözüyle Kur'an'ın tamamını kastetmemiştir. Peygamber içerisinde bir hüküm bildirmeyen müteşâbih âyetleri terk etmiş [bu âyetleri tefsîr etmemiş] ve bunların nasıllığını ümmetine açıklamamıştır. Rasûlullah böyle yaparak, Yüce Allah'ın “لَتُنَبِّئَنَّ لِلنَّاسِ مَا نَزَّلَ إِلَيْهِمْ”,³⁵⁵ “İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklamaları için” sözünden muradının Kur'an'ın bir kısmı için geçerli olduğunu, Kur'an'ın tamamının kastedilmediğini göstermiştir..³⁵⁶

[Sonuç olarak İbn Abbâs'tan rivâyet edildiği gibi âyette geçen lehve'l-hadîs ifadesi ile kastedilen gınâ ve benzerî şeyler olsaydı Hz. Peygamber bunu açıklar, ümmetini bunlardan uzak tutardı.]

İmâm Ebû Hâmid el-Gazzâlî bu âyet hakkında: “Lehve'l-hadîs'in dîn karşılığında Allah yolundan saptırmak amacıyla satın alınması haramdır kötülenmiştir, bunda bir ihtilaf yoktur..³⁵⁷

[C. IV, s. 150]

³⁵³ Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *Kitâbü'd-Đu'afâ'* (*Kitâbü Ma'rifeti'l-Mecrûhîn mine'l-Muḥaddiṣîn*), thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi (Riyâd: Dâru's-Samî'î li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2000), 2/264-265; İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 77-78.

³⁵⁴ en-Nahl 16/44.

³⁵⁵ en-Nahl 16/44.

³⁵⁶ İbn Hibbân, *Kitâbü'd-Đu'afâ'*, 2/265; İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 78.

³⁵⁷ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/284-285.

Ancak her gınâ din karşılığında ve Allah yolundan saptırmak amacıyla alınmaz, âyette kastedilen budur. Allah yolundan saptırmak için Kur'ân dahi okumak haram olur.³⁵⁸

Anlatıldığına göre münafıklardan birisi namazda imamlık yapıyor ancak sürekli içerisinde Rasûlullah'a bir nevi itâb olan Abese sûresini okuyormuş. Bu adamın yaptığı işi saptırmasından dolayı Hz. Ömer onun fiilini haram saymış ve onun öldürülmesini istemiştir. Kur'ân ile dahi saptırmak haram ise şiir ve tegannî ile saptırmak elbette haram olur.³⁵⁹

es-Sa'lebî³⁶⁰ bu âyetin tefsîri ile ilgili sözlerinden birinde el-Kelbî ve Mukâtil'den³⁶¹ şunları aktarmıştır: “Bu âyet en-Nadr b. el-Hâris b. Alkame b. Kelede b. ‘Abdu’l-dâr b. Kusay³⁶² hakkında inmiştir. O [Nadr b. Hâris] ticâret yapıyor ve İran’a gidip oradan yabancıların haberlerini satın alıp onları Kureyşlilere anlatıyordu. O: “Muhammed size ‘Ad ve Semûd’u anlatıyor, ben de size Rüstem, İsfendiyâr ve Kistrâların haberlerini anlatıyorum.” diyor ve onlar da onun sözünü hoş bularak Kur'ân dinlemeyi terk ediyorlardı.”³⁶³

³⁵⁸ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/285.

³⁵⁹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/285.

³⁶⁰ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbü'rî (ö. 427/1035): Arap dili âlimi ve müfessir. M. Suat Mertoğlu, “Sa'lebî”, *es-Sa'lebî* (İstanbul, 2009), 36/28.

³⁶¹ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767): Kur'an'ı baştan sona kadar tefsir eden ilk müfessir. Ömer Türker, “Mukâtil b. Süleyman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 31/134.

³⁶² en-Nadr b. el-Hâris b. Alkame b. Kelede el-Kureşî (ö. 2/624): Hz. Peygamber'in en azılı düşmanlarından biri. İrfan Aycan, “Nadr b. Hâris”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/280.

³⁶³ es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'ân*, 21/186.

Yüce Allah'ın: “أَقِمْنَ هَذَا الْحَدِيثَ تَعَجُّبُونَ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ”³⁶⁴, “Yoksa bu haberi tuhaf mı buluyorsunuz? Ağlayacağınıza gülüyorsunuz! Ve gaflet içinde oyalanıp duruyorsunuz.” sözünü [de gınâ ve sema‘ın haramlığına dâir] delil getiriyorlar.³⁶⁵

İbn Abbas: “Bu -yani es-semûd “السمود” kelimesi- Himyer dilinde gınâ anlamına gelir.” demiştir.³⁶⁶ Gazzâlî: “[Bu sebeple gınâ haramdır dersek o zaman] Ağlamayıp gülmeyi de haram saymamız gerekir, çünkü âyet bunu da kapsamaktadır. Eğer bu Müslümanlara Müslüman oldukları için [alay etmek için] gülmeye mahsustur denilirse aynı şekilde bu durum [şiiirin ve teganninin haram olma durumu] şiiirleri ve tegannîleriyle Müslümanlarla alay edenlere mahsus olur, tıpkı Yüce Allah'ın şu sözündeki gibi: “وَالشُّعْرَاءُ”³⁶⁷, “Şairlere gelince, onlara da yoldan sapanlar uyar.” Bununla kastedilen kâfir şâirlerdir, bu ifade şiiirin bizâtihi kendisinin haram olduğuna delil olamaz.”³⁶⁸

Yüce Allah'ın: “وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ”³⁶⁹, “Anlamsız, yararsız söz ve davranışlardan uzak dururlar.” sözünü [de gınâ ve sema‘ın haram olduğuna dâir] delil getiriyorlar.

³⁶⁴ Kur'an Yolu Meâli, en-Necm 53/59-61.

³⁶⁵ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/285.

³⁶⁶ Bu ifade farklı kaynaklarda farklı kişilere atfedilmiştir. es-Sa‘lebî, bu sözün İkrime tarafından söylendiğini (es-Sa‘lebî, el-Keşf ve'l-Beyân ‘an Tefsîri'l-Ḳur‘ân, 25/180); es-Sem‘ânî bu sözün Mücâhid tarafından söylendiğini (Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed es-Sem‘ânî, *Tefsîrû'l-Ḳur‘ân*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim - Ebû Bilâl Ganîm b. Abbas (Riyâd: Darü'l-Vatan, 1997), 5/305); el-Gazzâlî ise bu sözün İbn Abbas tarafından söylendiğini (el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/285) eserlerinde ifade etmişlerdir.

³⁶⁷ Kur'an Yolu Meâli, eş-Şuarâ 26/224.

³⁶⁸ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/285.

³⁶⁹ Kur'an Yolu Meâli, el-Mü'minûn 23/3.

es-Sa‘lebî şöyle söylemiştir: “*el-Hasan*³⁷⁰ [“اللغو” kelimesinden kastın] “*Mâsiyet*”³⁷¹ olduğunu söylerken *İbn Abbâs* “Yalan yere yemin edilmesi.”, *Mukâtil* ise:

[C. IV, s. 151]

[“اللغو” kelimesinden kasıt] “Küfür ve eziyettir.” demiştir. Diğerleri ise “Helal olmayan söz ve davranışlar.”, “Kendisinde fayda bulunmayan şey.” demişlerdir.”³⁷²

Yüce Allah’ın: “وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ”³⁷³, “Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler” sözünü [de gınâ ve sema‘ın haram olduğuna dâir] delil getiriyorlar.

es-Sa‘lebî şöyle demiştir: “[“اللغو” kelimesi ile kastedilen] sözün çirkinidir.”³⁷⁴

Yüce Allah’ın “وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا”³⁷⁵, “Boş ve mânasız davranışlarla karşılaştıklarında onurluca çekip giderler.” sözüyle ilgili olarak *Mukâtil*: “Kâfirlerden bir küfür veyahut eziyet duyduklarında, affedip onlardan yüz çevirirler.” demiştir.³⁷⁶

Yüce Allah’ın: “وَاسْتَفْزِرْ مَنْ اسْتَطَاعَتْ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ”³⁷⁷, “Onlardan gücünün yettiklerini sesinle [telkinde bulunarak] çağrınla ayart!” sözüyle ilgili olarak *İbn Abbâs*, *Mücâhid* ve

³⁷⁰ Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî (ö. 110/728): Basralı meşhur tâbiî, âlim ve zâhid. Süleyman Uludağ, “Hasan-ı Basrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 16/291.

³⁷¹ Masiyet: Meşrû emir ve isteklere uymama anlamında bir terim. Bekir Topaloğlu, “Mâsiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 28/77.

³⁷² es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve ‘l-Beyân ‘an Tefsîri ‘l-Kur‘ân*, 18/441-442.

³⁷³ *Kur‘an Yolu Meâli*, el-Kasas 28/55.

³⁷⁴ es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve ‘l-Beyân ‘an Tefsîri ‘l-Kur‘ân*, 20/470-471.

³⁷⁵ *Kur‘an Yolu Meâli*, el-Furkân 25/72.

³⁷⁶ es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve ‘l-Beyân ‘an Tefsîri ‘l-Kur‘ân*, 19/506.

³⁷⁷ *Kur‘an Yolu Meâli*, el-İsrâ 17/64.

Katâde:³⁷⁸ “[Bu çağrı] *Yüce Allah’a itaatsizliğe çağrıdır. Yüce Allah’a itaatsizliğe çağıran her şey İblis’in askerleridir.*” demişlerdir.³⁷⁹

Onların [semâ’ ve gınâ karşıtlarının] hadislerden getirdikleri delillere gelirsek; o hadislerden birinde Ebû Ümâme el-Bâhilî’nin³⁸⁰ rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber: “*Muganniyelerin [mûsikîşinas câriyelerin] satılması veyahut satın alınması helal değildir, onların ticaretinin yapılması da helal değildir, onlardan kazanılan para haramdır, onların dinlenilmesi de haramdır.*” demiştir.³⁸¹

³⁷⁸ Ebû’l-Hattâb Katâde b. Diâme b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî (ö. 117/735): Müfessir tâbiû. Abdulhamit Birişik, “Katâde b. Diâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 25/22.

³⁷⁹ Nüveyrî, es-Sa‘lebî’nin *el-Keşf ve l-Beyân* isimli tefsirinden âyetle ilgili açıklamayı alıntı yaparken İbn Abbas ve Katâde ile birlikte Mücâhid’in de bu sözü söylediğini ifade etmiştir. Ancak ilgili tefsirde bu sözü söyleyenlerin İbn Abbas ve Katâde olduğu, Mücâhid’in ise âyetle geçen “şeytanın sesi” tabirinden maksadın gınâ ve mizmarlar “بالغناء والمزامير” olduğunu söylediği görülmektedir. es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve l-Beyân ‘an Tefsîri l-Kur’ân*, 16/386.

³⁸⁰ Ebû Ümâme Sudey b. Aclân b. Vehb el-Bâhilî (ö. 86/705): Sahâbî. Sandıkçı, “Ebû Ümâme”, 10/251.

³⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/502 (No. 22169); et-Taberânî, *Mu‘cemü l-Kebîr*, 8/198.

el-Hâfız Ebû'l-Fazl el-Makdisî şöyle demiştir: “Bu hadîsi Ubeydullah b. Zahr,³⁸² Alî b. Yezîd'den,³⁸³ o el-Kâsım'dan,³⁸⁴ o da Ebû Ümâme'den rivâyet etmiştir. Sahâbenin tamamı [dolayısıyla Ebû Ümâme] âdildir. Ancak Ubeydullah b. Zahr, Alî ve el-Kâsım rivâyet bakımından eşittirler. Onlardan birisinin [yani sika / güvenilir olmayan bir kişinin] tek başına, sika / güvenilir bir râvîden rivâyet etmesi dahi delil teşkil etmezken, kendisi gibi [yani sika / güvenilir olmayan] başka birisinden rivâyet etmesi nasıl delil teşkil etsin? Ubeydullah b. Zahr hakkında “O Mısır ehliendendir.” denilmiştir. Ebû

³⁸² Ubeydullah b. Zahr ed-Damrî, el-İfrîkî, el-Kinânî. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 5/382. Şam ehliendendir, münkeru'l-hadistir, mevzu hadisleri güvenilir kimselerden rivâyet etmiştir. İbn Hibbân, *Kitâbü'd-Du'afâ*, 2/29. Afrika'da doğmuş ve ilim tahsili için Irak'a gitmişti. Sâlih bir kimseydi. Harb b. İsmâil, Ahmed b. Hanbel'in onun rivâyetlerini zayıf gördüğünü söylemiştir. Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1992), 19/37.. Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Bezzâr (ö. 292/905), *Müsned*'inde onun leyyinü'l-hadis olduğunu ifade etmiştir. Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *el-Müsned*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah vd. (Medîne: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 2009), 12/243. Leyyin: Râvinin gevşek olduğunu ifade eden cerh terimidir. Emin Aşıkkutlu, “Leyyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 27/168.

³⁸³ Alî b. Yezîd, Ebû Abdumelik, el-Hânî, ed-Dimeşkî. Buhârî onu “münkeru'l-hadis” olarak tanımlamıştır. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 6/301; Şam ehliendendir, münkeru'l-hadistir, rivâyetlerinin çoğunu el-Kâsım Ebî Abdurrahman'dan almıştır ve o da hadiste son derece zayıftır. İbn Hibbân, *Kitâbü'd-Du'afâ*, 2/85.

³⁸⁴ Bu ismin et-Tirmîzî'nin eserinde geçen rivâyetin senedinden el-Kâsım b. Abdurrahman Ebû Abdurrahman olduğu ve onun Abdurrahman b. Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'nin kölesi olduğu anlaşılmaktadır. Muhammed b. Îsâ Ebû Îsâ et-Tirmîzî, *el-İlelü'l-Kebîr*, thk. Subhî es-Sâmirâî vd. (Beyrût: 'Alemü'l-Kütüb, 1989), 189; el-Kâsım b. Abdurrahman: Yezîd b. Muâviye'nin kölesidir. Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. O Bedir ashâbından kırk kişi ile karşılaştığını/görüştüğünü iddia etmiştir. Şam ehli kendisinden rivayette bulunmuştur. O Rasûlullah'ın ashâbından mu'dal hadisler (Mu'dal: Senedinden birbiri ardınca iki veya daha fazla râvinin düştüğü hadis. Mehmet Efendioğlu, “Mu'dal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 30/354) rivâyet etmiş ve sika râvîlerden değiştirilmiş şeyler aktarmıştır. İbn Hibbân, *Kitâbü'd-Du'afâ*, 2/214.

Müşir el-Gassânî:³⁸⁵ “‘Ubeydullah b. Zahr her türlü soruna sahiptir, onun sözüne itimat edilmez.” demiştir.³⁸⁶ Osmân b. Sa‘îd ed-Dârimî³⁸⁷ şöyle demiştir: “Yahyâ b. Maîn’e³⁸⁸ Ubeydullah’ın hadîsi nasıldır? diye sordum, “Bütün hadisleri zayıftır” dedi. Alî b. “Yezid ve diğeri de aynı şekilde mi?” dedim, “Evet” dedi.”³⁸⁹ Abbas ed-Dûrî’nin³⁹⁰ Yahyâ’dan [Yahyâ b. Maîn’den] aktardığına göre o: “Ubeydullah b. Zahr bir hiçtir [Yani rivâyetlerinin bir değeri yoktur].” demiştir.³⁹¹ Ebû Hâtim (İbn Hibbân), *Kitabu’d-Du‘afâ ve’l-Metrûkîn*’de: “Ubeydullah b. Zahr gerçekten münkeru’l-hadîstir ve sika kimselerden mevzu‘ hadisler rivâyet etmiştir. Bir de Alî b. Yezîd’den rivâyet ediyorsa felâketler de beraberinde gelir.”³⁹²

[C. IV, s. 152]

[Rivâyetin] *İsnad* zincirinde Ubeydullah b. Zahr, Alî b. Yezîd ve el-Kâsım b. Abdurrahman bir araya geliyorsa bu metnin hadîs olması mümkün değildir, bu ancak

³⁸⁵ Ebû Müşir Abdûlâ‘lâ b. Müşir b. Abdila‘lâ el-Gassânî ed-Dımaşkî (ö. 218/833): Hadis, kıraat ve fıkıh âlimi. M. Yaşar Kandemir, “Ebû Müşir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/195.

³⁸⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/522.

³⁸⁷ Ebû Saîd Osmân b. Saîd b. Hâlid ed-Dârimî (ö. 280/894): Selefîyye’nin önde gelen temsilcilerinden, hadis ve fıkıh âlimi. Abdullah Aydın, “Dârimî, Osman b. Saîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1993), 8/495.

³⁸⁸ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî (ö. 233/848): Tasnif dönemi hadis ve ricâl âlimi. Erdinç Ahatlı, “Yahyâ b. Maîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 43/256.

³⁸⁹ İbn Hibbân, *Kitâbü’d-Du‘afâ*, 2/29.

³⁹⁰ Abbas b. Muhammed ed-Dûrî: Yahyâ b. Maîn’in talebesidir, 5414 râvinin güvenilirlik açısından değerlendirildiği *Târîhu İbn Maîn* isimli eseri derlemiştir. Ahatlı, “Yahyâ b. Maîn”, 43/257.

³⁹¹ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf, haz. Abbas b. Muhammed ed-Dûrî (Mekke: Merkezi’l-Bahsi’l-İlmiyyi ve’t-Turâsi’l-İslâmî, 1979), 4/426.

³⁹² İbn Hibbân, *Kitâbü’d-Du‘afâ*, 2/29; İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ*, 79-80.

*kendi elleriyle yaptıkları bir metin olur ve bu metni delil olarak göstermek helâl değildir.” demiştir.*³⁹³

[Ebü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî] el-Makdisî şöyle söylemiştir: “*Bu hadisin isnadında bir araya gelenlerden Alî b. Yezîd, Dimeşk [Şam] ehliendir, künyesi Ebû Abdulmelik'tir, el-Kâsım'dan rivâyette bulunmuştur. en-Nesâî Kitâbu'd-Du'afâ'da: “Alî b. Yezîd metrûku'l-hadîs'tir.”*³⁹⁴ *demiştir.*³⁹⁵ *Ebû Abdurrahman b. Hayyân.*³⁹⁶ “*Alî b. Yezîd matrûhtur, münkeru'l-hadîstir.” demiştir.*³⁹⁷ *el-Kâsım b. Abdurrahman'a gelirsek;*

³⁹³ İbn Hibbân, *Kitâbü'd-Du'afâ*, 2/29; İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ*, 80.

³⁹⁴ Metrûk: Yalan söylemekle itham edilen râviyi veya onun naklettiği rivayeti ifade eden hadis terimi. Mehmet Efendioğlu, “Metrûk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2004), 415. Hadis münekkidi bir râvi için; ‘metrûku'l-hadîs, zâhibu'l-hadîs’ veya ‘kezzâbu'l-hadîs’ dediklerinde o râvinin rivayeti düşer ve naklettiği rivayet yazılmaz. Fikret Özçelik, “Râvilerin Cerhine Delalet Eden Lafızlar: İbn Ebî Hâtim Örneği”, *Artuklu Akademi* 4/2 (25 Aralık 2017), 58.

³⁹⁵ en-Nesâî, *ed-Du'afâ* ve 'l-Metrûkîn, 77.

³⁹⁶ Kaynaklarda hadis ilminde öne çıkan böyle bir isme rastlamadık. Nüveyrî, İbnü'l-Kayserânî'den alıntı yaparken isnad zincirini ve ara sözleri çıkararak zaman zaman kısaltma yapmıştır. Bu kısaltmalar sırasında daha önce “Hibbân” yerine “Hasan” ismini yazarak hata yapması gibi -ki aynı hatayı bu sayfada da yapmıştır- burada da İbnü'l-Kayserânî'nin Ebû Hâtim b. Hibbân'a atfettiği sözü Ebû Abdurrahman b. Hayyân olarak yazarak hata etmiştir. “Ebû Abdurrahman” künyesi metnin bu bölümünde adı sık sık geçen el-Kâsım b. Abdurrahman'ın künyesidir. Bu ismin çok sık geçmesi sebebiyle Nüveyrî'nin yazım sırasında aklında kaldığını, “Hibbân” isminin ise “Hayyân” ismine -Arapça yazımı düşünüldüğünde- benzemesi sebebiyle yanlış yazıldığını düşünmekteyiz. İbn Hibbân, *Kitâbü'd-Du'afâ*, 2/85; İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ*, 80; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/152.

³⁹⁷ Nüveyrî'nin alıntı yaptığı İbnü'l-Kayserânî'nin metninde geçen ifade “وقال أبو حاتم بن حبان عن ابن يزيد، “Ebû Hâtim b. Hibbân, İbn Yezîd hakkında “O, el-Kâsım ve Mutarrih b. Yezîd'den rivâyette bulunmuştur, münkeru'l-hadîstir.” demiştir.” şeklindedir. Nüveyrî ise benzer ifadeyi: “قال أبو عبد الرحمن بن حبان: علي بن يزيد مطروح منكر الحديث جدًا.” “Ebû Abdurrahman b. Hayyân şöyle söylemiştir: “Alî b. Yezîd matrûhtur (dinin esaslarına aykırı olmasa bile yalancılıkla itham edilen, dinin emir ve yasaklarına aykırı davranan veya rivayetlerinde çokça vehim ve gaflet görülen râvinin tek

onun künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Yahyâ b. Maîn: “el-Kâsım b. Abdurrahman hiçbir değeri yoktur [leyse bi şey'in'dir].”³⁹⁸ demiştir.³⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, Yezîd b. Muâviye'nin mevlâsı [kölesi] el-Kâsım anılınca, “O münkeru'l-hadîstir” demiştir.⁴⁰⁰ Ebû Hâtim b. Hibbân:⁴⁰¹ “el-Kâsım'dan Şam ehli rivâyette bulunmuştur. O, sahâbeden mu'dal hadisler rivâyet etmiş, sika kimselerden değiştirilmiş senedlerle rivâyette bulunmuş ve değiştirme işini o kadar ilerletmiştir ki kendisi bile bunlara inanır hale gelmiştir.” demiştir.”⁴⁰²

el-Makdisî: “Bunlar [gınâ ve sema'ın] haramlığına delil getirilen hadîslerin râvîlerinin durumlarının açıklanmasıdır. Bu kişilerin rivâyetlerinin, isimlerini zikrettiğimiz imamların [âlimlerin] rivâyetleri gibi helallik haramlık noktasında delil getirilmesi câiz olur mu!” demiştir.⁴⁰³

başına rivayet ettiği hadis [Mehmet Efendioğlu, “Matrûh”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara, 2003), 28/145.], münkeru'l-hadîstir.” şeklinde aktarmıştır. Nüveyrî, İbnü'l-Kayserânî'den alıntı yaparken “Mutarrîh b. Yezîd” “مطرح بن يزيد” ismini eksik almış ve kelimeyi “matrûh” “مطروح” şeklinde değiştirmiştir. İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ* ' , 80; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 4/152. en-Nüveyrî'nin hata yaptığının bir diğer göstergesi de İbnü'l-Kayserânî'nin bu ifadeyi kendisinden aktardığı İbn Hibbân'ın da buradaki ismi Mutarrîh b. Yezîd şeklinde söylemesidir. İbn Hibbân, *Kitâbü'd-Du'afâ* ' , 2/85.

³⁹⁸ Leyse bi şey'in “ليس بشيء”: Genellikle metrûk râviler hakkında kullanılan cerh terimi. Ahmet Yücel, “Leyse bi-Şey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 27/168.

³⁹⁹ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Ma'in*, 3/372.

⁴⁰⁰ İbn Hibbân, *Kitâbü'd-Du'afâ* ' , 2/215; İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ* ' , 80.

⁴⁰¹ Nüveyrî bu ismi İbnü'l-Kayserânî'nin eserinden alıntı yaparken “Hassân” şeklinde yazarak hata yapmıştır. İsmi doğru yazımı “أَبُو حَاتِمِ بْنِ جَبَّانَ” “Ebû Hâtim b. Hibbân” şeklindedir. İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ* ' , 80; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/152.

⁴⁰² İbn Hibbân, *Kitâbü'd-Du'afâ* ' , 2/214; İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ* ' , 80.

⁴⁰³ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ* ' , 81.

Hz. Peygamber'den delil getirdikleri rivâyete göre O: “*Yüce Rabbim bana tanbûr ve mizmarları yasaklamamı emretti.*”⁴⁰⁴ demiştir. Bu hadîsi İbrâhîm b. Elyesa‘ b. el-Eş‘as el-Mekkî ve İsmâîl b. Hişâm b. Urve babasından, o da Hz. Âişe'den rivayet etmiştir. el-Buhârî, İbrâhîm için “*O münkeru'l-hadîstir.*” demiştir.⁴⁰⁵ en-Nesâî ise “*el-Mekkî zayıftır.*”⁴⁰⁶ demiştir.⁴⁰⁷

[Gınâ ve sema‘ın haramlığına dâir] Hz. Alî'den delil getirdikleri rivâyete göre o: “*Rasûlullah def vurmayı, sanc*⁴⁰⁸ *çalmayı ve zemmâre*⁴⁰⁹ *sesini yasaklamıştır.*”

⁴⁰⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/386.

⁴⁰⁵ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 1/283; İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/385.

⁴⁰⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fî Du‘afâ‘i'r-Ricâl* isimli eserinde, Nesâî'nin böyle söylediğini kendisine Muhammed b. el-Abbas'ın söylediğini aktarmıştır. Nesâî'nin eserlerinde kendisinin böyle bir ifadesine rastlamadık. İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/386; “Zayıf”: Sahih ve hasen hadisin şartlarından birini ya da birkaçını taşımayan rivayetler için kullanılan hadis terimi. Râviler hakkında ise bu kelime cerh ifade eden bir sıfat olarak kullanılır. Mahmut Demir - Mehmet Emin Özafşar, “Zayıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 44/157.

⁴⁰⁷ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ‘*, 81-82.

⁴⁰⁸ Arapça'daki sanc/sinc kelimesi zilin her çeşidinin adı olduğu gibi on üç-kırk telli, harp benzeri bir çalgıya da isim olmuştur. Erhan Tekin, “Zil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 44/413. Sanc صنج: Zilli ritim âletlerine denir. Çoğulu sunûc şeklinde olup, diğer ismi Kûsat'tır. Arapça'da büyük ziller için kullanılır. Ayrıca Türkçe ve Farsça'da çeng denilen saza da bu isim verilir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 188.

⁴⁰⁹ Zemmâre زمارة: 1. Arapça'da kâmiştan yapılan çalgı manasındadır. Ayrıca bunları icra eden kadın anlamına da gelir. Fakat bazı kaynaklarda bir yandan şarkıcılığı diğer yandan zinakârlığı kendine meslek edinen kadınlar için ilk dönem İslâm literatüründe zikredilir. Rasûlullah (sav) bunların kazancının ve ticaretinin haram olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca senedi zayıf bir hadiste bunların dinlenilmesinin de haram olduğu ifade edilir. 2. Nefesli çalgılara verilen genel isimdir. Ayrıca klarnete benzeyen eski bir çalgı için de kullanılır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 246.

demıştır.⁴¹⁰ Bu hadîsi Abdullah b. Meymûn,⁴¹¹ Matar b. Sâlim'den, o da Hz. Alî'den rivâyet etmiştir. Abdullah el-Kaddâh, zâhibu'l-hadîstir.⁴¹² [hadîsi terk edilmiştir]. Matar [b. Sâlim] de meçhul⁴¹³ gibidir.⁴¹⁴

[C. IV, s. 153]

[Gınâ ve sema'ın haramlığına dâir] Hz. Alî'den, onun şöyle söylediği rivâyeti de delil getiriyorlar: “*Rasûlullah beni muganniyelerden [mûsikîşinas kadınlardan] ve nâyihâlardan,*⁴¹⁵ *bunların satılmasından, satın alınmasından ve ticaretinden men etti, ve “Onların kazancı haramdır.” dedi.*” Bu hadîsi Alî b. Yezîd es-Sudâî, el-Hâris b. Nebhân'dan, o Ebû İshâk es-Sebîî'den, o el-Hâris'ten, o da Hz. Alî'den rivâyet etmiştir. Yahyâ b. Maîn “*el-Hâris b. Nebhân bir hiçtir* [yani rivâyetlerinin bir değeri yoktur]”

⁴¹⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002), 15/410.

⁴¹¹ İsmâiliyye'nin dayandığı Bâtınî akîdeyi vazedip geliştirenlerden biri. Ethem Ruhi Fığlalı, “Abdullah b. Meymûn el-Kaddâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/117.

⁴¹² Hadis münekkidleri bir râvi için; ‘metrûku'l-hadîs, zâhibu'l-hadîs’ veya ‘kezzâbu'l-hadîs’ dediklerinde o râvinin rivayeti düşer ve naklettiği rivayet yazılmaz. Özçelik, “Râvilerin Cerhine Delalet Eden Lafızlar”, 58.

⁴¹³ Meçhul: Kimliği veya kişiliği bilinmeyen râvi hakkında kullanılan hadis terimi. Emin Aşıkutlu, “Meçhul”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 28/286.

⁴¹⁴ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 82.

⁴¹⁵ Nâiha (نائحة), çoğulu Nevvâhât (نواحات): Ağlayıp, dövünen kadın. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 2/527. Niyâhe (نياحة): Kelime anlamı “ağlamak ve başkasını ağlatmak” demektir. Cahiliye Araplarında ölümlerin arkasından ücret karşılığı ağlayan, saç baş yolarak feryat eden, üzüntü ile üstünü başını yırtan kadınlar manasına geliyordu. Nâiha veya mürinne de denilen bu kadınlar ölünün ardından iyiliklerini ve kahramanlıklarını anlatan ezgiler okurlardı. Böylece bir matem havası gelirdi. Oldukça eski dönemlerde de var olan bu uygulamanın günümüzde halen örnekleri mevcuttur. Nevhâ ismi ile de bilinir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 168.

demiştir,⁴¹⁶ onun hadisi yazılmaz. el-Buhârî: “*el-Hâris münkeru’l-hadîstir.*” demiştir.⁴¹⁷ Ahmed b. Hanbel: “*el-Hâris sâlih bir kimseydi ancak hadis bilmezdi ve ezberlemezdi, münkeru’l-hadîs’ti.*” demiştir.⁴¹⁸ en-Nesâî: “*el-Hâris b. Nebhân metrûku’l-hadîstir.*”⁴¹⁹ demiştir.⁴²⁰ Bu hadîsi el-Hâris b. Nebhân dışında kimse Ebû İshâk Amr b. Abdillâh es-Sebîî’den⁴²¹ rivâyet etmemiştir. [el-Hâris b. Nebhân’ın] Kendisinden de Alî b. Yezîd es-Sudâî dışında kimse rivâyet etmemiştir. Ahmed b. Adî, Alî b. Yezîd hakkında: “*Onun hadisleri sikâların hadislerine benzemiyor.*” demiştir.⁴²² Alî b. Ebî Tâlib’den rivâyet eden “el-Hâris” ise tek gözü kör (الأعور)⁴²³ el-Hâris b. Abdillâh Ebû Züheyr el-Hârîfî’dir. Nakl ehli onun yalancı olduğuna dâir⁴²⁴ ve rivâyet zincirinde başka zayıf râvîler olsa da bu hadîsi ona el-Hâris b. Nebhân’ın hamlettiğine dâir görüş birliğindedirler.⁴²⁵

[Gınâ ve sema‘ın haram olduğuna dâir] Hz. Peygamber’den, O’nun şöyle söylediğine dair rivâyeti de delil getiriyorlar: “*İki ses dünyada ve âhirette lânetlenmiştir. Bunlar; nimete mazhar olunduğu zamandaki mizmar sesi ve musîbet anındaki [feryad*

⁴¹⁶ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Ma’in*, 4/111.

⁴¹⁷ Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, 2/284.

⁴¹⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/458-459.

⁴¹⁹ Metrûku’l-hadîs hakkında daha önce bilgi verilmişti.

⁴²⁰ en-Nesâî, *ed-Du‘afâ’ ve’l-Metrûkîn*, 29.

⁴²¹ Ebû İshâk Amr b. Abdillâh b. Zîyuhmid es-Sebîî (ö. 127/745): Kûfeli hadis ve kıraat âlimi, tâbiî. Ali Osman Koçkuzu, “Ebû İshak es-Sebîî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/170.

⁴²² İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/362.

⁴²³ ‘A-ve-ra “أعور” kökünden gelen a‘ver “أعور” kelimesi: Bir gözünün görme hissini yitiren kimse anlamına gelir. İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 4/512; Mahmut Memiş - Yusuf Açıkel, “Hadis İlminde Görme Engelli Ravilerin Rivayete Ehliyetleri”, *Usul İslâm Araştırmaları* 35/35 (19 Mayıs 2021), 60.

⁴²⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/449-451.

⁴²⁵ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 82-83.

figan ederek] *ağlama sesi*.”⁴²⁶ Bu hadîsi Muhammed b. Ziyâd, Meymûn b. Mihrân’dan, o da İbn Abbâs’tan rivâyet etmiştir. Muhammed b. Ziyâd, et-Tahhân el-Yeşkurî’dir. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel: “*Babama onun [Muhammed b. Ziyâd] durumunu sordum, “Tek gözlü, yalancı, kötü ve hadis uyduran birisidir.” dedi.*” demiştir.⁴²⁷ Yahyâ b. Ma‘în:

[C. IV, s. 154]

“*İnsanların [nakil ehlinin], tarh ettikleri [hadislerini terk ettikleri] ve kendilerine önem verilmemesi noktasında görüş birliğine vardıkları kişilerden birisi de Muhammed b. Ziyâd’dır.*” demiştir.⁴²⁸ Ebû Yûsuf es-Saydelânî⁴²⁹ ise: “*Muhammed b. Ziyâd, Meymûn b. Mihrân’ın ölümünden sonra er-Rakka’ya gelmiştir.*”⁴³⁰ demiştir.⁴³¹

[Gınâ ve semâ‘ın aleyhine] Hz. Peygamber’den şu rivayeti de delil getiriyorlar: O bu ümmette meydana gelecek hasf [yere batma], mesh [suret değişmesi] ve kazf’ten [taş yağmasından] bahsettiğinde.⁴³² oradakiler “*Ey Allah’ın Rasûlü onlar “Lâ İlâhe İllallah” da diyecekler mi?*” diye sorunca, O (s.a.v.): “*Evet, zarlar ve me‘âzif meydana çıktığında,*

⁴²⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, 7/300-301.

⁴²⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, 7/299.

⁴²⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, 7/299.

⁴²⁹ Ebû Yûsuf Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. el-Haccâc er-Rakkî es-Saydelânî: Sikadır, hafızdır. m. 860 senesinde vefat etmiştir. Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Sûriye: Dârü'r-Reşid, 1986), 467.

⁴³⁰ Yani Ebû Yûsuf, “Muhammed b. Ziyâd’ın Meymûn b. Mihrân’dan rivâyet etme ihtimali yok” demek istemiştir.

⁴³¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, 7/298; İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 83.

⁴³² Hasf: Yere batıp, toprağın derinlerinde kaybolmak. Kazf: iki mânâsı var: 1- Soğuk, şiddetli bir rüzgâr, 2- Ölüyü, arzın gömüldükten sonra dışarı atması. Mesh: akşama sâlih olarak ulaşip, sabaha maymun ve hınzırlar olarak çıkmaktır. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 7/253.

içki içilip ipek giyildiği zaman [geldiğinde bu hasf, mesh ve kazf'ın zamanı gelmiş demektir].” dedi.⁴³³ Bu Hâdisi Osmân b. Matar, Abdülgafûr'dan, o Abdülazîz b. Saîd'den, o da babasından almış, babası da Rasûlullah'ın böyle söylediğini söylemiştir. [Ebü'l-Fazl]: “Osmân [b. Matar], *Basra ehlinde olan eş-Şeybânî'dir ve o kördü.*” demiştir.⁴³⁴ Yahya b. Ma'în: “*O bir hiçtir.*” demiştir.⁴³⁵ el-Buhârî: “*O metrûku'l-hâdistir.*” demiştir.⁴³⁶

⁴³³ İbn Ebû Şeybe'nin aktardığı rivâyette sahabînin sorusu: “Peki onlar Allah'tan başka ilah olmadığına da şahitlik edecekler mi?” şeklindedir. İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef fi'l-Ehâdîs ve'l-Âşâr*, 7/501. İbn Ebû'd-Dünyâ bu rivâyetin birbirine benzer birçok türevini eserinde aktarmıştır. İbn Ebû'd-Dünyâ, *Zemmü'l-Melâhî*, 23, 24, 26, 27, 29, 30.23, 24, 26, 27, 29, 30. Tirmîzî de buna benzer iki rivâyeti *Sünen*'ine almıştır ancak iki hadisin de garîb olduğunu söylemiştir. [Garîb kelimesi terim olarak sened veya metin yönünden tek kalmış, yahut benzeri başka râviler tarafından rivayet edilmemiş hadis demektir. Polat, “Garîb”, 13/375.] Nitekim bu rivayetlerden birinde de sahabinin “Peki ne zaman Ya Rasulallah?” sorusuna sadece “Kötülük (الخبث) ortaya çıktığında.” cevabı verilmiş ve çalgılar vs. sayılmamıştır. et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, “Fiten”, 21 (No. 2185); “Fiten”, 38 (No. 2212). Hadis olarak nakledilen bu metnin birçok isnad yolu bulunmakla birlikte bu rivâyetin İbnü'l-Kayserânî'nin ifade ettiği senedle aktarımı kendisinden önce başka hiçbir eserde bulunamamıştır. İbnü'l-Kayserânî'nin ifade ettiği sened şöyledir: Osmân b. Matar (münkeru'l-hadîs), Ebi's-Subâh Abdülgafûr b. Abdülazîz el-Vâsîti'den (metrûk), o Abdülazîz b. Saîd b. Sa'd b. Ubâde'den, o babasından, babası da Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivâyet etmiştir. İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 83.

⁴³⁴ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 83.

⁴³⁵ Yahyâ b. Ma'în'in Osmân b. Matar hakkında “Zayıftır” dediği aktarılmıştır. Buradan “leyse bi şey'in” ifadesinin “zayıf” manasında kullanıldığı veyahut İbnü'l-Kayserânî tarafından bu şekilde anlaşıldığı sonucu çıkarılabilir. Yahyâ b. Ma'în, *Târîhu İbn Ma'în*, 4/128; İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 83.

⁴³⁶ Buhârî, Osmân b. Matar hakkında “metrûku'l-hadîs” değil “münkeru'l-hadîs” demiştir. Nitekim İbnü'l-Kayserânî de doğru aktarmış ancak Nüveyrî hata etmiştir. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 6/253; İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 83; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/154.

[Gınâ ve semâ‘ın aleyhine] Hz. Peygamber‘den şu rivayeti de delil getiriyorlar: “Yüce Allah beni mizmarları, mi‘zepleri, câhiliye döneminde taptığınız putları ve içkiyi yok etmem için gönderdi. Yüce Rabbim bir kulun dünyada içki içmeyeceğine, kendi izzeti üzerine yemin etmiştir.”⁴³⁷ [Ebü‘l-Fazl]: “Bu hadîsi Muhammed b. el-Furât, Ebû İshâk es-Sebî‘den, o el-Hâris el-A‘ver‘dan, o da Alî b. Ebî Talib‘den rivâyet etmiştir. Muhammed b. el-Furât, Kûfe ehliendir.”⁴³⁸ Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe: “Bu [Muhammed b. el-Furât] yalancı bir ihtiyardır.” demiştir.⁴³⁹ Yahyâ b. Maîn: “O bir hiçtir.” demiştir.⁴⁴⁰ en-Nesâî: “O metrûktur [hadisleri terk edilmiştir].” demiştir.⁴⁴¹ es-Sebî ve

⁴³⁷ Rivâyet eksik bir şekilde aktarıldığı için anlam oturmamaktadır. Bu rivâyetin Ahmed b. Hanbel‘in Müsned‘inde geçen uzun haliyle tercümesini şöyle verebiliriz: “Muhakkak ki Allah beni alemlere bir rahmet ve hidâyet/yol gösterici olarak gönderdi ve bana mizmarları, kennârâtı [Kennârâ كَنَارَات: Arapça eserlerde ud, tanbur ve barbat manasında kullanılmıştır. Kinnârât ya da kinnâre şeklinde ifade edilir. Tıraşçı, *Türk Müsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 107.] -yani barbat ve me‘âzifi-, bununla birlikte cahiliyede taptığınız putları yok etmemi emretti. Yüce Rabbim izzetine yemin ederek şöyle söyledi: Kullarımdan hiçbirisi yoktur ki içkiden bir yudum almış olmasın ve onun yerine cehennemden şarabından içmemiş olsun ve yine hiçbirisi yoktur ki küçük bir sabînin susuzluğunu gidersin ve onun yerine cennetin şarabından içmemiş olsun, ya azab olarak ya bağışlanma olarak [bunu tadacaktır]. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/551 (No. 22218).

⁴³⁸ Buhârî de onun münkeru‘l-hadîs olduğunu söylemiştir. Buhârî, *Kitâbü‘d-Đu‘afâ‘i‘ş-Şagîr*, 105.

⁴³⁹ Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe‘nin eserlerinde Muhammed b. el-Furât hakkında bir ifadesine rastlamadık. Ancak İbn Adî, hocası Abdân el-Ahvâzî‘den Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe‘nin Muhammed b. el-Furât hakkında böyle söylediğini duyduğunu ifade etmiştir. İbn Adî, *el-Kâmil*, 7/315.

⁴⁴⁰ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Ma‘în*, 3/286.

⁴⁴¹ en-Nesâî, *ed-Đu‘afâ‘ ve ‘l-Metrûkîn*, 94.

*el-Hâris el-A‘ver (tek gözü kör) hakkında daha önce bahsedildiği için*⁴⁴² *tekrar bahsetmiyoruz.” demiştir.*⁴⁴³

[Gınâ ve semâ‘ın aleyhine] Ebû Hüreyre‘den⁴⁴⁴ rivâyet edilen, gınânın kalpte nifâkı artırdığına dâir rivâyeti de delil olarak getiriyorlar. Bu hadîsi Ubeydullah b. Ömer‘in kardeşinin oğlu Abdurrahman b. Abdullah el-Amrî, babasından, o Saîd b. Ebî Saîd el-Makberî‘den, o Ebû Hüreyre‘den, o da Hz. Peygamber‘den rivâyet etmiştir. Abdurrahman [b. Abdullah el-Amrî] hakkında Ahmed b. Hanbel: “*Onun hadislerinin hiçbir değeri yok, onları yakıp attık.*

[C. IV, s. 155]

*Onu dinledim, sonra terk ettim.” demiştir.*⁴⁴⁵ O, Medîne bölgesinin vâlisiydi, hadîsleri münkerdi, kendisi de yalancıydı.⁴⁴⁶ en-Nesâî: “*O metrûku ‘l-hadîstir.*” demiştir.⁴⁴⁷

[Gınâ ve semâ‘ın aleyhine] Hz. Peygamber‘den şu rivayeti de delil getiriyorlar: “*Kim kaynakları [şarkıcı câriyeleri] dinlerse, [kıyâmet günü] kulaklarına [eritilmiş] kurşun*

⁴⁴² Daha önce es-Sebî ve Hâris el-A‘ver hakkında bilgi verilen kısım için bkz. en-Nüveyrî, *Nihâyetü ‘l-Ereb fî Fünûni ‘l-Edeb*, 2002, 4/153.

⁴⁴³ İbnü‘l-Kayserânî, *Kitâbü ‘s-Semâ‘*, 83-84.

⁴⁴⁴ Ebû Hüreyre Abdurrahmân b. Sahr ed-Devsî (ö. 58/678): Çok hadis rivayet etmesiyle tanınan sahâbî. M. Yaşar Kandemir, “Ebû Hüreyre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/160.

⁴⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü ‘l-İlel ve Ma‘rifeti‘r-Ricâl*, 2/47.

⁴⁴⁶ İbnü‘l-Kayserânî, *Kitâbü ‘s-Semâ‘*, 84.

⁴⁴⁷ en-Nesâî, *ed-Đu‘afâ‘ ve ‘l-Metrûkîn*, 66.

dökülür.”⁴⁴⁸ Bu hadîsi Ebû Nuaym el-Halebî, Abdullah b. el-Mübârek’ten,⁴⁴⁹ o Mâlik [b. Enes]’ten, o Muhammed İbnu’l-Münkedir’den, o da Enes b. Mâlik’ten rivâyet etmiştir. Ebû Nuaym’ın ismi Ubeyd b. Hişâm’dır, o Haleb ehlinden olup, zayıftır ve İbnu’l-Mübârek’ten rivâyette bulunmamıştır. [Hadîs] Mürseldir.⁴⁵⁰

[Gınâ ve semâ‘ın aleyhine] Hz. Peygamber’den şu rivayeti de delil getiriyorlar: “*Nâihaya*”⁴⁵¹ [ölünün arkasından yaka paça yırtarak yas tutana] ve *bunu dinleyene, şarkı söyleyene ve kendisine şarkı söylenene Allah lanet etsin.*”⁴⁵² Bu hadîsi Amr b. Yezîd el-

⁴⁴⁸ İbnü’l-Kayserânî’nin, metinde geçen tarîkle (senedle) “من استمع إلى قينة صب في أذنيه الأنك” “Kim bir kayneyi dinlerse, kulaklarına kurşun dökülür.” şeklinde aktardığı rivâyeti Ahmed b. Hanbel ve İbn Hazm aynı tarîkle (senedle) şöyle aktarmıştır: “من جلس إلى قينة صب في أذنيه الأنك يوم القيامة” “Kim bir kaynenin yanına otursa, kıyâmet günü kulaklarına kurşun dökülür.” Bu rivâyetin aynı tarikle aktarılmasından hareketle; metnin aslının Ahmed b. Hanbel ve İbn Hazm’ın ifade ettiği şekilde olduğu ancak İbnü’l-Kayserânî’nin veya İbnü’l-Kayserânî’nin rivâyeti kendisinden aldığı kişinin, ifadenin anlaşılabilirliğini artırmak amacıyla ifadeyi böyle değiştirdiği söylenilebilir. Nitekim bir değişiklik de Nüveyrî yapmış ve İbnü’l-Kayserânî’nin “kayneyi dinlerse” ifadesini “kayneleri dinlerse” şeklinde aktarmıştır. Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi’ fi’l-İlel ve Mârifeti’r-Ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs, haz. el-Mervezî vd. (Bombay/Hind: ed-Dâru’s-Selefiyye, 1988), 143; İbn Hazm, *Resâ’ilü İbn Hazm el-Endelüsî*, 1/433; İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 84; en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fi Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/155.

⁴⁴⁹ Nüveyrî, İbnü’l-Kayserânî’nin rivâyetin senedinde “Abdullah b. el-Mübârek” olarak aktardığı ismi “Abdullah b. el-Münzir” olarak aktarmıştır. Nitekim Nüveyrî metnin devamında “İbnu’l-Mübârek” ismini zikretmiştir. Biz de bu sebeple doğru olan isme tercümede yer verdik. İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 84; en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fi Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/155.

⁴⁵⁰ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 84. Mürsel: İsnadında, sahâbî olan râvisi veya diğer râvilerinden biri zikredilmeyen hadis. Salahattin Polat, “Mürsel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/52.

⁴⁵¹ Daha önce hakkında bilgi verilmişti.

⁴⁵² İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/54.

Medâinî, el-Hasan el-Basrî'den, o da Ebû Hüreyre'den almıştır. Bu 'Ömer [b. Yezîd]⁴⁵³ hakkında Ebû Ahmed b. 'Adî: “*O münkeru'l-hadîstir*” demiştir,⁴⁵⁴ el-Hasan da Ebû Hüreyre'den bir şey işitmemiştir / hadis rivâyet etmemiştir.⁴⁵⁵ İbn Adî: “*Bu hadîs gayr-i mahfûzdur.*”⁴⁵⁶ demiştir.⁴⁵⁷

[Gınâ ve semâ'ın aleyhine] Hz. Peygamber'den şu rivayeti de delil getiriyorlar: “*Muganniyeye [mûsikîşinas kadına] bakmak haramdır, onun tegannîsi haramdır ve onun kazancı da haramdır.*” Bu hadîsi Ebû Hâlid Yezîd b. Abdûlmelik b. el-Muğîre b. Nevfel

⁴⁵³ İbnü'l-Kayserânî ve ondan aktarımda bulunan Nüveyrî bu ismi “Amr b. Yezîd” şeklinde ifade etseler de ismin doğru yazımı “Ömer b. Yezîd” şeklindedir. Nitekim İbnü'l-Kayserânî'nin ifade ettiği gibi İbn Adî “Ömer b. Yezîd” hakkında münkeru'l-hadis ifadesini kullanmış ve senesinde Ömer b. Yezîd'in yer aldığı bu rivâyeti eserinde aktarmıştır. İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/54; İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 84; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/155.

⁴⁵⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/54.

⁴⁵⁵ Hasan el-Basrî'nin Ebû Hüreyre'den herhangi bir rivâyet alıp almadığı tartışma konusu olmuştur. en-Nesâî'nin Sünen'inde aktardığı rivâyete göre Hasan el-Basrî, Ebû Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber'den (s.a.v.): “*الْمُنَافِقَاتُ هُنَّ وَالْمُخْتَلِعَاتُ الْمُنْتَزِعَاتُ*” “Kocalarından kendilerini çeken kadınlar ve kocalarını (boşanmak için) kandıran kadınlar ikiyüzlüdür.” hadisini aktarmış ve sonrasında Hasan el-Basrî: “Ebû Hüreyre'den (bundan) başka bir şey işitmedim.” demiştir. Yine Nesâî'nin aktarımıyla Ebû Abdurrahmân: “el-Hasan, Ebû Hüreyre'den bir şey işitmemiştir.” demiş yani ondan hiç rivâyet aktarmadığını ifade etmiştir. en-Nesâî, *es-Sünen*, 6/168. Hasan el-Basrî'nin Ebû Hüreyre'den rivâyet alıp almadığı konusundaki görüş ayrılıkları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Aydın, “Hasan Basri: Hayatı ve Hadîs Ilmindeki Yeri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (30 Haziran 1988), 105-106.

⁴⁵⁶ Mahfûz: Sözlükte “ezberlemek, korumak” anlamına gelen hıfz kökünden türemiş olup “ezberlenmiş ve korunmuş” demektir. Terim olarak “rivayetleri birbirine zıt iki sika râviden daha güvenilir olanın rivayet ettiği hadis” mânasında kullanılır. IX. yüzyılda bazı muhaddisler ve özellikle Ebû İsâ et-Tirmizî, sika veya zayıf râvilerin kendilerinden daha güvenilir râvilere muhalif olarak rivayet ettikleri hadisler hakkında “gayr-i mahfûz” tabirine yer vermiştir. Mehmet Efendioğlu, “Mahfûz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 27/334.

⁴⁵⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/55; İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 84.

en-Nevfelî el-Medînî, Yezîd b. Huseyfe'den, o Sâib b. Yezîd'den, o Hz. Ömer b. el-Hattâb'dan, o da Hz. Peygamber'den

[C. IV, s. 156]

rivayet etmiştir. Senedde adı ilk geçen Yezîd [b. Abdülmelik en-Nevfel] hakkında en-Nesâî: “*Metrûku'l-hadîstir.*” demiştir.⁴⁵⁸ Ahmed b. Hanbel onun münker hadislerinin olduğunu söylemiştir.⁴⁵⁹ Yahyâ b. Maîn ise: “*Yezîd b. Abdülmelik leyse bi zâke'dir.*”⁴⁶⁰ [güvenilir değildir].” demiştir.⁴⁶¹

[Gınâ ve semâ'ın aleyhine] Hz. Alî'den onun şöyle söylediği rivayeti de delil getiriyorlar: “Rasûlullah: “*Ümmetim on beş şeyi yaptığında başına belâ gelir.*” dedi ve bunları saymaya başladı, cümlesinin içerisinde “*şarkıcı câriyeler [kıyân] [me'âzif]*”

⁴⁵⁸ en-Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn*, 110.

⁴⁵⁹ Ahmed b. Hanbel'in kendi eserlerinde Yezîd b. Abdülmelik hakkında böyle bir ifadesine rastlamadık. Ancak Nüveyrî'nin bu rivâyeti aktardığı İbnü'l-Kayserânî'nin *Kitâbu's-Semâ'* isimli eserinde bu ifadenin Buhârî tarafından söylendiği görülmektedir. Buhârî, Ahmed b. Hanbel'e göre Yezîd b. Abdülmelik'in münker hadislerinin olduğunu ifade etmiştir. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 8/348.

⁴⁶⁰ Bir hadis terimi olarak “Leyse bi zâke” “بذاك ليس” ifadesi “o (râvî) aradığın gibi kuvvetli değildir” manasına gelmektedir. Recep Emin Gül, “Hadis İlminde Cerh-Ta'dîl Mertebeleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (05 Temmuz 2015), 369.

⁴⁶¹ Nüveyrî bu rivâyeti ve rivâyetin senedi hakkındaki yorumları İbnü'l-Kayserânî'nin *Kitâbu's-Semâ'* isimli eserinden alıntı yapmıştır. İbnü'l-Kayserânî kendi eserinde, Yahyâ b. Maîn'in Yezîd b. Abdülmelik için “Leyse bi zâke” ifadesini kullandığını belirtmiştir. Ancak Yahyâ b. Maîn'in Yezîd b. Abdülmelik için “leyse bi şey” ifadesini kullanmıştır. Cerh mertebeleri içerisinde sayılan iki ifade de birbirine yakın anlam ifade etmekte ve râvînin güvenilir olmadığına işaret etmektedirler. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn, *Min Kelâmi Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn fi'r-Ricâl*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Dimaşk: Darü'l-Me'mûn li't-Türâs, ts.), 117; İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 85; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/156; Gül, “Hadis İlminde Cerh-Ta'dîl Mertebeleri”, 368-369.

edinme”yi de söyledi.”⁴⁶² Bu hadîsi Hıms / Humus ehlinde olan Ferec b. Fedâle eş-Şeybânî,⁴⁶³ Yahyâ b. Saîd el-Ensârî’den, o Muhammed b. Alî’den, o da Alî b. Ebî Talib’den almıştır. Abdurrahman b. Mehdî:⁴⁶⁴ “*Ferec’in Yahyâ b. Saîd’den aldığı hadisler münkerdir.*” demiştir.⁴⁶⁵ Yahya b. Maîn: “*Ferec zayıftır.*” demiştir.⁴⁶⁶ Ebû Hâtim b. Hassân:⁴⁶⁷ “*Ferec b. Fedâle sahîh hadisleri değiştiriyor, zayıf metinlere sahîh senedleri yapıstırıyordu. Bu sebeple onun hadislerinin delil getirilmesi helâl değildir.*”⁴⁶⁸ demiştir.⁴⁶⁹

[Gınâ ve semâ‘ın aleyhine] Câbir [b. Abdullah]’dan, Rasûlullah’ın Abdurrahman [b. Avf]’ın elini tutarak: “*İki ahmak ve günahkâr sesten men ettim. [Birincisi] musîbet*

⁴⁶² et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, “Fiten”, 38 (No. 2210); İbn Hibbân, *Kitâbü’l-İmâmîyyât*, 2/208; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsaf*, 1/150.

⁴⁶³ İbnü’l-Kayserânî bu nisbeyi “eş-Şâmî” olarak aktarmıştır. Tirmizî de *Sünen*’inde nisbeyi İbnü’l-Kayserânî’nin aktardığı şekilde aktarmıştır. Nüveyrî “eş-Şeybânî” yazarak hata etmiştir. et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, “Fiten”, 38 (No. 2210); İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ‘*, 85.

⁴⁶⁴ Ebû Saîd Abdurrahmân b. Mehdî b. Hassân el-Basrî el-Anberî (ö. 198/813-14): Tebeu’t-tâbiîn’in tanınmış hadis hâfızı ve fıkıh âlimi. Mücteba Uğur, “Abdurrahman b. Mehdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/167.

⁴⁶⁵ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *et-Târîhu’l-Evsaf*, thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed (Kâhire: Dâru’l-Ve‘î, 1977), 2/173.

⁴⁶⁶ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Maîn, *Su‘âlâtü İbni’l-Cüneyd*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Medîne: Mektebetü’t-Dâr, 1988), 461.

⁴⁶⁷ İsm’in doğru yazımı Ebû Hatim İbn Hibbân şeklinde olmalıdır. Nüveyrî, İbnü’l-Kayserânî’nin *Kitâbü’s-Semâ‘* isimli eserinden alıntı yaparken hata etmiştir. İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ‘*, 85.

⁴⁶⁸ Nüveyrî, İbnü’l-Kayserânî’den alıntı yaparken İbn Hibbân’a atfedilen sözü tercüme ettiğimiz şekliyle biraz değiştirmiştir diyebiliriz. İbn Hibbân kendi eserinde şöyle söylemiştir: “*Ferec b. Fedâle eş-Şâmî senedleri değiştiren ve çürük metinlere sahîh senedleri ilave eden kişilerdendi. Onun delil getirilmesi helal değildir.*” İbn Hibbân, *Kitâbü’l-İmâmîyyât*, 2/207.

⁴⁶⁹ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ‘*, 85.

anındaki ses [yaka paça yırtarak feryad figân etmek]; [ikincisi ise] *oyun ve eğlence* *sırasındaki nağme ve şeytanın mizmarlarının sesidir.*”⁴⁷⁰ dediği hadisi de delil olarak getiriyorlar. Bu hadîsi Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî Leylâ,⁴⁷¹ Atâ [b. Ebû Rebâh]’dan, o da Câbir [b. Abdullah]’den rivâyet etmiş ve bu hadis ondan [Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî Leylâ’dan] ötürü reddedilmiş ve zayıf kabul edilmiştir. Ebû Hâtim b. Hibbân:⁴⁷² “Kötü bir hafızası vardı, çok evhamlıydı, bâriz hataları vardı, evhamlanarak rivâyette bulunur ve zan üzere konuşurdu, rivâyetlerinde çok belirsizlikler

⁴⁷⁰ İbn Ebû Şeybe bu rivâyeti Nüveyrî’nin metninde geçtiği şekliyle eserinde aktarmıştır. Tirmîzî’nin *Sünen*’inde geçen bu rivâyetin benzeri olan rivâyet ise şöyledir: “Hz. Peygamber (s.a.v.), oğlu İbrâhîm’in ruhunu teslim etmek üzere olduğunu görünce onu kucığına aldı ve ağladı. Abdurrahman b. Avf, Hz. Peygamber’e (s.a.v.): “Siz de mi ağlıyorsunuz? Siz ağlanmasını yasaklamamış mıydınız?” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Hayır ancak ben iki günahkar sesi yasakladım: musîbet anındaki sesi, yüzü tırmalayıp, yaka paçayı yırtmayı ve şeytanın sesini (نَجْوَى) yasakladım.” dedi. İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef fi’l-Ehâdîs ve’l-Âşâr*, 3/63; et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, “Cenâiz”, 25 (No. 1005).

⁴⁷¹ Ebû Abdurrahmân Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî Leylâ el-Ensârî el-Kûfî (ö. 148/765): Kûfe kadısı, mutlak müctehid, muhaddis. Hukukçu yönünün aksine hadisçiliği genellikle eleştirilen İbn Ebû Leylâ’nın rivayet ettiği hadislere itibar edilip edilmemesi konusunda hadis tenkitçilerinin farklı görüşleri vardır. Ancak cerhe konu olan yönü genellikle adâlet vasfı değil hıfz ve zabtıdır. Yahyâ b. Maîn, Nesâî, İbn Hibbân, Dârekutnî, İbn Cerîr et-Taberî, Ali b. Medîni, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Şu’be b. Haccâc, Zekeriyâ b. Yahyâ es-Sâcî, İbn Huzeyme ve Ali b. Hucr es-Sa’dî gibi hadisçiler onun hıfz yönünden zayıf, Ebû’l-Hasan el-İclî ve İbnü’l-Cezerî gibileri ise sadûk olduğunu söylemişlerdir. Ebû Hâtim de sıdk vasfı taşıdığını, fakat kadılıkla meşguliyeti sebebiyle hıfzının zayıfladığını belirtmektedir. Onun dünyanın en fakihi olduğunu ileri süren Zâide b. Kudâme’nin bile kendisinden hadis rivayetini terkettiği, Ahmed b. Hanbel’in de hıfzının bozuk, hadislerinin muhtarib olduğunu söyleyerek hadislerinden çok fikhî görüşlerine itibar ettiği nakledilmektedir. Saffet Köse, “İbn Ebû Leylâ, Muhammed b. Abdurrahman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 19/436-437.

⁴⁷² Bu isim daha önce de ifade edildiği üzere “Hibbân” şeklinde yazılmalıdır. Nüveyrî hata etmiştir.

*vardı, terk edilmeyi hak etti. Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn de onu terk etmişlerdir.”*⁴⁷³ demiştir.⁴⁷⁴

[C. IV, s. 157]

[Gınâ ve semâ‘ın aleyhine] Şu haberi de delil getiriyorlar: Hz. Peygamber bir ses duydu ve “*Bakın kimmiş o?*” dedi. Baktığımızda Muâviye ve Amr [b. Âs] tegannî ediyorlardı. Bununla ilgili O (s.a.v.): “*Allah‘ım o ikisini gerisin geri fitneye düşür.*” dedi.⁴⁷⁵ Bu hadîsi Yezîd b. Ebî Ziyâd, Süleyman [b. Amr b. el-Ahvas]‘dan,⁴⁷⁶ o da Ebû Berze el-Eslemî‘den rivâyet etmiştir. Yezîd [b. Ebî Ziyâd], Kûfe ehlinen biriydi, yalancı râviler kendi inanışlarına göre ondan telkin⁴⁷⁷ alıyorlardı, o da onların telkinini kabul ediyordu,⁴⁷⁸ nakil ehli onun hadislerini zayıf kabul etmişlerdir. Bu hadîs, başka bir tarikle / senedle, içerisinde bu rivâyette adı geçen Muâviye‘nin yer almadığı, onun yerine Muâviye b. et-Tâbût‘un yer aldığı şekilde de rivâyet edilmiştir. el-Makdisî: “Hz.

⁴⁷³ İbn Hibbân, *Kitâbü‘d-Đu‘afâ*, 2/251.

⁴⁷⁴ İbnü‘l-Kayserânî, *Kitâbü‘s-Semâ*, 85.

⁴⁷⁵ İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef fi‘l-Ehâdîs ve‘l-Âşâr*, 7/526; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 33/24 (No. 19779); et-Taberânî, *Mu‘cemü‘l-Kebîr*, 11/38.

⁴⁷⁶ İbnü‘l-Kayserânî‘nin aktardığı rivâyetin isnadında geçen “Süleyman b. Amr b. el-Ahvas” ismini Nüveyrî “Süleymân” ve “Amr b. el-Ahvas” isminde iki kişi olarak aktarmıştır. İbnü‘l-Kayserânî, *Kitâbü‘s-Semâ*, 86; en-Nüveyrî, *Nihâyetü‘l-Ereb fi Fünûni‘l-Edeb*, 2002, 4/157.

⁴⁷⁷ Telkîn terim olarak “bir râvinin hâfıza bozukluğu, dalgınlık veya gevşekliğinden (gaflet) yararlanarak sened veya metin yönünden kendisiyle ilgisi olmayan bir hadisi, ‘Bu hadisi sen rivayet ettin’ gibi sözlerle kabullenmesini sağlamak” demektir. Emin Aşıkkutlu, “Telkin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), 40/406.

⁴⁷⁸ İbn Hibbân, *Kitâbü‘d-Đu‘afâ*, 2/450.

Peygamber'in, herhangi bir sahabîsi için hayır dışında bir şey söylediği doğru değildir.”
 demiştir.⁴⁷⁹

[Gınâ ve semâ‘ın aleyhine] Ebû Saîd el-Hudrî‘den (r.a.) rivâyet edilen hadîse göre Hz. Peygamber şöyle söylemiştir: “*Bu ümmetin sonu, şarkıcı câriyeler edinmeleri, içki içmeleri ve ipek giyinmeleri sebebiyle hasf [yere batma], mesh [suret değişmesi] ve kazf [taş yağması] olacaktır.*”⁴⁸⁰ Bu hadîsi Ziyâd b. Ebî Ziyâd el-Cassâs,⁴⁸¹ Ebû Nadra‘dan, o da Ebû Saîd el-Hudrî‘den almıştır. Ziyâd metrûku‘l-hadîstir.⁴⁸²

Alî b. Ebî Tâlib‘den kendisinin [gınâ ve semâ‘ın aleyhine] şöyle söylediği rivâyet de delil olarak getiriliyor: “*Rasûlullah: “Şarkıcı câriyesi olan birisi ölürse ona salât (dua) etmeyin.*”⁴⁸³ dedi.” Bu hadîs meçhul bir isnadla Hârîce b. Mus‘ab, Dâvud b. Ebî

⁴⁷⁹ İbnü‘l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ‘*, 86.

⁴⁸⁰ et-Taberânî, *el-Mu‘cemü‘l-Evsaf*, 7/77.

⁴⁸¹ İbnü‘l-Kayserânî’nin eserinde bu isim “Yezîd b. Ebî Ziyâd el-Cassâs” olarak geçmektedir. Ancak Nüveyrî bu ismi “Ziyâd b. Ebî Ziyâd el-Cassâs” olarak düzeltmiştir. Bahsi geçen kişi rivâyetin senedinde ismi geçen kişi Ebû Muhammed Ziyâd b. Ebî Ziyâd el-Cassâs el-Vâsitî‘dir. İbnü‘l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ‘*, 87; el-Mizzî, *Tehzîbü‘l-Kemâl fî Esmâ‘i‘r-Ricâl*, 9/470. Nesâî, Ziyâd b. Ebî Ziyâd el-Cassâs hakkında “sikâ değil” demiştir. en-Nesâî, *ed-Đu‘afâ‘ ve‘l-Metrûkîn*, 44. İbnü‘l-Kayserânî bu ismi, bir üst paragrafta bahsi geçen rivâyetin senedinde adı yer alan Yezîd b. Ebî Ziyâd ile karıştırmış olmalıdır. Çünkü “metrûk” olarak bildirilen kişi Yezîd b. Ebî Ziyâd‘dır. İbnü‘l-Kayserânî’nin *Kitâbu’s-Semâ‘* isimli eserinin başlıca kaynaklarından olan Nesâî’nin *Sünen*‘inde onun hakkında “metrûk” denilmi, İbn Hibbân‘ın eserinde de onun hakkında olumsuz görüşler aktarılmıştır. bkz. en-Nesâî, *ed-Đu‘afâ‘ ve‘l-Metrûkîn*, 110; İbn Hibbân, *Kitâbü‘d-Đu‘afâ‘*, 2/452.

⁴⁸² İbnü‘l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ‘*, 87.

⁴⁸³ “فَلَا تُصَلُّوا عَلَيْهِ” ifadesi “onun namazını kılmayın” şeklinde de daha ağır bir manada tercüme edilebilir.

Hind, eş-Şa‘bî ve Hz. Alî tarîkiyle rivâyet edilmiştir.⁴⁸⁴ Hârice, Serahs ehlerinden olup metrûku’l-hadîstir.⁴⁸⁵

[C. IV, s. 158]

[Ginâ ve semâ‘ın aleyhine] Abdurrahman b. el-Cenedî’nin şöyle söylediği rivâyeti de delil getiriyorlar: “Hz. Peygamber’in sahabîsi Abdullah b. Büsr “Ey İbn Cenedî” dedi, ben de “Buyur ey Ebâ Safvân” dedim, dedi ki: “Vallahi içki içen ve çalgı (meâzif) çalan bir topluluk muhakkak maymun ve domuza suretine dönüştürülecektir.” dedi.⁴⁸⁶ Bu hadîs mevkûftur⁴⁸⁷ ve İbn el-Cenedî meçhuldür.⁴⁸⁸ Ayrıca Hz. Peygamber Rabbinden önceki

⁴⁸⁴ İbnü’l-Kayserânî’nin, *Kitâbu’s-Semâ‘* isimli eserinde burada zikredilen senedle aktardığı rivâyetin İbnü’l-Kayserânî’den önce başka bir kimse tarafından aktarıldığına rastlamadık. İbnü’l-Kayserânî’nin çağdaşı olan Ebû Şücâ‘ Deylemî de Firdevsü’l-Aẖbâr isimli eserinde bu rivâyeti Hz. Ali’den senedi olmaksızın aktarmıştır. Ebû Şücâ‘ Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî, *Kitâbü’l-Firdevs bi-Me’sûri’l-Hîtâb*, thk. es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1947), 3/507; İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ‘*, 87. Bu rivâyete benzer olan bir diğer rivâyet de: “من مات وعنده جارية مغنية فلا تصلوا عليه” “Kim yanında muganniye bir câriye ile ölürse ona salât etmeyin/onun namazını kılmayın.” şeklindedir. Ancak İbn Hazm bu rivâyetin senedinde bulunan Hâşim b. Nâsîh ve Ömer b. Mûsâ’nın meçhul olduğunu, seneddeki bir diğer isim olan Mekhûl’ün Hz. Âişe ile karşılaşmadığını söylemiştir. İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, 7/563.

⁴⁸⁵ en-Nesâî, *ed-Ḍu‘afâ‘ ve’l-Metrûkîn*, 36; İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ‘*, 87.

⁴⁸⁶ Ebû Yûsuf Ya‘kûb b. Süfyân el-Fesevî, *el-Ma‘rîfe ve’t-Târîḥ*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Bağdat: Matbaatu’l-İrşâd, 1974), 1/258.

⁴⁸⁷ Mevkuf terim olarak “isnadın Hz. Peygamber’e ulaşmadan sahâbîde durması veya durdurulması” şeklinde tarif edilmiş ve sahâbenin söz, fiil ve takrirlerine dair rivayetlere bu ad verilmiştir. Abdullah Aydınlı, “Mevkuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2004), 29/437.

⁴⁸⁸ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ‘*, 87.

ümmetlere edilen azap gibi kendi ümmetine azap edilmemesini istemiş Yüce Allah da kabul etmiştir.⁴⁸⁹

[Gınâ ve semâ‘ın aleyhine] Ebû Ümâme’den rivâyet edilen ve bir kısmı⁴⁹⁰ daha önce aktarılan rivâyeti de delil getiriyorlar. Delil getirilen bu rivâyetteki ilâveye / ziyadeye göre Hz. Peygamber: “*Şarkıcı câriyelerin (muganniyelerin) satın alınması, satılması ve onlardan kazanılan para helal değildir.*” demiştir.⁴⁹¹ Sonrasında Allah Rasûlü: “*Allah’a yemin ederim ki sesini tegannî ile yükselten bir adamın omuzlarına birer şeytan oturur ta ki o adam susuncuya dek.*” demiştir.⁴⁹² Bu hadislerden ilki Ubeydullah b. Zahr’ın⁴⁹³ hadisidir. Bu ziyâde ise [ikinci rivâyet ise] Mesleme b. Alî [el-Hüseynî] ed-Dimeşkî’nin, Yahyâ b. el-Hâris’ten, onun el-Kâsım b. Abdurrahman’dan, onun da Ebû

⁴⁸⁹ Nüveyrî bu çıkarımları İbnü’l-Kayserânî’den aktarmıştır. İbnü’l-Kayserânî’nin, önceki ümmetlere edilen azap gibi Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ümmetine azap edilmeyeceği fikri birçok kaynakta birbirine benzerleri bulunan rivâyetlere dayanmaktadır. Bunlardan birisi Müslim’in *Sahîh*’inde Hz. Peygamber’den (s.a.v.) şöyle aktarılmıştır: “Rabbimden üç şey istedim, bunların ikisini bana verdi, birini ise vermedi. Rabbimden ümmetimi kıtlıkla helâk etmemesini istedim, bunu bana verdi. Ümmetimi boğulma ile helâk etmemesini istedim, bunu da bana verdi. Ümmetimin birbirine zarar vermemesini istedim, bunu bana vermedi.” Müslim, *el-Câmi‘u’s-Şahîh*, “Kitâbu’l-Fiten ve Eşrâtu’s-Sâ‘a”, 2890. Önceki ümmetlere verilen azabın Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ümmetine verilmemesi meselesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Emin Çimen, “Helâk, Devam Eden Bir Süreç Midir?”, *Usul İslam Araştırmaları* 4/4 (01 Aralık 2005), 55-60.

⁴⁹⁰ Nüveyrî’nin daha önce ifade ettiğini belirttiği rivâyet şöyledir: “Onların [semâ‘ ve gınâ karşıtlarının] getirdikleri delillerden birinde Ebû Ümâme el-Bâhilî’nin (r.a.), rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.): “Muganniyelerin (mûsikîşinas câriyelerin) satılması veyahut satın alınması helal değildir, onların ticaretinin yapılması da helal değildir, onlardan kazanılan para haramdır, onların dinlenilmesi de haramdır.” demiştir.” en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/151.

⁴⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/502-503; et-Taberânî, *Mu‘cemü’l-Kebîr*, 8/180, 198.

⁴⁹² et-Taberânî, *Mu‘cemü’l-Kebîr*, 8/180.

⁴⁹³ Daha önce hakkında bilgi verilmişti. bkz. en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/151.

Ümâme'den aldığı rivâyettir.⁴⁹⁴ Mesleme hakkında Yahyâ b. Maîn “*O bir değer ifade etmez [hadislerine itibar edilmez].*” demiştir.⁴⁹⁵ el-Buhârî ise: “*O munkeru'l-hadîstir.*” demiştir.⁴⁹⁶ el-Kâsım b. Abdurrahman hakkında daha önce bilgi verilmişti.⁴⁹⁷

Sellâm b. Miskîn'in Abdullah b. Mes'ûd'dan aktardığı [gînâ ve sema'ın aleyhine olan] rivâyetine göre o şöyle demiştir: “*Şeyh bana, Ebû Vâ'il'in şöyle söylediğini duyduğunu söyledi: İbn Mes'ûd'u şöyle söylerken duydum: Rasûlullah'ı şöyle söylerken duydum: “Gînâ kalpte nifâkı bitirir / filizlendirir.”*”⁴⁹⁸ Bu hadîsi Sellâm kim olduğu bilinmeyen meçhul şeyhden rivâyet etmiştir. Bunu [bu sözü] Cerîr b. 'Abdulhamîd, Leys b. Ebî Süleym'den, o Muhammed b. 'Abdurrahman b. Yezîd'den, o babasından, o da Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir ve bu ifade Abdullah b. Mes'ûd'un sözüdür, Hz. Peygamber'in sözü değildir.⁴⁹⁹

[C. IV. s. 159]

Sika râviler onun [Abdullah b. Mes'ûd'un] sözünü Şu'be b. Haccâc'dan, onun Muğîre'den, onun da İbrâhîm'den aktardığı halini rivâyet etmiştir. Az önce zikredilen husustan [bunun Hz. Peygamber'in sözü olduğu hususundan] kimse bahsetmemiştir. Senedler arasındaki en doğrusu, İbrâhîm'in sözüyle aktarılan bu senedir.⁵⁰⁰

Gazzâlî: “*İbn Mes'ûd ‘Gînâ kalpte nifağı filizlendirir’ ifadesiyle mugannîyi kastetmiştir, mugannî nifak meydana getirir çünkü onun tüm amacı kendini başkalarına*

⁴⁹⁴ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 87.

⁴⁹⁵ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Ma'in*, 4/450.

⁴⁹⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 7/388.

⁴⁹⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/152.

⁴⁹⁸ “Bitmek”, ot'un bitmesi gibi, “yeşertir” anlamındadır.

⁴⁹⁹ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 87-88.

⁵⁰⁰ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 88.

göstermek ve sesinin reklamını yapmaktır. Ancak mugannînin nifâkı sürdürüp insanları, gınâsına rağbet ettirmeye ve kendini sevdirmeye çalışması gınânın haramlığını gerektirmez. Çünkü güzel elbise giyilmesi, atın rahvan⁵⁰¹ [=gösterişli] bir şekilde sürülmesi, diğer çeşitli süsler, [sahip olunan] ekinler, hayvanlar ve zirâ'î ürünlerle övünmek de kalpte riyâyı ve nifâğı bitirir ancak bunlara mutlak anlamda haram denilemez. Çünkü kalpte nifâka sebep olan sadece mâsiyet⁵⁰² değildir. Aksine yaratılış açısından mubahların durumu daha etkilidir. Bu sebeple İbn Ömer rahvan giden atından inmiş ve onun kuyruğunu kesmiştir, çünkü İbn Ömer atın güzel yürüyüşünden nefsinde bir kibir hissetmiştir, bu mubahlardan olan bir nifaktır.” demiştir.⁵⁰³

[Gınâ ve sema‘ın aleyhine] Safvan b. Ümeyye’den, onun şöyle söylediği rivâyeti delil getiriyorlar: “Biz Rasûlullah’ın yanında oturuyorduk Amr b. Kurre geldi ve: “Ey Allah’ın Peygamberi, şüphesiz ki Allah benim kısmetsizliğimi takdir etti, rızkımı ancak defim ve avucum ile kazanıyorum, ifrata kaçmaksızın benim şarkı söylememe müsaade et.” dedi. Resûlullah: “Sana izin yoktur, bu işte hayır da yoktur, bu nimet de değildir.” buyurdu.”⁵⁰⁴ Bu hadîsi ‘Abdu’r-Rezzâk b. Hemmâm es-San‘ânî, Yahyâ b. el-‘Alâ’dan, o Bîşr b. Nümeyr’den, o da Mekhûl’den rivâyet etmiş ve söyle söylemiştir: “Yezîd b. ‘Abdu’l-Melik,⁵⁰⁵ Safvân b. Ümeyye’den aktararak bana: “Yahya b. el-‘Alâ, aslı

⁵⁰¹ Rahvan yürüyüş, tırıstan hızlı ama dörtnaldan daha yavaştır. Bir taraftaki iki ayak aynı anda havaya kalktığı anda, diğer taraftaki iki ayağın yere bastığı bir yürüyüş çeşididir. Orhan Yılmaz vd., “Atlarda yürüyüş çeşitleri ve kusurları”, *Akademik Ziraat Dergisi* 2/1 (01 Aralık 2013), 43.

⁵⁰² Mâsiyet: Meşrû emir ve isteklere uymama anlamında bir terim. Topaloğlu, “Mâsiyet”, 28/77.

⁵⁰³ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/286.

⁵⁰⁴ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Bâbu’l-Muhannesîn”, 38 (No. 2613).

⁵⁰⁵ Nüveyrî’nin rivâyetin senedinde aktardığı “Yezîd b. ‘Abdu’l-Melik” ismini, İbnü’l-Kayserânî “Zeyd b. Abdullah” olarak aktarmıştır. İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 88.

Medîne’li olan Râzî’nin kendisidir.” dedi.”⁵⁰⁶ Yahya b. Ma‘în: “Onun künyesi Ebû ‘Amr’dır ve o sika değildir.” demiştir.⁵⁰⁷ ‘Amr b. Alî es-Sayrafi:⁵⁰⁸ “Yahyâ b. el- ‘Alâ metrûku’l-hadîstir, Allah en iyi bilendir.” demiştir.⁵⁰⁹

[C. IV, s. 160]

[Gınâ ve sema‘ın aleyhine] Hz. Peygamber’den, O’nun (s.a.v.) köpek ve zemmâre’den⁵¹⁰ kazanılacak paradan nehyettiği rivâyeti de delil getiriyorlar. Bu hadîsi Süleyman b. Ebî Süleyman ed-Dâvudî el-Basrî, Muhammed b. Bîşr’den, o da Ebû Hüreyre’den nakletmiştir.⁵¹¹ Süleyman metrûku’l-hadîstir, sika değildir.⁵¹²

[Gınâ ve sema‘ın aleyhine] Hz. Osmân’ın şu sözünü de delil getiriyorlar: “Hz. Peygamber’e biat ettiğimden beri hiç tegannî etmedim, yalan söylemedim ve sağ elimle tenâsül uzvuma dokunmadım.”⁵¹³ Bu sözü Sakr b. ‘Abdi’r-Rahmân babasından, o Mâlik

⁵⁰⁶ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 88.

⁵⁰⁷ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Ma‘în*, 4/369.

⁵⁰⁸ Ebû Hafs Amr b. Alî b. Bahr el-Fellâs el-Bâhilî es-Sayrafi (ö. 249/864): Muhaddis ve müfessir. Selman Başaran, “Fellâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 12/309.

⁵⁰⁹ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebû Hâtım, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl* (Haydarâbâd: Meclisü Dâiretü’l-Maarifi’l-Osmaniyye, 1952), 9/180.

⁵¹⁰ Zemmâre: Arapçada kamyştan yapılan çalgı manasındadır. Ayrıca bunları icra eden kadın anlamına da gelir. Fakat bazı kaynaklarda bir yandan şarkıcılığı diğer yandan zinakârlığı kendine meslek edinen kadınlar için ilk dönem İslâm literatüründe zikredilir. Rasûlullah (s.a.v.) bunların kazancının ve ticaretinin haram olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca senedi zayıf bir hadiste bunların dinlenilmesinin de haram olduğu ifade edilir. 2. Nefesli çalgılara verilen genel isimdir. Ayrıca klarnete benzeyen eski bir çalgı için de kullanılır. Tıraşçı, *Türk Müsiki Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 246.

⁵¹¹ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 88.

⁵¹² Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Ma‘în*, 4/129; İbn Ebû Hâtım, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 4/122; İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 88.

⁵¹³ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Bâbu Kerâheti Messi’z-Zekeri bi’l-Yemîn”, 15 (No. 311).

b. Miğvel'den, o Abdullah b. İdrîs'ten, o el-Muhtâr b. Fülful'den, o da Enes b. Mâlik'ten mevkuf hadis olarak rivâyet etmiştir.⁵¹⁴

el-Makdisî: “*Bu hadise ön yargılı olarak [taraf tutarak] bakmıyorum, [ancak] bu hadiste başka hiç kimsenin zikretmediği şeylerin zikredilmesi sebebiyle bu hadisin terki gereklidir, Allah en iyi bilendir.*” demiştir.⁵¹⁵

Gazzâlî bu hadîs hakkında: “[Getirilen bu delile karşı] *deriz ki yalan söyleme ve tenasül uzva sağ elin değmesi varsın harâm olsun, eğer bu [Hz. Osmân'ın bunları terk etmesi], gınânın haramlığının deliliyse, Hz. Osmân'ın sadece haramları terk ettiğinin delilini kim nerede tesbit etmiştir?*” demiştir.⁵¹⁶

el-Hâfız Ebü'l-Fazl el-Makdisî: “*Bu hadîsler ve benzerleri semâ' karşıtları tarafından hadis ilminin tekniği ve derinliği bilinmeden delil olarak getirilmiştir. Onlardan birisi bir kitapta yazılı bir söz gördüğünde onu kendisi için bir mezhep [gidilecek yol] edinmiş ve onu muhaliflerine karşı delil olarak kullanmıştır. Bu büyük bir yanlış, ayrıca da büyük bir cehâlettir.*” demiştir.⁵¹⁷

Bu [buraya kadar anlatılanlar], onun [el-Hâfız Ebü'l-Fazl el-Makdisî'nin] anlattıklarının bir özetidir. Ayrıca konu içerisinde açıklandığı üzere Sa'lebî'ye ve Gazzâlî'ye ait bazı ilâveler de yapılmıştır.

el-İmâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî et-Tûsî *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn* isimli eserinde semâ' hakkında konuşmuş ve onun mubahlığının delilleri

⁵¹⁴ İbnü'l-Kayserânî bu rivâyeti aktardıktan sonra, rivâyette ismi geçen Sakr hakkında söylenilmiş herhangi bir söze rastlamadığını ifade etmiştir. İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 89.

⁵¹⁵ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 89.

⁵¹⁶ el-Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, 2/286.

⁵¹⁷ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 89.

açıklamıştır. Bunun sonrasında semâ‘ âdâbından, onun kalp ve organlar / uzuvlar üzerindeki tesirinden bahsetmiştir.

[C. IV, s. 161]

Gazzâlî şöyle demiştir: “*Bil ki semâ‘ işin başıdır, semâ‘ kalbde bir hal meydana getirir ki bu vecd olarak isimlendirilir ve bu vecd uzuvların hareketine sebep olur. Eğer bu hareket bir ölçü dahilinde olmazsa buna ızdırap [اضطراب] denilir, eğer bir ölçü dahilinde olursa buna alkış, raks denilir. O zaman şimdi de inşallah semâ‘ın hükmü ile başlayıp onun mubahlığının delilini açıklayalım, sonrasında onun haram olduğunu söyleyenlerin tutundukları delillerden bahsederek bunlara aktaracağımız ya da kısaltacağımız [delillerle] cevap verelim.*”⁵¹⁸

Gazzâlî sözlerine şöyle devam etmiştir: “Ebû Tâlib el-Mekkî, cemaat üzerinden aktararak şöyle demiştir: “*Sahâbeden Abdullah b. Ca‘fer, [Abdullah] b. ez-Zübeyr, el-Muğîre b. Şu‘be, Muâviye ve diğer bazı kimseler semâ‘ etmişlerdir. Bunu sonraki sahâbî ve tâbi‘ilerden de birçok kişi yapmıştır.*” Yine o [Ebû Tâlib el-Mekkî]: “*Hicazlılar bizim yanımızda, senenin en faziletli günlerinde ve yine Yüce Allah’ın Teşrîk günleri gibi kendisinin zikredilmesini [sık sık hatırlanmasını] emrettiği belirli günlerde dahi semâ‘ ediyorlardı. Medîne ve Mekke ehli zamanımıza kadar semâ‘ya devam ettiler ve Ebû Mervân el-Kâdî’ya geldiğimizde ise onun insanların telhînlerini / bestelerini*”⁵¹⁹

⁵¹⁸ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi ‘d-Dîn*, 2/268.

⁵¹⁹ Telhîn (التلحين): Besteleme. Mehmet Öncel, *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib’in Kemâlü Edebi’l-Ğınâ Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 170. Telhîn (التلحين): Nağme ile okuma manasına gelir. Bir şiirin nağme ile söylenmesi veya bestelenmesi anlamında kullanılmıştır. Lahn kelimesinden gelir. *Keşfü’l-Hümûm*’da telhîn olmaması halinde bir şiir okunuşu kalacağı, dolayısıyla telhînin şiirlerin nağmelendirilmesi manasına geldiği belirtilir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 226.

dinledikleri câriyeleri vardı, o onları sûfiler için hazırlardı.” demiştir.”⁵²⁰ Yine [Ebû Tâlib el-Mekkî]: “‘Atâ’nın telhîn eden [beste yapan] iki câriyesi vardı, Atâ’nın ihvanları / kardeşleri bu iki câriyeyi dinlerlerdi.” demiştir.⁵²¹ Ayrıca o [Ebû Tâlib el-Mekkî] şöyle demiştir: “Ebû’l-Hasen b. Sâlim’e: “el-Cüneyd, Serî es-Sekâtî ve Zünnûn semâ‘ etmişken semâ‘yı nasıl inkâr edersin!” denilmiş o da: “Benden daha hayırlı olan kimse semâ‘a cevaz vermiş ve semâ‘ etmişken ben nasıl sema‘ı inkâr edeyim. Nitekim Abdullah b. Ca‘fer et-Tayyâr semâ‘ etmiştir [dinlemiştir]. Ancak semâ‘daki oyun ve eğlenceyi reddederim.” demiştir.⁵²²

Gazzâlî, Yahyâ b. Mu‘âz’ın⁵²³ şöyle söylediğini aktarmıştır: “Üç şeyi kaybettik, onları [artık] görmüyoruz, çok azı hariç bunların arttığını da görmüyorum, bunlar; [kötü işlerden] muhafaza edilmekle birlikte güzel yüz, dînle birlikte güzel söz [dine dâir anlatılanların öncelikle kişinin kendisi tarafından yaşanılması], vefanın eşlik ettiği arkadaşlık.”⁵²⁴

Gazzâlî: “Bazı kitaplarda aynı hikâyenin Hâris el-Muhâsibî hakkında da anlatıldığını gördüm ki bu anlatılanlar semâ‘ın zühd ile, muhafaza ile, din konusunda ciddiyet ve uygulama ile birlikte olduğunda câiz olduğuna işaret eder.” demiştir.⁵²⁵

[C. IV, s. 162.]

⁵²⁰ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/269.

⁵²¹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/269.

⁵²² el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/269.

⁵²³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Muâz b. Ca‘fer er-Râzî (ö. 258/872): Seyrüsülûk makamlarından bahseden ilk sûfilerden. Salih Çift, “Yahyâ b. Muâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul), 43/257.

⁵²⁴ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/269.

⁵²⁵ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/269.

Mimşâd ed-Dîneverî hakkında anlatılan bir hikâyeye göre o: “Uykudayken Hz. Peygamber’i gördüm ve: “*Ey Allah’ın Rasûlü bu semâ’da inkar ettiğiniz* [hoş görmediğiniz] *bir şey var mı?*” dedim. O (s.a.v.): “*Onda inkar ettiğim* [hoş görmediğim] *bir şey yok ancak onun başlangıcından önce ve bitişinden sonra Kur’ân okuyun.*” dedi.” demiştir.⁵²⁶

Gazzâlî şöyle söylemiştir: “*İbn Cüreyc’den aktarıldığına göre o semâ’ya ruhsat verirdi, kendisine: “Kıyâmet günü bu [semâ’] senin hasenâtın [iyiliklerin] içerisinde mi yoksa seyyiâtın [kötülüklerin] içerisinde mi yer alır?” denilince o: “Ne iyiliklerim ne de kötülüklerim içerisinde yer almaz, çünkü o lağv’e*⁵²⁷ *benzer, Yüce Allah “لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ”*⁵²⁸ *“Yeminlerinizin kasıtlı olmayanlarından dolayı Allah sizi sorumlu kılmaz.” demiştir.*”⁵²⁹

Sonrasında Gazzâlî semâ’nın mubahlığının delilini şöyle açıklamıştır: “*Bil ki “Semâ’ haramdır” diyenin sözü Yüce Allah’ın bunu yaparı cezalandıracağı ve bunun sadece akıl yoluyla değil aynı zamanda nassın işitilmesi şeklinde emredildiği manasına gelir, şer’î kuralların bilinmesi nassa veya nassa kıyasla hasredilmiştir. Nass’la kastettiğimiz Rasûlullah’ın ortaya koyduğu söz ve fiilleridir. Kıyasla kastettiğimiz ise bu söz ve fiillerden anlaşılan ma’nâdır. Eğer bir mesele hakkında nass bulunmaz ve kendisine kıyas edilecek bir doğruluk bulunmaz ise onun haramlığını ifade eden söz*

⁵²⁶ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/270.

⁵²⁷ Lağv: Düşünülmeden söylendiği için kendisine bir hüküm atfedilmeyen, varlığı ve yokluğu önemsiz yemin, söz. “Lağv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 27/50. Lağv: Boş ve manasız söz. Mustafa Çağrı, “Mâlâyânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 27/480.

⁵²⁸ el-Bakara 2/225.

⁵²⁹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/270.

*batıl*⁵³⁰ olur ve diğer mubah olanlar gibi günahı olmayan bir fiil olarak kalır. Semâ‘ın haram olduğunu gösteren bir nass veya kıyas yoktur.” demiş devamında: “Kıyas ve nass bütününü semâ‘ın mubahlığına işaret eder.” demiştir.⁵³¹

Gınânın kıyası meselesine gelirse; gınâ içerisinde çok sayıda ma‘nalar / yapıtaşları bir araya gelmiştir. Öncelikle bunların tek tek incelenmesi, sonrasında ise bütününe araştırılması gerekir. Semâ‘ın içerisinde manası kalbi harekete geçiren ölçülü güzel ses vardır, semâ‘ın genel niteliği onun güzel ses oluşudur sonrasında güzellik, ölçülü ve ölçsüz olarak ikiye ayrılır. Ölçülü ses ise anlamı olan -yani şiirler gibi- ve anlamı olmayan -cansız varlıkların ve hayvanların sesleri gibi- olarak ikiye ayrılır.⁵³²

Güzel sesin dinlenilmesine gelince, güzel olması sebebiyle onun dinlenilmesinin haram olması gerekmez aksine o nass ve kıyas ile helaldir. Kıyas ise işitme duyusunun, kendisine mahsus olanı / özel olanı [yani işitilebilir şeyleri] idrak ederek [duyumsayarak] lezzet almasına rücu edilir.⁵³³

İnsanların akılları, beş duyuları ve her duyunun da bir idrâkı [algısı / duyusu] vardır. Bu duyuların algıladıklarında

[C. IV, s. 163]

lezzet aldıkları [da lezzet almadıkları da] vardır. Gözün lezzeti, hoş görülmeyen çirkin koyu renklerin karşıtı olan yeşil çayır, akarsu, güzel yüz ve diğer güzel renkler gibi güzellikleri görmesidir. Koklama duyusunun [lezzeti], kötü [çürümüş] kokuların karşıtı olan güzel kokuların koklanmasıdır. Tatma duyusunun lezzeti, acı ve kötü tatların karşıtı

⁵³⁰ Bâtıl: Gerçeğe uymayan inanç, hüküm ve düşünceleri ifade eden terim, hakkın karşıtı. Fahrettin Olguner, “Bâtıl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 5/147.

⁵³¹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi‘d-Dîn*, 2/270.

⁵³² el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi‘d-Dîn*, 2/270.

⁵³³ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi‘d-Dîn*, 2/270.

olan lezzetli yağlı, tatlı ve ekşi yiyeceklerin tadılmasıdır. Dokunma duyusunun lezzeti, sert ve pürüzlü şeylerin karşısı olan yumuşak, pürüzsüz ve düz şeylere dokunmaktır. Aklın lezzeti cehâletin ve ahmaklığın karşısında duran ilimdir, öğrenmedir. Benzer şekilde işitme yoluyla algılanan sesler de lezzet alınan sesler -bülbüllerin, mizmarların sesleri gibi- ve hoşlanılmayan sesler -eşek anırması vd. gibi- olarak ikiye ayrılır, nitekim bu duyu [işitme duyusu] ve onun lezzetleri diğer duyular ve lezzetlerinden baskındır.⁵³⁴

Yüce Allah'ın kullarına ihsan ettiği güzel sesin dinlenilmesinin mubah olduğunu gösteren nasslara gelirsek, Yüce Allah şöyle demiştir: “يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ”⁵³⁵ “*O dilediği kadar fazlasını da yaratır.*” denilir ki burada kastedilen güzel sestir. Hadiste şöyle geçer: “Allah sesi güzel olmayan hiçbir peygamber göndermemiştir.”⁵³⁶ Rasûlullah şöyle demiştir: “Allah, güzel sesli bir adamın Kur’ân okuyuşunu, şarkıcı câriye sahibinin cariyesini dinlemesinden daha fazla dinler.”⁵³⁷ Bir hadiste Hz. Dâvud (a.s.) şu şekilde övgüye mazhar olmuştur: “O (a.s.) kendisi için ağlamada ve Zebûr tilâvetinde güzel sesliydi, hatta öyle ki insanlar, cinler, vahşi hayvanlar ve kuşlar dahi onun sesini dinlemek için toplanırlardı, onun meclisinden zaman zaman [bu güzel sesteki ötürü] 400’e yakın cenâze kaldırıldı.”⁵³⁸ Ebû Mûsâ el-Eş’arî’nin övülmesinde Rasûlullah: “Sana Dâvud ailesine verilen mizmarlardan bir mizmar verilmiştir.”⁵³⁹ demiştir.⁵⁴⁰

⁵³⁴ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/270-271.

⁵³⁵ Fâtır 35/1.

⁵³⁶ Muhammed b. Îsâ Ebû Îsâ et-Tirmizî, *eş-Şemâ’ilü’l-Muhammediyye* (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, ts.), 183.

⁵³⁷ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Kitabu İkâmeti’s-Salâti ve’s-Sünneti Fihâ”, 176 (No. 1340).

⁵³⁸ el-İrâkî, el-Gazzâlî’nin *İhyâ’ü ‘Ulûmi’-d-Dîn* adlı eserinin hadislerini tahrîç ettiği eserinde, bu hadisin aslını bulamadığını belirtmiştir. el-İrâkî vd., *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâi Ulûmi’-d-Dîn*, 742.

⁵³⁹ en-Nesâî, *es-Sünen*, “el-İftitâh”, 83 (No. 1019).

⁵⁴⁰ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/271.

Yüce Allah: “إِنَّ أَكْثَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ”,⁵⁴¹ “Seslerin en çirkini eşeğin anırmasıdır.” buyurmuştur. Âyet-i kerimenin anlamı güzel sesin övüldüğünü gösterir. Eğer ki “Ben bunu mubah sayıyorum ancak Kur’ân’da olması şartıyla” denilirse, bu kişinin bülbüllerin sesini de haram sayması gerekir çünkü bu da Kur’ân değildir. Herhangi bir anlamı olmayan sesin dinlenilmesi câiz ise hikmet ve doğruluk anlamı içeren sesin dinlenilmesi nasıl câiz olmasın! Muhakkak ki şiiirde hikmet vardır.⁵⁴² İşte hoş ve güzel olması açısından sese olan bakış budur.⁵⁴³

[C. IV, s. 164]

İkinci Derece: Ölçülü güzel sese bakıldığında; ölçülülük güzelliğin ardındadır. Nitekim nice güzel sesler vardır ki ölçülü değildir, nice ölçülü sesler vardır ki hoş değildir.⁵⁴⁴

Ölçülü sesler çıkış yerlerine göre üçe ayrılır: Bu seslerin çıkış yerleri; mizmarlar, telli ve kadîb,⁵⁴⁵ tabl⁵⁴⁶ ve diğer vürmalî çalgılar gibi cansız varlıklar olabilir. İkinci olarak bu sesler canlıların hançerelerinden [boğazlarından] çıkabilir ki bu canlı bir insan

⁵⁴¹ Lokmân 31/19.

⁵⁴² el-Câhiz, *Resâ’ilü’l-Câhiz*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kâhire: Mektebetü’l-Hancî, 1964), 2/160.

⁵⁴³ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*, 2/271.

⁵⁴⁴ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*, 2/271.

⁵⁴⁵ Kadîb (قضييب): Kelime anlamı ince, düz fidan ve çubuk demektir. 1. Eski dönem Araplarında vürmalî bir çalgıdır. Yûnus el-Kâtib’in (ö. 752) eserlerini okurken kullanması ile de meşhur olan bu basit çalgı, iki küçük kamış parçasından oluşmakta ve bunların birbirine vurulması ile elde edilen ritmik sestten istifade edilmesi şeklinde icra ediliyordu. Bazı eserlerde taktaka ismi ile de bilinir. 2. Kamış, dal veya sopa. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 103.

⁵⁴⁶ Tabl (طبل): Davul demektir. Dünyanın en eski vürmalî çalgılarından olduğu kabul edilir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 215.

veya onun dışında bir şey olabilir. Üçüncü olarak bu sesler; bülbüller, kumrular ve kuşların güzel seslilerinden ve ölçülü bir şekilde [bu seslerin] başlaması ve kesilmesi sebebiyle de -ki bu sebeple onları dinlemek zevk verir- ortaya çıkabilir. Seslerin esası canlıların / hayvanların hançerelerinden çıkar. Mizmarlar hançerelerin suretiyle ortaya konulmuştur, onlar [hançerenin] yaratılışına benzer yapıdadır. Sanatkarların sanatlarıyla ürettikleri her tasvîr, Yüce Allah'ın yaratılışta kendine has ve benzersiz şekilde yarattıklarının bir benzeridir, yaratılışta benzeri olmayıp [sadece insanlar tarafından] üretilen bir şey yoktur. Sanatkar ehli, sanatlarının yapımını O'ndan öğrenmişler, O'nu taklit etmeye çalışmışlardır. Güzel ve ölçülü olmaları sebebiyle bu seslerin dinlenilmesinin haram sayılması imkansızdır. Kimse bülbüllerin ve diğer kuşların sesinin haram olduğuna kanaat getirmemiştir.⁵⁴⁷

Hançereler arasında, cansız veya canlı / hayvan arasında bir fark yoktur. [Bu sebeple] insanın ihtiyarı [seçimi / tercihi / isteği] ile kendi boğazından çıkardığı seslerin ya da kadîb, tabl, def ve diğerleri gibi çalgılardan çıkarılan seslerin; bülbüllerin sesine kıyas edilmesi gerekir. Bunlardan, melâhî, telli çalgılar ve mizmarlar haricinde istisna edilen bir şey yoktur. Bunların yasaklandığına dâir kural konulmasının sebebi bunların lezzetleri için değildir, böyle olsaydı onlara, insana lezzetli gelen her şey kıyas edilirdi [ve bu lezzetler de haram olurdu]. İçki haram kılındı ancak insanların içkiye olan bağımlılıklarını kesmek daha fazla bir önlemi gerektiriyordu, başlangıçta emir, [içki doldurulan] küplerin kırılmasıydı. [Sonrasında] bununla birlikte içki ehlinin şiarı / simgeleri olan telli çalgılar, mizmarlar da haram sayıldı. Bunların [ifade edilen çalgıların] haramlığı tıpkı halvetin, cimâ'nın [yani zinâ'nın] öncesi olması [yani kişiyi ona doğru

⁵⁴⁷ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/271.

götürmesi] sebebiyle haram kılınması gibidir. [Mesela] Avret bölgesine bağlı olduğu için uyluğa bakmak da haramdır.⁵⁴⁸

[C. IV, s. 165]

Şarhoş etmese bile sarhoşluğa davet ettiği için içkinin azı da haramdır.⁵⁴⁹

Her haramın kendisinin dolaştığı bir haremi vardır. Haramlığın hükmü, haremın korunması ve onun çitle bölünerek yasaklanmış çevresine [girilmemeye] sadık kalınması için [o haramın] hariminde uygulanır. Tıpkı Hz. Peygamber'in: "*Her hükümdarın bir koruluğu vardır, Allah'ın koruluğu onun haramlarıdır.*"⁵⁵⁰ sözündeki gibi. Onlar da [eğlendirici âletler, telli çalgılar ve mizmarlar] içkinin haramlığı sebebiyle haram kılınmışlardır.⁵⁵¹

Üçüncü Derece: [Bu kısım] Ölçülü ve anlamı olan şiir hakkındadır. Şiir, insan hançeresi dışında bir yerden çıkmaz ve şiirin mubah olduğu açıktır çünkü şiir okumada anlamlı söz olması haricinde bir şey yoktur ve anlamı olan konuşma haram değildir. Ölçülü güzel ses de haram değildir. O zaman bunlardan herhangi birisi haram değilse neden bir araya geldiklerinde haram olsunlar. Evet, onun ifade ettiği anlama bakılır, eğer onda mahzûrlu bir şey varsa; onun düzyazı veya manzum oluşu, onun nağme ile ya da nağmesiz seslendirilişi fark etmez, bu günahtır.⁵⁵²

⁵⁴⁸ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/272.

⁵⁴⁹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/272.

⁵⁵⁰ İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannefî'l-Ehâdîs ve'l-Âsâr*, 4/448.

⁵⁵¹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/272.

⁵⁵² el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/273.

Burada doğru olan Şâfi‘î’nin şu sözüdür: “*Şiir bir sözdür güzeli güzel, kötüsü kötüdür.*”⁵⁵³ Eğer şiirin sessiz ve nağmesiz inşadı⁵⁵⁴ câizse, nağme eşliğinde inşadı⁵⁵⁵ da câizdir. Mubahların bir araya gelmesi de mubahtır. Bir mubahın diğer bir mubaha eklenmesi haram olmaz, ancak toplanmaları bir mahzûr içeriyorsa bir araya getirilmezler, bu durumda ise bir mahzûr yoktur. Rasûlullah’ın önünde inşad edilmişken, şiir inşad edilmesine nasıl karşı çıkılabilir. O (s.a.v.): “*Muhakkak ki şiirde hikmet vardır.*”⁵⁵⁶ buyurmuştur.⁵⁵⁷

⁵⁵³ el-Gazzâlî’nin İmam Şâfi‘î’den aktardığını ifade ettiği bu sözü Câhiz, *Resâ’ilü’l-Câhiz* isimli eserinde Hz. Ömer’den rivâyet edildiği şeklinde aktarmıştır. el-Câhiz, *Resâ’ilü’l-Câhiz*, 2/160. Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî ise *el-Müsned*’inde bu sözü Rasûlullah’ın (s.a.v.) söylediği şeklindeki rivâyeti aktarmıştır. Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, thk. Hüseyim Selim Esed (Dimaşk: Darü’l-Me’mûn li’t-Türâs, 1984), 8/200.

⁵⁵⁴ İnşâd: Topluluk karşısında usulüne uygun şiir okuma. Bir manzumenin gerçek güzelliği kastedildiği şekilde, konuya uygun vurgulama, tonlama, hatta jest ve mimiklerin dinleyiciye tesir edecek şekilde kullanılması sayesinde ortaya çıkabilir. İskender Pala, “İnşâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 22/22/342.

⁵⁵⁵ İnşâd (انشاد): Arapçada yüksek sesle şiir okuma manasına gelmekle birlikte Arap Edebiyatı tarihçileri tarafından basit bir şiir okumaktan ziyade içerisinde mûsikî özelliği de barındıran eski Arap formlarından birisi olduğu ifade edilir. İnşad icra edilirken şiirlerin vezinleri ön plandadır. Bir çeşit ritim öncesi dönem ürünü olan formda tef‘ile diye isimlendirilen her heceye bir darbın karşılık geldiği icra göze çarpar. Şiir okumalarında inşâd icra edilirken İslam öncesi Araplarda yaygın olan def gibi ritim âletleri eşlik ederdi. İslam’dan sonra ise şarkı, türkü anlamında neşîde kelimesi ile birlikte kullanıldığı görülür. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 98.

⁵⁵⁶ Buhârî, *Şahîhu’l-Buhârî*, “Edeb”, 90 (No. 6145); el-Câhiz, *Resâ’ilü’l-Câhiz*, 2/160.

⁵⁵⁷ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*, 2/273.

Gazzâlî [bu söylediklerinin ardından] bu konuda, şiir inşad edilmesi ve hudâ⁵⁵⁸ ile ilgili burada ifade etmeye gerek bırakmayacak kadar meşhur olan sahih hadisleri zikretmiştir. Hadisleri zikrettikten sonra Gazzâlî şöyle demiştir: Arapların, develerin üzerinde hudâ' [okuması] geleneği, Rasûlullah Efendimiz ve Sahâbe zamanında da devam etti. Bu [hudâ'], şiirlerin güzel sesler ve ölçülü nağmelerle okunmasından başka bir şey değildir.⁵⁵⁹ Sahâbeden bir kişiden dahi bunun inkâr edildiği nakledilmemiştir. Bilakis onlar [sahâbe], belki develerin hareket etmesi için, belki de hudâ'dan lezzet aldıkları için onu isterlerdi.⁵⁶⁰

[C. IV, s. 166]

Hudâ'nın, güzel ses ve ölçülü nağmelerle icrâ edilen anlamlı söz olması sebebiyle haram kılınması câiz değildir.⁵⁶¹

Dördüncü Derece: Onun hakkındaki bir diğer görüş, onun kalbi harekete geçişi ve onda baskın olan şeyi açığa çıkartışı hakkındadır. Ebû Hâmid [Gazzâlî] şöyle demiştir: “Ben diyorum ki: Yüce Allah ölçülü nağmelerin münasebetine / aralarındaki ilişkilerine, ruhlar için bir sır gizlemiştir, öyle ki o ruhlar ondan şaşırtıcı şekilde etkilenirler. O seslerden kimi ferahlatır, kimi hüzünlendirir, kimi uyutur, kimi güldürür ve neşelendirir,

⁵⁵⁸ Hudâ' / Hıdâ': Arapça'da deve sürmek manasına gelmekle birlikte deve çobanlarının kervan yolculuklarında, develerini güderken veya çöl Araplarının (bedevîlerin) çölde dolaşırken söyledikleri iptidâî bir çeşit tegannî (mûsikî) çeşididir. En eski Arap mûsikîsi formu sayılan Hudâ, zamanla Araplar arasında da yayılmış ve Emevîler döneminde mûtkan ismi ile anılan sanatlı gınâ örnekleri yayılana kadar önemini korumuştur. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 86.

⁵⁵⁹ el-Gazzâlî'nin hudâ' tarifini dikkate değer buluyoruz. O hudâ' için “وما هو إلا أشعار تؤدى بأصوات طيبة وألحان” “موزونة” Hudâ', şiirlerin güzel sesler ve ölçülü nağmelerle okunmasından başka bir şey değildir.” demiştir. el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/274.

⁵⁶⁰ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/274-275.

⁵⁶¹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/275.

kimisi de el, ayak ve baş gibi uzuvlarda ölçülü hareketleri meydana getirir. Bunun olması zannedildiği gibi şiirin manasının anlaşılmasından değildir, bilakis bu telli çalgılarla da olur. Öyle ki, bununla ilgili olarak: “*Baharın ve çiçeklerinin, udun ve tellerinin harekete geçirmedeği kimsenin mizâcî [ruh hâlî] fasiddir [bozuktur], bu kişi için [bu kişiyi tedavi edecek] ilaç da yoktur.*” denilmiştir. Bu durum nasıl mananın anlaşılmasıyla olsun? [Böyle olsa] onun [güzel seslerin], beşikteki küçük çocuk üzerinde görülen etkisi nasıl olabilir ki çocuk, güzel sesi dinleyince ağlamayı keser ve ağladığı şeyden yüz çevirerek o güzel sese kulak verir.⁵⁶²

Deve de aklı olmamasına rağmen hudâ’dan etkilenir ve onunla ağır yükler hafif hale gelir, onu dinlemenin verdiği canlılığın kuvvetiyle uzun mesâfeler kısılır. Onu [dinlemenin] verdiği canlılık deveyi kendinden geçirir, mest eder. Develer, çöl yolculuğu uzayıp taşınan yükler altında yorgunluk ve bitkinlikleri ortaya çıktığı sırada, hudâ’ okunuşunu işittiklerinde kulaklarını dikip boyunlarını [hudâ’yı okuyan] deve sürücüsüne uzatırlar ve hızlanırlar, üzerlerinde taşıdıkları şeyler de hızlanmalarından ötürü sarsılmaya başlar. Öyle ki bazı zamanlar develer [hudâ’ dinlemenin verdiği] canlılıkla çok hızlı giderler ve taşıdıkları yükü hissetmeyerek telef olurlardı.⁵⁶³

ed-Dükkî⁵⁶⁴ olarak bilinen Ebû Bekr Muhammed b. Dâvud ed-Dîneverî şöyle demiştir: “Ben çöldeydim ve Arap kabilelerinden bir kabileye denk geldim. Onlardan bir adam beni misafir etti ve beni çadıra buyur etti. Çadırda bir zincir ile zincirlenmiş siyâhî

⁵⁶² el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/275.

⁵⁶³ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/275.

⁵⁶⁴ Gazzâlî’nin ve ondan alıntı yapan Nüveyrî’nin eserlerinde “الرقى” “er-Rakkî” olarak aktarılan nisbenin doğru yazımı “الدَّقِي” “ed-Dükkî” şeklindedir. Bahsi geçen kişi Dîneverli zâhid ve sûfî Ebû Bekr Muhammed b. Dâvûd ed-Dîmaşkî’dir (ö. 360/971). el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/275; en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/166; Erhan Yetik, “Dükkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/20.

bir köle ve evin önünde de ölmüş develer gördüm. Onlardan sadece ruhu çekilmiş gibi olan zayıf solgun bir deve [canlı] kalmıştı. O köle bana:⁵⁶⁵

[C. IV, s. 167]

“Sen misafirsin, efendime benim için aracılık etmeye hakkın vardır, o misafirine karşı cömert biridir ve senin, benim için olan yardım isteğini reddetmez. Umulur ki benim zincirlerimi çözer.” dedi. [Ev halkı] Yemeği hazırladıklarında [yemeği yemekten] imtina ettim ve: “Bu köleye yardımcı olamazsam yemem.” dedim. Ev sahibi: “Bu köle beni fakirleştirdi, bütün malımı telef etti.” dedi. “Ne yaptı ki?” dedim. Ev sahibi: “Ben bu develerin sırtından [taşıdıkları yüklerle] yaşamımı sürdürüyordum, onun [kölenin] güzel bir sesi var, o develere ağır yükler yükledi ve güzel nağmeleri ile, üç gece sürecek yolculuğu bir gecede bitirdi, develerden yüklerini indirince bu bir tanesi hariç bütün develer öldü. Ancak yine de sen benim misafirimsin, ikram sanadır, onu [köleyi] sana bağışladım.” dedi. Ebû Bekr Muhammed b. Dâvud ed-Dîneverî: “Onun sesini dinlemeyi sevdim, sabah olduğunda ev sahibi köleye oradaki kuyudan su içen deveyi yönlendirmesini emretti, köle sesini yükselttiğinde bu devenin çok hoşuna gitti ve ipini kopardı, ben de yüzüm üzerine düştüm. O köleninkinden daha güzel bir ses işittiğimi zannetmiyorum.” demiştir.⁵⁶⁶

Gazzâlî: “Semâ’ın kalbe tesir ettiği açıktır. Semâ’ın harekete geçirmedeği kimse eksiktir, itidalden [olması gerekenden anormalliğe doğru] meyillidir ve ruhânîlikten uzaktır [ruhsuzdur], karakterinin kabalığı ve kesâfeti [katılığı], develer ve kuşlardan hatta diğer ölçülü nağmelerden etkilenen bütün hayvanlardan fazladır. Ancak semâ’a, kalpteki tesirine göre bakılarak mutlak anlamda mubah veya haram hükmü verilmesi câiz değildir, onun hükmü durumlara göre, kişilere göre, nağmelerin [elde ediliş] yollarının

⁵⁶⁵ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’ d-Dîn*, 2/275.

⁵⁶⁶ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’ d-Dîn*, 2/275.

*değişmesine göre değişiklik gösterir, onun hükmü kişinin kalbinde olanın hükmüne göre değişir.” demiştir.*⁵⁶⁷

Ebû Süleyman: “*Semâ‘, kalpte olmayanı orada var etmez, ancak orada var olanı harekete geçirir.*” demiştir.⁵⁶⁸

1.2.3. Semâ‘ın Kısımları ve İletleri⁵⁶⁹ [İcra Edilme Sebepleri]

Semâ‘ın kısımları hallerin [durumların] değişimiyle değişiklik gösterir. Onlardan bir kısmı müstehab, bir kısmı mubah, bir kısmı mekruh ve bir kısmı da haramdır. [Kendisi için semâ‘] Müstehab olana gelirsek; bu hüküm, kendisinde Yüce Allah’ın sevgisinin galip geldiği ve semâ‘ın kendisinde sadece övülen nitelikleri harekete geçirdiği kişi için geçerlidir. [Kendisi için semâ‘] Mubah olana gelirsek; bu hüküm, semâ‘dan bir payı olmayan,⁵⁷⁰ sadece güzel sestten hoşlanan kimse için geçerlidir. [Kendisi için semâ‘] Mekruh olana gelirsek; bu hüküm,⁵⁷¹

[C. IV, s. 168]

bu hüküm, semâ‘ı yaratılmışların suretine indirmeyen⁵⁷² ancak semâ‘ı vaktinin çoğunda eğlenme amacıyla adet edinen kimseler içindir. [Kendisi için semâ‘] Haram olana gelirsek; bu hüküm, genç insanların çoğu ve kendisini dünya şehvetinin kapladığı kişiler

⁵⁶⁷ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi‘d-Dîn*, 2/275.

⁵⁶⁸ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi‘d-Dîn*, 2/275.

⁵⁶⁹ İlet: Hükmü gösteren veya gerekli kılan yahut hükmün kendisine bağlandığı durum, vasıf, mâna, gerekçe. İbrahim Kafi Dönmez, “İlet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 22/117.

⁵⁷⁰ Aslında böyle bir ifadede Semâ‘dan muradın sadece güzel sesler dinlemek olmadığı, nefsi tezkiye, kalbi tasfiye gibi daha üst amaçların olduğu sonucu çıkarılabilir.

⁵⁷¹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi‘d-Dîn*, 2/306.

⁵⁷² Bu ifade “Dinlendiklerinden bir insanı hayaline getirmeyen.” şeklinde anlaşılabilir.

içindir, semâ‘ ancak onların kalplerini kaplamış olan kınanan vasıfları / nitelikleri harekete geçirir..⁵⁷³

İmâm Ebû Hâmid el-Gazzâlî bu kısımlar hakkında konuşmuş mana itibariyle kısaca şunları söylemiştir:

Ölçülü kâfiyeli sözler farklı yerlerde belirli amaçlar için kullanılır, bunlarla kalpte etkiler bırakılır. Bu ölçülü kâfiyeli kelimelerin kullanıldıkları yedi yer şöyledir..⁵⁷⁴

İlki: Hacıların [hacîc’in] gınasıdır [غناء الحجيج]. Onlar davulla [tabl’la] tegannî ederek [Hac mevsimi] öncesi beldelerde dolaşırlar. Bu [gînâ türü], hacca, bir farzın edasına ve meşâ‘ir’in⁵⁷⁵ görülmesine teşvik olduğu için mubahtır..⁵⁷⁶

İkincisi: Savaşçıları / gazîleri savaşa teşvik etmek için kullanılan semâ‘dır. Bu da aynı şekilde mubahtır çünkü bununla nefisler etkilenir ve savaşa tahrik olur, kafirlere karşı olan öfke perçinlenir, cesaret övülür ve savaştan kaçmak kötülenir..⁵⁷⁷

Üçüncüsü: Harbte [düşmanla] karşılaşılacağı sırada cesaretlendiren şiirlerin [tegannî ile] okunmasıdır. Bu mubah ve menduptur çünkü nefisleri cesaretlendirir,

⁵⁷³ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/306.

⁵⁷⁴ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/275.

⁵⁷⁵ Meş‘ar-i Harâm tabiri, İslâmî literatürde hac menâsikinden bir kısmının yerine getirildiği yer olarak Arafat ile Mina arasındaki bölgeyi ifade etmektedir. Salim Ögüt, “Meş‘ar-i Harâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2004), 29/361.

⁵⁷⁶ el-Gazzâlî, Hac mevsimi öncesi Hac’la ilgili ve insanları Hac’ca teşvik edecek sözleri davul (tabl) ve şâhîn (الشاهين) çalgıları eşliğinde tegannî ederek belde belde gezen bir topluluktan bahsetmiş ve bunların yaptığı mûsikîyi “غناء الحجيج” “gînâu’l-hacîc” “hacıların gınası” olarak ifade etmiştir. Bu kişilerin yaptığı mûsikînin insanları Hac’ca teşvik etmesi sebebiyle caiz olduğunu belirten el-Gazzâlî, bu merâsimlerde mezâmîr ve telli çalgıların (evtâr) şi‘ar-ı eşrâr (şerli kimselerin bir sembolü) olması sebebiyle kullanılmadığını da ifade etmiştir. el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/275.

⁵⁷⁷ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/276.

[düşmanı] öldürmek için canlılığı harekete geçirir, cesaret ve kurtuluşu över. Sahâbeden birçok kişi bunu yapmıştır. Onlar arasında Ali b. Ebî Tâlib, Hâlid b. el-Velîd ve diğerleri sayılabilir.⁵⁷⁸

Dördüncüsü: Ağlayıcıların; ağlatan, hüzünlendiren ve kederlendiren sesleri ve nağmeleri. Bu övülen ve kınanan olmak üzere iki kısma ayrılır.⁵⁷⁹

Kınanan ağlamaya gelirse, o geçip gitmiş, kaybedilmiş olana hüzünlenmektir. Yüce Allah: “لَا تَأْسُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ”, “Kaybettiklerinize üzülmeysiniz diye [böyle yapmıştır]”⁵⁸⁰ buyurmuştur. Ölülere üzülme bu kabildendir, bu Yüce Allah’ı öfkeler ve ona üzülme onu gerisin geri getirmez.⁵⁸¹

[C. IV, s. 169]

Övülen ağlamaya gelirse, o, insanın dînî anlamdaki kusurlarına üzülmesi ve hatalarına ağlamasıdır. Bu meyanda ağlamak, karşılıklı ağlaşmak, hüzünlenmek ve karşılıklı hüzünleşmek övülmüştür çünkü bu o hataların düzeltilmesine hazırlık yapmak, kolları sıvamaktır.⁵⁸²

Bu sebeple Hz. Dâvud’un (a.s.) ağlayışı övülmüştür. O (a.s.) hüzünlenmiş, hüzünlendirmiştir, ağlamış ve başkalarını da ağlatmıştır, hatta öyle ki onun ağladığı meclisten cenâzeler kaldırılmıştır, O (a.s.) bunu sözleri ve nağmeleri ile yapmıştır. Bu durum övülmektedir, çünkü övülmeye sebep olan şey övülmüştür. Bu meyanda sesi güzel

⁵⁷⁸ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/276.

⁵⁷⁹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/276.

⁵⁸⁰ *Kur’an Yolu Meâli*, el-Hadîd 57/23.

⁵⁸¹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/276.

⁵⁸² el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/276-277.

olan bir vâizin minberden nağmeyle, kalbi titreten hüzünlendirici şiirler inşad etmesi, ağlaması ve kendisiyle başkalarını da ağlatması, hüznü çağrıştırması haram değildir.⁵⁸³

Beşincisi: Mutlu anlardaki mutluluğu pekiştiren ve ona teşvik eden semâ'dır. Bu mutluluk bayram, düğün günlerindeki gınâ gibi veya gâibin gelişi [savaşa gidenin veya kaybolan bir kimsenin gelişi], düğün yemeği, akîka kesilmesi, doğum, sünnet, hafızlığın bitirilmesi gibi mubah olan bir mutluluktur, bunların hepsi mutluluğu açığa vurmak için âdet haline getirilmiş [mu'tâd] şeylerdir.⁵⁸⁴

Kendisiyle sevinmenin caiz olduğu her şeyde nağmeler aracılığıyla ferahlığın, mutluluğun ve neşenin ortaya çıkması caizdir. Bu duruma, onların [Ensârın], Hz. Peygamber'in önünde def ve nağmeler ile inşad ederek şunu söylemeleri delil gösterilir:⁵⁸⁵

طلع البدر علينا ... من ثنيات الوداع

Ay doğdu üzerimize...Vedâ' tepelerinden

وجب الشكر علينا ... ما دعا لله داعي

Şükür gerekti bize...Allah'a olan davetinden

Bu, mutluluğun nağmeler, şiir, raks ve övülen hareketlerle açığa vurulmasıdır. Sahâbeden bazıları -raks'ın hükümleri hakkında ileride de anlatılacağı gibi- kendilerini mutlu eden bir durum karşısında [sevinçten] zıplamışlardır [حجلا].⁵⁸⁶ Gâib olanın gelişi ve kendisiyle ferahlanmanın dînî açıdan câiz olduğu her şey câizdir. Kardeşler ziyaret

⁵⁸³ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/277.

⁵⁸⁴ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/277.

⁵⁸⁵ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/277.

⁵⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/213 (No. 857).

edilerek, onlarla buluşarak, onlarla bir yemek veya sohbet ortamında bir araya gelerek ferahlamak da câizdir..⁵⁸⁷

Altıncısı: [Bu semâ',] Aşıkların özlem uyandıran, aşkla heyecanlandıran ve nefsi avutan semâ'ıdır. Eğer bu semâ', aşık olunanın görülmesi durumunda olursa amaç duyulan lezzetin pekiştirilmesidir, ayrılıkla beraber olursa ise amaç

[C. IV, s. 170.]

özlemin uyandırılmasıdır..⁵⁸⁸

Özlem üzüntü verici bir şey olsa da kavuşma ümidi varsa onda bir çeşit lezzet de vardır, ümitvar olmak bir lezzettir ancak ümitsizlik acı vericidir. Ümidin lezzetinin gücü, özlemin ve özlenen şeye olan sevginin gücü nispetindedir. Bu semâ'da sevgilinin güzelliğini uzun uzun ifade etmeyle birlikte aşkla heyecanlanma, özlem duyma ve kavuşma ümidinden lezzet duyma vardır..⁵⁸⁹

Eğer ki kişinin özlediği, aşık olduğu eşi veya mahremi gibi kavuşması mubah olanlardan biriye ve onunla kavuşmasındaki lezzeti artırmak için gınâ dinliyorsa bu helaldir, göz onu görmeyle, kulak onu işitmeyle hoşnut olur, kavuşmanın ve kalbin ayrılığının anlamının inceliklerini kavrar, bu lezzetlerin sebepleri birbirini takip eder..⁵⁹⁰

Bu bir çeşit dünyanın ve dünyalık malların mubahlarından faydalanmadır. “Dünya hayatı ancak oyun ve eğlenceden ibarettir”..⁵⁹¹ bu da onlardan biridir. Bu sebeple bir kimseden câriyesi kaçırılırsa ya da bir sebep dolayısıyla cariyesinden ayrı kalırsa semâ'

⁵⁸⁷ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/277-279.

⁵⁸⁸ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/279.

⁵⁸⁹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/279.

⁵⁹⁰ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/279.

⁵⁹¹ *Kur'an Yolu Meâli*, el-Ankebût 29/64.

onun özlemini tahrîk eder ve onda yeniden kavuşma hissini meydana getirir. Eğer o câriyeyi satar ya da onu boşarsa bundan sonra bu haram olur, kavuşmanın ve buluşmanın câiz olmaması sebebiyle ona özlem duymak da câiz olmaz.⁵⁹²

Bir çocuğu [sabîyi] veyahut kendisine bakılması câiz olmayan bir kadını hayal eden kişiye gelirse, dinlediklerinden dolayı hayalinde canlanan şey haramdır, çünkü bu aklın mahzûrlu olan fiillere yönelmesidir ve yine bu, semâ'ın kendisine yönelmek olmayıp, kendisine kavuşulması mubah olmayana davet eden bir dürtüdür. Bir bilgeye aşk hakkında sorulduğunda o: “*Aşk insanın beynine doğru yükselen bir dumandır, onu cimâ' yok eder, semâ' ise onu canlandırır.*” demiştir.⁵⁹³

Yedinci: [Yedinci semâ' çeşiti] Yüce Allah'ın, O'nun aşkının ve özleminin kendisine her şeyden daha sevgili olduğu kişinin semâ'ıdır ki bu kişi her şeyde Yüce Allah'ı görür. O, kulağına çalınan her şeyi ya O'ndan işitir ya da onda O'nu işitir. Onun semâ'ı [Yüce Allah'a olan] özlemini canlandırır, aşk ve sevgisini güçlendirir, kalbindeki ateşi alevlendirir ve oradan [kalbinden], bir tanımla sınırlandırılmayan, yalnızca onu tadanın bilebileceği keşf ve lütuf halleri açığa çıkar. Bu semâ'ı, ancak bütün hisleri onu tatmaktan bî-haber olanlar reddeder. Bu durum sûfilerin diliyle vecd olarak ifade edilir - bu kelime vücûd [varlık] kelimesinden alınmıştır- ve sûfiler için bu söz üzerine uzun açıklamalar yapılmıştır ancak bu bizim konumuz dahilinde değildir. En iyi bilen Allah'tır.⁵⁹⁴

[C. IV, s. 171]

⁵⁹² el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/279.

⁵⁹³ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/279.

⁵⁹⁴ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/279.

1.2.4. Semâ‘ın Yanında Olması Sebebiyle, Semâ‘ı Haram Kılan ‘Ârızalar [‘Ârızî Sebepler]

Ebû Hâmid [Gazzâlî] şöyle demiştir: “Semâ‘ beş ‘ârızadan [haricî sebepten] ötürü haram olur; 1. Dinlenen kişi sebebiyle, 2. Dinlenen çalgı sebebiyle, 3. Eserin sözleri⁵⁹⁵ sebebiyle, 4. Dinleyicinin kendisi ve 5. Dinleyicinin bu işi [semâ‘ı] devamlı / ısrarla yapması sebebiyle [semâ‘ haram olabilir], çünkü semâ‘ın rükünleri dinlenen [kişi], dinleyici ve semâ‘ âletidir.”⁵⁹⁶

1.2.4.1. İlk ‘Ârıza: Dinlenen kişinin kendisine bakılması helal olmayan ve kendisinin dinlenilmesinin fitneye sebep olmasından korkulan bir kadın olması

Aynı şekilde bu durum fitnesinden korkulan sabî’nin dinlenilmesinde de geçerlidir, bu fitnesinden korkulduğu için haramdır. Ancak bu gınâ dolayısıyla böyle değildir, bilakis bir kadın herhangi bir nağme olmaksızın karşılıklı bir konuşma esnasında fitneye sebebiyet veriyorsa onun bu şekilde konuşması ve onunla konuşmak da câiz değildir. Aynı şekilde onun [fitneye sebebiyet verebilecek şekilde] sesini Kur’ân’da da dinlemek câiz değildir. Bu durum fitnesinden korkulan sabî için de geçerlidir. Eğer “*Bunun haram olması her durum için geçerli olan bir esas mıdır yoksa sadece fitneden korkulduğu için mi haram sayılmıştır?*” denilirse, şöyle deriz: “Bu meselenin fıkıh açısından aslı iki olasılık üzerinde toplanmıştır.”⁵⁹⁷

⁵⁹⁵ el-Gazzâlî’nin “نظم الصوت” ifadesini “eserin nazmı/şiiri/sözleri” şeklinde anlayabiliriz. Buradan hareketle “savt” ifadesinin hem “nazım” hem de “beste”yi ifade eden kapsayıcı bir kavram olarak kullanıldığı söylenebilir. el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/281.

⁵⁹⁶ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/281.

⁵⁹⁷ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/281.

Onlardan ilki: Yabancıyla yalnız kalınması ve onun yüzüne bakılması fitne korkusu olsun olmasın fark etmez haramdır, çünkü kısaca ifade edilirse bu fitne şüphesidir. Şeriat, sûretin [karşıda bakılan kişinin görünümünün] nasıl olduğuna bakmaksızın bunun hükmünü net bir şekilde belirlemiştir.⁵⁹⁸

İkincisi: Çocuğa bakmak -fitne korkusu olması durumu haricinde- mubahtır. Çocuklar genel kabûle göre kadınlarla bir tutulmazlar, aksine onların bu durumda ayrı tutulmaları gerekir. Kadın sesi bu iki asıl arasında değerlendirilir. Eğer onu [kadın sesini], kadına bakmaya kıyas edersek ilk durumdaki yakın kıyas olur [yani yüzüne bakmak gibi, sesini dinlemek de haram olur], ancak aralarında fark vardır. Şehvet, duyulan heyecanla kadının sesini dinlemeye değil ona bakmaya davet eder. Bakışın dokunma şehvetini tahriki semâ'ınki gibi değildir, bilâkis onun [bakışın şehveti] daha güçlüdür.⁵⁹⁹

Kadının sesi gınâ haricinde avret değildir ancak gınâda şehveti tahrik eden fazladan bir etki vardır.⁶⁰⁰

[C. IV, s. 172]

Kadının sesinin, çocuğa bakma meselesine kıyas edilmesi daha uygundur çünkü çocuklar örtünmeyle emrolunmamışlardır tıpkı kadınların seslerini örtmelerinin emrolunmaması gibi. Burada fitne konusu takip edilmeli ve haram olup olmama durumu bu fitne konusuna göre yorumlanmalıdır, bana göre kıyasın en makbulü budur. İki cariyenin Hz. Âişe'nin evinde tegannî ettiğinin aktarıldığı hadis bu görüşü desteklemektedir. Hz. Peygamber o iki cariyenin seslerini işitmiş ancak onlara karşı çıkmamıştır, ancak burada Hz. Peygamber korkulacak bir fitne olmadığı için bu duruma itiraz etmemiştir.⁶⁰¹ Böyle bir

⁵⁹⁸ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/281.

⁵⁹⁹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/281.

⁶⁰⁰ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/281.

⁶⁰¹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/281.

durumdaki kadın ve erkeğin genç veya yaşlı olmaları durumlarının farklılık göstermesi halinde verilecek hükmün de değişmesi uzak bir ihtimal değildir. Yaşlı olan bir kişi oruçluyken eşini öpebilirken genç için bu imkan verilmez. Çünkü öpmek, [genci] birlikteliğe davet eder, bu sebeple oruçluyken mahzûrludur. Semâ‘ da bakmaya ve yakınlaşmaya çağırıyorsa bu haramdır, ancak bu da aynı şekilde kişilere göre değişiklik gösterir.⁶⁰²

1.2.4.2. İkinci ‘Ârıza: [Kullanılan] Çalgıların Durumu

[Kullanılan çalgının,] İçkici kesimin veya muhanneslerin yaygın olarak kullandığı [bir nevi onların şi‘ârı olan] çalgılardan olması ki bunlar mizmarlar, telli çalgılar ve kûbe⁶⁰³ davulu [طبل الكوبة] olarak üç çeşittir. Bunlar haricinde kalan def -zili [الجلجل] olsa dahi-, davul [الطبل], şâhîn [الشاهين], kadîb [القضيب] ve diğer çalgılar asıl olarak mubahtır.⁶⁰⁴

1.2.4.3. Üçüncü ‘Ârıza: Şiir Hakkındadır

Kastedilen üçüncü ‘ârıza şiirin kendisinde olabilir. Eğer şiirde Yüce Allah’a, Rasûlüne veya Sahâbe’ye karşı kötülük, fuhşiyat yergi ya da yalan içeren sözler bulunuyorsa -tıpkı Râfızîlerin Sahâbe ve diğerlerine yergi düzmeleri gibi- bunu dinlemek ister nağmeli olsun ister nağmesiz olsun fark etmez haramdır. Bunu dinleyen, onu söyleyenin ortağıdır. Aynı şekilde içerisinde belirli bir kadını niteleyen şiirin okunması

⁶⁰² el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/282.

⁶⁰³ Kûbe: “Nerd (Tavla)” dedikleri oyun, “küçük davul” ve “oyun davulu” anlamlarına gelmektedir. Muslihuddin Mustafa Ahterî, *Ahterî-i Kebîr* (İstanbul: Matbaât-i ‘Âmire, 1876), 880.

⁶⁰⁴ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/282.

da aynı hükümdedir. Çünkü erkeklerin karşısında bir kadının nitelenmesi câiz değildir. Ancak kâfirleri ve bidat ehlini şiirlerle yermek câizdir..⁶⁰⁵

Hasân b. Sâbit [şiirleriyle, sözleriyle], Rasûlullah'ı savunmuş, kâfirleri hicvetmiştir, ona bunu Rasûlullah emretmiştir..⁶⁰⁶

[C. IV, s. 173]

Nesîb'e⁶⁰⁷ gelirsek; o kadınların yanaklarının, saçlarının, boyları ve duruşlarının güzelliği ile diğer özelliklerinin ifade edildiği Teşbîb'dir [aşk şiiridir] ki bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır. Doğru olan onun nazmının [şiir olarak yazılmasının] ve nağme ile veya nağmesiz olarak inşâd edilmesinin haram olmamasıdır. Dinleyicinin [dinlediği şiir ile], eşi veya câriyesi gibi helâli olanlardan başka belirli bir kadını zihnine getirmemesi gerekir. Eğer yabancı bir kadını zihnine getirirse o aklından geçenler sebebiyle günah işlemiş olur. Bu şekilde olan kişinin kesin bir şekilde semâ'dan kaçınması gerekir. Aşkın kendini esir aldığı kişi işittiği her şeyi uygun bir ifade olsun olmasın kendisine yorar. Her ifadenin isti'âre [benzetme] yoluyla bir anlama çekilmesi mümkündür..⁶⁰⁸ Kendisini, bir yaratılana olan aşkın esir aldığı kimsenin -dinlediği söz her ne olursa olsun- semâ'dan kaçınması gerekir. Kendisini Yüce Allah'ın sevgisinin

⁶⁰⁵ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/282.

⁶⁰⁶ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/282. el-Gazzâlî'nin bahsettiği bu hadisin kaynağı için bkz. Buhârî, *Şahîhu'l-Buḥârî*, "Kitâbu Bidu'l-Halk", 6 (No. 3213).

⁶⁰⁷ Nesîb: Teşbîb de denilen ve kasîdenin giriş kısmını oluşturan, sevgiliye duyulan özlemin ve sevgiliyle olan yaşanmışlıkların dile getirildiği bölüm. Hüseyin Elmalı, "Kaside", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2001), 24/562.

⁶⁰⁸ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/282.

kapladığı kimseye sözler zarar veremez.⁶⁰⁹ ve o kişi, Yüce Allah'ın himmeti ölçüsünde ilişki kurabildiği inceliklerin manalarını kavramaktan men edilmez.

1.2.4.4. Dördüncü 'Ârıza: Dinleyici

[Burada kastedilen] Dinleyicinin, şehvetin kendisine gâlip geldiği kişilerden olması durumudur. Gençlik çağında şehvet sıfatı diğer tüm sıfatlardan öndedir ve onların kalplerini belirli bir kişinin sevgisi kaplamış olsun veya olmasın onlara semâ' haramdır. Onların dinledikleri [sözlerdeki] kâkül, yanak, kavuşma, ayrılık ifadeleri ancak onların şehvetlerini tahrîk eder ve zihinlerine belirli bir kişinin sûretini getirir, Şeytan bununla [semâ' ile] onların kalplerinde yanan şehvet ateşini körükler, kötülük dürtüsünü açığa çıkarır. Bu, şeytanın grubuna yardımdır ve kötülükten engelleyecek olan aklın boşa çıkarılmasıdır ki o akıl Yüce Allah'ın [bizlere verdiği] silahıdır. Kalpte, şeytanın askerleri olan şehvetler ile Allah'ın askeri olan akıl nûru arasında devamlı sûrette bir savaş vardır. Bu savaş da ancak bu askerlerden birinin kalbi fethedip tümüyle onu kaplamasıyla sona erer. Şeytanın ordusu onu fethederek kalplerin galibi olduğu zaman şeytanın ordusunu yok etmek için yeniden savaş vâsıtalarına ihtiyaç duyarsın. O halde şeytanın silahlarını çoğaltmak, onun kılıçlarını ve dişlerini bilemek nasıl câiz olsun!⁶¹⁰

[C. IV, s. 174]

⁶⁰⁹ Nüveyrî eserinde aktarmamış olsa da Gazzâlî'nin buradaki sözünü desteklemek açısından onun, gönlü Allah sevgisi ile kaplanmış bir kimsenin şiiirde geçen "siyah zülûf" ifadesi ile "küfrün karanlığı"nı tezekkür edebileceği örneğini burada ifade etmek istiyoruz. el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/282.

⁶¹⁰ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/283.

Semâ‘ şeytanın silahlarını bilir, tıpkı bu şahısların örneğinde olduğu gibi. Bu gibi kimseler semâ‘ meclisinden çıkarılmalı çünkü semâ‘ onlara zarar verir, en iyi bilen Allah’tır.⁶¹¹

1.2.4.5. Beşinci ‘Ârıza: [Gınâ / Semâ‘ dinleyen kişinin] ‘Avâmdan bir kimse olması.

Allah sevgisi bu kişiyi kaplamamış ki semâ‘ bu kişinin sevdiği bir şey olsun ve [aynı şekilde] bu kişiye şehvet galip gelmemiş ki kendisi için semâ‘ mahzûrlu / sakıncalı olsun. Bu kişi için semâ‘ diğer mubah lezzetler gibi mubahtır ancak onu adet edinip zamanının çoğunu ona tahsis etmemesi gerekir çünkü bu şahitliğin reddedilmesine sebep olan sefihliğe neden olur, lehv’de [oyun ve eğlencede] devamlı olmak bir günahtır.⁶¹²

Küçük günahların üzerinde ısrar edilmesi ve devam edilmesinin onları büyük günaha çevirmesi gibi, bazı mubahların da devamlı yapılması onları küçük günahlara çevirir. Rasûlullah’ın siyâhîleri ve Habeşlileri izlemesi, onların oyunlarına bakması sebebiyle bunlar temelde yasaklanmamış olsa da bunların devamlı sûrette olması yasaklanmıştır. Bu kabilden olan oyun ve satranç da mubahtır ancak bunlardaki devamlılık şiddetle mekruhtur. Kalbi rahatlatmak amacıyla oyun ve eğlenceden lezzet almak mubahtır. Kalbin rahatlaması bazı vakitlerde onun ilacıdır.⁶¹³

Bunlar semâ‘ın kısımları, amaçları ve gerekleri hakkında anlatılanların bir özetidir. Bundan sonra semâ‘ın etkileri ve âdâbı anlatılacaktır.

⁶¹¹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/283.

⁶¹² el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/283.

⁶¹³ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/283.

1.2.5. Semâ‘ın Etkileri ve Âdâbı

Ebû Hâmid [Gazzâlî] şöyle demiştir: “*Bil ki! Semâ ‘ın birinci derecesi dinlenilenin kavranılması / anlaşılması ve dinlenileninin dinleyicide anlam karşılığı bulmasıdır. Bunun sonrasında [dinlenileni] kavrayış, vecdi; vecd de uzuvların hareketini meydana getirir. Şimdi bu üç makamı [Anlayış / Vecd / Harekete Geçiş] görelim:*⁶¹⁴

1.2.5.1. Birinci Makam: Anlayış / Kavrayış / Fehm Aşaması

Bu makam dinleyicinin durumuna göre değişiklik gösterir. Dinleyici için dört durum söz konusudur.⁶¹⁵

[C. IV, s. 175]

İlk Durum: Kişinin semâ‘ının [mûsikî dinlemeye yönelişinin] yaratılışı gereği olması.

Yani kişinin semâ‘dan nağme ve melodilerin lezzetinden başka bir haz [mesela anlamın ifade ettiklerinden bir haz] almamasıdır. Bu semâ‘ın en alt rütbesi olmakla birlikte mubahtır. Deve ve diğer hayvanlar da bu durumda aynıdır. Bütün hayvan türleri güzel sestten lezzet alır.⁶¹⁶

İkinci Durum: Kişinin anlayarak dinlemesi ancak dinlediği ile aklında belirli veya belirsiz bir kişinin canlanması durumudur.

⁶¹⁴ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi ‘d-Dîn*, 2/287.

⁶¹⁵ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi ‘d-Dîn*, 2/287.

⁶¹⁶ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi ‘d-Dîn*, 2/287.

Bu, gençlerin ve şehvet sahiplerinin semâ'ıdır. Onların akıllarında canlananlar, şehvetleri ve hallerinin sonucudur. Bu durum, hakkında en az konuşulması gereken konudur, sadece onun en düşük seviye olduğu ve yasaklandığı belirtilmelidir.⁶¹⁷

Üçüncü Durum: Kişinin duyduklarını, kendisinin Yüce Allah'a karşı yapıp ettiklerine göre uyarlamasıdır.

Onun durumu, sahip olduğu durumdan duruma göre değişir. Bu, müridlerin, özellikle de yeni başlayanların semâ'ıdır. Hiç şüphesiz mürîdin bir amacı vardır, onun amacı Yüce Allah'ı tanımak, O'nunla karşılaşmak, sırrı görerek ve perdeyi kaldırarak O'na ulaşmaktır. Mürîdin bu maksadında seyir halinde olduğu bir yol, azimle yapıp ettikleri ve bu yapıp ettiklerinde karşılaştığı durumlar vardır. Mürîd bir 'itâb [azarlama], hitab, kabul, red, kavuşma, ayrılık, yakınlaşma, uzaklaşma, geçip gidene özlem, beklenene hasret, gelene şevk, ümit, ümitsizlik, yalnızlık, ünsiyet, verilen söze vefa gösterme, verilen söze uymama, ayrılık korkusu, kavuşmanın ferahlığı, sevgilinin hatırlanması, gözetenin koruması, gözyaşlarının boşanması, hasretlerin peşi sıra gelmesi, ayrılığın uzunluğu, kavuşma sözü ya da şiirlerin içerdiği bunlardan başka ifadeleri işittiğinde hiç şüphesiz bunlardan bazıları mürîdin haline isteği üzerine uygun düşebilir, bu kalbini tutuşturacak çakmağı ateşler ve orada ateşi alevlendirir. Bununla oradaki heyecan ve şevk kuvvetlenir ve kendisine sıra dışı birtakım haller sebebiyle ataklar gelir.⁶¹⁸

[C. IV, s. 176]

[Dinleyen kişilerin dinledikleri] sözleri kendi durumlarına uygun bir şekilde anlamlandırma imkanları vardır. Şiiri dinleyen kişinin, şairin sözünün amacına ri'âyet

⁶¹⁷ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/287.

⁶¹⁸ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/287-288.

etmesi gerekmez, aksine her sözün farklı anlamlar ifade eden yönleri vardır, aynı şekilde her anlayış sahibinin de ondan anlam çıkarma noktasında bir payı vardır.⁶¹⁹

İmâm Gazzâlî bu doğrultuda uzun açıklamalı örnekler vermiştir.

Dördüncü Durum: Halleri ve Makamları Geçen Kişinin Semâ‘ı

Bu kişi Yüce Allah’tan başka her şeyi aklından çıkarmıştır, öyle ki kendini, hallerini ve yapıp ettiklerini dahi unutmuştur. Onun hali, Hz. Yûsuf’un güzelliğini görmeleri nedeniyle hayrete düşüp ellerini kesen, hayran kalmaları nedeniyle acılarını hissetmeyen kadınlar gibidir. Bu hâli sûfîler “fenâ-i nefis [benliğin yok olması]” olarak ifade ederler. Kişi, nefsinden [benliğinden] vaz geçerse başka şeylerden haydi haydi vazgeçer. Onun için görünen Birlik’ten hariç her şey yok olmuş gibidir, aynı şekilde görmek de yok olmuştur. Eğer kalp görmeye ve nefsine yönelirse, [asıl] görüneni fark edemez. [Mâsivâyâ] Umursamadan bakan, istiğrak⁶²⁰ halinde gördüğüne, kendisiyle görebildiği gözüne ve ondan lezzet alan kalbine yönelmez. Sarhoşun sarhoşluğundan, lezzet alanın da lezzet alışından haberi yoktur, onlar sadece lezzet aldıkları şeyi bilirler. Ancak bu [hâl] genellikle bir şimşegin çakması gibi sabit kalmaz veya devamlı olmaz. Eğer buna devam edilirse insanın gücü buna takat yetiremez ve ihtimaldir ki onun ağırlığı

⁶¹⁹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/288.

⁶²⁰ İstiğrak: Sâlikin ilâhî sevginin istilâsı altında kendisi ve maddî âlem hakkında hiçbir duygu, algı ve bilince sahip olmaması anlamında tasavvuf terimi. Semih Ceyhan, “Vecd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 42/584.

altından kalkamaz ve kendini helâk eder, tıpkı Ebu'l-Hasan en-Nûrî'den⁶²¹ rivâyet edilen ve kendisinin şu beyiti işittiğinde olanlar gibi:⁶²²

ما زلت أنزل من ودادك منزلاً ... تتحير الأبواب دون نزوله

Sana olan aşkımdan, akılların hayran kalacağı derecelere ulaştım.⁶²³

Ebu'l-Hasan en-Nûrî bu beyiti duyunca ayağa kalktı ve yüzüstü düştü, bu [düşüşü] kesilmiş ve sadece kökleri kılıçlar gibi [keskin] kalmış sazlık kamışların üzerinde oldu. Sabaha kadar bu beyiti tekrarladı, ayaklarından öyle kan akıyordu ki ayaklarının önü doldu ve taşıdı. Birkaç gün sonra da öldü (r.h.).⁶²⁴

[C. IV, s. 177]

Ebü Hâmid [Gazzâlî] şöyle demiştir:

“Bu, anlayış ve vecd’de sıddık / dürüst olanların derecesidir ve derecelerin en üstünüdür. Çünkü hallere göre semâ‘ın, beşerî niteliklerle karışık olması bir çeşit eksikliktir. Eksiksiz olmak, tümüyle nefisten ve hallerden yok olmayla olur. Yani kişi [semâ‘ ile] bunları unuttur ve artık önemseyeceği bir şey kalmaz, tıpkı [Hz. Yusuf’a bakan] kadınların ellerine ve bıçaklarına bakmadıkları gibi. Bu kişi [ancak] Allah ile, Allah’ı, Allah’ta ve Allah’tan یشیر. İşte bu rütbe; hakikatlerin derinliklerine dalan, haller ve ameller kıyısını geçen, tevhidin saflığı ile birleşip, sırf samimiyeti gerçekleştiren, kendisinde bir şey bırakmayıp, aksine tüm insânî vasıflarıyla gayret eden, tüm beşerî niteliklere yönelimini yok eden kişinin rütbesidir. Yok olmayla cesedinin yok olmasını

⁶²¹ Bu kişi Nûriyye adıyla bilinen tasavvufî akımın öncüsü olan Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî'dir. Nitekim metnin devamında anlatılan anekdot da onun hakkında anlatıla gelmiştir. Mustafa Kara, “Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/328.

⁶²² el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/291.

⁶²³ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/291.

⁶²⁴ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/291.

değil, kalbinin yok olmasını kastediyorum. Kalp ile de ondaki kanı, eti değil görünen kalbin [meylettği] ince sırlarını kastediyorum ki onun arkasında Allah'ın emri olan ruhun sırları vardır, onu bilen bilir bilmeyen bilmez, bu sebeple bu sırrın varlığı vardır. Bu varlığın sûreti içerisinde bulunan şey ne ise o öyledir, eğer içerisinde başka bir şey varsa o sanki sadece o içerisinde bulunan şey gibidir. Bunun benzeri cam bir aynadır, çünkü aynanın da kendisinde bir renk yoktur, onun rengi kendisine yansıyanın rengidir. Aynı şekilde bardak da böyledir, o içerisindekini gösterir, onun rengi içindekinin rengidir, kendisinin bir sûreti yoktur, onun sûreti şeklin kabûlüdür, rengi renkleri kabul edebilme isti'dâdıdır.⁶²⁵

Bu, mükâşefe ilimlerinin derinliklerinden bir meseledir, hulûl ve ittihâd iddiasında bulunanların düşünceleri bundan doğmuştur. Bunlar, anlayış / kavrayış makamında anlatılanların bir özetidir. Yüce Allah en iyi bilendir.

1.2.5.2. İkinci Makam: Anlayış'ın Sonrası ve Vecd'in İnişi

İmâm Gazzâlî şöyle demiştir:

Sûfîlerin ve semâ'ın ruhla ilgisini inceleyen hukemânın, vecdin hakîkatı hakkında uzun konuşmaları vardır. Şimdi bu [konudaki] hakîkatin ortaya konulabilmesi için onların sözlerinden aktaracağız.⁶²⁶

[C. IV, s. 178]

⁶²⁵ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi 'd-Dîn*, 2/291.

⁶²⁶ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi 'd-Dîn*, 2/292.

Sûfilere gelecek olursak; Zünnûn el-Mısrî⁶²⁷ semâ‘ hakkında: “*Vecd Hak’tan gelir, ve kalbi Hak’ka yöneltir. Kim ona [semâ‘ya] hakkıyla kulak verirse Hak’kı bulur ve kim onu nefsiyle dinlerse zındıklaşır.*” demiştir. Zünnûn el-Mısrî, vecdi “*kalpleri hakka çeken*” olarak tabir etmiş gibidir ve o vecdi, semâ‘ ile vârid olanlarda [meydana gelenlerde] bulmuş, semâ‘ı “*Hak’tan gelen [Vârid-i Hak]*” olarak isimlendirmiştir.⁶²⁸

Ebü’l-Hüseyn ed-Derrâc⁶²⁹ da semâ‘daki vecdinden şöyle bahsetmiştir: “*Vecd semâ‘ anında ortaya çıkan bir durumdan ibarettir. Semâ‘ beni güzellik diyarında döndürdü, bana nimet içerisinde Hak’kın varlığını buldurdu, beni huzur kadehine kandırdı, râzı olunanların menziline ulaştırdı, gezilecek çayırlara ve gökyüzüne çıkardı.*”⁶³⁰

eş-Şiblî⁶³¹ şöyle demiştir: “*Semâ‘ın dışı fitne, içi ise ibrettir. Kim işaret edileni bilirse ona ibretin dinlenilmesi helaldir, ancak sema‘ fitneyi davet edebilir, kötülöklere maruz bırakabilir.*” Sûfilerin bu şekilde birçok ifadesi bulunmaktadır.⁶³²

Hukemâya gelirsek; onlardan birisi şöyle demiştir: “*Kalpte yüce bir fazîlet vardır. Konuşma yetisi, onu kelimelerle dışarı çıkarmaya güç yetiremez, kişi onu nağmelerle [الحن] dışarı çıkartır ve o [kalpteki yüce fazîlet] açığa çıktığında da kişi sevinir ve coşar.*

⁶²⁷ Zünnûn Ebü’l-Feyz Sevbân b. İbrâhîm el-Mısrî el-İhmîmî (ö. 245/859 [?]): İlk dönem sûfilerinden. Necdet Tosun, “Zünnûn el-Mısrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 44/575.

⁶²⁸ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*, 2/292.

⁶²⁹ İsmi Sa‘îd b. el-Hüseyn’dir, Bağdat’lı sûfidir, h. 320 senesinde vefat etmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/153.

⁶³⁰ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*, 2/292.

⁶³¹ Ebû Bekr Dülef b. Cahder (Ca‘fer b. Yûnus) eş-Şiblî (ö. 334/946): İlk sûfilerden. Dilaver Gürer, “Şiblî, Ebû Bekir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010), 39/125.

⁶³² el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*, 2/292.

Öyleyse siz de nefsi dinleyin, onunla fısıldaşın ve zevahirle / görünenlerle konuşmayı bırakın.”⁶³³

[Yine] Hukemâdan birisi şöyle söylemiştir: “*Semâ’ın mahsülü düşüncedeki zayıflığı canlandırmak, fikirdeki durgunluğu gidermek, anlayış ve görüşteki tembelliği ve durgunluğu uzaklaştırmak, üzüntüyü gidermek, her düşünce ve niyette mutlu olmak, hedefe ulaşmak, hata yapmamak, [menzile] ulaşmak ve yavaşlamamaktır.*”⁶³⁴

Sonrasında, Gazzâlî vecdin ifade ettiği anlamı şöyle ifade etmiştir:

“Vecd, semâ’ın açığa çıkardığı bir haldir. Vecd, semâ’ın ardından Hak’tan vârid olur,”⁶³⁵

[C. IV, s. 179]

dinleyen [kişi], onu özünden bulur. Bu hal iki kısımdan uzak değildir: Ya bu hal, ilimlerden ve uyarılardan kabûl edilen mükâşefe⁶³⁶ ve müşahedelere⁶³⁷ vesîle olur; ya da bu hal, ilimlerden ve uyarılardan⁶³⁸ kabûl edilmeyen özlem, korku, hüzn, endişe, mutluluk, üzüntü, pişmanlık, hoşlanmak, sıkılmak gibi hallere ve dönüşümlere sebep olur. Semâ’ bu halleri canlandırır ve güçlendirir. Eğer bu haller zayıf olur, zâhirde /

⁶³³ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/292.

⁶³⁴ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/292.

⁶³⁵ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/293.

⁶³⁶ Keşf: Aklın ve duyuların yetersiz kaldığı ilâhiyyât konularında doğrudan bilgi edinme yolu anlamında bir tasavvuf terimidir. Çok defa “keşf” anlamında kullanılan “mükâşefe” ise: İki şey arasındaki perdenin kalkması ve bu iki şeyin birbirine karşı açığa çıkması anlamına gelmektedir. Süleyman Uludağ, “Keşf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2022), 25/315.

⁶³⁷ Müşâhede: Allah’ın zuhur ve tecellilerini görme anlamında tasavvuf terimi. Süleyman Uludağ, “Müşâhede”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/152.

⁶³⁸ el-Gazzâlî “ve uyarılardan” ifadesini kullanmamasına rağmen Nüveyrî metinde aktardığımız şekilde ifade etmiştir. el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/293.

görünürde hareket olmaz ve sakın kalınırsa ya da [kişinin] hal ve hareketi âdetin [olağanın] aksine değişirse bu vecd olarak isimlendirilmez. Zâhirinde [bizzat dış görünüşünde] bu ortaya çıkarsa o zaman ortaya çıkışının, görünüşteki değişiklik ve hareketin güçlü veya zayıf oluşuna göre ister zayıf olsun ister güçlü olsun bu vecd olarak isimlendirilir. Görünür şeklindeki hareketlerin değişiklikten muhafaza edilmesi vecdin uzuvlar üzerindeki kuvvet ve kudretine göredir. Vecd bâtında [insanın içinde] güçlü olabilir ama sahibinin kuvveti sebebiyle görünürde bir değişiklik olmaz, [bunun sonucu olarak] ortaya çıkan [vecd] zayıf olduğu [kaldığı] için ve bağları gevşek olduğu için harekete geçirmez.⁶³⁹

İlk mânâyâ işaret ederek Ebû Saîd b. el-A'râbî⁶⁴⁰ vecd hakkında: “*Vecd, er-Rakîb'in [gözetleyen, denetleyen] görülmesi, kavrayışa sahip olunması ve gaybın gözlenmesidir.*”⁶⁴¹ demiştir.

Semâ'ın kalpte keşfedilmemiş şeylerin keşfini ortaya çıkarması uzak bir ihtimal değildir. Keşif birçok sebeple ortaya çıkabilir. Onlardan biri uyarımadır, semâ' onun uyarıcısıdır. Bir diğer sebep olarak hallerin değişmesi, o hallerin müşâhedesi ve onların kavranılması da keşfe sebep olabilir. O hallerin kavranılması, keşf gelmeden önce bilgi sahibi olunmayan şeylerin açıklanmasına faydalı olan bir çeşit ilimdir.⁶⁴²

Keşfin bir diğer sebebi kalbin arındırılmasıdır. Semâ' kalbin saflaştırılmasında etkilidir, saflık mükâşefenin bir sebebidir.⁶⁴³

⁶³⁹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/293.

⁶⁴⁰ Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-Basrî (ö. 341/952): İlk sûfi müelliflerden, muhaddis. Ethem Cebecioğlu, “İbnü'l-A'râbî, Ebû Saîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 20/493.

⁶⁴¹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/293.

⁶⁴² el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/293.

⁶⁴³ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/293.

Keşfin bir diğer sebebi kalbin canlılığının semâ'ın kuvveti ile uyanmasıdır. Bu sayede daha önce güç yetiremediği müşahedeye karşı güçlenir, bu durum tıpkı üzerindeki yüke güç yetiremeyen devenin [güzel nağmeler işitmesinin] sonrasında buna güç yetirebilmesi gibidir.⁶⁴⁴

Bu keşifler melekût⁶⁴⁵ [gayb] âleminin sırlarının derinlemesine düşünülmesiyle olur. Devenin, yükü taşıyan bir vasıta olması gibi, bu sebepler de keşfin sebebi olan birer vasıtaadır. Üstelik kalp arınırsa Hak ona⁶⁴⁶

[C. IV, s. 180]

müşâhede sûretinde görünür ya da uyanıkken veya uyku halinde rüyadayken hafif bir sesle gâipten okunan manzum bir söz olarak duyulabilir ve uyku halinde rüyadayken duyulması nübüvvetten bir cüzdür. Bunu gerçekleştirecek olan ilim mu'âmele ilminin dışındadır.⁶⁴⁷ Bu durum⁶⁴⁸ tıpkı Muhammed b. Mesrûk el-Bağdâdî'den rivâyet edilen ve onun söylediği rivâyetteki gibidir: “*Câhillik günlerimden bir gün dışarı çıkmıştım, kendimden geçmiş bir halde şu beyiti tegânnî ediyordum.*”⁶⁴⁹

بطور سیناء کرم ما مرت به

⁶⁴⁴ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/293.

⁶⁴⁵ Melekût: Gayb âlemini veya vücûd mertebelerinden birini ifade eden tasavvuf terimi. Nihat Azamat, “Melekût”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2004), 29/47.

⁶⁴⁶ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/293.

⁶⁴⁷ Gazzâlî'ye göre tasavvufla ilgili ilimler mükâşefe ilmi ve muâmele ilmi olmak üzere ikiye ayrılır. Muâmele ilminin konusu sabır, şükür, ihlâs ve bunların zıtları olan acelecilik, nankörlük ve riya gibi kalbin hallerine ilişkin bilgilerdir. Mükâşefe ilmi ise arındırılan ve temizlenen kalpte bir nurun zuhur etmesi veya ilâhiyyâtla ilgili hususlarda perdenin açılıp hak olanın gözle görülürcesine apaçık ortaya çıkmasıdır. Uludağ, “Keşf”, 25/315.

⁶⁴⁸ “Kalbin arınması durumunda Hak'ın manzum bir söz olarak kendisini duyurabileceği” kastediliyor.

⁶⁴⁹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/293.

إلا تعجبت ممن يشرب الماء

“Sînâ Dağı’nda uğradığım bir üzüm bağı var ki [onun suyunu bırakıp] su içene sadece şaşarım.”

Bunu takiben şöyle denildiğini duydum:

وفي جهنم ماء ما تجرعه

خلق فأبقى له في الجوف أمعاء

Cehennemde bir su vardır ki onu yutan mahlukun karnında bağırsaklar kalır [diğer şeyleri yok eder].

O: “Bu benim tövbe etmemin, ilimle iştigal etmemin sebebidir.” dedi.⁶⁵⁰

Ebû Hâmid [Gazzâlî] şöyle demiştir:

“Gınânın kalbin arındırılmasındaki tesirine bakın, öyle ki hakikat; cehennemin nitelenmesinde ve nazmedilmiş ölçülü bir sözün açıktan işitilmesinde ifadesini bulmuştur.⁶⁵¹ Kalp arındığında derinden sesler duyabileceği gibi, göz de aynı şekilde Hızır Aleyhi’s-Selâm’ın sûretini görebilir. O gönül erbâbına farklı şekillerde görünebilir. Bunun gibi arınma durumlarında kalpler susuzluk halindeyken bir keşif meydana gelir. Bu sebeple Rasûlullah: “Mü’minin firâsetinden⁶⁵² sakının çünkü o Yüce Allah’ın nûru ile görür.”⁶⁵³ demiştir.⁶⁵⁴

⁶⁵⁰ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/293.

⁶⁵¹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/293.

⁶⁵² Firâset: İnsanların, diğer varlık ve olayların iç yüzünü keşfetme, gelecek hakkında doğru tahminlerde bulunma melekesi anlamında bir terim ve bu konuyu ele alan ilim dalı. Süleyman Uludağ, “Firâset”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 13/116.

⁶⁵³ et-Taberânî, *Mu‘cemü’l-Kebîr*, 8/102 (No. 7497).

⁶⁵⁴ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/294.

Gazzâlî sözlerine şu şekilde devam etmiştir: “*Vecdin sonucu bazı keşif ve hallere uzanır, bunlardan her biri; kişinin kendine gelmesi halinde [aklı başındayken] ifade edebilmesi mümkün olan*⁶⁵⁵ *ve kesinlikle [hiçbir halde] ifadesi mümkün olmayan şeklinde ikiye ayrılır.*”⁶⁵⁶

Gazzâlî bu durum için örnekler vermiştir ki onlardan biri şöyledir:

“Bir fakîhe birbirine benzer iki mesele arz edilir. Fakîh meselelerin hükümleri arasındaki inceliği fark eder ancak ne kadar fasîh konuşabilse de insanlara bunların arasındaki farkı anlatabilecek ifadeyi bulamaz. Farkın inceliğini anlar ancak bunu ifade etmeye imkân bulamaz.”⁶⁵⁷

[C. IV, s. 181]

Bu farkın inceliğini anlaması kalbinde tesadüf bulan bir incelik ile olmuştur. Onun kalbinde meydana gelmesinin şüphesiz bir sebebi ve Allah katında bir aslı vardır. Bunun ifade edilmesinin mümkün olmayışı ise dildeki ifade eksikliğinden ziyâde ibârenin ifade ettiği anlamın o inceliğe ulaşamamasındadır.⁶⁵⁸

Hâl’e gelecek olursak; nice kimseler sabahladığı vakit kalbinde bir sıkılma veya ferahlama hisseder ve bunun sebebini bilmez. Kişi bir şey hakkında düşünür ve bu şey kendisini öyle etkiler ki bu etkinin sebebini unuttur sadece kendisinin hissettiği etki kalır. Kişinin hissettiği hal mutluluk olduğunda kendisinde mutluluğa neden olan sebep hakkında düşünür; hüzn olduğunda ise onun hakkında düşünmeyi unuttur ve onun peşi

⁶⁵⁵ Nüveyrî “kişinin kendine geldikten sonra dahi ifade edebilmesi mümkün olmayan (التعبير يمكن لا ما)” şeklinde ifade etse de doğrusu el-Gazzâlî’nin “...ifade edebilmesi mümkün olan (التعبير يمكن ما)” şeklindeki ifadesidir. el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/294.

⁶⁵⁶ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/294.

⁶⁵⁷ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/295.

⁶⁵⁸ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/295.

sıra gelen etkiyi hisseder. Bu hissettiği hal mutluluk ya da hüznün kelimelerinde doğrudan karşılık bulamayan, kastedilenin tam olarak ifade edilemediği garip bir hal olabilir ki bu ancak ölçülü şiirin inceliği ile ifade edilebilir. Ölçülü şiirle [manzum] ölçüsüzün [mensur] arasındaki farkı insanlardan bir kısmı anlarken diğerleri anlamaz. Şüphesiz bu ölçülü ve ölçüsüzün arasındaki fark ancak incelik sahiplerinin idrak edebildiği bir haldir. Bu halin gâyesinin incelik [zevk] sahibi olmayanlara ifade edilebilmesi mümkün değildir. Nefisde korku, hüznün ve sevinç gibi meşhur mânâlardan ziyâde garip olarak nitelenen hâller vardır, bunlar anlaşılan gınânın dinlenilmesi dolayısıyla meydana gelir. Telli çalgılar ve diğer nağmelere gelecek olursak -ki onların anlamları yoktur- onlar nefsi etkilediği zaman şaşırtıcı bir tesir meydana getirir, bu telli çalgıların düşürdüğü hayretin ifadesi mümkün değildir. O [bazen] özlem olarak ifade edilir ancak sahibinin neye özlemini ifade ettiği bilinmez, bu hayret vericidir. Nefsi telli çalgıları, şahîn ve benzerî çalgıları dinleyerek çoşan kişi, neye özlem duyduğunu bilmez. Nefsinde ne olduğunu bilmediği bir şeyi isteme durumuna benzer bir hal meydana gelir. Öyle ki bu durum sıradan insanlarda da kalbinde ne bir insan ne de Yüce Allah sevgisinin galip gelmediği kişide de görülebilir. İşte bu durumun bir sırrı vardır. O da her özlemin iki esası olduğudur: Onlardan ilki özleyen niteliği ki o bir çeşit özlenen şeyle olan uygunluktur. İkincisi; özlenen şeyin ve ona⁶⁵⁹

[C. IV, s. 182]

kavuşma yolunun bilinmesidir. Eğer özlemin duyulduğu nitelik, özlenen ve ilgi çekici nitelik bilinir ve bulunursa, kalbi harekete geçirir ve onun ateşini tutuşturur, bu da kaçınılmaz olarak dehşet ve hayrete sebep olur. Mesela bir erkek hiç kadın sûreti görmeden, cinsî münâsebeti bilmeden yetişse bile sonrasında ergenliğe ulaştığında kendisinde şehvet ateşi baskın gelir ve cinsî münasebetin ne olduğunu bilmediği için

⁶⁵⁹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/295.

içindeki iştiyâkın neye olduğunu da kadın sûretini de bilemez. İşte bunun gibi insanın bir üst alemle ve Sidretü'l-Müntehâ'da ve Firdevs-i 'Alâ'da vaat edilen lezzetlerle bir ilişkisi söz konusudur ancak insan bu şeylerin ne olduğunu değil de sadece onların isimlerini ve sıfatlarını düşünebilir. Bu tıpkı “cinsî münâsebet” ifadesini ve “kadın” ismini duyan ancak mukayese yapabilecek hiçbir kadın veya erkek sûreti görmemiş, hatta kendi sûretini bile -aynada dahi- görmemiş kimsenin örneği gibidir. Semâ' kişide özlemi harekete geçirir, ancak kişinin cehâletindeki aşırılık ve dünya ile meşgul olması ona kendisini, Rabbini, arzuladığı şeye olan yönelişini ve doğal olarak neye özlem duyduğunu unutturur, kalbi onu, ne olduğunun farkında olmadığı bir şeye mahkum eder, kişi hayrete düşer, sarsılır, kafası karışır ve çıkış yolunu bilmeyen kapana düşmüş kişi gibi olur. Bu ve benzeri hallerin hakikati tam olarak idrak edilemez, bunun ifadeye dökülerek nitelenmesi mümkün değildir.⁶⁶⁰

[Sonuç olarak] Vecd, “açıklanması mümkün olan” ve “açıklanması mümkün olmayan” olarak iki kısma ayrılır.⁶⁶¹

Gazzâlî sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

“Biliniz ki vecd ortaya çıkması itibariyle kendiliğinden [irade olmaksızın] ve zorlama [irade ile yapmacık] olarak ikiye ayrılır ki bu zorlama ile ortaya çıkan vecd, “Tevâcüd” olarak isimlendirilir. Bu zorlama ile vecde gelmek olan tevâcüd, kınanan⁶⁶² ve övülen olarak ikiye ayrılır ki kınanan da kasıt gösteriştir [riyadır] ve olmadığı halde yüce haller varmış gibi gösterilmesidir. Övülen tevâcüdde yüce hallere ulaşılmaya, onları kazanmaya ve onları bir şekilde [yapmacık olarak dahi olsa] edinmeye çabalanır. [Bu övülür] çünkü buradaki kazanç yüce hallerin elde edilmesine yöneliktir. Bu sebeple

⁶⁶⁰ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/295.

⁶⁶¹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/295.

⁶⁶² el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/295.

Rasûlullah Kur'ân okunuşunun ağılatmadığı kimseye ağlamasını ve hüzünlenmesini⁶⁶³ emretmiştir..⁶⁶⁴

[C. IV, s. 183]

Bu haller başlangıçta yapmacık olarak zorlama ile dahi yapılsa sonunda gerçek olur. Tekellüf [yani bir şeyi zorlama ile, yapmacık olarak yapma] nasıl yapmacık olarak bu fiili yapan kimsenin nihâyetinde bunu tab'î [doğal olarak, içten gelerek] yapmasına sebep olmasın! Kur'ân'ı öğrenen herkes ilk başta onu zor ezberler, onu okurken de zihnine getirmeye çalıştığında da zorlanır, uzun uzun düşünür ancak sonrasında dili alışkanlık kazanır ve namazda veya diğer vakitlerde dilinden kelimeler akar. Hatta öyle olur ki kişi, sûrenin tamamını okuduğunun farkında bile olmaz, ne zaman ki sûrenin sonuna gelir farkında olmadan okuduğunu o zaman anlar..⁶⁶⁵

Ebû Hâmid [Gazzâlî] bu duruma benzer örneklerden bahsettikten sonra şöyle demiştir:

“Yüce haller kaybolduğunda ümitsizliğe kapılmak gerekmez, bilakis semâ‘ ve diğer araçlarla bunları elde etmeye çalışmak gerekir. Sıkça görülmektedir ki bir kimse, bir kişiye aşık olmak isteyip de olamaz ancak o kişiyi hep kendine hatırlatır, devamlı onu düşünür, onun sevilen vasıflarını ve övülen ahlakını benliğine yerleştirirse sonunda ona aşık olur ve bu aşk kalbine iyice yerleşir [kök salar], artık istese de onu kalbinden çıkaramaz, ondan kurtulamaz. İşte Yüce Allah’a olan sevgi, O’nunla karşılaşmaya olan özlem, O’nun gazabından korkmak ve diğer yüce haller de bu şekildedir. Eğer insan bunları kaybederse onları elde etmeye çalışmalı, bu şekilde vasıflandırılan kişilerle bir arada bulunmalı, onların hallerini seyretmeli, onların sıfatlarıyla kendisini

⁶⁶³ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Bâbu’l-Huzn ve’l-Bekâ”, 19 (No. 4196).

⁶⁶⁴ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/296.

⁶⁶⁵ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/296.

güzelleştirmeli, onlarla semâ‘ sırasında birlikte oturmalı, Allah’a kendisini de bu hallerle rızıklandırması için dua etmeli, [Yüce Allah’ın bu hallerin] sebeplerini kolaylaştırması için yalvarmalıdır. Semâ‘ edenlerle, salihlerle, Allah’tan korkanlarla, O’nu sevenlerle, O’na özlem duyanlarla, huşû duyanlarla birlikte oturmak onun [yüce hallerin] sebeplerindendir. [Bu kimselerle] birlikte bulunan kişiye onlardan bilmediği nitelikler sirayet eder. Aşkın ve diğer hallerin bu sebeplerle elde edilebileceğinin delili Rasûlullah’ın şu duasıdır: “*Allah’ım beni; sevginle, senin sevdiğinle ve senin sevgine yaklaştıracak olan sevgiyle rızıklandır.*”⁶⁶⁶ Rasûlullah duasını sevgi isteği noktasında uzun tutmuştur.⁶⁶⁷

Gazzâlî şöyle devam etmiştir: İşte bunlar vecdin; “mükâşefeler” ve “haller” olarak, onların da “îzâhı mümkün olan ve olmayanı” ile “irâdî [kendini zorlama yoluyla] olan” ve “irade dışında [doğal meydana gelen] olan” şeklindeki kısımlandırılmasının açıklamasıdır.⁶⁶⁸

[C. IV, s. 184]

1.2.5.3. Üçüncü Makam: Semâ‘ın Zahirî-Batınî Âdâbı ve Vecdin Övülen ve Yerilen Etkileri

İmam Ebû Hâmid [Gazzâlî], semâ‘ın âdâbının [gereklerinin] şunlar olduğunu söylemiştir:

İmam Ebû Hâmid [Gazzâlî]: “Semâ‘ın beş âdâbı vardır.” demiştir.⁶⁶⁹

⁶⁶⁶ et-Tirmizî, *Sünenü’l-Tirmizî*, “Ebvâbu’d-Duavât”, 45 (No. 3491).

⁶⁶⁷ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*, 2/296.

⁶⁶⁸ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*, 2/296.

⁶⁶⁹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*, 2/301.

Semâ‘ın beş âdâbından ilki: [Semâ‘ için] Zaman, Mekan ve İhvân‘ın Uygun Olması

Cüneyd şöyle demiştir: “*Sema‘ üç şeye ihtiyaç duyar [sema‘ için üç şey gereklidir]: zaman, mekan ve ihvan, eğer bunlar yoksa sema‘ etme.*”⁶⁷⁰

Gazzâlî sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Bunun anlamı [zamandan kasıt] şudur; eğer semâ‘ ile yemek, husumet veya namaz vaktinde veya kalbin huzursuz olarak halden hale geçtiği bir anda iştigal olunursa bunun bir faydası olmaz, işte bu zamana riâyettir, kalbin boş olduğu bir an uygundur. Mekân’a gelirse, mekanın⁶⁷¹ işlek bir sokak, çirkin görünümlü bir yer, içerisinde kalbi meşgul edecek bir sebep bulunan bir yer olmasından kaçınmak gerekir.”⁶⁷²

İhvan’a gelirse, eğer semâ‘ı reddeden, görünümde zahid, kalbin derinliğinde ise müflis olan başka türden kişiler [ihvan içerisinde] bulunursa bu meclise ağırlık verir ve kalp bu ağırlıkla meşgul olur. Aynı şekilde dünya ehlinde olan kibirli bir kimse bulunur da bu kişinin gözetilmesi ve ona uyulması gerekiyorsa ya da tasavvuf ehlinde olup kendini vecde zorlayan, vecd, raks ve elbise yırtma ile riya eden bir kimse bulunursa -ki bunların hepsi bir kargaşaya sebep olur- bu şartlarda en iyisi semâ‘ı terk etmektir.”⁶⁷³

Semâ‘ın beş âdâbından ikincisi: Hâzırûn‘un (Orada Bulunanların -Semâ‘a Karşı-) Durumu

⁶⁷⁰ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi‘d-Dîn*, 2/301.

⁶⁷¹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi‘d-Dîn*, 2/301.

⁶⁷² el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi‘d-Dîn*, 2/302.

⁶⁷³ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi‘d-Dîn*, 2/302.

Şeyhin çevresinde kendilerine semâ'ın zarar vereceği müridler varsa onların huzurunda semâ' etmemek gerekir. Eğer semâ' edilecekse onlar başka bir işle iştigal ettirilir.⁶⁷⁴

Semâ'dan istifade edemeyen üç müridden ilki: yol kat etmeyip derece olarak düşük olan, sadece görünürde bir şeyler yapan kişidir ki bu kişi semâ'dan bir lezzet almaz. Bu kişinin semâ' ile iştigali boş bir şeyle iştigal etmesi gibidir. Bu kişi oyun, eğlence ehli de değildir, semâ'dan zevk alacak zevk ehlinde de değildir. Bu kişinin zikirle ya da hizmetle iştigal ettirilmesi gerekir aksi halde zamanını boşa harcamış olur.⁶⁷⁵

Semâ'dan istifade edemeyen üç müridden ikincisi: semâ'dan lezzet alan ancak kendisinde şehvî duygulardan ve beşerî sıfatlardan paylar bulunan ve bunlara yönelimleri olan kişidir, o kişi şehveti kırılanda kadar sıkıntılarında güvende olamaz. Belki de semâ' bu kişilerdeki eğlence ve şehvete olan çağrışı harekete geçirir ve onun yolunu keserek kemâle ermesini engeller.⁶⁷⁶

[C. IV, s. 185]

Semâ'dan istifade edemeyen üç müridden üçüncüsü: şehvetini kıran, sıkıntılarında emin olan, basireti açılan ve kalbini Yüce Allah'ın sevgisi kaplayan ancak zahirî ilme hakim olmayan, Allah'ın isim ve sıfatlarını, O'nun hakkında câiz olan ve muhâl olanı bilmeyen kişidir. Bu kişiye semâ' kapısı açıldığında işitilene câiz olsun olmasın Allah hakkında düşünür. Bu şekildeki küfür olan düşüncelerinin vereceği zarar,

⁶⁷⁴ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/302.

⁶⁷⁵ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/302.

⁶⁷⁶ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/302.

semâ‘dan elde edeceği faydadan çok daha büyüktür. Sehl:⁶⁷⁷ “*Kitap ve sünnetin kabul etmediği her vecd batıldır.*” demiştir.⁶⁷⁸

Semâ‘ bu anlatılan kişiler gibi olanlar için ve kalbi dünya sevgisi ile, övülme ve yüceltilme şehveti ile kirlenmiş kişiler için uygun değildir. [Sırf] Zevk için ve tabiat itibarıyla hoşlanıldığı için semâ‘a katılan kişiler için de semâ‘ uygun değildir. Semâ‘ bu kişiler için adet haline gelerek onları ibadetten ve kalplerine yönelmekten alıkoyar, ayrıca onların edeb yolunu kesintiye uğratır. Semâ‘ ayakları kaydırır bu sebeple zayıfları ondan korumak gerekir.⁶⁷⁹

Semâ‘ın beş âdâbından üçüncüsü: Konuşanın Söylediklerine Kulak Vermek

Kişinin, kalbini uyanık tutarak çevreye ilgi göstermemesi, [diğer] dinleyenlerin yüzlerine ve vecd hallerine bakmaktan kaçınarak kendisiyle meşgul olması, kalbini düzeltmesi ve kalbindeki Yüce Allah‘ın rahmetinden açtığı sırrı gözlemlemesi, arkadaşlarının kalplerini karıştıracak hareketlerden kaçınması, oturaklı ve ağırbaşlı / sessiz olması, öksürme ve esnemenen mümkün olduğunca kaçınması gerekir. Ayrıca kalbinde derin düşüncelere dalmış gibi başını içine kapayarak oturması, alkış, raks ve diğer irâdî olarak yapılan, yapay ve rişâkâr hareketlerden kaçınması gerekir. Konuşma esnasında gereksiz konuşmadan kaçınarak susması gerekir. Eğer vecd galip gelir de kişi istemeden hareket ederse bu kişi mazur görülür ve kınanmaz. Bu kişi kendine geldiği anda sessiz sakin haline geri döner. “*Vecdi hemen bitti / kesildi.*” denileceğinden utanarak vecd hali devam ediyor gibi göstermemesi gerekir. Aynı şekilde “*Bu katı kalplidir, saflık*

⁶⁷⁷ Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. İsâ b. Abdillâh b. Refi‘ et-Tüsterî (ö. 283/896): Sûfî ve müfessir. Mustafa Öztürk, “Sehl et-Tüsterî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2009), 36/321.

⁶⁷⁸ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi‘d-Dîn*, 2/302.

⁶⁷⁹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi‘d-Dîn*, 2/302.

ve hassaslıktan yoksundur.” denileceğinden korkarak tevâcûde [kendini zorlayarak vecde] gelmemelidir.⁶⁸⁰

[Gazzâlî şöyle devam etmiştir:] Vecdin kuvveti harekete geçirir. Aklın ve kendine hakim olmanın kuvveti ise azaların hareketini kontrol altında tutar. Bunlardan biri bir diğerine kuvveti ile ya da karşısındakinin zayıflığı ile üstün gelebilir. Noksanlık ve kemâlât da bu meyandadır.⁶⁸¹

[C. IV, s. 186]

Dolayısıyla vecd halinde kendini titreyerek yere atan kişinin, bu titremeye karşı sakin durandan vecd bakımından daha kuvvetli olduğunu zannetmemek gerekir. Cüneyd de ilk zamanlar semâ‘ sırasında hareket ederdi ancak sonrasında hareket etmez oldu. Ona bu durum sorulduğunda o [âyet-i kerimeden atıfta bulunarak]: “تَمُرُّ وَهِيَ جَامِدَةٌ تَحْسَبُهَا الْجِبَالُ وَتَرَى: “Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın.⁶⁸²” “شيءٌ كُلُّ أَثَقَنِ الَّذِي اللَّهُ صُنْعَ السَّحَابِ مَرَّ”⁶⁸³ Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler.” cevabını vermiş ve kalbin muzdarip olarak [kendinden geçerek, titreyerek] melekût aleminde dolaştığına, uzuvların ise görünürde sakin kalarak uslandığına işaret etmiştir.⁶⁸³

Semâ‘ın beş âdâbından dördüncüsü: Kişinin, kendini kontrol edebilmeye muktedir iken ayağa kalkmaması ve ağlayarak sesini yükseltmemesidir. Ancak raks etmek ve riya maksadı olmaksızın ağlamak mubahtır. Çünkü ağlamak hüznlenmeye; raks ise sevinç ve canlılığa neden olur. Mubah olan tüm sevinçlerin harekete geçirilmesi ise câizdir. Bu haram olsaydı Hz. Âişe Rasûlullah ile Habeşlileri oynarken

⁶⁸⁰ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi‘d-Dîn*, 2/302.

⁶⁸¹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi‘d-Dîn*, 2/303.

⁶⁸² *Kur‘an Yolu Meâli*, en-Neml 27/88.

⁶⁸³ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi‘d-Dîn*, 2/303.

seyretmezdi.⁶⁸⁴ Sahâbeden bir grup hakkında rivayet edildiğine göre bu kimseler, kendilerini sevindiren bir haber aldıklarında [sevinçten] raks [حجل] etmiştir.⁶⁸⁵ Bu durum, Hz. Hamza b. Abdulmuttalib'in [şehid olmasının ardından] kızının yetiştirilip terbiye edilme sorumluluğunu kimin üstleneceği ilgili olarak Hz. Ali b. Ebî Tâlib, abisi Hz. Câfer ve Zeyd b. Hârise arasında çıkan anlaşmazlığın anlatıldığı kıssada uygun görülmüştür. Rasûlullah Hz. Ali'ye: “*Sen bendensin ve ben sendenim.*” deyince Hz. Ali [sevinçten] raks etmiştir. O, Cafer'e: “*Sen yaratılış ve huy olarak bana benziyorsun.*” dediğinde bu sefer Cafer [sevinçten] sıçramıştır. O, Zeyd'e: “*Sen kardeşimiz ve yardımcımızsın.*” dediğinde ise Zeyd [sevinçten] sıçramıştır.⁶⁸⁶ Hadis bu şekildedir. Hacele [حجل], raks etmektir ve bu bir neşe veyahut özlem sebebiyle olur. Bunun hükmü ise sebebine bağlıdır. Eğer bu neşe övülen bir şey için ise, bu neşeyi artıracak şekilde hacele / raks etmek de övülür. Eğer [bu neşe] mubah [olan bir şey için] ise, bu [neşeyi artıracak şekilde hacele / raks etmek de] mubahtır. Eğer [bu neşe] kınanan [bir şey için] ise, bu [neşeyi artıracak şekilde hacele / raks etmek de] kınanır. Evet, bu şekilde raks etmek büyüklere ve örnek teşkil eden kimselere yakışmaz çünkü bu hareketlerin çoğu oyun ve eğlenceden doğar ki bu hareketler insanların gözünde oyundan başka bir şey değildir.⁶⁸⁷

[C. IV, s. 187]

Örnek alınan kimselerin insanların gözünden düşmemeleri ve örnekliklerinin terk edilmemesi için bu hareketlerden kaçınması gerekir.⁶⁸⁸

⁶⁸⁴ Buhârî, *Şahîhu'l-Buḥârî*, 'Îdeyn", 25 (No. 988).

⁶⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 2/213 (No. 857).

⁶⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 2/213 (No. 857).

⁶⁸⁷ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/304.

⁶⁸⁸ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/304.

Elbise yırtma meselesine gelinirse; gayr-i ihtiyârî olarak, kontrolün kaybedilip yapılması haricinde buna ruhsat yoktur. Vecd'in elbise yırttıracak şekilde baskın gelmesi uzak bir ihtimal değildir. Böyle bir kimse ya vecdin sekr halinde olduğunun farkında değildir ya da bunun farkındadır ancak kendisini zapt etmeye güç yetiremeyecek şekilde bir titreme / sarsılma halindedir, bu kişinin elbiselerini istemsizce yırttığı görülür. Hareket ederek veya elbise yırtarak rahatlar, bir hastanın kontrolünü kaybederek inlemesi gibi kontrolünü kaybeder. Bu, ihtiyârî bir hareket olmakla birlikte buna sabretmeye çalışsa da güç yetiremez. Neticesi iradeye bağlı olan her fiilin terki insan muktedir değildir. Örneğin nefes almak iradeye bağlı bir fiildir [ancak] insan nefesini tutmaya çalışsa bir süre sonra içinden nefes almak zorunda kalır. Feryat etmek ve elbiseleri yırtmak da bunun gibidir, bu sebeple bunlar haram olarak nitelendirilemez.⁶⁸⁹

Semâ'nın beş âdâbından beşincisi: Topluluğa Ayağa Kalkma Hususunda Uymak

Topluluk içinden birisi riya etmeksizin, kendini zorlamadan, gerçekten vecde gelerek ayağa kalkarsa veyahut kendi isteği ile herhangi bir vecd göstergesi olmadan ayağa kalkar ve oradaki topluluk da ona uyarsa, onlara uymak gerekir, bu oradaki topluluk adabıdır. Bu durum toplulukta genel bir âdet haline gelmiştir; bu sebeple vecde gelen kimsenin başlığını çıkarması veya elbisesini yırtması durumunda oradakiler de başlarındakini veya elbiselerini çıkarırlar. Bu hareketlerdeki muvafakat sohbet ve arkadaşlığın / yoldaşığın güzelliklerindendir. Buna muhalif olmak yabânîliktir. Her topluluğun bir usûlü / âdâbı vardır ve o topluluğun âdetleri üzerinden hareket etmek gerekir. Tıpkı haberde vârid olduğu üzere⁶⁹⁰ eğer bir yerde bir âdet varsa orada hüsn-i

⁶⁸⁹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/304.

⁶⁹⁰ Burada kastedilen Hz. Peygamber'in şöyle söylediği aktarılan rivâyettir: “İnsanlara kendi ahlaklarıyla muamele ediniz.” et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsaf*, 1/151 (No. 470).

muâşeretin [birlikteliğin güzelliğinin], nezâketin ve birliğin olması gönülleri hoş tutmada önemlidir. Eğer: “*Bu bid’attir, sahâbenin böyle bir uygulaması yoktur.*” denilirse; [şöyle deriz:] mubah olduğuna hükmedilen şeylerin hepsi sahâbeden nakledilmemiştir, bu konu hakkında nehyedici bir şey de [onlardan] nakledilmemiştir. Bir topluluğun yanına bir kimsenin gelmesi sebebiyle ayağa kalkılması Arapların âdeti değildi. Sahâbe de, Enes’in (r.a.) rivâyet ettiği üzere bazı durumlarda Rasûlullah için ayağa kalkmamışlardır. Eğer bunda genel bir nehyetme [yasaklama] yoksa⁶⁹¹

[C. IV, s. 188]

bu âdetin uygulandığı ülkelerden gelen bir kişiye konukseverlik için ayağa kalkılmasında bir beis görmeyiz. Eğer bundan kasıt saygı, konukseverlik ve gönlü hoş tutmak ise bunda beis yoktur. Bunun gibi diğer müsaade edilenlerde de kasıt gönlü hoş tutmak olduğunda ve cemaat bunda fikir birliğinde olduğunda buna uyulmasında beis yoktur. Dahası, tevîl kabul etmeyecek şekilde nehyin ifade edilmesi durumu haricinde müsaade gösterilmesi daha güzel olandır..⁶⁹²

Raks etmek kişiye ağır geldiğinde toplulukla raks için ayağa kalkmamak da edeplerden biridir. Tevâcüd [kişinin kendini vecde getirmeye çalışması, ya da vecde gelmiş gibi göstermesi] gösterilmeden raks etmek mubahtır, tevâcüde gelenin yapmacıklığının etkisi toplulukta görülür. Vecdinde sadık [doğru] olarak ayağa kalkan topluluğa ağırlık vermez. Orada bulunanlar gönül erbabı olduklarından bu vecdin sadık mı [doğru, gerçek mi] yoksa yapmacık mı olduğunu ayırt ederler. Birisi tarafından doğru olan vecdin nasıl anlaşılacağı sorulduğunda şöyle cevap verildi: “*Onun doğruluğu orada*

⁶⁹¹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/305.

⁶⁹² el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/305.

bulunanların kalplerinin bir bütün olarak, birbirlerine zıt düşmeden bunu [vecdi, doğru] kabul etmesine göredir.”⁶⁹³

Buraya kadar anlattıklarımız, Gazzâlî’nin sema’ın mânâsı / anlamı ve kısımları hakkında ifade ettiklerinin bir özetidir.

1.2.5.4. Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm’a [İbn Hazm’a] Gelindiğinde [İse O, Semâ’ İle İlgili Olarak Şunları Söylemiştir]:

Semâ’ meselesini anlattık ve onun mubahlığını açıkladık. İbn Hazm da [semâ’ın aleyhine] delil olarak getirilen hadisleri ve bu hadislerin ravilerinin zayıflıklarını yukarıda zikredilenler doğrultusunda anlatarak söze başlamış ve şu âyeti zikretmiştir:

“*İnsanlar arasında*”⁶⁹⁴ *عَلَّمَ بِغَيْرِ اللَّهِ سَبِيلَ عَنْ لِيُضِلَّ الْحَدِيثَ لَهُوَ يَشْتَرِي مَنْ النَّاسِ وَمِنْ* öyleleri vardır ki bilgisizlik yüzünden başkalarını Allah yolundan saptırmak ve o âyetleri alay konusu etmek için eğlendirici sözler kullanırlar.”

İbn Hazm şöyle söylemiştir:

“Bununla [âyetteki lehve’l-hadîs ifadesi ile] ilgili olarak “*Bu gınâdır.*” denilmektedir ancak bu [söz] Rasûlullah’tan veya O’nun ashâbından [gelmiş] değildir. Bu söz, sözleri herhangi bir hüccet [delil] teşkil etmeyen müfessirlerden birinin sözüdür, bu durumda bu sözün [Hz. Peygamber’e veya ashâba aitmiş gibi] söylenilmesi de câiz değildir. Bu [“*bu gınâdır*” ifadesi] doğru sayılsa bile bunun [semâ’] ile bir ilgisi yoktur çünkü Yüce Allah *“اللَّهُ سَبِيلَ عَنْ لِيُضِلَّ”* “*Allah yolundan saptırmak için*” ifadesini kullanmıştır. Allah yolundan saptırmanın [amaç] edinildiği her şey günahtır ve haramdır, velev ki bu bir Mushaf satın almak veya Kur’ân öğrenimi dahi olsa [bu durum değişmez].

⁶⁹³ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/305.

⁶⁹⁴ *Kur’an Yolu Meâli*, Lokmân 31/6.

Öyleyse bunda [âyetten hareketle semâ‘ın haram olduğu düşüncesinde] bir doğruluk yoktur, Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “عَلَيْكُمْ حَرَمٌ مَا لَكُمْ فَصَلَّ وَقَدْ”⁶⁹⁵ “Allah, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır.” Yüce Allah:⁶⁹⁶

[C. IV, s. 189]

“حَمِيعاً الْأَرْضِ فِي مَا لَكُمْ خَلَقَ”⁶⁹⁷ “Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yarattı.” buyurmuştur.

Rasûlullah: “İslâm dininde günah [işleme] bakımından insanların en büyüğü kendisine haram olmayan bir şey sorulduğunda sırf sorulduğu için buna haram diyen kişidir.” demiştir.⁶⁹⁸ Yüce Allah’ın, bizlere haram kıldığı her şeyi açıklamış olması doğru olandır, o halde Yüce Allah’ın haram olduğunu açıklamadığı her şey helaldir.”⁶⁹⁹

İbn Hazm [semâ‘ın] mubahlığına dâir zikrettiğimiz hadislerden Hz. Âişe’nin Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk’le iki cariye’nin gınâsı hakkındaki hadisini⁷⁰⁰ ve Nâfi‘in hadisini⁷⁰¹ delil getirmiştir. Bu rivâyette anlatılana göre İbn Ömer mizmar sesini duyunca parmaklarıyla kulaklarını kapatmış ve oradan uzaklaştıklarında “Ey Nâfi‘ bir şey duyuyor musun?” demiştir. Nâfi‘ “Hayır” cevabını verince İbn Ömer parmaklarını kulaklarından

⁶⁹⁵ el-En‘âm 6/119.

⁶⁹⁶ İbn Hazm, *Resâ‘ilü İbn Hâzım el-Endelüsî*, 1/435.

⁶⁹⁷ el-Bakara 2/29.

⁶⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 3/122-123 (No. 1545).

⁶⁹⁹ İbn Hazm, *Resâ‘ilü İbn Hâzım el-Endelüsî*, 1/435.

⁷⁰⁰ Buhârî, *Şahîhu’l-Buhârî*, “İdeyn”, 2 (No. 949).

⁷⁰¹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Kitâbu’l-Edeb”, 59 (No. 4924).

çekmiş ve “Biz Rasûlullah’la birlikteydik O bunun gibi bir ses duydu ve böyle yaptı”⁷⁰² demiştir.⁷⁰³

İbn Hazm şöyle demiştir:

“Bu haram olsaydı Rasûlullah, İbn Ömer’in bunu dinlemesine izin vermezdi, aynı şekilde İbn Ömer de Nâfi‘in bunu dinlemesine izin vermezdi. Ancak Rasûlullah kendisini Allah’a yaklaştırmayan hiçbir şeyi hoş görmemiştir, tıpkı yaslanarak yemek yemeyi, abdestten sonra havlu ile kurulanmayı, Hz. Âişe’nin duvara Hz. Fâtıma’nın ise kapıya astığı nakışlı örtüleri hoş görmediği gibi ve tıpkı yanında bir dinar veya dirhemle gecelemeden hiç hoşlanmadığı gibi.⁷⁰⁴ Rasûlullah kötülüğü reddetmesi, iyiliği emretmesi için gönderilmiştir.”⁷⁰⁵

[İbn Hazm şu şekilde sözüne devam etmiştir:]

“Eğer bu haram olsaydı Rasûlullah bunun terkinini emretmeksizin ve bunu yasaklamaksızın sadece kendi kulaklarını kapamakla yetinmezdi. Halbuki Rasûlullah bunları yapmamış, dahası onu ikrar etmiş ve [kendi halinde] bırakmıştır. [Bu şekilde] onun mubah olduğunu [ancak] mubah olan diğer dünyevî boş şeyler gibi onun da terkinin efdal [daha iyi] olduğunu doğrulamıştır.”⁷⁰⁶

⁷⁰² Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Kitâbu’l-Edeb”, 59 (No. 4924).

⁷⁰³ İbn Hazm, *Resâ’ilü İbn Hazm el-Endelüsî*, 1/436-437.

⁷⁰⁴ Bu hadis Irâkî’nin ifadesine göre şu şekilde anlaşılmalıdır: “Rasûlullah (s.a.v.) yanında fazladan bir dinar veya dirhem kalarak gecelemezdi. Verecek kimse bulamayıp gece vakti geldiğinde bunu ihtiyacı olan birine verene kadar evine gitmezdi.” el-İrâkî vd., *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâi Ulûmi’d-Dîn*, 3/1383.

⁷⁰⁵ İbn Hazm, *Resâ’ilü İbn Hazm el-Endelüsî*, 1/437.

⁷⁰⁶ İbn Hazm, *Resâ’ilü İbn Hazm el-Endelüsî*, 1/437.

İbn Hazm: “Eğer Yüce Allah: “فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ”⁷⁰⁷ “Gerçeğin dışında sapkınlıktan başka ne olabilir ki?” buyurmuştur, peki gınâ bu durumda [Hak tarafında mı? Bâtıl tarafında mı?] nerededir?” denilirse. Buna şöyle cevap verilir: “Bahçelerde [gezinerek] ve farklı renklere boyanmış elbiseler [giyerek] rahatlamak neredeyse bu da oradadır. Her kişi için niyet ettiği vardır. Eğer kişi nefisini rahatlatmaya ve kendisini toparlayarak Allah’a karşı ta’âtında [O’nun emir ve yasaklarına uyma konusunda] güçlenmeye niyet ederse bu bâtıl tarafında sayılmaz.” demiştir.⁷⁰⁸

İbn Hazm: “Yüce Allah’tan veya Yüce Allah’ın bildirmesiyle Rasûlünden bir nass gelmeden bir şeyi haram veya mubah saymak helal değildir.”⁷⁰⁹

[C. IV, s. 190]

Yüce Allah’tan şeksiz [şüphesiz] bir nass gelmesi haricindeki bir durumda da bu [yani haram veya mubah sayma] câiz değildir. Rasûlullah: “Kim benim adıma kasıtlı olarak yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın.”⁷¹⁰ buyurmuştur.⁷¹¹

[Şu ana kadar] Semâ’ın mubahlığı hakkında bazı âlimlerin görüşleri aktarılmıştır. Bu bölüm için anlattıklarımızın yeterli olduğunu düşünerek şimdi de Sahâbe’den kimlerin gınâ dinlediğinden bahsedeceğiz.

1.2.6. Sahâbe ve Tâbiîn’den Gınâ Dinleyenler [من سمع الغناء]

Sahâbeden bir grubun gınâ dinledikleri rivâyet edilmiştir.

⁷⁰⁷ Kur’an Yolu Meâli, Yûnus 10/32.

⁷⁰⁸ İbn Hazm, *Resâ’ilü İbn Hazm el-Endelüsî*, 1/438-439.

⁷⁰⁹ İbn Hazm, *Resâ’ilü İbn Hazm el-Endelüsî*, 1/439.

⁷¹⁰ Buhârî, *Şahîhu’l-Buhârî*, “Kitâbü’l-‘İlm”, 38 (No.110).

⁷¹¹ İbn Hazm, *Resâ’ilü İbn Hazm el-Endelüsî*, 1/439.

1.2.6.1. en-Nu‘mân b. Beşîr el-Ensârî el-Hazrecî⁷¹²

Onlardan biri en-Nu‘mân b. Beşîr el-Ensârî el-Hazrecî’dir (r.a.). Ebû’l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî* olarak bilinen kitabında, senedi Ebû es-Sâ’ib el-Mahzûmî ve diğerlerine ulaşan şu rivâyeti aktarmıştır: “en-Nu‘man b. Beşîr, Yezîd b. Muâviye ve İbn Zübeyr’in olduğu dönemde Medîne’ye geldi ve “*Vallâhi kulaklarım gınâdan mahrum kaldı, bana gınâ dinletin.*” dedi. “*Azzetü’l-Meylâ’ya*”⁷¹³ [عزّة الميلاء] haber göndersen, o seni tanır.” dediler. en-Nu‘man: “*Evet, Kâbe’nin Rabbine yemin olsun ki o, nefsi iyilik bakımından artırır, zihni açar. Ona [davet] mektubumu gönderin, o gelmezse biz gideriz.*” dedi. Topluluktan birisi: “*Bedeninin ağırlığından dolayı ona hareket etmek zahmetli geliyor. Medîne’de onu taşıyabilecek bir binek de yok.*” dedi. en-Nu‘man: “*Üzerinde tahtırevan olan seçkinler [binekler] nerede?*” dedi.⁷¹⁴

Sonrasında en-Nu‘mân b. Beşîr, seçkin bir bineği Azzetü’l-Meylâ’ya gönderdi [ancak] Azze ömrünü beyan etti. [Azze’yi almak için giden] elçi Nu‘man’a durumu bildirdiğinde Nu‘man arkadaşına “*Sen onu [Azze’yi] tanıyorsun haydi benimle gel.*” dedi. Nu‘man ve beraberindeki önde gelenler Azzetü’l-Meylâ’ya geldiler. Azzetü’l-Meylâ onları karşıladı, ikramda bulundu ve [gelemediği için] ömrünü beyan etti. en-Nu‘man ömrü kabul etti ve ona: “*Bize tegannî et [şarkı söyle].*” dedi. Azzetü’l-Meylâ şu sözleri okudu:⁷¹⁵

⁷¹² Ebû Abdillâh (Ebû Muhammed) en-Nu‘mân b. Beşîr b. Sa’d el-Hazrecî (ö. 64/684): Ensar arasında hicretten sonra doğan ilk çocuk, sahâbî. İbrahim Hatiboğlu, “Nu‘mân b. Beşîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2007), 33/233.

⁷¹³ Bu ismin “Azze” mi “İzze” mi şeklinde okunacağı konusunda ihtilaf vardır. Biz “*dişi ceylan yavrusu*” anlamına gelmesi ve kadın ismi olarak çokça kullanıldığını görmemiz sebebiyle “Azze” okunuşunu tercih ettik.

⁷¹⁴ Ebû’l-Ferec Alî b. el-Hüseyn el-İsfahânî, *el-Eğânî* (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1994), 16/291.

⁷¹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 16/291.

[C. IV, s. 191]

أجدّ بعمره غنيانها ... فتتهجر أم شأنها شأنها؟

Amra zengin olmak için gayret etti... [Ancak] Yaptıkları da şânı da göç etti gitti.

وعمره من سروات النساء... تنفج بالمسك أردانها

Amra kadınların önde gelenlerindendir... Elbisesi misk kokar.⁷¹⁶

Bu, Kays b. el-Hatîm'in en-Nu'man b. Beşir'in annesi hakkında yazmış olduğu şiidir. en-Nu'man b. Beşir'in annesi 'Amra bint Revâha, Abdullah b. Revâha'nın kardeşidir. Azze'ye, [şiiirde ismi geçen] 'Amra'nın, Nu'man'ın annesi olduğu işaret edilince Azze sustu.⁷¹⁷

Nu'man: “[Bırakın] Şarkıya devam etsin, vallahi övgü ve iyilikten başka bir şey dememiştir.” dedi. Azze onlar gidene kadar bu besteyi [لحن] okudu [ancak] o günden sonra bir daha bu sözleri tegannî etmedi.⁷¹⁸

1.2.6.2. Hasân b. Sâbit el-Ensârî⁷¹⁹

Sahâbeden olup gınâ dinleyenlerden birisi de Hasân b. Sâbit el-Ensârî'dir (r.a.). Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, senedi Muhriz b. Ca'fer'e ulaşan şu rivâyeti aktarmıştır:

“Zeyd b. Sâbit oğlunu sünnet ettirdiğinde muhacir, ensâr ve Medîne halkı [hayırlama için] bir araya geldi. Hasan b. Sâbit de [hayırlamaya] gelmişti. Hasan b. Sâbit

⁷¹⁶ el-İsfahânî, *el-Egânî*, 1994, 16/291.

⁷¹⁷ el-İsfahânî, *el-Egânî*, 1994, 16/291.

⁷¹⁸ el-İsfahânî, *el-Egânî*, 1994, 16/291.

⁷¹⁹ Ebû'l-Velîd (Ebû Abdîrrahmân) Hassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Hazrecî el-Ensârî (ö. 60/680 [?]): Hz. Peygamber'in şairi olarak tanınan sahâbî.

o sıralar gözlerini kaybetmişti, kulakları da ağır işitiyordu. Önüne bir masa getirdiler, yanında oğlu Abdurrahman’dan başka kimse yoktu. Her tabak konulurken [Hasan b. Sâbit] “*Bir elle mi yoksa iki elle mi yenir?*” diye soruyordu, ızgara gelene kadar yemeye devam ettiler. [Hasan b. Sâbit ızgara geldiğinde yine]: “*Bir elle mi yoksa iki elle mi yenir?*”⁷²⁰ diye sordu. Oğlu “*İki elle.*” dedi ve bunun üzerine Hasan b. Sâbit elini yemekten çekti. Yemekten sonra bir minder konuldu ve ‘Azzetü’l-Meyla geldi, ‘Azze o zamanlar bir gençti. Kucağına mizheri⁷²¹ aldı ve ona çalarak taganniye başladı. [Okumaya] İlk olarak Hasan’ın şu şiiri ile başladı:⁷²²

فلا زال قصر بين بصرى وجلق ... عليه من الوسمى جود ووابل

Busrâ ve Cıllık arasındaki saray hala duruyor...Üzerinde yoğun yağan ilkbahar yağmuru var..⁷²³

Hasan onu dinlerken coştı ve gözlerinden yanaklarına gözyaşları süzüldü..⁷²⁴

[C. IV, s. 192]

Aynı şekilde senedi Hârice b. Zeyd’e ulaşan rivâyete göre o [Hârice b. Zeyd] şöyle demiştir:

⁷²⁰ Metnin devamında (C. IV, s. 192’de) aynı anekdotla ilgili açıklama yer almaktadır. Buna göre “*Tek el ile yenilen yemek*” ile kastedilen tirit yemeği, “*İki elle yenilen yemek*” ile kastedilen ise ızgara olduğu ifade edilmektedir. Metinden anlaşıldığına göre tirit yemeğini Hasan b. Sâbit yiyebilmekte ancak ızgarayı ısırmakta sıkıntı yaşadığı için yiyememektedir.

⁷²¹ Mizher (مزهر): Kitâbü’l-Eğânî’de ismi zikredilen ve bir tarafına ince deri geçirilmiş dairedir. Ayrıca Araplarca bir çeşit ud manasında da kullanılmıştır. Bu saz Eski Türkçede kopuz anlamına gelmekle birlikte daha sonra lavta olarak zikredilmiştir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 133.

⁷²² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 17/109.

⁷²³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 17/109.

⁷²⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 17/109.

“Nebît ailesinin ziyafetine davet edilmiştik. Ziyafete gittik, Hasan b. Sâbit de geldi ve hep birlikte bir masaya oturduk. O, o zamanlar gözlerini kaybetmişti, [bu sebeple] oğlu Abdurrahman ona eşlik ediyordu. Yemek geldiğinde Hasan b. Sabit oğlu Abdurrahman’a “*Tek elin yemeği mi iki elin yemeği mi?*” diye sordu. (“Tek elin yemeği” ile kastedilen tirit yemeği, “iki elin yemeği” ile kastedilen ise ızgaradır ve Hasan b. Sabit ısırmakta sıkıntı yaşadığı için ızgara yiyememektedir). Abdurrahman: “*Tek elin yemeği*” deyince Hasan b. Sabit yemeği yedi. Sonrasında Abdurrahman “*İki elin yemeği*” dedi ve Hasan b. Sabit durdu. Yemeği bitirdiklerinde iki mugannîye câriye onlara geldi. Onlardan biri Râikâ [رائكة] diğeri ise ‘Azze idi. Gelip oturdular ve mizherlerini alıp çok hoş bir şekilde çalıp Hasan b. Sâbit’in şu şiirini tegannî etmeye başladılar.⁷²⁵

انظر خليلي بباب جلق هل ... تونس دون البلقاء من أحد

Cıllık kapısındaki arkadaşına bak... Kimseyle görüşmeden dostluğunu sürdüreceksin?

Hasan b. Sâbit [onları] dinledi ve: “*Bana orayı işittirdiniz ve gösterdiniz.*” dedi. Gözlerinden yaşlar akıyordu. Onlar [iki mugannîye] sustuklarında Hasan b. Sâbit sakinleşiyor, tegannî ettiklerinde ise ağlıyordu. Oğlu Abdurrahman’ın o mugannîyeler sustuklarında onlara tegannî etmelerini işaret ettiğini ve babasının da [bununla] ağladığını görmüştüm. [Bu durum karşısında] “*Ne diye babasını ağlatıyor!*” denildi.⁷²⁶

Aynı şekilde senedi ‘Ubbâd b. Abdullah b. ez-Zübeyr’e, ondan da Kureyş’ten bir ihtiyara ulaşan rivâyete göre o şöyle demiştir:

“Ben ve Kureyşten gençler bir kaynenin [şarkıcı cariyenin] yanındaydık. Yanımızda Abdurrahman b. Hasan b. Sabit de vardı. Hasan b. Sâbit de [yanımıza gelmek

⁷²⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 17/109.

⁷²⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 17/109.

için] izin istedi ancak onun yanımıza gelecek olması bizim hoşumuza gitmedi ve bizi rahatsız etti. Oğlu Abdurrahman bize: “O [yani babası Hasan b. Sabit] oturmasa rahat eder misiniz?” dedi. Biz de “Evet” dedik. Geçip gidiyorlardı ki kayne ona [Hasan b. Sabit’e] baktığında [şu sözleri] tegannî etti:⁷²⁷

أولاد جفنة حول قبر أبيهم ... قبر ابن مارية الكريم المفضل

Cefne’nin çocukları babalarının kabrinin etrafında ... Fazîletli ve cömert Mâriye’nin oğlunun kabri

يغشون حتى ما تهرّ كلابهم ... لا يسألون عن السواد المقبل

Köpekleri hırlayınca kadar yaklaşıyorlar ... Kapkara gelecek hakkında sormuyorlar.⁷²⁸

[Kayne bu sözleri] tegannî edince, Hasan b. Sâbit öyle ağladı ki vallahi ruhunu teslim edecek zannettik. Sonrasında “*Aranızda fasık mı vardır? Hayatım üzerine yemin ederim ki bugünkü birlikteliğimi hoş görmediniz.*” dedi, kalktı ve gitti.⁷²⁹ Bu şiir Hasan b.

[C. IV, s. 193]

Sâbit’e ait olup, Cebele b. el-Eyhem’i övdüğü şiirlerdendi. Bu şiir Cefne ailesinin [şu beyitteki gibi] övüldüğü uzun kasidelerdendir.⁷³⁰

بيض الوجوه كريمة أحسابهم ... شمّ الأنوف من الطراز الأول

⁷²⁷ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 1994, 17/114.

⁷²⁸ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 1994, 17/114.

⁷²⁹ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 1994, 17/114.

⁷³⁰ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 1994, 11/13.

Yüzlerinin aydınlığı cömertlik ve asâletleri(nden)dir ... Asâletlerinin kokusu birinci sınıftır.⁷³¹

1.2.6.3. Ömer b. el-Hattâb

Ebü'l-Fadl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî'nin [Yüce Allah ona rahmet eylesin], senedi el-Hâris b. Abdullah b. el-Abbas'a ulaşan rivâyetine göre o, Ömer b. el-Hattâb'la onun halifeliği zamanında Mekke yolunda yürüyorlardı. Beraberlerinde muhacir ve ensârdan kimseler vardı. Ömer bir beyit terennüm edince Irak ehlinden bir adam -ki aralarında ondan başka Iraklı yoktu- ona [Hz. Ömer'e]: “*Ey Müminlerin Emîri senden başka biri bunu söylesin!*” dedi. Hz. Ömer [bu durum karşısında] utandı ve [hızlıca gitmek için] dizlerinden güç kesilinceye kadar devesini mahmuzladı.⁷³²

el-Makdisî şöyle demiştir: “Senedi Yahya b. ‘Abdurrahman’a ulaşan şu rivâyette buna [anlatılan rivâyete] açıklık getirecek bir ziyâde vardır: “Ömer b. el-Hattâb ile Hacc-ı Ekber⁷³³ zamanında [yola] çıktık. Ömer [beraberindekilerle] Ravhâ'ya varmıştı ki insanlar Rebâh b. el-Mu‘terif [رباح بن المعترف] hakkında konuştular. O Arap şarkılarını [غناء الأعراب] güzel sesle okurdu. “Bize [güzel sesini] *dinlet de yolumuz kızsalsın.*” dediler. Rebah: “*Ben Ömer'den korkarım.*” dedi. Topluluktan kişiler Ömer'le konuştular ve “Biz Rebah'la bize [güzel sesini] *dinletmesi ve [bu sayede] yolun kısalması ve kolaylaşması için konuştuk ancak senin iznin olmaksızın bunu kabul etmeyeceğini söyledi.*” dediler.

⁷³¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 17/114.

⁷³² İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 41-42.

⁷³³ Hac mevsimi dışında Kâbe'ye yapılan ziyarete (umreye) hacc-ı asgâr; hac mevsiminde yapılan ziyarete de hacc-ı ekber denir. Hacc-ı ekberden maksat mutlak hacdır, “ekber” sıfatı haccı umreden ayırmak için kullanılmıştır. Salim Ögüt - Ömer Faruk Harman, “Hac”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 14/393.

Ömer: “*Ey Rebah, onlara [güzel sesini] dinlet de yürüyecekleri yol kısalsın.*” dedi ve Rebah [güzel sesi ile onları] büyüledi ve onları Dırâr b. el-Hattâb’ın bir şiirini okuyarak hoşnut etti, onlar ihramlıyken sesini tegannî ile yükseltti.”⁷³⁴

Aynı şekilde senedi Yezîd b. Eslem’e, ondan da babasına ulaşan rivâyete göre: Ömer tegannî eden bir adama uğramış ve ona: “*Ginâ yolcunun azığıdır.*” demiştir.⁷³⁵

1.2.6.4. Ebû Mes’ûd el-Bedrî,⁷³⁶ Karaza b. Ka’b⁷³⁷ ve Sâbit b. Zeyd⁷³⁸

Süfyan es-Sevrî ve Şu’be’nin ikisinin de Ebû İshâk es-Sebî’î’den, onun da ‘Âmir b. Sa’d el-Becelî’den aktardığı rivâyete göre: Ebû Mes’ûd el-Bedrî, Karaza b. Ka’b ve Sâbit b. Zeyd birlikte bir düğündeydiler

⁷³⁴ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 42.

⁷³⁵ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 42.

⁷³⁶ Ebû Mes’ûd Ukbe b. Amr b. Sa’lebe el-Bedrî (ö. 42/662 [?]): Sahâbî. Mücteba Uğur, “Ebû Mes’ûd el-Bedrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/187.

⁷³⁷ Ebû Amr (Ebû Ömer) Karaza b. Kâ’b b. Sa’lebe el-Hazrecî (ö. 41/661): Valilik ve kumandanlık yapan sahâbî. Asri Çubukcu, “Karaza b. Kâ’b”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2001), 24/483.

⁷³⁸ Bu ismi Nüveyrî, “Sâbit b. Yezîd” olarak aktarmıştır ancak Sâbit b. Yezîd Ebû Zeyd el-Basrî h. 169 senesinde Basra’da vefat etmiştir. ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ’*, 7/305-306. Burada ismi zikredilmesi gereken kişi olan Sâbit b. Zeyd ise Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında Kur’ân-ı Kerîm’i hıfzeden, ashâbın önde gelenlerinden olan Ebû Zeyd el-Ensârî Sâbit b. Zeyd b. Kays b. Zeyd’dir. ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ’*, 1/335. Burada bahsi geçen rivâyete Sâbit b. Zeyd isminin sonradan dahil edilmesi ihtimali yüksektir. Nitekim Nesâî *es-Sünen*’inde bu rivâyetin benzerini Sâbit b. Zeyd’in ismini zikretmeksizin aktarmıştır. en-Nesâî, *es-Sünen*, “Kitâbu’n-Nikâh”, 80 (No. 3383). Bir diğer dikkat çeken husus da Nesâî’nin yine *es-Sünen*’inde tahrir ettiği ve Sâbit b. Zeyd’den aktarılan, burada bahsi geçen rivâyetteki gibi “Rasûlullah s.a.v. filan konuda ruhsat vermiştir...” ifadesi yer alan başka bir rivâyetle (en-Nesâî, *es-Sünen*, “Kitâbu’l-Buyu’”, 32 (No. 4532)) bu rivâyetin benzerlik göstermesidir. Bu benzerlikten

ve yanlarında ğınâ da [şarkı söyleyen kişi veya kişiler de] vardı. Onlara: “Siz de Muhammed’in ashâbısınız! [Öyle mi? Nedir bu hal!]” dedim. Onlar: “Bize düğünde ğınâya, ölümde ise dövünme olmaksızın ağlamaya izin [ruhsat] verilmiştir.” dediler.⁷³⁹

Ancak [rivâyeti aktaranlardan] Şu‘be, Sâbit b. Yezîd yerine Sâbit b. Vedî‘â’nın ismini zikretmiş ve Ebû Mes‘ûd’dan da bahsetmemiştir.

faydalanılarak Sâbit b. Zeyd isminin ğınâ hakkında vârid olan bu rivâyete sonradan dahil edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Böyle bir tahrifin amacı ise ancak Sâbit b. Zeyd gibi ashâbın önde gelenlerinden birinin daha ğınâ meselesine olumlu baktığını ortaya koymak olabilir.

⁷³⁹ İbn Hazm, *Resâ’ilü İbn Hazm el-Endelüsî*, 1/438. en-Nesâî *es-Sünen*’inde bu rivâyetin benzerini Karaza b. Ka‘b ve Ebû Mes‘ûd el-Ensârî’den “Bize düğünde lehv için ruhsat/izin verildi.” şeklinde aktarmıştır. en-Nesâî, *es-Sünen*, “Kitâbu’n-Nikâh”, 80 (No. 3383).

1.2.6.5. Abdullah b. Ca‘fer,⁷⁴⁰ Abdullah b. Zübeyr,⁷⁴¹ Mugîre b. Şu‘be⁷⁴² ve Muâviye⁷⁴³

el-İmâm Ebû Hâmid el-Gazzâlî Ebû Tâlib el-Mekkî’den şöyle aktarmıştır: “Sahâbeden Abdullah b. Ca‘fer, Abdullah b. Zübeyr, Mugîre b. Şu‘be, Muâviye ve diğerleri semâ‘ etmişlerdir [gınâ, şarkı dinlemişlerdir].”⁷⁴⁴ Gazzâlî: “Bizden önce gelen sahâbe ve tâbiînden birçok kişi bunu [semâ‘ ı / gınâ dinlemeyi] ihsan ile [en güzel şekilde] yapmıştır.” demiştir.⁷⁴⁵

el-Hâfız Ebû'l-Fazl el-Makdisî'nin senedi Ömer b. Ebî Zâide'ye ulaşan rivâyetine göre o şöyle demiştir:

“Ömer b. el-Esam'ın karısı şöyle demiştir: “Sa‘îd b. Cübeyr'in oturduğu yerin yakınından geçtik, yanımızda tegannî eden ve beraberindeki defle şu sözleri okuyan bir câriye vardı:

⁷⁴⁰ Ebû Ca‘fer Abdullâh b. Ca‘fer b. Ebî Tâlib (ö. 80/699-700): Hz. Ali'nin yeğeni ve Habeşistan'da doğan ilk sahâbî. Fığlalı, “Abdullah b. Ca‘fer b. Ebû Tâlib”, 1/89.

⁷⁴¹ Ebû Bekr Abdullâh b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm el-Kureşî (ö. 73/692): Emevî hânedanına karşı halifelliğini ilân eden ve abâdileden biri olan sahâbî. Hakkı Dursun Yıldız, “Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/145.

⁷⁴² Ebû Îsâ (Ebû Abdillâh) Mugîre b. Şu‘be b. Ebî Âmir b. Mes‘ûd es-Sekafî (ö. 50/670): Sahâbî, Emevî devlet adamı. İrfan Aycan, “Mugîre b. Şu‘be”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 30/375.

⁷⁴³ Ebû Abdirrahmân Muâviye b. Ebî Süfyân Sahr b. Harb b. Ümeyye el-Ümevî el-Kureşî (ö. 60/680): Sahâbî, Emevî hilâfetinin kurucusu (661-680). İrfan Aycan, “Muâviye b. Ebû Süfyân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 30/330.

⁷⁴⁴ Muhammed b. Alî b. Atıyye Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb fî mu‘âmeleti'l-mahbûb ve vaşfi tarîkı'l-mürîd ilâ makâmi't-tevhîd*, thk. Asım İbrahim el-Keyyali (Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 2/102; el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/269.

⁷⁴⁵ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/269.

لئن فتننتني فهي بالأمس أفتنت ... سعيدا فأمسي قد قلى كل مسلم

Dün beni büyülediği gibi Sa‘îd’i de büyüledi ve tüm Müslümanlar kızdı.

وألقي مفاتيح القراءة واشترى ... وصال الغواني بالكتاب المنمنم

Kıraatin [okuyuşun] anahtarlarını attı ve süslü kitapla yoldan sapmışa kavuşmayı satın aldı.”

Sa‘îd: “Yalan söylüyorsun, yalan söylüyorsun.” dedi.⁷⁴⁶

1.2.7. Eimme’den [Mezhep İmamlarından], Âbid ve Zâhidlerden Gınâ Dinleyenler

Denilmiştir ki: “İmamlardan el-İmâm eş-Şâfi‘î, Ahmed b. Hanbel ve bu kişilerden başka onların ashâbından kişiler de gınâ dinlemişlerdir.”

el-Hâfız Ebû'l-Fazl Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî'nin senedi el-Müzenî'ye⁷⁴⁷ ulaşan rivâyeti şöyledir: [el-Müzenî]: “eş-Şâfi‘î ve İbrâhîm b. İsmâ‘îl⁷⁴⁸ ile birlikte bir topluluğun evine uğradık, [orada] bir câriye onlara [şu sözleri] tegannî ediyordu:

خليلى ما بال المطايا كأنها ... نراها على الأعقاب بالقوم تنكص

⁷⁴⁶ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ‘*, 43.

⁷⁴⁷ İbnü'l-Kayserânî bu ismi el-Müzenî (المزني) şeklinde ifade etmesine rağmen Nüveyrî hata ederek bu ismi el-Merîsî (المريسي) şeklinde aktarmıştır. İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ‘*, 46. Bahsi geçen kişi İmam Şâfi‘î'nin önde gelen talebesi ve müctehid Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-Müzenî el-Mısırî'dir (ö. 264/878). Şükrü Özen, “Müzenî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/246.

⁷⁴⁸ Bu kişinin yaşadığı dönemi dikkate alarak, Buhârî'nin babası olduğunu tahmin etmekteyiz. Muhammed Mustafa el-A‘zamî, “Buhârî, Muhammed b. İsmâîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 6/368.

Dostum, bineklere ne oluyor ki sanki onları topukları üzerine ayağa kalkıp geri gittiklerini görüyoruz.

[C. IV, s. 195]

eş-Şâfi'î: “Bizim için söyle.⁷⁴⁹ de dinleyelim.” dedi. Dinlemeleri bittiğinde eş-Şâfi'î İbrâhîm'e: “Bu seni coşturuyor mu?”⁷⁵⁰ diye sordu. İbrahim: “Hayır.” deyince eş-Şâfi'î: “Senin hissin yok mu? [Hissiz misin? Nasıl etkilenmiyorsun?]

” dedi.⁷⁵¹

Aynı şekilde senedi Salib b. Ahmed b. Hanbel'e ulaşan rivâyete göre o şöyle demiştir:

“Ben semâ'ı [şarkı ve güzel ses dinlemeyi] seviyordum, babam ise bunu hoş görmüyordu. Bir gece İbnu'l-Habbâze [ابن الحَبَّازَة] ile sözleştik, babamın uyuduğunu anlayana kadar yanımda kaldı, [sonrasında] şarkı söylemeye başladı. [O sırada] damın üstünden bir tıkırtı duydum ve [dama] çıktım. Damın üstünde babamı gördüm, elbisesinin uç kısımlarını koltuklarının altına almış vaziyette raks eder gibi sallanıyor ve okunulan şarkıyı [tegannî edileni] dinliyordu.”⁷⁵²

Bu hikâye aynı şekilde Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den de -senedi kendisine ulaşacak şekilde- rivâyet edilmiştir. O [Abdullah] şöyle demiştir:

“İbnu'l-Habbâze'yi çağırıyordum. Babam bana gınâyı yasaklamıştı bu yüzden İbnu'l-Habbâze yanımdayken babam onu duymasın diye onu saklıyordum. Bir gece [İbnu'l-Habbâze] yanımda söylüyordu. Babam bir ihtiyaç sebebiyle bize geldi -ki aynı

⁷⁴⁹ “نسمع بنا ميلوا” ifadesi “Bize doğru yönel dinleyelim” şeklinde de tercüme edilebilir.

⁷⁵⁰ İbnü'l-Kayserânî'nin “seni coşturuyor mu?” anlamında ifade ettiği “أُطْرَبُكَ” kelimesini Nüveyrî hata ederek “أُطْرَبُكَ” şeklinde aktarmıştır. İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 46.

⁷⁵¹ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 46.

⁷⁵² İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 46-47.

sokakta oturuyorduk- ve [İbn Habbâze'nin bir şeyler] söylediğini duydu. Dinlediği şeyin sözlerinden etkilendi. Babama bakmak için çıktığımda ise onun sallana sallana ileri geri gittiğini gördüm, kapıyı kapatıp içeri girdim. Ertesi gün olunca babam şöyle dedi: “Ey oğlum, eğer [gınâ] bunun gibiyse ne güzel sözlermiş.” dedi ya da bu anlamda bir şey dedi.”⁷⁵³

Ebû'l-Fazl şöyle demiştir: “İbn Habbâze, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Yahya b. Zekeriya eş-Şâir'dir. O, Ahmed'in [Ahmed b. Hanbel'in] çağdaşıdır ve o öldüğünde ona ağıt yakmıştır [رُثِيَ].”⁷⁵⁴

Aynı şekilde Ebû'l-Fazl'ın senedi Ebû Mus'ab ez-Zührî'ye⁷⁵⁵ ulaşan rivâyetine göre o şöyle demiştir:

“Mâlik b. Enes'in⁷⁵⁶ meclisine katıldım Mâlik b. Enes'e semâ' [şarkı ve güzel ses] dinlemenin durumunu sordum. Mâlik: “Bilmiyorum [ancak] şehrimizdeki ilim ehli

⁷⁵³ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 46-47.

⁷⁵⁴ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 47.

⁷⁵⁵ İbnü'l-Kayserânî bu rivâyetin kendisine ulaşan kişinin Mus'ab b. Zübeyr olduğunu ifade etse de böyle bir durum mümkün değildir çünkü Mus'ab b. Zübeyr (ö. 72/691), Mâlik b. Enes (ö. 179/795) doğmadan önce (d. 93/712) vefat etmiştir ve dolayısıyla onun meclisine katılıp ona soru sorması mümkün değildir. Bu meclise katılan kişi Nüveyrî'nin de ifade ettiği gibi Ebû Mus'ab ez-Zührî (ö. 242/857) olabilir. İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 46; İrfan Aycan, “Mus'ab b. Zübeyr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 31/227; Özel, “Mâlik b. Enes”, 27/506; İbrahim Harekât, “Ebû Mus'ab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/193.

Ahmed b. Ebû Bekr el-Kâsım b. el-Hâris ez-Zührî el-Kureşî (ö. 242/857): Mâlikî fakihî. Harekât, “Ebû Mus'ab”, 10/193.

⁷⁵⁶ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795): Mâlikî mezhebinin imamı, büyük müctehid ve muhaddis. Özel, “Mâlik b. Enes”, 27/506.

*bunu inkar etmiyor ve bundan men de etmiyorlar. Bunu ancak ahmak cahil ya da kaba tabiatlı bir Iraklı sofı inkar eder.” dedi.*⁷⁵⁷

Aynı şekilde [İbnü’l-Kayserânî] şöyle demiştir:

“Ebû Muhammed et-Temîmî⁷⁵⁸ (Allah ona rahmet eylesin) Bağdat’ta bize şöyle söylemiştir:

“eş-Şerîf Ebû ‘Alî Muhammed b. Ahmed b. Ebî Mûsâ el-Hâşimî’ye semâ’ [şarkı ve güzel ses dinleme] meselesini sordum. O: “Bunun hakkında ne diyeceğimi bilmiyorum, ancak 370 senesinde Şeyhimiz Ebû’l-Hasen Abdülazîz b. el-Hâris et-Temîmî’nin⁷⁵⁹

[C. IV, s. 196]

ashâbı için düzenlediği davete gittim. Mâlikî Şeyhi Ebû Bekir el-Ebherî, Şâfi’î Şeyhi Ebû’l-Kâsım ed-Dârakî, ashâbu’l-hadîs şeyhi Ebû’l-Hasen Tâhir b. el-Hasen, vâiz ve zahidlerin şeyhi Ebu’l-Hasen İbn Sem‘ûn, kelâmcıların şeyhi Ebû Abdullah Muhammed b. Mücâhid ve arkadaşı Ebû Bekir el-Bakıllânî de, Hanbelî şeyhimiz Ebû’l-Hasen et-Temîmî’nin evine gelmiştiler. Ebû Alî [Muhammed b. Ahmed b. Ebî Mûsâ el-Hâşimî]: “Evin damı onların üzerine çökecek olsaydı Irak’ta herhangi bir meselede onlar gibi fetva verebilecek bir kimse bile kalmazdı.” demiştir. Onlarla birlikte Ebû Abdullah isminde mükemmel bir çocuk da vardı, güzel sesiyle Kur’ân okurdu bazen [şarkı gibi] başka şeyler

⁷⁵⁷ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 46.

⁷⁵⁸ O, Bağdatın tanınmış hadis alimlerinden olan Rızkullah b. Abdülvehhâb et-Temîmî’dir. Selman Başaran, “Enmâtî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 11/244.

⁷⁵⁹ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ’*, 47.

de okurdu. Ona “Bizim için bir şey oku.” denildi. O [şu beyitleri] okudu, onlar da dinledi:.⁷⁶⁰

خَطَّتْ أُنَامِلَهَا فِي بَطْنِ قُرْطَاسٍ ... رِسَالَةً بِعَبِيرٍ لَا بِأَنْقَاسٍ

Parmaklarıyla kağıdın ortasına yazdı ... Kokusu hiçbir şeye benzemeyen bir mektub

أَنْ زَرْتُ فِدِيكَ لِي مِنْ غَيْرِ مُحْتَشَمٍ ... فَإِنَّ حَبْكَ لِي قَدْ شَاعَ فِي النَّاسِ

Benim için kendini çekinmeden feda etmen ... Bana olan aşkını insanlar arasında yaydı.

فَكَانَ قَوْلِي لِمَنْ أَدَّى رِسَالَاتَهَا ... قَفَّ لِي لِأَمْشِي عَلَى الْعَيْنَيْنِ وَالرَّاسِ

Benim sözüm mektubun ulaştığı kimseyedir ... Gözlerinin ve başının üzerinde yürümem için bana izin ver..⁷⁶¹

Ebû ‘Alî: “Bunu gördükten sonra bu meselede ne mubah ne de yasak fetvası [yani tümüne tek bir fetva] veremedim.” demiştir.

Semâ‘ ve gınâyı seven ve dinleyen zâhid, âbid ve âlimlerden biri de Ebû’s-Sâib el-Mahzûmî’dir..⁷⁶² Ebû’l-Ferec el-İsfahânî’nin senedi Safiyye bint ez-Zübeyr bin Hişâm’a ulaşan rivâyetine göre o şöyle demiştir: “Ebû’s-Sâib el-Mahzûmî sâlih ve zâhid bir kimse olup dünyalık zamanının bir kısmını oruçlu geçirirdi. Yaratılanların en ince gönüllüsü ve aşkın en baskın olduğu kimseydi. Bir gün oğlunu iftarlıkları getirmesi için yolladı ancak oğlu karanlığa kaldı [gecikti]. Oğlu geldiği zaman ona “Ey nefis düşmanı,

⁷⁶⁰ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ‘*, 47-48.

⁷⁶¹ İbnü’l-Kayserânî, *Kitâbü’s-Semâ‘*, 48.

⁷⁶² Ebû Abdîrrahmân Abdullâh b. es-Sâib b. Ebi’s-Sâib Sayfî el-Mahzûmî (ö. 70/689-90): Kıraat bilgisiyle tanınan sahâbî. İsmail Karaçam, “Abdullah b. Sâib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/131.

seni bu vakte kadar geciktiren nedir?” dedi. Oğlu: “*Falanın kapısından geçiyordum oradan gınâ duydum, onu öğreninceye kadar durdum.*” dedi. [Babası]: “*Oku bakalım, vallahi eğer beğenirsem seni seveceğim; beğenmezsem döveceğim.*” dedi. [Oğlu] teganni ile şiiri epey uzattı.⁷⁶³

[C. IV, s. 197]

ولمّا علوا شغبا تبيّنت أنه ... تقطّع من أهل الحجاز علانقى

Onlar Şa‘bâ’ya vardıklarında Hicaz ehliyle olan bağımın kesildiğini anladım.

فلا زلن حسرى ظلّعا لم حملنها ... الى بلد ناء قليل الأصاديق

Çok az arkadaşın olduğu uzak bir ülkeye götürülmesinin üzüntüsünü hâlâ yaşıyorlar..⁷⁶⁴

[Oğlu] tegannîyi bitirmedi ve gece yarısına kadar devam etti. Hanımı kocasına: “*Gecenin yarısı oldu ve sen hala iftar etmedin.*” dedi. O da hanımına “*Eğer bunu bırakıp da iftar edersek sen boş ol.*” dedi ve [oğlu] sahur vaktine kadar teganniye devam etti. Kadın kocasına: “*Sahur oldu biz hala orucumuzu açmadık.*” dedi. Kocas: “*Bunu bırakıp sahur edersek de sen boş ol.*” dedi. Sonra [adam] oğluna: “*Ey oğlum bu cübbemi al ve senin eskini de bana ver ki aradaki fark hediye olsun.*” dedi. Oğlu babasına: “*Ey babacığım, sen yaşlısın ben gencim, ben soğuğa senden daha dayanıklıyım.*” dedi. Babası ona: “*Ey oğlum, ben yaşadığım sürece bu sesi soğukta bırakma.*” dedi..⁷⁶⁵

Bu hikâyeyi Ebû Tâlib el-Mekkî’nin kitabında ifade ettiği şu söz de desteklemektedir: “Sâmi’inden [semâ’ edenlerden / dinleyicilerden] bazıları şiddetli açlıklarına karşı semâ’ ile beslenirler, [bu şekilde] bir gün, iki gün, üç gün aç

⁷⁶³ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 7/210.

⁷⁶⁴ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 7/210.

⁷⁶⁵ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 7/210-211.

kalabilirlerdi. Kendilerine güç yetirebildikleri sürece semâ‘ı bırakmazlar, vecd hallerinin etkisiyle yemek yemeğe ihtiyaç duymazlardı.”⁷⁶⁶

Ebû'l-Ferec'in senedi Abdullah b. Ebî Melike'ye, ondan babasına, babasından ise dedesine ulaşan rivayetine göre o şöyle demiştir:

“Medîne’de ilim ve iffet sahibi dindar bir adam vardı. Bu adam [bir gün] Abdullah b. Ca‘fer’e uğramıştı ki köle tüccarlarından birinin mûsikîşinas cariyesinin tegannîsini işitti.”⁷⁶⁷

بانت سعاد أمسى حبها انقطعا ... واحتلت الغور فالجدين فالفرعا

Su‘âd gitti, onunla olan bağım koptu. Keder beni ele geçirdi, onun ardından özlem ve ümitsizlik geldi.

وأنكرتني وما كان الذي نكرت ... من الحوادث إلا الشيب والصلعا

Sen beni beğenmedin ancak beğenmediğin şeyler ağarmış ve dökülen saçlardan başka bir şey değildi.”⁷⁶⁸

Dindar adam [câriyeye] aşık oldu ve bulunduğu hali terk etti, öyle ki Atâ’ ve Tâvus.⁷⁶⁹ [bundan vazgeçirmek için] ona geldiler ama bir işe yaramadı. Onlara cevabı [câriyeye hitâben] şu şekilde oldu:⁷⁷⁰

⁷⁶⁶ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Ḳūtu’l-kulûb*, 2/101.

⁷⁶⁷ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 17/115.

⁷⁶⁸ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 17/115.

⁷⁶⁹ Abdullah b. Ca‘fer ile aynı dönemde yaşamış olmaları sebebiyle bu kişilerin tâbiîn devri Mekke fıkıh mektebinin tanınmış temsilcisi, muhaddis ve müfessir Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732) (İsmail Cerrahoğlu, “Atâ b. Ebû Rebâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 4/35) ile yine tâbiîden muhaddis ve fakih olan Tâvus b. Keysân (ö. 106/725) (Abdullah Kahraman, “Tâvus b. Keysân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), 40/185.) olmaları muhtemeldir.

⁷⁷⁰ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 17/115.

Birlikte oturduğum insanlar senden dolayı beni kınıyorlar ... Kınamaları ya da karşı çıkmaları umurumda değil.⁷⁷¹

[C. IV, s. 198]

Bu dindar adamın aşık olduğunun haberi Abdullah b. Ca'fer'e ulaştı, o da köle tacirine haber gönderdi. Cârîye onun karşısına çıkarıldı ve Abdullah b. Ca'fer bu savtı cârîyenin tegannisinden dinledi ve: “*Bunu kimden öğrendin?*” dedi. Cârîye: “*Azzetu'l-Meylâ'dan*” dedi. Abdullah b. Ca'fer o cârîyeyi kırk bin dirheme satın aldı. Sonrasında ise [dindar] adama haber göndererek onu çağırdı ve ona durumunu sordu o da olanı anlattı. Abdullah b. Ca'fer: “*Bu savtı / besteyi, cârîyenin kendisinden öğrendiği kişiden dinlemek ister misin?*” dedi. [Dindar] Adam: “*Evet*” dedi. [Abdullah b. Ca'fer] Azzetu'l-Meylâ'yı çağırdı ve ona: “*Ona [dindar adama] tegannî et.*” dedi, o da tegannî etti. [Dindar] Adam yıldırım çarpmışa döndü ve kendinden geçerek bayılıp düştü. Abdullah b. Ca'fer: “*Su getirin, su getirin!*” dedi ve suyu yüzüne serpti. [Dindar adam] Kendine geldiğinde [Abdullah b. Ca'fer] ona: “*Bütün bu olanlar onun aşkıdan mı?*” deyince o: “*Artık gizliliği kalmadı.*” dedi. Abdullah b. Ca'fer: “*Bunu ondan [aşık olduğun kişiden] dinlemek hoşuna gider mi?*” dediğinde ise [dindar] adam: “*Bunu [bu savtı / besteyi], aşık olmadığım başka birinden dinlediğimde [dahi] nasıl etkilendiğimi gördün, bir de ondan dinlesem, güç yetiremediğim halim ne olur!*” dedi. [Buna karşılık Abdullah b. Ca'fer] cârîyeyi ona [dindar adama] getirdi ve “*Onu al, senindir, vallahi ben ona sadece arz edildiğinde baktım.*” dedi. Adam, Abdullah b. Ca'fer'in el ve ayaklarını öptü ve: “*Gözüm uykuda ancak ruhum yaşıyor, beni kavmim arasında yaşıyor halde bıraktın, bana aklımı geri verdin.*” dedi ve ona çokça dua etti. Sonrasında Abdullah b. Ca'fer: “*Onu sana sadece*

⁷⁷¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 17/115.

bu şekilde vermekten razı değilim, ey oğlum adama [câriyenin] fiyatı kadar para ver.” dedi ve o da böyle yaptı.⁷⁷²

Gazzâlî *İhyâü ‘Ulûmi’-d-Dîn*’de: “*İbn Mücâhid semâ‘ın olmadığı dâvete icabet etmezdi.*” demiştir.⁷⁷³ [Yine Gazzâlî:] “*Allah dostlarından Ebû’l-Hayr⁷⁷⁴ el-Askâlânî el-Esved semâ‘ eder ve semâ‘ anında kendinden geçerdi. O kitabında bunu [semâ‘ı] sınıflandırmış ve bunu inkâr edenlere karşı çıkmıştır.*” Şeyhlerden birinden [yaşlı birisinden] anlatıldığına göre o şöyle demiştir: “*Ebû’l-‘Abbâs el-Hızır*’ı (a.s.) gördüm ve ona: “*Ashâbımızın ihtilafa düştüğü bu semâ‘ hakkında ne söylersiniz?*” diye sordum. O: “*O kaygan bir taştır, öyle ki onun üzerinde yalnızca âlimlerin ayakları sabit kalır [diğerleri kayar gider].*” dedi.⁷⁷⁵

[C. IV, s. 199]

el-İsfahânî’nin senedi İbn Künâse’ye ulaşan rivâyetine göre o şöyle demiştir:

“Yaşlı bir adam Fırat’ta bir gemide gençlerle birlikte yolculuk ediyordu, yanlarında da bir muganniye [mûsikîşinas kadın] vardı. Yolun bir kısmını gitmişlerdi ki yaşlı adama: “*Yanımızda bir câriye var, [güzel] teganni eder, biz de onun gınâsını dinlemekten hoşlanırsınız, sana bırakıyoruz, eğer izin verirsen dinleyeceğiz.*” dediler. Yaşlı adam: “*Ben geminin güvertesine çıkıyorum, istediğinizi yapın.*” dedi ve çıktı. Muganniye udunu aldı ve [şu sözleri] teganniye başladı:⁷⁷⁶

حتى إذا الصبح بدا ضوءه ... وغابت الجوزاء والمرزم

⁷⁷² el-İsfahânî, *el-Egânî*, 1994, 17/115-116.

⁷⁷³ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/269.

⁷⁷⁴ el-Gazzâlî bu künyeyi “Ebû’l-Hasen” şeklinde zikretmiştir. el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/270.

⁷⁷⁵ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2/270.

⁷⁷⁶ el-İsfahânî, *el-Egânî*, 1994, 9/109.

Şafak vakti gelip ortalık aydınlanıncaya ve yıldızlar ortadan kaybolana kadar

أقبلت والوطء خفى كما ... ينساب من مكمته الأرقم

Geldim ve gizlice sevdim, tıpkı yılanın saklandığı yerden çıkıp gelmesi gibi.⁷⁷⁷

[Bunun üzerine] yaşlı adam coştı ve nara attı, sonrasında ise kendini elbiseleriyle birlikte Fırat’a attı, [suya] batıp çıkmaya başladı ve: “*Ben yılanım, ben yılanım!*” diyordu. Onun peşine [suya] atladılar, onu sudan çıkardıktan sonra: “*Ey yaşlı adam, seni böyle yapmaya iten neydi?*” dediler. O: “*Siz beni bilmiyorsunuz, ben şiirin sizin bilmediğiniz manalarını biliyorum.*” dedi. “*Başına ne geldi?*” diye sorduklarında o: “*Bir şey karınca gibi ayağımdan başıma yayıldı ve aynı şekilde geri aşağı indi. Kalbimin üzerinde yoğunlaştığında yapmış olduğum şeyleri yaptım.*” dedi.⁷⁷⁸

Ahmed b. Ebî Duâd⁷⁷⁹ şöyle demiştir:

“Ben gınâyı ayıplardım ve gınâ ehlini [dinleyenleri] tan ederdim [kınardım]. el-Mu’tasım çok sıcak bir gün gölgeliğe çıkmıştı ve beni çağırdı, ben de ona geldim. Ona yaklaştığımda beni hayran bırakan ve diğer her şeyden alıkoyan bir gınâ duydum, öyle ki elimdeki kırbacım düştü. Erkek hizmetkarıma dönerek onun kırbacını istedim. Bana: “*Vallahi benim kırbacım da düştü.*” dedi. Ona: “*Düşürmenin sebebi neydi?*” dedim. “*İşittiğim ve beni hayran bırakan sest, nasıl düştüğünü de bilmiyorum.*” dedi, onun durumu da benim durumum gibiydi. Ben [insanların] gınâyla kendilerinden geçmelerine ve bu durumun,⁷⁸⁰

⁷⁷⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/109.

⁷⁷⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/200.

⁷⁷⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Ebî Duâd Ferec b. Cerîr b. Mâlik el-İyâdî (ö. 240/854): Abbâsî Devleti’nde başkadılık yapan ve mihne olayında etkili olan Mu’tazilî âlim. Yusuf Şevki Yavuz, “İbn Ebû Duâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 19/430.

⁷⁸⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/316.

akıllarına galip gelmesine karşı çıkardım, el-Mu‘tasım’ı da bu hal üzere gördüm. O an el-Mu‘tasım’ın yanına geldiğimde bu olanı anlattım. Güldü ve “*Bu [sesine hayran kalan] kişi amcamdır [İbrâhîm b. el-Mehdî], bana [şu sözleri] teganni ediyordu.*” dedi.⁷⁸¹

إنَّ هذا الطويل من آل حفص ... أنشر المجد بعد ما كان ماتا

Bu uzun olan, Hafs ailesinden ... Ölümünden sonra şanı yayıldı.⁷⁸²

Eğer gınâya karşı kınayıcı bakışından döndüysen onun tekrar etmesini [bir daha tegannî etmesini] isteyeyim.” dedi. “*Olur.*” dedim o da çağırdı. [Adamın tegannisi] Beni diğer her şeyden daha fazla mest etti [etkiledi]. O günden itibaren [gınâyı kınayan] görüşümden döndüm.”⁷⁸³

el-Mu‘tasım’ın ifade ettiği amcası İbrâhîm b. el-Mehdî’dir.⁷⁸⁴

1.2.7.1. Tegannî Eden Halîfeler ve Halîfe Oğulları İle Onlardan Nakledilen ve Onlara Nispet Edilen Savtlar [Besteledikleri Güfteler]

⁷⁸¹ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/316.

⁷⁸² el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/316.

⁷⁸³ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/316.

⁷⁸⁴ Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-Mehdî-Billâh b. Abdillâh el-Mansûr (ö. 224/839): Me’mûn’un Merv’de oturduğu sırada Bağdat’ta halife ilân edilen Abbâsî hânedanına mensup emîr. İbrahim Sarıçam, “İbrâhîm b. Mehdi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 21/320.

1.2.7.1.1. Halîfelerden Tegannî Edenler

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin “*el-Eğânî*” ismiyle tercüme edilen kitabında belirttiğine göre tegannî eden ve kendisine bir grup savt nispet edilen halîfelerden biri Ömer b. Abdülazîz'dir.

1.2.7.1.1.1. Ömer b. Abdülazîz.⁷⁸⁵

Kendisine savtlar [besteler] nispet edilmiştir ancak bunu inkar edenler de vardır. Kendisinden nakledilenler tahmînî olarak halîfeliğinden önceki döneme aittir. Allah rahmet eylesin kendisi insanların ses bakımından en güzellerindendi.⁷⁸⁶

Kendisine nispet edilen gınalardan [şarkılardan] biri[nin sözleri] şöyledir:

علق القلب سعادا ... عادت القلب فعادا

Kalp Suâd'a bağlandı ... Kalp gönle döndü

كلما عوتب فيها ... أو نهى عنها تمادى

Ne zaman azarlansa da orada ... Veya ondan alıkonulsa da vazgeçmiyor

وهو مشغوف بسعدى ... وعصى فيها وزادا

O benim mutluluğumla yanıp tutuşuyor ... Umulur ki o oradadır ve artıyordu.⁷⁸⁷

⁷⁸⁵ Ebû Hafs el-Melikü'l-Âdil el-Eşecc Ömer b. Abdilazîz b. Mervân b. Hakem el-Ümevî (ö. 101/720): Emevî halifesi (717-720). İsmail Yiğit, “Ömer b. Abdülazîz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2007), 34/53.

⁷⁸⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/173.

⁷⁸⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/173.

Ona atfedilen gınâlardan biri olup kendisinin de teganni ettiği söylenilen ve [sözleri] Cerîr'e.⁷⁸⁸ ait olan şu şiirdir:

البعادا ودعا فراقها شك لو ... سعادا نزر صاحبى يا قفا

Kalk ey dostum Suad'ı önemseme ... Ayrılığından şüphe edersen dönmesi için çağır.⁷⁸⁹

[C. IV, s. 201]

لعمرك إن نفع سعاد عتّى ... لمصروف ونفعى عن سعادا

Senin ömrün benim mutluluğuma fayda verir ... Benim menfaatim de senin mutluluğuna fayda verir.

إلى الفاروق ينتسب ابن ليلى ... ومروان الذى رفع العمادا

İbn Leylâ, el-Fârûk'a nispet edilir ... Direkleri kaldıran da Mervan'dır.⁷⁹⁰

Benzer şekilde, söylenilene göre o [Ömer b. Abdulaziz] el-Eşheb b. Rumeyle'nin [şu] şiirini de tegannî etmiştir:

ألا يا دين قلبك من سليمى ... كما قد دين قلبك من سعادا

Senin kalbinin dini benim iyi olmam değil midir? ... Tıpkı senin kalbinin dininin benim mutluluğum olması gibi.

هما سبتا الفؤاد وهاضتاه ... ولم يدرك بذلك ما أرا

⁷⁸⁸ Cerîr b. Atıyye b. el-Hatafâ (Huzeyfe) et-Temîmî (ö. 110/728 [?]): Emevîler devrinde eski üslûbu devam ettiren üç büyük hiciv şairinden biri. Zülfikar Tüccar, "Cerîr b. Atıyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1993), 7/412.

⁷⁸⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/173.

⁷⁹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/173.

Bu, iki gönlün uyanışı ve onun kırılışıdır ... Bununla murad edilen şey anlaşılamadı.

قفّا نعرف منازل من سليمي ... دوارس بين حومل أو عرادا

Durun mutluluğumun evini biliyoruz ... Havmel ve ‘Urâd arasında Devaris’de.⁷⁹¹

ذكرت لها الشباب وآل ليلى ... فلم يزد الشباب بها مزادا

Ona gençleri ve Leyla ailesini söyledim ... Gençler onunla bir artırma yapmadı.

فإن تشب الذوائب أم عمرو ... فقد لاقيت أياما شدادا

Amr’ın annesinin saçları serpilince... Zor günlerle karşılaştı.⁷⁹²

‘Abbâsî Devleti halifelerinden tegannî eden ve kendisine beste atfedilenlerden [دونت له صنعة] birisi de el-Vâsıl Billâh’tır.

1.2.7.1.1.2. el-Vâsik-Billâh⁷⁹³

Ebû Ca‘fer Hârûn b. el-Mu‘tasım-Billah b. er-Raşîd. Ebû’l-Ferec el-İsfahânî’nin senedi İshak b. İbrâhîm el-Mevsîlî’ye.⁷⁹⁴ ulaşan rivâyette anlattığına göre o şöyle demiştir:

⁷⁹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/183.

⁷⁹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/184.

⁷⁹³ Ebû Ca‘fer el-Vâsik-Billâh Hârûn b. el-Mu‘tasım-Billâh Muhammed b. Hârûnerreşîd el-Abbâsî (ö. 232/847): Abbâsî halifesi (842-847). Kadir Kan, “Vâsik-Billâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 42/548.

⁷⁹⁴ Ebû Muhammed İshak b. İbrâhîm b. Mâhân (Meymûn) el-Mevsîlî (ö. 235/850): Mûsikişinas, mugannî ve şair. Ahmet Hakkı Turabi, “İshak el-Mevsîlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 22/536.

“Bir gün el-Vâsik-Billah’ın evine, yalnızca el-Vâsik orada oturuyorsa girmem emrolunan bir yere izinsiz girdim. İçerideki bir odadan bir ud sesi ve terennüm işittim, öyle ki böyle güzelini daha önce işitmemiştim. Bir hizmetkar başını uzattı [bana baktı] sonra geri içeri girdi ve bana seslendi, ben de içeri girdim ki el-Vâsik-Billah karşımda bana: “Ne duydun?” dedi. Ben de: “*Tam bir özgürlüğün kendisine bağlı olduğu ve kendisine ait olan tüm kölelerin hür olduğu, güzellik olarak benzerini kesinlikle duymadığım bir şey dinledim.*” dedim. Güldü ve “Nedir o biliyor musun? O, bizden öncekilerin övdüğü, Rasûlullah’ın ashâbının ve tâbîünün hoşlandıkları, Rasûlullah’ın muhacirlerinin ise Yüce Allah’a olan ihtirâmını arttıran edebî bir fazilet ve ilimdir. Dinlemek ister misin?” dedi. Ben de: “Hitabınızla ve güzel yüzünüzle beni şereflendiren Allah’a yemin ederim ki evet isterim.” dedim. O: “Ey hizmetkar udu getir ve”⁷⁹⁵

[C. IV, s. 202]

İshak’a bir rıtl⁷⁹⁶ [kadeh] ver.” dedi. Bana bir rıtl verildi ve o [el-Vâsik-Billah] udu çalarak Ebü’l-Atâhiye’nin⁷⁹⁷ şu şiirini, kendi yaptığı beste [لحن] ile teganni etti.⁷⁹⁸

أضحت قبورهم من بعد عزتهم ... تسفى عليها الصبا والحرف الشمل

İzzetlerinin ardından kabirlerine güneş doğdu ... Üzerlerine kuzey saba rüzgarı esti.⁷⁹⁹

⁷⁹⁵ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 9/189.

⁷⁹⁶ Rıtl’ın daha çok bir “ölçü birimi” anlamında kullanıldığı görülse de ölçüm yapılırken kullanılan “kap” için de bu kelimenin kullanıldığı anlaşılmaktadır. İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 11/285-286. Metnin akışı doğrultusunda bu kelimenin “kadeh” manasında tercüme edilmesinin uygun olduğunu düşünüyoruz.

⁷⁹⁷ Ebü’l-Atâhiye, Ebü İshâk İsmâîl b. el-Kâsım b. Süveyd (ö. 210/825 [?]): Abbâsî devri şairlerinden. Erol Ayyıldız, “Ebü’l-Atâhiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/294.

⁷⁹⁸ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 9/189.

⁷⁹⁹ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 9/189.

لا يدفعون هواما عن وجوههم ... كأنهم خشب بالقاع منجدل

Onlar yüzlerinden o uykuyu uzaklaştıramıyorlar ... Onlar sanki çukura atılmış bir tahta gibiler.⁸⁰⁰

Bir rıtl içtim sonra ayağa kalktım. Ona hayır dua ettim, beni tuttu ve: “Allah için dinlemekten hoşlandın mı?” dedi. “Evet vallahi” dedim. O da iki kez, üç kez teganni etti ve hizmetlilerinden birine seslenerek: “İshak’a derhal 1300 dirhem ver.” dedi. Sonrasında ise: “Ey İshak üç beste [savt]] dinledin, üç rıtl içtin, 1300 dirhem aldın. Mutlu bir şekilde ailene dön, seninle birlikte mutlu olsunlar.” dedi. Ben de mal ile [hediyelerle] döndüm.”⁸⁰¹

Ebü'l-Ferec'in senedi 'Arîb el-Me'mûniyye'ye⁸⁰² ulaşan rivâyetine göre o şöyle demiştir: “el-Vâsik-Billah, unutulularla birlikte 100 tane savt [beste] yapmıştır ve şu şiiri de bestelemiştir.”⁸⁰³

هل تعلمين وراء الحب منزلة ... تدنى إليك فإن الحب أقصانى

Sen aşkın ardındaki yolu bilir misin? ... Benden uzaklaşan aşk yavaş yavaş sana yaklaşıyor.

هذا كتاب فتى طالت بليتة ... يقول يا مشتكى بئى وأحزانى

⁸⁰⁰ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 9/190.

⁸⁰¹ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 9/190.

⁸⁰² ‘Arîb el-Me'mûniyye hakkında ayrıntılı bilgi “‘Arîb el-Me'mûniyye (عريب المأمونية) Hakkında Bahsedilenler” başlığı altında verilmiştir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/95. Ayrıca bkz. Murat Bıyıklı, “Cariyelikten Şöhrete Giden Yolda Arîb el-Me'mûniyye'nin Hayatına Panoramik Bir Bakış”, *Tokat İlmîyat Dergisi* 10/1 (30 Haziran 2022), 119-144.

⁸⁰³ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 9/190.

Bu kitap daha gençtir, kırıışması uzun sürer... Diyor ki ey benden şikayetçi olan, beni aç, hüzünlerimi yay.⁸⁰⁴

el-Vâsik Billah yaptığı yeni bir besteyi İshâk'a göstermek istediğinde o besteyi [ilk başta] başkasına atfeder ve: “*Bana yaşlı bir kişiden eski bir savt [beste] ulaştı.*” der ve onun tegannî edilmesini emrederdi. İshâk da bu konuda net bir tavır takınarak doğru ne ise onu söylerdi. Eğer [beste] iyiye bundan hoşnut olur ve beğenisini ifade ederdi, eğer [beste] sorunlu, eksik veya orta seviyede ise düşüncesini ifade ederdi. Eğer el-Vâsik [kendi yapmış olduğu besteyi] beğenirse İshâk'a besteyi güçlendirmesini ve hataları düzeltmesini isterdi, aksi halde [besteyi] atardı.⁸⁰⁵

İshâk b. İbrâhîm: “el-Vâsik insanların⁸⁰⁶ gınâyı en iyi bileniydi. Onun yaptığı besteler 100'e ulaşmıştır. O ud çalarak tegannî edenlerin en kabiliyetlisiydi.” demiş ve sonrasında gınâlarını saymıştır.⁸⁰⁷

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî de bu savtları [besteleri] saymıştır. Onlardan biri[nin sözleri] şöyledir:

ولم أر ليلي غير موقف ليلة ... بخيف متى ترمى جمار المحصب

Leylâ'yı bir gece dışında görmedim ... Hayf Mina'da attın bütün çakıl taşlarını⁸⁰⁸

ويبدى الحصى منها إذا خذفت به ... من البرد أطراف البنان المخضب

⁸⁰⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 9/190.

⁸⁰⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/192.

⁸⁰⁶ el-İsfahânî “insanların” kelimesi yerine “halîfelerin” ifadesini kullanmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 9/200.

⁸⁰⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 9/200.

⁸⁰⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 9/200.

Onları savurdukça orada küçük taşlar görünmeye başladı ... Soğuktan süslenmiş
parmak uçları⁸⁰⁹

[C. IV, s. 203]

ألا إنما غادرت يا أم مالك ... صدى أينما تذهب به الريح يذهب

Ey Malik'in annesi sen terk edip gitmedin mi? ... Götürdüğün rüzgar nereye
gittiysen orada gidip yankılandı

وأصبحت من ليلى الغداة كناظر ... مع الصبح في أعجاز نجم مغرب

Bir gözcü gibi geceyi sabahladım ... Sabahla birlikte uzakta yaşlı bir yıldızda.⁸¹⁰

Bunun haricinde [el-İsfahânî] birçok bestelenmiş şiir daha saymıştır [ancak] kısa
tutmak için diğerlerini aktarmadık.

[el-İsfahânî'nin aktardığı bir başka rivâyet şöyledir:] “el-Mu‘tasım
‘Ammûriye’ye⁸¹¹ gittiğinde el-Vâsik’ı ardına vekil bıraktı. el-Vâsik ise dostlarına ve
mugannîlere [musikişinaslara] o gün olabildiğince erken gelmelerini emretti, İshâk’a da
haber gönderdi ve hepsi geldi.⁸¹²

el-Vâsik onlara: “*Ben sabahlamak istiyorum ancak sizinle bir oluncaya kadar
oturmam, tek bir bütün gibi olacağız. Benimle halka şeklinde oturun, herkesin yanında
bir muganni [mûsikîşinas] olsun.*” dedi ve bu şekilde oturdular. el-Vâsik: “*Ben
başlıyorum.*” dedi ve udu aldı, teganni etti onlar içtiler. Ondan sonra [başka biri] teganni

⁸⁰⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 9/201.

⁸¹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 9/201.

⁸¹¹ Ammûriye: İçbatı Anadolu’da İstanbul’dan Çukurova’ya giden eski Bizans askerî yolu üzerinde bugün
harabeleri bulunan eski bir şehir ve kale. DİA, “Ammûriye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*
(İstanbul, 1991), 3/79.

⁸¹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/203.

etti. [Bu şekilde devam ettikten sonra sıra] İshâk'a geldiğinde udu ona verdiler ancak almadı. el-Vâsik: “*Onu bırakın.*” dedi. Sonra halkanın sonuna kadar sırayla tegannî ettiler. Sıra tekrar İshâk'a geldiğinde o yine tegannî etmedi ve aynı durum üç sefer tekrar etti. el-Vâsik yerinden kalktı ve tahtına oturdu ve insanlara da [yanına] girmelerini emretti. [Ancak] Onlardan hiçbirine “*Otur.*” demedi. Sonra el-Vâsik: “*İshak'ı bana getirin.*” dedi. Onu görünce şöyle dedi: “*Ey hûzî,⁸¹³ ey köpek, sana cömert davrandım, zenginleştirdim, seni başımın üstüne çıkardım! Seni öldürsem, el-Mu'tasım'ın senin için beni cezalandıracağını mı düşünüyorsun! Yere yatırın onu!*” dedi ve İshâk yere yatırılıp hafifçe otuz kırbaç vuruldu. el-Vâsik onu bundan sonra tegannî ettirmeyeceğine yemin etti. Orada bulunan topluluktan özür diledi ve onlarla sohbet etti. [Sonrasında] udu aldı ve meclisleri sona erene kadar tegannî etti. [Bunun gibi] el-Vâsik Billah hakkında gınâ ile ilgili sayması uzun sürecektir birçok haber ve hikâye vardır.⁸¹⁴

1.2.7.1.1.3. el-Müntasır-Billâh Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Mütevekkil-Alellâh Ebü'l-Fazl Ca'fer⁸¹⁵

Yezîd el-Mühellebî şöyle demiştir: “el-Muntasır gınâ hakkında iyi bir bilgiye sahipti, ne zaman bir şiir yazsa o şiire beste de yapar.”⁸¹⁶

[C. IV, s. 204]

⁸¹³ Hûz/Hûzî kelimesi “Bedevînin oğlu” ve “Araplaşmış Acem” anlamında hakaret amacıyla kullanılmıştır. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 5/347.

⁸¹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/203.

⁸¹⁵ Ebû Ca'fer (Ebü'l-Abbâs, Ebû Abdillâh) el-Müntasır-Billâh Muhammed b. Ca'fer el-Mütevekkil-Alellâh el-Abbâsî (ö. 248/862): Abbâsî halifesi (861-862). Abdülkerim Özaydın, “Müntasır-Billâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/24.

⁸¹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/205.

mugannilere de [mûsikîşinaslara da] beste yapmalarını emrederdi. Hilâfetle görevlendirildiğinde bunları bıraktı ve öncekilerin de gizlenmesini emretti. Bu sebeple gınâları [şarkıları / besteleri] ortaya çıkmamıştır.⁸¹⁷

1.2.7.1.1.4. el-Mu‘tez-Billâh Ebû Abdullah Muhammed b. Ca‘fer el-Mütevekkil⁸¹⁸

Aynı şekilde onun da savtlar [besteler] tegannî ettiği ifade edilmiştir. Tegannî ettiği şiirlerden biri ‘Adî b. Rikâ‘ın şu şiiridir:⁸¹⁹

لعمري لقد أصحرت خيلنا ... بأكناف دجلة للمصعب

Hayatım üzerine yemin ederim ki Dicle’nin kenarındaki atlarımız Mus‘ab için kıızıla döndü

فمن يك منّا بيت آمنة ... ومن يك من غيرنا يهرب

Bizden hangimiz güvende geceleyecek ... Hangi diğerimiz kaçıp gidecek.⁸²⁰

Bu beyitler ‘Adî b. er-Rikâ‘ya⁸²¹ ait kasîdeden alınmıştır. O bu beyitleri, ‘Abdu’l-Melik b. Mervân ile Mus‘ab b. Zübeyr arasında gerçekleşen ve Mus‘ab b. Zübeyr’in

⁸¹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/205.

⁸¹⁸ Ebû Abdillâh el-Mu‘tez-Billâh Muhammed b. Ca‘fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu‘tasım-Billâh el-Abbâsî (ö. 255/869): Abbâsî halifesi (866-869). Ali Aktan, “Mu‘tez-Billâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 31/390.

⁸¹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/208-209.

⁸²⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/209.

⁸²¹ Ebu Davud Adi b. Zeyd b. Malik b. Adi b. er-Rikâ el-Amili [95 h./714 (?) m.]: Emevî devri şairlerinden. Hâtim Sâlih Dâmin - Nûrî b. Hammudî el-Kaysî, “Mecelletü’l-Mecmai’l-İlmi’l-İrâkî” 38/4 (1987), 124.

öldürüldüğü olayla ilgili söylemiştir. Bu durumu inşallah Abdullah b. Zübeyr hakkındaki başlıkta ele alacağız.

1.2.7.1.1.5. el-Mu‘temid-Alellah Ebü’l-‘Abbâs Ahmed b. el-Mütevekkil-Alellâh⁸²²

O da gınâ ve güzel sanatlarda [beste yapımında] [صنعة حسنة] maharetli olan kişilerdendir. Onun, şiiri el-Ferezdak’a⁸²³ ait olan ve kendisinin tegannî ettiği gınâlardan biri şöyledir:⁸²⁴

عريانا يأتيك الذى الشفيع مثل ... مؤتذرا يأتيك الذى الشفيع ليس

Sana giyinerek gelen arabulucu elbisesiz olarak gelen arabulucu gibi değildir..⁸²⁵

⁸²² Ebü’l-Abbâs el-Mu‘temid-Alellah Ahmed b. Ca‘fer el-Mütevekkil-Alellah el-Abbâsî (ö. 279/892): Abbâsî halifesi (870-892).

⁸²³ Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib b. Sa‘sa‘ et-Temîmî (ö. 114/732): Emevîler devrinde eski üslûbu devam ettiren üç büyük hiciv şairinden biri. Ali Şakir Ergin, “Ferezdak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 12/373.

⁸²⁴ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 9/220.

⁸²⁵ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 9/220.

‘Ubeydullah b. Abdullah b. Tâhir şöyle demiştir: el-Mu‘tazîd,⁸²⁶ Düreyd b. Sımme’nin⁸²⁷ şiirinde on nağmeyi [العشر النغم] bir savtta [bestede] birleştirmiştir. Şiir şöyledir.⁸²⁸

وأضع فيها أخبّ ... جذع فيها ليتنى يا

Keşke onda saklanıp kaybolacak genç bir adam olsaydım.⁸²⁹

‘Ubeydullah b. Abdullah b. Tâhir şöyle devam etmiştir: “*el-Mu‘tazîd bir şiirde on nağmeyi topladığı bu savtının [bestesini] bölüm [القسمة] ve parçalarının [الأجزاء] doğru olup olmadığı hakkında bilgi edinmek istedi. Ben de ona bunun doğru olduğunu bildirdim ve şüphesi kalmayınca kadar delillendirdim [sebepleri ile birlikte gösterdim], o da bundan memnun oldu.*” demiştir.⁸³⁰ [Sonrasında] ‘Ubeydullah şöyle dedi: “*Hayatım üzerine yemin ederim ki çok iyi bir sanata ve benzersizliğe sahipti. O eski ve yeni dönemdeki usta şairlerin birkaç şiirini bestelemiştir.*”⁸³¹

⁸²⁶ Ebû’l-Abbâs el-Mu‘tazîd-Billâh Ahmed b. el-Muvaffak-Billâh Talha (Muhammed) b. Ca‘fer el-Abbâsî (ö. 289/902): Abbâsî halifesi (892-902). Ali Aktan, “Mu‘tazîd-Billâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 31/383. Nüveyrî Mu‘tazîd-Billah için ayrı bir başlık açmamıştır. Mu‘temid ve Mu‘tazîd isimlerini birbirine benzeterek farklı kişiler olduğunu dikkatinden kaçırmış olabilir.

⁸²⁷ Ebû Amr Muâviye b. el-Hâris b. Muâviye (ö. 8/630): Câhiliye devri Arap şairi, cengâver. Ahmet Savran, “Düreyd b. Sımme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/30.

⁸²⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/235.

⁸²⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/235.

⁸³⁰ Burada el-Mu‘tazîd’in on nağmeyi bir şiirde birleştirdiği bestenin kontrolünü yaparak gerekli bilgilendirmeyi el-Mu‘tazîd’a yapabilmesinden, “‘Ubeydullah b. Abdullah b. Tâhir’in Cârîyesi Olan Sâcî” başlığı altında yer alan bilgilerden ve Ebû’l-Ferec el-İsfahânî’nin *el-Eğânî*’sinde geçen ifadelerden ‘Ubeydullah b. Abdullah b. Tâhir’in de iyi bir mûsikîşinas olduğunu anlayabiliyoruz. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/269.

⁸³¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/269.

Onlara güzelleştirdiği, benzersiz kıldığı, ne kısa ne aciz ne de herhangi bir kusuru bulunmayan besteleriyle meydan okumuştur.” Bu yaptığı bestelerden biri şâirin şu sözünüder:⁸³²

فيها ما بعض نعتى يوافق نعتا ... أنعتها سوف فإنى القطاة أما

Bağırtlak kuşuna gelelim, onu öveceğim ... Bu övgüm onda bulunan şeylere uygun olacak.⁸³³

[el-Mu‘tazîd] Mükemmelliğin zirvesine geldi ve bu şiire yapılan savtlardan [bestelerden] en güzelini o yaptı öyle ki eski ve yenilerden Ma‘bed, Neşîd [نشيط], Mâlik, İbn Muhriz, Sinân, Ömer el-Vâdî, İbn Câmî‘, İbrahim ile oğlu İshak ve ‘Allûye onun bestesinin güzelliği hakkında görüş birliğine vardılar.⁸³⁴

O [el-Mu‘tazîd], şu sözleri de besteledi:

تشكى الكميت الجرى لما جهده ... وبين لو يستطيع أن يتكلما

Koşan at sarfettiği çabadan dolayı acı çekiyordu ... Konuşabilseydi bunu söylerdi.⁸³⁵

Unutulanlar ve beğenilmeyenler hariç yüze yakın yaptığı besteyle sanatında başarısız olmamış, amacına ulaşmaktan aciz kalmamıştır.⁸³⁶

⁸³² el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/269.

⁸³³ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/269.

⁸³⁴ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/269.

⁸³⁵ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/269.

⁸³⁶ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/269.

Halifelerden olup gınâ konusunda yeteneği olan kişiler bunlardır. Şimdi de halife çocuklarından bu fende (sanatta) yeteneği olan kişilere gelelim.

1.2.7.1.2. Halifelerin Çocuklarından Bu Sanatta Eşsiz Bir Ustahğa Sahip Olanlar

Bu kişilerden ikisi İbrâhîm b. el-Mehdî ve onun kız kardeşi ‘Uleyye bint el-Mehdî’dir⁸³⁷ (r.a.).

1.2.7.1.2.1. İbrahim b. el-Mehdî⁸³⁸

İbrahim’in künyesi Ebû İshâk’tır. Onun câriye bir müvelled⁸³⁹ olan annesi Şekle’nin [Şikle] Mazyar ehlinden olan babası Şah Efrind denilen bir kişiydi ve Mazyarlılar’la birlikte öldürüldü, Şekle esir alınarak el-Mansûr’a götürüldü. el-Mansur onu, yetiştirmesi için ümmüveledi⁸⁴⁰ Muhayyâ’ya verdi ve Muhayyâ, Şekle’yi Tâîf’e

⁸³⁷ ‘Uleyye bt. el-Mehdî b. el-Mansûr, Abbâsî döneminde yaşamış bir kadın şair ve müzisyendir. Esat Ayyıldız, “‘Uleyye bt. el-Mehdî’nin Hayatı ve Aşk Şiirleri”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (15 Haziran 2023), 109.

⁸³⁸ Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-Mehdî-Billâh b. Abdillâh el-Mansûr (ö. 224/839): Me’mûn’un Merv’de oturduğu sırada Bağdat’ta halife ilân edilen Abbâsî hânedanına mensup emîr. Sarıçam, “İbrâhîm b. Mehdi”, 21/320.

⁸³⁹ Müvelled: Dışarıdan getirilen ya da Araplar arasında doğan ve Arapça eğitim alan yabancı kökenli müslüman köleler. Mehmet Özdemir, “Müvelledûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/228.

⁸⁴⁰ Ümmüveled: Efendisi tarafından hamile bırakılan câriyeye denir. Ümmüveled olan câriyenin hürriyet hakkının korunması için onun başkasına satılması, mülkiyeti nakledici herhangi bir tasarrufa konu edilmesi câiz görülmemiş, efendinin ölümüyle doğrudan hürriyetine kavuşacağı bildirilmiştir. Hamza Aktan, “İstîlâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2001), 23/361.

götürdü. Şekle burada yetişt i ve büyüdüğünde el-Mansûr'a geri verildi. el-Mehdî onu görünce ondan hoşlandı ve onu istedi. Şekle kendisine verildi ve ondan İbrâhim doğdu..⁸⁴¹

[C. IV, s. 206]

Ebu'l-Ferec el-İsfahânî senedi İshak b. İbrahim'e ulaşan rivâyette şöyle demiştir:

“İbrâhîm b. el-Mehdî tegannî konusunda Allah'ın yarattıklarının en üstünü, en gayretlisi ve en rekabetçisiydi. Onun sanatı incelikliydi. O bir şey ortaya koyduğunda tan edilmemek ve azar işitmek için onu başkasına nispet ederdi bu yüzden çok olmasına rağmen insanların elinde az sayıda bestesi vardı. Ona [tegannî konusunda] bir eleştiri yapıldığında o: “*Ben bunu eğlenmek için yapıyorum, bundan bir kazanç elde etmiyorum, kendim için tegannî ediyorum başkaları için değil. Dilediğimi yaparım.*” şeklinde cevap vermiştir..⁸⁴²

Onun güzel sesi bütün kusurları örtüyordu. İnsanlar ne cahiliye ne de İslâm dönemlerinde İbrahim b. el-Mehdî ve kız kardeşi ‘Uleyye gibi güzel tegannî eden hiçbir kimseyi görmediklerini söylüyorlardı. İbrahim, İshak'la [İshak b. İbrâhîm'le] çekişiyor ve onun bulunmadığı birçok yerde onu eleştiriyor, İshak da onun hatalarını ortaya çıkarıyordu. Böyle bir durum er-Raşîd'in [Hârûnürreşîd'in] önünde ve meclisinde gerçekleşti. Bunları inşallah İshak b. İbrâhîm ile ilgili kısımda ayrıntılı bir şekilde anlatacağız..⁸⁴³

İbrâhîm b. el-Mehdî önceleri gınâ konusunda gizli saklı davranır sadece kardeşi er-Raşîd'in yanında bunu gizlemezdi. Hilâfeti talep etmesi ile ilgili durumunu inşallah Abbâsî Devleti ile ilgili haberlerin anlatıldığı kısımda el-Me'mun b. er-Raşîd'in halifeliği

⁸⁴¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/308.

⁸⁴² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/308-309.

⁸⁴³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/309.

döneminde zikredeceğiz. el-Me'mun, İbrahim b. el-Mehdi kendisinden kaçtıktan sonra ona eman vermiş ancak gınâ üzerinden onurunu çiğneyerek onu gece vakti mugannilerle birlikte yürüterek yanından çıkartmıştır. el-Me'mun bununla insanlara İbrahim'in boynundan halifelik boyunduruğunu çıkardığını, İbrahim'in bozulduğunu ve artık hilafete uygun olmadığını göstermek istemiştir.⁸⁴⁴

İbrahim nağme [النغم], telli çalgı⁸⁴⁵ [الوتر] ve usuller [الإيقاعات] konusunda insanların en bilgilisiydi. Aynı zamanda gınâ konusunda kendisine en çok tâbî olunan ve insanların en güzel sesli olanıydı. İlmi, yatkınlığı ve bilgisi ile birlikte artık kadîm [eski] gınâ [onun yanında] yetersiz kalıyor ve onun sanatının benzerine ulaşamıyordu. Kullanılan çoğu şarkı nağmeleri [نغم الأغاني] epey gözden düşmüştü.⁸⁴⁶

[C. IV, s. 207]

Doğru bildiğini yapıyor ve icrâsında bunu uyguluyordu. Bu durumla ilgili kendisini ayıplayanlara: “*Ben hükümdarım ve hükümdarın oğluyum, nasıl istersem nasıl keyif alıyorsam öyle tegannî ederim.*” demiştir. Kadîm gınâyı bozanların / değiştirenlerin ilki o’dur.⁸⁴⁷

Hamdûn b. İsmâ‘îl’den rivâyet edildiğine göre İbrahim b. el-Mehdî: “*Kendimi bu sanattan uzaklaştırmasaydım insanlara benden önce benim gibisini görmediklerini gösterecektim.*” demiştir.⁸⁴⁸

⁸⁴⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/290.

⁸⁴⁵ Veter (وتر): Arapçada tel manasına gelir. Fakat zamanla özellikle çoğul şekli olan evtâr kelimesi telli çalgıları ifade etmek için kullanılmıştır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 241.

⁸⁴⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/290.

⁸⁴⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/290.

⁸⁴⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/310.

Ebu'l-Ferrec el-İsfahânî, Ca'fer b. Süleyman el-Hâşimî'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: İbrâhîm b. el-Mehdî şöyle dedi:

“Bir gün içki sersemiyken er-Raşîd'in yanına girdim. Onun önünde İbn Câmî' ve İbrâhîm el-Mevsîlî de vardı. er-Râşîd: “*Canlanmam için teganni et ey İbrâhîm* [b. el-Mehdî].” dedi. Udu aldım ve o ikisine aldırmadan aklıma gelen şu sözleri teganni ettim:⁸⁴⁹

أسرى بخالدة الخيال ولا أرى ... شيئاً ألدّ من الخيال الطارق

Hayâlin sonsuzluğuna gece yolculuğuna çıktım, yıldızın hayalinden daha leziz bir şey görmedim.

إن البليّة من تملّ حديثه ... فانتقع فؤادك من حديث الوامق

Dert, anıldığında dertlendirir, o zaman gönlünü el-Vâmık'ın haberiyle dindir.

أهواك فوق هوى النفوس ولم يزل ... مذ بنت قلبى كالجنّاح الخافق

Sana olan arzum nefislerin arzusunun üstündedir, o kızıdan beri kalbim durmaksızın çırpın kanatlar gibi.

شوقاً إليك ولم تجاز مودتى ... ليس المكذب كالحبيب الصادق

Sana olan özlem ve geçmeyen sevgim yalanlanamaz sadık bir sevgili gibidir.

İbrâhîm'in [el-Mevsîlî'nin] İbn Câmî'ye: “*Eğer bu [er-Raşîd, her zaman] bu gınâyı isteseydi biz hiç ekmek yiyemezdik.*” dediğini, İbn Câmî'nin ise ona “*Doğru diyorsun.*” dediğini duydum. Şarkımı bitirdiğimde udu bıraktım ve o ikisine: “*Doğru gördüğünüzü alın ve yanlışıımızı bırakın.*” dedim.”⁸⁵⁰

İbrahîm'in [el-Mehdî'nin] şöyle söylediği rivâyet edilmiştir:

⁸⁴⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/310.

⁸⁵⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/310.

“[Kardeşim] er-Raşîd beni dinlemeyi severdi. Birkaç kez beni dinlemek için benimle yalnız kalmıştı. Bir keresinde yanına gitmiştim.⁸⁵¹

[C. IV, s. 208]

Yanında [amcamız] Süleyman b. Ebî Ca‘fer [Mansûr] da vardı. O [Süleyman b. Ebî Ca‘fer] bana: “[Kendisini kastederek] *Amcan ve babandan sonra el-Mansûr oğullarının efendisi seni dinlemek ister. Bize tegannî etmeden bizi terk etme.*” dedi ben de [amcama] şu sözleri teganni ettim:⁸⁵²

سقىا لربيعك من ربيع بذى سلم ... وللزمان به إذ ذاك من زمن

Allah Zî Sülm’deki [çölde] konakladığın yeri suladı, bu işte öyle bir zamandı.

إذ أنت فينا لمن ينهك عاصية ... وإذ أجر إليكم سادرا رسنى

Sen aramızdayken sana karşı gelen isyan etmiştir ve ben sana doğru ipim çekilircesine geliyorum.

[Tegannî ettikten sonra amcam Süleyman b. Ebî Ca‘fer] bana bir milyon dirhem verilmesini emretti. Sonra gece mecliste yanında Ca‘fer b. Yahyâ [el-Bermekî]⁸⁵³ haricinde kimse kalmayınca bana: “*Ca‘fer’i bir savt [beste] ile onurlandırman hoşuma gider.*” dedi ben de ona ed-Dârimî’nin⁸⁵⁴ sözleri şu şekilde olan şiiri üzerine yaptığım lahni [besteyi] tegannî ettim:

⁸⁵¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/310.

⁸⁵² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/310-311.

⁸⁵³ Ebü’l-Fazl Ca‘fer b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 187/803): Abbâsîler’in önde gelen devlet adamlarından. Hakkı Dursun Yıldız, “Ca‘fer b. Yahyâ el-Bermekî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1993), 7/4.

⁸⁵⁴ Rebîa b. Âmir b. Üneyf b. Şüreyh et-Temîmî ed-Dârimî (ö. 89/708): Arap şairi. Mehmet Reşit Özbalkıç, “Miskîn ed-Dârimî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 30/185.

كَأَنَّ صَوْرَتَهَا فِي الْوَصْفِ إِذْ وَصَفْتُ ... دِينَارَ عَيْنٍ مِنَ الْمَضْرُوبَةِ الْعَتَقِ

Sanki görünümü saf altından darb edilmiş bir dinar gibiydi.

[Bunun ardından] er-Raşîd de bir milyon dirhem verilmesini emretti.”⁸⁵⁵

İshak b. İbrahim’den anlatılana göre o şöyle demiştir:

“Sözleri şöyle olan besteyi yaptığımda:

قَلَّ لِمَنْ صَدَّ عَاتِبًا ... وَنَأَى عَنْكَ جَانِبًا

Kızarak senden yüz çevirip uzaklaşana de ki:

قَدْ بَلَغْتَ الَّذِي أُرِدُّ ... تَ وَإِنْ كُنْتَ لَاعِبًا

İsteddiğini elde ettin, oyun oynuyor olsan dahi.

وَاعْتَرَفْنَا بِمَا ادَّعَى ... تَ وَإِنْ كُنْتَ كَاذِبًا

Ve iddia ettiğin şeyi itiraf ettik, yalan söylüyor olsan dahi

فَافْعَلِ الْآنَ مَا أُرِدُّ ... تَ فَقَدْ جِئْتَ تَائِبًا

Şimdi ne istersen onu yap, çünkü tövbe ederek geldim.

Bu besteyi yaptığının haberi İbrâhim b. el-Mehdî’ye ulaştı ve benden bu besteyi istedi. Ben de ona şiiri, usulünü [إيقاعه],⁸⁵⁶ kalıbını [بسيطه / Basî],⁸⁵⁷ parmak baskı

⁸⁵⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/311.

⁸⁵⁶ Îkâ’ (إيقاع): Dar anlamı ile usûl (ritim) gibi anlaşılan bu terim, esasen usulden çok daha geniş bir manayı ifade etmek için edvârlarda kullanılmıştır. Eşit aralıklarla birbirini takip eden zaman dilimlerinde ortaya çıkan, farklı zamansal büyüklüklere ve kuvvetlere sahip darplara denir. Böylece tınlayan seslerin seyir ve hareketi bu güzergâh üzerine kurulur. Dolayısıyla sadece usûl darplarını değil, nağme ve güfteyi de ilgilendiren geniş bir konuyu içerir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 95.

⁸⁵⁷ Basî (بسيط): Arapça’da sade, düz, engelsiz ve tek bir şeyden müteşekkil olan anlamında kullanılır. 1. Merâğî, XV. yüzyıl sözlü mûsikî biçimlerini ele alarak bu isimde bir mûsikî türünden bahseder. Buna göre

yerlerini [مجرأه],⁸⁵⁸ [icrâda kullanılacak] parmakları [إصبعة], ayrımlarını [تجزئته] ve bölümlerini [أقسامه], nağmelerin çıkış yerlerini [نغمه مخرج], duruş yerlerini / karar perdelerini [مقاطعته مواضع] ve devirlerinin [مقادير أدواره], vezinlerinin [أوزانه], teganninin [غناه] ölçülerini yazdım ve onu tegannî etti. Sonrasında benimle buluştu ve bunu [bu besteyi birlikte] teganni ettik, o bestede güzel sesiyle beni geçti.”⁸⁵⁹

İbn Ebî Tayyibe: “*Ben İbrâhîm b. el-Mehdî’yi dinliyordum, o öksürse bile hoşuma gidiyordu.*” demiştir.⁸⁶⁰

[C. IV, s. 209]

Muhammed b. Hayr’ın Abdullah b. el-‘Abbâs er-Rebî‘î’den aktardığına göre o şöyle demiştir:

“Biz bir gün İbrâhîm b. el-Mehdî’nin yanındaydık. İbrâhîm, o gün bütün iyi mugannîleri çağırmıştı ve oturmuş vaziyette onlardan birisiyle satranç oynuyordu. Orada İbrâhîm, Ferîde’nin Ebü’l-‘Atâhiye’ye ait sözleri şu şekilde olan şiiri üzerine yaptığı savtı [besteyi] terennüme başladı.”⁸⁶¹

basî, Arapça şiirler üzerinde kurulmuş müfred bir kıtadan oluşan, sakîl-i evvel, sakîl-i sâni, Türki-asl veya fahti ikâ‘ları ile ölçülendirilmiş bir formdur. 2. Arap şiirinde bir aruz kalıbıdır. “Müstefilün, Fâilün, Müstefilün, Fâilün” şeklinde ifade edilir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 23.

⁸⁵⁸ Mecnâ (مجرأه): Saz üzerindeki parmak pozisyonlarını ifade etmesi açısından Arapça edvârlarda kullanılan bir terimdir. Örneğin mecnâ’u’s-sebbâbe, işaret parmağı ile telli sazın üzerindeki baskı noktası demektir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 125-126.

⁸⁵⁹ el-İsfahânî, *el-Egânî*, 1994, 10/315. Hicrî 9. yüzyılda, henüz bir bestenin nota vasıtasıyla kayda geçirilmediğinin bilindiği bir dönemde bu şekilde bir mektuplaşma üzerinden bestenin öğretiminin yapılabilmesinin son derece kritik bir öneme sahip olduğunu düşünmekteyiz.

⁸⁶⁰ el-İsfahânî, *el-Egânî*, 1994, 10/316.

⁸⁶¹ el-İsfahânî, *el-Egânî*, 1994, 10/316.

قال لى أحمد ولم يدر ما بى ... أتحبّ الغداة عتبه حقًا

Ahmed, benim halimi bilmeden bana: “‘Utbe’yi gerçekten seviyor musun?” dedi.

فَتَنَفَّسْتُ ثُمَّ قُلْتُ نَعَمْ حَبًّا ... جَرَى فِي الْعُرُوقِ عِرْقًا فَعِرْقًا

Derin bir nefes alıp “Evet, öyle bir seviyorum ki [onun aşkı] tüm damarlarımda dolaşıyor.” dedim.

[İbrâhîm] uzanır vaziyette şarkısını bitirdiğinde bu sefer Muhârik⁸⁶² bu sözlerle daha güzel şekilde terennüm etti, biz de coştuk. İbrâhîm tegannî ederek buna bir ilave daha yaptı ve Muhârik’in şarkısı üzerine sesini daha da güzelleştirdi. O bitirdiğinde bu sefer Muhârik ona karşılık onu bütün sesiyle tegannî etti ve onu gücendirdi biz de neredeyse mutluluktan uçuyorduk. [Şu ana kadar] Uzanır vaziyette olan İbrahim doğruldu ve bütün sesiyle tegannî etti, şarkının nağmesini ve süslemelerini [شذور]⁸⁶³ tam olarak uyguladı. Omuzlarının ve bedeninin bir bütün olarak şarkıyı bitirene kadar titreyerek hareket ettiğini gördüm. Onun yanında Muhârik dehşete düşmüştü, beti benzi atmıştı, parmakları titriyordu, sanki saray bizimle yürüyor gibi geliyordu. İbrâhîm teganniyi bitirdiğinde Muhârik ona gitti ve elini öperek şöyle dedi: “*Allah beni sana kurban eylesin, ben neredeyim sen nerede!*” O günün kalanında Muhârik, tegannisinden kendisine bir fayda sağlayamadı, vallahi sanki bize [sadece] konuşuyormuş gibi geliyordu.”⁸⁶⁴

Mansûr b. el-Mehdî’den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

⁸⁶² Muhârik hakkında ayrıntılı bilgi için ilgili başlığa bkz. “Ebû’l-Mühenne’ Muhârik (مخارق المهنأ أبو) Hakkında Bahsedilenler”. en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/312.

⁸⁶³ Şezr/Şezerât (شذرات): İcra sırasında ilâve nağmelerle besteyi süslemek manasında kullanılmıştır. Tıraşcı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 211.

⁸⁶⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/316-317.

“Ben, Muhammed el-Emîn’in⁸⁶⁵ Nevbe’sinin [نوبة]⁸⁶⁶ olduğu gün kardeşim İbrâhîm’in yanındaydım. İbrâhîm, evinde içmekle meşgul oluyordu. Çok vakit geçmemişti ki el-Emîn, İbrahim’e birçok elçi gönderdi ancak o onları erteledi. Bir sonraki gün olduğunda ben [Mansûr]: “*Müminlerin emirine gidip onu hoşnut etmeliyiz, hiç şüphesiz bize kızmıştır.*” dedim. Onun nerede olduğunu sorduk ve Hayrû’l-vahş’de [حير الوحش]⁸⁶⁷ olduğunu ve sarhoş olduğunu öğrendik. O sarhoş olmaya başladığını sezince içmezdi. Yanına ulaştık, yolumuz⁸⁶⁸

[C. IV, s. 210]

⁸⁶⁵ Ebû Abdillâh Muhammed el-Emîn b. Hârûn er-Reşid el-Hâşimî el-Abbâsî (ö. 198/813): Abbâsî halifesi (809-813). Hakkı Dursun Yıldız, “Emîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 11/112.

⁸⁶⁶ Burada metnin anlam bütünlüğü açısından nevbe’nin, Muhammed el-Emîn’in tahta geçişi münasebetiyle düzenlenen bir merasim olarak anlaşılması uygun görünmektedir.

⁸⁶⁷ Ortaçağ Müslüman devletlerinde hayvanat bahçeleri için kullanılan kelimelerden biri olan el-hayr “الحير” kelimesinin Hare “حار” fiilinden türediği, bu kelimenin ise “suyun biriktiği ve döndüğü yer” anlamına geldiği öne sürülmektedir. Bu mekânın yağmur suyunun birikmesinden oluştuğu, bu esnada suyun etrafında dönerek bir hazire yani depo vazifesi gördüğü için el-Hayr şeklinde isimlendirildiği kaydedilmektedir. Nitekim yabanî hayvanların tutsak olarak tutulduğu yapılar da Hayrû’l-vahş şeklinde tavsif edilmiştir. Bu şekilde anılmaları sahrada yaşayan hayvanların inşa edilen sarayların yakınlarında bulunan söz konusu mekânlara doğru yönlendirilerek takip edilmeleri, ardından da hayvanların kendileri için hazırlanan bu alana girişlerinden sonra kapıların kapatılmasından kaynaklanıyordu. Böylece etrafı yüksek duvarlarla örülmüş bu yapıların içine hapsedilen hayvanlar çıkış yolu bulmak gayesiyle nereye gideceklerini bilmeden gezinmeye yani dolanmaya başlamaktaydılar. Hayvanların bu durumları suyun bir alanda veya hazirede (depoda) toplanmasına benzetildiğinden hayvanların tutuldukları bu yapılara mecazi olarak Hayrû’l-vahş denilmiştir. Ömer Tokuş, “Ortaçağ Müslüman Devletlerinde Hayvanat Bahçeleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 36/1 (28 Temmuz 2021), 364.

⁸⁶⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/316-317.

üzerinde bir odanın içinde eğlence yapılıyordu. İbrâhîm bana: “*Git ve oradan el-Emîn’i hoşnut edecek bir udu seç, ben de onu çok iyi hale getireyim* [iyice akordunu yapayım], *öyle ki bir daha çalarken düzeltmeye ihtiyaç kalmasın.*” dedi, ben dediğini yaptım İbrâhîm de udu uygun hale getirdi. el-Emîn’in yanına girdik, karşımızda göründü. Bizi uzaktan gördüğümüzde el-Emîn: “*Udu çıkar.*” dedi, İbrahim udu çıkardı ve [şu sözleri] tegannî etmeye başladı:⁸⁶⁹

وكأس شربت على لذة ... وأخرى تداويت منها بها

Zevk için içtim bir kadehi ve beni tedavi eden bir başka kadehi daha...

لكي يعلم الناس أنى امرؤ ... أتيت الفتوة من بابها

İnsanlar benim yiğitliğe onun kapısından girdiğimi bilsinler diye.

وشاهدنا الورد والياسمي ... ن والمسمعات بقصّابها

Ve biz gülleri, yaseminleri ve onun kassâb’ını dinleyenleri gördük.

وبربطنا دائم معمل ... فأى الثلاثة أزرى بها

Bizim barbatımız / udumuz daima çalınıyor, peki üçünden hangisi onu küçük düşürebilir.

el-Emîn otururken doğruldu ve son derece neşelendi ve: “*Vallahi tebrik ederim amca, beni coşturup canlandırdın.*” dedi ve bir rıtl [kadeh içki] istedi, onu içti ve içmeye devam etti. Mansûr şöyle dedi: “*İbrâhîm o gün udda üst düzeyde, mükemmel bir şekilde tegannî etti. O güne kadar bunun benzerini dahi işitmemiştim. Onda harika bir şey gördüm, anlatsam inanmazsınız. O [İbrâhîm] teganniye başladığında yabânî hayvanlar onu dinliyor, boyunlarını uzatıyor ve sanki başlarını içerisinde bulduğumuz mekana sokacak kadar yaklaşıyorlardı. İbrâhîm sustuğunda ürkerek bizden uzaklaşabildikleri son*

⁸⁶⁹ el-İsfahânî, *el-Egânî*, 1994, 10/317-318.

*noktaya kadar uzaklaşıyorlardı. el-Emîn de bu duruma çok şaşırdı ve bize, benzerinin kimseye sunulmadığı birçok hediye verdi.”*⁸⁷⁰

el-Hasan b. İbrâhîm b. Rebâh şöyle demiştir: “Ben, Muhârik’e: “*Gınâ konusunda insanların en iyisi kim? Bana kısaca cevap verir misin?*” demiştim. Etrafı sarılmış bir vaziyette herkes ondan cevap beklerken bana:”⁸⁷¹

[C. IV, s. 211]

“İbrâhîm el-Mevsilî gınâ konusunda, İbn Câmi’den on derece üstündür, İbrâhîm el-Mehdî de benden on derece üstündür.” dedi ve sonrasında: “*İnsanların gınâda en iyi olanı, ses olarak en güzel olanıdır ve İbrâhîm el-Mehdî de insanların, cinlerin, yabânî hayvanların ve kuşların en güzel sesli olanıdır. Sana bu cevap yeter!*” dedi.”⁸⁷²

İshâk b. İbrâhîm’den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

İbrâhîm b. el-Mehdî, Muhammed el-Emîn’in gecesinde Ebû Nüvâs’ın⁸⁷³ şu şiiriyle bir savt tegannî etti ve o [Muhammed el-Emîn] bundan hoşlanmadı:

السَّكَنَ عَلَى بَلِّ عَلَيْهَا لَا ... الدَّمَنَ فِي النُّوحِ كَثِيرَ يَا

Ey yıkıntılar içerisinde çokça ağlayan kişi, harebelere değil, oradan kalanlara ağla!

فَاسْتَنْتِ أَحَبِّيتِ فَإِذَا ... وَاحِدَةَ الْعَشَّاقِ سَنَّةَ

Aşıkların adeti birdir, eğer istersen sünnete uy.

⁸⁷⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/318.

⁸⁷¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/333.

⁸⁷² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/333.

⁸⁷³ Ebû Nüvâs el-Hasen b. Hânî’ b. Abdilevvel el-Hakemî (ö. 198/813 [?]): Abbâsîler’in ilk döneminde Arap şiirine yeni bir üslûp getiren şair. Nusuhi Ünal Karaarslan, “Ebû Nüvâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/205.

الظَّنَّ عَلَى يَجْفُونِي فَهُوَ ... بِهِ كَلَفْتُ قَدْ مِنْ بِي ظَنٌّ

Aşık olduğum kişi bana su-i zanda bulunup beni terk etti.

الْفِتْنِ مِنَ الدُّنْيَا خَلَّتْ ... مَلَاَحَتُهُ لَوْلَا رَشَأُ

Öyle bir ceylan yavrusu ki onun güzelliği olmasa dünyanın bir çekiciliği kalmaz.

Muhammed el-Emîn ona üç yüz bin dinar verilmesini emretti. İbrâhîm de ona: “*Ey mü'minlerin emiri, beni yirmi milyon dirhemle mükafatlandırırsan!*” dedi. Muhammed el-Emîn de ona “*Bu [ücret] tek başına bazı yerleşim yerlerinin vergisi değil midir?*” dedi. İshâk'ın rivâyeti bu şekildedir ve bu hikâye Muhammed b. el-Hâris⁸⁷⁴ tarafından şöyle anlatılmıştır:

“İbrâhîm oradan ayrılmak istediğinde Muhammed el-Emîn: “*Amcamın gemisini dinarlarla doldurun.*” dedi ve doldurdular, İbrâhîm de muazzam bir mal ile oradan ayrıldı.”⁸⁷⁵

Muhammed b. Mûsâ el-Müneccim şöyle anlatmıştır:

“Açık bir delil ile hükmettim ki İbrâhîm b. el-Mehdî insanların gınâ konusunda en iyisidir. Bunun yanı sıra ben onu, mugannîlerin tegannî ettiği Me'mûn ve el-Mu'tasîm gibi halîfelerin meclisinde görüyordum, İbrâhîm de tegannî ediyordu. O savta [bir besteyi okumaya] başladığında bütün gılmanlar [hizmetçiler] ellerindeki işi bırakıp mümkün olduğu kadar yakınına gelerek onu dinliyorlar ve o tegannî etmeye devam ettiği müddetçe onlar da yaklaşıp onu dinlemek için kulak kesiliyorlardı.”⁸⁷⁶

⁸⁷⁴ Bu isim *el-Eğânî*'de Muhammed b. el-Hâris b. Büshunner (بُشْنَر) şeklinde geçmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/337.

⁸⁷⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/336-337.

⁸⁷⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/338.

Başka bir kişi teganniye başlayıncaya kadar onu dinleyip sonrasında kendi işlerine dönüyorlar ve [başka] bir şeye yönelmiyorlardı. [Bu duruma] kendisiyle idrâkın [kavrayışın, anlamanın] ortaya çıktığı şehâdetten [tanıklıktan] daha güçlü bir delil yoktur. Tabiatlerinin [mizaçlarının] farklılıklarına rağmen [tüm mûsikîşinaslar İbrâhîm'in tegannideki yeteneğinde] ittifak etmişlerdir. [Ancak] Ona meyletme [yönelme] ve onun benzerine boyun eğme yollarında farklılıklar söz konusudur.”⁸⁷⁷

İbrâhîm b. el-Mehdî'nin bilinen savtları [besteleri] vardır. Onlardan biri, sözleri Mervân b. Ebî Hafsa'ya ait olan tegannî ettiği şu şiirdir:⁸⁷⁸

هالها تسترون أو بأكفكم ... نجومها السماء من تطمسون هل

Ellerinle gökyüzünden yıldızları silebilir misin ya da hilâli gizleyebilir misin?

فقالها النبي بلغها جبريل ... ربكم من مقالة تدفعون أو

Ya da Rabbinden Cebrail'e gelen, onun peygambere ilettiği ve peygamberin de söylediği sözü engelleyebilir misin?

جمالها بالدلال تخط زهراء ... خيالها فحى زائرة طرقتك

Seni uykunda bir misafir [kadın] ziyaret etti, hayali sanki canlı gibi parlak ve güzel, cilvesine güzelliğini katıyor.

⁸⁷⁷ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/338.

⁸⁷⁸ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/291.

1.2.7.1.2.2. ‘Uleyye bint el-Mehdî

‘Uleyye bint el-Mehdî’ye gelecek olursak, şöyle denilmiştir: “*Ne câhiliye ne de İslâm döneminde İbrâhîm b. el-Mehdî ve kız kardeşi ‘Uleyye kadar güzel tegannî eden bir abi-kardeş bir araya gelmiştir.*”

Ebû Ahmed b. er-Raşîd’den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

“Bir gün el-Me’mun’un huzurundaydım ve o [içki] içiyordu. Sonra kalktı ve bana: “*Kalk ve harem odasına gel.*” dedi. Onunla birlikte içeri girdim ve bir gınâ işittim, öyle bir hayret içerisinde kaldım ki ne ileri ne de geri gidebildim. el-Me’mun benim durumumu anladı, bundan dolayı bana güldü ve: “*Bu senin halan ‘Uleyye’dir, o amcan İbrâhîm’le karşılıklı beste çalışıyorlar / tegannî ediyorlar [تطرح].*” dedi.”⁸⁷⁹

Ebû’l-Ferec şöyle demiştir: “‘Uleyye’nin annesi ümmüveled olup Mekkûne denilen bir muganniyeydi. O mugannîye Mervânîyyelerin câriyelerindendi. Buradaki “Mervânîyyeler” ifadesi ile kasıt Mervân b. el-Hakem’in ailesi anlamında değildir. O [Mekkûne], el-Hasan⁸⁸⁰ b. Abdullah b. ‘Ubeydullah b. el-‘Abbâs’ın eşiydi. Mekkûne Medîne bölgesinin en güzel yüzlüsüydü, aynı zamanda zayıftı, karnı ve sînesi güzeldi. Mekkûne, el-Mehdî’nin babası hayattayken, el-Mehdî için yüz bin dirhem karşılığında satın alındı ve el-Mehdî’yi etkisi altına aldı. Mekkûne el-Mehdî’yi öyle etkilemiştir ki [el-Mehdî’nin diğer eşi] Hayzürân⁸⁸¹ sonunda: “*Hiçbir kadın.*”⁸⁸²

[C. IV, s. 213]

⁸⁷⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/314.

⁸⁸⁰ Bu isim el-Eğânî’de Hüseyin şeklinde geçmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/353.

⁸⁸¹ el-Hayzürân bint Atâ el-Cüreşîyye (ö. 173/789): Abbâsî halifelerinden Mehdi-Billâh’ın hanımı, Mûsâ el-Hâdî ile Hârûnürreşîd’in annesi.

⁸⁸² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/353.

bana ondan daha zor gelmedi.” demiştir. el-Mehdî, Mekkûne’nin satın alındığının haberini, babası el-Mansur ölünceye kadar ondan gizledi. Mehdi’nin kızı ‘Uleyye işte bu Mekkûne’den doğmuştur.⁸⁸³

Mehdi’nin kızı ‘Uleyye insanların en güzel ve en zariflerindendi. O güzel şiirler söyler ve onları güzel nağmelerle kalıplara dökerdi [الحسنة الألفان فيه تصوغ]. [Ancak onun bir kusuru vardı].⁸⁸⁴ Onun alnı epeyce [çirkin gösterecek derecede]⁸⁸⁵ genişti. Alnını örtmek için değerli taşlarla alnına taç sarardı. Böyle yapan ilk kişi de o’dur.⁸⁸⁶

[Ebû’l-Ferec şöyle devam etmiştir:] ‘Uleyye muhafazakâr biriydi. Namazdan ayrı kalmadıkça [yani hayz hali haricinde] şarkı söylemez ve şarap içmezdi. Temizlenince namaza başlar, Kur’an ve diğer kitapları okurdu. Zaman zaman halîfe kendisini çağırmadıkça şiir söylemekten başka bir şey yapmazdı ancak halifenin sözüne karşı çıkmaya güç yetiremezdi. Allah ona rahmet eylesin o [‘Uleyye] şöyle demiştir: “Allah bir şeyin yerine helal olan başka bir şey koymadan o şeyi haram kılmamıştır. Durum böyleyken hangi şey Allah’ın haramlarına isyan ve tecavüze gerekçe olabilir!” Ayrıca o: “Allah benim işlediğim fuhşiyatı asla bağışlamaz ancak ben şiirimde sadece aslı olmayan boş şeyleri söylüyorum.” demiştir.⁸⁸⁷

Sa’îd b. Hüreym şöyle anlatmıştır:

“Uleyye bint el-Mehdi, er-Raşîd’in hizmetlilerinden kendisine yakınlık duyduğu “Tall” [طل] denilen birisi ile şiirler vasıtasıyla mektuplaşmayı seviyordu ancak [bir ara]

⁸⁸³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/353.

⁸⁸⁴ Nüveyrî *el-Eğânî*’de geçen bu ara sözü atlamıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/353.

⁸⁸⁵ Nüveyrî *el-Eğânî*’de geçen bu ara sözü atlamıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/353.

⁸⁸⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/353.

⁸⁸⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/353.

onu günlerce göremedi. [Böyle bir zamanda bir gün ‘Uleyye, sarayda] Oluğun olduğu yerde onunla buluşup sohbet etti. Sonrasında ise şu şiiri söyledi:

يكفى بكم وجد من ياطلّ ... زمنا كلّفته ما كان قد

Seni beklediğim için geçen zaman... Ey Tall, sana kavuşmak her şeye değer.

حتّى إلى حتف على أمشى ... عجلا زائرا أتيتك حتى

Sonunda sana aceleyle ziyarete geldim... Ölüme doğru yürüyerek.

er-Raşîd ‘Uleyye’ye Tall ile konuşmaması, ismini dahi anmaması için yemin ettirdi. ‘Uleyye de ona bu konuda güvence verdi. Bir gün er-Raşîd ‘Uleyye’yi Bakara Sûresi’nin son âyetlerini okurken dinliyordu ve ‘Uleyye, Allah azze ve cellenin şu sözüne geldi “وَابِلْ يُصِيبُهَا لَمْ فَانْ” *“Bol yağmur yağmasa bile”*⁸⁸⁸ ve ‘Uleyye [âyetin devamındaki] “فَطْلٌ” ifadesini belirtmek için “Müminlerin Emirinin söylememi yasakladığı [kelime].” dedi. er-Raşîd onun yanına geldi⁸⁸⁹

[C. IV, s. 214]

ve ‘Uleyye’yi alnından öperek: “*Tall’i sana hibe ettim, artık seni istediğin hiçbir şeyden alıkoymayacağım.*” dedi.⁸⁹⁰

‘Uleyye’nin Tall hakkında yazıp bestelediği pek çok şiiri vardır. O şiirlerin bazılarında onun ismini yazmış, diğerlerinde ise künyesini [lakabını / mahlasını] yazmıştır. Aynı şekilde ‘Uleyye, kendisine Raşe’ [رشأ] denilen ve ‘Uleyye’nin Zeynep

⁸⁸⁸ Kur’an Yolu Meâli, el-Bakara 2/265.

⁸⁸⁹ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 10/354.

⁸⁹⁰ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 10/354.

künyesini verdiği bir hizmetçisine de şiir yazmıştır. ‘Uleyye’nin onun hakkındaki şiirlerinden biri şöyledir.⁸⁹¹

متعباً شديداً وجداً ... بزينا الفؤاد وجد

Gönül, Zeyneb’e şiddetle, yorucu bir sevdıyla sevdalanmış.

منصباً شقيّاً أدعى ... بها كلف من أصبحت

Ona olan aşkımdan bedbaht, bitkin diye çağrılır oldum.

تغضباً لا لكى عمداً ... اسمها عن كنيت ولقد

Onun ismini sen kızmayasın diye bilerek lakap olarak kullandım

معجباً أمراً وكتمت ... ستره زينب وجعلت

Zeyneb’i bir paravan kıldım ve şaşırtıcı bir iş yaptım.

مذهباً لى أجد ولم ل ... الوصا عزّ وقد قالت

Buluşmaların seyrekleştiğini söyledi. Bense kendim için bir [çıkış] yolu bulamadım.

الكوكبا تنال أو ... المودة نلت لا والله

Vallahi, bir gezegeni elde edene kadar sevgiyi elde edemezsin. [Çünkü kavuşmamız bu denli imkânsız görünüyor.]⁸⁹²

⁸⁹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/355.

⁸⁹² Bu şiirin tercümesi Esat Ayyıldız’ın “‘Uleyye bt. el-Mehdî ve Aşka Dair Şiirleri” isimli makalesinden alınmıştır. Esat Ayyıldız, “‘Uleyye bt. el-Mehdî’nin Hayatı ve Aşk Şiirleri”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (15 Haziran 2023), 122.

‘Uleyye bir sözünde onun ismini “زینبا” “Zînba” olarak zikretmiştir ki bu yazılı bir cinastır [kelime oyunudur].⁸⁹³

Denilir ki Ümmü Ca‘fer’in [Hârûnürreşîd’in hanımının] “Tuğyân” [طغیان] denilen bir câriyesi vardı. O, ‘Uleyye ve Raşe’ hakkında dedikodu çıkardı ve ‘Uleyye’nin söylemediği şeyler anlattı. ‘Uleyye [onu eleştirmek için şu şiiri] söyledi:⁸⁹⁴

يَتَخَرَّقُ وَلَا يَبْلَى فَلَا جَدِيدَ ... حَجَّةٌ ثَلَاثِينَ مَذْخَفَ لَطِغْيَانَ

Tuğyân’ın otuz seneden beri bir sandaleti var; [hâlâ] yepyeni, ne yıpranmış ne yırtılmış.

مَعْلَقُ السَّمَاءِ فِي قَدَمَيْهَا عَلَى ... كُلِّهِ الدَّهْرُ هُوَ خَفَّ بَلَى وَكَيْفَ

Sandalet, zaman [olgusunun başlangıcından sonuna kadar geçen] bütün [evrelerinde] onun ayaklarına [geçirilmiş], gökte asılıyken nasıl eskir ki?

فَتَمَزَّقَ سَرَائِلَاتِهَا وَأَمَّا ... جُورِبَا تَبِلَ وَلَمْ خَفَّا خَرَقَتْ فَمَا

Ne bir sandalet yıpratmış ne de bir çorap eskitmiştir. Ancak onun çamaşırları paramparça olmuştur.⁸⁹⁵

Ebû Heffân’dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

“er-Raşîd’e son derece güzel bir câriye hediye edilmişti. er-Raşîd bir gün dairesindeki bütün kaynakları⁸⁹⁶ çıkardı ve onunla yalnız kalarak sabahladı. Gınâ ve içki

⁸⁹³ Nüveyrî’nin bahsettiği bu kelime oyununun yapıldığı şiir için bkz. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/356.

⁸⁹⁴ Nüveyrî’nin bahsettiği bu kelime oyununun yapıldığı şiir için bkz. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/356.

⁸⁹⁵ Bu şiirin tercümesi Esat Ayyıldız’ın “‘Uleyye bt. el-Mehdî ve Aşka Dair Şiirleri” isimli makalesinden alınmıştır. Ayyıldız, “‘Uleyye bt. el-Mehdî’nin Hayatı ve Aşk Şiirleri”, 15 Haziran 2023, 120.

⁸⁹⁶ Kayne (قينة): Çengî cariyelere (kadın köle) verilen isimdir. Şarkı söylenen ve kuaförlük yapan köle kadınlardır. Efendilerine şarkı söylediklerinde ve onları eğlendirdikleri kaydolunmakla birlikte çeşitli

hizmetinde bulunmak için yaklaşık iki bin kadar cârîye olabilecek en iyi giysilerle, her çeşit elbise ve cevherle hazır bulunuyordu. Bunun haberi [Hârûnürreşîd'in hanımı] Ümmü Ca'fer'e ulaştı ve.⁸⁹⁷

[C. IV, s. 215]

o böyle bir duruma tahammül edemeyip 'Uleyye'ye onu şikâyet ettiği bir mektup gönderdi. 'Uleyye de ona cevaben bir mektup gönderdi ve: *"Bu durum seni korkutmasın, onu sana geri döndüreceğim. Bir şiir yazmaya karar verdim, onu bir lahn [beste] kalıbına döneceğim ve o besteyi cârîyelerime öğreteceğim. Senin yanında da hiçbir cârîye kalmasın hepsini bana gönder, onları türlü elbiselerle giydir ve onlar da besteyi benim cârîyelerimle birlikte öğrensinler."* dedi. Ümmü Ca'fer onun dediklerini yaptı. İkinci namazının vakti henüz gelmişti ki er-Raşîd fark etmeden 'Uleyye ve Ümmü Ca'fer odalarından er-Raşîd'e doğru çıktılar, o ikisinin beraberinde onların işaretiyle yaklaşık iki bin cârîye ve sarayın diğer cârîyeleri üzerlerinde farklı elbiselerle ancak hep bir ağızdan tek bir sesle 'Uleyye'nin yaptığı sözleri şöyle olan hezeci⁸⁹⁸ [besteyi] okuyorlardı:

منفصل عني وما ... قلبي عنه منفصل

Benden ayrı ancak kalbim ondan ayrı değil.

يا هاجري اليوم لمن ... نويت بعدى أن تصل

eğlencelerde de şarkı söylemişlerdir. İlk dönem İslam tarihi kaynaklarında şarkı söyleyen kadın köleler için kullanılmıştır. Tıraşcı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 106-107.

⁸⁹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/360.

⁸⁹⁸ Hezec (هزج): Arapçada şarkı söylemek manasındaki he-zi-ce kelimesinden türeyen mastar bir isimdir. Bu hali ile güzel sesle şarkı söylemek, tegannî etmek anlamında kullanılır. Tıraşcı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 79.

Ey terk edip giden, benden sonra kime kavuşmayı arzuluyorsun?

er-Raşîd neşelendi ve ayağa kalktı, Ümmü Ca‘fer ve ‘Uleyye’yi son derece mutlu bir şekilde karşıladı ve: “Böyle bir gün hiç görmedim. Ey Mesrûr,⁸⁹⁹ beytü’l-mal’de dağıtmadığınız bir dirhem kalmasın.” dedi. O gün altı bin dirhem⁹⁰⁰ dağıtıldı ve o günkü gibisini hiç duymadım.” dedi.⁹⁰¹

‘Arîb’den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

“Bu dünyada gördüğüm en güzel ve en iyi gün İbrâhîm b. el-Mehdî, kardeşi ‘Uleyye ve onların erkek kardeşi Ya‘kûb b. el-Mehdî’yle -ki o insanların “zembr”⁹⁰² nefesli çalgılardaki en kabiliyetlisiydi- bir araya geldiğimiz gündü. ‘Uleyye sözleri şöyle olan yaptığı bir bestesini teganni etmeye, kardeşi Ya‘kûb da onunla nefesli sazı üflemeye başladı:

تَحَبَّبَ فَإِنَّ الْحَبَّ دَاعِيَةُ الْحَبِّ ... وَكَمْ مِنْ بَعِيدِ الدَّارِ مُسْتَوْجِبِ الْقَرَبِ

Sevgi göster, çünkü sevgi sevgiyi davet eder... Nice uzakta olanlar yakınlığı hak eder.

تَبَصَّرَ فَإِنْ حَدَّثْتَ أَنَّ أَخَا هَوَى ... نَجَا سَالِمًا فَارْجِ النِّجَاةَ مِنَ الْحَبِّ

Uyanık ol ve eğer sana bir aşğın sağ salim kurtulduğunu söylerlerse, aşktan kurtulma ümidi var demektir.

إِذَا لَمْ يَكُنْ فِي الْحَبِّ سَخَطٌ وَلَا رِضَا ... فَأَيْنَ حُلَاوَاتِ الرِّسَائِلِ وَالْكَتَبِ

⁸⁹⁹ er-Raşîd’in (Harûnürreşîd’in) hadım celladı, hizmetkârı. Andre Clot, *Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi*, çev. Nedim Demirtaş (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007), 90-91.

⁹⁰⁰ *el-Eğânî*’de bu miktar altı milyon olarak geçmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/360.

⁹⁰¹ *el-Eğânî*’de bu miktar altı milyon olarak geçmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/360.

⁹⁰² Zembr (زمر): Nefesli çalgı. Tıraşçı, *Türk Müsîkîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 246.

Eğer aşkta kızgınlık ve hoşnutluk bir arada bulunmazsa o zaman mektupların yazışmaların tadı nerede kalır?

[Sonrasında] İbrâhîm de sözleri şöyle olan kendi bestesini tegannî etmeye başladı ve Ya‘kûb ona da nefesli çalgısıyla eşlik etti.⁹⁰³

لم ينسنيك سرور لا ولا حزن ... وكيف لا، كيف ينسى وجهك الحسن

Ne mutluluk ne de hüznün bana seni unutturmadı, nasıl unuttursun ki, güzel yüzün nasıl unutulabilir!

ولا خلا منك قلبي لا ولا جسدي ... كلّي بكأك مشغول ومرتهن

Ne kalbim ne de bedenim sensiz kalamaz, tüm benliğim seninle meşgul ve sana rehin olmuş.

[C. IV, s. 216]

يا فردة الحسن مالى منك مذكلفت ... نفسى بحبك إلا الهم والحزن

Ey biricik güzellik, aşkına tutulduğumdan beri senden bana kalan yalnızca keder ve hüznün.

نور تولد من شمس ومن قمر ... حتى تكامل فيك الروح والبدن

Güneşten ve aydan doğan ışık sende ruh ve beden olarak kemale eriyor.

‘Arîb: “*Bunun benzerini daha önce hiç işitmemiştim ve biliyorum ki hiçbir zaman da işitemeyeceğim.*” demiştir.⁹⁰⁴

⁹⁰³ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/361.

⁹⁰⁴ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/361.

Hışfu'l-Vâdihîyye'den [الواضحية خشف]⁹⁰⁵ rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

“Ben ve ‘Arîb, Halîfe el-Mütevekkil’in veya başka bir halifenin huzurunda ‘Uleyye’nin gınâ sayısı hakkında tartışıyorduk. Ben: “*Onun savt [beste] sayısı 73’tür.*” dedim ‘Arîb: “*Onun savt [beste] sayısı 72’dir.*” dedi. el-Mütevekkil: “*Onun gınâlarını tegannî edin bakalım.*” dedi. Ben de onun gınâlarından 72 tanesini okudum ancak 73. gınâyı hatırlayamadım, aklımdan çıktı ve ‘Arîb kazanan taraf oldu. Gece olduğunda uykumda ‘Uleyye’yi gördüm bana: “*Ey Hışf, ‘Arîb gınâm [bestelediğim gınâ sayısı] konusunda seninle ayrılığa düştü.*” dedi. Ben de: “*Evet efendim.*” dedim. ‘Uleyye: “*Haklı olan / doğruyu söyleyen sensin. Hangi besteyi [savtı] unuttun biliyor musun?*” dedi. Ben de: “*Hayır vallahi bilmiyorum, keşke bilseydim bütün varlığımı feda ederdim.*” dedim. ‘Uleyye: “*O unuttuğun şuydu.*” dedi: ⁹⁰⁶

بنى الحبّ على الجور فلو ... أنصف المعشوق فيه لسمج

Aşk, zulüm üzerine kuruludur, maşuk insaf etseydi aşkın tadı olmazdı.

ليس يستحسن في وصف الهوى ... عاشق يعرف تأليف الحجج

Aşkı tarif ederken deliller sunan bir aşığın sözleri beğenilmez.

وقليل الحبّ صرفا خالصا ... لك خير من كثير قد مزج

Senin için az da olsa saf ve katışıksız olan aşk, [içine başka duygular] karıştırılmış çok aşktan daha hayırlıdır

O bunu [bu sözleri] tegannî ederek gitti, onun tegannisden daha güzelini duymamıştım. Uykumda bilmediğim şeyleri öğretti. Uyandığımda ne kadar mutlu olduğumu ifade edemem. Erkenden halîfenin yanına gittim ve kıssayı anlattım. ‘Arîb:

⁹⁰⁵ Metnin devamında anlatılan anekdottan Hışfu'l-Vâdihîyye'nin, ‘Uleyye bt. el-Mehdî'nin öğrencisi olduğu tahmin edilmektedir.

⁹⁰⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/361.

“Bu senin dün gece kendin yaptığın bir şeydir ama savt [beste] doğrudur.” dedi. Halîfeye hikâyenin anlattığım gibi olduğuna dâir yemin ettim. Halîfe: “*Vallahi rüyan hoşuma gitti, Allah ‘Uleyye’ye rahmet eylesin, inceliğini hayattayken de öldüğünde de bırakmadı.*” dedi ve beni değerli bir ödülle ödüllendirdi.⁹⁰⁷

[C. IV, s. 217]

Ebü’l-Ferec’in aynı şekilde senedi Muhammed b. Ca‘fer b. Yahyâ b. Hâlid’e ulaşan rivâyetine göre o şöyle demiştir:⁹⁰⁸

“Ben küçükken, babam Ca‘fer’in⁹⁰⁹ dedem Yahya b. Hâlid⁹¹⁰ ile; babamın Hârûn er-Raşîd ile yalnız kaldıklarındaki durumları hakkında konuştuklarına şahit oldum. Babam dedeme dedi ki:

“Baba, Mü’mînlerin Emiri elimi tuttu ve beni odasına doğru götürdü, birçok yeri geçtik sonunda kapalı bir odaya geldik. Eliyle odayı açtı ve içeri girdi, ben de girdim. İçeriden kapıyı eliyle kapadı. Sonra bir alanın girişine geldik, orayı da açtı. Buranın ortasında kapalı bir meclis vardı. Bu meclisin kapısının önüne oturduk. Eliyle kapıyı tıklattı ve bir ses duyduk. Sonrasında bir daha tıklattı bu sefer ud sesi duyduk. Bir daha kapıyı tıklatınca bu sefer bir câriye teganniye başladı. Vallahi Yüce Allah’ın güzel tegannî etmede ve güzel [ud] icrâ etmede bunun bir benzerini daha yarattığını sanmıyorum.

⁹⁰⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/362.

⁹⁰⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/364.

⁹⁰⁹ Ebü’l-Fazl Ca‘fer b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 187/803): Abbâsîler’in önde gelen devlet adamlarından. Yıldız, “Ca‘fer b. Yahyâ el-Bermekî”, 7/4.

⁹¹⁰ Ebü Alî (Ebü’l-Fazl) Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 190/805): Abbâsî veziri. Saim Yılmaz, “Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 43/251.

Câriye bir savt [beste] okuduktan sonra Mü'minlerin Emiri ona: “*Benim bestemi* [savtımı] *oku.*” dedi ve câriye de onun [sözleri şöyle olan] bestesini okudu:⁹¹¹

ومخنث شهد الزفاف وقبله ... غنى الجوارى حاسرا ومتقبا

Muhannes düğüne katıldı ve onun öncesinde câriyeler başları açık yüzleri peçeli halde tegannî ettiler.

لبس الدلال وقام ينقر دقه ... نقرا أقر به العيون وأطربا

Cilveli bir hal takınarak kalktı ve defini gözleri aydınlatacak ve coşturacak bir şekilde çaldı.

إن النساء رأينه فعشقته ... فيشكون شدة ما بهن فأكذبا

Onu gören kadınlar aşık olup kendilerine [onun aşkı sebebiyle] olandan şikâyetlenip bu durumu yalanladılar.

Vallahi onunla öyle bir neşelendim ki heyecanımdan kafamı duvara vuracaktım. Sonra o [er-Raşîd]: “[Sözleri] “طال تكذيبى وتصديقى” ‘*Beni yalanlaman da doğrulanman da uzadı...*’ [şeklinde başlayan gınâyı] *teganni et.*” dedi. O da teganni etti:⁹¹²

طال تكذيبى وتصديقى ... لم أجد عهدا لمخلوق

Yalanların da doğruların da uzadı artık, ahbine uyan [sözünde duran] kimse bulamadım.

إن ناسا في الهوى غدروا ... حسنوا نقض الموائيق

Aşkta aldatan kimseler, verilen sözleri bozmayı güzel gösterdiler

لا ترانى بعدهم أبدا ... أشتكى عشقا لمعشوق

⁹¹¹ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/364.

⁹¹² el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/364.

Artık onların ardından beni asla maşuka olan aşkımdan şikâyetlenirken görmeyeceksin.

er-Raşîd raks etti, ben de onunla raks ettim. Sonra er-Raşîd: “*Gidelim [çünkü] benden bundan daha fazlasının ortaya çıkmasından korkuyorum.*” dedi ve çıktık. Koridora geldiğimizde elimi tutarak:

[C. IV, s. 218]

“*Bu kadını tanıyor musun?*” dedi. Ben: “*Tanımıyorum Müminlerin Emiri*” dedim. O: “*Ben biliyorum ki sen onun kim olduğunu soracaksın ve bu sana gizli kalmayacak, sana onun kim olduğunu ben söyleyeyim. O ‘Uleyye bint el-Mehdî’dir. Vallahi eğer bundan herhangi birine söz edersen ve bunun haberi bana ulaşırsa seni öldürürüm.*” dedi.⁹¹³

[Babamın dedeme bu anlattıklarından sonra] Dedemin babama şöyle söylediğini duydum: “*Sen bunu [bana] söyledin, vallahi seni öldürecek, ⁹¹⁴ canını kurtar.*”⁹¹⁵

‘Uleyye ile ilgili haberler ve onun şarkıları [gînâları] çok sayıdadır. Biz bu kadarını zikretmekle yetiniyoruz.

Ebü’l-Ferec: “*Uleyye [h.] 160 senesinde doğmuş ve [h.] 210’da vefat etmiştir.*” demiştir. Onun [h.] 209’da 50 yaşında olduğu söylenmiştir. O, Mûsâ b. ‘Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Alî b. Abdullah b. Abbâs ile evliydi. Onun ölüm sebebi ise şöyle anlatılmıştır:

“el-Me’mûn ‘Uleyye’ye sıkıca sarılıp onu alnından öpmüş ve [bu sırada] ‘Uleyye’nin yüzü kapalı kalmıştır. Bu yüzden ‘Uleyye’nin nefesi kesilmiş ve öksürmeye

⁹¹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/364-365.

⁹¹⁴ Burada Yahya b. Hâlid’in, oğlu Ca’fer’e şakayla takıldığı anlaşılmaktadır.

⁹¹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/365.

başlamış, sonrasında ise ateşlenmiş ve bu ateş hali günlerce devam ederek ölmüştür.”

Allah ona rahmet eylesin..⁹¹⁶

1.2.7.1.2.3. Ebû ‘Îsâ b. er-Raşîd

O Ebû ‘Îsâ, Ahmed’dir. Ancak onun isminin Salih b. Hârûn er-Raşîd olduğu da söylenilir. Annesi Berberî bir ümmüveled’dir..⁹¹⁷ O yüz güzelliği, sosyal ilişki ve arkadaşlık bakımından insanların en iyisiydi, onlarla şakalaşır, nadiren kızardı ve insanların en eğlencelilerindendi. Ebû ‘Îsâ gerçekten güzel bir yüze sahipti. O yola çıktığında insanlar onu [kalabalık içinde] görmek için beklerlerdi, hatta halifeyi görmek için beklediklerinden daha fazla beklerlerdi..⁹¹⁸

‘Ârîb el-Me’mûniyye: “Ebû ‘Îsâ b. er-Raşîd’in tegannîsinden daha güzel bir tegannî duymadım. Onun yüzünden de daha güzel bir yüz görmedim.” demiştir..⁹¹⁹

Rivâyet edildiğine göre er-Raşîd bir gün Ebû ‘Îsâ’ya çocukken: “Keşke Abdullah [yani el-Me’mûn] da senin gibi güzel olsaydı.” dedi. Çocuk ise ona: “Ey Mü’minlerin Emiri bu güzelliğim sizden kaynaklanıyor.” cevabını verdi. Çocuğun cevabı er-Raşîd’in çok hoşuna gitti ve er-Raşîd sarılıp onu öptü..⁹²⁰

[C. IV, s. 219]

⁹¹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/369.

⁹¹⁷ Ümmüveled: Efendisi tarafından hamile bırakılan câriyeye denir. Ümmüveled olan câriyenin hürriyet hakkının korunması için onun başkasına satılması, mülkiyeti nakledici herhangi bir tasarrufa konu edilmesi câiz görülmemiş, efendinin ölümüyle doğrudan hürriyetine kavuşacağı bildirilmiştir. Aktan, “İstîlâd”, 23/361.

⁹¹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/370.

⁹¹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/370.

⁹²⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/370.

Ebû'l-Ferec şöyle demiştir: “Ebû ‘Îsa iyi bir sanatkârdı [bestekârdı], kendisine atfedilen ve kendisine ait olduğu bilinen gınâları vardı. Onlardan biri[nin sözleri şöyledir]:”⁹²¹

يرقد ليس والهوى ... سلوتى عنك رقت

Senden tesellim uykuya daldı, aşk ise hala uyanık.

مشرّد فنومى مى ... نور السهاد وأطار

Uykusuzluk uykumu kaçırdı ve uyku kaçıp gitti.

يشهد الوجه حسن ... يا منك بالحسن أنت

Ey güzel yüzlü, sen güzelliğinle sana şahitsin.

ويكمد بيشقى ... وجهك بحسن وفوادی

Gönlüm yüzünün güzelliğiyle acı çekiyor ve tutuşuyor.

Onun, bunun haricinde de savtları [besteleri] vardır.

O zevke ve oyun-eğlenceye çok düşküdü.⁹²²

[Kardeşi] el-Me'mûn onu insanlar arasında en çok seven kişiydi, onu kendisinden sonra emirlik [yöneticilik] için hazırlar ve bunu çokça da ifade ederdi.⁹²³

Hatta onun [el-Me'mûn] şöyle dediği ile ilgili bir hikâye anlatılır: “*O bana ölümü ve mülkün kaybolup gitmesini kolaylaştırıyor, bu ikisini hiçbir şey bir kimse için kolay*

⁹²¹ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 10/374.

⁹²² el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 10/370.

⁹²³ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 10/372.

hale getirmez. İşte Ebû 'Îsâ'yı benden sonra emir olarak getirecek olan, benim ona karşı olan bu sevgimin [muhabbetimin] yoğunluğudur.”⁹²⁴

Ebû 'Îsâ [h.] 207'de vefat etmiştir.⁹²⁵

Abdullah b. Tâhir'den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

“el-Me'mûn'u gören kişinin bana anlattığına göre bir gece el-Me'mûn Ramazan ayının hilalini gözlüyordu, kardeşi Ebû 'Îsâ da onunla beraberdi ve o sırt üstü uzanmış vaziyetteydi. Hilâli gördüler ve dua etmeye başladılar. Ancak Ebû 'Îsâ onların yanıldığını söyledi. Sanki Ebû 'Îsâ Ramazan ayının gelmesinden hoşnutsuz gibiydi. Sonrasında da oruç tutmadı. Onun şöyle söylediği naklediliyor:⁹²⁶

الدهر آخر بعده شهرا صمت ولا ... شهر من كان لا الصوم شهر دهاني

Daha bir ay olmadı ulaştın bana oruç ayı ... Bundan sonra zamanın sonuna dek oruç tutmam

الشهر على جهدي لاستعديت الشهر على ... بقدره الإمام يعدينى كان فلو

Sultan bu ay için bana gücüyle düşmanlık yapsa da bu ay çabalamayacağım.

Bunun [bu sözlerin] akabinde Ebû 'Îsâ sara hastalığına yakalandı ve günde birkaç kez kriz geçirmeye başladı, ta ki ölene kadar bu durum devam etti. Öldüğünde de el-Me'mûn onu bu fecî hal üzere buldu.⁹²⁷

[C. IV, s. 220]

Muhammed b. 'Abbâd el-Mühelleb'den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

⁹²⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/372.

⁹²⁵ el-İsfahânî, Ebû 'Îsâ'nın vefat tarihini h. 209 olarak ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/372.

⁹²⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/371.

⁹²⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/371.

“Ebû ‘Îsâ b. er-Raşîd öldüğünde el-Me’mûn’un yanına gittim, sarığımı çıkarıp arkama koydum -çünkü halifeler sarıkla selamlanmazlar-. el-Me’mûn bana: “*Ey Muhammed, kaderin durumu bu, kaçış yok.*” dedi. Ben de: “*Ey Mü’minlerin emîri, başınıza gelen her musibet gelip geçicidir, Allah derdi bizler için vermiştir, üzülmeyin.*” dedim. el-Me’mûn Ebû ‘Îsâ’nın evine doğru gitti ve onun cenazesinin yanına gitti, ona dua etti ve kabre indirdi. Günlerce yemek yemekten kaçındı, ta ki bu durumun kendisine zarar vermesinden korkulmasına kadar.”⁹²⁸

[Muhammed b. Abbâd]⁹²⁹ şöyle söylemiştir:

“Ben bu derece hüznü bir musîbete uğramış, uğradığı musibetin tesirini en güzel şekilde yaşayan ve aşkın bu kadar kendisini yaktığı başka bir kimseyi kesinlikle görmedim. Yemeden içmeden kesildi ve kanlı yaşları yanaklarından süzüldü, [üzüntüsünü] yaymadan içinden yaşadı.”⁹³⁰

Ahmed b. Ebî Duâd’dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

“el-Me’mûn’un yanına girdim. Kardeşi Ebû ‘Îsâ vefat etmişti, el-Me’mûn ağlıyordu ve gözlerini mendille siliyordu. ‘Amr b. Mes‘ade’nin⁹³¹ yanına oturdum ve şâirin şu sözünü okudum:⁹³²

هاشم بنى من المنايا نقص ... وأسبابها الدنيا من نقص

⁹²⁸ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 10/372.

⁹²⁹ Nüveyrî’nin metninde kimin söylediğinin belirtilmediği bu sözü el-İsfahânî, Muhammed b. Ubbâd’ın söylediğini ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 10/372.

⁹³⁰ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 10/72-73.

⁹³¹ Amr b. Mes‘ade: Me’mûn’un kâtibi. Ahmet Savran, “Sûlî, İbrâhim b. Abbas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2009), 37/493.

⁹³² el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 10/373.

Ölümün Benî Hâşim'den eksilttiği, dünyadan ve onun sebeplerinden bir eksilmedir.

[el-Me'mûn'un hüznü] hali devam etti, ağlıyor ve göz yaşlarını siliyordu. Şu sözlerle devam ettim:⁹³³

الجوانح تجنّ ما مئى فحسبك ... تغض فإن دموعى فاضت ما سأكبك

Gözyaşlarım aktığı sürece sana ağlayacağım, eğer gözyaşlarım tükenirse, sana yüreğimde sakladığım keder yeter.

النوائح عليك إلا أحد على ... تقم ولم سواك حى يمّت لم كأن

Sanki senden başka hiçbir canlı ölmemiş, ağıtlar sadece senin için tutuluyor gibi.

Sonrasında el-Me'mûn bana yöneldi ve: “*Devam ey Ahmed!*” dedi. Ben de ‘Abde b. et-Tabîb’in şu sözlerini okudum:⁹³⁴

يترحمّا أن شاء ما ورحمته ... عاصم بن قيس الله سلام عليك

Kays b. Âsım,⁹³⁵ Allah’ın selamı ve rahmeti dilediğince üzerine olsun.

سألما بلادك شحط عن زار إذا ... نعمة منك أوليته من تحية

Senin beldenin uzak bir yerinden sana gelip de, senden aldığı nimetlerle Allah’ın kendisini nimetlendirdiği birinden sana selam olsun.

[C. IV, s. 221]

تهدّما قوم بنيان ولكنّه ... واحد هلك هلكه قيس كان فما

⁹³³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/373.

⁹³⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/373.

⁹³⁵ Ebû Ali (Ebû Talha, Ebû Kabîsa) Kays b. Âsım b. Sinân b. Hâlid et-Temîmî el-Minkarî (ö. 47/667): Şair sahâbî. Ali Osman Ateş, “Kays b. Âsım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2022), 25/90.

Kays'ın ölümü tek bir kimsenin ölümü değildi, onun ölümü bir kavmin yıkılan binası gibiydi.

Bir saat ağladı, sonrasında [yine] bana [Ahmed b. Ebî Duâd] yöneldi ve: “*Devam ey Ahmed!*” dedi. Ben de: “*Tabii ki müminlerin emiri.*” dedim, [şu sözlerle devam ettim:]⁹³⁶

تخلق لم قبائل تعود حتى ... مثله تبكوا لم حذيفة بکوا

Huzeyfe'ye ağlayın çünkü hiç onun gibisine ağlamadınız, hatta yaratılmamış kabileler dirilene kadar da ağlayamayacaksınız.

‘Arîb ve beraberindeki câriyeler aramızda olanları duyunca ‘Arîb: “*Bizi de buna ortak eyle.*” dedi. el-Me’mûn: “*Söyle, belki senden de pek çok doğruyu duyarız.*” dedi. O da [şu sözleri] söyledi:⁹³⁷

عذر ماؤها يفض لم لعين فليس ... الأمر وليفدح الخطب فليجل كذا

İşte bu ölüm büyük olsun ve ağır gelsin, çünkü bu ölüm gözyaşı dökmeyen gözün mazereti yoktur.

البدر بينها من خرّ سماء نجوم ... وفاته يوم العباس بنى كائن

Sanki Abbasi hanedanı onun öldüğü gün, gökyüzündeki dolunayın yanında yıldızlar gibiydi.

el-Me’mûn ağladı, biz de ağladık. Sonra el-Me’mûn ona [‘Arîb’e]: “*Ağla.*”⁹³⁸ dedi, ‘Arîb ağladı ve câriyeler de onlara katıldı. el-Me’mûn o kadar ağladı ki

⁹³⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/373.

⁹³⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/373.

⁹³⁸ el-Me’mûn’un emir kipini kullandığı “Nevha” “نوحه” kelimesi ile ilgili olarak Tıraşçı: “Cenazede ağlama mesleği demektir. Eski Arap kültüründe sesi güzel bir grup bulunur, bunlar ücreti karşılığında cenaze evine

“ruhu çıkacak” sandım, biz de onunla hiç ağlamadığımız kadar ağladık. Sonra durduğumuzda el-Me’mûn şöyle dedi: “İçinde ağlatacak bir nağme [lahn] bulunan [bir beste] yapın ve onu tegannî edin.” dedi, ben de yaptım ve onu ud ile icrâ ettim. Vallahi gınâya, Ebû ‘Îsâ’ya tuttuğumuz yastan daha fazla ağladık.”⁹³⁹

1.2.7.1.2.4. Abdullah b. Mûsâ el-Hâdî

Ebû'l-Ferec şöyle söylemiştir: “O, gınâda [mûsikî sanatında] iyi bir sanatkârdı. Onun çok sayıda savtı [bestesi] vardır. Onlardan biri[nin sözleri] şöyledir.”⁹⁴⁰

الصَّفا بعد عيشك وكَدَّر ... أسلفا ما دهرَكَ تقاضاك

Zaman senden geçmişte yaptıklarının hesabını soruyor ve safa sürdükten sonra yaşamını keder içerisinde bırakıyor.

ألفا ما بتشتيت رهين ... الزمان فإن تجز عن فلا

Bundan endişelenme çünkü zaman, alışılan şeyleri dağıtmaktan sorumludur.

مترفا ناعما الهوى كثير ... الهموم قليل رآك ولما

[Zaman] Seni kedersiz, dünya heveslisi, rahat ve lüks içinde gördüğünde...

مستهدفا يرمىك وأقبل ... بروعاته عليك ألح

Sıkıntılarıyla sana saldırıp vurmaya başlar.

gelerek hüznü sözler söyler ve daha sonra bunları nağmeli bir şekilde icra ederek insanları ağlatırlardı. Böylece cenaze evinde matem havası oluşturulurdu.” demiştir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 160-161. Nüveyrî’nin metninde geçen anekdota göre ‘Arîb ve beraberindeki câriyelerin cenaze evinde bu görevi üstlendikleri anlaşılmaktadır.

⁹³⁹ el-İsfahânî, *el-Egânî*, 1994, 10/373.

⁹⁴⁰ el-İsfahânî, *el-Egânî*, 1994, 10/375.

[Ebû'l-Ferec şöyle demiştir:] “Abdullah insanların udu en iyi çalan ve en iyi tegannî edenlerindendi. Onun, “Kalem” denilen siyâhi bir erkek hizmetçisi vardı. Abdullah ona [ud] çalmayı öğretti, o da onda ustalaştı. Ümmü Ca‘fer üç yüz bin dirhem karşılığında onu [Kalem’i] ondan [Abdullah’tan] satın aldı.”⁹⁴¹

Ebû Ca‘fer’in⁹⁴² kâtibi Süleymân b. Dâvud’dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

“Ben Abdullah b. Mûsâ el-Hâdî ile birlikte oturuyordum. Onun önünden Sâlih b. er-Raşîd’in erkek hizmetçisi geçti. Abdullah ona: “*İsmin nedir?*” dedi. O da: “*İsmim ‘Lâ tesel / Sorma [تسل لا]*’.” dedi. Güzelliği ve güzel konuşması onu şaşırtmıştı. Bana: “*Haydi benimle birlikte kalk bugün içelim ve bu ay’ı yad edelim.*” dedi. Ben de onunla kalktım. Bana o gün şunu [şu sözleri] inşâd etti:⁹⁴³

المقل باللحظ يجرح ... بنا مرّ وشادن

Bakışlarıyla yaralayan bir güzel yanımızdan geçti.

الكفل يمشى إذا منه ... ظالم خصر مظلوم

İnce beli ve güzelliği yürüdüğünde [insana] zulmediyor.

عدل ما منه والطرف ... قامته اعتدلت

Dik / düzgün duruşu ve gözlerinin de adâleti yok.

أفل ما سعد طالع ... أبدا تراه بدر

⁹⁴¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/375.

⁹⁴² Nüveyrî, el-İsfahânî’den alıntı yaparken bu ismi Ümmü Ca‘fer olarak ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/376.

⁹⁴³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/376.

Onu daima ay gibi, hiç batmayan bir yıldız gibi görürsün.

تسل لا إسمى: فقال ... اسمه عن سألته

Ona ismini sordum ve o: “*İsmimi sorma.*” dedi.

خجل من وردتان هـ ... وجنتي في وطلعت

Ve utangaçlıktan yanaklarımda iki gül açıldı.

المثل قال بل سماء ... الذى أخطأ ما فقلت

Dedim ki: “*Sana isim veren kimse hata etmemiş, aksine şöyle söyleyen gibi söylemiş:*”

⁹⁴⁴ وكمل جمالا فاق ... شادن عن تسألن لا

“*Bir güzel hakkında soru sorma, çünkü o, güzelliği ve mükemmelliği aşmıştır.*”

Yine onunla [erkek hizmetçi ile ilgili] şunu [şiiri] söyledi:⁹⁴⁵

مختبل الفؤاد صب ... وذلّ تهوى الذى عزّ

Maşuk yüceldi, aşkıdan yanan gönül ise zelil oldu.

قتل جدّ اذا هجر ... ال وذا الهجر به جدّ

Ayrılığı ona ağır geldi ki bu ayrılık, gerçek olursa onu öldürür.

وكمل جمالا فاق ... ممنطق شادن من

Güzelliği ve mükemmelliği aşan tatlı dilli bir güzelin ayrılığı...

⁹⁴⁶ تسل لا عن تسل فلا ... به الحسن تتناصف

⁹⁴⁴ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/376.

⁹⁴⁵ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/376.

⁹⁴⁶ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/376.

Güzellik onda adil dağılmış, o halde “Sorma” denilen şey hakkında soru sorma!

[C. IV, s. 223]

[Abdullah b. Mûsâ, iyi bir ud ve ses icrâcısı olan oğlunu sanki bir köle gibi tanıtarak Ahmed b. el-Mekkî’den kendisine fiyat biçmesini istemiştir.]⁹⁴⁷

Ahmed b. el-Mekkî’den⁹⁴⁸ [rivâyet edildiğine göre], o şöyle demiştir:

“Abdullah b. Mûsâ bir gün beni çağırdı ve bana: “*Çalıp söyleyebilen [tegannî eden] bir erkek hizmetçi için müşteriyi de satıcıyı da zarara uğratmayacak şekilde, makul bir değer biçebilir misin?*” dedi. “Evet” dedim. Oğlu el-Kâsım’ı bana yöneltti. Ben onu tanıyordum, o Bedr gecesindeki aydan daha güzeldi. Udu aldı ve çaldı, ellerine doğru yöneldim ve ikisini de öptüm. Abdullah bana: “*Köle bir erkeğin elini mi öpüyorsun?*” dedi. Ben: “*Babam ve annem de kölelerden.*” dedim. Aynı şekilde ayaklarını da öptüm. [Abdullah]: “*Onu [daha iyi] tanımayı arzu edersen onunla icrâda kapış.*” dedi ben de öyle yaptım. Oğlan icrâda [ud çalmada] benim ona olan baskınlığımı görünce üzüldü ve babasına yönelerek ona özrünü belirtti ve: “*Baba ben bu işi keyif aldığım için yapıyordum ama bu para karşılığında yapıyor.*”⁹⁴⁹ dedi. Ben güldüm ve: “*Dediğin gibi efendim.*” dedim. Küçük yaşına rağmen cevabının keskinliğine şaşırmıştım.”⁹⁵⁰

Abdullah b. Habîb şöyle söylemiştir:

⁹⁴⁷ Bu başlık Nüveyrî’nin metninde yer almamaktadır. Ancak metnin devamında yer alan anekdotun anlaşılabilirliğini artırmak için el-İsfahânî’nin başlıklandırmasını biz de burada metne dahil ettik. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/376.

⁹⁴⁸ Bu kişi Ahmed b. Yahyâ el-Mekkî’dir. Onun hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ““Tanîn” Lakaplı Ahmed b. Yahyâ el-Mekkî Hakkında Bahsedilenler”

⁹⁴⁹ Burada Kasım isimli küçük çocuğun babası Abdullah b. Mûsâ’ya, kendisini o dönemin profesyonel bir müzisyeni ile yarıştırdığı için serzenişte bulunduğu anlaşılmaktadır.

⁹⁵⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/376.

“Abdullah b. Mûsâ el-Hâdî olay çıkaran ve uğraştırıcı biriydi. O, el-Me'mûn'la içip olay çıkardığı bir zaman, el-Me'mûn onun evine hapsedilmesini ve çıkarılmamasını emretti, kapısına da bir bekçi dikti. Sonrasında bu durumdan dolayı kınandı Abdullah'a rıza gösterdi ve kapısından bekçiyi kaldırdı. Sonrasında ise Abdullah yine onu pişman ederek olay çıkardı ve onunla onu kızdıracak sözler söyledi. Abdullah tam bir av tutkunuydu. el-Me'mûn onun hizmetine -kendisine Hasen⁹⁵¹ denilen- özel bir hizmetçiyi görevlendirdi. Hasen de onu [Abdullah'ı] [avladığı] keklikle zehirledi. Abdullah o kekliği yediğinde zehri hissetti. Gece yola çıktığında arkadaşlarına “*Bu beni son görüşünüz.*” dedi. Günler sonra da Abdullah öldü. Onunla birlikte o keklikten iki hizmetçi daha yemişti. Onlardan biri yer yemez öldü, diğeri ise bir müddet sonra öldü.”⁹⁵²

1.2.7.1.2.5. Abdullah b. Muhammed el-Emîn

Abdullah b. Muhammed el-Emîn incelikli aşk şiirleri [غزل] yazan, nazık bir şekilde şiir okuyan ve iyi beste yapan biriydi. Onunla Ebû Nehşel b. Humeyd arasında bir sevgi vardı.⁹⁵³

[C. IV, s. 224]

Abdullah'a Beni Haşim'in kadınlarından muganniye bir câriye gösterilmiş Abdullah da ona çok para teklif etmişti. Câriyenin efendisi Abdullah'ın câriyeye olan ilgisini anlayınca fiyatı artırdı, Abdullah da [satın almaktan] vazgeçti ve câriyeyi Ebu Nehşel b. Humeyd'in kardeşi satın aldı. Fakat Abdullah'ın gönlü bu cariyede kaldı. Bunun üzerine Abdullah, Ebû Nehşel'den, kardeşinden bu cariyeden feragat etmesini rica etmesini istedi. Ebû

⁹⁵¹ el-İsfahânî bu ismi Hüseyin olarak ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/377.

⁹⁵² el-İsfahânî bu ismi Hüseyin olarak ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/377.

⁹⁵³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/379.

Nehşel de kardeşine Abdullah'ın bu isteğini ilettili. Kardeşiyle cariyeyi bırakma konusunda anlaştı. Bunun üzerine Abdullah, Ebû Nehşel'e [övgü dolu] aşağıdaki şiiri yazdı:⁹⁵⁴

المقل الحدث باب مفتاح ... نهشل أبا يا حميد يابن

Ey İbn Humeyd, ey kilitli kapıların anahtarı olan Ebu Nehşel.

مهمل ضائع لحقّ عاهم ... وأر واداد الناس أكرم يا

Ey insanların en cömerti, zayı ve ihmal edilmiş hakkı koruyup gözetin.

المجمل المحسن فعال جزت ... بل وأجملت ودّى في أحسنت

Bana karşı iyilik yaptın ve güzel davrandın, dahası sen iyilik yapanların dahi yapamadığı güzellikleri yaptın.

يذبل قنّنا عنه تقصر ... شامخ يمن ذى في بيتك

Yemen'deki yüksek evine, güç yetirip ulaşamaz oklar.

المسبل العارض جود وجدت ... الندى ذا حاتما فينا خلفت

Bizim için [cömertliğiyle meşhur olan] Hâtim'i bile geride bıraktın, bol yağmur yağdıran bulut gibi cömertlik gösterdin.

جحفل في بالعرّ تركته ... وحدة لذى أنت أخ أئ

Hangi yalnız kardeşin var ise sen onu [arkadaşlarının ve sevenlerinin] kalabalığı içinde şerefli bir şekilde bıraktın.

بالأقل ليس أرجى فيما ... مسعودة منك حظّى نجوم

Senden [gelecek] talih yıldızları parlak ve senden beklentim az da değil.

⁹⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/379.

يسهل به الأمر وسهل ... قلته بما الظنّ فصّدق

Söylediklerinle sana olan zannımı doğrula ve bu işi kolaylaştır ki kolay olsun.

الأكل الرّشأ صيد بالله ... المنى ولديك تحرمّنى لا

Beni mahrum etme, çünkü umudum sendedir, Allah için siyah gözlü ceylanı bağışla.

مقتلى في الرّمي ما درى وما ... الهوى بسهام منه رميت

Ondan gelen aşk oklarıyla vuruldum ama o bu okların beni öldürdüğünü bilmiyor.

المنهل من عطشان إثناء ... صيده في بالوعد أدنيتنى

Tıpkı susamış birini suya yaklaştıran gibi onu bana avlama sözü vererek beni umutlandırdın.⁹⁵⁵

المنزل موحش مطال إلى ... وأسلمتني تناسيت ثم

Sonrasında ise beni unuttun, ve beni yalnız ve çaresiz bıraktın.

مقبل من المدبر أعرف لا ... عائما لجّة في تركتني

Beni denizin derinliklerde, önümü arkamı dahi bilemez haldeyken bıraktın.

مشكل لبس ذى في خير لا ... بين واضح بأمر صرح

Açıkça söyle, net bir şekilde açıkla, karmaşık ve belirsizlikte hayır yoktur.⁹⁵⁶

Ebu Nehşel, kardeşine muganniye cariyeyi bıraktırana kadar onun yanından ayrılmadı.⁹⁵⁷ Abdullah'ın bu durumla ilgili bestelerinden birinin sözleri şöyledir:

⁹⁵⁵ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/379.

⁹⁵⁶ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/380.

⁹⁵⁷ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 10/380.

[C. IV, s. 225]

وكذا سقما أورثتني لقد ... المفدى حنظلة يادير ألا

Ey değerli Hanzala kilisesi, bana [sadece] hastalık ve yorgunluk bıraktın.

المندى الورد حوله وأجعل ... زقا اليك الفرات من أزف

Fırat nehrinden sana bir kap su getireceğim ve etrafına gül tohumları ekeceğim.

1.2.7.1.2.6. Ebû ‘Îsâ b. el-Mütevekkil

Ebû ‘Îsâ el-Mütevekkil’in yaptığı savtlarının [bestelerinin] toplamı 300’den fazladır. O bestelerden kimi iyi kimisi ise ortalama düzeydedir. en-Nümejrî, Ebû ‘Îsâ el-Mütevekkil’in: “*Bir senenin gün sayısı kadar yani 360 besteye ulaşınca beste yapımını bırakacağım.*” dediğini duyduğunu ve bu sayıya ulaştığında da beste yapımını bıraktığını söylemiştir. Yaptığı bestelerden biri ‘Ali b. el-Cehm’in şu şiiri üzerinedir:⁹⁵⁸

وتعدل تجور أيام والدهر ... تتحمل حملتها ما النفس هي

Nefs, kendisine yüklenileni taşır, zamanın hem zulmettiği hem de adâletli davrandığı günler vardır.

التجمل الرجال أخلاق وأفضل ... جميلة الجميل الصبر وعاقبة

Sabr-ı cemilin sonu da güzeldir, kişinin en güzel süsü güzel ahlakıdır.

Ebû’l-Ferec el-İsfahânî: “*Hayatım üzerine yemin ederim o gınâ hususunda [tegannî etmede] en iyilerdendi, mükemmel bir beste yönü vardı, onun dışında kimse bir şey yapmamış olsaydı da o yeterdi.*” demiştir.⁹⁵⁹

⁹⁵⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/382.

⁹⁵⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/382.

1.2.7.1.2.7. Abdullah b. Mu‘tez

O Ebû'l-‘Abbâs Abdullah b. el-Mu‘tez-Billah el-‘Abbâsîdir. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî onu şöyle vasıflandırmıştır:

“Emirliği ve döneminin asrımıza yakınlığı ile birlikte Abdullah b. el-Mu‘tez, fazîleti ve edebi ile tanınmış olup onun bu şöhreti hususunda halkın ve havâsın çoğunluğu görüş birliğindedir. Şiir yönüne gelirsek; meliklerin inceliği, zarif aşk şiirleri ve güzel şiir okumasıyla birlikte yenilerin tavrının baskın olduğu ancak eskilerin de etkisinden tümüyle ayrı olmayan, meliklerin şiirlerinde benimsedikleri yöntemden özellikler bulunmakta, ancak cahiliye şairlerine benzememektedir. Onun vasıfları abartılarak övülmüştür [ancak] o söylenilenin de fazlasına sahiptir.”⁹⁶⁰

Sonrasında ise [Ebû'l-Ferec el-İsfahânî] şöyle demiştir:

[C. IV, s. 226]

Abdullah mûsikî sanatında [الموسيقى صناعة] iyi bir bilgiye sahipti, nağme ve nedenleri [illetleri] hakkında söz sahibiydi. Onun, bu konuda ve kendisi dışındaki edipler hakkında meşhur kitapları vardır. Ayrıca Abdullah ile ‘Ubeydullah b. Abdullah b. Tâhir, Benî Hamdûn ve diğerleri arasında Abdullah’ın ustalığı, ilminin ve edipliğinin ziyade oluşunu gösteren mektuplaşmaları vardır.⁹⁶¹

[Ebû'l-Ferec el-İsfahânî] Burada ifade edilmeye gerek olmayan bir şeyden bahsetmiş sonra ise şöyle demiştir: “Abdullah b. el-Mu‘tez’in yaptığı bestelerinden biri kendisinin şu şiirinedir.”⁹⁶²

⁹⁶⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/434.

⁹⁶¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/435.

⁹⁶² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/436.

أزمانا أزمان جامعة والدار ... لنا مضين قد ليال ترجع هل

Geçirdiğimiz geceler geri döner mi? O ev, farklı zamanları bir araya getirir mi?

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî şöyle demiştir: “*Onun besteleri kaliteli olmakla birlikte aynı zamanda şekilsel bakımdan zariftir.*”⁹⁶³

قريب بعيد متى وحبیب ... ومغیب محضر من وابلائی

Benim dertlerim hem aşıkâr hem gizli ve sevgili hem benden uzak hem de bana yakın.

برقیب ایها قبل شرفت ... إلا العین وجهه ماء ترد لم

Gözlerim onun yüzünün güzelliğine doymak istediğinde, gözyaşlarım sel olup aktı ve beni boğdu.

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî devam ederek şöyle demiştir: “*Onun zarîf olan besteleri aynı zamanda nüktelidir.*”⁹⁶⁴

فاستویا قلبه قلبی وافق ... فالتویا کمه کمى زاحم

Benim kollarım onun kollarıyla birleşti ve kalbim onun kalbiyle uyuştu.

وي همى ويا العین قرّة يا ... فاکتویا الهوى ذاقا وطالما

Uzun zaman aşkı tattılar ve yandılar, ey gözümün nuru ve ey benim kaygım, ahım.

Cafer b. Kudame'den hikâye edildiğine göre o şöyle demiştir:

“Abdullah b. el-Mu‘tez’in sevdiği erkek bir kölesi vardı. Bu köle [bir keresinde bir sebepten ötürü] Abdullah b. el-Mu‘tez’e kızmıştı. Abdullah b. el-Mu‘tez onun gönlünü olmaya çalışıyordu. Fakat onun gönlünü alma konusunda bir yol bulamadı. [Bu

⁹⁶³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/436.

⁹⁶⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 10/437.

sırada ben] Yanına gittim ve bana [onunla aralarını uzlaştırmamı ifade ettiği] aşağıdaki şiiri okudu.

والغضب الهجر في ديت ... تما قد أنت بأبي

Babam sana feda olsun! Ayrılık ve öfkede direttin.

العجب من يوما ذك ... صدو على واصطبارى

Senin geri duruşuna sabretmem şaşılacak bir şeydir.

أرب من العيش في هك ... وج فقدت إن لى ليس

Eğer senin hoşnutluğunu / rızanı kaybedersem yaşamamın bir anlamı kalmaz.

واحتسب الصلح على ن ... أعا من الله رحم

Allah, barıştırmaya yardım edene rahmet etsin, karşılığını nasip etsin.

Cafer b. Kudame: “*Bunun üzerine kölenin yanına gittim. Onun gönlünü alana kadar onunla tatlılıkla konuştum. Sonunda onu razı edip Abdullah’a getirdim ve o gün bizim için en güzel ve en iyi günlerden biri oldu.*”⁹⁶⁵

[C. IV, s. 227]

⁹⁶⁵ Nüveyrî’nin, el-İsfahânî’den alıntı yaparken bazı anlatılanları atlaması sebebiyle metnin anlaşılmasında zorluk yaşanmaktadır. el-İsfahânî’nin anlatımını göre Abdullah b. Mu‘tez’in çok sevdiği Neşvân adındaki gulanı (erkek hizmetçisi), çiçek hastalığına yakalanmış ve Abdullah, Neşvan’ın bu hastalığı atlatmasının ardından sevinerek şiir okumuştur. Bu şiir Ziryab tarafından icra edilmiş ve Ca‘fer b. Kudâme de meclise dahil olarak hep birlikte eğlenmişlerdir. Metnin devamında ise bir sebep dolayısıyla Neşvân’ın Abdullah b. Mu‘tez’e kızdığı, Abdullah’ın ise Neşvan’ın bu kızgınlığı sebebiyle Ca‘fer b. Kudâme’den kendisine aracılık yapmasını belirttiği bir şiir okuduğu anlatılmaktadır. Ca‘fer, Abdullah’ın Neşvan hakkında yazdığı bu şiiri okumasının ardından onlara aracılık etmeye karar vermiş ve Neşvan’ın gönlünü alarak kendisini Abdullah’a götürmüştür. el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 1994, 10/438.

1.2.7.1.3. Eşrâf ve Ulemâ'dan Tegannî Edenler

Bize nakledilene göre eşraf ve alimlerden de tegannî edenler olmuştur. Onlardan ilki:

1.2.7.1.3.1. Abdülazîz b. el-Muttalib⁹⁶⁶

el-Hâfız Ebü'l-Fazl Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî'nin senedi Muhammed b. Mesleme'ye ulaşan rivâyetine göre o şöyle demiştir: “*Babam bana şöyle dedi: Abdülazîz b. el-Muttalib'e cinlerin Ahzâb Mescidi'nde Hz. Peygamber'e tâbî olmaları hakkında soru sormak için gittim ve onu [Abdülazîz b. el-Muttalib'i] uzanır vaziyette şu sözleri tegannî ederken buldum:*”⁹⁶⁷

وعرارها جنجائها الندى يمّج ... الثرى طيبة بالحزن روضة فما

Ne toprağı misk kokan yamaç bahçeleri ne şebnemler saçan reyhanlar ne kekikler.

نارها الرطب بالمندل أوقدت وقد ... موهنا عزة أردان من بأطيب

Tutmaz hiçbiri, ateşiyle buhurlar tüttüren, Azze'nin ıtır kokulu yenlerini...

نجارها صاف المكنون وبالحسب ... شقوة تلق لم البيض الخفرات من

Şerefli kadınlardan kınama görmemiştir o, mahfuz kalmış saf inci gibi saftır testisinde su

عارها يغمك لم عنها غبت وإن ... قرّة لعينيك كانت برزت فإن

⁹⁶⁶ Abdülazîz b. el-Muttalib: İbn Abdullah el-Muttalib b. Hantab b. el-Hâris b. 'Ubeyd b. Ömer b. Mahzûm. Ebû Câfer'in (el-Mansûr'un) halifeliği döneminde (m. 754-775) Medîne kadılığı yapmıştır. Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Dr. Ali Muhammed Ömer (Kahire-Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 7/584.

⁹⁶⁷ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 44.

Çıkısa meydana dolaşsa gözünüze serinliktir. Gözden uzak dursa ayıbından kusurundan değildir.⁹⁶⁸

Ona: “*Sen tegannî mi ediyorsun! Allah seni ıslah etsin, hem de bu büyüklüğe ve şerefe sahipken. Vallahi bunu Necid yolcuları binekler üzerinde söylüyor.*” dedim. Ancak o: “*Vallahi umurumda değil.*” dedi ve şu sözleri tegannî etmeye devam etti.⁹⁶⁹

الخمائل بطون بظلفيها تجوب ... الحشى خفاقة أدماء طيبة فما

Çiçekli düzlüklerde incenik salınan bir ceylan yavrusu daha güzel değil ondan...

المكاحل حشو يذرين وأدمعها ... تدلّلا تقول إذ منها بأحسن

Öylesine utangaç konuşur konuşunca, Sürmedanlıklar dolar gözyaşlarından...

الأطاول الشهور بأيام رهين ... فإنه القصير اليوم بذا تمتّع

Sen de bu kısa anın tadını çıkar ki nice uzun neşeli günler çıksın ondan!⁹⁷⁰

[C. IV, s. 228]

Ona “*Allah seni ıslah etsin.*” dediğime pişman oldum ve bana bu konuda herhangi bir nakilde bulunabilir misin?”⁹⁷¹

O [Abdülazîz b. el-Muttalib]: “*Evet, babam bana şöyle dedi: “Sâlim b. Abdullah b. Ömer’in yanına girdim, insanlar ona şu sözleri tegannî ediyorlardı:*⁹⁷²

⁹⁶⁸ Bu şiirin tercümesinin alındığı kitap için bkz. Serbülend Arpa, *Mûsikînin Hükümü Bağlamında İbnü'l-Kayserânî'nin “Semâ” Kitabı* (Ankara: İlahiyat Yayın, 2023), 91.

⁹⁶⁹ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ*, 45.

⁹⁷⁰ Bu şiirin tercümesinin alındığı yer için bkz. Arpa, *Mûsikînin Hükümü Bağlamında İbnü'l-Kayserânî'nin “Semâ” Kitabı*, 91.

⁹⁷¹ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ*, 45.

⁹⁷² İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ*, 45.

مغيرية كالبدن شبه وجهها ... مطهرة الأثواب والعرض وافر

Muğiriyye ki; yüz aydınlığı dolunay gibidir. Esvabı pak, namusu çağlayan gibidir.

لها حسب زاك وعرض مهذب ... وعن كل مكروه من الأمر زاجر

Soyu kusursuz, şerefi temiz...Hiçbir nahoş işe yol vermez...

شاعر الله تقى عن يستملها ولم ... ريبة تلق لم البيض الخفرات من

Hayâlî hanımlar ondan şek etmez. Öyle takvalıdır ki hiçbir şair ona işmar etmez.⁹⁷³

Sâlim ona: “Devam et.” dedi. O da şu sözleri tegannî etti:

القطرا نفض قد عنه غراب جناح ... كأنه داج والليل بنا ألمت

Çıka geldi zifiri karanlıkta... Yağmur damlalarını henüz silken bir karganın kanadı gibi simsiyah bir karanlıkta...

عطرا ريحها سوى ليلي احتملت وما ... رحالنا في ثوى أعطار فقلت

Dedim ki ‘Yoksa bir attâr mıdır kafilemize sığınan?’ O Leylâ ki sadece güzel bir rayiha idi yükü, ıtır ıtır kokan.⁹⁷⁴

Sâlim ona: “Vallahi râvîler yazmasaydı seni büyük bir ödülle ödüllendirirdim, çünkü bunu hak ediyorsun.” dedi.

⁹⁷³ Bu şiirin tercümesinin alındığı yer için bkz. Arpa, *Mûsikînin Hükümü Bağlamında İbnü'l-Kayserânî'nin “Semâ” Kitabı*, 92.

⁹⁷⁴ Bu şiirin tercümesinin alındığı yer için bkz. Arpa, *Mûsikînin Hükümü Bağlamında İbnü'l-Kayserânî'nin “Semâ” Kitabı*, 92.

1.2.7.1.3.2. İbrâhîm b. Sa‘d⁹⁷⁵

O, Ebû İshâk İbrâhîm b. Sa‘d b. İbrâhîm b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî’dir. Sikâ hadis alimlerinden biridir. Babasından, İbn Şihâb ez-Zührî’den, Hişâm b. ‘Urve’den, Sâlih b. Kîsân’dan ve Muhammed b. İshâk b. Yesâr’dan rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Yezîd b. Abdullah b. el-Hâd, Şu‘be b. el-Haccâc, el-Leys b Sa‘d ve onun iki oğlu Ya‘kûb ve Sa‘d, İbrâhîm’in oğulları ve ‘Abdurrahman b. Mehdî, Yezîd b. Hârûn, Yûnus el-Müeddeb, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Süleymân b. Dâvud el-Hâşimî, Abdülazîz el-Âdemî, Alî b. el-Ca‘d, Muhammed b. Ca‘fer el-Verkânî, Ahmed b. Hanbel ve diğerleri rivâyette bulunmuştur.⁹⁷⁶

O [İbrâhîm], semâ‘ı mubah kabul ederdi.

[C. IV, s. 229]

O ud çalar ve onunla tegannî ederdi. Onun hakkında, bununla [ud çalıp tegannî etmesi ile] alakalı bir kıssa vardır ki bu kıssayı Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî senedi Sa‘îd b. Kesîr b. ‘Ufeyr’e ulaşacak şekilde rivayet etmiştir:

“İbrâhîm b. Sa‘d ez-Zührî 184 yılında Irâk’a geldi, er-Raşîd ona cömertlik ve hürmet gösterdi. Ona gınâ[nın hükmü] hakkında soruldu ve helal olduğu konusunda fetva verdi. Hadis ehlinden birisi ona, Zührî’nin hadislerini dinlemek için geldi ancak onun tegannisini işitti ve: “*Ben seni dinlemeye istekliydim ancak artık bir daha asla senden hadis dinlemem.*” dedi. O: “*Ben kaybetmem, kaybeden sen olursun. Zâtım üzerime yemin olsun ki Bağdat’ta kaldığım sürece tegannî etmeden hiçbir hadis rivayet etmeyeceğim.*” dedi. Bu hikâye Bağdat’ta yayıldı ve er-Raşîd’e ulaştı. Onu çağırdı ve mücehver hırsızlığı

⁹⁷⁵ Ebû İshâk İbrâhîm b. Sa‘d b. İbrâhîm ez-Zührî (ö. 183/799): Hadis hâfızı, fakih. Toksarî, “İbrâhîm b. Sa‘d”, 21/349.

⁹⁷⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/601-602; İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ‘*, 64-65.

sebebiyle hırsızın elinin kesildiği el-Mahzûmî'nin hadîsini sordu, İbrahim bir ud istedi. er-Raşîd: “*Bu yakmalık ud [ağaç parçası, odun] mu?*” dedi. O da: “*Hayır bu eğlendirici ud. [عود الطرب]*” dedi ve tebessüm etti. İbrâhîm b. Sa'd durumu anlamıştı: “*Ey müminlerin emîri sanıyorum ki beni dün akşam dinleyen ve beni yemin etmeye mecbur bırakan akılsız adamın sözü size ulaşmış.*” dedi. er-Raşîd: “*Evet.*” dedi. er-Raşîd onun için bir ud istedi, o da onu aldı ve tegannîye başladı:⁹⁷⁷

غدا الرحيل كان لأن الثَّوَاءَ مَلَّ ... أفدا قد البين إنَّ طلحة أمَّ يا

Ey Ümmü Talha, ayrılık gelip çattı... Yolcuya söyle çünkü yolculuk yarın.

er-Raşîd ona: “*Fakihlerinizden semâ'ı inkar kim inar eder?*” dedi. O: “*Allah'ın kalbini bağladığı kimse inkar eder.*” dedi. er-Raşîd: “*Mâlik'in*⁹⁷⁸ *bu konudaki fikri sana ulaştı mı?*” dedi. O şöyle dedi: “*Hayır vallahi, sadece babamın bana verdiği habere göre onlar Benî Yerbû'un düğün yemeğinde bir araya gelmişlerdi ve onlar o zamanın önde gelenleriydiler. Mâlik ise onların bilgi ve kavrayış konusunda en eksikleriydi. Onların beraberinde defler, telli çalgılar [me'âzif] ve udlar vardı, tegannî edip oynuyorlardı [يلعبون]. Mâlik'in yanında dört köşeli bir def [نُفٌّ مَرَبَّعٌ] vardı ve o şu sözleri tegannî ediyordu:*⁹⁷⁹

سُلَيْمَى أَرْمَعَتْ بَيْنَا ... وَأَيْنَ لِقَاؤُهَا أَيْنَا

Süleyma ayrılmaya karar vermiş, nerede kavuşulur ona, nerede.

وَقَدْ قَالَتْ لِأَتْرَابٍ ... لَهَا زُهْرٌ تَلَاقَيْنَا

Kendisi gibi çiçeklere buluşuruz demiş.

⁹⁷⁷ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 65-66.

⁹⁷⁸ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795): Mâlikî mezhebinin imamı, büyük müctehid ve muhaddis. Özel, “Mâlik b. Enes”, 27/506.

⁹⁷⁹ İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 66.

تَعَالَيْنَ فَقَدْ طَابَ ... لَنَا الْعَيْشُ تَعَالَيْنَا

Gel bize yaşamımız / meclisimiz güzelleşsin, bize gel.

[C. IV, s. 230]

er-Raşîd güldü ve onu epey bir mal ile gönderdi.

İbrâhîm o sene 75 yaşındayken vefat etti. İbrâhîm b. Sa'd [semâ'da] bu noktaya kadar⁹⁸⁰ ulaşmasına rağmen imamlar [mezhep imamları] onun sikâ ve adâleti konusunda görüş birliğine varmışlar ve ondan rivâyette bulunmuşlardır. Buhârî ve Müslim *Sahîh*lerinde onun hadîslerini tahrîc⁹⁸¹ etmişlerdir. İlim ehlinin nezdinde onun adâleti düşürülmemiş aksine o tüm görkemiyle Bağdat'a kadı olarak görevlendirilmiş, onun şerefine babası da Medîne'ye kadı olarak görevlendirilmiştir.⁹⁸²

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin senedi İshâk b. İbrâhîm el-Mevsılî'ye ulaşan rivâyetine göre o şöyle demiştir:

“İbrâhîm b. Sa'd'ın er-Raşîd'e yemin ettiğine şahit oldum, er-Raşîd ona Medîne'de gınâyı reddeden kimse olup olmadığını sormuştu. O [İbrâhîm]: *Allah ayıbını örtsün, o Mâlik b. Enes'tir.*” dedi ve sonrasında Mâlik'in şu sözleri tegannî etmesini işittiğine dair yemin etti.⁹⁸³

سليمى أزمعت بينا ... فأين لقاؤها أينا

Süleyma ayrılmaya karar vermiş, nerede kavuşulur ona, nerede.

⁹⁸⁰ “Ud çalıp tegannî edebilecek seviyeye kadar ulaştı” denilmek istenmiştir. Nitekim Kayserânî, diğer bazı fakihlerin, Medîne ehlinin telli çalgıları dinlediğini doğruladığını ancak İbrâhîm b. Sa'd'ın bu işi bizzat ud icra edip tegannî edecek aşamaya getirdiğini ifade etmiştir. İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 66.

⁹⁸¹ Tahrîc: Bir hadisi isnadıyla birlikte bir kitaba alıp nakletmek. Görmez, “Tahrîc”, 39/419.

⁹⁸² İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ'*, 66.

⁹⁸³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/486.

[Bu olay] Medîne halkından Ebû Hanzala künyeli birinin düğününde olmuştu.⁹⁸⁴

Aynı şekilde [Ebû'l-Ferec'in] senedi el-Hüseyn b. Dehmân el-Eşkâr'a ulaşan rivâyetine göre o şöyle demiştir:

“Ben Medîne'deydim. Öğle vaktinde yolda yalnız başımayken [şu sözleri] tegannî etmeye başladım.”⁹⁸⁵

ما بال أهلك يا رباب ... خزرا كأنهم غضاب

Ailenin nesi var ey Rebab⁹⁸⁶ ... sanki kızmış gibi bakıyorlar.

O sırada bir pencere açıldı ve kızıl sakallı birinin yüzü görüldü ve: “*Ey fâsık, ne kötü icrâ ediyorsun [تأدية], seni okumaktan men ediyorum, [bir de bu] çirkinliği yayıyorsun.*” dedi ve sonra tegannî etmeye başladı. Öyle ki Tuveys tegannî ediyor sandım. Ona: “*Allah seni ıslah etsin, bu gınâyı nereden öğrendin?*” dedim. O: “*Ben çocukluğumda mugannîleri takip ederek büyüdüm, [bunu da] onlardan öğrendim. Annem bana: “Ey oğulcuğum eğer mugannî çirkin suratlı olursa onun gınâsına yönelinmez / ilgi görmez, gınâyı bırak ve fıkıh [ilim] talep et, çünkü çirkin suratlı olmanın ilim öğrenmede bir zararı olmaz.” dedi. Ben de mugannîleri terk ettim ve fakihlere tâbî oldum, Allah da beni senin gördüğün hâle [seviyeye] ulaştırdı.*” dedi. Ben de ona: “*Bir daha söyle kurbanın olayım.*” dedim. O: “*Hayır, fazlası yok. Sen Mâlik b. Enes'ten [bu gınâyı] öğrendiğini mi söylemek istiyorsun!*” dedi. O Mâlik b. Enes'di ancak [o ana kadar] bilmiyordum.”⁹⁸⁷

⁹⁸⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/486.

⁹⁸⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 4/409.

⁹⁸⁶ Rebab (رباب): Türkiye, İran, Arabistan, Kuzey Afrika, Afganistan, Pakistan, Hindistan ve Cava gibi ülkelerde çeşitli biçimleri olan, mızraplı ya da yaylı çalgıların ortak adıdır. Türklerin kopuz dediği saza; İranlılar barbat, Araplar rebab, Batılılar ise Lyra demektedir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 178.

⁹⁸⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 4/409.

1.2.7.1.3.3. Muhammed b. İsmâ‘îl b. Alî b. Abdullah b. Abbâs

O fıkıh ve gınâda tam bir âlimdi. Yahya b. Eksem onu Me‘mûn’a fıkıh / ilim yönüyle tanıtmış, Ahmed b. Yûsuf ise gınâ yönüyle tanıtmıştır. el-Me‘mûn: “*Bir kimsede hem ilmin hem de gınânın bir araya gelmesi ne hoş.*” demiştir.⁹⁸⁸

1.2.7.1.4. Toplumun İleri Gelenleri, Devlet Büyükleri ve Komutanlardan Olup Kendilerine Gınâ Bestesi / Bestekârlığı Nispet Edilenler

1.2.7.1.4.1. Ebû Dülef el-İclî⁹⁸⁹

O, İcl b. Lüceym b. Sa‘b b. Alî b. Bekir b. Vâil’in oğullarından Ebû Dülef el-Kâsım b. ‘Îsâ b. İdrîs’tir. Onun cesareti, gayreti, halifeler nezdindeki yüksek konumu, gınâ konusundaki mevkisi, güzel terbiyesi ve şiir[ler]inin kalitesi, benzerlerinin çoğunda olmadığı kadar büyük bir yere sahipti.⁹⁹⁰

Ebû’l-Ferec el-İsfahânî: “*Onun güzel bir sanatı [bestekârlık yönü] vardı. Onun şiiri de kendisine ait olan bir bestesi[nin sözleri] şöyledir.*”⁹⁹¹

بنفسى يا جنان وأنت متى ... مكان الروح من جسد الجبان

⁹⁸⁸ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 15/167.

⁹⁸⁹ Ebû Dülef el-Kâsım b. ‘Îsâ b. İdrîs b. Ma‘kıl el-İclî (ö. 225/839 [?]): Dülefi hânedanının kurucusu, kumandan, mûsikişinas, şair ve müellif. Ahmet Nedim Serinsu, “Ebû Dülef el-İclî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/123.

⁹⁹⁰ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 8/394.

⁹⁹¹ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 1994, 8/394.

Canım feda olsun sana ey sevgili, sen benim için ürkek bedenimdeki ruh gibisin.

ولو أنى أقول مكان نفسى ... خشيت عليك بادرة الزمان

Eğer [ben senin için] “canım gibisin” deseysen, zamanın getireceği felaketlerden korkardım.

لإقدامى إذا ما الخيل حامت ... وهاب كماتها حرّ الطعان

Benim cesaretim atlar [savaş alanında] döndüğünde ve saldırılara karşı koymamda görülür.

[Ebû'l-Ferec el-İsfahânî şöyle devam etmiştir:]

“Ahmed b. Ebî Duâd⁹⁹² gınâ işine karşı çıkar ve şiddetle reddederdi. el-Mu‘tasım, onun arkadaşı Ebû Dülef’in tegannî ettiğini bildirdi ve: “*Aklı başındayken onun bunu yapacağını zannetmiyorum.*” dedi. el-Mu‘tasım, Ahmed b. Ebî Duâd’ı bir yere gizledi ve Ebû Dülef’i getirdi. Ona tegannî etmesini emretti ve o da uzun uzun tegannî etti. Sonrasında Ahmed b. Ebî Duâd bulunduğu yerden çıktı, çıkarken yüzünde hoşnut olmayan bir yüz ifadesi görünüyordu. Ahmed onu gördüğünde şöyle dedi:

[C. IV, s. 232]

“*Ne kadar ayıp bir şey yapıyorsun. Bu yaşta ve bu konumdayken kendini düşürdüğün hale bak!*” dedi. Bunun üzerine Ebû Dülef utandı ve mahcup bir ifadeyle: “*Onlar beni bu duruma zorladılar.*” dedi. Ahmed: “*Farzet ki onlar seni gınaya zorladı, peki böyle iyi ve doğru söylemeye de mi onlar zorladılar!*” dedi..⁹⁹³

⁹⁹² Nüveyrî bu ismi yanlışlıkla Ahmed b. Ebî Dâvud şeklinde aktarmıştır. Bahsi geçen kişi Ahmed b. Ebî Duâd’dır ve hakkında daha önce bilgi verilmiştir. el-İsfahânî, el-Eğânî, 1994, 8/396.

⁹⁹³ el-İsfahânî, el-Eğânî, 1994, 8/396.

[Ebû'l-Ferec el-İsfahânî şöyle devam etmiştir:] Ebû Dülef, el-Vâsık'ın nedimiydi ve el-Mu'tasım'a onu[n güzel tegannî ettiğini] anlattıkları zaman, Mu'tasım Ebû Dülef'i dinlemek istedi ve el-Vâsık'a onu sordu. el-Vâsık, el-Mu'tasım'a şöyle dedi: “*Ey müminlerin emiri, ben yarın tedavi maksatlı kan aldırma niyetindeyim, o da [Ebû Dülef de] yanımda olacak. [İstersen buyur gel]*” dedi. el-Vâsık tedavi oldu ve Ebû Dülef onun yanına geldi, halifenin elçileri de hediyelerle geldiler. el-Vâsık onlara, Ebû Dülef'in yanında olduğunu bildirdi. Çok geçmeden hizmetçiler geldi ve: “*Halîfe geldi.*” dediler. el-Vâsık ayağa kalktı ve yanındaki herkes de ayağa kalktı. Halîfe gelip oturdu ve el-Vâsık'ın nedîmelerine kendi yerlerine dönmelerini emretti. el-Vâsık, Ebû Dülef'e döndü ve: “*Ey Kâsım, müminlerin emirine tegannî et.*” dedi. Ebû Dülef: “[Okuyacağım eseri] *Siz mi belirlersiniz ben mi seçeyim?*” dedi. el-Vâsık: “*Senin Cerîr'in şiiri üzerine yaptığın [besteyi oku].*” dedi. Ebû Dülef şu sözleri [tegannîye başladı]:⁹⁹⁴

تجزع لبين اعتزموا كلما أو ... فودعوا برامتين الخليط بان

Dostlar iki binek üzerinde göründüler ve veda ettiler, onlar her ayrılmaya niyetlendiklerinde sen üzülürsün / acı çekersin

ينقع شرابا ولا يقرّ قلبا ... غبتم مذ أجد ولم العزاء كيف

Teselli bulmak nerede! Siz gittiğinizden beri ne huzur veren bir kalp ne de [acımı] dindirecek bir şarap bulamadım.

el-Mu'tasım üç kere: “*Güzel, güzel.*” dedi ve bir kadeh içti. Dokuzunca kadehe kadar da devam etti. Sonrasında bineğini istedi, ona bindi ve Ebû Dülef'e onunla birlikte dönmesini emretti. Ebû Dülef onunla çıktı diğer nedîmeler kaldı ve Ebû Dülef'e 20 bin dînâr verilmesini emretti.⁹⁹⁵

⁹⁹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/396-397.

⁹⁹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/397.

[Ebû'l-Ferec el-İsfahânî şöyle devam etti:] Ebû Dülef cömert ve övgüye değer biriydi. Onun hakkında 'Ali b. Cebele kasidesinde şöyle demiştir:⁹⁹⁶

وطره من واللّه وارعى ... صدره عن الغيّ ورد ذاد

Boş işlerin canlılığını gönülden yok etti, oyun ve eğlenceden yüz çevirdi.

أشّره مدى أبْلغه لم ... مضى الشباب أنّ ندمى

Pişmanlığım şudur ki gençlik yıllarım geçti ve ben onun canlılığına kavuşamadım.

[C. IV, s. 233]

ثمره من المحمود وذوى ... بشاشتته عنّي حسرت

Onun güler yüzüne hasret kaldım ve onun övülen özelliklerinin meyvesi [bana ulaşmadı].

هدره على عقلا يرد لم ... رشاً من أهدرت ودم

Ve ben gençliğimde kan gibi değerli olan zamanı boşa harcadım ki o zaman akıl boşa harcamamı da engellemedi.

Yine o kasîdeden bir kısım şöyledir:⁹⁹⁷

مضره وفي يمانيه فى ... مضر أو قحطان جدا دع

Yemenliler ve Benî Mudar arasında olan Kahtân ve Mudar'ı çekişmelerini bırak.

عصره من الأفاق عصر ... رجلا وائل من وامتح

Sen Vâil kabilesinden olan adamı öv, asrının / döneminin en büyüğü olanı.

⁹⁹⁶ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 8/398.

⁹⁹⁷ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 8/398.

Yine o kasideden bir kısım şöyledir:⁹⁹⁸

حجره ذرا في العطايا ... مقاتبه في المنايا

Ölüm onun mızraklarının ucundadır ve hediyeler onun kucağındadır.

مطره عن التوء كانبلاج ... أنامله تندى ملك

Parmakları bolca yağmur yağdıran bulutlar gibi [cömert] bir melik.

زهره عن الروض كابتسام ... مواهبه عن مستهل

Hediye verme hususunda hep öncü olan, tıpkı bahçeden tebessüm eden çiçek gibi.

Yine o kasîdeden bir kısım şöyledir:⁹⁹⁹

ومحتضره بادية بين ... دلف أبو الدنيا إنما

Dünyâ, Ebû Dülef'ten ibarettir, hem başlangıcında hem de sonunda.

أثره على الدنيا وألت ... دلف أبو ولى فإذا

Eğer Ebû Dülef [bir yerden] ayrılırsa, dünya da onun peşinden gider.

حضره إلى بادية بين ... عرب من الأرض في من كل

Yeryüzündeki tüm Araplar, başından sonuna [onun peşinden giderler].

مفتخره يوم يكتسيها ... مكرمة منه مستعير

Ondan bir cömertlik ödünç alıyorlar ve bunu övünme zamanlarında kendilerine giydiriyorlar

Bu iki beyit el-Me'mûn'un 'Ali b. Cebele'den ezberlediği ve ezberden okuyabildiği beyitlerdir.

⁹⁹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/398.

⁹⁹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/398.

Yine ‘Ali b. Cebele’nin onunla ilgili sözü:¹⁰⁰⁰

حال إلى حال من الدهر وتنقل ... منزلها الأيام تنزل الذي أنت

Sen, günleri indiren ve onu düzenleyensin, zamanı halden hale çevirensin.

وآجال بأرزاق قضيت إلا ... أحد إلى طرف مدى مددت وما

Sen gözünü birine çevirdiğinde onun rızkını veya ecelini belirlemiş olursun.

المال أعين فتبكي وتستهل ... ضاحكة البيض فتضحى سخطا تزور

Sen birine öfkeyle gittiğinde, o kişinin kılıçları bile gülmeye başlar ve sen birine iyilik yapmaya başladığında, o kişinin hazinesinin gözleri ağlamaya başlar.

‘Ali b. Cebele’nin, Ebû Dülef’i “*Dünyâ, Ebû Dülef’ten ibarettir.* [O harika derinlik ve inceliklere sahiptir].” diyerek methetmesinin sebebi [şu anekdotla anlatılmaktadır]:¹⁰⁰¹

[C. IV, s. 234]

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî’nin senedi Alî b. Cebele’ye ulaşan rivâyetine göre o şöyle demiştir:

“Ebû Dülef’i Cebele’de ziyaret ettim. Bana iyilik ve ikramda bulundu, aşırı derecede cana yakın davrandı ve o kadar cana yakın davrandı ki utanarak yanına bir daha gidemedim. Bana Ma‘kıl’ı [b. ‘Îsâ’yı]¹⁰⁰² gönderdi ve [Ma‘kıl] bana: “*Emir size şöyle dedi: Bizden ayrı düştün, zannediyorum ki [yaptığımız] iyilikleri az buldun, senin bu davranışından dolayı sana kızmayacağım ve ben seni razı edene kadar iyiliği*

¹⁰⁰⁰ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 8/399.

¹⁰⁰¹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 8/398.

¹⁰⁰² Ma‘kıl’ı b. ‘Îsâ, Ebû Dülef’in kardeşidir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/236.

artıracağım.” dedi. Buna karşılık ben de [yani ‘Ali b. Cebele]: “*Vallahi beni sizden ayrı düşüren sadece iyilikteki aşırılıktır.*” dedim ve ona [şu şiiri] yazdım:¹⁰⁰³

بالكفر الزيادة نيل يرتجى وهل ... نعمة كفر من أهجرك لم هجرتك

Ben seni terk ettim, nimetine nankörlük etmedim, nankörlükle nimette artış ümit edilir mi?

الشكر عن عزت برى في فأفرطت ... زائرا أتيتك لما ولكننى

Ama misafir olarak sana geldiğimde... Öyle iyilik gösterdin ki şükürümü ifade etmekte aciz kaldım.

الشهر وفي يوما الشهرين في أزورك ... مسلماً إلّا أتيتك لا الآن فم

Artık sana sadece teslim olmuş olarak geleceğim... Bir iki ayda bir gün seni ziyaret edeceğim.

الحشر إلى الحياة طول تلقنى ولم ... جفوة ترايدت برّا زدتنى فإن

Doğruluğumu arttırırsan, soğukluğum da artar... ve ömrün uzunluğu beni dirilmeye götürmez.

Ma‘kıl bu şiiri okuduğumda onu beğendi ve: “*Vallahi ne güzel! Emir bu şiiirden hoşnut olur.*” dedi. Bu şiir Ebû Dülef’e ulaştırıldığında o: “*Allah canını alsın! Mânâsı ne kadar da etkili ve incelikli.*” dedi ve bana hemen şöyle cevap verdi ki o ilhamı iyi olan hazır cevap bir kimseydi:¹⁰⁰⁴

بالبشر الضيافة قبل وأنسته ... بسطته قد طارق طيف ربّ ألا

¹⁰⁰³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/399-400.

¹⁰⁰⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/400.

Umulmaz mı belki gece misafirimizi rahatlatıp ikramdan önce neşe ile onu sevindirmişizdir.

سترى نائلى من والعرف القرى ودون ... دونه حال فما يرَجِّينى أتانى

Benden ümit ederek bana geldi ama [şimdi] onu, misafirlikten, örften ve görüşmeden geri bıraktıran neydi.

برى على فيه زاد وبرًا إلى ... بقصده على فضلا له وجدت

Onun bana olan niyetinde bana bir iyilik, onda ise benim iyiliğimi arttıran bir fazilet buldum.

الدهر على يدوم مدحا وزودنى ... بقاؤه يدوم لا ما فزودته

Ben ona sonsuza kadar sürmeyecek bir şey verdim ama o bana sonsuza kadar sürecek bir övgü sundu.

[‘Ali b. Cebele]: “*Bana hizmetçiyle birlikte bu beyitleri ve beraberinde de bin dinâr gönderdi, o an dedim ki: “Ebû Dülef bir Dünya’dır* [harika derinlik ve inceliklere sahiptir].” dedi.¹⁰⁰⁵

Ebû’l-Ferec’in Ahmed b. Ubeydullah b. ‘Ammâr’dan rivâyet ettiğine göre o şöyle demiştir:

¹⁰⁰⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/400.

“Biz bir gün Ebû'l-‘Abbâs el-Müberred’in¹⁰⁰⁶ yanındaydık ve onun yanında Ebû'l-Bahterî Vehb b. Vehb’in¹⁰⁰⁷ oğullarından henüz bıyığı çıkmamış güzel yüzlü bir delikanlı ile¹⁰⁰⁸

[C. IV, s. 235]

Ebû Dülef’in oğullarından olan ve sîmâ olarak ona benzeyen bir delikanlı vardı. el-Müberred, el-Bahterî’nin oğluna: “*Senin atana ait cömertlik ve iyilikle ilgili [daha önce] nakledilmemiş nükteli bir kıssa biliyorum.*” dedi. el-Bahterî’nin oğlu: “*Nedir o?*” dedi. el-Müberred: “*Şairlerden biri bir yere davet edildi ve ona [oradakiler], kendi içtiklerinden başka bir şarap içirdiler. [O da] onlar[ın bu davranışı] için [şu şiiri söyledi]:*”¹⁰⁰⁹

مقتر على مثر لإيثار ... واحد مجلس في نببذان

Bir mecliste iki şarap ... Zengin cimriden üstündür.

المسكر في قياسك لزممت ... الطعام في ذا فعلك كان فلو

Senin böyle yapışın yemek için olsa da ... Senin kıyasını içkide yapman gerekir.

البخترى أبى صنيع صنعت ... الكرام فعل تفعل كنت ولو

Sen cömertçe hareket etmiş olsaydın ... Ebû'l-Bahterî’nin yaptığını yapardın.

المكثر عن المقلّ فأغنى ... البلاد في إخوانه تتبع

¹⁰⁰⁶ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî (ö. 286/900): Arap dili ve edebiyatı âlimi. İsmail Durmuş, “Müberred”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 31/430.

¹⁰⁰⁷ Ebû'l-Bahterî Vehb b. Vehb b. Kesîr el-Kādî el-Kureşî (ö. 200/815-16): Hadis uydurmakla tanınan kâdılkudât. M. Yaşar Kandemir, “Ebû'l-Bahterî, Vehb b. Vehb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/297.

¹⁰⁰⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/399.

¹⁰⁰⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/399.

Ülkede onun kardeşlerine uy ... Böylece az olan çok olandan zengin olur.

Bu beyitler Ebû'l-Bahterî'ye ulaştınca o, el-Müberred'e üç yüz dînâr gönderdi. İbn 'Ammâr: "[Ebû Dülef'in oğullarından olan kişiyi kastederek] *Bu delikanlının atası da bunun gibi hatta bundan daha güzel bir şey yaptı.*" dedi. O [Ebû Dülef'in oğlu]: "*Ne yaptı?*" dedi. İbn 'Ammâr: "*Bir adam servetini kaybetmişti, karısı ona orduya katılmasını söyledi. Adam.*"¹⁰¹⁰

قف الذارعين وقول السلاح حمل ... شططا كلفتني فقد عني إليك

Benden uzak ol, bana saldırma ve silahı kuşanıp kalkanlara dur deme talimatı veriyorsun

الكتف عارى إليها أمشى فكيف ... فأكرهها قوم إلى المنايا تمشي

İnsanlar üzerlerine gelen ölümden nefret ederlerken ... Ben onlara çıplak omuz nasıl gideyim?

دلف أبي جنبي في روعي أن أو ... غيرني المال نفاد أن حسب

Malın bitmesinin beni değiştireceğini zannediyorsun... Ya da Ebû Dülef olduğumu zannediyorsun.

dedi. Ebû Dülef İbn 'Ammâr'ı getirtti ve ona: "*Eşinin rızkının geçiminin ne kadar olacağını umuyorsun?*" dedi. O: "*100 dînâr*" dedi. Ebû Dülef: "*Ne kadar yaşayacağını umuyorsun?*" dedi. O: "*20 sene.*" dedi. Ebû Dülef: "*İşte sana sultanın malının haricinde malımızdan, senin ve hanımın için umduğun.*" dedi ve ona onun verilmesini emretti.¹⁰¹¹

¹⁰¹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/399.

¹⁰¹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/399.

[Anekdotu anlatan İbn ‘Ammâr’ın oğlu]: “*Ebû Dülef’in oğlunun yüzünün neşelendiği; Ebû'l-Bahterî'nin oğlunun ise yüzünün düştüğünü gördüm.*” dedi. Bu beyitler İbn Ebî Finen'den¹⁰¹² aktarılmıştır.¹⁰¹³

[C. IV, s. 236]

1.2.7.1.4.2. Onun [Ebû Dülef el-İclî'nin] Kardeşi Ma'kıl b. 'İsâ

İranlı, şâir, cömert, nağme ve telli çalgılardan [وتر]¹⁰¹⁴ anlayan bir mûsikîşinastı. el-Câhız onu, kardeşi Ebû Dülef'le birlikte zikretmiştir. Muhârik, Ebû Dülef'i Cebele'de ziyaret etmiş ve sonrasında Irak'a dönmüştü, Ma'kıl b. 'İsâ'nın Muhârik'in bu ziyaretiyle ilgili gınâsı[nın sözleri] şöyledir:-¹⁰¹⁵

لعمري لئن قرّرت بقربك أعين ... لقد سخنت بالبعد عنك عيون

Hayatıma yemin ederim ki, sana yakınlıkla ferahlar, senden gözleri uzak tutarak ısınırım.

فسر أو أقم، وقف عليك مودتي ... مكانك من قلبي عليك مصون

Git ya da gitme, sevgim sende, kalbimdeki yerin de sana kalacak.

فما أوحش الدنيا إذا كنت نازحا ... وما أحسن الدنيا بحيث تكون

¹⁰¹² Ahmed b. Ebî Finen: Benî Haşim'in kölesidir. Babası Ebû Finen'in adı Sâlih'tir. Ahmed'in künyesi ise Ebû Abdullah'tır. O temiz bir telaffuza sahip ve seçkin bir şairdir. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/330.

¹⁰¹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/399.

¹⁰¹⁴ Veter (الوتر): Arapçada tel manasına gelir ancak zamanla özellikle çoğul hali olan evtâr kelimesi telli çalgıları ifade etmek için kullanılmıştır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 241.

¹⁰¹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 21/65.

Sen gidersen ne kötü olur bu dünya ve sen kalırsan ne güzel olur bu dünya..¹⁰¹⁶

1.2.7.1.4.3. Abdullah b. Tâhir b. el-Hüseyn¹⁰¹⁷ ve Oğlu ‘Ubeydullah

O halîfelerin nezdinde yüksek bir konumda ve büyük bir derecedeydi. Onlarla [halîfelerle] ilgili haberlerde zikredilen meşhûr biriydi. O Mısır ve el-Cezîre gibi büyük vilâyetlerde görev yaptı ve sonra Horâsân’a¹⁰¹⁸ gitti. Onun kimsenin reddedemeyeceği hediyeleri, hibeleri ve armağanları vardı, cesareti ve korkusuzluğu ile bilinirdi. O gınâ ile de ilgilenmiş ve beste yapmıştır ancak bundan bahsedilmesinden, bunun bilinmesinden ve kendisine nispet edilmesinden kaçınmıştır.

Ebü’l-Ferec: “Abdullah b. Tâhir’in tegannî ettiği savtlar [besteler] çoktur. Oğlu ‘Ubeydullah, onun [babasının] yaptıklarından [yaptığı bestelerden] biri zikredildiğinde ona “büyük hânenin [dairenin] gınâsı [الكبيرة للدار الغناء]”, kendi yaptıklarından [yaptığı bestelerinden] biri zikredildiğinde ise ona “küçük hânenin gınâsı [الصغيرة للدار الغناء]” derdi. Abdullah b. Tâhir’in yaptığı bestelerden birinin [sözleri] şöyledir..¹⁰¹⁹

هَلَّا سَقَيْتُمْ بَنِي حَزْمٍ أَسِيرَكُمْ ... نَفْسِي فِدَاؤُكَ مِنْ ذِي غَلَّةٍ صَادِي

Esiriniz Benî Hazm’a su verir misiniz? Canım size susuzluktan kurban olsun.

الطَّاعِنُ الطَّعْنَةَ النِّجْلَاءَ يَتَّبِعُهَا ... مُضَرَّجٌ بَعْدَ مَا جَادَتْ بِإِزْبَادٍ

¹⁰¹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 21/65.

¹⁰¹⁷ Ebü’l-Abbâs Abdullâh b. Tâhir b. el-Hüseyn (ö. 230/844): Abbâsîler devrinin önemli devlet adamı ve kumandanlarından. Hakkı Dursun Yıldız, “Abdullah b. Tâhir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/137.

¹⁰¹⁸ Horasan: Kuzeydoğu İran’da bir eyâlet. Osman Çetin, “Horasan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 18/234.

¹⁰¹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/341.

Öldürücü darbeye hançerledi ve ardından köpüğe [kana] bulandı.

[Ebû'l-Ferec şöyle devam etmiştir:] Abdullah önceki üstatların izinde nağmenin hafif ve şiddetli arasındaki tekrarını doğru bir şekilde icrâ etmeyi başarmıştır.¹⁰²⁰

[C. IV, s. 237]

‘Ubeydullah, babasının bestelerinden bir beste okuduğunda şöyle dedi: “*Babam bu savtı yaptığında onun çevrede yayılmasını / bilinmesini istemiyordu aynı şekilde kendisine nispet edilmesini de istemiyordu. Çünkü o bu durumdan kaçınıyordu. Eliyle hiç tele [çalgı teline] dokunmamış, eline [çalgı] almamıştı ancak çoğu kişinin bilmediğini bilecek kadar bu işte aşina ve iyi derecede kültür sahibiydi.* [‘Ubeydullah şöyle devam etti:] Babamın bu konudaki bilgisi o kadar ileriye ki birçok şiire besteler yaptı ve bunları câriyelerine öğretti. Ben de onlardan [o cariyelerden] öğrendim ve onlarla tegannî ettim. İnsanlar da o câriyelerden [bu besteleri] dinledi ve kimileri de bu besteleri onlardan öğrendi. [Sözleri şöyle olan] Bu savtı [besteyi] yaptığında;¹⁰²¹

هلا سقيتم بنى سهم أسيركم ... نفسى فداؤك من ذى غلة صادى

Esiriniz Benî Hazm’a su verir misiniz? Canım size susuzluktan kurban olsun.

Bu besteyi Mâlik b. Ebî’s-Semh’a¹⁰²² nispet etti. Fazl b. Rebî’¹⁰²³ ailesinin Râha [راحة]¹⁰²⁴ denilen bir câriyesi vardı. Bu câriye, el-Me’mûn Abdullah’ı Mısır’a görevlendirdiğinde Abdullah’a yakınlık kurmuştu ve ona tegannî ediyordu, bu besteyi de

¹⁰²⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/341.

¹⁰²¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/345.

¹⁰²² Ebû'l-Velîd Mâlik b. Câbir b. Sa‘lebe et-Tâî (ö. 140/757 [?]): Medineli mugannî. Fuat Günel, “Mâlik b. Ebû’s-Semh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 27/506.

¹⁰²³ Ebû'l-Abbâs el-Fazl b. er-Rebî’ b. Yûnus (ö. 208/823-24 [?]): Abbâsî veziri. Abdülkerim Özaydın, “Fazl b. Rebî’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 12/274.

¹⁰²⁴ el-İsfahânî bu ismi “Dâha” “داحة” olarak zikretmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/345.

onun [Abdullah'ın] câriyelerinden öğrendi, [diğer] mugannîler de ondan öğrendi, [ancak] bir süre sonra [bu beste] Mâlik b. Ebi's-Semh'a nispet edildi. Bir zaman sonra Abdullah Irak'a geldi ve el-Me'mûn'un meclisine katıldı. Onun [Abdullah'ın] huzurunda bu beste okundu ve [beste] Mâlik'e nispet edildi. Abdullah [buna] çok güldü. Ona hikâyenin aslı soruldu ve o da savtı bestelediğini itiraf etti. el-Me'mûn bu durumu açığa çıkardı. Herkese bu besteyi kimden öğrendiği soruldu ve sorula sorula en sonunda Râha'ya ulaşıldı ve onda duruldu. Râha getirilerek ona bu besteyi kimden öğrendiği soruldu Râha da kıssayı anlattı ve el-Me'mûn o an besteyi kimin yaptığını ve sonrasında İshâk'ı ve onun zümresini kimin kandırdığını anladı. Denilir ki [İshâk], Abdullah'ın ustalığına şaşırdığı / hayran kaldığı kadar öncekilerin / kudemanın hiçbirinin yöntem ve hikâyelerine şaşırmamıştır / hayran kalmamıştır.¹⁰²⁵

‘Ubeydullah’a gelirse;

1.2.7.1.4.4. Abdullah b. Tâhir b. el-Hüseyn'in Oğlu ‘Ubeydullah

Künyesi Ebû Ahmed'dir. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî şöyle demiştir:

“Edebiyatta, edebiyatın çeşitli dallarında, şiir rivâyeti ve şiir okumada, dil bilim alanında ve Arap tarihi ve savaşlarını [bilmede],¹⁰²⁶

[C. IV, s. 238]

felsefî ilimlerin öncüllerinden mûsikî, hendese [الهندسة و الموسيقى في الفلاسفة من الأوائل علوم] ve bunlar dışında birçok ilimde tarife sığmayacak şekilde yetkinliğe sahipti. [Ayrıca] O gınâ hususunda iyi bir ustalığa ve eşsiz bir güzelliğe sahipti, bu ifade ettiğimizi gösteren bir durum, bir savtta bütün nağmeleri toplayarak [واحد صوت في كلها التغم جمع] öncekilerin

¹⁰²⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/345.

¹⁰²⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/30.

yapmakta aciz kaldıkları şeyi yapmasıdır ki peşinden gelinerek ondan bunu açıklaması ve öğretmesi istenilmiştir.¹⁰²⁷

[Anlatılana göre] el-Mu‘tazîd-Billah bir şiire gınâ [şarkı] besteletmek istedi ve önde gelen mugannîler¹⁰²⁸ ona geldiler ancak el-Mu‘tazîd-Billah mugannilerden yüz çevirerek ‘Ubeydullah’ı tercih etti ve ‘Ubeydullah da o şiire olabilecek en iyi besteyi yaptı. ‘Ubeydullah bununla [gınâ bestekârlığı ile] kendini göstermekten kaçınır ve bunun câriyesi Sâcî’nin işi olduğunu belirtirdi. Sâcî’yi inşallah kaynaklarla ilgili kısımda zikredeceğiz, onu ‘Ubeydullah terbiye etmiş ve yetiştirmiştir.¹⁰²⁹

[Ebû Ferec el-İsfahânî şöyle] demiştir: “‘Ubeydullah’ın durumu kötüye gittiğinde el-Mu‘tazîd-Billah ara ara onu kontrol etmiştir.

‘Ubeydullah’ın bestelerinden olup içerisinde on nağmenin toplandığı ve şiirinin sözlerinin İbrâhîm b. ‘Ali b. Herme’ye¹⁰³⁰ ait olduğu şiir şöyledir:

وإنك إذ أطمعتني منك بالرضا ... وأياسنتني من بعد ذلك بالغضب

Beni kendinden hoşnut ettin bundan sonra da öfkeyle ümidimi mi kıracaksın?

كممكنة من درّها كفّ حالب ... ودافقة من بعد ذلك ما حلب

¹⁰²⁷ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 1994, 9/30.

¹⁰²⁸ el-İsfahânî bu kişiler arasında el-Kâsım b. Zürzûr ve Ahmed b. el-Mekkî’yi saymaktadır. el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 1994, 9/30.

¹⁰²⁹ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 1994, 9/30.

¹⁰³⁰ O, şâir İbrâhîm b. ‘Alî b. Seleme b. ‘Âmir b. Herme el-Kureşî’dir. Kays b. el-Hâris oğullarındandır. Hicazlıdır, Medîne’de oturmuştur. Künyesi Ebû İshâk’tır. Denilir ki “Şiir İbn Herme ile bitmiştir”, Mervan oğullarının meliklerini methetmiştir. Ebû’l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed İbnü’l-Mu‘tez, *Tabakâtü’ş-şu‘arâ*, thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc (Kâhire: Dârü’l-Maârif, ts.), 20.

Süt sağanın eliyle engellemesi ve sonrasında sütün taşması gibi...¹⁰³¹

‘Ubeydullah ile ilgili kıssalar çoktur. İnşallah onlardan bir kısmı ile ilgili bu babda [2. Fennin 6. Babı] Sâcî ile ilgili kıssalarda bahsedeceğiz ve yine o kıssalardan uygun olanlarını da [5. Fen olarak ayrılan] tarih kısmında aktaracağız...¹⁰³² Yüce Allah’tan bağışlanmayı dilerim.

[C. IV, s. 239]

¹⁰³¹ Nüveyrî, ‘Ubeydullah’ın on nağmeyi birleştirdiği savtın sözlerinin bu olduğunu söylese de, onun bu şiiri el-İsfahânî’den aktarırken hata yaptığını düşünöyoruz. Çünkü bu şiirin *el-Eğânî*’de yer aldığı sayfada el-İsfahânî on nağmenin kendisinde birleştirdiği şiir olarak İbn Ebî Matar el-Mekkî’nin başka bir şiirini söylemiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 9/33.

¹⁰³² Nüveyrî, Nihâyetü’l-Ereb’in tarih bölümünde ‘Ubeydullah’ın mûsikî sanatı ile ilgili olmayan anekdotlarına yer vermiştir. bkz. en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 22/313, 22/317, 22/341, 25/386.

1.2.7.1.5. Farsça'dan Arapça'ya Şarkı Nakleden, Onlardan Bunları Öğrenen ve Gınâ Hususunda Meşhur Olan Kimseler

Gınâ Fars ve Rûm'da¹⁰³³ çok eskidir. Araplarda bunun öncesinde¹⁰³⁴ yalnızca el-Hudâ [el-Hidâ]¹⁰³⁵ ve en-Neşîd¹⁰³⁶ vardı ve Araplar bunu “er-Rûkbâniyye”¹⁰³⁷ olarak isimlendirirdi. Acem gınâsını Arapça'ya nakleden ilk kişiler Mekke halkından “Sa'îd b. Miscâh” ve Medîne halkından “Sâ'ib b. Hâsir”dir. Hezec'i¹⁰³⁸ ilk uygulayan [yapan /

¹⁰³³ Rûm (الروم): Roma, Bizans, Rumlar ve Anadolu'yu ifade eden bir isim. Casim Avcı, “Rum”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/225.

¹⁰³⁴ Yani “Fars ve Rum bölgesinden Araplara gınâ türleri nakledilmeden önce”.

¹⁰³⁵ “Hudâ” “حُدَاء” kelime anlamı itibariyle deveyi sevk etmek, yönlendirmek anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14/168). İbn Manzûr nasb'ı “Arapların gınâsıdır, hudâ'ya benzer ancak ondan daha inceliklidir” şeklinde açıklamıştır. (İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/762) el-Hudâ/el-Hidâ: Deve çobanlarının develerini güderken veya Arap gençlerinin çölde dolaşırken söyledikleri bir tegannî çeşididir. Pehlul Düzenli, *İslâm Kültür Tarihinde Musiki* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014), 34.

¹⁰³⁶ en-Neşîd/el-İnşâd: Arap edebiyatı tarihçileri “yüksek sesle şiir okuma” anlamına gelen bu kelimenin, sıradan bir şiir okuma sanatı olmayıp daha çok mûsikî özelliği taşıyan bir okuma tarzı olduğunu ifade etmişlerdir. Düzenli, *İslâm Kültür Tarihinde Musiki*, 34.

¹⁰³⁷ Ebû Saîd İbnü'l-A'râbî, İbrâhîm b. Ferrâs'ın kendisine bir sorusu üzerine: “Araplar deveye bindiklerinde, avluda oturduklarında ve birçok yerde er-Rûkbâniyye ile tegannî ederlerdi ki o en-Neşîd'in yayılarak uzatılmasıdır (كانت العرب تتغنى بالركباني، وهو النشيد بالتمطيط والمد).” demiştir. Ebû'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl 'alâ Şaḥîhi'l-Buḥârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 10/545. Rûkbâniyye' Rûkbân: İbn Manzûr'un aktarımına göre “Nasb gınâsı rûkbân gınâsıdır” (غناء النَّصْبِ هُوَ غِنَاءُ الرُّكْبَانِ). İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/762. Rûkbâniyye: Av ve savaşlarda deve sürülerinin başını çekenlerin okuduğu şarkılardır. Saim Sakaoğlu vd., “Halk Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 15/351.

¹⁰³⁸ Arapçada şarkı söylemek manasındaki he-ze-ci kelimesinden türeyen master bir isimdir. Bu hali ile güzel sesle şarkı söylemek, tegannî etmek anlamında kullanılır. 1. Arap mûsikisinde bilinen ilk 'ikâ' kalıbıdır. Farklı kuvvetteki iki darbın aynı birim zaman tekrar etmesi demektir ki bu hali ile günümüz nim-

besteleyen = صنع [“Tuveys”tir. İnşallah bu kişiler hakkında bilgi vererek başlayıp sonrasında onlardan kimlerin ilim tahsil ettiğinden bahsedeceğiz.

1.2.7.1.5.1. Sa‘îd b. Miscah [سعيد بن مسجح]¹⁰³⁹ Hakkında Bahsedilenler

O, Ebû Osmân Sa‘îd b. Miscah’tır, Benî Cumah’ın mevlâsıdır. Onun Benî Mahzûm’un mevlâsı¹⁰⁴⁰ olduğu söylenmiştir, onun Benî Nevfel b. el-Hâris b. ‘Abdumuttalib’in mevlâsı olduğu da söylenmiştir. Mekkelî bir siyâhîdir.¹⁰⁴¹

Yine onun için “sarışın, güzel tenliydi”, “Ebû ‘Âbbas künyeli bir müvelledî”,¹⁰⁴² “o ve İbn Süreyc aynı kişiydi.” de denilmiştir.¹⁰⁴³ O eski usta mugannîlerin en büyüklerindendi, onların gınâ telif [الغناء وضع] edenlerinin ilkiydi.¹⁰⁴⁴ O, Mekke’de [Acemlerin bestelerini öğrenip bunları] Arapça [sözlerle] tegannî eden ilk kişiydi.¹⁰⁴⁵ O, Abdullah b. ez-Zübeyr zamanında [tahrip olan] Mescid-i Harâm’ı onaran Farşlılar’a

sofyanına benzer. 2. Arap şiirinde bir aruz kalıbıdır. Mefâîlün, Mefâîlün, Mefâîlün şeklinde ifade edilir. Tıraşçı, *Türk Müsiki Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 79.

¹⁰³⁹ Halîfeler, sahabîler ve önde gelen komutanlar gibi meşhur şahsiyetlerin isimlerine kıyasla müsikîşinasların isimlerine literatürde az rastlanıldığı için müsikîşinasların isimlerinin Arapça yazılışlarının metin içerisinde köşeli parantezle verilmesinin faydalı olacağını düşündük.

¹⁰⁴⁰ Mevlâ kelimesi hem “âzat eden efendi” hem de “âzat edilen köle” anlamına gelmektedir. Burada “âzat edilen köle” anlamında kullanılmıştır. Mehmet Âkif Aydın - Muhammed Hamîdullah, “Köle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2002), 26/242.

¹⁰⁴¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/192.

¹⁰⁴² Müvelledûn: Aslen Arap olmayan, dışarıdan getirilen ya da Araplar arasında doğan ve Arapça eğitim alan yabancı kökenli müslüman köleler. Özdemir, “Müvelledûn”, 32/228.

¹⁰⁴³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/193.

¹⁰⁴⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/192.

¹⁰⁴⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/196.

[İranlı inşaat ustalarına] uğramış ve onların Farsça gınâlarını dinleyerek Arapça şiir üzerine kalb etmişti [çevirmişti / aktarmıştı].¹⁰⁴⁶ Sonra Şam’a giderek Rûm [الرّوم أحيان], Bizans.¹⁰⁴⁷ ve Astakosiyye [الأسطوخوسية]¹⁰⁴⁸ nağmelerini öğrendi.¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/193.

¹⁰⁴⁷ Nüveyrî bu kelimeyi “البربطية” olarak ve el-İsfahânî’nin de yazmış olduğu şekliyle aktarmıştır. el-İsfahânî’nin *el-Eğânî*’sinin dipnotunda bu kelime ile ilgili Anastas Mari al-Karmali’nin yorumuna yer verilmiş ve bu kelimenin “Bizantiyye/Bizans” “بربطية” kelimesinin tahrif olmuş hali olduğu ve bu kelime ile Rûm diyarının doğusunda yaşayan topluluğun kastedildiği aktarılmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/192. Uzak bir ihtimal olarak “البربطية” şeklinde geçen bu kelimenin “Berbat” (بربط) kelimesi ile bir bağlantısının olması mümkündür. Berbat” (بربط): Sözlükte kaz, ördek göğüslü anlamına gelir. Barbad diye de ifade edilen uda benzer bir çalgıdır. Çalarken göğse yerleştirildiği için bu isimle anılmıştır. Türklerde kopuz, Batılılarda Lyra ismi ile bilinir. Tıraşçı, *Türk Müsîkîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020. Metnin devamında İbn Miscâh’ın Fars diyarında çalgı çalmayı öğrendiğini ifade etmesinden burada ifade edilen “Barbatıyye” kelimesinin “Bizantiyye/Bizans” kelimesi olma ihtimalini güçlendirmektedir. Çünkü “Barbat” çalgısını Rum diyarında öğrenmiş olsaydı metnin devamında “Fars diyarında çalgı çalmayı öğrendi” şeklinde bir ifadeye yer verilmezdi.

¹⁰⁴⁸ Nüveyrî’nin el-İsfahânî’den aktardığı “Astakosiyye/Astakoslular” “الأسطوخوسية” kelimesi ile ilgili olarak *el-Eğânî*’nin dipnotunda yer verilen Anastas Mari al-Karmali’nin yorumuna göre bu kelime ile kastedilenin Astakos halkı olduğu, Astakos’un Fransa’nın güneyinde yer alan bir ada olduğu ve buranın halkının içki meclisleri, gınâ ve eğlence ile tanındıkları, Rum ve Yunanlıların karışımı bir halk olduğu ifade edilmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/192. Bir diğer yorum olarak bu kelimenin “el-üstûhûsiyye” olarak okunması da mümkündür. Böyle bir okunuş ile “Üstûhûsiyye (أستوخسية)” kelimesi arasında da bir benzerlik kurulabilir ki “Üstûhûsiyye (أستوخسية)”: “Hypomixolydian (eski bir Grek makamı)” anlamına gelmektedir. Ahmet Turabi, “Ebû Ya’kûb b. İshâk el-Kindî’nin Müzik Risâlelerinde Tesbit Edilen Terimler”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (23 Ocak 2014), 69. Üstûhûsiyye (أستوخسية): Eski Greklere ait Hypomixolydian modunun veya sekiz diziden oluşan tüm Eski Grek modunun Kindî’nin eserlerindeki ismi. Tıraşçı, *Türk Müsîkîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 239. Tariflerden hareketle net olarak ifade edebileceğimiz husus İbn Miscâh’ın Grek-Rum müziği hakkında bilgi sahibi olduğudur.

¹⁰⁴⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/192.

Fars'a [İran'a] giderek birçok gınâ öğrendi ve çalgı çalmayı [تَعَلَّمَ الضَّرْبَ] öğrendi. Sonra Hicaz'a geldi ve bu gırtlak hareketlerinden / tavırlardan [نبرة / نبرات] ve nağmelerden güzellerini alıp, hoşlanmadıklarını çıkardı. Bunu yapan ilk kişi o oldu ve ardından gelen kimseler de ona tâbî oldular.¹⁰⁵⁰

O İbn Süreyc'e, İbn Süreyc de el-Garîd'e [gınâ] öğretmiştir.¹⁰⁵¹

[Onun hakkında şöyle] söylemişlerdir: “O [Sa'îd b. Miscâh] çocukluğunda zekiydi, kıvrak bir zekaya sahipti. Onun efendisi ona hayrandı ve [onun için] onun için: *“Şüphesiz bu çocuk önemli yerlere gelecek, benim onu azad etmememdeki tek sebep onun hakkındaki güzel öngörümdür. Eğer yaşarsam bunu görürüm, ölürsem de o hür olacaktır.”* demişti. Efendisi bir gün onun [Sa'îd b. Miscâh'ın] Adî b. er-Rikâ'ın şu şiirini tegannî ettiğini duydu:¹⁰⁵²

النَّاعِمُ غَيْبٌ وَبَيْنَ الذُّؤَيْبِ بَيْنَ ... مُتَقَادِمٌ عَفَا طَلَّلَ عَلَى الْمَمِّ

ez-Zü'eyb ve Ğaybi'n-Nâ'im'in arasında kalan enkaz hangi yıkıntıdan.

القاسمُ أُمٌّ لَزَرَتْ الْمَشِيبَ فِيهِ ... عَسَا قَدْ رَأَسَى وَأَنَّ الْحَيَاءَ لَوْلَا

Utanmasaydım ve saçlarıma ak düşmeseydi Ümmü'l-Kâsım'ı ziyâret ederdim.¹⁰⁵³

¹⁰⁵⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/192.

¹⁰⁵¹ el-İsfahânî, İbn Miscâh'ın hem İbn Süreyc'e hem de el-Garîd'e gınâ öğrettiğini ifade etmiş, Nüveyrî ise bu öğrenimi “İbn Miscâh İbn Süreyc'e, İbn Süreyc de el-Garîd'e gınâ öğretmiştir” şeklinde dolaylı olarak ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/192.

¹⁰⁵² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/193.

¹⁰⁵³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/193.

Efendisi onu çağırdı ve: “*Bir daha oku oğlum.*” dedi. O da ilkinden daha güzel şekilde okudu ve: “*Bu okuduklarımdan birisiydi.*” dedi. Sonrasında efendisi: “*Bu senin [besten] mi?*” dedi. O [Sa‘îd b. Miscah]: “Bunu acemler [Arap olmayanlar] Farsça tegannî ederlerken duydum ve bu şiire kalbetti [uyarladım / çevirdim].” dedi. Efendisi: “*Allah rızası için [artık] hürsün.*” dedi. O, efendisine sımsıkı sarıldı, [sonrasında] eğitimini artırdı, gınâda kendisini geliştirdi ve Mekke’de meşhur oldu, insanlar ona hayran kaldılar. Efendisi ona ‘Ubeyd b. Süreyc’i getirdi ve: “*Ey oğlum, ona [İbn Süreyc’e] [mûsikî bilgini] öğret ve onu çalıştır.*” dedi. İbn Süreyc insanların en güzel seslilerindendi, Sa‘îd b. Miscah’tan [bu ilmi] öğrendi ve sonra onu geçti.¹⁰⁵⁴

Anlatıldığına göre Muâviye kendi devrinde Mekke’de “er-Rukt / er-Rakkat (الرَّكُط)” denilen yapının inşa edilmesini emrettiğinde bu yapı için Irak’tan iki Farsî inşaat ustası götürülmüştü. Sa‘îd b. Miscah onların yanına geldi ve onlar inşaatta çalışırken tegannîlerini dinledi. [Sonrasında] onların beğendiği nağmelerini [ألحانهم] aldı ve Arapça şiire nakletti, sonrasında ise buna benzer şekilde düzenledi. Onun bu nağmeler üzerine yaptığı en eski gınâsı el-Ahvas’ın¹⁰⁵⁵ şu şiiri üzerinedir:

فيسجج الكريم الحرّ يملك قد ... فأسججى ملكت قد إنك أسلام

Selam olsun, sen sahip olansın, beni bağışla, hür ve cömert bir insan güç sahibi olup affedebilir.

تسرّح والعناة عندك الغلّ فى ... عناءه أطلت عان على مئى

Boynumu eğince esirliği uzattın içindeki kinle ve açığa vurduğun inatla.

[C. IV, s. 241]

¹⁰⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 3/194.

¹⁰⁵⁵ Ebû ‘Âsım Abdullah b. Muhammed b. ‘Ubeydullah: Şâirdir, Hz. Peygâmbere’in (s.a.v.) sahabisi ‘Âsım b. Sâbit el-Ensârî’nin oğludur. ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, 4/593.

وينصح يغش من عندك سيان ... أنه وأعلم لأنصحكم إني

Sana nasihat veriyorum ve biliyorum ki senin nezdinde kandıran ve nasihat veren aynı durumda.

تمزح أم ذا منك أجدّ قالت ... حبّها سلامة إلى شكوت وإذا

Ve eğer ona olan aşkıyı Sellâme'ye şikâyet etsem, “*Ciddi misin şaka mı yapıyorsun?*” derdi.

İşte bu [sözler] Farsça'dan Arapça'ya nakledilen en eski gınânın sözleridir. Sa'îd b. Miscah, Ma'bed ile karşılaşana kadar yaşamış ve Ma'bed, el-Velîd b. Abdülmelik zamanında ondan bunu [bu gınâyı] öğrenmiştir.¹⁰⁵⁶

Sa'îd'le ilgili bir haber de Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin senedi ona [Sa 'îd'e] ulaşan şu rivayettir:

Abdülmelik b. Mervân'ın vâlisi, Abdülmelik b. Mervân'a bir mektup yazarak Mekke'de Sa'îd b. Miscah denilen siyâhî adamın Kureyş gençlerini yoldan çıkardığını ve mallarını kendisine harcattığını bildirdi. Abdülmelik b. Mervân da mektubunda ona: “*Malına el koyun, onu da bana gönderin.*” dedi ve vâli, İbn Miscah'ı Şam'a yönlendirdi. Muganniye câriyeleri olan bir adam ona yolda arkadaşlık etti. Adam ona “*Nereye gidiyorsun?*” dedi. Sa'îd de durumu anlattı ve “*Şam'a gidiyorum.*” dedi. Adam ona Şam'a ulaşınca kadar refakat etti. [Oraya varıp] Mescide girdiklerinde “*Mü'minlerin emîrinin nerede olduğunu kim bilir?*” dediler. [Oradakiler]: “*Şu kimseler Kureyş'ten, onun amcasının oğulları.*” dediler.¹⁰⁵⁷

¹⁰⁵⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/196.

¹⁰⁵⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/196.

İbn Miscâh onların yanında durdu, selam verdi sonra: “*Ey gençler, aranızda Hicaz halkından garip bir adamı misâfir edecek olan var mıdır?*” dedi. Gençler birbirlerine baktılar, onlar kendi aralarında “Berku’l-Ufuk [برق الأفق]” denilen bir kayneye gideceklerine dâir sözleşmişlerdi ancak aralarındaki bir genç onları ağırlaştırıyor [onların gitmelerini istemiyor] ve [bu istekleri nedeniyle onları] kınıyordu. O [arkadaşlarını kınayan kişi,] Sa’îd’e: “*Ben seni misafir ederim.*” dedi, arkadaşlarına da “*Siz gidin, ben misafirimle gideceğim.*” dedi. Onlar [diğer gençler]: “*Hayır, aksine seninle birlikte misafirin de gelsin.*” dediler. Hep birlikte kaynenin evine gittiler. Öğle yemeği getirildiğinde Sa’îd onlara: “*Ben siyâhî bir adamım, aranızda beni kirli gören olabilir, ben kenarda oturup yemeğimi yerim.*” dedi ve kalktı. Gençler ondan utandı ve yedikleri şeyden ona götürdüler. Onlar içmeye başladıklarında da benzeri şekilde onlarla konuştu ve onlar da öyle yaptılar.¹⁰⁵⁸

Sonrasında ortaya iki câriye çıkarıldı ve kendileri için hazırlanmış yere oturdular ve akşama kadar tegannî ettiler. Sonra içeri girdiler. [Sonrasında ise] güzel yüzlü ve güzel görünümlü bir câriye çıktı, o iki câriye de beraberindeydiler. O iki câriye, onun sağına ve soluna daha alçakta kalan yerlere oturdular, o da [güzel yüzlü câriye de] [ortalarına yüksekçe bir] yere oturdu. İbn Miscâh şu beyti okuduğunu söyledi:¹⁰⁵⁹

[C. IV, s. 242]

حالم أنت أم السَّجَف خلف لك بدت ... بيعة مصابيح أم أشمس فقلت

Dedim ki: “Güneş misin yoksa kilisenin lambası mı? ... Perde arkasından mı çıktın yoksa rüya mısın?”¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁸ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 3/196.

¹⁰⁵⁹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 3/196.

¹⁰⁶⁰ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 3/196.

Câriye kızdı ve: “*Bunun gibi bir siyâhî bana temsil [vecize] mi okuyor?*” dedi. Sa’îd b. Miscâh’a hoş olmayan şekilde baktılar ancak oturmaya devam ettiler. Sonra câriye bir savt [beste] tegannî etti. İbn Miscâh: “*Aferin sana.*” dedi. [Bu sefer câriyenin] efendisi kızdı ve: “*Bunun gibi bir siyâhî, cariyeme karşı böyle söz söylemeye nasıl cüret eder?*” dedi. [İbn Miscâh şöyle anlatmaya devam etmiştir:] Beni yanında misafir eden adam bana: “*Kalk evime gidelim. Sen milletin canını sıkıyorsun.*” dedi. Gitmek için doğruldum [ancak] oradakiler karşı çıkarak: “*Gitme, ancak edebini artır, güzel dur.*” dediler. Kalkmıştım ki [câriye] tegannî etti. Ben: “*Vallahi hata yaptın, ne kadar kötü!*” dedim ve besteyi tekrar tegannî ettim. Câriye yerinden sıçradı ve efendisine: “*Bu Ebû Osmân Sa’îd b. Miscâh’tır.*” dedi. Ben de: “*Evet vallahi, ben o’yum ve [artık] yanınızda durmam.*” dedim ve kalktım. Kureyşliler kalktılar ve her biri: “*Benim yanımda kal, benim yanımda kal.*” dedi. Ben de: “*Vallahi ben sadece efendinizin -yânî kendisini [başta] misafir eden adamın- yanında kalırım.*” dedim. Geliş sebebimi sordular, ben de onlara durumu anlattım. Yol arkadaşlığı yapan kişi bana: “*Ben Müminlerin emirinin yanında geceleyeceğim, deve sürmede iyi misindir? [فهل تحسن أن تحدو؟]*” dedi. Ben: “*Hayır vallahi [iyi değilim], ancak Huda’da [deve yolculuğu sırasında okunan form’u okumada] iyiyimdir.*” dedim.¹⁰⁶¹

Bana: “*Benim evim müminlerin evinin hizasındadır. Onun gönlü hoş olduğunda sana haber göndereceğim.*” dedi ve Abdülmelik b. Mervân’ın [yanına] geçti. Onun gönlünün hoş olduğunu görünce İbn Miscâh’a haber gönderdi ve o sarayın penceresinden başını çıkardı ve sonra huda okudu.¹⁰⁶²

إنك يا معاذ يابن الفضل... إن زلزل الأقدام لم تزلزل

¹⁰⁶¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/196-197.

¹⁰⁶² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/197.

Ey Mu‘âz ey İbnu’l-Fazl ayaklar titrese de sen titreme

عن دين موسى والكتاب المنزل ... تقيم أصداء القرون الميل للحق حتى ينتحوا للأعدل

Musa’nın dini ve indirilen Kitap konusunda eğriliği doğrultana dek sarsılma.

[C. IV, s. 243]

Abdûlmelik [b. Mervân] el-Kureşî: “Bu kimdir?” dedi. O: “*Hicaz’lı bir adamdır, bize geldi.*” dedi. “*Onu getirin*” dedi ve getirdiler. Sonra ona [Sa’îd b. Miscah’a]: “*Gınâu’r-Rûkbân [غناء الركبان] tegannî eder misin?*” dedi, o da tegannî etti. Ona: “*Gınâu’l-Mutkan [الغناء المتقن] tegannî eder misin?*” dedi. O da: “*Evet*” dedi. Abdûlmelik: “*Hadi [öyleyse tegannî et] bakalım.*” dedi, o da tegannî etti. Abdûlmelik coşarak sallanmaya başladı. Sonra Abdûlmelik: “*İnsanlar arasında büyük bir ismin olduğuna Allah’a yemin edebilirim [ama] kimsin sen? Vay sana!*” dedi. Sa’îd b. Miscah: “*Ben malına el konulan, vatanından ayrı düşmüş Sa’îd b. Miscah adında bir mazlumum. Hicaz vâlisi malıma el koydu ve beni sürgün etti.*” dedi. Abdûlmelik tebessüm etti ve sonra: “*Kureyş gençlerinin sana mallarını saçmalarının sebebi belli oldu.*” dedi ve ona güven temin ederek, [memleketine] ulaştırdı. Hicaz vâlisine de onun mallarının geri verilmesi ve ona kötü davranılmaması için mektupla haber verdi.¹⁰⁶³

Allah en iyi bilendir.

1.2.7.1.5.2. Sâ’ib Hâsir [سائب خاثر] Hakkında Bahsedilenler

O Ebû Ca‘fer Sâ’ib Hâsir b. Yesâr’dır. Benî Leys’in mevlâsıdır. Aslı Kisra’dan gelmedir. Onu Abdullah b. Ca‘fer satın almış ve azâd etmiştir. Denilmiştir ki: “O, *Benî*

¹⁰⁶³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/197.

*Leys'e bağılıydı ancak 'Abdullah b. Ca'fer'e bağlanınca onunla tanındı. O Medîne'de ud çalıp [العود عمل] tegannî edenlerin ilkidir.”*¹⁰⁶⁴

Abdullah b. Âmir b. Küreyz¹⁰⁶⁵ zil çalan köleler [إماء صَنَاجَات]¹⁰⁶⁶ esir almış¹⁰⁶⁷ ve Medîne'ye getirmişti. Onlar [câriyeler] bir Cuma günü [zil çalarak] oynuyor, insanlar da onları dinleyip, onlardan [bir şeyler] öğreniyorlardı. [Bu eğlence sırasında] Neşît [نشيط] olarak bilinen İranlı bir adam öne çıktı ve tegannî etti. Abdullah b. Ca'fer bundan hoşlanınca ona Sâ'ib Hâsir: “*Ben sana bu İranlının gınâsının benzerini Arapça yapacağım* [besteleyeceğim].” dedi ve ertesi gün Abdullah b. Ca'fer'e [bu sözler üzerine besteyi] icrâ etti.¹⁰⁶⁸

[C. IV, s. 244]

والقطر الأرواح بها لعبت ... قفر رسومها الديار لمن

İpıssız harebe diyarlarda ... Oynar orada ruhlar ve yağmurlar.

عشر أو ثمان مضين حجج ... ساكنها بعد من لها وخلا

Oturanı kalmamış yalnız halde, sekiz sene mi geçmiş on sene mi...

¹⁰⁶⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/445.

¹⁰⁶⁵ Ebû Abdırrahmân Abdullâh b. Âmir b. Küreyz b. Rebîa (ö. 59/679): Hz. Osmân ve Hz. Muâviye'nin halifelikleri döneminde Basra valiliği yapan tâbiî. İzzetullah Zeki, “Fetih Sonrasi Horasan'ın İdari ve Siyasi Yapısı Üzerine Kısa Bir İnceleme”, *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (20 Haziran 2022), 7-8.

¹⁰⁶⁶ Sanc (صنح): Zilli ritim âletlerine denir. Çoğulu sunûc şeklinde olup, diğer ismi Kûsat'tır. Arapçada büyük ziller için kullanılır. Ayrıca Türkçe ve Farsçada çeng denilen saza da bu isim verilir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 188.

¹⁰⁶⁷ Nüveyrî'nin “esir almış” ifadesi yerine el-İsfahânî “satın almış” ifadesini kullanmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/445.

¹⁰⁶⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/445.

والنحر اللّبات به شرق ... تراثبها على والزعفران

Toprağındaki safran boğazı ve hançereyi boğar.

İbnu'l-Kelbî: “*Bu İslam'da [İslâmiyet Döneminde] mutkan [tarzında] bestelenip tegannî edilen ilk Arapça gınâdır.* [هو أول صوت غنى به في الإسلام من الغناء العربي المتقن الصنعة].” dedi. Sonrasında Abdullah b. Ca'fer, Neşî'ti satın aldı. Sâ'ib Hâsir Arap gınâsını ondan öğrendi, Sâ'ib'den de İbn Süreyc, Cemîle, Ma'bed, Azzetu'l-Meylâ' ve diğerleri öğrendi.¹⁰⁶⁹

Denilmiştir ki: “O [Sâ'ib Hâsir] *ud çalmamış* [بالعود يضرب يكن لم] *ancak kadîb çalmış ve irticâlen tegannî etmiştir* [مرتجلا ويغنى بالقضيب يقرع كان وإنما]. İbnu'l-Kelbî: “Sâ'ib, Medîne'de yiyecek satan varlıklı bir tüccardı, emrinde dört kadın vardı. O, Abdullah b. Ca'fer'in hizmetine girmiş ve bununla birlikte zerâfeti, şıklığı ve güzel sesi ile insanların önde gelenleri ve soylularının arasına karışmıştı. [Ayrıca] O [bundan sonra] Abdullah b. Ca'fer haricinde ve halîfe, veliaht veya halîfe çocuğu olması haricinde kimseye tegannî etmeyeceğine dair kendisine yemin etmişti. Öldürülene kadar da bu yeminine uydu. Ma'bed ondan çok gınâ öğrenmiştir.”¹⁰⁷⁰

Muâviye birçok kez Sâ'ib Hâsir'in gınâsını dinlemiştir. İlk seferinde Abdullah b. Ca'fer, Muâviye'ye geldiğinde Sâ'ib de yanındaydı. Abdullah, Sâ'ib'in durumunu [güzel sesli bir mûsikîşinas olduğunu] Muâviye'ye söyledi ve onun yanlarına girebilmesi için izin istedi. Muâviye ona izin verdi. Sâ'ib içeri girdiğinde kapının önünde durdu sonrasında sesini yükselterek [şu sözleri] tegannî etti.¹⁰⁷¹

لمن الديار رسومها قفر ... الأبيات

¹⁰⁶⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/445.

¹⁰⁷⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/445-446.

¹⁰⁷¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/446.

“İpissız harebe diyarlarda ...” diye başlayıp devam eden beyitleri tegannî etti.

Muâviye Abdullah’a yöneldi ve: “*Güzelliğine tanık oldum.*” dedi ve onun ihtiyaçlarının giderilmesini emretti ve bu en güzel şekilde yerine getirildi.¹⁰⁷²

Denilmiştir ki: “*Muâviye bir gece Yezîd’in evini denetlemeye gitti. Bir savt [ses / beste] duydu ve bundan hoşlandı. Semâ‘ / dinlemek onu hafifletti [teskin etti] ve yorulana kadar bunu dinledi. Sonra bir sandalye istedi, oturdu ve [gizlice] dinlemeye devam etti. Gecenin kalan kısmında da [gînâ, mûsikî] dinledi. Ertesi gün olduğunda Muâviye, Yezîd’e: “Ey oğlum, dün seninle oturan kimdi?” dedi.*”¹⁰⁷³

[C. IV, s. 245]

Yezîd: “*Hangi birlikte oturduğum ey müminlerin emiri?*” dedi ve bilmemezlikten geldi. Muâviye: “*Söyle bana, benden senin hiçbir işin gizli kalmaz.*” dedi. Yezîd: “*O Sâ’ib Hâsir’dir.*” dedi. Muâviye: “*Ey oğlum ona olan iyiliğini ve ilgini artır, onunla oturmanda bir sakınca görmüyorum.*” dedi.¹⁰⁷⁴

İbnu’l-Kelbî şöyle anlatmıştır:

“Muâviye Medîne’ye bir gelişinde hacibine insanlara [ihtiyaçlarını konuşmaları için yanına girmesine] izin vermesini emretti. Hâcibi çıktı sonrasında geri döndü ve: “*Kapıda kimse yok.*” dedi. Muâviye: “*İnsanlar nerede?*” dedi. Hâcib: “*Abdullah b. Ca’fer’in yanındalar.*” dedi. Muâviye yola çıktı, onun yanına vardı ve yanına oturdu. Muâviye oturduğunda Kureyşlilerden biri Sâ’ib Hâsir’e: “*Eğer teganni edersen bu şalım*

¹⁰⁷² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/446.

¹⁰⁷³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/447.

¹⁰⁷⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/447.

senindir.” dedi. -Şal ipektendi-. Sâ'ib Hâsir iki sofranın arasında ayağa kalktı ve [şu sözleri] tegannî etti.¹⁰⁷⁵

دما نجدة من يقطرن وأسياقنا ... بالضحي يلمعن الغرّ الجففات لنا

Kılıç kınlarımız parlıyor ve kılıçlarımızdan kan damlıyor.¹⁰⁷⁶

Muâviye onu [Sâ'ib Hâsir'i] dinledi, neşelendi / çoştı ve o susuncaya kadar onu dinledi, bundan hoşnut oldu. Sonrasında [ise oradan] ayrıldı. Sâ'ib Hâsir de o şalı aldı.”¹⁰⁷⁷

Sâ'ib Hâsir Medîne'de Harre [savaşı] günü [63 / 683]¹⁰⁷⁸ öldürülmüştür. Denilmiştir ki: Sâ'ib Hâsir kendisi için Şam halkından korkuyordu. [Bu sebeple Sâ'ib Hâsir] onların önüne çıktı ve: “*Ben bir mugannîyim, benim durumum ve amacım şöyle şöyledir. Ben müminlerin emiri Yezîd'e ve onun öncesinde onun babasına hizmet ettim.*” dedi. Onlar ise Sâ'ib Hâsir'e: “*Bizim için teganni et.*” dediler, o da tegannî etti. Onlardan biri kalkarak: “*Vallahi aferin sana.*” dedi sonrasında ise kılıcını çekerek onu öldürdü. Yezîd'e öldürülen kişilerin isimleri haber verildiğinde onu tanımadı ve: “*Sâ'ib Hâsir kimdir?*” dedi. Ona tanıttılar. Yezîd: “*Ona ve bize yazık oldu. Ona ihsanda bulunup, ilgi alaka gösterip, aramıza almadık mı? Onu düşmanımız gösteren nedir? Onu öldürmemizi gerektirecek bir suçu yoktu.*” dedi.¹⁰⁷⁹

¹⁰⁷⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/447.

¹⁰⁷⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/447.

¹⁰⁷⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/447.

¹⁰⁷⁸ Medineliler ile Emevî kuvvetleri arasında Harretüvâkım'da cereyan eden savaş (63/683). Mustafa Sabri Küçükaşcı, “Harre Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 16/245.

¹⁰⁷⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/447-448.

Denilmiştir ki: “*Sâ’ib Hâsir’in ölüm haberi ulaştığında o [Yezîd] “Biz Allah’a aidiz.” demiştir*”¹⁰⁸⁰

[C. IV, s. 246]

ya da [bir diğer rivâyette] ölüm Sâ’ib Hâsir ve beraberindekilere yaklaştığında o “*Medîne’de bir kişinin dahi kaldığını görmedim. Ey Şamlılar Allah belanızı versin.*” dedi. Sâ’ib Hâsir’i bir duvarın yanında ya da bir bahçede gizlenirken buldular ve onu öldürdüler. [Başka bir rivâyette de] Denilmiştir ki: “*O Harre günü öne çıkmış ve öldürülene kadar savaştı.*”¹⁰⁸¹ Allah en iyi bilendir.

1.2.7.1.5.3. Tuveys [طويس] Hakkında Bahsedilenler

O ‘Îsâ b. Abdullah’tır. Künyesi Ebû ‘Abdûlmün‘im’dir. Muhannesler¹⁰⁸² onun künyesini değiştirmişler ve ona: “*Ebû ‘Abdunna ‘îm*” demişlerdir. Tuveys lakabı da onun için öne çıkmıştır.¹⁰⁸³

Onun isminin “Tâvus” olduğu ve onun Benî Mahzûm’un mevlâsı olduğu da söylenmiştir.¹⁰⁸⁴ Aynı şekilde ona “*ez-Zâib*” [eriyen, solan] lakabı da verilmiştir. Çünkü o şunu [şu sözleri] tegannî etmiştir:¹⁰⁸⁵

قد برانى الحبّ حتى ... كدت من وجدى أذوب

¹⁰⁸⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/448.

¹⁰⁸¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 8/448.

¹⁰⁸² Muhannes: Kadına benzemeye özenen erkek. Orhan Çeker, “Hünsâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 18/491.

¹⁰⁸³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/21.

¹⁰⁸⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 4/407.

¹⁰⁸⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/22.

Aşk beni öyle tüketti ki... Neredeyse vecdimden eriyecektim.¹⁰⁸⁶

Bu onun teganni ettiği ilk gınâ, okuduğu ilk hezectir..¹⁰⁸⁷

Onun hakkında şanssızlık / uğursuzluk ile ilgili bir darb-ı mesel [atasözü] vardır. [Şansız bir durum olduğunda] “Tuveys’ten daha uğursuz” [أشأم من طويس] denilmiştir. Çünkü o Rasûlullah’ın vefat ettiği gün doğmuştur. Sütten kesildiği gün Hz. Ebûbekir vefat etmiştir. Sünnet olduğu gün Hz. Ömer vefat etmiştir. Hz. Osmân’ın öldüğü gün evlenmiştir. Ali b. Ebî Tâlib’in öldüğü gün çocuğu doğmuştur..¹⁰⁸⁸

O uzun boylu şaşı bir muhannesti. Denilmiştir ki: Onun doğuştan sağ gözü kaymıştı. [Yine onunla ilgili]: “Onun annesi ensâr kadınları arasında dedikodu taşırdı.” [denilmiştir].¹⁰⁸⁹

Tuveys İslâmiyet döneminde Hezec¹⁰⁹⁰ ve Remel¹⁰⁹¹ [beste] yapan ilk kişiydi. İnsanlar bununla darb-ı mesel getirerek “Tuveys’ten bir hecez” [أهزج من طويس] derlerdi..¹⁰⁹²

¹⁰⁸⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/22.

¹⁰⁸⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/21.

¹⁰⁸⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/21.

¹⁰⁸⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/21.

¹⁰⁹⁰ Hezec (هزج): Arapçada şarkı söylemek anlamındaki he-zi-ce kelimesinden türeyen bir mastardır. Bu şekliyle güzel sesle şarkı söylemek, tegannî etmek anlamında kullanılır. Aynı zamanda Hezec, Arap mûsikisindeki bilinen ilk îkâ‘ kalıbıdır. Farklı kuvvetteki iki darbın aynı birim zamanla tekrar etmesi demektir ki bu hali günümüzde kullanılan Nim-Sofyan usulüne benzer. Mehmet Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2020), 79.

¹⁰⁹¹ Remel (رمل): İslam dünyasında ilk olarak İbn Muhriz (ö. 715) tarafından kullanılan bir usûl kalıbıdır. Peş peşe gelen sesli bir dördlük ve iki sekizlik ile bir sekizlik es’ten meydana gelir. 5/8’lik bir ritim kalıbını karşılar. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 181.

¹⁰⁹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 4/407.

O ud çalmazdı, sadece def vururdu [çalardı] [ينقر بالدّف]. [Ayrıca] O Medîne şehri ve Medîne ehlinin soy ilmi [neseb] konusunda bilgiliydi.¹⁰⁹³

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin anlattığı, senedi el-Medâinî'ye ulaşan hikâyeye göre o şöyle demiştir:

“İbn Süreyc Medîne'ye gelip topluluğun arasında oturmuştu. Topluluktakiler ona: “*Vallahi sen insanların gınâda en iyi olanısın.*” dediler. O an, onların yanına Tuveys uğradı ve onların ne söylediğini duydu, koynundan defini çıkardı ve onu çalıp tegannî etti. İbn Süreyc onu işitince:¹⁰⁹⁴

[C. IV, s. 247]

“*Vallahi bu kişi insanların gınâdaki [teganni etmede] en iyisidir, ben değilim.*” dedi.¹⁰⁹⁵

el-Medâinî, Mesleme b. Muhârib'in şöyle söylediğini aktarmıştır:

“Bana arkadaşlarımdan biri şöyle dedi: “Bir yolculuğa çıkmıştık yanımızda da dostlarımızdan bir kişi vardı. Bir vadiye ulaştık ve öğle yemeği istedik. Adam elini yemeğe uzattı ancak yemek yiyemedi halbuki bunun öncesinde bizimle birlikte [her konakladığımız yerde]¹⁰⁹⁶ yiyebilmişti. Adamın bu halini soruşturmak için dışarı çıktık. [Dışarıda] Aşırı derecede şaşı, yaratılıştan bir sıkıntısı [engeli / kusuru] olan bedevî kıyafetli bir adamla karşılaştık. Bize: “*Neyiniz var?*” dedi. Onun bize sorusunu garipsedik ve ona adamın durumunu söyledik. O: “*Arkadaşınızın adı nedir?*” dedi. Biz: “*Üseyd*” dedik. O: “*Bu vadi, yırtıcı hayvanlar tarafından büyülenmiştir / ele geçirilmiştir, buradan ayrılın. Vadiyi geçebilirsiniz arkadaşınız iyileşir, güçlenip [yemek] yiyebilir.*” dedi.

¹⁰⁹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/21.

¹⁰⁹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/26.

¹⁰⁹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/26.

¹⁰⁹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/27.

Kendi kendimize: “*Bu cinlerdendir.*” dedik ve içimizi bir korku kapladı. O durumu anladı ve: “*Korkmayın, rahatlayın ben Tuveys'im.*” dedi. Ona aramızdan bir kişi: “*Merhaba Ebû 'Abdunna'im, bu kıyafet de [bedevî kıyafeti de] nedir?*” dedi. Tuveys: “*Beni bedevîlerden bazı arkadaşlarım davet etti ben de onlara geldim, gelirken [başkaları tarafından] fark edilmemek istedim ki beni [böyle giyinince] tanımadılar.*” dedi. Aramızdan bir adam ona bizim için tegannî edip etmeyeceğini sordu. O yanındaki dört köşeli [مربع] defi çalmaya başladı. Öyle ki bize, vadi sanki onunla konuşuyor gibi geldi. Onun ilmine ve arkadaşımız hakkında bize anlattıklarına şaşırıp kaldık.”¹⁰⁹⁷

el-Medâinî şöyle anlatmıştır:

“Tuveys, Evs ve Hazreç'in savaşları hakkındaki şiirlere seviyor ve o bununla [iki kabileyi] kıskırtmak istiyordu. Bu iki kabilenin bir araya geldikleri az sayıdaki mecliste Tuveys tegannî ediyorsa muhakkak bununla ilgili bir şey [şiir] bulunurdu. Bu durumdan nehyedilince Tuveys: “*Vallahi beni toprağa gömmelerine kadar ensârın şiirini bırakmam.*” dedi. Bu durum insanların ona olan tutkusunu artırdı. O sırları ve nefreti açığa çıkarıyordu. Onun gınâsı / tegannî etmesi arzu ediliyor, konuşmasına ise sabır gösterilmiyordu.”¹⁰⁹⁸

[C. IV, s. 248]

el-İsfahânî şöyle anlatmaktadır:

“Medîne'de en-Nüğâşî denilen bir muhannes vardı. Mervân b. el-Hakem'e [onun hakkında]: “*O, Yüce Allah'ın Kitabından hiçbir şey okumuyor.*” denildi. Mervân ona bir mektup göndererek Ümmü'l-Kitâb'ı [Kur'an-ı Kerîm'in özünü / Fâtihâ Sûresini] okumasını istedi. O ise: “*Vallahi kızlarının nesi var ki?*” ya da “*Kızlarını okumamışken*

¹⁰⁹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/27; Turabi, “Medîneli Efemine Şarkıcı Tuveys (11-92/632-711)”, 56.

¹⁰⁹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/28-29.

onların annesini nasıl okuyayım?” dedi. Mervân: “Kur’ân’la alay mı ediyorsun?” dedi ve emir vererek onu Buthan’da öldürttü. Mervân: “Kim bana bir muhannes getirirse on dinar onundur.” demiştir.”¹⁰⁹⁹

Tuveys, el-Hâris b. el-Hazreç oğullarının yanına geldiğinde Mervân’ın sözünden haberdar oldu ve: “*Emîr beni onlardan üstün tutmayarak onlarla beni bir tuttu.*” dedi. Sonrasında es-Süveydâ’ya (Şam yolu üzerinde, Medîne’ye iki günlük mesâfede bir yer) varıncaya kadar gitti, orada konakladı ve ömrünün geri kalanını orada geçirdi. el-Velîd b. Abdülmelik’in dönemine kadar yaşadı ve onun zamanında öldü.”¹¹⁰⁰

el-İsfahânî bu kıssayı başka bir rivayet zinciriyle başka bir yerde nakletmiş ve şöyle demiştir:

“Yahyâ b. el-Hakem,¹¹⁰¹ Medîne’de emîr olduğu dönemde dışarı çıktı ve Ahzâb Mescidinin civârında çorak bir yerde bir adam gördü. Adam Yahyâ’yı görünce oturdu. Yahyâ bundan şüphelendi ve muhafızlarını ona gönderdi. Onu getirdiler. O, sanki bir kadın gibi parlak renkli elbiseler içerisinde, taranmış ve süslenmişti. Muhafızları Yahyâ’ya: “*Bu muhannes İbn Nügâş’tır.*” dediler. Yahyâ ona: “*Hiç Yüce Allah’ın kitabından bir şey okuduğunu düşünmüyorum. Ümmü’l-Kur’ân’ı [Fâtihâ Sûresini] oku [bakalım].*” dedi. İbn Nügâş: “*Onların annesini bilseydim kızlarını da bilirdim.*” dedi. Yahyâ emri verdi ve boynu vuruldu. [Sonrasında da Yahyâ] bunun gibilere [muhanneslere] yöneldi ve: “[Yakalanan] *Her muhannes için 300 dirhem.*” dedi.”¹¹⁰²

¹⁰⁹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/22-23.

¹¹⁰⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/23.

¹¹⁰¹ el-İsfahânî aynı hikayeyi bir üst paragrafta geçtiği üzere Mervân b. el-Hâkem üzerinden (el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/22-23); burada ise Yahyâ b. el-Hakem üzerinden anlatmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 4/408.

¹¹⁰² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 4/408.

Senedi Sâlih b. Keysân ve diğerlerine ulaşan hikâyeye göre: Ebân b. Osmân,¹¹⁰³ Abdülmelik b. Mervân tarafından Hicâz’a vâlî olarak atanmış ve [Hicaz’a doğru] yola çıkmıştı. Ebân b. Osmân, Medîne yakınlarına geldiğinde oranın halkı ve önde gelenleri onu karşılamaya çıkmıştı ki Tuveys de onlarla birlikte karşılamaya çıktı. Tuveys onu görünce selamladı ve sonrasında ona:¹¹⁰⁴

[C. IV, s. 249]

“Ey emîr, ben eğer seni emir olarak görürsem ellerimi dirseklerime kadar boyayacağıma [kıralayacağıma] ve sonrasında önünde def çalacağıma [أزود بالدَف] dair Yüce Allah’a ahdetmiştim.” dedi ve sonrasında defini çıkarıp [Zû Ceden el-Himyerî’nin¹¹⁰⁵ şu şiirini] tegannî etmeye başladı:¹¹⁰⁶

غضاب كأنهم خزرا ... رباب يا أهلك بال ما

Ey rebâb, senin ehline ne oluyor? ... Bize kızmış gibi yan yan bakıyorlar.

Ebân öyle coştı ki neredeyse uçacaktı. Sonrasında ona: “Yeter ey Tâvus.”¹¹⁰⁷ dedi, Ebân’ın nezdindeki büyüklüğü sebebiyle Eban ona, “Tuveys [küçük tavus kuşu]” demedi. sonrasında ona “Otur” dedi o da oturdu. Ebân ona: “Senin kâfir olduğunu iddia ediyorlar.” dedi. Tuveys: “Kurbanın olayım, vallahi ben Allah’tan başka ilâh olmadığına

¹¹⁰³ Ebû Saîd Ebân b. Osmân b. Affân el-Ümevî (ö. 105/723): Medine valisi, muhaddis tâbiî. Salahattin Polat, “Ebân b. Osman b. Affân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/66.

¹¹⁰⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 4/407.

¹¹⁰⁵ Zû Ceden el-Himyerî: Himyer hükümdarlarından olup fasih Arapça ile nazmedilmiş beyitleri mevcuttur. Eyyüp Tanrıverdi, “Ebû Hâtim es-Sicistânî’ye Göre Eski Arap Kültüründe ‘Muammerûn’: Uzun Ömürlüler Kategorisi”, *Doğu Araştırmaları* 17 (01 Ocak 2017), 24.

¹¹⁰⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 4/407.

¹¹⁰⁷ Tuveys’in “طويس” kelime anlamı “küçük tavus kuşu” anlamına gelirken, burada kullanılan ifade de ise küçüklük belirtmeyen tâvus “طوس” (=tavus kuşu) kelimesi kullanılmıştır.

ve Muhammed'in onun rasûlü olduğuna şahitlik ediyorum. Beş vakit namazı kılıyorum, Ramazan orucunu tutuyorum, Beyti [Kâbe'yi] Haccediyorum.” dedi. Ebân: “[Yaş olarak] Sen mi büyüksün ‘Amr b. Osmân mı?’” dedi –‘Amr, Ebân’ın ana baba bir kardeşiydi. Tuveys: “Kurbanın olayım, ben mübarek annen gelin alayı ile güzel babana götürülürken toplumun önde gelen kadınlarının eteklerini tutuyordum.” dedi.¹¹⁰⁸ Bunun üzerine Ebân utandı ve bakışını yere çevirdi.¹¹⁰⁹

1.2.7.1.5.4. Abdullah b. Süreyc¹¹¹⁰ [عبد الله بن سريج] Hakkında Bahsedilenler

O, Ebû Yahyâ Abdullah b. Süreyc'dir.¹¹¹¹ Benî Nevfel b. ‘Abdümenâf’ın mevlâsıdır. İbnü'l-Kelbî: “O, Benî el-Hâris b. ‘Abdu'l-Muttalib’in mevlâsıdır.” demiştir. Onun Benî Leys’in mevlâsı olduğu ve evinin de Mekke’de olduğu da söylenmiştir.¹¹¹²

el-Hasen b. ‘Utbe el-Lehebî: “O Beni ‘A’iz b. Abdullah b. ‘Amr b. Mahzûm’un mevlâsıdır.” demiştir.¹¹¹³

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî’nin aktardığına göre o, teni kan kırmızısı görünümünde olan bir köseydi, gözünün biri diğerine bakıyordu, 85 yaşına kadar yaşadı ve Abdullah b. Ca‘fer’e bağlıydı / hizmet ediyordu.¹¹¹⁴

¹¹⁰⁸ Yani Tuveys, Ebân b. Osmân’a: “Senden ve kardeşinden yaş olarak çok büyüğüm” demek istemiştir.

¹¹⁰⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 4/407.

¹¹¹⁰ Hakkında yazılan TDV İslâm Ansiklopedisi maddesi için bkz. Ebû Yahyâ Ubeydullâh b. Süreyc (ö. 98/716 [?]): Mûsikişinas. Fuat Günel, “İbn Süreyc, Ubeydullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 20/366.

¹¹¹¹ el-İsfahânî onu ‘Ubeyd b. Süreyc şeklinde zikretmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/206.

¹¹¹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/206.

¹¹¹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/206.

¹¹¹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/206.

Aynı şekilde İbnu'l-Kelbî'den nakledildiğine göre o gözleri iyi görmeyen şaşı bir muhannesti. Lakabı Vechu'l-Bâb'dı (kapı suratlı / peçeli yüz). O sadece peçesi varken, peçesini yüzüne indirmiş haldeyken teganni ederdi. İnsanların gınâ hususundaki en iyisiydi. İrticâlen teganni eder ve Kadîb çalardı [يوقع بقضيب].¹¹¹⁵ Onun hakkında: “O ud çalardı.” da denilmiştir.¹¹¹⁶ O, Osmân b. Affân zamanında teganni etmiş, Hişâm b. Abdülmelik¹¹¹⁷ zamanında ise ölmüştür.¹¹¹⁸

Yine onun isminin ‘Ubey b. Süreyc olduğu ve Mekke ehlinde olduğu da söylenmiştir.¹¹¹⁹ İbn Cüreyc:¹¹²⁰ “*Ubeyd b. Süreyc, Hâlid b. Esîd ailesinin mevlâsıydı.*” demiştir. Onun babasının Türk olduğu söylenmiştir. Yine onun udunun Fars udlarının düzeninde olduğu İbn Süreyc’in Arap gınâsını bu ud [Fars udu] üzerinde Mekke’de ilk çalan kişi olduğu da söylenmiştir. O bu udu, [Abdullah] İbn Zübeyr’in Kâ‘be’nin onarımı için getirttiği Acemlerin yanında görmüş, Mekke halkı da onların [Acemlerin] gınâsından hoşlanmışlardı. İbn Süreyc: “*Ben bu udu kendi gınâm üzerinde çalıyorum.*” demiştir. O bu udu çalmada insanların en yeteneklisiydi.¹¹²¹

¹¹¹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/206.

¹¹¹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/207.

¹¹¹⁷ Ebü'l-Velîd Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân (ö. 125/743): Emevî halifesi (724-743). Nadir Özkuyumcu, “Hişâm b. Abdülmelik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 18/148.

¹¹¹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/206.

¹¹¹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/206.

¹¹²⁰ Ebü'l-Velîd Abdülmelik b. Abdilazîz b. Cüreyc el-Kureşî (ö. 150/767): Tefsir, hadis ve fıkıh âlimi, tâbiî. İsmail Cerrahoğlu, “İbn Cüreyc”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 19/404.

¹¹²¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/207.

Daha önce de ifade edildiği gibi¹¹²² o, Sa‘îd b. Miscâh’tan gınâ öğrenmiştir.¹¹²³

İlk kez efendisi Abdullah b. ‘Abdurrahman b. Ebî Hüseyin’in oğlunun sünnetindeki gınâsıyla meşhur olmuştur. İbn Süreyc çocuğun annesine: “*Biraz borcu masrafı boşver, vallahi kadınlarınızı [güzel nağmelerle] öyle rahatlatacağım ki bu rahatlığın nasıl geldiğini dahi anlayamayacaklar.*” demiştir.¹¹²⁴

Ma‘bed onun gınâsını beğendiği [bir gün]nde: “*Ben bugün Süreycî’yim.*” demiştir.¹¹²⁵

İbn Süreyc’le ilgili haberlerden birinde ‘Atâ’ b. Ebû Rebâh,¹¹²⁶ Zû Tuva’da¹¹²⁷ İbn Süreyc’le karşılaşmıştı. İbn Süreyc’in üzerinde renkli bir elbise ve elinde de ayağından sıkıca bağlanmış bir çekirge vardı. O [bu iple], çekirgeyi uçuruyor ve her geri kalışında çekiyordu. ‘Atâ’ ona: “*Ey ayartıcı / şeytan yaptığından hiç çekinmiyor musun? Allah insanları senin şerrinden kurtarsın.*” dedi. İbn Süreyc ona: “*Elbisemi boyamam / renklendirmem ve çekirgemle oynamam insanları ilgilendirmez.*” dedi. ‘Atâ’: “*Onlar senin pis gınâlarını tegannî ediyorlar.*”¹¹²⁸ dedi.¹¹²⁹

¹¹²² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/240.

¹¹²³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/207.

¹¹²⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/207-208.

¹¹²⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/208.

¹¹²⁶ Tâbiîn devri Mekke fıkıh mektebinin tanınmış temsilcisi, muhaddis ve müfessir. Cerrahoğlu, “Atâ b. Ebû Rebâh”, 4/35.

¹¹²⁷ Zû Tûvâ: Mekke’de bir yer. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/211.

¹¹²⁸ el-İsfahânî “tegannî ediyorlar” “تَغْنِيهِمْ” yerine “büyüleniyorlar” “تَفْتَنُهُمْ” kelimesini kullanmıştır ki böyle bir durumda tercümenin “Onlar senin pis gınâlarınla büyüleniyorlar.” şeklinde olması uygun görülmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/211.

¹¹²⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/211.

İbn Süreyc: “*Rasûlullah ’ın ashâbının ve Rasûlullah ’ın senin üzerindeki hakkı için benden bir beyitlik bir şiir dinle, hoş olmayan bir şey duyarsan bana yaptığım şeyi bırakmamı emret. Allah’a yemin ederim ki bu Yapının [Kâ’be’nin] hakkı için eğer beni*”¹¹³⁰

[C. IV, s. 251]

*dinledikten sonra benim bu yaptığımı terk etmemi emredersen dediğini yapacağım.” dedi. Bu durum ‘Atâ’yı umutlandırdı ve ona: “Oku” dedi. İbn Süreyc, Cerîr’in şu şiiriyle karşılık verdi:*¹¹³¹

إِنَّ الَّذِينَ غَدَوْا بِلَبَّكَ غَادِرُوا ... وَشَلَا بَعِينِكَ لَا يَزَالُ مَعِينَا

Gönlünde olanlar gitti ve gözlerindeki gözyaşları hâlâ yeryüzüne akıyor.

غَيْضٌ مِنْ عِبْرَاتِهِمْ وَقَلْنُ لِي ... مَاذَا لَقِيتَ مِنَ الْهَوَى وَلَقِينَا

Gözyaşları kanlar akıncaya kadar aktı ve bana dediler ki: Aşktan size düşen bize de düştü.

‘Atâ onu dinlediğinde son derece etkilendi ve bu onu cömertliğe sevk etti. O, günün kalanında bu şiirin haricinde bir şey söylemeyeceğine dair yemin etti. [Sonrasında] O Mescid-i Harâm’a geldi. Akşam namazına kadar kendisine helal-haram noktasında veya bir haber hakkında sorulan sorulara cevap vermedi, sadece bir elini diğerine vurup bu şiiri inşâd [ينشد] etti. Bunun ardından artık İbn Süreyc’i tekrar kınamadı ve ona müdahale etmedi.¹¹³²

¹¹³⁰ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 1/211.

¹¹³¹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 1/211.

¹¹³² el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 1/211-212.

Yine İbn Süreyc hakkında anlatılan hikayelerden birinde Ömer b. Ebû Rebî'a¹¹³³ bir senesinde Hacca gitmişti, beraberinde İbn Süreyc de vardı. [Şeytan taşlamada] taş attıklarında hacıları geçerek Mekke-i Müşerrefe'den 5 mil uzaklıkta, Medîne, Şâm ve Irak yolu üzerinde olan bir tepeye doğru ilerlediler. Bu tepe diğer tepelerden daha yüksek olması bakımından tekti. Oraya vardılar ve orada yiyip içtiler. Keyiflendikleri / sarhoş oldukları sırada İbn Süreyc defî aldı ve hacılara bakarken vurmaya / çalmaya [نقره] ve tegannî etmeye başladı. Akşam olduğunda İbn Süreyc sesini artırdı ve Ömer b. Ebû Rebî'a'nın şiirini tegannî etmeye başladı. Kafile [Hac kafilesi] onu duydu ve ona bağırarak: “*Ey sesin sahibi, Allah'tan sakın. İnsanların Hac ibadetine engel oluyorsun.*” dediler. İbn Süreyc biraz susmuştu ki bir süre sonra sesini yine yükseltti, sonunda durdu. Bu duruşu gece vakti soylu atı üzerinde güzel görünümlü bir adam tepenin aşağısına gelip duruncaya kadar devam etti. O adam [İbn Süreyc'e] şöyle seslendi: “*Ey sesin sahibi, senden dinlediğim şeyi tekrar eder misin?*”. İbn Süreyc: “*Evet, ücreti karşılığında. Hangisini [dinlemek] istersin?*” dedi. Adam bir [gınâ] önerdi, İbn Süreyc de onu tegannî etti. Sonra İbn Süreyc adama: “*İstersen devam edeyim.*” dedi. Adam da başka bir tane seçti ve İbn Süreyc tegannî etti. İbn Süreyc: “*Bu da üçüncüsü [olsun], daha da devam etmeyeceğim.*” dedi ve üçüncüyü de tegannî etti. İbn Süreyc adama: “*Bir isteğin kaldı mı?*” dedi. Adam: “*Evet*” dedi ve onunla konuşmak için [atından] indi, İbn Süreyc'in yanına geldi.¹¹³⁴

[C. IV, s. 252]

¹¹³³ Ebû'l-Hattâb (Ebû Hafs) Ömer b. Abdillâh b. Ebî Rebîa b. el-Mugîre el-Kureşî el-Mahzûmî (ö. 93/711-12): Emevî döneminin ünlü aşk şairi. Rahmi Er, “Ömer b. Ebû Rebîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2007), 34/56.

¹¹³⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/212.

O Yezîd b. Abdülmelik'di,¹¹³⁵ İbn Süreyc'e kaftanını ve yüzüğünü verdi ve ona: *"Bu ikisini al ama seni aldatmasınlar, bunları 1500 dînâra satarsın."* dedi. İbn Süreyc bunları alıp Ömer b. Ebû Rebî'â'ya verdi ve: *"Bunlar benden çok sana yakışır"* dedi. O da bunları aldı ve karşılığında 300 dînâr verdi. Ertesi gün Ömer b. Ebû Rebî'â kaftanı giyip yüzüğü takarak mescide gitti. İnsanlar şaşırıp bunlar hakkında Ömer'e sordular. O da Yezîd b. Abdülmelik'in bunları giydirdiğini söyledi.¹¹³⁶

Anlatılır ki: Ömer b. Abdülazîz bir keresinde İbn Süreyc'i teganni ederken duymuş ve: *"Allah'ım keşke bu sesi Kur'ân'a döndürse [Keşke bu sesle Kur'ân okunsa]"* demiştir.¹¹³⁷

İbrâhîm b. el-Mehdî: *"İbn Süreyc akıllı ve edip [şairlik yönü olan / terbiye görmüş] bir adamdı. O, insanlara istedikleri şekilde yakınlık gösterir, onlara düşmanlarının övüldüğü, onların ayıplarının ifade edildiği veya onların öfkesine sebep olacak şeyleri tegannî etmezdi."* demiştir.¹¹³⁸

Onunla ilgili haberlerden birini Ebû'l-Ferec el-İsfahânî şöyle aktarmaktadır:

"el-Velîd b. Abdülmelik¹¹³⁹ Mekke vâlisine İbn Süreyc'i kendisine göndermesi için haber gönderdi. Vâli onu gönderdi. İbn Süreyc geldiğinde günlerce bekledi ancak el-Velîd b. Abdülmelik onu çağırmadı, ilgi göstermedi. Sonra el-Velîd onu hatırladı ve

¹¹³⁵ Ebû Hâlid Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân el-Ümevî (ö. 105/724): Emevî halifesi (720-724). Ünal Kılıç, "Yezîd II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 43/515.

¹¹³⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/212.

¹¹³⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/217.

¹¹³⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/219.

¹¹³⁹ Ebû'l-Abbâs el-Velîd b. Abdülmelik b. Mervân b. Hakem el-Ümevî el-Kureşî (ö. 96/715): Emevî halifesi (705-715). Mevlüt Koyuncu, "Velîd I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 43/30.

çağırdı. İbn Süreyc onun yanına girdi, selam verdi, el-Velîd oturması için ona izin verdi ve yakınına gelmesini istedi. el-Velîd ona: “*Aferin sana ey küçük köle. Beni seni misafir etmeye sevk eden edebinin bolluğunun, dilinin zarafetinin, üslûbunun kalitesinin ve meclisinin tatlılığının haberinin ulaşmasıdır.*” dedi. İbn Süreyc: “*Sizin için feda olurum ey müminlerin emiri, “el-Mu‘aydî’yi dinle onu görme” [“el-Mu‘aydî’yi dinlemen görmenden hayırlıdır”].*”¹¹⁴⁰ dedi. el-Velîd: “*Umuyorum ki sen de o durum gibi olmazsın.*” dedi. Sonrasında el-Velîd: “*Bildiklerinden bir şey tegannî et.*” dedi. İbn Süreyc, el-Ahvas’ın şu şiirini tegannî etti:¹¹⁴¹

تتھما أو جالسا بوجّ وحلّ ... مقيمة ببیش حلت إذا وإنی

Eğer Beyş’e varırsam kalacağım, o da Vec’de veya Tethemâ / Tihâme’de oturup kaldı.

[C. IV, s. 253]

مرجماً بالمغيب وظناً رجاء ... نفعها وأصبح شطّت يمانية

¹¹⁴⁰ “تراه أن لا بالمعديّ تسمع” şeklinde geçen, İslâmiyet öncesi dönemden kalma bir atasözü olarak kullanılan ifade, Irak’ta Hîre ve çevresinde hüküm süren Lahmîler’in son hükümdarı (580-602) olan Nu‘mân b. Münzir ile Me‘ad b. Adnân’ın soyundan gelen Damra b. Şekka (شَقَّةُ بنِ ضمرة) arasındaki mücadele sırasında kullanılan bir ifadedir. Nu‘man rakibi olan Damra’yı kendisine itaate çağırması ve 100 deve teklif etmiştir. Damra da bu teklifi kabul ederek ona gelmiştir. Nu‘man, Damra’nın kendi karşısına geldiğindeki perişan halini görünce onun atası olan Me‘ad b. Adnân’a atıf yaparak kendisine küçük Me‘ad anlamına gelen Mu‘aydî (مُعَيْدِي) ifadesini kullanmış ve onu hakir görmüştür. Damra’nın perişan hali ve çirkin görünümüyle dalga geçerek “Mu‘aydî’yi dinlemen onu görmenden iyidir (Ününü işittiğim Mu‘aydî gördüğümünden daha iyiydi)” (تراه أن من خيراً بالمُعَيْدِي تسمع أن) demiştir. Burada İbn Süreyc, el-Velîd’e kendisi hakkında ulaşan haberlerin abartı olduğunu ifade ederek tevazu göstermek istemiştir denilebilir. <https://www.al-jazirah.com/2020/20200707/ar5.htm> (Erişim 20 Ağustos 2024).

¹¹⁴¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/239.

Yemenli kız deniz kenarına geldi ve ona gün batımının umudu iyi geldi.

تَتَلَمَّا إِلَّا الدَّارَ شَعْبَ صَدَعِ بِهَا ... أَبِي وَقَدْ مِنْهَا الدَّارَ دَنَوُ أَحَبِّ

Evine yakın olmak isterdim ancak hane halklarının ayrılığı yakınlaşmaya engel oldu..¹¹⁴²

وَأَعْظَمَا تَرَابَا أُمَ يَبْغِي أَحْيَا ... بَكِي مَا الظَّنَّ سَوَى يَدْرِى وَمَا بَكَاهَا

Kimse yaşayan birine mi yoksa toprak ve kemik olmuş birine mi ağladığını bilmeden ona ağladı.

مَغْنَمَا تَقِيدُكَ أَوْ بُوْسَى عَنْكَ تَزَلْ ... مَدْحَةَ لِلْخَلِيفَةِ وَأَخْلَفَ فِدْعَهَا

Artık onu bırak ve Halife'ye seni sıkıntıdan kurtaracak ve rahatlatacak bir övgü söyle.

مَرَهُمَا النَّاسُ بِهِ يَحْيَا حَيَا وَغِيْثَ ... رَحْمَةً مَفَاتِيحَ بِكَفِّيهِ فَإِنْ

Çünkü rahmetin ve insanlara merhem olan yağmurun anahtarları onun elindedir

دَمَا وَلَا حَرَامًا مَالًا مَلَكُهُ عَلَى ... يَثْبُوبُ وَلَمْ عَفْوًا الْمَلِكُ أَتَاهُ إِمَامٌ

Halîfenin [dahi] bağışlanmaya geldiği, mülküne ne haram malın ne de kanın sığradığı Melik'e [söyle].

أَعْلَمًا بِالنَّاسِ اللَّهُ وَكَانَ وَلِيًّا ... لَخَلَقَهُ الْعِبَادَ رَبِّ تَخَيَّرَهُ

Kulların Rabbi onu yarattıklarına veli olarak seçmiştir ve Allah insanları en iyi bilendir.

تَشَأْمَا مِنْ عَاجِلًا مَوْتًا وَيَرْهَبُ ... وَدَّهَ نَالَ مِنْ وَالْعَزَّ الْغَنَى يَنَالُ

¹¹⁴² el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 1994, 1/239.

Sevgisini kazanan, zenginliğe ve şerefe kavuşur ve kötü olansa çabuk ölmekten korkar.¹¹⁴³

el-Velîd: “*Vallahi sana da el-Ahvas’a da aferin.*” dedi. İbn Süreyc [sonrasında] ‘Adî b. er-Rikâ’ el-‘Âmilî’nin el-Velîd’i övdüğü şu şiirini tegannî etti:¹¹⁴⁴

فامتنعا النوم وبين بينى وحيل ... فاكتنعا الهَمَّ وألم الكرى طار

Uyku uçup gitti ve uyku ile benim arama engel olarak elem girdi.

انقشعا ثَمَّتْ زمانا وأستظلَّ ... به أستكنَّ قناعا الشباب كان

Gençlik bir süreliğine gölgelendiğim bir buluttu ki sonrasında dağılıp gitti.

نزعاً صدغها في ترى ما فينانة ... داجية بعد شييا الرأس واستبدل

Baştaki saçlar simsiyahtan griye döndü, öyle ki bir karartı dahi kalmadı.

الورعا الصَّبوة بعد الله وأعقب ... ذهبت باطل من ميعة تكن فإن

Gençlik geçip gitse de Allah gençliğin ardında kalan takvaya mükafat verecektir.

ولعا بها مسرورا الوسائد على ... رابية الخود أراعى أبيت فقد

Yastıkların üzerinde oturan, ondan ihtiras ve sevgiyle bakan kadına bakmayı reddettim.

[C. IV, s. 254]

كرعا ريقها في مقبلها إذا ... لذتها القلب يشفى النحر برّاقة

Gülüşünün / dişlerinin berraklığı kalbe şifadır, onu yudumlamak onu öpmenin lezzetidir.

¹¹⁴³ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 1994, 1/240.

¹¹⁴⁴ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 1994, 1/240.

نقعا وما بتتنضاح أرش غيث ... صبّحه الروض بضاحى كالأقحوان

Bostan civarındaki sabah üzerine yağmur yağsa da salmayan papatyalar gibi.¹¹⁴⁵

الجمعا جمّعوا ما إذا والمؤمنون ... له الطيّبات الصلوات الذى صلى

Cuma günü toplandıklarında kendisi ve mü'minler için güzel dualar eden O'dur.

معا صاحباه حتى والحمد بالأجر ... صاحبة الأوقام سبق الذى على

Geçmişlere ve her iki sahâbeye mükâfat ve övgü sunan zâta salât olsun.

شيئا قبله وكانوا يديه على ... أمته الرحمن جمع الذى هو

Ümmetini önünde toplayan O'dur ki ondan önce bölünmüşlük vardı.

تبعاً بعده لراع نكون وأن ... ونفقده نحيا أن العرش بذى عدنا

Bizleri yaşatan ve öldüren, peşinden takip etmemiz için bize onu önder kılan Arşın sahibi olan Allah'tır.

فارتفعاً الله عليه أعان ملك ... له المؤمنين أمير الوليد إن

Mülkün sahibi olan Allah müminlerin emiri Velid'e yardımcı olsun ve onu yüceltsin.

منعاً ما يعطون ولا عباد له ... هم الذين أعطى ما الله يمنع لا

Allah, kullarına verdiğini esirgemediği gibi, onlar da kendi kullarına verdiklerini esirgemezler.¹¹⁴⁶

el-Velîd: “Doğru dedin ey Ubeyd, bunu [böyle güzel tegannî etmeyi nereden] nasıl öğrendin?” dedi. İbn Süreyc [âyet-i kerimeye atıf yaparak] “هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ” “Bu, Allah

¹¹⁴⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/240.

¹¹⁴⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/241.

katındandır.”¹¹⁴⁷ [yani “bu yetenek Allah vergisidir”] demiştir. el-Velîd: “Böyle olmasaydı aldığın eğitime bravo derdim.” dedi. İbn Süreyc [yine âyet-i kerimeye atıf yaparak]: “يَشَاءُ مَنْ يُؤْتِيهِ اللَّهُ فَضْلُ ذَلِكَ” “Bu Allah’ın lütfudur, onu dilediğine verir.”¹¹⁴⁸ dedi. el-Velîd: “يَشَاءُ مَا الْخَلْقُ فِي يَزِيدُ” “O dilediği kadar fazlasını da yaratır.”¹¹⁴⁹ dedi. İbn Süreyc: “أَكْفُرُ أَمْ أَشْكُرُ لِيُبْلُوَنِي رَبِّي فَضْلٍ مِنْ هَذَا” “Bu, şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınavan rabbimin bir lütfudur.”¹¹⁵⁰ dedi. el-Velîd: “Vallahi ilmin bana gınândan da çok ve hoş geldi. Benim için teganni[ye devam] et.” dedi. İbn Süreyc, ‘Adî b. er-Rikâ’ın el-Velîd’i övdüğü şu şiirini¹¹⁵¹ tegannî etti.¹¹⁵²

¹¹⁵³ أَبْلَادُهَا الْبَلَى شَمَلْ مَا بَعْدَ مِنْ ... فَاعْتَادَهَا تَوْهَمَا الدِّيَارِ عَرَفَ

Diyarları vehm üzere bildiler sonrasında harabelere dönmüş beldelerine ibret almak için tekrar tekrar baktılar.

[C. IV, s. 255]

إِقَادَهَا أَهْلُهَا وَأَشْعَلَ جَمْرًا ... اصْطَلَى قَدْ كَلِهَتْ رَوَاسِي إِلَّا

Sadece dağlar kalmış kızıl alevleri oranın halkı tutuşturmuştu.

رَمَادُهَا الزَّمَانُ وَاسْتَلَبَ مِنْهِنَّ ... فَعَرَّيْتُ لِلْقُدُورِ رَوَاحِلَ كَانَتْ

¹¹⁴⁷ Kur’an Yolu Meâli, Âl-i İmrân 3/78.

¹¹⁴⁸ Kur’an Yolu Meâli, el-Cuma 62/4.

¹¹⁴⁹ Kur’an Yolu Meâli, Fâtır 35/1.

¹¹⁵⁰ Kur’an Yolu Meâli, en-Neml 27/40.

¹¹⁵¹ Şiirin; konusunun ifade edildiği üzere el-Velîd’e övgü olması ve mûsikî ile ilgili doğrudan bir bilgi içermemesi nedeniyle aslı verilmiş, ayrıca tercüme edilmemiştir.

¹¹⁵² el-İsfahânî, el-Eğânî, 1994, 1/241.

¹¹⁵³ el-İsfahânî, el-Eğânî, 1994, 1/241.

Kaplarla yüklü develeri vardı şimdi ise çıplak kaldılar ve zamanın külleri onları alıp götürdü.

وجمادها بعلها تعرف والأرض ... بعدنا التتكر كل وتتكرت

Bizden sonra tümüyle tanınmaz hale geldi, ancak toprak bilir tepesini taşını.

أوتادها به ضربت قد كالزيم ... حرّة العوارض واضحة ولرب

Ve nice güzel ve hoş renkleri olan özgür bir ceylan gibiyken çakılan kazıklarla etrafı sınırlandı.

يصطادها ولن فتقصده عرضا ... بالصبا المعأل بهجتها تصطاد

Gençlikten beslenen neşesi ile fark ettirmeden tuzağa düşürüyor, ona yönelinse de avlanılamıyor.

وعهادها قفاتها أرضها من ... ترتعى الفريدة البكر كالظبية

Körpecik bir dişi ceylan gibi toprağın, otların olduğu tepelerinde ve ekinleri yeşerten yağmurlarıyla beslenen vadilerinde otluyor.

وعرادها علجانها عركها من ... جبينها البراق عقد لها خضبت

Mücadele edişinin tozu, sıkıntıları ve şiddetine rağmen ona bakanların bakış açısını renklendirdi,

أرادها فلاعبت الحياء بعد ... تبدلت العروس وجهه في كالزين

Gelinin yüzündeki ziynet gibi kendini gösterdi, utangaçlığın ardından isteklerini geri çevirmedi.

مدادها الدواة من أصاب قلم ... روقه إبرة كأن أغن تزجي

Ahenkli ses akıyor sanki kalemin ucunun mürekkebe batıp çıkması gibi.

أولادها وحشه تريث قفرا ... متحيرا عالج من به ركب

O tedavi edici [ahenkli sesle] ne yapacağını bilmeyen bir yolcu, yavrularını korkutan ıssız bir çölde yol aldı.

رَوَّادها نبتها يونق والهبر ... الثرى تسق التى محانيه فترى

Sulanan toprakları, yerleri ve bitkileri yeşerten ilk bahar yağmurunu, onun ilk damlalarını görürsün.

1154 زادها لئمنع عنا وتباعدت ... ميعادها وأخلفت سعاد بانث

Suad / sevgili ayrılıp gitti ve vaadine uymadı, yardımını bizden esirgedi.

[C. IV, s. 256]

بعادها اغتفرت عنى وتباعدت ... خلّتى تصلنى لم ما إذا إنى

Eğer dostum beni ziyaret edemez ve uzak durursa dahi, onun uzak duruşunu affederim.

سوادها يلوح وضح علا حتى ... لمتى تقشع شيبى ترى إما

Eğer saçında beyazlar belirir de siyah saçlarımın arasında görürsen...

وسادها يدى يسرى جاعلا لى ... وسادة الفتاة يد تثبيت فلقد

Genç kızın eli kıvrıldı ve benim yastığım oldu, benim de sol elim ona yastık oldu.

وطرادها كزها أشهد الخيل فى ... فارسا العرمرم الجيش وأصاحب

Ve ordunun atlıları arasındaki güçlü süvarilerinin hücumu geçişlerini ve kovalamalarına şahit oldum.

وسنادها ميلها أقوم حتى ... بينها أجمع بت قد وقصيدة

Ve bir şiiri bir araya getirerek, eğriliklerini düzelterek güçlendirerek geceledim.

¹¹⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/241.

منآدها ثقافه يقيم حتى ... قناته كعوب في المثقف نظر

[Tıpkı] sulama işini yapan kişinin, su kanallarının deliklerine bakarak suyuna akışının doğruluğunu kontrol etmesi gibi.

سدادها النعيم سعة في وأتيت ... بنكرّم معيشتي عيب فسترت

Yapılan cömertlikle geçimimi sağladım, eksiklerimi giderdim ve bolluğun nimetlerine ulaştım.

أزادها لكى واحدة علم عن ... واحدا أسائل ما حتى وعلمت

Öyle bir öğrendim ki artık kimseye bilgimi artırmak için bir şey sormama gerek kalmayacak hale geldim.

وزادها عليه نعمته وأتمّ ... ودّعته امرىء على الإله صلّى

Allah, vedalaştığım kişiye rahmet etsin ve ona olan nimetini tamamlasın ve artırsın.

فجادها الأحصّ خناصرة فسقى ... أنواؤه تتابعت الربيع وإذا

Ve bahar renkleriyle geldiğinde atların susuzluğunu giderip onları besledi.

وبلادها أنيسها أغات غيثا ... لأهلها فكان بها الوليد نزل

Velîd oraya geldiğinde, oranın halkına, insanına ve o beldeye bir bereket oldu.

فقادها إليه خزائنها ألقت ... كلّها البريّة أن ترى أولا

Bütün dünyanın, dizginleri ona teslim ettiği görülmez mi!

¹¹⁵⁵ ورشادها إصلاحها أمة من ... ولآكها إذ الله أراد ولقد

¹¹⁵⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/241.

Allah Velîd'i o insanlara vekil kılarak, bir ümmetin ıslahını ve hidayetini dilemiştir.

فسادها يروم من عنها وكفت ... فأقبلت المسلمين أرض أعمرت

Sen ki [Velîd] müslümanların topraklarını imar ettin, geliştirdin ve bozgunculuk yapmaya çalışanları oradan sürdün.

ونجادها غورها أقاصى عمّت ... مصيبة العدو أرض في وأصبت

Düşman topraklarına öyle bir darbe vurdun ki o darbe en derinlere ve en yükseklerle kadar ulaştı.

¹¹⁵⁶ أرادها كان الخلفاء من أحد ... مثله تناول ما ونصرا ظفرا

Bunu yapmak isteyen halifelerden hiçbiri böyle bir zafer ve başarı elde edemedi.

[C. IV, s. 257]

¹¹⁵⁷ وتلادها طرفها المكارم جمع ... وجدته الثناء له نشرت فإذا

Eğer onu olan övgünü uzatırsan, onun tüm faziletleri topladığını fark edersin.

وسادها المعضلات قريش وكفى ... سماحة الوليد المساميح غلب

Velid, cömertlikte cömertleri geçmiş, Kureyş'e yetecek kadar cömertlikte bulunmuş ve onları yaymıştır.

عتادها للحروب ويجمع قسرا ... عنوة الأعزّة أسلاب تأتيه

Ona soyluların ganimetleri zorla geldi ve o savaş için teçhizatını topladı.

فاقتادها أهلها جماعة سامى ... تضرمت العدو نار رأى وإذا

¹¹⁵⁶ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 1994, 1/242.

¹¹⁵⁷ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 1994, 1/242.

Ve düşman ateşinin tutuşturulduğunu gördüğünde, halkının yanında ve onları korudu.

أطواها الضحى احتمل كالحرة ... وعى ذى الرأوى تبدو بعمرم

Güneşin yükünü taşıyan volkanik bir dağ gibi olan gazap dolu ordusuyla [Velîd], tepeleri yerle bir etti.

زنادها براحتيك قدحت نار ... وأوقدت للحروب نارا أطفأت

Düşmanın ateşini söndürdü ve avuçlarıyla ateşi tutuşturdu.

حسادها شديدا حرّ وأصاب ... الهدى بيغى لمن بصيرتها فبدت

Ona uyanlara doğru yol görünür oldu; onu haset edenlere ise ateşinin sıcaklığı ulaştı.

فأعادها مثلها الغد له عرضت ... نائل بنفحة يوما غدا وإذا

Eğer bir günde kazandığı bir nefes dahi olsa, ertesi gün yine ona devam edip tekrarlar, yılmaz.

جياها يقود الجالى فالسابق ... غاية تبادر خيل عدت وإذا

Nitekim bir grup at koşarak aceleyle birbirlerinin önüne geçmeye çalıştıklarında öne geçen at diğerlerini yönetir, onlara liderlik eder.

el-Velîd hizmetlilerine işaret etti ve İbn Süreyc'e kaftan giydirdiler. Önüne de bir kese dinâr ve çok miktarda [on bin] dirhem koydular. Sonrasında el-Velîd: “*Ey Benî Nevfel b. el-Hâris’in mevlâsı sana harika bir meziyet verilmiştir.*” dedi. İbn Süreyc de: “*Size de ey müminlerin emiri. Allah büyük bir malı, yüce bir şerefi, geniş bir izzeti sizin elinize vermiş, onu sizden çekip almamıştır, almayacaktır da inşallah. Allah’ın size yardımı daim olsun, sizi kem gözlerden korusun. Siz, size verilene layıksınız, sizin yönünüz O’na olduğu sürece sizden bunları çekip almaz.*” dedi. el-Velîd: “*Ey Nevfelî aynı zamanda [iyi bir] hatibsin de.*” dedi. İbn Süreyc: “*Senin hakkında konuştuğum için, senin*

*lisanınla konuştuğum için ve senin izzetini açıkladığım için böyle [güzel konuşuyorum].” dedi.*¹¹⁵⁸

el-Velîd, el-Ahvas b. Muhammed el-Ensârî ile ‘Adî b. er-Rikâ‘ el-‘Âmilî’nin getirilmesini emretti. Getirildiklerinde onlara İbn Süreyc’in olduğu yerde misafir edilmelerini emretti onlar da onun yanında konakladılar. el-Ahvas b. Muhammed el-Ensârî ve ‘Adî b. er-Rikâ‘ el-‘Âmilî şöyle dediler: “*Ey Benî Nevfel’in Mevlâsı, vallahi bize müminlerin emîrinin yakınlığı senin yakınlığından daha hoş geliyor. Senin yakınlığından lezzet aldığımızda istediğimiz birçok işten alıkonuyoruz.*” İbn Süreyc o ikisine: “*Ne kadar az teşekkür ediyorsunuz!*” dedi.¹¹⁵⁹

[C. IV, s. 258]

‘Adî, İbn Süreyc’e: “*Sanki bize lütufta bulunuyormuş gibisin ey pis kokulunun oğlu, bir daha seninle müminlerin emirinin yanında [dahi olsa] bir evin çatısı altında veya bir avluda bir arada bulunmayacağıma yemin ederim.*” dedi. el-Ahvas: “*Ebû Yahyâ’nın*¹¹⁶⁰ *zilletine ve kusuruna dayanamıyorsun [ancak] yemin keffâreti, fayda sağlamayan bir şeyde ısrar etmekten hayırlıdır.*” dedi. ‘Adî çekip gitti ve el-Ahvas kaldı. Onların aralarında olanların haberi el-Velîd’e ulaştı ve o İbn Süreyc’i çağırdı. el-Velîd, İbn Süreyc’i eve soktu ve üzerine örtü örttürdü. Sonrasında İbn Süreyc’e, el-Ahvas ve ‘Adî’nin konuşmaları bittiğinde tegannî etmesini ve onlar içeri girdiklerinde onların övüldüğü sözler içeren şiirler okumasını [أنشده] emretti. İbn Süreyc onlar kendisini görmezken sesini yükseltti ve ud çaldı [بعود ضرب]. ‘Adî: “*Ey müminlerin emiri konuşmama izin verir misiniz?*” dedi. el-Velîd: “*Konuş ey el-‘Âmilî.*” dedi. ‘Adî: “*Müminlerin emirinin bu şekilde İbn Süreyc’e haber gönderip, Kureyşli ve Arap bir*

¹¹⁵⁸ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 1/242.

¹¹⁵⁹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 1/242.

¹¹⁶⁰ “Ebû Yahyâ” İbn Süreyc’in künyesidir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/249.

köleyi Tihâme'den eş-Şâm'a kadar yükselip alçalan tepeleri aşarak getirtmesi[nin sebebi], onun tegannisini dinlemek için mi!" dedi. el-Velîd: "Sana yazıklar olsun ey 'Adî, bu sesi tanııyor musun?" dedi. 'Adî: "Vallahi ben onu hiç dinlemedim, onun gibisini de hiç dinlemedim. Eğer ki bu müminlerin emirinin meclisinde olmasaydı, cinlerden bir topluluk tegannî ediyor, derdim." dedi. el-Velîd [İbn Süreyc'e]: "Onların karşısına çık." dedi. İbn Süreyc [bulunduğu yerden] çıkınca 'Adî: "Onun hakkında içinde taşıdığın [duygu ve düşüncelerinde] hakkın var." dedi ve bunu üç defa tekrarladı. Sonrasında el-Velîd o ikisine ['Adî ve el-Ahvas'a] İbn Süreyc'e emrettiği gibi çıkmalarını emretti ve topluluk dağıldı." ¹¹⁶¹

Aynı şekilde Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, İbn Süreyc'in udunu taşıyan Sehl b. Bereke'den rivâyet ettiğine göre o şöyle demiştir: ¹¹⁶²

"Nâfi' b. 'Alkame el-Kinânî Mekke'de vâli olduğunda gınâya, mugannîlere ve içkiye karşı baskı uyguluyor, muhannesleri engelliyordu. Kureyş'ten gençler Batn-ı Muhassir'a ¹¹⁶³ gittiler ve içlerinden birini [içecek bir şeyler getirmesi için] gönderdiler, o da onlara susuzluk giderici Tâ'if içkisinden getirdi. Gençler ondan içip coştuklarında: "Keşke İbn Süreyc de bizimle olsaydı, mutluluğumuz tamam olurdu." dediler. Ben: "Sizin için bunu yapacağım." dedim. Onlardan biri bana: "Al bu bineğe bin ve ona git." dedi. Ben de ona [İbn Süreyc'e] geldim ve ona topluluğun yerini ve kendisini istediklerini söyledim. İbn Süreyc bana: "Şu söylediğine bak! Bu durumdayken; ¹¹⁶⁴

[C. IV, s. 259]

¹¹⁶¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/242.

¹¹⁶² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/349.

¹¹⁶³ Batn-ı Muhassir: Müzdelife ile Mina arasında bir vâdi. Dursun Ali Şeker - Mehmet Şener, "Müzdelife", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/239.

¹¹⁶⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/349.

idarenin gınâ hususundaki baskısı ve bu konuya karşı tutumu böyleyken nasıl geleyim?” dedi. Ben: “Onları[n davetini] red mi ediyorsun?” dedim. O: “Hayır vallahi, peki nasıl udla geleceğim?” dedi. Ben: “İstersen ben onu senin için saklarım.” dedim. Yola çıktı, ben de udu gizleyerek peşinden yürüdüm. Yolun bir yerinde Nâfi‘ b. ‘Alkame ile karşılaştık. İbn Süreyc bana: “Ey İbn Bereke bu emirdir.” dedi. Ben de: “Endişelenme, sen bineği dizginle ve geç korkma.” dedim, o da öyle yaptı. Bineği sürdüğümüzde Nâfi‘ b. ‘Alkame beni tanıdı [ancak] İbn Süreyc’i tanımadı ve bana: “Ey İbn Bereke, kimdir bu önündeki?” dedi. Ben de: “Kim olması gerekiyor! [Kim olabilir ki!] Bu İbn Süreyc’dir.” dedim. Tebessüm etti ve sonra şu meseli söyledi:¹¹⁶⁵

شبيب خيل الحجاج أفلت فقد ... مسلماً أبان يا منها تنج فإن

Ey Ebû Müslim eğer bu işten yırtarsan paçayı kurtardın bil... el-Haccâc da Şebîb’in [b. Yezîd’in] atlılarından böyle kurtulmuştu.¹¹⁶⁶

Sonra [emîr] geçti gitti, biz de geçtik. Topluluğa yaklaştığımızda bir ağacın altında dinlenmek için konakladık. Ben İbn Süreyc’e: “Benim için irticâlen tegannî eder misin?” dedim. O da sesini yükseltti, öyle ki sanki bana ağaç onunla konuşuyor gibi geldi. O [şu sözleri] tegannî etti:¹¹⁶⁷

بالإنجاد تحبّ الذين همّ ... ما بعد مكة ببطن النواء كيف

Sevdiklerin Necid’e doğru gitmeye yönelmişken, Mekke’nin bağrında kalmak nasıldır?

بادى وكربك خلافهم سقما ... مخمرا ثويت إذ قلبك كيف أم

¹¹⁶⁵ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 12/349.

¹¹⁶⁶ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 12/349.

¹¹⁶⁷ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 12/349.

Peki onların ayrılmaları nedeniyle kederli ve hasta olan kalbin nasıl? Üzüntün apaçık belli.

¹¹⁶⁸ بسواد مدلج ذلك قبل أم ... غادى الأحبة ظعن إن أنت هل

Sevdiklerin giderse sen de onlarla mı gidecek misin yoksa yol aldıklarından sonra karanlığa mı kalacaksın?

Ben de ona: “Aferin, tohumu yaran ve nefsi yaratan Allah’a yemin olsun ki eğer ki Kinâne’nin hepsi seni duysaydı senden çok hoşlanırlardı, kibirli Nâfi ‘ b. ‘Alkame nasıl hoşlanmasın!” dedim. Sonra ben: “O topluluğun kalbi sende kalsa bile benim için tegannî etmeye devam et.” dedim. İbn Süreyc tegannî etti ve ağaçtan bir dal alarak onunla ağaca vurmaya [bu şekilde ritim tutmaya] başladı. Ağaçtan çıkan bu ses; zakkum ağacından yapılmış çubuklarla, [kasnağa gerilmiş] koyun derisinin çalınmasıyla çıkan sestten daha güzeldi. İbn Süreyc şu sözleri tegannî etti:¹¹⁶⁹

¹¹⁷⁰ سريع المحب تلف في فالهجر ... وغربة على هجرا تجمعى لا

Ayrılık ve gurbeti bir araya getirme, çünkü ayrılık sevgilinin yok oluşunu hızlandırır.

[C. IV, s. 260]

¹¹⁷¹ ضلوع عليه اشمليت إذا دفعا ... لحبه يستطيع فديتك ذا من

Sana kurban olayım, kim sevdiği için, sevgisi kendisini kaplamış birini uzaklaştırır?

¹¹⁶⁸ el-İsfahânî, el-Eğānî, 1994, 12/350.

¹¹⁶⁹ el-İsfahânî, el-Eğānî, 1994, 12/350.

¹¹⁷⁰ el-İsfahânî, el-Eğānî, 1994, 12/350.

¹¹⁷¹ el-İsfahânî, el-Eğānî, 1994, 12/350.

Ben şöyle dedim: “*Bıkmayan usanmayan Allah’a yemin ederim ki canım sana feda olsun. Vallahi seni cahiller anlamaz. Yola koyulalım canımı kurban ettiğim.*” İbn Süreyc: “*Benim sana süre tanıdığım gibi sen de bana süre tanı da bir işimi yerine getireyim.*” dedi. Ben: “*Yap dilediğini.*” dedim ve İbn Süreyc ayağa kalktı ve iki rekat namaz kıldı, sonrasında elini ağaca vurarak [ritim tutarak]: “*Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim.*” dedi.¹¹⁷² Sonra ilerledik, topluluk dört gözle bekliyordu. [Topluluğa] Yaklaştığımızda onların içinden el-Garîd [şu sözleri] tegannî etti:¹¹⁷³

¹¹⁷⁴ حصان صهيل شرف على سمعت ... مغيرة تزال لا حى خيل من

Durmaksızın akın eden bir topluluğun atlarından, yüksek bir yerdekinin kişnemesini işittim.

İbn Süreyc öyle ağladı ki onun canı çıkacak zannettim. Ben: “*Seni ağlatan nedir ey Ebû Yahya? Sana kurban olurum, Allah seni perişan etmesin, seni kötü halde göstermesin.*” dedim. İbn Süreyc: “*Bu muhannes beni, gınâsının güzelliği ve hüzünlü sesiyle ağlattı. Vallahi bu sabî hayattayken başka kimsenin tegannî etmesi gerekmez.*” dedi. Sonrasında oturdu, istirahat etti ve [bineğine] bindi. Harekete yönelmiştik ki el-Garîd öne atılarak onlara [İbn Süreyc’in] bestesini [بلحنه] tegannî etti.¹¹⁷⁵

البقيعا سئمت وقد بالمصلّى ... ثوائى مللت قد خليلى يا

Ey dostum musallada oturmaktan sıkıldım, el-Bakî‘den usandım.

الرجوعا هويت فقد وارجعانى ... وسعدى هند ديار بلغانى

¹¹⁷² İbn Süreyc’in namazın ardından Kelime-i Şehâdet’in sözlerini tegannî etmesi dikkat çekicidir.

¹¹⁷³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/350.

¹¹⁷⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/350.

¹¹⁷⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/350.

Beni Hind ve Sa'dî diyarına getirdiler, geri döndür beni çünkü dönmek istiyorum..¹¹⁷⁶

el-Garîd'in sesi karşı dağlarda yankılandı. İbn Süreyc: “*Ey İbn Bereke, hiç bu gınâ gibisini duydun mu?*” dedi. Bize baktılar, sarhoş halde yöneldiler ve yanlarına çekip İbn Süreyc'in yüzünü öpmeye başladılar. İbn Süreyc onların yanına üç kez oturup geri kalktı, el-Garîd bir harf bile konuşmadı. İçkilerini alıp: “*Ey gönüllerin sevgilisi ve gönül pareleyicisi, ona [gönle] istediğinden biraz ver.*” dediler. İbn Süreyc elini cebine sokup oradan bir mızrab [مضربا] çıkardı. Sonra onu eline alıp udu kucağına koydu. Onunkinden daha güzel bir el [ud icrâsı] görmemiştim..¹¹⁷⁷

[C. IV, s. 261]

[Aynı şekilde onun udu gibi güzel bir] ud da [خشبة] görmemiştim. Sanki o ud bana bir mücevher gibi geldi. Sonrasında [udu] çaldı ve topluluk hep birlikte haykırdı. Sonrasında İbn Süreyc tegannî etti ve hepsi birlikte [sözleri] “لبيك لبيك” “Buyur / emret / sana geldim.” [olan gınâyı] söylediler. Tegannî ettikleri [bestesi [له اللحن] İbn Süreyc'e ait olan] hezec'in sözleri şöyleydi:

عددا ألفا لبتيك ... سيدتى يا لبتيك

Buyurun hanım efendim, binlerce kez emrinizdeyim.

مجتهدا أحببتها ... ظالمة من لبتيك

Buyur, emret çokça sevdiğim zalim kadın.

الخرّدا الجوارى نحك ... ملعبنا إلى قومی

Haydi eğlence yerine kalk, güzel câriyelerle oynayalım.

¹¹⁷⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/350.

¹¹⁷⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/351.

¹¹⁷⁸ _ بدا يدا نرفعها ... يد فوق يد وضع

Eli ele koy / vur / alkışla, elleri kaldıralım.

Herkes: “*Böyle yapalım* [devam edelim], *eli ele vurmada* [alkışla ritim tutmada] *kendimizi yarışır bulduk.*” dediler. Sonrasında [şu sözleri] tegannî ettiler:¹¹⁷⁹

عاصم لآل أحال ربع ... بالصّرائم شوقك هاج ما

Kılıçlara olan özlemini ne harekete geçirdi, o yerin Asım ailesine geçmesi mi?

التقادم على المحبّ هاج ... عهده تقادم ربع

Zamanı geçse de eskiliğine rağmen sevenin özlemini harekete geçirdi.

النواعم مع النَّاعمون ب ... والشبا النواعم فيه

Orada zarif kadınlar ve genç delikanlılarlaydı.

¹¹⁸⁰ _ المعاصم ريّا عميمة الجبين واضحة كل من

Hepsinin ışıldayan alınları, güzel bilekleri vardı.

Sonrasında ise [şu sözleri] tegannî ettiler: ¹¹⁸¹

مريض أنت البين غراب وصاح ... العصا وانشقت الحى مغانى شجاني

Mahallemin güzel meskenleri beni üzüntüye sevk etti, asa kırıldı / birliğimiz bozuldu ve ayrılığın habercisi hastalığı söyledi.

غضبيض كالمهاة خود وفيهينّ ... صباية ذاك عند دموعى ففاضت

¹¹⁷⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/351.

¹¹⁷⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/351.

¹¹⁸⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/351.

¹¹⁸¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/351.

Gözyaşlarım seller gibi aktı, gözleri ceylan gibi utangaç bakan bir kız için.

¹¹⁸² _ يفيض الرداء في دمعى كئيبا ... مروءا الفؤاد محزون ووليت

Ve mahzun bir kalp ile korkmuş bir halde, gözyaşlarım elbiseme akarken oradan ayrıldım.

Bir kuş topluluğunun yanımıza yaklaştığını gördüm. Daha öncesinde [gınâ dinlerken] hiç böyle bir şey hissetmemiştim. Topluluktakiler [İbn Süreyc’e]: “*Ey mutluluğu tamamlayan ve meclisi mükemmelleştiren! Senden payını alan mutlu olur, senden mahrum kalan hüsrana uğrar, ey kalplerin canlılığı, ruhların nefesi Allah bizi sana kurban eylesin. Bize tegannî et.*” dediler. İbn Süreyc tegannî etti: ¹¹⁸³

[C. IV, s. 262]

¹¹⁸⁴ _ تتابعا بعاذلين ت ... علم لو إنك هند يا

Ey Hind! Eğer seni kınayanların peş peşe geldiklerini bilseydin...

[Sehl b. Bereke şöyle] dedi: “*Ben onların arasından çıkıp İbn Süreyc’i gözlerinden öptüm. Topluluktakiler de atılıp onu öptüler. İbn Süreyc beni gördü, ben de ona olan şefkatimden [insanların onu sıkıştırmalarından dolayı] topluluğu ondan uzaklaştırdım.*” ¹¹⁸⁵

¹¹⁸² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/351.

¹¹⁸³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/352.

¹¹⁸⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/352.

¹¹⁸⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 12/352.

İbn Süreyc Mekke’de, Süleyman b. Abdülmelik veya el-Velîd’in halifeliği zamanında cüzzam hastalığı sebebiyle vefat etmiş ve “Desm” “دسم” denilen bir yerde defnedilmiştir.¹¹⁸⁶

Allah ona rahmet eylesin, onu affetsin günahlarını bağışlasın. Hamd Âlemlerin Rabbi olan Allah’adır.

Anlatılır ki İbn Süreyc ölümünün yaklaştığı bir vakit kızının ağladığını görmüş, kendisi de ağlayarak: “*Benim endişelerimin en büyüğü sensin. Ben senin benden sonra zayi olmandan [kötü duruma düşmenden] korkuyorum.*” demiştir. Kızı: “*Korkma, sen ne tegannî ettiysen ben de sadece onu tegannî edeceğim.*” dedi. İbn Süreyc: “*Haydi [tegannî et]*” dedi, kızı tegannî etti o da onu dinledi. [Sonrasında] İbn Süreyc: “*Aklıma senin işini kolaylaştıracak bir şey geldi.*” dedi ve sonrasında Sa’îd b. Mes’ûd el-Huzalî’yi çağırdı ve kızını onunla evlendirdi. Kızı babasının gınâlarının çoğunu öğrendi ve onu taklit etti.¹¹⁸⁷

¹¹⁸⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/255.

¹¹⁸⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/254.

1.2.7.1.5.5. Ma‘bed [معبد] Hakkında Bahsedilenler

O, Ma‘bed b. Vehb’dir. Onun, İbn Katr’ın¹¹⁸⁸ mevlâsı olan Katanî’nin oğlu olduğu söylenmiştir. İbn¹¹⁸⁹ Katan’ın [yani Ma‘bed’in] ise ‘Âs b. Vâbisa / Vâkisa¹¹⁹⁰ el-Mahzûmî’nin veya Muâviye b. Ebû Süfyân’ın mevlâsı olduğu söylenmiştir.¹¹⁹¹ Ma‘bed Ümeyyeoğulları [Emevîler] döneminin başlarında teganni etmiş ve el-Velîd b. Yezîd [743-744] zamanında Şam’da vefat etmiştir.¹¹⁹²

Ebû’l-Ferec el-İsfahânî şöyle söylemiştir: Ma‘bed öldüğünde el-Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik’in câriyesi olan Sellâme onun yatağının başına geldi, insanlar ona bakıyordu ve o ağıt yakarak [تندب] el-Ahvas’ın şu şiirini söyledi.¹¹⁹³

¹¹⁸⁸ Bu ismin el-İsfahânî’nin belirttiği şekilde (İbn Katr) olması daha makul görünmektedir. Aksi halde Nüveyrî’nin ifade ettiği şekliyle (İbn Katan) tercümenin “İbn Katan’ın mevlâsı olan Katanî” şeklinde yapılması gerekir. Nüveyrî’nin İbn Katr “قطر ابن” ve İbn Katan “قطن ابن” isimlerinin benzer olması sebebiyle hata ettiğini düşünmemiz ve el-İsfahânî’nin de bu ismi İbn Katr olarak ifade etmesi sebebiyle biz de tercümemize bu ismi “İbn Katr” şekilde aldık. Nitekim el-Eğânî’nin ilgili sayfasının dipnotunda da bu isim bu şekilde harekelenmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/61.

¹¹⁸⁹ Nüveyrî’nin metnin burada “İbn Katan” değil sadece “Katan” şeklinde geçmektedir. Ancak el-İsfahânî burada “İbn” ifadesini de kullanmıştır ki bu makul olandır çünkü Katan, Ma‘bed’in babasıdır ve bu başlık altında Ma‘bed hakkında bilgiler verilmesi gerekirken sadece babasının kimin mevlâsı olduğu hakkında bilgilerin aktarılması makul görülmemektedir. Nitekim bir önceki cümlede zaten babasının İbn Katr’ın mevlâsı olduğu ifade edilmişti. Burada da İbn Katan’ın yani Ma‘bed’in kimin mevlâsı olduğu ifade edilmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/61.

¹¹⁹⁰ el-İsfahânî bu ismi “Vabisa” “وابصة” olarak ifade etmesine rağmen Nüveyrî bu ismi “Vâkisa” “واقصة” olarak ifade etmiştir. İslam ansiklopedisinde de bu isim Vâkisa olarak geçmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/61; Fuat Günel, “Ma‘bed b. Vehb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 27/283.

¹¹⁹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/61.

¹¹⁹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/62.

¹¹⁹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/62.

[C. IV, s. 263]

الوجيع الداء كأخى ... ليلى بتّ لعمرى قد

Hayatım üzerine yemin ederim ki kesinlikle Leyla da kardeşim gibi ağırlı bir hastalıktan acı çekti.

نجيعى من أدنى بات ... متى الهّم ونجى

Kaygı benden gitti, bendeki etkisi azalmaya devam etti.

دموعى فاضت خاليا ... ربعا أبصرت كلما

Boş evi görünce gözyaşlarım sel oldu

مضيع غير لنا ن ... كا سيد من خلا قد

Üstadsız kaldık ancak o bizim için kaybolup gitmedi.

بخشوع هممنا أو ... خشعنا إن تلمنا لا

Eğer boynumuz bükülürse ya da bükmeye niyetlenirsek bizi suçlama..¹¹⁹⁴

Sellâme'ye bu savtı [besteyi] Ma'bed öğretmişti, Sellâme de bu besteye onun için ağıt yaktı [فندبته به]..¹¹⁹⁵

İshâk b. İbrâhîm el-Mevsılî şöyle demiştir: “*Ma'bed insanların gınâ konusunda en iyilerinden, sanatı [beste yapımı] ve gırtlâğı [hançeresi] en güzel olanlarındandı. O Medîne ehlinin gınâ hususunda imamıydı [önderiydi]. O, Sâ'ib Hâsir'den, Abdullah b. Ca'fer'in mevlâsı Neşît el-Farisî'den ve Benî Süleym soyundan olan Behz'in mevlâsı olan Cemîle'den ilim tahsil etti.*” Ma'bed hakkında bir şair şöyle söylemiştir..¹¹⁹⁶

¹¹⁹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/62.

¹¹⁹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/62.

¹¹⁹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/63.

لمعبد إلا السبق قصابات وما ... بعده والسريجي طويس أجاد

En ustaları Tuveys onun ardından ise Süreyc'ti ... Onları ise Ma'bed'den başka geçen kimse yoktu..¹¹⁹⁷

Aynı şekilde Ebû'l-Ferec şöyle anlatmıştır:

“el-Velîd b. Yezîd bir gün Ma'bed'i özledi ve Medîne'ye bir haberciyi onu getirmesi için gönderdi, o da Ma'bed'i getirdi. el-Velîd, Ma'bed'in geldiğinin haberi ulaşınca havuza gül suyu doldurulmasını ve içerisine misk ve za'ferân [safran] karıştırılmasını emretti. Sonrasında el-Velîd havuzun kenarına oturdu, karşısına da Ma'bed için bir minder serdirdi ve üçüncü bir kişinin görmesini engelleyecek bir perde çekti. Ma'bed getirilerek: “Müminlerin emîrine selâm ver ve şuraya otur.” denildi, o da selâm verdi ve örtünün arkasından [selamına] karşılığını aldı. Sonrasında [el-Velîd] ona: “Seni [buraya] neden getirttiğimi biliyor musun?” dedi. Ma'bed: “Allah ve müminlerin emiri en iyi bilir.” dedi. el-Velîd: “Seni methettiler, ben de seni dinlemek istedim.” dedi. Ma'bed ona: “Ben bildiğimi mi [hazır olanı mı] tegannî edeyim, yoksa müminlerin emîri mi seçer / istekte bulunur?” dedi. el-Velîd: “Sen bildiğini / hazırda olanı tegannî et.” dedi. [Ma'bed şu sözleri tegannî etti:].¹¹⁹⁸

¹¹⁹⁹ عذاء الدهر وريب تفانوا حتى ... دهرهم ريب عليهم يعدو مازال

Zamanın felâketleri onların peşini bırakmadı, sonunda yok olup gittiler, zamanın felâketleri peşi bırakmaz.

[C. IV, s. 264]

¹¹⁹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/63.

¹¹⁹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1/73.

¹¹⁹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1/73.

Câriyeler perdeyi kaldırdılar. el-Velîd kalkıp havuza atladı ve suya daldı. Sonrasında el-Velîd havuzdan çıktı ve onu câriyeler üzerindeki farklı bir kıyafetle karşıladılar.¹²⁰⁰ Sonra el-Velîd içki içti, Ma‘bed’e de içirdi ve ona: “*Benim için tegannî et ey Ma‘bed*” dedi. [Ma‘bed şu sözleri tegannî etti:].¹²⁰¹

ومسلماً زائراً نحوك عاج قد ... متيماً تجيب لا لك ما ربع يا

Ey konak, sana ne oldu da sana gelip selam veren aşığa cevap vermiyorsun?

متبسماً زهرة عن ترى حتى ... هطالة سحابة كلّ جادتك

Her yağmur bulutu tebessüm eden çiçekleri görecek kadar sana bol bol ihsanda bulundu.

دما إذا عليه حرق من وبكيت ... أجبته دعاك من تدرى كنت لو

Sana seslenenin kim olduğunu bilseydin ona cevap verir ve onun acısına üzülüp ağlardın.

Câriyeler [bir kez daha] gelip perdeyi kaldırdılar ve el-Velîd [ikinci kez] kendisini havuza attı, suya dalıp çıktı ve sonrasında o elbiseleri çıkarıp başka bir elbise giydi. Sonra içki içti ve Ma‘bed’e de içirdi ve ona [yine]: “*Benim için tegannî et ey Ma‘bed*.” dedi. [Ma‘bed de şu sözleri tegannî etti:].¹²⁰²

المحيلة الربع أئدب ... رأتنى لماً عجببت

Boş konakta ağladığımı görünce şaşırdı.

الطلولا إلا أرى لا ... أبكى الدار في واقفا

¹²⁰⁰ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 1994, 1/72.

¹²⁰¹ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 1/73.

¹²⁰² el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 1/73.

Konakta ayakta ağlıyor, harabeden başka bir şey görmüyordum.

الذمىلا يملون لا ... لأناس تبكى كيف

Bırakıp gitmekten sıkılmayan insanlara nasıl ağlıyorsun?

الرحيلا جدوا دارهم ... اطمأنت قلت كلما¹²⁰³

Ne zaman “evlerinde huzuru buldular” desem yine çıkıp gittiler.

Tegannî ederlerken el-Velîd [bir kez daha] kendisini havuza attı, sonra çıktı ve kendisine elbiseleri verildi. Sonra içki içti ve Ma‘bed’e de içirdi ve ona: “*Ey Ma‘bed, kim sultanların gözündeki değerini artırmak istiyorsa o onların sırlarını saklasın.*” dedi. Ma‘bed: “*Müminlerin emirinin bunu bana söylemesine gerek yok [ben zaten sırrı tutarım].*” dedi. el-Velîd ona: “*Ey gulâm [erkek hizmetçi], Ma‘bed’e memleketinde harcamak için on bin dinar ve yol masrafları için de bin dînâr ver.*” dedi. Bu miktarın tamamı ona verildi ve haberci [görevli] de Medîne’ye bu parayı anında götürdü. el-Velîd’in o mecliste, Ma‘bed’e elli bin dinâr verdiği de söylenmiştir.¹²⁰⁴

[C. IV, s. 265]

Ebû'l-Ferec [Ma‘bed hakkında] şu rivâyeti aktarmıştır:

“Ma‘bed, Hicaz’ın câriyelerinden olan “Taybe”¹²⁰⁵ denilen bir cariyeye gınâ öğretmiş, onu yetiştirmişti. O câriyeyi ‘Irâk ehlinde bir adam satın aldı ve onu Basra’ya götürüp burada sattı. Onu el-Ahvaz¹²⁰⁶ ehlinde bir adam satın aldı ve adam câriyeyi çok

¹²⁰³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1/73.

¹²⁰⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1/73-74.

¹²⁰⁵ el-İsfahânî bu ismi dişi geyik, ceylan manasına gelen “Zabye/Zabiyye” “ظبية” olarak ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/69.

¹²⁰⁶ Ahvaz: Güneybatı İran’da Hûzistan eyâletinin merkezi. Mustafa L. Bilge, “Ahvaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1989), 2/192.

sevdi. Cârîye, adamın gittiği her yere onunla beraber gitti ve onun için çok kıymetli bir hale geldi. Cârîye o adamın yanında bir müddet kaldıktan sonra öldü, adamın [diğer] cârîyeleri çoğu gınâyı ondan öğrendi. Adamın [ölen] cariyeye olan sevgisi ve onun için üzüntüsü devam etti ve [ölen cariyesini yetiştiren] Ma‘bed’i ve onun nerede oturduğunu soruşturdu. Adam [insanların] Ma‘bed’e olan düşkünlüğünün, teveccüh göstermelerinin ve onun gınâlarının dönemindeki diğerlerinin gınâlarından üstünlüğünün farkına vardı. Ma‘bed’e de bu adamın haberi ulaştı. Ma‘bed, Mekke’den çıkıp Basra’ya geldi. Ma‘bed Basra’ya geldiğinde adam da tam o gün o vakitte Ahvaz’a doğru yola çıkmıştı. Ma‘bed kendisini Ahvaz’a götürecek bir gemi aramaya geldi ancak adamın gemisinden başka bir gemi bulamadı, adamın gemisine bindi, ikisi de birbirini tanımıyordu, gemi yola çıktı. Übülle Nehri’ne vardıklarını adam cârîyelerine tegannî etmelerini emretti, onlar da tegannî ettiler. Tâ ki o cariyelerden biri Ma‘bed’in gınâlarından bir beste teganni etti ama Ma‘bed’in icrâ ettiği [أداء] gibi icrâ edemedi. Ma‘bed o cariyeye seslenerek: “*Ey cârîye, bu gınâ[yı okuyuşun] doğru olmadı.*” dedi. Cârîyenin efendisi sinirlenerek: “*Sen o gınâdan ne anlarsın! Dilini tut ve işine bak.*” dedi. Ma‘bed kendisini tuttu. Sonrasında cârîye o gınâdan başka besteler tegannî etti, Ma‘bed de sessiz kaldı ve konuşmadı, tâ ki Ma‘bed’in bir gınâsını tegannî edip ölçüyü kaçırana / karıştırana [أخلت] kadar. Ma‘bed durum böyle olunca cariyeye: “*Ey cârîye, bu bestede çok sayıda hata yapıp karıştırdın.*” dedi. Adam, Ma‘bed’e kızarak: “*Yazık sana! Sen kim gınâ kim. Bu yersizlikten vazgeçmiyor musun!*” dedi. Ma‘bed [yine] kendisini tuttu. Cârîyeler.¹²⁰⁷

[C. IV, s. 266]

dikkatli bir şekilde tegannî ettiler. Sonrasında cariyelerden biri Ma‘bed’in gınâlarından bir beste tegannî etti ve onda bir kısmı yapamadı. Ma‘bed ona: “*Ey sen! Bir besteyi düzgün okuyamıyor musun!*” dedi. Adam: “*Ne yaparsam yapayım bu yersizliği*

¹²⁰⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1/69-71.

*birakmıyorsun! Allah'a yemin ederim ki eğer bir daha tekrarlırsan seni gemiden attıracağım.” dedi. Ma‘bed câriyeler bitirene kadar kendini tuttu ve sessiz kaldı. [Sonrasında] Öne atılarak ilk besteyi sonuna kadar tegannî etti. Câriyeler çığlık attı ve: “Çok yaşa ey adam, [bizim için] tekrar et.” dediler. Ma‘bed: “Vallahi hayır, [yeniden okuma hususunda] cömertlik yok [tekrar etmem].” dedi.*¹²⁰⁸

Sonrasında Ma‘bed öne atılarak ikinci besteyi tegannî etti. Câriyeler efendilerine: *“Yazık sana! Vallahi bu adam insanların gınâ hususunda ey iyisi, ondan bize [besteyi] tekrar etmesini iste, bir kez tekrar etse umarız ki o besteyi ondan öğreniriz, eğer onu kaçırsak bir daha asla onun gibisini bulamayız.”* dediler.¹²⁰⁹

Adam câriyelerine: *“Onun [Ma‘bed’in] size verdiği kötü cevabı duydunuz, ben bana da benzer şekilde cevap vermesinden korkuyorum. Biz onu kötü karşıladık, o [fikrini] değiştirene kadar sabre delim.”* dedi. Sonrasında Ma‘bed üçüncü besteyi tegannî etti ve onlara [sanki] yer sarsıldı. Adam sıçrayarak Ma‘bed’i alnından öptü ve: *“Efendim ben sizin hakkınızda yanıldım, sizin seviyenizi bilemedim.”* dedi. Ma‘bed ona: *“Sen benim seviyemi bilmeden bunları bana söyledin. Senin işin aslını öğrenip kötü muamele etme konusunda acele etmemen, kaba sözler kullanmaman gerekirdi.”* dedi. Adam varacakları noktaya kadar Ma‘bed’e eşlik etti. Ma‘bed geminin sonuna doğru oturmuştu. Adam ona: *“Bu gınâyı kimden öğrendin?”* dedi. Ma‘bed: *“Hicaz’lı birinden öğrendim. Peki senin câriyelerin bu gınâyı nereden öğrendi?”* dedi. Adam: *“Câriyeler, önceden benim olan [başka] bir cariyeden öğrendiler, o da Ebû ‘Abbâd Ma‘bed’den öğrendi. O câriye benim için ruhumu bedenimden kurtarıyordu. Sonrasında Allah onu yanına aldı [vefat etti] ve onun eğitiminden geçmiş bu câriyeler kaldı. Ben artık Ma‘bed’in hayranıyım [düşkünüyüm], onu bütün mugannîlerden üstün görüyorum ve onun sanatını da tüm*

¹²⁰⁸ el-İsfahânî, el-Eğânî, 1994, 1/71.

¹²⁰⁹ el-İsfahânî, el-Eğânî, 1994, 1/71.

sanatlardan üstün görüyorum.” dedi. Ma‘bed ona: “*Sen o’sun* [beni arayan adamsın]! *Beni tanıyor musun?*” dedi. Adam: “*Hayır.*” dedi.¹²¹⁰

Ma‘bed elini keline [kel kafasına] vurarak: “*Vallahi Ma‘bed benim, sana Hicaz’dan geldim. Basra’ya bir saatte vardım, sana Ahvaz’a gelmek için gemiye bindim. Vallahi senin bu câriyelerini boşlamayacağım* [savsaklamadan bildiğimi öğreteceğim],¹²¹¹

[C. IV, s. 267]

senin için onların her birini geçmiştekinin [ölen câriyenin] *halefi yapacağım.*” dedi. Adam ve câriyeleri Ma‘bed’in eline ve ayaklarına doğru eğilip şöyle dediler: “*Kendini bizden gizledin, sana kaba hitap ettik, kötü muamelede bulunduk, sen efendimizsin ve karşılaşmak istediğimiz kişisin.*” dediler. Sonrasında adam, Ma‘bed’in kıyafetlerini değiştirdi ve ona birkaç elbise hediye etti. Aynı zamanda ona üç yüz dînâr, güzel kokular ve bunlara benzer hediyeler verdi ve onunla Ahvâz’a gitti ve câriyeleri ustalaşana kadar onun yanında kaldı. Sonrasında Ma‘bed adam vedalaşıp Hicaz’a döndü.¹²¹²

¹²¹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/71.

¹²¹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/71.

¹²¹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1/71-72.

1.2.7.1.5.6. el-Garîd¹²¹³ [الغريض] Hakkında Bahsedilenler ve Onunla İlgili Âişe

bint Talhâ'dan Gelen Haberler

İsmi Abdülmelik'tir, künyesi Ebû Zeyd'dir. Ona Ebû Mervân da denilmiştir. “el-Garîd [tâze / körpe / beyaz]” onun lakabıdır çünkü o tâze bir yüze, parlak ve yumuşak bir cilde sahipti, genç ve güzel görünümlüydü bu nedenle ona bu lakap takılmıştır.¹²¹⁴

“el-Garîd”, “her şeyin taze olanı” anlamına gelir. İbnu'l-Kelbî: “el-Garîd” kelimesi “el-İğrîd” [الإغريض] [bu kelime de taze anlamına gelmektedir] kelimesine benzemektedir. “İğrîd” kelimesinin çoğulu “eğârîd”dir [أغاريض], bu kelime dile ağır / zor geldiği için [baştaki] elif harfî düşmüş ve “Garîd” [غريض] denilmiştir.” demiştir. el-Garîd Berberî bir müvelleddi.¹²¹⁵

¹²¹³ Hakkında yazılan TDV İslâm Ansiklopedisi maddesi için bkz. Ebû Yezîd (Ebû Mervân) Abdülmelik el-Garîz (ö. 98/717 [?]): Emevîler devrinde yaşayan Mekkeli ünlü mûsikişinas. Fuat Günel, “Garîz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 13/382.

¹²¹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/573.

¹²¹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/573.

Ali b. Abdullah b. el-Hâris b. el-Ümeyye el-Asgar'ın kızları olan [Ömer b. Ebî Rebîa'nın dostu] Süreyyâ'nın ve kardeşleri er-Rudayye, Kureybe ve Ümmü Osmân'ın¹²¹⁶ âzatlısıdır.¹²¹⁷

el-Garîd'in ud [بالعود يضرب], def [بالدف ينقر] ve kadîb [بالقضيب يوقع] çaldığı söylenmiştir. Gınâdan [musikişinaslıktan] önce terziydi. Gınâyı ilk olarak 'Ubeyd b. Süreyc'den öğrendi, çünkü el-Garîd onun hizmetinde bulunuyordu.¹²¹⁸ İbn Süreyc onun [mûsikîye olan] temayül ve zarafetini, tatlı konuşmasını fark ettiğinde onun kendi gınâsını [mûsikî bilgisini] öğrenip kendisini mağlup ederek güzel yüzüyle üstün gelmesinden korktu ve ona hased etti. İbn Süreyc, el-Garîd'i kötüleyerek efendilerine şikâyet etti. Onlar el-Garîd'i gınâ öğrenmesi için onun yanına vermişlerdi, [ancak] onu suçlamaya başladılar ve sonrasında onu kovdular. Ancak el-Garîd efendilerine durumu bildirince efendileri İbn Süreyc'in amacını ve onun el-Garîd'i hased ettiğini anladılar.¹²¹⁹

Efendileri el-Garîd'e: “Ölülerimize ağıtımızı dinlemek ister misin?”¹²²⁰

[C. IV, s. 268]

¹²¹⁶ el-İsfahânî'nin İbn Süreyc ile ilgili anlattığı anekdotların bir bölümünde Sükeyne bt. Hüseyin'in, ağıt/mersiye öğretmesi için İbn Süreyc'e Abdulmelik (el-Garîd'in ismi) adındaki gulamını gönderdiği aktarılmakta ve İbn Süreyc'in Abdulmelik'in kim olduğu sorusuna “Sükeyne'nin gulamı” olduğu cevabı verilmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/210. Yani el-Garîd'in aslında en azından bir müddet Sükeyne bt. Hüseyin'in himâyesinde olduğu söylenilebilir. Nitekim Ahmet Hakkı Turabi tarafından yapılan çalışmada da el-Garîd'in “Sekîne” isminde bir kişinin himâyesinde olduğu belirtilmiş ancak bu kişinin aslında Sükeyne bt. Hüseyin olduğu fark edilmemiştir. Ahmet Turabi, “İlk Dönem İslam Dünyasında Musiki Çalışmalarına Bakış”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13-15 (14 Ocak 2014), 239.

¹²¹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/573.

¹²¹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/573.

¹²¹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/574.

¹²²⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/574.

onu öğrenip tegannî edersin.” dediler. O da “Evet” dedi. Ona mersiyeleri [المراثى] dinlettiler o da onları taklit etti ve onlara gınâsını [bestesini] çıkarttı [öğrenip öğretecek seviyeye geldi]. [İşte] el-Garîd bununla [bu besteyle] ağıt yakar [ينوح], cenazelere katılır, önüne perde çekildikten sonra ağıt yakarak kendisini dinleyen herkesi etkisi altına alırdı. Gınâları [tegannî edebildiği eserler] arttıkça insanlar üzüntülü zamanları için artık ona yönelir oldular.¹²²¹

İbn Süreyc tek bir beste okumaz, muhakkak onun içerisinde başka bir nağme [لحن] tegannî ederdi.¹²²² İbn Süreyc, el-Garîd’in seviyesini [yetkinliğini] görünce ona kinlendi ve onu haset etti. O [el-Garîd’i gözden düşürmek için] remeller [أرمال] ve hezecler [أهزاج] tegannî etti ve insanlar da bundan hoşlandılar. el-Garîd, İbn Süreyc’e [gınâlardan parça parça okuduğu için]: “Ey Ebû Yahyâ [İbn Süreyc] gınâyı böldün ve onu kısalttın [kııptın].” dedi. İbn Süreyc: “Evet ey muhannes sen babanla annene ağıt yakmaya devam et [işine bak].”¹²²³ dedi.¹²²⁴

¹²²¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/574.

¹²²² Nüveyrî, el-Eğânî’den aktarımda bulunurken bu cümledeki bir kısmı almamıştır ki el-İsfahânî’nin ifadesine göre burayı şu şekilde tercüme edebiliriz: “İbn Süreyc ne zaman bir beste tegannî etse el-Garîd onunla (o besteden faydalanarak veya ona bir ilave yaparak) başka bir beste yapardı.” el-İsfahânî’nin bu ifadesinden hareketle metnin devamında İbn Süreyc’in neden bir besteyi tam okumadığı hakkında, İbn Süreyc’in okuduğu besteyi el-Garîd’in öğrenmesini istememesi sebebiyle farklı besteleri kırparak birbirine eklediği yorumu yapılabilir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/574.

¹²²³ Köşeli parantezle verilen bu ara cümle Nüveyrî’nin metninde de el-İsfahânî’nin metninde de yer almamaktadır ancak ifadenin kapalılığını gidermek amacıyla bu kısmı Safedî’nin metninden ilave ettik. es-Safedî, *el-Vâfi bi’l-Vefeyât*, 19/280.

¹²²⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/574.

“İbn Süreyc eskiden el-Garîd’den üstün tutulurdu ancak artık üstün değil.”
denilmiştir.¹²²⁵

Birisi de şöyle demiştir: “el-Garîd daha hüznünlü şekilde tegannî ederdi, İbn Süreyc ise sanat [beste yapımı] bakımından daha ustaydı.”¹²²⁶

Ebü’l-Ferec el-İsfahânî’nin senedi el-Garîd’in ailesinin efendisinden Eyyûb b. ‘Abâye’ye ulaşan rivâyetine göre o şöyle anlatmıştır:

“Hanım efendilerimden birkaçı bana [bir durumu] anlattılar ve el-Garîd’den bahsettiler. Onlar el-Garîd’e rahmet dilediler ve şöyle söylediler:

“el-Garîd bir gün bize geldi ve bir durumu haber verdi, ancak biz ona inanmadık. Ancak sonrasında anladık ki bu anlattığı doğruymuş. İbn Süreyc komşumuzdu, biz el-Garîd’i ona teslim ettik ve ona gınâ öğretti [الغناء لَقْن]. el-Garîd insanların ses bakımından en güzellerindendi, Mekke halkı onun güzel yüzünün yanında sesinin güzelliğiyle de büyüleniyordu. İbn Süreyc bu durumu görünce onu dışladı. el-Garîd’in efendilerinden birisi ona ağıt yakmayı öğretti, o da bu alanda öne çıktı. O bir gün bana geldi ve: “Bir cin bana ağıt yakmayı yasakladı ve bana acayip bir savt / beste dinletti. Ben de bunun üzerine bir beste yaptım [لحنا عليه ابتيت]. Onu benden dinleyin.” dedi ve el-Merrâr el-Esedî’nin şu şiiri üzerine acayip bir beste teganni etti.”¹²²⁷

بكر ومن عوان من القنان وهضب ... الغضا ذى بين ما بالله لها حلفت

Zi’l-Gadâ ve Kanân tepeleri arasında, orta yaş ve gençlik arasında ona Allah adına yemin ettim.”¹²²⁸

¹²²⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/574.

¹²²⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/574.

¹²²⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/583.

¹²²⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/583.

أجر ولا ثواب من ليلي عند به ... نرى وما دلاً منك إلينا أحب

Senin nazın bize hoş gelmektedir, biz Leylâ'nın yanında ne bir sevap ne bir karşılık görüyoruz.¹²²⁹

[el-Garîd'in efendisi şöyle anlatmaya devam etmiştir:] “Biz ona [el-Garîd'e] inanmadık ve: “*O aklından böyle bir şey uydurdu.*” dedik. Her gün bize gelip: “*Dün bir cinden terci' ¹²³⁰ ve takti' ¹²³¹ yapılan bir beste dinledim ve o bestenin üzerine filanın şiiri ile bir beste yaptım.*” demeye başladı ve bu durum devam etti, biz de ona inanmadık. Bir gece Mekkeli kadınlardan bir grupla toplandık, gecemizi sohbetle geçiriyorduk, el-Garîd de o sırada Ömer b. Ebû Rebîa'nın [sözleri şöyle olan] şiirini tegannî ediyordu:¹²³²

تصير هواها فلائى نعم ... البكور جدّ زينب آل أمن

Sabahın canlılığı âl-i Zeynep'ten midir? ... Elbette, peki onun sevdası ne ile geçer?¹²³³

Gecenin bir vaktinde garip bir uğultu ve korkutucu sesler duyduk ve dehşete düştük. el-Garîd bize: “*Bu seslerde bir beste var, uyuduğumda bunu işitiyorum ve onun üzerine kendi gınâmı kurmuş halde uyanıyorum.*” dedi. Biz o gece o sese kulak kesildik

¹²²⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/583.

¹²³⁰ Terci' (ترجيع): Sesi geri çevirmek, döndürmek, titretmek, nağme yapmak, sesi boğazda tekrar etmek ve birlikte söylemek gibi manalara gelmektedir. Ayrıca bazı nağmelerin eser içerisinde tekrar edilmesi anlamına da gelmektedir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 228.

¹²³¹ Takti' (تقطيع): Kesme, kesilme, parçalara bölme anlamına gelir. Bestelenecek olan güfteyi, veznine göre taksim etmek demektir. Bu taksimattan sonra nağmeleri taksim etmeye pay denir. Günümüzde prozodi sahasında incelenir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 218.

¹²³² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/583.

¹²³³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/583.

ve o sesin nağmesinin el-Garîd'in nağmesi olduğunu anladığımızda el-Garîd'in doğru söylediğine inandık.”¹²³⁴

el-Garîd, Süleymân b. Abdülmelik ya da Ömer b. Abdülazîz'in halifeliği döneminde Yemen'de vefât etmiştir. O, Nâfi' b. 'Alkame Mekke'ye vâlî olarak görevlendirildiğinde Mekke'den kaçarak Yemen'e yerleşmiş ve burada vefat etmiştir.¹²³⁵

el-Garîd hakkında nükteli haberler ve güzel hikâyeler vardır, inşallah [şimdi de] bu konuyla ilgili destekleyici [dolaylı olarak el-Garîd'den bahsedilen] haber ve hikâyeleri göreceğiz.

Bu hikâyelerden biri Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin el-Eğânî ismiyle tercüme edilen kitabında el-Hâris b. Hâlid b. el-Âs b. Hişâm b. el-Muğîre el-Mahzûmî ile ilgili anlattığı hikâyedir. O [el-Hâris] ve Âişe bint Talhâ b. 'Ubeydullah'la ilgili olan haberin bir kısmı şöyledir:

“el-Hâris, Âişe bint Talhâ'ya aşık olmuş ve ona bir şiirinde iltifatta bulunmuştu. Âişe bint Talhâ Mekke'ye geldiğinde el-Hâris ona mektup gönderdi ki el-Hâris o dönemde Mekke vâlisiydi. Mekke'nin ondan önceki vâlisi Abdülmelik b. Mervân'dı. el-Hâris, Âişe'ye yazdığı mektubunda şöyle dedi: “*Ben sana selâm vermek istiyorum. Eğer bu senin için mümkünse izin ver.*” dedi, mektubu götüren [aracılık yapan kişi] el-Garîd'di.”¹²³⁶

[C. IV, s. 270]

Âişe bint Talha ona şöyle cevap yazdı: “*Biz haramız [ihramlıyız], helal olduğumuzda [ihramdan çıktığımızda] size izin veririz.*” dedi. Ancak Âişe bint Talha ihramdan çıktıktan

¹²³⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/583.

¹²³⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/599.

¹²³⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/223.

sonra gizlice bineğiyle yola çıktı ve el-Garîd ona ‘Asfân’da veya ‘Asfan’ın yakınlarında bir yerde yetişti, beraberinde de el-Hâris’in ona [sitemini] yazdığı mektubu da vardı. O mektupta da şu şiir yazılıydı:¹²³⁷

غدها عاجل المطايا إنّ ... سدا قلتم لو ضرّكم ما

Ne zararınız olurdu doğru söyleseydiniz...Binekler süratle yarın giderdi

نجددها الأيام على لسنا ... سلفت نعمة علينا ولها

Onun bize borcu olan bir nimet var...Günlerdir aleyhinde konuşmayı kabul edemediğimiz

يدها عندنا بذلك تمت ... نعمتها أسباب أتممت لو

Eğer onun sebeplerini tamamlarsam...Bununla onun bize yardımını tamam olur..¹²³⁸

Âişe bint Talha mektubu okuduğunda: “*el-Hâris boş söz söylemez.*” dedi. Sonra el-Garîd’e: “*Herhangi bir şey [beste] yaptın mı?*” dedi. el-Garîd: “*Evet, beni dinleyin.*” dedi ve sonrasında bu şiiri tegannî etti. Âişe: “*Vallahi biz sadece doğruyu söyledik ve sadece onun sözünü [şiirlerini] satın almak istedik.*” dedi ve şiirini de beğendi, el-Garîd’e 5 bin dirhem ve elbiseler verilmesini emretti. [Sonrasında el-Garîd’e] “*Benim için [teganniye] devam et.*” dedi. el-Garîd yine el-Hâris’in sözü olan şu şiiri tegannî etti:¹²³⁹

يجف أحدثوا ممّا فالقلب ... غد بعد البين بأنّ زعموا

Ayrılığın yarından sonra olacağını söz verdiler, yaptıklarıyla kalbi kuruttular.

تكف دموعها الجمان مثل ... بينهم أجدّ منذ والعين

¹²³⁷ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 3/223.

¹²³⁸ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 3/223.

¹²³⁹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 3/223.

Ve ayrılığından beri inci gibi gözlerden kanlı göz yaşları akar.

معترف البين بوشك كلّ ... بنا أشتّ ما وتشكو نشكو

Siz şikayet ediyorsunuz, biz de bizi yanıltandan şikayet ediyoruz, ayrılmak üzere olan herkes pişman.

تتصرف حين حنينك أقلّ ... سجم ودموعها ومقالها

Onun sözleri ve akan gözyaşları azaltacak sevgini çekip gittiğinde.¹²⁴⁰

Âişe bint Talha: “*Ey Garîd senin üzerimdeki hakkım için söyle, bu şiiri tegannî etmeni o mu [el-Hâris mi] emretti?*” dedi. el-Garîd: “*Hayır, siz ilham verdiniz efendim.*” dedi ve Âişe bint Talha ona 5 bin dirhem verilmesini emretti. Sonrasında el-Garîd’e “*Benim için el-Hâris’in başka bir şiirini teganni et.*” dedi.¹²⁴¹ el-Garîd ona Ömer b. Ebû Rebîa’nın -ki Ömer, el-Garîd’den bu şiiri, ‘Âişe’ye tegannî etmesini istemişti-¹²⁴² [sözleri şöyle olan] şiirini tegannî etti.¹²⁴³

زيننا الوجه ذلك الله جلّ ... بينا الهجر مع خلّتي أجمعت

Aramızdaki ayrılıkla birlikte bir demet çiçek topladım ... Allah o yüzü güzel etsin

قضينا والشباب العيش لذة ... منها نك ولم بينها أجمعت

Aralarında topladım ama ona kıyamadım ... Yaşamın, geçirdiğimiz gençliğin lezzetini

[C. IV, s. 271]

¹²⁴⁰ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 3/223.

¹²⁴¹ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 3/223.

¹²⁴² Ömer’in, el-Garîd’den bu şiiri ‘Âişe’ye tegannî etmesini istemesinin sebebi hikâyenin devamında açıklanmaktadır. Bkz. en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/271.

¹²⁴³ el-İsfahânî, *el-Egānî*, 1994, 3/223.

دینا تقض ولم طائلا تنل لم ... واستقلت حمولها فتولت

Onun yüklerini yükledi ve hafifletti

علینا السلام تقرأ أرسلت ... لَمَا مَكَّةَ یوم قلت ولقد

Sen Mekke'deyken bize selam gönderdiğinde

عینا الرسالة والمرسل سل ... أر الذی بالرسول الله أنعم

“Allah mektubu tam olarak ulaştıran elçiye nimetlendirsin” demiştin.¹²⁴⁴

Âişe güldü ve: “Allah seni ve İbn Ebî Rebîa'yı en güzel şekilde nimetlendirsin ey Garîd, bize onun mektubunu vererek lütufta bulundunuz, ona olan vefânız / bağlılığınız bizim size olan güvenimizi ve yönelimimizi artırıyor.” dedi. Ömer, el-Garîd'den Âişe bint Talhâ'ya bu şiirini tegannî etmesini istemişti çünkü Ömer, ‘bu şiiri Teymoğulları kızdığı için okumayı bırakmıştı,¹²⁴⁵ bunun açığa çıkmasını ve fark edilmeden okunmasını da istemiyordu. Ömer b. Ebû Rebîa, el-Garîd'e: “Eğer ona bu beyitleri gınâ içerisinde

¹²⁴⁴ el-İsfahânî, *el-Eğâni*, 3/223-224.

¹²⁴⁵ Burada Teymoğullarının neden Ömer b. Ebû Rebîa'ya kızgın oldukları ile ilgili olarak Ömer b. Ebû Rebîa'nın beğendiği hanımları şiirlerine konu etmesi ve onlara olan ilgisini sınırı aşacak derecede dile getirmesidir. ‘Âişe bint Talha bu durumdan kaçınmak istediği için câriyeleri vasıtasıyla Ömer'i kendisini diline dolamaması konusunda uyarılmış ancak Ömer her zamanki adeti üzere şiir inşâd etmeye devam etmiştir. Bu durumdan haberdar olan Teymoğulları, Hz. Ebû Bekir'in ve Talha b. Ubeydullah'ın çocukları vasıtasıyla Ömer'i uyarılmışlar, Ömer de bir daha ‘Âişe ismini şiirlerinde zikretmemek üzere Teymoğullarına söz vermiştir. Bu anlatılan anekdotta ise Ömer, söz vermesi sebebiyle açıkça şiir inşâd edememesi sebebiyle el-Garîd'den ‘Âişe'nin yanına gittiğinde kendi şiirini tegannî ederek okumasını istemiş ve bunun karşılığında 5 bin dirhem vereceğini söylemiştir. el-Garîd'in, ‘Âişe'nin “el-Hâris'in başka bir şiirini tegannî et.” demesine rağmen el-Hâris'in değil de Ömer'in bir şiirini tegannî etmesinin sebebi Ömer'in kendisine vaat ettiği 5 bin dirhemi almak içindir. el-İsfahânî, *el-Eğâni*, 1994, 3/223; Fatmatüz Zehra Kamacı, “Tâbiîn Döneminden Seçkin Bir Kadın Portresi Âişe bint Talha”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/49 (26 Ocak 2016), 149-150.

*ulaştırırsan 5 bin dirhem senindir.” demişti ve ona bu miktarı ödedi. Âişe de el-Garîd’e 5 bin dirhem verilmesini emretti.*¹²⁴⁶

Sonrasında el-Garîd onların yanından çıktı ve Abdülmelik b. Mervân’ın hanımı ‘Âtike bint Yezîd b. Muâviye ile karşılaştı. ‘Âtike o sene hacetmişti ve ona câriyeleri: “*Bu el-Garîd’dir.*” dediler. ‘Âtike onlara: “*Getirin onu bana.*” dedi, onlar da el-Garîd’i ona getirdiler. el-Garîd şöyle dedi: “*İçeri girdiğimde selam verdim o da [‘Âtike] karşılık verdi ve bana ne için geldiğimi sordu, ben de ona anlattım. Bana, “Ona [Âişe bint Talhâ’ya] teganni ettiğini bana da teganni et.” dedi ben de öyle yaptım. Onu bu kadar istekli hiç görmemiştim. Ona kendimi öne çıkaracak ve hatırlatacak şekilde Mürre b. Mahkân es-Sa’dî’nin karısına yazdığı şu şiiri teganni ettim. Bununla birlikte misâfirler de [dinlemek için] oturdu.*”¹²⁴⁷

أقول والضيف مخشى ذماته ... على الكريم وحقّ الضيف قد وجبا

Ben misafirin cömert kişiye verdiği sözden korktuğunu ve misafirin hakkının farz olduğunu söylüyorum.

يا ربّة البيت قومي غير صاغرة ... ضمّي إليك رحال القوم والقربا

Ey evin hanımı, zelil olmayıp kalk ve eşyaları kapları düzenle.

فى ليلة من جمادى ذات أندية ... لا يبصر الكلب فى ظلماتها الطنبا

Cemaziyelevvel’in bulutlu bir gecesinde... Öyle bir gece ki karanlığında bağlanmış köpek dahi görülmüyor.

لا ينبح الكلب فيها غير واحدة ... حتى يلفّ على خيشومه الدنبا

¹²⁴⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/224.

¹²⁴⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/224.

Köpek bir kere havlar havlamaz... Boynuna kuyruğu dolanıyor..¹²⁴⁸

[C. IV, s. 272]

‘Âtike tebessüm ederek: “*Evet, senin hakkın*[₁ vermek] *vacip oldu* [gerekli hale geldi] *ey Garîd, benim için teganni et.*” dedi. Ben de [şu sözleri] teganni ettim..¹²⁴⁹

يا دهر قد أكثرت فجعتنا ... بسرأتنا ووقرت في العظم

Ey zaman, yüreklerimizde acılarımızı çoğalttın ve kemiklerimize kadar işledin.

وسلبتنا ما لست مخلفه ... يا دهر ما أنصفت في الحكم

Ve arkada bırakmayıp bizi yağmaladın... Ey zaman, hüküm vermede insafı olmadın.

لو كان لي قرن أناضله ... ما طاش عند حفيظة سهمي

Eğer mücadele ettiğim bir dengim olsaydı ... Kızgınlık anında okum / payım sapmazdı.

لو كان يعطى النصف قلت له ... أحرزت قسمك فاله عن قسمي

Yarısı [ona] verilseydi, “*Sen payını aldın, benim payımı unut*” derdim..¹²⁵⁰

‘Âtike: “*Sana yarısını verdik, senin payın bizim yanımızda zâyî olmaz, senin payında bol davrandık.*” dedi ve ona [el-Garîd’e] 5 bin dirhem, Aden¹²⁵¹ elbiseleri ve çok sayıda hediye verilmesini emretti..¹²⁵²

¹²⁴⁸ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 3/224.

¹²⁴⁹ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 3/224.

¹²⁵⁰ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 3/225.

¹²⁵¹ Aden: Yemen’de bir şehir. Mustafa L. Bilge, “Aden”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/367.

¹²⁵² el-İsfahânî, *el-Egâni*, 3/225.

el-Garîd: “el-Hâris b. Hâlid’e geldim ve durumu, olan biteni ona anlattım. el-Hâris bana ‘Âişe bint Talhâ ve ‘Âtike’nin verilmesi emrettikleri hediyelerin tamamı kadar daha [hediye] verilmesini emretti. İbn Ebû Rebîa’ya geldim ve olan biteni ona bildirdim. O da bir o kadar [hediye] verilmesini emretti. O dönemde kimse benim kadar kârlı çıkmamıştır: Dünyânın en güzel iki kadını olan Âişe’yi ve ‘Âtike’yi görmek ve onların bana verilmesini emrettikleri [hediyeler], Mekke vâlisi olan el-Hâris’in ve İbn Ebû Rebî’a’nın yanında misafir olmak ve bana hediye ettikleri mallar...”¹²⁵³

Bu bölümü Âişe bint Talha ile ilgili haberlerle bitirelim, çünkü konu konuyu açıyor.

[el-Garîd İle İlgili Âişe bint Talhâ’dan Gelen Haberler]

O, Âişe bint Talha b. ‘Ubeydullah b. Osmân b. ‘Amir b. ‘Amr b. Ka‘b b. Sa‘d b. Teym’dir. Annesi Ümmü Gülsüm bint Ebû Bekr es-Sıddîk’dır [r.a.]. Âişe bir keresinde yüzünü örtmemişti ve Mus‘ab onu bu durumdan ötürü azarladığında Âişe ona: “Yüce Allah beni güzel bir yüzle güzelleştirdi. Ben insanların yüzümü görüp benim onlardan güzel olduğumu bilmelerinden hoşlanıyorum. Bu nedenle yüzümü örtmemiştim. Vallahi yüzümde kimsenin bana söyleyebileceği bir kusur yok.” demiştir.¹²⁵⁴

[C. IV, s. 273]

Ebû’l-Ferec el-İsfahânî şöyle demiştir:

¹²⁵³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/225.

¹²⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/120.

“O [Âiše bint Talha], Teymoğulları’nın kadınları gibi hırçın bir tabiata / baskın bir karaktere sahipti. Onlar Allah’ın yarattıklarının en hırçınları, eşlerinin nezdinde ise en sevilenleridir.”¹²⁵⁵

Ebû'l-Ferec şöyle devam etmiştir: “Âiše, eşi Mus‘ab b. ez-Zübeyr’i îlâ¹²⁵⁶ ile boşanmış: “*Sen bana anamın sırtı gibisin.*”¹²⁵⁷ diyerek [başka] bir odaya yerleşip orada bir düzen kurmuştu. Mus‘ab konuşmak için çok çabaladı ancak Âiše kabul etmedi. Mus‘ab, Âiše’ye [aracılık etmesi için] İbn Kays er-Rukayyât’ı¹²⁵⁸ gönderdi ve o Âiše’nin Mus‘ab’la konuşmasını istedi. Âiše, İbn Kays’a: “*Peki yeminim ne olacak?*” deyince İbn Kays da Âiše’ye: “*İşte Iraklıların fakîhi eş-Şa‘bî*¹²⁵⁹ *burada, ondan fetva iste.*” dedi. eş-Şa‘bî Âiše’nin yanına geldi ve Âiše ona durumu anlattı. eş-Şa‘bî: “*Bu bir şey [sorun] değil [keffârete gerek yok]*” dedi. Âiše de eş-Şa‘bî’ye dört bin dirhem verilmesini emretti.”¹²⁶⁰

Ebû'l-Ferec şöyle anlatmıştır:

¹²⁵⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/120.

¹²⁵⁶ Îlâ: Kocanın, eşiyle cinsel ilişkide bulunmamak üzere yaptığı yemin, kazâî boşanma sebeplerinden biri. Hamdi Döndüren, “Îlâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 22/61.

¹²⁵⁷ Zihâr: Kocanın, karısını annesine veya dinen nikâhı düşmeyecek yakınlarına benzetmesi ve bu doğrultuda Câhiliye Arapları arasında bir boşama şekli olarak bilinen uygulamayı ifade eden fıkıh terimi. Ahmet Yaman, “Zihâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 44/387. İlgili anekdotta bu uygulamayı Âiše bint Talhâ, kocası Mus‘ab b. ez-Zübeyr’e yapmıştır.

¹²⁵⁸ Ubeydullâh b. Kays b. Şüreyh er-Rukayyât (ö. 75/694): Emevîler hakkındaki siyasî hicivleriyle tanınan Kureyş şairi. Ali Şakir Ergin, “İbn Kays er-Rukayyât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 20/108.

¹²⁵⁹ Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl b. Abd(illâh) el-Hemdânî eş-Şa‘bî (ö. 104/722): Hadis âlimi, tâbiî. Kandemir, “Şa‘bî”, 38/217.

¹²⁶⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/120.

“Mus‘ab b. ez-Zübeyr, Âişe bint Talha ile evlenmeyi kafasına koyduğunda o, Abdullah b. ‘Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Sıddîk ve Sa‘îd b. el-‘Âs ile birlikte ‘Azzetü’l-Meylâ’ya geldiler. ‘Azzetü’l-Meylâ eşrâfın [soyluların] ve diğer mürüvvet sahibi kişilerin tanıdığı bir kişiydi. O, insanların en zâriflerinden ve kadınlarla ilgili işleri en iyi bilenlerindendi. Ona [Mus‘ab, Abdullah ve Sa‘îd]: “Biz evlenmek istiyoruz, bizim için [evlenmek istediğimiz kadınlara] bakar mısın [bizim için onları değerlendirir misin]?” dediler. ‘Azzetü’l-Meylâ, Mus‘ab’a: “Ey İbn Ebî Abdullah kiminle evleneceksin?” dedi. Mus‘ab: “Âişe bint Talha’yla” dedi. ‘Azzetü’l-Meylâ: “Peki sen ey İbn Ebî Ühayha?” dedi. O [Sa‘îd]: “Âişe bint Osmân b. Affân’la” dedi. ‘Azzetü’l-Meylâ [Abdullah’a]: “Peki ya sen ey İbn es-Sıddîk?” dedi, o: “Ümmü’l-Heysem bint Zekerîyya b. Talha’yla” dedi. ‘Azzetü’l-Meylâ: “Ey câriye, ayakkabılarımı getir.” dedi ve onları giydi ve beraberindeki hizmetçisiyle birlikte yola çıktı, [görüşmeye ilk olarak] Âişe bint Talha ile başladı. Ona: “Sana kurban olayım, biz Kureyş’in bir yemeğinde ya da cenaze törenindeydik. Onlar kadınların güzelliği ve yaratılışları hakkında birbirleriyle konuştular ve senin hakkında da konuştular ancak seni nasıl nitelendireceklerini bilemediler. Kurbanın olayım, elbiseni çıkar.” dedi. Âişe de öyle yaptı, yaklaştı, sırtını döndü ve güzelliğini gösterdi. ‘Azzetü’l-Meylâ, Âişe’ye: “Kıyafetini alabilirsin.” dedi. Âişe de: “Ben senin isteğini yerine getirdim ancak benim de bir isteğim var.” dedi. ‘Azzetü’l-Meylâ ona: “Senin isteğin nedir? Sana kurban olayım.” dedi. Âişe: “Benim için bir savt / beste tegannî et.” dedi. ‘Azzetü’l-Meylâ, Cemîl b. Abdullah b. Ma‘mer el-‘Ûzrî’nin¹²⁶¹ şu şiiri üzerine kendi nağmesini [لحنها] tegannî etti:¹²⁶²

¹²⁶¹ “Cemîlü Büseyne” diye tanınan meşhur Arap şairi Cemîl b. Abdullah b. Ma‘mer el-Uzrî (ö. 82/701) Nadir Karakuş, “Mugannî İbn Süreyc ve Emevîlerde Kültürel Hayat”, *İlahiyat Akademî* 19 (30 Haziran 2024), 210.

¹²⁶² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/121.

فالحيل الأصيفر بين وأترابها ... جمل من بالمحلة عوجا خليلي

Dostum, toprağı el-USayfer ve el-Hayl arasında olan çarpık bir yerde

والوبل بالريح الأيام تعاقبها ... اليلي رسمها عفا قد بمغان نقف

Günlerdir rüzgar ve yağmurdan yıpranmış, kullanılamaz hale gelmiş meskenlerde duruyoruz..¹²⁶³

[C. IV, s. 274]

النمل مدرج جلدها أعلى لأندب ... بجلدها الصغار التمل درج فلو

Küçük karıncalar üzerinde gezse, üst kısmı karıncaların yürüyüşünden hırpalanırdı.

الطفل بالشادن النسوان في تشبهه ... ومقلة جيدا الله خلق وأحسن

Boynu ve gözleri bakımından Allah'ın yarattıklarının en güzeli, öyle ki kadınlar arasında güzelliğı geyik yavrusuna benzetilir..¹²⁶⁴

Âişe, ‘Azzetü’l-Meylâ’yı gözlerinin arasından öptü ve ona 10 tane elbise vererek, ilgi çekici gümüşlerle yolculadı ve o hediyeleri de mevlâsıyla gönderdi. ‘Azzetü’l-Meylâ [diğer] kadınlara da gelerek onlarla da bunun gibi konuştu. Sonrasında gölgelikte [bekleyen] topluluğun yanına geldi, onlar ‘Azzetü’l-Meylâ’ya: “*Ne yaptın?*” dediler. ‘Azzetü’l-Meylâ: “*Ey İbn Ebî Abdullah, Âişe’den söz edecek olursam; vallahi ben önden ve arkadan [baktığımda] onun gibisini görmedim, dar omuzlar, geniş kalça, dik göğüs kafesi, tertemiz dişler, kusursuz yüz, uzun saçlar, dolgun göğüs, ince bel, güzel karın, güzel bacaklar, yukarıdan aşağıya çok güzeldi. [Ancak] onda iki kusur var ki onlar büyük kulaklar ve büyük ayaklar. Ancak bu kusurlardan birini başörtüsü, diğerini de*

¹²⁶³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/121.

¹²⁶⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/121.

ayakkabılar örtüyor. Âişe bint Talha böyleydi.” dedi. Sonrasında ‘Azze: “Sana gelecek olursak ey İbn Ebî Uhayha, vallahi ben Âişe bint Osmân gibi [güzel] yaratılmış bir kadın kesinlikle görmedim. Onda bir kusur yok, adeta ona boşuna üstünü çıkarttım ancak yüzünde bir leke var. Bana danışırsan sana tavsiyede bulunurum.” dedi. İbn Ebî Uhayha: “Söyle tavsiyeni.” dedi. ‘Azze: “Onun yüzüne alışırsın [bence onunla evlen].” dedi. ‘Azze: “Sana gelirsek ey İbn es-Siddik; vallahi Ümmü’l-Heysem gibisini görmedim. O sanki kıvrılmış bir ip gibiydi ya da sanki kumun üzerinde ikiye katlanmış bir yılan gibiydi. Ona iki tarafından sarılmak istesen yapabilirsin, ancak çelimsiz bir göğsü var. Sen ise geniş göğüslüsün, senin göğsün de böyle olsaydı [çelimsiz / dar olsaydı] onu şimdi olduğu gibi dolduramazdı [saramazdın].” dedi ve [Bu şekilde] ‘Azzetü’l-Meylâ adamlarla kadınları birleştirdi ve onları evlendirdi.”¹²⁶⁵

Yine Ebû’l-Ferec şöyle anlatmıştır:

“Mus‘ab b. ez-Zübeyr, Âişe bint Talha ile Abdullah b. ‘Abdurrahman b. Ebî Bekr’den sonra evlenmiştir. Âişe bint Talha, Ümmü’l-Mü’minîn [Müminlerin Annesi] olan teyzesi Hz. Âişe’ye benziyordu. Hz. Âişe onu [Âişe bint Talha’yı] kardeşinin oğlu olan Abdullah b. ‘Abdurrahman b. Ebî Bekr ile evlendirdi. O [Abdullah]¹²⁶⁶

[C. IV, s. 275]

Âişe bint Talhâ’nın ilk evlendiği kişidir. Âişe bint Talha, onun dışındaki [Abdullah b. ‘Abdurrahman b. Ebî Bekr] eşlerinden çocuk doğurmamıştır. Ondan ‘İmrân -bu onun künyesidir-, ‘Abdurrahman, Ebû Bekr, Talha ve Nefise doğmuştur, çocuklarının her birinden torunları vardır.”¹²⁶⁷

¹²⁶⁵ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 11/121-122.

¹²⁶⁶ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 11/122.

¹²⁶⁷ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 11/122.

Ben de [kitabın yazarı Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî], Talha b. Abdullah b. ‘Abdurrahman b. Ebû Bekr’in soyundan gelen Leys b. Talha’danım. Burada işlenen konunun benim soyumla ilgisi olmadığı için ayrıntıya girmiyorum.

Ebû'l-Ferec şöyle demiştir:

“Âişe bint Talha kocasına karşı sert tavır alarak kızgın bir şekilde evinden çıktı ve müminlerin annesi Hz. Âişe’ye gitmek istedi. Ebû Hüreyre [yolda] onu gördü ve Yüce Allah’ı tesbih ederek: “O sanki *Hûri’l-‘Îyn’den*¹²⁶⁸ biri.” dedi. Âişe bint Talha, [teyzesi] Hz. Âişe’nin yanında yaklaşık 4 ay kaldı. [Âişe’nin kocası] Abdullah da Hz. Âişe’nin ailesindendi. Hz. Âişe, [yeğeni] Abdullah’a: “*Ben senin îlâ’ yemini*¹²⁶⁹ etmiş olmandan korkuyorum.” diye haber gönderdi ve Âişe bint Talha ile onu birleştirdi. Abdullah eşini seviyordu. Abdullah’a “*Boşa onu.*” dediklerinde o [hanımını sevdiğine dair şu şiiri] söylemiştir:¹²⁷⁰

نائم أحلام، الهم على مقبلا ... ثاويا لأصبح طلقها يقولون

Keder içerisinde gömülüp kalayım, diye ondan boşanmamı söylüyorlar, rüyalarında görürler.

العظائم لإحدى عندى زلفة لهم ... أحبهم بيت أهل فراقى وإنَّ

Ve sevdiğim Ehl-i Beyt’ten ayrı kalmak benim için büyük bir kayıp.¹²⁷¹

¹²⁶⁸ Âyet-i kerîmeye atıfla kullanılan “ceylan gözlü eşler” anlamındaki ifade. *Kur’an Yolu Meâli*, ed-Duhân, 44/54.

¹²⁶⁹ Îlâ: Kocanın, eşiyle cinsel ilişkide bulunmamak üzere yaptığı yemin, kazâî boşanma sebeplerinden biri. Döndüren, “Îlâ”, 22/61.

¹²⁷⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/122-123.

¹²⁷¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/123.

Abdullah bir süre sonra vefat etti, Âişe bint Talha da o vefat ettiğinde yanındaydı. Âişe eşi için ağzını açmadı [olumlu manada güzel bir şey söylemedi]. Müminlerin annesi Hz. Âişe bu durumu Âişe bint Talha'nın bir eksikliği / ayıbı olarak ifade etmiştir. Hz. Âişe, Âişe bint Talha'yı, Abdullah'ın vefatının ardından Mus'ab b. ez-Zübeyr ile evlendirdi. Mus'ab Âişe'ye mehir olarak 500 bin dirhem verdi, bir bu kadar da hediye ona etti.”¹²⁷²

“Âişe birçok kez Mus'ab'a tavrı koymuştur. Bu durumla ilgili olarak şöyle anlatılmıştır: Mus'ab bir gün onun yanına geldi, yanında 20 bin dînâr değerinde inciler getirerek Âişe'yi uyandırdı ve odaya incileri saçtı. Âişe ise buna karşılık: “Benim uykum[un bölünmemesi] bana bu incilerden daha hoş geliyor.” cevabını verdi.¹²⁷³ Âişe'nin bu [tavırlı] tutumu devam etti ve sonunda Mus'ab bu durumu kâtibi İbn Ebû Ferve'ye şikâyet etti. O, Mus'ab'a: “Eğer bana izin verirsiniz size yardımcı olurum.” dedi. Mus'ab: “İzin veriyorum, istediğini yap.” dedi. İbn Ebû Ferve gece vakti Âişe'ye geldi, beraberinde de iki siyahî vardı, Âişe'nin yanına girmek için izin istedi. Âişe:¹²⁷⁴

[C. IV, s. 276]

“Bu saatte mi?” dedi. İbn Ebû Ferve: “Evet” dedi. Âişe izin verdi ve o içeri girdi. İbn Ebû Ferve iki siyâhîye: “Tam buraya bir çukur kazın.” dedi. Âişe'nin câriyesi İbn Ebû Ferve'ye: “Çukuru ne yapacaksınız?” dedi. İbn Ebû Ferve: “Hanımınıza [Âişe'ye] yazık olacak, bu zâlim [Mus'ab] onu [Âişe'yi] diri diri gömmemi emretti, o Allah'ın yarattıklarından, haram olan kanı en çok döken kişidir.” dedi. Âişe: “Bana izin ver ona [Mus'ab'a] gideyim.” dedi. İbn Ebû Ferve: “Buna imkan yok.” dedi ve iki siyâhîye: “[Çukuru] kazın.” dedi. Âişe onun ciddiyetini görünce ağladı ve: “Ey İbn Ebû Ferve, sen

¹²⁷² el-İsfahânî, el-Eğāmî, 1994, 11/123.

¹²⁷³ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 1994, 11/123-124.

¹²⁷⁴ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 1994, 11/123.

beni kesin öldürecek misin?” dedi. İbn Ebû Ferve: “Evet, ben biliyorum ki senden sonra Allah onu rezillik içerisinde bırakacak ancak o çok kızdı ve onu öfke kapladı.” dedi. Âişe: “Neye kızdı?” dedi. İbn Ebû Ferve: “Ona karşı tavır almandan / ona yaklaşmamandan dolayı kızdı. O, senin onu sevmediğini ve başkasına yöneldiğini zannediyor ve [bu sebeple] cinnet geçirdi.” dedi. Âişe: “Allah aşkına ona geri git.” dedi. İbn Ebû Ferve: “Onun [Mus‘ab’ın] beni öldürmesinden korkuyorum.” dedi. Âişe ve câriyeleri ağladı. İbn Ebû Ferve Âişe’ye: “Sana acıdım.” dedi ve canı pahasına da olsa [Mus‘ab’la konuşacağına dair] yemin etti. [Sonrasında] İbn Ebû Ferve, Âişe’ye: “Peki [Mus‘ab’a] ne söyleyeyim?” dedi. Âişe: “Ona bir daha asla böyle yapmayacağımı [Mus‘ab’a tavır koyup yanaşmamazlık yapmayacağımı] bildir.” dedi. İbn Ebû Ferve: “Peki benim kazancım ne olacak?” dedi. Âişe: “Yaşadığım sürece hakkını koruyacağım.” dedi. İbn Ebû Ferve: “Bana yeminler et.” dedi, Âişe de yeminler etti. İbn Ebû Ferve, iki siyâhîye: “Durun [çukur kazmayı bırakın].” dedi. [Sonrasında] İbn Ebû Ferve, Mus‘ab’a geldi, ona durumu bildirdi: “Yeminler ettirerek onun doğruluğundan emin oldum.” dedi. Mus‘ab Âişe’ye güvendi, Âişe’de [ona] güvendi, sonrasında da Âişe Mus‘ab’la barıştı.”¹²⁷⁵

Mus‘ab, Âişe’yi en çok severdi. Âişe’nin zamanında; güzellik, diyânet,¹²⁷⁶ hoşluk, görünüm, şıklık ve iffet bakımından onun bir benzeri yoktu. Âişe bir gün Kureyşli kadınları davet etmişti. Onlar Âişe’ye geldiklerinde Âişe onları kokulu bitkiler, meyveler, parfüm ve buhurdanlık konulmuş olan yere oturttu. Âişe o kadınlardan her birine süslü elbiselerden, kumaş vb. şeylerden hediyeler verdi ve ‘Azzetü’l-Meylâ’yı da davet etti. Ona da [diğer kadınlara verdiği gibi] hediyeler verdi, [ancak] ona [diğerlerinin] iki katı

¹²⁷⁵ el-İsfahânî, *el-Eğâni*, 1994, 11/123.

¹²⁷⁶ el-İsfahânî “diyânet” kelimesi yerine “kibarlık/naziklik” anlamına gelen “demâse” “نماسة” kelimesini kullanmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğâni*, 1994, 11/124.

kadar hediye verdi ve ona: “Ey ‘Azze bize tegannî et.” dedi. ‘Azze de onlara İmruülkays’ın.¹²⁷⁷ [sözleri şöyle olan] şiiri üzerine tegannî etti.¹²⁷⁸

والمبتسم المقبل لذيذ ... اللثات شنيب أغر وثغر

Öpmesi ve tebessümü çok hoş olan parlak beyaz dişlere sahip bir ağız.¹²⁷⁹

[C. IV, s. 277]

الحكم عليك يقضى وبالظن ... به ظن غير ذقته وما

Onun lezzeti onun hakkındaki zandan ibarettir ve senin hakkında da zanla hüküm verilecektir.¹²⁸⁰

Mus‘ab da onların yakınındaydı, beraberinde de onun [Mus‘ab’ın] kardeşleri vardı. Mus‘ab ayağa kalktı ve onlara yaklaştı, [araya] örtü çekilmişti. Oraya seslendi: “Ey filan kişi, biz onun [Âişe’nin -şiirde ifade edildiği üzere- ağzının] tadına baktık ve onu senin anlattığın gibi bulduk, Allah seni mübârek kılsın ey ‘Azze.” dedi ve Âişe’ye [şöyle] haber gönderdi: “Biz, sen yanındakilerle beraberken yanınıza gelemeyiz ancak ‘Azze’ye izin verirseniz bu besteyi bize teganni etsin, sonra size geri döner.” dedi. Âişe izin verdi ve ‘Azze onlara [Mus‘ab ve kardeşlerinin yanına] gitti ve onlara bu besteyi birkaç kez teganni etti. Mus‘ab’ın neredeyse sevinçten aklı gidecekti. Sonrasında Mus‘ab ‘Azze’ye:

¹²⁷⁷ İmruülkays: Ebû Vehb (Ebû’l-Hâris / Ebû Zeyd) Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilü’l-Mürâr (ö. 540 dolayları): Câhiliye devrinin tanınmış Arap şairi. Ahmet Savran, “İmruülkays b. Hucr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 22/237.

¹²⁷⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/124.

¹²⁷⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/124.

¹²⁸⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/124.

“Ey ‘Azze, sen sözü ve niteliği güzelleştiriyorsun.” dedi ve Âişe’nin meclisine geri dönmesini emretti.”¹²⁸¹

[Ebû’l-Ferec] şöyle aktarmıştır:

“Âişe, Mus‘ab öldürülünceye kadar onun yanında kaldı. Mus‘ab [Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân tarafından] öldürüldükten sonra [halifenin kardeşi olan] Bişr b. Mervân¹²⁸² Âişe’ye, evlilik teklifi etti. [O sırada] Şam’dan Ömer b. ‘Ubeydullah b. Ma‘mer et-Teymî gelerek Kûfe’ye yerleşmişti. Ömer b. ‘Ubeydullah’a Bişr b. Mervân’ın Âişe’ye evlilik teklifi ettiğinin haberi ulaştı ve Ömer Âişe’ye bir câriye göndererek câriyeye: “*Amcamın kızına [Âişe’ye] şöyle söyle: Amcanın oğlu [Ömer] sana selam söylüyor ve: “Ben sana bu buruşuk suratlı koca göbekliden daha hayırlıyım ve ben amcanın oğluyum, senin üzerinde daha çok hakkım var. Eğer benimle evlenirsen evini hayırla doldururum.”* dedi. Âişe de Ömer b. ‘Ubeydullah’la evlendi ve el-Hîre’de düğünleri yapıldı ve Âişe için 4 zirâ‘ genişliğinde 7 tane döşek hazırlandı ki o gece olduğunda bunun sayısı 9’a çıktı. Âişe, Ömer’i hanımı olarak karşıladı ve ona: “*Ebâ Hafs, sana kurban olayım, bütün eksikleri tamamlamışsın.*” dedi.”¹²⁸³

Denilmiştir ki: “Ömer Âişe ile evlendiğinde ona 500 bini mehir, 500 bini hediye olarak bir milyon dirhem verdi ve Âişe’nin câriyesine de: “*Eğer bu gece Âişe’nin yanına girebilirim / onunla zıfafa girebilirim bin dînâr senindir.*” dedi ve [değerli bir] malın Âişe’nin odasına taşınmasını ve üzerinin örtü ile örtülmesini emretti. Âişe odadan çıkıp cariyesine: “*Bu nedir? Yatak örtüsü mü yoksa kıyâfet mi?*” dedi. Câriye: “*Ona bakabilirsiniz [efendim].*” dedi ve Âişe onun [değerli bir] mal olduğunu görünce tebessüm etti. Câriye: “*Bu hediye size gönderenin karşılığı bu geceyi yalnız geçirmesi*

¹²⁸¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/124.

¹²⁸² Kamacı, “Tâbiîn Döneminden Seçkin Bir Kadın Portresi Âişe bint Talha”, 146.

¹²⁸³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/124.

mi?” dedi. Âişe: “*Hayır vallahi, ben süslenip hazırlanmadan olmaz.*” dedi. Cârîye: “*Ne olur? Vallahi senin yüzün her süsten ve ellerine sürdüğün her kokudan ya da senin olan elbise, mal ve örtüden daha güzel, sen istersen ona izin verirsin.*” dedi.¹²⁸⁴

[C. IV, s. 278]

Âişe: “*Tamam öyleyse.*” dedi ve Ömer b. ‘Ubeydullah’a giderek ona: “*Gece bizimle kal.*” dedi. Ömer akşam yemeğinin sonuna doğru onların yanına geldi. Ömer’e yemek getirdiler, o da tabağı bitirene kadar yemeğini tamamen yedi ve elini yıkadı. Ömer’e abdest alıp almayacağı soruldu, o da abdest alacağını söyledi. Abdest aldı ve benim [Âişe] canım sıkılıp uyuyuncaya kadar namaz kıldı. Sonra Ömer, Âişe’ye: “*İzniniz var mı?*” dedi. Âişe de “*Evet, [yatağa] gir.*” dedi ve örtüyü üstlerine örttü. Sabah olduğunda Âişe, Ömer’in başının yanında duruyordu. Ömer: “*Bir şey mi söyleyeceksin?*” dedi. Âişe: “*Evet, vallahi ben senin gibisini görmedim.*” dedi. Ömer güldü ve elini Âişe’nin omzuna [hafifçe] vurarak ona: “*Amcanın oğlunu nasıl buldun?*”¹²⁸⁵ dedi. Âişe güldü ve yüzünü kapatıp şöyle dedi:¹²⁸⁶

الخبر نرض فلم وبلوناك ... لنا تحل فلم رأيناك قد

Sizi görmüş ancak tatmamıştık ... Duyduğumuza razı olmadık, sizi tecrübe ettik.¹²⁸⁷

Âişe, Ömer b. ‘Ubeydullah’ın yanında, Ömer [Hicrî] 82 [Mîlâdî 701] senesinde ölünceye kadar sekiz sene kaldı.

¹²⁸⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/125.

¹²⁸⁵ el-İsfahânî’nin bu anekdotu anlattığı bölümde “كيف رأيت ابن عمك؟” “Amcanın oğlunu nasıl buldun?” şeklinde bir ifade yer almamaktadır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/125.

¹²⁸⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/125.

¹²⁸⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/125.

Ömer vefat ettiğinde Âişe onun için ayakta yas tuttu / iyiliklerini bir bir saydı [ندبته]. Âişe önceki eşlerinde oturarak yas tutmuştu. Âişe'ye bu durum sorulduğunda o: “Ömer eşlerimin arasında bana en cömert davrananı, en müsamahalı olup merhamet edeniydi. Onun ardından evlenmek istemiyorum.” demiştir. [Arap geleneğinde] Kadın, eşinin ardından ayakta yas tutarsa, kocasının ardından asla evlenmezdi. Âişe bint Talha da eşi Ömer b. ‘Ubeydullah’ın ardından evlenmedi.¹²⁸⁸

Yine Âişe bint Talha ile ilgili haberlerden birinde, Ebu'l-Ferec el-İsfahânî'nin rivâyet ettiği ve senedi Yezîd b. ‘İyâz’a ulaşan habere göre o şöyle demiştir:

“Âtike bint Yezîd b. Muâviye, [eşi] Abdülmelik'ten [‘Âbdülmelik b. Mervân'dan] Hac için izin istemişti. Abdülmelik ona izin verdi ve: “İhtiyaçlarını arz et ve hazırlan. Âişe bint Talha da Haccedecek. [Gösterişte Âişe'den geri kalma].” dedi. ‘Âtike de öyle yaptı ve yapabildiği ölçüde gösterişli şekilde hazırlığını tamamladı. ‘Âtike Mekke ve Medîne arasındayken bir kâfile geldi ve ‘Âtike'nin hac kâfilesini sıkıştırdı ve topluluğu dağıttı. ‘Âtike: “Bunun Âişe bint Talha olduğunu düşünüyorum.” dedi ve o kâfileyi soruşturdu. ‘Âtike'ye, “Bunlar Âişe'nin hizmetçileridir.” dediler. Sonra bundan daha büyük bir kâfile geldi. Oradakiler: “[Bu] Âişe'dir, [bu] Âişe'dir.” dediler. Bu kâfile [de] onları sıkıştırdı ve ‘Âtike bu kâfilenin kime ait olduğunu sordu.”¹²⁸⁹

[C. IV, s. 279]

Oradakiler: “Bunlar Âişe'nin kuaförleridir.” dediler. Sonrasında bu kâfileden başka kâfileler geldi. Sonrasında ise 300 adet binek ve bunların üzerinde kubbe [gölgelik] ve

¹²⁸⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/125.

¹²⁸⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/127.

tahtirevanların olduğu bir kâfile ile karşılaştılar. ‘Âtike [bu gösterişi abartılı bularak]: “Allah katında olanlar daha iyi ve daha kalıcıdır.”¹²⁹⁰ dedi.¹²⁹¹

[Ebû'l-Ferec] şöyle aktarmıştır:

“Âişe bint Talha, Hişâm b. Abdulmelik’i ziyaret etti. Hişâm ona: “Ziyaretinin sebebi nedir?” dedi. Âişe: “Gök yağmurunu tutuyor [kuraklık var], sultan da hakkı vermiyor.” dedi. Hişâm: “Ben seninle aynı asıldanım [akrabanım] ve senin hakkını da biliyorum.” dedi. Sonrasında Ümeyyeoğullarının önde gelenlerine haber göndererek “Âişe yanımda, siz de bu gece yanımda olun.” dedi ve toplandılar. Araplar, onların şiirleri ve eserleri hakkında ne konuştularsa Âişe onlarla o konuda uzun uzun konuştu [bilgi birikimini gösterdi]. Hangi yıldız doğmuş, hangi yıldız batmış ise Âişe onun da ismini söyledi. [Bu durum karşısında] Hişâm Âişe’ye: “İlk söylediklerini [bilmene] şaşırmadım ancak ilm-i nücûmu [astronomiyi / gökbilimini] nereden öğrendin?” dedi. Âişe bint Talha: “Teyzem Hz. Âişe’den (r.a.).” dedi. Hişâm, Âişe’ye 100 bin dirhem verilmesini emretti ve onu Medîne’ye yolculadı.”¹²⁹²

[Ebû'l-Ferec şöyle devam etmiştir:] “Âişe dul kaldığında bir sene Mekke’de, bir sene Medîne’de kalmaya başladı. Âişe, Tâif’teki büyük mülküne ve buradaki büyük sarayına [da] gidiyordu. Burada geziyor / hoşça vakit geçiriyor ve akşamları da burada meclis kuruyor ve onun huzurunda okçular yarışıyor. [Bir gün] Şâir en-Nümeyrî¹²⁹³

¹²⁹⁰ Kur’an Yolu Meâli, eş-Şûrâ 42/36.

¹²⁹¹ el-İsfahânî, el-Eğânî, 1994, 11/127.

¹²⁹² el-İsfahânî, el-Eğânî, 1994, 11/128.

¹²⁹³ Muhammed b. Abdullah en-Nümeyrî (v. 90/708). Kamacı, “Tâbiîn Döneminden Seçkin Bir Kadın Portresi Âişe bint Talha”, 150.

Âişe'ye uğradı. Âişe onun da [meclise] katılmasını istedi ve “Onu getirin.” dedi. en-Nümeyrî’i getirdiler.¹²⁹⁴

Âişe, en-Nümeyrî’ye: “*Bana Zeyneb için söylediğin şiiri*¹²⁹⁵ *inşad eder misin?*.” dedi. en-Nümeyrî bundan çekinerek: “*O amcamın kızı ve bu çok geçmiş bir zamanda kaldı* [Ben Zeyneb için bu şiiri çok eskiden söylemiştim].” dedi. Âişe: “*Kimseye söylemeyeceğime dâir sana yemin ederim.*” dedi. en-Nümeyrî, Âişe’ye [şu sözleri] inşâd etti:¹²⁹⁶

معتمرات للرحمن يلبّين ... عشية رحن ثم بفح نزلن

Fah’a yerleşip sonrasında akşam vakti yola çıktılar, Allah’a [umre için] telbiye getiren [kadınlar] olarak.

معنجات اللّيل جنح ويخرجن ... التّقى من الأكف أطراف يخمرن

Takvalarından dolayısıyla ellerinin uçlarına kadar örtüyor ve gecenin karanlığında örtünerek çıkıyorlar.

حذرات يلقينه ان من وكّن ... راعها التّميرى ركب رأت ولما¹²⁹⁷

O Nümeyrî’nin bineğini gördüğünde korktu, [kadınlar] onlarla karşılaşmaktan çekiniyorlardı.

خفرات نسوة في زينب به ... مشت أن نعمان بطن مسكا تضوع¹²⁹⁸

¹²⁹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/128.

¹²⁹⁵ Bu şiir şâir en-Nümeyrî’nin, Emevî valisi Haccâc b. Yûsuf ’un (v. 95/714) kız kardeşi Zeyneb bint Yûsuf hakkında inşâd ettiği şiirdir. Kamacı, “Tâbiîn Döneminden Seçkin Bir Kadın Portresi Âişe bint Talha”, 150.

¹²⁹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/128.

¹²⁹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/128.

¹²⁹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/129.

Ve Zeynep orada yürüdüğünde Nu‘mân vadisine misk kokusu yayıldı.

[C. IV, s. 280]

Burada ismi geçen Zeyneb, el-Haccâc’ın kız kardeşi olan Zeyneb bint Yûsuf es-Sekaffî’dir. en-Nümeyrî onu seviyor ve ona iltifatta bulunuyordu. en-Nümeyrî’nin Zeyneb’le ilgili haberlerinin açıklanması uzun süreceği ve konumuz dışı olduğu için bunlara yer vermiyoruz.

[Ebû’l-Ferec şöyle devam etmiştir:] Âişe, en-Nümeyrî bu şiiri inşâd ettiğinde ona: *“Vallahi güzellikten başka bir şey söylemedin; cömertlikten, iyilikten, dîne ve takvaya uygun olandan başka bir şey tarif etmedin.”* dedi ve ona bin dirhem verdi. Başka bir toplulukta en-Nümeyrî ‘Âişe’ye görüldüğünde Âişe: *“Onu [en-Nümeyrî’yi] bana gönderin.”* dedi ve en-Nümeyrî geldi ve Âişe yine ona: *“Benim için Zeyneb hakkındaki şiirini inşad et.”* dedi. en-Nümeyrî: *“el-Hâris’in senin hakkında yazdığı sözü [şiiri] inşâd edeyim.”* dedi ve Âişe’nin mevlâları [hizmetlileri / köleleri] en-Nümeyrî’yi [engellemek için] öne atıldılar ve *“O şiiri bırak, Âişe, amcanın kızı hakkında yazılanı istiyor, haydi.”* dediler. en-Nümeyrî, Âişe’ye [şu sözleri] inşad etti:¹²⁹⁹

الشرق مطلع بلبك وغدا ... الخلق بأحسن الأمير ظعن

Emir yaratılmışların en güzelini aldı ve yola çıktı ve kalbin doğunun doğuşuna gitti.

بالوسق ينوء الضعيف نهض ... عجيزتها تثقلها وتنوء

Onun yükü, aciz bırakışı ağır geliyor, tıpkı zayıf birinin ağır bir yükü taşıması gibi zorluyordu.

الطلق بكواكب غدا إلا ... بطلعتها زوجا صبحت ما

¹²⁹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/129.

Ne zaman onun [güzel] yüzüyle [birlikte] güne başlasam, o sanki talih yıldızları gibi parlardı.

بالعشق وليس الجنون هذا ... بها كلفت تيم من بيضاء

O aşık olduğum beyaz tenli [kadın], ki ona olan aşkım [sıradan bir] aşk değil, delilikti.

Âişe: “Vallahi o [en-Nümeyrî] güzel olandan başka bir şey söylemedi. Benim hakkımda “Ne zaman onun [güzel] yüzüyle [birlikte] güne başlasam, o sanki talih yıldızları gibi parlardı.” dedi ve benim, beni doğuya götüren emirle evlendiğimi söyledi. Ona [en-Nümeyrî’ye] bin dirhem verin ve iki tane cübbe verin, nezaketimizi geri çevirme ey Nümeyrî.” dedi.¹³⁰⁰

Allah en iyi bilendir. [Şimdi] Mugannîlerin [mûsikîşinasların] haberlerine geri dönelim.

1.2.7.1.5.7. Muhammed b. Âişe¹³⁰¹ Hakkında Bahsedilenler

Künyesi Ebû Ca‘fer’dir, babasının kim olduğu bilinmediğinden annesine nispet edilmiştir. [Ancak bununla birlikte] babasının isminin Ca‘fer olduğu da iddia edilmektedir. Annesi Âişe, Kureyşin halîfi¹³⁰² olan Kesîr b. es-Salt el-Kindî’nin

¹³⁰⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/129.

¹³⁰¹ Ebû Ca‘fer Muhammed b. Âişe (ö. 125/743 [?]): Emevîler devrinde yaşamış Medineli mûsikîşinas. Fuat Günel, “İbn Âişe, Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 19/299.

¹³⁰² “Kureyş’in halîfi”: “Kureyş kabîlesiyle yardımlaşma, dayanışma ve himaye amacıyla anlaşma yapan” anlamına gelmektedir. Nadir Özkuyumcu, “Hilf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 18/29.

mevlâsıdır. Annesi Âişe'nin, el-Muttalib b. Ebî Vedâ'a es-Sehmî'nin mevlâsı olduğu da söylenmiştir.¹³⁰³

[C. IV, s. 281]

el-Velîd b. Yezîd, İbn Âişe'ye: “*Ey Muhammed hangi gerekçe ile böyle çağrılıyorsun?* [Neden babana değil de annene nispetle anılıyorsun?]” diye sorduğunda, İbn Âişe: “*Ey müminlerine emiri, benim annem bir kuafördü, ben onun olduğu yere gittiğimde “Bu Âişe'nin oğlu diye tanıtırlardı, [sonradan] bu [İbn Âişe tabiri] benim nisbem haline geldi.” demiştir.*¹³⁰⁴

İbn Âişe'nin kendisini dinleyen herkesi etkisi altına aldığı söylenmiştir. Medîne'li gençler onun zamanında, onun konuşmalarıyla ve meclisleriyle yozlaşmışlardı / bozulmuşlardı. İbn Âişe, Ma'bed'den ve Mâlik b. Ebû es-Semh'den [mûsikî] öğrenmiş ve bu ikisi, İbn Âişe kendilerine denk olup, önlerine geçene dek ölmemişlerdir. İbn Âişe de o ikisinin üstünlüğünü kabul etmiştir.¹³⁰⁵

İbn Âişe kibirli ve huysuz birisiydi. Bir kişi ona “*Tegannî et*” dediğinde o: “*Benim gibi birine böyle mi söylüyorsun!*” demişti, yine tegannîye başladığı sırada birisi ona “*Aferin.*” deyince “*Benim gibi birine aferin mi diyorsun!*” demiş ve sonrasında susmuştu. Ondan istifâde edenler çok azdı.¹³⁰⁶

İbn Âişe el-Hasan b. el-Hasan'a bağlıydı. el-Hasan da ona cömert davranıyordu. el-Hasan, İbn Âişe'ye kendisiyle birlikte el-Bugaybiga'ya¹³⁰⁷ gidip gidemeyeceğini

¹³⁰³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/463.

¹³⁰⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/463.

¹³⁰⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/463.

¹³⁰⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/464.

¹³⁰⁷ Medîne'de bir köy. Bkz. 5. dipnot/el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/464.

sordu. İbn Âişe bunu istemedi. el-Hasan da ondan söz istedi ve ısrar etti.¹³⁰⁸ İbn Âişe durumdan kaçışın mümkün olmadığını görünce: “*Gönüllü olarak geliyorum, zorla değil.*” dedi. el-Hasan onun için bir binek emretti, İbn Âişe ona bindi ve el-Bugaybiga’ya gittiler. Bir derenin yanında durdular ve sonrasında da yemek yediler. el-Hasan, İbn Âişe’ye: “*Benim için tegannî et.*” dedi. O da bir beste tegannî etmeye başladı ve el-Hasan bunu hoş buldu.¹³⁰⁹

İbn Âişe: “*Vallahi bugünlük sana [başka] tegannî etmeyeceğim, bu yeter.*” dedi. el-Hasan el-Bugaybiga’dan üç gün ayrılmayacağına yemin etti. İbn Âişe onun yeminine üzüldü ve pişman oldu. İkinci gün olduğunda el-Hasan, İbn Âişe’ye: “*Tegannî et, yemininden kurtuldun.*” dedi. İbn Âişe [oturdukları yüksek yerden] bir grup deveyi ilerleten öncü bir deve gördü ve şu sözleri tegannî etti:¹³¹⁰

القتال يوم السّور بها يرمى ... المنجنيق كجندلة تمرّ

Savaş günü duvara fırlatılan bir mancınık topu gibi geçer.¹³¹¹

Bu şiir Ümeyye b. Ebî ‘Âiz el-Huzalî’nin vahşi bineği nitelediği şiiridir. Beyitte [تمرّ değil de] “يمر”, şeklinde yani “ya” harfi ile geçmektedir.

Denilmiştir ki: “Bir keresinde Akîk¹³¹² taşı ve Sa’îd b. el-‘Âs’ın evinin avlusunu su doldurdu.”¹³¹³

¹³⁰⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/472.

¹³⁰⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/473.

¹³¹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/473.

¹³¹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/473.

¹³¹² Akîk: Medine’nin güneybatısında bulunan bir vadi. İdris Bostan, “Akîk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1989), 2/263.

¹³¹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/464.

insanlar oraya gittiler, İbn Âişe de gitti ve kuyunun başına oturdu. Bu sırada onların arasına bineğinin üzerinde el-Hasan [b. el-Hasan b. ‘Alî b. Ebî Tâlib]¹³¹⁴ çıktı geldi, onun yanında da iki tane siyahî gulâm¹³¹⁵ vardı. el-Hasan onlara: “İbn Âişe’nin başında olduğu yere kadar yavaşça geçin.” dedi, onlar da böyle yaptılar. Sonrasında el-Hasan İbn Âişe’ye seslenerek: “Nasılsın ey İbn Âişe?” dedi. O: “İyi.” dedi. el-Hasan: “Yanıdakilere bak.” dedi, İbn Âişe baktığında iki köleyi gördü. el-Hasan: “Onları tanıyor musun?” dedi. O: “Evet.” dedi. el-Hasan: “O ikisi hürdür, eğer bana 100 tane beste teganni etmezsen o ikisine seni kuyuya atmalarını emredeceğim eğer böyle yapmazlarsa da o ikisinin ellerini kestireceğim.” dedi.¹³¹⁶

İbn Âişe el-Hüzelî’nin şiirini tegannî etmeye başladı:

ألا لله درك من ... فتى قوم إذا رهبوا

Korktuklarında Allah sizi o kavmin gençlerinden korumadı mı?

وقالوا من فتى للحر ... ب يرقبنا ويرتقب

“Kim savaşmak için gençse bizi takip edip izlesin” dediler.

فكنت فتاهم فيها ... إذا تدعى لها تشب

İşte sen onların ona çağrıldığında atlayacak olan kızıydın.

ذكرت أخى فعاودنى ... صداع الرأس والوصب

Kardeşimi hatırladığımda baş ağrım ve kramplarım geri geldi.

¹³¹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/464-465.

¹³¹⁵ Gulâm: Eski İslâm devletlerinde orduda, idarede ve sarayda çalıştırılmış köle ve esirler. Mustafa Zeki Terzi, “Gulâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 14/178.

¹³¹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/464-465.

كما يعتاد ذات البوّ ... بعد سلّوها الطّرب

Tıpkı yavrusundan ayrılanın sonradan üzüntüye alışması gibi.

على عبد بن زهرة بئ ... طول الليل أنتحب

Abd b. Zühre'nin ayrılığından sonra tüm gece ağladım.¹³¹⁷

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin senedi Hammâd er-Râviye'ye ulaşan rivâyetine göre o şöyle demiştir:

“el-Velîd b. Yezîd, Hammâd er-Râviye'yi¹³¹⁸ Irak'tan Şâm'a haberci / ulak bineği¹³¹⁹ ile getirtmişti. Hammâd'ın anlatımına göre hikâye[nin devamı] şöyledir: “*el-Velîd'e geldim ve bana [yanına girmem için] izin verdi. Ben de içeri girdim, el-Velîd yatağa uzanmış vaziyetteydi, üzerinde sarı elbiseler vardı, yanında da Ma'bed, Mâlik b. Ebû es-Semh ve mevlâsı Ebû Kâmil vardı. el-Velîd benden [el-Hüzelî'nin] sözleri “أَمِنْ الْمَنُونِ وَرَيْبِهَا تَتَوَجَّعُ” “Şanssızlıktan ve felâketlerden mi acı çekiyorsun?” şeklinde başlayan şiirini inşâd etmemi istedi.*”¹³²⁰

[C. IV, s. 283]

¹³¹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/465.

¹³¹⁸ Ebü'l-Kâsım Hammâd b. Ebî Leylâ Sâbûr b. el-Mübârek er-Râviye ed-Deylemî el-Kûfî (ö. 160/776-77 [?]): Eski Arap şiirinin önemli râvi ve derleyicilerinden. Zülfikar Tüccar, “Hammâd er-Râviye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 15/486.

¹³¹⁹ Hammâd er-Râviye'nin mümkün olduğunca hızlı gelebilmesi için böyle bir bineğin tercih edildiği anlaşılmaktadır.

¹³²⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/467.

Ben de şiiri sonuna kadar inşâd ettim. Sonrasında el-Velîd: “Ey Mâlik, bana sözleri “ألا هل هاجك الأظعان إذ جاوزن مَطْلَحًا” “Yolcu grup siz geçerken kötü niyetle size saldırdılar mı?” ile başlayan şiiri tegannî et.”¹³²¹ dedi.¹³²²

O da [bu sözleri] tegannî etti. Sonrasında [yine] el-Velîd [Mâlik’e]: “Bana sözleri “جلا أُمَيَّةَ عَنِّي كُلَّ مَظْلَمَةٍ ... سهل الحجاب وأوفى بالذى وعدا” “Ümeyye benden bütün karanlıkları kaldırdı... Perdeyi açtı ve vaadini yerine getirdi” şeklinde başlayan şiiri tegannî et.” dedi. O da [bu sözleri] tegannî etti.¹³²³

Sonrasında el-Velîd [yine Mâlik’e]: “Bana sözleri “أَتَنْتَسَى إِذْ تَوَدَّعْنَا سَلِيمِي بِفِرْعَ بِشَامَةٍ، سَقَى” “Süleymâ’nın bize sulanan Beşam ağacının dalını bıraktığını unuttun mu?” şeklinde başlayan şiiri tegannî et.” dedi. O da [bu sözleri] tegannî etti.¹³²⁴

Sonrasında hâcib,¹³²⁵ el-Velîd’e gelerek: “Ey müminlerin emiri, kapıdaki bir adam huzurunuza gelmek istiyor.” dedi. el-Velîd ona izin verdi ve içeriye bundan daha güzel bir yüze sahip olanını görmediğim bir genç girdi. el-Velîd ona: “Bana sözleri “وهى طاف الخيال” “O sırada düğmeli bir elbisesi, yanında da oyuncak bir evi vardı.” şeklinde başlayan şiiri tegannî et.” dedi.¹³²⁶ O da [bu sözleri] tegannî etti. el-Velîd ona doğru iki elbise fırlattı. Sonrasında [yine el-Velîd] “Bana sözleri “طاف الخيال”

¹³²¹ el-Velîd’in şair Hammâd’dan şiiri inşad etmesini, muganni Mâlik’ten ise şiiri tegannî etmesini istemesi inşad ve tegannî kelimelerinin farkının anlaşılması açısından önemlidir.

¹³²² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/467-468.

¹³²³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/468.

¹³²⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/468.

¹³²⁵ Görevlileri ve ziyaretçileri hükümdarın huzuruna çıkaran, aynı zamanda merasimleri de düzenleyebilen saray görevlisi. Aydın Taneri, “Hâcib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 14/508.

¹³²⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/468.

”فمرحبا ألفا بروية زينبا“ *“Rüyada gördük ve Zeyneb’i kollarımızı açarak karşıladık.” şeklinde başlayan şiiri tegannî et.*” dedi. [Genç adam da bu sözleri teganni etti:]¹³²⁷

Ma‘bed sinirlendi ve: “Ey müminlerin emiri, biz itibarımızla / kalitemizle ve bu yaşımızla sana geliyoruz, sen ise köpek hırlaması için bizi bırakıp bu çömeze yöneliyorsun.” dedi. el-Velîd: “Ey Ebû ‘Abbâd [Ma‘bed’in künyesi], ben sizin değerinizi ve yaşınızı biliyorum ancak bu oğlan gınâsıyla beni kaynayan tencereler gibi hararetlendirdi.” dedi. Hammâd: “Oğlanın kim olduğunu sorduğumda, “O İbn Âişe’dir.” dediler.” demiştir.”¹³²⁸

Tenûh¹³²⁹ kabilesinden yaşlı birinden anlatıldığına göre o şöyle demiştir:

“Ben el-Velîd b. Yezîd’in perdedarıydım. İbn Âişe’yi onun yanında gördüm ve o [şu sözleri] teganni ediyordu:¹³³⁰

إنى رأيت صبيحة النفر ... حورا نفين عزيمة الصبر

Ayrılık sabahı kararlılık ve sabır gösteren simsiyah gözler gördüm.

مثل الكواكب في مطالعها ... بعد العشاء أطفن بالبدر

Akşamın ardından yükselen yıldızlar gibi, ay ile gölgelendiler.¹³³¹

[C. IV, s. 284]

وخرجت أبغى الأجر محتسبا ... فرجعت موفورا من الوزر

¹³²⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/468.

¹³²⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/468.

¹³²⁹ Tenûh: Câhiliye devrinde müşterek şecereyi benimseyen müttefik bazı Arap kabilelerinin ortak adı.

Elnura Azizova, “Tenûh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), 40/468.

¹³³⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/478.

¹³³¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/478.

Ben bir karşılık bekleyerek, umarak yola çıktım ve ağırlıktan kurtulmuş olarak geri döndüm.¹³³²

el-Velîd öyle coştı ki küfre düştü, dinden çıktı ve şöyle dedi: “*Ey ğulâm* [erkek köle], *bizi göğün yedinci katında içir.*” dedi ve sonrasında: “*Aferin sana ey üstadım, Abdüşems’in*¹³³³ *hakkı için tekrar et.*” dedi, o da tekrar etti, sonrasında “*Aferin sana ey üstadım, Ümeyye*¹³³⁴ *hakkı için tekrar et.*” dedi, o da tekrar etti. Sonrasında “*Aferin sana ey üstadım, filan filan hakkı için tekrar et.*” şeklinde kendi hükümdarlığına gelene kadar devam etti. Sonrasında el-Velîd: “*Benim için tekrar et.*” dedi, o da tekrar etti. el-Velîd ayağa kalktı ve İbn Âişe’ye doğru yere kapandı ve onun öpmediği hiçbir uzvunu bırakmadı. Sonrasında el-Velîd elbisesini çıkardı ve İbn Âişe’ye fırlattı [İbn Âişe’ye hediye etti] ve bu elbisesinin bir benzeri getirilene kadar çıplak kaldı. Sonrasında el-Velîd İbn Âişe’ye bin dînâr verip onu bir bineğe bindirdi ve: “*Babam sana kurban olsun, bu bineğe bin ve git, beni ğınânın* [teganni edişinin] *yakıcılığı ile yakıp kavurarak bu şekilde bıraktın.*” dedi. İbn Âişe bineğe bindi ve ayrıldı.¹³³⁵

Yine İbn Âişe’nin, el-Velîd’in yanından [şu sözleri] tegannî edip ayrıldığı anlatılır:

أبعدك معقلا أرجو وحصنا ... قد اعيتنى المعاقل والحصون

¹³³² el-İsfahânî, *el-Eġânî*, 2/478.

¹³³³ Abdüşems b. Abdümenâf: Kureyş kabilesinin büyük kollarından biri olan Abdüşemsoğulları’nın (Benî Abdüşems) atası. Mustafa Fayda, “Abdüşems b. Abdümenâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/304.

¹³³⁴ Ümeyye b. Abdüşems: Kureyş kabilesinin en önemli iki kolundan biri olan Emevîler’in atası. İsmail Yiğit, “Ümeyye b. Abdüşems”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 42/302.

¹³³⁵ el-İsfahânî, *el-Eġânî*, 2/478-479.

Senden uzakta bir kalede, ümit ediyorum ve sağlam duruyorum ancak kaleler ve hisarlar beni korkutuyor.¹³³⁶

el-Velîd, İbn Âişe'ye 30 bin dirhem ve saraylıların kıyafetinin benzeri bir kıyafet verilmesini emretti. İbn Âişe yürürken Vâdi'l-Kurâ¹³³⁷ ehlinde bir adam onu gördü. Adam, gınâyı [gınâ dinlemeyi] ve şarap / içki içmeyi özlemişti. Adam, gulâmına [erkek kölesine]: *"Bu giden kim?"* dedi. Gulâm: *"O mugannî İbn Âişe'dir."* dedi. Adam İbn Âişe'ye yaklaştı ve: *"Sana kurban olayım, sen Müminlerin Annesi Hz. Âişe'nin oğlu musun?"* dedi. İbn Âişe: *"Hayır, ben Kureyş'in mevlâsıyım, Âişe de benim annemdir. Bu kadar [açıklama] sana yeter."* dedi. Adam: *"Sende gördüğüm [el-Velîd'in hediye ettiği] bu mal ve kıyafet nereden geliyor?"* dedi. İbn Âişe: *"Ben müminlerin emîrine bir beste tegannî ettim ve onu coşturdum, [öyle coştı ki] küfre düştü, namazı terk etti ve bana bu malı ve bu kıfâyeti [kaftanı] verdi."* dedi. Adam: *"Sana kurban olayım, onun senden dinlediğini bize de dinleyebilmeyi ihsan eder misin?"* dedi. İbn Âişe: *"Yazık sana!"*¹³³⁸

[C. IV, s. 285]

Benim gibi birisinin böyle yol[un ortasın]da konuşması uygun mu?" dedi. Adam: *"Ne yapayım?"* dedi. İbn Âişe: *"Kapıya kadar beni takip et."* dedi ve bineğini harekete geçirdi ve adamdan uzaklaştı. Adam kapıya varıncaya kadar yarış atı gibi İbn Âişe ile yarıştı. İbn Âişe içeri girdi ve adamın sıkılıp gideceğini umarak uzun süre içeride oturdu [ancak] adam gitmedi, ta ki İbn Âişe [içeride oturmaktan] sıkıldı ve gulâmına [erkek kölesine]: *"Onu içeri al."* dedi. Adam içeri girdiğinde ona: *"Yazık sana, Allah seni nereden karşıma çıkardı!"* dedi. Adam: *"Ben Vâdi'l-Kurâ ehlinde bir adamın, bu gınâyı [dinlemek]*

¹³³⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/479.

¹³³⁷ Vâdilkurâ: Medine'nin kuzeybatısında eski bir ziraat bölgesi. Elnura Azizova, "Vâdilkurâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 42/421.

¹³³⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/479.

istiyorum.” dedi. İbn Âişe adama: “*Senin için gınâdan daha faydalı olacak bir şey ister misin?*” dedi. Adam: “*Nedir o?*” dedi. İbn Âişe: “*İki yüz dînâr ve ailene götüreceğin 10 elbise.*” dedi. Adam: “*Sana kurban olayım, vallahi -Allah bilir- benim kızımın kulağında, altını kenara bırak, kağıt paradan dahi bir küpe yok. Eşimin üzerinde -Allah şahit-gömleği dahi yok. Bu durumda dahi anlattığım fakirliğim ve zayıflığıma rağmen emîrin sana verdiklerinin tamamını dahi bana versen bu beste[yi dinlemek] bana daha hoş geliyor.*” dedi. [Bu sözler] İbn Âişe’nin hoşuna gitti ve adama besteyi tegannî etmeye başladı. Adam başını sallamaya başladı. İbn Âişe, adamı öyle coşturdu ki adamın [kafasını sallarken] boynunu kıracağını zannetti. Sonrasında İbn Âişe adamın yanından çıktı ve adamı hiçbir şeyden yoksun bırakmadı. Bunun haberi el-Velîd b. Yezîd’e ulaştı ve o İbn Âişe’ye bu durumu sordu. İbn Âişe durumu gizlemeye çalıştı ancak bu gizlilik devam etmedi ve durumu doğruladı. el-Velîd adamın gelmesini istedi ve adamı ona getirdiler. el-Velîd adama değerli hediyeler verdi ve onu nedîmlerinden¹³³⁹ biri yaptı ve onu sâkî olarak görevlendirdi. Adam ölünceye kadar el-Velîd’in yanındaydı (Allah rahmet eylesin).¹³⁴⁰

Şâir Alî b. el-Cehm’den [anlatıldığına göre] o şöyle demiştir:

“Bir adam bana İbn Âişe’nin Hac mevsiminde insanları alıkoyduğunu anlattı, buna göre o adamın arkadaşlarından biri İbn Âişe’ye gelerek “*Seni burada ayakta tutan nedir?*” dedi. İbn Âişe: “*Ben bir adam tanıyorum, bir konuşsa tüm insanları buraya çeker, kimse ileri geri gidemez.*” şeklinde cevap verdi. Adam “*Kim o?*” diye sordu, İbn Âişe de “*Ben*” cevabını vererek [şu sözleri] tegannî etmeye başladı.¹³⁴¹

¹³³⁹ Nedîm: Hükümdarın özel sohbet ve eğlence arkadaşı. Nebi Bozkurt, “Nedim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/509.

¹³⁴⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/479.

¹³⁴¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/466.

اللقاء فمتى مشمولة نوى ... أجزى لها فقلت سنحاجرت

Birden aklıma geldi ve ona içimden geçeni söyledim: “Ne zaman buluşacağız?”

عناء ومطلبه أعانيه ... سقام تذكره من بنفسى

Ben onu hatırladıkça hasta olan, hasreti hasta eden birinden muzdaribim.¹³⁴²

[C. IV, s. 286]

[İbn Âişe] İnsanları [sesiyle] alıkoydu, [hayvanların üzerindeki] tahtirevanlar sarsıldı ve develer boyunlarını [onu dinlemek için] uzattılar, neredeyse fitne / kargaşa çıkacaktı. Hişâm b. Abdülmelik, İbn Âişe’yi getirtti ve ona: “*Ey Allah’ın düşmanı! İnsanların fitneye düşmesini mi istiyorsun!*” dedi ve onu yakalattı, o mağrur bir haldeydi. Hişâm ona: “*Kibrini yumuşat.*” dedi. İbn Âişe: “*Kalpleri kontrol edebilen kişinin kibirli olmaya hakkı vardır.*” dedi. Hişâm güldü ve onu kendi yoluna bıraktı.¹³⁴³

İbn Âişe’nin vefat ettiği dönem ve vefat sebebi hakkında ihtilaf vardır. Onun, Hişâm b. Abdülmelik döneminde vefat ettiği söylenmiştir. [Yine] onun el-Velîd b. Yezîd döneminde vefat ettiği ki böyle olmasının daha muhtemel olduğu çünkü İbn Âişe’nin, el-Velîd’in nedîmi olarak takdim edildiği ve ona tegannî ettiği söylenmiştir. “*İbn Âişe, Hişâm döneminde vefat etti.*” diyenler İbn Âişe’nin, el-Velîd’in veliahtlığı döneminde onun nedîmi olduğunu iddia ederler.¹³⁴⁴ İbn Âişe Medîne’ye birkaç mil uzaklıktaki Zî-Huşub’da vefat etmiştir. ‘İbn Âişe’nin vefat sebebi şu şekilde anlatılmıştır: “*el-Ğamr b. Yezîd* [II. Yezîd’in oğlu] *Şam’a doğru yola çıkmış ve [yol üzerinde] Zî-Huşub [mevkiindeki] sarayda konaklamıştı. el-Ğamr b. Yezîd burada konakladığı esnada sarayın terasında oturdu. İbn Âişe [terasta] bir beste tegannî etti ve el-Ğamr da bununla*

¹³⁴² el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 2/466.

¹³⁴³ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 2/466.

¹³⁴⁴ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 1994, 2/484.

kendinden geçti. el-Ğamr, İbn Âişe'ye "Tekrar et." dedi, İbn Âişe kabul etmedi ve el-Ğamr'ın davranışının kötü olmasından dolayı besteyi tekrar etmedi. el-Ğamr'ın emriyle İbn Âişe terasın en yüksek yerinden atıldı ve öldü." İbn Âişe'nin bu şekilde ölmediği, onun gece kalkarak idrarını yaparken sarhoşluğun verdiği hal ile terastan düşüp öldüğü de söylenmiştir.¹³⁴⁵ [Yine onun ölüm sebebi hakkında:] "Hayır [bu şekilde de ölmedi], İbn Âişe, el-Velîd b. Yezîd'in yanından dönüyordu. Medîne'ye yaklaştığında Zî-Huşub'da konakladı. Medîne'nin vâlisi İbrâhîm b. Hişâm el-Mahzûmî'ydi, burası da onun sarayıydı. el-Mahzûmî, İbn Âişe'yi davet etti ve o gün İbn Âişe onun yanında kaldı. İçmeye başladıklarında el-Mahzûmî câriyelerini çıkarttı ve bu sırada İbn Âişe'nin, câriyelerinden birine göz kırptığını gördü. el-Mahzûmî hizmetlisine: "Eğer İbn Âişe bir ihtiyacı için saraydan çıkarsa işini bitir." dedi. Onlar sarayın terasında içiyorlardı. İbn Âişe ayağa kalktığı anda, el-Mahzûmî'nin adamı onu [terastan] attı ve öldü." denilmiştir. [Yine] "Hayır, İbn Âişe Şam'dan geldi ve Zî-Huşub'daki sarayda konakladı. Burada içki içti sonrasında da sarayın en tepesine çıktı. [Buradan] vâdînin yanında yürüyen kadınlara baktı ve arkadaşlarına: "Onları ister miydiniz?" dedi. Onlar: "Nasıl isteyelim!" dediler. İbn Âişe parlayan bir çarşaf giydi ve sarayın balkonlarından birine çıktı ve İbn Üzeyne'nin şu şiirini tegannî etti."¹³⁴⁶

تلاقينا زهر لها ... لأتراب قالت وقد

Çiçek toprağına kavuşacağını söyledi.¹³⁴⁷

[C. IV, s. 287]

تعالينا العيش لنا ... طاب فقد تعالين

¹³⁴⁵ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 2/484-485.

¹³⁴⁶ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 2/485.

¹³⁴⁷ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 2/485.

Gelin, yaşamak bize güzelleşsin, haydi.¹³⁴⁸

Kadınlar ona doğru geldi, İbn Âişe coştı ve [kendi çevresinde] döndü, düştü ve öldü.” Denilmiştir. Yüce Allah onu bağışlasın ve ona merhamet etsin. [Yine] “*Hayır İbn Âişe Medîne’de ölmüştür.*” de denilmiştir.¹³⁴⁹

Bu [yukarıda İbn Âişe’nin sarayın balkonundan kadınlara okuduğu] beyitlerin öncesi şöyledir:

أينا لقاؤها وأين ... بينا أزمعت سليمي

Süleyma ayrılmaya karar vermiş, nerede kavuşulur ona, nerede.

تلاقينا زهر لها ... لأتراب قالت وقد

Kendisi gibi çiçeklere buluşuruz demiş.

تعالينا العيش لنا ... طاب فقد تعالين

Gel, bize yaşamaz güzelleşsin, bize gel.

يتهادينا رعات ... مس إليها فأقبلن

Hızla onun yanına geldiler ve bizi götürdüler...

الزينا المجلس تكسول ... الرم مهاة مثل إلى

Bizi kristal bir kum gibi, etrafı süslerle kaplı bir şeye götürdüler.

تمنينا ما فكنا مناهن تمنين وفدينا بها حفن ... منعمة خود إلى

Bizi, bize sarılacak hoş bir güzelliğe ulaştırır, biz de arzu ettiğimiz için kendimizi feda eder ve dilediğimiz gibi oluruz.

¹³⁴⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/485.

¹³⁴⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/485.

1.2.7.1.5.8. İbn Muhriz [ابن محرز] Hakkında Bahsedilenler

O Müslim [b. Muhriz]'dir. [Onun] Abdullah b. Muhriz [olduğu da] söylenir. Künyesi “Ebû'l-Hattâb” dır. Abdüddâr b. Kusay'ın mevlâsıdır [azatlısıdır]. Babası Kâbe'nin hizmetkârlarındandır ve İran asıllıdır. Bir müddet Medîne'de bir müddet de Mekke'de yaşamıştır. Medîne'ye geldiği sırada burada üç ay kalmış ve ‘Azzetu'l-Meylâ'dan çalgı çalma eğitimi almıştır [الميلاء عزّة من الضرب يتعلّم]. Sonrasında Mekke'ye geri dönmüş ve burada üç ay kalmıştır. Sonrasında Fars'a [İran'a] gitmiş ve Fars nağmelerini [الفرس ألحان تعلّم] ve onların gınâlarını öğrenmiştir. Sonrasında Şam'a geçmiş ve Rûm nağmelerini ve onların gınâlarını öğrenmiştir. [Sonrasında] Bu iki topluluğun gınâlarından ve nağmelerinden hoşuna gitmeyenleri çıkartıp hoşlandıklarını almış ve bunlardan bazısını bir diğeriyle karıştırarak / harmanlayarak Arapça şiirler üzerinde kendi yaptığı [bestelediği][صنع] gınâları meydana getirmiş [ألف] ve daha önce benzerinin duyulmadığı gınâlar ortaya çıkmıştır. Ona “*Arap zilcisi / Zil çalan Arap*” [Sannâcu'l-'Arab] [العرب صنّاج] denilmiştir.¹³⁵⁰

[C. IV, s. 288]

İbn Miscâh'tan gınâ öğrenen ilk kişinin o olduğu söylenir.¹³⁵¹ İbn Muhriz Remel tegannî eden ilk kişidir, ondan önce bunu tegannî eden kimse olmamıştır.¹³⁵² İbn Muhriz insanlarla az yakınlık kurardı, bu durum onun tanınmasına engel olmuştur. İbn Muhriz'in

¹³⁵⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/294; Yahya Suzan, “Sadru'l-İslâm ve Emevîler Döneminde Mûsikî Hareketi”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)* VII/13 (2009), 123-124.

¹³⁵¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/295.

¹³⁵² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1/294.

gınâlarının çoğunluğunu, onunla arası iyi olan ve onun arkadaşı olan Mekke ehlinde bir câriye öğrenmiş, insanlar da İbn Muhriz'in gınâlarını o câriyeden öğrenmiştir.¹³⁵³

İbn Muhriz cüzzam hastalığı sebebiyle ölmüştür. Halifelerle yakın ilişki kurmaktan ve insanların arasına karışmaktan çekinmesinin sebebi de budur [bulaşıcı bir hastalık olan cüzzam hastalığıdır].¹³⁵⁴

Anlatıldığına göre İbn Muhriz Irak'a gitmişti. el-Kâdisiye'ye vardığında Huneyn¹³⁵⁵ karşısına çıkarak ona: “*Irak'tan gitmen için ne kadar istersin?*” dedi. İbn Muhriz: “*Bin dînâr.*” dedi. Huneyn: “*Bu 500 dînârı al ve çek git. Geri dönmeyeceğine de yemin et.*” dedi İbn Muhriz de böyle yaptı. Huneyn'in yaptığı[nın haberi] yayılınca arkadaşları ona sitem etti, Huneyn ise: “*Vallahi İbn Muhriz Irak'a girseydi onun yanında yiyecek ekmeğim olmazdı, fırlatıp atılır, ilelebet kötü durumda kalırdım.*” dedi.¹³⁵⁶

İbn Muhriz'le ilgili bundan başka bir habere rastlamadım, bu rastladığım haberi de aktardım. Vesselam.

¹³⁵³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/295.

¹³⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/295.

¹³⁵⁵ Huneyn b. Belvaü'l-Hirî: Emevî halifesi Hişâm (724-743) zamanında Hîre'de yaşayan Hristiyan bir muganni. Funda Demirtaş, “Fütüvvet Kavramının/Kurumunun Askeri ve Siyasi Mahiyeti”, *Ahilik Uluslararası Sempozyumu*, (2011), 408.

¹³⁵⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1/295-296.

1.2.7.1.5.9. Mâlik b. Ebi's-Semh¹³⁵⁷ [مالك بن أبي السَّمْح] Hakkında Bahsedilenler

O, Ebû'l-Velîd Mâlik b. Ebi's-Sehm'tir. [Babası] Ebû's-Semh'in adı Câbir b. Sa'lebe et-Tâ'î'dir.¹³⁵⁸ Annesi Benî Mahzûm kabîlesinden Kureyşli bir kadındı ancak annesinin değil de, babaannesinin Benî Mahzûm kabîlesinden olduğu da söylenmiştir. Onun Mâlik b. Ebi's-Semh b. Süleymân olduğu da söylenmiştir. Babası, Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'e bağlıydı ve Mâlik b. Ebi's-Semh yetim kaldığında babasının vasiyetiyle onun himâyesinde büyümüştür. Mâlik uzun boylu bir şaşıydı, Cemîle'den ve Ma'bed'den gınâ öğrendi ve Abbâsî devleti zamanına kadar yaşadı. O Benî Süleymân b. Alî'ye intisap etti ve Ebû Ca'fer el-Mansûr'un [754-775] hilâfeti döneminde öldü.¹³⁵⁹

İsfahânî'nin senedi el-Verdânî'ye ulaşan rivâyetine göre o şöyle demiştir:

“Mugannî Mâlik b. Ebi's-Semh Tay kabilesindendi. Tay kabilesini iki dağ arasındaki yurtlarında bir felaket yakaladı.”¹³⁶⁰

[C. IV, s. 289]

Annesi onu ve kız kardeşini hiçbir şeyleri kalmayan yetimler olarak oradan götürdü. İnsanlar Hamza b. ez-Zübeyr'in kapısında dilenirlerdi. Ma'bed de Hamza'ya bağlıydı ve tüm gün onun yanında olurdu. Mâlik [dilenmek için Hamza'nın kapısında beklerken] Ma'bed'in gınâsını işitti, ondan hoşlandı ve onu [dinlemek] istedi. Mâlik geceye kadar Ma'bed'in gınâsını dinledi ve Hamza'nın kapısından ayrılmadı, Medîne'yi [şehri de

¹³⁵⁷ Ebû'l-Velîd Mâlik b. Câbir b. Sa'lebe et-Tâ'î (ö. 140/757 [?]): Medineli mugannî. Günel, “Mâlik b. Ebû's-Semh”, 27/506.

¹³⁵⁸ “et-Tâ'î” nisbesi Fuat Günel tarafından “Tay kabilesinin yaşadığı topraklarda doğdu.” şeklinde izah edilmiştir. Tay (Benî Tay): Kahtânîler'e mensup bir Arap kabilesi. Adem Apak, “Tay (Benî Tay)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), 40/187.

¹³⁵⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 5/70.

¹³⁶⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/71.

dilencilik için] dolanmadı, kimseden hiçbir şey istemedi, [sıkıntısındaki] durumunu da göstermedi ve hiçbir şey kazanamadan annesine döndü. Bu sebeple annesi onu dövdü, bu durumdayken dahi Mâlik, Ma‘bed’in şarkısını [بالحان معبد] terennüm ediyordu, o şarkıyı sözleri olmadan nağmesini [فيؤدِّيها نغما بغير لفظ] icrâ ediyordu. Hamza her akşam geçerken Mâlik’in kapıdan ayrılmadığını gördü. Bir gün Hamza gulâmına [erkek kölesine]: “*Bu gulâmı içeri yanıma getir.*” dedi, o da Mâlik’i yanına getirdi. Hamza, Mâlik’e: “*Kimsin sen?*” dedi. Mâlik: “*Ben Tay kabilesinden bir gulâmım. Bize iki dağ arasında bir felâket uğradı, annem ve kız kardeşimle size geldik. Ben kapınızdan ayrılmıyorum çünkü sizin evinizden bir beste duydum ve benim çok hoşuma gitti, bu sebeple kapınızdan ayrılamıyorum.*” dedi. Hamza: “*Sen o besteyi hiç biliyor musun?*” dedi. Mâlik: “*Bestesinin [لحنه] tamamını biliyorum ama şiiri bilmiyorum.*” dedi. Hamza: “*Eğer doğru söylüyorsan göreceğiz.*” dedi, Ma‘bed’i çağırdı ve ona bir beste tegannî etmesini istedi. Sonrasında Hamza Mâlik’e: “*Bunu söyleyebilir misin?*” dedi. Mâlik: “*Evet.*” dedi. Hamza: “*Haydi öyleyse.*” dedi. Mâlik tegannî etmeye başladı ve şiiri okumadan nağmesini [bestesini] icrâ etti. Mâlik şarkının uzatmalarını [مدَّاته],¹³⁶¹ yumuşatmalarını [ليَّاته], vurgularını [عطفاته], tonlamalarını [نبراته], inceliklerini [متعلقاته] onun biçimini bozmadan icrâ etti. Hamza, Ma‘bed’e: “*Bu gulâmı yanına al, onu yetiştir, o iyi bir konuma gelecektir.*” dedi. Ma‘bed: “*Bunu neden yapayım?*” dedi. Hamza: “*Çünkü [böyle yaparsan] onun [gînâ söylemedeki] güzelliği [sen yetiştirdiğin için] sana nispet edilir, aksi halde senden başkası yetiştirirse, güzelliği de onu yetiştiren kişiye nispet edilir.*” dedi. Ma‘bed: “*Emir doğru söylüyor, ben bana emredileni yapacağım.*” dedi. Hamza, Mâlik’e: “*Kapımızdaki bağlılığınızın [sonucunu] nasıl gördünüz?*” dedi. Mâlik: “*Senin hakkında hak etmediğin yalandan bir şey söylesem buna razı olur musun?*” dedi. Hamza:

¹³⁶¹ Medd (مدّ): Uzatma, yayma, çekme gibi anlamlara gelir. Esasen tecvid ilminde bir harfin belli bir miktar uzatılması manasında kullanılan bu terim, Şirazî’nin Gurretü’t-Tâc’ında bir perdenin uzatılarak icra edilmesi manasında kullanılmıştır. Tıraşçı, *Türk Müsîkîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 126.

“Hayır.” dedi. Mâlik: “Aynı şekilde yapmadığın bir şey için övülmek de hoşuna gitmez.” dedi. Hamza: “Evet.” dedi. Mâlik: “Vallahi senin kapında hiç doymadım, aileme de bundan bir hayır getiremedim.” dedi. Hamza; Mâlik, annesi ve kız kardeşi için bir ev verilmesini emretti. Onları yedirdi ve giydirdi,¹³⁶²

[C. IV, s. 290]

onların hizmetini görecek bir hizmetli ve su taşıyacak bir köle verdi, Mâlik’i meclislerde yanına oturttu, Ma‘bed’e Mâlik’e beste öğretmesini [بطارحه أن] emretti ve Mâlik de hemen ustalıkla öğreniverdi. Mâlik bir gün dışarı çıkmıştı ve bir kadının, Hubde b. Haşrem¹³⁶³ tarafından öldürülen kardeşi Ziyâde¹³⁶⁴ için [şiiir okuyarak] ağıt yaktığını duydu. [Kadının okuduğu bu] şiiir Ziyâde’nin kız kardeşine aitti:¹³⁶⁵

وجندل تراب ذى رمس رهينة ... كويكب نعف بالنعف الذى أبعد

Küveykib dağı, yamacında toprak ve taşlara kabrini rehin aldı ve uzaklaştı

مؤتلى غير جاهد أئى وذلك ... أصابنى من على بالبقيا أذكر

Geride kalanlar, başıma geleni hatırlatıyor, yılmadan çabalıyorum.

أعجل أو ضربة أعجل لم لئن ... مالك بن لزيد قومى يدعى فلا

O halde ben saldırmadıkça veya derhal darbeyi vurmadıkça kavmim beni Zeyd bin Malik’in yerine bırakmaz.

¹³⁶² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/71.

¹³⁶³ Hudbe b. Haşrem b. Kurz b. Cahş el-Uzrî. Muhammed b. Habîb, *Kitâbü Esmâ’i l-Muğtâlîn Mine l-Eşrâf*, çev. Mehmet Mahfuz Söylemez (İstanbul: T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2024), 186.

¹³⁶⁴ Ziyâde b. Zeyd b. Mâlik: Şair, Hudbe b. Haşrem’in amcasının oğlu. Habîb, *Kitâbü Esmâ’i l-Muğtâlîn Mine l-Eşrâf*, 186.

¹³⁶⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/71-72.

متطوّل ذو فالدهر عمّا بنى ... غد أو اليوم من ثأرى أنل وإلا

Er ya da geç intikamımı alacağım amcaoğullarımızdan, vakit var.

بكلّك عليكم منيخوا فنحن ... مرّة الحرب كلّك علينا أنختم

Bir seferde bize karşı savaşı bitirdiniz mi sanıyorsunuz, bunu nihai sonuca ulaştıracak olan biziz.¹³⁶⁶

Mâlik bu şiire iki beste [لحنين] teganni etti. Bestelerden biri kadının ağıt yaktığı tarza benzer şekilde olup Mâlik'in güzelleştirip düzelttiği halde; diğeri ise Ma'bed'in tarzında yaktığı ağıt şeklindeydi. Sonrasında Mâlik, Hamza'nın yanına geldi ve ona: “*Ey emir, Medîne halkının inşad ettiğini duyduğum ve hoşuma bir şiir üzerine bir şarkı [gînâ] besteledim. İzin verirsiniz tegannî edeyim.*” dedi.¹³⁶⁷

Hamza: “*Haydi bakalım.*” dedi ve Mâlik, Ma'bed'in ağıt yaktığı tarzdaki besteyi tegannî etti. Hamza coştı ve: “*Aferin ey gulâm, bu gînâ Ma'bed'in gînâsının tarzında [olmuş].*” dedi. Mâlik: “*Ey emir acele etme, benden Ma'bed gînâsı ve onun tarzı olmayan bir şey daha dinle.*” dedi ve kadının ağıtına benzer tarzdaki gînâyı tegannî etti. Hamza öyle coştı ki üzerindeki 200 dînâr değerindeki cübbesini ona giydirdi. Ma'bed onların yanına geldi ve Hamza'nın cübbesini Mâlik'in üzerinde gördü, Mâlik bunu gizlemeye çalıştı ancak Hamza durumu anladı, Ma'bed'e bunun sebebini söyledi ve Mâlik'e iki besteyi [الصوتين] de tegannî etmesini emretti o da tegannî etti. Ma'bed ilk besteyi duyduğunda sinirlendi ve: “*Gînâmı öğrenip kendisine mâl eden bu gulâmı [yanıma] almış olmaktan nefret ediyorum.*” dedi.¹³⁶⁸

[C. IV, s. 291]

¹³⁶⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/72.

¹³⁶⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/72.

¹³⁶⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/72.

Hamza: “*Acele etme, onun bestelediği, senin yapımın ve gınân olmayan gınâyı dinle.*” dedi ve Mâlik’e diğer besteyi tegannî etmesini emretti. Ma‘bed başını öne eğip sessiz kaldı. Hamza Ma‘bed’e: “*Vallahi bunu kendi başına yapsa sana benzerdi. Ayrıca günler geçecek ve her yaşta yaşlılığın artacak ve gözden düşeceksin. Bu sebeple Mâlik’in [onu yetiştiren kişi olarak] sana nispet edilmesi daha güzel.*” dedi. Ma‘bed Hamza’ya yenilgiyi kabul etmiş bir şekilde: “*Emir doğru söyledi.*” dedi ve Hamza, Ma‘bed’e sakinleşip kendini iyi hissetmesi için elbiselerini ve cübbesini çıkarmasını emretti. Mâlik ayağa kalktı ve Ma‘bed’in başını öperek ona şöyle dedi: “*Ey Ebâ ‘Abbâd, benden duyduklarına mı kırıldın? Vallahi yaşadığım müddetçe asla [bu yeteneği] kendime mâl ederek tegannî etmeyeceğim. Nefsime hoş gelmeseyse dahi muhakkak senin güzelleştirdiğin şiiri tegannî ettiğimde sana nispet edeceğim, nefsin hoşnut et benden razı ol.*” dedi. Ma‘bed, Mâlik’e: “*Bunu yapacak mısın, [sözünü] yerine getirecek misin?*” dedi. Mâlik: “*Evet, vallahi fazlasını yapacağım.*” dedi. Mâlik ne zaman bir beste [صوت] tegannî etse ve ona bunun kime ait olduğu sorulsa o: “*Bu Ma‘bed’in, ben asla kendiliğimden tegannî etmiyorum, Ma‘bed’in gınâsını alıp onu şiirlere uyarlıyorum, onu güzelleştirip, eklemeler ve çıkarmalar yapıyorum.*” derdi.¹³⁶⁹

Mâlik b. Ebi’s-Semh; Ma‘bed ve İbn Âişe ile birlikte Yezîd b. Abdülmelik’in huzuruna gelerek birlikte tegannî etmişler ve Yezîd de onlardan her birine biner dînâr verilmesini emretmiştir.¹³⁷⁰

İbnu’l-Kelbî’den aktarıldığına göre o şöyle demiştir:

“el-Velîd b. Yezîd, Ma‘bed’e: “*Beni bu velvelen [bağırışın, feryadın] [لولتك] rahatsız ediyor.*” dedi. el-Velîd, İbn Âişe’ye ise: “*Senin de bu ağlayışın [ölüp bitercesine okuşuyun] [استهلاك] beni rahatsız ediyor. Bana ikinizin [tegannî tarzının] arasında birini*

¹³⁶⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/72.

¹³⁷⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/74-75.

bulun.” dedi. Ma‘bed ve İbn Âişe, el-Velîd’e: “*Mâlik b. Ebi’s-Semh böyledir.*” dediler ve el-Velîd, Mâlik’in ve Hicâz’daki diğer mugannîlerin kendisine gönderilmesi için haber gönderdi. Mâlik, el-Velîd b. Yezîd’e geldiğinde el-Velîd’in yanındakiler arasında el-Ğamr b. Yezîd de vardı. Mâlik’i el-Velîd’in yanına getirdiler ve o tegannî etti ancak el-Velîd bundan hoşlanmadı. Mâlik yanlarından ayrılırken el-Ğamr ona: “*Müminlerin emîri gınândan hoşlanmadı.*” dedi. Mâlik, el-Ğamr’a: “*Allah beni size kurban eylesin! Başka bir gınâ tegannî edebilmem için izin verin. Eğer tegannî ettiğim emîrin hoşuna gitmezse memleketime geri dönerim.*” dedi. el-Velîd eğlence meclisine [مجلس اللهو] oturduğunda el-Ğamr, el-Velîd’e Mâlik’ten söz etti. el-Velîd, Mâlik’e izin verdi ve Mâlik¹³⁷¹

[C. IV, s. 292]

üç kadeh içki içip el-Velîd’in yanına doğru yöneldi, sallanarak yürüyordu. Mâlik, meclisin kapısına geldiğinde durdu ve selam vermedi. Kapının halkasından tutunup sesini yükselterek [şu sözleri] tegannî etti:¹³⁷²

لا عيش إلا بمالك بن أبي السَّمح ... فلا تلحنى ولا تلم

Mâlik b. Ebi’s-Semh’siz ayş / eğlence olmaz ... beni yanlışlamayın ve suçlamayın.

أبيض كاليدُر أو كما يلمع ال ... بارق في حالِك من الظَّلَم

Karanlıkta parlayan ay gibi ya da şimşek gibi bembeyaz..¹³⁷³

فليس يعصيك إن رشدت ولا ... يهتك حقَّ الإسلام والحرم

¹³⁷¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/76.

¹³⁷² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/76.

¹³⁷³ Nüveyrî’nin bu kısımdan itibaren aktarmış olduğu üç beyit el-Eğânî’de geçmemektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/76.

Hidayete ulaşmışken sizi isyana yöneltmez, İslam'ın ve haramların sınırlarını aşmaz.

يصيب من لذة الكرام ولا ... يجهل أى الترخيص في اللّم

Şerefli insanların zevkine ortak olur, günaha müsaade edilmesine cahil kalmaz.

يا ربّ ليل لنا كحاشية ال ... برد ويوم كذاك لم يدم

Kaç gecemiz elbisenin saçakları gibi geçti ve bir gün bile devam etmedi.

نعمت فيه ومالك بن أبى السّمح ... الكريم الأخلاق والشّيم

Ben onda [o mecliste] ve asil ve iyi huylu Malik b. Ebi's-Semh ile lezzet aldım.

el-Velîd coştı ve koltuk altları görünecek kadar ellerini kaldırdı [kollarını açtı] ve Mâlik'e sarıldı. Sonrasında el-Velîd onun bestesini öğrendi ve Mâlik günlerce onun yanında kaldı. Mâlik ayrılmak istediğinde el-Velîd ona olan ikramını artırdı. Mâlik [şiirdeki] “*Karanlıkta parlayan ay gibi ya şimşek gibi bembeyaz.*” [أبيض كالبدر] sözüne gelince el-Velîd [sen böyle söylediğin gibi değil aksine şöylesin]:¹³⁷⁴

أحول كالقرد أو كما يرقب السّارق ... فى حالك من الظّلم

“*Maymun gibi şaşı ya da karanlıkta etrafı gözleyen bir hırsız gibi.*” demiştir..¹³⁷⁵

el-Velîd b. Yezîd öldürüldüğünde Mâlik b. Ebi's-Semh ve İbn Âişe'nin onun yanında oldukları söylenmiştir..¹³⁷⁶

İbn Âişe şöyle söylemiştir:

“Mâlik ahmak biriydi. el-Velîd [isyancılar tarafından] öldürüldüğünde bana “*Haydi kaçalım.*” dedi. Ben de: “*Bizden ne istiyorlar ki?*” dedim. Mâlik: “*Yaptıkları işi*

¹³⁷⁴ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 5/76.

¹³⁷⁵ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 5/76.

¹³⁷⁶ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 5/78.

daha güzel göstermek için kellelerimizi alıp el-Velîd'in başını da ikisinin arasına koymadan rahat etmezler.” dedi.¹³⁷⁷

1.2.7.1.5.10. Yûnus el-Kâtib¹³⁷⁸ [يونس الكاتب] Hakkında Bahsedilenler

O, Hüzmüz'ün soyundan Yûnus b. Süleymân b. Kürd b. Şehriyâr'dır ve 'Amr b. Zübeyr'in azatlısıdır [mevlâsıdır]. Yetiştği ve yaşadığı yer Medîne'dir. Babası fakihti ve onu [oğlunu] Dîvân'a¹³⁷⁹ teslim etti [burada görevlendirdi], Yûnus da Dîvân kâtiplerinden biri oldu. Yûnus el-Kâtib¹³⁸⁰

[C. IV, s. 293]

Ma'bed'den, İbn Süreyc'den, İbn Muhriz ve el-Garîd'den gınâ öğrendi. Yûnus en çok Ma'bed'den aktarımda bulunmuştur [Ma'bed'in eserlerini aktarmıştır]. Ma'bed'in öğrencileri arasında Yûnus el-Kâtib'ten daha kabiliyetli bir kimse yoktu ve Ma'bed'den gınâ öğrenenler arasında da en doğru öğrenen Yûnus'tu. Yûnus'un güzel bir tegannî edişi, çok sayıda bestesi ve iyi şiirleri vardı. O gınâyı yazıya geçirenlerin ilkidir [Gınâ sözlerini, güfteleri derleyen ilk kimsedir]. Onun, içerisindeki şarkılara istinaden adını verdiği *Kitâb fi'l-Eğânî*'si [Şarkılar Hakkında Bir Kitap / Şarkılar Kitabı] vardır. Ticâret için Şâm'a gittiğinde, el-Velîd b. Yezîd onun [ticâret yaptığı] mekânına ulaştı ve onu yanına çağırttı. el-Velîd o zaman veliahttı. Yûnus [hikâyenin devamını şöyle anlatmıştır]:

¹³⁷⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/78-79.

¹³⁷⁸ Ebû Süleymân Yûnus b. Süleymân b. Kürd b. Şehriyâr el-Kâtib (ö. 135/752 civarı): Emevîler devrinde yaşayan müşikişinas. Ahmet Hakkı Turabi, “Yûnus el-Kâtib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, ts.), 43/607.

¹³⁷⁹ Divan: İslâm devletlerinde resmî işlerin görüşülüp karara bağlandığı meclis ve buna bağlı devlet daireleri. Abdülazîz ed-Dûrî, “Divan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 9/377.

¹³⁸⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/529.

“Onun yanına vardığımda selam verdim, bana oturmamı emretti. Sonrasında içki ve câriyeleri istedi. O günümüzü ve gecemizi hoş bir şekilde geçirdik, ona tegannî ettim, o da gınâmdan hoşlandı. Şu [sözleri] tegannî etmişim:”¹³⁸¹

إن يعيش مصعب فنحن بخير ... قد أتانا من عيشنا ما نرجى

Eğer Musab yaşıyorsa biz iyiyiz ve yaşantımızda umduğumuzu bulduk demektir.”¹³⁸²

Sonrasında farkına vardım ve Mus‘ab’ın [Mus‘ab b. Zübeyr’in]¹³⁸³ şiirini tegannî etmiş olduğumdan dolayı özür diledim. el-Velîd güldü ve: “*Mus‘ab vefat etti, etkisi ortada kalmadı, benimle onun arasında bir düşmanlık da kalmadı. Ben gınâ [dinlemek] istiyorum, besteyi [صوت] icrâ et.*” dedi. Ben de yeniden tegannî etmeye başladım, sabah oluncaya kadar durmaksızın besteyi tekrar ettim, el-Velîd de içti ve sabah kahvaltısını yedi, bana bu besteyi tekrar ettirip başkasına geçmeme izin vermedi. Üç gün geçince el-Velîd’e: “*Kurban olayım ben ticâret yapan bir adamın, mallarımı diğer tüccârlara emanet etmişim. Onların gitmesinden ve malımın zâyî olmasından korkuyorum.*” dedim. el-Velîd: “*Yarın dönersin.*” dedi ve gecenin kalanında içmeye devam etti, bana da üç bin dînâr verilmesini emretti. Bu miktar bana verildi ve arkadaşlarımın yanına döndüm. el-Velîd halîfe olduğunda beni çağırdı, ben de yanına geldim ve öldürülünceye kadar onun yanında kaldım.”¹³⁸⁴

¹³⁸¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/531.

¹³⁸² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/531.

¹³⁸³ Emevî hânedanına karşı halifelüğünü ilân eden ‘Abdullah b. Zübeyr’in kardeşi olan Ebû Abdillâh (Ebû İsâ) Mus‘ab b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm el-Esedî el-Kureşî (ö. 72/691). Aycan, “Mus‘ab b. Zübeyr”, 31/227.

¹³⁸⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/531.

1.2.7.1.5.11. Huneyn [حنين] Hakkında Bahsedilenler

O, Huneyn b. Belve‘ el-Hîrî‘dir.¹³⁸⁵ Nisbesi hakkında farklı görüşler vardır. Onun, Temîm kabilesinin İbâdîilerinden¹³⁸⁶ olduğu veya el-Hâris b. Ka‘b oğullarından olduğu söylenilmiştir. Yine onun kavminin, Tasm ve Cedîs kabilelerinin soyundan geldiği ve el-Hâris b. Ka‘b oğullarının arasında yaşamaları sebebiyle onlardan sayıldıkları da söylenmektedir. Huneyn’in künyesi Ebû Ka‘b’dır. O iyi bir şair ve önde gelen mugannîlerdendir. Huneyn Hîre‘de¹³⁸⁷ ikamet eder, Şam’a gidecek develeri kiralardı, o bir Hristiyandı.¹³⁸⁸

[C. IV, s. 294]

el-Medâinî‘den rivayet edildiğine göre o şöyle söylemiştir:

“Huneyn Hîre‘de meyve taşıyan [hamallık yapan] bir çocuktu. Huneyn, Kûfe ehlinin varlıklı, kayne¹³⁸⁹ ve çalgıcı [المطربين] sahibi gençlerinin evlerine güzel kokulu

¹³⁸⁵ “Huneyn el-Hıyerî” olarak da geçmektedir. Turabi, “İbn Câmî‘ (ö. 808) Kureyşli Meşhur Muğannî ve Bestekâr”, 167.

¹³⁸⁶ İbadiye, Hariciyye’nin bir alt kolu olup bazı sosyo-politik sebeplerle kendini yenileyerek günümüze kadar varlığını sürdürebilen az sayıdaki İslâm mezheplerinden biridir. Mahmoud Benras, “İbadiyye Mezhebi ve Gizlilik Düşüncesi (Takiyye)”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (30 Aralık 2022), 512.

¹³⁸⁷ Hire: Bugün Irak’ın Necf iline bağlı bir kaza merkezi olup Kûfe’nin 5 km. güneyinde, Fırat nehri kenarında yer alan ve geniş bir ovada kurulmuş olan şehir. Hüseyin Ali ed-Dâkūkî, “Hîre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 18/122.

¹³⁸⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/560; Mücahit Yüksel, “Emevîler Dönemi İslâm Toplumunda Hristiyan Şairlerin Konum ve Tutumlarına Dair Bazı Tespitler”, *Amasya İlahiyat Dergisi* 21 (30 Aralık 2023), 253-254.

¹³⁸⁹ Kayne: Kadın şarkıcı. Bozkurt, “Eğlence”, 10/483-484. Kayne: Çengî cariyelere (kadın köle) verilen isimdir. Şarkı söyleyebilen ve kuaförlük yapan köle kadınlardır. Efendilerine şarkı söyledikleri ve onları eğlendirdikleri kaydolunmakla birlikte çeşitli eğlencelerde de şarkı söylemişlerdir. İlk dönem İslâm tarihi

bitkiler götürdüğünde onun yakışıklılığını, güzelliğini, hoşluğunu ve ruhunun inceliğini görüp büyülenir ve Huneyn de onların yanında kalırdı. Böylece [böyle ortamlarda] gınâ dinler ve ona dikkat kesilirdi. Sonrasında o gınâdan besteler çıkarır ve insanlar da onu dinlerdi. O doğuştan güzel bir sese sahipti. Onun gınâları [şarkıları] meşhur oldu ve gınâ ile şöhret kazandı ve bu işte ustalaşarak büyük bir mevkiye geldi. Sonrasında [mûsikî bilgisini geliştirmek için] Ömer b. Dâvud el-Vâdî ve Hakem el-Vâdî'nin yanına gitti ve onlardan [gınâ] öğrendi ve kendi başına tegannî ederek gınâda döneminin önde gelenlerinden oldu. Huneyn, İbn Muhriz'e 500 dînâr vererek Irak'tan geri gitmesini istemiştir ki bu durumu da daha önce İbn Muhriz'le ilgili haberlerde¹³⁹⁰ anlatmıştık.¹³⁹¹

Huneyn gınâ sayesinde insanlardan büyük kazanç elde etti. Hatta bu durumla ilgili Huneyn'e: *“Elli yıldır tegannî ediyorsun, hiçbir zenginde mal, ev veya mülk bırakmadın, hepsinin sonunu getirdin [mala doymadın].”* denilmiş, Huneyn ise: *“Babam size kurban olsun. Ben nefesimi insanlar arasında pay ediyorum [Nefesimi harcıyorum]. Beni, nefesimin karşılığını pahalı tuttuğum için mi kınıyorsunuz?”* cevabını vermiştir.¹³⁹²

el-Medâinî'nin şöyle anlatmıştır:

“Hişâm b. Abdülmelik, el-Ebreş el-Kelbî ile hacca gitmişti. Huneyn, Kûfe yakınlarındayken ud'u ve zâmir¹³⁹³ [kendisine nefesli çalgısıyla eşlik eden birisi] ile onların karşısına çıktı. Hişâm yanından geçerken onu gördü ve: *“Bu kim?”* dedi.

kaynaklarında şarkı söyleyen kadın köleler için kullanılmıştır. Tıraşcı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 107.

¹³⁹⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/288.

¹³⁹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 2/562-563.

¹³⁹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/561.

¹³⁹³ Zâmir (زامر): Ney, kaval ve düdük gibi nefesli çalgıları icra eden kişi. Tıraşcı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 245.

“Huneyn” denildi. Hişâm, Huneyn’in bir deve üzerindeki tahtırevana bindirilmesini, onun eşlikçisi zâmir’in [nefesli sazı çalan kişinin] de onun önünde yürümesini emretti ve Huneyn şu sözleri tegannî etti:¹³⁹⁴

والطَّلَّ الأَيَّات ... الكوفة بظهر سلمى أمن

Kufe’nin ardında kalan izler ve kalıntılar Selma’dan mıdır?

الخلل الصَّيقل جفون ... على تلوح كما تلوح

Paslı kılıç kınlarının parlaması gibi parlıyor.¹³⁹⁵

Hişâm, Huneyn’e 200 dînâr ve zâmir’e de yüz dînâr verilmesini emretti.¹³⁹⁶

Anlatıldığına göre [Emevî vâlisi olan] Hâlid b. Abdullah el-Kasrî,¹³⁹⁷ kendi döneminde Irak’ta gınâyı yasakladı [الغناء حرم]. Sonrasında ise bir gün Hâlid insanların kendi huzuruna girebilmeleri için genel bir izin verdi. Huneyn de tüm insanların içerisinde onun huzuruna elbisesinin altına sakladığı udla geldi ve:¹³⁹⁸

[C. IV, s. 295]

“Allah emîri ıslah etsin! Benim bir sanatım vardı, onunla ailemi geçindiriyordum ancak emîr onu yasakladı. Bu durum bana ve aileme zarar veriyor.” dedi. Hâlid: “Sanatın

¹³⁹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/560-561.

¹³⁹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/561.

¹³⁹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/561.

¹³⁹⁷ Ebû Yezîd (Ebû’l-Kâsım, Ebû’l-Heysem) Hâlid b. Abdillâh b. Yezîd b. Esed b. Kürz el-Becelî el-Kasrî (ö. 126/743): Emevîler’in Mekke ve Irak valilerinden. Abdülkerim Özaydın, “Hâlid b. Abdullah el-Kasrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 15/281.

¹³⁹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/565.

neydi?” dedi. Huneyn udu ortaya çıkardı ve: “Bu.” dedi. Hâlid ona: “Tegannî et bakalım.” dedi ve Huneyn udun tellerine vurarak¹³⁹⁹ şu sözleri tegannî etti:¹⁴⁰⁰

الموفور الميرأ أنت ... بالدهر المعير الثامت أيها

Ey zamana sitem eden alaycı, sen misin çokça masum olan?

مغرور جاهل أنت بل ... الأيام من الوثيق العهد لديك أم

Yoksa sizin geçmişten kalan sağlam ahdiniz mi var? Aksine siz cahil ve kibirlisiniz.

خفير يضام أن من عليه ذا ... من أم خلدن المنون رأيت من

Sonsuza kadar yaşayan kimi gördün ya da ölümden kurtaracak biri mi var?¹⁴⁰¹

Hâlid ağladı ve: “Sadece sana özel olarak izin veriyorum ancak sefîhlerle / hayasızlarla [سفيها] ve sarhoşlarla / kavga çıkaranlarla [معيدا] oturmaman şartıyla.” dedi. [Sonrasında] Huneyn [bir meclise] çağırılmıştı ki o: “Aranızda sefîh veya sarhoş var mı?” dedi. Oradakiler: “Hayır.” deyince Huneyn aralarına girdi.¹⁴⁰²

Bişr b. el-Hüseyn b. Süleymân b. Semüre b. Cündeb: “Huneyn b. Belve‘ 107 yaşına kadar yaşadı.” demiştir.¹⁴⁰³

¹³⁹⁹ el-İsfahânî “udun tellerini çaldı/tellerini hareket ettirdi” anlamında “أوتاره حرك” ifadesini kullanırken en-Nüveyri “أوتاره عرك” “tellerini gerdi, akort etti” ifadesini kullanmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/565.

¹⁴⁰⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/565.

¹⁴⁰¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/565.

¹⁴⁰² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/565.

¹⁴⁰³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2/568.

1.2.7.1.5.12. Siyât¹⁴⁰⁴ [سياط] Hakkında Bahsedilenler

O, Abdullah b. Vehb'dir, künyesi Ebû Vehb'dir. "Siyât" [Kırbaçlar] ise onun öne çıkan lakabıdır. Mekkeli olup Huzâa kabilesinin mevlâsıdır [kölesidir]. O gınâ [şarkı] söylemede, beste yapımında [صنعة] ve çalgı çalmada [الطرب] önde gelenlerdendi. O, İbn Câmi'in ve İbrâhim el-Mevsılî'nin hocası olup onlar Siyât'tan, Siyât da Yûnus el-Kâtîp'ten [mûsikî ilmine dâir bilgilerini] tahsil etmiştir. Siyât, İbn Câmi'in annesinin eşidir [İbn Câmi'in üvey babasıdır]. Sık sık şu sözleri tegannî etmesinden dolayı ona "Siyât" lakabı verildiği söylenilmektedir.¹⁴⁰⁵

السيّاط آثار الصبح قبيل ... فيها الحيات مزاحف كائن

Sanki sabahın öncesinde orada yılanlar sürünmüş gibi kırbaç [السيّاط] izleri var.¹⁴⁰⁶

Anlatılır ki İbrâhim el-Mevsılî, Siyât'a ait olan bir besteyi tegannî etmiş, İbrâhîm'in oğlu İshâk ise [bu besteyi duyunca] babasına: "*Babacığım bu beste kime ait?*" diye sormuştu. İbrâhim, oğlu İshâk'a şu cevabı verdi: "*Bu beste, şâyet şu an yaşasaydı babanın yemek için ekmek bulamayacağı Siyât'a aittir.*"¹⁴⁰⁷

¹⁴⁰⁴ Ebû Vehb Siyât el-Mekkî 739-785 yılları arasında yaşamış ünlü şarkıcı ve bestekar. Turabi, "İbn Câmi' (ö. 808) Kureyşli Meşhur Muğannî ve Bestekâr", 163. Bu isim farklı kaynaklarımızda "Siyyat" (Günel, "Ma'bed b. Vehb", 27/283); "Seyyât" (Turabi, "İbn Câmi' (ö. 808) Kureyşli Meşhur Muğannî ve Bestekâr", 163), "Siyât" (Öncel, *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtîb'in Kemâlû Edebi'l-Ğınâ Adlı Eseri*, 22; Muhammet Sevinç, *İbnü't-Tahhân'ın Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn adlı mûsikî eseri (Tahkik ve inceleme)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 64) şekillerinde okunmuştur. Biz de Nüveyrî'nin ifade ettiği ve metnin devamında verilen şiirde geçen ve "kırbaçlar" anlamına gelen "سياط" kelimesinin okunuşu olan "Siyât"ı tercih ettik. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/295.

¹⁴⁰⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 6/392.

¹⁴⁰⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 6/392.

¹⁴⁰⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/393.

[Yine] Anlatılır ki Siyât, soğuk bir günde Ebû Reyhâne'yle¹⁴⁰⁸ karşılaşmıştı. Ebû Reyhâne güneşin altında oturuyordu ve üzerinde eski, yıpranmış, ince bir elbise vardı. Ebû Reyhâne el-Medenî, Siyât'a doğru hızla kalkarak: “*Babam sana kurban olsun ey Ebû Vehb! İbn Cündeb'in [sözleri şöyle olan] şiiri üzerine yaptığın besteni bana tegannî eder misin?*” dedi.¹⁴⁰⁹

همول عليك وأجفاني تذوب ... ومهجتي هواك في رهين فؤادي

Kalbim senin aşkına rehin, ruhum eriyor, gözlerin senin için yaş döküyor.¹⁴¹⁰

Siyât, Ebû Reyhâne'ye tegannî etti ve Ebu Reyhâne gömleğini yırtarak tekrar güneşli yerine döndü. Üşümesi ve yorgunluğu artmıştı. [O sırada yanında bulunan] Kardeşinin oğlu, Ebû Reyhâne'ye: “*Gömleğini yırtmanın sana ne faydası oldu?*” dedi. Ebû Reyhâne: “*Ey kardeşimin oğlu, büyüleyici bir sese sahip olan iyi bir muganniden / mûsikîşinâstan güzel bir şiir dinlemek, üşüyen bir kimse için sıcak bir hamamdan daha sıcaktır.*” dedi. Yeğeni ona: “*Bana göre sen Cenâb-ı Hakk'ın şöyle dediği kimselerdensin: “مُهَيِّدِينَ كَانُوا وَمَا تَجَارَتْهُمْ رِبْحَتْ فَمَا بُلَامَامِشْلَارْدِر.”*¹⁴¹¹ Ebû Reyhâne: “*Aksine, ben Yüce Allah'ın şöyle dediği kimselerdenim: “أَحْسَنَهُ فَيَنْبَغُونَ الْقَوْلَ يَسْتَمِعُونَ الَّذِينَ”* “*Söylenenleri dinleyip de en güzeline uyan (kullarımı müjdele!)*”¹⁴¹² dedi.¹⁴¹³

¹⁴⁰⁸ Ebû Reyhâne Şem'un b. Zeyd el-Ezdî: Sahâbî. M. Yaşar Kandemir, “Ebû Reyhâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/213.

¹⁴⁰⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/393.

¹⁴¹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/393.

¹⁴¹¹ *Kur'an Yolu Meâli*, Bakara 2/16.

¹⁴¹² *Kur'an Yolu Meâli*, Zümer 39/18.

¹⁴¹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/393.

Bu hikâye başka bir şekilde de anlatılmıştır:

“Siyât bu besteyi tegannî ettiğinde Ebû Reyhâne gömleğini yırttı ve çıplak şekilde kalıp bayıldı. İnsanlar onun çevresine toplandılar. Siyât, Ebû Reyhâne’nin yaptığına şaşırdı. Sonrasında Ebû Reyhâne kendi geldi ve Siyât’a doğru yöneldi. Siyât ona: “*Nedir derdin ey bahtsız, ne istiyorsun?*” dedi. Ebû Reyhâne: “*Allah için tegannî ey efendim.*” dedi [ve Siyât şu sözleri tegannî etti:].¹⁴¹⁴

قليل تحب لمن الوداع إن ... رحيل منك حان أمانة ودع

Ümâme’ye veda et, artık sevdiğine veda etmeye çok az kaldı.

فيميل متنه تجذب فالريح ... أعطافه تمايلت القضيبي مثل

Bir filiz gibi, rüzgarın bedenini eğip bükmesi ile sallanır.

جميل أميم يا دلالك حسن ... فإنه الدلال شأنكم كان إن

Eğer sizin özelliğiniz naz ise, senin için naz da hoştur ey güzel Ümâmecik.¹⁴¹⁵

Siyât bu sözleri tegannî ettiği sırada Ebû Reyhâne [dövünerek] kendi yüzüne vurmaya başladı, o kadar vurdu ki burnundan kan gelmeye başladı ve yere yığıldı. Siyât gitti ve insanlar Ebû Reyhâne’yi güneşe çıkardılar. Ebû Reyhâne kendine geldiğinde ona bu durumu soruldu o da önceki söylediğinin benzerini söyledi. Siyât, Ebû Reyhâne’ye gömlek, pantolon, cübbe ve sarık göndertti.¹⁴¹⁶

[C. IV, s. 297]

Siyât, Mûsâ el-Hâdî döneminde [785-786].¹⁴¹⁷ vefât etmiştir.

¹⁴¹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 6/394.

¹⁴¹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 6/394.

¹⁴¹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 6/394.

¹⁴¹⁷ Nahide Bozkurt, “Hâdî-İlelhak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 15/16-17.

Siyât'ın ölüm vakti yaklaştığında İbn Câmi' onun yanına geldi ve ona: “Bir arzunuz var mı?” dedi. Siyât: “Evet, benim gınâlarım bir ekleme çıkartma yapmayın. Toplamda 18 tane bestem var, onları nasılsa öyle bırakın.” dedi. Yine onun aniden öldüğü de söylenmiştir. Denilene göre Siyât, arkadaşları tarafından davet edilmiş, o da onlara gelerek onların yanında kalmış ve orada gecelemiştir. Sabah olduğundan Siyât'ı kaldığı yerde ölü olarak bulmuşlardır. Bunun üzerine Siyât'ın annesine gelerek: “Ey filan kişi, biz oğlunu; ona ikramda bulunmak, onu memnun etmek ve onunla neşelenmek için davet ettik ancak birden öldü. İşte biz senin önündeyiz, bizim için nasıl istersen öyle hüküm ver ancak Allah aşkına bizi sultanla karşı karşıya bırakma ya da yapmadığımız bir şeyle bizi itham etme.” dediler. Siyât'ın annesi: “[Merak etmeyin] böyle bir şey yapmayacağım, size inanıyorum. Siyât'ın babası da böyle aniden ölmüştü.” dedi ve ölen oğlunu oturduğu yere götürdü ve oraya defnetti.¹⁴¹⁸

1.2.7.1.5.13. el-Ebcer [الأبجر] Hakkında Bahsedilenler

O, ‘Ubeydullah b. el-Kâsım b. Münebbih’tir, künyesi Ebû Tâlib’dir. Onun isminin Muhammed b. el-Kâsım olduğu da söylenir. “el-Ebcer” [İri yarı / kocaman] onun öne çıkan lakabıdır. O, önce Kinâne kabilesinin, sonradan da Leys b. Bekr’in mevlâsı [kölesi] olmuştur. Ona “el-Hashâs”¹⁴¹⁹ [çevik, hızlı] lakabı da verilmiştir. Onun, Medîne’de doğup Mekke’de yetiştiği ya da Mekke’de doğup Medîne’de yetiştiği söylenmiştir.¹⁴²⁰

¹⁴¹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/395.

¹⁴¹⁹ İbn Manzûr, Hashâs “حَسَّاسٌ” kelimesinin: “خَفِيفُ الْحَرَكَةِ” “Haffu’l-hareke” yani “çevik, hızlı” manasına geldiğini belirtmekte ve bir adamın da bu şekilde isimlendirildiğini ifade etmektedir. İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 6/54.

¹⁴²⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/239.

‘Avrak el-Lehebî: “Mekke’de el-Ebcer’den daha zarîf, daha büyüleyici ve görünümü daha güzel bir kimse yoktu. Onun cübbesi 100 dînâr, atı 100 dînâr ve atının eyeri 100 dînârdı. İki dağ arasında durup sesini yükseltir, insanlar da onun için durup [onu dinlemek için] birbirilerinin üstüne çıkarlardı.” demiştir.¹⁴²¹

el-İsfahânî’nin senedi İshâk b. İbrâhîm el-Mevsîlî’ye ulaşan rivâyetine göre o şöyle demiştir:¹⁴²²

[C. IV, s. 298]

“el-Ebcer Haccın yedinci gününün gecesini, Ten‘îm’e¹⁴²³ yakın bir yerde oturuyordu. Gecenin sonuna doğru büyük bir askeri birlik geldi. Bu askerî birlikte yanyana dizilmiş atların içerisinde altın eyer vurulmuş bir at da bulunuyordu. el-Ebcer [onların gelmesiyle şu sözleri] tegannî etmeye başladı:¹⁴²⁴

سَطَرَ تَوَهَّمَتَهَا لَمَّا بِهَا كَأَنَّ ... قَفَرَا خَالِيَةَ الْحَيِّ دِيَارِ عَرَفَتِ

Mahallenin evlerinin boş ve terk edilmiş olduğunu biliyordum, sanki satır satır hayal etmişim gibi.¹⁴²⁵

Kubbelerin ve gölgeliklerin altındakiler el-Ebcer’in tegannisini duyunca onlardan birisi: “Vay sana! Besteyi [الصوت] bir daha tekrar et.” dedi. el-Ebcer: “Hayır, ancak eyerlenmiş ve dizginlenmiş bir at ve 400 dînâr karşılığında tekrar ederim.” dedi. Askerlerin sahibi el-Velîd b. Yezîd’di. el-Velîd, el-Ebcer’e: “Sen kimsin ve nerede

¹⁴²¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/239-240.

¹⁴²² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/240.

¹⁴²³ Ten‘îm: Mekke’nin kuzeybatısında Kâbe’ye en yakın Harem sınırı. Salim Ögüt, “Ten‘îm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), 40/452.

¹⁴²⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/240.

¹⁴²⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/240.

oturuyorsun?” dedi. el-Ebcer: “*Ben el-Ebcer'im ve evim Bâbu'l-Harrâzîn sokağındadır.*” dedi. Ertesi akşam el-Velîd'in elçisi böyle bir at, 400 dînâr, bir sandık elbise ve bunlardan başka hediyelerle ona geldi. Sonrasında el-Ebcer, el-Velîd'e getirildi ve Terviye¹⁴²⁶ gecesi el-Ebcer el-Velîd'in dostlarıyla kaldı ve onlarla geceledi, görünüm olarak [o mecliste dahi] onların en iyisiydi. Sonrasında el-Ebcer el-Velîd'le beraber ya da el-Velîd'in ardından Şam'a gitti.¹⁴²⁷

‘Amr b. Hafs b. Ümmü Kilâb’dan aktarıldığına göre o şöyle demiştir:

“el-Ebcer bizim mevlâmızdı [kölemizdi] ve Mekkeliydi. Mekke'den¹⁴²⁸ geldiğinde yanımızda kaldı. Bir gün bize: “*Bize şu İbn Âişe'nizden bir gınâ'* [şarkı] *dinletin.*” dedi. Biz de İbn Âişe'nin gelmesini istedik ve İbn Hebbâr'ın evinde el-Ebcer'le İbn Âişe'yi bir araya getirdik. Sonrasında İbn Âişe tegannî etti ve el-Ebcer [İbn Âişe'nin sesinin kuvvetini az bularak], İbn Âişe'ye: “*Senin yanında sesimin yarısı kadar dahi okuyorsam sahip olduğum her köle hür olsun.*” dedi ve parmaklarını [sesin gür çıkması için] ağzının yanına getirerek tegannî etti, sesi çarşıdan dahi duyuldu. İnsanlar [bu sese] doğru geldiler ve [onu dinleme hususunda] neredeyse birbirleriyle kavga edinceye kadar oradan ayrılmadılar.¹⁴²⁹

¹⁴²⁶ Terviye: Haccın rükünlerinden Arafat vakfesine çıkışın başlangıç vakti olan zilhicce ayının sekizinci günü. Salim Ögüt, “Terviye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), 40/520.

¹⁴²⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/240.

¹⁴²⁸ el-İsfahânî “Medîne” olarak ifade etmesine rağmen (el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/241) Nüveyrî “Mekke” şeklinde aktarmıştır ki bizce de doğru olan budur. Çünkü el-Ebcer, Mekke'den Medîne'ye geldiğinde İbn Âişe'yi dinlemek istemiştir ve İbn Âişe'nin de Medîne'nin önden gelen mûsikîşinaslarından olduğu bilinmektedir. İbn Âişe hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/280-287.

¹⁴²⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/241.

1.2.7.1.5.14. Ebû Zeyd ed-Delâl [أبو زيد الدلّال] Hakkında Bahsedilenler

O Ebû Zeyd Nâkîd Medenî'dir. O, Âişe bint Sa'îd b. el-'Âs'ın mevlâsıydı ve muhannesti.¹⁴³⁰

İshâk [onunla ilgili olarak] şöyle demiştir:¹⁴³¹

[C. IV, s. 299]

“Muhannesler içerisinde ed-Delâl'den daha güzel yüzlüsü, daha temiz elbiselisi ve daha zarîfi yoktu.” [Yine onunla ilgili şöyle söylenmiştir:] “Tuveys'ten sonra ed-Delâl'den daha zarîf ve daha güzel kimse olmamıştır. O çok az konuşur, konuştuğunda da çocuğu ölen kişiyi bile güldürürdü öyle ki o kişi dişleri görünebilecek şekilde gülerdi. Tegannî ettiğinde bir tane ile yetinmez, çokça tegannî ederdi.”¹⁴³²

Eyyûb b. 'Abâye: “Medîne halkının, ed-Delâl'den ve onun sohbetlerinden bahsedildiğinde boyunlarını uzattıklarını [göğüslerinin kabardığını] ve onunla gururlandıklarını gördüm ve ed-Delâl'in onların nezdindeki faziletini anladım.” demiştir.¹⁴³³

[Yine ed-Delâl'le ilgili:] “O, kadınlara ve onlarla birlikte bulunmaya düşkündü, onlarla yakınlık kurmak ister ancak buna güç yetiremezdi. Doğru tegannî ederdi ve görünüm olarak da güzeldi.” denilmiştir.¹⁴³⁴

Ayrıca onunla ilgili şöyle de söylenmiştir:

¹⁴³⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 4/441.

¹⁴³¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 4/441.

¹⁴³² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 4/441.

¹⁴³³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 4/441.

¹⁴³⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/442.

“ed-Delâl” [İşveli / Cilveli] lakabı; şıklığını, güzelliğini, tatlı dilini ve güzel yüzünü işaret etmesi sebebiyle verilmiştir. ed-Delâl, kadınların arasına karışmaktan hoşlanır, onları sık sık erkeklere anlatırdı / tanıtırdı. Bu sohbetleriyle oturduğu herkesi istemeden gınadan uzaklaştırır, alıkoyardı. Gınâdan hoşlanmayanları da kadınlarla ilgili bu sohbetleriyle gınadan uzaklaştırırdı.¹⁴³⁵

ed-Delâl tegannî ettiğinde de ustaca tegannî ederdi.

Bu doğrultuda İbnu’l-Mâcişûn, babasından¹⁴³⁶ şöyle aktarmıştır: “*Bir gün ed-Delâl bana, ‘Âmir oğullarından Mecnûn’un şiirini tegannî etti. Nefsime yenik düşmekten / nefsimde meydana gelecek fitneden korktum.’*”¹⁴³⁷

Süleyman b. Abdülmelik, ed-Delâl’i Medîne’den gizlice getirtmiş ve ed-Delâl ona tegannî ederek onun yanında bir ay kalmıştır. Sonrasında ed-Delâl’e hediyeler verilmiş ve Hicâz’a geri dönmüştür.¹⁴³⁸

el-Esma‘î şöyle demiştir:

“Hişâm b. Abdülmelik Haccetmişti. Medîne’ye geldiklerinde Şam halkının soylularından ve Hişâm’ın komutanlarından olan bir adam ed-Delâl’in evinin yakınında konakladı. Şamlı [soylu] adam ed-Delâl’in gınâsını duyunca buna kulak kesildi ve sesi yakından duyabilmek için dama çıktı. Sonrasında ed-Delâl’e haber göndererek “*Ya sen bizi ziyâret et ya da biz seni ziyâret edelim.*” dedi. ed-Delâl, adama “*Siz ziyârete buyurun.*” diye haber gönderdi. Şamlı adam kabul ederek iki inci [gibi parlayan] gulâmıyla [erkek

¹⁴³⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/442.

¹⁴³⁶ İmam Mâlik’in önde gelen talebelerinden İbnü’l-Mâcişûn’un (ö. 212/827) babası Abdülazîz el-Mâcişûn (ö. 164/780) devrinin tanınmış âlimlerinden biridir. Hacı Mehmet Günay, “İbnü’l-Mâcişûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 21/122.

¹⁴³⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/448.

¹⁴³⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/451.

hizmetlileriyle] ed-Delâl'in yanına gitti. ed-Delâl Şamlı adama tegannî etti, o da beğendi ve “Devam et.” dedi. ed-Delâl: “Devam mı yoksa dinlediğin yeter mi?” dedi. Adam: “Hayır, vallahi yetmedi.” dedi. ed-Delâl: “O zaman benim de bir isteğim var.” dedi.¹⁴³⁹

[C. IV, s. 300]

Adam: “Nedir o?” dedi. ed-Delâl: “Bana bu iki gulâmdan birini ya da ikisini [tegannî karşılığında] sat [ver].” dedi. Adam: “İstediyini seç.” dedi ve ed-Delâl onlardan birini seçti. Şamlı adam: “O artık senindir.” dedi ve ed-Delâl gulâmı öptü. Sonrasında adama [şu sözleri] tegannî etti:¹⁴⁴⁰

طروب فؤاد من قدما كان هوى ... فهيجت أريًا من دواع دعتى

Haber verenler beni Ervâcık'a çağırdı, gönül eski bir sevdâyı harekete geçirdi.

ذنوبى ذاك عند أروى فتغفر ... لى يعود أن مضى قد زمانا لعل

Umulur ki bir zaman sonra Erva bana döner ve kusurlarımı affeder.

سلوب للقلوب جميل بوجه ... محسّر نعف يوم أريًا سبتى

Ervâcık kalpleri çalan güzel yüzüyle Muhassir tepesinde beni bekler.¹⁴⁴¹

Şamlı adam ed-Delâl'e: “Çok yaşa.” dedi, sonrasında ise: “Ey güzel adam, benim senden bir isteğim var.” dedi. ed-Delâl: “Nedir isteğin?” dedi. Şamlı adam: “Gözü de gönlü de doyuracak şekilde olan; iyi bir ailede doğmuş, hayırla yetişmiş, güzel dolgun yüzlü, saçları aydınlık içinde parlayan, kızıl bir tene sahip, başı ve yanakları güzel ve tatlı dilli bir nedîme / hanım istiyorum.” dedi. ed-Delâl ona: “Söylediğin gibi birini biliyorum. Peki onu sana gösterirsem benim ne kazancım olacak?” dedi. Adam: “Bu gulâmım da

¹⁴³⁹ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 4/452-453.

¹⁴⁴⁰ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 4/453.

¹⁴⁴¹ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 4/453.

senin olacak.” dedi. ed-Delâl: “Onu görüp öptüğünde gulâm da benimdir, öyle mi?” dedi. Adam: “Evet” dedi. ed-Delâl, Şamlı adama ima ettiği kadının sahibesinin yanına geldi ve ona: “Kurbanın olayım. Hişâm ’ın komutanlarından güzellik ve cömertlik sahibi bir adam yanıma geldi. Beni ziyaret etti, ben de ona ikramda bulundum ve onun yanında güneşin doğuşu gibi, gecenin yıldızları gibi parlayan, gözlerimin daha önce bir benzerlerini görmediği, sözümün nitelemeye yetmediği iki gulam gördüm. Onlardan birini bana verdi, diğeri ise onun yanında. Eğer o da benim olmazsa ben ölürüm.” dedi. Kadın: “Peki ne istiyorsun?” dedi. ed-Delâl: “Adam benden bazı özelliklere sahip bir nedîme istedi, ben ise senin kızından başka bu özellikleri taşıyan birini bilmiyorum. Adamın, senin kızını görmesini ister misin?” dedi. Kadın: “Adamın, kızı gördüğünde gulâmı sana vereceğini nasıl biliyorsun?” dedi. ed-Delâl: “Ben ona bunu konuşurken şart koştum, alışveriş akdi yapmadık.” dedi. Kadın: “Nasıl istersen öyle yap ama bunu kimse bilmesin.” dedi. ed-Delâl oradan ayrıldı ve sonrasında Şamlı adamı da alarak kadının yanına geldi. Kadın, Şamlı adam için bir sandalye ortaya koydu ve adam oturdu. Kadın, adama: “Sen Araplardan mısın?” dedi. Adam: “Evet.” dedi. Kadın: ¹⁴⁴²

[C. IV, s. 301]

“Kimlerdensin?” dedi. Adam: “Huzâa kabilesindenim.” dedi. Kadın: “Hoş geldin. Talebin nedir?” dedi. Adam da kadına istediği nitelikleri belirtti. Kadın: “Tam onu [aklıma gelen kişiyi] *tarif ettin.*” dedi ve câriyesine fısıldayarak bir şeyler söyledi ve câriyesi [başka bir odaya] girdi, bir süre orada kaldıktan sonra çıktı ve baktı. Kadın: “Dışarı çık.” dedi ve hiç kimsenin benzerini görmediği bir nedîme çıktı. Kadın nedimeye: “*Yaklaş.*” dedi o da yaklaştı. Sonrasında “[Etrafında] *dön.*” dedi o da döndü ve adamın gözü de gönlü de doydı. Adam nedimeye eliyle dokundu. Kadın, adama: “*Senin için yardımcı olmamızı ister misin?*” dedi. Adam: “Evet” dedi. Kadın nedimeye: “*Bize*

¹⁴⁴² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/453.

yardımcı ol.” dedi ve Nedîme de örtüsünü açtı ve kadının gizli güzelliği açığa çıktı. Adam eliyle nedimeyle dokunmaya devam etti.¹⁴⁴³

Sonrasında kadın adama: “*Onu soymamızı ister misin?*” dedi. Adam: “Evet” dedi. Kadın nedîmeye: “*Soyun.*” dedi, nedîme de örtüsünü çıkardı. O Allah’ın yarattıklarının en güzeli ve kalıba dökülmüş bir altın gibiydi. Kadın: “*Ey Arap kardeş, nasıl buldun?*” dedi. Adam: “*Arzu ettiğim gibi.*” dedi ve “*Ne kadar diyorsun?*” diye sordu. Kadın: “*Bakma günü değil, alışveriş günü ancak sen [düşün] yarın dön alışverişini yapalım, içine sinmeden gitme.*” dedi ve adam yanlarından ayrıldı. ed-Delâl adama: “*Nedîmeye razı mısın?*” dedi. Adam: “Evet, bu dünyada onun gibisinin olacağını düşünmezdim. Güzeli sıfatı onun için eksik kalır.” dedi ve ikinci gulâmı da [erkek hizmetçiyi de] ed-Delâl’e verdi. Ertesi gün olduğunda Şamlı adam, ed-Delâl’e: “*Haydi gidelim.*” dedi ve [kadının evine] gidip kapıyı çaldılar. Kadın o ikisine izin verdi ve onlar da içeri girip selam verdiler. Kadın da onları selamladı ve sonrasında Şamlı adama: “*Bize cömertliğini göster.*” dedi. Adam: “*Bana göre ona [nedimeye] ne değer biçilirse biçilsin o ondan fazla eder, sen söyle ey Allah’ın hanım kulu.*” dedi. Kadın: “*Aksine sen söyle, biz senin attığın adımı çiğnemeyeceğiz. Biz senin razı olduğun şekilde arkandan gelmek istiyoruz.*” dedi. Adam: “*Üç bin dînâr.*” dedi. Kadın: “*Vallahi onu öpmek bile üç bin dînârdan iyidir.*” dedi. Adam: “*Dört bin dînâr.*” dedi. Kadın: “*Allah seni affetsin, bize [daha fazla] ver ey adam.*” dedi. Adam: “*Vallahi yanımda kıyafetimden ve hayvanımdan başka bir şey yok, olsaydı daha fazla verirdim.*” dedi. Kadın: “*Doğru söylediğini gördüm. Bu nedimenin kim olduğunu biliyor musun?*” dedi. Adam: “*Söyle bileyim.*” dedi. Kadın: “*Bu*¹⁴⁴⁴

[C. IV, s. 302]

¹⁴⁴³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/453.

¹⁴⁴⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/454.

benim kızım falancanın kızı filan, ben de falancanın kızı filanım. Size hayırlı olsun.” dedi. ed-Delâl, Şamlı adama: “Beni kandırdın. Bu benzerini görmediğin nedimeyi görmek için senin gulâmın gibi 100 gulâm vermez misin?” dedi. Adam: “O nedîme içinse veririm.” dedi ve kadının yanından ayrıldılar.”¹⁴⁴⁵

Süleyman b. Abdülmelik, Medîne vâlisi Ebû Bekr b. ‘Amr b. Hazm’a muhanneslerin hadım edilmelerini emrettiğinde Medîne’de hadım edilen kişilerden biri de ed-Delâl olmuştur.¹⁴⁴⁶

1.2.7.1.5.15. ‘Atarrad [عطرَد] Hakkında Bahsedilenler

O, Ebû Hârûn ‘Atarrad’dır, Ensârın mevlâsıydı [kölesiydi], sonrasında da ‘Amr b. ‘Avf kabîlesinin¹⁴⁴⁷ mevlâsı oldu. Onun Müzeyne kabilesinin¹⁴⁴⁸ mevlâsı olduğu da söylenmiştir. Kubâ’da¹⁴⁴⁹ oturan bir Medîneliydi. ‘Atarrad’ın güzel bir yüzü, iyi tegannîsi, hoş sesi, iyi bir sanatı / iyi besteleri [جَيِّد الصَّنْعَة], hoş giyimi ve iyi bir kişiliği vardı, fakîh olan bir Kur’ân kârîsiydi / okuyucusuydu. Onun Medîne’de şahitliği kabul edilen bir kimse olduğu [مَعْدِلُ الشَّهَادَةِ / mu‘addilu’ş-şehâde], Emevîler döneminde ve er-

¹⁴⁴⁵ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 4/454.

¹⁴⁴⁶ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 4/443-444.

¹⁴⁴⁷ Benî ‘Amr b. ‘Avf: Medine’deki iki büyük kabileden biri olan Evs’in bir kolu. Ahmet Önkal, “Amr b. Avf (Benî Amr b. Avf)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 3/82.

¹⁴⁴⁸ Benî Müzeyne: Adnânîler’e mensup bir Arap kabilesi. İbrahim Sarıçam, “Müzeyne (Benî Müzeyne)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/250.

¹⁴⁴⁹ Kubâ: Medine’ye 6 mil (yaklaşık 9 km) mesafede bulunan bir köy iken zamanla büyüyerek şehrin de genişlemesiyle Medîne’nin bir mahallesi haline gelen yer. Hüseyin Algül, “Kubâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2002), 26/298.

Raşîd döneminin ilk zamanlarına kadar yaşadığı, irticalen [مرتجلا] tegannî ettiği söylenmiştir.¹⁴⁵⁰

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin senedi kendisine ulaşan anlatımına göre o şöyle demiştir:

“el-Velîd b. Yezîd halîfe olduğunda Medîne'deki vâlisine mektup göndererek ‘Atarrad’ı kendisine göndermesini emretti, vali de emredileni yaptı. [Sonrasını ‘Atarrad şöyle anlatmıştır:]

“el-Velîd’in yanına girdim. el-Velîd, sarayda kurşunla kaplanıp içkiyle doldurulmuş, büyük olmayan ancak içerisinde bir adamın yüzebileceği bir havuzun kenarında oturuyordu. Benim selâm vermeme fırsat kalmadan bana: “‘*Atarrad.*” diyerek seslendi. “*Buyurun müminlerin emiri.*” dedim. “*Sana olan özlemim hala devam ediyor ey Ebû Hârûn, bana [şu sözleri] tegannî et.*” dedi.¹⁴⁵¹

[C. IV, s. 303]

حَىّ الحمول بجانب العزل ... إذ لا يشاكل شكلها شكلي

el-Azl’in yanındaki el-Humûl mahallesinin görünümü bendeki tasvirine uymuyor.

الله أنجح ما طلبت به ... والبر خير حقيبة الرّحل

Allah sana umduğun başarıyı nasip eylesin, doğruluk / iyilik yolcunun en iyi yüküdür.

إنى بحبك واصل حبلى ... وبريش نبلك رائش نبلى

İpimi ipinle bağlayacağım, okunun tüyleriyle okuma tüy takacağım.

¹⁴⁵⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/212.

¹⁴⁵¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/215.

وشمانلى ما قد علمت وما ... نبحت كلابك طارقا مثلى

Sen benim meziyetimi bilmiyorsun, köpeklerin benim gibi bir gece misafirine havlamaz..¹⁴⁵²

‘Atarrad [anlatımına şöyle devam etmiştir]:

“Ona tegannî etmeye başladım. Vallahi gınâyı tamamlamadan o paha biçemediğim işlemeli elbisesini yırttı ve anasından doğduğu gibi soyundu. Sonrasında kendisini [içkiyle doldurulmuş] havuza attı ve havuzun seviyesi azalacak kadar oradan kana kana içti. Sonrasında oradan çıkarıldı, ölü gibi sarhoştı, uzandırılıp üzeri örtüldü. Ben de [o yırtılan değerli] elbiseyi aldım, ayağa kalktım ve onun yapmış olduklarına şaşırılmış bir halde evime döndüm. Ertesi gün olduğunda el-Velîd’in elçisi aynı vakitte yanıma geldi ve beni onun huzuruna götürdü. Yanına girdiğimde o: “Ey ‘Atarrad!” dedi. “Buyur, emret ey müminlerin emiri!” dedim. “Bana [şu sözleri] tegannî et.” dedi..¹⁴⁵³

الوجد من قلبى قرح تشفى مجالس ... به أنل لم هكذا عمرى أذهب

Ömrüm böyle mi geçip gidecek, anlamadım ... Aşkın kalbimde açtığı yaraya meclisler şifadır.

يجد فلم بالدواء نفسى فعلت ... راحة الطبّ في إنّ تداو وقالوا

“Tedavi ol / ilaç al, tedavi / ilaç şifa verir” dediler. İlaçla kendimi tedavi etmeye çalıştım ama işe yaramadı..¹⁴⁵⁴

‘Atarrad [anlatmaya şöyle devam etmiştir]:

¹⁴⁵² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/215.

¹⁴⁵³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/215.

¹⁴⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/215.

“Ben de ona tegannî ettim ve üzerindeki parıldayan altınlarla süslenmiş elbiseyi yırttı, vallahi bu elbisenin yanında [yırttığı] ilk elbiseyi küçümsedim. Sonrasında kendisini [içkiyle doldurulmuş] havuza attı ve yine havuzun seviyesi azalacak kadar oradan kana kana içti. Sonrasında oradan çıkarıldı, ölü gibi sarhoştı, uzandırıldı ve üzeri örtüldü. Ben de [o yırtılan değerli] elbiseyi aldım ve oradan ayrıldım. Üçüncü gün olduğunda yine bana el-Velîd’in elçisi geldi. el-Velîd’in huzuruna gittiğimde o oturma yerindeydi ve [aramıza] perde çekilmişti, benimle perdenin arkasından konuştu ve: “Ey ‘Atarrad!” dedi. Ben: “Buyur ey müminlerin emiri!” dedim. el-Velîd: “Sanki bana sen şimdi Medîne’ye gidip, orada meclislere girip oturarak “Beni müminlerin emiri çağırırdı, ben de onun huzuruna girdim ve benden tegannî etmemi istedi, ben de tegannî ettim, sonrasında o coştı ve elbisesini yırttı, ben o elbiseyi arakladım, o da böyle böyle yaptı.” diyecekmişsin gibi geliyor. Vallahi ey zînâ yapan kadının oğlu, dudakların bu olanlarla ilgili bir şey için hareket edecek olursa boynunu vurdururum. Ey gulâm ona bin dînâr ver.” dedi. Sonrasında: “Al bunu.”¹⁴⁵⁵

[C. IV, s. 304]

Medîne’ye çek git.” dedi. Ben: “Müminlerin emîri izin verse de elini öpsem, bana müsaade etse de ona bir beste tegannî etsem.” dedim. O: “Buna ikimizin de ihtiyacı yok, çek git.” dedi. ‘Atarrad: “Onun yanından ayrıldım. Onunla ilgili bu gördüklerimden Haşim oğulları devleti [Abbâsîler] kurulup [m. 750] bir müddet geçinceye kadar hiç bahsetmedim.” dedi.”¹⁴⁵⁶

¹⁴⁵⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/215.

¹⁴⁵⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/215.

‘Atarrad el-Mehdî’nin huzurunda da tegannî etmiştir. Yine onun er-Raşîd’in huzurunda tegannî ettiği de söylenir.¹⁴⁵⁷ Her şeye kâdir olan Yüce Allah en doğrusunu bilendir.

1.2.7.1.5.16. Ömer el-Vâdî [عمر الوادئ] Hakkında Bahsedilenler

O, Ömer b. Dâvud b. Zâzân’dır. Dedesi Zâzân, ‘Amr b. Osmân b. Affân’ın mevlâsıdır [kölesidir]. Hakem’den gınâ öğrenmiştir. Bunun aksi olarak Hakem’in ondan gınâ öğrendiği de söylenir. O, Vâdî’l-Kurâ¹⁴⁵⁸ halkındandır.¹⁴⁵⁹

Harem¹⁴⁶⁰ bölgesine gelmiş, buranın gınâlarını öğrenmiş, iyi besteler yapmış ve ustalık seviyesine ulaşmıştır. O güzel sesliydi ve etkili bir [çalgı] icrâcısıydı. O, Vâdî’l-Kurâ halkından ilk tegannî eden kişidir. O, el-Velîd b. Yezîd’in emirlik döneminde yaşamış ve onun nezdinde önemli bir konuma gelmiştir. el-Velîd onu “*Lezzetlerimi bir araya getiren, neşemi canlandıran*” diye çağırırdı. el-Velîd, o tegannî ederken öldürülmüştür bu sebeple el-Velîd’le görüşen son kişi de o’dur.¹⁴⁶¹

O [Ömer el-Vâdî], Ma‘bed, Mâlik b. Ebi’s-Semh ve diğer mugannîler ile el-Velîd b. Yezîd’in huzurunda bir araya gelmiştir. el-Velîd onu, diğerlerinin yanında öne çıkarmaktan, onu dinlemekten ve ona ayrıcalık tanımaktan geri durmamıştır.¹⁴⁶²

¹⁴⁵⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/213.

¹⁴⁵⁸ Vâdî’l-Kurâ: Medine’nin kuzeybatısında eski bir ziraat bölgesi. Azizova, “Vâdilkurâ”, 42/421.

¹⁴⁵⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/62.

¹⁴⁶⁰ Harem: Mekke ve Medine şehirleriyle çevrelerindeki belirli bölgeler için kullanılan terim. Salim Ögüt, “Harem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 16/127.

¹⁴⁶¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/62.

¹⁴⁶² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/62.

Ömer hakkında el-Velîd b. Yezîd şöyle [şu şiiri] söylemiştir:

واختلجا القول قال حين ... عمر في فُكْرَتِ إِنَّمَا

Ömer sözleri söylerken düşünceye heyecanla daldım.

السَّرْجَا طَمَسَ قَدْ قَمَر ... بِهِ لِّلْمُسْتَنِيرِ إِنَّهُ

O kendisiyle aydınlananlar için ışık saçan bir aydır

فَلَجَا الَّذِي الْقَوْمِ سَيِّد ... يَنْظُمُهُ الشَّعْرَ وَيَغْنَى

Topluluğun efendisinin [yani el-Velîd'in] yazdığı şiiri teganni ediyor

فَانْدَمَجَا الشَّعْرَ كِتَابَ فِي ... صَنَعْتَهُ الْوَادِيَّ أَكْمَل

el-Vâdî şiir kitabına ekleyerek sanatını mükemmele erdiriyor.¹⁴⁶³

el-Velîd “Topluluğun efendisi” ile kendisini kastetmiştir..¹⁴⁶⁴

[C. IV, s. 305]

1.2.7.1.5.17. Hakem el-Vâdî [حكم الوادئ] Hakkında Bahsedilenler

O, Ebû Yahyâ el-Hakem b. Meymûn'dur. Onun el-Hakem b. Yahyâ b. Meymûn olduğu da söylenir. O, el-Velîd b. Abdûlmelik'in mevlâsıdır [kölesidir]. Hâkem'in babası bir berberdi ve o, el-Velîd'in başını tıraş ettiğinde el-Velîd onu satın aldı ve onu azad etti. Hakem uzun boylu ve şaşıydı. O, Şam'dan Medîne'ye develerle yağ götürürdü. Onun aslının İranlı olduğu, kendi döneminde ustalıkta tek olduğu, defle ve irticâlen teganni ettiği söylenmiştir. Uzun bir ömür yaşamış, el-Velîd b. Abdûlmelik'e, er-Raşîd'e tegannî

¹⁴⁶³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/62.

¹⁴⁶⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/62.

etmiş ve er-Raşîd'in halifelik döneminin ortasında vefat etmiştir. O, Ömer el-Vâdî'den gınâ öğrenmiştir.¹⁴⁶⁵ Ömer'in ondan gınâ öğrendiği de söylenmektedir.¹⁴⁶⁶

Hammâd b. İshâk: “*Babam bana şöyle dedi: “Dört kişi dört farklı gınâ türünde / cinsinde [أجناس] diğerlerinin ulaşamadığı seviyeye ulaşmıştır: Ma ‘bed Sakîl ‘de*¹⁴⁶⁷ [الثقيل],

¹⁴⁶⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/480.

¹⁴⁶⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/62.

¹⁴⁶⁷ Dört halife döneminde; Sakîlü'l-evvel, Sakîlü's-sânî ve Hafîfü's-sakîl şeklinde üç türü kullanılan îkâ' çeşidi. Sevinç, *İbnü 'l-Tahhân'ın Hâvi 'l-Fünûn ve Selvetü 'l-Mahzûn adlı mûsikî eseri (Tahkik ve inceleme)*, 167-168. Arapça'da “ağır” anlamına gelen Sakîl kelimesi, klasik dönemdeki ritim modlarının en yavaşıdır. Arapların kullandıkları ilk iki ritmik modelden biri olan bu îkâ'yı ilk olarak Saib Hasir'in (ö. 683) ile Azzetü'l-Meylâ'nın (ö. 705) kullandıkları söylenmiştir. İsmail Akbaş, *Ebu'l Ferec İsfahani'nin “Kitabu'l-Eğani” adlı eseri ve bu eserde geçen müzik terimleri* (Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 133.

*İbn Süreyc Remel'de*¹⁴⁶⁸ [الرمل], *Hakem Hezec'de*¹⁴⁶⁹ [الهزج] ve *İbrâhîm el-Mevsilî de Mâhûrî'de*¹⁴⁷⁰ [المأخوري].” demiştir.¹⁴⁷¹

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî şöyle söylemiştir:

“Hakem el-Vâdî, er-Raşîd’i ziyâret etmişti, er-Raşîd ona ihsanda bulundu ve ona 300 bin dirhem bağışladı, sonrasında da Hakem’e bu [300 bin dirhemlik] senedi kimden tahsil etmek isteyeceğini sordu. Hakem: “*İbrâhîm b. el-Mehdî’ye yazsanız.*” dedi. İbrahim o dönemde er-Raşîd’in Şam vâlisiydi. Hakem, er-Raşîd’in mektubu ile İbrâhîm’in yanına geldi ve İbrâhîm, mektupta yazılanı miktarı Hakem’e verdi ve bir bu kadar da kendisi Hakem’e hediye etti ancak o miktardan bin dirhemi kııptı ve: “*Sana Müminlerin emîrinin verdiği miktarın aynısını vermeyeceğim.*” dedi. İbrâhîm b. el-Mehdî: “*Hakem el-Vâdî benim yanımda 30 gün kaldı. Bu 30 günde ondan 300 beste [savt] öğrendim. Bana onun*

¹⁴⁶⁸ Remel (رمل): İslam dünyasında ilk olarak İbn Muhriz (ö. 715) tarafından kullanılan bir usûl kalıbıdır. Peş peşe gelen sesli bir dördlük ve iki sekizlik ile bir sekizlik es’ten meydana gelir. 5/8’lik bir ritim kalıbını karşılar. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 181.

¹⁴⁶⁹ Hezec (هزج): Arapçada şarkı söylemek anlamındaki he-zi-ce kelimesinden türeyen bir mastardır. Bu şekliyle güzel sesle şarkı söylemek, tegannî etmek anlamında kullanılır. Aynı zamanda Hezec, Arap mûsikisindeki bilinen ilk îkâ’ kalıbıdır. Farklı kuvvetteki iki darbın aynı birim zamanla tekrar etmesi demektir ki bu hali günümüzde kullanılan Nim-Sofyan usulüne benzer. Mehmet Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2020), 79.

¹⁴⁷⁰ Mâhûrî (مأخوري) îkâdaki bazı darpların vurulmamasıdır. Çoğunlukla îkâdaki asıl tekli vuruşların kaldırılmasıyla yumuşak vuruşlarla hızlandırılarak yapılır. Mâhûrînin sakîl-i sâni-i muhaffef olarak bilindiği de söylenmiştir. Öncel, *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib’in Kemâlû Edebi’l-Ğinâ Adlı Eseri*, 81. Aynı kelime yerine kullanıldığını tahmin ettiğimiz ve tek fark olarak “خ” harfi yerine “و” harfi kullanılarak yazılan Mâhûrî (ماهوري) kelimesi hakkında ise “1. IX ve X. yüzyıllarda kullanılmış bir usûl kalıbıdır. 2. İkâ’da tek sakîl yerine birden fazla hafif darb kullanılmasıdır.” şeklinde açıklama yapılmıştır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 120.

¹⁴⁷¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/482.

öğrettiği her beste, benim ona hibe ettiğim 300 bin dirhemden daha hoş geldi.”¹⁴⁷²
demiştir.¹⁴⁷³

Denilir ki Hakem el-Vâdî Abbâsilere kadar gınâ ile [tegannî etmesiyle] meşhur değildi. Hakem, el-Mansûr’un hilâfeti döneminde Muhammed b. Ebü’l-‘Abbâs’ın¹⁴⁷⁴ sohbetine katıldı ve ondan hoşlanılması dolayısıyla o diğer mugannîlere tercih edildi ve Hezecleri sevildi. Onun, “*insanların Hezecde en iyi olanı*” olduğu söylenmiştir. Yine onun ömrünün sonlarına doğru hezecler tegannî ettiği ve oğlunun bu sebeple onu kınayarak ona: “*Bu yaşta muhanneslerin gınâsını tegannî ediyorsun!*” dediği, Hakem’in ise oğluna: “*Sus*.”¹⁴⁷⁵

[C. IV, s. 306]

çünkü hiçbir şey bilmiyorsun. Ben 60 sene Sakîl [الثقيل] tegannî ettim ve anca karnımı doyurabildim. Sadece iki senedir Hezecler tegannî etmeme rağmen benzerini görmediğin kazanç elde ettim.” dediği söylenmiştir.¹⁴⁷⁶

En iyisini Allah bilir.

¹⁴⁷² Metinden anlaşıldığı üzere İbrâhîm el-Mehdî, er-Raşîd tarafından kendisine gönderilen 300 bin dirhemi -ki bu miktarın bin dirhemini el-Hakem, İbrâhîm’e ulaştırmadan alıyor- 300 savt/beste öğretmesi karşılığında el-Hakem’e hibe etmiştir.

¹⁴⁷³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/482.

¹⁴⁷⁴ İlk Abbâsî halifesi olan Ebü’l-Abbâs es-Seffâh’ın oğlu Muhammed. Ebü’l-Abbâs es-Seffâh’ın ardından halifelik oğlu Muhammed’e değil, Ebü’l-Abbâs’ın kardeşi yani Muhammed’in de amcası olan Mansûr’a geçmiştir. Hakkı Dursun Yıldız, “Ebü’l-Abbâs es-Seffâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/283.

¹⁴⁷⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/483.

¹⁴⁷⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/483.

1.2.7.1.5.18. İbn Câmî‘¹⁴⁷⁷ [ابن جامع] Hakkında Bahsedilenler

O, Ebû'l-Kâsım İsmâîl b. Câmî‘ [b. İsmâîl]¹⁴⁷⁸ b. Abdullah b. el-Muttalib b. Ebî Vedâ‘a b. Dubeyra¹⁴⁷⁹ b. Sehm b. Hüsays b. Ka‘b b. Lüey‘dir.¹⁴⁸⁰

İbn Câmî‘, Allah’ın yarattığı kullar arasında, Yüce Allah’ın Kitabını en iyi ezberleyenlerdendi. Cuma günleri fecir vaktinde evinden çıkar, mescide gidip sabah namazını kılarak dizleri üzerine oturup [Kur’ân okuyarak] güneşin doğuşuna kadar beklerdi. İnsanlar İbn Câmî‘, Kur’ân’ı hatmedinceye kadar Cuma namazını kılmaz [onu dinlerlerdi], hatim edip Cuma namazını kıldıktan sonra evine dönerdi.¹⁴⁸¹

İbn Câmî‘ güzel görünümlü / duruş sahibi birisiydi ve çok namaz kılardı. Başına siyah bir sarık örter, fakihlerin elbiselerinden giyer, Hicaz ehlinin giyiniş tarzıyla Merîsî¹⁴⁸² bineğine binerdi.¹⁴⁸³

¹⁴⁷⁷ Ebû'l-Kâsım İsmâîl b. Câmî‘ b. Abdillâh (ö. 192/808): Abbâsîler döneminin en tanınmış mûsikişinas ve mugannîlerinden. Turabi, “İbn Câmî‘”, 19/385.

¹⁴⁷⁸ “İbn İsmâîl” ibaresinin iki defa geçmesi nedeniyle Nüveyrî bu kısmı yanlışlıkla atlamıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/486.

¹⁴⁷⁹ Nüveyrî’nin metninde “صبيرة” “Subeyra” şeklinde geçen isim el-İsfahânî tarafından “صبيرة” Dubeyra şeklinde yazılmış, dipnot kısmında da “Subeyra” şeklinde okumanın yanlış harekelemekten kaynaklandığı ifade edilmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/486.

¹⁴⁸⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/486.

¹⁴⁸¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/487.

¹⁴⁸² Merîs/Merrîs: Mısır’da Asvân ve Nûbe şehirleri arasında kalan, Sudân’a yakın olan ve Merîs adı verilen bir köy. Aynı şekilde Bağdad’ta Decâc ve Bezzâzîn nehirleri arasında bulunan ve Derbu’l-Merîf denilen bir yer. Ahmet Saim Kılavuz, “Bîşr b. Gıyâs el-Merisi, Hayatı, Görüşleri ve İslâm Düşünce Tarihindeki Yeri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (01 Ocak 1987), 101.

¹⁴⁸³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/488.

İbn Câmi‘den kendisinin: “*Kumar ve köpek sevgisi beni meşgul etmeseydi* [de gınâ ile ilgilenseydim] *muğannîler yiyecek ekmek bulamazdı.*” dediği rivâyet edilmiştir.¹⁴⁸⁴

İbn Câmi‘: “*er-Raşîd’den iki beyit aldım o ikisini er-Raşîd’e 10 bin dînâra tegannî ettim.*” demiştir.¹⁴⁸⁵

Denilmiştir ki: “*İbrâhîm b. el-Mehdî, İbn Câmi’yi üstün görür ve onun önüne kimseyi geçirmezdi.*”¹⁴⁸⁶

İbn Câmi‘, Mûsâ el-Hâdî’nin babasının [el-Mehdî’nin] hilâfeti döneminde Mûsâ’nın sohbetine katılmış, el-Mehdî de bu sebeple İbn Câmi’yi dövmüş ve yanından kovmuştu.¹⁴⁸⁷

el-Mehdî öldüğünde el-Fazl b. Rebî‘¹⁴⁸⁸ Mekke’ye haber göndererek İbn Câmi’yi getirtti ve bundan hiç kimsenin haberi olmadı. Mûsâ el-Hâdî bir gece birlikte oturduğu kişilere: “*Aranızda İbn Câmi’yi bana getirebilecek olan kimse var mı? Onun benim nezdindeki yerini biliyorsunuz.*” dedi. el-Fazl b. Rebî‘: “*Vallahi o benim yanımda ey müminlerin emîri.*” dedi ve İbn Câmi’yi onun huzuruna getirdi. el-Fazl b. er-Rebî‘ o gece 10 bin dînâr elde etti ve Mûsâ el-Hâdî onu hâcibi olarak görevlendirdi.¹⁴⁸⁹

[C. IV, s. 307]

¹⁴⁸⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/489.

¹⁴⁸⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/490.

¹⁴⁸⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/491.

¹⁴⁸⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/493.

¹⁴⁸⁸ Ebü’l-Abbâs el-Fazl b. er-Rebî‘ b. Yûnus (ö. 208/823-24 [?]): Abbâsî veziri. Özeydın, “Fazl b. Rebî’”, 12/274.

¹⁴⁸⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/493.

Anlatıldığına göre İbn Câmî‘ Mûsâ el-Hâdî’nin huzuruna geldi ve el-Hâdî’ye tegannî etti ancak el-Hâdî bundan hoşlanmadı. el-Fazl, İbn Câmî’ye “*Sen Hafîf*”i.¹⁴⁹⁰ *birakıp Sakîl tegannî ettin* [bu sebeple beğenmedi].” dedi. İbn Câmî’: “*Beni bir kez daha onun yanına al.*” dedi ve el-Fazl onu el-Hâdî’nin huzuruna aldı. İbn Câmî‘ bu sefer Hafîf tegannî etti ve [bunun karşılığında] Hâdî ona otuz bin dînâr verdi.¹⁴⁹¹

Ahmed b. Yahyâ el-Mekkî şöyle anlatmıştır:

“İbn Câmî‘ en güzel, hüznölüyken tegannî ederdi. er-Raşîd de, İbn Câmî’yi böyle dinlemeyi çok severdi. er-Raşîd, el-Fazl b. er-Rebî’ye: “[Yalandan] *İbn Câmî’nin annesinin öldüğünü bildir.*” dedi, İbn Câmî‘ annesini çok severdi, el-Fazl emredilene yaptı. er-Raşîd [İbn Câmî‘ huzurundayken]: “*Ey İbn Câmî‘, bu ilan annenin ölümü hakkında.*” dedi ve İbn Câmî‘ kalbindeki bu acıyla ve hüznle [şu sözleri] tegannî etmeye başladı.¹⁴⁹²

قبروا بها ما صرعى جماجم ومن ... قدم من السند وأرض بالدروب كم

Sind’de ayak basılan nice patikalar, yerler vardır ki oralara nice insanların kafatasları gömülüdür.

الخبر دونه يرجم بقندهار ... منيته تكتب ومن بقندهار

Kunduhar’da kimin öldüğü belirtilmiş, Kunduhar’da kim habersizce taşlanmış.¹⁴⁹³

¹⁴⁹⁰ Fârâbî’ye göre hızlı bir îkâ‘ olan Hafîf, ritmik modların hızlı olarak uygulanması gerektiği durumlar için kullanılan bir terimdir. “Hafîf” terimi, bir îkâ‘ terimi olmakla beraber, aynı zamanda bir “Aruz” kalıbıdır

¹⁴⁹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/495.

¹⁴⁹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/498.

¹⁴⁹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/498.

Vallahi kendimize hakim olmadık, gulamların başlarını duvarlara ve sütunlara vurduklarını gördüm. er-Raşîd de İbn Câmî'ye on bin dînâr verilmesini emretti.”¹⁴⁹⁴

Ebû'l-Ferec'in senedi Abdullah b. Alî b. 'Îsâ b. Mâhân'e ulaşan rivâyetine göre o Yezîd'in, Ümmü Câ'fer [er-Raşîd'in hanımı] hakkındaki konuşmasından duyduklarını şöyle anlatmıştır:

“Ümmü Ca'fer'e, er-Raşîd'in tek başına, yanında nedîmeler ve sohbet arkadaşı olmaksızın oturduğu söylendi. Ümmü Ca'fer, er-Raşîd'e: “*Ey müminlerin emîri, ben sizi bugünle birlikte tam dört gündür görmüyorum.*” diye haber gönderdi. er-Raşîd de ona: “*İbn Câmî' yanımda.*” diye cevap gönderdi. Ümmü Ca'fer: “*Sen biliyorsun ki sen bana eşlik etmediğinde ben ne içmekten ne bir şey dinlemekten ne de bu ikisi dışındaki şeylerden keyif alıyorum. Sana eşlik etmeme ne dersin?*” diye haber gönderdi. er-Raşîd ona: “*Bir saate yanında olacağım.*” cevabını gönderdi ve sonrasında kalktı, İbn Câmî'nin de elinden tutup hizmetliye: “*Ümmü Ca'fer'e git ve benim geldiğimi bildir.*” dedi. er-Raşîd, [Ümmü Ca'fer'in yanına] vardı. er-Raşîd, kendisini karşılayan erkek ve kadın hizmetçilere baktığında¹⁴⁹⁵

[C. IV, s. 308]

Ümmü Ca'fer'in de kendisini karşılamak için kalktığını gördü, ona yöneldi ve: “*İbn Câmî' yanımda.*” dedi. Ümmü Ca'fer, odalardan birine yöneldi. er-Raşîd geldi ve İbn Câmî'yi, Ümmü Ca'fer'in duyabileceği bir yere yerleştirdi. Sonrasında er-Raşîd, İbn Câmî'ye tegannî etmesini emretti ve o [şu sözleri] tegannî etmeye başladı:¹⁴⁹⁶

خلقه لنا أنشئت لكنها ... برقت ولا رعدة رعدت ما

¹⁴⁹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 6/498.

¹⁴⁹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 6/499.

¹⁴⁹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 6/499.

Gök gürlemedi ya da şimşek çakmadı ancak öfkesini bize gösterdi.

خرقه مخرقا الماء يجد لو ... له نظام ولا يجرى الماء

Su düzensizce akar ve süzülecek bir yer bulsa onu kırar geçer.

أرقه عينها الصبح بدا حتى ... نمارقها على وباتت بتنا

Sabah gözlerini aydınlatmaya başlayınca dek geceyi yatağında uyuyarak geçirdi.

مفترقه الجميع بعد والدار ... غد بعد الرحيل إن قيل أن

Yolculuğun yarından sonraki gün, yurdun / evin ise her ayrılığın sonrasında olduğu söylendi.¹⁴⁹⁷

Ümmü Ca‘fer, er-Raşîd’e: “*Ey müminlerin emîri vallahi hoşlandığın şey ne kadar güzelmiş!*” dedi. Sonrasında hizmetçisine: “*İbn Câmi ‘ye [okuduğu] her beyit için 100 bin dirhem ver.*” dedi. er-Raşîd: “*Ey Ebû’l-Fazl’ın kızı siz misafirimize ve sohbetimizde olanlara ikramda / ihsan etmede bizi de geçtiniz.*” dedi. er-Raşîd dışarı çıkınca [her beyit için ihsan edilen 100 bin] dirhemi[n miktarını] dînâra çevirdi.¹⁴⁹⁸

1.2.7.1.5.19. ‘Amr b. Ebî’l-Kennât [عمر بن أبي الكنات] Hakkında Bahsedilenler

Ebû’l-Ferec el-İsfahânî: “O[’nun künyesi] Ebû Osmân’dır. Onun Ebû Mu‘âz ‘Amr b. Ebi’l-Kennât olduğu ve Cumahoğullarının¹⁴⁹⁹ mevlâsı [kölesi] olduğu

¹⁴⁹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/499.

¹⁴⁹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/500.

¹⁴⁹⁹ Cumah (Benî Cumah): Kureyş kabilesinin kollarından biri. Ahmet Önkâl, “Cumah (Benî Cumah)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1993), 8/93.

söylenmiştir. O, güzel sesli, Mekkeli bir mugannîdir, İbn Câmî‘ ve onun dönemindekilerin çağdaşıdır.¹⁵⁰⁰

Onun hakkında bir şâir şöyle söylemiştir:

الكَنَات أْبَى بَنَى مِنْ رَجُلٍ ... غَنَاءَ فاعلموه الناس أحسن

Bilinsin ki gınâda insanların en iyisi Ebi’l-Kennât’ın oğullarından bir adamdır.¹⁵⁰¹

[C. IV, s. 309]

Muhammed b. Abdullah b. Ferve şöyle anlatmaktadır:

“İsmâîl b. Câmî‘ye [İbn Câmî‘] bir gün: “Mugannîlerden sana üstün gelebilecek kimse var mı?” dedim. O: “Evet var. Bir gece Bağdat’taydım. Müminlerin emîri Harûn er-Raşîd’in elçisi bana geldi ve [onu] takip etmemi emretti. Ben de onu takip ettim ve Harûn er-Raşîd’in evine kadar gittim. el-Fazl b. Rebî‘nin yanına vardığımda onun yanında ûdî Zelzel [العواد زلزل] ve Barsûmâ [برصوما] vardı. Selam verdim ve oturdum. Bir görevli çıkıp gelerek el-Fazl’a: “O geldi mi?” dedi. el-Fazl: “Hayır” dedi ve sonrasında “Kalk ve onu gönder” dedi. Mugannîler birer birer içeri girmeye devam ettiler, bu şekilde altı veya yedi kişi olduk. Sonrasında görevli yeniden [el-Fazl’a]: “O geldi mi?” dedi. el-Fazl: “Hayır” dedi ve sonrasında “Kalk ve istenilen kişiyi gönder.” dedi. Hizmetçi kalktı ve kısa bir süre kayboldu ve sonrasında el-Fazl, ‘Amr b. Ebi’l-Kennât ile birlikte geldi. ‘Amr selam verdi, yanıma oturdu ve bana: “Kim bunlar?” dedi. Ben: “Mugannîler, bu Zelzel, bu da Barsûmâ.” dedim. O [‘Amr b. Ebi’l-Kennât]: “Size bu damı uçuracak, duvarları dile getirecek bir gınâ tegannî edeceğim.” dedi. Sonrasında bir hasıy [خصى] [hadım edilmiş hizmetkâr] çıkageldi, sandalyeleri istedi ve câriyeler çıktı. O câriyeler oturunca görevli [mugannilere]: “Akortlarınızı yapın [شدوا]” dedi ve onlar da udlarını

¹⁵⁰⁰ el-İsfahânî, el-Eğânî, 20/453.

¹⁵⁰¹ el-İsfahânî, el-Eğânî, 20/453.

[عيدانهم] akortladılar. Sonrasında: “İbn Câmî‘ tegannî etsin.” dedi ve 7 ya da 8 beste tegannî ettim. Sonrasında “Sen sus, İbrâhîm el-Mevsîlî tegannî etsin.” dedi ve o da benim kadar ya da benden daha az tegannî etti ve sonrasında sustu. Sonrasında topluluktaki herkes son kişiye kadar birer birer tegannî etti. Daha sonra hizmetkâr İbn Ebi’l-Kennât’a: “Tegannî et.” dedi, İbn Ebi’l-Kennât da Zelzel’e: “Sesi göçür.”¹⁵⁰² dedi, Zelzel de göçürdü. Sonrasında İbn Ebi’l-Kennât: “[Daha da] göçür.” dedi, Zelzel de göçürdü. İbn Ebi’l-Kennât [Zelzel tam olarak istediği sese çekmeyince] udu eline aldı ve istediği yeri [sesi] arayıp bularak [akordu] oraya çekti. Sonrasında “İşte bu [ses].” dedi ve [sözleri] “Elâlâ / ah [اللا]” ile başlayan besteye başladı. Vallahi bana duvarlar ona cevap veriyormuş gibi geldi, sonrasında bestenin içindeki nağmeyi titreterek yaptı [رَجَعَ النِّعْمَةَ]. Hasıy [hadım edilmiş hizmetkâr] çıkıp: “Sus besteyi tamamlama.” dedi, o da sustu. Sonrasında hasıy: “‘Amr b. Ebi’l-Kennât otursun, diğer mugânnîler çıksın.” dedi ve beter olmuş bir halde, üzgün bir şekilde kalktı. Vallahi herkes yanındakine ‘Amr b. Ebi’l-Kennât’ın başlangıcı “Elâlâ / ah” ile başlayan gınâsını soruyor, herkes o şarkıyı öğrenip ona eşlik etmek istiyordu, ancak hiçbirimiz bu şarkıyı bilmiyorduk. ‘Amr o gece er-Raşîd’in yanında geceledi ve onun yanından hediyeler, ikramlar ve değerli eşyalarla ayrıldı.”¹⁵⁰³

¹⁵⁰² Amr b. Ebi’l-Kennât’ın “شَدَّ طَبَقَاتِك” “şüdde tabakatik” ifadesinden, kendisine eşlik edecek udun akordunu kendi sesine uygun hale getirmek istediği anlaşılmaktadır. Amr b. Ebi’l-Kennât uddaki icrasını kolaylaştırmak için transpozisyon icra yerine akort değişikliğini tercih etmiştir.

“Tabaka” kelimesinin mûsikî sanatındaki “şed/göçürme” terimi ile ilgisi şöyle ifade edilmektedir: “Tabaka “طَبَقَة”: Mûsikî nazariyatında bir dizinin veya ezgi bütünü’nün oturduğu yeri ifade eder. Ezgi dizilimi kendi ismi ve aralıkları ile müstakil olarak açıklanır fakat nihayetinde bu dizinin bir çalgı üzerinde izah edilmesi tabaka kavramı ile ifade edilir. Örneğin rast beşlisi aralıkları ile ortaya konulur ve bu aralıkları bozmadan bir perdeden başlayarak göçürülür. Dolayısıyla dizinin şed edilmesi, yani göçürülmesi anlamına gelir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 214.

¹⁵⁰³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 20/453-454.

Mûsa b. Ebi'l-Muhâcir şöyle demiştir:

“İbn Câmi‘ ve İbn Ebi'l-Kennât, imam [halîfe]¹⁵⁰⁴ Arafat’tan hareket ettiğinde yola çıkmışlardı. Me’zemeyn’e gelmişlerdi ki ‘Amr [b. Ebi'l-Kennât] dağın bir kıyısına oturup tegannî etmeye başladı. İnsanlar [onu dinlemek için] birbirlerinin üzerine çıktılar, sonun da o karmaşadan birisi: “*Hey sen Allah için sus insanlar birbirini eziyor.*” dedi ve İbn Câmi‘ insanlar Müzdelife’ye geçinceye kadar eliyle ‘Amr’ın ağzını kapadı.”¹⁵⁰⁵

Alî b. el-Cehm, sözüne güvendiğini söylediği birisinden şöyle aktarmıştır:

“er-Raşîd döneminde İbn Ebi'l-Kennât’ı Bağdat köprüsünde dururdum ve ona, İbn Âişe hakkında bana ulaşan bir haberi anlattım. Bu habere göre İbn Âişe, Hişâm döneminde bir panayırdı. Arkadaşlarından birisi ona: “*Ne yapıyorsun?*” dedi. O: “*Ben bir adam tanyorum, bir konuşsa insanları tutsak eder, hiç kimse ileri geri dahi gidemez.*” dedi. Ona: “*Kim bu adam?*” dedim. O: “*Benim.*” dedi ve sonrasında tegannî etmeye başladı ve insanları alıkoydu, hamallar heyecanlandı / kontrolünü kaybetti ve develer boyunlarını uzattılar. İbn Ebi'l-Kennât [bu haberi dinledikten sonra] kendisini beğenmiş bir şekilde: “*Ben de onun yaptığı gibi yapabilirim. Benim kalpler üzerindeki kudretim / tesîrim onunkinden fazladır.*” dedi ve sonrasında İbn Âişe’nin tegannî ettiği besteyi okudu. O [bestenin sözleri] şöyleydi:¹⁵⁰⁶

¹⁵⁰⁴ Metinde “الإمام” “el-imâm” şeklinde geçen ifade el-İsfahânî’nin metninde geçmemektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 20/454. Nüveyrî’nin bu kelimeyi Peygamber Efendimiz’den aktarılan ve O’nun (s.a.v.): “İmam (halife) Arafat’tan hareket etmeden siz de hareket etmeyin, ayrılmayın.” [et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsaf*, 9/32 (No. 9049)] sözü nedeniyle metne dahil etmesi kuvvetle muhtemeldir.

¹⁵⁰⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 20/454.

¹⁵⁰⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 20/454-455.

اللقاء فمتى مشموله نوى ... أجزى لها فقلت سنحاجرت

Birden aklıma geldi ve ona içimden geçeni söyledim: “Ne zaman buluşacağız?”

عناء ومطلبه أعانيه ... سقام تذكره من بنفسى

Ben onu hatırladıkça hasta olan, hasreti hasta eden birinden muzdaribim.¹⁵⁰⁷

Bu besteyi tegannî ettiğinde biz Bağdat köprüsündeydik. Dicle’nin üzerinde üç köprü vardı ve bütün yollar tıkanı, köprüler insanla doldu ve üzerinde izdiham oldu. Üzerindeki insanların ağırlığından dolayı köprünün yıkılmasından korkana kadar sallandık. Bu şekilde insanları alıkoyunca yakalanıp er-Raşîd’e getirildi ve er-Raşîd ona: “*Ey Allah’ın düşmanı, insanları fitneye mi düşürmek istiyorsun!*” dedi. İbn Ebi’l-Kennât: “*Vallahi hayır ey müminlerin emiri ancak bana İbn Âişe’nin, Hişâm döneminde bunun benzerini yaptığı haberi ulaştı. Ben de sizin döneminizde de olmasını istedim.*” dedi. er-Raşîd bu durumdan [bu cevaptan] hoşlandı ve¹⁵⁰⁸

[C. IV, s. 311]

ona [değerli] mallar verilmesini ve tegannî etmesini emretti, o da tegannî etti. er-Raşîd, ondan benzerini dinlemediği bir şey / beste dinledi. er-Raşîd onu bir ay yanında tuttu ve gizledi. ‘Amr b. Ebi’l-Kennât her gün gitmek için izin istedi ancak er-Raşîd bir ay tamam oluncaya kadar izin vermedi. Sonrasında ‘Amr b. Ebi’l-Kennât, er-Raşîd’in yanından büyük bir mal [hediye] ile ayrıldı.¹⁵⁰⁹

Osmân b. Mûsa şöyle demiştir:

¹⁵⁰⁷ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 20/455.

¹⁵⁰⁸ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 20/455.

¹⁵⁰⁹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 20/455.

“Bir gün biz içki içiyorduk, yanımızda da ‘Amr b. Ebi’l-Kennât vardı. Güneş doğmadan hemen önceydi, ‘Amr bize: “Size kimin gelmesini istersiniz?” dedi. Biz de: “Mansûr el-Hacebî’nin gelmesini isteriz.” dedik. O: “Onun [Mansûr el-Hacebî’nin] hayvan pazarına inmesini bekleyin.” dedi. Bir saat bekledik ve sonrasında [şu sözleri] tegannî etti:”¹⁵¹⁰

الكنات أبي بنى من رجل ... غناء فاعلموه الناس أحسن

Bilinsin ki gınâda insanların en iyisi Ebi’l-Kennât’ın oğullarından bir adamdır.

عرفات فملتقى ثور بين ... اللواتى فالهضاب الدار عفت

Memleket kuraklaştı, Sevr dağı ile Arafat arasındaki tepeler kurudu.¹⁵¹¹

Çok geçmedi ki Mansûr’un, bineğiyle dört nala bize geldiğini gördük. Yanımızda oturduğunda ona: “Bizi nereden buldun?” dedim. O: “‘Amr’ın sesini duydum. Ben hayvan pazarındaydım. Yola çıkıp bineğimle dört nala yanınıza kadar geldim.” dedi. Bizimle orasının [hayvan pazarının] arası 3 mil uzaklıktaydı.¹⁵¹²

Yahyâ b. Ya‘lâ b. Sa‘îd şöyle demiştir:

“Bir gece ben Mekke’nin aşağısında er-Ramda’daki evimdeydim. ‘Âmr b. Ebi’l-Kennât’ın sanki yanımdaymış gibi sesini duydum. Gulâma [erkek hizmetçiye] bineğimi hazırlamasını emrettim ve ‘Amr’a doğru yola çıktım. Sesi takip etmeye devam ettim ve onu Arafat’ın ortasında [etrafı] açık bir tepede [şu sözleri] tegannî ederken buldum:”¹⁵¹³

أغضب حين سورتى في تنطقى ولا ... مودتى تستديمى منى العفو خذى

¹⁵¹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 20/455.

¹⁵¹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 20/455.

¹⁵¹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 20/455.

¹⁵¹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 20/456.

Beni affet ve sevgimi sürdür, kızınca benimle konuşmadın..¹⁵¹⁴

[C. IV, s. 312]

المغيب كيف تدرين لا فإنك ... مرة الدفّ نقره تنقريني ولا

Ve bana bir kez olsun tef çalmadın ancak sen eşi olmayanın halini nereden bilesin.

يذهب الحب يلبث لم اجتماعا إذا ... والأذى الصدر في الحب رأيت فإني

Ben sinedeki aşk ve acıyı gördüm, ancak onlar eğer bir araya gelirlerse aşk hızla yok olur..¹⁵¹⁵

1.2.7.1.5.20. Ebû'l-Mühenne' Muhârik [مخارق المهنة أبو] Hakkında Bahsedilenler

O, er-Raşîd'in mevlâsı [azatlısı] Ebû'l-Mühenne' Muhârik b. Yahyâ b. Nâvûs el-Cezzâr[kasap]'dır..¹⁵¹⁶

“Nâvûs”un, [dedesinin değil de] babası Yahyâ'nın lakabı olduğu da söylenir. Babasına “Nâvûs” [mezarıcı / Hristiyan mezarı / lahit] lakâbı verilmişti çünkü o bir adamla, kendisinin gecenin bir vakti Kûfe mezarlığına girerek orada yemek pişireceğine dâir iddiaya girdi. Ancak iddiaya girdiği adam bir oyun / şaka yaparak ölülerin arasına başka bir adamı soktu. Nâvûs yemek pişirme işini bitirdiği sırada mezardaki ölülerin arasındaki adam elini uzattı ve: “*Yedir beni.*” dedi. Nâvûs da kepçeyle [pişirdiği] yemeğin [kaynar] suyundan adamın eline döktü ve onu yakarak kepçeyle adama vurdu ve: “*Sabırlı*

¹⁵¹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 20/456.

¹⁵¹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 20/456.

¹⁵¹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 18/477.

ol, önce hayatta olanları doyurayım sonra ölüleri yedireceğim.” dedi. Bu sebeple ona “Nâvûs” [mezarıcı] lakabı verildi.¹⁵¹⁷

Muhârik, ‘Âtike bint Şühde’nin¹⁵¹⁸ kölesiydi¹⁵¹⁹ ki ‘Âtike de [çalgı] icrâ[sın]da öne çıkan iyi mugannîyelerdendi. Muhârik Medîne’de büyümüştür. Onun Kûfe’de yetiştiği de söylenmiştir. Babası kasap bir köleydi. Babası, Muhârik çocukken ona yüksek sesle et sattırırdı. Muhârik’in sesinin güzelliği anlaşılnca hanım efendisi [‘Âtike bint Şühde] ona biraz gınâ öğretti ve sonrasında da onu satmak istedi. Muhârik’i İbrâhîm el-Mevsîlî satın aldı ve onu Fazl b. Yahyâ’ya¹⁵²⁰ hediye etti. er-Raşîd de Muhârik’i, Fazl b. Yahyâ’dan alarak azad etti.¹⁵²¹

İbrâhîm el-Mevsîlî’nin Muhârik’i efendisinden 30 bin dirheme satın aldığı ve bu fiyata [onu satarken] 3 bin dirhem kâr koyduğu da söylenmiştir. İbrâhîm, Muhârik’i satın aldığında Fazl b. Yahyâ, İbrâhîm’e: “*Gulâmın verdiği bilgiye göre sen Muhârik’i satın almışsın, doğru mu?*” dedi. İbrâhîm: “*Doğru.*” dedi. Fazl: “*Onu bana göster bakalım.*” dedi ve İbrâhîm, Muhârik’i getirtti. Muhârik Fazl’ın önünde tegannî etti ve Fazl İbrâhîm’e: “*Onda senin gördüğünü göremedim. [Beklediğim gibi iyi değil]*” dedi. İbrâhîm: “*Sen de onun gınâda bir saatte benim gibi olmasını istiyorsun! [Bu mümkün değil ama gelişecek].*” dedi. Fazl: “*Onu kaçaya satarsın?*” dedi. İbrâhîm: “*Onu 30 bin*

¹⁵¹⁷ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 18/478.

¹⁵¹⁸ ‘Âtike bint Şühde hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. el-İsfahânî, *el-Egâni*, 6/467-468.

¹⁵¹⁹ Nüveyrî’nin ve el-İsfahânî’nin ifadelerinde Muhârik’in ‘Âtike’ye ait olduğu söylenmektedir. (el-İsfahânî, *el-Egâni*, 18/477) Ancak ‘Atike ile ilgili haberlerin anlatıldığı kısımda Muhârik’in ‘Âtike’nin memlûk’ü/kölesi olduğu ifade edilmektedir. el-İsfahânî, *el-Egâni*, 6/468.

¹⁵²⁰ Ebü’l-Abbâs el-Fazl b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 193/808): Hârûnürreşîd devrinin önemli devlet adamlarından. Hakkı Dursun Yıldız, “Fazl b. Yahyâ el-Bermekî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 12/276.

¹⁵²¹ el-İsfahânî, *el-Egâni*, 18/477.

*dirheme satın aldım. Onu satın alacaksan Allah rızası için onu sana 33 bin dînâra satarım.” dedi. Fazl sinirlendi.*¹⁵²²

[C. IV, s. 313]

ve: “Ya sen onu satmak istemiyorsun ya da benden 33 bin dînâr almak için bir bahane uyduruyorsun.” dedi. İbrâhîm: “Sana özel bir ayrıcalık yapıyorum ve onun yarısını sana bu ücretin [33 bin dirhem’in] yarısına satıyorum. Bu şekilde ben de onun yarısına ortak olup onu [gınâ hususunda] eğiteceğim. Eğer ona öğrettiğimden hoşnut olursan bana kalan parayı verirsin, beğenmezsen ben onu satarım elde edilen kârı ikimiz aramızda pay ederiz.” dedi. Fazl: “Benden bahsettiğin parayı [33 bin dirhemi] almak istedin, bunu yapamayınca [şimdi de] yarısını almak istiyorsun.” dedi ve yine sinirlendi. İbrâhîm ona: “O 33 bin dînâr değerinde olmasına rağmen ben onu sana hediye ediyorum.” dedi. Fazl: “Ben de bu hediyeyi kabul ediyorum.” dedi. İbrâhîm: “Onu sana hibe ettim.” dedi. Ertesi gün İbrâhîm, er-Râşîd’e gelmişti. er-Râşîd İbrâhîm’e:¹⁵²³

“Ey İbrâhîm, gulâmın bana verdiği habere göre sen Muhârik’i Fazl’a hibe etmişsin.” dedi. İbrâhîm: “Ah o gulâm [Muhârik] ey müminlerin emîri! Hiçbir Arap ve Acem onun benzerine sahip değildir, asla onun benzeri gibisi olamaz.” dedi. er-Râşîd Fazl’a haber göndererek onu [Muhârik’i] getirmesini emretti. Fazl da onu er-Râşîd’e getirdi ve Muhârik er-Râşîd’in huzurunda tegannî etti. er-Râşîd Fazl’a: “Onun değeri nedir?” dedi. İbrâhîm: “Mısır ve topraklarının vergisine denktir.” dedi. er-Râşîd: “Vay sana! Sen ne söylediğini biliyor musun? Bu malın miktarı şöyle şöyle eder.” dedi. İbrâhîm: “Peki böylesine kimsenin benzerine sahip olmadığı bu gulâm için bu malın

¹⁵²² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/477-478.

¹⁵²³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/478.

değeri nedir?” dedi. er-Raşîd, Mesrûr el-Kebîr’e¹⁵²⁴ yönelerek: “Bermekîlerin hiçbirinden [Fazl kastediliyor] bir şey istemeyeceğime dâir yeminimi biliyorsun.”¹⁵²⁵ dedi.¹⁵²⁶

Mesrûr: “*Ben Fazl’a gidip ondan Muhârik’i bağışlamasını isteyeceğim. Eğer ki o benim olursa artık senin demektir.*” dedi. er-Raşîd: “*Göreyim seni.*” dedi ve Mesrûr, Fazl’a giderek ondan Muhârik’i bağışlamasını istedi Fazl da onu Mesrûr’a bağışladı / hîbe etti.¹⁵²⁷

İbrâhîm’in Muhârik’i er-Raşîd’e hediye ettiği de söylenmiştir. er-Raşîd İbrâhîm’e Muhârik’i eğitmesini ve ne biliyorsa ona öğretmesini emretti.¹⁵²⁸

Muhârik, er-Raşîd’in huzurunda gulamlarla birlikte durur, oturmadan ayakta tegânnî ederdi. [Böyle bir mecliste] İbn Câmî‘ bir gün er-Raşîd’in huzurunda [şu sözleri] tegannî etti:¹⁵²⁹

¹⁵²⁴ er-Raşîd’in (Harûnürreşîd’in) hadım celladı, hizmetkârı. Clot, *Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi*, 90-91.

¹⁵²⁵ er-Raşîd’in (Hârûnürreşîd’in) Bermekîler’e karşı tavır alması hakkında çeşitli sebepler öne sürülmüştür. Bu sebeplerden en yaygın kabul şöyledir: Bermekîler İran asıllı idiler ve Arapçı bir siyaset takip eden Emevîler’e karşı hazırlanan ve başarıyla sonuçlanan Abbâsî ihtilâlinde İranlı unsurun rolü çok büyüktü. İhtilâlden sonra bir süre devletin çeşitli kademelerinde İranlı unsurun nüfuzu açıkça hissedilmeye başlandı. Bermekîlerin, devlet ve halife üzerinde nüfuzlarının gittikçe artması, zenginliklerinin herkesi kıskandıracak bir seviyeye gelmesi vb. birtakım sebepler m. 803 senesinde er-Raşîd’in kararıyla Bermekîler’in bertaraf edilmesine yol açtı. Hakkı Dursun Yıldız, “Bermekîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 5/519.

¹⁵²⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/478.

¹⁵²⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/478.

¹⁵²⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/478-479.

¹⁵²⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/479.

قَصَّارُ أَرْسَانَ عَلَى مَصْبَغَاتٍ ... قَلَعَتْهُمْ جَنْبَ فِي نِيرَانِنَا كَأَنَّ

Sanki ateşlerimiz onların kalelerinin yanındaki ağarmış ipleri boyuyor.¹⁵³⁰

[C. IV, s. 314]

وَالنَّارُ بِالنَّفْطِ تَرْتَمِي جَوَائِمًا ... عَجِبَا رَأَتْ أَنْ لَمَّا هَرَقَلَةُ هَوَتْ

Hirakle¹⁵³¹ diz çökerek yağ ve ateş fırlatanları görünce şaşkınlık içinde yere düştü.¹⁵³²

er-Raşîd coştı ve İbn Câmî'ye bunu çok kez tekrar ettirdi. Bu şiir, er-Raşîd'in [şiirde adı geçen] Hirakle'yi fethi hakkında yazılmış bir övgü şiiridir. er-Raşîd [bu tegânnîsi sebebiyle] İbn Câmî'ye kimseye göstermediği bir yakınlık gösterdi. Muhârik, İbrâhîm'e göz kırparak onu tenhaya çağırdı ve geldiğinde İbrâhîm'e: “*Neden mahvolmuş görünüyorsun?*” dedi. İbrâhîm: “*Müminlerin emîrinin İbn Câmî'ye bu beste sebebiyle nasıl yakınlık gösterdiğini görmüyor musun!*” dedi. Muhârik: “*Vallahi ben onu [besteyi] öğrendim [bile].*” İbrâhîm: “*Vay sana! O, er-Raşîd'dir ve İbn Câmî'yi de tanıyorsun, kimse onun gınâsına bir ilave / ekleme yapmadan onun karşısına çıkamaz aksi durum ölüm demektir.*” dedi. Muhârik: “*Sen o işi bana bırak, suçlama işi sende. er-Raşîd'e o*

¹⁵³⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/479.

¹⁵³¹ Hirakle (Ereğli): Rum ülkesinin bir bölgesidir. Hârûnürreşîd burayı fethetmiş ve halkını esir almıştır. Esir alınanlar arasında patriğin kızı da vardır ve bu kız ganimetler arasında satılığa çıkarılmış ve onu er-Raşîd'in bir adamı satın almıştır. Kız o adamda bir üstünlük görünce onunla birlikte Rakka'ya taşınmıştır. er-Raşîd de bu kız için Fırat üzerinde Rakka ile Bâlis arasında bir kale inşa ettirmiş ve kalenin adını da Hirakle koymuştur. Bu kale bir süre bakımlı olarak kalmış ancak bir süre sonra harap olmuştur. Ondan bazı eserler ve tuhaf yapılar kalmıştır. Bu kale Sıffin yakınlarında, nehrin batı tarafındadır. Halil Gök, “XIII ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü: Merâsidü'l-İttılâ' ve Anadolu'ya Dair Kayıtları”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (08 Nisan 2015), 159.

¹⁵³² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/479.

besteyi benim tegannî ettiğimi bildir. Eğer güzel yaparsam [besteyi] sana nispet ederiz, kötü yaparsam da bana nispet ederiz.” dedi. İbrâhîm er-Raşîd’e: “Ey müminlerin emîri, bu besteden, hak etmediği kadar ve gereğinden fazla hoşlandığınızı görüyorum.” dedi. er-Raşîd: “İbn Câmi‘ bunda [bu besteyle] oldukça güzel bir iş çıkardı.” dedi. İbrâhîm: “Peki bu [beste] İbn Câmi‘nin mi?” dedi. er-Raşîd: “Evet öyle söyledi.” dedi. İbrâhîm: “Peki köleniz Muhârik bunu tegannî etse.” dedi ve Muhârik’e baktı. Muhârik: “Evet ey müminlerin emîri.” dedi. er-Raşîd: “Haydi bakalım [tegannî et].” dedi ve Muhârik tegannî etti ve [o besteden] ezberlediği ile hayran bıraktı. er-Raşîd öyle coştı ki neredeyse uçacaktı. Sonrasında İbn Câmi‘ye yöneldi ve: “Yazıklar olsun sana! Nedir bu?” dedi. İbn Câmi‘ bu besteyi daha önce hiç kimseden duymadığına, kendisinin bunu bestelediğine ve bir hile yapıldığına dâir talak yemini ve bildiği her yemini etmeye başladı ve İbrâhîm’e dönerek: “Hayatım üzerine yemin ederim inan bana.” dedi. İbrâhîm ise Muhârik’i doğruladı. er-Raşîd Muhârik’e: “Arkadaşlarınla birlikte otur çünkü sen ayakta dikilme mertebesini geçtin.” dedi ve azad ederek ona 3 bin dînâr, tımarlık küçük bir arsa ve ev verdi.¹⁵³³

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin Hârûn b. Muhârik'den rivâyet ettiğine göre o şöyle demiştir: “Babam bu besteyi tegannî ettiğinde:¹⁵³⁴

وصبا علّاته على الفؤاد زدت ... طربا لى هيّجت لقد سلمى ربع يا

Ey Selma'nın oturduğu ev, beni heyecana sevk edip gönlümün derdini ve hastalığını arttırdın.

عصبا به وظلمانا الأطباء عفر ... يسكنه كان ممن تبدّل ربع

¹⁵³³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/479.

¹⁵³⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/50.

O evin içinde yaşayanlar değişti... Bir ceylan kaçtı ve karanlıklar onun etrafını sardı.¹⁵³⁵

[C. IV, s. 315]

ağladı ve şöyle dedi: “Ben bu bestenin kölesiyim.” dedi. Ben babama: “O nasıl oluyor ey babacığım?” dedim. Babam: “Ben bu besteyi efendim er-Raşîd’e tegannî ettiğimde o ağladı bunun üzerine bir kadeh içki içti. Sonrasında bana: “Aferin ey Muhârik! Benden ne ihtiyacın varsa iste.” dedi. Ben de: “Ey müminlerin emîri beni azâd edin ki Allah da sizi ateşten azâd etsin.” dedim. er-Raşîd: “Allah rızası için sen [artık] hürsün. Şimdi besteyi tekrar et.” dedi, ben de tekrar ettim. Yine ağladı ve bir kadeh içki içti sonrasında: “Aferin ey Muhârik! Benden ne ihtiyacın varsa iste.” dedi. Ben de: “Mahsulüyle geçineceğim bir arazi istiyorum.” dedim. er-Raşîd: “Senin için onun emrini verdim, şimdi besteyi tekrar et.” dedi, ben de tekrar ettim. Yine ağladı ve: “Benden ne ihtiyacın varsa iste.” dedi. Ben de: “Ey müminlerin emîri bana bir ev, binek ve hizmetçi verilmesini isterim.” dedim. er-Raşîd: “Onlar [artık] senindir. Şimdi besteyi tekrar et.” dedi, ben de tekrar ona ettim. Yine ağladı ve: “Benden ne ihtiyacın varsa iste.” dedi. Ben onun önünde yeri öptüm ve: “Benim isteğim Allah’ın sizin ömrünüzü uzatması, izzetinizi devamlı kılması ve tüm kötülöklere karşı beni size kurban etmesidir.” dedim. İşte ben efendimden [er-Raşîd’den] sonra bu bestenin kölesiyim.” dedi.¹⁵³⁶

Aynı şekilde el-Huseyn b. ed-Dahhâk’ın Muhârik’den rivâyet ettiğine göre bir gün er-Raşîd kahvaltı yapıyorken mugannîlere: “Aranızda kim [sözleri]¹⁵³⁷

”طربا لی هیجت لقد سلمی ربع یا“

¹⁵³⁵ el-İsfahânî, el-Eğânî, 3/50.

¹⁵³⁶ el-İsfahânî, el-Eğânî, 3/50.

¹⁵³⁷ el-İsfahânî, el-Eğânî, 3/50.

Ey Selma'nın oturduğu ev, beni heyecana sevk etti.”¹⁵³⁸

olan besteyi] *tegânnî eder?*” dedi. Ben [Muhârik] ayağa kalktım ve: “*Ben ey müminlerin emîri.*” dedim. er-Raşîd: “*Haydi et bakalım.*” dedi. Ben de onu [o besteyi] tegannî ettim. er-Raşîd coştı ve içki içtikten sonra: “*Herseme*¹⁵³⁹ *bana gelsin.*” dedi. Kendi kendime: “*Acaba er-Raşîd, Herseme’den ne isteyecek?*” dedim. Herseme geldi ve er-Raşîd ona: “*Musûl yakınlarında öldürdüğümüz Muhârik eş-Şârî’nin künyesi neydi?*” dedi. Herseme: “*Ebû’l-Mühenne*” dedi. er-Raşîd: “*Çıkabilirsin*” dedi ve Herseme ayrıldı. Sonrasında er-Raşîd bana yöneldi ve: “*Sana hediye olarak Ebû’l-Mühenne’ künyesini veriyorum.*” dedi ve bana 100 bin dirhem verilmesini emretti. Ben de bu mal ve künye ile oradan ayrıldım.¹⁵⁴⁰

Ebû Abdullah b. Hamdûn şöyle demiştir:

“Biz el-Vâsık’ın yanındaydık ve onun annesi hastaydı. el-Vâsık akşam namazını kılınca annesinin yanına girdi ve bize de kendisini rahatsız etmememizi emretti. Biz de evin avlusunda oturduk. Mehtaplı bir geceydi ve el-Vâsık epey zaman yanımıza gelmedi. Muhârik tegannî etmeye başladı ve gulamlar etrafımıza toplandı. O sırada el-Vâsık çıkıp: “*Ey gulâm*” diye seslendi.¹⁵⁴¹

[C. IV, s. 316]

ancak kimse ona cevap vermedi, o da topluluğa doğru yürüdü ve evin ortasına geldi. Onu görünce ona doğru kalktım. Bana: “*Hayrolsun! Evimde bir şey mi oldu?*” dedi. Ben: “*Hayır efendim.*” dedim. el-Vâsık: “*Peki ne oluyor da sesleniyorum kimse cevap*

¹⁵³⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/50.

¹⁵³⁹ Herseme b. A‘yen, Abbâsîler’in önde gelen kumandan ve valilerinden. Nahide Bozkurt, “Herseme b. A‘yen”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 17/239.

¹⁵⁴⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/50-51.

¹⁵⁴¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/480-481.

vermiyor?” dedi. Ben: “*Muhârik tegannî ediyordu ve gulamlar onun etrafına toplandılar. Onların arasında Muhârik’den başka bir şeyi işiten yok.*” dedim. el-Vâsık: [Onlara hak verircesine] “*Onların mâzereti de mazeretmiş ey İbn Hamdûn!*” dedi ve sonrasında oturdu. Biz de onun önünde tan ağarana kadar oturduk. Gulamların Muhârik’in yanındaki bu durumları ile ilgili hikâye el-Mu‘tasım hakkında da rivâyet edilmiştir.¹⁵⁴²

Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyât şöyle demiştir:

“el-Vâsık bana: “*Muhârik bana ne zaman tegannî etse bunun kalbimden bir parça olduğunu sanıyorum.*” dedi.” O [el-Vâsık] şöyle de demişti: “*Muhârik’in onun tüm çağdaşlarına olan üstünlüğünü görmek ister misiniz? Öyleyse şu sıralı duran gulâmlara bakın.*” O gulamlar ayakta mugannîleri izliyor, onların gınâlarını durarak dinliyor ve oldukları yerde duruyorlardı. Muhârik tegannî ettiğinde ise şekilden şekile giriyor, ayaklarını, omuzlarını hareket ettiriyorlardı. Bu olanlar içlerindeki coşkudan dolayı meydana geliyordu. [Ayrıca Muhârik tegannî ettiğinde] arkalarında durdukları ipin [sahnenin bölümlenmiş kısmının] önünde izdiham oluşturuyorlardı.¹⁵⁴³

Anlatıldığına göre Muhârik bir keresinde Medînetü’s-Selâm’daki [Bağdat’taki]¹⁵⁴⁴ Künâse Kapısının önüne çıkmıştı. İnsanlar Mekke’ye doğru yolculuk yapıyorlardı. Muhârik insanların kalabalık ve izdihamına baktı ve beraberindeki arkadaşlarına: “*Anlatılana göre Hac günlerinde insanlar yürüyorlarken İbn Süreyc tegannî etmiş ve gınâsıyla [tegannisiyle] onları durdurmuş. Ben de sizin için bu insanları durdurup hepsini alıkoyacağım ki İbn Süreyc’in ne sanat [beste yapımı] ne de ses yönüyle*

¹⁵⁴² el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 18/481.

¹⁵⁴³ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 18/482.

¹⁵⁴⁴ Abdülazîz ed-Dürî, “Bağdat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 4/425.

benden üstün olmadığı bilinsin.” dedi ve sonrasında sesini duyurmaya [يُؤَدِّن] başladı. İnsanlar durup onunla meşgul oldular, öyle ki hamallardan bazıları bayıldı.¹⁵⁴⁵

Anlatıldığına göre Ebû'l-‘Atâhiyye,¹⁵⁴⁶ Muhârik’e giderek kapısını çalmıştı. Muhârik kapıya çıkınca Ebû'l-‘Atâhiyye ona: “*Ey bu diyârın güzeli, ey Bâbil bölgesinin hakimi, kulağıma bir şeyler serp de [tegannî et de] onunla kalbim ferahlasın, ruhum nimetlensin.*” dedi. O topluluk içerisinde Muhammed b. Sa‘îd el-Yezîdî¹⁵⁴⁷ de vardı. Muhârik: “*Buyrun*” dedi, onlar da buyurdular ve Muhârik onlara tegannî etti. Muhammed b. Sa‘îd: “*Neredeyse coşkuma güç yetiremeyecektim.*” dedi. Ebû'l-‘Atâhiyye ağlamaya başladı.¹⁵⁴⁸

[C. IV, s. 317]

ve sonrasında: “*Ey delilerin devası, o kadar hassaslaştım ki sanki seni tüm benliğimde hissettim. Gınâ bir besin olsaydı senin gınân kan [gibi vücut için gerekli bir madde] olurdu; gınâ bir içecek olsaydı senin gınân hayat suyu olurdu.*” dedi.¹⁵⁴⁹

Ebû'l-Ferec’in aktardığına göre Ömer b. Şebbe, Nevbahtî ailesinden birisinin kendisine şöyle söylediğini aktarmıştır:

¹⁵⁴⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/482-483.

¹⁵⁴⁶ Ebû İshâk İsmâîl b. el-Kâsım b. Süveyd (ö. 210/825 [?]): Abbâsî devri şairlerinden. Ayyıldız, “Ebû'l-Atâhiye”, 10/294.

¹⁵⁴⁷ el-İsfahânî bu ismi “Muhammed b. Sa‘îd et-Tirmizî olarak ifade etmiştir. Ancak isim ve künye benzerliği olsa da bu kişinin Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892) olması ihtimali yoktur çünkü o 1. yaşındayken Ebû'l-Atâhiyye (ö. 210/825 [?]) vefat etmiştir. M. Yaşar Kandemir, “Tirmizî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 41/202.

¹⁵⁴⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/483.

¹⁵⁴⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/483.

“Babam, ‘Ubeydullah b. Ebû’s-Sehl, Nevbahtî ailesinden bir topluluk ve diğer birkaç kişi Bağdât’ın batısındaki bir bölgede [alım-satım yapılan] hayvan ahırının yanında duruyor ve konuşuyorlardı. Onlar bu durumdayken Muhârik, siyah bir eşeğe binmiş, ince bir gömlek ve rengi atmış bir cübbe ile onların yanına geldi ve: “Ne yapıyorsunuz?” dedi, onlar da ona hallerini anlattılar. Muhârik: “*Bu boş konuşmalarınızı bırakalım. [Gelin şöyle bir iddiaya girelim:] Eğer kendimi bu kabirlerden ikisinin arasının atıp yüzümü örterek bir beste [savt] tegannî edersem bana verebilecek neyiniz var? Eğer böyle tegannî edersem ne bu ahırda ne de yolda hiçbir satıcı müşteri kimse kalmaz, herkes işini bırakıp bana yaklaşıp sesime [besteme] tabi olur.*” dedi. Abdullah: “Ben bunu görmek istiyorum. Söyle bakalım [karşılığında] ne istiyorsun?” dedi. Muhârik: “Senden [daha önce] istediğim, ancak senin vermeyi reddettiğin kumral renkli atını istiyorum.” dedi. Abdullah: “Dediğini yaparsan at senindir.” dedi. Muhârik kendisini iki kabir arasına attı ve örtüsüyle kendisini örttü, sonrasında Ebû’l-‘Atâhiyye’nin şiirini tegannî etmeye başladı:¹⁵⁵⁰

استصمام بك أم تسمع أفلسنت ... الأيَّام رحيلك بوشك نادت

Günler senin ayrılığını haykırdı ... Duymuyor musun yoksa duymak mı istemiyorsun?

أمام يلحقوك حتى باقين ... لل وأنت رأيت من أمامك ومضى

Gördüğün kişi önünden gitti ve sen, öndekini yakalayana kadar kalanlardansın.

سهام كأنهن تمرّ عبرا ... ترى لا عينك كأن أراك مالى

Neden ben seni, gözlerin ok gibi geçip giden ibretleri görmüyormuş gibi görüyorum?

¹⁵⁵⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/484.

أحلام فكأنها مضت فإذا ... لها منتبه وأنت الخطوب تمضي

Evlilik sen ona özen gösterdikçe devam eder ve devam ettikçe rüyalar gibi olur.¹⁵⁵¹

Atlıların, yayaların, iş sahibi olanların ve yoldan geçenlerin toplu halde kabre doğru geldiklerini gördüm, öyle ki gelmeyen kimse kalmadı. Sonra Muhârik bize örtünün altından: “[Gelmeyen] *kimse kaldı mı?*” dedi, “*Hayır, verilen sözü tutmak gerekti.*” dedik. Kalktı ve eşeğine bindi. İnsanlar da işlerine döndüler. Muhârik Abdullah’a: “*Atı getirin.*” dedi. Abdullah: “*Yanımdakini mi?*” dedi. Muhârik: “*Evet.*” dedi ve atı ona teslim ettiler, Muhârik’e iyilik ve ihsan da bulundular.¹⁵⁵²

[C. IV, s. 318]

Yahyâ el-Mekkî’den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

“Muhârik bazı arkadaşlarıyla pikniklik bir yere gitmişti. Muhârik kendisiyle beraber yola çıkan arkadaşlarından birinin yayına baktı ve arkadaşından onu istedi. Arkadaşı yayı vermek istemedi. O sırada önlerine bir geyik çıktı. Muhârik yayın sahibine: “*Bir beste [savt] tegannî edip geyiği üzerimize çekersem yayı bana vermeye ne dersin?*” dedi. Adam: “*Evet derim.*” dedi. Muhârik [şu sözleri] tegannî etmeye başladı:¹⁵⁵³

لقاء أم أفرقة ... الأطباء تقول ماذا

Ceylan ne söylüyor? Ayrılığı mı yoksa kavuşmayı mı?

شفاء البيان وفي ... بسليمي عهدا أم

Yoksa Süleyma ile ahdini mi? Beyanda şifa vardır.

¹⁵⁵¹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 18/484.

¹⁵⁵² el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 18/484.

¹⁵⁵³ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 18/490-491.

الإمساء دنا وقد ... سانشات بنا مَرّت

Çok vakit geçti ve akşam yaklaştı.

العناء فيها وطال ... جوابا أحرّت فما

Red cevabı da vermedi, cefa devam etti.¹⁵⁵⁴

Geyik [sesi duyunca] ilgisini gösterip Muhârik’e doğru yöneldi ve onun yakınında durup ona bakıp, sesini dinledi. Orada olanlar geyiğin dönüp gelerek durmasından hoşlandılar [buna şaşırdılar]. Adam yayını Muhârik’e verdi. Muhârik onu aldı ve gınâyı bitirdi. Geyik ürküp geri döndü, alışkın olduğu yere yönelerek uzaklaştı.¹⁵⁵⁵

İshâk b. İbrâhîm’den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

“Babamın yanına girdim, o alanın ortasında oturuyor, Muhârik de onun önünde [şu sözleri] tegannî ediyordu:¹⁵⁵⁶

معمورا أهلا رأيته فقلت ... البلى أضربك إن بشرة ربع يا

Ey insanoğlu ne zaman başına bir musibet gelse gördüm ki sen ehlinle refah içindesin.¹⁵⁵⁷

Babamı gördüğümde gözyaşları sel olmuş hıçkırarak ağlıyordu. Ben onu öyle görünce bana: “*Ey İshak, vallahi baban ölürse, yarın sancağın sahibi bu.*” dedi.¹⁵⁵⁸

Muhârik’den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

¹⁵⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/491.

¹⁵⁵⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/491.

¹⁵⁵⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/486.

¹⁵⁵⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/486.

¹⁵⁵⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/486.

“[Rüyamda] Güzel bir bahçede bir yatağın üzerinde şeyh gibi birisinin oturduğunu gördüm. Beni çağırdı ve bana: “*Bana tegannî et ey Muhârik.*” dedi. Ben de: “*İsteddiğiniz bir beste var mı yoksa aklında olanı mı tegannî edeyim?*” dedim. O: “*Aklındakini tegannî et.*” dedi. Ben de [şu sözleri] tegannî ettim:”¹⁵⁵⁹

[C. IV, s. 319]

المكثما جواه داوى أو منك به ... الذى مع خبالا يزد لا القلب دعى

Bırak kalbi, sana olan aşkımdan daha fazla mahvetme ya da ondaki gizlenmiş aşka deva ol.

والدما اللحم خالط قد ولكنه ... وصوغه اللسان بتزويق وليس

O lisanın ve şeklinin süslenmesi ile değil etle kanın karışmasıyla. ¹⁵⁶⁰

Bana: “*Aferin ey Muhârik.*” dedi. Sonrasında udun tellerinden bir tel alıp onu mızrapa doladı ve bana geri verdi. Mızrap uzayıp kalınlaşmaya ve tel de yayılıp uzamaya başladı. Hatta öyle ki mızrap bir mızrağa; tel de onun ucundaki püsküle dönüştü ve elimde bir sancak oldu. Sonrasında uyandım ve bu rüyamı İbrâhîm el-Mevsîlî’ye anlattım. İbrâhîm bana: “*Şeyh [Yaşlı adam] şüphesiz ki İblis’tir. Sana yaptığı sancak ise senin, yaşadığın müddetçe onun ehlinin reisi olduğunu gösterir.*” dedi.”¹⁵⁶¹

Ahmed b. Hamdûn şöyle demiştir:

“el-Mu‘tasım, Muhârik’e kızdı ve onun müezzinler arasında görevlendirilmesini ve onlara uymasını emretti. Muhârik, el-Mu‘tasım’ın [kızgın olmaması için o] içki içene kadar bekledi ve ikinci ezanını okuyup perdenin arkasına girip müezzinin [halifeye]

¹⁵⁵⁹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 18/486.

¹⁵⁶⁰ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 18/487.

¹⁵⁶¹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 18/487.

selam için durduğu yere geldi. Sonrasında sesini tüm gayretiyle yükseltti ve: “Ey müminlerin emîri Allah’ın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun, Allah rahmetiyle muamele eylesin.” dedi ve gözyaşları içerisinde ağladı, oradaki herkes de ağladı. Sonrasında el-Mu‘tasım: “Onu yanıma alın.” dedi ve Muhârik yanımıza geldi. Sonrasında el-Mu‘tasım: “Hiç böylesini [böyle güzel bir sesi] duydunuz mu? Bu şeytan kimsenin kendisine kızmasına da müsaade etmiyor.” dedi. Muhârik, el-Mu‘tasım’ın yanına geldi ve önünde yeri öptü. el-Mu‘tasım onu çağırdı ve elini uzattı, Muhârik de onun elini öptü. el-Mu‘tasım onun udunun getirilmesini emretti ve udu Muhârik’e getirdiler. el-Mu‘tasım onu mertebesine [eski görevine] geri döndürdü.¹⁵⁶²

Muhârik’le ilgili çok sayıda haber / anekdot vardır. Burada onunla ilgili verdiklerimizle yetiniyoruz. O, el-Mütevekkil’in halifeliğinin ilk dönemlerinde vefat etmiştir. Onun el-Vâsık’ın halifeliğinin son dönemine doğru öldüğü de söylenir.¹⁵⁶³ Muhârik şu beş halifeye tegannî etmiştir: er-Raşîd, el-Emîn, el-Me’mûn, el-Mu‘tasım ve el-Vâsık. Allah onlara rahmet eylesin.

[C. IV, s. 320]

1.2.7.1.5.21. Yahyâ b. Merzûk el-Mekkî [يحيى بن مرزوق المكي] Hakkında Bahsedilenler

O Ebû Osmân Yahyâ b. Merzûk el-Mekkî’dir. Benî Ümeyye’nin [Ümeyyeoğullarının] kölesidir [mevlâsıdır]. O, Ümeyyeoğullarının kölesi olduğunu, ‘Abbâsîlere hizmet ederken gizlemiş, kendisine kime mensup olduğu sorulduğunda Kureyş’e bağlı olduğunu söylemiştir. Saklamış olduğu bağlı olduğu aileden hiç

¹⁵⁶² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/497.

¹⁵⁶³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/500.

bahsetmemiş, ona bunun hakkında soru soranlardan affını istemiştir [mazeret belirterek cevap vermemiştir].¹⁵⁶⁴

el-İsfahânî şöyle demiştir:

“Yahya el-Mekkî 120 yıl yaşadı ve o, gınâ hususunda akranlarının hiçbirinin olamadığı kadar başarılıydı. Aklı, işitmesi ve görmesi iyi haldeyken vefat etti. O, el-Mehdî’ye hilâfetinin ilk döneminde gelen Hicazlılarla birlikte geldi ve Irak’ta kaldı. Eski gınâ [القديم الغناء] hususunda; İbn Câmî, İbrâhîm el-Mevsılî ve Fülehy, Yahyâ el-Mekkî’den yardım isterler, eski gınâyı ondan öğrenirler ve ondan öğrendikleriyle birbirleriyle rekabet ederlerdi. Onlardan herhangi biri bir hediye elde ederse onu alır ve Yahyâ el-Mekkî’nin de hakkını verirdi. Onun gelişmiş, nâdir ve hoş bir sanatı [beste tarzı] vardı. Onun gınâlar, gınâların nispet edildikleri kişiler ve gınâların cinsleri [türleri] hakkında meşhur, önemli ve büyük bir kitabı [وأجناسها ونسبها الأغاني في كتاب] vardır ancak Yahya el-Mekkî, rivâyetlerinde çokça yanlışlığı [zihin karışıklığı yaşadığı] için râviler nezdinde tarh edilmiş / matrûh¹⁵⁶⁵ gibidir. Kitap üzerinde oğlu Ahmed çalışmış, babasının hatalarını düzeltmiş, onun yanlışlığını bildiği yerleri çıkarmış ve şarkıların bestekârlarına [“صانع” bestekâr] doğru şekilde nispet edilip edilmediğini kontrol etmiştir. Bu kitap yaklaşık 3000 beste [savn] içermektedir.”¹⁵⁶⁶

Ahmed b. Sa’îd: “Yahyâ’nın yaptığı 3000 beste vardır ki onlardan 1000 kadarına [kalite ve güzellik bakımından] kimse yaklaşılamamıştır bile.” demiştir. Yahya el-Mekkî’nin oğlu Ahmed’e babasının sanatı [yaptığı besteleri] hakkında sorulunca o: “Benim doğruluğunu bildiğim 1300 bestesi var, bunlardan 170 tanesi var ki geçmiş ve

¹⁵⁶⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/407.

¹⁵⁶⁵ Matrûh: Rivayetlerinde çokça vehim ve gaflet görülen râvi. Mehmet Efendioğlu, “Matrûh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 28/145.

¹⁵⁶⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/408.

*gelecekte insanların [yapacakları bestelerin] tamamından üstündür, kimse bunların önüne geçemez.” demiştir.*¹⁵⁶⁷

[C. IV, s. 321]

Ahmed b. Yahyâ [b. Merzûk el-Mekkî]: “İshâk bana şöyle söyledi: “*Ey Ebû Ca’fer*¹⁵⁶⁸ *babanın 170 bestesi var ki, bunları babandan 170 bin dirheme [satın] alan kişi kârdadır.”* demiştir.”¹⁵⁶⁹

1.2.7.1.5.22. “Tanîn” Lakaplı Ahmed b. Yahyâ el-Mekkî [أحمد بن يحيى المكيّ الملقّب]

[بطنين] **Hakkında Bahsedilenler**

O, Ebû Ca’fer Ahmed b. Yahyâ el-Mekkî’dir. Onun lakabı Tanîn’dir.¹⁵⁷⁰ [ses, uğultu, vınlama, tınlama, çın çın ötme]. O, [mûsikî sanatında] önde gelen başarılı kimselerden, [öncekilerden] gınâ aktaran ve muhkem [kusursuz] sanatı [bestekârlık yönü] olan bir kimsedir. İshak onu kendi önünde sayar, ona ayrıcalık tanır, ona övgüler yağdırarak açıkça onun üstünlüğünü ifade ederdi.¹⁵⁷¹

Ebû’l-Ferec şöyle demiştir: “*Onun şarkılar ve bu şarkıların nispet edildikleri kişiler hakkındaki kitabı Kitâbü’l-Mücerred fî’l-Eğânî ve Nisbihâ* [الأغاني في المجرّد كتابه] *güvenilir kaynaklardan biridir. Üstün gınâsı [tegannisi] ve güzel sanatı* [ونسبها]

¹⁵⁶⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/410.

¹⁵⁶⁸ Ebû Ca’fer, Ahmed b. Yahyâ el-Mekkî’nin künyesidir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/321.

¹⁵⁶⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/414.

¹⁵⁷⁰ en-Nüveyrî’nin “طنين” “Tanîn” olarak ifade ettiği kelime yerine el-İsfahânî “ظنين” “Zanîn” yani “zanlı, töhmetli, suçlu olduğu sanılan kişi” anlamına gelen kelimeyi kullanmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/471.

¹⁵⁷¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/476.

[besteciliği] ile birlikte “önde gelenler [متقدمين]” olan nitelenen icrâcılardan [الضَّرَاب] biriydi.”¹⁵⁷²

Alî b. Yahyâ şöyle demiştir: “İshâk b. İbrâhîm el-Mevsîlî’ye -Ahmed b. Yahyâ el-Mekkî’nin bahsi geçtiğinde- “Ey Ebû Muhammed [İshâk], Ebû Ca’fer Ahmed b. Yahyâ bir köle olsaydı, değeri ne olurdu?” dedim. İshâk: “Sana bunu [şöyle] anlatayım: Bir gece el-Vâsık’ın evinden ayrıldım, el-Hasan b. Vehb’in evine geçtim ve onun yanına girdiğimde Ahmed de oradaydı. Akşam namazının sünneti için kalktıklarında el-Hasan b. Vehb bana: “Ahmed köle olsa değeri ne kadar olurdu?” dedi. Ben de: “20 bin dînâr.” dedim. Sonrasında Ahmed döndü ve bir beste tegannî etti. el-Hasan bana: “Ahmed köle olsa değeri ne kadar olurdu?” dedi. Ben de: “30 bin dînâr.” dedim. Sonrasında Ahmed yine döndü ve başka bir beste daha tegannî etti. Ben de el-Hasan’a: “Ey Ebû Alî [söylediğimin] iki katı eder.” dedim. Sonrasında ayrılmak istedim ve [ayrılmadan önce bir kez daha] Ahmed’e: “Bana tegannî et.” dedim.”¹⁵⁷³

أقم لم الدهر إليك قعدت إذا ... خلقى من السّتر وأنّ الحياء لولا

Eğer utanmak ve saklanmak benim karakterimin bir parçası olmasaydı, seninle sonsuza kadar oturur kalkmazdım.”¹⁵⁷⁴

[C. IV, s. 322]

كالحمم الرأس قادات من ابيضّ ما ... جعلت للتى سكر عندك أليس

Saçının ön perçemi kül gibi beyazlayana bir meyin yok mu?”¹⁵⁷⁵

¹⁵⁷² el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 16/476.

¹⁵⁷³ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 16/476.

¹⁵⁷⁴ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 16/476.

¹⁵⁷⁵ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 16/476.

Olabilecek en iyi şekilde bu sözleri tegannî etti. Ayrılmak için ayağa kalktığımda: “Ey Ebû Alî, bütün söylediklerimin iki katı eder.” dedim. Ahmed, el-Hasan’a: “Ne hakkında konuşuyorsunuz? İkinizi duydum ancak anlayamadım.” dedi. el-Hasan: “Biz gecedен beri seni alıp satıyoruz senin haberin yok.” dedi.¹⁵⁷⁶

Muhammed b. Abdullah b. Mâlik şöyle söylemiştir:

“İshâk bir gün bana: “Mugânnîlerden kim kaldı?” diye sordu. Ben de: “Vechü’l-Kar’a [kabak suratlı=الفرعة وجه] Muhammed b. ‘Îsâ.” dedim. İshâk: “Doğru düzgün zarîf / şık bir kimse yok mu?” dedi. Ben: “Ahmed b. Yahya el-Mekkî var.” dedim. İshâk: “Hay yaşa! O hem iyi bir icrâcî hem de iyi bir muganni. Onun meclisinde oturan, ondan başkasının meclisine ihtiyaç duymaz.” dedi.¹⁵⁷⁷

Ahmed b. Yahyâ el-Mekkî, el-Müstâîn’in¹⁵⁷⁸ hilâfetinin başlarında vefat etmiştir.¹⁵⁷⁹

¹⁵⁷⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/477.

¹⁵⁷⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/478.

¹⁵⁷⁸ Ebû’l-Abbâs el-Müstâîn-Billâh Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Mu‘tasım-Billâh el-Abbâsî (ö. 252/866): Abbâsî halifesi (862-866). Abdülkerim Özeydın, “Müstâîn-Billâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/112.

¹⁵⁷⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/479.

1.2.7.1.5.23. Benî Ümeyye'nin [Ümeyyeoğullarının] Mevlâsı [Kölesi] Hâşim

b. Süleymân [هاشم بن سليمان] Hakkında Bahsedilenler

Künyesi Ebû'l-'Abbâs'tır. Mûsâ el-Hâdî onu Ebû'l-Garîd¹⁵⁸⁰ olarak isimlendirmiştir. Ebû'l-Ferec şöyle demiştir: “O iyi bir sanata [beste yapımı yeteneğine] ve çok sayıda besteye sahipti. Onun hakkında bir şâir şöyle demiştir.”¹⁵⁸¹

لازم لى بك فشجوى غبت ... هاشم يا بعدك وحشتى يا

Özledim ey Haşim senin ardından ... Kaybolup gittin bana seni özlemek düştü.

ماتم حاضره تكن لم ما ... هاشم يا واللذة اللهو

Eğlence ve lezzet ey Haşim... Artık yerini mateme bıraktı.¹⁵⁸²

İsfahânî'nin senedi Hâşim'e ulaşan rivâyetine göre o şöyle demiştir:

“Müminlerin emîri Mûsâ bir gün yanındaki bir toplulukla sabahladı. Mûsâ: “Ey Hâşim bana [sözleri] “أوجاعا لى هيجت قد أبهار” “Bahar mıdır bana acılar yaşatıp...”

¹⁵⁸⁰ “el-Garîd (tâze/körpe/beyaz)” lakabının tâze bir yüze, parlak ve yumuşak bir cilde sahip olan, genç ve güzel görünümlü kişilere verildiği, “el-Garîd” kelimesinin “her şeyin taze olanı” anlamına geldiği söylenmiştir. İbnu'l-Kelbî: ““el-Garîd” kelimesi “el-İğrîd” (الإغريض) kelimesine benzemektedir. “İğrîd” kelimesinin çoğulu “eğârîd”dir (أغاريض), bu kelime dile ağır/zor geldiği için (baştaki) elif harfî düşmüş ve “Garîd” (غريض) denilmiştir.” demiştir. en-Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb, 2002, 4/267. Garîd kelimesinin sondaki harfinin değiştirilerek “غريد” şeklinde yazılması durumunda “şakıyan, öten” şeklinde bir anlama gelmesi, bu künyenin yazılışında hata edilebilme ihtimalini aklımıza getirmektedir. Ancak İsfahânî'nin de kelimeyi “غريض” şeklinde yazması baştaki açıklamalara uygun düşmektedir. el-İsfahânî, el-Eğânî, 15/166.

¹⁵⁸¹ el-İsfahânî, el-Eğânî, 15/166.

¹⁵⁸² el-İsfahânî, el-Eğânî, 15/166.

[şeklinde başlayan gınâyı] tegannî et. Eğer isteğimi yerine getirebilirsen bir dileğin yerine getirilecek.” dedi. Ben de onu tegannî ettim. O gınâ[nın sözleri] şöyleydi:¹⁵⁸³

مطواعا لكم عبدا وتركتنى ... أوجاعا لى هيّجت قد أبهار

Bahar mıdır / çiçekler midir bana acılar yaşatıp beni size itaatkâr bir köle olarak bırakan.¹⁵⁸⁴

[C. IV, s. 323]

سراعا لجئن به الفلاة وحش ... كآمت لو الذى الحسن بحديثك

O güzel konuşmanla, çöldeki yabani hayvanla bile konuşsaydın hemen sana gelirdi.

نزاعا إليك لى هيّج السوق فى ... منضّدا البهار على مررت وإذا

Ve eğer çarşıda dizilmiş çiçeklere rastlarsam bu aramızda bir kıskançlığa yol açar.

ذراعا لصار سمّيته أضحت ... بأنّها البهار علم لو والله

Vallahi çiçek adının o olduğunu bilseydi bir arşın daha uzun olurdu.¹⁵⁸⁵

Mûsâ: “Başardın, aferin, söyle dileğini.” dedi. Ben de: “Ey müminlerin emîri, bu tasın [kabın] -emîrin önünde duran büyük bir tas vardı- dirhemle doldurulmasını emretseniz.” dedim. Mûsâ tasın doldurulmasını emretti ve tasa 3000 dirhem sığdı. Dirhemle dolu tası aldığımda emîr bana: “Ey istemedede eksik olan, vallahi benden bu tası senin için dînârla doldurmamı isteseydin böyle yapardım.” dedi. Ben de: “Benim için

¹⁵⁸³ el-İsfahânî, el-Eğânî, 15/167.

¹⁵⁸⁴ el-İsfahânî, el-Eğânî, 15/167.

¹⁵⁸⁵ el-İsfahânî, el-Eğânî, 15/167.

dirhemi dînâra çevirin ey müminlerin emîri.” dedim. Müminlerin emîri: “*Artık iş işten geçti, şansını kaçırdın.*” dedi.¹⁵⁸⁶

Bu hikâye başka bir yerde de rivâyet edilmiştir. Diğer rivâyette Hâşim başka bir şiiri tegannî etmiş, tasa da 6000 dirhem sığmış ve Hâşim’e verilmiştir.¹⁵⁸⁷

1.2.7.1.5.24. Yezîd Havrâ [يزيد حوراء] Hakkında Bahsedilenler

O, Medîne halkından bir adamdır ve Benî Leys b. Bekr b. Abdü Menât b. Kinâne’nin azatlısıdır [mevlâsıdır]. Künyesi Ebû Hâlid’dir. Çok bestesi olan iyi bir mugannîdir. İbn Câmî‘ ve İbrâhîm el-Mevsîlî’nin çağdaşıdır. Yezîd Havrâ, Mehdî’nin hilâfeti döneminde ona gelip tegannî edenlerdendir. Onun güzel bir sesi ve hoş bir görünümü vardı.¹⁵⁸⁸

İbrâhîm el-Mevsîlî onun [güzel] görünümünü ve gınâ sırasındaki jestlerini [إشاراته] kıskanınca birkaç câriye satın aldı ve onları onun [Yezîd Havrâ’nın] yanına verdi. İbrâhîm, Yezîd’e: “*O câriyeleri yetiştir, onlardan elde edilecek kârı aramızda pay edelim.*” dedi. İbrâhîm cariyelere, Yezîd’den onun jestlerini de öğrenmeyi istemelerini emretti, onlar da böyle yaptılar. İbrâhîm de cariyelerden bu jestleri öğrendi, sonrasında İbrâhîm ve oğlu öğretebildikleri herkese bunu öğrettiler ve bu jestler insanlar arasında meşhur oldu. Bu sâyede Yezîd’in bu konuda özel olma durumu ortadan kalktı.¹⁵⁸⁹

[C. IV, s. 324]

Abdullah b. Abbâs er-Rabî‘î şöyle demiştir:

¹⁵⁸⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/167.

¹⁵⁸⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/166.

¹⁵⁸⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/175.

¹⁵⁸⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/175.

“Yezîd Havrâ temiz, zarîf ve güzel yüzlü bir kimseydi. Hicaz’da onun gibi temiz ve güzelini görmemiştir. Hicazlıların hiçbirinde göremediğin güzel özellikleri Yezîd Havrâ’da görürdün. O, İbn Câmî’e karşı İbrâhim el-Mevsılî’yi desteklerdi. İbrâhîm, Yezîd’i yüceltmış, onun hakkında güzel konuşmuş, onun gelişmesi ve iyi hale gelmesini sağlayacak konularda uyarılarda bulunmuş ve oğlu İshâk’ı ondan ilim tahsil etmesi için yanına göndermiştir.”¹⁵⁹⁰

Ebû’l-Ferec el-İsfahânî’nin senedi Yezîd Havrâ’ya ulaşan rivâyetine göre o şöyle demiştir:

“Ebû’l-‘Atâhiyye,¹⁵⁹¹ ‘Utbe¹⁵⁹² hakkında Mehdî’yle konuşmam için benimle konuştu. Ben: “*Benim konuşmam mümkün değil, ancak bana tegannî edebileceğim bir şiir söyleyebilirsin.*” dedim. Ebû’l-‘Atâhiyye:¹⁵⁹³

يكفيها المهدى والقائم الله ... معلقة الدنيا من بشىء نفسى

Nefsim dünyalık bir şeye bağlandı, Allah ve dosdoğru olan Mehdî ona ancak yeter.¹⁵⁹⁴

فيها وما للدنيا احتفارك فيها ... يطمعنى ثم منها لأياس إنى

¹⁵⁹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/176.

¹⁵⁹¹ Ebû İshâk İsmâîl b. el-Kâsım b. Süveyd (ö. 210/825 [?]): Abbâsî devri şairlerinden. Ayyıldız, “Ebû’l-Atâhiye”, 10/294.

¹⁵⁹² Utbe: Halife Mehdî-Billâh’ın (öl. 169/785) cariyesi. Fatih Yavaş, “Doğaçlama Şiir Söyleme Becerisi Olarak Arap Şiirinde İcâze”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/1 (15 Haziran 2024), 366.

¹⁵⁹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/176.

¹⁵⁹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/176.

Ben ondan ümit kesiyorum ancak sonrasında senin dünyayı ve içindekileri önemsememen beni ümitlendiriyor..¹⁵⁹⁵

Ben de bu şiire bir beste yaptım [لحنا فيه عملت] ve onu tegannî ettim. Mehdî: “*Nedir bu?*” dedi. Ben de ona Ebû'l-‘Atâhiyye’nin haberini bildirdim. Mehdî: “*İsteğine [duruma göre] bakacağız.*” dedi. Bu durumu Ebû'l-‘Atâhiyye’ye bildirdim. Sonrasında 1 ay geçti ve Ebû'l-‘Atâhiyye bana gelip: “*Bir haber var mı?*” dedi. Ben: “*Hayır.*” dedim. Ebû'l-‘Atâhiyye: “*Beni Mehdî’ye hatırlat.*” dedi. Ben: “*Eğer bunu istiyorsan Mehdî’yi harekete geçirecek, sözünü hatırlatacak bir şiir söyle ki ben de onu tegannî edeyim.*” dedim. Ebû'l-‘Atâhiyye [sözleri şöyle olan şiiri söyledi]:¹⁵⁹⁶

لأمر الجواب آخر فلقد ... شعري ليت عندكم ما شعري ليت

Düşündüğünüzü keşke bilebilsem, ah keşke! Bir sebep dolayısıyla cevap gecikti.

شهر بعد من يردّ جواب من ... جميل بكل أولى جواب ما

Hiçbir cevap, bir ay sonra alınan güzel cevaptan daha iyi değildir..¹⁵⁹⁷

Yezîd: “[Bu sözleri] Mehdî’ye tegannî ettim.” dedi. Mehdî: “*Utbe’yi bana getirin.*” dedi ve onu getirdiler. Mehdî: “*Ebû'l-‘Atâhiyye benimle senin için konuştu. Sen ne dersin? Senin ve onun benim yanımda isteyip de ulaşamadığınız bir arzunuz var mı?*” dedi..¹⁵⁹⁸

[C. IV, s. 325]

¹⁵⁹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/177.

¹⁵⁹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/177.

¹⁵⁹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/177.

¹⁵⁹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/177.

‘Utbe: “Müminlerin emiri, hanım efendimizin hakkı konusunda Allah’ın bize neyi emrettiğini bilir. Ben hanımıma [kadın efendime] bu durumu söylemek istiyorum.” dedi. Mehdî: “Söyle.” dedi. Yezîd şöyle devam etmiştir:

“Ebû’l-‘Atâhiyye’ye durumu bildirdim. Aradan günler geçti ve Ebû’l-‘Atâhiyye bana Mehdî’nin geri dönüp dönmediğini sordu. Ben de: “Yöntemi biliyorsun, ne demek istiyorsan [şiirle] söyle ben de onu tegannî edeyim.” dedim. Ebû’l-‘Atâhiyye [sözleri şöyle olan şiiri] söyledi:¹⁵⁹⁹

ورسيم بى إليك يخبّ عنق ... له ما رجائك من قلبى أشربت

Kalbime senin umudunu içirdim, öyle ki sana koşuşumdan daha hızlısı yoktur.

وأشيم برقها مخايل أرى ... ناظرى جودك سماء نحو وأملت

Ve bakışlarımı senin ihtişamının gökyüzüne çevirdim, onun şimşeklerini ve parıltısını izledim.

نسيم راحتك من لها فإذا ... لحاجتى الرياح تنسّمت ولقد

Zorunda olduğum için rüzgârları soludum ve işte, senin avuçlarından bir meltem esiyordu.

كريم التّجّاح وعد الذى إن ... لا أقول ثم استيأست ولربما

Belki de umutsuzluğa kapılarak sonrasında hayır dedim, ancak güzel sonucu veren cömerttir.¹⁶⁰⁰

Yezîd: “Ben de bu şiiri tegannî ettim.” dedi. Mehdî: “‘Utbe bana gelsin.” dedi ve o geldi. Mehdî: “Ne yaptın?” dedi. ‘Utbe: “Bu durumu hanımıma söyledim ancak hoş görmedi ve bunu reddetti. Müminlerin emîri nasıl istiyorsa öyle yapsın.” dedi. Mehdî:

¹⁵⁹⁹ el-İsfahânî, el-Eğânî, 3/177.

¹⁶⁰⁰ el-İsfahânî, el-Eğânî, 3/177.

“Ben onun hoş görmediği bir şeyi yapacak değilim.” dedi. Ben de [Yezîd] durumu Ebû'l-‘Atâhiyye’ye bildirdim. O [şu şiiri okudu:]¹⁶⁰¹

ترحال ومن حلّ من وأرحت ... الآمال حبال منك قطعت

Sizden umduğum ipleri kestim, kalıp kalmamaktan da kurtuldum

ببالي يعتلجن وعدك وبنات ... قاتلى رجائك إذ أشأم كان ما

Sana ümit bağlayıp, kaygıların ve vaadin zihnimde çırpınırken beni öldürmen ayıp değil midir?

آل ولمعة طمع بذى مالت ... خلب برقة لرب طمعت ولئن

Ben kuru vaatlere / yağmur getirmeyen şimşeklere tamah etseydim, parlayan şimşeklere meylederdim.¹⁶⁰²

Ebû'l-Ferec de bu hikâyeyi anlatmış ve onu özetlemiştir, ayrıca beyitler arasından “قلبي أشربت” beyitini zikretmemiştir. Ebû'l-Ferec bu beyitteki “Kalbime içirdim” ifadesi yerine “رجائك من نفسى أعلمت” “Kendime seni ummayı öğrettim” ifadesini kullanmıştır.¹⁶⁰³

Yezîd de bu şiire beste yaparak [لحنا يزيد فيه صنع] Mehdî’ye tegannî etmiştir. Mehdî, Ebû'l-‘Atâhiyye’yi çağırarak ona: “*Utbe ile senin işinizin oluru yok, çünkü onun hanımı bu durumu reddetti. Ancak burada 50 bin dirhem var, onunla ‘Utbe’den daha hayırlı*

¹⁶⁰¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/177.

¹⁶⁰² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/177.

¹⁶⁰³ Nüveyrî’nin verdiği bu bilgi el-İsfahânî’nin elimizdeki el-Eğânî nüshasıyla uyuşmamaktadır. Çünkü elimizdeki nüshaya göre el-İsfahânî “أشربت قلبي من رجائك ما له” beyitine yer vermiştir. bkz. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/177. Bu hikayenin

*birini satın al.” dedi ve Ebû'l-‘Atâhiyye’ye 50 bin dirhem verildi, o da onu alarak oradan ayrıldı.*¹⁶⁰⁴

[C. IV, s. 326]

Hammâd b. İshâk, Yezîd Havrâ’nın şöyle söylediği aktarmıştır:

“Ben Medîne’de Kureyş kapılarında oturuyordum. Bir câriye sık sık yanımdan geçerek ez-Zerkâ’ya [الزرقاء], ondan gınâ öğrenmeye gidiyordu. Bir gün ona: “Söyleyeceğimi dinle de cevabımı ver, [böylece] ne düşündüğünü bileyim.” dedim. Câriye: “Ne diyeceksen söyle bakalım.” dedi. Ben de: “Allah için, ismin nedir?” dedim. Câriye: “Bunu söylemem yasak.” dedi. İsmi öğrenmemdeki isteğimi görünce heyecanla başını öne eğdi. Sonrasında ben: “Cömert olana inşallah cömert olunur, beni dinle.” dedim. Câriye tebessüm ederek: “Söyleyeceğin bir şey varsa söyle.” dedi. Ben de [şu sözleri] söyledim [tegannî ettim]:¹⁶⁰⁵

كربى من متّ ولو غيرى إلى هواك ... مغشياً لست أننى متى ليهنك

Üzüntüden ölsem bile senin sevgini bir başkasına ifşa etmediğim için beni tebrik et.

حسبى حبكم من عشت ما قائل ولا ... محبة سواك خلقا نحا ما ولا

Senden başka hiçbir varlığa sevgimi vermedim sevdiğimi de söylemedim. Yalnız senin aşkın için yaşadım.¹⁶⁰⁶

¹⁶⁰⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/175.

¹⁶⁰⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/177-178.

¹⁶⁰⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 3/178.

Câriye uzun uzun bana baktı ve: “Allah için söyle, bu aşırı sevgiden mi yoksa, şehvetin uyanmasından mı?” dedi. Ben de: “Hayır vallahi [şehvetten değil], bu sadece aşırı sevgiden.” dedim. Câriye [şu sözleri] söyledi:¹⁶⁰⁷

قلبي من المحبة مخصوص زلت ولا ... الهوى خنتك لا الناس ربّ الله فو

“Âlemlerin Rabbi olan Allah’a yemin olsun ki, ben sana hıyanet etmedim ve gönülden sevgim devam edecek.”

الحبّ أذا يلى أظهرت ما غير على ... تكن ولا وثقت قد فإنى بى فثق

Öyleyse bana güven, çünkü ben sana güvendim ve bana gösterdiğinden başka bir şeye meyletme ey sevgi kardeşi.¹⁶⁰⁸

Yezîd Havrâ: “Vallahi kalbimde sanki bir ateş tutuştu. Benimle konuştuğu yolda benimle buluşurdu, ben de onunla ferahlardım. Sonraları onu halîfe çocuklarından birisi satın aldı ancak o [câriye] bana mektup yazıp uzun bir süre bana cana yakın davrandı.” demiştir.¹⁶⁰⁹

1.2.7.1.5.25. Fülehy b. Ebi'l-‘Avrâ’ [فليح بن أبى العوراء] Hakkında Bahsedilenler

O, Mekke halkından bir adamdır ve Benî Mahzûm’un azatlısıdır [mevlâsıdır]. O Abbâsî Devletinin mugannîlerinden biridir ve sanatıyla büyük bir yer edinmiştir. O, er-Raşîd için seçilen yüz besteyi seçen üç kişiden biridir.¹⁶¹⁰ ki Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, el-

¹⁶⁰⁷ el-İsfahânî, *el-Egânî*, 3/178.

¹⁶⁰⁸ el-İsfahânî, *el-Egânî*, 3/178.

¹⁶⁰⁹ el-İsfahânî, *el-Egânî*, 3/178.

¹⁶¹⁰ Diğer iki kişi İbrâhîm el-Mevsîlî ve İbn Câmî’dir. Ahmet Hakkı Turabi, “İlk Koro Kurucusu ve Şefi İbrâhîm el-Mevsîlî (ö. 804)”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 5/1 (01 Mart 2005), 190.

Eğânî [şarkılar] olarak tercüme edilen kitabını bu 100 beste üzerine inşa etmiştir. İshâk b. İbrâhîm el-Mevsîlî: “*Füleyh ve İbn Câmi’nin gınâsından daha güzelini dinlemedim.*” demiştir.¹⁶¹¹

Mehdî’ye, Füleyh haricinde hiçbir mugannî¹⁶¹²

[C. IV, s. 327]

arada perde olmaksızın tegannî etmemişti. Perdecî Füleyh ile Mehdî’nin arasındaki perdeyi kaldırırdı. Füleyh, Mehdî’nin yüzünü gören ilk mugannîdir.¹⁶¹³

Ebü’l-Ferec el-İsfahânî’nin Yûsuf b. İbrâhîm’den, onun da İbrâhîm b. el-Mehdî’den rivâyet ettiğine göre o [İbrâhîm b. el-Mehdî] şöyle demiştir:

“Ben er-Raşîd’in Şam vâlisiyken, Ca’fer b. Yahyâ¹⁶¹⁴ bana mektup yazdı ve mektubunda: “*Füleyh b. Ebi’l-‘Avrâ’ bize geldi, Hezecleri ve Hafîfi ile [وَحْفِيفُهُ أَهْزَاجُهُ] ondan önce dinlediğimiz bütün gınâları ifsâd etti [gözümüzden düşürdü]. Onun sana gelmesi için bir yol bulacağım ki bizim onu dinlediğimiz gibi sen de dinleyebilesin.*” dedi. Füleyh’in elinde, er-Raşîd’in kendisine 3000 dînâr verilmesini emrettiği mektupla / senetle bana ulaşması çok sürmedi ve [daha önce] karşılaştığımı hatırladığım bir adam çıkageldi. Bana, onun 100 yaşına yaklaştığını söylediler. Füleyh üç sene yanımda kaldı ve câriyelerim, gınâ konusunda ne biliyorsa hepsini ondan öğrendiler. Onun gınâlarından bazıları Şam’da yayıldı.”¹⁶¹⁵

¹⁶¹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/502.

¹⁶¹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/503.

¹⁶¹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/503.

¹⁶¹⁴ Ebü’l-Fazl Ca’fer b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 187/803): Abbâsîler’in önde gelen devlet adamlarından. Yıldız, “Ca’fer b. Yahyâ el-Bermekî”, 7/4.

¹⁶¹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/506.

Yine Ebû'l-Ferec İsfahânî'nin senedi Ahmed b. Yahyâ el-Mekkî'ye, ondan da Fülejh b. Ebi'l-'Avrâ'ya ulaşan rivâyetine göre o şöyle demiştir:

“Medîne’de amcasının kızına aşık olan bir genç vardı. Kız oğlanı ziyâret edeceğine dair ona söz vermişti. Oğlan bana kızın geleceğini ancak kendisinin [hediye olarak verebileceği] hiçbir şeyinin olmadığını söyledi. Ben de harcaması için ona bir dînâr verdim. Kız oğlanı ziyârete geldiğinde ona: “*Bizi kim eğlendirecek?*” dedi. Oğlan: “*Arkadaşım.*” dedi ve beni kıza tanıttı. İlk olarak şunu [şu sözleri] tegannî ettim:¹⁶¹⁶

شئنا لوالدها ترفع ولم ... أخاها تفضح لم الخفرات من

Utandığından ne kardeşinin durumunu ortaya çıkardı ne de babasına durumu açtı.¹⁶¹⁷

Kız kalkıp gitmek için elbisesini giydi. Oğlan kıza sarıldı ve kalması için elinden geleni yaptı ancak kız oradan ayrıldı. [Böyle olunca] Oğlan bana yönelerek kıza tegannî ettiğim beste hakkında serzenişte bulundu. Ben de: “*Vallahi ben senin kötülüğünü amaçlamadım ancak bu olanlar tesadüfen böyle oldu.*” dedim. Biz oradan ayrılmamıştık ki kızın elçisi [aracısı] içerisinde bin dînâr bulunan çeyizle birlikte geldi ve çeyizi oğlana vererek: “*Amcanın kızı sana dedi ki: “Bu [çeyiz] benim mehrimdir, bunu babama ver beni iste.*” dedi. Oğlan da böyle yaptı ve kızla evlendi.¹⁶¹⁸

[C. IV, s. 328]

¹⁶¹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/505.

¹⁶¹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/505.

¹⁶¹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/505.

1.2.7.1.5.26. İbrâhîm el-Mevsîlî [إبراهيم الموصلي] (Allah Onu Affeylesin)

Hakkında Bahsedilenler

O İbrâhîm b. Mâhân b. Meymûn'dur. Fars [İran] asıllıdır. 125 senesinde Kûfe'de doğmuş, 188 senesinde Bağdat'ta vefat etmiştir. İbrâhîm küçük yaşta babası vefat etmiş ve onu yalnız bırakmıştır. Onun bakımını Temîmoğulları'na bağlı Huzeyme b. Hâzim ailesi üstlenmiştir.¹⁶¹⁹

Musul'a nispet edilmesinin sebebi şöyledir: İbrâhîm, büyüüp yetişkin olduğunda gençlerin sohbetine katıldı, [bu ortamlarda] gınâya ilgi duydu ve ona yöneldi. Abdullah b. Dârim'in oğulları olan dayıları ise gınâyâ karşı tavır almışlardı ve onlar İbrâhîm'in durumundan haberdar oldular. İbrâhîm, onlardan kaçarak Musul'a gitti ve burada bir sene kaldı. Kûfe'ye döndüğünde genç arkadaşları ona “*Musullu gence merhaba.*” diye seslendiler ve bu nispet de artık onun için kullanılır hale geldi.¹⁶²⁰ Sonrasında İbrâhîm Rey'e gınâ öğrenmek için yolculuk yaptı ve burada uzun süre kalarak, Fars ve Arap gınâsını öğrendi.¹⁶²¹

İshâk şöyle demiştir: “Babam bana şöyle dedi: “Gınâ sayesinde ilk kez bir kazanç elde ettiğimde ben Rey'de, o bölgenin insanlarıyla birlikte içiyordum sohbet meclisinde arkadaşlık ediyordum. Onlara hiçbir şey vermemiştim, bana da sahip olduğum para haricinde bir şey verilmemişti. Orada bizim yanımıza Ebû Ca'fer el-Mansûr'un vâlilerinden birine mektup götüren bir görevlisi geldi ve Rey halkından bir adamın yanında beni dinledi ve benden çok hoşlanarak bana üzerindeki değerli samur elbisesini verdi ve mektubu götürmek için gitti. Sonrasında geri geldi. Görevlinin, yanına gittiği vali kendisine 7000 dirhem ve birçok elbise vermişti. Adam [görevli] benim oturduğum

¹⁶¹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 5/106.

¹⁶²⁰ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 5/107.

¹⁶²¹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 5/108.

eve kadar geldi ve yanımda üç gün kaldı. Adam bana yanındaki elbiselerin yarısını ve 2000 dirhem verdi. Bu benim gınâdan ilk kazancımdı. Ben: “*Vallahi ben bu dirhemleri sadece sanatıma fayda sağlayacak şeylerde harcayacağım.*” dedim. O [görevli], bana Übülle’de¹⁶²² “Cüvânüveyh” [جوانويه] isminde¹⁶²³

[C. IV, s. 329]

usta birini tanıttı. Ben de ona doğru yola çıktım. Oranın gençleri ile arkadaşlık ettim ve onlardan gınâ öğrenip tegannî ettim, benden çok hoşlandılar.¹⁶²⁴

[İbrâhîm şöyle anlatmaya devam etmiştir:] Cüvânüveyh’in evine geldiğimde onu bulamadım ve o gelene kadar bekledim. Beni gördüğünde beni nazik bir şekilde karşıladı, o Mecûsîydi. Ona sanatımdan [bestelerimden] ve orada bulunma amacımdan bahsettim. O da beni ağırladı ve evinde bana bir oda tahsis ederek bir de bir câriye görevlendirdi, câriye her ihtiyacımı karşıladı. Akşam olduğunda Cüvânüveyh, Farşlılar’dan [İranlılar’dan] tegannî eden bir grupla birlikte evine döndü. Ben de onun yanına gittim. Oturduk, herkes yerini aldı ve çalıp tegannî ettiler. Onlardan hiçbirinin tegannîsinden bir kârım [öğrendiğim faydalı bir şey] olmadı. Sonunda sıra bana geldi ve ben de çalıp tegannî ettim. Hep birlikte ayağa kalktılar ve başımdan öperek: “*Bizimle alay ettin, bizim senin eğitime ihtiyacımız var.*” dediler. Bu şekilde günlerce [orada] kaldım tâ ki Muhammed b. Süleymân b. Ali’ye¹⁶²⁵ benim haberim ulaştı ve bana haber göndererek

¹⁶²² Basra’nın doğusunda Dicle deltasının kanal bölgesinde yer alan şehir. Taner Yıldırım, “Erken Ortaçağlarda Übülle Liman Kentinin İran Körfezi Açısından Önemi”, *Journal of Turkish Studies* 9/Volume 9 Issue 4 (01 Ocak 2014), 1187.

¹⁶²³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/108.

¹⁶²⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/108.

¹⁶²⁵ Muhammed b. Süleymân el-Abbâsî: Mehdî-Billâh zamanında Basra ve bir Fars/İran beldesinin vâliliğini yapmıştır, h. 170 senesinde vefat ettiğinde Hârûnürreşîd tarafından bıraktığı servetine el konulmuştur. ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 8/240-241.

beni yanına getirtti ve yanında kalmamı emretti. Ona: “*Ey emîr, ben bu meslekten para kazanmıyorum. Ben gınâdan keyif alıyorum, bu sebeple onu [tegannîyi] öğrendim ve Kûfe’ye dönmek istiyorum.*” dedim. Ona böyle söylememin bir faydası olmadı, beni yanına aldı nereli olduğumu sordu ben de kendimi Mûsul’a intisap ettim ve bu nisbe benim için kullanılır ve bilinir oldu. Onun yanında ikramda bulunulmaya devam ettim tâ ki el-Mehdî’nin bir görevlisi onun yanına gelene kadar. el-Mehdî’nin görevlisi beni onun yanına görünce ona: “*Müminlerin emirinin buna [bana=İbrâhîm’e] senden daha çok ihtiyacı var.*” dedi ve beni himâyesine aldı. Görevli, el-Mehdî’nin yanına geldiğinde el-Mehdî ona yolda gördükleri ve gittiği yerler hakkında sordu. Görevli gördüklerini ona bildirdi ve konuşmasının sonuna doğru ona benden bahsetti ve beni ona tanıttı. el-Mehdî, görevliye geri dönüp beni ona göstermesini emretti. Görevli geldi ve beni alıp el-Mehdî’ye gösterdi ve el-Mehdî’nin yanında iyi bir konuma geldim ve öne geçirildim.¹⁶²⁶

[Yine İbrâhîm şöyle söylemiştir:] el-Mehdî benden önce Fülejh b. Ebi’l-‘Avrâ’ ve Siyât haricinde hiçbir mugannîyi dinlememişti. O ikisini el-Mehdî’ye tanıtan el-Fazl b. er-Rebî’ydi.¹⁶²⁷

[C. IV, s. 330]

el-Mehdî içki içmezdi, benden de buna uymamı ve içkiyi terk etmemi istedi ancak ben buna uymadım. Günlerce ondan gizlendim ancak onun yanına gele gele sarhoş olarak geldim. O benim bu durumuma kızdı ve beni dövdürüp hapsetti. Hapisteyken okuma yazmada ustalaştım. [Hapis hayatından] Sonra bir gün beni çağırdı ve insanların evlerinde içki içtiğim ve onlara karşı müsrif davrandığımı için beni azarladı. Ben de: “*Ey müminlerin emîri, ben bu sanatı keyif almak için ve arkadaşlarımla işreti [yakınlığı] için öğrendim. Terk etme imkanım olsa bunu terk ederdim, neyim varsa Yüce Allah’ındır.*” dedim. el-

¹⁶²⁶ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 5/109.

¹⁶²⁷ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 5/109.

Mehdî çok sinirlendi ve: “*Mûsâ ve Hârûn’un yanına girmeyeceksin, vallahi onların yanına girsen onları da böyle yaparsın.*” dedi. “*Tamam.*” dedim. Sonrasında el-Mehdî’ye benim o ikisinin yanına girip onlarla içki içtiğimin haberi ulaştı. O ikisi içki ile meşhur oldular.¹⁶²⁸ el-Mehdî bana 360 değnek vurdurdu.¹⁶²⁹ Ben ritim tutarak el-Mehdî’ye: “*Benim suçum kanımı dökmenin helal olduğu suçlardan değildir. Vallahi oğullarının sırrı benim ayaklarımın altında olsaydı, kesileceğini bilsem dahi ayaklarımı kaldırmazdım [sırrı ifşa etmezdim]. Böyle yapsaydım gammazcı köle.¹⁶³⁰ gibi olurdum.*” dedim. Bunu söylediğimde kınındaki kılıçla bana vurdu, nefesim kesildi düşüp bayıldım. el-Mehdî, Abdullah b. Mâlik’e: “*Onu al ve kabir gibi bir yere koy.*” dedi. Abdullah bir koç getirtti ve onu kesti, yüzdü ve değnek darbelerinin acısını dindirmesi için derisini bana giydirdi. Sonrasında beni Ebû Osmân Sa’îd et-Türkî denilen görevliye teslim etti. O da beni bir kabre koydu ve bana bir câriye görevlendirdi. Kabirde bulunan yerden çıkan şeylerden böceklerden acı çektim ve cariyeye: “*Benim için bir ateş ve tütsü ayarla da bu böcekler benden uzaklaşsın.*” dedim o da ayarladı. Câriye dumanı verdiğinde kabir öyle karardı ki neredeyse nefesim kesiliyordu. Sonrasında duman hafifledi ve böcekler yok oldu. Kabirde bir yarıktan bana doğru gelen iki yılan etrafımda dönüyordu, birini sağ elimle.¹⁶³¹

[C. IV, s. 331]

diğerini de sol elimle tutmaya çalıştım. Ya ben canımdan olacağım ya da ben candan edeceğim. Sonrasında iki yılanı da avucuma aldım ve çıktıkları deliğe geri soktum. O kabirde ne kadar kaldığımı Allah bilir, sonrasında oradan çıktım. el-Mehdî bana hiç

¹⁶²⁸ Nüveyrî’nin “*كانا مشتهرين بالنبذ*” “içki ile meşhur oldular” ifadesi yerine el-İsfahânî “*كانا مستهترين بالنبذ*”

“içki ile hafifmeşrep oldular” ifadesini kullanmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/109.

¹⁶²⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/109.

¹⁶³⁰ İbrâhîm’in kastettiği gammazcı köle; İbrâhîm’in, Mûsâ ve Hârûn (er-Raşîd) ile birlikte içki içtiğini halîfe el-Mehdî’ye söyleyen kişidir.

¹⁶³¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/110.

imkan bırakmayacak şekilde ve oğulları Mûsâ ve Hârûn'un yanına asla girmeyeceğime ve onlara tegannî etmeyeceğime dair talak ve itak yemini ettirdi ve beni serbest bıraktı.¹⁶³²

İbrâhîm: “Ben hapisteyken şöyle [şu sözleri] söyledim:

ثَقِيلًا كَبَلًا السَّاقِ فِي أَعَالِجٍ ... النُّجُومِ أُرَاعِي لَيْلَى طَالُ الْوَلَدِ

Uzun zamandır yıldızları seyretmiyor muydum?... Ayağımdaki ağır prangalarla.

جَمِيلًا صَبْرًا الْخَسْفِ بِهَا أَسَامُ ... الدِّيَارِ وَشَرَّ الْهَوَانِ بَدَارِ

Zillet dairesinde ve kötü bir yerde... Zulmün içerisinde sabr-ı cemîl ile doluyum.

قَلِيلًا أُرَاهِمُ حَبَسْتُ فَلَمَّا ... الرِّخَاءِ عِنْدَ الْأَخْلَاءِ كَثِيرِ

Refah içerisindeyken çok dostum vardı... Hapsedildiğimde ise onları çok az gördüm.

خَلِيلًا خَلِيلِ يَأْمَنَنَّ فَلَا ... الصَّدِيقِ مَلَّ بَلَائِي لَطُولِ

Çektiğim sıkıntının uzunluğundan dolayı arkadaşım bunaldı... Hiçbir dost dostuna güvenmesin.¹⁶³³

Mûsâ el-Hâdî halîfeliğe geldiğinde [m. 785-786] İbrâhîm, el-Mehdî'ye ettiği yeminlerden dolayı Mûsâ'dan saklanmış, ona görünmemiştir. Mûsâ el-Hâdî, İbrâhîm'i aramaya devam etmiş ve sonunda onu kendisine getirmişlerdir. Mûsâ İbrâhîm'i görünce İbrâhîm: “Ey efendim, *Allah'ın yarattıklarından bana en sevgilisi olan oğlumun annesinden ayrı kaldım.*” dedi ve sonrasında [şu sözleri] tegannî etti:¹⁶³⁴

¹⁶³² el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 5/110-111.

¹⁶³³ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 5/110.

¹⁶³⁴ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 5/111.

حیالی یرمی للعدوّ غرضا ... تترکّنی لا الملوك خیر یابن

Ey meliklerin en hayırlısının oğlu, düşmanın bana ateş etmesi için beni hedef bırakma.

للزوال مهجتي عرّضت ثم ... أهلی فارقت هواک فی فلقد

Senin hevân için ailemi terk ettim, sonrasında beni göç edip uzaklaşmaya maruz bıraktın.

ومالی أهلی بین وتغرّبت ... حیاتی هواک فی عفت ولقد

Senin hevânda hayatımı kaybettim, ailem ve malımdan sürgüne gönderildim.¹⁶³⁵

İshâk b. İbrâhîm şöyle demiştir: “[İbrâhîm’in Mûsâ’ya bu sözleri söylemesi sonrasında] Mûsâ onu yüklü miktarda mal ve yetki verdi. Onun bir günde 150 bin dînâr aldığını bilmen yeter. Eğer [şu an] bizimle yaşıyor olsaydı evlerimizin duvarlarını altın ve gümüşle örerdik.”¹⁶³⁶

Hammâd b. İshâk: “Babam bana: “Vallahi senin dedenden [İbrâhîm’den] daha cömert birini görmedim. Her vakit daima yemeği hazırda.” dedi. Ben babama: “Bu nasıl mümkün olurdu?” dedim. Babam: “Onun her gün için üç koyunu hazırda olurdu.”¹⁶³⁷

[C. IV, s. 332]

Biri kesilmiş halde tencerelerde, diğeri derisi yüzülüp asılmış halde, diğeri de mutfakta dururdu. Ona bir topluluk geldiğinde tencerelerdekini yerlerdi. Tencerelerdeki biterse asılı olan koyun kesilip tencerelere koyulur, hazırda bekleyen koyun kesilir ve onun yerine de başka bir koyun [hazırda durması için] getirilirdi. Yedirmeyi ve iyilik yapmayı

¹⁶³⁵ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 5/111.

¹⁶³⁶ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 5/111.

¹⁶³⁷ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 5/112.

kendisine görev bilir, harcadıklarından ve giydirdiklerinden her ay 30 bin dirhem alamazdı. Bir keresinde yanımızda İbrâhîm'in arkadaşlarına ait 80 emânet câriye vardı. O cariyele içerisinde tıpkı özel câriyeleri gibi yedirilip, içirilip, giydirilip, ihsanda bulunulmayan bir kimse bile yoktu. O câriyeler efendilerine dönecekleri zaman elbiseleri de onlara verilmiştir. O [İbrâhîm] bu mülkünden ancak 3000 bin dînârı olduğu halde ve üzerinde de 700 dînâr borç kayıtlıyken vefat etti.”¹⁶³⁸

İshâk b. İbrâhîm'den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

“er-Raşîd, babamdan 36 bin dînâra bir câriye satın almıştı. Câriye er-Raşîd'in yanında bir gece kalınca er-Raşîd, el-Fazl b. Rebî'e bir haber göndererek ona: “Biz İbrâhîm'den bu câriyeyi satın aldık ve onun söylenilenin üzerinde olduğunu zannediyorduk ancak zannettiğimizi geçtim ona yaklaştırmadı bile. Verdiğimiz ücret bana fazla geldi. Seninle onun arasında bir orta yol bulun. Ona gidip câriyenin fiyatını 6000 bin dînâr düşmesini iste.” dedi. el-Fazl b. Rebî, İbrâhîm'e giderek ona: “Masrafa değmeyen fazla alınan kısmı bırak, ben sana bir emir üzerine geldim.” dedi ve ona durumu bildirdi. İbrâhîm ona: “er-Raşîd senin benim nezdindeki değerini bilmek istiyor.” dedi. el-Fazl b. Rebî: “Öyle mi?” dedi. İbrâhîm: “Eğer senin için bu miktarı [er-Raşîd'in indirilmesini istediği 6 bin dînârı] ikiye katlamazsam malım miskinlere sadaka olsun. Senin için 12 bin dînâr düştüm.” dedi. el-Fazl b. Rebî bu haberle birlikte er-Raşîd'e geri dönünce er-Raşîd: “Bak şuna! Ona parasını geri ver çünkü avam tabakasında ondan daha asil bir kimse görmedim.” dedi. İshâk: “Ben babama gelerek: “Bu malı düşmenin bir anlamı yok, bu göz ardı edilebilecek bir miktar değil.” demiştim. Babam bana: “Ey ahmak, ben bunu insanların en iyi bileniyim. Eğer malı ondan tam olarak alsaydım aldığımı hoş görmez, kinlenirdi.”¹⁶³⁹

¹⁶³⁸ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 5/112.

¹⁶³⁹ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 5/112.

ve onun nezdinde değerim azalırdı. Ona bir lütuf olarak bunu hediye ettim ve onu memnun ettim. Bu şekilde onun nezdindeki değerim arttı. Ben o câriyeyi 40 bin dirheme satın almıştım ve ondan [satış yoluyla] 24 bin dînâr aldım.” dedi. [İbrâhîm’in iade ettiği] Mal er-Raşîd’e tam olarak teslim edilince beni [İshâk’ı] çağırdı ve: “*Ey İshâk sen mi basiretlisin ben mi, ne düşünüyorsun?*” dedi. Ben: “*Siz, Allah beni size kurban eylesin.*” dedim.¹⁶⁴⁰

İbrâhîm değerli cariyelere gınâ öğreten ilk kişiydi. O kaynelere [şarkıcı / müzisyen cariyelere] mümkün olan her şeyi öğretir ve onların değerini artırır.¹⁶⁴¹

İbrâhîm’in er-Raşîd’le ilgili haberlerinden biri İshâk’tan şöyle rivâyet edilmiştir:

“Babam bana şöyle dedi: “er-Raşîd bana kızıp beni zincirleterek er-Rakkâ’da hapsedtirdi. Bir gün içki içmek için süsleyip güzelleştirdiği mecliste oturduğu sırada ‘Îsâ b. Ca’fer’e: “*Meclisimizde bir noksan var mı?*” dedi. ‘Îsâ: “*Evet, İbrâhîm el-Mevsîlî eksik.*” dedi. er-Raşîd benim getirilmemi emretti, ben zincire bağlanmış halde getirildim ve onun önünde zincirlerim çözüldü. er-Raşîd bana ud vermelerini emretti ve sonrasında: “*Tegannî et ey İbrâhîm.*” dedi. Ben de ona [şu sözleri] tegannî ettim.”¹⁶⁴²

عطرات نسوة في زينب به ... مشيت أن نعمان بطن مسكا تضوع

Hoş kokulu kadınların içerisinde Zeynep kendisiyle yürüyünce Numan’ın içinde misk kokusu yayıldı.¹⁶⁴³

¹⁶⁴⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/112.

¹⁶⁴¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/116.

¹⁶⁴² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/113.

¹⁶⁴³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/113.

er-Raşîd bu gınâyı tekrar etmemi istedi, içki içti ve neşelenerek: “*Sen beni mutlu ettin ben de seni hediyeyle mutlu edeceğim, sana hibe ettiğimi güle güle harca.*” dedi. Ben oradan ayrıldım. Sabah olduğunda o iki gınâya karşılık olarak 200 bin dirhem verildi.¹⁶⁴⁴

İbrâhîm şöyle demiştir: “Mûsâ el-Hâdî’nin yanına girdim. O bana: “*Ey İbrâhîm, sana göre en çok keyif veren ve çoşturan gınâ hangisiyse onu tegannî et.*” dedi. Ben de: “*Ey müminlerin emîri eğer Zühâ yıldızı soğuğuyla bana karşı çıkmazsa*¹⁶⁴⁵ [şansım yaver giderse size keyif verecek olan gınânın] *şu olduğunu umuyorum.*” dedim ve [şu sözleri] tegannî ettim:¹⁶⁴⁶

القطر بلله العصفور انتفض كما ... هزة لذكرائك لتعروني وإنى

Şüphesiz ki sen beni, seni hatırlayınca sarsılmış bir halde göreceksin tıpkı yağmurda ıslanan bir kuşun titremesi gibi.¹⁶⁴⁷

[C. IV, s. 334]

Elini elbisesinin ön kısmına götürdü ve yakasını bir miktar açtı. Sonrasında: “*Aferin vallahi, devam et.*” dedi. Ben de [şu sözleri] tegannî ettim:¹⁶⁴⁸

الحشر موعدك الأيام سلوة ويا ... ليلة كل جوى زدنى حبها فيا

¹⁶⁴⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/113.

¹⁶⁴⁵ Nüveyrî’nin metninde “إن لم يقابلنى زحل بيرده” şeklinde geçen ifade “uğursuzluğu ve soğuk oluşu” ile meşhur olduğu ifade edilen Zühâ (Satürn) yıldızından ortaya çıkmış bir deyim olup bu ifadenin “şansım yaver giderse” şeklinde tercüme edilmesinin metnin anlam akışı açısından uygun olacağı kanaatindeyiz. Hasan Kızıldağ, “Mevlevî Menkıbeleri’nde Kozmik Unsurlar”, *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 2/2 (14 Haziran 2019), 95, 99; Hasan Ali Güneş, *Klasik Öncesi Dönem Türk Şiirinde Astroloji* (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 90.

¹⁶⁴⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/124.

¹⁶⁴⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/124.

¹⁶⁴⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/125.

Ah, onun sevgisi her gece tasamı artırıyor, ey güzel günler senin vaadin Haşr'dır..¹⁶⁴⁹

Mûsâ el-Hâdî yine elini elbisenin önüne götürdü ve yakasını biraz daha açtı ve: “*Vay sana! Devam et, senin seçimine uymak lazımmış.*” dedi. Ben de [şu sözleri] tegannî ettim..¹⁶⁵⁰

صبر له ليس قبل حتى وزرتك ... الهوى يعرف ما قيل حتى هجرتك

“*O aşkı bilmez*” denilinceye dek senden ayrı kaldım, “*Onun sabrı yok*” denilinceye dek seninle görüştüm..¹⁶⁵¹

Mûsâ el-Hâdî sesini yükselterek: “*Aferin! Vallahi Aferin! Ne istersin söyle bakalım.*” dedi. İbrâhîm: “*Ey efendim Mervân'ı Medîne'ye görevlendirseniz.*” dedi. Mûsâ el-Hâdî'nin gözleri döndü, sanki gözleri ateş saçıyordu ve şöyle dedi: “*Ey pis kokulunun oğlu, beni bu meclisle meşhur mu etmek istiyorsun ya da insanların:* “*Onu [Mûsâ'yı] neşelendirdi ve onu tahakkümü altına aldı.*” şeklinde hakkımda konuşmalarını mı istiyorsun! *Ey İbrâhîm el-Harrânî [İbrâhîm el-Mevsîlî'den başka bir kişi], tut bu câhilin [İbrâhîm el-Mevsîlî'nin] elini ve onu özel [kişisel] Beytü'l-Mâl'e [hazineye] sok, oradan alabildiği ne varsa ona verin.*” dedi. Oraya girip 50 bin dînâr aldım. Bu şiir Ebû Sahr el-Huzalî'ye aittir. Şiirin başı da şöyledir..¹⁶⁵²

الدَّهْرُ سَكَنَ بَيْنَنَا مَا انْقَضَى فَلَمَّا ... وَبَيْنَهَا بَيْنِي الدَّهْرُ لَسَعَى عَجَبْتَ

Onunlayken zamanın akışına şaşırırdım... Aramızda olanlar bitince ise zaman durdu.

¹⁶⁴⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/125.

¹⁶⁵⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/125.

¹⁶⁵¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/125.

¹⁶⁵² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/125.

الحشر موعدك الأيام سلوة ويا ... ليلة كل جوى زدنى حبها فيا

Ah, onun sevgisi her gece tasamı artırıyor, ey güzel günler senin vaadin Haşr'dır.

الهجر يبلغه ليس ما على وزدت ... المدى بى بلغت قد ليلي هجر ويا

Ey Leylâ benim sınıırımı aştın ve ulaşılması mümkün olmayan uzaklara gittin.

القطر بلله العصفور انتفض كما ... هزة لذكراك لتعرونى وإنى

Şüphesiz ki sen beni, seni hatırlayınca sarsılmış bir halde göreceksin tıpkı yağmurda ıslanan bir kuşun titremesi gibi.

صبر له ليس قيل حتى وزرتك ... الهوى يعرف لا قيل حتى هجرتك

“O aşkı bilmez” denilinceye dek senden ayrı kaldım, “Onun sabrı yok” denilinceye dek seninle görüşüm.¹⁶⁵³

[C. IV, s. 335]

الأمر أمره والذى وأحيا أمات ... والذى وأضحك أبكى والذى أما

Beni ağlatan, güldüren, öldürüp diriltten ve söylenilenin kendisine söylenildiği kişiye gelirsek;

الدعر يروعهما لا منها أليفين ... أرى أن الوحش أحسد تركتني لقد

Paniğe kapılmayan iki kişiyi görmek beni ayrılığın kıskançlığıyla baş başa bıraktı.¹⁶⁵⁴

¹⁶⁵³ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 5/125.

¹⁶⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 5/125.

İbrâhîm el-Mevsîlî'nin Bermekîlerle (Allah onlara rahmet eylesin) İlgili Anektodları Hakkında Bahsedilenlerin Bir Özeti

İbrâhîm el-Mevsîlî'nin Bermekîlerle ilgili hoş anektodları vardır. Onlardan bir kısmını aktaracağız. O anekdotlardan birinde Muhârik'ten aktarıldığına göre o şöyle demiştir:

“Müminlerin Emîri er-Raşîd evlerimizde kalabilmemiz için bize üç gün izin verdi, onun haremiyle vakit geçireceğini anladık. Herkes evlerine doğru gitmek için oradan ayrıldı. Hava bulutluydu ve hafiften yağmur çiseliyordu. Ben: *“Vallahi ben üstadım İbrâhîm’e gidip, onun durumuna bakıp sonra döneceğim.”* dedim ve yanımdakilere de ben dönene kadar bir meclis tertiplemelerini emrettim. İbrâhîm’e gelip yanına girdim, o sundurmanın altında oturuyordu. Perde çekilmiş, perdenin arkasında da câriyeler vardı. İçeri bir beste [savt] terennüm ederek girdim ve İbrâhîm’e: *“Bu perdeye ne oluyor da arkasından bir ses duymuyorum?”* dedim. İbrâhîm: *“Otur da söyleyeceğime bak! Bu sabah benim yakınımdaki bir arsayla ilgili bir haber geldi. Ben onu bir dönem istemiş, niyetlenmişim ama alamamışım. Şimdi 100 bin dirheme veriliyor.”* dedi. Ben: *“Onu [satın] almaktan seni alıkoyan nedir? Vallahi Allah bu malın kaç kat fazlasını sana vermiştir.”* dedim. İbrâhîm: *“Doğru diyorsun ancak bu parayı vermeye gönlüm razı olmuyor.”* dedi. Ben: *“Kim sana bir saatte 100 bin dirhem verir?”* dedim. İbrâhîm: *“Vallahi bunu er-Raşîd’den beklemiyorum ancak başka kim olabilir? İşte o!”* dedi ve sonrasında İbrâhîm: *“Otur ve bu besteyi öğren.”* dedi ve kamışı hokkaya [mürekkabe] dokundurup bana [sözleri şöyle olan] besteyi sundu:¹⁶⁵⁵

أنم لم الأحزان كثرة من وبّت ... سقم ومن همّ من الخليون نام

¹⁶⁵⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/121.

Aşksız kalanlar gam ve hastalıkla uyudular... Ve ben de çok üzülmekten geceleri uyuyamadım.¹⁶⁵⁶

[C. IV, s. 336]

والكرم الجود حليف ليحيى اعمد ... مجتهدا والمعروف الجود طالب يا

Ey gayretle cömertlik ve iyilik isteyen, iyiliğin ve cömertliğin destekçisi Yahya'ya sığın.¹⁶⁵⁷

Ben de besteyi öğrendim ve sağlamlaştırdım. Sonrasında İbrâhîm bana: “Vezir Yahyâ b. Hâlid'e¹⁶⁵⁸ git, insanları kapı açılmadan önce onun kapısında bulacaksın. Sonrasında kapı açılacak ve o orada oturmayacak, ona birisi ulaşmadan önce yanına girmek için izin iste. O senin gelişini hoş görmeyip: “Bu vakitte nereden geldin?” diyecek. Ona bana uğradığını ve sana arsa ile ilgili anlattığımı söyle ve ona, yaptığım bu besteyi bildirip bu bestenin çok hoşuma gittiğini ancak bu bestenin hakkını ancak onun [Vezîr Yahyâ b. Hâlid'in] filanca cariyesinin vereceğini düşündüğümü söyle. Ben besteyi sana sunacağım ve seni onda iyice sağlamlaştıracacağım ki sen de bu şekilde o câriyeye göstereceksin. O [Vezîr Yahyâ b. Hâlid], câriyeyi çağırarak ve perde getirilip [araya] çekilmesini emredecek ve oraya câriye için bir sandalye koydurup: “Câriyeye benim huzurunda besteyi sun.” diyecek. Denileni yap ve olanları bana gelip bildir.” dedi. Muhârik [anekdotun devamını şöyle anlatmıştır]:

“Yahyâ b. Hâlid'in kapısına geldim ve onu İbrâhîm'in tarif ettiği şekilde buldum. Yahyâ b. Hâlid bana [neden geldiğimi] sordu, ben de İbrâhîm'in bana emrettiği şekilde

¹⁶⁵⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/122.

¹⁶⁵⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/122.

¹⁶⁵⁸ Ebû Alî (Ebû'l-Fazl) Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 190/805): Abbâsî veziri. Yılmaz, “Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî”, 43/251.

cevap verdim. Yahyâ b. Hâlid, İbrâhîm'in bana onun yapacağını söylediği her şeyi yaptı, câriyeyi getirtti ve ben de câriyeye [öğrenmesi için gınâyı] sundum.¹⁶⁵⁹

Sonrasında Yahyâ b. Hâlid bana: “*Ey Ebû'l-Mühenna' yanımızda kalacak mısın yoksa gidecek misin?*” dedi. Ben: “*Ben gideyim, Allah sizlere uzun ömürler versin, biliyorsunuz ki bize bunun için izin verilmiyor.*” dedim. O, [yanındaki görevliye]: “*Ey gulâm Ebû'l-Mühenna'ya 10 bin dirhem ve Ebû İshâk'a da [İbrâhîm'e de] o arsanın fiyatı olan 100 bin dirhemi ulaştır.*” dedi ve ben 10 bin dirhemi alıp evime geldim, o günden ve kazancımdan memnundum. Yahyâ b. Hâlid'in elçisi 100 bin dirhemi İbrâhîm'e götürdü. Ben de evime girdim ve yanımdakilere dirhemler saçtım ve tüm gün uzandım, yedim-içtim, coştum, sevindim. Sabah olunca kendi kendime: “*Üstadıma gidip durumuna bakayım.*” dedim. Onun [İbrâhîm'in] yanına geldim ve onu dün olduğu gibi buldum. Terennüm ettim ve coştum ancak o beklediğim gibi karşılık vermedi. Ben: “*Haberler nasıl? Sana dün para [100 bin dirhem] gelmedi mi?*” dedim. İbrâhîm: “*Geldi, peki dünden ne haber var? [Yahyâ b. Hâlid'le konuştuklarından ne haber var?]*” dedi. Ben de ona olanı anlattım ve: “*Neden bekliyorsun? [Arsayı hala neden almıyorsun?]*” dedim. İbrâhîm: “*Örtüyü kaldır.*” dedi, örtüyü kaldırdığımda 10 binlerce dirhemi orada gördüm ve: “*Arsa işi için bir şey [eksik] kaldı mı?*” dedim.¹⁶⁶⁰

[C. IV, s. 337]

İbrâhîm: “*Vay sana! Bu [para] evime girdiği anda artık onda pintileştim ve eski sahip olduğum paralar gibi oldu [bu sebeple onu harcayamıyorum].*” dedi. Ben: “*[Şaşırarak] Sübhanallah! Peki ne yapacaksın?*” dedim. İbrâhîm: “*Kalk, sana sanatı öncekinden daha*

¹⁶⁵⁹ el-İsfahânî, el-Eğânî, 5/122.

¹⁶⁶⁰ el-İsfahânî, el-Eğânî, 5/122.

üst düzey bir beste sunacağım.” dedi. Ben de kalktım ve önüne oturdum. Bana [besteyi şu sözlerle] sundu:¹⁶⁶¹

والنصل والرمح والسيف، التدى بغاة ... بركك آل من بالمولود ويفرح

Cömertlik, kılıç, mızrak ve bıçak isteyenler Bermekî ailesinin yeni doğmuş çocuğuna sevinir.¹⁶⁶²

الفضل والده كان إن سيما ولا ... لفضله فيه الآمال وتنسبط

Fazîletli oluşu ve özellikle de babasının el-Fazl [b. Yahyâ] olması sebebiyle o çocuktan beklentiler yüksektir.¹⁶⁶³

Ben [Muhârik] besteyi bana sunduğunda bunun benzerini hiç duymadığımı anladım, önceki bestenin gözümdeki değeri düştü ve bu [yeni] besteyi iyice öğrendim. Sonrasında İbrâhîm: “*Kalk ve derhal el-Fazl b. Yahyâ’ya*¹⁶⁶⁴ *git, onun kimsenin [yanına girmesine] izin vermediğini ve bugünü cariyeleriyle yalnız geçirmek istediğini göreceksin ancak ondan izin iste ve ona konuştuklarımızı ve babasından bize bir şey kalmadığını söyle. Ona benim bu besteyi yaptığımı ve bu bestenin benim için dün yaptığım ilk besteden daha üstün bir konumda olduğunu söyle. Ben bu besteyi sen iyice sağlamlaştırana kadar sana [Muhârik’e] göstereceğim ve seni onun filan cariyesine bu besteyi öğretmen için yönlendireceğim.*” dedi. Ben e-Fazl’ın kapısına geldiğimde onu denilen şekilde buldum ve izin isteyerek yanına girdim. Bana ne olduğunu sordu, ben de ona olan biteni ve bana ve İbrâhîm’e ulaşan malın haberini verdim. O: “*Yine mi İbrâhîm! Kendisine ne kadar da cimri!*” dedi. Sonrasında görevliyi çağırdı ve ona: “*Perdeyi çek.*” dedi, o da perdeyi çekti.

¹⁶⁶¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/122.

¹⁶⁶² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/122.

¹⁶⁶³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/123.

¹⁶⁶⁴ Ebü'l-Abbâs el-Fazl b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 193/808): Hârûnürreşîd devrinin önemli devlet adamlarından. Yıldız, “Fazl b. Yahyâ el-Bermekî”, 12/276.

Bana: “*Besteyi sun / göster.*” dedi, ben de sundum. Besteyi sunarken ve câriye de onu tegannî etti ve besteyi iyice tegannî edebilinceye kadar bitirmedim. Sonrasında el-Fazl arada perde olmaksızın mindere oturdu ve: “*Vallahi üstadına ve sana aferin ey Muhârik!*” dedi ve câriye besteyi iyice sağlamlaştırana kadar oradan ayrılmadım. el-Fazl bundan son derece mutlu oldu ve: “*Bugün yanımda kal.*” dedi. Ben: “*Ey efendim sadece bir günüm [er-Raşîd’in evlerimizde kalmamız için izin verdiği 3 günden sadece bir günüm] kaldı, sizin mutlu olmanızı istemeseydim evimden zaten çıkmazdım.*” dedim. el-Fazl b. Yahyâ [yanındaki görevliye]: “*Ey gulâm Ebû’l-Mühenna’ya 10 bin dirhem ve Ebû İshâk’a da [İbrâhîm’e de o arsanın fiyatı olan] 100 bin dirhemi ulaştır.*” dedi. Evime bu malla / parayla döndüm ve parayı cariyelerime açıp saçtım, içtim, neşelendim günümü gün ettim. Sabah olduğunda erkenden haber almak ve olanları anlatmak için İbrâhîm’e gittim ve¹⁶⁶⁵

[C. IV, s. 338]

onu ilk ve ikinci durumda olduğu gibi buldum. Yanına terennüm ederek ve alkış tutarak girdim. İbrâhîm bana: “*Yaklaş.*” dedi. Ben: “*Ne kadar eksiğin kaldı?*” dedim. İbrâhîm: “*Otur ve şu sandığın örtüsünü kaldır.*” dedi. Örtüyü kaldırdım ki orada önceki 10 tane ile birlikte toplam 20 tane 10 bin dirhem [200 bin dirhem] vardı. Ben: “*Şimdi neyi bekliyorsun [da arsayı satın almıyorsun?]*” dedim. İbrâhîm: “*Onu [o parayı] elde edince o da öncekilerle aynı hal üzere oldu [yani bu parayı da harcamaya gönlüm el vermiyor].*” dedi. Ben: “*Vallahi bu devletten senin kazandığını kazanan birinin olduğunu zannetmiyorum. Uzun zamandır arzu ettiğin bir şeyde kendine cimrilik yapma, Allah seni bunun kaç katına sahip kılmış!*” dedim. İbrâhîm: “*Otur da şu besteyi öğren.*” dedi ve bana önceki besteleri unutturan bir beste daha sundu. Beste[nin sözleri] şöyleydi.¹⁶⁶⁶

¹⁶⁶⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/123.

¹⁶⁶⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/123.

فتَقصر تَفِيقُ لا بَكر أُم إلى ... وَليلة صَبَّ أنتَ يومَ كُلِّ أَفَى

Eksiği ve fazlası olmayan Ümmü Bekr’e her gün ve gece aşık mısın?

ويَهجرُ يَحِبُّ بيتَ منَ فيالِكَ ... بيتُها أَكْفافُ الهِجرانِ على أَحَبِّ

Onun evinin yanından geçmeyi seviyorum...Ne kadar da sevilen ve geleni gideni çok olan bir evin var.

والتَهَجَّرُ نحوه سَراها طَواها ... جِسرَة كُلِّ بنا سارت جَعْفَر إلى

Cafer’e doğru yürürken bütün güçlü develer bizimle birlikte yürüdü ve sıcak iyice şiddetlendi.

وتَبْكرُ عليهم عَطاياهُ تَروح ... فَناءُهُ للمَجْتدينِ واسِع إلى

Gayret edenler için o’nun cömertliği geniştir, hediyeleri üzerlerine erkenden gidenlere ulaşır.¹⁶⁶⁷

Bu şiir, Mervân b. Ebû Hafsa’nın¹⁶⁶⁸ Ca’fer b. Yahyâ’yı¹⁶⁶⁹ övdüğü şiiridir. Muhârik [şöyle devam etmiştir]: Sonrasında İbrâhîm bana: “*Hiç bunun gibisini dinledin mi?*” dedi. Ben de: “*Bunun benzerini hiç dinlemedim.*” dedim ve İbrâhîm ben besteyi öğrenene kadar tekrar etmeye devam etti. Sonrasında bana: “*Haydi Ca’fer’e git ve Ca’fer’e, onun babasına [Yahyâ b. Hâlid’e] ve kardeşine [el-Fazl b. Yahyâ] yaptığın gibi yap.*” dedi. Ben de böyle yaptım ve Ca’fer’e durumu bildirdim ve ona besteyi sundum. Ca’fer buna sevindi ve bir hizmetçi çağırarak ona perdeyi çekmesini emretti ve Cârîye

¹⁶⁶⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/123.

¹⁶⁶⁸ Ebû’s-Sımt (Ebû’l-Heyzâm / Ebû’l-Hendâm) Mervân b. Süleymân b. Yahyâ b. Ebî Hafsa Yezîd (ö. 182/798): Methiyeleriyle tanınan Arap şairi. Süleyman Tülücü, “Mervân b. Ebû Hafsa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2004), 29/229.

¹⁶⁶⁹ Ebû’l-Fazl Ca’fer b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 187/803): Abbâsîler’in önde gelen devlet adamlarından. Yıldız, “Ca’fer b. Yahyâ el-Bermekî”, 7/4.

gelip sandalyeye oturdu. Sonrasında Ca'fer: *"Haydi bakalım ey Muhârik."* dedi, ben de câriye besteyi öğreninceye kadar ona sundum / gösterdim. Ca'fer: *"Sana ve üstadına aferin ey Muhârik. Bugün yanımızda kalmak ister misin?"* dedi. Ben: *"Ey efendim bu [er-Raşîd'in izin verdiği günlerden] son günümüz. Ben besteyi câriyeye sunmak / gösterip öğretmek için geldim."* dedi. Ca'fer [yanındaki görevliye]: *"Ey gulâm ona [Muhârik'e] 30 bin dirhem ve Ebû İshâk'a da [İbrâhîm'e de] 300 bin dirhem ulaştır."* dedi. Ben de parayı alarak evime döndüm. Ben ve yanımdakiler mutlu olduk, bütün gün içtik ve eğlendik. Sonrasında erkenden İbrâhîm'e gittim.¹⁶⁷⁰

[C. IV, s. 339]

İbrâhîm beni ayakta karşıladı ve bana: *"Aferin ey Muhârik!"* dedi. Ben: *"Ne oldu?"* dedim. İbrâhîm: *"Otur."* dedi ve oturdum. İbrâhîm, perdenin arkasındakilere: *"[Paranın] Üstündeki örtüyü kaldırın."* dedi ve örtü kaldırılınca para ortaya çıktı. Ben: *"Arsadan ne haber?"* dedim. İbrâhîm elini üzerine uzandığı minderin altına soktu ve: *"Bu, arsanın tapusu. Yahyâ b. Hâlid arsayı satın almış bana şöyle söylediği mektubunu göndermiş: 'Dünya kadar malın olsa da senin bu arsayı alarak kendine cömert davranmayacağını [kendini şımartmayacağını] bildiğim için o arsayı kendi paramla aldım.' Ayrıca Yahyâ b. Hâlid arsanın tapusunu ve gördüğün parayı da gönderdi."* dedi. Sonrasında İbrâhîm ağladı ve: *"Ey Muhârik eğer samimiyet / arkadaşlık kuracaksan böyleleri ile kur, birine tegannî edeceksen [خنكرت إذا]¹⁶⁷¹ böylelerine et. 600 bin dirhem [benim aldığım], tapu 100 bin dirhem, 60 bin dirhem de senin aldığın ile aldıklarımızın tamamını ben*

¹⁶⁷⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/123-124.

¹⁶⁷¹ Farsça muganni/şarkıcı anlamına gelen "hînâger" "خيناگر" kelimesinden geldiği ifade edilen (el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/124, 3. dipnot) "خنكر" kelimesinin "tegannî etmek" anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tercümemizde bu kısmı *"tegannî edeceksen böylelerine tegannî et"* şeklinde aktarmanın uygun olacağını düşündük.

*meclisimde otururken aldım, oturduğum yerden [dahi] ayrılmadım, böyle kimselere [cömertliğe] erişmek ne mümkün!” dedi.*¹⁶⁷²

İbrâhîm’den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

“Bir gün el-Fazl b. Yahyâ’ya geldim ve ona: “*Ey Ebû’l-‘Abbâs, sana kurban olayım, bana dirhem ver / hibe et, halîfe iyiliği bıraktı.*” dedim. el-Fazl b. Yahyâ: “*Yazık sana ey Ebû İshâk, bende seni memnun edecek bir şey yok.*” dedi ve sonrasında: “*Hah! Ancak şöyle bir durum var: Bize Yemen’in sahibinin elçisi geldi ve biz onun ihtiyaçlarını karşıladık. O da bizim muhabbetimizi kazanmak için [alacağını bize hediye etmek üzere] 50 bin dînârlık bir alış-veriş yapmak istiyor. Cârîyen Diyâ’yı [ضياء] ne yaptın?*” dedi. Ben: “*Sana kurban olayım, o benimle birlikte.*” dedim. el-Fazl b. Yahyâ: “*İşte bu! Ben onlara senden cârîyeyi satın almalarını söyleyeceğim. 50 bin dînârdan hiç inme.*” dedi. Ben de onun başını öptüm ve oradan ayrıldım. Sabah erkenden Yemen sahibinin elçisi bana geldi, elçinin yanında onun da benim de arkadaşım olan biri vardı. Elçi: “*Filan cârîye yanında mı?*” dedi. Ben: “*Evet*” dedim. Elçi: “*Cârîyeyi bana göster.*” dedi, ben de ona gösterdim. Elçi: “*[Cârîye] Ne kadar?*” dedi, ben de: “*50 bin dînâr, ondan bir dînâr dahi inmem ki bunu [50 bin dînâr parayı], el-Fazl b. Yahyâ bana dün bahşiş olarak verdi.*” dedim.¹⁶⁷³

[C. IV, s. 340]

Elçi: “*30 bin dînâra kabul eder misin?*” dedi. Cârîye 400 dînâra alınmıştı. Kulağımda 30 bin dînâr lafını duyunca sarsıldım ve [ya bu şansı kaçıırırsam diye] beni bir korku kapladı, elçinin yanındaki arkadaşım bana satmamı işaret etti. Vallahi cârîyeye, bana ya da el-Fazl b. Yahyâ’ya bir şey olur diye korktum ve cârîyeyi teslim edip parayı aldım. Sonrasında

¹⁶⁷² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/124.

¹⁶⁷³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/131.

sabah erkenden el-Fazl'a gittim, o tek başına oturuyordu. Beni görünce güldü ve: *"Ey dar görüşlü ve küçük para keseli, kendini 20 bin dînârdan mahrum bıraktın."* dedi. Ben de ona: *"Sana kurban olayım, bırak öyle olsun. Vallahi tarif edemeyeceğim bir şey hissettim, öyle ki bana, câriyeye, alıcıya ya da Allah korusun size bir şey olacağından korktum. Bu sebeple 30 bin dînârı kabul ettim."* dedim. O da: *"Zararı yok, ey gulâm onun câriyesini getir."* dedi ve gulâm câriyeyi getirdi. O [el-Fazl b. Yahyâ]: *"Tut câriyenin elinden götür, sana hayırlı olsun. Biz sadece senin yararını istedik, câriyeyi istemedik."* dedi. Kalkarken bana: *"Dur! Ermîniyye'nin sahibinin elçisi bize gelmişti, biz de onun ihtiyaçlarını gördük ve elçi bize onun mesajını ulaştırdı ve 30 bin dînârla geldiğini, onunla biz ne istersek alacağını bildirdi. Ona bu câriyeni sun ve 30 bin dînârdan aşağıya inme."* dedi. Ben cariyeyle birlikte ayrıldım. Sabah erkenden Ermîniyye'nin sahibinin elçisi bana geldi, yanında da benim başka bir arkadaşım vardı. Benimle câriye hakkında konuştu. Ben: *"30 bin dînârdan aşağıya inmem."* dedim. Bana: *"Yanımda tamı tamına 20 bin dînâr var, al bunu Allah sana hayırlı etsin."* dedi. Vallahi ilk durumda olduğu gibi bir şey hissedip ilkindeki gibi korktum ve câriyeyi ona teslim ettim ve parayı aldım. Sabah erkenden el-Fazl'a gittim, o yalnız başınaydı. Beni görünce güldü, bacağına vurdu ve sonrasında: *"Yazık sana! Kendini 10 bin dînârdan mahrum bıraktın."* dedi. Ben: *"Allah sizi ıslah etsin, vallahi ilk sefer korktuğum gibi korktum."* dedim. O: *"Zararı yok, ey gulâm onun câriyesini getir."* dedi ve gulâm câriyeyi getirdi. O: *"Câriyeyi al, biz onu istemedik, biz sadece"*¹⁶⁷⁴

[C. IV, s. 341]

senin yararını istedik." dedi. Câriye döndüğünde ona: *"Benimle dön."* dedim, o da döndü. Ben: *"Size kurban olayım, o [câriye] yüce Allah'ın rızası için hürdür. Ben onunla 20 bin*

¹⁶⁷⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/132.

*dirhem karşılığında evleniyorum. O bana iki günde 50 bin dînâr kazandırdı, onun karşılığı ancak bu olabilir.” O: “Allah’ın izniyle uygun olanı yaptın.” dedi.*¹⁶⁷⁵

İbrâhîm el-Mevsîlî’nin Bermekîlerle ilgili haberleri çoktur, onlar İbrâhîm’e epey hediyeler vermişlerdir ki bunlardan fazlasıyla bahsettik, şimdi vefatından bahsedelim; İbrâhîm Bağdat’ta, şair el-‘Abbâs b. el-Ahnef’in¹⁶⁷⁶ ve Hüseyime el-Hammâra[ıçki satıcısı]’nın vefat ettiği sene olan 188 senesinde vefat etmiştir. Haber er-Raşîd’e ulaşınca o el-Me’mûn’a onlar için namaz kıldırmasını emretmiş, el-Me’mûn da böyle yapmıştır.¹⁶⁷⁷

İshâk şöyle demiştir: “[Babam] İbrâhîm ölümüne sebep olan hastalığa yakalandığında er-Raşîd bineğine binip İbrâhîm’e hasta ziyaretine geldi. İbrâhîm leğenin / küvetin içindeydi.¹⁶⁷⁸ er-Raşîd ona: “*Ey İbrâhîm nasılsın?*” dedi. İbrâhîm: “*Şairin söylediği gibi ey efendim.*”¹⁶⁷⁹

سقيم ملّ منه أقربوه ... وأسلمه المدوّى والحميم

Yakınlığından bezdiren öyle bir hastalık ki onu ancak samimi bir arkadaş ve cana yakın bir dost iyileştirir.¹⁶⁸⁰

er-Raşîd: “*Biz Allah’a aidiz!*” dedi ve çıktı, çok geçmedi ki İbrâhîm [vefat ettiği] için edilen feryad [واعية] duyuldu.

¹⁶⁷⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/132.

¹⁶⁷⁶ Ebü’l-Fazl el-Abbâs b. el-Ahnef b. el-Esved el-Haneî el-Yemâmî (ö. 192/808): Hârûnürreşîd’in saray şairlerinden. Süleyman Tülücü, “İbnü’l-Ahnef”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 20/481.

¹⁶⁷⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/168.

¹⁶⁷⁸ İbrâhîm’in rahatsızlığı sebebiyle sıcak bir suyun içinde dinleniyor olması mümkündür.

¹⁶⁷⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/167.

¹⁶⁸⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/168.

[C. IV, s. 342]

[Nihâyetü'l-Ereb'in yazma nüshalarının fotoğraflanmış iki aslının ilkinde; dördüncü cüz'ün sonunda şöyle denilmektedir:]

Burası Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb'in dördüncü cüz'ünün sonudur.

Hamd bir olan Allah'a mahsustur ve Allah'ın salât ve selâmı Efendimiz Muhammed'e, ailesine ve ashâbına olsun. Bize Allah yeter, o ne güzel vekîldir.

[Nihâyetü'l-Ereb'in yazma nüshalarının fotoğraflanmış iki aslının ikincisinde ise; dördüncü cüz'ün sonunda şöyle denilmektedir:]

Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb kitabının dördüncü cüz'ü en-Nüveyrî olarak bilinen fakîr müellifi Ahmed b. 'Abdülvehhâb b. Muhammed b. 'Abdu'd-Dâim el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî'nin elinde Rabbinin rahmetiyle tamamlanmıştır, Allah onu affeyesin.

Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb kitabının dördüncü bölümü tamamlanmıştır. İnşallah onu, başında İshâk b. İbrâhîm el-Mevsılî ile ilgili haberlerin anlatıldığı beşinci cüz takip edecektir.

[C. V, s. 1]

[Beşinci Cüz / Cilt]

[İkinci Fen: "İnsan ve İnsanla İlgili Şeylerle" devam etmiştir]

[Üçüncü Kısım medh, hicv, içki ve eğlence meclisleri vd. hakkındadır]

[Altıncı Bab Gınâ ve Semâ' ile devam etmektedir]

["Farsça'dan Arapça'ya Şarkı Nakleden Mugannîler [Mûsikîşinaslar] İle Onlardan Bunları Öğrenerek Gınâ Hususunda Meşhur Olan Kişiler" başlığı şu şekilde devam etmektedir:]

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla, tevfik O'ndandır.

1.2.7.1.5.27. İshâk b. İbrâhîm [إسحاق بن إبراهيم] Hakkında Bahsedilenler

O, Ebû Muhammed İshâk b. İbrâhîm el-Mevsîlî'dir. Onun [el-Mevsîlî] nisbesi, babası ile ilgili haberlerde zikredilmiştir. er-Raşîd ona ilgi göstermiş ve ona “Ebû Safvân [arı, temiz, büyük taş]” künyesini vermiştir.¹⁶⁸¹

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, İshâk'la ilgili olarak şöyle söylemiştir:

“Onun ilim ve edebiyattaki konumu, rivâyet etmede ve şiirdeki mevkisi ve diğer güzel hasletlerdeki seviyesi tarif edilemeyecek kadar meşhurdur. Ancak İshâk b. İbrâhîm'in, en çok gınâ ile öne çıkması ve bundaki becerisi ile tanınmasına rağmen gınâ hususundaki bilgisi [diğer alanlarda sahip olduğu bilgilere nispetle] ilimlerinin en azıdır. Durum böyle olmasına rağmen diğer alanlarda onun dengi ve benzeri kişiler varken, gınâ hususunda onun bir benzeri olmamıştır. Önceki ve sonraki herkes onun, gınânın yolunu açtığı ve o yolu aydınlattığı hususunda görüş birliğine varmıştır. O, tüm sanatkarların önderidir [جميعا صناعته أهل إمام], onların idolü, lideri ve hocasıdır, bu durumu herkes bilmekte ve şahitlik etmektedir [onaylamaktadır]. Buna rağmen o, gınâyı hoş görmeyen, tegannî etmesinin istenilmesinden ve mugânnî şeklinde isimlendirilmekten nefret eden bir kimseydi.”¹⁶⁸²

el-Me'mûn şöyle demiştir: “*İnsanların dilinde onun hakkında gınâ ile ilgili söylentiler olmasaydı ve onların nezdinde gınâ ile meşhur olmasaydı onu huzuruma kadı*

¹⁶⁸¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 5/177.

¹⁶⁸² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 5/177.

tain ederdim. Çünkü o bu kadılardan daha iyi, daha bağışlayıcı, daha doğru ve daha dindardır.” demiştir.¹⁶⁸³

Ayrıca İshâk hadis rivâyet etmiş ve hadis ehlerinden Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne, Hüseyim b. Beşîr, İbrâhîm b. Sa‘d, Ebû Muâviye b. ed-Darîr, Ravh¹⁶⁸⁴

[C. V, s. 2]

b. ‘Ubâde gibi kimselerle ve Iraklı ve Hicazlı diğer hocalarla görüşmüştür. Gınâyı kerih görmesinin yanında insanların ondan en sakınanıydı. Herkesi, hatta kendi câriyeleri ve gılmanlarını [erkek hizmetçileri], kendisine intisap edenleri ve taraftarlarını dahi [gınadan] sakındırmıştır.¹⁶⁸⁵

[İsfahânî ayrıca şöyle demiştir:] O, gınânın cinslerini [الغناء أجناس] ve usullerini / nağmelerini¹⁶⁸⁶ tashih etmiş / düzeltmiş ve kendisinden önce kimsenin yapmaya güç yetiremediği şekilde ayırmış / bölümlemiştir.¹⁶⁸⁷

Muhammed b. ‘İmrân el-Cürcânî¹⁶⁸⁸ şöyle demiştir:

¹⁶⁸³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 5/177.

¹⁶⁸⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/177-178.

¹⁶⁸⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/178.

¹⁶⁸⁶ el-İsfahânî’nin metninde çoğul olarak “طرائقه” geçen kelimenin tekili “Tarîkâ (طريقه)” şeklindedir. Tarîkâ: Kelime anlamı itibariyle yol demektir. 1. Kitâbü’l-Eğânî gibi ilk dönem İslam tarihi kaynaklarında makam, nağme ve melodi manasında kullanılır. 2. XVI. Yüzyıldan önce peşrev manasında kullanılmıştır. 3. Yol anlamına gelen bu kelime bazı edvârlarda metod, yöntem manasında kullanılmıştır. 4. Eserlerin giriş kısmında icra edilecek başlangıç nağmesi. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 222.

¹⁶⁸⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/178.

¹⁶⁸⁸ Muhammed b. ‘İmrân b. Mûsâ el-Cürcânî. O, Zekeriyâ b. Mes‘ûd’dan hadis rivâyet etmiş, kendisinden de Müslim b. el-Hasen el-Mervezî rivâyette bulunmuştur.

“Vallahi İshâk zamanının öncüsüydü ve döneminde ilim, kavrayış, edeb, vakar, kalite ve samimiyet bakımından tekti. Vallahi o konuştuğunda konuşan kişi susar, dinleyen kişi o konuştuğunda hayran kalırdı. Onun meclisinde oturan sıkılmaz, kulakları sözleriyle boğmaz, sözü uzattığında kimse ayrılıp gitmezdi. Konuştuğunda kişiye ilham verir, bakışıyla fayda sağlar, tegannîsi ile coştururdu. İshak’ın hakkında konuştuğu hiçbir edebî meselede veya ilmin bir türünde kimse ona karşı çıkmamış veya onunla o konu hakkında tartışmamıştır.”¹⁶⁸⁹

Ebû'l-Ferec'in İshâk'tan aktardığına göre o şöyle demiştir:

“el-Me'mûn, yanında İbrâhîm b. el-Mehdî ve meclisinde de yirmi câriye varken beni çağırdı ve câriyelerin on tanesini sağ tarafıma, diğer onunu da soluma oturttu. [Esere] giriş yaptığımda sol tarafımdan bir arıza¹⁶⁹⁰ duydum ve hoşnutsuzluğumu belli ettim. el-Me'mûn: “*Bir hata mı işittin?*” dedi. Ben: “*Evet ey müminlerin emîri.*” dedim. el-Me'mûn, İbrâhîm b. el-Mehdî'ye: “*Sen bir hata duydun mu?*” dedi. O: “*Hayır*” dedi. el-Me'mûn bana sorusunu tekrarladı, ben de: “*Vallahi duydum ey müminlerin emîri, [hatalı ses baskısı] sol taraftan geldi.*” dedim. İbrâhîm sol tarafı bir kez daha dinledi ve: “*Hayır vallahi ey müminlerin emîri, bu tarafta bir hata yok.*” dedi. Ben: “*Ey müminlerin emîri sağ taraftaki câriyeler susturur musunuz?*” dedim, o da sağ taraftaki cariyelere susmalarını emretti. Sonrasında İbrâhîm'e: “*Hatayı duydun mu?*” dedim. İbrâhîm dinledi ve “*Burada hata yok.*” dedi. Ben: “*Ey müminlerin emîri onları susturup da [sazendelere] ikinci kez çaldırsanız.*” dedim emîr onları susturdu ve [sazendelere] ikinci kez çaldırdı.

¹⁶⁸⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/222.

¹⁶⁹⁰ Metnin devamından bu mecliste yirmi hanendeyle beraber yaklaşık seksen sazendenin de bulunduğu ve sol tarafta bulunan sazendelerden birisinin çalgısının akordunda problem olduğu, İshâk'ın bu uyumsuzluğu fark ettiği anlaşılmaktadır.

İbrâhîm hatayı anladı ve: “Evet ey müminlerin emîri, burada bir hata var.” dedi. el-Me’mûn bu durum karşısında İbrâhîm b. el-Mehdî’ye:¹⁶⁹¹

[C. V, s. 3]

“İshâk’la bundan sonra tartışmaya girme, seksen tane veterin¹⁶⁹² [telli çalgının] [ثمانين ووتر] ve yirmi tane hançerenin [insan sesinin] arasında hatayı bulan adam kendisiyle tartışılmamayı hak etmiştir.” deyince İbrâhîm el-Mehdi de: “Doğru söylediniz.” dedi.¹⁶⁹³

İbn Hamdûn: “el-Vâsık’ın şöyle söylediğini duydum: “İshâk ne zaman bana tegannî etse, devletimin [kudretinin] arttığını hissederim. O ne zaman İbn Süreyc’in gınâsını tegannî etse, sanki İbn Süreyc’in dirildiğini hissederim. İshâk yokken yanıma başka birisini getirtmiştim ve [yeni gelen kişinin] güzel sesiyle İshâk’ın önünde olduğunu zannettim ancak o, İshâk’la benim huzurumda bir araya gelince İshâk’ın üstün olduğunu ve diğer kişinin ise eksiklerini gördüm. İshâk mülkümün / devletimin, benzerini kimsenin sahip olmadığı bir nimetidir. Eğer ömür, gençlik ve canlılık / dirilik satın alabilecek olsaydı, onları İshâk için mülkümün yarısıyla satın alırdım.” demiştir.¹⁶⁹⁴

Ahmed b. el-Mekkî’nin babasından aktardığına göre o şöyle demiştir: “Mugannîler İshâk’la bir araya gelirlerdi. Onların hepsinin sesi İshâk’ın sesinden daha güzeldi, İshâk’ın tek kusuru sesiydi. Onlar ise İshâk’ın sesini arzularlardı. İshâk nezâketi, ustalığı ve bilgisi ile onların tamamına galip gelir, onlardan üstün ve önde gelirdi.”¹⁶⁹⁵

¹⁶⁹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/187.

¹⁶⁹² Veter (وتر): Arapçada tel manasına gelir. Fakat zamanla özellikle çoğul şekli olan evtâr kelimesi telli çalgıları ifade etmek için kullanılmıştır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 241.

¹⁶⁹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/187.

¹⁶⁹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/187-188.

¹⁶⁹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/213.

[Onunla ilgili şöyle de denilmiştir:] İshâk, kafa sesini¹⁶⁹⁶ icad eden, sesine uygun hale getirip şekillendiren ilk kişidir. Onunla ilgili gelen şaşırtıcı / garip haberlerden birine göre onun boğazında bir tel / çalgı [الوتر] olduğu kehânetidir.”¹⁶⁹⁷

[Ahmed b. el-Mekkî şöyle devam etmiştir:] İshâk el-Mevsîlî, el-Me'mûn'dan kendisini [mugannîler arasına değil de] ilim ve edebiyat ehline ve râvîler arasına dahil etmesini istedi, el-Me'mûn istediğinde de ona tegannî edeceğini söyledi. el-Me'mûn onun isteğini yerine getirdi. İshâk uzun bir süre sonra el-Me'mûn'dan fakihlerin arasına da girebilmeyi istedi, el-Me'mûn buna da izin verdi. [Öyle ki] İshâk Kâdî'l-Kudât [kadıların kadısı] Yahyâ b. Eksem ile yanyana [fakihlerin arasına] giriyordu. Sonrasında İshâk, el-Me'mûn'dan, Cuma günü siyah cübbe giyerek Cuma namazını kendisiyle birlikte maksûrede¹⁶⁹⁸ kılabilmeyi istedi. el-Me'mûn güldü ve: “*Bunun imkânı yok ey İshâk! Senin bu isteğini 100 bin dînâra / dirheme satın alıyorum.*”¹⁶⁹⁹ dedi ve İshâk'a bu miktarın verilmesini emretti.¹⁷⁰⁰

[C. V, s. 4]

¹⁶⁹⁶ Nüveyrî'nin “el-müctes” “المجتث” şeklindeki ifadesi el-İsfahânî'nin metninde “et-tahnîs” “التخنيث” şeklinde geçmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/213. “et-tahnîs” kelimesi “falsetto; kafa sesi” şeklinde tercüme edilmiştir. Ahmet Hakkı Turabi, “İshak el-Mevsîlî”, *İslam Düşünce Atlası* (İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2022), 2/608.

¹⁶⁹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/213.

¹⁶⁹⁸ İslâm mâbedlerinde halifelerin, hükümdarların veya bu iki niteliği şahsında birleştiren devlet başkanlarının maiyetleriyle birlikte namaz kılmasına tahsis edilen birimler maksûre veya mahfil olarak adlandırılmıştır. M. Baha Tanman, “Mahfil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 27/331.

¹⁶⁹⁹ “*Bu isteğinin yerine sana 100 bin dînâr veriyorum.*” şeklinde anlaşılabilir. el-İsfahânî “Dînâr” yerine “Dirhem” ifadesini kullanmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/188.

¹⁷⁰⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/188.

İshâk, İbrâhîm b. el-Mehdî ile birlikte gınâ hakkında konuşur, tartışır ve bu amaçla görüşürdü. er-Raşîd ise kardeşi İbrâhîm’e karşı İshâk’ı desteklerdi. Bu durumla ilgili olarak İshâk şöyle anlatmaktadır:

“Bir gün er-Raşîd’in yanındaydım. Onun yanında arkadaşları ve özel misafirleri vardı. İbrâhîm b. el-Mehdî de onların arasındaydı. er-Raşîd bana: “Şunu [sözleri şöyle olan gınâyı] *tegannî et*.” dedi.¹⁷⁰¹

انتشيت وما المنتشون وراح ... أخرى وسقيت مدامة شربت

Şarabı içtim, sonrasında yine içtim ... Sarhoş olanlar kanatlandılar, ben sarhoş olmadım.¹⁷⁰²

Ben de onu *tegannî* ettim. İbrâhîm b. el-Mehdi bana yöneldi ve: “*Tutturamadın [yanlış okudun] ey İshâk, güzel yapamadın.*” dedi. Ben de ona: “*Bu senin bileceğin ve güzel olup olmadığına karar verebileceğin bir şey değildir. İstersen tegannî et, eğer onu tegannî ederken başından sonuna kadar bir hata bulamazsam kanım helaldir.*” dedim. Sonrasında er-Raşîd’e yönelerek: “*Ey müminlerin emîri, bu [sanat] benim ve babamın [İbrâhîm el-Mevsîlî’nin] sanatıdır / işidir. Bizi [babamla beni] size yaklaştıran ve size hizmet ettiğimiz alandır. Biz sizin üzerine bastığınız bir kilim gibiyiz. [Ancak] bilgisiz birisi bizimle çekiştiğinde / tartıştığında biz asla kendimizi açıklamaktan ve savunmaktan geri durmayız.*” dedim. er-Raşîd: “*Size bu konuda bir kınama ve ayıplama yoktur.*” dedi ve tuvalet ihtiyacı için kalktı. İbrâhîm b. el-Mehdî bana yöneldi ve: “*Vay sana ey İshâk! O söylediklerini bana söylemeye cesaretin var mı ey İbn Fâ’ile [kötü kadının oğlu]! Bu [söylediğim] künye / lakap değildir [gerçekten öylesin].*” dedi. Böyle deyince kendimi tutamadım ve ona: “*Bana hakaret ediyorsun, ben ise buna karşılık veremiyorum. Çünkü*

¹⁷⁰¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/194.

¹⁷⁰² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/194.

sen [önceki] halifenin [Mehdî-Billâh'ın] oğlusun ve şu anki halifenin [er-Raşîd'in] kardeşisin. Böyle olmasaydın ben de senin bana söylediğin gibi sana “Ey zînâ eden kadının oğlu” derdim ancak gördüğün üzere “Ey zînâ eden kadının oğlu” diyemiyorum. Çünkü sana olan hakaretim tavşan dudaklı / deve dudaklı¹⁷⁰³ dayına yönelir. Sen [halîfe oğlu ve halîfe kardeşi] olmasaydın onun [dayının] ne iş yaptığını [İshâk onun “baytar” olduğunu söylemiştir.] ne ile meşgul olduğunu söyledim.” dedim. Sonrasında sustum, İbrâhîm'in beni er-Raşîd'e şikâyet edeceğini anladım. er-Raşîd orada bulunanlara ne olduğunu soracak, onlar da ona olanları anlatacaklardı. Bu durumdan [İbrâhîm b. el-Mehdî'ye] şöyle söyleyerek sıyrıldım: “Sen halifeliğin sana geçeceğini düşünerek beni tehdit ediyor ve kardeşinin diğer arkadaşlarına ve kardeşinin oğluna yaptığın gibi hased ederek bana düşmanlık besliyorsun.”¹⁷⁰⁴

[C. V, s. 5]

Sen onu [er-Raşîd'i] ve onları [er-Raşîd'in arkadaşlarını] zayıflatmaya çalışıyorsun ve onların dostluğunu küçük görüyorsun. Dilerim ki Allah halifeliği er-Raşîd ve oğlundan almasın ve seni de halîfe olamadan öldürsün. Eğer halifelik sana geçerse -ki Yüce Allah bundan muhafaza eylesin- o zaman bana yaşamak haramdır, benim için ölmek, seninle birlikte yaşamaktan iyidir, o zaman istediğini yaparsın!” dedim. er-Raşîd gelince İbrâhîm hemen onun önüne geldi ve: “Ey müminlerin emiri, İshâk bana ve anneme küfretti ve beni küçümsedi.” dedi. er-Raşîd öfkeleni ve bana: “Yazıklar olsun sana, sen ne söylüyorsun?” dedi. Ben de: “Ben bilmiyorum, buradakilere sorun.” dedim. er-Raşîd, Mesrûr ve Huseyn'e yönelerek onlara durumu sordu, onlar da ona durumu anlattılar. er-Raşîd'e halifelikle ilgili durum bahsedilince yüzünün rengi değişti ve İbrâhîm'e: “Onun suçu yok, sen ona hakaret ettin, o da sana cevap veremeyeceğini bildirdi, yerine geri dön

¹⁷⁰³ Tavşan dudak: Dudağının üstünde ya da yanında yarık olan.

¹⁷⁰⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/194-195.

ve otur oturduğun yerde.” dedi. Meclis dağılıp insanlar ayrıldığı sırada er-Raşîd bana kalmamı emretti. Benim dışımda herkes çıkıp gidince kötü bir şey olacağını hissettim. er-Raşîd bana yöneldi ve: *“Sen benim senin sözünü ve muradını anlamadığımı mı sanıyorsun! Sen üç defa ona zinâ isnadında bulundun. Senin dediğin sözün nereye gittiğini bilmediğimi mi sanıyorsun! Sayısız kere yazıklar olsun! Bana İbrâhîm’in seni dövdüğü bildirilse, senin için ondan öç almak amacıyla onu dövdüreceğimi mi sanıyorsun! O benim kardeşim, ey cahil! İbrâhîm, adamlarına seni öldürmelerini emretse, senin için onu mu öldürecek!”* dedi. Ben: *“Vallahi ey müminlerin emîri, bu söz [er-Raşîd’in İshâk’a sözü kastediliyor] beni öldürdü. Eğer bu sözünüz İbrâhîm’e ulaşırsa beni muhakkak öldürecektir. Hiç şüphem yok ki bu söz şu an ona [İbrâhîm’e] ulaşmıştır.”* dedim. er-Raşîd, Mesrûr’a seslendi ve ona: *“İbrâhîm gelsin.”* dedi ve İbrâhîm geldi. er-Raşîd bana [İshâk’a]: *“Kalk ve buradan ayrıl.”* dedi. Ben hizmetlilere -ki onların hepsi bana muhabbet besleyip yakın ve itaatkâr olan kişiler-: *“Olanları bana [İshâk’a] bildirin.”* dedim. Ertesi gün bana İbrâhîm’in, er-Raşîd’in yanına girdiğinde, er-Raşîd’in onu azarladığını, cahillikle itham ettiğini ve ona şöyle söylediğini bildirdiler: *“Sen benim meclisimde benim ve babamızın hizmetkârını ve sanatkârını [yani İbrâhîm el-Mevsîlî’yi] ve hizmetkârımızın oğlu olan sanatkârımızı [yani İshâk’ı] nasıl küçümsersin! Benim önüme geçerek benim meclisimi ve saygınlığımı hafife alırsın ha! Bak bak bak! Bu ve buna benzer şeyler ileri sürersin ha! Tabi gınâ da mâlik [otorite] olan sensin ya! Sen gınâdan ne anlarsın! Seni kimler yanına aldı ve sen kimlerle sohbet ettin ki İshâk’ın ulaştığı seviyeye ulaştığını tevehhüm ediyorsun [hayaline kapılıyorsun]! Oysa senin yanına uğradığın ve karşılıklı sohbet ettiğin bu kimseleri besleyen ve onlara [bu bildiklerini] öğreten İshâk’tır. Onlar İshâk’ın sanatıdır, sen ise bu sanatı kendi sanatın zannediyorsun! Sonrasında sen bilmediğin halde¹⁷⁰⁵*

¹⁷⁰⁵ el-İsfahânî, el-Eğânî, 5/195.

onun hatasını bulduğunu zannediyorsun. Seni kendisine karşı delil getirmeye davet ediyor sen ise onu aşağılıyorsun! Bu ise başarısızlığı, akıl zayıflığını ve bilmediğin bir konuya müdahil olma kötü huyunu gösteriyor. Zevkin, mertlik ve şerefının önüne geçti ve zevkinin açığa çıkmasını hakim olamadın. Bu da seni, İshâk'ın bilmediğini iddia etmene sebebiyet verecek kadar aşırı bir cahilliğe yöneltti. Yazıklar olsun, bilmez misin ki bu, terbiyesizliktir, bilgisizliktir, hataya kayıtsızlıktır, yalancılıktır, çirkin bir karşılıktır!” dedi ve şöyle devam etti: “Yüce Allah ve Rasûlü'nün hakkı için yemin olsun ki eğer ona [İshâk'a] bir kötülük gelirse, ona gökten bir taş düşerse ya da o bineğinden düşerse, çatısı başına yıkılırsa veyahut [bir şekilde] ölürse el-Mehdî'den uzak olurum ve seni öldürürüm, bunu Vallahi! Vallahi! Vallahi! yaparım. Sen daha iyi bilsen dahi ona itiraz etme. Şimdi kalk ve çık dışarı.” dedi. İbrâhîm b. el-Mehdî dışarı çıktı, neredeyse ölüyordu. Bir zaman sonra er-Raşîd'in yanına girdim, İbrâhîm de yanındaydı. İbrâhîm'den yüz çevirdim. Bir ara o [İbrâhîm] bana baktı, ben de ona baktım ve güldü. Sonrasında er-Raşîd, İbrâhîm'e şöyle dedi: “Ben senin İshâk'a olan muhabbetini, meylini [iltifatını] ve ondan ilim tahsil ettiğini biliyorum. O sana senin istediğin gibi gelmese de sonrasında razı eder, razı olmak ise zorla olmaz. Ama ona iyilik yapar, ikramda bulunur, onun hakkını verir, doğruluğunu bilir ve ona ulaşır da böyle yaptıktan sonra o sevgine muhalif hareket ederse, onu düzgün bir şekilde ve sözle cezalandırırsın.” dedi. Sonrasında er-Raşîd bana: “Kalk, efendin ve efendinin oğlu olan kişinin [İbrâhîm'in] başını öp.” dedi. Ben kalktım, İbrâhîm de kalktı ve bana yöneldi. er-Raşîd aramızı düzeltti.”¹⁷⁰⁶

¹⁷⁰⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/195-196.

Ebû'l-Ferec şöyle demiştir: İshâk şiirde de ustaydı. O şiir okur [yazar] ve okuduğu şiiri Araplara inşâd¹⁷⁰⁷ ederdi. Onun okuduğu şiirlerden biri şöyledir:

قطينا الكناس جمع ما أنسين ... عينا حورا إليك الخدور لفظ

Perdenin ardından güzeller çıktı ki evdeki tüm ceylanları / güzelleri unutturdu.

معينا بات الرمل أقحوان أو ... غمامة كمثل فعن بسمن فإذا

Tebessümleri bir bulut gibi veyahut yanımızda biten çayır papatyaları gibi.¹⁷⁰⁸

وأصح ما رأيت العيون محاجرا ... ولهن أمراض ما رأيت عيونا

Gören göz çukurlarını iyi eder ama onlarda gözün görmediği hastalıklar vardır.¹⁷⁰⁹

[C. V, s. 7]

والعشرينا العشر بين أقمرن ... أهلة الوجوه تلك فكأنما

Sanki o yüzler ayın 10'u ile 20'si arasındaki ay gibidir [parlar].

يبرينا من بالعقدات ينهضن ... لحاجة نهضن إذا وكأنهن

Sanki bir ihtiyaç için kalktıklarında takatimizi kesecek gibi kalkıyorlar.¹⁷¹⁰

İshâk'ın bu şekilde çok şiiri vardır.

¹⁷⁰⁷ Nüveyrî “okuduğu şiiri (Araplara) nispet ederdi” anlamında “ينسبه” kelimesini kullanırken el-İsfahânî “okuduğu şiir (Araplara) inşâd ederdi” anlamında “ينشده” kelimesini kullanmıştır ki el-İsfahânî'nin seçimi daha makul görülmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/209.

¹⁷⁰⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/209.

¹⁷⁰⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/210.

¹⁷¹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/210.

el-Asmaî'den¹⁷¹¹ rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

“Bir gün ben ve İshâk b. İbrâhîm el-Mevsîlî, er-Raşîd'in yanına girdik ve onu canı sıkkın gördük. İshâk ona [şu sözleri] inşâd etti:¹⁷¹²

سبيل إليه ما شيء فذلك ... اقصرى لها قلت بالبخل وأمره

Efendilik cimrilikle bir arada olmaz, ona cimriliği bırakmasını söyledim çünkü bunun oluru yok [ikisi bir olmaz].

خليل الممات حتى له بخيلا ... أرى ولا الكرام خلآن الناس أرى

Cömert dostları olan insanları görüyorum ancak cimri olanları ölene dek dost edinenleri görmüyorum.

بخيل يقال أن نفسى فأكرمت ... بأهله يزرى البخل رأيت وإنى

Ve cimriye kendi ailesinin dahi itibar etmediğini gördüm bu yüzden nefsimi cimri diyerek kendimi cömert hale getirdim.

ينيل يكون أن خيرا نال إذا ... علمته لو التى حالات خير ومن

Nefsimi hayırlı bir hal / tavır öğrettiysem o da verebilmeyi öğretmemdir.

قليل تعلمين قد كما ومالى ... تجملا المكثرين فعال فعالى

Cömert ol, zenginlere cömertlik yakıştır, malım bildiğin üzere azdır.

جميل المؤمنين أمير ورأى ... الغنى أحرر أو الفقر أخاف وكيف

¹⁷¹¹ Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî el-Bâhilî (ö. 216/831): Basra dil mektebinin önde gelen simalarından şiir ve ahhâr râvisi, dil ve edebiyat âlimi. Süleyman Tülücü, “Asmaî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 3/499.

¹⁷¹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/210.

Müminlerin emiri güzel görmüşken ben nasıl fakirlikten korkarım zenginlikten mahrum kalırım!¹⁷¹³

er-Raşîd: “*Korku yok inşallah!*” dedi ve sonrasında şöyle devam etti: “*Allah’tan bize gelen aslı sağlam, ayrıntıları güzel ve meraklısı ise az olan nice âyetler [İshâk’ın okuduğu şiir kastediliyor] vardır.*” İshâk ise er-Raşîd’e: “*Vallahi ey müminlerin emiri, senin benim şiirlerimi tarif etmen şiirden daha güzel, ancak ödülü ben alacağım!*” dedi. er-Raşîd güldü ve: “*Ona yüz bin dirhem verin.*” dedi. el-Asmaî: “*O an anladım ki İshâk benden daha usta bir dirhem avcısı.*” dedi.¹⁷¹⁴

Ebû Abdullah b. Hamdûn şöyle demiştir: “el-Mütevekkil [bir gün] İshâk’ı[n durumunu] sordu. İshâk’ın gözlerini kaybettiğini ve Bağdat’ta evinde olduğunu bildirdiler. el-Mütevekkil onun getirilmesi için haber gönderdi. İshâk, el-Mütevekkil’in yanına girince [el-Mütevekkil] İshâk’ı döşeğin önüne oturttu ve ona bir¹⁷¹⁵

[C. V, s. 8]

minder verdi. Sonrasında İshâk’a: “*Bana el-Mu’tasım’ın, senin onun önünde ilk oturduğunda sana bir minder verdiği ve “Hür bir kimsenin gönlünü kazanmak için ona ikram etmekten daha etkili bir yol yoktur” dediği söylendi.*” dedi ve Sonrasında İshâk’a: “*Yemek yedin mi?*” diye sordu. İshâk: “*Evet*” deyince ona içecek getirilmesini emretti. İshâk birkaç kadeh içtikten sonra el-Mütevekkil: “*Ebû Muhammed’e [İshâk’a] bir ud getirin.*” dedi ve ona udu getirdiler. İshâk şu şiirini tegannî etmeye başladı:¹⁷¹⁶

ما علّة الشيخ عيناه بأربعة ... تغوررقان بدمع ثم ينسكب

¹⁷¹³ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 5/210-211.

¹⁷¹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 5/211.

¹⁷¹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 5/272.

¹⁷¹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 5/272.

Şeyhin gözlerinden rahatsızlığı nedir? Kanlı yaşlarla dolup akıyor.¹⁷¹⁷

[Ebû Abdullah] İbn Hamdûn: “*Gulâmların* [erkek hizmetçilerin] *hepsi hayret içinde kaldı, sadece raks edip coşuyorlar ve ne yaptıklarını bilmiyorlardı. el-Mütevekkil İshâk’a yüz bin dînâr*¹⁷¹⁸ verilmesini emretti.” dedi.¹⁷¹⁹

Bir süre sonra el-Mütevekkil er-Rakka’ya gitmişti [ve beraberinde İshâk’ı da götürmüştü]. Burada çok sayıdaki kuşun ötüşü İshâk’ın hoşuna gitti ve İshâk [şu sözleri] tegannî etti:¹⁷²⁰

أَنْ هَتَفْتُ وَرَقَاءَ فِي رَوْنَقِ الصَّحَى ... عَلَى فَنَنِ غَضِّ النَّبَاتِ مِنَ الرَّندِ

Kuşluğun aydınlığında güzel kokulu körpe bir ağacın dalının üzerinde bir güvercin şarkı mı söylüyor?

بَكَيْتُ كَمَا يَبْكِي الْوَلِيدُ وَلَمْ تَزَلْ ... جَلِيدًا وَأَبْدِيَّتِ الذِّى لَمْ تَكُنْ تَبْدَى

Yeni doğmuş bir bebeğin ağlaması gibi ağladın ve gizli duran açığa çıkmaya başladı.¹⁷²¹

el-Mütevekkil güldü ve şöyle söyledi: “*Ey İshâk, bu senin Sâlihiye’de el-Vâsık’a tegannî ettiğinin kardeşidir* [bir benzeridir ki onun sözleri de şöyleydi]:¹⁷²²

طَرَبْتُ إِلَى أَصْبِيَّةٍ صَغَارَ ... وَذَكَرْنِي الْهَوَى قَرَبَ الْمَزَارِ

¹⁷¹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/272.

¹⁷¹⁸ el-İsfahânî “*Dînâr*” yerine “*Dirhem*” ifadesini kullanmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/272.

¹⁷¹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/272.

¹⁷²⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/272.

¹⁷²¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/272.

¹⁷²² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/272.

Küçük bir çocuğa heyecanlandım / sevindim [ancak] heva [hevesim] bana mezarın yakınlığını hatırlattı.¹⁷²³

el-Mütevekkil: “*Sana ayrılman için müsaade ederken ne kadar vereyim?*” dedi. İshâk da: “*Yüz bin dînâr.*”¹⁷²⁴ dedi. el-Mütevekkil de ona yüz bin dînâr¹⁷²⁵ verilmesini emretti ve onun ayrılmasına müsaade etti. Bu, İshâk’ın son dönemlerinde olmuştu. İshâk bundan iki ay sonra¹⁷²⁶ 235 senesinin Ramazan ayında vefat etti. İshâk, babasının kulunç hastalığı¹⁷²⁷ sebebiyle yaşadığı zorlukları görünce bu hastalığa yakalanmamak için Yüce Allah’a dua etmişti ve rüyasında kendisine: “*Duana icâbet ettim, sen kulunç hastalığı sebebiyle ölmeyeceksin ancak*”¹⁷²⁸

[C. V, s. 9]

onun zıttıyla öleceksin.” denildiğini gördü ve Ramazan ayında ishâl [diyâre] oldu. Oruç tutamadığı her gün için 100 dirhem sadaka veriyordu. Sonrasında oruç tutmaktan aciz kaldı, güç yetiremez oldu ve Ramazan ayında vefat etti.¹⁷²⁹ Onun ölüm haberi el-Mütevekkil’e ulaştığında o kederlenmiş, İshâk için üzülmüş ve: “*Saltanatın güzelliğinin, ışıltısı ve süsünün büyük bir öncüsü gitti.*” demiştir.¹⁷³⁰

Yüce Allah ona rahmet eylesin.

¹⁷²³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/273.

¹⁷²⁴ el-İsfahânî “*Dînâr*” yerine “*Dirhem*” ifadesini kullanmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/273.

¹⁷²⁵ el-İsfahânî “*Dînâr*” yerine “*Dirhem*” ifadesini kullanmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/273.

¹⁷²⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/273.

¹⁷²⁷ Mideyi etkileyen, büyük abdest zorluğu ve gaz yapan bağırsak iltihabı. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 5/8, 4. dipnot.

¹⁷²⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/282.

¹⁷²⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/282.

¹⁷³⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/283.

1.2.7.1.5.28. ‘Allûye [علويه]¹⁷³¹ Hakkında Bahsedilenler

O, Ebû'l-Hasan ‘Ali b. Abdullah b. Seyf’tir. Dedesi, el-Velîd b. Osmân b. Affân’ın esir aldığı Soğd kavmindendir¹⁷³² ki el-Velîd o esirlerden bir kısmını köleleştirip kendi hizmetine almış, bir kısmını azat etmiş, bir kısmını ise öldürtmüştür.¹⁷³³

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî şöyle demiştir:

“Ali [‘Allûye] yetenekli bir mugannîydi, iyi bir terbiye görmüştü ve mükemmel bir bestekârdı [صانعاً متقناً]. O, önde gelen [çalgı] icrâcılarında olup ince bir ruha sahip hoş sohbet biriydi ve güzel hikâyeler anlatırdı. İbrâhîm el-Mevsîlî ona ders vermiş, onu yetiştirmiş ve eğitime büyük önem vermişti. Bu sayede o [‘Allûye] üstün bir seviyeye geldi, Muhammed el-Emîn’e tegannî etti. ‘Allûye, el-Mütevekkil dönemine kadar yaşadı ve İshâk el-Mevsîlî’den kısa bir süre sonra öldü. O, uyuz hastalığına yakalanınca Yahyâ

¹⁷³¹ “علويه” nisbesi farklı kaynaklarda “Allûye” (Turabi, “İlk Koro Kurucusu ve Şefi İbrâhîm el-Mevsîlî (ö. 804)”, 01 Mart 2005, 189; Selman Benlioğlu, *İlk Dönem Abbâsî Sarayında Mûsikî* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 33; Ahmet Güzel, “Erken Dönem Abbâsî Toplumunda Mûsikînin Oluşum ve Gelişim Süreci”, *İslâm ve Sanat Tartışmalı İlmî Toplantı*, (2015), 619; Sema Dinç, “IX. Yüzyıl Abbâsî Dönemi Hanedan Üyesi Mûsikîşinasların Kitâbü'l-Egânî'deki Anlatımları”, *İSTEM* 36 (31 Aralık 2020), 376.); “Alleveyye” (Turabi, “İlk Koro Kurucusu ve Şefi İbrâhîm el-Mevsîlî (ö. 804)”, 01 Mart 2005, 189; Öncel, *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib'in Kemâlû Edebi'l-Ğinâ Adlı Eseri*, 35; Muhammet Sevinç, *İbnü 't-Tahhân'ın Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn Adlı Mûsikî Eseri (Tahkik ve İnceleme)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 60.) ve “Aleveyh” (Muhammet Hekimoğlu, “I. Abbasi Asrında Şair-Halife İlişkisi”, *Nûsha* 7/24 (28 Şubat 2007), 16.) şeklinde okunmuştur.

¹⁷³² Soğd/Suğd: Orta Asya'da yaşamış İranî bir kavim ve yaşadığı bölge. Ahmet Taşağıl, “Soğd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2009), 37/348.

¹⁷³³ el-İsfahânî, *el-Egânî*, 11/226.

[Yuhannâ] b. Mâseveyh'e¹⁷³⁴ durumundan yakınmış, o da 'Allûye'ye müşhil ilacı ve merhem vermiştir. 'Allûye ilacı sürüp, merhemi içince ölmüştür.¹⁷³⁵

'Allûye solaktı, udunun telleri de ters çevrilmişti. Bam teli en aşağıda, onun üzerinde Mesles, sonrasında Mesna, sonrasında ise Zîr [teli] vardı. Onun udu başkalarının eline ters geliyordu.¹⁷³⁶ 'Allûye udu sağ eline alıp sol eliyle [mızrap] vurunca uygun [standart pozisyonda] oluyordu.¹⁷³⁷

İshâk çoğu zaman Muhârik'e karşı 'Allûye'nin tarafını tutmuştur. Hammâd b. İshâk [el-Mevsîlî] şöyle söylemiştir:

“Babama “Sana göre Muhârik mi üstün yoksa 'Allûye mi?” dedim. Babam: “Ey oğlum, 'Allûye akıldan geçeni anlama bakımından daha sağlamdır, tegannî etmeyi ve icrâyı daha iyi bilendir. Eğer onlardan birini cariyelerime [mûsikîye yönelik] eğitim

¹⁷³⁴ Ebû Zekeriyâ Yûhannâ (Yahyâ) b. Mâseveyh (ö. 243/857): Abbâsîler döneminin meşhur Süryânî hekimi. M. Cüneyt Kaya, “Yuhannâ b. Mâseveyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 43/582.

¹⁷³⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/226.

¹⁷³⁶ Buradaki “Bam teli en aşağıda, onun üzerinde Mesles, sonrasında Mesna, sonrasında ise Zîr (teli) vardı.” ifadesinin doğru anlaşılabilmesi için udun standart pozisyonda, yani sağ elle mızrap vurulacak şekilde olduğu düşünülmelidir. Aksi halde solak olan 'Allûye'nin icrası sırasında tellerin böyle sıralandığı düşünülecek olursa aslında tellerin yerlerinin değiştirilmediği sadece udun sol elle mızrap vurulacak şekilde tutulduğu şeklinde yanlış bir anlamaya sebep olabilir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/229.

¹⁷³⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/229.

vermesi için¹⁷³⁸ seçecek olsaydım ya da bana hangisini seçmem konusunda danışılırdı
'Allûye'yi seçerdim. Çünkü o¹⁷³⁹

[C. V, s. 10]

gînâyı [olduğu gibi] icrâ ediyor [يؤدى الغناء]¹⁷⁴⁰ ve bir beste yaptığında kusursuz yapıyor.
Muhârik ise 'Allûye'nin hançeresini, onun nağmelerinin birçoğunu yapabiliyor ancak
öğrendiğiyle tatmin olmuyor, öğrendiği bir besteyi öğrendiği şekliyle okumuyor, öyle ki
besteye yaptığı ilavelerden aynı besteyi dahi iki kere tegannî etmiyor. Fakat ikisi bir
halifenin veya bir topluluğun huzurunda bir araya gelseler, Muharik sesinin güzelliği ve
nağmelerinin çokluğu ile meclise baskın gelir ve ödülü elde eder.” demiştir.¹⁷⁴¹

Ebû Abdullah b. Hamdûn şöyle söylemiştir: “Babam bana şöyle söyledi:

“Haşimoğulları döneminde bir gün İshâk'la bir araya geldik. 'Allûye de geldi ve
savtlar / besteler tegannî etti ve sonrasında [sözleri şöyle olan] bir bestesini tegannî
etti.”¹⁷⁴²

شفيها ليلي نفس فهلإ إلى ... بشفاة أرسلت ليلي ونبت

¹⁷³⁸ Hoca ile öğrencinin karşılıklı olarak uyguladığı beste öğretimi ve mûsikî eğitimi yöntemi olarak ifade edilebilecek bu uygulama, günümüzdeki adıyla “meşk” yöntemi metinde “يطارح” kelimesi ile ifade edilmiştir. “طارح” kelimesinin beyitler üzerinden beste öğretimi manasında kullanılmasına dair örnekler için bkz. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/10, 78.

¹⁷³⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/226.

¹⁷⁴⁰ Yani “Gînâ nasıl bestelenmişse o şekilde icra ediyor, ona herhangi bir ekleme çıkarma yapmıyor.” şeklinde anlaşılmalıdır.

¹⁷⁴¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/226.

¹⁷⁴² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/226.

Bana Leyla'nın şefaati olarak [şefaati için] gönderildiği haber verildi, öyleyse Leylâ'nın ruhu / nefsi onun şefaati olsun.¹⁷⁴³

İshâk, 'Allûye'ye: *"Aferin, aferin vallahi ey Ebu'l-Hasan! Aferin, iste ne istersen!"* dedi. 'Allûye oturduğu yerden kalktı ve İshâk'ın başını ve gözlerini öptü. Sonrasında da İshâk'ın önüne oturdu. 'Allûye, İshâk'ın sözüyle çok mutlu olmuştu. Sonrasında 'Allûye: *"Sen efendimsin ve efendimin oğlusun, üstadımsın ve üstadımın oğlusun, benim senden bir isteğim var."* dedi. İshâk: *"Söyle bakalım, vallahi sana istediğini vereceğim."* dedi. 'Allûye: *"Sana göre ben mi Muhârik mi daha iyi? Sizden bu anlamda burada bulunanların etkileneceği ve anlatacakları bir söz duymak isterim, bu şekilde beni yüceltmış olursunuz."* dedi.¹⁷⁴⁴

İshâk: *"Kısaca ikiniz de gayet iyisiniz, böyle yarıştırmayı [benden] isteme."* dedi. 'Allûye: *"Senin üzerindeki hakkım / hatırım için, babanın kabri hakkı ve bildiğim tazim ettiğin tüm değerler hakkı için senden bunu istiyorum."* dedi. İshâk: *"Vay sana! Vallahi haktan başka bir şey söylememe izin verilseydi, onu istediğiniz gibi söyledim. Benim nezdindeki yerini kesin bir şekilde öğrenme isteğine gelince; eğer cariyelerime [mûsikîye yönelik] eğitim verecek veya bana tegannî edecek birini seçseydim senden başkasını seçmezdim. Ancak ikiniz halifenin ya da emîrin huzurunda tegannî etseniz coşturmasıyla sana galip gelir ve hediye almada senden üstün olur."* dedi. 'Allûye sinirlendi, ayağa kalktı ve: *"Senin hoşnut olma[ma]ndan da arka çıkmadan da sıkıldım!"* dedi.¹⁷⁴⁵

¹⁷⁴³ el-İsfahânî, el-Eğânî, 11/227.

¹⁷⁴⁴ el-İsfahânî, el-Eğânî, 11/227.

¹⁷⁴⁵ el-İsfahânî, el-Eğânî, 11/227.

el-Vâsık-billah [‘Allûye ile ilgili olarak]: “‘*Allûye, İshâk’tan sonra eserleri en doğru icrâ eden kişiydi,*¹⁷⁴⁶ *Muhârik’ten sonra insanların en güzel seslisi, Zelzel*¹⁷⁴⁷ [زلزل] *ve Mülâhız’dan [ملاحظ] sonra da insanların en iyi ud çalanıydı. O önceki ender kişilerin ardından gelen musallîdir,*¹⁷⁴⁸ *her birincinin peşinden gelen ikincidir,*¹⁷⁴⁹

[C. V, s. 11]

*ve her öncünün ardındakidir.” demiştir.*¹⁷⁵⁰

¹⁷⁴⁶ Metinde “أصح الناس صنعة بعد إسحاق” şeklinde geçen ifade “İshâk’tan sonra eserleri en doğru icra eden kişiydi” şeklinde tercüme edilmiştir. Böyle bir tercüme durumunda “صنعة” “san’a” kelimesinin tam olarak “(irticâlî olarak değil de) belirli bir besteyi icra etme” anlamına geldiğini ifade edebiliriz.

¹⁷⁴⁷ Nüveyrî’nin “زلزل” “Zelzel” olarak ifade ettiği kişinin ismini el-İsfahânî “ربرب” “Rabrab” olarak ifade etmiştir. Aynı isim farklı kaynaklarda “Ziryâb” olarak da aktarılmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/229; Öncel, *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib’in Kemâlû Edebi’l-Ğinâ Adlı Eseri*, 35; Sevinç, *İbnü’t-Tahhân’ın Hâvi’l-Fünûn ve Selvetü’l-Mahzûn Adlı Mûsikî Eseri (Tahkik ve İnceleme)*, 60.

¹⁷⁴⁸ Yaygın kullanımı itibariyle “namaz kılan kişi” olarak ifade edilen “musallî” kelimesi burada farklı bir anlamı işaret etmek için kullanılmıştır. Arapça’da önden giden atı izleyen arkadaki ata “sallâ” ve “musalli” denmektedir, zira arkadaki atın başının öndeki atı izlediği belirtilmektedir. Mesut Okumuş, “Semantik ve Analitik Açıdan Kur’an’da ‘Salât’ Kavramı”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (30 Aralık 2004), 4. Metinde ‘Allûye hakkında kullanılan musalli kelimesi ile onun mûsikî sanatında hanende ve sazende olarak öncü olarak görülen kimselerin ardından gelen ikinci kişi olarak görüldüğü ifade edilmek istenmiştir. Yine “salâ”nın “lüzûm” yani birliktelik/bitişiklik/beraberlik anlamlarına geldiği, gerek insan bedeninde gerekse at ve deve gibi bazı hayvanların vücutlarında çeşitli eklem yerlerinin, bitişme noktası olmalarından dolayı “salâ” kökünden türeyen kelimelerle isimlendirildiği de ifade edilmiştir. Böyle bir kullanım da ‘Allûye’nin üstad kimselerin ardından gelen ikinci kişi oluşu şeklindeki bir yorumu desteklemektedir. Fatih Koca, *İslam Medeniyetinde Salâ ve Salavat Geleneği -Anadolu Örneği-* (Ankara: DİB Yayınları, 2020), 72-73.

¹⁷⁴⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/229.

¹⁷⁵⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/229.

Yine el-Vâsık onun hakkında: “‘Allûye’nin gınâsı bakır bir kabın çalındığındaki tınlaması gibidir, sustuktan sonra bir saat kulakta [sesi] çınlar.” demiştir.¹⁷⁵¹

Abdullah b. Tâhir¹⁷⁵² şöyle söylemiştir: “Bana tegannî etmesi için tek bir kişiyle yetinecek olsaydım ‘Allûye’den başkasını seçmezdim. Çünkü o konuştuğunda beni eğlendirir, tegannî ettiğinde beni kederlendirir, onu görmek bile benim için yeterlidir.”¹⁷⁵³

Muhammed b. Abdullah b. Mâlik şöyle anlatmıştır:

“‘Allûye, [halîfe] el-Emîn’in huzurunda tegannî ediyordu ve tegannî ettiği gınâlardan biri[nin sözleri] şöyleydi:¹⁷⁵⁴

ليت هذا أنجزتنا ما تعد ... وشفقت أنفسنا مما تجد

Keşke Hind bize verdiği sözleri gerçekleştirseydi ve bulduklarından ruhlarımızı iyileştirseydi.¹⁷⁵⁵

el-Fazl b. er-Rebî¹⁷⁵⁶ ‘Allûye’yi kınayarak el-Emîn’e: “O [‘Allûye] seni ifşa ettirip el-Me’mun’la olan rekabetinde geri bıraktırır.” dedi ve ‘Allûye’ye 50 kırbaç vurulup ayaklarından sürüklenerek çıkarılmasını emretti ve bir süre onu uzak tuttu. el-Emîn, el-Fazl’dan çok kez ‘Allûye’yi kendisi için bağışlamasını istedi, o da sonunda ‘Allûye’yi bağışladı ve tekrar onun hizmete verdi ve ona elli bin dirhem verilmesini

¹⁷⁵¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/229.

¹⁷⁵² Ebü’l-Abbâs Abdullâh b. Tâhir b. el-Hüseyn (ö. 230/844): Abbâsîler devrinin önemli devlet adamı ve kumandanlarından. Yıldız, “Abdullah b. Tâhir”, 1/137.

¹⁷⁵³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/231-232.

¹⁷⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/230.

¹⁷⁵⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/230.

¹⁷⁵⁶ Ebü’l-Abbâs el-Fazl b. er-Rebî b. Yûnus (ö. 208/823-24 [?]): Abbâsî veziri. Özaydın, “Fazl b. Rebî”, 12/274.

emretti. el-Me'mûn geldiğinde 'Allûye ona da yakınladı ancak el-Me'mûn, el-Emîn'in hoşlandığı gibi ondan hoşlanmadı. el-Me'mûn 'Allûye'ye: “*Melik'e, kızgınken maruz kalma çünkü o bir aslan ya da ateş gibidir. Ondan seni mahvedecek bir şey meydana gelebilir, sonrasında bunun verdiği hasarı düzeltmeye güç yetiremezsin.*” dedi.¹⁷⁵⁷

[Ancak] Sonrasında el-Me'mûn da ['Allûye'ye] yakınlık göstermiştir.

'Allûye şöyle anlatmıştır:

“el-Me'mûn bir gün erkenden gelmemizi emretmişti. [Ancak] 'Arîb'in¹⁷⁵⁸ mevlâsı [efendisi] Abdullah b. İsmâ'îl el-Merâkibî¹⁷⁵⁹ ile karşılaştım ve o bana: “*Ey zâlim düşman [sen nerelerdesin?], sana merhamet de acımak da yok [seni asla bırakmam]. 'Arîb senin özleminden, Allah'a dua edip senin iyiliğini istiyor ve her gece üç defa rüyasında seni görüyor.*” dedi. 'Allûye: “*Annesi zâniye olan halife [yüzünden gelemedim].*” dedim ve 'Arîb'in mevlâsıyla birlikte gittik. 'Arîb'in yanına girince ben: “*Kapının kapandığından*

¹⁷⁵⁷ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 11/231.

¹⁷⁵⁸ Arîb el-Me'mûniyye (ö. 277/890): Halife Emîn (ö. 198/813), onu köle tüccarı Sinbis'ten satın aldıktan sonra saraya getirmiştir. Halife Emîn'den sonra Me'mûn'un (ö. 218/833) cariyesi olan Arîb, Me'mûn'un kendisine olan yoğun sevgisi sebebiyle ona nispet edilmiştir. Mu'tasım (ö. 227/842) dönemine kadar cariyeye muamelesi görmüş, Mu'tasım'ın onu serbest bırakmasıyla özgürlüğüne kavuşmuştur. Köleliği esnasında Basra'da eğitim aldığı anlaşılan Arîb, sıradan bir cariyeden çok farklıdır. O, yalnız iyi bir şarkıcı değil aynı zamanda iyi bir şâirdir. Binlerle ifade edilen şiir ve besteleri bulunmaktadır. Dönemindeki bütün çalgı âletlerini çalabilmektedir. Bunun yanı sıra iyi bir dilcidir ve Arapça'yı ustalıkla kullanabilecek kadar dilin inceliklerine hâkimdir. Bıyıklı, “Cariyelikten Şöhrete Giden Yolda Arîb el-Me'mûniyye'nin Hayatına Panaromik Bir Bakış”, 121.

¹⁷⁵⁹ Hristiyan sütannesinin Arîb'i köle olarak sattığı, onun, köle tüccarı Sinbis el-Mürâkibî tarafından alındığı söylenmekle birlikte bazı kaynaklarda Arîb'i satın alan bu kişinin adının Abdullah b. İsmail el-Mürâkibî olduğu geçmektedir. Hârûnürreşîd'in adamlarından olduğu anlaşılan ve sarayın bineklerinden sorumlu olan Abdullah b. İsmail, Arîb'i yetiştirip terbiye etmiş ve ona musiki sanatını öğretmiştir. Bıyıklı, “Cariyelikten Şöhrete Giden Yolda Arîb el-Me'mûniyye'nin Hayatına Panaromik Bir Bakış”, 127.

emin ol, ben perdedarların ne meraklı olduklarını bilirim.” dedim. İçeri girdiğimde ‘Arîb sandalyeye oturmuş üç tencerede tavuk pişiriyordu. Beni görünce ayağa kalktı, beni kucakladı ve öptükten sonra: “*Ne arzu edersin?*” dedi.¹⁷⁶⁰

[C. V, s. 12]

Ben: “*Bu tencerelerden birini isterim.*” dedim. ‘Arîb bir tenceredeki yemeği önümüze paylaştırdı ve birlikte yedik. Bir şarap ortaya koydu ve bir kadehe döktü, kadehin yarısını ben içtim yarısını da o içti. Sarhoş oluncaya kadar içmeye devam ettim. Sonrasında ‘Arîb bana: “*Ey Ebû’l-Hasan [‘Allûye], dün Ebû’l-‘Atâhiyye’nin hoşuma giden bir şiirini tegannî ettim [besteledim], onu benden dinleyip [eksiklerimi / yanlışlarımı] düzeltir misin?*” dedi ve [‘Arîb şu sözleri] tegannî etti.¹⁷⁶¹

عذیری من الإنسان لا إن جفته ... صفا لی ولا إن صرت طوع یدیه

Kabahatim insanîdir, ne o bana kaba davrandı ne de ben onun ellerine boyun eğdim.

وإنی لمشتاق إلى ظلّ صاحب ... یروق ویصفو إن کدرت علیه

Özlemim, onun için [sevdiğim kişi için] üzüldüğümde beni sevindiren ve rahatlatan dostun gölgesinedir.¹⁷⁶²

Bu gınâyı meclisimizde / birlikte otururken düzelttik. ‘Arîb: “*Onda bir [kusur daha] kaldı.*” dedi ve onu düzeltene kadar devam ettik. Sonrasında ‘Arîb: “*Senin de bu sözlerde bir lahn / beste [لحن] tegannî etmeni isterim.*” dedi, ben de böyle yaptım ve bu iki lahn’e / bestenin üzerine üç kez [uzun süre] içtik. Sonrasında perdedarlar / hâcipler gelip perdeyi açtılar ve beni çıkardılar. el-Me’mûn’un yanına girdim ve eyvanın en uzak

¹⁷⁶⁰ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 11/234.

¹⁷⁶¹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 11/234.

¹⁷⁶² el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 11/234.

köşesinden raks edip alkış tutarak [‘Arîb’in bestelediği] savtı tegannî etmeye başladım. el-Me’mûn ve mugannîler ne olduğunu bilmeden dinlediler ve ‘Allûye’ye yöneldiler. el-Me’mûn: “Ey ‘Allûye yaklaş ve tekrar et.” dedi, ben de yedi kez tekrar ettim. Benim son tekrar edişimde [şu sözleri] “يروق ويصفو إن كدرت عليه” [Sözlerin anlamı: “Özlemim, onun için [sevdiğim kişi için] üzüldüğümde sevindiren ve arındıran dostun gölgesinedir.] okuyorken el-Me’mûn bana: “Ey ‘Allûye halifeliği al bana o dostu ver.” dedi.¹⁷⁶³

[Başka bir rivâyette] ‘Allûye şöyle söylemiştir: “İbrâhîm el-Mevsîlî bir gün şöyle söyledi: “Ben bir beste yaptım [صنعت صوتا] ve bu besteyi benden henüz kimse dinlemedi. Ben bu besteyi sana atfetmek, sana hediye etmek istiyorum. Bu sayede besteden senin fayda sağlamanı ve bu bestenin seninle öne çıkmasını istiyorum. Vallahi ben bunu İshâk’a [dahi] yapmadım, bu sana özel bir durum, bunu istediğin gibi sahiplen, kendine mâl et, ben bu besteyi kendime nispet etmeyeceğim, sen de bununla para kazanacaksın.” dedi ve [sözleri şöyle olan besteyi] bana sundu:¹⁷⁶⁴

إذا كان لي شينان يا أم مالك ... فإن لجاري منهما ما تخيرا

Ey Ümmü Mâlik şayet ikinci bir imkanım olsa seçim yapma hakkım olurdu.¹⁷⁶⁵

Ben de besteyi ondan öğrendim ve besteyi sahiplendim. Bunu er-Raşîd ve el-Emîn dönemlerinde suçlanmaktan korkarak uzun zaman gizledim. el-Me’mûn, Horâsân’dan geldiğinde olan oldu.¹⁷⁶⁶

[C. V, s. 13]

¹⁷⁶³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/234-235.

¹⁷⁶⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/235.

¹⁷⁶⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/236.

¹⁷⁶⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/236.

el-Me'mûn, eş-Şemmâsiyye'ye¹⁷⁶⁷ gezinti için gitmişti. Ben de o gün kendi tekneme bindim, onun peşine gittim ve Ali b. Hişâm'ın gemisini gördüm. Kaptandan tekneyi gemiye doğru yaklaştırmasını istedim o da böyle yaptı. İzin istedim ve gemiye bindim. el-Me'mûn cariyelerle birlikte içiyordu, cariyelerine perde çektiirmemişti. Bir beste tegannî ettim ve el-Me'mûn bunda çok hoşlandı ve coşarak: “*Kimin bu beste?*” dedi. Ben de: “*Bu besteyi ben yaptım ve size onu hediye ediyorum, sizden önce bunu kimse dinlemedi.*” dedim. Böylece el-Me'mûn'un hoşnutluğu ve coşkusu daha da artarak câriyeye: “*Bu besteyi ondan [‘Allûye’den] öğren.*” dedi. Ben de câriyeye bu besteyi öğrettim, el-Me'mûn bu duruma sevinip coşarak bana: “*Senin için daha iyisini bulamadığım için bu gemiyi, içindekilerle birlikte sana hediye ediyorum.*” dedi ve başka bir gemiye taşındı. Gemi içindeki hazinesi ve her türlü âletleriyle birlikte teslim edildi. Bu gemiyi yüz elli bin dirheme sattım ve Sâlihiye'deki¹⁷⁶⁸ mülkümü satın aldım.” demiştir.¹⁷⁶⁹

‘Allûye şöyle söylemiştir: “*el-Me'mûn bir gün gezinirken şu beyitleri okudu ve bu beyitleri bir kağıt parçasına el yazısıyla yazdı.*”¹⁷⁷⁰

خرجت إلى صيد الطّباء فصادني ... هناك غزال أدعج العين أحور

Ceyla avına çıkmıştım ki iri / güzel gözlü bir ceylan beni avladı.

غزال كأنّ البدر حلّ جبينه ... وفي خدّه الشعري المنيرة تزهّر

¹⁷⁶⁷ Bağdat'ta bir bölge/mahalle. ed-Dürî, “Bağdat”, 4/429.

¹⁷⁶⁸ Şam'ın bir semti. Cengiz Tomar, “Şam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010), 10/313.

¹⁷⁶⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/236.

¹⁷⁷⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/243.

Öyle bir ceylân ki sanki onun alnında ay parlıyor, yanaklarına gelen parıldayan saçları çiçek açıyor.

فصاد فؤادي إذ رمانى بسهمه ... وسهم غزال الإنس طرف ومحجر

Okunu atıp gönlümü avladı, insanlığın güzelinin oku; gözleri ve göz çukurlarıdır.

فيا من رأى طبيبا يصيد، ومن رأى ... أبا قنص يصطاد قهرا ويقسر

Kim bir ceylanın avlandığını görmüş ve kim bir avcının tuzağa düşürülüp yakalandığını görmüş.¹⁷⁷¹

Ben de ['Allûye] bunu [bu sözleri] tegannî ettim ve el-Me'mûn bana yirmi bin dirhem verilmesini emretti.¹⁷⁷²

1.2.7.1.5.29. Ma'bed el-Yaktînî [معد اليقطينى] Hakkında Bahsedilenler

Ma'bed Medîne müvelledlerinden¹⁷⁷³ biriydi. O, Medînelilerden gınâ öğrenmiş ve kendisini Ali b. Yaktîn'in¹⁷⁷⁴ oğullarından birisi satın almıştır. Irak'ta İshâk'tan ve İbn Câmî'den ve o ikisinin çağdaşlarından gınâ öğrenmiş, er-Raşîd'in hizmetinde bulunmuş, er-Raşîd dışında hiçbir halifenin hizmetinde bulunmamış ve onun döneminde vefat etmiştir.¹⁷⁷⁵

¹⁷⁷¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/243.

¹⁷⁷² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 11/243.

¹⁷⁷³ Müvelledûn: Aslen Arap olmayan, dışarıdan getirilen ya da Araplar arasında doğan ve Arapça eğitim alan yabancı kökenli müslüman köleler. Özdemir, "Müvelledûn", 32/228.

¹⁷⁷⁴ Abbasi halifeleri el-Mehdî, el-Hâdî ve er-Reşîd dönemlerinde önemli görevlerde bulunan Şîî vezir (ö.182/798). Hanifi Şahin, "Şerif el-Murtezâ'nın 'Hükümet Adına Çalışma' Risâlesi", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (01 Haziran 2013), 319.

¹⁷⁷⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 14/330.

Ma‘bed, Bermekîlerin meclisine sıklıkla katılırdı. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, Ma‘bed hakkında, benim de bu konuda bahsetmek istediğim bir hikâye anlatmıştır. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin senedi Muhammed b. Abdullah b. Mâlik el-Huzâî'ye dayanan bu rivâyetine göre o şöyle demiştir:

“Ali b. Yaktîn'in kölesi olan mugannî küçük Ma‘bed¹⁷⁷⁶ bana şöyle söyledi: “Ben Bermekîlerin meclisine katılıyor, onlarla sohbet ediyor ve onların yanından ayrılmıyordum. Bu günlerden birinde birisi evime geldi ve kapımı çaldı. Gulamım [erkek hizmetçim] kapıya çıktı ve sonrasında bana gelip: *“Kapıda yiğit bir delikanlı var yanınıza gelmek için izin istiyor.”* dedi. Ben de ona izin verdim ve yanıma daha güzelini görmediğim bir yüze, daha temizini görmediğim bir elbiseye ve daha güzelini görmediğim bir giyime sahip, üzerinde hastalığın verdiği bir bitkinlik görünen genç bir adam girdi. Genç adam bana: *“Bir süredir sizinle karşılaşmanın hayalini kuruyordum. Benim sizden bir isteğim var.”* dedi. Ben: *“Nedir o?”* dedim. Genç adam üç yüz dînâr çıkardı, önüme koydu ve: *“Ben bunu kabul etmeni ve söyleyeceğim iki beyite bana teganni edeceğim iki beste [لحنا] yapmanı istiyorum.”* dedi. Ben: *“Söyle o iki beyiti.”* dedim ve genç adam bana [şu sözleri] inşâd etti:¹⁷⁷⁷

والله يا طرفى الجانى على بدنى ... لتطفن بدمعى لوعة الحزن

Vallahi ey bedenim üzerindeki canı gözler ya hüznün ateşini gözyaşım söndürecek.

أو لأبوحنّ حتى يحجبوا سكنى ... فلا أراه وقد أدرجت فى كفى

¹⁷⁷⁶ Ma‘bed b. Vehb, Ma‘bed el-Yaktînî'den önce yaşadığı ve daha meşhur olduğu için burada Ma‘bed el-Yaktînî'den “küçük Ma‘bed” olarak bahsedilmiştir.

¹⁷⁷⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 14/330.

Ya da açıkça söyleyeceğim ki yuvamı gizlesinler, kefenime sarılıyken onu görmeyeyim.¹⁷⁷⁸

Ben de bu sözlere iki beste [لحنا] yaptım ve onları ona tegannî ettim. Bunun üzerine genç adam bayıldı, öyle ki öldü zannettim. Sonrasında kendine geldi ve: “*Bir kez daha tekrar et, kurbanın olayım!*” dedi ve canı üzerine yemin ederek Allah için istedi. Ben de: “*Ben senin ölmenden korkuyorum.*” dedim. Genç adam: “*Olur mu öyle şey! Ben buna hasretim.*” dedi ve kabul edinceye kadar bana ısrar etti, en sonunda tekrar ettim. İlkinden daha da şiddetli bir şekilde yıldırım çarpmışa döndü. Öyle ki ruhunu teslim etti zannettim. Kendine geldiğinde dînârları ona uzattım ve önüne koyup: “*Dostum! Al dinarlarını beni bırak. Ben senin ihtiyacını giderdim, istediğini yaptım, senin kanına ortak olmak [ölümüne sebep olmayı] istemiyorum.*” dedim. Genç adam: “*Benim ihtiyacım olan şey dînâr değil, bir bu kadar daha senin olsun.*” dedi ve sonrasında üç yüz dînâr daha çıkardı, önüme koydu ve: “*Besteyi bir kez daha tekrar et, kanım sana helal olsun.*” dedi. Nefsim dînârlara dayanamadı ve şöyle söyledim:¹⁷⁷⁹

[C. V, s. 15]

“*Hayır, vallahi bunun on katını dahi versen olmaz, ancak şu üç şartı yerine getirirsen olur.*” dedim. Genç adam: “*Nedir onlar?*” dedi. Ben de: “*Onlardan ilki benim yanımda kalman ve yemeğimden yemendir. İkincisi kalbini tedavi edecek ve seni sakinleştirecek birkaç kadeh şarap içmendir. Üçüncüsü ise bana hikâyeni anlatmandır.*” dedim. Genç adam: “*İstediğini yapacağım.*” dedi. Ben dinarları aldım, yemek istedim ancak o mazeret belirterek yemek istemedi. Sonrasında şarap istedim ve o birkaç kadeh içti. Ona onun [önceki okuduğum şiirin] benzeri olan başka bir şiiri tegannî ettim, o içiyor ve ağlıyordu. Sonrasında genç adam: “*Şart yerine geldi, Allah seni korusun.*” dedi. Ben de onun

¹⁷⁷⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 14/330.

¹⁷⁷⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 14/330-331.

bestesini tegannî ettim. Ağlaması daha da şiddetlendi ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya, feryat etmeye başladı. O tutulmasının [duygu dolu halinin] hafiflemeye başladığını ve şarabın kalbine tesirini görünce ona besteyi çok kez tekrar ettim. Sonrasında: “*Bana sana olanları anlat.*” dedim. Genç adam: “*Ben Medîne ehlinde bir adamım. Medîne’nin dışında mesirelik bir alanda gezintiye çıkmıştım. Yoğun yağışların oluşturduğu sel ile oluşan bir akarsuyun yanında bulunan akranlarım beni de [aralarına] aldılar. Oraya bizim gibi gelen kızlar gördük. Onlarda yakınımızdaki bir kayalığa oturdular. O kızlar arasında birini gördüm ki sanki üzeri çiy kaplı bir fidan gibiydi. Onun gözlerine bakan kimse, başka birisi tarafından fark edilmedikçe bakışlarını ondan çevirmez. Biz ayrılana kadar onlara baktık, onlar da bize baktı. Onlar oradan ayrılınca biz de oradan ayrıldık ancak kalbimde iyileşmesi zaman alacak bir yara kaldı. Eve bitkin bir halde döndüm. Ertesi gün akarsu kenarına gittim ancak orada kimse yoktu. Ne o kızı ne de onun arkadaşlarını görebildim. Sonrasında Medîne’nin sokaklarında, çarşılarında onu aradım. Sanki yer yarıldı da içine girdi, ne ona ne de onun bir izine rastladım. Öyle bir hastalığa yakalandım ki ailem benden ümidi kesti. [Böyle bir dönemdeyken] Süt annem çıkageldi, benim durumumu öğrendi ve bana bu durumu saklı tutacağına, kızı olan sevgim için çaba sarfedeceğine dair söz verdi. Ben de ona [kıza aşık olma] hikâyemi anlattım. Süt annem: “Tasalanma, bu günler bahar günleri ve bu sene bereketli, verimli bir sene. Yağmursuz kalmazsın yine o nehir dolar, sen oraya gidince eğer kadınlar da oraya gelecek olursa ben de seninle gelirim. Onlar oraya geldiklerinde o kızı görünce onu takip ederim ve yerini öğrenirim. Sonrasında da sizin aranızı bulur, evlenmeniz için elimden geleni yaparım.” dedi. Bu sözlerle birlikte sanki ruhum rahatladı, güçlendi ve sakinleşti. Güçlendim ve isteğim arttı, tekrar kendime geldim. Az bir zaman sonra yağmur yağdı ve yine sel oldu ve nehir meydana geldi.¹⁷⁸⁰*

¹⁷⁸⁰ el-İsfahânî, el-Eğânî, 14/331.

İnsanlar [pikniklik alana] çıktılar, ben de arkadaşlarımla birlikte gittim. İlk sefer oturduğumuz yere oturduk kadınlar da tam bizim hizamızdaydılar. Süt anneme başımla işaret ettim, o da oturdu. Ben arkadaşlarıma yönelip şöyle söyledim: “[Şu şiiri] Söyleyen ne güzel söylemiş.”¹⁷⁸¹

رمتنى بسهم أقصد القلب وانثنت ... وقد غادرت جرحا به وندوبا

Kalbimi nişan alarak bir ok attı ve hedefi vurdu, onda bir yara ve iz bıraktı.¹⁷⁸²

O [kız] da arkadaşlarına yönelerek: “Söyleyen vallahi ne güzel söylemiş, ancak ona cevabını veren daha güzel söylemiş.”¹⁷⁸³

بنا مثل ما تشكو فصبرا لعلنا ... نرى فرجا يشفى السقام قريبا

Biz de sizin şikâyet ettiğiniz gibiyiz ancak sabırlı olun, umarız ki bu hastalığı iyileştirecek bir kurtuluşu yakında görürüz.¹⁷⁸⁴

[Bu sözlerin karşısında ben] kendimi ve onu ifşa etmekten / ele vermekten korkarak cevap vermeden sessiz kaldım [ancak] kızın ne demek isteğini de anladım. Sonrasında insanlar dağıldılar, biz de oradan ayrıldık, süt annem kızı evinin yerini öğreninceye kadar takip etti. Sonrasında benim elimden tutup ona götürdü, ona ulaşana kadar durmadık. Kızla görüştük, karşılıklı birbirimizi -yanımızda birileri olmak kaydıyla- ziyaret ettik. Öyle ki benim sözüm [okuduğum şiir] ve onun [benim şiirime cevaben söylediği] sözü halk arasında yayıldı ve aramızda olan bitenler duyuldu. Ailesi onu tutsak etti ve kapıları kapattılar. Onunla görüşebilmek için çabalamaya devam ettim ancak buna güç

¹⁷⁸¹ el-İsfahânî, el-Eğānî, 14/331.

¹⁷⁸² el-İsfahânî, el-Eğānî, 14/331.

¹⁷⁸³ el-İsfahânî, el-Eğānî, 14/331.

¹⁷⁸⁴ el-İsfahânî, el-Eğānî, 14/331.

yetiremedim. Bu durumu, başıma gelenleri babama bildirdim ve beni onunla evlendirmesini istedim. Babam ve ailemizin büyükleri kızın babasına gittiler ve kızı istediler. Ancak kızın babası: “Eğer bu gelişiniz, bu kusurlar ifşa olmadan / duyulmadan önce olsaydı talebinize yardımcı olurdum, ancak bu kusurlar ifşa oldu ve ben oğlunuzu kızım ile evlendirerek insanların sözlerini haklı çıkarmak istemem.” dedi. Kızdan ve kendimden ümidi keserek oradan ayrıldım. [İşte benim hikâyem budur.]” dedi.¹⁷⁸⁵

Ma‘bed şöyle devam etti:

“Ondan yakınım a oturmasını istedim ve aramızda bir dostluk / yakınlık meydana geldi. Bir zaman sonra Ca‘fer b. Yahyâ¹⁷⁸⁶ bir meclis kurdu ve ona geldim. Ona tegannî ettiğim ilk beste, genç adamın şiiri üzerine yapmış olduğum bestemdi. Ca‘fer b. Yahyâ içerek bu besteye coştukça coştı ve: “*Vay canına! Bu bestenin sözleri kime ait?*” diye sordu, ben de ona söyledim. Ca‘fer b. Yahyâ, genç adamın derhal getirilmesini emretti. [Genç adam gelince] Cafer b. Yahyâ ona sözleri tekrar etmesini istedi, o da tekrar etti. Ca‘fer b. Yahyâ: “*Seni o kızla evlendirene kadar bunun sorumluluğu bendedir.*” dedi. Genç adam neşelendi ve sabahlayana kadar o gece yanımızda kaldı. Ertesi gün Ca‘fer, er-Raşîd’e gitti ve durumu anlattı. er-Raşîd bu duruma şaşırdı ve hep birlikte bizim getirilmemizi emretti ve onun yanına getirildik. Bana besteye tegannî etmemi emretti,¹⁷⁸⁷

[C. V, s. 17]

ben de ona tegannî ettim. er-Raşîd bunun üzerine içiyorken genç delikanlının sözlerini dinledi ve hemen o anda Hicâz vâlisine o adamın, kızının ve tüm ailesinin kendi huzuruna getirilmesini emretti. Çok zaman geçmeden getirildiler. er-Raşîd, kızın babasının

¹⁷⁸⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 14/331-332.

¹⁷⁸⁶ Ebü'l-Fazl Ca‘fer b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 187/803): Abbâsîler’in önde gelen devlet adamlarından. Yıldız, “Ca‘fer b. Yahyâ el-Bermekî”, 7/4.

¹⁷⁸⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 14/332.

getirilmesini emretti ve adam getirildi. er-Raşîd genç adam için adamdan kızını istedi ve bu karşı çıkmaması için kendisinden söz aldı. Adam da er-Raşîd'in isteğini kabul etti ve kızını genç adamla evlendirdi. er-Raşîd adama [kızın babasına] bin dinar çeyiz için, bin dinar da yol masrafları için verdirdi. Ayrıca er-Raşîd genç adama, bana ve Ca'fer'e de biner dînâr verilmesini emretti. Medîne'li [genç adam] bundan sonra artık Ca'fer'in nedîmlerinden [hizmetlilerinden / ahbablarından] biri oldu.¹⁷⁸⁸

1.2.7.1.5.30. Muhammed ez-Zef [الزَّف محمد]¹⁷⁸⁹ Hakkında Bahsedilenler

O Temîmoğulları'nın mevlâsı / kölesi olan Muhammed b. 'Amr'dır, Kûfe'de doğmuş ve büyümüştür. ez-Zef [hızlı, süratli] lakabı ile öne çıkmıştır. O bir mugannî [hanende], sazende [ضارب] ve iyi bir icrâcî [doğru şekilde eser icrâ eden] [الصَّنعة صالح] ve nükteli hikâyeleri olan bir kimseydi. O Allah'ın yarattıkları arasında bir gınâyı en hızlı öğrenip en doğru şekilde eda edeniydi ve en zekileriydi. O bir besteyi iki ya da üç kez dinleyip o besteyi eda ettiğinde, onun icrâsıyla dinlediği icrâ arasında hiçbir fark bulunamazdı. O, İbn Câmî'nin ekolünü benimsemesine rağmen [İbn Câmî' taraftarı olmasına rağmen], İbrâhîm el-Mevsîlî ve onun oğlu İshâk'a da muhabbet besliyordu. [Çünkü] O ikisi [İbrâhîm el-Mevsîlî ve oğlu İshâk] Muhammed ez-Zef'i yükseltip [geliştirip] öne çıkardılar ve halîfelerle yakınlık kurmasını sağladılar. Muhammed ez-Zef sarhoşken huzursuzluk / kavga çıkarırdı. O, bir defasında er-Raşîd'in önünde böyle bir

¹⁷⁸⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 14/332.

¹⁷⁸⁹ Nüveyrî'nin “الرف محمد” “Muhammed er-Ref” şeklinde aktardığı ismi el-İsfahânî “الزَّف محمد” “Muhammed ez-Zef” şeklinde aktarmıştır. el-İsfahânî'nin ifade ettiği “ez-Zef” lakabı “hızlı olmak, süratli olmak” manalarına gelmektedir ki bu anlamı itibarıyla bu lakab bahsi geçen muganni için uygun olmaktadır çünkü metnin devamında anlatıldığı üzere Muhammed ez-Zef'in yeni duyduğu bir gınâyı çok hızlı bir şekilde öğrendiği, 2-3 kez dinledikten sonra eseri aynen icra edebildiği ifade edilmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 14/378.

huzursuzluk çıkarınca er-Raşîd onun huzurundan çıkarılmasını ve yanına girişinin yasaklanmasını emretti, onu uzak tuttu ve unuttu. Ebû'l-Ferec: “*Hesabıma göre Muhammed ez-Zeğ, er-Raşîd ya da el-Emîn'in halifelikleri döneminde ölmüştür.*” demiştir.¹⁷⁹⁰

Onun gınâ öğrenmedeki yeteneği ve [dinlediği eseri] hızlıca aklında tutabilmesi ile ilgili olarak Hammâd b. İshâk [b. İbrâhîm], babasının [İshâk el-Mevsılî'nin] şöyle söylediğini aktarmıştır:

“Bir gün İbn Câmî‘, er-Raşîd’in huzurunda uzunca [şu sözleri] tegannî etti:¹⁷⁹¹

بالمطل الوعد يتبع عدات كذوب ... الوصل عن جبان هجرى على جسر

Bırakıp gitmek için cesur, kavuşmak için korkak, sayısız vaatlere uymada bahane üreten bir yalancı.

بالهزل ذاك فى الجدّ يشوب لأخرى ... مؤخر الوصال فى رجل مقدّم

Bir ayağı kavuşmaya gidiyor, diğeri geriye, ciddi mi yoksa şaka mı yapıyor birbirine karışıyor.¹⁷⁹²

[C. V, s. 18]

البخل إلى مال عطفاه وجاذبنى ... دنا قد قلت إذا حتى بنا يهيم

Bizi öyle üzüyor ki tam bize yakınlaştı diyorum kibirlenerek pintilik ediyor.

بالبذل ضنّ كلما حرصا وأزداد ... صبوة زدت كلما امتناعا يزيد

¹⁷⁹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 14/378.

¹⁷⁹¹ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 14/378.

¹⁷⁹² el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 14/378.

Özlem arttıkça çekingenlik artıyor, pintilik ettikçe istek artıyor.¹⁷⁹³

Bunu istediği gibi en iyi ve güzel şekilde tegannî etti. Ben Muhammed ez-Zef'e göz kırptım ve ne istediğimi anladı.¹⁷⁹⁴ er-Raşîd, İbn Câmî'in tegannî ettiği besteyi beğendi ve onun beraberinde içerek iki ya da üç kez besteyi tekrar ettirdi. Sonrasında ben namaz için kalktım, ez-Zef'e göz kırptım o da geldi. Muharik, 'Allûye ve 'Akîd'e [عقيد]¹⁷⁹⁵ de işaret ettim onlar da geldiler. ez-Zef'e besteyi tekrar etmesini istedim o da tekrar etti, sanki anlatır gibi durmadan diğerlerine onlar tegannî edebilene kadar tekrar etmeye devam etti. Sonrasında meclise geri döndüm ve sıra bana geldiğinde ilk olarak o besteyi tegannî ettim. İbn Câmî' bana yandan keskin bir bakış attı. er-Raşîd bana yönelip: “*Bu besteyi sen mi naklettin?*” dedi, ben de: “*Evet efendim.*” dedim. İbn Câmî: “*Vallahi yalan, onu şimdi benden başkasından öğrenmiş olamaz.*” dedi.¹⁷⁹⁶

Ben de: “*Bu besteyi ben çok eskiden nakletmiştim. Burada olan herkes onu benden öğrenmiştir.*” dedim ve topluluğa dönerek: “*Tegannî edin besteyi.*” dedim. Önce 'Allûye, sonra Akîd, sonrasında da Muhârik tegannî etti. İbn Câmî' yerinden sıçrayarak er-Raşîd'in önüne oturdu ve bu lahni / besteyi üç gecedir kendisinin yaptığına ve bundan önce bu besteyi dinlemediğine dair kendi hayatı üzerine, hanımıyla boş olması üzerine yemin etti. er-Raşîd bana yönelerek: “*Hatırım için bana doğruyu söyle.*” dedi, ben de

¹⁷⁹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 14/378.

¹⁷⁹⁴ Burada rivâyeti anlatan İshâk b. İbrâhîm, Muhammed ez-Zef'in yeni bir besteyi hızlıca öğrenebilmesi yeteneğinden faydalanmak için ez-Zef'e gözüyle işaret etmiş ve ona “*Bu eseri dikkatli dinle, hemen öğren.*” demek istemiştir.

¹⁷⁹⁵ Salih b. Harun el Haşimi'nin kölesi Akîd. Öncel, *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib'in Kemâlû Edebi'l-Ginâ Adlı Eseri*, 177.

¹⁷⁹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 14/378.

doğruyu söyledim. er-Raşîd gülmeye başladı ve alkışlayarak: “*Her şeyin bir illeti / kusuru vardır, İbn Câmî ‘in illeti ez-Zef’ tir.*” dedi.¹⁷⁹⁷

İshâk b. İbrâhîm şöyle demiştir:

“Muhammed ez-Zef, Yüce Allah’ın kullarından en çok gınâ aktaranıydı ve dinlediğini öğrenmede en hızlısıydı. Bu husus onun için hiç zahmet gerektirmezdi. O, bir besteyi bir kez dinlediğinde onu hemen öğrenirdi. O yanımızdayken onunla başımız dertteydi. Bizden herhangi birimiz bir beste / savt tegannî etse ve o besteyi tegannî eden kişiden o kişinin bir dostu veya düşmanı besteyi öğretmesini istese, tegannî eden ise bu besteyi vermek istemeyip buna engel olsa, o besteyi [öğrenmek] isteyen kişi [hemen] Muhammed ez-Zef’ten bu besteyi öğrenmesini isterdi. Muhammed ez-Zef, o besteyi bir kez dinleyip kendisinden bu besteyi isteyen kişiye bunu sunardı. Babam ona iyilik ve lütufta bulunur, kendisine ulaşan her hediyeden¹⁷⁹⁸

[C. V, s. 19]

onu da faydalandırırdı. Muhammed ez-Zef, mugannîler [mûsikîşinaslar] arasında özellikle pintiliği yüzünden İbn Câmî’nin peşini bırakmıyordu. İbn Câmî’ onun yanında ağzını açmazdı, çünkü ne zaman bir beste okusa Muhammed ez-Zef ona göz koyar, onu [öğrenip] aktarabilene kadar dinlerdi. İbn Câmî’de aşırı bir cimrilik vardı ve bu sebeple iyilik ve yardımda bulunmazdı.”¹⁷⁹⁹

¹⁷⁹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 14/379.

¹⁷⁹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 14/379.

¹⁷⁹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 14/379.

Ebu'l-Ferec el-İsfahânî bu rivâyeti benzer şekilde ancak ez-Zef'in İbn Câmî'den besteyi bir kez dinleyerek öğrendiği ve [sonrasında] İshâk'a sunduğu, İshâk'ın da ez-Zef'ten üç sefer dinleyerek öğrendiği şekliyle de aktarmıştır.¹⁸⁰⁰

Hammâd: “ez-Zef'in az sayıda bestesi vardır.” demiş ve onun bestelerinden aktarmıştır.¹⁸⁰¹

1.2.7.1.531. Muhammed b. el-Eş'as¹⁸⁰² [محمد بن الأشعث] Hakkında Bahsedilenler

Ebü'l-Ferec şöyle demiştir:

“Muhammed b. el-Eş'as Kureşy'in Zührî koluna mensup olup katipti. O, Kûfe ehlinin gençlerinden ve zariflerinden / seçkin kimselerinden biridir. O şiir söyler ve onunla tegannî ederdi. Onun sözlerinden / şiirlerinden biri İbn Râmîn'in [câriyesi] Sellâme ez-Zerkâ' [Ela Gözlü Zerkâ']¹⁸⁰³ hakkındadır.¹⁸⁰⁴

والأبد الدهر طوال يقيم صدع ... كبدى فى الزرقاء لسلامة أمسى

Akşamleyin Sellame ez-Zerka yüzünden ciğerimde sonsuza kadar sürecek bir yara oluştu.

¹⁸⁰⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 14/379.

¹⁸⁰¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 14/380.

¹⁸⁰² Muhammed b. el-Eş'as'ın Halîfe Mansûr'un ordu komutanlarından biri olduğu ifade edilmiştir. Sadık Armutlu, “Derî Farsçasında Gazelin Oluşumu, Felsefesi: Bu Gazeldeki Aşk Söylemi ve Güzellik Unsurlarının Kaynağı Olarak Hadarî ve Uzrî Gazel”, *Doğu Esintileri* 1 (01 Mart 2014), 76.

¹⁸⁰³ Kûfeli cariye tüccarı İbn Râmîn'in eşsiz güzellikteki cariyelerinden biri olan ve adı “ela gözlü Zerkâ” anlamına gelen Sellâme ez-Zerkâ (ö. 745) tanınmış şarkıcı cariyelerden biridir. Armutlu, “Derî Farsçasında Gazelin Oluşumu, Felsefesi: Bu Gazeldeki Aşk Söylemi ve Güzellik Unsurlarının Kaynağı Olarak Hadarî ve Uzrî Gazel”, 76.

¹⁸⁰⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/41.

الكبد فى الحبّ صدع يشعب وكيف ... يشعبه القوم صنّاع يستطيع لا

Toplunun hünerli sanatk rları onu [yüreğimi] incitemezken, nasıl da aşkın yarası ciğeri deldi.

والكمد الأسقام من الصدوع تلك ... انصدعت حبّها من التى بوصل إلّا

Ancak onun aşkına kavuşabilmedir bu yaraları açan ve kederi açığa çıkaran.¹⁸⁰⁵

O, İbn R m n'den ve onun c riyesi Sell me ez-Zerk 'dan ayrı durmamış ve bunu duymayan kalmamıştır. Muhammed el-Eş as'ın kavmi, onun bu yaptığını kınamış ancak o, kavminin sözlerini  nemsememiştir. O ve kavmi arasındaki bu durum [sürtüşme] devam edip gelmiştir. Bu durum İbn R m n'in evinde hoş olmayan bazı şeyler görene kadar devam etmiştir. [Sonrasında] ' s  b. M s 'nın¹⁸⁰⁶ mevlası / kölesi Zurayk b. Men h'in c riyesi Sah ka'ya [سحیقة]¹⁸⁰⁷ sevgi beslemiştir. Zurayk yaşlı, cömert ve asil bir kişiydi, onu K fe ehlinden yaşayan herkes tanırdı. Muhammed b. el-Eş as'ın İbn R m n'in evine devamlı geldiğı gibi, onun [Zurayk'ın] evine de Abd lgaff r el- cl 'nin oğullarından bir adam devamlı geliyordu, Zurayk'ın yanından ayrılmıyordu. Bu durum hakkında Muhammed b. el-Eş as şöyle söylemiştir:¹⁸⁰⁸

[C. V, s. 20]

منبيح ابن سحیقة هوای فى ... بالتصريح بحت رامین یابن

¹⁸⁰⁵ el- sfah n , *el-Eğ n *, 15/40.

¹⁸⁰⁶ Eb  M s  el-Murtaz   s  b. M s  b. Muhammed el-H şim  ( . 167/783): Abb s  h nedanına mensup vali ve kumandan, veliaht. Abd lm n'im M cid, " s  b. M s ", *Türkiye Diyanet Vakfı  sl m Ansiklopedisi* ( stanbul, 2000), 22/482.

¹⁸⁰⁷ Metnin devamında aktarılan şiirden anlaşıldığı üzere Sah ka aynı zamanda bir kaynedir. en-N veyr , *Nih yet 'l-Ereb f  F n ni'l-Edeb*, 2002, 5/20.

¹⁸⁰⁸ el- sfah n , *el-Eğ n *, 15/42-43.

Ey İbn Râmîn, İbn Menîh'in Sahîka'sına özlemimi açıkça ifade ediyorum

الصريح اللباب من وندیم ... کریم ومولی عفة قینه

O iffetli bir kayne, kıymetli bir köle, dürüst zeki bir hizmetkardır.

الزبيح بالفعال الحمد يشتري ... أريحى مهذب ربعى

Orta boylu, terbiyeli, güzel ahlakıyla, cömert tavırlarıyla övgü alır.

نجيح وعيش لذة من فس ... الآن تشتهى ما كل فى منه نحن

Keyifli ve doğru bir yaşam için istediğimiz her şeyi biz onda buluruz,

المليح الغزال من وغناء ... ذراها فى هاشم من قوم عند

Hâşim'in kavminin önde gelenlerinin yanında ve zarîf gazellerde.

قبيح أمر كل من أمنا قد ... مقيم نعيم وفى سرور فى

Mutlulukta ve kalıcı refahta, her türlü kötü şeyden güvende oluruz.

وروحى نفسى ذات عن سال غير ... إنى سلوناك كما عنا فاسل

O halde bizim senden istediğimiz gibi sen de bizden iste; ben kendi nefsim ve ruhum için istemem.

نصيحي فيه عصيت مما يعت ... ض قد كنت ما كل منك حافظ

Nasihatlerimizi dinlemediğin için kaybettiğin şeylerden kendini korudu.

ممنوح لمنيتى بودر ... الده لك منى حييت ما فالقلى

Yaşadığım sürece sonsuza kadar benden senin için nefret etmesi kabul olan dileğimin karşılığıdır.

والتسبيح الصلاة بطولى ... الح مسجد فالزمن رامين يابن

Ey İbn Râmîn namazı ve tesbîhi uzatarak mescidi canlandırmak gerekir.¹⁸⁰⁹

Bu beyitleri aktaran Ömer b. Nevfel şöyle söylemiştir:

İbn Râmîn, İbnu'l-Eş'as ile barışmak için Kûfe'de aracılık yaptırmadığı hiçbir önde gelen kimseyi bırakmadı, ancak o İbn Râmîn'e razı göstermeyip onun ziyaretini kabul etmedi. [Bu kez de] Cehvânî [olarak bilinen] Muhammed b. Bişr b. Cehvân el-Esedî ona [İbnu'l-Eş'as'a] geldi. Cevhânî o dönemde Kûfe'deydi ve İbnu'l-Eş'as ile konuştu. İbnu'l-Eş'as tekrar İbn Râmîn'i ziyaretine etti. İbnu'l-Eş'as Zurayk'ın evine gitmeyi de bırakmadı. İbnu'l-Eş'as, Sahîkâ hakkında şöyle [övgü dolu sözler] söylemiştir:¹⁸¹⁰

سَحِيقَةُ أَنْتِ وَاحِدَةُ الْقِيَانِ ... فَمَا لَكَ مِثْلَهُ فِيهِنَّ ثَانِي

Sahîka, sen bir benzeri, ikincisi olmayan bir kaynesin [kadın mûsikîşinâssın]

فَضَلْتُ عَلَى الْقِيَانِ بِفَضْلِ حَذَقٍ ... فَحَزَزْتُ عَلَى الْمَدَى قَصَبَ الرَّهَانِ

Kaynelere maharetinle üstün geldin ve açık ara ödülü kazandın.

سَجَدْنَا لَكَ الْقِيَانِ مَكْفَرَاتٍ ... كَمَا سَجَدَ الْمَجُوسُ لِمَرْزَبَانَ

Kayneler küfre düşerek sana secde ettiler tıpkı mecûsîlerin önderlerine secde ettiği gibi.

وَلَا سِيْمَا إِذَا غَنَّتْ بِصَوْتٍ ... وَحَزَزْتَ الْمَثَالَثَ وَالْمَثَانِي

¹⁸⁰⁹ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 15/43.

¹⁸¹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 15/43.

Özellikle yüksek sesle savt tegannî ediyor ve mesâlîs¹⁸¹¹ ve mesânî'yi¹⁸¹² hareket ettiriyorsa.

شربت الخمر حتى خلت أنى ... أبو قابوس أو عبد المدان

Kendimi Ebû Kâbûs ya da Abdülmedân zannedinceye kadar içtim.

فإعمال اليسار على الملاوى ... ومن يملك ترجمة البيان

Sol eliyle melâvî'yi¹⁸¹³ [udun burgularını] işliyor ve sağ eliyle ifadeleri açığa vuruyor.¹⁸¹⁴

[C. V, s. 21]

Muhammed b. el-Eş'as'ın tegannî ettiği savtları vardır. Onlardan biri şöyledir:

حمامه سجت ما وسلمت ... أمامه يا بلادك رحبت

Memleketin hoş olsun ey Umâme ve bir güvercin öttüğü sürece sen de esen kal.

غمامه السقيا الى حنّت ... كلما ديارك وسقى

¹⁸¹¹ Mesles (مثلت): Kadim udda bamdan sonra gelen yani üstten ikinci teldir. Kelime anlamı Arapçada üçlü demektir. Kindî, bam telinden sonra en kalın tel olan ve hemen bu telin altında bulunan mesles telinin üç kat bağırıktan yapıldığını ve renginin de beyaz olduğunu ifade etmiştir. Üç kat bağırıktan yapılması sebebiyle, üçlü manasına gelen mesles ismi ile anılmıştır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 128.

¹⁸¹² Mesnâ (مثنى): Arapçada ikili demektir. Eski udlarda üstten üçüncü tel olarak kabul edilir. Kindî kırmızı olduğunu ifade ettiği bu telin iki kat ibrişimin (kalınca bükülmüş ipek iplik) bükülmesi ile elde edildiğini belirtir. İsmi, iki kat ibrişimden meydana gelmesinden almıştır. Eski Arap mûsikîsinde “ellezî yelîh” ismi ile bilinir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 128.

¹⁸¹³ Melvâ (ملوى): Sazlarda teli tutmaya ve akort etmeye yarayan burgu manasında Arapçada kullanılan bir terimdir. Çoğulu melâvî (ملأوى) şeklinde kullanılır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 127.

¹⁸¹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/43-44.

Memleketin her suyu arzuladığında bulutlar onu sulasın.

الكرامه لك أحبّ شفق ... أقصيتني وإنّني

Beni dışlasanız bile ben şefkatliyim ve sizin iyiliğini isterim.

القيامه حتى مفروضة ... طاعة أمورك وأرى

Ben sana olan sadakati / bağlılığı kıyamete kadar farz / gerekli görüyorum.¹⁸¹⁵

Muhammed b. el-Eş‘as’ın bunun dışında da savtları vardır.

1.2.7.1.5.32. ‘Amr b. Bâne [عمرو بن بانه] Hakkında Bahsedilenler

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî şöyle söylemiştir: O Sakîf kabilesinin mevlası / kölesi ‘Amr b. Muhammed b. Süleyman b. Râşid’dir. Babası divanda görevli önde gelen katiplerdendi, kendisi ise [Bâne nisbesiyle] annesine nispet edilmişti. İyi bir mugannî [mûsikîşinas], iyi şiirleri olan bir şair ve orta seviye besteleri olan bir bestekardı, irticâlen icrâ yapardı.¹⁸¹⁶

Onun şarkılar hakkındaki kitabı temel kaynaklardan biridir. Gınâ hususunda İbrâhîm b. el-Mehdî’nin yolunu takip etmiş, İshâk’a karşı çıkmış ve onun aleyhine şiddetli bir tarafgirlikte bulunmuş, İshâk’la karşı karşıya gelmiştir. O alaca hastalığına rağmen, halifelerin sayılı hizmetkarlarından ve mugannîlerinden biri olmuştur. Onun hakkında bir şair şöyle söylemiştir:¹⁸¹⁷

جافيه تسلية فسلم ... بي مرّ وقد لعمرؤ أقول

¹⁸¹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/50.

¹⁸¹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/178.

¹⁸¹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/178.

Yanımdan geçerken kabaca / soğuk bir şekilde selam veren ‘Amr’a derim ki:

بالعافية الله فضل عققد ... الغنا بفضل فضلك لنن

Onlar gınâdaki üstünlüğün için seni tercih ediyorlarsa, beni de Allah sağlık afiyetle üstün kılmıştır.¹⁸¹⁸

Ahmed b. Hamdûn şöyle söylemiştir:

“‘Amr, kendisinden gınâ öğrendiği kişileri çok güzel taklit ederdi. Hatta ‘Amr’ı dinleyip onu görmeyen bir kimse [tegannî eden kişinin ‘Amr’ın gınâyı] kendisinden öğrendiği kişi sanırdı. Onun [gınâ] öğrettiği kişiler şanslıydı, çünkü kime [gınâ] öğrettiyse o önde gelen seçkin kimselerden olmuşlardır.¹⁸¹⁹

Onun halîfelerle birlikte ve onların kendisine hediyeler vermesi hakkında hikâyeler vardır, o halîfelerden biri el-Mütevekkil Alellah’tır.¹⁸²⁰ Allah ona rahmet eylesin.

[C. V, s. 22]

1.2.7.1.5.33. Abdullah b. el-‘Abbâs er-Rebî‘î [عبد الله بن العباس الربيعي] Hakkında Bahsedilenler

O, Ebû’l-‘Abbâs Abdullah b. el-‘Abbâs b. el-Fazl b. er-Rebî‘î’dir. Ailesinin iddia ettiğine göre [Abdullah’ın dedesinin babası olan] er-Rebî‘î,¹⁸²¹ Yûnus b. Ebî Ferve’nin

¹⁸¹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/178.

¹⁸¹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/178.

¹⁸²⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/182.

¹⁸²¹ Ebû’l-Fazl er-Rebî‘î b. Yûnus b. Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Ferve (ö. 169/785 [?]); Abbâsî veziri.

Ahmet Ağırakça, “Rebî‘ b. Yûnus”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2007), 34/497.

oğludur. Ebû Fervec'nin ailesi ise bunu yalanlamış ve onun Yunus tarafından kimsesiz halde bulunduğunu, Yûnus'un onun sorumluluğunu üstlendiğini, er-Rebî'in el-Mansûr'a hizmet ettiği dönemde [kendisini] Yûnus'a nispet ettiğini iddia etmişlerdir.¹⁸²²

Ebû'l-Fervec el-İsfahânî: “O [Abdullah] *doğuştan şâir, iyi bir mugannî* [mûsikîşinas] *ve ender güzel eserleri olan biriydi. O, İslamiyet döneminde Kenkele*¹⁸²³ *ile tegannî eden ilk kişidir.*”¹⁸²⁴ demiştir.

Ebû'l-Fervec'in senedi [Abdullah] er-Rebî'ye ulaşan rivâyetine göre er-Rebî' gınâya girişinin [mûsikî ile ilgilenmeye başlamasının] sebebini şöyle açıklamıştır:

“Ben tegannîye ve bunu öğrenmeye halam Rukiyye bint el-Fazl b. er-Rebî'in cariyesi sebebiyle başladım. Ben bende olanın [câriyeye olan sevgimin] açığa çıkmasından korkarak o cariyeye yanyana olmaya, birlikte oturmaya cesâret edemiyordum. Bu [ona olan sevgimin açığa çıkması] benim ondan uzaklaştırılmama sebep olurdu. Ben de halama gınâ öğrenmek istediğimi ve bunu dedemden gizlemesini söyledim. Dedem ve halam bana çok hassas davranıyorlar ve bana sonsuz sınırsız bir sevgi besliyorlardı. Çünkü babam, dedem el-Fazl [b. er-Rebî'] hayattayken vefat etmiştir. [Bu isteğim karşısında] halam: “*Ey oğulcuğum, senin bunu istemene sebep olan nedir?*” dedi. Ben: “*Şehvet kalbime üstün geldi* [canım istiyor], *eğer bunu bana yasak edersen kederken ölürüm.*” dedim. Benim gınâda doğuştan bir yeteneğim vardı. Halam bana: “*Sen neyi seçeceğini bilirsin, Vallahi ben seni hiçbir şeyden men etmek istemem. Ancak ben*

¹⁸²² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/146.

¹⁸²³ Kenkele (الكنكة): Uda benzeyen tek telli eski bir Hint çalgısı. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 107. Kenkele, tek telli bir Hint çalgısıdır. Tel uzunca bir kabak üzerine gerilir ve ud gibi kabul edilir. Sevinç, *İbnü't-Tahhân'ın Hâvî'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn Adlı Mûsikî Eseri (Tahkik ve İnceleme)*, 550.

¹⁸²⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/146-147.

senin bunda ustalaşarak meşhur olmanı ve bunun da babanla dedeni küçük düşürmesinden endişe ediyorum.” dedi. Ben de: “Bunun için korkma, ben ondan almam gereken ölçüyü biliyorum.” dedim.¹⁸²⁵

Gınâ bahanesiyle sevdiğim câriyenin yanından ayrılmadım. Ondan ve onun arkadaşlarından [gınâ] öğrendim ve en sonunda ustalık bakımından hepsinden iyi hale geldim, câriye de bunu onayladı. Cârîyeden öğreneceğimi öğrendim ve dedemin meclislerine devam ettim. Sonrasında İshâk’ın, İbn Câmî’in, Zübeyr b. Dehmân’ın ve diğerlerinin geçtiği ne eser [savt] varsa hepsini öğrendim. Ben hızlı bir şekilde öğrenirdim, iki ya da üç sefer dinlediğimde¹⁸²⁶

[C. V, s. 23]

doğru bir şekilde öğrenirdim. Kendimde beste yapımı [الصناعة] konusunda bir güç hissettim ve ilk savtı el-Arcî’nin¹⁸²⁷ şu şiiri üzerine besteledim:¹⁸²⁸

مهلهلا بردا الخدين على وأدنت ... وجهها حرّ عن الخزّ كساء أماطت

Yüzündeki peçeyi kaldırdı ve yanaklarına soğukluk değdi.¹⁸²⁹

Sonra şunu besteledim:

فالجرف فالعقيق فالمنحنى ... شرف خلّة بعد من أفر

¹⁸²⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/147.

¹⁸²⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/147.

¹⁸²⁷ Abdullah b. Ömer el-Arcî: Soyu Hz. Osmân’a dayanan ve eşraf kadınlarına sataşan gazelleri sebebiyle hapiste ölen şair. İsmail Durmuş, “Şiir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010), 39/149.

¹⁸²⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/147.

¹⁸²⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/147.

O güzelin ardından Şeref, Münhanâ, Akîk, Cürûf kimsesiz kaldı.¹⁸³⁰

Bu ikisini hoşlandığım câriyeye sundum ve hangisinin daha iyi olduğunu sordum. Câriye: “*Şu şundan daha iyidir demem câiz olmaz* [ikisi de çok güzel].” dedi. [Bir zaman sonra] el-Hâris b. Büshunner’in [الحارث بن بُسْهَنَّار] ve onun babasının¹⁸³¹ câriyeleri bizim evimize geldiler. O câriyeler halamın ve dedemin câriyelerine besteler öğretiler,¹⁸³² aynı şekilde onlardan da bilmediklerini öğrendiler ve benden de bu iki bestemi öğrendiler. Câriyeler bu iki bestenin kime ait olduğunu sordular, ben de onlara o iki bestenin bana ait olduğunu söyledim.¹⁸³³

Zamanla bu iki beste çok meşhur oldu ve bir gün er-Raşîd’e tegannî edildi. er-Raşîd iki besteyi güzel bularak İshâk’a: “*Bu ikisinin bestekârını tanıyor musun?*” diye sordu. er-İshâk: “*Hayır, ancak o iki beste en iyi şekilde, güzel ve ustaca bestelenmiş.*” dedi. Sonrasında câriyeye bu iki bestenin kime ait olduğunu sordu, ben halamdan ve halamın dedeme benden bahsetmesinden korkup endişe duyarak sustum. Bu duruma [sorusuna yanıt alamamak] er-Raşîd çok kızınca, ben de olan biteni anlattım. er-Raşîd hemen dedemi çağırdı ve ona: “*Ey Fazl! Senin tegannî eden oğlun [torunun] varmış, öyle ki gınâ hususunda çok beğenilen iki beste yapabilecek seviyeye kadar ulaşmış, İshâk ve diğer mugannîler, kayne câriyeler [القِيَان جَوَارِي] şarkıcı câriyeler] sırayla bu iki besteyi tegannî ediyorlarmış, sen ise bu durumu bize bildirmedi. Sen sanki onu, onun bana bu konuda hizmet etmesinden daha değerli görüyorsun!*” dedi. Dedem ise er-Raşîd’e: “*Ey mümilerin emiri! Benim size olan bağlılığım haklı / gerçektir. Size karşı sadık olduğum*

¹⁸³⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/147.

¹⁸³¹ el-İsfahânî: “Hâris b. el-Büşhunner ve onun oğlu Muhammed’in câriyeleri” şeklinde ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/147.

¹⁸³² “طرح”: beste vb.ni öğretmek, sunmak.

¹⁸³³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/147-148.

hususunda sizi temin ederim. Eğer ki bu konuda sizden duyduğumdan başka herhangi bir şey biliyorsam bana köle azad etmek [ıtak] ve eşimi boşamak [talak] ahit ve mîsâk olsun. Çocuklarımdan hangisidir bu?” dedi. er-Raşîd: “Abdullah b. el-‘Abbâs’tır, derhal onu getirin.” dedi. Dedem öfkесinden derin derin soluyarak geldi ve beni çağırды. Onun yanına çıktığımda bana sövüp saydı.¹⁸³⁴

[C. V, s. 24]

Dedem şöyle söyledi: “Ey köpek! Benim iznim olmadan gınâ öğrendiğini duydum. Hatta öğrenmekle de kalmamış beste yapmış, bu besteyi hanemdeki cariyelere öğretmişsin. Sonrasında o cariyelerden, el-Hâris b. Büshunner’in câriyeleri bu besteyi öğrenmiş ve meşhur olmuşsun. Bunu müminlerin emiri duyunca beni kınadı ve azarladı. Kabirlerindeki atalarını rezil ettin, sonsuza dek düşük [seviyedeki] mugannîlerden sayılacaksın!” dedi. Olanlar sebebiyle ağladım ve dedemin doğru söylediğini anladım. Dedem bana merhamet etti ve bana sarılıp: “Artık benim babanla ilgili musîbetim [imtihanım] iki oldu. Biri babanın vefat etmesiydi, diğeri ise sensin ve bu [doğrudan] benim hayatımla ilgili, benden sonra bana ve aileme bir utanç olarak kalabilecek bir musîbet.” dedi ve ağlayarak: “Ey oğulcuğum bana, senin benden sonra benim istemediğim şekilde kalacak olmanı görmem acı veriyor. Bizim bu işten artık bir kurtuluş yolumuz kalmadı, iş işten geçti.” dedi ve [sonrasında]: “Udu getir de seni bir dinleyeyim, nasıl olduğunu göreyim. Eğer bu rezil işte hizmet etmek için uygunsan ben seni tek başıma götürüp ona seni tanıtacağım ve senin için affımı dileyeceğim.” dedi.¹⁸³⁵

Ben udu getirdim ve ona eski bir gınâ [غناء قديمًا] tegannî ettim. Dedem: “Hayır bu besteyi değil, senin bestelediğin iki besteyi tegannî et.” dedi, ben de o ikisini tegannî ettim, ikisini de beğendi ve ağladı. Sonrasında dedem: “Ey oğulcuğum vallahi senin için

¹⁸³⁴ el-İsfahânî, el-Eğânî, 19/148.

¹⁸³⁵ el-İsfahânî, el-Eğânî, 19/148.

kurduğum hayallerimi boşa çıkardın, geçersiz kıldın. Senin ve baban için çok üzgünüm.” dedi. Ben: *“Keşke sen ayıplamadan önce ölseydim ya da dilim tutulsaydı. Benim [kurtuluşum] için bir çâre yok ancak senin hayatın için var efendim. Allah’a ahdim ve mîsâkım olsun, itak, talak bütün yeminleri ediyorum ki halife ve veliahttan başka kimseye tegannî etmeyeceğim.”* dedim. Dedem: *“Gördüğüme göre bu işte [gınâ hususunda] başarılısın.”* dedi ve çıktı. [Bir süre sonra] bana gelmemi emretti ben de geldim. er-Raşîd’in huzuruna çıktım, titriyordum. Beni yanına çağırdı ve oradaki topluluktan er-Raşîd’in en yakınına kadar geldim. er-Raşîd benimle şakalaştı,¹⁸³⁶

[C. V, s. 25]

beni sakinleştirdi ve dedeme gitmesini emretti. [Oradaki] topluluk beni konuşuyorlar, kadehlerde içki içiyorlar ve mugannîler de birlikte tegannî ediyorlardı. İshâk başlamam için bana gözüyle işaret verdi, -tegannî etme sırası [النوبة] size geldiğinde size emredilmeden önce tegannîye başlamanız sizin için daha hoş güzel olur-. Sıra bana geldiğinde yanımda oturan kişinin udunu aldım, ayağa kalkıp gınâ için izin istedim. er-Raşîd güldü ve: *“Oturarak tegannî et.”* dedi. Ben de ilk bestemi tegannî ettim [فغنيت لحنى الأول]. er-Raşîd bundan hoşlandı ve üç sefer tekrar ettirdi ve bununla birlikte üç yarım bardak içki içti. İkinci bestemi de tegannî ettim, bunda da durumu böyle oldu. er-Raşîd sarhoş oldu ve Mesrûr’a seslenerek: *“Derhal Abdullah’a on bin dînâr, benim şık elbiselerimden otuz elbise ve güzel eşyalarla dolu bir çanta verin.”* dedi ve bunların hepsini verdiler.¹⁸³⁷

Abdullah: *“Ne zaman bir veliaht, halifeden sonraki halifenin kendisi mi yoksa başkası mı olacağını öğrenmek isterse beni çağırır ve bana tegannî etmemi emrederdi. Eğer halife tegannî etmeme izin verirse, o kişi [halife nezdinde] veliaht olduğunu benim*

¹⁸³⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/148.

¹⁸³⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/148-149.

yeminim¹⁸³⁸ dolayısıyla anlardı. Eğer halife o kişiye tegannî etmeme izin vermezse o kişi, başka birisinin veliaht olduğunu anlardı. Hatta bu durumdakilerin sonuncusu olan el-Vâsık, el-Mu'tasım döneminde beni çağırdı ve halifeye [el-Mu'tasım'a] benim kendisine tegannî etmem için izin istedi. el-Mu'tasım izin verdi ve ertesi gün beni çağırarak: “Senin gınân ancak benim ve benden önceki halifelerin sırlarını açığa çıkarıyor. Vallahi boynunun vurulmasına niyetlendim! [Bir daha] bana senin herhangi birisinin yanında tegannî etmekten çekindiğinin haberi gelmesin, vallahi eğer bundan [yemin ettiğin gerekçesiyle tegannî etmekten] çekinirsen boynunu vurdururum! Yemin ettiğin gün sahibi olduğun köleleri azat et, yine o gün kimle berabersen onu boşa, biz de bu uğursuz yemininden rahata erelim.” dedi. Ondan korkarak daha fazla düşünmeden yemin ettiğim günden bugüne kalan sahibi olduğum tüm köleleri azat ettim, hepsine tasaddukta bulundum ve yeminim hususunda Kadı Ebû Yûsuf'tan¹⁸³⁹ fetva istedim ve bu işten kurtuldum. Bunun ardından dostlarımla hep birlikte tegannî ettim, öyle ki benim bu durumum herkesçe bilindi ve haberim el-Mu'tasım'a da ulaşınca ondan da kurtuldum.¹⁸⁴⁰

[C. V, s. 26]

¹⁸³⁸ Abdullah b. el-Eş'as'ın, dedesi el-Fazl b. Rebî'ye, halife ve veliahttan başka kimseye tegannî etmeyeceğine dair ettiği yemin kastedilmektedir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/24.

¹⁸³⁹ Burada bahsi geçen Kadı Ebû Yûsuf'un Ebû Hanîfe'nin önde gelen talebesi Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî (ö. 182/798) olması mümkün değildir. Çünkü olayın anlatıldığı dönemde Mu'tasım'ın halife olduğu belirtilmiştir. Mu'tasım'ın halifelik döneminin m. 833-842 yılları arası olduğu dikkate alındığında Ebû Hanîfe'nin öğrencisi Ebû Yûsuf'un en az 35 yıl önce vefat ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada ismi geçen kişinin başka bir fakîh olduğu düşünülebilir. Salim Ögüt, “Ebû Yûsuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/260; Casim Avcı, “Mu'tasım-Billâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 31/380.

¹⁸⁴⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/149.

Yine Ebû'l-Ferec'in es-Sûlî'den, onun da el-Huseyn b. Yahyâ'dan rivâyet ettiğine göre o şöyle demiştir:

“Abdullah b. el-‘Abbâs’a: “*Bana senin er-Raşîd’le birlikteyken gınâda ilk kez meşhur oluşunu anlatır mısın?*” dedim. O da: “*Evet! Yaptığım ilk beste buydu.*”¹⁸⁴¹

أتانى يؤامرني في الصَّبْو ... ح ليلا فقلت له غادها

Gece bana gelip sabah içkisine [gelip gelmeyeceğini] sordu, ben de ona: “*Sabah erken gel.*” dedim.¹⁸⁴²

Bu sözleri tekrar ederken beraberinde kenkele de çaldım ve bunu “Râha” [راحة] denilen cariyemize sundum, besteyi beğendi ve onu benden öğrendi. O câriye İbrâhîm el-Mevsılî'nin yanına giderdi ve bir gün İbrâhîm onun, cariyelerinden bir cariyeye birlikte o besteyi tegannî ettiğini duydu. İbrâhîm cariyeden tekrar etmesini istedi, o da tekrar etti. İbrâhîm: “*Bu beste [savt] kimindir?*” dedi. Cârîye: “*Eski bir bestedir [صوت قديم].*” dedi. İbrâhîm: “*Yalan söylüyorsun, eski olsaydı bilirdim.*” dedi ve itiraf ettirene kadar onun etrafında dolaşıp azarlamaya devam etti. Sonunda câriye benim bestem olduğunu itiraf etti, İbrâhîm bu durumdan hoşlandı. Bir zaman sonra İbrâhîm, er-Raşîd'in huzurunda diğer mugannîleri saf dışı bırakmak için bu besteyi tegannî etti. er-Raşîd besteden hoşlandı ve: “*Kimindir bu ey İbrâhîm?*” dedi. İbrâhîm cevap vermekten çekindi ve yalan söylemekten de er-Raşîd'e başka birisinden haberin yayılıp ulaşması ihtimali nedeniyle korktu. Dedemden korktuğu için doğruyu da söyleyemiyordu. er-Raşîd: “*Sana ne oldu da bana cevap vermiyorsun?*” dedi. İbrâhîm: “*Mümkün değil ey müminlerin emîri.*” dedi. er-Raşîd durumdan şüphelendi ve eğer İbrâhîm kendisine [bu eseri kimin bestelediğini] söylemezse ona işkence ettirip cezalandıracağına dair yemin etti. er-Raşîd o bestenin

¹⁸⁴¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/164.

¹⁸⁴² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/164.

‘Uleyye bint el-Mehdî’ye¹⁸⁴³ ya da hanımlarından birine ait olduğunu zannederek çok sinirlendi. İbrâhîm durumun ciddiyetini görünce er-Raşîd’e [bestekarın kim olduğunu söylemesinin] ikisi arasında sır olması kaydıyla doğruyu söyledi. er-Raşîd hemen el-Fazl b. er-Rebî’i çağırdı ve ona: “*Senin oğlun gınâ besteliyor* [أيصنع ولدك غناء], *bu gınâyı insanlar söylüyor ancak sen bana bildirmiyorsun!*” dedi. el-Fazl b. er-Rebî’ endişelenerek kendisinin kesinlikle bir şey bilmediğini, böyle bir şeyi ilk kez o an duyduğuna dair hayatı ve bağlılığı üzerine yemin etti.¹⁸⁴⁴

Anekdotun sonrasında anlatılanlar bir önceki haberde anlatıldığının benzeri şekilde devam etmiştir.

Abdullah b. el-‘Abbâs şöyle söylemiştir:

“Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyât,¹⁸⁴⁵ el-Vâsık’ın yanına geldi. O sırada ben el-Vâsık’ın önünde tegannî ediyordum, el-Vâsık benden bir besteyi tekrar etmemi istedi, ben de tekrar ettim. Muhammed b. Abdülmelik bundan hoşlandı ve:¹⁸⁴⁶

[C. V, s. 27]

“*Vallahi ey müminlerin emîri değer verip dinlediğiniz bu ilk kişi.*” dedi. el-Vâsık: “*Evet! Vallahi bu benim dostum ve kimsenin tanımadığı dostumun oğlu.*” dedi. Muhammed b. Abdülmelik: “*Ey müminlerin emîri her dost, dostuna dost olmuyor ve her dostta, Abdullah’taki gibi zerafet / nezâket, edeb, sağlam bir akıl, ilmin fazileti ve iyi şiirler bir*

¹⁸⁴³ ‘Uleyye, Hârûnürreşîd’in üvey kardeşidir. Ayyıldız, “‘Uleyye bt. el-Mehdî’nin Hayatı ve Aşk Şiirleri”, 15 Haziran 2023, 109.

¹⁸⁴⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/164.

¹⁸⁴⁵ Ebû Ca‘fer Muhammed b. Abdülmelik b. Ebân b. Ebî Hamza ez-Zeyyât (ö. 233/847): Abbâsî veziri, kâtip, şair, edip ve dil âlimi. Mustafa Zeki Terzi, “İbnü’z-Zeyyât, Muhammed b. Abdülmelik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 21/245.

¹⁸⁴⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/146.

araya gelmiyor.” dedi. el-Vâsık ona: “*Doğru dedin ey Muhammed.*” dedi. Ertesi gün Muhammed b. Abdulmelik’e güzel ifadelerine teşekkür etmek için gittim ve ona hakkımdaki abartılı sözleri hakkında: “*Yüce Allah kendisini azîz eylesin, vezir beni vasfederken, sunarken abarttı. Hatta öyle abarttı ki beni iyi şiirlerle niteledi ancak bende böyle bir özellik yok, ben sadece iki üç beyit karalıyorum. Bende böyle bir özellik olsa dahi vezirin böyle bir mecliste ve meşhur üst kesimin bulunduğu bir yerde övmesi için küçük kalır.*” dedim. Muhammed b. Abdulmelik ise: “*Vallahi ey kardeşim senin sözlerinden bir kısmını biliyorum.*”¹⁸⁴⁷

يا شادنا رام إذ م... ر في الشّعانيين قتلى

Ey Şeânî¹⁸⁴⁸ günü geçerken beni öldürmeye kasteden ceylan yavrusu.¹⁸⁴⁹

يقول لى: كيف أصبح... ت؟ كيف يصبح مثلى

Bana “*Nasıl oldun?*” demiştin. Benim gibi biri nasıl sabahlasın?¹⁸⁵⁰

Bu sözü sen söylemiştin. Vallahi sen ömrün boyunca hiç şiir yazmamış olsaydın dahi senin “كيف يصبح مثلى” [Benim gibi biri nasıl sabah etsin / sabahlasın?] sözün için bile sen iyi bir şair sayılırsın.” dedi.¹⁸⁵¹ Abdullah bu şiiri sevip de kavuşamadığı, ancak inancından vazgeçerse kavuşabileceği Hristiyan bir kız hakkında yazmıştır.¹⁸⁵²

¹⁸⁴⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/146.

¹⁸⁴⁸ Hristiyanların bayramı. Bu günde İsa’nın (as) dağdan inip Beyt-i Makdis’e girdiğine inanılmaktadır. Ekrem Sert, *Mısır Kıpti Kilisesi ve Günümüzdeki Durumu* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 39.

¹⁸⁴⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/146.

¹⁸⁵⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/147.

¹⁸⁵¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/147.

¹⁸⁵² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/169.

Abdullah’la ilgili birçok anekdot ve kendisinin yazıp bestelediği birçok şiiri vardır. Onun şiirlerinden biri:

إِنَّ فِي الْقَلْبِ مِنَ الظَّبْيِ كَلُومَ ... فَدَعِ اللَّوْمَ فَإِنَّ اللَّوْمَ لَوَمٌ

Şüphesiz ki kalpte ceylandan kalan bir yara vardır, öyleyse kınamayı / suçlamayı bırak, kınamak başa kakmaktır.

حَبْذَا يَوْمَ الشَّعَانِينَ وَمَا ... نَلْتُ فِيهِ مِنْ نَعِيمٍ لَوْ يَدُومُ

Şeânîn günü ne güzeldir, o günde elde ettiğim mutluluğu seviyorum, keşke uzun sürseydi / devam etseydi.

إِنْ أَكُنْ أَعْظَمْتُ أَنْ هَمْتُ بِهِ ... فَالَّذِي تَرْكَبُ مِنْ عَذْلِي عَظِيمٌ

Eğer ona olan aşkım büyükse, o zaman benim suçum da büyüktür.

لَمْ أَكُنْ أَوَّلَ مَنْ سَنَّ الْهَوَى ... فَدَعِ الْعَذْلَ فَذَا دَاءٌ قَدِيمٌ

Aşık olan ilk kişi ben değilim... Öyleyse suçlamayı bırakın, çünkü bu eski bir hastalıktır.¹⁸⁵³

[C. V, s. 28]

Ebû'l-Ferec'in senedi Muhammed b. Cübeyr'e ulaşan rivâyetine göre o şöyle söylemiştir:

“Biz bahar zamanında Ebû ‘Îsâ b. er-Reşîd’in yanındaydık, yanımızda Muhârik, ‘Allûye, Abdullah b. el-‘Abbâs er-Rebî‘î, Abdullah b. el-Hâris b. Büshunner de vardı ve Ebû ‘Îsâ’nın bostanındaki kulübede sabahlamıştık. Burada çiçekler, yaseminler, şakayıklar açmıştı. Gökyüzü tümüyle bulutlarla kaplıydı ve [gökten] boşanırcasına yağmur yağıyordu. Biz ise neşe dolu halde en güzel günümüzdeydik. Ebû ‘Îsâ’nın evinin

¹⁸⁵³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/171.

hizmetlisi kadın geldi ve: “Efendim ‘Asâlic [عساليح] geldi.” dedi. Ebû ‘Îsâ: “Huzurumuza gelsin, yanımızda onun çekineceği bir durum yok.” dedi ve yanımıza sevimli, akıllı, güzel, edepli ve elinde bir ud olan bir câriye geldi, selâm verdi. Ebû ‘Îsâ ona oturmasını emretti, o da oturdu. Topluluktakiler [sırayla] tegannî etti ve sıra ona geldi. Biz, bizden korkup takılacak, bir şey yapamayacak zannettik [ancak] hatasız bir şekilde güzel, eğlendirici bir gınâ tegannî etti. Orada bulunanlardan bestesini okumadığı kimse bırakmadı ve okuduğu besteleri de son derece doğru tegannî etti. Biz de coştuk, gınâsını ve güzel şekildeki sunumunu beğendik. Aramızda bulunan Abdullah ısrarlarıyla onu rahat bırakmıyor, onunla şakalaşıyor ve ona bakıyordu. Ebû ‘Îsâ [Abdullah b. el-‘Abbâs’a]: “Ey Abdullah, Allah için [söyle] ona aşık mı oldun?” dedi. Abdullah: “Hayır Vallahi efendim, ona aşık olmadım ancak onda gördüklerimden hoşlandım; onun görünümünden, yapısından, aklından, davranışlarından ve tegannî edişinden hoşlandım.” dedi. Ebû ‘Îsâ: “Vay sana! Vallahi bu aşktır ve aşık olmanın belirtileridir. Şakaya vurulan nice gerçek vardır.” dedi. Birlikte [içki] içtik. Şarabın etkisi Abdullah’ta görülmeye başladığında o bize eski ve yeni hezecler [أهازجا قديمة وحديثة] tegannî etti. Abdullah’ın tegannî ettiği hezecler arasında, o an o câriye için söylediği bir şiir de vardı. Bu şiiri Ebû ‘Îsâ dışında kimse anlayamadı. O şiir şöyleydi:¹⁸⁵⁴

نطق المكتوم مئى فبدا ... كم ترى المكتوم مئى لا يضح

Sırrım söylendi belli oldu...Sırrımı sakla ki açığa çıkmasın.

يفتضح أو صبوة ذا يدع لم ... رنتا ما إذا عينيك سحر

Gözlerinin büyüğü dile geldiğinde...Hiçbir eksiklik ve kusur kalmaz.

يسترح لم بها صبا عندها ... غلقا فأمسى قلبا ملكت

¹⁸⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/159-160.

Bir kalbe sahip oldu ve o kalp [onun için] kapandı...Bununla birlikte bitmeyen bir özlem kaldı.¹⁸⁵⁵

[C. V, s. 29]

المقترح ينتقيه أن عن جلّ ... حسن وغناء بجمال

Güzelliği ve tegannî edişi, ikisi arasından birini seçemeyecek kadar hoş.

فرح بمراه مسرورا كنت ... ولقد هموما القلب أورث

Kalp dertlere daldı, ben ise onu görmekle ferahladım.

المصطح بكور اللهو باكر ... وقد همّا مغتبق ولكم

Kederlenerek akşam içkisini içmek ve eğlence ile sabahlamak sizindir.¹⁸⁵⁶

Ebû ‘Îsâ ona: “*Ey Abdullah ben de aşık oldum [senin durumunu bilirim]. Vallahi benim, sana ‘Asâlic hakkında söylediğim söz doğrudur. [Ancak] sen gururundan sarhoşu bile güldürüyorsun [da doğruyu söyleyemiyorsun].*” dedi. Abdullah inkâr ederek: “*Bu gınâyı ben [daha önceden] aktarmıştım / rivâyet etmiştim [أرويه كنت]*.” dedi. Ebû ‘Îsâ, Abdullah’ın bu sözü sadece o gün söylediği ve bu gınâyı sadece o gün tegannî ettiğini söyleyerek karşı çıktı. Abdullah ise ona: “*Hayatım üzerine yemin edebilirim ki durum böyle değil.*” dedi ancak yemin etmedi. Ebû ‘Îsâ: “*Vallahi o câriye benim olsaydı onu sana hediye ederdim ancak o Yahyâ b. Mu‘âz ailesinindir. Vallahi eğer onu satarlarsa tüm varlığım dahi olsa onu seni onun sahibi yapacağım ve senden önce senin evine ulaştıracığım.*” dedi ve sonrasında o câriyeyi koruyacak bir muhafız ile hizmetlilerinden birini çağırdı ve câriyeyi o ikisi ile birlikte evine gönderdi.¹⁸⁵⁷

¹⁸⁵⁵ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 19/160.

¹⁸⁵⁶ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 19/160.

¹⁸⁵⁷ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 19/160.

‘Abdullah hafifçe eğilip duraksadı ve sonrasında ayrıldı. Bundan sonra da [Abdullah ile ‘Asâlic’in] aralarındaki mesele devam etti ve [Abdullah’ın] halası Rukiyye bint el-Fazl b. er-Rebî‘ o kızı Yahyâ b. Mu‘az ailesinden satın aldı. Kız ölene kadar onların yanında kaldı.¹⁸⁵⁸

Bezl el-Kebîrâ [بذل الكبيرة],¹⁸⁵⁹ Abdullah b. Abbâs’a: “*Duyduğuma göre sen ‘Asâlic adında bir câriyeye aşık olmuşsun. Onu bana göster bakalım, belki seni haklı bulurum belki de kınarım.*” dedi. Abdullah câriyeye gitti, onu getirdi ve Bezl’e: “*İşte bu efendim! Dinleyin ve görün, sonrasında bana istediğinizi söyleyin, söylediğinize uyacağım.*” dedi. ‘Asâlic, Abdullah’a yöneldi ve: “*Ey Abdullah, sen benim hakkımda [bir başkasıyla] istişâre mi ediyorsun! Vallahi ben seni severken seninle ilgili olarak [kimseyle] istişârede bulunmadım.*” dedi. Bezl: “*Vallahi aferin kızım! Bana hiçbir şeyin hoş gelmese veyahut sende övülecek hiçbir özellik olmasa dahi bu sözüne aşık olmak gerekir.*” dedi ve sonrasında Abdullah’a: “*Kaybetme bu sevdiğine sahip çık.*” dedi.¹⁸⁶⁰

Hamdûn b. İsmâ‘îl şöyle anlatmıştır:

“Bir gün Abdullah b. el-‘Abbâs er-Rebî‘î’nin yanına girdim, hizmetçisi ona içki sunuyordu, Abdullah elinde udla şu sözleri tegannî ediyordu:¹⁸⁶¹

[C. V, s. 30]

نديمى عودى وكان ... ثلاثا أصطبحت إذا

Sabah üçüncü içkimi içerken, ud’um bana ahabalık ediyordu.

¹⁸⁵⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/160.

¹⁸⁵⁹ Bezl hakkında ayrıntılı bilgi için ilgili başlığa bkz. “Bezl (بذل) Hakkında Bahsedilenler” (en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fi Fünûni’l-Edeb*, 2002, 5/88.)

¹⁸⁶⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/160-161.

¹⁸⁶¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 19/163.

رخيم ظبى كفّ من ... ضحكا تضحك والكأس

Ve narin ceylanın elinden kadeh, kahkahalarla gülüyor.

الهموم لطارقات ... طريق علىّ فما

Bana aşkın yollarına giden yol yok.¹⁸⁶²

Halini gınâyla anlatan ondan daha iyi birini görmedim, ondan daha güzel tegannî eden birini de görmedim.¹⁸⁶³

Kendisinin bestelediği bir şiirinin sözleri şöyledir:

نادى الصائح به إذ ... الفؤادا البين صدع

Münadi ayrılığı haber verince gönüller arasında bir çatlak oluştu.

فرادى صاروا إذ عون ... مجمو الأحباب بينما

Sevenler bir aradayken ayrı düştüler.

بلاداً بعض وأتى ... بلاداً بعض فأتى

Kimi bir diyara gitti, kimi başka bir diyara..

زادا الدّهر حدثان ... تناهى قلت كلما

Ne zaman bitti desem felaketler arttı.¹⁸⁶⁴

¹⁸⁶² el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 19/163.

¹⁸⁶³ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 19/163.

¹⁸⁶⁴ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 19/172.

1.2.7.1.5.34. Vechu'l-Kar'a [وجه القرعة] [Ebû Ca'fer Muhammed b. Hamza]

Hakkında Bahsedilenler

O, el-Mansûr'un azatlısı Nusayr el-Vasîf'in oğlu olan Hamza'nın oğlu olan Ebû Ca'fer Muhammed'dir. Lakabı Vechu'l-Kar'a'dır [kabak suratlı / asık suratlı / kabak kafalı / kel]. Usta mugannilerden, sazendelerden ve gınâ aktarıcılarında biridir. O, İbrâhîm el-Mevsîlî ve onun ekolünden gınâ öğrenmiştir. Onun iyi bir icrâcılığı, kusursuz güzel bir sesi vardı. Sadece o hezec tegannî ettiğinde sebebi belli olmayan bir kusur ortaya çıkardı, bu da sadece cinslerden¹⁸⁶⁵ birindeki iki lahnı sunmaya [iki perdeyi basmaya] çalıştığında¹⁸⁶⁶ olurdu, bunu kesinlikle doğru yapamazdı.¹⁸⁶⁷

Ebû'l-Ferec'in senedi Muhammed el-Hâşimî'ye dayanan rivâyetine göre o [Muhammed el-Hâşimî], İshâk b. İbrâhîm el-Mevsîlî'yi amcası Hârûn b. 'Îsâ'nın yanında görmüştür. Onların yanında Muhammed b. el-Hasan b. Mus'ab da vardır. O [Muhammed el-Hâşimî] şöyle söylemiştir: “*Vechu'l-Kar'a Muhammed b.*

[C. V, s. 31]

*Hamza bize geldi. O sert mizaçlı ve mağrur biriydi. Ondan gınâ istenildiğinde kabul etmez, ısrar edildiğinde ise tegannîye başladığı. Biz de ona ısrar ettik ve sonunda udu istedi, ud getirilince [şu sözleri] tegannîye başladı.*¹⁸⁶⁸

¹⁸⁶⁵ Cins (جنس): Mûsikî tarihinde dörtlü veya beşli aralık içerisindeki müstakîl dizi örnekleri anlamında kullanılmıştır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 35.

¹⁸⁶⁶ Nüveyrî'nin “إلا أنه إن تعرض للحنين في جنس من الأجناس” şeklinde ifade ettiği ve “sadece cinslerden birinde iki lahnı sunmaya (iki perdeyi basmaya) çalıştığında” şeklinde tercüme ettiğimiz ifade el-İsfahânî tarafından “إلا لأفة تعرض للحسن في جنس من الأجناس” “sadece cinslerden birinde tegannî ederken duyumsamada bir bozulma (rahatsız edici bir durum) olurdu” şeklinde aktarılmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/237.

¹⁸⁶⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/237.

¹⁸⁶⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/237.

مرّ بي سرب ظباء ... رائحات من قباء

Yanımdan Kuba'dan gelen bir ceylan sürüsü geçti.

زمر ا نحو المصلّى ... يتمشّنين حذائي

Sürü halinde karşımdaki musallaya doğru yürüdüler.

فتجاسرت وألقي ... ت سراييل الحياء

Haya elbisesini atmaya cesaret ettim

وقديما كان لهوى ... وفتوني بالنساء

Geçmişte tutkum ve aşkım kadınlaraydı.¹⁸⁶⁹

Bunu hoş ve iyi bir şekilde icrâ etti. İshâk [içki] içiyor ve tekrar [okumasını] istiyordu, öyle ki bu şekilde üç rıtl¹⁸⁷⁰ [içki] içti ve sonrasında: “Aferin ey gulam [erkek hizmetçi]! Bu gınâ benimdir ancak sen bunda [bunu okumada / icrâ etmede] beni geçtin. Sen olduğun müddetçe gınâ hususunda senin gibisi yetişmez.” dedi.¹⁸⁷¹

Yine o [Muhammed el-Hâşimî] şöyle söylemiştir: “Bağdat'taki Nasrânî [Hristiyan] Bostanı [Bahçesi] olarak bilinen bostandaydık. Yanımızda Vechu'l-Kar'a Muhammed b. Hamza da vardı ve o bize [şu sözleri] tegannî ediyordu.¹⁸⁷²

يا دار أقفر رسمها ... بين المحصّب والحجون

Ey kalıntıları Muhassab ile Hacûn arasında kalan ıssız ev.

يا بشر إنى فاعلمى ... والله مجتهداً يمينى

¹⁸⁶⁹ el-İsfahânî, el-Eğânî, 15/238.

¹⁸⁷⁰ Rıtl: Arap dünyasındaki en yaygın ağırlık/ölçü birimi. Cengiz Kallek, “Rıtl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/52.

¹⁸⁷¹ el-İsfahânî, el-Eğânî, 15/237.

¹⁸⁷² el-İsfahânî, el-Eğânî, 15/237.

Ey Bişr [mutluluk / ferahlık] vallahi biliyorum ki Allah gayret edenleri mübarek kılar.

ما إن صرمت حبالكم ... فصلی حبالی أو ذرینی

İplerini keser kesmez ya benim iplerimi bağla ya da beni bırak.¹⁸⁷³

O sırada eşeğe binmiş bir adam bize doğru gelerek ve “*Bravo vallahi!*” diye bağırdı. Biz: “*Kim olursan ol yanımıza gel.*” dedik. Geldi ve: “*İstemeseydiniz de ben gelirdim.*” dedi sonrasında yüzündeki peçeyi açtı, o Muhârik’di. Muhârik: “*Ey Ebû Ca’fer [Vechu’l-Kar’a], besteni bana tekrar et.*” dedi, o da tekrar etti. Muhârik şarabımızdan bir rıtl içti ve: “*Eğer halife tarafından çağırılmamış olsaydım sizin yanınızda kalır ve yağmur sonrası yapılan gezintiden daha güzel olan bu gınâyı dinlerdim.*” dedi.¹⁸⁷⁴

Onun [Vechu’l-Kar’a’nın] sanatındaki ustalığını gösteren, İshâk b. İbrâhîm ve Muhârik ile beraber olduğu birçok anekdot vardır. Bu anlatılanlar onun sanatındaki üstünlüğünü göstermesi için yeterlidir.

[C. V, s. 32]

1.2.7.1.5.35. Muhammed b. el-Hâris b. Büshunner [محمد بن الحارث بن بسحْنَر]¹⁸⁷⁵

Hakkında Bahsedilenler

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî şöyle söylemiştir:

¹⁸⁷³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/237-238.

¹⁸⁷⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/238.

¹⁸⁷⁵ Nihâyetü'l-Ereb'in dipnot kısmında Büshunner'in (بُسْحَنْر), Abbâsî halifesi el-Mansûr'un mevlâsı ve er-Rey merzübanı/vâlisi bir acem (Arap olmayan bir kimse) olduğu, bu ismin aslının “بشخير” şeklinde yazıldığı ancak ismin tahrif olduğu ifade edilmektedir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/32.

“O er-Rey¹⁸⁷⁶ halkından bir kimsedir, el-Mansûr’un mevlâsıdır / kölesidir¹⁸⁷⁷ ve er-Rey merzübânı / vâlisi¹⁸⁷⁸ Behram Şûbîn / Çûbîn’in¹⁸⁷⁹ soyundandır.¹⁸⁸⁰

O irticâlen icrâ yapan,¹⁸⁸¹ az sayıda bestesi olan,¹⁸⁸² güzel tegannîsi ve kuvvetli nağmeleri olan, hüzünlü [شجوى]¹⁸⁸³ ve güçlü bir sesle [شديد] tegannî eden, kendi zamanında edep güzelliğine / görgü ve nezâkete sahibi olmada sayılı kişiden biri olan, mert, güzel giyimli ve şık bir kimsedir. O büyük bir kibre / gösterişe ve yüksek bir mertebeye sahipti, el-Me’mûn’un nezdinde bir mevkiye sahipti.¹⁸⁸⁴

¹⁸⁷⁶ İran’da bir Ortaçağ şehri. Osman Gazi Özgüdenli, “Rey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/40.

¹⁸⁷⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/131.

¹⁸⁷⁸ Merzüban: İran’da Sâsânîler döneminde valilere, İslâmî dönemde yüksek dereceli mahallî memurlara verilen unvandır. Tahsin Yazıcı, “Merzübân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2004), 29/255.

¹⁸⁷⁹ Behrâm-ı Çûbîn, Sasaniler zamanında IV. Hürmüz’ün kumandanı olup ona karşı ayaklanan İranlı askerî komutan. Ali Hüseyin Toğay, “Behram Çubin’in Göktürkler Üzerine Seferi Hakkında Bir Değerlendirme”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 10/1 (06 Haziran 2023), 289, 292.

¹⁸⁸⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 12/298.

¹⁸⁸¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 12/298.

¹⁸⁸² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/132.

¹⁸⁸³ Hüzünlü hançereyi ifade etmek için kullanılmıştır. Öncel, *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib’in Kemâlû Edebi’l-Ğinâ Adlı Eseri*, 254. Şecvî (شجوى): Kindî ağlama, yas, hüzn ve kederli nağmeler için bu terimi kullanmıştır. Tıraşcı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 205. Şeciyyî (الشجى): Sözlükte, üzüntülü, kederli, tasalı, kaygılı anlamlarına gelip dokunaklı ve hüzünlü lâhinler için de kullanılmaktadır. İbnü’t-Tahhân bu terimi hançerelerin en güzeli, en iyisi, en duru seslisi ve en çok nağme yapabileni olarak tarif etmiştir. Sevinç, *İbnü’t-Tahhân’ın Hâvi’l-Fünûn ve Selvetü’l-Mahzûn Adlı Mûsikî Eseri (Tahkik ve İnceleme)*, 115.

¹⁸⁸⁴ Bu bilgiler el-İsfahânî’nin metninde geçmemektedir ayrıca Nüveyrî’den önceki dönemde yazılmış herhangi bir kaynakta da tespit edilememiştir.

Muhammed b. el-Hâris şöyle söylemiştir:

“el-Me’mûn, Rûm topraklarına [Anadolu, Bizans topraklarına]¹⁸⁸⁵ doğru giderken ben de onunla birlikteydim, onun yanında birkaç mugannî daha vardı. el-Me’mûn [bir mevkide] bir gün konakladı, el-Mu’tasım ve el-‘Abbâs da el-Me’mûn’un yanında, onları göremeyeceğimiz bir yerde bizim tegannîmizi dinliyorlardı. Mugannîler hep birlikte tegannî ettiler. Ben de İsmâ‘îl b. Câmi‘e ait olan bir hezeci tegannî ettim. Bunun üzerine el-Me’mûn bana ipek mendile sarılmış halde Şâhesferam¹⁸⁸⁶ kökü gönderdi. Bunu bir gulâm bana getirdi ve: “*Besteyi tekrar.*” dedi. Onu [kokulu bitkiyi] aldım, kokladım, ayağa kalkıp ayakta besteyi tekrar ettim. Kökü önüme koydum, bir rıtl [içki] içtim ve mugannîlere: “*Müminlerin emiri ustalıkta ve gınâda benim üstün olduğumu belirtmiştir.*” dedim. Mugannîler: “*Nasıl?*” dediler. Ben: “*Aranızdan gınâ sancağını bana verdi.*” dedim. Onlar: “*Senin söylediğin gibi değil, ancak onu coşturduğun için sana ikramda bulundu.*” dediler. Elçi kalktı ve durumu [sormak] bildirmek için gitti, çok geçmeden geri geldi ve: “*Söylediğin gibiymiş.*” dedi.¹⁸⁸⁷

Ebûl-‘Anbes b. Hamdûn: “*Muhammed b. el-Hâris görünüm olarak ve tegannî ettiğindeki hareketleri bakımından Allah’ın yarattıklarının en güzeliydi.*” demiştir.

Ahmed b. Hamdûn şöyle anlatmıştır:

“Muhammed b. el-Hâris şu şiir üzerine bir hezec yapmıştı / bestelemişti.¹⁸⁸⁸

¹⁸⁸⁵ Avcı, “Rum”, 35/222.

¹⁸⁸⁶ “شَاهَسْفَرَم”: Bir çeşit hoş kokulu bitki. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/32 (2. dipnot).

¹⁸⁸⁷ Bu anekdot el-İsfahânî’nin metninde geçmemektedir ayrıca Nüveyrî’den önceki dönemde yazılmış herhangi bir kaynakta da tespit edilememiştir.

¹⁸⁸⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/132.

دمشقا سكنوا الألى أبكى ... مسترقا عبدا أمسيت

Şam'da yaşayanlar için ağlayan sahipli bir köle oldum.

فأبقى قلب بلا يبقى ... فمن قلبى أعطيتهم

Ben onlara kalbimi verdim, kim kalpsiz kalabilir, işte ben kaldım!¹⁸⁸⁹

[C. V, s. 33]

Muhammed b. el-Hâris bu besteyi Tanbûrî Mes'ûd'a öğretti¹⁸⁹⁰ ve o da besteyi güzelce oturttu. Muhammed onu beğendi ve: “*Bu besteyi sana vermeme ister misin?*” dedi. el-Mes'ûd: “*Evet.*” dedi. Muhammed: “*Verdim gitti.*” dedi. el-Mes'ûd bu besteyi tegannî eder ve kendisine nispet ederdi ancak bu beste Muhammed b. el-Hâris'e aittir.¹⁸⁹¹

Muhammed şöyle söylemiştir:

“el-Me'mûn Horasan'dan Medînetü's-Selâm'a [Bağdat'a] geldiğinde benden başka hiçbir mugannîyi özlememişti. Bana haber göndermiş, ben de ona gizlice içki arkadaşlığı yapmıştım. [Diğer] Nedîmler [içki arkadaşlığı yapan mugannîler] el-Me'mûn, İbrâhîm b. el-Mehdî'yi mağlup edinceye / yakalayınca kadar ortaya çıkmadılar. el-Me'mûn İbrâhîm b. el-Mehdî'yi yakalayıp affedince nedîmler de ortaya çıktı.”¹⁸⁹²

Muhammed b. el-Hâris'in şiirleri vardır, onlardan birinin sözleri şöyledir:

ومن ظنَّ أنَّ التَّيه من فضل قدره ... فإني رأيت التَّيه من صغر القدر

Kim gösterişi ölçüsünce faziletli / üstün olduğunu sanıyorsa... Gösterişi onun küçüklüğünün ölçüsünü gösterir.

¹⁸⁸⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/132.

¹⁸⁹⁰ “على طرح” = beste öğretmek.

¹⁸⁹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/132.

¹⁸⁹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 10/312.

ولو كان ذا عَزٍّ ونفس أبيّة ... لغَضَّ الغنى منه وعَزَّ عن الفقر

Eğer gururlu ve onurlu bir kimse olsaydı zenginlikten yüz çevirir, fakirlikle gurur duyardı.

رأى نفسه لا تستقلّ بحَقِّها ... فتاه لنقص النفس أو قلة الشكر

Onun hakkında nefsine güvenmediğini gördü ve nefsinin ya da şükrünün eksikliğinden aklını yitirdi.

1.2.7.1.5.36. Ahmed b. Sadaka [أحمد بن صدقة] Hakkında Bahsedilenler

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî şöyle söylemiştir:

“O Ahmed b. Sadaka b. Ebî Sadaka’dır. Babası Hicazlı bir mugannî idi, o er-Raşîd’e gelmiş ve ona tegannî etmiştir, onunla ilgili hikâyeleri bu kitabımızda [el-Eğânî kitabı kastedilmektedir] zikrettik, bu sebeple bir daha tekrar etmemize gerek yok.¹⁸⁹³

Ahmed iyi bir tanbûrî [طنبوريّ], iyi tegannî eden önde gelen bir usta ve sağlam bestekarlığı olan bir kişidir.

Onun remel ve hezec türlerinde ve tanbûrîlerin gınâları arasında icrâ edilen gınâları vardır. Ahmed, Şam’da yaşıyordu. el-Mütevekkil’e ondan söz edildi ve el-Mütevekkil onun getirilmesini emretti. Ahmed b. Sadaka gelip tegannî ettiğinde el-Mütevekkil, Ahmed’in tegannîsini beğendi ve ona birçok hediye verdi. İnsanlar da Ahmed’i beğendiler ve onu daha çok kişi davet etmeye başladı, bu sayede Ahmed, el-Mütevekkil’in yanında kazandığından katbekat fazlasını kazandı.¹⁸⁹⁴

Ebû'l-Ferec, Ahmed b. Sadaka’nın şöyle söylediğini rivâyet etmiştir:

¹⁸⁹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/416.

¹⁸⁹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/416.

“Hâlid b. Yezîd el-Kâtib’e rastlamıştım ve ona: “*Bana şiirinden iki beyit inşâd et de ben de o iki beyitte tegannî edeyim.*” dedim. O: “*Benim bundan ne kârım olacak ki,*”¹⁸⁹⁵

[C. V, s. 34]

sen hediye alacaksın, günahı bana kalacak.” dedi. Ona, eğer onun şiiriyle bir hediye elde edersem ona o hediyeden pay vereceğimi ve halifeye kendisinden bahsedip o hediyeden kendisi için de isteyeceğimi söyledim. O: “*Sen pay vermeyecek kadar pintisin ancak umarım ki bu meseleyi halifeye açabilirsin.*” dedi ve bana [şu sözleri] inşâd etti:¹⁸⁹⁶

تقول سلا، فمن المدنف ... ومن عينه أبدا تذرف

Vazgeç diyorsun, peki can çekişen, gözünden ebedî olarak yaşlar akacak olan,¹⁸⁹⁷

ومن قلبه قلق خافق ... عليك وأحشاؤه ترجف

Kimmiş kalbi senin için kaygıyla dolu olan, içi titreyen!¹⁸⁹⁸

el-Me’mûn [içki] içmek için [meclisi] kurulduğunda beni çağırdı. O [gün el-Me’mûn], gözde câriyesine kızmıştı ve o câriye de mugannîlerle birlikte geldi. el-Me’mûn kendini iyi hissettiğinde [sermest hale geldiğinde] câriye ona ambardan, üzerine süslü bir şekilde “يا سيدي سلوت” “*Ey kendisinde teselli bulduğum efendim.*” yazılı bir elma verdi. Allah biliyor ben o ikisi ile ilgili hiçbir şey bilmiyordum. Tegannî etme sırası bana geldiğinde [Hâlid b. Yezîd el-Kâtib’e ait] bu iki beyiti tegannî ettim. el-Me’mûn kızardı, gözleri [öfkeyle] döndü ve: “*Ey kötü kadının oğlu sen benim ve benim mahremimin durumunu öğrenirsin ha!*” dedi. Ben yerimden sıçrayarak: “*Ey efendim, hangi sebeple böyle dediniz?*” dedim. el-Me’mûn: “*Benim câriyemle olan durumumu sen nereden*

¹⁸⁹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/416.

¹⁸⁹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/416.

¹⁸⁹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/416.

¹⁸⁹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/417.

öğreniyorsun da aramızdaki bu durumun manasında tegannî ediyorsun?” dedi. Ben bu durumla ilgili bir şey bilmediğime dair yemin ettim ve Hâlid’le olan durumu anlattım. Durumu anlatırken Hâlid’in “*Sen payı vermeyecek kadar pintisin.*” sözünü söyleyince el-Me’mûn güldü ve: “*Doğru söylemiş.*” dedi, Hâlid’le olan bu anlaşmamız el-Me’mûn’un hoşuna gitti ve benimle Hâlid’e beşer bin dirhem verilmesini emretti.”¹⁸⁹⁹

Yine Ahmed b. Sadaka’dan rivâyet edildiğine göre o şöyle söylemiştir:

“eş-Şeanîn¹⁹⁰⁰ günü el-Me’mûn’un huzuruna girdim. Onun önünde Rûm ipekleri ile süslenmiş kıyafetleri giyinmiş, boyunlarına altın haçlar takmış, ellerine de hurma ve zeytin dalları almış yirmi tane câriye vardı. el-Me’mûn bana: “*Görelim seni ey Ahmed! Bu câriyelerle ilgili beyitler söyledim, bu beyitlerle tegannî et.*” dedi ve bana [şu sözleri] inşâd etti:¹⁹⁰¹

[C. V, s. 35]

ظباء كالدنانير ... ملاح فى المقاصير

Ceylanlar odalarda / saraylarda dinarlar gibi parlıyor.

جلاهنّ الشّعائين ... علينا فى الزّنانير

Şe‘ânîn günü kuşaklar içerisinde parlıyorlar.

وقد زرفنّ أصداعا ... كأذناب الزرازير

Saçları sığırcık kuşları gibi süslenmişti.

¹⁸⁹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/417.

¹⁹⁰⁰ Şe‘ânîn, “tesbîh/övgü” manasına gelir, Hristiyanların bayramlarından biri olup ez-Zeytûne “الزيتونة” olarak isimlendirilen oruçlarının yedinci günü olarak bilinir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fi Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/34 (1. dipnot). İydü’ş-Şeanîn: Bugünde İsa’ın (as) dağdan inip Beyt-i Makdis’e girdiğine inanılmaktadır. Sert, *Mısır Kıpti Kilisesi ve Günümüzdeki Durumu*, 39.

¹⁹⁰¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/417.

وأقبلن بأوساط ... كأوساط الزنابير

Arılar gibi çevremize üşüştiler / yaklaştılar.¹⁹⁰²

Ben de bu sözleri ezberledim ve ona tegannî ettim. el-Me'mun içmeye devam etti o sarhoş oluncaya kadar câriyeler onun önünde destibendin¹⁹⁰³ türlü şekillerinde dönerek raks ettiler. el-Me'mûn bana bin dînâr verilmesini ve cariyelere de üç bin dînâr saçılmasını emretti. Ben bin dinarı aldım, emredilen üç bin dînâr da [cariyelere] saçıldı, onlarla birlikte ben de topladım.¹⁹⁰⁴

Ahmed, Şam'da kızının vefat ettiği haberini alana kadar Irak'ta kaldı, kızını görmek için evine gitmek istediğinde ise yolda Bedevîler önünü kesti ve neyi varsa alıp onu öldürdüler.¹⁹⁰⁵

1.2.7.1.5.37. Ebû Haşîşe [أبو حشيشة] Hakkında Bahsedilenler

Ebû'l-Ferec şöyle söylemiştir:

“Ebû Hâşîşe onun bilinen lakabıdır, o Muhammed b. Ebî Ümeyye'dir, künyesi Ebû Ca'fer'dir. Onun ailesinin tamamı İbrâhîm b. el-Mehdî'ye bağlıydı, o [Ebû Haşîşe], onların arasında tanburu ile tegannî ederdi, insanların en güzel tegannî edenlerindendi. O birçok halifeye hizmet etmiştir, hizmet ettiği halîfelerden ilki el-Me'mûn, sonuncusu ise el-Mu'temid'dir.¹⁹⁰⁶

¹⁹⁰² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/417.

¹⁹⁰³ Destibend (دستبند): Mecûsîlerin el ele tutuşup dönerek raks ettikleri bir raks türüdür. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/35 (2. dipnot).

¹⁹⁰⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/417.

¹⁹⁰⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/418.

¹⁹⁰⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/59.

O, Ebû Ahmed b. er-Raşîd'in yaşadığı dönemde en çok onun sohbetlerine katılmıştır. Ebû Hâşişe'nin babası, dedesi ve dayıları kâtip olarak görev yapmışlardır.¹⁹⁰⁷

Cahza lakaplı Ahmed b. Ca'fer, Ebû Haşîşe'yle ilgili olarak:

“Onu bütün tanbûrîlerden üstün kılan bir bestekarlık / sanat yönü vardı, kimse onunla bu konuda yarışamazdı. Onlardan [o bestelerinden] biri[nin sözleri] şöyledir:¹⁹⁰⁸

[C. V, s. 36]

كأنَّ هموم الناس في الأرض كلها ... على وقلبي بينهم قلب واحد

Sanki yeryüzündeki insanların tüm derdi benim üzerimde, sanki kalbim onların arasındaki tek kalp.

ولى شاهدا عدل سهاد وعبرة ... وكم مدّع للحبّ من غير شاهد

Benim iki adil şahidim var ki bunlar uykusuzluk ve gözyaşları, sevdiğini iddia edenin şahidi olmaz olur mu!¹⁹⁰⁹

Cahza şöyle söylemiştir:

“Onu el-Mu'temid-Alellah'ın huzurunda gördüm, ona Ali b. Muhammed b. Nasr'ın şu şiirini tegannî ediyordu:¹⁹¹⁰

فعالك من واسوءتا ... نوالك بذل حرمت

Ben senin ihsan ve cömertliğinden mahrum, yaptığın kötülüklere ise şaşkın kaldım.

¹⁹⁰⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/59.

¹⁹⁰⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/59.

¹⁹⁰⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/59.

¹⁹¹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/59.

وصالك من آيستنى ... وصالى ملكت لما

Bana kavuşma imkanın olduğunda beni sana kavuşmaktan ümitsizliğe düşürdün.¹⁹¹¹

el-Mu‘temid-Alellah ona iki yüz dînâr hediye etti.¹⁹¹²

Ebû Haşîşe bir gün İbnü’l-Müdebbir’in¹⁹¹³ yanında, ‘Arîb’in¹⁹¹⁴ huzurunda tegannî ediyordu. ‘Arîb, Ebû Haşîşe’ye: “Aferin ey Ebû Ca‘fer! İki üstad / şeyh hayatta olsaydı dahi onlara böyle söylemezdim. (el-İsfahânî: İki üstadla kastedilen kişiler ‘Allûye ve Muharik’dır.)” demiştir.¹⁹¹⁵

Ebû’l-Ferec şöyle söylemiştir:

“Ebû Haşîşe kendisinin yakınlık kurduğu ve hizmet ettiği halîfelerle ilgili anekdotlarını bir araya getirdiği bir kitap yazmıştır. O meşhur bir kitaptır. [O kitapta] Ebû

¹⁹¹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/60.

¹⁹¹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/60.

¹⁹¹³ Ebû’l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ubeydillâh b. el-Müdebbir (ö. 270/883-84) Abbâsî devlet adamı, edip ve şair. Mustafa Zeki Terzi, “İbnü’l-Müdebbir, Ebû’l-Hasan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 21/149.

¹⁹¹⁴ ‘Arîb el-Me’mûniyye (ö. 277/890): Halife Emîn (ö. 198/813), onu köle tüccarı Sinbis’ten satın aldıktan sonra saraya getirmiştir. Halife Emîn’den sonra Me’mûn’un (ö. 218/833) cariyesi olan Arîb, Me’mûn’un kendisine olan yoğun sevgisi sebebiyle ona nispet edilmiştir. Mu‘tasım (ö. 227/842) dönemine kadar cariyeye muamelesi görmüş, Mu‘tasım’ın onu serbest bırakmasıyla özgürlüğüne kavuşmuştur. Köleliği esnasında Basra’da eğitim aldığı anlaşılan Arîb, sıradan bir cariyeden çok farklıdır. O, yalnız iyi bir şarkıcı değil aynı zamanda iyi bir şâirdir. Binlerle ifade edilen şiir ve besteleri bulunmaktadır. Dönemindeki bütün çalgı âletlerini çalabilmektedir. Bunun yanı sıra iyi bir dilcidir ve Arapça’yı ustalıkla kullanabilecek kadar dilin inceliklerine hâkimdir. Bıyıklı, “Cariyelikten Şöhrete Giden Yolda Arîb el-Me’mûniyye’nin Hayatına Panaromik Bir Bakış”, 121.

¹⁹¹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/60.

Haşîşe şöyle söylemiştir: “Halîfelerden beni ilk dinleyen el-Me’mûn’du. Muhârik beni el-Me’mûn’a anlattı, o da benim getirilmemi emretti ve bana bin dirhem verilmesini emretti, ben de bu parayla gerekli hazırlıkları yaptım. Onun yanına geldiğimde beni dinledi ve hayran kalarak Mu’tasım’a: “Ey Ebû İshâk [el-Mu’tasım], bu kişi [Ebû Haşîşe] sana, babana ve dedelerine hizmet edenlerin oğludur.”¹⁹¹⁶ dedi.”¹⁹¹⁷

Ebû Haşîşe her halîfenin kendisinden [dinlemeyi] hoşlandığını [gınâyı] da belirtmiştir. O: “el-Me’mûn [sözleri şöyle olan] gınâmdan hoşlanırdı.”¹⁹¹⁸

كَانَ يَنْهَى فَنُهِىَ حَتَّى سَلَا ... وَانْجَلَتْ عَنْهُ غَبَايَاتُ الصَّبَا

Yasakladı ve onu unutuncaya ve gençliğinin cehâleti onu terk edinceye kadar uzak durdu.

وَرَدَا قَمِيصَ فَضْلٍ لِلنَّهْيِ ... مَسْبَلًا وَأَضْحَى اللَّهُو خَلَع

Eğlenceyi bırakıp, gömleği ve cübbeyi tercih ederek aklı rahatlattı.¹⁹¹⁹

el-Mu’tasım benden [sözleri şöyle olan gınâyı dinlemekten] hoşlanırdı.¹⁹²⁰

الْخَلِيعَ فَتَكَ بِي وَفَتَكَتْ ... الصَّنِيعَ سَوْءَ فِي أُسْرِفَتْ

Sen aşırı derecede kötülük yaptın ve beni iffetsiz bir adam gibi öldürdün.¹⁹²¹

[C. V, s. 37]

¹⁹¹⁶ el-İsfahânî’nin “هذا ابن من خدمك” “Bu kişi sana, babana ve dedelerine hizmet eden kişinin oğludur” şeklinde ifade ettiği kısmı Nüveyrî “هذا أثر خدمك وخدم” “Bu kişi sana... hizmet eden kişinin eseridir” şeklinde aktarmıştır. el-İsfahânî, el-Eğânî, 23/60.

¹⁹¹⁷ el-İsfahânî, el-Eğânî, 23/60.

¹⁹¹⁸ el-İsfahânî, el-Eğânî, 23/61.

¹⁹¹⁹ el-İsfahânî, el-Eğânî, 23/61.

¹⁹²⁰ el-İsfahânî, el-Eğânî, 23/62.

¹⁹²¹ el-İsfahânî, el-Eğânî, 23/62.

الولوع طرق فى والعذر ... متمردا بى وولعت

Kara sevdaya çarpılmanın bahanesiyle bana isyankâr bir şekilde aşık oldun.

الشفيع قبل من فأتيت ... شافعا حبك صيرت

Aşkıını şefaâtçi kıldım ve şefaât için geldim.¹⁹²²

el-Vâsık [sözleri şöyle olan] *şu gınâmı* [dinlemeyi] *tercih ederdi*:¹⁹²³

العادة جذلان عدال ... ال مثلذ تاركى يا

Ey beni terk edip kınamaktan keyif alan, düşmanlıktan mutlu olan!

الممات قبل نظرة ض ... را بعين إلى انظر

Ölmeden önce bana razı olmuş gözlerle bak.

الوشاة السنة وبين د ... الو عي بين خلّيتنى

Beni tehditler arasında ve dedikoducuların dilleri arasında bıraktın!

الحياة روح منغصة ... بالحيا يرجى ماذا

Hayatta neyi ümit etmek hayatın ruhunu zehir eder?¹⁹²⁴

el-Mütevekkil beni sever ve perde arkasından dinlerdi.¹⁹²⁵ Onun benden

[dinlemekten] hoşlandığı birçok gınâ vardı. Onlardan biri[nin sözleri şöyledir]:¹⁹²⁶

العقارا المراح بعد وباكرت ... العذارا وخلعت الهوى أطعت

¹⁹²² *el-İsfahânî, el-Egânî, 23/62.*

¹⁹²³ *el-İsfahânî, el-Egânî, 23/62.*

¹⁹²⁴ *el-İsfahânî, el-Egânî, 23/62.*

¹⁹²⁵ Metinde “يستخفنى” şeklinde geçen kelime “beni gizlerdi, örterdi, perdelerdi, perde arkasına yerleştirirdi” gibi anlamlara gelmektedir.

¹⁹²⁶ *el-İsfahânî, el-Egânî, 23/62.*

Arzularına uydun, utanmayı bir kenara bıraktın ve sarhoşluğun ardından sabahladın.

الوقارا عليها يحبّ كريم ... هاشم من الكأس ونازعك

Bu kadeh size, sevdiğini onuruyla seven cömert bir Haşimî tarafından sunuldu.

الإزارا ويرخى القميص يجزّ ... أمواله الحمد فرق فتى

Malının şükürünü dağıtan genç bir adam, gömleğini çekerek izarını / peştemalini gevşetti.

الحدارا ووقاه فمّلكه ... الأنام خير جعفر الله رأى

Allah, Cafer'i [halîfe el-Mütevekkil'i] insanların en hayırlısı olarak gördü, bu yüzden onu melik yaptı ve korudu.¹⁹²⁷

el-Müstaîn benden [sözleri şöyle olan gınâyı dinlemeyi] isterdi.¹⁹²⁸

اليد وغمز الدّموع وفيض ... الخشوع منها أنس لا أنس وما

Onun teslimiyetini, taşan gözyaşlarını, elinin dokunuşunu asla unutmayacağım.

نرقد لم الصبح الى قيا ما ... خدّها الى مضاف وخدى

Yanağım onun yanağına değer halde sabaha kadar uyanık kaldık, uyumadık.¹⁹²⁹

el-Mu‘temid benden [sözleri şöyle olan gınâyı dinlemeyi] isterdi.¹⁹³⁰

يحبّك من ويبغض قلبى ... منى يا يحبّك قلبى“

¹⁹²⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/63.

¹⁹²⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/63.

¹⁹²⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/63.

¹⁹³⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/63.

Ey Mona kalbim seni seviyor ve seni sevenden nefret ediyor.

”قلبك؟ كيف شعري فليت، ك... هوا فى فردا لأكون

Seni seven tek kişi ben olsaydım, keşke kalbinde olanı bilebilseydim.¹⁹³¹

[C. V, s. 38]

Cahza şöyle söylemiştir:

“Ebû Haşîşe Samarra’da¹⁹³² vefat etti. Ebû Haşîşe soğuk bir günde el-Fazl b. Kâvuş’ın gulâmı / hizmetçisi Kalem’in yanında sabahlamış ve ona: “*Ben sadece sıcak yemek yiyebilirim.*” demiştir. Kalem ise Ebû Haşîşe’ye soğuk bir turp / tere yemeği getirmiş ve: “*Bana yardımcı ol birlikte yiyelim.*” demiştir. Ebû Haşîşe bundan yediğinde kalbi durmuş ve ölmüştür.¹⁹³³

1.2.7.1.6. Kayneler [Mûsikîşinas Câriyeler] Hakkındaki Haberler ve İslâmiyet Döneminde Kadınlardan İlk Tegannî Edenler ve Gınâ İle Meşhur Olanlar

Denilmiştir ki: “Arapça gınâyı ilk tegannî eden İbn Cüd’ân’ın¹⁹³⁴ *Cerradetân’ıdır.*” Ebû’l-Ferec el-İsfahânî şöyle söylemiştir: “İbnü’l-Kelbî’nin şöyle

¹⁹³¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/63.

¹⁹³² Metinde “رأى من سرّ” “Surre men raa” (göreni sevindiren [yer]) şeklinde geçen şehir ismi ile kastedilen yer Samarra’dır. Samarra, Bağdat’ın kuzeyinde bulunan bir dönemin Abbâsî başşehridir. Mustafa Demirci, “Sâmerrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2009), 36/70.

¹⁹³³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/65.

¹⁹³⁴ Abdullah b. Cüd’ân (ö. 600 [?]): Câhiliye devrinde mazlumlara koruyan, zenginliği ve cömertliği ile tanınan Kureyşli. Mustafa Fayda, “Abdullah b. Cüd’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/93.

söylemiştir: “İbn Cüd‘ân’ın Cerrâdeteyn [iki çekirge] olarak isimlendirilen iki câriyesi¹⁹³⁵ vardı, bunlar câhiliye devrinde tegannî ederlerdi. İbn Cüd‘ân onlara köle çekirgelerim [جرادتي عباد] adını vermişti. Abdullah b. Cüd‘ân bu iki câriyeyi Ümeyye b. Ebû’s-Salt es-Sekâfi’ye¹⁹³⁶ hibe etti. Ümeyye b. Ebû’s-Salt, İbn Cüd‘ân’ı [bir şiirinde] methetmişti.¹⁹³⁷

İbn Cüd‘ân, Abdullah b. Cüd‘ân b. ‘Amr b. Ka‘b b. Sa‘d b. Teym b. Mürre b. Ka‘b b. Lüey b. Gâlib’dir. O [İbn Cüd‘ân] cömert bir kişiydi, Ümeyye’nin kendi yanındayken Cerrâdeteyn’e [iki câriyeye] baktığını görünce onları [o iki câriyeyi] ona verdi. İbn Cüd‘ân’ın o iki câriyeyi Ümeyye’ye vermesinin sebebiyle ilgili olarak şöyle de söylenilmiştir:

“Ümeyye b. Ebû’s-Salt, İbn Cüd‘ân’a gelmişti. Abdullah [İbn Cüd‘ân] ona: “*Seni [bana] getiren bir şey nedir? [Ziyâretinin sebebi nedir?]*” dedi. Ümeyye: “*Alacaklı köpekler bana havlayıp beni ısırıyorlar.*” dedi. Abdullah ona: “*Ben hastayken geldin, [yaşlılık / hastalık gibi] hakikatler beni yakaladı ve bırakmadı. Beni biraz bekle, senin [başkasına olan] borcunu ödeyeceğim ve bunu geri istemeyeceğim.*” dedi. Ümeyye birkaç gün bekledi, sonrasında geldi ve ona şöyle [şu şiiri] söyledi:¹⁹³⁸

أذكر حاجتي أم قد كفاني ... حياؤك إن شيمتك الحياء

İhtiyacımı hatırlatayım mı yoksa senden utanmakla mı yetineyim, ancak haya etmek senin özelliğin.

وعلمك بالأمور وأنت قرم ... لك الحسب المهذب والسناء

¹⁹³⁵ (eme): Cârîye, “أمتان”(emetân): İki Cârîye.

¹⁹³⁶ Ümeyye b. Ebû’s-Salt (ö. 8/630 [?]): Hikmetli sözleriyle tanınan Arap şairi. Zülfikar Tüccar, “Ümeyye b. Ebû’s-Salt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 42/303.

¹⁹³⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/449.

¹⁹³⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/449.

Her şeyi bilirsin, ölçülülük edep sendedir.

كريم لا يغيره صباح ... عن الخلق الكريم ولا مساء

Cömerttir karakteri, ne sabah ne akşam cömertliği değişmez¹⁹³⁹

تبارى الريح مكرمة ومجدا ... إذا ما الكلب أحجره الشتاء

Köpeği kış vurduğunda, cömertlikte ve yüce gönüllülükte rüzgarla yarışır.¹⁹⁴⁰

[C. V, s. 39]

إذا أثنى عليك المرء يوما ... كفاه من تعرّضه الثناء

Bir kimse bir gün seni överse, bu övgüsü ona yeter.

إذا خلّفت عبد الله فاعلم ... بأنّ القوم ليس لهم جزاء

Eğer Abdullah terk edip giderse, bil ki halk içerisinde onun gibisi gelmeyecek.

فأرضك كلّ مكرمة بنتها ... بنو تيم وأنت لهم سماء

Sizin topraklarınız Benî Teym'in yetiştiği verimli topraklardır ve sen de o toprakların gökyüzüsün.

وهل تخفى السماء على بصير ... وهل بالشمس طالعة خفاء

Gökyüzü gözlerden gizlenebilir mi? Doğan güneşte bir şey saklanabilir mi?¹⁹⁴¹

Ümeyye bu şiiri Abdullah'a inşâd ederken Abdullah'ın yanında iki tane kayne [mûsikîşinas câriye] vardı. Abdullah, Ümeyye'ye: “*Bu ikisinden hangisini istersen al.*” dedi. Ümeyye o iki kayneden birini aldı ve oradan ayrıldı. Ümeyye Kureyş'ten bir topluluğa uğramıştı ki Ümeyye'yi o kayneyi aldığı için ayıpladılar / kınadılar ve ona: “*Sen*

¹⁹³⁹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/449.

¹⁹⁴⁰ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/450.

¹⁹⁴¹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/450.

onu [Abdullah İbn Cüd'ân'ı] hasta halde gördün, bu yüzden şeyhin / yaşlının hizmetine ihtiyacı olduğu için onu ona [Abdullah'a] geri verirsen, onun nazarında sen daha yakınlık göstermiş olursun, onun senden daha fazla ihtiyacı var.” dediler. Ümeyye konuşamadı / sustu ve pişman oldu, Abdullah'a kayneyi geri vermek için gitti. Ümeyye onun yanına geldiğinde İbn Cüd'ân [Abdullah]: “Muhtemelen sen kayneyi, Kureyş'in seni [kayneyi aldığın için] kınaması sebebiyle geri getirdin.” dedi ve Ümeyye'ye o [Kureyş] topluluğu[nu]n söylediği şeyi söyledi. Ümeyye: “Vallahi yanılmadın ey Ebû Züheyr [Abdullah].” dedi. Abdullah: “Peki sen buna ne dedin?” dedi. Ümeyye [sözleri şöyle olan şiiri okudu]:¹⁹⁴²

عطاؤك زين لامرئ ان حبوته ... ببذل وما كلّ العطاء يزین

Birini çok seviyorsanız ona fedakârlık yapmanız hoş gelir, ama her fedakârlık hoş gelmez.

ولیس بشین لامرئ بذل وجهه ... إليك كما بعض السؤال یشین

Kimsenin sana yüzünü dönmesi ayıp değildir, tıpkı her istemenin ayıp olmadığı gibi.¹⁹⁴³

Abdullah, Ümeyye'ye: “Diğer kayneyi de al.” dedi. Ümeyye iki kayneyi de aldı ve çıktı. Ümeyye, o iki kayne ile birlikte [Kureyş] topluluğu[nu]n yanına geldiğinde şunu söylemeye başladı:¹⁹⁴⁴

ومالی لا أحييه وعندی ... مواهب قد طلعت من التّجّاد

Onu kurtaracak imkânım varken neden ona yardım etmiyorum?

¹⁹⁴² el-İsfahânî, el-Eğāmî, 8/450.

¹⁹⁴³ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 8/450.

¹⁹⁴⁴ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 8/450.

لأبيض من بنى عمرو بن تيم ... وهم كالمشرفيات الحداد

Beni Amr b. Teym'den daha beyazdır / aktır / ısıltılıdır ve demir mızraklar gibidirler.

لكل قبيلة هاد ورأس ... وأنت الرأس تقدم كل هاد

Her kabilenin bir lideri ve önderi vardır ve siz her önderin liderisiniz.¹⁹⁴⁵

[C. V, s. 40]

عماد الخيف قد علمت معدّ ... وإن البيت يرفع بالعماد

Hayf'ın direği Ma'ad'dır, evi yükselten direkleridir.

له داع بمكة مشعل ... وآخر فوق دارته ينادى

Onun Mekke'de bir davetçisi var, bir diğeri de evinin üzerinde sesleniyor.

إلى ربح من الشيزى ملاء ... لباب البر يلبك بالشهاد

Sizi doğruluğun özüyle dolu bir kaseye bal karıştırmaya çağırıyor.¹⁹⁴⁶

Ümeyye b. Ebû's-Salt'ın bu şiiri söyleme sebebi şudur: Abdullah b. Cüd'ân [bir gün] kisanın / hükümdarın yanına gelmişti ve Abdullah'ın yanında “Fâlûz”¹⁹⁴⁷ yediler. Abdullah bunun ne olduğunu sorunca “Falûz” olduğunu söylediler. Abdullah: “Nasıl yapılıyor?” diye sorunca da “Buğdayın özüyle [unla] arının balı karıştırılarak yapılıyor.” denildi. [Bunun üzerine] Abdullah: “Bana bunu yapabilen bir hizmetçi bulun.” dedi ve kendisine bunu yapabilen bir hizmetçi getirdiler, Abdullah da onu satın aldı ve Mekke'ye getirdi. Abdullah o hizmetçiye Fâlûz yapmasını emretti, o da yaptı ve sonrasında kaplara

¹⁹⁴⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/450.

¹⁹⁴⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/450.

¹⁹⁴⁷ Bal, su ve undan yapılan tatlı. Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, thk. Müfid Kumeyha (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 5/41 (14. dipnot).

koydurarak Mescidin kapısına götürttü ve orada münâdîye “*Fâlûz isteyen gelsin.*” diye insanları çağırttı, insanlar da geldiler. O gelenler arasında Ümeyye b. Ebû’s-Salt da vardı ve [orada] beyitler söyledi, onun söylediği beyitlerden bir kısmı şöyledir:¹⁹⁴⁸

ذكر ابن جدعان بخي ... ر كَلَّمَا ذَكَرَ الْكَرَامَ

Ne zaman cömert kimselerden söz edilse İbn Cüd‘ân anılırdı.¹⁹⁴⁹

من لا يخون ولا يعق ... ولا يخله الأنام

O hainlik ve itaatsizlik etmeyen, insanlara cimri olmayan kişidir.

يهب النجبية والنجي ... ب له الرّحالة والزّمام

Eyeri ve dizginleri olan soylu dişi ve erkek deveyi hibe eden kimsedir.¹⁹⁵⁰

İbn Cüd‘ân içki içmeyi câhiliye döneminde terk edenlerdendi ki bu husus daha önce de ifade edilmişti. Düreyd b. Sımme¹⁹⁵¹ onu [İbn Cüd‘ân’ı] bir şiiriyle hicvetmişti / eleştirmişti. Bir zaman sonra Abdullah [İbn Cüd‘ân] onunla ‘Ukâz çarşısında karşılaştı ve ona selam vererek: “*Beni tanıyor musun ey Düreyd?*” dedi. Düreyd: “*Hayır.*” dedi. İbn Cüd‘ân: “*Beni sen hicvetmedin mi?*” dedi. Düreyd: “*Sen kimsin?*” dedi. İbn Cüd‘ân: “*Abdullah b. Cüd‘ân.*” dedi. Düreyd: “*Seni hicvettim çünkü senin değerli bir nüfuzun / konumun vardı. Ben de şiirimi bu konuma koymayı istedim.*” dedi. İbn Cüd‘ân onu [güzel elbiselerle] giydirip bir deveye bindirdi. Düreyd ona şöyle söyledi [onu şöyle methetti]:¹⁹⁵²

إليك ابن جدعان أعملتها ... مخففة للسرى والنّصب

¹⁹⁴⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/451.

¹⁹⁴⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/450.

¹⁹⁵⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/451.

¹⁹⁵¹ Düreyd b. Sımme (ö. 8/630): Câhiliye devri Arap şairi, cengâver. Savran, “Düreyd b. Sımme”, 10/30.

¹⁹⁵² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 10/255.

Gece yolculuğu ve yorgunluk sana / senin için olunca İbn Cüd'ân kolay geldi.

فلا خفض حتى تلاقى امرأ ... جواد الرضا وحليم الغضب

Öyleyse cömert ve öfkelenme de dahi halîm olanla karşılaşınca kadar vazgeçme.

وجلدا إذا الحرب مرّت به ... يعين عليها بجزل الحطب

Savaş geçtiğinde de cesurdur, cömertçe yardım eder.¹⁹⁵³

[C. V, s. 41]

وجلّت البلاد فما إن أرى ... شبيه ابن جدعان وسط العرب

Ülkeyi dolaştım ancak Araplar arasında İbn Cüd'ân'a benzeyen birini görmedim.

سوى ملك شامخ ملكه ... له البحر يجرى وعين الذهب

Mülkünde akan denizleri ve altın pınarları olan Yüce Melik hariç.¹⁹⁵⁴

İbn Cüd'ân ve onun câhiliye dönemindeki üstünlüğü / efendiliği ile ilgili çok sayıda anektod vardır ancak burada konunun asıl amacı bu değildir. Burada bahsettiklerimizi konu dışı olarak, konu konuyu açtığı için aktardık. Şimdi kaynakların [mûsikîşinas câriyelerin] haberlerine / anekdotlarına dönüyoruz.

1.2.7.1.6.1. Cemîle [جميلة] Hakkında Bahsedilenler

O, Benî Süleym'in mevlâsı / kölesi Cemîle'dir. Sonrasında onların Benî Behz denilen bir boyunun mevlâsı / kölesi olmuştur. Cemîle'nin eşi, Benî el-Hâris b. el-

¹⁹⁵³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 10/255.

¹⁹⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 10/255.

Hazrec'in mevlâlarındandı / kölelerindendi. Eşi¹⁹⁵⁵ onlarla [o ailenin yanında] kalıyordu. Cemîle, kocasına bağlılığı / sadakati ile tanınmıştır, ona “Ensârın kölesi” de denilmiştir. Cemîle'nin, es-Sünh'te¹⁹⁵⁶ yaşayan ensârdan bir adama ait olduğu da söylenmiştir. Cemîlenin Haccâc b. 'Îlât es-Sülemî'nin¹⁹⁵⁷ mevlâsı / kölesi olduğu da söylenmiştir.¹⁹⁵⁸

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî: “O, gınânın temel direklerinden [öncülerinden / asıllarından] biridir. Ma'bed, İbn Âişe, Habâbe / Habbâbe, Sellâme, 'Akîle, el-'Atîke / el-'Âtîka ve başka birçok kişi Cemîle'den [eğitim] almışlardır [ondan gınâ öğrenmişlerdir].” demiştir.¹⁹⁵⁹

Abdurrahman b. Ertât, Cemîle hakkında şöyle söylemiştir:

إِنَّ الدَّلَالَ وَحَسَنَ الْغَنَاءِ ... وَسُطَّ بَيْوتَ بَنِي الْخَزَرَجِ

İşve de güzel gınâ da Benî Hazrec'in evlerinin ortasında

وَتَلَكَّمِ جَمِيلَةَ زَيْنِ النِّسَاءِ ... إِذَا هِيَ تَزْدَانُ لِلْمَخْرَجِ

Ortaya çıkmak için süslendiğinde, işte size kadınların süsü Cemîle

إِذَا جَنَّتْهَا بَذَلَتْ وَدَهَا ... بَوَاجِهُ مَنْبَرٍ لَهَا أُلُجِّ

Ona gelerseniz şefkatini ve göz kamaştırıcı yüzünü gösterir.¹⁹⁶⁰

¹⁹⁵⁵ el-İsfahânî, eşinin değil de Cemîle'nin onların yanında kaldığını belirtmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/353.

¹⁹⁵⁶ Sünh: Medîne'de bir bölgede. Firdevs Yıldız - Levent Öztürk, “Medine'de Ashâba Ait Evler: Hz. Ebû Bekr Örneği”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/43 (15 Haziran 2021), 82.

¹⁹⁵⁷ Ebû Kılâb el-Haccâc b. Îlât b. Hâlid es-Sülemî: Sahâbî. M. Yaşar Kandemir, “Haccâc b. Îlât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 14/426.

¹⁹⁵⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/353.

¹⁹⁵⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/353.

¹⁹⁶⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/353.

Cemîle, Allah'ın yarattıklarının gınâyı en iyi bileniydi. Ma'bed: “*Cemîle, gınânın aslı / temeli, biz ise onun dallarıyız / furuuyuz. Cemîle olmasaydı bizler mugannî olamazdık.*” demiştir.

Ma'bed: “Cemîle'ye “Nasıl böyle [güzel] tegannî ediyorsun?” diye sordum. Cemîle: “Vallahi bu ilham değildir, [bunun için] eğitim de almadım ancak Ebû Ca'fer Sâib Hâsir komşumuzdu. Anlamasam da o tegannî edip ud çalarken onu dinlerdim. Bu nağmeleri ondan öğrendim ve bu nağmelerin üzerine kendi gınâmı inşa ettim. Bu yaptığım, onun yaptığından [Sâib Hâsir'in bestelerinden] daha iyi oldu, öğrendikçe okudum. Bir gün ben gizlice tegannî ederken¹⁹⁶¹

[C. V, s. 42]

efendilerim benim durumumu anlayıp yanıma girdiler ve bana: “*Biz senin ne gizlediğini biliyoruz.*” dediler, [doğruyu söyleyeceğime dair] benden yemin istediler. Ben de sesimi yükselttim ve Züheyr b. Ebû Sülma'nın¹⁹⁶² şu şiirini onlara tegannî ettim:¹⁹⁶³

وما ذكرتک إلا هجت لی طربا ... إنَّ المحبَّ ببعض الأمر معذور

Seni her andığımda heyecanlanıp coşuyorum, muhakkak ki aşık bazı konularda mazurdur.

ليس المحبَّ کمن إن شطَّ غيَّره ... هجر الحبيب، وفي الهجران تغيير

Aşık, başkası tarafından yoldan çıkarılıp sevgilisini terk etmez, yoldan sapmayı terk eder.¹⁹⁶⁴

¹⁹⁶¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/353.

¹⁹⁶² Züheyr b. Ebû Sülma (ö. 609 [?]): Muallaka şairi. Süleyman Tülüçü, “Züheyr b. Ebû Sülma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 44/540.

¹⁹⁶³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/353.

¹⁹⁶⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/354.

O zaman benim durumum [gınâdaki hünerim] etrafa yayıldı ve ben konuşulur oldum. İnsanlar eğitim almak için bana geldiler, benimle birlikte bulundular. Yanımdaki câriyelerin sayısı arttı ve belki de [bu kalabalık dolayısıyla] onların birçoğu benim başkalarına öğrettiklerimi dinlerken öğrendiklerinden başka bir şey öğrenemeden yanımdan ayrıldılar. Ben bu sayede efendilerim için; onların, o bölge insanının ve kendi düşündüğümün çok daha fazlasını kazandım.”¹⁹⁶⁵

Mekkeli ve Medîneli tüm mugannîler Cemîle’yi tasdik etmişlerdir [onun üstünlüğünü kabul etmişlerdir.] İbn Süreyc, el-Garîd, İbn Miscah ve Müslim b. Muhriz Medîne’ye geldiklerinde Ma’bed ve İbn Âişe ile bir araya geldiler, Cemîle de onlara şeflik [yöneticilik] yaptı. Onların her biri bir beste yapıp onu Cemîle’nin huzurunda tegannî etti -İsfahânî bu besteleri de [bu bestelerin sözlerini de] aktarmıştır-.¹⁹⁶⁶ Cemîle bu besteleri dinlediğinde: “*Hepiniz tegannî edişinizde ve tarzınızda güzel ve övgüye layıksınız.*” dedi. [Bunun üzerine] İbn Âişe: “*Ama bu söylediğiniz tatmin edici değil.*” dedi. Cemîle: “*Ey Ebû Yahyâ [İbn Süreyc] sen güzel sesinle çocuğunu kaybedeni, ruhsal sorunları olanı [bile] güldürürsün. Ey Ebû ‘Ubbâd [Ma’bed] senin bestenin, nazmının [şairinin] güzelliği ve gınânın [tegannî edişinin] tatlılığı eşsiz / benzersizdir. Ey Ebû Osmân [Sa’îd b. Miscah] senin bu işte önceliğin ve üstünlüğün vardır. Ey Ebû Ca’fer [Sâ’ib Hâsir] sen halîfeleri düzeltirsin [onları düzeltecek kadar iyisin]. Ey Ebû ‘l-Hattâb [İbn Muhriz] eğer birini kendimden üstün tutacak olsaydım seni üstün tutardım. Ey el-‘Ablât’ın mevlâsı / kölesi [el-Garîd] eğer [sizi, tegannî etmenize] ben başlatacak olsaydım seni onlara öncelerdim.*” dedi. Sonrasında hep birlikte Cemîle’den kendileri gibi bir lahn [beste] tegannî etmesini

¹⁹⁶⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/354.

¹⁹⁶⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/354.

istediler. Cemîle de onlara tegannî etti ve hepsi onu tasdik etti, onun üstünlüğünü kabul ettiler.¹⁹⁶⁷

Cemîle, kendi evi haricinde hiçbir yerde kimseye tegannî etmeyeceğine dair yemin etmişti. Abdullah b. Ca'fer,¹⁹⁶⁸

[C. V, s. 43]

Cemîle'nin meclisine gelmiş ve onun yanına oturmuştu. Cemîle de ona tegannî ediyordu. Cemîle yeminini bozup, onun evine gelmeyi ve orada tegannî etmeyi istedi. [Ancak] Abdullah: “*Ben senin böyle bir sorumluluk altına girmeni istemem [Yeminini bozmanın sorumluluğunu almak istemem].*” dedi.¹⁹⁶⁹

el-İsfahânî'nin rivâyetine göre İbn Ebû 'Atîk,¹⁹⁷⁰ [Ömer] İbn Ebû Rebî'a¹⁹⁷¹ ve el-Ahvas b. Muhammed el-Ensârî,¹⁹⁷² Cemîle'nin evine geldiler ve yanına girmek için izin istediler. Cemîle onlara izin verdi ve içeri girip oturduklarında Cemîle Ömer'in halini hatırlı sordu. Ömer: “*Ben Mekke'den sana selam vermek için geldim.*” dedi. Cemîle: “*Hoş geldiniz.*” dedi. Ömer: “*Ben kendi vaktini sadece bize ayırmanı ve meclisinde yalnız kalmamızı istiyorum.*” dedi. Cemîle: “*Olur.*” dedi. el-Ahvas da Cemîle'ye: “*Ben de*

¹⁹⁶⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/357-358.

¹⁹⁶⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/360.

¹⁹⁶⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/360.

¹⁹⁷⁰ Abdullah b. Ebû 'Atîk Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk (ö.110/728'den sonra). Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Günday, “Sahabe Neslinin Yetkin Mizah Ustası: İbn Ebû 'Atîk”, *Bilimname : Düşünce Platformu* 22 (Ocak 2012), 159-188.

¹⁹⁷¹ Ömer b. Ebû Rebîa (ö. 93/711-12): Emevî döneminin ünlü aşk şairi. Er, “Ömer b. Ebû Rebîa”, 34/56.

¹⁹⁷² Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Âsım b. Sâbit el-Ensârî: Çekik gözleri nedeniyle çekik gözlü anlamına gelen “el-Ahvas” künyesiyle anılan ve Emevîler döneminde Medîne'de yaşamış olan şair. Selim Argun - Ümit Eskin, “Erken Dönem İslam Tarihinde Kızıldeniz'de Bir Sürgün Adası: Dehlek”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24/2 (30 Eylül 2024), 381.

sadece bizim senden istediklerimizi tegannî etmeni istiyorum.” dedi. Cemîle: “*Meclis sadece sana ait değil, topluluk da sana ortak* [topluluğa uymalısın].” dedi. el-Ahvas: “*Tamam.*” dedi. Ömer: “*Bence seçimi Cemîle’ye bırakmalıyız.*” dedi. İbn Ebû ‘Atîk: “*Nasıl uygunsa öyle olsun.*” dedi. Cemîle bir ud istedi ve tegannîye başladı:¹⁹⁷³

تمشى الهوينى إذا مشيت فضلا ... مشى التزيف المخمور فى الصّعد

Bol elbisesiyle yavaş yavaş yürüdüğünde tıpkı sarhoşluk halindeki bir ayyaşın yokuş yukarı yürümesi gibi yürüyor.

تظلّ من بعد بيت جارتها ... واضعة كفّها على الكبد

Elini ciğerinin üzerine koyarak komşusunun evinin ardında duruyor.

يا من لقلب منّيّم سدم ... عان رهين مكّلم كمد

Ey aşık, mahzun, çaresiz, rehin ve dilsiz bir kalbe sahip olan.

أزجره وهو غير منزجر ... عنها بطرف مكحل السّهد

Uykusuzluk dolu gözlerle gözlerini ondan ayırmazken ona sesleniyorum.¹⁹⁷⁴

Bu hikâyenin râvîsi / anlatıcısı anlatmaya şöyle devam etmiştir: “*Evde bir sarsıntı ve odada bir uğultu işittim.*” Ömer şöyle söyledi: “*Çok güzel ey Cemîle! Ne desem / ne hediye versem! Gınânın başlangıcı da sonu da sensin!*” dedi. Sonrasında Cemîle bir müddet sustu ve tekrar udu alıp tegannî etti. Oradakiler coştular, elleriyle alkışlayıp, ayaklarıyla yere vurdular ve başlarını sallayarak: “*Sana feda olalım, ne kadar güzel tegannî ettin, ne hoş söyledin!*” dediler. Öğle yemeği geldi ve çeşit çeşit yemekler ve

¹⁹⁷³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/366.

¹⁹⁷⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/366.

meyveler yediler. Sonrasında Cemîle içecek [içki] çeşitlerinin getirilmesini istedi. Ömer: “Ben içmiyorum.” dedi. İbn Ebû ‘Atîk de aynısını söyledi. el-Ahvas ise:¹⁹⁷⁵

[C. V, s. 44]

“Ben içerim, Cemîle’nin, içkisini içmekten uzak durana cezâsı nedir!” dedi. Ömer: “Bu sandığın gibi değil.” dedi. Cemîle: “İsteyen kendini bize bırakır ve ruhunu ruhumuzla karıştırır, istemeyeni de mazur görürüz ve bu onun ihtiyaçlarını gidermesine, bizimle sohbet etmekten zevk almasına engel olmaz.” dedi. İbn Ebû ‘Atîk: “Bize yakışan sana uymaktır.” dedi. Ömer: “Ben de sizden geri kalmayacağım, istediğinizi yapın, ben de sizi dinleyip size uyacağım.” dedi ve topluluktakiler hep birlikte içtiler. Cemîle, [Ömer] İbn Ebû Rebî‘a’nın şu şiirini tegannî etti:¹⁹⁷⁶

ولقد قالت لجات لها ... كالمها يلعبن في حجرها

Komşularına evinde ceylanlar gibi oynadıklarını söyledi.

خذن عني الظلّ لا يتبعني ... ومضت تسعى إلى قبتها

Gölgeyi benden al [çünkü] beni takip etmiyor, onun göz çukurlarını arıyor.

لم تعلق رجلا فيما مضى ... طفلة غيداء في حلتها

Daha önce hiç kimseye aşık olmamıştı, zarif elbisesindeki genç kız.

لم يطش قطّ لها سهم ومن ... ترمه لا ينج من رميتها

Ona hiçbir zaman ok isabet etmemiş o ise kime atış yaptıysa, onun atışından kurtuluş olmamıştır.¹⁹⁷⁷

¹⁹⁷⁵ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 8/366-367.

¹⁹⁷⁶ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 8/367.

¹⁹⁷⁷ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 8/367.

Ömer [kendinden geçerek] çığlık attı / haydırdı ve gömleğinin cebini aşağıya kadar yırttı, sonrasında aklı başına geldi ve pişman olup özür dileyerek: “*Kendime engel olamadım.*” dedi. Diğerleri: “*Sana olan bize de oldu, kendimizden geçip bayıldık ancak elbise yırtmada senden ayrıldık* [biz elbisemizi yırtmadık].” dediler. Cemîle elbise getirtti ve Ömer’e sundu, Ömer de kabul edip elbiseyi giydi. Topluluktakiler evlerine dağıldılar. Ömer, İbn Ebû ‘Atîk’de misafir kalmıştı ve Cemîle’ye yanındaki on bin dirhemi ve on elbiseyi [hediye olarak] gönderdi, Cemîle de bunları kabul etti. Ömer de mutlu bir şekilde Mekke’ye doğru yola çıktı.¹⁹⁷⁸

Ebû’l-Ferec’in, senedi Yûnus el-Kâtib¹⁹⁷⁹ ve ez-Zübeyr b. Bekkâr’a,¹⁹⁸⁰ Zübeyr’den de amcası Mus‘ab’a¹⁹⁸¹ ulaşan rivâyetine göre o şöyle söylemiştir:

“Cemîle Hac için yola çıktığında, kadın erkek birçok mugannî, önde gelen kimseler ve Ebû’l-Ferec’in isimlerini saydığı birçok kişiden oluşan bir topluluk da onunla birlikte yola çıkmıştı. O muganniler [erkek mûsikîşinaslar] arasında Hinb [هنب], Tuveys [طويس], ed-Delâl [الدلال], Ma‘bed [معبد], Mâlik b. Ebi’s-Semh [مالك بن أبي السَّمْح], İbn Âişe [ابن عائشة], Nâfi‘u’l-Hayr [نافع الخير], Nâfi‘ b. Tunbûra [نافع بن طنْبُورَة] ve diğer isimleri sayılan birçok kişi de vardı. O topluluğa katılan muganniyeler [kadın mûsikîşinaslar] arasında ise; el-Ferihe [الفرهة], Azzetü’l-Meylâ [عَزَّة المِيلَاء], Habâbe [حَبَابَة], Sellâme [سَلَامَة], Huleyde

¹⁹⁷⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/367.

¹⁹⁷⁹ Ebû Süleymân Yûnus b. Süleymân b. Kürd b. Şehriyâr el-Kâtib (ö. 135/752 civarı): Emevîler devrinde yaşayan mûsikîşinas. Turabi, “Yûnus el-Kâtib”, ts., 43/607.

¹⁹⁸⁰ Ebû Abdillâh ez-Zübeyr b. Bekkâr b. Abdillâh el-Kureşî el-Esedî ez-Zübeyrî el-Medenî el-Mekkî (ö. 256/870): Kadî, ensâb âlimi, tarihçi ve hadis râvisi. Mustafa Fayda, “Zübeyr b. Bekkâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 44/524.

¹⁹⁸¹ Mus‘ab b. Abdullah ez-Zübeyrî (ö. 236/851): Tarih ve bilhassa ensâb alanında öne çıkan Kitâbü Nesebi Kureyş müellifi. Fayda, “Zübeyr b. Bekkâr”, 44/524.

[خليدة], ‘Akîle [عقيلة], eş-Şemmâsiyye [الشماسية], Fer‘a [فرعة], Nebîle [نبيلة],¹⁹⁸² Lezzetü’l-‘Ays [لذة العيش], Sa‘îde / Su‘ayde [سعيدة] ve ez-Zerkâ [الزرقاء] vardı. Mugannî olmayıp,¹⁹⁸³

[C. V, s. 45]

eşraftan / toplumun önde gelenlerinden olanlar arasında ise İbn Ebû ‘Atîk, el-Ahvas, Küseyyiru Azze¹⁹⁸⁴ ve Nusayb¹⁹⁸⁵ vardı. Ayrıca eşraftan da bir grup vardı. Cemîle’nin beraberinde kendisine eşlik eden kaynakları ve büyüklüğü elliyi bulan ve efendileri tarafından Cemîle’nin yanına gönderilen bir kayne grubu da vardı. Efendileri, kaynaklara masraflar için gerekli parayı vererek onları develerin tahtirevanlarına, deve üstündeki kubbeli oturma kısımlarına ve [uygun olan] diğer yerlere bindirdiler. [Ancak] Cemîle geri dönene kadar kaynaklara bir dirhem bile harcatmadı. Cemîle’yle birlikte yola çıkanlar çeşitli hoş kıyafetleri, tahtirevanları ve kubbeleriyle birbirleriyle yarışıyorlardı. Bu topluluk Mekke’ye yaklaştığında onları Sa‘îd b. Miscah, İbn Süreyc, el-Garîd, İbn Muhriz, Hüzeylîler,¹⁹⁸⁶ Mekke halkının mugannîlerinden bir grup ve birçok genç karşıladı. Mugannî olmayıp karşılamaya gelenler arasında da [üçü de şair olan] Ömer b. Ebû Rebî‘a, el-Hâris b. Hâlid el-Mahzûmî, el-‘Arcî ve toplumun önde gelenlerinden bir grup vardı. Hicâz bölgesindeki usta mugannî ve mugannîyelerin ve toplumun önde

¹⁹⁸² Bu ismi el-İsfahânî “بليلة” “Bülbüle” şeklinde aktarmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/368.

¹⁹⁸³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/367-368.

¹⁹⁸⁴ Ebû Sahr (Ebû Cum‘a) Küseyyir b. Abdirrahmân (b. Ebî Cum‘a) b. el-Esved el-Huzâî (ö. 105/723): Arap platonik aşk şairi. Şiirlerinde adı sık sık geçen sevgilisi Ümmü Amr Azze bint Humeyl b. Hafs’a nisbetle Küseyyiru Azze olarak da anılmıştır. Mustafa Çuhadar, “Küseyyir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2002), 26/575.

¹⁹⁸⁵ Nusayb b. Rebâh (ö. 108/726): Methiyeleriyle tanınan Arap şairi. Mehmet Reşit Özbalkıç, “Nusayb b. Rebâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2007), 33/268.

¹⁹⁸⁶ Hüzeylîler (Benî Hüzeyl): Adnânîler’e mensup, şairleriyle ünlü bir Arap kabilesi. Nasuhi Ünal Karaarslan, “Hüzeyl (Benî Hüzeyl)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 19/70.

gelenlerinden isimlerini verdiğimiz ve diğer birçok kadın erkek, Cemîle Mekke'ye girdiğinde onun yanındaydılar. Mekke halkının çocukları kız erkek sokağa çıkmış o topluluğa ve güzel manzaraya bakıyorlardı. Cemîle haccını tamamladığında Mekkeliler ondan kendileri için bir meclis kurmasını istediler. Cemîle: “*Gınâ için mi sohbet için mi?*” dedi. Mekkeliler: “*İkisi için de.*” dediler. Cemîle: “*Ciddi bir şeyle şakayı birbirine karıştırmayacağım.*” dedi ve gınâ için meclis kurmayı reddetti. Ömer b. Ebû Rebî'a: “*Vallahi kalbinde Cemîle'nin gınâsını / tegannîsini dinleme isteği olan kişi onunla birlikte Medîne'ye gider, ben onunla gidiyorum.*” dedi. Toplumun önde gelenlerinden birçoğu ve topluluktakilerin çoğu Medîne'ye [onunla birlikte] gitti. Cemîle Medîne'ye vardığında, insanlar ve toplumun önde gelenlerinden birçok kadın ve erkek onu karşıladı. Cemîle, onların yanına geldiği gibi güzel bir şekilde onların yanından ayrıldı. Kadın ve erkekler evlerinden çıkıp kapıları önlerinde duruyorlar, topluluğa ve Cemîle'yle birlikte gelenlere bakıyorlardı. Cemîle evine girdiğinde insanlar evlerine dağıldılar. [Cemîle'yle birlikte Mekke'den Medîne'ye gelen] Mekke ehli ise akrabalarında ve dostlarında konakladılar. İnsanlar bu durumu kabul ederek gelmişlerdi ve büyük küçük kimse buna itiraz etmedi. Cemîle Medîne'ye gelişinin onuncu gününde gınâ için meclisi kurdu ve Ömer b. Ebû Rebî'a'ya: “*Ben senin ve dostların için meclisi kurdum, istersen [diğer] insanları da çağır.*” dedi.¹⁹⁸⁷

[C. V, s. 46]

Cemîle'nin evi kadın erkek toplumun önde gelenleriyle dolup taşı. Cemîle tegannî etmeye Ömer b. Ebû Rebî'a'nın şu şiiri ile başladı:¹⁹⁸⁸

هيهات من أمة الرحمن منزلنا ... إذا حللنا بسيف البحر من عدن

¹⁹⁸⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/368.

¹⁹⁸⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/368.

Aden'in sahiline yerleşmiş halde, Rahman'ın kulundan uzak meskenimiz

واحتلّ أهلك أجيادا فليس لنا ... إلا التذكّر أو حظّ من الحزن

Ve senin halkın Ecyâd'ı işgal etti, bu sebeple elimizde bir hatıradan ve üzüntüden başka bir şey kalmadı.

لو أنها أبصرت بالجزع عبرته ... وقد تعرّد قمرى على فنن

Eğer ahirette verilen cezayı görseydi, dalda şarkı söyleyen kumrudan ibret alırdı.

إذا رأت غير ما ظنّت بصاحبها ... وأيقنت أنّ لحجا ليس من وطنى

Sonra arkadaşının, sandığı gibi olmadığını gördü... ve Lahca'nın benim vatanım olmadığından emin oldu.

ما أنس لا أنس يوم الخيف موقفها ... وموقفى وكلنا ثمّ ذو شجن

el-Hayt'taki günü, orayı ve benim yerimi hiç unutmayacağım, o gün ikimiz de üzülmüştük.

وقولها للثرّيا وهى باكية ... والدمع منها على الخدين ذو سنن

Ve Süreyyâ'nın ağlayarak, yanaklarından yaşlar süzülerek söylediğini unutmayacağım.

بالله قولى له من غير معتبة ... ماذا أردت بطول المكث فى اليمن

Allah için kızmadan söyle... Yemen'de bu kadar uzun süre kalarak ne istedin?

إن كنت حاولت دنيا أو ظفرت بها ... فما أصبت بترك الحج من ثمن

Eğer dünya hayatı için çabalamış ve bunda başarılı olmuşsanız, haccı ihmal etmeniz size maliyeti nedir?¹⁹⁸⁹

¹⁹⁸⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/368-369.

Herkes gınâyı beğendi ve dinledikleri gınânın güzelliği ile haykırdılar. Ömer, gözyaşları sakalına ve elbisesine akacak şekilde ağladı. Sonrasında Cemîle, İbn Süreyc’e yönelerek: “*Haydi bakalım.*” dedi ve İbn Süreyc, Ömer’in şu şiirine yaptığı bestesini tegannî etti:¹⁹⁹⁰

أليست بالتي قالت ... لمولاة لها ظهرا

Öğlen vakti hanım efendisine söylediği şey değil mi bu?

أشيري بالسّلام له ... إذا ما نحونا نظرا

Eğer bize doğru bakarsa ona selam ver.

وقولى فى ملاطفة ... لزينب نولّى عمرا

Ve nazikçe Zeyneb’e şunu söyle: Ömer’e ihsanda bulun.

وهذا سحرك النّسوا ... ن قد خبرننى الخبرا

Bana verdikleri habere göre bu, kadınların sana büyüdür.¹⁹⁹¹

[C. V, s. 47]

Sonrasında Cemîle, Sa’îd b. Miscâh’a: “*Haydi bakalım ey Ebû Osmân.*” dedi ve o da tegannîye başladı. Sonrasında Cemîle: “*Haydi bakalım ey Ma’bed.*” dedi ve o tegannîye başladı, Cemîle de onun tegannîsini beğendi.¹⁹⁹² Sonrasında Cemîle: “*Haydi bakalım ey İbn Muhriz. Ben seni küçümsediğim için veya sanatındaki / bestekârlığındaki bilgisizliğinden ötürü ertelemedim. Ben senin her şeyin ortasını ve dengelisini sevdiğini gördüğüm için seni erteledim. Seni tıpkı senin istediğin gibi Mekkelilerle [Mekkeli musikişinaslarla] Medînelilerin [Medîneli mûsikîşinasların] arasına koydum.*” dedi ve

¹⁹⁹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/369.

¹⁹⁹¹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/369.

¹⁹⁹² el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/369.

İbn Muhriz de tegannî etti. Sonrasında Cemîle, el-Garîd'e: "*Haydi bakalım ey el-Abelât'ın mevlâsı / kölesi.*" dedi ve el-Garîd 'Amr b. Şe's'in¹⁹⁹³ beyitlerini tegannî etmeye başladı. el-Garîd'in tegannî ettiği son beyit şöyleydi:¹⁹⁹⁴

أرادت عرارا بالهوان ومن يرد ... عرارا لعمرى بالهوان فقد ظلم

O, Irâr'ı¹⁹⁹⁵ rezil etmek istedi, fakat 'Irâr b. 'Amr'ı kim rezil etmeye kastederse o yanlış yapmış olur.¹⁹⁹⁶

Cemîle: "*'Amr b. Şe's güzel söylemiş ancak sen söylemedin, tegannî edişini ta'rîd¹⁹⁹⁷ ile ifsad ettin / bozdun. Vallahi biz seni hak ettiğin konuma yerleştirdik ve sana ayrılan süreyi de eksiltmedik, niçin seni rezil etmeye çalışalım!*" dedi ve topluluğa dönerek: "*Sizler ona inanın ve bilin ki o kendi konumunu size gösterecektir.*" dedi. Topluluktakiler el-Garîd'e yönelerek: "*Ey Ebû Zeyd¹⁹⁹⁸ ta'rîd yaptıysan hata ettin.*" dediler. el-Garîd: "*Öyle oldu, bir daha yapmayacağım.*" dedi ve Cemîle'nin yanına giderek elbisesinin ucunu öperek özür diledi. Cemîle de onun özrünü kabul etti ve: "*Bir daha olmasın.*" dedi. [Sonrasında] Cemîle, İbn Âişe'ye yönelerek: "*Ey Ebû Ca'fer haydi*

¹⁹⁹³ Ebû Irâr Amr b. Şe's b. Ubeyd el-Esedî (ö. 20/641): Şâir sahâbî. Abdullah Aydın, "Amr b. Şe's", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 3/91.

¹⁹⁹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/370.

¹⁹⁹⁵ Buradaki 'Irâr ile kastedilen şiirin yazarı 'Irâr b. 'Amr b. Şe's el-Esedî'dir.

¹⁹⁹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/370.

¹⁹⁹⁷ Ta'rîd (تعريض): Kelime anlamı itibariyle açık sözün karşıtı, yani kapalı söz anlamına gelen ta'rîd ıstılâhî olarak konulduğu mananın dışında başka bir anlamda kullanıldığı siyaktan anlaşılan sözü ifade eder. Şevki Saka, "Kur'an'da Ta'rîd Yoluyla Anlatım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (1992), 114. Burada el-Garîd, 'Amr b. Şe's'in şiiri ile üstü kapalı biçimde Cemîle'nin kendisini küçük düşürmeye çalıştığını ima etmek istemiş yani ta'rîd yapmıştır. Cemîle ise bunu fark ederek bu ta'rîd'in hoş olmadığını, Garîd'in hak ettiği değerin kendisine verildiğini ifade etmiştir.

¹⁹⁹⁸ el-Garîd'in künyesi.

bakalım [sıra sende].” dedi. İbn Âişe de tegannî etti. Cemîle: “*Ne güzel söyledin.*” dedi. Sonrasında Cemîle, Nâfi‘ ve Büdeyh’e [بديح] yöneldi ve: “*İkinizin birlikte tek bir beste ve nağmeyi tegannî etmenizi isterim.*” dedi ve onlar da tegannî ettiler. Sonrasında Cemîle, Hüzeylilerden üç kişiye dönerek: “*Bir beste tegannî edin.*” dedi, onlar da tegannî ettiler.¹⁹⁹⁹

Sonrasında Cemîle, Nâfi‘ b. Tunbûra’ya döndü ve: “*Haydi bakalım ey Nakşa’l-Ğadâra [ayş’ın / refahın süsü] ve güzel sözlü kimse.*” dedi. Nâfi‘ b. Tunbûra tegannî etmeye başladı ve Cemîle: “*Çok güzel vallahi.*” dedi ve sonrasında: “*Ey Mâlik haydi bakalım [sıra sende]. Ben, sen onların seviyesinin altında olduğun için seni ertelemedim, ben günümüzü -seni uğurlu kabul ederek- seninle sona erdirmek; meclisimizin başının, sonu gibi; ortasının da kenarı gibi olmasını istedim. Sen ve Ma’bed benim nazarımda aynı yol ve tek bir yöneliş üzeresiniz.*”²⁰⁰⁰

[C. V, s. 48]

Bunu zâlim olandan başkası reddetmez. Bunu, hakikate zorluk çıkaran dışında kimse reddetmez. Ben hakikati söylüyorum, dileyen bunu reddeder.” dedi. Topluluktakilerin hepsi Cemîle’nin söylediklerini onaylayarak sustu ve Mâlik [şu sözleri] tegannî etmeye başladı.²⁰⁰¹

عدوّ لمن عادت وسلم لسلّمها ... ومن قرّبت سلمى أحبّ وقرّبا

Onun düşmanı düşmanımdır, Sülma kime yakınsa o sevilir ve ona yakınlık gösterilir.

هبينى امرأ إمّا بريئاً ظلّمته ... وإمّا مسيئاً تاب بعد وأعتبا

¹⁹⁹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/370-371.

²⁰⁰⁰ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/372.

²⁰⁰¹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/372.

Bana ya zulmettiğim masum bir adam göster ya da tövbe ettikten sonra kınadığım bir günahkar göster.

أقول التماس العذر لما ظلمتني ... وحملتني ذنبا وما كنت مذنباً

Bana haksızlık ettiğinde, beni suçla itham ettiğinde özür dilediğim ama ben suçlu değildim.

ليهنك إشمات العدو بهجرنا ... وقطعك حبل الودّ حتى تقضّياً

Düşman beni terk ettiğin ve sevgi bağımız koptuğu için sevin. ²⁰⁰²

Cemîle: “*Ey Mâlik keşke besten devam etseydi de biz de dinlemeye devam etseydik.*” dedi. Meclis sona erdi ve insanların çoğu ayrıldı, seçkin kimseler kaldı. İkinci gün olduğunda topluluk yeniden bir araya geldi. Cemîle, Tuveys’e: “*Haydi bakalım ey Ebû ‘Abdu’n-Na’îm.*” dedi ve Tuveys [şu sözleri] tegannî etti: ²⁰⁰³

قد طال ليلى وعادنى طربى ... من حبّ خود كريمة الحسب

Gecem uzun oldu ve neşem asil bir kadının aşkından bana geri döndü.

غراء مثل الهلال آنسة ... أو مثل تمثال صورة الذهب

Ay gibi güzel bir kadın, bir hanımefendi, altın bir heykel gibi.

صادت فؤادى بجيد مغزلة ... ترعى رياضاً ملتقى العشب

Çimenlerle kaplı meraları dolaşan, güzelliğiyle kalbimi fetheden bir kadın. ²⁰⁰⁴

Cemîle: “*Vallahi çok güzel ey Ebû ‘Abdu’n-Na’îm.*” dedi. Sonrasında Cemîle, ed-Delâl’e: “*Haydi bakalım ey Ebû Yezîd.*” dedi ve ed-Delâl tegannî etti. Cemîle onun gınâsını da beğendi. Sonrasında Cemîle, Hinb’e: “*Biz sizi bugün yaşınızın büyüklüğü ve*

²⁰⁰² el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/372.

²⁰⁰³ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/372-373.

²⁰⁰⁴ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/373.

hassas bünyeniz nedeniyle onurlandırıyoruz onurlandırmakla yetiniyoruz.” dedi, Hinb de: “Tamam.” dedi. Sonrasında Cemîle, Berdü’l-Fu’âd²⁰⁰⁵ ve Nevmetü’t-Duhâ’ya:²⁰⁰⁶ “Haydi bakalım ikiniz birlikte tek bir lahn [beste] okuyun.” dedi ve onlar da tegannî ettiler. Cemîle: “İkinize de aferin.” dedi. Sonrasında Cemîle; Find, Zece [زجة]²⁰⁰⁷ ve Hibetullah’a: “Haydi bakalım, birlikte bir beste tegannî edin, siz seslerinizi birbirinize uyduruyorsunuz.” dedi ve onlar da tegannî ettiler.²⁰⁰⁸

Sonrasında Cemîle, el-A‘şâ’nın²⁰⁰⁹ [sözleri şöyle olan] şiirini tegannî etti:²⁰¹⁰

باننت سعاد وأمسى حبلها انقطعا ... واحتلت الغور فالجدين فالفرعا

Su‘âd gitti, onunla olan bağım koptu. Keder beni ele geçirdi, onun ardından özlem ve ümitsizlik geldi.

وأنكرتني وما كان الذي نكرت ... من الحوادث إلا الشيب والصلعا

Sen beni beğenmedin ancak beğenmediğin şeyler ağarmış ve dökülen saçlardan başka bir şey değildi.²⁰¹¹

[C. V, s. 49]

تقول بنتى وقد قرّبت مرتحلا ... يا ربّ جنب أبى الأوصاب والوجعا

²⁰⁰⁵ برد الفؤاد = Kalplerin serinliği.

²⁰⁰⁶ نومة الضحى = Sabah uykusu/şekerlemesi.

²⁰⁰⁷ el-İsfahânî bu ismi “Rahme” “رحمة” şeklinde ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/373.

²⁰⁰⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/373.

²⁰⁰⁹ Ebû Basîr Meymûn b. Kays b. Cendel el-Bekrî (ö. 7/629 [?]): Câhiliye devri şairlerinden. Süleyman Tülücü, “A‘şâ, Meymûn b. Kays”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 3/544.

²⁰¹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/374.

²⁰¹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/374.

Kızım, göç etme vakti yaklaşınca şöyle diyor: “*Ey Rabbim, babamı hastalık ve kederden uzak tut.*”

وكان شيء إلى شيء فغيره ... دهر ملخ على تفريق ما جمعا

Birbirine bağlı olan şeyleri ayırma konusunda zaman ısrarcıydı.²⁰¹²

Cemîle’nin dün [meclisin] başlangıcındaki tegannîsinden ve bugün de [meclisin] sonundaki tegannîsinden daha güzel bir şey duyulmamıştır. [Böylece ikinci günde de] Cemîle meclisi sona erdirdi, topluluk dağıldı ve diğerleri[tegannî etmeyen mûsikîşinaslar diğer güne] kaldı. Üçüncü gün olduğunda insanlar yeniden bir araya geldiler. Cemîle bir perde / paravan çekti ve câriyeleri oturttu / meclise dahil etti. Cârîyelerin hepsi çalgı çaldılar. Cemîle ile birlikte 50 veter / telli çalgı çalındı öyle ki ev sallandı. Sonrasında Cemîle uduyla [şu sözleri] tegannî etti, onlar da çalgılarıyla eşlik ettiler.²⁰¹³

فإن خفيت كانت لعينك قرّة ... وإن تبد يوما لم يعممك عارها

[Ona olan aşkın] gizli kalsa gözünün aydınlığı olur, açığa çıksa da kimse seni ayıplayamaz.

من الخفرات البيض لم تر غلظة ... وفي الحسب الضخم الرفيع نجارها

Beyazlar içinde bir kabalık görmemiş öyle ki asil bir soydan geliyor.

فما روضة بالحزن طيبة الثرى ... يمجّ الندى جثائها وعرارها

Tepedeki / yayladaki o güzel bahçe ki verimli toprağı; mis kokulu otlar ve güzel kokulu bitkilerle kaplı.

بأطيب من فيها إذا جئت موهنا ... وقد أوقدت بالمندل الرطيب نارها

²⁰¹² el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 8/374.

²⁰¹³ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 8/374.

En güzel halidir gece yarısı oraya varırsan, hoş kokulu bitkiler onun aşkını / ateşini tutuşturur.²⁰¹⁴

Oradakilerin birçoğunun gözlerinden akan yaşlar elbiselerini sırlıslam etti, onlar iç çekerek nefes alıyorlardı ve: “*Canlarımız sana kurban olsun ey Cemîle!*” dediler. Sonrasında Cemîle, cariyelere: “*Yeterli.*” dedi onlar da [çalgı çalmayı] bıraktılar. Cemîle: “*Ey ‘Azze tegannî et.*” dedi. ‘Azze de Ömer’in şu şiirini tegannî etti:²⁰¹⁵

تذکرت هنداً وأعصارها ... ولم تقض نفسك أوطارها

Hind’i ve oradaki buluştuğunuz vakitleri hatırladın ve ona olan özlemin / arzun geçmedi.

تذکرت النفس ما قد مضى ... وهاجت على العين عوارها

Olup biteni hatırladın gözünde bir hayal belirdi.

لتمنح رامة منّا الهوى ... وترعى لرامة أسرارها

Râme’ye bizden aşk bahşolsun ve Râme onun sırlarına sahip çıksın.

إذا لم نزرها حذار العدا ... حسدنا على الزور زوارها

Düşmanlardan çekinerek orayı ziyaret edemediğimizde orayı ziyaret edenleri kıskanırız.²⁰¹⁶

Cemîle: “*Ey ‘Azze, sen sonsuza dek var olacaksın. Bu savtın / bestenin güzelliği ve gınânın / tegannî edişinin kalitesi için de seni tebrik ediyorum.*” dedi. Sonrasında Cemîle, Habâbe ve Sellâme’ye: “*Siz de [birlikte] bir lahn [beste] tegannî edin bakalım.*” dedi. Onlar tegannî ettiler, Cemîle de o ikisinin gınâsını beğendi. Sonrasında Cemîle

²⁰¹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/374.

²⁰¹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/374.

²⁰¹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/375.

Huleyde'ye [خليدة] yöneldi ve: “*Kurbanın olayım! Tegannî et.*” dedi, o da tegannî etti. Cemîle, Huleyde'nin de tegannî edişini beğendi.²⁰¹⁷

[C. V, s. 50]

Sonrasında Cemîle; ‘Akîle [عقيلة] ve eş-Şemmâsiyye'ye [الشَّمَّاسِيَّة]:²⁰¹⁸ “*Haydi siz tegannî edin.*” dedi ve o ikisi tegannî etti. Sonrasında Cemîle; Fir'a [فرعة], Nebîle [نبيلة], Nedîme [نديمة] ve Lezzetü'l-'Ays'a [لذة العيش]: “*Haydi bakalım.*” dedi, onlar da tegannî ettiler. Cemîle: “*Aferin size.*” dedi. Cemîle; Sa'îde ve ez-Zerkâ'ya: “*İkiniz tegannî edin.*” dedi, onlar da tegannî ettiler. Sonrasında Cemîle topluluğa: “*Tegannî edin.*” dedi. [Böylelikle] meclis sona erdi ve herkes memleketine döndü. Bu üç günde olduğundan daha güzel hiçbir meclis kurulmamış, hiçbir topluluk görülmemiştir.²⁰¹⁹

Ebû'l-Ferec oradaki her bir kişinin ne tegannî ettiğini aktarmıştır, biz ise bunlardan bir kısmını aktardık, bir kısmını da kısaltarak bıraktık. Cemîle ile ilgili çok sayıda anekdot vardır. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, Cemîle'nin toplumun önde gelenlerinden / soylularından saygı gördüğünü, mugannîler nezdinde ise büyük bir konuma sahip olduğunu belirtmiştir. Onlar [muganniler] Cemîle'den eğitim görmüşler, onun emirlerine uymuşlar, onu dinlemişlerdir. Cemîle onlara müsaade verdiğinde konuşmuşlar, o yeterli gördüğünde de sessiz kalmışlardır. Bizim aktardıklarımız da bunun göstergesidir. En doğrusunu Allah bilir.

²⁰¹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/375.

²⁰¹⁸ Huleyde el-Mekkî, Akîle ve Rubeyha'nın “eş-Şemmâsiyyât” olarak bilindiği ifade edilmekle birlikte (en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/64.) burada eş-Şemmâsiyye olarak ifade edilen kişinin tek bir kişi olması gramer açısından uygun görülmektedir. Çünkü metinde ifade edildiği üzere Cemîle; Akîle ve eş-Şemmâsiyye “Haydi bakalım siz ikinizi görelim.” demekte ve sonrasında da o ikisinin tegannî ettiği ifade edilmektedir. “هَاتِيَا، فَغَنَّا” en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/50.

²⁰¹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/375-376.

1.2.7.1.6.2. ‘Azzetü’l-Meylâ’ [عزّة الميلاء] Hakkında Bahsedilenler

Ebû’l-Ferec şöyle söylemiştir: “‘Azze, ensârın mevlâsıydı / kölesiydi, Medîne’de oturuyordu. Gınâ tegannî etme hususunda Hicaz kadınlarının en önde geleniydi. ‘Azze, Cemîle’den önce vefat etmiştir. Ma‘bed, Mâlik b. Ebû’s-Semh, İbn Muhriz ve Mekkeli-Medîneli birçok kişi ondan gınâ öğrenmiştir / eğitim almıştır. O yüzü ve fiziği bakımından kadınların en güzellerindendi. Meyilli / eğik yürüdüğü için kendisine “el-Meylâ”²⁰²⁰ denilmiştir.”²⁰²¹

Ma‘bed şöyle söylemiştir:

“O, kadınların en güzel ud çalanlarındandı. Onun gınâda doğuştan bir yeteneği vardı. O gınâyı icrâ etmede [أداؤه], bestelemeye [صنعتنه] ve bir araya getirmede [تأليفه]²⁰²² aciz kalmamıştır. O; Şîrîn [شيرين],²⁰²³ Zerneb [زرنب],²⁰²⁴ Havle [خولة], er-Rebâb [الرباب], Selmâ / Sûlmâ [سلمى] ve Râ’ika [رائقة] gibi önceki kaynakların [kadın mûsikîşinasların] gınâlarını da tegannî ederdi. Râ’ika aynı zamanda ‘Azze’nin hocasıdır. Neşît ve Sâ’ib²⁰²⁵

[C. V, s. 51]

²⁰²⁰ Azze’ye el-Meylâ lakabının, onun Mısır’lı hanımların giydiği “Mülâe” isimli elbiseyi giymesi sebebiyle verildiği de ifade edilmiştir. İrfan Aycan, “İslâm Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38/1-4 (01 Haziran 1998), 163.

²⁰²¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/107.

²⁰²² Te’lif ile kastedilenin; tümüyle orijinal bir beste yapımından ziyâde, farklı kişilerden duyulan güzel nağmelerin birleştirilmesi olduğu anlaşılmaktadır.

²⁰²³ el-İsfahânî bu ismi “Şîrîn” [سيرين] şeklinde aktarmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/107.

²⁰²⁴ İsfahânî’nin “Zerneb” [زرنب] şeklinde ifade ettiği ismi Nüveyrî Ziryâb [زرباب] şeklinde aktararak hata etmiştir. Ziryâb erkek bir musikişinastır, metinde ise ‘Azze’nin eski kaynaklardan olan Zerneb’in gınâlarını tegannî ettiği ifade edilmiştir. el- el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/107.

²⁰²⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/107.

Hâsir, Medîne’ye geldiklerinde Farsça gınâlar tegannî ettiler. ‘Azze de o ikisinden nağmeleri aldı ve onları birleştirerek hoş lahnler / elhan meydana getirdi. Medîne halkını gınâ ile büyüleyen [etkileyen / ayartan], Medîne’nin kadın ve erkeklerini gınâya teşvik eden ilk kişi oydu.”²⁰²⁶

Zübeyrî²⁰²⁷ şöyle söylemiştir:

“Medîne ehlinin meşâyihinin / yaşlılarının ‘Azze’den bahsedildiğinde şöyle söylediklerine rastladım: “*O mükemmel! Ondan iyi tegannî eden, sesi ve hançeresi ondan daha güzel olan, mezâhir [مزاہر],²⁰²⁸ me ‘âzif [معازف]²⁰²⁹ ve diğer çalgıları [الملاہی] ondan daha güzel çalan, daha güzel yüzlü, daha tatlı dilli, meclisi / birlikte oturması daha yakın gelen, daha cömert yaratılışlı, daha eli açık olan, yanında bulunması ondan daha güzel olan kimse yok.*” Cemîle de onun [‘Azze’nin] hakkında buna benzer bir söz söylemiştir.²⁰³⁰

İbn Süreyc gençlik döneminde Medîne’ye gelmiş ve ‘Azze’den ilim tahsil etmiş, eğitim görmüş ve ‘Azze’ye hayran olmuştu. İbn Süreyc’e “*İnsanların gınâ hususunda en iyisi kimdir?*” diye sorulduğunda o: “*Ensârın mevlâsı / kölesi [‘Azze]; tegannî eden, me ‘âzif ve ud çalan kadın-erkek herkesten üstündür.*” demiştir.²⁰³¹

²⁰²⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/107.

²⁰²⁷ Ebû Abdillâh Mus‘ab b. Abdillâh b. Mus‘ab ez-Zübeyrî (ö. 236/851): Nesep âlimi, şair ve muhaddis. İrfan Aycan, “Zübeyrî” Maddesi. Bu madde TDV İslâm Ansiklopedisi’nin 2013 yılında İstanbul’da basılan 44. cildinde, 526-527 numaralı sayfalarda yer almıştır.

²⁰²⁸ Daha önce “mezâhir” kelimesinin tekili olan “mizher” (C. IV, s. 192) hakkında bilgi verilmiştir..

²⁰²⁹ Daha önce “me ‘âzif” kelimesinin tekili olan “mi‘ze” (C. IV, s. 133) hakkında bilgi verilmiştir.

²⁰³⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/107.

²⁰³¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/107-108.

İbn Muhriz üç ay Mekke’de kalır, sonrasında ise ‘Azze için Medîne’ye gelir ve burada da üç ay kalırdı. O, ‘Azze’den ilim tahsil etmiştir²⁰³² -ki bu onunla ilgili haberlerde / anekdotlarda da aktarılmıştır-.

Tuveys çoğu zaman ‘Azze’nin evinde konaklamış ve onun yakınında bulunmuştu. Tuveys’e ‘Azze’den söz edildiğinde o: “‘Azze eşsiz güzelliği, erdemli karakteri, hiçbir kirin bozmadığı saflığa sahip İslâm’ı [müslümanlığı] ile tegannî eden kadınların efendisidir. O hayrı emretmiş ve hayır ehlinden olmuştur, kötülükten sakındırmış, kendisi de ondan kaçınmış ve onu yasaklamıştır. O ve onun meclisi asildir / nezihtir.” demiştir. Sonrasında Tuveys: “‘Azze, genel bir mecliste oturduğunda, meclisteki insanlar, sanki başlarına birer kuş konmuş da kim konuşursa ya da hareket ederse onun başını gagalayacak gibi [sessizce ve hareketsizce onu dinler] olurlardı.” demiştir.²⁰³³

Sâlih b. Hassân el-Ensârî: “‘Azze bizim mevlâmızdı / kölemizdi. O iffetli ve güzel bir kimseydi.” demiştir.²⁰³⁴

Abdullah b. Ca‘fer, İbn Ebû ‘Atîk ve Ömer b. Abdullah b. Ebû Rebî‘a, ‘Azze’yi dinlemek arzusuyla²⁰³⁵

[C. V, s. 52]

onun evine gelirler ve ‘Azze de onlara tegannî ederdi. ‘Azze, Ömer b. Ebû Rebî‘a’ya onun [Ömer’in] bir şiiri üzerinde kendine ait olan bir beste [lahn] tegannî etti. Ömer elbisesini yırttı ve yüksek sesle bağırarak bayıldı. Kendine geldiğinde topluluktakiler

²⁰³² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/108.

²⁰³³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/108.

²⁰³⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/108.

²⁰³⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/108.

Ömer’e: “*Cehâlet senden uzaktır ey Ebû’l-Hattâb.*” dedi. Ömer: “*Vallahi öyle bir ses duydum ki bunun yanında kendime ve aklıma güç yetiremedim.*” dedi.²⁰³⁶

Hassân b. Sâbit²⁰³⁷ de ‘Azze’ye hayrandı ve onu Medîne’deki diğer kaynelerden öncelerdi. Biz Onun [‘Azze’nin], en-Nu‘mân b. Beşîr ve Hassân b. Sâbit’le olan haberini / anekdotunu aktarmıştık. Onların ikisinin de [Hassân ve en-Nu‘mân’ın] gınâ dinlediğini, Hassân b. Sâbit’in ağladığını, en-Nu‘mân b. Beşîr’in de ‘Azze’den bestesini defalarca tekrar etmesini istediğini anlatmıştık.²⁰³⁸ Aynı şekilde Âişe bint Talhâ ve Cemîle ile ilgili haberlerde de ‘Azze’yle ilgili anekdotlar yer almıştı. Burada tekrar etmemize gerek yok, şimdi başkalarından bahsedelim.

1.2.7.1.6.3. Sellâmetü’l-Kas [سَلَامَةُ الْقَسِّ] Hakkında Bahsedilenler

Sellâmetü’l-Kas Medîne müvelledlerinden bir müvelledir²⁰³⁹ ve burada yetişmiştir. Sellâme el-Kas; Ma‘bed, İbn Âişe, Cemîle, Mâlik b. Ebû’s-Semh ve diğer bazı kimselerden [gınâ hususunda] ilim tahsil etmiş ve bu işte mâhir hâle gelmiştir / ustalaşmıştır.²⁰⁴⁰

Sellâmetü’l-Kas, ‘Abdurrahman b. Ebî ‘Ammâr b. Cüşem b. Muâviye olarak bilinen bir adam sebebiyle el-Kas [القَسَّ=zâhid / sofı / dindar] olarak isimlendirilmiştir. O

²⁰³⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/108.

²⁰³⁷ Ebû’l-Velîd (Ebû Abdırrahmân) Hassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Hazrecî el-Ensârî (ö. 60/680 [?]); Hz. Peygamber’in şairi olarak tanınan sahâbî. Hüseyin Elmalı, “Hassân b. Sâbit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 16/399.

²⁰³⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/190-192.

²⁰³⁹ Müvelled: Dışarıdan getirilen ya da Araplar arasında doğan ve Arapça eğitim alan yabancı kökenli müslüman köleler. Özdemir, “Müvelledûn”, 32/228.

²⁰⁴⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/454.

[‘Abdurrahman], evi Mekke’de olan, Medîne ehlinin kâîrilerinden olan bir kimseydi. Çokça ibadet etmesi sebebiyle kendisine el-Kas lakabı verilmiş, ibadete olan tutkusu ve sevgisi ile tanınmıştı.²⁰⁴¹ Bu sebeple o, Sellâme’nin gınâsını / tegannîsini ilk kez istemeden / kastı olmaksızın duymuş ancak çok etkilenmişti. Sellâme’nin efendisi onu [‘Abdurrahman’ı] görünce: “İçeri gelip dinlemek ister misiniz?” dedi ancak ‘Abdurrahman bunu reddetti. Sellâme’nin efendisi ‘Abdurrahman’a: “*Sellâme’yi, onun gınâsını dinleyebileceğin şekilde oturtayım, onu görmezsin.*” dedi. ‘Abdurrahman bunu da kabul etmedi. Sellâme’nin efendisi ‘Abdurrahman’a içeri girene kadar ısrar etti ve Sellâme’nin gınâsını ona dinletti, bu ‘Abdurrahman’ın hoşuna gitti. Sellâme’nin efendisi: “*Sellâme’yi senin huzuruna çıkarmamı ister misin?*” dedi. ‘Abdurrahman: “*Hayır*” dedi. Adam ısrar etti ve sonunda Sellâme’yi ‘Abdurrahman’ın önüne oturttu. Sellâme tegannî etti, ‘Abdurrahman Sellâme’ye, Sellâme de ona tutuldu ve bu durum Mekke halkınca duyuldu. Bir gün Sellâme ‘Abdurrahman’a: “*Vallahi ben seni seviyorum.*” dedi. ‘Abdurrahman da: “*Ben kendisinden başka ilâh olmayan Allah’a yemin ederim ki ben de seni seviyorum.*” dedi. Sellâme: “*Vallahi ben sana sarılmayı ve öpmeyi istiyorum.*” dedi. ‘Abdurrahmân: “*Vallahi ben de aynısını istiyorum.*” dedi. Sellâme.²⁰⁴²

[C. V, s. 53]

“Vallahi seninle uzanmak ve karnımı senin karnının üzerine, göğsümü de senin göğsünün üzerine yaslamak istiyorum.” dedi. ‘Abdurrahmân: “*Ben de vallahi.*” dedi. Sellâme: “*Seni bundan alıkoyan nedir? Vallahi mekan boş.*” dedi. ‘Abdurrahmân: “*Beni bunu yapmaktan alıkoyan Yüce Allah’ın: “الْأَجَلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ” “Allah’a itaatsizlikten sakınanlar dışında, dostlar bile o gün birbirinin düşmanıdır.”²⁰⁴³ demesidir. Ben sana*

²⁰⁴¹ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 8/454.

²⁰⁴² el-İsfahânî, el-Eğāmî, 8/455.

²⁰⁴³ Kur’an Yolu Meâli, ez-Zuhuf 43/67.

olan sevgimin kıyâmet günü düşmanlığa dönüşmesini istemem.” dedi ve sonrasında kalkıp oradan ayrılıp eski haline ve ibâdetine döndü, Sellâme’ye de bir daha dönmedi.²⁰⁴⁴ ‘Abdurrahman, ‘Atâ’ b. Ebû Rebâh’a benzetilmiştir.²⁰⁴⁵ ‘Abdurrahman’ın, Sellâme hakkında birçok şiiri vardır. Onlardan biri şöyledir:

إِنَّ التِّي طَرَقَتْكَ بَيْنَ رَكَائِبٍ ... تَمْشِي بِمَزْهَرِهَا وَأَنْتَ حَرَامٌ

Bineklerin arasında mizherini çalıp yürüyerek haram olduğun halde seni gece ziyaret eden o’dur.

لَتَصِيدَ قَلْبَكَ أَوْ جِزَاءَ مَوَدَّةٍ ... إِنَّ الرِّفِيقَ لَهُ عَلَيْكَ ذِمَامٌ

Ya kalbini avlayacak ya da sevginin karşılığını alacaksın, ona olan yakınlık senin için kınanmadır.

بَاتَتْ تَعْلَلُنَا وَتَحْسِبُ أَنَّنَا ... فِي ذَاكَ أَقْبَاطَ وَنَحْنُ نِيَامُ

Gece boyunca bizimle vakitle geçirdi, bizim uyanık olduğumuzu sanıyordu oysa biz derin bir uykudaydık.

حَتَّى إِذَا سَطَعَ الضِّيَاءُ لَنَاظِرٍ ... فَإِذَا وَذَلِكَ بَيْنَنَا أَحْلَامُ

Nihayet aydınlık gözlere parlayınca aramızdakiler aslında rüyaymış.

قَدْ كُنْتُ أَعْذِلُ فِي السَّفَاهَةِ أَهْلَهَا ... فَاعْجَبَ لِمَا تَأْتِي بِهِ الْأَيَّامُ

Onu dinleyenlerin aptallığına üzüldüm, [geçen] günlerin beni getirdiği duruma hayret ediyorum.

فَالْيَوْمَ أَعْذِرُهُمْ وَأَعْلَمُ أَنَّنَا ... سَبِيلَ الضَّلَالَةِ وَالْهَدَى أَقْسَامُ

²⁰⁴⁴ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/455.

²⁰⁴⁵ Atâ b. Ebû Rebâh’ın ilim, ahlâk ve faziletteki üstünlüğü ile öne çıkması (Cerrahoğlu, “Atâ b. Ebû Rebâh”, 4/35), ‘Abdurrahman’ın kendisine benzetilmesine sebep olmuştur.

Bugün onları mazur görebiliyorum ve biliyorum ki sapkınlık ve hidayet yolları kısım kısımdır.²⁰⁴⁶

Yine ‘Abdurrahman’ın Sellâme hakkında şöyle söylemiştir:

ألم ترها- لا يبعد الله دارها- ... إذا رجعت في صوتها كيف تصنع

Onun -Allah onu uzak eylesin-, tegannî etmeye yöneldiğinde sesini nasıl yaptığını görmedin mi?

تمدّ نظام القول ثم تردّه ... إلى صلصل من صوتها يترجّع

Sözü uzatıyor ve sonrasında onu sesiyle titreterek [يترجّع] çınlatıyor / yankılatıyor [صلصل].²⁰⁴⁷

Sellâme hakkındaki başka bir şiiri de şöyledir:

ألا قل لهذا القلب هل أنت مبصر ... وهل أنت عن سلامة اليوم مقصر

Sakın bu kalbe: “*Sellâme’yi bugün gördün mü? Ondan mahrum mu kaldın?*” deme.

ألا ليت أتى حيث صارت بى النوى ... جليس لسلمى كلما عَجّ مزهر

Keşke kader beni buraya getirdiğinde, Selmâ’nın mizheri her çalışında [عَجّ مزهر] yanında otursaydım.²⁰⁴⁸

[C. V, s. 54]

Ayrıca onun başındaki sözleri şöyle olan bir kasidesi vardır:

سَلَامَ هَل لى منكم ناصر ... أم هل لقلبي عنكم زاجر

²⁰⁴⁶ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/455.

²⁰⁴⁷ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/455.

²⁰⁴⁸ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/455.

Sizden bana bir yardım var mıdır, yoksa kalbimi sizden alı mı koyacaksınız?

قد سمع الناس بوجدى بكم ... فمنهم اللائم والعاذر

İnsanlar sana olan aşkımı duydu, onlardan kimisi beni kınadı kimisi ise mazur gördü.²⁰⁴⁹

Burada aktarılması çok yer tutacak çok sayıda şiiri vardır. el-Ahvas'ın²⁰⁵⁰ da Sellâme'yi övdüğü pek çok şiiri vardır. İbn Kays er-Rukayyât'ın²⁰⁵¹ da Sellâme hakkında şiirleri vardır.²⁰⁵²

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî şöyle rivâyet etmiştir:

“Sellâme ve Rayyâ [رَيَّا] kız kardeşiler, ikisi de kadınların en güzellerinden ve en güzel tegannî edenlerindendi. el-Ahvas ve İbn Kays er-Rukayyât o ikisinin yanında bir araya geldiler. İbn Kays er-Rukayyât o ikisine: “*Eğer [söyleyeceğim] beyitleri bana tegannî ederseniz, sizi doğru bir şekilde yalan söylemeksizin beyitlerle methetmek istiyorum. Şayet beyitleri bana tegannî etmezseniz de sizi hicvedeceğim ve size bir daha asla yakınlık göstermeyeceğim.*” dedi. O ikisi: “[Bizimle ilgili] Ne söyledin [hangi beyitleri söyleyeceksin]?” dediler. İbn Kays er-Rukayyât:²⁰⁵³

لقد فتنت رَيَّا وسلامة القسّا ... فلم يتركا للقسّ عقلا ولا نفسا

Rayyâ ve Sellâme sofuyu büyülediler... Sofunun ne akli ne de ruhu kaldı

²⁰⁴⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/456.

²⁰⁵⁰ Ebû ‘Âsım Abdullah b. Muhammed b. ‘Ubeydullah: Şâirdir, Hz. Peygâmbere’in (s.a.v.) sahabîsi ‘Âsım b. Sâbit el-Ensârî’nin oğludur. ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, 4/593.

²⁰⁵¹ Ubeydullâh b. Kays b. Şüreyh er-Rukayyât (ö. 75/694) Emevîler hakkındaki siyasî hicivleriyle tanınan Kureş şairi. Ergin, “İbn Kays er-Rukayyât”, 20/108.

²⁰⁵² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/456.

²⁰⁵³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/456.

فتاتان أَمَا مِنْهُمَا فَشِيْبِيْهَة ال ... هلال وأُخْرَى مِنْهُمَا تُشْبِه الشَّمْسَا

İki kız ki biri hilale diğeri güneşe benziyor

تَكْنَانُ أَبْشَارَا رَقَاقَا وَأَوْجَهَا ... عَتَاقَا وَأَطْرَافَا مُخَضَّبَةً مَلَسَا

İkisinin de tenleri narin ve yumuşak, yüzleri parlak ve aydınlık, kınayla boyanmış el ve ayakları ise pürüzsüz ve parlaktır.²⁰⁵⁴

Sellâme bu beyitleri İbn Kays er-Rukayyât’a tegannî etti, o da beğendi. İbn Kays er-Rukayyât, el-Ahvas’a: “*Ey ensâr kardeş, sen ne dersin?*” dedi. el-Ahvas.²⁰⁵⁵

سَلَامْ هَلْ لِمَتَيْمٍ تَنْوِيل ... أَمْ قَدْ صَرَمْتَ وَغَالِ وَذَكَ غُولِ

Bu aşk acısı çeken için bir umut var mı? Yoksa sen yüreğini benden kopardın ve sevgin yok olup gitti mi?

لَا تُصْرِمِي عَنِّي وَلَا عَكَ إِنَّهُ ... حَسَنٌ لَدَيَّ وَإِنْ بَخَلْتَ جَمِيلِ

Benden bağını koparma / muhabbetini benden esirgeme çünkü bunun azı dahi benim için güzeldir.

أَزْعَمْتُ أَنْ مَوَدَّتِي وَصَبَابَتِي ... كَذَبَ وَأَنْ زِيَارَتِي تَقْلِيلِ

Sevgimin ve özlemimin yalan olduğunu ve ziyaretimin az olduğunu mu iddia ediyorsun?²⁰⁵⁶

Sellâme de bu beyitleri tegannî etti. İbn Kays er-Rukayyât: “*Aferin vallahi! Zannediyorum ki sen bu katı kalpliye aşıksın.*” dedi. el-Ahvas: “*Seni bu kaniya vardırıran nedir?*” dedi. İbn Kays er-Rukayyât: “*Sellâme’nin seni şiirini tegannî edişinin*”²⁰⁵⁷

²⁰⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/456.

²⁰⁵⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/456.

²⁰⁵⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/456.

²⁰⁵⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/456.

güzelliği beni böyle düşündürdü. Eğer onun kalbinde senin için aşırı bir sevgi olmasaydı bu kadar güzel bir ilham gelmezdi [irticalen bu kadar güzel okuyamazdı].” dedi. el-Ahvas: “Benim şiirimin senin şiirinden daha güzel olduğu için onun gınâsı da böyle güzel oldu. Sen [şiirimi] kıskandığın için böyle söylüyorsun ancak durum senin hased ettiğin gibi değil.” dedi. Sellâme: “Aranıza girmek düşmanlığa sebep olmazsa ikinizin de karşı çıkmayacağı şekilde aranızda hakemlik yapayım.” dedi. el-Ahvas: “[Olur] Sen güvenilirsin.” dedi İbn Kays er-Rukayyât da: “Asla olmaz! Sen onun [Sellâme’nin] senin lehine hüküm vereceğinden eminsin, bu onun güvenilirliğinin önüne geçer.” dedi. Bu halde ayrıldılar. Bir zaman sonra İbn Kays er-Rukayyât, el-Ahvas’a geldi ve ondan özür diledi, el-Ahvas da onun özrünü kabul etti.²⁰⁵⁸

el-Ahvas’ın Sellâme hakkındaki şiirlerinden biri şöyledir:

سَلَامُ إِنَّكَ قَدْ مَلَكَتْ فَأَسْجَحِي ... قَدْ يَمْلِكُ الْحَرَّ الْكَرِيمَ فَيَسْجَحُ

Güç senin elinde o halde sesini duyur, hür ve cömert olanın sesi duyulsun.

مَنْ عَلَى عَانٍ أَطْلَتْ عَنَاءَهُ ... فِي الْغَلِّ عِنْدَكَ وَالْعَنَاءُ تَسْرَحُ

Bana esirliği bahşet, esirler serbest bırakılırken senin yanında zincirler içerisindeki esaretimi uzat.

إِنِّي لَأَنْصَحُكُمْ وَأَعْلَمُ أَنَّهُ ... سَيَّانٌ عِنْدَكَ مَنْ يَغْشَى وَيَنْصَحُ

Ben sana nasihat ediyorum ve senin için aldatan ve nasihat verenin aynı olduğunu biliyorum.

وَإِذَا شَكُوتَ إِلَى سَلَامَةٍ حَبَّهَا ... قَالَتْ أَجَدَ مِنْكَ ذَا أَمْ تَمَزَحُ

²⁰⁵⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/456.

Sellâme'ye aşkından yakınsam, “*Ciddi misin şaka mı yapıyorsun?*” derdi.²⁰⁵⁹

Ebü'l-Ferec şöyle anlatmıştır:

“Osmân b. Hayyân el-Mürri [93 / 711-712 senesinde],²⁰⁶⁰ Medîne'ye vâlî olarak geldiğinde Medîne'nin önde gelenleri kendisine: “*Sen fesâdın çok olduğu Medîne'ye vâlî oldun. Eğer bu fesadı / bozulmayı düzeltmek istiyorsan, Medîne'yi gınâdan ve risâ'dan*²⁰⁶¹ *temizle.*” dediler. Vâlî de bu işlerle uğraşanlara haber göndererek Medîne'den ayrılmaları için üç gün mühlet verdi. Bu sırada İbn Ebû 'Atîk Medîne'de değildi, kendisi erdemli, iffetli ve salih kimselerdendi. Vâlînin şehri terk etmek için verdiği üç günlük mühletin son gecesi İbn Ebû 'Atîk Medîne'ye geldi ve [kendi kendisine]: “*Sellâme el-Kas'ın yanına uğramadan evime girmeyeceğim.*” dedi ve onun yanına uğradı. İbn Ebû 'Atîk, Sellâme'ye: “*Size gelip selam vermeden evime gitme[k isteme]dim.*” dedi. Oradakiler: “*Senin bize olandan haberin yok mu!*” dediler ve olan biteni ona anlattılar. İbn Ebû 'Atîk: “*Bu gece sabredin [yarın halledeceğim].*” dedi. Oradakiler: “*Hiçbir şey yapamayacağınızdan korkuyoruz.*” dediler.²⁰⁶²

[C. V, s. 56]

İbn Ebû 'Atîk: “*Eğer bir şey olacağından korkuyorsanız seher vakti çıkarsınız.*” dedi ve sonrasında oradan ayrıldı ve [vali] Osmân b. Hayyân'ın yanına girmek için izin istedi,

²⁰⁵⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/456-457.

²⁰⁶⁰ el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl*, 19/361.

²⁰⁶¹ er-Risâ “الزنا”: Ölen bir kimsenin ardından o kişinin methedilmesi, güzel vasıflarının sayılması anlamına gelmektedir, bu doğrultuda yazılan şiirlere de mersiye denilmektedir. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 14/309. el-İsfahânî bu kelime yerine “الزنا” “ez-zinâ” kelimesini kullanmış ve bu kısmı “Medîne'yi gınadan ve zinâdan temizle.” şeklinde ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/459. Buradaki kelimenin “sahtekarlık, iki yüzlülük” gibi anlamlara gelen “الرياء” “er-riâ” kelimesi olabileceği yorumu da yapılmıştır. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2004, 5/57 (1. dipnot).

²⁰⁶² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/459.

kendisine izin verildi. İbn Ebû ‘Atîk içeri girdi ve vâliye selam verip bir süredir Medîne’de olmadığından bahsetti, vâlinin verdiği kararın doğru olduğunu, gınâ ve risâ ehlinin Medîne’den çıkarılmasının hayırlı olduğunu söyledi. İbn Ebû ‘Atîk: “Zannederim ki bundan daha hayırlı bir iş yapmamışsındır.” dedi. Osmân: “Bunu bana dostların / ashâbın söyledi, ben de yaptım.” dedi.²⁰⁶³

İbn Ebû ‘Atîk: “Haklısın ancak mesleği bu olan ve buna mecbur bırakılan, sonrasında ise bu işi bırakıp namaza, oruca ve hayra yönelen kadına ne dersin? Ben onun sana: “Beni Rasûlullâh’ın yanından ve mescidinden çıkarmandan sana sığınıyorum, sana yöneliyorum.” dediğini ileten elçisiyim.” dedi. Osmân: “Ben ona [onun şehirde kalmasına] senin ve sözlerin için izin veriyorum.” dedi. İbn Ebû ‘Atîk: “İnsanlar bu müsaadeyi verebilmen için sana fırsat vermez. Ancak o [Sellâme] sana gelir, onu dinleyip görürsün. Eğer ondan sakınılması gereken bir durum görürsen onu [şehirden] terk ettirirsin.” dedi. Osmân: “Tamam.” dedi. İbn Ebû ‘Atîk, Sellâme’nin yanına geldi ve: “Yanına bir tesbih al ve boynunu bük / huşu içinde görün.” dedi, Sellâme de böyle yaptı. Sellâme, Osmân’ın yanına girince ona selâm verdi, oturdu ve onunla konuştu. Sellâme insanları en iyi bilen kimseydi, Osmân da bundan hoşlandı. Sellâme Osmân’la, Osmân’ın ataları ve onların hizmetleri hakkında da [övgüyle] konuştu ve Osmân bu durumdan keyiflendi. İbn Ebû ‘Atîk, Sellâme’ye “Emîr için [Kur’ân-ı Kerîm’den bir kısım] oku [افرى] bakalım.” dedi, o da okudu, yine Sellâme’ye: “Bir tane daha oku.” dedi, o da okudu.²⁰⁶⁴

Vali bundan çok hoşlandı ve İbn Ebû ‘Atîk, Osmân’a: “Onu bir de kendi işinde / sanatında duysaydınız.” dedi. Sellâme parça parça okumaya devam etti ve sonunda İbn Ebû ‘Atîk ona gınâ okumasını emretti, o da tegannî etti. Osmân oturduğu yerden kalktı

²⁰⁶³ el-İsfahânî, el-Eğânî, 8/459.

²⁰⁶⁴ el-İsfahânî, el-Eğânî, 8/459.

ve Sellâme'nin önüne oturdu. Sonrasında Osmân: *“Hayır vallahi, bunun gibi biri [şehirden] çıkarılmaz.”* dedi. İbn Ebû 'Atîk: *“İnsanlar Sellâme'yi bırakıp diğerlerini çıkarmanıza müsaade vermez.”* dedi. Osmân: *“Öyleyse hepsini bırakın.”* dedi ve hepsini bıraktılar [bütün gınâ ve risâ ehli şehirde kaldı]. İnsanlar bu durumu konuşarak sabahladılar.²⁰⁶⁵

Sonrasında Yezîd b. Abdülmelik, Sellâme'yi satın aldı. Sellâme, Mus'ab b. Süheyl ez-Zührî'ye aitti.²⁰⁶⁶ Onun Süheyl b. Abdurrahman b. 'Avf'a ait olduğu da söylenmiştir.²⁰⁶⁷ Habâbe ise Lâhik ailesinin câriyesiydi. Yezîd o ikisini birlikte satın aldı.²⁰⁶⁸ Sellâme yirmi bin dirheme satın alındı, Yezîd'in elçileri onu teslim aldı ve²⁰⁶⁹

[C. V, s. 57]

insanların uğurlaması eşliğinde onu götürdüler. Süleymân b. Abdülmelik'in sikâyesine²⁰⁷⁰ vardıklarında Sellâme elçilere: *“Beni uğurlayıp selamlayan bir topluluk var, benim de onlara veda edip onları selamlamam gerekir.”* dedi. Bunun üzerine [Sellâme'nin peşinden gelen] insanlara sarayın avlusuna girmeleri için izin verildi ve avlu dolana kadar insanlar içeri girdi. Sellâme aralarında görünür bir konumda durarak uduyla [şu sözleri] tegannî etti.²⁰⁷¹

²⁰⁶⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/459.

²⁰⁶⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/85.

²⁰⁶⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/454.

²⁰⁶⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/85.

²⁰⁶⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/460.

²⁰⁷⁰ Süleymân b. Abdülmelik'in sikâyesi, Medîne'nin kuzeyindeki Curf'ta bulunan, eskiden Medîne'den çıkarak Şam'a, Mısır'a doğru gidenlerin su ihtiyacını giderebildiği ve kamp kurduğu bir yerdir. Muhammed Muhammed Hasen Şurrâb, *el-Meâlimü'l-İsîre fi's-Sünne ve's-Sîre* (Beyrût: Dâru'l-Kalem, ed-Dâru's-Şâmiyye, 1990), 141.

²⁰⁷¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/460.

فارقونى وقد علمت يقينا ... ما لمن ذاق ميتة من إياب

Beni bıraktılar, kesin olarak biliyorum ki ölümü tatmış olanın geri dönüşü yoktur.

إنَّ أهل الحصاب قد تركونى ... موزعا مولعا بأهل الحصاب

el-Hisâb halkı beni dağılmış ve el-Hisâb halkını sever halde bıraktı.

أهل بيت تتابعوا للمنايا ... ما على الدهر بعدهم من عتاب

Hane halkı Mina'ya kadar birbirlerini izlediler, sonsuza dek onlar kınanmaktan uzaktır.

كم بذاك الحجون من حى صدق ... من كهول أعفّة وشباب

O el-Hacûn[mezarlığın]'da ne kadar dürüst, iffetli yaşlılar ve gençler yatıyor.

سكنوا الجزع جزع بيت أبى مو ... سى إلى النخل من صفى السباب

Hurma kütüklerine oturdular, [tıpkı] Ebu Musa'nın evinin kütükleri gibi, ince örülmüş hasırlardan yapılmış gölgeliklerin altındaki kütüklere.

فلى الويل بعدهم وعليهم ... صرت فردا وملنى أصحابى

Onların ardından bana da onlara da yazık oldu. Tek başıma kaldım, dostlarım beni mahzun bıraktı.²⁰⁷²

[İnsanların içerisinde olan 'Îsâ isimli bir kişi:]²⁰⁷³ “*Sellâme ayrılana kadar bu besteyi tekrar etti. İnsanlar onun ayrılışıyla feryat ederek ağladılar. Ağlamasını görmek istediğim herkesin ağladığını o gün gördüm.*” demiştir.²⁰⁷⁴

²⁰⁷² el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/460.

²⁰⁷³ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/460.

²⁰⁷⁴ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 8/460.

Habâbe, Yezîd'in nezdinde Sellâme'den öndeydi. Habâbe, Sellâme'ye bu gözle, büyüklenererek ve kendisinin ondan üstün olduğunu bilerek yaklaştı ve Yezîd'in kendisini üstün tutarak sevmesi sebebiyle Sellâme'yi küçümsedi. Sellâme Habâbe'ye: *“Ey kardeşim, sana olan iyiliğimi unuttun! Yazıklar olsun sana! Nerede gınâ adabı! Nerede aldığın eğitimin hakkı! Cemîle'nin bize beste öğretirken sana söylediği: “Sana öğrettiğimi kardeşin Sellâme'den iyice öğren, siz uyum içerisinde olduğunuz sürece kalan işlerin de iyi durumda olur.” sözünü unuttun.”* dedi. Habâbe: *“Doğru söyledin, vallahi bu hoş görmediğin şeyi bir daha asla yapmayacağım.”* dedi. Sellâme, Habâbe'nin ölümünden uzun bir zaman sonra vefat etti.²⁰⁷⁵

[C. V, s. 58]

Yezîd öldüğünde oğlu el-Velîd, Sellâme'yi getirtti ve ona tegannî etmesini emretti. Sellâme bu duruma üzülererek ağladı ancak sonrasında ona tegannî etti. el-Velîd: *“Allah babama rahmet eylesin, benim ömrümü uzatsın ve beni senin gınânın güzelliğinden faydalandırsın. Ey Sellâme, babam niçin Habâbe'yi senden önceliyordu?”* dedi. Sellâme: *“Bilmiyorum vallahi.”* dedi. el-Velîd: *“Ben sebebini biliyorum, Yüce Allah'ın Habâbe'ye verdiği pay [güzellik, ses vs.] sebebiyle.”* dedi. Sellâme: *“Öyledir efendim.”* dedi.²⁰⁷⁶

Sellâme, el-Velîd'in babasının [Yezîd b. Abdülmelik'in] kendisi sebebiyle suçlandığı cariyelerinden biridir.

²⁰⁷⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/458-459.

²⁰⁷⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/463.

1.2.7.1.6.4. Habâbe [حَبَابَة]²⁰⁷⁷ Hakkında Bahsedilenler

O, Medîne müvelledlerinden biri olup İbn Dubâbe [دُبَابَة]²⁰⁷⁸ adıyla bilinen Medîne ehlinde bir adama aittir. Onun Mekkeli Lâhik ailesine ait olduğu da söylenmiştir. Yine onun İbn Mînâ'ya ait olduğu da söylenmiştir. el-Âliye olarak isimlendirilmiş ancak Yezîd b. Abdülmelik'in ona verdiği Habâbe ismi ile meşhur olmuştur. Onun tatlı, güzel bir yüzü, zarif, hoş bir gınâsı, iyi bir sesi ve udîliği [ضاربة بالعود] vardı. Habâbe; İbn Süreyc, İbn Muhriz, Mâlik b. Ebû's-Semh, Ma'bed, Cemîle ve Azzetü'l-Meylâ'dan ilim tahsil etti.²⁰⁷⁹

Yezîd b. Abdülmelik: “*Mus‘ab bin Süleym’in*²⁰⁸⁰ *cariyesi Sellâme ve Mekkeli İbn Lâhik’in cariyesi Habâbe’yi satın alana kadar bana verilen halifelikle gözüm doymayacak / içim rahat etmeyecek.*” dedi ve haber gönderdi, iki câriye de kendisi için satın alındı. Yezîd o iki cariyeyle bir araya geldiğinde: “*Ben şimdi [şairin] başlangıçta söylediği gibiyim.*”²⁰⁸¹

فَالْقَت عَصَاهَا وَاسْتَقَرَّ بِهَا النَّوَى ... كَمَا قَرَّ عَيْنَا بِالْإِيَابِ الْمَسَافِرِ

²⁰⁷⁷ “حَبَابَة” şeklinde yazılan isim “Habâbe” [el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 15/85; Ebû'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn el-İsfahânî, *el-Eğânî*, thk. İhsan Abbas vd. (Beyrût: Dâru Sâdır, 2008), 15/85; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2004, 5/59.], “Habbâbe” [Öncel, *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib'in Kemâlü Edebi'l-Ğınâ Adlı Eseri*, 19; Sevinç, *İbnü't-Tahhân'ın Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn Adlı Mûsikî Eseri (Tahkik ve İnceleme)*, 59.] ve “Hubâbe” [Karakuş, “Halife II. Yezid Üzerinde Etkin Bir Şarkıcı Cariye”, 2.] şekillerinde okunmuştur. Biz el-Eğânî'nin iki farklı tahkikli nüshasında ve Nihâyetü'l-Ereb'in de bir tahkikli nüshasındaki harekelenmiş hali olan “Habâbe” okuyuşunu tercih ettik.

²⁰⁷⁸ el-İsfahânî bu ismi “ابن رمانة” “İbn Rumâne” olarak aktarmış, Habâbe'nin İbn Rumâne'ye ya da İbn Mînâ adında bir kişiye ait olduğunu ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/85.

²⁰⁷⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/85.

²⁰⁸⁰ el-İsfahânî bu ismi “Mus‘ab b. Süheyl ez-Zührî” şeklinde ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/85.

²⁰⁸¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/85.

Asasını attı ve onunla taş yerine oturdu ... Tıpkı yolcunun dönüşüyle gönlünün rahatlaması gibi.²⁰⁸²

Yezid bin Abdülmelik, kardeşi Süleyman'ın halifeliği sırasında Medine'ye gelmiş ve yirmi bin dinar karşılığında Sa'de bint Abdullah bin 'Amr bin Osmân ve yine aynı meblağ karşılığında Rubeyha bint Muhammed bin 'Ali bin Abdullah bin Ca'fer bin Ebû Tâlib ile evlenmiş, el-'Âliye'yi de [Habâbe'yi de] dört bin dinara satın almıştı.²⁰⁸³

[C. V, s. 59]

[Yezîd'in kardeşi] Süleyman bunu öğrenince: “*Onu hücreye kapatacağım / onu kısıtlayacağım.*” dedi. Yezîd de bunu duyunca Habâbe'nin efendisiyle olan anlaşmasından vazgeçti. Sonrasında Habâbe'yi Afrikalı bir adam satın aldı. Yezîd yönetime geçtiğinde karısı Sa'de, Yezîd'in Habâbe'yi istemekten ve satın almaktan vazgeçmeyeceğini bildiği için kendisi satın aldı. Sa'de Habâbe'yi bulduğunda [bulup yanına aldığı] Yezîd'e: “*Dünyalık elde edemediğin bir şey kaldı mı?*” dedi. Yezîd: “*Evet, el-'Âliye.*” dedi. Sa'de: “*Yoksa onu gördüm mü?*” dedi. Yezîd: “*Evet.*” dedi. Sa'de: “*Peki onu tanıyor muyum?*” dedi. Yezîd: “*Evet.*” dedi. Sa'de perdeyi kaldırdı ve Yezîd Habâbe'yi gördü. Sa'de: “*Bu o mu?*” dedi, Yezîd: “*Evet.*” dedi. Sa'de: “*O senindir.*” dedi ve o ikisinin yanından ayrıldı. Yezîd onu Habâbe olarak isimlendirdi ve ona Sa'de'nin yanında büyük değer verdi. Sa'de, Habâbe'yi Yezîd'e vermeden önce Yezîd'den kendi oğlunun Yezîd'in veliahtı olması sözünü aldığı söylenmiştir.²⁰⁸⁴

Yezid'in gözünde Habâbe'nin değeri giderek artmış, ona olan sevgisi kalbinde büyük bir yer edinmiştir. Henüz böyle olmadığı bir zamanda bir gün Yezîd, Habâbe'nin

²⁰⁸² el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 15/85.

²⁰⁸³ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 15/86.

²⁰⁸⁴ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 15/86.

içerisinde bulunduğu bir eve gelmiş ve perdenin arkasında dikilerek onun [şu sözleri] terennüm ve tegannî edişini dinledi.²⁰⁸⁵

كان لى يا يزيد حبك حينا ... كاد يقضى على لما التقينا

Ey Yezid, bir karşılaşmamızda sana olan sevgim neredeyse beni yok ediyordu.²⁰⁸⁶

Yezîd perdeyi kaldırdı ve Habâbe’yi duvara dönerek uzanmış bir halde buldu. Yezid Habâbe’nin kendisini fark etmediğini biliyordu. Habâbe’nin, Yezidin bulunduğu konum itibarıyla onun geldiğini fark etmesi de mümkün değildi. Yezid Habâbe’nin üzerine atıldı ve Hababe irkildi.²⁰⁸⁷

Yezîd b. Abdülmelik, Ömer b. Abdülazîz’e benzemek istemiş ve: “Ömer *nasıl Rabbine benden daha ümit var / yakın oldu?*” diye sormuştur.²⁰⁸⁸ Ancak Mesleme b. Abdülmelik’in Yezîd’i gınâ ve içkiye ısrarı nedeniyle ayıpladığı da söylenilmiştir. [Anlatına göre] Mesleme, Yezîd’e: “Sen Ömer b. Abdülazîz’in ve onun adâletinin peşine yönetici oldun [ancak] işlere bakamayacak kadar bu cariyelerle meşgul oluyorsun, heyetler kapında, zalimler sesini yükseltiyor sen ise bundan gafilisin!” dedi, Yezîd de: “Vallahi doğru söylüyorsun.” dedi ve içkiyi terk etmeye niyet etti, günlerce Habâbe’nin yanına girmede. Ancak bu durum Habâbe’ye çok zor geldi ve el-Ahvas’a haber gönderip bu durumla ilgili beyitler söylemesini istedi. el-Ahvas şöyle söyledi.²⁰⁸⁹

ألا لا تلمه اليوم أن يتبدلأ ... فقد غلب المحزون أن يتجلأ

²⁰⁸⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/88.

²⁰⁸⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/88.

²⁰⁸⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/88.

²⁰⁸⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/89.

²⁰⁸⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/89.

Onu donup kaldığı için kınamayın çünkü sabretmeye güç yetirememiş, mağlup olmuştur.

بَكَيْت الصَّبَا جَهْدِي فَمِنْ شَاءَ لَأَمْنِي ... وَمِنْ شَاءَ آسَى فِي الْبُكَاءِ وَأَسْعِدَا

Özlemle / aşk için ağladım, isteyen beni kınasın isteyen ağlamama ortak olsun, mutlu olsun.²⁰⁹⁰

[C. V, s. 60]

وَإِنِّي وَإِنْ فَتَدْتُ فِي طَلَبِ الصَّبَا ... لَأَعْلَمُ أَنِّي لَسْتُ فِي الْحَبِّ أَوْحَدَا

Aşkın peşinde yok olsam dahi, aşkta yok olan tek kişinin ben olmadığımı biliyorum.

إِذَا أَنْتَ لَمْ تَعْشِقْ وَلَمْ تَدْرِ مَا الْهَوَى ... فَكُنْ حَجْرًا مِنْ يَابِسِ الصَّخْرِ جَلْمَا

Aşık olmadıysan ve sevmenin ne olduğunu bilmiyorsan, öyle kuru kayadan sert bir taş olarak kal.

فَمَا الْعَيْشَ إِلَّا مَا تَلَذَّ وَتَشْتَهَى ... وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ نَوَ الشَّئَانِ وَقَدْ

Hayat zevk aldığın ve arzuladığın şeylerden başka bir şey değildir; bunu hoş görmeyenler kınasa ve yalanlasa bile.²⁰⁹¹

Bir Cuma günü Yezîd namaza gideceği sırada Habâbe elinde uduyla birlikte birden onun karşısına çıktı ve [yukarıdaki] ilk beyiti tegannî etti. Yezîd kendi yüzünü kapatarak: “Yeter yapma.” dedi. Habâbe sonrasında “وما العيش إلا ما تلذّ وتشتهى” “Hayat zevk aldığın ve arzuladığın şeylerden başka bir şey değildir.” [beyitini] tegannî etti. Yezîd bakışlarını ona çevirerek: “Haklısın, senin yüzünden beni suçlayanların Allah belasını versin! Ey gulam [hizmetçi], Mesleme’nin yanına git namazı o kıldırırsın.” dedi ve

²⁰⁹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/89.

²⁰⁹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/89.

Habâbe'nin yanında kaldı, Habâbe ona tegannî etti Yezîd de içti. Böylelikle Yezîd [önceki] haline geri döndü. Yezîd Habâbe'ye: “*Bu şiiri kim söyledi?*” dedi. Habâbe: “*el-Ahvas.*” dedi. Bunun üzerine Yezîd el-Ahvas'ı çağırttı ve ondan şiir inşâd etmesini istedi, o da beyitler okudu. Sonrasında başı şöyle başlayan kasîdeyi okudu.²⁰⁹²

يا موقد النار بالعلياء من إضم ... أوقد فقد هجت شوقا غير منصرم

Ey İdâm'ın yükseklerinde ateş yakan! Ateşi yak, çünkü sen bitmeyen bir özlemi harekete geçirdin.²⁰⁹³

Bu uzunca bir kasîdedir. Yezîd, el-Ahvas'a: “*İhtiyaçlarını söyle.*” dedi ve o da borç ve diğer ihtiyaçları için yaklaşık kırk bin dirhem tutarındaki isteklerini yazdı, Yezîd de istediklerinin verilmesini emretti.²⁰⁹⁴

Bu beyitler²⁰⁹⁵ hakkında şöyle de denilmiştir:

“Habâbe, el-Ahvas'a şiir yazdırmak için gitti ve el-Ahvas'a: “*Eğer Müminlerin Emiri'ni görüşünden döndürürsen, bin dinar senin olur.*” dedi. el-Ahvas da, Yezîd'in yanına giderek inşâd etmek için izin istedi. Yezîd: “*Şimdi sırası değil.*” dedi ancak el-Ahvas, Yezîd izin verinceye kadar ısrar etmeye devam etti. Sonunda Yezîd izin verince el-Ahvas beyitler inşâd etti. Yezîd bu beyitleri dinlediği an kalkarak Habâbe'nin yanına gitti ve şu şiiri okudu [يتمثل]:²⁰⁹⁶

وما العيش إلا ما تلذّ وتشتهى ... وإن لام فيه نور الشنان وفدا

²⁰⁹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/89-90.

²⁰⁹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/90.

²⁰⁹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/90.

²⁰⁹⁵ el-Ahvas'ın yazdığı ve “*ألا لا تلمه اليوم أن يتلدا*” sözleri ile başlayan beyitler kastedilmektedir.

²⁰⁹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/90.

Hayat zevk aldığın ve arzuladığın şeylerden başka bir şey değildir; bunu hoş görmeyenler kınasa ve yalanlasa bile.²⁰⁹⁷

Habâbe: “Nedir bu beyitler ey Müminlerin Emîri?” deyince Yezîd: “Bana el-Ahvas’ın inşâd ettiği beyitler, istediğini dile benden.” dedi. Habâbe: “el-Ahvas’a bin dinar vermenizi isterim.” dedi, Yezîd de böyle yaptı.²⁰⁹⁸

[C. V, s. 61]

Bir gün Yezîd, Sellâme ve Habâbe’ye: “Hanginiz gönlümdekini tegannî ederse hüküm verme hakkı / ödül onundur.” dedi. Sellâme tegannî etti ancak Yezîd’in gönlündekini tutturamadı. Habâbe, İbn Kays er-Rukayyât’ın şu şiirini tegannî etti:²⁰⁹⁹

خلق من بنى كنانة حولى ... بفلسطين يسرعون الرّكوبا

Benî Kinâneliler Filisten’de binekleri üzerinde hızlıca halka şeklinde etrafımı sardılar.

جزعت أن رأّت مشيبي عرسى ... لا تلومى ذوائبى أن تشيبا

Saçımın aklarını eşimin görmesinden korktum, aklaşan saçlarımı kınamayın.²¹⁰⁰

Habâbe böylelikle Yezîd’in gönlündeki tutturdu. Yezîd: “Ver hükümünü / iste ödülünü.” dedi. Habâbe: “Sellâme’yi ve onun malını bana ver.” dedi. Yezîd: “Sellâme’den başkasını iste.” dedi. Ancak Habâbe başkasını kabul etmedi. Yezîd: “Sen ondan daha iyisin ve onun malından daha iyisine sahipsin.” dedi ve Sellâme de bunu çok abartı buldu. Habâbe ise Sellâme’ye: “Bunda sadece hayır / iyilik göreceksin.” dedi. [Bir zaman sonra] Yezîd Habâbe’ye gelerek Sellâme’yi kendi isteğiyle kendisine satmasını

²⁰⁹⁷ el-İsfahânî, el-Eğânî, 15/90.

²⁰⁹⁸ el-İsfahânî, el-Eğânî, 15/90.

²⁰⁹⁹ el-İsfahânî, el-Eğânî, 15/96.

²¹⁰⁰ el-İsfahânî, el-Eğânî, 15/96.

istedi. Habâbe: “*Artık onun hür olduğuna şahitlik ederim, ona evlenme teklif edin, ben de mevlâmı / kölemi sizinle evlendireyim.*” dedi.²¹⁰¹

Habâbe bir gün Yezîd’e [şu sözleri] tegannî etti:²¹⁰²

ما أحسن الجيد من مليكة وآل ... لَبَات إِذْ زَانَهَا تَرَائِبَهَا

Hanım efendinin boynu ne kadar güzeldir, saçları gerdanını süslerken.

يا ليتنى ليلة- إذا هجع النا ... س ونام الكلاب- صاحبها

Keşke insanların uyuduğu, köpeklerin sahipleriyle birlikte uykuya daldığı bir gece olsaydı.

فى ليلة لا يرى بها أحد ... يسعى علينا إلا كواكبها

Yıldızlardan başka bizi kimsenin görmediği bir gece.²¹⁰³

Yezîd coştı ve: “*Hiç benden daha fazla coşanı gördün mü?*” dedi. Habâbe: “Evet, İbnü’t-Tayyâr Muâviye b. ‘Abdurrahman b. Ca‘fer.” dedi. Yezîd, [vâlî] ‘Abdurrahman b. ed-Dahhâk’a mektup göndererek onun kendisine getirilmesini istedi.²¹⁰⁴

İbnü’t-Tayyâr Muâviye geldiğinde Habâbe: “*Sana şunun şunun için haber gönderildi.*” şeklinde haber gönderdi ve ona olan biteni anlattı. Habâbe ona: “*Yezîd’in yanına girdiğinde, benim tegannî ettiğim o besteyi tegannî edene kadar herhangi coşku belirtisi gösterme.*” dedi. İbnü’t-Tayyâr Muâviye: “*Bu yaşımda ne kadar da kötü!*” dedi. Yezîd ipek bir minderin üzerindeyken onu [İbnü’t-Tayyâr Muâviye’yi] davet etti ve bir benzerini de Muâviye için serdirdi. İçerisi misk [güzel kokulu bir madde] dolu iki kase

²¹⁰¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/96.

²¹⁰² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/97.

²¹⁰³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/97.

²¹⁰⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/97.

getirdiler, birini Yezîd'in, diğeri de Muâviye'nin önüne koydular. Muâviye: “*Nasıl yapacağımı bilmiyordum, onlar nasıl yapıyorlarsa bakar öyle yaparım dedim. Kaseyi karıştırıyorlar ve*”²¹⁰⁵

[C. V, s. 62]

kokusunu yayıyorlardı, ben de böyle yaptım.” dedi. Habâbe getirildi ve tegannî etmeye başladı, o [daha önce söylediği] besteyi tegannî etmeye başladığı sırada Muâviye yastığı alıp başının üstüne koydu ve dönmeye başlayarak: “*Çekirdekli darı yani börülce!*”²¹⁰⁶ dedi ve Yezîd ona yaklaşık sekiz bin dinar değerinde hediye verilmesini emretti.²¹⁰⁷

Aynı şekilde anlatılana göre Habâbe bir gün Yezîd'e tegannî etti ve Yezîd coşup: “*Benden daha fazla coşan birini gördün mü?*” dedi. Habâbe: “*Evet, beni satan efendim sizden daha fazla coşuyordu.*” dedi. Bu durum Yezîd'i kızdırdı ve onun [Habâbe'nin efendisinin] yakalanıp getirilmesi için haber gönderdi. Adam geldiğinde Yezîd onun içeri alınmasını emretti ve adam elleri bağlı bir şekilde içeri alındı. Yezîd, Habâbe'ye tegannî etmesini emretti o da [şu sözleri] tegannî etti:²¹⁰⁸

تَشَطُّ بِنَا دَار جِيرَانِنَا ... وَلِلدَّارِ بَعْدُ غَدَ أَبْعَدُ

Komşularımızın evi bize uzak kaldı ve uzaklık gün geçtikçe artıyor.²¹⁰⁹

Adam [Habâbe'nin efendisi] sıçrayıp kendini şem'anın [aydınlatmada kullanılan] ateşinin üzerine attı ve sakalı tutuştu. Adam bağırarak: “*Yandım ey zina çocukları!*” dedi,

²¹⁰⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/97-98.

²¹⁰⁶ el-Eğânî'nin bir diğer tahkikli nüshasının dipnotunda bu sözle ilgili olarak -Muâviye'nin keyiflenerek söylediği- “anlamsız bir söz” olduğu ifade edilmiştir. (كَلَامٌ لَا مَعْنَى لَهُ). el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2008, 15/92 (8. dipnot).

²¹⁰⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/98.

²¹⁰⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/98.

²¹⁰⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/98.

Yezîd güldü ve: “*Vallahi bu adam insanların en coşanı!*” dedi ve bağlarının çözülmesini emrederek ona ve Habâbe’ye bin dînâr verdirdi, [sonrasında da] adamı Medîne’ye geri gönderdi.²¹¹⁰

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin senedi Gânim el-Ezdî'ye ulaşan rivâyetine göre o şöyle söylemiştir:

“Yezîd b. Abdulmelik Şam'daki Beyt Re's'te²¹¹¹ konaklamıştı, beraberinde Habâbe de vardı. Yezîd: “*Hiç kimsenin, bir günü gecesine kadar, herhangi bir şeyin kendisini üzüntüye sevk etmeden yaşayamayacağını iddia ediyorlar. Ben bunu deneyeceğim.*” dedi. Sonrasında Yezîd yanındakilere: “*Yarın olana kadar bana herhangi bir haber veya mektup getirmeyin.*” dedi. Onunla Habâbe'yi yalnız bıraktılar ve onlara yiyecek bir şeyler getirdiler. Habâbe bir nar yerken narın tanesi boğazına kaçtı ve öldü. Yezîd Habâbe'yi üç gün defnetmedi. Sonunda [Habâbe'nin cesedinin şekli] değişip kokmaya başlayınca ve Yezîd kokuyu aldı ve içine çekti. Ailesi, akrabaları ve arkadaşları bundan dolayı onu kınadılar, yaptığı şeyden dolayı onu ayıpladılar ve: “*Önünde bir leşe döndü.*” dediler. Yezîd onun [Habâbe'nin cesedinin] yıkanıp defnedilmesi için izin verdi, zorlukla onu [cesedi] çıkardılar. Yezîd de beraberinde konuşmadan çıktı ve kabrinin başında oturdu. Habâbe defnedildiği sırada Yezîd: “*Vallahi tıpkı Küseyyir'in*²¹¹² [şöyle] söylediği gibi oldu.”²¹¹³

[C. V, s. 63]

²¹¹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/98.

²¹¹¹ “بيت رأس” (Beyt Re's/Beit Ras) Günümüzde Şam'a yaklaşık 150 km mesafe Ürdün'ün İrbid şehrine bağlı olan bir yer.

²¹¹² Ebû Sahr (Ebû Cum'a) Küseyyir b. Abdirrahmân (b. Ebî Cum'a) b. el-Esved el-Huzâî (ö. 105/723): Arap platonik aşk şairi. Çuhadar, “Küseyyir”, 26/575.

²¹¹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/99.

فإن تسل عنك النفس أو تدع الهوى ... فبالأس تسلو عنك لا بالتجأ

Eğer nefsin / ruhun / canın senden uzaklaşır ve heva / aşk seni terk ederse, sabırla değil, kederle teselli bulursun.

وكلّ خليل راءنى فهو قاتل ... من اجلك هذا هامة اليوم أو غد

Beni gören her dost senin için “Bugün ya da yarın [elbet] ölecekti.” diyor.²¹¹⁴

Yezîd [Habâbe’nin ölümünün ardından] on beş gün geçmemişti ki öldü ve onun yanına defnedildi.²¹¹⁵

Aynı şekilde Mesleme b. Abdulmelik’ten rivâyet edildiğine göre o şöyle söylemiştir: “Habâbe öldüğünde Yezîd onun için üzülüyordu. Ben de onu teskin etmeye, teselli etmeye çalışıyordum. O çenesini göğsüne dayamış [başını öne eğmiş] bir halde onu defnedene kadar benimle konuşmadı. Kapısına vardığında bana dönerek: “فإن تسل عنك النفس ...” [Eğer nefsin / canın senden uzaklaşırsa ...] beytini okudu ve sonrasında evine girdi, kırk gün yaşadı ve öldü.²¹¹⁶

el-Medâinî şöyle rivâyet etmiştir:

“Yezîd, Habâbe’yi defnettikten üç gün sonra onu özledi ve: “Onu görebilmem için mezardan çıkarılması gerekiyor.” dedi. Habâbe mezardan çıkarıldı ve Yezîd’e yüzü açıldı, değişmiş ve çok kötü bir hale gelmişti. Yezîd’e: “Ey müminlerin emîri, Yüce Allah’tan kork! Ne hale gelmiş, onu görmüyor musun!” denildi. Ancak Yezîd: “Onu bugünden daha güzel hiç görmedim.” dedi ve onu çıkarttı. Mesleme ve ailesinin önde

²¹¹⁴ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 15/99.

²¹¹⁵ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 15/99.

²¹¹⁶ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 15/99.

gelenleri geldiler ve Yezîd'i bundan vazgeçirip onu defnedinceye kadar bırakmadılar. Yezîd oradan ayrıldı ve çok üzümlere öldü, Habâbe'nin yanına defnedildi.”²¹¹⁷

Abdullah b. ‘Urve b. ez-Zübeyr’den rivâyet edildiğine göre o şöyle söylemiştir:

“Yezîd b. Abdulmelik zamanında babamla birlikte Şam’a gittik. Habâbe öldüğünde götürülürken Yezîd üzüntüden ne bineğe binebiliyor ne de yürüyebiliyordu, adamların omuzları üzerinde bir platformda taşındı. Habâbe defnedildiğinde Yezîd: “Onun [cenaze] namazını kılmadım, çıkarın onu.” dedi. Mesleme, Yezîd’e: “Allah hakkı için sana yalvarıyoruz ey müminlerin emiri! O [sadece] köle cariyelerden biri ve toprağa defnedildi.” dedi. Yezîd, Habâbe’nin vefatından sonra bir kez bile insanların yanına girmesine izin vermedi. İnsanlar [Yezîd’in] yanına gireceği zaman hâcîp: “Dışarı çıkın, size Allah merhamet etsin.” dedi ve Yezîd üzüntüden ölene kadar da dışarı çıkmadı.”²¹¹⁸

[C. V, s. 64]

1.2.7.1.6.5. Huleyde el-Mekkîyye [خليدة المكيّة] Hakkında Bahsedilenler

Ebû'l-Ferec şöyle söylemiştir:

“O, İbn Şemmâs’ın mevlâsıdır / kölesidir. O [Huleyde], ‘Akîle ve Rubeyha “eş-Şemmâsiyyât” olarak bilinirdi. O, İbn Süreyc, Mâlik ve Ma‘bed’den ilim tahsil etmiştir.”²¹¹⁹

Ebû'l-Ferec’in senedi el-Fazl b. er-Rebî‘ye ulaşan rivâyetine göre o:

²¹¹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/99.

²¹¹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/100.

²¹¹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/392.

“İbn Câmî‘in, Huleyde el-Mekkî‘nin gınâsına [tegannî edişine] coştuğu kadar hiç kimsenin gınâsına coştüğünü görmedim. O siyâhiydi ve onun hakkında bir şair şöyle söylemiştir:²¹²⁰

فتنت كاتب الأمير رباح ... يا لقومي خليفة المكيه

“Emîrin kâtibi Rebâh‘ı büyüledi ... Huleyde el-Mekkî de neymiş böyle.”²¹²¹

Huleyde tegannî ettiğinde Hişâm b. ‘Urve²¹²² onu dinledi ve: “Göğsüne [göğsündeki cevşene] “أحد الله هو قل” “De ki: “O, Allah’tır, tektir.”²¹²³ yaz, avuçlarına da muavvizeteyni [Felak ve Nâs sûrelerini] yaz ki sana nazar değmesin.” dedi.²¹²⁴

Ömer b. Şebbe²¹²⁵ şöyle söylemiştir:

“Muhammed b. Abdullah b. ‘Amr b. Osmân b. Affân‘ın, Huleyde el-Mekkî‘yle [evlenmek için] kendi mevlâsı / kölesi Ebû ‘Avn‘ı, söz almaya gönderdiğini duydum. Ebû ‘Avn, Huleyde‘nin yanına geldiğinde yanına girmek için izin istedi, Huleyde de izin verdi. Ebû ‘Avn içeri girdiğinde Huleyde‘nin üzerinde üstünü kapatmayan ince bir elbise vardı. Huleyde yerinden sıçradı ve: “Ben seni bizim sefihlerden biri sandım, hemen senin gibi biri için uygun bir elbise giyeyim.” dedi ve giyindi. Ebû ‘Avn: “Beni efendim size

²¹²⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/393.

²¹²¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/393.

²¹²² Ebû‘l-Münzir (Ebû Abdillâh) Hişâm b. Urve b. ez-Zübeyr b. Avvâm el-Kureşî (ö. 146/763): Muhaddis tâbiî. M. Yaşar Kandemir, “Hişâm b. Urve”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 18/155.

²¹²³ *Kur‘an Yolu Meâlî*, el-İhlâs 112/1.

²¹²⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/393.

²¹²⁵ Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî (ö. 262/876): Târîhu‘l-Medîneti‘l-münevvere adlı eseriyle tanınan şehir tarihçisi, fakih ve muhaddis. Mustafa Fayda, “İbn Şebbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 20/371.

gönderdi. O, Rasûlullah'tan, Osmân b. Affân'dan ve Alî'den tahsil görenlerden biri olup müminlerin emîrinin de amca oğludur ve o sizinle evlenmek istiyor.” dedi. Huleyde: “Sen nesebi / soyu saydın ve bildirdin, babam sana kurban olsun şimdi de benim soyumu dinle. Benim babam İslâmî olmayan bir akde ve sözleşmeye göre satıldı ve köle olarak yaşadı, öldüğünde de hırsızlık ve efendisinden kaçması sebebiyle ayaklarında pranga ve boynunda zincir vardı. Annem beni gayri meşru doğurdu ve efendisinden kaçmış haldeyken öldü. Ben bu tahsilden geçtim. Efendin mubah bir nikah istiyorsa da açıkça zinâ istiyorsa da gelsin biz istediğine varız.” dedi. Ebû ‘Avn: “Efendim harama yönelmez.” dedi. Huleyde: “Helal olandan utanmasına gerek yok ancak vallahi nikahı gizli kapaklı yapmam, kaynelerce ayıplanacak bir şeyi yapacak değilim.” dedi. Ebû ‘Avn, Muhammed’e [efendisine] gelip durumu bildirdi.²¹²⁶

[C. V, s. 65]

Muhammed: “Bak şuna! Yanımda Talha b. Ubeydullah’ın kızı varken bir mugannîye ile ilân ederek mi evleneceğim!²¹²⁷ Asla! Huleyde’ye geri dön ve ona; onun bana uygun gelmediğini, onun hakkındaki düşüncemden vazgeçtiğimi, teselli bulacağımı umduğumu söyle.” dedi. Ebû ‘Avn da Huleyde’ye haberi ulaştırdı. Huleyde güldü ve: “Ona da tamam, onu engelleyecek değiliz.” dedi.²¹²⁸

²¹²⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/393.

²¹²⁷ Tercüme sırasında en uygun gördüğümüz haline metinde yer verdiğimiz bu cümle ile ilgili şu açıklamaları yapmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz: el-İsfahânî’nin “طلحة بنت عدي و معلنا تزوجها” “Âişe bint Talha ile evliyken onunla (Huleyde) ile ilan ederek mi evleneceğim! Asla.” şeklinde ifade ettiği kısmı Nüveyrî “طلحة بنت عدي و معلنا تزوجها” “Âişe bint Talha ile evliyken bir muganniye ile mi evleneceğim! Asla” şeklinde aktarmıştır. Farklılık el-İsfahânî’nin “معلنا” “ilan ederek” şeklindeki ifadesinin Nüveyrî tarafından “مغنية” “muganniye” şeklinde ifade edilmesinden kaynaklanmaktadır.

²¹²⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/393.

1.2.7.1.6.6. Müteyyem [متيم] el-Hişâmiyye Hakkında Bahsedilenler

Ebû'l-Ferec şöyle söylemiştir:

“Müteyyem Basra müvelledlerinden biri olup sarışın bir kızdı. Basra’da büyüdü, burada eğitim gördü ve tegannî etti. Müteyyem; İshâk’tan, ondan önce babasından ve o ikisinin çağdaşı mugannîlerden ilim tahsil etti. Ayrıca o, Bezl’in eğitiminden de geçti. Bunun ardından onu Alî b. Hişâm²¹²⁹ satın aldı ve Müteyyem önde gelen mugannîlerden birikimini artırdı. İnsanların yüz güzelliği, tegannî etme ve edep sahibi olma bakımından en güzellerindendi. O; bir şiirin, beğenilmeyebileceğini ancak kendisi gibi [kayne / mûsikîşinas] bir kimseden [dinlenildiğinde] hoşlanılabileceğini söylemiştir. O, Alî b. Hişâm tarafından çok sevilmiş onun tüm câriyelerine öncelenmiştir. Müteyyem, ‘Ali b. Hişâm’ın tüm çocuklarının annesidir.²¹³⁰

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî şöyle anlatmıştır:

“Ali b. Hişâm’ın boz renkli son derece güzel görünümlü, genç, canlı bir birzevn’i / atı²¹³¹ vardı, Ali b. Hişâm onu çok severdi. İshâk b. İbrâhîm bu atı çok istedi ve bu isteğini defalarca Ali’ye sundu, ancak Ali b. Hişâm ona bineği vermedi. Bir gün İshâk, Alî’nin yanına gelmişti. Müteyyem de [sözleri şöyle olan] bir beste yapmıştı:²¹³²

²¹²⁹ Halîfe Me’mûn’un komutanlarından biridir. Me’mûn bazı emirlerine uymaması sebebiyle onu ve kardeşini öldürtmüştür. Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târîhi Dimaşk*, thk. Ruhiyye en-Nehhâs - Murad Riyaz Abdülhamid (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1984), 18/184.

²¹³⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/212.

²¹³¹ Birzevn (البرذون): Bir tür melez at, katır. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13/51; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2004, 5/66 (2. dipnot).

²¹³² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/214.

الأصاقد قليل ناء بلد إلى ... حملنها لم، ظلعا حسرى زلن فلا

Hala hasret içindeyiz, başımız açık, bitkin haldeyiz, niçin onu dostların az olduğu bir şehre getirdik?²¹³³

Alî, İshâk'ı bırakmadı ve Müteyyem'e haber göndererek bu besteyi tegannî edeceği gınâların başına koymasını istedi, Müteyyem de böyle yaptı ve İshâk'ı son derece coşturdu. İshâk'ı daha da coşturmak için bu besteyi tekrar etmeye başladı. İshâk da iyice öğrenmek için doğru bir şekilde anlayıncaya kadar onu dinledi / kulak kesildi. Sonrasında İshâk, Alî'ye: “Boz at ne halde?” dedi. Alî: “*Bildiğin gibi güzel ve canlı.*” dedi. İshâk: “*Şimdi benim iki talebimden birini seç:*”²¹³⁴

[C. V, s. 66]

Ya benim gönlümü hoş eder ve beni ona bindirirsin [bana o atı verirsin] ya da bunu kabul etmezsin, ben de vallahi bu bestenin benim olduğunu ileri sürerim [çünkü] besteyi öğrendim ve senin “Bu [beste] Müteyyem'in.” diyerek yalan söylediğini söylerim ve “Bu [beste] benim” derim, senin sözün dikkate alınır da benim sözüm alınmaz mı zannediyorsun?” dedi. Alî: “Hayır vallahi böyle zannetmiyorum da görmüyorum da. Ey gulâm birzevni / atı İshâk'ın evine gönderin, ondan hayır görmeyesin!” dedi.²¹³⁵

Rivâyete göre efendisi Alî b. Hişâm, Müteyyem'le bir şey konuşmuş, Müteyyem de onun hoşlanmayacağı bir cevap vermişti. Bunun üzerine Alî b. Hişâm eliyle onu göğsünden itmiş, Müteyyem ise buna kızarak kalkmış ancak ona karşı çıkmaktan çekinmişti. [Sonrasında] Alî b. Hişâm ona şu sözleri yazdı:²¹³⁶

²¹³³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/215.

²¹³⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/214.

²¹³⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/214.

²¹³⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/216.

فليت يدي بانث غداة مددتها ... إليك ولم ترجع بكفت وساعد

Keşke sana uzattığım elim kopsaydı, elim kolum işlemeseydi.

فإن يرجع الرحمن ما كان بيننا ... فلست إلى يوم التنادى بعائد

Rahmân aramızdaki [muhabbeti] geri getirirse bu pişmanlığı tekrar etmem.²¹³⁷

Müteyyem, Alî b. Hişâm’a epey zaman söylenmeye devam etti, Alî ondan bağışlanmayı istedi ancak Müteyyem affetmedi. Alî Müteyyem’e mektup yazarak: “Şımarıklığın sonu usanmadır, ayrılık sabra çağırır, kalp dönebildiği / dönüşebildiği için böyle isimlendirilmiştir.”²¹³⁸ el-‘Abbâs b. el-Ahnef de bunu doğrular şekilde söyle söylemiştir.²¹³⁹

ما أرانى إلا ساهجر من لي ... س يرانى أقوى على الهجران

Kendimi yalnızca beni terk edecek kadar güçlü görmeyenleri terk ederken görüyorum

ملنى واثقا بحسن وفائى ... ما أضرب الوفاء بالإنسان

Sadakatimin güzelliğine güvenerek beni bunalttın, [halbuki] sadakat insana zarar vermez.” dedi.²¹⁴⁰

O an Müteyyem, Alî b. Hişâm’ın yanına gitti ve onu affetti.²¹⁴¹

Yahyâ el-Mekkî’den rivâyet edildiğine göre o [Alî b. Hişâm] şöyle söylemiştir:

²¹³⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/216.

²¹³⁸ Yani ‘Alî b. Hişâm “Fazla naz aşık usandırır, kalbim senden soğuyabilir.” demek istemiştir diyebiliriz.

²¹³⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/216.

²¹⁴⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/216.

²¹⁴¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/216.

“Büyükanmem Şâhek Horasan’dan geldiğinde: “*Câriyelerini bana göster.*” dedi, ben de gösterdim. Sonrasında içmek için oturduk ve Müteyyem bize tegannî etti. Büyükanmem uzun süre oturdu, câriyelerime daha önce yapabildiğim gibi açılmadım / içimdekileri söyleyemedim ve şu iki beyiti söyledim:²¹⁴²

أبقى على هذا وأنت قريبة ... وقد منع الزَّوار بعض التَّكَلِّم

Siz yakındayken ve ziyaretiniz bazı konuşmalara engel olurken biz bu hal üzere mi kalalım?

سلام عليكم لا سلام مودّع ... ولكن سلام من حبيب متيم

Selam üzerinize olsun ancak bu selam veda selâmı değil, sevgili Müteyyem’in [aşğın / aşk acısı çekenin] selamıdır.²¹⁴³

[C. V, s. 67]

Bu iki beyiti bir kağıda yazıp kağıdı Müteyyem’e attım. Müteyyem kağıdı aldı ve öğle namazı için kalktı, sonrasında geri döndü, o iki beyte bir lahn / beste yapmıştı ve onu tegannî etti. Şâhek: “*Bugün size yük oldum.*” dedi ve cariyelere tahtırevanını taşımalarını emretti. Ayrıca Şâhek, cariyelere eşit miktarda para / hediye verilmesini, Müteyyem’e ise yüz bin dirhem verilmesini emretti.²¹⁴⁴

Me’mun’un Alî b. Hişâm’ı öldürmesinden sonra Müteyyem, Ali bin Hişâm’ın sarayında saklanan kadınlara uğradı. Müteyyem, Alî b. Hişâm’ın [odasının] kapısının kapalı olduğunu, odada kimsenin olmadığını, kir ve tozla kaplandığını, çöplüklerin avluya atıldığını görünce, kapının üzerinde durup şu meseli / sözleri söyledi [تمثَّلت]:²¹⁴⁵

²¹⁴² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/218.

²¹⁴³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/218.

²¹⁴⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/218.

²¹⁴⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/219.

يا منزل لا لم تبل أطلاله ... حاشى لأطلاك أن تبلى

Ey yıkıntıları harab olmayacak ev, yıkıntıların harab olmaktan uzak olsun.

لم أبك أطلاك لكنتى ... بكيت عيشى فيك إذ ولى

Senin harabeye dönmene ağlamadım ancak senin içinde yaşadıklarına ağladım.

قد كان لى فيك هوى مرّة ... غيّبه الترب وما ملاً

Bir zamanlar sana, toprağın gizleyip dolduramayacağı bir tutkum vardı.

فصرت أبكى بعده جاها... عند انكارى حيث قد حلاً

Nereye gittiğini düşündükçe arkasından şiddetle ağlamaya başladım.

والعيش أولى ما بكاه الفتى ... لا بدّ للمحزون أن يسلى

Yaşam bir bebeğin ilk ağladığı şeydir, mahzun olana teselli gerekir.²¹⁴⁶

Sonrasında Müteyyem öyle ağladı ki sonunda olduğu yere yıkıldı. Kadınlar yüksek sesle ona: “Allah için kendine dikkat et! Sen artık iradeni yitirdin.” dediler.

Sonrasında iki kadının arasında zorlukla yürüdü ve onu olduğu yerden taşıdılar.²¹⁴⁷

Yine Müteyyem’in şöyle söylediği rivâyet edilmiştir:

“el-Mu‘tasım Bağdat’a gelişinden sonra bana [onun yanına gitmem için] haber gönderdi. Yanına girdiğinde ud getirilmesini emretti ve udu kucağıma koydular. Bana tegannî etmemi emretti, ben de [şu sözleri] tegannî ettim.”²¹⁴⁸

هل مسعد لبكائى ... بعيرة أو دماء

Gözyaşı ile mi kanla mı ağlamam mutlu eder?

²¹⁴⁶ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 7/219.

²¹⁴⁷ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 7/219.

²¹⁴⁸ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 7/219.

وذاك شيء قليل ... لسادتي النجباء

Bu soylu efendilerim için önemsiz bir şey²¹⁴⁹

[C. V, s. 68]

-Bu şiirde câriyenin [Müteyyem'in] amacı Alî b. Hişâm'ın acısını anmak / yasını [ترثي / رثي] tutmaktır.- el-Mu'tasım: “*Bu besteyi değiştir* [Başka bir beste tegannî et].” dedi. Ben de [şu sözleri] tegannî ettim:²¹⁵⁰

ذهبت عن الدنيا وقد ذهبت عني

Dünyadan da geçtim, kendimden de geçtim.²¹⁵¹

el-Mu'tasım'ın gözünden yaşlar aktı ve: “*Bundan başka bir şey tegannî et.*” dedi. Ben de [şu sözleri] tegannî ettim:²¹⁵²

أكد العين تذرف فألاً تفانوا ... وثروة عز بعد قومي أولئك

İşte izzet ve servetin ardından benim halkım... Birbirlerini yok ediyorlar, sadece ağlatıp kırıyorlar.²¹⁵³

el-Mu'tasım hüngür hüngür ağladı ve sonrasında: “*Vay sana! Bu anlamda [üzücü] bir şey tegannî etme.*” dedi. Ben de ona [şu sözleri] tegannî ettim:²¹⁵⁴

لا تأمن الموت في حلّ وفي حرم ... إنّ المنايا بجنبى كلّ إنسان

²¹⁴⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/219-220.

²¹⁵⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/219.

²¹⁵¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/220.

²¹⁵² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/219.

²¹⁵³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/220.

²¹⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/220.

Hil'de²¹⁵⁵ veya haremde ölümden güvende olamazsınız; çünkü ölüm her insanın yanındadır.

واسلك طريقك هونا غير مكثرث ... فسوف يأتيك ما يمني لك الماني

Ve yolunuzu yavaş yavaş ve kaygılanmadan takip edin, sizin için ne temenni edildiyse o gelecektir.²¹⁵⁶

el-Mu'tasım: *“Vallahi senin sadece sevdiğin için kalbinden geçeni tegannî ettiğini, benim istediğimi tegannî etmediğini biliyorum. Eğer bu söylediklerini benim için istemiş olsaydın seni öldürürdüm. Alın şunu! [Müteyyem'i]”* dedi, Müteyyem'i elinden tutup çıkardılar.²¹⁵⁷

[Yazar Nüveyrî:] Bu Müteyyem, Abdüssamed b. el-Muazzel'in aşık olduğu Müteyyem'dir. Zannediyorum ki bu durum ['Abdüssamed'in ona aşık olması durumu] Müteyyem'in Alî b. Hişâm'a kavuşmasından öncedir ve Müteyyem o dönemde Basra ehlinin önde gelenlerinden bir adamın yanında idi.²¹⁵⁸

Müteyyem peçe takmadan dışarı çıkmazdı. el-Müberred²¹⁵⁹ ve diğerleri şöyle anlatmıştır:

²¹⁵⁵ Mekke haremının dışında kalan bölgeye Harem'deki yasakların buralarda kalkması sebebiyle “Hil” denilmiştir. Ögüt, “Harem”, 16/127.

²¹⁵⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/220.

²¹⁵⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 7/220.

²¹⁵⁸ Müteyyem adında bir câriyenin Basra ehlinin önde gelenlerinden birine ait olduğu ve Abdüssamed b. el-Muazzel'in bahsi geçen Müteyyem'e aşık olduğu el-İsfahânî tarafından da aktarılmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 13/169.

²¹⁵⁹ Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî (ö. 286/900): Arap dili ve edebiyatı âlimi. Durmuş, “Müberred”, 31/430.

“Bir gün Müteyyem, İbn ‘Ubeydullah b. el-Huseyn el-‘Anberî el-Kâdî’ye geldi. el-Kâdî Müteyyem’in şahitliğine ihtiyaç duydu ve ona yüzünü açmasını emretti, o da açtı. ‘Abdüssamed’e: “*el-Kâdî yüzünü açtırdığında Müteyyem’i görseydin, benzerini görmediğin bir güzellik görürdün!*” denildi. ‘Abdüssamed şu sözleri [şiiri] söyledi:²¹⁶⁰

ولما سرت عنها القناع متيم ... تروح منها العنبري متيمًا

Müteyyem’in peçesi çıkarıldığında el-Anberî [el-Kâdî] ona kara sevdalandı

رأى ابن عبيد الله وهو محكم ... عليها لها طرفا عليه محكمًا

İbn ‘Ubeydullah onu yargılayacakken, ondan taraf olup yargılandı.²¹⁶¹

[C. V, s. 69]

وكان قديما كالح الوجه عابسا ... فلما رأى منها السفور تبسمًا

Eskiden asık, çatık bir suratı vardı, Müteyyem yüzünü açtığında ise gülümsedi.

فإن يصب قلب العنبري فقبله ... صبا باليتامى قلب يحيى بن أكتما

el-Anbarî’nin önceden taşlaşmış olan kalbi... Yahya b. Eksem’in²¹⁶² yetimleri çok seven kalbi gibi oldu.²¹⁶³

Bunun haberi Yahyâ b. Eksem’e ulaşınca [şiirin yazarı] ‘Abdüssamed el-Muazzel’e mektup yazarak: “*Allah’ın laneti üzerine olsun! Benden ne istiyorsun ki şerrin*

²¹⁶⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 13/169.

²¹⁶¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 13/169.

²¹⁶² Ebû Muhammed Yahyâ b. Eksem b. Muhammed (ö. 242/857): Müctehid âlim, kâdılkudât. Şükrü Özen, “Yahyâ b. Eksem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 43/249.

²¹⁶³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 13/169.

ta Basra'dan bana geliyor!" dedi. 'Abdüssamed elçisine: "Ona şöyle söyle: "Müteyyem [aşık / kara sevdalı], seni [şiirin] kâfiyesine oturttu." dedi.²¹⁶⁴

1.2.7.1.6.7. 'Ubeydullah b. Abdullah b. Tâhir'in²¹⁶⁵ Cârîyesi Olan Sâcî [ساجى]²¹⁶⁶ Hakkında Bahsedilenler

Ebû'l-Ferec şöyle söylemiştir:

"Sâcî [gınâ hususunda] beğenilen, başarılı ve önde gelen kimselerdendi, efendisi 'Ubeydullah'tan [gınâ hususunda] eğitim aldı. 'Ubeydullah ne zaman bir beste yapsa [صنع من الغناء] Sâcî'ye nispet ederdi, 'Ubeydullah gınâda üst düzeye ulaşmış ancak bununla bahsedilmekten kaçınmış ve kendisine [gınâ] nispet edilmesini de hoş görmemiştir.²¹⁶⁷

Ebû'l-Ferec'in Ahmed b. Ca'fer Cahza'dan²¹⁶⁸ aktardığına göre o şöyle söylemiştir:

²¹⁶⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 13/169.

²¹⁶⁵ 'Ubeydullah, Abbâsîler devrinin önemli devlet adamı ve kumandanlarından olan 'Abdullah b. Tâhir'in (ö. 230/844) oğludur. Yıldız, "Abdullah b. Tâhir", 1/137.

²¹⁶⁶ el-İsfahânî bu ismi "ساجى" "Şâcî" şeklinde aktarmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 9/30.

²¹⁶⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 9/30.

²¹⁶⁸ O Ebû'l-Hasan Ahmed b. Ca'fer b. Mûsâ b. Yahyâ el-Bermekî'dir, Cahza lakabıdır. Elhan, gınâ ve anekdotları vardır, nükteli, incelikli hikâyeleri vardır. Farklı beyitleri olan bir şâirdir. Vâsıt'ta vefat etmiş, Bağdat'ta h. 324 senesinde defnedilmiştir. Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, thk. Mahmud Arnaut (Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1986), 4/127-128.

“el-Mu‘tazıd²¹⁶⁹ Kum²¹⁷⁰ şehrindeki ‘Ubeydullah b. Abdullah’a, [‘Ubeydullah’ın] câriyesi Sâcî’nin kendisini [el-Mu‘tazıd’ı] ziyaret etmesini emrettiği bir mektup yazdı ve ‘Ubeydullah da câriyesini gönderdi. Cahza şöyle söylemiştir:

“O meclise katılan mugannîyelerden [kadın musikişinaslardan] biri bana şöyle dedi: “[Sâcî] *Aramıza geldiğinde bizler gösterişli zinetler ve elbiseler içerisinde mağrur haldeydik. Sâcî ise bizimkilere benzemeyen [basit] elbiseler giyiyordu, biz de onu küçümsedik. O tegannî ettiğinde ise kendimizi küçümsedik. Öyle ki bu halimiz, Sâcî gözümüzde bir dağ gibi oluncaya kadar devam etti ve biz sanki bir hiç olduk. Sâcî ayrılırken el-Mu‘tazıd ona mal / para ve elbise verilmesini emretti. Sâcî efendisinin [‘Ubeydullah’ın] yanına gittiğinde, ‘Ubeydullah ona olanları, orada gördüğü hoşuna giden şeyleri, duyduklarını, ilginç bulduğu şeyleri sordu. Sâcî: “Gınâ hususunda orada hoş bir şey görmedim, bilmediğim / yabancı gördüğüm bir şey de olmadı. Sadece oyulmuş [işlemeli] bir ud [عود محفورا] vardı, o hoşuma gitti.” dedi.*²¹⁷¹

[C. V, s. 70]

el-Mu‘tazıd bir şeyi [şiiiri / sözü] beğendiğinde onu Sâcî’ye gönderir, o da o sözde tegannî ederdi [o söze beste yapardı]. Sâcî’nin sanatı [yaptığı besteleri] Mu‘tazıd döneminde Gınâu’d-Dâr [“غناء الدار” sarayın gınâsı] olarak isimlendirilirdi.²¹⁷² Sâcî,

²¹⁶⁹ Ebü’l-Abbâs el-Mu‘tazıd-Billâh Ahmed b. el-Muvaffak-Billâh Talha (Muhammed) b. Ca‘fer el-Abbâsî (ö. 289/902): Abbâsî halifesi (892-902). Aktan, “Mu‘tazıd-Billâh”, 31/383.

²¹⁷⁰ Tahran ve İsfahân şehirleri arasında kalan eski bir İrân şehri. en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2004, 5/70 (4. dipnot).

²¹⁷¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 9/30.

²¹⁷² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 9/30.

efendisi hayattayken vefat etti, efendisi de hastaydı ve Sâcî'nin ardından onu [şu] iki beyitle övdü / yasını tuttu [رثاها]:²¹⁷³

يمينا يقينا لو بليت بفقدها ... وبى نبض عرق للحياة وللنكس

Yemin olsun ki onu kaybedersem hayat damarım çekilir ve şifa bulduktan sonra hastalığa geri dönerim.

لأوشكت قتل النفس قبل فراقها ... ولكنها ماتت وقد ذهب نفسي

Onun ayrılışından önce canıma kıymak üzereydim ama o öldü ve canım gitti.²¹⁷⁴

1.2.7.1.6.8. Dukâk [دقاق] Hakkında Bahsedilenler

Dukâk iyi bir muganniye, usta bir icrâcî ve bestekardı, güzel bir yüze sahipti. ‘Abbâsî devletinin mugannîlerinin önden gelenlerinden gınâ öğrendi. Dukâk, Yahyâ b. er-Rebî‘ye aitti [onun câriyesiydi] ve onun oğlu Ahmed’i doğurmuştu. Dukâk, Yahyâ’nın ölümünün ardından birçok komutanla [القواد] ve kâtiple [الكاتب] evlendi, onlar da öldüler ve Dukâk onlara vâris oldu. Sonrasında ise Hamdûne b. er-Raşîd’in ve onun ardından Ğadîd’in [غضيب] hizmetine girdi katıldı. O, zerâfeti / şıklığı ve hafif meşrepliği / hayasızlığı ile meşhur olmuştur.²¹⁷⁵

Hibetüllah b. İbrâhîm b. el-Mehdî: “O, kendisine meyledenlerle yakınlık kuruyor, onların her biri Dukâk’ın kendisinden hoşlandığını düşünüyordu. O, zamanının en güzeli

²¹⁷³ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 9/31.

²¹⁷⁴ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 9/31.

²¹⁷⁵ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 12/470.

ancak kendisiyle evlenen veya yakınlık kuranlar için en uğursuzuydu.” demiştir. İbrâhîm b. el-Mehdî, Dukâk hakkında şöyle söylemiştir: ²¹⁷⁶

عدمك يا صديقة كلّ خلق ... أكلّ الناس ويحك تعشقينا

Seni kaybettim ey tüm varlığın dostu, ya da tüm insanlığın mı demeliyim, vay sana hepimizi aşık ettin.

وكيف إذا خلطت الغثّ منهم ... بلحم سمينهم لا تبشمينا

Peki onlardan miden bulanarak onların semiz etlerine nasıl karışacak ve hazımsızlık çekmeyeceksin? ²¹⁷⁷

Ebû Heffân şöyle söylemiştir: “Yahyâ b. er-Rebî‘ bir yere gitmiş ve câriyesi Dukâk’ı evinde bırakmıştı. Yahyâ’nın ardından Dukâk çirkin işler yaptı. Ebû Mûsâ el-A‘mâ da bu durumla ilgili şöyle söyledi: ²¹⁷⁸

[C. V, s. 71]

قل ليحيى نعم صبرت على الموت ولم تخش ريب سهم المنون

Yahya’ya de ki: “Evet ölüme sabrettin, kaderin okunun felâketinden korkmadın.

كيف قل لي أطق ويحك يا يحيى ... بي على الضّعف منك حمل القرون

Peki söyle ey Yahya! Bu derece zayıfken boynuzların [ihaneti] yükünü taşımaya nasıl güç yetirdin! ²¹⁷⁹

Mûsâ el-A‘mâ “سهم ريب المنون” “kaderin felâket oku” sözü ile Dukâk’ın uğursuzluğuna işaret etmiştir.

²¹⁷⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 12/472.

²¹⁷⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 12/472.

²¹⁷⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 12/472.

²¹⁷⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 12/472.

1.2.7.1.6.9. Kalemü's-Sâlihiyye [قلم الصالحية] Hakkında Bahsedilenler

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî şöyle söylemiştir:

“Kalemü's-Sâlihiyye sarışın bir müvelledî ve tatlı güzel bir gınâsı [tegannî edişi] ve usta bir sazendeliği [الضرب حاذقة] vardı. O, İbrâhîm ve oğlu İshâk'tan, Yahyâ el-Mekkî'den ve Zübeyr b. Dehmân'dan ilim tahsil etti.²¹⁸⁰

O'nun, Sâlih b. er-Raşîd'in kâtibi olan Ahmed b. 'Abdulvehhâb'ın kardeşi Sâlih b. 'Abdulvehhâb'a ait olduğu söylenmiştir. Onun, Sâlih b. 'Abdulvehhâb'ın oğluna ait olduğu da söylenmiştir. Yirmi kadar savttan oluşan sıradan besteleri vardır. el-Vâsık, Kalemü's-Sâlihiyye'yi on bin dînâra satın almıştır.²¹⁸¹

Ahmed b. el-Huseyn b. Hişâm şöyle söylemiştir:

“Kalem, önden gelen başarılı mugannîyelerden biriydi. el-Vâsık'ın huzurunda Muhammed b. Künâse'nin şiiri üzerine Kalem'e ait olan bir lahn tegannî edildi. O şiir şöyleydi:²¹⁸²

فِي انْقِبَاضٍ وَحُشْمَةٍ فَإِذَا ... صَادَفْتُ أَهْلَ الْوَفَاءِ وَالْكَرَمِ

Aslında çekingen utangaç biriyim, ancak vefa ve kerem ehli kimselerle karşılaştığımda

أَرْسَلْتُ نَفْسِي عَلَى سَجِيَّتِهَا ... وَقُلْتُ مَا قُلْتُ غَيْرَ مُحْتَشِمٍ

Kendimi olağan hale bırakıyorum ve söylediklerimi çekinmeden söylüyorum.²¹⁸³

²¹⁸⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 13/233.

²¹⁸¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 13/233.

²¹⁸² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 13/233.

²¹⁸³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 13/233.

el-Vâsık: “Beste kime ait? [لمن الصنعة؟]” diye sordu, “Sâlih b. ‘Abdulvehhâb’ın câriyesi olan Kalemü’s-Sâlihiyye’ye ait.” denildi. el-Vâsık, [veziri] Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyât’a²¹⁸⁴ haber gönderip gelmesini istedi ve ona: “Sâlih b. ‘Abdulvehhâb kimdir?” diye sordu. İbnü’z-Zeyyât da el-Vâsık’a onu anlattı. el-Vâsık: “Peki o nerede?” dedi. İbnü’z-Zeyyât: “Bağdat’ta.” dedi. el-Vâsık: “Haber gönderip onu ve beraberinde câriyesi Kalemî getirt.” dedi.²¹⁸⁵

İbnü’z-Zeyyât da o ikisinin getirilmesi için haber gönderdi ve el-Vâsık’a geldiler. Kalem el-Vâsık’ın huzuruna girdi, el-Vâsık ona oturmasını ve tegannî etmesini emretti. Kalem tegannî etti, el-Vâsık onun tegannî edişini beğendi ve onun satın alınmasını emretti. Sâlih: “Onu yüz bin dînar ve Mısır valiliği karşılığında satarım.” dedi. el-Vâsık buna sinirlendi ve Kalem’i ona geri verdi. Bir zaman sonra Zurrur el-Kebîr [زرزر الكبير] “Büyük Sığircık Kuşu”,²¹⁸⁶

[C. V, s. 72]

gînâsı [bestesi] Kalem’e ait bir şiiri tegannî etti. el-Vâsık: “Bu gînâ kime ait?” dedi. Zurrur el-Kebîr: “Kalemü’s-Sâlihiyye’ye ait.” dedi. el-Vâsık, İbnü’z-Zeyyât’a Kalem’in getirilmesini emretti, o da getirdi. Kalem, el-Vâsık’ın huzuruna girdi, el-Vâsık ona tegannî etmesini emretti. Kalem de ona kendi bestelerinden tegannî etti, el-Vâsık onun tegannî edişinden hoşlandı ve Sâlih’e haber göndererek onu getirtti ve ona: “Ben bu câriyeyi istiyorum, onun uzlaşacağımız bedelini söyle ki sana verilsin.” dedi. Sâlih: “Eğer bu istek Müminlerin Emiri’nden gelmişse, onun istediği bir şeye sahip olmak bana caiz olmaz. Ben onu [Kalem’i] Müminlerin Emiri’ne hediye ediyorum. Kalem’in benim

²¹⁸⁴ Ebû Ca’fer Muhammed b. Abdülmelik b. Ebân b. Ebî Hamza ez-Zeyyât (ö. 233/847): Abbâsî veziri, kâtip, şair, edip ve dil âlimi. Terzi, “İbnü’z-Zeyyât, Muhammed b. Abdülmelik”, 21/245.

²¹⁸⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 13/233.

²¹⁸⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 13/233.

üzerimde bir hakkı varsa, Kalem'i el-Vâsık'ın mülkü yaparak o hakkı yerine getirme sorumluluğundan çıkmış bulunuyorum, Allah, Kalem'i size [el-Vâsık'a] hayırlı eylesin.” dedi. el-Vâsık: “Ben de kabul ettim.” dedi ve İbnü’z-Zeyyât’a, Sâlih’e beş bin dînâr verilmesini emretti ve bu ödemenin [bir satın alma bedeli değil] karşılıksız, gönülden kopan bir hediye olarak verildiğini belirtti. İbnü’z-Zeyyât malı ona ödemesi gereken zamanda ödemedi. Bunun üzerine Sâlih durumu Kalem’e bildirdi. Kalem sabah içkisinde el-Vâsık’a tegannî etti ve el-Vâsık ona: “Seni de seni yetiştireni de tebrik ediyorum.” dedi. Kalem: “Ey efendim beni yetiştiren benden bir fayda görmüyor, sadece yorgunluğu, ettiği zararı kalıyor, benden hiçbir şey kazanmıyor.” dedi. el-Vâsık: “Ona beş bin dînâr verilmesini emretmedik mi?” dedi. Kalem: “Emrettiniz ancak İbnü’z-Zeyyât ona bir şey vermedi.” dedi. el-Vâsık özel hizmetkarını çağırdı ve İbnü’z-Zeyyât’a, Sâlih’e beş dînâr verilmesini ayrıca bir beş bin dînâr daha verilmesini bildiren yazılı emrini ulaştırdı. Sâlih: “Ben hizmetçiyle birlikte İbnü’z-Zeyyat’ın yanına gittim. Bana yaklaştı ve: “İlk beş bini hazırladım, geri kalan beş binini de cumadan sonra sana ödeyeceğim.” dedi ben de kalkıp oradan ayrıldım. Sonrasında sanki beni hiç tanımıyor gibi unuttu. Ben de ona alacağımı istediğime yönelik bir mektup yazdım. Bana haber göndererek; “Bana parayı aldığına dair bir makbuz yaz, cumadan sonra parayı alırsın.” dedi. Makbuz yazmayı istemedim çünkü böyle yaparsam parayı alamam diye düşündüm. Bunun üzerine bir arkadaşımın evinde gizlendim. O saklandığımı anlayınca kendisini el-Vâsık’a şikâyet etmemden korktu ve bana parayı gönderip benden makbuz aldı. Böylece o parayla bir arazi satın aldım, onunla ilgilenip burayı geçim kaynağı haline getirdim, sultan için çalışmayı bıraktım ve bundan sonra da hiçbir şeye / sıkıntıya maruz kalmadım.” dedi.²¹⁸⁷

[C. V, s. 73]

²¹⁸⁷ el-İsfahânî, el-Eğânî, 13/233-234.

1.2.7.1.6.10. İbn Nefis'in Cârîyesi Basbas [بصبص] Hakkında Bahsedilenler

Ebû'l-Ferec şöyle söylemiştir:

“O Medîne müvelledlerinden biri olup tatlı yüzlü ve tegannîsi güzel biriydi. Mugannîlerin ilk tabakasından ilim tahsil etti. Onun efendisi Yahyâ b. Nefis kaynelere [muganniyelere] sahipti. Önde gelen kimseler Yahyâ b. Nefis'e gelir ve onun câriyelerinin gınâlarını / tegannîlerini dinlerlerdi. Sonrasında Basbas, el-Mehdî veliaht iken onun için on yedi bin dînâr karşılığında satın alındı. Basbas'ın 'Uleyye bint el-Mehdî'yi doğurduğu söylenmiş ancak 'Uleyye'nin annesinin başka bir kişi olduğu da söylenmiştir. Abdullah b. Mus'ab b. Sâbit b. Abdullah b. ez-Zübeyr,²¹⁸⁸ Basbas'a gelir ve onu dinlerdi. Kureyş gençleri de Basbas'a gelip onu dinlerlerdi. Abdullah b. Mus'ab, el-Mansûr'a Hac dönüşü Medîne'ye uğradığında Basbas hakkındaki şu şiiri söyledi:²¹⁸⁹

أراحل أنت أبا جعفر ... من قبل أن تسمع من بصبصا

Ebû Ca'fer [el-Mansûr] sen Basbas'ı dinlemeden mi gideceksin?

هيهات أن تسمع منها إذا ... جاوزت العيس بك الأعوصا

Develeriniz el-E'vas'ı²¹⁹⁰ geçerse onu dinleyebilmeniz ne mümkün.

فخذ عليها مجلسي لذة ... ومجلسا من قبل أن تشخصا

O halde lezzet meclisimi al ve gitmeden önce bir meclis de sen kur.

أحلف بالله يمينا ومن ... يحلف بالله فقد أخلصا

²¹⁸⁸ Ebû Bekr Abdullâh b. Mus'ab b. Sâbit b. Abdillâh b. Zübeyr (ö. 184/800): Abbâsîler devri valilerinden, şair ve muhaddis. M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. Mus'ab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/121.

²¹⁸⁹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 15/22-23.

²¹⁹⁰ E'vas “أعوص”: E'vas: Medîne yakınlarında bir yer ismi. el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 1/223.

Ben Allah’a yemin ediyorum ki kim Allah’a yemin ederse o doğruyu söylüyordur;

لو أنها تدعو إلى بيعة ... بايعتها ثم شقت العصا

Basbas, bey‘at etmeye davet etse, ona bey‘at eder ve çubuğu kırardım [ona uymayanlara isyan ederdim].²¹⁹¹

Abdullah b. Mus‘ab’ın bu şiiri Ebû Ca‘fer el-Mansûr’a ulaştığında el-Mansûr sinirlendi ve onu çağırarak: “Ey Zübeyr ailesi, eskiden sizi kadınlar yönetmez ve onlarla bir olup isyan etmezsiniz, ta ki sonunda sen kadın şarkıcılara uyup aptal olana kadar! Ey Zübeyr ailesi görün bakalım o korkunç sonu.” dedi.²¹⁹²

Hârûn b. Muhammed b. Abdülmelik; İbn Zü‘z-Zevâid’in, Basbas hakkında şu şiiri söylediğini aktarmıştır:²¹⁹³

بصبص أنت الشمس مزدانة ... فإن تبدلت فأنت الهلال

Basbas, sen süslenmiş bir güneşsin, değiştiğinde de hilal.

سبحانك اللهم ما هكذا ... فيما مضى كان يكون الجمال

Allah’ım sen ne yücesin, eskiden de güzellik vardı, peki bu nedir? [Nasıl bir güzelliştir?]²¹⁹⁴

[C. V, s. 74]

إذا دعت بالعود في مشهد ... وعاونت يميني يديها الشمال

Toplanılan bir yerde / bir mecliste udu istedi ve sağ eli sol eline eşlik etti

²¹⁹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/23.

²¹⁹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/23.

²¹⁹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/26.

²¹⁹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/26.

غَنَّتْ غناءً يَسْتَفِرُّ الْفَتَى ... حَذَقًا وَزَانِ الْحَذَقِ مِنْهَا الدَّلَالُ

Ustalıǵı ile, ustalıǵı ölçüsünde işvesiyle gençleri kışkırtan bir gınâ tegannî etti.²¹⁹⁵

Muhammed b. ‘Îsâ el-Ca‘ferî Basbas’tan hoşlandı ve ona aşık oldu. Bu durum uzun zaman devam etti [bir gün] bir arkadaşına: “*Basbas[’a olan aşkım] beni tüm işlerimden alıkoyuyor. Bu durumdan kurtulmak istiyorum. Birlikte ona gidelim, ona durumumu açıp rahatlayayım.*” dedi ve Basbas’a geldiler. Basbas ikisine tegannî ettiğinde Muhammed b. ‘Îsâ, Basbas’a: “*Şu sözleri tegannî eder misin?*” dedi.²¹⁹⁶

وَكُنْتُ أَحَبَّكُمْ فَسَلَوْتُ عَنْكُمْ ... عَلَيْكُمْ فِي دِيَارِكُمُ السَّلَامُ

Sizi sevdim, sizin esenlik yurdunuzda teselli buldum.

Basbas: “*Hayır, ancak şu sözleri tegannî ederim.*” dedi.²¹⁹⁷

تَحْمَلُ أَهْلَهَا عَنْهَا فَبَانُوا ... عَلَى آثَارٍ مِنْ ذَهَبِ الْعَفَاءِ

Onun [aşkın] ehli buna tahammül etti ve iffetin altın eserlerini inşa etti.²¹⁹⁸

Muhammed b. ‘Îsâ utandı ve ona olan bağlılığı ve aşkı daha da arttı. Bir süre başını önüne eğdi ve sonrasında Basbas’a: “*Peki şu sözleri tegannî eder misin?*” dedi.²¹⁹⁹

وَأَخْضَعَ بِالْعَتَبِ إِذَا كُنْتُ مَذْنِبًا ... وَإِنْ أَذْنِبْتُ كُنْتُ الَّذِي أَتَنَصَّلُ

Günahkarsam kınanmaya razıyım... Ve günah işlediysem bundan geri dönerim.²²⁰⁰

²¹⁹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/26.

²¹⁹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/27.

²¹⁹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/27.

²¹⁹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/27.

²¹⁹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/27.

²²⁰⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/27.

Basbas: “Evet tegannî ederim [ancak] ondan daha güzelini tegannî edeceğim.”

dedi:²²⁰¹

فإن تقبلوا بالودّ تقبل بمثله ... وننزلكم ممّا بأقرب منزل

Eğer dostluğu kabul ederseniz, biz de aynısını kabul ederiz... ve sizi bize en yakın konuma yerleştiririz.²²⁰²

Muhammed b. ‘Îsâ ve Basbas iki beyitle ayrılıp yine iki beyitle kavuştular ancak kimse onların farkına varmadı.²²⁰³

Ebû’s-Sâib el-Mahzûmî, Basbas’ın olduğu bir meclise geldi. Basbas [şu aşk şiirini] tegannî etti:²²⁰⁴

قلبي حبيس عليك موقوف ... والعين عبرى والدمع مذروف

Kalbim sana hapsoldu, gözlerim akan yaşlar ve kanla doldu.

والنفس فى حسرة بغصّتها ... قد شفت أرجاءها التساوي

Ruhum onun üzüntüsüyle keder içerisinde, ruhumun her köşesini onun yalan vaatleri kaplamıştır.

إن كنت بالحسن قد وصفت لنا ... فإننى بالهوى لموصوف

Eğer sen bize güzellikle niteleniyorsan; biz de aşk ile niteleniriz.

يا حسرتنا حسرة أموت بها ... إن لم يكن لى إليك معروف

Vah ki ne vah! Öyle bir hasret ki sen bilmeden beni öldürecek!²²⁰⁵

²²⁰¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/27.

²²⁰² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/27.

²²⁰³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/27.

²²⁰⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/27.

²²⁰⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/27.

Ebû's-Sâib coştı ve bir nara atarak: “*Seni iyi olarak bilmeyeni Allah da iyi olarak bilmez.*” dedi ve sonrasında Basbas’ın başındaki örtüsünü / peçesini alıp kendi başına taktı ve ağlayıp dövünmeye başlayarak Basbas’a:²²⁰⁶

[C. V, s. 75]

“*Babam sana kurban olsun! Vallahi, elde ettiğimiz mutluluktan / memnuniyetten dolayı, Allah katında şehitlerden daha iyi olmanı temenni ediyorum.*” dedi ve bağırmaya başlayarak: “*Medet ya Allah! Ey aşıkları buluşturan!*” dedi.²²⁰⁷

Osmân b. Muhammed el-Leysî şöyle söylemiştir:

“Bir gün ben İbn Nefis’in evindeydim. Yanımıza onun câriyesi Basbas geldi. O toplulukta da Basbas’ı seven bir genç vardı. Basbas ona bir ihtiyacını söyledi, o da onu getirmek için kalktı ve ayakkabısını giymeyi unutup yalın ayak gitti. Basbas ona: “*Ey filan kişi, ayakkabını unuttun.*” dedi. O da geri dönüp ayakkabılarını giydi ve: “*Ben vallahi şöyle söylenildiği gibiyim.*”²²⁰⁸

وَحَبَّكَ يَنْسِينِي عَنِ الشَّيْءِ فِي يَدِي ... وَيَشْغَلْنِي عَنِ كُلِّ شَيْءٍ أَحَاوِلُهُ

Senin aşkın bana elimdeki şeyi unutturuyor... Beni yaptığım her işten alıkoyuyor.” dedi.²²⁰⁹

Basbas ona cevaben şöyle söyledi:

وَبِي مِثْلَ مَا تَشْكُوهُ مِنِّي وَإِنِّي ... لِأَشْفَقَ مِنْ حَبِّ لَذَاكَ تَرَايِلُهُ

²²⁰⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/27.

²²⁰⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/27.

²²⁰⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/28.

²²⁰⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/28.

Ben de tıpkı senin benim hakkımda şikayet ettiğin gibiydim ve o kişiye olan sevgimi kaybettiğim için üzüliyorum.²²¹⁰

1.2.7.1.6.11. İbn Râmîn'in Câriyeleri Sellâmetü'z-Zerkâ [سَلَامَةُ الزَّرْقَاءِ], Rubeyha [رُبَيْحَة], Sa'de [سَعْدَة] Hakkında Bahsedilenler

Ebû'l-Ferec şöyle söylemiştir:

“İbn Râmîn, Abdülmelik b. Bişr b. Mervân'ın mevlası / kölesi olan Abdülmelik b. Râmîn'dir. İbn Râmîn'in meşhur muganniye câriyeleri vardı, onlar: Sellâmetü'z-Zerka, Rubeyha ve Sa'de'dir. Onlar hakkında İsmâ'îl b. 'Ammâr kasidesinin başında şöyle söylemiştir:²²¹¹

هل من شفاء لقلب لجّ محزون ... صبا وصبّ إلى رئم ابن رامين

İbn Râmîn'in beyaz ceylanı için özlem çekip üzüntüden bitap düşen bir kalbe şifa var mıdır?

إلى ربيعة إن الله فضّلها ... بحسنها وسماع ذى أفانين

Allah Rubeyha'yı güzelliğiyle, çeşitli sanatlarla dolu dinletisiyle üstün kıldı.

نعم شفاؤك منها أن تقول لها ... قتلتني يوم دير اللجّ فأحييني

Evet, ondan şifa bulman ona şöyle söylemenle olur: “*Sen beni Lüc kilisesi*²²¹² *günü öldürdün, dirilt beni.*”

²²¹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/28.

²²¹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/44.

²²¹² Lüc Kilisesi (دير اللجّ): Irak'ta Hîre ve çevresinde hüküm süren Hıristiyan Arap hânedanı olan Lahmîler'in son hükümdarı Nu'man b. Münzir (580-602) tarafından Hîre'de yaptırılan kilise. en-Nüveyrî,

أنت الطبيب لداء قد تلبّس بى ... من الجوى فانفتى فى فى وارقينى

Sen bana bulaşmış aşk hastalığının doktorusun, öyleyse içime nefes ver ve beni iyileştir.

نفسى تأبى لكم إلا طواعية ... وأنت تحمين أنفا أن تطيعينى

Ruhum sana ancak gönüllü olarak itaat ediyor... Sen ise kibirlenerek bana itaat etmekten sakınıyorsun.²²¹³

[C. V, s. 76]

Yine o kasideden bir kısım da şöyledir:

لم أنس سعدة والزرقاء يومهما ... باللج شرقيه فوق الدكاكين

Sa'de ve ez-Zerkâ'nın, Lüc'ün doğusunda, dükkanların üzerindeki günlerini unutmadım.

يغنيان ابن رامين ضحاءهما ... بالمسجى وتشيب المحيين

Kuşluk vakti İbn Râmîn'e, İbn Miscah'ın gınâlarını ve aşıkların şiirlerini tegannî ettiler.

فما دعوت به فى عيش مملكة ... ولم نعش يومنا عيش المساكين

Ben onu bir kraliçenin yaşantısına davet etmedim ancak miskinler olarak da yaşamadık.²²¹⁴

Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb, 2004, 5/76 (1. dipnot); Mehmet Ali Kapar, "Lahmîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 27/54.

²²¹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/44.

²²¹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/45.

Bu kasîdenin daha birçok beyiti vardır, onun [İsmâ‘îl b. ‘Ammâr’ın] onlar hakkında bundan başka şiirleri de vardır.

Ca‘fer b. Süleymân b. Alî,²²¹⁵ Sellâmetü’z-Zerkâ’yı seksen bin dirheme satın aldı.²²¹⁶ Onun Rubeyha’yı yüz bin dirheme satın aldığı da söylenmiştir²²¹⁷ ancak ilk ihtimal daha doğrudur. Yine Rubeyha’nın Muhammed b. Süleyman tarafından satın alındığı,²²¹⁸ Sâlih b. Alî’nin²²¹⁹ de Sa‘de’yi doksan bin dirheme satın aldığı söylenmiştir. Onlardan birinin Ma’n b. Zâide²²²⁰ tarafından satın alındığı da söylenmiştir.²²²¹

Sellâmetü’z-Zerka akıllı ve işveliydi. Ca‘fer onu satın aldığında Sellâme bir süre onun yanında kaldı. Bir gün Ca‘fer Sellâme’ye: “*Hiç senden hoşlanan kişilerden seninle başbaşa kalan ya da seni öpen oldu mu?*” dedi. Sellâme topluluğun önünde, yaptığı şeyden onun haberdar olmasından ya da onun bir şeyler öğrenmesinden korktu ve: “*Hayır vallahi, sadece Yezîd b. ‘Avn el-‘Abâdî es-Sayrafî beni bir kez öptü ve ağzıma bir inci koydu, ben de o inciye otuz bin dirheme sattım.*” dedi. Ca‘fer b. Süleymân onu [Yezîd b.

²²¹⁵ Ca‘fer b. Süleymân b. Ali b. Habri’l-Ümmeti Abdullah b. Abbâs el-Abbâsî; Benî Hâşim soyundan gelen idarecilerdendir, halife el-Mansûr’un amcasının oğludur. Mekke, Medîne, ‘Uzil ve Basra valiliği yapmıştır. ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, 8/239.

²²¹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/46.

²²¹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/45.

²²¹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/51.

²²¹⁹ Ebû ‘Abdumâlik Salih bin Ali b. Habri’l-Ümmeti Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttalib el-Hâşimî: (ö.769), Abbasi Devleti Şam valisi. ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, 7/18-19.

²²²⁰ Ebü’l-Velîd Ma’n b. Zâide b. Abdillâh eş-Şeybânî (ö. 151/768 [?]): Emevîler devri kumandanı, Abbâsîler’in Yemen ve Sîstan valisi. Mahmut Kelpetin, “Ma’n b. Zâide”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2019), Ek-2/191.

²²²¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/45.

‘Avn’ı] yakalayınca kadar durmadı, sonunda onu tuzağa düşürdü ve öldürene kadar onu kırbaçladı.²²²²

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin, Yezîd b. ‘Avn’la ilgili olarak senedi ‘Abdurraman b. Makrûn’a²²²³ ulaşan rivâyetine göre o [‘Abdurraman b. Makrûn] ve Ravh b. Hâtim,²²²⁴ İbn Râmîn’in yanında toplandılar. ez-Zerkâ ithal bir şal ve elbiseyle onların yanına geldi, sanki güneş, başı ile sinesi arasından parlıyordu. [Sonrasını] ‘Abdurraman b. Makrûn [şöyle anlatmıştır]:

“ez-Zerkâ bize bir saat tegannî etti. Sonrasında ez-Zerkâ’nın yanına giriş için müsaade isteyen hizmetli geldi -onun, efendisi olmadığına ez-Zerkâ’nın yanına girebilme izni vardı- ve ez-Zerkâ tegannî ederken kapının önüne dikildi. Sonunda ez-Zerkâ tegannîyi kesip ona baktı ve: “*Ne var!*” dedi. Hizmetkâr: “*Mâcin / Hovarda* [ماجن] lakaplı Yezîd b. ‘Avn el-‘Abâdî es-Sayrafi kapıda.” dedi. ez-Zerkâ:²²²⁵

[C. V, s. 77]

“[Girmesi için] *ona müsaade et.*” dedi. Yezîd, ez-Zerkâ’yla karşılaştı ve sonrasında onun önüne oturdu, vallahi ez-Zerkâ ona aşıktı, ben bu izlenimi edindim. ez-Zerkâ bize karşı olduğundan çok daha titizdi. Yezîd elini elbisesinin cebine soktu iki tane inci çıkarıp: “*Bana bak ey Zerkâ, sana kurban olayım!*” dedi ve sonrasında o iki inciye dün kırk bin dirhem verdiği dair yemin etti. ez-Zerkâ: “*Ne yapayım?*” dedi. Yezîd: “*Bilmeni istedim.*” dedi. ez-Zerkâ bir beste tegannî ettikten sonra: “*Ey Mâcin [Yezîd], o iki inciye*

²²²² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/46.

²²²³ Nüveyrî'nin “مقرون” “Makrûn” şeklinde aktardığı ismi el-İsfahânî “مقرن” “Mukarrin” şeklinde aktarmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/47.

²²²⁴ Ravh b. Hatim b. Kabisa el-Ezdi: Mağrib, Kûfe, Basra ve Sind valilikleri yapmış hicrî 174 (ö.790) senesinde vefat etmiştir. ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 8/235.

²²²⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/47.

bana hediye etsene!” dedi. Yezîd: “Vallahi eğer istiyorsan bunu yaparım.” dedi. ez-Zerkâ: “İstiyorum.” dedi. Yezîd: “[İncileri vereceğim ama] Ettğim yemin beni bağlıyor ve buna göre bu iki inciyi sadece iki dudağınla benim iki dudağımdan alabilirsin.” dedi. İbn Râmîn gulâma / hizmetkâra: “Bana su getir sonrasında da bizi yalnız bırak.” dedi. ez-Zerkâ: “Ver o ikisini [incileri] bana.” dedi dizleri ve ellerinin avuçları üzerinde Yezîd’e yürüdü. İki inci Yezîd’in iki dudağı arasındaydı ve: “Alabilirsin!” dedi. ez-Zerkâ incileri almayı çalışırken Yezîd bu durumu uzatmak için onları sağa sola kaçırıyordu. [Bunun üzerine ez-Zerkâ] başucunda duran câriyeye göz kırparak işaret verdi ve câriye bir ihtiyaç için dışarı çıkıyor gibi yaptı ancak sonrasında Yezîd’e yaklaştı. Yezîd, ez-Zerkâ’dan sıyrılmaya / kaçmaya çalıştığında, câriye onu omuzlarından itip tuttu, ve ez-Zerkâ iki inciyi dudaklarıyla Yezîd’in ağzından aldı. Bizden utandığı için alnından terden damlıyordu. Sonrasında bizden yüz çevirip ona yöneldi ve: “Gördün mü gününü!” dedi. Yezîd: “Ben aldırmam / benim için hava hoş, burnumdaki bu kokunun güzelliği yaşadığım müddetçe devam edecek.” dedi.²²²⁶

Ma’n b. Zâide, Ravh b. Hâtim ve İbnü’l-Mukaffa’;²²²⁷ İbn Râmîn’in yanında bir araya geldiler. ez-Zerkâ ve Sa’de tegannî ettiklerinde Ma’n bir adamını yolladı ve adam bir kese dirhem getirdi. Ma’n da dirhemleri onların üstüne saçtı. Ravh da aynı şekilde adamını gönderip gelen bir kese dirhemi onlara saçtı. İbnü’l-Mukaffa’ın ise dirhemi yoktu bu sebeple adamını gönderip bir arazi tapusu getirtti ve: “Bu benim arazimdir, alın onu.

²²²⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/47.

²²²⁷ Ebû Muhammed (Ebû Amr) Abdullah (Rûzbih / el-Mübârek) b. el-Mukaffa’ (Dâdeveyh) (ö. 142/759): İran asıllı mütercim, edip ve kâtip. İsmail Durmuş, “İbnü’l-Mukaffa’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 21/130.

Yanımda dirhem yok.” dedi. Zerkâ kâr kârdır diyerek kabul etti ve İbnü'l-Mukaffâ‘ ona bin tane de bıldırcın hediye etti.²²²⁸

İshâk b. İbrâhîm şöyle anlatmıştır:

“Ravh b. Hâtîm el-Mühelleb, İbn Râmîn’in evine çokça gelir ez-Zerkâ’ya da uğrardı. Muhammed b. Cemîl, ez-Zerkâ’dan hoşlanıyor, ez-Zerkâ da ondan hoşlanıyordu. Muhammed [bir gün] ez-Zerkâ’ya:²²²⁹

[C. V, s. 78]

“Ravh b. Hâtîm[’in sık sık gelmesi] *ağırıma gidiyor.*” dedi. ez-Zerkâ: “*Ne yapabilirim, efendime bol bol ihsanda bulunuyor.*” dedi. Muhammed: “*Ona bir tuzak kur.*” dedi. Ravh bir gün onlarda geceledi. ez-Zerkâ, Ravh uyurken onun pantolonunu alıp yıkadı. Sabah olduğunda Ravh pantolonu sordu. ez-Zerkâ: “*Onu yıkadık.*” dedi. Ravh pantolonuna [gece âleminde büyük ihtimalle sarhoşken] abdest bozduğunu, bu sebeple yıkanması gerektiğini zannetti ve bu durumdan utanarak onlara gitmeyi bıraktı ve İbn Cemîl yüzünden ez-Zerkâ’dan yoksun kaldı.²²³⁰

1.2.7.1.6.12. en-Nâtîfî’nin [الناطفی] Cârîyesi ‘Înân [عنان] Hakkında Bahsedilenler

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî şöyle söylemiştir:

²²²⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/48.

²²²⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/44.

²²³⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/44.

“‘Înân, Yemâme²²³¹ müvelledlerinden biriydi, burada yetişip eğitim gördü. en-Nâtîfî onu satın aldı ve yetiştirdi. ‘Înân; sarışın, güzel yüzlü, işveli, nükteli sözleri ve şiirleri olan, hazırcevap biriydi. Usta şairler ‘Înân’la rekabet edip tartışır ve o da onlardan biri olarak sayılırdı. Onun, Ebû Nüvâs el-Hasen b. Hânî²²³² ile diğer şair ve seçkin kimselerle -bir kısmını aktaracağımız- karşılıklı şiir yazışmaları ve edebî tartışmaları vardır.²²³³

Ebû Habeş şöyle söylemiştir:

“en-Nâtîfî bana: “*Keşke ‘Înân’a gelsen de ona beste öğretsen* [طارحتها]!” dedi. Ben de sabah erkenden ‘Înân’ın yanına gittim. Hava kararana kadar iki beyiti işledim [iyice öğrenmesini sağladım].²²³⁴ Sonrasında yine erkenden ‘Înân’a gidip ona [şu beyitleri] inşad ettim.²²³⁵

أحبّ الملاح البيض قلبى وربّما ... أحبّ الملاح الصّفر من ولد الحبش

Kalbim beyaz tenli güzelleri sevdi belki de Habeşlilerin sarışın güzelini sevdi.

بكيت على صفراء منهم مرّة ... بكاء أصاب العين مئى بالعمش

Bir keresinde onlardan sarışın olanı için ağlamıştım... Gözlerimi kör edecek kadar.²²³⁶

²²³¹ Yemâme: Suudi Arabistan’da tarihî bir bölge, günümüzde bir yerleşim merkezi. Mustafa L. Bilge, “Yemâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 43/399.

²²³² Ebû Nüvâs el-Hasen b. Hânî’ b. Abdilevvel el-Hakemî (ö. 198/813 [?]): Abbâsîler’in ilk döneminde Arap şiirine yeni bir üslup getiren şair. Karaarslan, “Ebû Nüvâs”, 10/205.

²²³³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/66.

²²³⁴ Kalıp beyitler üzerinden mûsikî eğitimi verildiğini gösteren güzel bir bilgi.

²²³⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/67.

²²³⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/67.

‘Înân da ona şu şiiri söyledi:

بكِتَ عَلَيَّهَا إِنَّ قَلْبِي يَحِبُّهَا ... وَإِنَّ فَوَادِي كَالْجَنَاحِينَ ذُو رَعَشٍ

Onun için ağladım çünkü kalbim onu seviyor... Kalbim çırpınan iki kanat gibi.

تَعْنَيْتُنَا بِالشَّعْرِ لَمَّا أَتَيْتُنَا ... فَذُنُوكَ خَذَهُ مُحْكَمَا يَا أَبَا حَبِشٍ

Bize geldiğinde şiirde kekeledin... Aman işi sıkı tut ey Ebû Habeş.²²³⁷

Mervân b. Ebû Hafsa²²³⁸ şöyle söyledi:

“en-Nâtîfî benimle karşılaştı ve beni ‘Înân’a gelmem için davet etti. en-Nâtîfî ile birlikte gittik. Benden önce ‘Înân’ın yanına girdi ve: “*Sana şairlerin en iyisi Mervân b. Ebû Hafsa’yı getirdim.*” dedi ancak onu hasta gördü.²²³⁹

[C. V, s. 79]

‘Înân: “*Mervân’la ilgilenemeyecek haldeyim.*” dedi. en-Nâtîfî uzanarak kırbaçla ona vurdu ve bana da: “*Gir içeri.*” dedi. Ben de yanlarına girdim, ‘Înân ağlıyordu. Gözlerinden yaşların aktığını gördüm ve [şu beyiti söyledim]:²²⁴⁰

بَكَتْ عَنَانُ فَجَرِي دَمْعَهَا ... كَالذَّرِّ إِذْ يَسْبِقُ مِنْ خَيْطِهِ

‘Înân ağladı ve gözyaşları inci taneleri gibi akıp gitti.²²⁴¹

‘Înân da hemen şöyle söyledi:

فَلَيْتَ مَنْ يَضْرِبُهَا ظَالِمًا ... تَيْبَسَ يَمْنَاهُ عَلَى سَوَطِهِ

²²³⁷ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 23/67.

²²³⁸ Ebû’s-Sımt (Ebû’l-Heyzâm / Ebû’l-Hendâm) Mervân b. Süleymân b. Yahyâ b. Ebû Hafsa Yezîd (ö. 182/798): Methiyeleriyle tanınan Arap şairi. Tülücü, “Mervân b. Ebû Hafsa”, 29/229.

²²³⁹ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 23/67.

²²⁴⁰ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 23/67.

²²⁴¹ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 23/67.

Keşke ona [‘Înân’a / kendisine] haksız yere vuranın kırbacı tutan sağ eli kurusaydı.²²⁴²

Mervân: “Ben de şöyle söyledim: “*Eğer cinler ve insanlar arasında şiirde ondan [‘Înân’dan] daha iyi biri varsa, sahibi olduğum tüm köleler azad olsun.*”” dedi.²²⁴³

Ahmed b. Muâviye: “Bir adam bana şöyle söyledi: “Kitapları karıştırırken bir beyit buldum, ancak ne kadar uğraşsam da bu beyiti [anlamına ve kafiyesine uygun şekilde devamını] tamamlayabileceğim kimse bulamadım. Bir arkadaşım bana: “*en-Nâtîfî’nin câriyesi ‘Înân’a gitmelisin.*” dedi. Ben de ‘Înân’ın yanına geldim ve ona şu beyiti inşad ettim:²²⁴⁴

وما زال يشكو الحب حتى رأيته ... تنفّس من أحشائه وتكلّما

Aşktan şikayet etmeyi sürdürdü ta ki ben onun derinden nefes alıp konuştuğunu görene kadar.²²⁴⁵

Hemen o anda şu beyiti söyledi:

ويبكي فأبكي رحمة لبيكائه، ... إذا ما بكى دمعا بكيت له دما

O ağlıyor, ben de onun ağlamasına üzülerek ağlıyorum, eğer o ağlayarak gözyaşı dökerse, ben de onun için kan ağlarım.²²⁴⁶

Mûsâ b. Abdullah et-Temîmî şöyle söyledi: “[Şair] Ebû Nüvâs, en-Nâtîfî’nin yanına girdi ve o sırada ‘Înân oturmuş ağlıyordu. en-Nâtîfî, ‘Înân’ı dövmüştü. en-Nâtîfî,

²²⁴² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/67.

²²⁴³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/67.

²²⁴⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/67-68.

²²⁴⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/68.

²²⁴⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/68.

Ebû Nüvâs’a ‘Înân’ı bir şeyle [beyitle] harekete geçirmesi için başıyla işaret etti. Ebû Nüvâs şu beyiti söyledi:²²⁴⁷

عنان لو جدت لى فإئى من ... عمرى فى (أمن الرسول بما

‘Înân sen benim için yeni olsan da [seni henüz sevmiş olsam da]; ben ömrümün “[son] kısmındayım”²²⁴⁸ [son] kısmındayım

‘Înân da ona şöyle cevap verdi:

فإن تمادى ولا تماديت فى ... قطعك حبلى أكن كمن ختما

Eğer böyle devam eder ve benimle olan bağını koparmazsan [Kur’ân’ı] hatmeden gibi olurum.²²⁴⁹

Ebû Nüvâs şöyle cevap verdi:

علقت من لو أتى على أنفس ال ... ماضين والغابرين ما ندما

Öyle birine aşık oldum ki, geçmiştekilerin ve sonrakilerin canlarını alsa da vicdan azabı yaşamaz.²²⁵⁰

[C. V, s. 80]

‘Înân da şöyle söyledi:

لو نظرت عينها إلى حجر ... ولد فيه فتورها سقما

²²⁴⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/68.

²²⁴⁸ Şâir burada “Amenerrasûlü”nün, Bakara sûresinin son iki âyetini ifade etmesi ve sûrenin sonunun geldiğini göstermesi üzerinden kendi ömrünün sonunun yaklaştığını (yaşlandığını) ifade etmiştir.

²²⁴⁹ ‘Înân, Ebû Nüvâs’ın sûreyi ömre benzetmesi üzerinden hareketle “*Bana olan sevgini sürdürürsen, ömrünün sonuna kadar seni severim.*” demek istemiştir.

²²⁵⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/68-69.

Onun gözü bir taşla baksa, zayıflığı onda hastalık meydana getirir.²²⁵¹

Ebü Ca‘fer en-Neha‘î şöyle söylemiştir:

“el-‘Abbâs b. el-Ahnef,²²⁵² en-Nâtîfî’nin cariyesinden hoşlanıyordu. Bir gün bana gelip: “*Hadi ‘Înân’a gidelim.*” dedi. Birlikte ona gittik. ‘Înân’ı sanki ona küsmüş gibi gördüm, az bir süre oturduk ve sonrasında el-‘Abbâs söze şöyle başladı:²²⁵³

قال عباس وقد أج ... هد من وجد شديد

Abbas, aşkın şiddetinden yorulduğunu söyledi.

ليس لي صبر على الهج ... ر ولا لذع الصدود

Ne terk edilmenin ne de yüz çevrilmenin acısına sabrım kaldı.

لا ولا يصبر للهج ... ر فؤاد من حديد

Hayır, demirden kalbin terk edilmeye sabrı yok.²²⁵⁴

‘Înân [onun aşk şiirine aynı meyanda] şöyle söyledi:

من تراه كان أغنى ... منك عن هذا الصدود

Bu terk edişi senden daha çok umursamayacak olanın kim olduğunu sanıyorsun?

بعد وصل لك منى ... فيه إرغام الحسود

Kıskanılacak şekildeki yakınlığımdan sonra [böyle mi yapıyorsun]!

فأخذ للهجر إن شئ ... ت فؤادا من حديد

²²⁵¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/69.

²²⁵² Ebü'l-Fazl el-Abbâs b. el-Ahnef b. el-Esved el-Haneî el-Yemâmî (ö. 192/808): Hârûnürreşîd’in saray şairlerinden. Tülücü, “İbnü'l-Ahnef”, 20/481.

²²⁵³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/71.

²²⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/71.

Ayrılık için istersen demirden bir kalp edin.

ما رأيك على ما ... كنت تجنى بجليد

Seni, önceden olduğun gibi sabırlı görmedik.²²⁵⁵

‘Abbâs da şöyle karşılık verdi:

لو تجودين لصبّ ... راح ذا وجد شديد

Aşığa iyi davransaydın şiddetli acısı rahatları

وأخى جهل بما قد ... كان يجنى بالصدود

Yüz çevirerek cana kıydığını bilmeyen kardeşim,

ليس من أحدث هجرا ... لصديق بسديد

Dostundan ayrılmaya yönelen doğru yapmamıştır.

ليس منه الموت إن لم ... تصليه ببعيد

Ölüm ondan [ayrılıktan] gelmez, eğer ki uzak ihtimali yakınlaştırmazsan.²²⁵⁶

Ebû Ca‘fer en-Neha‘î şöyle devam etmiştir:

“‘Abbâs’a: “Vay sana! Nedir bu iş?” dedim. ‘Abbâs: “Ben ona karşı kibirlenerek kendimi cezalandırdım. Onu hoşnut edene / o affedene kadar ayrılmayacağım.” dedi.²²⁵⁷

el-Asma‘î²²⁵⁸ şöyle söylemiştir:

²²⁵⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/71.

²²⁵⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/72.

²²⁵⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/72.

²²⁵⁸ Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî el-Bâhilî (ö. 216/831): Basra dil mektebinin önde gelen simalarından şiir ve ahhâr râvisi, dil ve edebiyat âlimi. Tülücü, “Asmaî”, 3/499.

“[Hârûnürreşîd’in hanımı] Ümmü Cafer‘ bana haber göndererek müminlerin emîrinin câriye ‘Înân’dan hoşlandığını, eğer onu [müminlerin emîrini] ‘Înân’dan uzaklaştırabilirsem ne istersem olacağını söyledi. ‘Înân hakkında konuşabileceğim bir an kolladım²²⁵⁹

[C. V, s. 81]

ancak bulamadım, müminlerin emîrinden çekinerek ona yanaşamadım. Bir gün müminlerin emîrinin yanına girdiğimde yüzünde bir kızgınlık belirtisi gördüm ve geri döndüm. O: “*Ne vardı ey Asma‘î?*” dedi. Ben: “*Müminlerin emîrinin yüzünde bir öfke belirtisi gördüm, Allah’ın laneti onu kızdıranın üzerine olsun.*” dedim. O: “*en-Nâtıfî yüzünden kızgınlım, eğer kasıtlı öldürmenin cezasını almayacak olsaydım ondan kesilen her bir parçayı bir dağın tepesine koyardım. Benim onun cariyesinden şiir dışında bir isteğim olmadı.*” dedi. el-Asma‘î şöyle söyledi: “Ben de ona Ümmü Ca‘fer’in mektubundan söz ettim ve: “*Evet, vallahi onda [‘Înân’da] şiir / şairlik dışında bir şey / haslet yok. Müminlerin emîri Ferezdâk’la²²⁶⁰ ilişki kurmaktan mutlu mu olur!*” dedim. Müminlerin emîri gülmekten yerlere yattı. Benim bu sözüm Ümmü Ca‘fer’e ulaşınca o beni ödüllendirdi.²²⁶¹

²²⁵⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/70.

²²⁶⁰ Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib b. Sa‘saa et-Temîmî (ö. 114/732): Emevîler devrinde eski üslûbu devam ettiren üç büyük hiciv şairinden biri. Yüzü veya alt dudağı somuna benzediği için kendisine bu anlama gelen “Ferezdak” lakabı verilmiş ve bu lakapla tanınmıştır. Ergin, “Ferezdak”, 12/373. Burada el-Asma‘î, ‘Înân’ın şiirlerinin güzelliği yanında kendisinin çirkin olduğunu ifade etmek için yüzü ve alt dudağı somuna benzeyen bir erkek olan Ferezdak üzerinden benzetmede bulunmuştur.

²²⁶¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/70.

Ya‘kûb b. İbrâhîm²²⁶² şöyle söyledi:

“er-Raşîd, en-Nâtîfî’den câriyesini [satın almak] istedi ancak en-Nâtîfî onu yüz bin dînârdan aşağıya satmayı kabul etmedi. er-Raşîd: “*Dînârı yedi dirhem olarak alman koşuluyla sana yüz bin dînâr* [yedi yüz bin dirhem] *verilecek.*” dedi. en-Nâtîfî buna yanaşmadı ancak er-Raşîd ona paranın verilmesini emretti. ‘Înân’ın er-Raşîd’in meclisine doğrudan girdiğini söylediler. er-Raşîd ‘Înân’a: “*Yazıklar olsun sana! Bu adam seni almamda bana çok zorluk çıkardı.*” dedi. ‘Înân: “*Ona [istediğini] vermenizden ve onu razı etmenizden sizi ne alıyordu?*” dedi. er-Raşîd: “*Benim verdiğime ikna olmadı.*” dedi ve ‘Înân’a gitmesini emretti. en-Nâtîfî, ‘Înân kendisine geri geldiğinde otuz bin dirhem tasaddukta bulundu / hayır yaptı. er-Raşîd’in gönlü en-Nâtîfî ölene kadar onun mevlâsında / kölesinde [‘Înân’da] kaldı.²²⁶³

en-Nâtîfî öldüğünde ise er-Raşîd, hizmetindeki Mesrûr’u gönderdi. Mesrûr, ‘Înân’ı Bâbü’l-Kerh’e²²⁶⁴ götürdü ve onu bir döşeğe oturttuk ipekten bir örtü ile onu güzelce örttü. Sonrasında fakihlere danışarak ‘Înân’ı açık artırmaya çıkardı. Fakîhler: “O [‘Înân] *yaş ciğer sahibidir*²²⁶⁵ [canlıdır, değer ifade eder] *ve adam da borçludur.*” dediler

²²⁶² Harûnürreşîd dönemi dikkate alındığından onun Ebû Yûsuf olduğu söylenilebilir. Ebû Yûsuf Ya‘kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa‘d el-Kûfî (ö. 182/798): Ebû Hanîfe’nin önde gelen talebesi, müctehid hukukçu ve ilk kâdîkudât. Öğüt, “Ebû Yûsuf”, 10/260.

²²⁶³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/70.

²²⁶⁴ Bağdat’ta, Dicle’nin batı yakasında bir yer. ed-Dûrî, “Bağdat”, 4/426.

²²⁶⁵ Metinde “كبد رطبة” şeklinde geçen ve “yaş ciğer” anlamına gelen ifade ile Hz. Peygamber’in (s.a.v.) susuz kalan bir köpeğe ayakkabısıyla su içiren bir adamın sevap kazanacağını belirtmesi ve bunun üzerine “Hayvanlara yaptığımız iyiliklerden de ücret (sevap) alacak mıyız?” diyen sahabîye “Evet, her “yaş ciğer” sahibi için bir ücret vardır.” şeklinde cevap vermesine atıf yapılmıştır. Burada ‘Înân hakkındaki “yaş ciğer” ifadesi ile onun maddî anlamda bir değere sahip olduğu, satılarak efendisinden kalan borcun ödenebileceği kastedilmiştir. Buhârî, *Şahîhu’l-Buhârî*, “Kitâbu’l-Edeb”, 27 (No. 6009).

ve onun satılmasını tavsiye ettiler. ‘Înân [satışa çıkarıldığında]: “Allah beni küçük düşüreni küçük düşürsün, beni rezil edeni rezil etsin!” dedi ve Mesrûr eliyle onu dürttü. Mesrûr ‘Înân için iki yüz bin dirheme çıktı ve adamın biri gelerek: “Ben yirmi beş bin dirhem daha artırıyorum.” dedi. Mesrûr eliyle adamı dürterek: “Müminlerin emîrinin üzerine artış mı yapıyorsun!” dedi [ancak adam] iki yüz elli bin dirheme çıkararak ‘Înân’ı satın aldı. ‘Înân’ın göze çarpan bir kusuru yoktu,²²⁶⁶

[C. V, s. 82]

sadece ayağının küçük parmağının tırnağına bir şey olmuştu. Onu satın alan adamın ‘Înân’dan iki çocuğu oldu. Sonrasında adam, ‘Înân’ı Horâsân’a götürdü. ‘Înân burada, adamın ardından vefat etti.²²⁶⁷

1.2.7.1.6.13. İbrâhîm b. el-Mehdî’nin Cârîyesi Şâriye [شارية] Hakkında Bahsedilenler

Ebü’l-Ferec el-İsfahânî şöyle söylemiştir:

“Şâriye, Basra müvelledelerinden biridir. Onun babasının Benî Nâciye olarak bilinen Benî Sâme b. Lu’ay’dan olduğu söylenmiş ancak aile Şâriye’yi reddetmiştir [onun kendi soylarından olduğunu yalanlamıştır]. Annesi bir köle olduğu için Şâriye de köle sayılmış,²²⁶⁸ annesinin, Şâriye’nin Benî Sâme b. Lu’ay’dan Muhammed bin Zeyd’in kızı olduğunu iddia ettiği söylenmiştir. Annesinin, Şâriye’nin Benî Zühre’den olduğunu iddia ettiği de söylenmiştir.²²⁶⁹ Ayrıca Şâriye’nin kaçırıldığı ve onu Benî Hâşim’den bir

²²⁶⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/70-71.

²²⁶⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/71.

²²⁶⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/271.

²²⁶⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/272.

kadının satın alıp yetiştirdiği, ona gınâ öğrettiği, sonrasında ise İbrâhîm b. el-Mehdî'nin Şâriye'yi o kadından satın aldığı ve Şâriye'nin gınâlarının tümünü ya da çoğunluğunu İbrâhîm b. el-Mehdî'den öğrendiği de söylenmiştir. Şâriye'yi, 'Arîb'den²²⁷⁰ üstün tutanlar bu durumu delil getirerek: “Onu [Şâriye'yi] İbrâhîm yetiştirdi, Şâriye doğru icrâyı [صحّة الأداة] ve bilgiyi bizzat ondan aldı. 'Arîb'in durumu ise böyle değildi, çünkü ['Arîb'in hocası olan] el-Merakibi'nin ilmi, İbrahim b. el-Mehdi'ye yaklaşamaz, onun ilminin birazı ile dahi kıyası yapılamaz.” demişlerdir.²²⁷¹

Şâriye'nin Haşîmîlerden olan [kadın] efendisi onu Bağdat'ta satışa sunduğunda o İshâk b. İbrâhîm'e gösterildi ve İshâk da onu üç yüz dînâr teklif etti ancak sonrasında bunu pahalı bularak onu istemedi. Sonrasında Şâriye, İbrâhîm b. el-Mehdî'ye getirildi ve İbrâhîm Şâriye için pazarlık yaptı. Şâriye'nin hanımı [efendisi] İbrâhîm'e: “İshâk b. İbrâhîm ona üç yüz dînâr verdi ancak siz ona daha layıksınız.” dedi. İbrâhîm: “Kadına söylediği miktarı verin.” dedi ve sonrasında eğitim verecek kadın hizmetkarını çağırdı ve ona: “Bu câriyeyi al ancak bir yıl gösterme / karşıma çıkarma.²²⁷² Cârîyelerime ona beste öğretmelerini söyle.” dedi. Bir sene geçmesinin ardından Şâriye, İbrâhîm b. el-Mehdî'nin huzuruna çıkarıldı. İbrâhîm ona bakıp onu dinledi ve İshâk b. İbrâhîm'e haber göndererek onu çağırttı. İshâk geldiğinde İbrâhîm onu gördü ve ona Şâriye'nin tegannî edişini dinletti. Sonrasında İbrâhîm: “Bu câriye satılık, onu kendine ne kadara alırsın?” dedi. İshâk: “Üç yüz bin dînâra onu kendime alırsam ucuza almış olurum.” dedi. İbrâhîm: “Onu tanıdın mı?” dedi.²²⁷³

²²⁷⁰ 'Arîb hakkında ayrıntılı bilgi için ilgili başlığa bkz. “‘Arîb el-Me'mûniyye (عريب المأمونية) Hakkında Bahsedilenler”.

²²⁷¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/271.

²²⁷² Nüveyrî'nin “لا تزيينها” “onu (bir sene) süsleme” şeklinde aktardığı ifadeyi; el-İsfahânî “لا تزيينها” “onu (bir sene) gösterme” şeklinde aktarmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/272.

²²⁷³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/272.

İshâk: “Hayır.” dedi. İbrâhîm: “O, Hâşîmî kadının üç yüz dînâra sana sunduğu ancak senin kabul etmediğin câriye.” dedi. İshâk onun [Şâriye’nin] haline ve kendi başına gelen duruma çok şaşırdı.²²⁷⁴

Hibetullah b. İbrâhîm b. el-Mehdî’den anlatıldığına göre Şâriye Bağdat’ta İbrâhîm b. el-Mehdî’ye sunulmuş ve İbrâhîm de ondan çok hoşlanmıştı. İbrâhîm [açık artırmada Şâriye’yi satın almak için] teklif sunmaya devam etti, ta ki fiyat sekiz bin dirheme ulaşınca İbrâhîm: “Yanımda ne bir dirhem ne de dânek²²⁷⁵ kaldı.” dedi ve bana da: “Vay canına! Vallahi bu câriye çok hoşuma gitti ancak yanımızda bir şey kalmadı.” dedi. Ben de ona [babama]: “Elinde neyin varsa sat, bir çömleğin dahi kalmasın, onun parasını toplarsın.” dedim. O bana: “Bir şey aklıma geldi, Alî b. Hişâm’a git ve ona benden selam söyle. Ona: “Bana öyle bir câriye sunuldu ki tüm kalbimi büyüledi. Ancak yanımda bir şeyim kalmadı. Bana on bin dirhem borç verebilirsen mutlu olacağım.” dediğimi söyle.” dedi. Ben ona: “Câriyenin bedeli sekiz bin dirhem, neden adamdan bundan fazlasını, on bin dirhemi istiyorsun!” dedim. O: “Eğer onu sekiz bin dirheme satın alırsam, onu giydirmek ve ihtiyacını karşılamak için yanımızda bir şeyimiz kalmaz.” dedi. Ben de Alî b. Hişâm’a gittim ve ona haberi ulaştırdım. Alî b. Hişâm vekîlini çağırdı ve ona: “İbrâhîm’in oğluna yirmi bin dirhem ver ve ona: “Ben sizin soyunuzdan değilim ancak bu [para] size dünya ve ahirette helal olsun.”²²⁷⁶ dediğimi söyle.” dedi. Ben de babama

²²⁷⁴ el-İsfahânî, el-Eğânî, 16/272.

²²⁷⁵ Eski bir para ve ağırlık ölçüsü birimi. Cengiz Kallek, “Dânek”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul, 1993), 8/457.

²²⁷⁶ Bu ifade ile ilgili olarak el-Eğânî’nin dipnot açıklamasında: “Muhtemeldir ki Ali b. Hişam böyle söyleyerek, verdiği paranın borç veya sadaka olmadığını, hibe şeklinde bu parayı verdiğini ifade etmek istemiştir.” denilmiştir. el-İsfahânî, el-Eğânî, 16/272 (4. dipnot).

dirhemlerle gittim. [Babam öyle sevindi ki o an] Halifelik kendisine verilse o dirhemlere sevindiği kadar sevinmezdi.²²⁷⁷

Şâriye'nin annesi arabozucu / kötü biriydi. İbrâhîm her ne zaman onun kızına [Şâriye'ye] istediği bir şeyi vermese, annesi Abdülvehhâb b. Alî'ye gider ve el-Mu'tasım'a ulaştırmasını istediği bir kağıt parçası[nda yazılı bir mesajı] ona vererek el-Mu'tasım'dan kızını [Şâriye'yi] İbrâhîm'den almasını isterdi.²²⁷⁸

İbrâhîm b. el-Mehdî'nin arkadaşı Yûsuf b. İbrâhîm el-Mısrî'den anlatıldığına göre İbrâhîm onu [Yûsuf'u], 'Abdülvehhâb b. Alî'ye bir ihtiyacı için gönderdi. Yûsuf: "Onunla görüştüm ve yanından çıktım ancak 'Abdülvehhâb'ın [evinin] koridorundan henüz ayrılıyordum ki bir kadınla karşılaştım. Kadın yüzüme baktığında²²⁷⁹

[C. V, s. 84]

yüzünü örttü. Hizmetçim bana kadının İbrâhîm'in câriyesi olan Şâriye'nin annesi olduğunu söyledi. İbrâhîm'e döndüğümde ona: "*Ben Şâriye'nin annesini 'Abdülvehhâb'ın evinde gördüm. Bilgin dahilinde olsun. Sana bir oyun / üç kağıt yaparsa şaşırma.*" dedim. İbrâhîm bana [Yûsuf'a]: "*Câriyem Şâriye'yi, Meymûne bint İbrâhîm el-Mehdî'ye bağışladığıma seni şahit tutuyorum.*" dedi ve sonrasında [İbrâhîm], beni şahit tuttuğu gibi oğlu Hibetullah'ı da şahit tuttu. Bana İbn Ebî Duâd'a²²⁸⁰ gitmemi ve onun yanında ne kadar adil şahit varsa getirmemi emretti. Ben de yirmiden fazla şahit getirdim. Şâriye'nin huzura getirilmesini emretti ve o getirildi. O [İbrâhîm], Şâriye'ye: "*Yüzünü aç.*" dedi ve Şâriye bu durumdan endişelendi. İbrâhîm Şâriye'ye, yüzünü açmasının

²²⁷⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/272.

²²⁷⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/272.

²²⁷⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/273.

²²⁸⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Ebî Duâd Ferec b. Cerîr b. Mâlik el-İyâdî (ö. 240/854): Abbâsî Devleti'nde başkadılık yapan ve mihne olayında etkili olan Mu'tezilî âlim. Yavuz, "İbn Ebû Duâd", 19/430.

kendisinin hayrına olacağını bildirdi ve o da yüzünü açtı. İbrâhîm Şâriye'ye: “*Sen nesin.*” dedi. Şâriye: “*Ben sizin câriyenizim.*” dedi. İbrâhîm oradakilere: “*Şâriye'nin yüzüne bakın.*” dedi ve onlar da öyle yaptılar. Sonrasında İbrâhîm: “*Yüce Allah'ın rızası için Şâriye hürdür, ben sizi buna şahit tutuyorum ve ben onunla evleniyorum ve ona on bin dirhem tasadduk ediyorum. Ey Şâriye razı mısın?*” dedi. Şâriye: “*Evet efendim, razı oldum, beni bu şekilde nimetlendiren Yüce Allah'a hamd olsun.*” dedi. Bunun üzerine İbrâhîm Şâriye'ye içeri girmesini emretti, şahitleri yedirdi, onları hoşnut etti ve onlar ayrıldılar. Onlar [şahitlik yapan misafirler] İbn Ebî Duâd'ın evine henüz varmışlardır ki ‘Abdülvehhâb b. Alî yanımıza geldi, İbrâhîm'in amcası el-Mu'tasım'ın selamını söyledi ve sonrasında İbrâhîm'e: “*Müminlerin emîri sana şöyle söylüyor: “Amcam olduğun için ve babamın ikiz kardeşi olduğun için senin bana itaat etmen benim de sana zarar verecek her şeyden seni koruman gerekiyor. Bir kadın bana Şâriye'nin kendi kızı olduğunu, kendisinin de Kureyş'in Benî Zühre kolundan olduğunu anlattı ve Kureyş'ten bir kadının kızının köle olamayacağını delil getirdi. Eğer bu kadın Şâriye'nin kendi kızı olduğu noktasında doğruyu söylüyorsa ve kadın da Benî Zühre'dense o zaman Şâriye'nin köle olması imkansızdır. Sizin için daha uygun ve hayırlı olan bu kadının söyledikleri ortaya çıkana kadar Şâriye'yi evinizden çıkarıp ailenizden güvendiğiniz birinin yanına götürmenizdir. Eğer bu ispatlanırsa, onu yanında tuttuğun kişiye onu serbest bırakmasını emredersin, dinine ve mertliğine yakışan budur. Eğer söylenenler doğru değilse*”²²⁸¹

[C. V, s. 85]

câriye sana iade edilir ve o yakışsız ve hoş olmayan söz senden kaldırılır / geçersiz hale gelir.” dedi. İbrâhîm şöyle söyledi: “*Kurbanın olayım, farzet ki Şâriye bint Zühre bin Kilâb olsun, ‘Abbâs b. ‘Abdulmuttalip’in oğullarından birinin onun kocası olmasında bir sakınca var mı?*” dedi. ‘Abdülvehhâb: “*Hayır.*” dedi. İbrâhîm: “*Müminlerin emîrine -*

²²⁸¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/273.

Allah onu korusun- selâm söyle ve ona Şâriye'nin hür olduğunu ve benim onunla âdil bir topluluğun şahitliğinde evlendiğimi söyle.” dedi. Şahitler de bu durumu İbn Ebî Duâd'a bildirdiler. O ['Abdülmuttalip] da el-Mu'tasım'a gitti ve kendisini şaşırtan bu hadiseyi ona anlattı. İbrâhîm: “Abdülvehhâb'ın boşa yoruldu.” dedi.

Abdülvehhâb, el-Mu'tasım'ın yanına gittiğinde el-Mu'tasım 'Abdülvehhâb'ın, evin avlusunda yürüdüğünü görünce burnunu tıkadı ve: “Ey 'Abdülvehhâb, yanık yün kokusu alıyorum [burnuma kötü kokular geliyor] sanırım ki amcam senin kulağına bir tutam yün sokmakla kalmayıp bir de onu yakmış, senden bu kokuyu duyumsuyorum.” dedi. 'Abdülvehhâb: “Zannettiğiniz gibi oldu müminlerin emîri, hatta daha kötüsü.” dedi.²²⁸²

Sonrasında İbrâhîm kendi kızı Meymûne'den Şâriye'yi on bin dirheme satın aldı ve bunu Şâriye'den gizledi. İbrâhîm Şâriye'yi, Şâriye başkasının sahipliğinde iken azad etmişti [ki böyle bir yetkisi olamazdı] ve sonrasında Şâriye'yi Meymûne'den satın aldı ve böylece kendisine helâl oldu. İbrâhîm, hür olmayan bir cârîye iken Şâriye'yle cima etmiş, Şâriye de İbrâhîm'in eşi olduğunu sanmıştı. İbrâhîm öldüğünde Şâriye, İbrâhîm'in eşi Ümmü Muhammed bint Hâlid'e gelerek mirastan pay istedi. Ümmü Muhammed de onun durumunu ortaya çıkardı. el-Mu'tasım, Şâriye'nin Meymûne'den 5500 dînâra satın alınmasını ve kendi evine gönderilmesini emretti. Şâriye ölene kadar onun mülkündeydi / sahipliğindeydi. İbnü'l-Mu'tez: “Mu'tasım'ın Şâriye'yi üç yüz dînâra satın aldığı da söylenmiştir.” demiştir. İbrâhîm Şâriye'yi yedi yaşındayken sahiplenmiş onu terbiye etmiş, yetiştirmiştir.²²⁸³

²²⁸² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/273-274.

²²⁸³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/274.

Anlatılana göre Şâriye, İbrâhîm’le birlikte gecenin karanlığında Dicle’nin ortasında bir gemideydiler ve Şâriye şu sözleri tegannî etti:²²⁸⁴

لقد حثوا الجمال ليه ... ربوا متا فلم ينلوا

Develeri bizden kaçmak için hızla yürüttüler ama kaçamadılar.²²⁸⁵

[C. V, s. 86]

İbrâhîm sıçradı ve Şâriye’nin ağzını tutarak: “*Vallahi sen yüz ve gınâ / tegannî güzelliği açısından el-Garîd’den daha güzelsin. Nasıl sana bağlanmayayım! Sarıl bana.*” dedi.²²⁸⁶

Şâriye’nin el-Mütevekkil dönemine kadar ud çalmadığı söylenmiştir. O dönemde ‘Arîb’le aralarında olan kıskançlık nedeniyle ‘Arîb’in ud çaldığı zamanlarda onun yanında oturup [onu dinlemiş] ve sonrasında çalmaya başlamıştır.²²⁸⁷

İbnü’l-Mu‘tez şöyle söylemiştir:

“Sehl el-Ahvas olarak bilinen, kendi döneminde kâtiblerin kadılığını yapmış olan ve İbrâhîm’e de kâtiplik yapmış olan güvenilir bir kimse olan Muhammed b. Sehl b. ‘Abdülkerîm şöyle söylemiştir:

“el-Mu‘tasım, İbrâhîm’e Şâriye için yetmiş bin dînâr verdi ancak İbrâhîm onu satmak istemedi. Ben de İbrâhîm’e bu sebeple kızdım ancak bir karşılık alamadım. Birkaç gün sonra beni çağırdı ve önümüze güzel bir sofraya kuruldu. Gulam, şişe dizilen üç piliç getirdi, birini bana verdi ve yedim, ikisini de İbrâhîm yedi. Sonrasında İbrâhîm bir rıtl [kadeh] içki içti, bana da içirdi ve: “*Ey Şâriye tegannî et.*” dedi. Öyle bir şey duydum ki

²²⁸⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/274.

²²⁸⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/274.

²²⁸⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/274.

²²⁸⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/275.

aklım gitti. İbrâhîm: “*Ey Sehl işte beni yetmiş bin dînâra satmadığım için kınadığın kişi. Vallahi bu bir saat bile yetmiş bin dînâra satılmaz.*” dedi.²²⁸⁸

‘Ubeydullah b. Abdullah b. Tâhir’den anlatıldığına göre o şöyle söylemiştir:

“Bir gün el-Mu‘tez-Billâh²²⁸⁹ bana makamında yanında kalmamı emretti, ben de kaldım. Perdenin açılmasını emretti ve perde açıldı, arkasından tegannî edenler çıktı ve onların arasında Şâriye de vardı. Şâriye’yi daha önce hiç dinlememiştim ve ondan dinlediklerim hoşuma gitti. el-Mu‘tez bana: “*Ey Ubeydullah, onu yanında dinlemek nasılmış?*” dedi. Ben: “*Bu gınâ / tegannî neşelendirmekten / coşturmaktan ziyâde hayranlık uyandırıyor.*” dedim. el-Mu‘tez bu cevaptan hoşlandı ve onu Şâriye’ye bildirdi. Şâriye de bundan hoşlandı.²²⁹⁰

Şâriye’nin, el-Mu‘tasım’ın ölümünden el-Vâsık’ın halifeliğinin sonuna kadarki süreçte insanların en güzel tegannî edeni olduğu söylenmiştir. Yine: “*İbrâhîm Şâriye ile zıfafa girmemiştir, bunu ilk yapan el-Mu‘tasım’dır. İbrâhîm, Şâriye’ye “بنتي” kızım diye seslenirdi.*” de denilmiştir.²²⁹¹

[C. V, s. 87]

Ya‘kub b. Beyân²²⁹² şöyle söylemiştir:

²²⁸⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/275.

²²⁸⁹ Ebû Abdillâh el-Mu‘tez-Billâh Muhammed b. Ca‘fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu‘tasım-Billâh el-Abbâsî (ö. 255/869): Abbâsî halifesi (866-869). Aktan, “Mu‘tez-Billâh”, 31/390.

²²⁹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/275.

²²⁹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/276.

²²⁹² el-İsfahânî bu ismi “بنان” “Benân” şeklinde aktarmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/277.

“Şâriye, Sâlih b. Vasîf’e²²⁹³ aitti. Sâlih’e, Mûsâ b. Boğâ’nın²²⁹⁴ el-Mu‘tez’in öldürülmesi sebebiyle el-Cebel’den geldiği haberi ulaşınca Sâlih b. Vâsif, Şâriye’ye kendi mücevherlerini bıraktı / emanet etti. -Bu sebeple Şâriye’de çok sayıda mücevher ortaya çıkmıştır.- Mûsâ, Sâlih’e saldırdığında Şâriye, Hârûn b. Şu‘ayb el-‘Ukberî’nin yanında saklandı. Hârûn insanların en temiz, sofrası en geniş olanı ve en cömertiydi. Onun gözlerden uzak, büyük bir bahçesi olan bir evi vardı. Şâriye ona “*babam*” der, onu ziyâret eder, -oturduğu mindere kadar- ihtiyaç duyduğu her şeyi ondan alırdı.²²⁹⁵

Şâriye de cömert insanlardandı. Şâriye’ye bu Hârûn’un yanında Ebû’l-Hasen Alî b. el-Huseyn de yakınlık gösterdi. Ebû’l-Hasen Alî bir vakit sıkışmıştı ve Şâriye’den herhangi bir rehine bırakmaksızın on bin dînâr borç istedi, Şâriye de ona borcu verdi. Borcun üzerinden bir yıl geçmesine rağmen Şâriye ona ne borcunu hatırlattı ne de geri ödemesini istedi.²²⁹⁶

Ya‘kub b. Beyân şöyle söylemiştir:

“Sâmerrâ’da²²⁹⁷ İnsanlar arasında bir gruplaşma vardı. Bir grup Şâriye’ci, bir grup ‘Arîb’ciydi ve bir gruba dahil olan diğerine dahil olmazdı. Ebu’s-Sakr İsmâil b.

²²⁹³ Sâlih b. Vasîf et-Türkî (ö. 870): Halîfe Mühtedî döneminde halifeyi tahakküm altına alan Türk komutanlardan birisidir. Halîfe Mühtedî bu tahakkümden kurtulabilmek için Mûsâ b. Boğâ ile anlaşma yapmıştır. Abdülkerim Özeydin, “Mühtedî-Billâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 31/526.

²²⁹⁴ Mûsâ b. Boğâ (ö. 878): Halîfe Mühtedî’nin tahttan indirilmesinde etkin rol alan, Rey vâililiği yapmış olan Türk Komutan. Özeydin, “Mühtedî-Billâh”, 31/526.

²²⁹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/277.

²²⁹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/277.

²²⁹⁷ Sâmerrâ: Bir dönemin Abbâsî başşehri. Demirci, “Sâmerrâ”, 36/70.

Bülbül,²²⁹⁸ ‘Arîb’ciydi. Bir Cuma günü Alî b. el-Huseyn, yanında ‘Arîb ve ‘Arîb’in câriyeleri varken Ebû’s-Sakr’ı davet etti. Şâriye bu durumu haber aldıktan bir-iki gün sonra câriyelerini Alî b. el-Huseyn’e gönderdi ve cariyelerden birine –[anekdotu anlatan Ya‘kub b. Beyân]: O câriyenin Mihrican mı, Mutrib mı yoksa Kumriye mi olduğunu hatırlamıyorum ancak bu üçünden biriydi- Ali b. el-Huseyn’e [şu sözleri] tegannî etmesini emretti:²²⁹⁹

لا تعودنّ بعدها ... فترى كيف أصنع

Bundan sonra sakın geri dönmeyin... Ne yapacağımı görürsünüz.²³⁰⁰

[Ali] gınâyı dinleyince güldü ve: “Dönmeyiz.” dedi.”²³⁰¹

el-Mu‘temid, Şâriye’ye çok güvenir, sadece onun yemeğini yerd. Şâriye uzun bir süre her gün ona iki özel kapta yemek hazırladı. el-Mu‘temid’in, el-Mütevekkil döneminde yemeği o iki kaptı.²³⁰²

[C. V, s. 88]

Ebû’l-Ferec şöyle söylemiştir: “Cahza bana şöyle söyledi:

²²⁹⁸ Ebu’s-Sakr İsmâil b. Bülbül (v.890): Halîfe Mu‘temid-‘Alellâh’ın (ö. 279/892) veziri. Ayşe Tokay, “İbn Hurdâzbeh’in el-Muhtâr min Kitâbi’l-Lehvi ve’l-Melâhî’si ile el-Mufaddal b. Seleme’nin el-Melâhî ve Esmâuhâ min Kibeli’l-Mûsikâ Adlı Eseriyle İlgili Bir Analoji”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (06 Ocak 2019), 218.

²²⁹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/277.

²³⁰⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/277.

²³⁰¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/277.

²³⁰² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/278.

“Bir gün el-Mu‘temid’in yanındaydım ve Şâriye, efendisi İbrâhîm b. el-Mehdî’nin şiirini yine onun lahni [bestesi] ile tegannî etti:²³⁰³

يا طول علة قلبي المعتاد ... إلف الكرام وصحبة الأجداد

Ah, cömert dostlara ve asil kimselerin sohbetine ne zamandan beri alıştı hasta gönlüm.

ما زلت ألف كلّ قرم ماجد ... متقدّم الآباء والأجداد

Önceki babaların ve dedelerin tüm asil efendilerine sevgim devam ediyor.²³⁰⁴

el-Mu‘temid Şâriye’ye: “*Aferin vallahi!*” dedi. Şâriye: “*Bu benim kıyafetim yokken tegannî edişim, bir de giyinsem nasıl olurum!*” dedi. Bunun üzerine el-Mu‘temid ona her çeşit özel kıyafetten bin adet elbise verilmesini emretti. Alî b. el-Huseyn b. Yahyâ el-Müneccim bana [Cahzâ’ya]: “*Sen de benimle birlikte [meclisten] ayrıl.*” dedi, ben de öyle yaptım ve bana: “*Sen bugün[kü mecliste] müminlerin emîrinin Şâriye için [verilmesini] emrettiği[hediye]nin bir benzerinin [daha önce] başka bir halîfe tarafından bir mugannîyeye verildiğini duydun mu?*” dedi, ben de: “*Hayır.*” dedim. O, halîfelerin yaşantılarının [سير الخلفاء] [anlatıldığı kitapların] getirilmesini emretti ve gılmanlar / erkek hizmetkarlar ona büyük defterler getirdiler. Defterlerin tamamını inceledik ancak daha önce böyle yapan kimseyi bulamadık.²³⁰⁵

Şâriye’yle ilgili haberler burada sona ermiştir.

²³⁰³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/278.

²³⁰⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/278.

²³⁰⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/278.

1.2.7.1.6.14. Bezl [بزل] Hakkında Bahsedilenler

Ebû'l-Ferec şöyle söylemiştir:

“Bezl, Medîne müvelledlerinden biri olup sarışındı, Basra’da yetiştirdi / eğitim gördü. O önceki beğenilen, rivâyetinin çokluğu ile bilinen [çok sayıda beste aktaran] kimselerindendi. Onun otuz bin savt tegannî ettiği söylenmiştir. Ayrıca onun, gınâlarla / şarkılarla ilgili birbirine benzemeyen on iki bin savtı içeren bir kitabı vardır. Bezl’in bu kitabı Alî b. Hişâm için hazırladığı söylenmiştir.²³⁰⁶ O tatlı yüzlü ve zarıftı, önde gelen kadın icrâcılardan. Ca’fer b. Mûsâ el-Hâdî²³⁰⁷ onu satışa çıkardığında Muhammed el-Emîn²³⁰⁸ büyük bir karşılık vererek onu satın aldı. Bezl, Fâ’id’in mevlâsı / kölesi Ebû Sa’îd’den, Dehmân’dan, Fuleyh’den, İbn Câmî’den, İbrâhîm’den onların çağdaşlarından ilim tahsil etti.²³⁰⁹

[C. V, s. 89]

Cahza, Ebû Haşîşe’den şöyle aktarmıştır:

“Bezl, kendi zamanında insanların en güzel tegannî ediydi. Başarılı olan her kadın ve erkeğin [mûsikîşinasın] hocasıydı. Allah tarafından gınâ için / tegannî etmesi için yaratılmıştı. Bezl, Ca’fer b. Mûsâ el-Hâdî’ye aitken Muhammed el-Emîn’e ondan bahsedildi, o da [amcasının oğlu olan] Ca’fer’e haber göndererek Bezl’in kendisini ziyaret etmesini istedi ancak Ca’fer bunu kabul etmedi. el-Emîn, Ca’fer’in evine

²³⁰⁶ Bezl’in Ali b. Hişâm için yazdığı belirtilen kitapla ilgili anekdot için bkz. en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/89.

²³⁰⁷ Ca’fer b. Mûsâ el-Hâdî: 785-786 yıllarında Abbasi halifeliği yapan el-Hâdî-İlelhak b. Muhammed el-Mehdî’nin (ö. 170/786) oğlu. Bozkurt, “Hâdî-İlelhak”, 15/16.

²³⁰⁸ Ebû Abdillâh Muhammed el-Emîn b. Hârûn er-Reşîd el-Hâşimî el-Abbâsî (ö. 198/813): Abbasî halifesi (809-813). Yıldız, “Emîn”, 11/112.

²³⁰⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/53.

geldiğinde Bezl’den, bir benzerini dinlemediği şeyler dinledi ve Ca’fer’e: “*Ey kardeşim, bu câriyeyi bana sat.*” dedi. Ca’fer ona: “*Ey efendim, benim gibi birisi câriye satmaz.*” dedi. el-Emîn: “*Öyleyse onu bana hibe et.*” dedi. Ca’fer o müdebber’e²³¹⁰ [ben öldükten sonra hür olacaktır].” dedi. el-Emîn, Ca’fer’i oyuna getirmek için sarhoş olana kadar içirdi ve Bezl’in gemiye götürülmesini emredip onunla birlikte ayrıldı. Ca’fer kendine geldiğinde Bezl’i sordu, ona olan biteni anlattılar, o da sessiz kaldı. Muhammed ertesi gün ona haber gönderip çağırdı, Ca’fer de geldi. Bezl oturuyordu, Ca’fer bir şey söylemedi. Ca’fer ayrılmak istediğinde el-Emîn: “*Amcaoğlumun gemisini dirhemle doldurun.*” dedi ve böyle yaptılar. Gemiye doldurulan dirhem miktarı yirmi milyon kadardı. Bunun ardından Bezl, el-Emîn öldürülünceye kadar onun yanında kaldı ve sonrasında oradan ayrıldı. Ca’fer’in oğlu da el-Emîn’in oğlu da Bezl’in kendilerine ait olduğunu iddia ettiler. Bezl öldüğünde ise ona el-Emîn’in oğlu varis oldu [onun kalan mallarını mülk edinmeye hak kazandı].²³¹¹

Muhammed b. el-Hasen el-Kâtib şöyle söylemiştir:

“el-Emîn, Bezl’e hiçbir kimsenin bir benzerine sahip olmadığı değerli taşlar hediye etti. Bu değerli taşlar -el-Emîn’in öldürülmesinden sonra-²³¹² Bezl’e teslim edildi ve o da bunları parça parça büyük paralara sattı. Bezl, ölene kadar dönemine eriştiği

²³¹⁰ Tedbîr: Bir kimsenin, kölesini kendi ölümüne bağlı olarak âzat etmesi anlamında fıkıh terimidir. Bu yolla âzat edilen köleye müdebber/müdebber’e denir. Fahrettin Atar, “Tedbir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), 40/258.

²³¹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/53.

²³¹² el-İsfahânî’nin metninde “el-Emîn’in öldürülmesinden sonra” ifadesi yer almamaktadır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/54.

halîfelerden kendisine verilenlerle birlikte bu taşlardan sattıkları ile geçimini sağladı.

Bezl öldüğünde, bu değerli taşların büyük bir kısmı hala yanındaydı.²³¹³

Bezl’le önde gelen komutanlardan, kâtiblerden ve Haşîmîlerden evlenmek isteyenler oldu ancak o bunları reddetti ve ölene kadar yalnız kaldı.²³¹⁴

Ebû Haşîşe şöyle anlatmıştır:

“Bir gün ben gulamken [çocuk / erkek hizmetkâr] Bezl’in yanındaydım. Bahsettiğim bu günler el-Me’mûn dönemindeydi ve el-Me’mûn da o sırada Bağdat’taydı. Bezl kendisine ait ahşap bir evdeydi²³¹⁵ ve saçlarını tarıyordu. Kapıya çıkmıştım ki bir tören alayı gördüm ve halifenin bu bölgeden geçtiğini zannettim. Bezl’e döndüm ve: “*Ey hanımım, halîfe*²³¹⁶

[C. V, s. 90]

kapının önünden geçiyor.” dedim. Bezl: “*Bakın bakalım nedir bu?*” dedi. Bezl’in kapıcısı içeri girdiğinde: “*Alî b. Hişâm*²³¹⁷ *kapınıza geldi.*” dedi. Bezl: “*Ne yapayım!*” dedi. Bezl’in câriyesi Veşîk -ki Bezl, ihtiyaçları için halifeye ve diğer kimselere onu gönderirdi-, Bezl’in ayaklarına kapanarak: “*Allah aşkına! Alî b. Hişâm’ı geri mi*

²³¹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/54.

²³¹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/54.

²³¹⁵ Metinde “طارمة” “Târime” şeklinde geçen kelimenin “ahşap/çatma kubbeli ev, kubbeli ev” anlamlarına geldiği ifade edilmiştir. İbrahim Canbulat, “‘ÇÂR-TÂK’ TAN (طاق چار) ‘ÇARDAK’ A (چاردق) Sözcüğün Tarihsel Semantiği Üzerine bir Monografi”, *Journal of Humanities and Tourism Research* 11/1 (31 Mart 2021), 212.

²³¹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/54.

²³¹⁷ Ebû’l-Hasen Alî b. Hişâm b. Ferhasrû el-Mervezî: el-Me’mûn’un komutanlarından biridir, güzel şiirleri vardır. İbn Asâkir Ebû’l-Kâsım Alî, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, thk. Muhibbüddin Ebû Said Ömer b. Garame el-Amravî (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1995), 43/266.

çevireceksiniz?” dedi. Bezl bir eşarp istedi, onu başına örttü ve Alî b. Hişâm’a müsait olmadığını bildirdi. [Alî b. Hişâm]:

“Ben size müminlerin emîri olan efendimin emri ile geldim. O sizi sordu ve ben ona: “Onu [Bezl’i] günlerdir görmedim.” dedim. Müminlerin emiri: “Onun [Bezl’in] yüzünden gazabımı göreceksin, yemin ederim ki Bezl’in yanına gidip onu hoşnut edene dek kendi evine giremezsin.” dedi. Bezl: “Eğer bize halifenin emri ile geldiysen tamam.” dedi ve kalkıp adamın başını ve elini öptü. O da bir saat oturup ayrıldı. Alî b. Hişâm çıktığı vakit Bezl: “*Ey Veşîk, bana mürekkeple kağıt getir.*” dedi, o da getirdi. Bezl gece gündüz demeden yazmaya başladı ve on iki bin savt yazdı. Bezl’in yedi bin savt yazdığı da söylenmiştir. Sonrasında Bezl, Alî b. Hişâm’a mektup yazarak: “*Ey Alî b. Hişâm - Bezl’den dört bin savt aldım / öğrendim ve ona ihtiyacım kalmadı- diyorsun, ben de [sana] bu kitabı yazdım ancak sıkıldığım için bıraktım. Peki sana kalbimdekilerin tamamını dökseydim ne olurdu!*” dedi. Bezl kitabı bitirdi ve Veşîk’e: “*Al bu kitabı ona [Alî b. Hişâm’a] ulaştır.*” dedi. Alî b. Hişâm’ın elçisinden daha hızlı cevap getiren de kimse yoktu (O, Muhârik denilen siyâhî bir hizmetkârdı). Alî b. Hişâm cevabında: “*Ey hanımefendi, vallahi sizin duyduğunuz şeyi ben söylemedim. Sizin yanınızda benim hakkımda yalan söyleniyor. Ben: “Dünyada dört binden fazla savta ihtiyaç yoktur.” dedim. Siz bana, hiçbir zaman size şükürnü eda edemeyeceğim bir dîvân gönderdiniz.*” dedi ve Bezl’e on bin dirhem ve sandıklar içerisinde kumaşlar, elbiseler, çeşitli güzel hediyeler gönderdi.”²³¹⁸

İbrâhîm b. el-Mehdî, Bezl’i yüceltir / ona hürmet gösterirdi ancak sonrasında İbrâhîm’in kendisini Bezl’den üstün gördüğü söylenildi. Bunun üzerine Bezl onun yanına

²³¹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/54.

gitti ve bir ud isteyerek tek bir makam [طريقة],²³¹⁹ tek bir usul [إيقاع] ve tek bir parmak [أصبع] kullanarak İbrâhîm'in birini bile bilmediği yüz savt tegannî.²³²⁰ Sonrasında Bezl udu bıraktı, oradan ayrıldı ve İbrâhîm Bezl'e yalvarıp geri gelmesini isteyene kadar uzun bir süre İbrâhîm'in evine gitmedi.²³²¹

[C. V, s. 91]

Ahmed b. Sa'îd el-Mâlikî şöyle söylemiştir:

“İshâk b. İbrâhîm el-Mevsîlî ve Bezl, el-Me'mûn'un huzurunda, bir savtın kime ait olduğu konusunda ayrılığa düştüler. Bezl bir sonra onu [ikna etmek için uğraşmayı] bıraktı ve sonrasında peş peşe üç tane Sakîl-i Sâîlî türünde savt tegannî ederek İshâk'a bunların bestekârının kim olduğunu sordu ancak İshâk bilemedi. Bezl, el-Me'mûn'a: *“Vallahi İshâk daha babasının [İbrâhîm el-Mevsîlî'nin] bestesini bilmiyor. Peki, babasının bestesini bilmeyen birisi başkasının gınasının kime ait olduğunu nereden bilsin!”* dedi. İshâk buna sinirlendi ve bu o anki halinde de görüldü.²³²²

Hammâd b. İshâk:

²³¹⁹ Tarîkâ (طريقة): Kelime anlamı yol demektir. Kitâbü'l-Eğânî gibi ilk dönem İslam tarihi kaynaklarında makam, nağme ve melodi manasında kullanılır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 222.

²³²⁰ Nüveyrî'nin “فَغَنَّتْ فِي طَرِيقَةٍ وَاحِدَةٍ وَانْقَطَاعَ وَاحِدٍ وَأَصْبَعَ وَاحِدَةً” “Tek bir makam/yol/teknik/sevir üzerinde, bir kez kesinti yaparak ve tek parmakla (ud çalarak) tegannî etti.” şeklindeki ifadesi yerine el-İsfahânî'nin metninde “فَغَنَّتْ فِي طَرِيقَةٍ وَاحِدَةٍ وَانْقَاعَ وَاحِدٍ وَأَصْبَعَ وَاحِدَةً” “Tek bir makam (طريقة), tek bir usul (إيقاع) ve tek bir parmak (أصبع) kullanarak tegannî etti.” ifadesi yer almıştır. Anlam bütünlüğü açısından daha uygun olduğunu düşünmemiz sebebiyle tercümemizde el-İsfahânî'nin ifadesine yer verdik. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/55.

²³²¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/55.

²³²² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/55.

“Bezî, babamın [İshâk’ın] önünde [şu sözleri] tegannî etti.”²³²³

والحزن الهمّ فطول ... البدن ناكل ترينى إن

Beni sıska bir bedenle görürsen bu, uzun süreli endişe ve üzüntü sebebiyledir.

يكن لم والله ليته ... بوأحتى أخشى ما كان

Yalnız kaldığımda korktuğum buydu, vallahi keşke bu olmasaydı.²³²⁴

Hammâd b. İshâk şöyle devam etti:

“Babam son derece coştı, bir rıtl / kadeh içti ve Bezî’e: “*Aferin ey kızım! Vallahi senin tegannî edip de üzerine bir rıtl / kadeh içmediğim hiçbir gınân yok!*” dedi.”²³²⁵

Bezî’le ilgili haberler bitti.

1.2.7.1.6.15. Zâtü’l-Hâl [الخال ذات] Hakkında Bahsedilenler

Ebû’l-Ferec el-İsfahânî şöyle söylemiştir:

“Zâtü’l-Hâl’in ismi Hişf’tir.”²³²⁶ O, el-‘Abbâse bint el-Mehdî’nin²³²⁷ mevlâsı / kölesi olan ve Karîn olarak bilinen Ebû’l-Hattâb en-Nehhâs’a aitti. Zâtü’l-Hâl kadınların

²³²³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/55.

²³²⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/55.

²³²⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/56.

²³²⁶ “خشف” “Hişf”: Geyiğin ilk yavrusu, ceylan. İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 9/70. el-İsfahânî’nin metninde bu isim “cinsiyeti belirsiz kadın” anlamına gelen (İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 2/145) “خنث” “Huns” şeklinde geçmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/496.

²³²⁷ Abbâse bint Mehdî (ö. 182/798): Abbâsî halifelerinden Mehdî’nin kızı, Hâdî ile Hârûnürreşîd’in kız kardeşi. Mustafa Fayda, “Abbâse bint Mehdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/30.

en güzeli ve kusursuzuydu. Onun üst dudağının üzerinde bir ben [Hâl=“خال”] vardı.²³²⁸ Benin yanağında olduğu da söylenmiştir.²³²⁹ İbrâhîm el-Mevsîlî ona aşıkı. Onun, Zâtü'l-Hâl hakkında söylediği ve tegannî ettiği birçok şiiri vardı, öyle ki Zâtü'l-Hâl'i, İbrâhîm'in şiirleri ve gînâları meşhur etti. er-Raşîd bunu haber alınca Zâtü'l-Hâl'i yetmiş bin dirhem karşılığında satın aldı. er-Raşîd bir gün Zâtü'l-Hâl'e: “*Sana bir şey soracağım ancak bana doğruyu söylemezsen, senden başkası bana [doğruyu] söyler ve ben de yalan söylediğini anlarım.*” dedi. Zâtü'l-Hâl: “*Size doğru olacağım.*” dedi. er-Raşîd: “*İbrâhîm el-Mevsîlî ile aranızda herhangi bir şey oldu mu? Bana söylenilene inanacağıma yemin ediyorum.*” dedi. Zâtü'l-Hâl bir süre bekledi ve sonrasında: “*Evet! Bir kez.*” dedi. er-Raşîd ona buğz etti / içten içe kinlendi ve bir gün meclisinde:²³³⁰

[C. V, s. 92]

“*Hanginiz deyyus olmayı umursamazsa, ona Zâtü'l-Hâl'i hibe edeceğim.*” dedi. Hizmetçi Hameveyh öne çıkarak: “*Ben.*” dedi ve er-Raşîd, Zâtü'l-Hâl'i ona hibe etti. Bir süre sonra bir gün er-Raşîd, Zâtü'l-Hâl'i özledi ve: “*Yazıklar olsun sana Hameveyh! Sana onun gînâsını tek başına dinleyesin diye mi o câriyeyi hibe ettik!*” dedi. Hameveyh: “*Ey müminlerin emîri, ne olmasını isterseniz onu emredin!*” dedi. er-Raşîd: “*Yarın yanındayız.*” dedi. Hameveyh bunun için hazırlık yaptı ve on bin dînâr değerinde birkaç mücevher, özel bir kıyafet ve gerdanlık borç aldı. Hameveyh, Zâtü'l-Hâl'i bunlar üzerindeyken er-Raşîd'in huzuruna çıkardı. er-Raşîd bu durumu görünce hoş görmedi ve: “*Vay sana ey Hameveyh! Nereden buldun bunları? Ben sana hiçbir zaman bu kadar kazanabileceğin bir görev vermedim, sana bu kadar para da vermedim!*” dedi. Hameveyh işin aslını söyledi. er-Raşîd mücevherlerin sahiplerine haber göndererek onları getirtti ve

²³²⁸ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 16/496.

²³²⁹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 16/498.

²³³⁰ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 16/497.

onlardan mücevherleri satın alıp onları Zâtü'l-Hâl için Hameveyh'e hibe etti, ayrıca er-Raşîd, Zâtü'l-Hâl'in o gün her isteğini yerine getireceğine dair yemin etti. Zâtü'l-Hâl Hameveyh'i yedi yıllığına İran'daki savaş ve vergi işlerinde görevlendirilmesini istedi. er-Raşîd bunu yaptı ve veliahdına da bu sürenin kendi hayatında tamamlanmaması durumunda, kendisinden sonra tamamlanmasını şart koştu.²³³¹

el-İsfahânî şöyle söylemiştir:

“İbrâhîm el-Mevsılî'nin Zâtü'l-Hâl hakkında tegannî ettiği birçok şiiri vardır.

Onlardan birinin sözleri şöyledir:

الوجع أسقمته بمن ... طال قد الخال أذات

Zâtü'l-Hâl midir uzun süredir acıdan hasta eden?

فزع له بلقى ذى ... ال فى سواكم الى وليس

Orada sizden başka gönle korku düşüren kimse yok

الورع ولا قتلى من م ... الإسلا يمنعك أما

Sizin Müslümanlığınız ve takva sahibi olmanız öldürmenize engel olamıyor mu?

خدع تغتره هوى ... فيك لى ينفك وما

Bendeki sana karşı olan bitmeyen sevgiyi bir tuzakla aldattın.²³³²

İbrâhîm el-Mevsılî'nin Zâtü'l-Hâl hakkındaki şiirlerinden biri de şöyledir:

حبى من التّمؤه إلا به وليس ... بحبه كلفت من خيرا الله جزى

²³³¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/497.

²³³² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/501.

Allah, aşkına tutulduğumun iyiliğini versin, o aşkın sevgimi aldatmasından başka bir şeyi yok.

القلب قاسية الخال ذات بال فما ... رقيقة الغانيات قلوب وقالوا

Mûsikîşinas kadınların kalbi hassastır dediler... Peki bu katı kalpli Zâtü'l-Hâl'e ne demeli?²³³³

[C. V, s. 93]

وقالوا لها هذا حبيبك معرضا ... فقالت لهم إعرضه أيسر الخطب

Ona: “*Bu senin sevgilin, yüz çeviriyor.*” dediler. O da onlara: “*Onun yüz çevirmesi meselelerin en hafifi.*” dedi.

فما هي إلا نظرة بتبسم ... فتنشرب رجلاه ويسقط للجنب

Sadece tebessüm eden bir bakış attı ancak bu bakış [nedeniyle] o [sevgili] sendeleyerek yere düştü.²³³⁴

İbrâhîm el-Mevsîlî'nin Zâtü'l-Hâl hakkında zikretmediğimiz birçok şiiri vardır.

1.2.7.1.6.16. Denânîr el-Bermekî [دنانير البرمكية] Hakkında Bahsedilenler

Ebû'l-Ferec şöyle söylemiştir:

“Denânîr, Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî'nin²³³⁵ mevlâsıydı / kölesiydi. Sarışın bir müvellede idi, yüz güzelliği açısından insanların en güzellerinden, en zariflerinden ve edep açısından en olgunlarındandı, en çok gınâ ve şiir aktaran kimselerdendi. Onun

²³³³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/502.

²³³⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/502.

²³³⁵ Ebû Alî (Ebû'l-Fazl) Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 190/805): Abbâsî veziri. Yılmaz, “Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî”, 43/251.

sadece gınâlarla ilgili meşhûr bir kitabı [كتاب مجرد فى الأغانى] vardı. Onun öğrendiği gınâlardaki dayanağı / temel aldığı kişi Bezl’di, onu Bezl yetiştirdi. Aynı şekilde Denânîr, Bezl’in kendilerinden ilim tahsil ettiği Fuleyh, İbrâhîm, İbn Câmi‘, İshâk ve bu isimler gibi önde gelen kimselerden de ilim tahsil etti.²³³⁶ İbrahim’e onun şarkısını tegannî eder ve aralarında hiçbir fark kalmayınca kadar onu taklit ederdi.²³³⁷ İbrâhîm, Yahyâ’ya şöyle söylemişti: “*Denânîr sağken beni kaybedersen, beni kaybetmiş sayılmazsın* [çünkü Denânîr beni aynen taklit edebiliyor].” demiştir.²³³⁸

Ahmed b. el-Mekkî şöyle söylemiştir:

“Denânîr Medîne ehlinden bir adama aitti. Adam, Denânîr’i yetiştirmiş ve terbiye etmişti. Denânîr, eskî / kadîm gınâyı [“Gınâu’l-Kadîm” “غناء القديم”] en çok aktaran kimseydi. O sarışın, saf bir güzelliğe sahipti. Yahyâ onu gördüğünde aşık oldu ve onu satın aldı.”²³³⁹

er-Raşîd de Denânîr’den öyle hoşlanırdı ki Denânîr’in efendisinin evine gidip onu dinlerdi. er-Raşîd ona yakınlık duydu ve ona olan hayranlığı daha da artarak ona değerli hediyeler verdi. Bu hediyelerden biri, er-Raşîd’in bir gece ona verdiği, değeri otuz bin dînâr değerindeki kolyedir. Denânîr bu kolyeyi, Bermekîlerin mallarına el konulduğunda geri verdi. Ümmü Ca‘fer [er-Raşîd’in hanımı] bunu [yani bu pahalı hediyein er-Raşîd tarafından Denânîr’e verildiğini] duyunca durumu amcalarına ve ailesine şikayet etti. Bunun üzerine hep birlikte er-Raşîd’e gelerek onu ayıpladılar. er-Raşîd: “*Ben bu kızın kendisiyle ilgilenmiyorum, sadece şarkı söylemesiyle ilgileniyorum. Onu bir kez dinleyin,*

²³³⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/304.

²³³⁷ Bu ifade; mûsikî öğretiminde taklit ve meşk yönteminin o dönemde de kullanıldığının göstergesi olan birçok örnekten biridir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/306.

²³³⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/306.

²³³⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/305.

onun tegannîsine hayran olmaman haklı olduğunu düşünmezseniz istediğinizi söyleyin.” dedi. Onlar Denânîr’i dinlediklerinde er-Raşîd’i mazur gördüler [haklı buldular] ve Ümmü Ca‘fer’e geri dönerek işin aslının öyle olmadığını kendisine belirttiler. Ümmü Ca‘fer de durumu kabullendi ve er-Raşîd’e aralarında Ümmü’l-Me’mûn, Ümmü’l-Mu‘tasım ve Ümmü Sâlih’in de bulunduğu on câriye hediye etti.²³⁴⁰

[C. V, s. 94]

Ömer b. Şebbe²³⁴¹ şöyle söylemiştir:

“Denânîr doymama hastalığına yakalanmıştı ve bir saat yemek yemeden duramazdı. Yahyâ, Ramazan ayında her gün onun için bin dînâr tasaddukta bulunurdu çünkü Denânîr oruç tutamazdı. Denânîr Bermekîlerin yanında uzun bir süre kaldı.”²³⁴²

İshâk ve Ahmed b. et-Tayyib şöyle söylemiştir:

“er-Raşîd, Bermekîlerin [bertaraf edilmesinin] ardından Denânîr’i çağırdı ve ona tegannî etmesini emretti. Denânîr: “*Ey müminlerin emîri ben efendimin ardından asla tegannî etmeyeceğime dair yemin ettim.*” dedi. er-Raşîd öfkeleni ve ona tokat atılmasını emretti ve tokat atıldı. Sonrasında ayakları üzerine kaldırılıp kendisine ud verildi. Denânîr udu aldı ve ağlayarak [şu sözleri] tegannî etmeye başladı.”²³⁴³

يا دار سلمى بنازح السند ... من الثنايا ومسقط اللبد

Ey yamaçların arasındaki, uzaktaki huzurlu ve konaklanan ev.

لما رأيت الديار قد درست ... أيقنت أن النعيم لم يعد

²³⁴⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/305.

²³⁴¹ Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî (ö. 262/876): *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere* adlı eseriyle tanınan şehir tarihçisi, fakih ve muhaddis. Fayda, “İbn Şebbe”, 20/371.

²³⁴² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/306.

²³⁴³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/306.

Memleketin ibretlik halini görünce mutluluğun artık orada olmadığından emin oldum.²³⁴⁴

er-Raşîd ona acıdı ve serbest bırakılmasını emretti ve Denânîr oradan ayrıldı.”²³⁴⁵

Ebû Abdullah b. Hamdûn şöyle söylemiştir:

“Sâlih b. er-Raşîd’in mevlâsı / kölesi ‘Akîd, Denânîr’e evlenme teklifi etti, ona kara sevdalıydı. Denânîr ise onu reddetti. ‘Akîd; efendisi Salîh b. e-Raşîd’i, Bezl’i ve el-Hasen b. Muhriz’i aracı kıldı ancak yine de Denânîr ona karşılık vermedi ve efendisine bağlı kalmaya devam etti. ‘Akîd, Denânîr’e mektup yazarak:²³⁴⁶

يا دنانير قد تنكر عقي ... وتحيرت بين وعد ومطل

Ey Denânîr, sürekli erteleyip durmandan aklım karıştı.

شغفى شافعى إليك وإلا ... فاقتليني إن كنت تهوين قتلى

Sana olan aşkım, benim şefaatchimdir, ölmemi önemsemiyorsan öldür beni.

أنا بالله والأمير وما آ ... مل من موعد الحسين وبذل

Allah’a ve emîre yemin ederim ki, ne Hüseyin’in ve ne de Bezl’in sözünü umuyorum.

ما أحب الحياة يا حب إن لم ... يجمع الله عاجلا بك شملی

Ey aşk, Allah tez zamanda kavuşmayı nasip etmezse yaşamayı istemiyorum.²³⁴⁷

²³⁴⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/306.

²³⁴⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/306.

²³⁴⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/306.

²³⁴⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/307.

‘Akîd’in bu sözleri de Denânîr’i ikna etmeye yetmedi ve Denânîr ölünceye kadar onunla ilgilenmedi.²³⁴⁸

‘Akîd’in Denânîr hakkında şiirleri ve bu şiirlerde de [bestelediği] gınâları vardır. ‘Akîd’in güzel bir gınâsı [tegannî uslubu / beste yeteneği] vardı ve onun Denânîr hakkında savtları / besteleri vardı. O savtlardan birinin sözleri şöyledir:²³⁴⁹

هذى دنانير تنسانى وأذكرها ... وكيف تنسى محبًا ليس ينساها

Denânîr beni unuttu ben ise onu unutamıyorum, peki o, onu unutmayan sevgiliyi nasıl unutuyor?

أعوذ بالله من هجران جارية ... أصبحت من حبها أهذى بذكرها

Bir cariyenin terk etmesinden ve ona olan sevgimden dolayı onu hatırlayıp çılgına dönmekten Allah’a sığınırım.²³⁵⁰

[C. V, s. 95]

قد أكمل الحسن فى تركيب صورتها ... فارتجّ أسفلها واهتزّ أعلاها

Güzellik onun suretinde tamamlanmış, baştan aşağıya salınıyordu.

قامت لثمّنى فليت الله صورنى ... ذاك التراب الذى مسّته رجلاها

Yürümek için ayağa kalktı, keşke Allah beni onun ayaklarının değdiği toprak olarak yaratsaydı.

والله والله لو كانت، إذا برزت، ... نفس المتيم فى كفيه ألقاها

²³⁴⁸ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 18/307.

²³⁴⁹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 18/308.

²³⁵⁰ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 18/308.

Vallahi, Vallahi, o ortaya çıktığında aşık canını onun avuçlarına bırakırdı.²³⁵¹

1.2.7.1.6.17. ‘Arîb el-Me’mûniyye [عريب المأمونية] Hakkında Bahsedilenler

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî şöyle söylemiştir:

“‘Arîb iyi bir mugannîye / mûsikîşinas ve iyi şiirleri olan bir şâirdi. Kalemî güçlüydü ve güzel bir konuşma uslubu vardı. Son derece hoş, güzel, zarıftı. Güzel sesli ve usta bir icrâcıydı. Sağlam bir bestekardı, nağmelere, tellere [çalgılara] ve şiir rivâyetine / aktarımına vakıftı. Cemîle, ‘Azzetü'l-Meylâ’, Sellâme ez-Zerkâ’ ve onlar gibi Hicazlı önde gelen az sayıdaki kadın musikişinastan sonra akranlarından hiçbirisi ‘Arîb’e denk görülmedi.²³⁵²

‘Arîb’de bulunduğunu nitelediğimiz vasıfların bir benzeri, halîfelerin câriyeleri ve halîfelerin saraylarında yetişen kadınlar arasında dahi yoktu. O, bir benzeri olmayan Hicaz yaşamında köle olarak hayata tutundu, toplum içinde ve Arap yaşamının zorlukları ile büyüdü. ‘Arîb’in bu durumunu, şahitliği başka kimseye ihtiyaç bırakmayacak kadar güvenilir biri onaylamıştır.²³⁵³

Hammâd b. İshâk’tan rivâyet edildiğine göre o şöyle söylemiştir:

“Babam [İshâk el-Mevsîlî]: “Kadınlar arasında ‘Arîb’den daha iyi bir icrâcı, daha iyi bir bestekar [صنعة] ve daha güzel yüzlü birini görmedim. Aynı şekilde ondan daha ince ruhlu, hitabeti ondan daha üstün, ondan daha hazırcevap, ondan daha iyi satranç - tavla oynayan ve bu güzel özelliklerin hepsini kendisinde bir araya getiren²³⁵⁴

²³⁵¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/308.

²³⁵² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/40.

²³⁵³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/40.

²³⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/40.

bir kadın da hiç görmedim.” dedi.” Hammâd şöyle söylemiştir: “Bu durumdan Yahya b. Eksem’e²³⁵⁵ bahsettim, Yahyâ b. Eksem: “Ebû Muhammed [Hammad’ın babası İshâk el-Mevsîlî] doğru söylemiş, ‘Arîb onun anlattığı gibiydi.” dedi. Ben: “Onu dinledin mi?” dedim. Yahyâ: “Evet, burada -yani el-Me’mûn’un evinde- dinledim.” dedi. Ben: “‘Arîb, Ebû Muhammed’in söylediği kadar usta mıydı?” dedim. Yahyâ: “Bu, cevabını babanda bulacağın bir mesele, o benden daha iyi bilir.” dedi. Ben de bu durumu babama söyledim, babam güldü ve sonrasında: “Kadı’l-kudât’a [kadıların kadısı olan Yahyâ b. Eksem’e] böyle bir durumu sormandan utandım.” dedi.²³⁵⁶

İshâk b. İbrâhîm el-Mevsîlî şöyle söyledi:

“Bir gün el-Me’mûn beni çağırdı, ben de yanına girdim. el-Me’mûn bana bir savt / beste hakkında: “Bu savtın / bestenin kime ait olduğunu biliyor musun?” diye sordu. Ben de: “Ey müminlerin emîri, dinleyeyim ve sonrasında inşallah size savtın / bestenin kime ait olduğunu bildireyim.” dedim. el-Me’mûn perdenin arasındaki câriyeye tegannî etmesini emretti. Cârîye tegannî etmeye başladığında gınâyı kadîm / eski [gınâya / tarza] benzettim ve: “Bana onu bir kez daha tekrar et, tam tespit edeyim.” dedim ve bana bir kez daha tekrar etti. Ben: “Ey müminlerin emîri bu savtın / bestenin, mûsikîşinas / çalgı icrâcısı bir kadına [امرأة ضاربة] ait olması lazım.” dedim. el-Me’mûn: “Nereden böyle bir kaniya vardın?” dedi. Ben: “Savtın / bestenin yumuşaklığını / narinliğini işittiğimde onun bir kadına ait bir gınâ olması gerektiğini anladım. Savtın kıtalarının / hecelerinin / seyir bölümlerinin [مقاطعہ] kalitesini gördüğümde onun sahibi olan kadının savtın kesim yerlerini, cüzlerini / kısımlarını / parçalarını [وأجزاءه مقاطعه] muhafaza eden bir icrâcı

²³⁵⁵ Ebû Muhammed Yahyâ b. Eksem b. Muhammed (ö. 242/857): Müctehid âlim, kâdıkudât. Özen, “Yahyâ b. Eksem”, 43/249.

²³⁵⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/40.

[çalgı icrâcısı / sazende] *olduğunu anladım. Sonrasında da bir kez daha tekrar etmesini istedim ve artık şüphem kalmadı.*” dedim. el-Me’mûn: “*Doğru söyledin, o ‘Arîb’e ait.*” dedi.²³⁵⁷

İbnu’l-Mu‘tez şöyle söylemiştir: “Alî b. Yahyâ²³⁵⁸ bana şöyle söyledi: “*el-Mu‘temid Alellah bana ‘Arîb’in bestelediği gınâları toplamamı emretti. Ben de ‘Arîb’den, içerisinde gınâlarını topladığı defterlerini ve kağıtlarını alarak onları yazdım. Bu savtlar bin taneydi.*” Savtların sayısının bundan fazla olduğu da söylenmiştir.²³⁵⁹

Ebü’l-Ferec el-İsfahânî, ‘Arîb’i tanıtmış; onu tanıtırken ve yüceltirken uzun açıklamalarda bulunmuş, bu duruma deliller getirerek konuyu detaylıca ele almıştır.

‘Arîb’in soyu, gençliği ve el-Me’mûn’la iletişim kurana kadarki dönemdeki durumuna gelirse [şunları söyleyebiliriz]: el-Mu‘tasım’ın dayısı İsmâ‘îl b. el-Huseyn’den rivâyet edildiğine göre ‘Arîb, Ca‘fer b. Yahyâ’nın²³⁶⁰ kızıdır. Bermekîler bertaraf edildiğinde, ‘Arîb küçükken kaçırılmış ve satılmıştır. Ahmed b. ‘Abdullah b. İsmâ‘îl el-Merâkibî²³⁶¹ şöyle söylemiştir:²³⁶²

²³⁵⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/40-41.

²³⁵⁸ Ali b. Yahyâ b. Ebî Mansûr el-Müneccim: Künyesi Ebü’l-Hasan’dır. Şair ve fazîlet sahibi, nüktedan bir kimse olan Ali b. Yahyâ halife Mütevekkil’in nedîmi (sohbet arkadaşı) olmuş ve onun nezdinde iyi bir konuma gelmiştir. Sonraki halifeler döneminde de bu durum devam etmiş ve en son Mu‘temid dönemi dahil pek çok halifeden iltifat görmüştür. Ali b. Yahyâ h. 275 senesinde 74 yaşında iken vefat etmiştir. İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târîhi Dimaşk*, 18/187.

²³⁵⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/41.

²³⁶⁰ Ebü’l-Fazl Ca‘fer b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 187/803): Abbâsîler’in önde gelen devlet adamlarından. Yıldız, “Ca‘fer b. Yahyâ el-Bermekî”, 7/4.

²³⁶¹ ‘Abdullah b. İsmâ‘îl el-Merâkibî, ‘Arîb’in efendisidir. Dolayısıyla burada anekdotu anlatan kişi ‘Arîb’in efendisinin oğludur.

²³⁶² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/43.

“‘Arîb’in annesi Fatîma isminde bir yetimdi. Ca‘fer b. Yahyâ b. Hâlid, Fatîma ile evlendiğinde Ca‘fer’in babası oğlunun bu evliliğini hoş görmedi ve ona: “*Ne anası ne de babası belli olmayan birisiyle evlendin! Onun yerine bin tane câriye satın alınır.*” dedi. Bunun üzerine Ca‘fer b. Yahyâ, Fâtîma’yı oradan çıkardı ve babasından gizlice Bâbu’l-Enbar²³⁶³ civarında bir eve yerleştirdi, onunla ilgilenmesi için birisini görevlendirdi, kendisi de sık sık onu ziyaret etti ve [h.] 181 yılında ‘Arîb doğdu. ‘Arîb öldüğünde ise 96 yaşındaydı. ‘Arîb’in annesi, Ca‘fer hayattayken vefat etti. Ca‘fer de ‘Arîb’i, Hristiyan bir kadına süt annelik için verdi. Bermekîlerin başına o hadise gelince [Bermekîler bertaraf edilince] Hristiyan kadın, ‘Arîb’i Sinbis ailesinden bir köle tüccarına sattı, köle tüccarı da ‘Arîb’i, el-Merâkîbî’ye sattı.”²³⁶⁴

İbnu’l-Mu‘tez şöyle söylemiştir: “Yûsuf b. Ya‘kûb, [el-Fazl b. Mervân’ın]: “‘*Arîb’in ayaklarına baktığımda onları Ca‘fer b. Yahyâ’nın ayaklarına benzettim.*” dediğini aktarmıştır. [Yine İbnu’l-Mu‘tez]: “[*Arîb’in kitaplarındaki belagatının [güzel söz söyleme ustalığının] bazı yazarlar tarafından dile getirildiğini anlatanlardan işittim.*” demiştir. Ca‘fer b. Yahyâ ne kadar bu durumu kabul etmese de ‘Arîb, Ca‘fer b. Yahyâ’nın kızıdır.”²³⁶⁵

Bunlar Ebû’l-Ferec’in, ‘Arîb’in soyu hakkında anlattıklarının bir özetidir.

‘Arîb’in, efendileri ile ilgili anekdotlara ve durumunun nasıl değiştiğiyle ilgili haberlere gelirsek; İbnu’l-Mu‘tez’in, el-Hişâmî’den aktardığına göre ‘Arîb’in efendisi,

²³⁶³ Bâbu’l-Enbâr: Bağdat’ta bulunan kapılardan birisidir. Enbâr: Irak’ta Fırat’ın sol sahilinde harabeleri bulunan tarihî bir şehirdir. Abdülazîz ed-Dürî, “Enbâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 11/171.

²³⁶⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/43-44.

²³⁶⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/44.

‘Arîb’i Basra’ya götürmüş, onu terbiye etmiş, yetiştirmiş, ona hat, nahiv, şiir ve gınâ öğretmiştir. ‘Arîb bunların hepsinde becerikli hale gelmiş ve şiir söyleyebilecek seviyeye ulaşmıştır. ‘Arîb’in efendisinin, Horâsân komutanlarından Hâtim b. ‘Adî adında bir arkadaşı vardı. Denilene göre: Hâtim b. ‘Adî, Dîvân-ı Arz’da²³⁶⁶ Uceyf²³⁶⁷ için kayıt tutuyordu. ‘Arîb’in efendisi onu [Hâtim b. ‘Adî’yi] sık sık davet ediyor ve onunla dostluk kuruyordu. Hâtim b. ‘Adî [bir zaman] borç batağına düştü ve onun [‘Arîb’in efendisinin] yanında gizlendi. [Bu süreçte] Hâtim, ‘Arîb’i gördü ve ona mektup yazdı, ‘Arîb de ona cevap yazdı. Aralarındaki bu iletişim devam etti ve ‘Arîb, Hâtim’e aşık oldu. Sonrasında Hâtim, ‘Arîb’in efendisinin evinden ayrıldı. ‘Arîb kumaşlardan / örtülerden [bunları birbirine bağlayıp] bir merdiven yapıncaya kadar kurnazca hareket etmeye [bir şey yokmuş gibi davranmaya] devam etti. Denilene göre efendisi, ‘Arîb için kalın ipliklerden [dikilmiş] bir yer [bir döşek] hazırlamıştı. ‘Arîb elbiselerini doladı ve geceleyin bunları yatağına koyarak bir örtü ile üstünü²³⁶⁸

[C. V, s. 98]

örttü. Sonrasında [o bezden merdivenle] duvara tırmandı ve kaçtı. ‘Arîb, Hâtim’in yanına geldi ve onun yanında kaldı. ‘Arîb’in efendisi, ‘Arîb’den dolayı Hâtim’den şüphelenmedi. ‘Îsâ b. Abdullah b. İsmâ’îl el-Merâkibî, [‘Arîb’in efendisi olan] babasının, Hâtim’i eleştirdiğini ve onu ‘Arîb sebebiyle ayıpladığını, onu sık sık [şu şiirdeki gibi] hicvettiğini söylemiştir.²³⁶⁹

²³⁶⁶ Dîvân-ı Arz: Ordunun umûmî idaresiyle görevli olan dîvân. Aydın Taneri, “Divan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 9/384.

²³⁶⁷ Uceyf b. Anbese (223 h. 838 m.): Arap komutan. Fatih Güzel, “Abbâsî Dönemi Önemli Türk Komutanlarından Eşnâs et-Türkî”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XI/60 (2018), 1297.

²³⁶⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/44-45.

²³⁶⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/45.

قاتل الله عريبا ... فعلت فعلا عجيبا

Allah ‘Arîb’e lanet etsin, gerçekten o hayret verici bir şey yaptı.

ركبت والليل داج ... مركبا صعبا مهيبا

Gecenin karanlığında korkutucu bir yolculuğa çıktı.

فارتقت متصلا بالنّ ... جم أو منه قريبا

Yıldızlara kadar ya da onların yakınına kadar yükseldi.

صبرت حتى إذا ما ... أقصد النوم الرّقيا

Gözcü uykuya dalıncaya kadar sabretti.

متلث بين حشايا ... ها، لكى لا تستريا

Şüphelendirmemek için çalılarda bekledi.

خلفا منها إذا نو ... دى لم يلف محيبا

O gittikten sonra ona seslenildiğinde cevap veren olmadı.

ومضت بحملها الخو ... ف قضيبا وكثيبا

Korku sırtına ve beline yüklenmiş halde uzaklaştı.

مخّة لو حرّكت خف ... ت عليها أن تذوبا

Öyle saf ki kıpırdansa korkar, eriyip gidebilir.

فتدلّيت لمحبّ ... فتلقّاها حبيبيا

Aşk dolu bir bakış attı ve o da onu sevgili olarak kabul etti.

جذلا قد نال فى النّ ... يا من الدّنيا نصيبيا

Mutlu bir halde; dünyada, dünyadan bir nasibi oldu.

أيّها الطّبيّ الذّى تس ... حر عيناه القلوبا

Ey gözleri kalpleri büyüleyen ceylan.

والذى يأكل بعضا ... بعضه حسنا وطيبا

Onun güzelliği ve hoşluğu ile insanlar birbirini yiyor.

كنت نهبا لثئاب ... فلقد أطمعت ذيبا

Sen, kurtlar için bir avdın ve dağılıp gittin.

وكذا الشاة إذا لم ... يك راعيها لبيبا

Çobanı akıllı olmayan koyun için de aynı durum geçerlidir.

لا يبالى وبأ المر ... عى إذا كان خصيبا

Mera bereketli olsa da onu umursamaz [bırakıp gider].

ولقد أصبح عبد اللّ ... ه كشخانا جريبا

Abdullah [b. İsmail el-Merâkibî] rezil halde kaldı, hastalığa tutuldu,²³⁷⁰

[C. V, s. 99]

قد لعمرى لطم الخدّ ... وقد شقّ الجيوب

Tokat yedi, üstü başı yırtıldı,

وجرت منه دموع ... بَلَّت الدَّقَن الخضيبا

Gözlerinden yaşlar aktı kınalı sakalını ıslattı.²³⁷¹

İbnu'l-Mu'tez şöyle söylemiştir: “Muhammed b. Mûsâ bana şöyle söyledi:

“[Bir süre sonra] ‘Arîb, Hâtim’den sıkıldı ve onun yanından kaçtı. Sonrasında Bağdat’ta bildiği bir topluluğun arasında gizli saklı bir şekilde tegannî etmeye başladı.

²³⁷⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/45.

²³⁷¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/45.

Günlerden bir gün [‘Arîb’in efendisi olan] el-Merâkibî’nin kardeşinin oğlu, tegannî eden topluluğun olduğu bahçenin önünden geçerken ‘Arîb’in tegannîsini duydu ve onu tanıyınca amcasına [el-Merâkibî’ye] haber gönderdi, kendisi de amcası gelene kadar oradan ayrılmadı ve amcası gelip ‘Arîb’e baskın yaptı. el-Merâkibî, ‘Arîb’i yakaladı ve ona yüz kırbaç vurdu. ‘Arîb feryat ederek: “*Ey sen! Öldürme beni! Buna dayanamıyorum, ben hür bir kadını, ben bir köleysem sat beni, bu sıkıntıya sabredemiyorum.*” dedi. Ertesi gün olduğunda el-Merâkibî pişman oldu ve ‘Arîb’in yanına giderek onun başını, elini ve ayağını öperek ona on bin dirhem verdi. Sonrasında Muhammed el-Emîn ‘Arîb’in durumundan haberdar oldu ve onu aldı. el-Emîn, babası hayattayken babasından ‘Arîb’i istemiş ancak ondan karşılık alamamıştı. Halîfelik kendisine [el-Emîn’e] geçince el-Merâkibî elini öpmek için Muhammed’e [el-Emîn’e] geldi. el-Emîn, el-Merâkibî’nin içeri alınmamasını ve geriye döndürülmesini emretti. Görevli hizmetli de böyle yaptı ancak el-Merâkibî ona vurarak: “*Beni efendimin elini öpmekten men mi ediyorsun!*” dedi. Görevli hizmetli Muhammed el-Emîn’in yanına gelerek el-Merâkibî’yi şikâyet etti. el-Emîn, el-Merâkibî’nin getirilmesini ve boynunun vurulmasını emretti. el-Merâkibî getirildiğinde el-Emîn’e durumu [bir kez daha] sorulunca el-Emîn onu bağışlayarak hapse attırdı ve ondan, onun mera harcamaları için yaptığı kesintiden beş yüz bin dirhem vermesini istedi. Ayrıca el-Emîn haber göndererek ‘Arîb’i ve el-Merâkibî’nin diğer hizmetkarlarını da el-Merâkibî’nin evinden aldırdı. Muhammed el-Emîn öldürüldüğünde ise ‘Arîb, el-Merâkibî’ye kaçtı ve onun yanında kaldı.²³⁷²

İbnu’l-Mu‘tez şöyle söylemiştir:

“el-Mu‘tasım’ın dayısı İsmâ‘îl b. el-Hasen’in²³⁷³ rivâyeti bu anlatılanla çelişiyor. Çünkü o [İsmâ‘îl b. el-Hasen], ‘Arîb’in, efendisi el-Merâkibî’nin evinden “Haşin” [الحسن]

²³⁷² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/45-46.

²³⁷³ el-İsfahânî bu ismi “el-Huseyn” “الحسين” şeklinde aktarmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/46.

olarak bilinen Horâsân komutanlarından Muhammed b. Hâmid el-Hakânî'ye kaçtığını, onun da kumral tenli, sarışın ve mavi gözlü bir kişi olduğunu ifade etmiştir. Onun [Muhammed b. Hâmid el-Hakânî'nin] hakkında 'Arîb şöyle söylemiş ve bu söylediği sözde de tegannî etmiştir:²³⁷⁴

[C. V, s. 100]

بأبى كل أصهب ... أزرق العين أشقر

Kumral tenli, mavi gözlü ve sarı saçlıların hepsinin en iyisi.

جنّ قلبى به ولي ... س جنونى بمنكر

Kalbim ona deli oluyor ancak deliliğim kötü görülüyor.²³⁷⁵

İshâk b. İbrâhîm şöyle söylemiştir: “el-Emîn'e 'Arîb'in haberi ulaştığında, el-Emîn haber göndererek onun ve efendisinin getirilmesini emretti. 'Arîb ve efendisi getirildiklerinde 'Arîb, İbrâhîm el-Mehdî'nin huzurunda tegannî etti. el-Emîn coşarak 'Arîb'den tekrar tegannî etmesini istedi ve İbrâhîm'e: “*Nasıl buldun?*” dedi. İbrâhîm: “*Zamanla tecrübe kazanır ve heyecanı yatışırsa, tegannisinin güzelliği de artacaktır.*” dedi. el-Emîn, el-Fazl b. er-Rebî'ye: “‘*Arîb'i al ve efendisiyle pazarlık et.*” dedi, el-Fazl da böyle yaptı ancak 'Arîb'in efendisi pazarlığı abarttı ancak sonunda 'Arîb için yüz bin dirhemde orta yolu buldular.²³⁷⁶

Ancak el-Emîn'in işleri bozuldu, 'Arîb'le ilgilenemedi ve 'Arîb'in efendisine ücreti ödeyemeden [el-Emîn] öldürüldü. Sonrasında 'Arîb efendisinin yanına döndü ancak efendisinin yanından İbn Hâmid'e [Muhammed b. Hâmid el-Hakânî] kaçtı. 'Arîb, el-Me'mûn Bağdat'a gelene kadar İbn Hâmid'in yanında kalmaya devam etti. el-

²³⁷⁴ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 21/46.

²³⁷⁵ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 21/46.

²³⁷⁶ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 21/47-48.

Merâkibî, el-Me'mûn'a Muhammed b. Hâmid'i şikâyet etti. el-Me'mûn da İbn Hâmid'in getirilmesini emrederek ona 'Arîb'le ilgili durumu sordu, İbn Hâmid ise bunu reddetti.²³⁷⁷

el-Me'mûn, İbn Hâmid'e: *“Yalan söylüyorsun, bana seninle ilgili haber ulaştı.”* dedi ve sâhibü's-şurta'ya²³⁷⁸ İbn Hâmid'in emniyet merkezinde soyulmasını ve 'Arîb'i geri verene kadar kırbaçlanmasını emretti. Bunun haberi 'Arîb'e ulaşınca o bir bineğe binerek oraya geldi, İbn Hâmid kırbaçlanmak için soyulmuştu. 'Arîb yüzü açık bir şekilde feryat etti: *“Eğer ben köleysem beni satın, eğer ben hürsem bana bunu yapamazsınız.”* dedi. Bu durumu el-Me'mûn'a bildirdiler ve el-Me'mûn, 'Arîb'in kadı Kuteybe b. Ziyâd tarafından yargılanmasını emretti ve 'Arîb yargılandı. el-Merâkibî, 'Arîb'i istemek için kadıya geldi. Kadı, el-Merâkibî'den 'Arîb'in kendisine ait olduğuna dair delil istedi. el-Merâkibî de el-Me'mûn'a dönerek durumu şikâyet etti ve *“Benden şimdiye kadar hiç kimseden bir köle için talep edilmeyen bir şey talep edildi.”* dedi. Zübeyde bint Ca'fer²³⁷⁹ de el-Me'mûn'a gelerek şikâyetçi oldu ve: *“Oğlumun [el-Emîn'in] öldürülmesinden sonra başıma gelen en büyük felâket, el-Merâkibî'nin evime saldırması ve evimden 'Arîb'i almasıdır.”* dedi. el-Merâkibî: *“Ben kendi malımı aldım, çünkü onun bedeli bana ödenmedi.”* dedi. el-Me'mûn 'Arîb'in Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî'ye²³⁸⁰ verilmesini emretti. el-Me'mûn, onu [Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî'yi] doğudaki bir bölgeye kadı

²³⁷⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/48.

²³⁷⁸ Sâhibü's-Şurta: İslâm devletlerinde şehirlerde emniyet ve asayişî sağlamakla görevli teşkilâtın başkanı. Metin Yılmaz, “Şurta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010), 39/242.

²³⁷⁹ Gülgün Uyar, “Zübeyde bint Ca'fer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 44/517.

²³⁸⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî el-Eslemî el-Medenî (ö. 207/823): Megâzî müellifi, İslâm tarihçisi, muhaddis ve kadı. Mustafa Fayda, “Vâkîdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 42/471.

olarak görevlendirmişti. Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, ‘Arîb’i [başka bir kadı olan] Kuteybe b. Ziyâd’dan²³⁸¹ aldı²³⁸²

[C. V, s. 101]

ve yalın bir şekilde satılmasını emretti.²³⁸³ el-Me’mûn, ‘Arîb’i elli bin dirheme satın aldı. Onun ‘Arîb’i beş bin dirheme satın aldığı da söylenmiştir. [Sonrasında] el-Me’mûn Abdullah b. İsmâ’îl’i [el-Merâkibî’yi] çağırarak ona: “*Eğer bu miktardan daha fazlasına köle satın almayacağıma yemin etmemiş olsaydım sana daha fazla para verirdim. Ancak seni öyle bir işle görevlendireceğim ki o işte bundan [‘Arîb’in satışından] çok daha fazlasını kazanacaksın.*” dedi ve el-Merâkibî’ye bin dînâr değerinde iki tane kırmızı yakuttan yapılmış yüzük verdi ve ona değerli elbiseler giydirdi. el-Merâkibî: “*Ey müminlerin emîri bunlardan yaşayanlar faydalanır, ben ise hiç şüphesiz bir ölüyüm, çünkü bu câriye benim hayatımdı.*” dedi ve oradan ayrıldı, aklını kaybetti ve kırk gün sonra öldü.²³⁸⁴

el-Me’mûn, ‘Arîb’e son derece düşküncü ve ona muhabbet besliyordu. Öyle ki; el-Me’mûn’un günlerden bir gün ‘Arîb’in ayağını öptüğü²³⁸⁵ ve bunun etkisiyle ‘Arîb’in: “*Vallahi ey müminlerin emîri, Allah sizin mübârek ağızınızı onun üzerine koydurarak onu şereflendirmeseydi onu keserdim! Ancak Allah’a yemin ederim ki yaşadığım müddetçe*

²³⁸¹ Kuteybe b. Ziyâd el-Horasânî: İbrâhim b. el-Mehdî’nin, (halife Me’mûn’un yerine Bağdat’ta halîfe ilan edildiği) fitne döneminde Bağdat’ın doğu bölgesinde kadı olarak görevlendirilen, Ebû Hanîfe’nin yolunu benimsemiş fukahadan bir kimsedir, kavrayış ve ilim sahibidir. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/480.

²³⁸² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/48.

²³⁸³ Yani Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî bir kadı ve fakih olarak, ‘Arîb’in mûsikîşinaslığının gözard edilerek sıradan bir câriye gibi satılmasını emretti.

²³⁸⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/48.

²³⁸⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/48.

onu [ayağımı] yalnızca abdest almak ve temizlemek için ve sadece gül suyu ile yıkayacağım.” dediği ve ölene kadar da böyle yaptığı söylenmiştir.²³⁸⁶

Alî b. Yahyâ el-Müneccim şöyle anlatmıştır: “*el-Me’mûn öldüğünde ‘Arîb, onun mîrası içerisinde satılmıştı ve el-Me’mûn’un ‘Arîb haricinde hiçbir kölesi ve câriyesi satılmadı. ‘Arîb’i el-Mu’tasım yüz bine²³⁸⁷ satın aldı ve onu mevlâsıyken / kölesiyken azat etti.*”²³⁸⁸

‘Arîb’in, Muhammed el-Emîn öldüğünde, Huld Sarayı’ndan yola ip sarkıtarak Hâtim b. ‘Adî’ye kaçtığı da söylenmiştir.²³⁸⁹

İbrâhîm b. Rebâh şöyle anlatmıştır:

“Ben el-Me’mûn’un harcamaları[nı kayıt altına almak] için görevlendirilmiştim. İshâk b. İbrâhîm el-Mevsılî, ‘Arîb’i el-Me’mûn’a tanıttı. el-Me’mûn da İshâk’a ‘Arîb’i kendisi için satın almasını emretti. İshâk, ‘Arîb’i yüz bin dirheme satın aldı. el-Me’mûn bana bu paranın İshâk’a verilmesini ve yine İshâk’a yüz din dirhem daha vermemi emretti, ben de böyle yaptım. Ancak bu parayı dîvâna nasıl kaydedeceğimi bilemedim. Dîvâna ilk yüz bin dirhemi mücevher fiyatı için harcama, diğer yüz din dirhemi de mücevherin kuyumcusuna ve komisyoncuya verilen harcama olarak yazdım. el-Fazl b. Mervân, el-Me’mûn’a gelerek bu durumu [bu paraların mücevhere, kuyumcuya ve komisyoncuya verildiğini] gördü, onu ayıpladı ve bana da bu durumu sordu. Ben: “Evet, durum gördüğün gibi.” dedim. el-Fazl, el-Me’mûn’a bu durumu sordu: “Kuyumcuya ve

²³⁸⁶ ‘Arîb’in söylediği ifade edilen bu sözün Nüveyrî’den önce yazılmış -el-Eğânî dahil- herhangi bir kaynakta geçtiğini tespit edemedik.

²³⁸⁷ el-İsfahânî bu miktarın dirhem cinsinden olduğunu belirtmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/48.

²³⁸⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/48.

²³⁸⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/48.

komisyoncuya yüz bin dirhem verdin öyle mi, bu büyük bir palavra.” dedi. el-Me’mûn bunu reddederek²³⁹⁰

[C. V, s. 102]

beni çağırdı, ben de geldim ve bu paranın ‘Arîb’e ve İshâk’ın aracılık yapmasına verildiğini söyledim. Ayrıca: “*Hangisi daha doğru ey müminlerin emîri: Benim yaptığımı mı yoksa dîvânda kaydedildiği üzere paranın bir muganniyeye ve muganniyenin aracısına verildiği mi?*” dedim. el-Me’mûn güldü ve: “*Senin yaptığın daha doğru.*” dedi. Sonrasında el-Me’mûn el-Fazl b. Mervân’a: “*Ey nabatî,*²³⁹¹ bunun için kâtibime söz atma / çıkışma.” dedi.²³⁹²

Ebü’l-Ferec el-İsfahânî, “*Tuhefu’l-Vesâid fî Ahbâri’l-Velâ’id* [تحف الوسائد فى أخبار] [Câriyelerin Haberleri Hakkında Baş Ucu Kitabı] ismiyle tercüme edilen kitabında²³⁹³ ‘Arîb’le ilgili haberlere ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. Yine el-İsfahânî, el-Eğânî olarak tercüme edilen eserinde de ‘Arîb’le ilgili haberlerden az da olsa bahsetmiştir. O haberler içerisinde ‘Arîb’in; İbnu’l-Haşin olarak bilinen Muhammed b.

²³⁹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/49.

²³⁹¹ Nabatî: Yabancılarla (acem) birlikte oturmaları sebebiyle nesepleri karışmış ve dilleri bozulmuş Araplara verilen isimdir. İbn Abbas, Kureys’in aslında Nabatî bir kabile olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte “Nabatîler Araplar’ca hor görülür, Nabtî (Nabatî) sözü hakaret anlamı ifade eder” de denilmiştir. Ahmet Ağırakça, “Nabatîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/257-258.

²³⁹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/49.

²³⁹³ Ebü’l-Ferec el-İsfahânî’nin farklı konularda yaklaşık otuz civarında eser telif ettiği ancak bunlardan dördünün (*el-Eğânî*, *Meḳātîlū’l-Ṭâlibiyyîn*, *el-İmâ’ü’l-Şevâ’ir*, *Kitâbü Edebi’l-ğurebâ*) günümüze ulaştığı ifade edilmektedir. Hulusi Kılıç, “Ebü’l-Ferec el-İsfahânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/317-318. Nüveyrî’nin ifadelerinden el-İsfahânî’nin günümüze ulaşmayan eserlerinden birinin de “*Tuhefu’l-Vesâid fî Ahbâri’l-Velâ’id*” isimli eseri olduğu anlaşılmaktadır.

Hâmid’le, el-Me’mûn’la, hizmetkâr Sâlih el-Münzirî’yle, İbrâhîm b. el-Müdebbir’le ve diğerleriyle olan anekdotları yer almaktadır. Biz o haberlerden bir kısmını ortaya koyduk.

‘Arîb’in, Muhammed b. Hâmid’le ilgili haberlerine gelirsek; o, ‘Arîb’in aşık olduğu, hoşlandığı ve bir araya gelerek kendi canını tehlikeye attığı bir kişidir. İbn Abdûlmelik ed-Darîr’den²³⁹⁴ rivâyet edilene göre ‘Arîb, el-Me’mûn’un evinde kaldığı dönemde Muhammed b. Hâmid’le gizlice bir araya geldi. Zaman zaman bu buluşmaları devam etti ve sonunda ‘Arîb Muhammed’den hamile kalarak bir kız doğurdu. el-Me’mûn bu durumu haber alınca Muhammed’i ‘Arîb’le evlendirdi.²³⁹⁵

Muhammed b. Mûsâ şöyle söylemiştir:

“el-Me’mûn bir gün, aralarında Muhammed b. Hâmid’in de bulunduğu arkadaşlarıyla ve aralarında ‘Arîb’in de bulunduğu mugannîlerden bir toplulukla birlikte namaz vaktine kadar sabahladı. Muhammed b. Hâmid, ‘Arîb’e öpücükle işaret etti. ‘Arîb şu sözlerle başlayarak tegannî etti:²³⁹⁶

رَمَى ضَرْعَ نَابٍ فَاسْتَمَرَ بِطَعْنَةٍ ... كَحَاشِيَةِ الْبُرْدِ الْيَمَانِيِّ الْمُسْتَهْمِ

Göğse keskin bir mızrak sapladı ve açtığı yaranın tesirini Yemen örtüsünün kenar işlemlerini andırıyordu.²³⁹⁷

‘Arîb bu gınâsı ile Muhammed b. Hâmid’e cevap vermek ve ona: “Yaralandığımı / etkilendiğini [طعنة]” söylemek istedi. el-Me’mûn arkadaşlarına: “Hanginiz ‘Arîb’e öpücük attı? Vallahi bana doğruyu söylemezseniz boyunlarınızı vurdururum!” dedi ve Muhammed b. Hâmid: “Ey müminlerin emîri ben ona işaret ettim. Affetmek takvaya en

²³⁹⁴ el-İsfahânî bu nisbeyi “el-Basrî” şeklinde ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/49.

²³⁹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/49.

²³⁹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/51.

²³⁹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/51.

yakın olandır / yakışandır.” dedi. el-Me’mûn: “Seni affettim.” dedi. Muhammed b. Hâmid: “Ey müminlerin emîri bunu nasıl anladınız?” dedi. el-Me’mûn: “O savta başladı ancak²³⁹⁸

[C. V, s. 103]

manası için başını tegannî etmedi. Anladım ki o [‘Arîb] savta, kendisine verilen işaret sebebiyle başından başlamadı. Böyle bir ortamda da öpücükle îmâ etmekten başka bir işaret vermek mümkün değil. Böylece ‘Arîb’in kendisine böyle işaret veren kişiye “onun tesirinde kaldığı / ondan etkilendiği [طعنة]” şeklinde cevap vermek istediğini anladım.” dedi.²³⁹⁹

el-Me’mûn’un, bu olayla ilgili olarak Muhammed b. Hâmid hakkında: “O bizi deyyus yapmadan biz onu yapacağız.” dediği ve Muhammed’i ‘Arîb’le evlendirerek ona, kendisinin [el-Me’mûn’un] belirlediği vakitlerde ‘Arîb’i de meclise getirmesini şart koştuğu anlatılmıştır.²⁴⁰⁰

Hamdûn şöyle söylemiştir:

“Gök gürültülü ve şimşeklerin çıktığı bir gecede, Rûm beldesinde,²⁴⁰¹ akşam yemeğinden sonra el-Me’mûn’un meclisindeydim. el-Me’mûn bana: “Derhal gizlice

²³⁹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/51.

²³⁹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/51.

²⁴⁰⁰ Nüveyrî’nin bu aktarımı nereden yaptığını tespit edemedik ancak bu aktarım el-Eğânî’de geçmemektedir. Bu aktarımın Nüveyrî’nin, Ebû’l-Ferec el-İsfahânî’ye ait olduğunu belirttiği (en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 5/102.) *Tuhefu’l-Vesâid fî Ahbâri’l-Velâ’id* isimli günümüze ulaşmayan eserden yapılmış olması muhtemeldir.

²⁴⁰¹ Bilâdü’r-Rûm: Anadolu başta olmak üzere Bizans topraklarını anlatmak için kullanılan tâbir. Avcı, “Rum”, 35/222.

*Nûbe'deki*²⁴⁰² *Faras şehrine, Ebû İshâk'ın [yâni el-Mu'tasım'ın] ordusuna git ve ona şu mesajımı ulaştır.*” dedi. Ben de yola çıktım, yanımda [yolu] aydınlatacak bir şey mum / meşale yoktu ve bir bineğin toynak sesini işittim, bundan ürperdim ve sese doğru yaklaşmaya başladım. Bineğim o hayvana çarptı ve [o sırada] bir şimşek çaktı, ben de hayvana binen kişinin yüzünü gördüm, o ‘Arîb’di. Ona: “‘Arîb, sen misin?’” dedim. O: “Evet, peki sen Hamdûn musun?” dedi. Ben de: “Evet.” dedim ve sonrasında ona: “Bu vakitte nereden geliyorsun?” dedim. ‘Arîb: “Muhammed b. Hâmid’in yanında geliyorum.” dedi. Ben: “Ne yaptın onun yanında?” dedim. ‘Arîb: “Ey akılsız, ‘Arîb bu vakitte halifenin otağından çıkarak Muhammed b. Hâmid’in yanından geliyor ve geri halifenin otağına geri dönüyor ve sen ona: “Onun yanında ne yaptın?” diye soruyorsun. Onunla [Muhammed b. Hâmid’le] *terâvih namazı kıldım [mı diyeyim!] veya ona Kur’ân’dan birkaç cüz okudum* veyahut onunla *fıkıhtan bir konuyu çalıştım! [mı diyeyim!] Ey aptal, onunla konuştuk, tartıştık, barıştık, oynadık, içtik, tegannî ettik ve oradan ayrıldım.*” dedi. Hamdûn [kendi kendine]: “Beni utandırıp, kızdırdı ve öylece ayrıldık. Devam edip el-Me’mûn’un mesajını ulaştırdım. Sonrasında el-Me’mûn’a döndüm ve konuşmaya başladık, şiirler inşâd ettik. el-Me’mûn’a, ‘Arîb’le ilgili hadiseyi anlatmaya yeltendim ancak sonrasında [doğrudan söylemekten] korkup sustum ve [kendi kendime]: “Önce şiirle ima edeyim.” diye düşündüm ve şu sözleri inşâd ettim.”²⁴⁰³

ألا حىّ أطلالا لقاطعة الحبل ... ألوف تساوى صالح القوم بالزذل

Selam olsun [onun] bağı kopararak geride bıraktıklarına / harabelere ... Çok sevilen kişi / sevgili topluluğun iyileriyle kötülerini bir tutuyor.

فلو أنّ من أمسى بجانب تلعة ... الى جبل طى فساقتة النعل

²⁴⁰² Nûbe: Afrika’da büyük kısmı Sudan’da, küçük bir kısmı Mısır’da kalan bölge. Nebi Bozkurt, “Nûbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2007), 33/222.

²⁴⁰³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/57-58.

Şayet bir kimse iki Tay dağı ile alçaktaki yer arasında akşamlasaydı²⁴⁰⁴

[C. V, s. 104]

جلوس إلى أن يقصر الظلّ عندها ... لراحوا وكلّ القوم منها على وصل

Onun [sevgilinin] yanında gölge kısılcaya kadar oturanlar varacağı yere ulaşırdı.²⁴⁰⁵

el-Me'mûn bana: “*Sesini azalt ki ‘Arîb seni duyup, bizim onun hakkında konuştuğumuzu zannederek sinirlenmesin.*” dedi. Ben de ona söylemek istediklerimi tuttum / söylemedim, Allah bunu bana hayırlı kılsın.”²⁴⁰⁶

Muhammed b. ‘Îsâ el-Vâsikî şöyle söylemiştir:

“Muhammed b. Hâmid bir gece bana: “*Benim için kaldığın yerde / evde yer ayırmanı istiyorum, sana gelip sende kalmak istiyorum.*” dedi, ben de yer ayırdım ve bana geldi. Muhammed oturunca ‘Arîb de yanımıza geldi ve oturduk. Muhammed, ‘Arîb’i kınayıp / azarlayıp: “*Sen şöyle şöyle yaptın!*” dedi. ‘Arîb bana yönelerek: “*Ey Muhammed, sence şu an azarlamanın sırası mı!*” dedi ve sonrasında Muhammed b. Hâmid’e dönerek: “*Ey âciz! bizi içinde bulunduğumuz durumdan çek çıkar, şalvarımı boynuna dola, [ayaklarımdaki] iki halhalımı küpelerime yaklaştı, yarın olduğunda da azarlamanı kağıda yaz ki ben de sana benzeri şekilde özrümü yazayım, bu gereksiz işleri bırak. Şair ne demiş:*”²⁴⁰⁷

دعى عدّ الذنوب إذا التقينا ... تعالى لا نعدّ ولا تعدّ

²⁴⁰⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/58.

²⁴⁰⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/58.

²⁴⁰⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/58.

²⁴⁰⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/52.

Buluştüğümüzda kusurları saymayı bırak, gel, ne sen say ne de ben!

فأقسم لو هممت بمدّ شعري ... إلى باب الجحيم أقلت مدى

Vallahi saçımı cehennemin kapısına kadar uzatmamı isteseydin uzasın derdim.²⁴⁰⁸

Ahmed b. Hamdûn şöyle söylemiştir:

“‘Arîb’le Muhammed b. Hâmid arasında hoş olmayan bir durum meydana geldi ve neredeyse ayrılacak duruma geldiler. ‘Arîb’in kalbindeki sıkıntı Muhammed’in kalbindeki sıkıntıdan daha fazlaydı. ‘Arîb bir gün Muhammed’le karşılaştı ve ona: “*Kalbin nasıl ey Muhammed?*” dedi. Muhammed: “*En mutsuz halinde ve yaralı.*” dedi. ‘Arîb: “[Onun / ‘Arîb’in] yerine avunacak / teselli bulacak bir şey koy.” dedi. Muhammed: “O [‘Arîb] benim seçim yapabileceğim bir felâketim olsa dahi yine onu seçerdim.” dedi. ‘Arîb: “Uzadığı için sen yoruldun.” dedi. Muhammed: “Yok öyle bir şey! Onun zorluğuna sabredeceğim. Sen el-‘Abbâs b. el-Ahnef’in²⁴⁰⁹ sözünü duymadın mı?”²⁴¹⁰

تعب يطول مع الرجاء لذى الهوى ... خير له من راحة فى اليأس

Onun sevgisini uzun süre ümit ederek bitap duruma düşmek; rahat halde ye’s / ümitsizlik içinde kalmaktan daha hayırlıdır.

لولا كرامتكم لما عاتبتكم ... ولكنكم عندى كبعض الناس

Eğer değeriniz olmasaydı sizi kınamazdım ve siz de gözümde diğer sıradan insanlar gibi olurdunuz.”²⁴¹¹

²⁴⁰⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/52.

²⁴⁰⁹ Ebü'l-Fazl el-Abbâs b. el-Ahnef b. el-Esved el-Haneî el-Yemâmî (ö. 192/808): Hârûnürreşîd'in saray şairlerinden. Tülücü, “İbnü'l-Ahnef”, 20/481.

²⁴¹⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/59.

²⁴¹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/59.

dedi ve ‘Arîb’in gözlerinden yaşlar aktı. ‘Arîb Muhammed’den özür diledi, o da ‘Arîb’i affetti. Barışarak eski hallerine geri döndüler.²⁴¹²

[C. V, s. 105]

Ahmed b. Ca‘fer b. Hâmid şöyle anlatmıştır:

“Amcam Muhammed b. Hâmid vefat ettiğinde dedem, onun evine gitti ve ondan geriye kalanlara baktı, onları karıştırdı. [Dedem eşyalar arasında] zaman zaman ‘Arîb’in ona [Muhammed b. Hâmid’e] verdiği şeyler de çıkardı ve sonunda Muhammed’e ait mühürlü bir sandık çıktı. Dedem mühürü bozdu ve sandığı açtı, sandığın içinde ‘Arîb’in ona [Muhammed’e] verdiği bir kumaş parçası vardı. Dedem kumaş parçasını açtı ve tebessüm ederek onu okudu ve önüne koydu, sonrasında da bir ihtiyacı için kalktı. Ben de orada yazılanı okudum:²⁴¹³

ويلى عليك ومنكا! ... أوقعت فى الحق شكا

Yazıklar olsun sana senin gibi düşünene! Şüphe duyarak hakka girdin.

زعمت أنى خؤون ... جورا على وإفكا

Hain olduğumu iddia ettin... Bana haksızlık yaparak yalan isnad ettin.

إن كان ما قلت حقًا ... أو كنت أزمعت تركا

Eğer söylediklerin doğruysa ya da ayrılmaya niyetliysen

فأبدل الله ما بى ... من ذلة الحب نسكا

Allah bende olan aşk zilletini ibadete yönlendirsin.²⁴¹⁴

²⁴¹² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/59.

²⁴¹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/50.

²⁴¹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/50.

Bu şiir ‘Arîb’e aittir.²⁴¹⁵

‘Arîb’in el-Me’mûn’la, el-Me’mûn’un kardeşleri ve diğerleri ile ilgili haberlerine gelelim.

“Za’ferâne [Safran / “زعفرانة”]” olarak bilinen Sâlih b. Alî b. er-Raşîd şöyle söylemiştir:

“Dayım Ebû Alî ve el-Me’mûn bir savt / beste hakkında tartışılar. el-Me’mûn: “‘Arîb nerede?” dedi ve ‘Arîb hummalı / ateşi çıkmış bir haldeyken geldi. el-Me’mûn, ‘Arîb’e besteyi sordu. ‘Arîb: “*Sorunun cevabı savtın / bestenin içinde.*” dedi. el-Me’mûn: “*Savtı / besteyi tegannî et.*” dedi. ‘Arîb udu getirmek için geri döndü ancak el-Me’mûn: “*Udsuz tegannî et.*” dedi. ‘Arîb hummanın / yüksek ateşin etkisi nedeniyle duvara yaslanarak tegannî etti. O sırada bir akrep ona yaklaştı ve akrebin ‘Arîb’in elini iki ya da üç kez soktuğunu gördüm ancak ‘Arîb elini uzaklaştırmadı, savtı / besteyi bitirene kadar da susmadı. Sonrasında ise düştü ve bayıldı.²⁴¹⁶

Osmân b. el-‘Alâ’, babasının şöyle söylediğini aktarmıştır:

“el-Me’mûn, ‘Arîb’i azarladı ve ondan günlerce uzak durdu. Sonrasında ‘Arîb hastalandı ve el-Me’mûn ona dönerek: “*Ayrılığın tadını nasıl buldun?*” dedi. ‘Arîb: “*Ey müminlerin emîri, eğer terk edilmenin acısı olmasaydı,*²⁴¹⁷

[C. V, s. 106]

²⁴¹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/50.

²⁴¹⁶ el-İsfahânî bu anekdotu “*Arîb besteye kendisini öyle kaptırdı ki akrebin sokmasını dahi hissetmedi.*” Başlığı ile aktarmıştır. Ancak ‘Arîb’in, icrasının yarıda kalmaması/bozulmaması için bilinçli olarak böyle yapması da muhtemeldir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/55-56.

²⁴¹⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/57.

kavuşmanın tatlılığını bilemezdim. Öfkenin ilk anını yeren / kontrol altında tutan kimse sonunda hoşnutluğa erer.” dedi. el-Me’mûn oradan ayrılarak dostlarının yanına gitti ve onlara durumu anlattıktan sonra: “Bu söz, en-Nazzâm’ın²⁴¹⁸ sözlerinden bir söz olsaydı, daha fazlası / iyisi olamazdı!” dedi.²⁴¹⁹

Ahmed b. Ebi Du’âd:²⁴²⁰ “el-Me’mûn’la ‘Arîb arasında bir konuşma gerçekleşti ve el-Me’mûn ‘Arîb’e, onu kızdıracak bir şey söyledi. Bunun üzerine ‘Arîb ona günlerce küs kaldı. Ahmed b. Ebi Du’âd, el-Me’mûn’un huzuruna geldiğinde el-Me’mûn: “Ey Ahmed, aramızda hüküm ver [hangimiz haklı sen söyle].” dedi. ‘Arîb: “Benim, onun benim hakkımda hüküm vermesine de onun aramıza girmesine de ihtiyacım yok.” dedi ve şöyle inşad etti:²⁴²¹

ونخط الهجر بالوصال ولا ... يدخل في الصلح بيننا أحد

Ayrılıkla / küslükle kavuşmayı harmanladık ve aramıza barıştırmak için kimse girmesin.²⁴²²

‘Arîb, el-Me’mûn’u etkisi altına almış ve onun kalbini tümüyle ele geçirmişti. el-Me’mûn’un ‘Arîb’e olan aşkı onu, türlü aşırılıklara sürükledi. Daha önce ifade ettiğimiz gibi el-Me’mûn, ‘Arîb’in ayağını dahi öptü.

²⁴¹⁸ Ebû İshâk İbrâhîm b. Seyyâr b. Hânî’ en-Nazzâm (ö. 231/845): Basra Mu‘tezile ekolünün ileri gelen kelâmcılarından, Nazzâmiyye kolunun kurucusu. İlyas Çelebi, “Nazzâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/466.

²⁴¹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/57.

²⁴²⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Ebî Duâd Ferec b. Cerîr b. Mâlik el-İyâdî (ö. 240/854): Abbâsî Devleti’nde başkaldılık yapan ve mihne olayında etkili olan Mu‘tezilî âlim. Yavuz, “İbn Ebû Duâd”, 19/430.

²⁴²¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/57.

²⁴²² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/57.

‘Arîb, el-Me’mûn’un kardeşi Ebû ‘Îsâ b. er-Raşîd’den hoşlanıyordu. Onun [Ebû ‘Îsâ b. er-Raşîd’in] güzelliği ve güzel gınâsı / tegannîsi hakkında bir özdeyiş dahi söylenirdi. ‘Arîb, onun [Ebû ‘Îsâ b. er-Raşîd’in] haricinde Haşimoğulları’ndan olan halîfeler ve halîfe çocukları arasında kimseye aşık olmadığını iddia ederdi.²⁴²³

‘Arîb halifeler tarafından saygı görmeye, sevmeye ve takdir edilmeye devam etti ta ki el-Mu‘tasım ve el-Vâsık [bir nedenden ötürü] ‘Arîb’e kızarak onu uzaklaştırdılar. Bunun sebebi el-Mu‘tasım’ın Rûm beldesindeyken, ‘Arîb’in el-‘Abbâs b. el-Me’mûn’a gönderdiği ve içerisinde ‘Arîb’in şöyle söylediği mektubunu bulmasıydı: “Ben bu gece burada tek gözlü şeytanı öldürene kadar sen de o dinsizi öldür.” Yani el-Vâsık’ı öldür demek istiyor. el-Mu‘tasım Bağdat’ta, el-Vâsık’ı halifesi ilan etmişti.²⁴²⁴

Vallahi bu, insanın çocuklarından veya kardeşlerinden gelmesi halinde dahi tahammül gösteremeyeceği büyük bir sorundur, böyle bir durumda mugannîye bir câriyeye nasıl tahammül gösterilsin! Eğer ‘Arîb onların gözünde yüksek bir statüye ve büyük konuma sahip olmasaydı gizli niyetleri açığa çıkan böyle birisini bırakmazlar, ortadan kaldırırlardı.

‘Arîb, el-Vâsık’ın bestelediği [يصوغه] lahnlarla yarışır / rekabet ederdi. [el-Vâsık’ın beste yaptığı] bir şiiri kendisi de besteler, o şiirde bir lahn tegannî eder ve bestelediği lahn el-Vâsık’ın lahnından daha iyi olurdu.²⁴²⁵

[C. V, s. 107]

‘Arîb, hizmetkâr Sâlih b. el-Münzirî’ye aşık olmuş ve onunla gizlice evlenmişti. Anlatılana göre cariyelerden biri bir gün ‘Arîb’in yanına girdi. ‘Arîb: “Vay sana! Yaklaş

²⁴²³ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 21/51.

²⁴²⁴ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 21/55.

²⁴²⁵ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 21/54.

bana!” dedi ve cârîye yaklaştı. ‘Arîb: “Buradan öp beni, orada cennetin kokusunu bulacaksın.” dedi ve boynunun yan tarafını işaret etti. Cârîye böyle yaptı ve ‘Arîb’e: “Böyle olmasının sebebi nedir?” dedi. ‘Arîb: “Az önce Sâlih el-Münzirî buradan öptü.” dedi.²⁴²⁶

el-Mütevekkil onu [Sâlih el-Münzirî’yi] bir ihtiyaç için uzak bir yere göndermişti. ‘Arîb, Sâlih hakkında şöyle söyledi:²⁴²⁷

أما الحبيب فقد مضى ... بالرَّغْمِ مِنِّي لَا الرِّضَا

Sevgili, benim rızam olmadan, bana rağmen gitti.

أخطأت في تركي لمن ... لم ألق منه عوضا

Yerine geçecek birini bulamayacağım birini terk etmekle hata yaptım.²⁴²⁸

‘Arîb, İbrâhîm b. el-Müdebbir’i²⁴²⁹ de sevmiş. İbrâhîm de ‘Arîb’i sevmişti. ‘Arîb’in onunla birçok haberi / anekdotu ve hikâyesi vardır, aralarında karşılıklı şiirler ve nükteler yazmışlardır.

‘Arîb’in İbrâhîm’e yazdığı mektuplardan biri hakkında İbnu’l-Mu’tez’den rivâyet edildiğine göre o şöyle söylemiştir:

“‘Arîb, Ramazan ayında İbrâhîm’e, onun için dua ettiği şu mektubu yazdı: “İşitmem de, görmem de senin için feda olsun. Allah sana bu ayda bereket ve

²⁴²⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/51.

²⁴²⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/51.

²⁴²⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/51.

²⁴²⁹ İbrâhîm b. el-Müdebbir (ö. 279/892): Halîfe Mu’temid’in veziri. Ahmet Subhi Furat, “el-Kâmil’in İstanbul Kütüphanelerindeki Yazma Nüshaları”, *Şarkiyat Mecmuası* 8 (1998), 9.

bağışlanmayı nasip etsin, farz ve nafile ibadetlerinde sana yardım eylesin, bunun gibi nice senelere ulaştırsın, seni ve beni bu ayda feraha erdirdin.”²⁴³⁰

‘Arîb kendisine İbrâhîm[‘in işlediği bir kusur] hakkında ulaşan bir haber sonrası İbrâhîm’e yazdığı mektubunda şöyle söylemiştir: “Allah bize her daim bol nimetler bağışlasın. Dünden beni seni anıyorum, bazen överek, bazen eksiklerini söyleyerek, her yönünle seni hatırlıyorum. Şimdi suçlanmanı, dedikoducuların delillerini inkâr et ve onların yalanını ortaya çıkar. Bizim dünkü durumumuza gelirsek; senin iyi içkinden seni anarak kadeh kadeh içtik. [Böylelikle] Sana olan hesabımızı verdik, sen de bize hesabını ver ve dün seni ziyâret edip eğlendirenin kim olduğunu ve onun hakkındaki kıssayı / anlatılanı her neyse bize bildir, evirip çevirerek saçmalama, bizi seni ifşa etmek, seni ve durumunu araştırmak durumunda bırakma, doğru olanı söyle, doğruyu söyleyen kurtuluşa erer. Seni terbiye etmeye ihtiyaç duymuyorum çünkü sen terbiye edilmeyeyle güzelleşmezsin. Ben doğru olanı söylüyorum, bu durum sana”²⁴³¹

[C. V, s. 108]

soğuk algınlığından beter olan şiddetli tetanozu musallat eder. Sana sözümden ceza olarak bu yeter. Eğer [bu hatayı] tekrarlarsan bundan daha fazlasını duyacaksın. Vesselam.”²⁴³²

Abdullah [Ubeydullah] b. Yahyâ b. Hâkân²⁴³³ saf dışı bırakarak İbnu’l-Müdebbir’i [İbrâhîm’i] hapsettirdi.²⁴³⁴ ‘Arîb, İbnu’l-Müdebbir’e, onu özlediğine dair bir

²⁴³⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/389.

²⁴³¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/390.

²⁴³² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/390.

²⁴³³ Ebü’l-Hasen Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkân et-Türkî el-Bağdâdî (ö. 263/877): Abbâsî veziri. Mehmet Aykaç, “İbn Hâkân, Ebü’l-Hasan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 19/537.

²⁴³⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/378.

mektup yazdı ve ona olan özlemini, onun durumu için çaba harcadığını, halîfeye onun durumu için ricada bulunduğunu, halîfenin de ona istediğini vaat ettiğini söyledi. İbnu'l-Müdebber, 'Arîb'in mektubuna cevap verdi ve cevabının sonunda şöyle yazdı:²⁴³⁵

لعمرك ما صوت بديع لمعبد ... بأحسن عندي من كتاب عريب

Hayatın üzerine yemin ederim ki benim nazarımda Ma'bed'in, 'Arîb'in mektupları kadar harikulade bir savtı yoktur.²⁴³⁶

تأملت في أثنائه خط كاتب ... ورقة مشتاق ولفظ حبيب

Yazılan yazıya, özlemin zarıflığına ve hitabın sözlerine dikkatle baktım.

وراجعني من وصلها ما استقرّني ... وزهدني في وصل كلّ حبيب

Ona kavuşmak beni öyle etkiledi ki tüm sevdiğim şeylere ulaşmaktan vazgeçirdi

فصرت لها عبدا مقرا بملكها ... ومستمسكا من ودّها بنصيب

Ben de ona köle oldum, onun egemenliğini kabul ettim ve onun sevgisinden bir pay istedim.²⁴³⁷

Ebû Abdullah b. Hamdûn²⁴³⁸ şöyle söylemiştir:

²⁴³⁵ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 22/380.

²⁴³⁶ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 22/380.

²⁴³⁷ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 22/381.

²⁴³⁸ el-İsfahânî bu ismi "Abdullah b. Hamdûn" şeklinde aktarmıştır. *el-İsfahânî, el-Eğānî*, 22/392.

“Ben, İbrâhîm b. el-Müdebbir, İbn Meyyâde²⁴³⁹ ve el-Kâsım b. Zürrür,²⁴⁴⁰ sisli bir günde bir bahçede, damla damla çiseleyen yağmurda buluştuk, o gün en iyi ayş’ımız ve en güzel günümüzdeydik. Uzaktan bir yerden ‘Arîb’in geldiğini fark ettik. İbrahim aramızdan atladı ve onu karşılamak için çıplak ayakla dışarı çıktı. İbrâhîm ‘Arîb’i bineğinin yularını tutup getirdi ve ‘Arîb binekten inince İbrâhîm onun önündeki toprağı öptü. ‘Arîb, hoş görmediği bir şey nedeniyle İbrâhîm’e küsmüştü / onu terk etmişti. Bunun üzerine ‘Arîb gelip oturdu ve ona tebessüm ederek: “*Ben buraya geldim, sana değil.*” dedi. Bunun üzerine İbrâhîm özür diledi, biz de ona aracılık ettik ve ‘Arîb de razı oldu.²⁴⁴¹

‘Arîb o gün bizimle kaldı ve geceyi geçirdi. Ertesi gün olduğunda da yanımızda kaldı. İbrâhîm şöyle söyledi:²⁴⁴²

بأبي من حقّ الظنّ به ... وأتانا زائرا مبتدئا

Hakkındaki zannı / düşünceyi doğrulayarak aramıza ziyaretçi olarak gelene babam feda olsun.

كان كالغيث تراخي مدة ... وأتى بعد قنوط مرويا

²⁴³⁹ İbn Meyyâde (er-Ramâh b. Ebred el-Mürrî): Emevî ve Abbâsî dönemlerinin her ikisini de yaşamış, nekâiz türü hicvin en önemli temsilcilerinden olan, h. 149 / m. 721 yılında vefat eden şâir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2004, 5/105 (3. dipnot); İsmail Durmuş, “Hiciv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 17/448.

²⁴⁴⁰ el-Kâsım b. Zürrür/Zerzer (زرزر): Şair, mûsikîşinas/muganni. Şihâbüddîn (Ebü'l-Abbâs) Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebşâr fî Memâliki'l-Emşâr* (Abu Dabi: el-Mecmaü's-Sekafi, 2002), 10/436-438.

²⁴⁴¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/392.

²⁴⁴² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/392.

Uzun bir süre çekilen / yağmayan ve umutsuzluğun ardından gelip canlandıran /
susuzluğu gideren bir yağmur gibiydi.

طاب يومان لنا فى قربه ... بعد شهرين لهجر مضيا

Küslükten / ayrılıktan iki ay sonra onun yanında iki güzel gün geçirdik

فأقرّ الله عينى وشفى ... سقما كان لجسمى مبليا

Böylece Allah gözlerimi aydınlattı ve bedenimi zayıf düşüren hastalığa şifa ihsan etti.²⁴⁴³

[C. V, s. 109]

Yine İbrâhîm b. el-Müdebbir, ‘Arîb hakkında şöyle söylemiştir:

ألا يا عريب وقيت الردى ... وجنبك الله صرف الزّمن

Ey ‘Arîb, Allah seni felâketlerden muhafaza eylesin, seni zamanın akışından korusun.

فإنّك أصبحت زين النساء ... وواحدة النّاس فى كلّ فنّ

Sen kadınların en güzeli ve her sanatta ehil olan biricik kimse oldun.

فقربك يدنى لذىء الحياة ... وبعدك ينفى لذىء الوسن

Senin yakınlığın bizi hayatın lezzetlerine yaklaştırıyor, uzaklığın ise tatlı uykudan bile mahrum bırakıyor.

فنعم الأنيس ونعم الجليس ... ونعم السّمير ونعم السّكن

Ne güzel bir dost ne güzel bir muhabbet arkadaşı ne güzel bir yoldaş ne güzel bir eş.²⁴⁴⁴

²⁴⁴³ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 22/393.

²⁴⁴⁴ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 22/393.

Ayrıca İbrâhîm, ‘Arîb ile Bid‘a ve Tuhfe adındaki iki câriye hakkında da şöyle söylemiştir:

إِنَّ عَرِيًّا خَلَقْتَ وَحْدَهَا ... فِي كُلِّ مَا يَحْسَنُ مِنْ أَمْرِهَا

Muhakkak ki ‘Arîb sahip olduğu tüm güzelliklerde benzersiz olarak yaratıldı.

وَنِعْمَةً لِلَّهِ فِي خَلْقِهِ ... يَقْصُرُ الْعَالَمُ فِي شُكْرِهَا

O, Allah’ın yarattıkları arasında, dünyanın şükrünü eda edemediği bir lütfudur.

أَشْهَدُنِي جَارِيَتَاهَا عَلَى ... أَنَّهُمَا مُحَسِّنَتَا دَهْرَهَا

Onun [‘Arîb’in] iki câriyesi, ‘Arîb’in zamanında / yanında [dahi] kendilerinin iyi olduklarını bana gösterdiler.

فَبِدْعَةٍ تَبْدَعُ فِي شَجْوِهَا ... وَتَحْفَةٍ تَتَحَفُ فِي زَمْرِهَا

Bid‘a hüznü [şecvî]²⁴⁴⁵ nağmelerde benzersizdir, Tuhfe de nefesli sazıyla [zembr] ile icrâptığı ya²⁴⁴⁶] güzellikler sunar.

يَا رَبِّ أَمْتَعَهَا بِمَا خَوَّلْتَ ... وَامْدِدْ لَهَا يَا رَبِّ فِي عَمْرِهَا

Ey Rabbim ‘Arîb’i, ihsan ettiğin nimetlerden faydalandır ve onun ömrünü uzat.²⁴⁴⁷

Alî b. el-‘Abbâs b. Ebî Talha el-Kâtib şöyle söylemiştir:

“İbrâhîm b. el-Müdebbir’in yanındaydım, Bid‘a ve Tuhfe onu ziyâret ettiler. Onlar, ‘Arîb’den [getirdikleri] mektubu çıkardılar ve İbrâhîm orada şöyle yazıldığını okudu: “*Canım, işitmem, görmem sana feda olsun, bunlar senin için az bile. Bugün güzel bir günümüz oldu -Allah da senin ayş’ını / yaşamını güzel hale getirsin-, Gökyüzü berrak,*

²⁴⁴⁵ Şecvî (شجوى): Kindî ağlama, yas, hüzn ve kederli nağmeler için bu terimi kullanır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 205.

²⁴⁴⁶ Zembr (زمر): Nefesli çalgı. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 246.

²⁴⁴⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/393.

*hava yumuşak ve güzelliği tamamlanmış, tıpkı senin nazikliğın, hoş sohbetin ve güzel haberlerin gibi. Bunlar senden hiç kaybolmasın. [Ancak] onun [bu güzel günün] güzelliğinden ve iyiliğinden bize ne bir neşe ne de bir keyif denk geldi. Ancak bunu anlatarak senin için arzu ettiğim mutluluğın bozmak istemiyorum. Seni eğlendirmeleri ve mutlu olman için sana Bid'a ve Tuhfe'yi gönderdim. Allah seni mutlu eylesin, beni de seninle mutlu eylesin!"*²⁴⁴⁸

İbrâhîm de mektup yazarak 'Arîb'e şöyle cevap verdi:

كيف السرور وأنت نازحة ... عني! وكيف يسوغ لي الطرب

Sen uzaktayken nasıl mutlu olabilir ve bu durumda nasıl eğlenebilirim!

إن غبت غاب العيش وانقطعت ... أسبابه وألخت الكرب

Sen olmazsan hayat / ayş da kaybolur, sebepler ortadan kalkar, kederler üst üste gelir.²⁴⁴⁹

[C. V, s. 110]

'Arîb'in gelmesi uzun sürmedi. İbrâhîm aceleyle, çıplak ayak onu karşılamaya çıktı ve 'Arîb'i meclisin ortasına getirdi. Öyle ki 'Arîb'in bineğı oradaki halıyı ve üzerindekileri çiğnedi. İbrâhîm 'Arîb'i indirerek onu meclise oturttu ve kendisi de onun önüne oturarak 'Arîb'e şöyle söyledi:²⁴⁵⁰

ألا ربّ يوم قصر الله طوله ... بقرب عريب، حبّذا هو من قرب

Öyle bir gün vardır ki Allah, 'Arîb'in yakınlığıyla o günün uzunluğunu kısaltır. O ne güzel yakınlıktır.

²⁴⁴⁸ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 22/394.

²⁴⁴⁹ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 22/395.

²⁴⁵⁰ el-İsfahânî, el-Eğāmî, 22/395.

بها تحسن الدنيا وينعم عيشها ... وتجتمع السّراء للعين والقلب

Onunla dünya güzelleşir, hayat / ayş daha zevkli hale gelir, gözü'n ve gön'lün mutlulukları bir araya gelir.²⁴⁵¹

İbrâhîm b. el-Yezîdî şöyle söylemiştir:

“Rûm diyârında el-Me'mûn'la birlikteydim. Karanlık, bulutlu ve rüzgârlı bir kış gecesinde bir çadırın yanından yürüyorken, bir şimşek çaktı ve çadırın içinde 'Arîb göründü. 'Arîb: “*İbrâhîm b. el-Yezîdî! Sen misin?*” dedi. Ben de: “*Evet, buyur!*” dedim. 'Arîb: “*Bu şimşekle ilgili güzel beyitler söyleyen de onda tegannî etsem.*” dedi. Ben de şöyle söyledim:²⁴⁵²

ماذا بقلبي من أليم الخفق ... إذا رأيت لمعان البرق

Nedir şimşek çakmasını gördüğümde kalbimi bu kadar acıyla çarpıtan?

من قبل الأردنّ أو دمشق ... لأن من أهوى بذاك الأفق

[Bunun sebebi] Şimşeg'in Ürdün tarafından ya da Şam tarafından ufka düşmesi midir?

فارقته وهو أعزّ الخلق ... على والزور خلاف الحقّ

O bana insanların en sevgilisiyken ondan ayrıldım [çünkü] yalan hakikatin zıddıdır.

ذاك الذى بملك منى رقى ... ولست أبغى ما حبيت عتقى

Benim kölesi olduğum kişi o'dur ve ben yaşadığım sürece özgürleşmeyi arzulamam.²⁴⁵³

²⁴⁵¹ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 22/395.

²⁴⁵² el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 22/382.

²⁴⁵³ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 22/382.

[Şiirin ardından] ‘Arîb öyle bir nefes aldı ki kemerini koparacak zannettim ve ona: “Vay sana! Bu iç çekmek kim için?” dedim. ‘Arîb güldü ve: “Memleket [hasreti] için.” dedi. Ben: “Mümkün değil! Bunun hepsi memleket için olamaz.” dedim. ‘Arîb: “Şuna bak sen! Sen beni kıskırtabileceğini mi sanıyorsun! Vallahi otuzdan fazla reisin / toplumun önde gelenlerinden kişilerin olduğu bir mecliste dalıp giden / şüphe uyandıran bir bakış atmıştım, vallahi o vakit onların hiçbirisi o bakışın kim için olduğunu anlayamadı.” dedi.²⁴⁵⁴

[C. V, s. 111]

Ebû'l-‘Ubeys b. Hamdûn şöyle söylemiştir:

“‘Arîb câriyelerinden birine kızmıştı. Ben de ona gelerek o câriyeyi affetmesini istedim. ‘Arîb -o câriyenin kusurlarını sayarken- şöyle söyledi: “*Ey Ebû'l-‘Abbâs, eğer benim gençlik günlerimdeki aşırılığımı, arsız yüzümü ve büyük işlere [günahlara] atılmadaki cüretimi görmek istersen bu câriyeye bak ve onun haberlerini öğren.*” dedi.²⁴⁵⁵

‘Arîb’e gençlik döneminde bir at takdim edilmiş, o da ata eyersiz binmişti.²⁴⁵⁶

Ebû'l-‘Abbâs b. el-Furât şöyle söylemiştir:

“‘Arîb’in câriyesi Bid‘a bana şöyle söyledi: “*‘Arîb başında bir kumaş bulundurur ve onu başına altmış miskal²⁴⁵⁷ misk ve anberle [güzel kokularla] dolardı. Başını*

²⁴⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/382.

²⁴⁵⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/55.

²⁴⁵⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/55.

²⁴⁵⁷ Miskal: Eski bir ağırlık ölçüsü ve para birimi. Cengiz Kallek, “Miskal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 30/182.

cumadan cumaya yıkar, başını yıkadığında o kumaşı da yenilerdi, câriyeler başının yıkanma suyunu paylaşırlardı.”²⁴⁵⁸

Alî b. el-Müneccim²⁴⁵⁹ şöyle söylemiştir:

“Bir gün ‘Arîb’in yanına selam vererek girdim, oturduğum sırada gökyüzünden bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başladı. ‘Arîb: “*Bugün yanımda kal ki ben ve câriyelerim sana tegannî edelim, dostlarından da sevdiğin kişilere haber gönder [onlar da gelsin].*” dedi, ben de bineğimin geri götürülmesini emrettim ve oturduk, sohbet ettik. ‘Arîb bana geçen gün halifenin meclisinde olanları, bize kimin tegannî ettiğini, gınâlardan hangisini beğendiğimizi sordu. Ben de ‘Arîb’e, halifenin [beğendiği] savtın, Benân’ın bestelediği Mâhûrî²⁴⁶⁰ [ماخوري] bir lahn / beste olduğunu söyledim. ‘Arîb: “*Nedir o?*” dedi. Ben de:²⁴⁶¹

تجافى ثم تنطبق ... جفون حشوها الأرق

²⁴⁵⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/56.

²⁴⁵⁹ Ali b. Yahyâ el-Müneccim’in farklı ilimlerdeki bilgi birikimi sayesinde Me’mun, Mu’tasım, Mütevekkil gibi halifelerin yakın çevresinde yer aldığı, önemli görevlerde bulunduğu ifade edilmiş ayrıca onun halifelerin önde gelen nedimlerinden/sohbet arkadaşlarından biri olduğu, onların meclislerinde yer aldığı aktarılmıştır. Ahmed Şevkî Abdüsselâm Dayf, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî* (Mısır: Dârü’l-Maârif, 1995), 4/377.

²⁴⁶⁰ Mâhûrî (ماخوري) îkâdaki bazı darpların vurulmamasıdır. Çoğunlukla îkâdaki asıl tekli vuruşların kaldırılmasıyla yumuşak vuruşlarla hızlandırılarak yapılır. Mâhûrînin sakîl-i sâni-i muhaffef olarak bilindiği de söylenmiştir. Öncel, *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib’in Kemâlü Edebi’l-Ğinâ Adlı Eseri*, 81. Aynı kelime yerine kullanıldığını tahmin ettiğimiz ve tek fark olarak “خ” harfi yerine “و” harfi kullanılarak yazılan Mâhûrî (ماهوري) kelimesi hakkında ise “1. IX ve X. yüzyıllarda kullanılmış bir usûl kalıbıdır. 2. Îkâ’da tek sakîl yerine birden fazla hafif darb kullanılmasıdır.” şeklinde açıklama yapılmıştır. Tıraşçı, *Türk Müsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 120.

²⁴⁶¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/56.

Kaçırarak uykusuzlukla kapadı göz kapaklarını

وذى كلف بكى جز عا ... وسفر القوم منطلق

Aşık korkuyla ağladı topluluk ayrılırken.

به قلق يملله ... وكان وما به قلق

Onu huzursuz eden bir sıkıntısı var oysa eskiden onun bir sıkıntısı yoktu.

جوانحه على خطر ... بنار الشوق تحترق

Gönlü özlem ateşiyle yanıp tutuşuyor.²⁴⁶²

‘Arîb, Benân’a bir elçi gönderdi ve Benân geldi, yağmur onu ıslatmıştı. ‘Arîb değerli bir elbise giydirilmesini emretti ve Benân’a elbise giydirildi, yemek ikram edildi, o da yedi. Benân oturdu ve bizimle birlikte içti. ‘Arîb Benân’a, besteyi sordu ve Benân ona tegannî etti. [Sonrasında] ‘Arîb eline divit ve kağıdı alarak [şu sözleri] yazdı:²⁴⁶³

[C. V, s. 112]

أجاب الوابل الغدق ... وصاح النرجس الغرق

Sağanak yağış davet buyurdu ve boğulan nergis haykırdı.

وقد غنى بنان لنا: ... جفون حشوها الأرق

Benan bize “*Uykusuzlukla kapanan gözleri*” tegannî etti.

فهاك الكأس مترعة ... كأن ختامها حدق

Dolu kadehi al, sanki son kez onu görür gibi.²⁴⁶⁴

²⁴⁶² el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 21/56.

²⁴⁶³ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 21/56.

²⁴⁶⁴ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 21/56.

[Ali b. Yahyâ:] “*Günün geri kalanında da sadece bu beyitlere içtik.*” dedi.²⁴⁶⁵

‘Arîb’le ilgili çok sayıda haber / hikâye vardır. Abdullah b. el-Mu‘tez²⁴⁶⁶ bunları Dîvân’ında ortaya koymuştur. ‘Arîb’le ilgili haberleri yeterince aktardık, bundan daha fazla da kısaltamazdık. Yüce Allah en iyi bilendir.

1.2.7.1.6.18. Mahbûbe [محبوبة] Hakkında Bahsedilenler

Ebû’l-Ferec şöyle söylemiştir:

“Mahbûbe, Basra müvelledelerinden biri olup şair ve kıvrak zekalı, zarif bir kimsedir. Neredeyse Yemenli Fazl el-Şâire²⁴⁶⁷ dahi onu geçememiştir. Ayrıca o Fazl’dan daha güzel ve daha terbiyelidir. Mahbûbe mükemmel olmasa da tegannî etmiştir.”²⁴⁶⁸

Alî b. el-Cehm²⁴⁶⁹ şöyle söylemiştir:

²⁴⁶⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/56.

²⁴⁶⁶ Ebû’l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed el-Mu‘tezz-Billâh b. Ca‘fer el-Mütevekkil-Alellah el-Abbâsî (ö. 296/908): Abbâsî halifesi, edip, münekkit ve şair. İsmail Durmuş, “İbnü’l-Mu‘tez”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 21/143.

²⁴⁶⁷ Fazl el-Şâire: Mütevekkil’in cariyesidir, şairdir, Yemen müvelledelerinden biridir, kendi zamanında kadınlar arasında en fasih konuşan ve en iyi şairdir. Ebû Abdillâh Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir el-Kütübî, *Fevâtü’l-Vefeyât*, thk. İhsan Abbas (Beyrût: Dâru Sâdır, 1974), 3/185.

²⁴⁶⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/408.

²⁴⁶⁹ Alî b. el-Cehm (ö. 249 / 823): Benû Sâme kabilesinden olup, künyesi Ebû Hasan’dır. Aslen Horasanlı olan şair, Merv’e yerleşen Arap bir aileden gelmektedir. Abbasilerin ikinci döneminde didaktik şiiri temsil eden şair ve ediplerin başında gelmektedir. Kadri Yıldırım, “Didaktik Şiirin Abbasiler Döneminde Ortaya Çıkışı ve Gelişimi Üzerine Bir İnceleme”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (01 Ocak 2009), 192.

“Mahbûbe, Abdullah b. Tâhir’e²⁴⁷⁰ aitti²⁴⁷¹ ve o, Mahbûbe’yi içerisinde bulunduğu dört yüz kişilik câriye topluluğu ile birlikte el-Mütevekkil’e hediye etti. Mahbûbe; yetenekli, güzel, zarif, terbiyeli, güzel bir muganniye idi ve el-Mütevekkil gözdesi haline geldi. el-Mütevekkil içmek için oturduğunda / meclis kurduğunda, Mahbûbe’yi sırtının arkasındaki perdenin arkasına oturtuyordu, böylece başını [perdeden] uzattığında onu görebiliyor ve her fırsatta böyle yapıyordu.”²⁴⁷²

Alî b. Yahyâ el-Müneccim şöyle söylemiştir:

“Ali b. el-Cehm, el-Mütevekkil’e çok yakınlık kurmuştu. el-Mütevekkil, ondan mahremi ve halvetleri dahil hiçbir sırrı gizlemezdi. Bir gün el-Mütevekkil, Alî b. el-Cehm’e: “Çirkin bir kadının yanına girdim ve yanağına miskle [güzel kokulu bir madde ile] *ismimi yazdığını* gördüm. Vallahi ben o kadının yanağının beyazlığındaki miskin siyahlığından daha güzel bir şey görmedim. Bunun hakkında bir şey [şiiir] söyle.” dedi. O sırada Mahbûbe perdenin arkasında hazır vaziyette bekliyordu. Alî b. el-Cehm divit istedi. Alî b. el-Cehm, divit getirilinceye kadar düşünmeye başlamıştı ki Mahbûbe ilham ile, irticâlen şöyle söyledi.”²⁴⁷³

[C. V, s. 113]

وكاتبة في الخدّ بالمسك جعفرًا ... بنفسى مخطّ المسك من حيث أنّرا

Yanağına misk ile Ca‘fer [el-Mütevekkil] yazmış, kurban olayım miskin yazılarak iz bıraktığı yere.

²⁴⁷⁰ Ebû’l-Abbâs Abdullâh b. Tâhir b. el-Hüseyn (ö. 230/844): Abbâsîler devrinin önemli devlet adamı ve kumandanlarından. Yıldız, “Abdullah b. Tâhir”, 1/137.

²⁴⁷¹ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 22/408.

²⁴⁷² el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 22/409-410.

²⁴⁷³ el-İsfahânî, *el-Eğānî*, 22/408.

لئن كتبت في الخدّ سطرًا بكفّها ... لقد أودعت قلبي من الحبّ أسطرًا

Eliyle yanağına bir satır yazdı ancak sevgi dolu birçok satırı gönlüme bıraktı.

فيامن لمملوك لملك يمينه ... مطيع له فيما أسرّ وأظهرًا

Ey kölesi, kendi isteğiyle kendisine gizli ve aşıkara itaat eden!

ويا من هواها في السريرة جعفر ... سقى الله من سقيا ثناياك جعفرًا

Ve ey Cafer'in gönlünde sevdiği kimse, Allah gönlünü Cafer'e kandırsın.²⁴⁷⁴

Alî b. el-Cehm susup kaldı ve bir harf bile söyleyemedi. el-Mütevekkil beyitlerin 'Arîb'e gönderilmesini ve 'Arîb'e de onda [o beyitlerde] tegannî etmesini / beste yapmasını emretti. Alî b. el-Cehm: *"Vallahi hayret içerisinde kaldım ve kafam karıştı, vallahi buna bir harf bile söylemeye güç yetiremedim."* dedi.²⁴⁷⁵

Yine Alî b. Yahyâ el-Müneccim şöyle söylemiştir:

"Bir gün el-Mütevekkil Mahbûbe'ye kızdı ve ona küserek / ondan ayrı durarak câriyelerinin onunla konuşmasını yasakladı. Sonrasında nefsi el-Mütevekkil'i Mahbûbe'ye çekti ve tekrardan yakınlık kurmayı istedi ancak kibri buna engel oldu ve bundan kaçındı. Mahbûbe de el-Mütevekkil nezdinde konumundan dolayı naz yaparak ona yanaşmadı.

Alî b. Yahyâ el-Müneccim: "Bir gün erkenden el-Mütevekkil'in yanına geldim, bana: *"Ey Alî, dün gece rüyamda Mahbûbe ile barıştığımı gördüm."* dedi. Ben: *"Ey müminlerin emiri Allah gözünüzü aydın eylesin, sizi hayır üzere uyutsun ve mutluluk üzere uyandırsın! Bu barışın uyanık haldeyken de olmasını temenni ediyorum."* dedim. el-Mütevekkil ve ben konuşurken bir hizmetçi geldi ve el-Mütevekkil'e gizlice bir şey

²⁴⁷⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/408.

²⁴⁷⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/408.

söyledi. el-Mütevekkil bana: “*Onun bana ne söylediğini biliyor musun?*” dedi. Ben: “*Hayır.*” dedim. el-Mütevekkil: “*Bana az önce Mahbûbe’nin yanından geçtiğini ve Mahbûbe’nin kendi odasında tegannî ettiğini söyledi. Bu garip değil mi? Ben ona kızgınım ve o bu durumda gayet rahat. Benimle barışmaya çalışmıyor, gönül almayıp odasında tegannî ediyor. Kalk gidelim odasında ne tegannî ediyormuş dinleyelim.*” dedi ve sonrasında kalktı, ben de onu takip ettim ve Mahbûbe’nin odasına kadar gittik. Mahbûbe [şu sözleri] tegannî ediyordu:²⁴⁷⁶

أدور فى القصر لا أرى أحدا ... أشكو إليه ولا يكلمنى

Sarayda dolaşıyorum ancak yakınacağım ve konuşabileceğim kimseyi göremiyorum

حتى كأتى أتيت معصية ... ليست لها توبة تخلصنى

Sanki beni hiçbir tövbenin kurtaramayacağı bir günah işlemişim gibi.

فهل لنا شافع إلى ملك ... قد زارنى فى الكرى وصالحنى

Beni uykuda ziyaret edip benimle barışan melik’e / sultana benim için şefaâtçi olacak biri var mıdır?

حتى إذا ما الصَّبَّاح لاح لنا ... عاد إلى هجره فصارمنى

Sabah olunca yine küslüğe devam etti ve benden uzak durdu.²⁴⁷⁷

[C. V, s. 114]

el-Mütevekkil hayrete düştü. Mahbûbe el-Mütevekkil’in geldiğini anladı ve hizmetçilerine çıkmalarını emretti, biz de kenara çekildik. Mahbûbe el-Mütevekkil’in yanına geldi ve el-Mütevekkil’i rüyasında gördüğünü ve uyandığında bu beyitleri

²⁴⁷⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/410.

²⁴⁷⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/410.

söylediğini ve bunlarda tegannî ettiğini söyledi. el-Mütevekkil de aynı şekilde kendi rüyasını ona anlattı ve barıştılar.²⁴⁷⁸

el-Mütevekkil öldürüldüğünde Mahbûbe dışındaki tüm câriyeleri onu unuttular / teselli buldular. Ancak Mahbûbe ölünceye kadar üzülmeye devam ederek her türlü lezzetten geri durdu. Onun el-Mütevekkil hakkında birçok mersiyesi [مراث=mersiyeler'i] vardır.²⁴⁷⁹

Ebû'l-Ferec şöyle anlatmıştır:

“Vasîf,²⁴⁸⁰ el-Mütevekkil'in öldürülmesinden sonra bir gün Mahbûbe ve câriyeleri getirtti. Geldiklerinde üzerlerinde renkli yaldızlı elbiseler, takılar vardı, süslenmişler ve kokular sürmüşlerdi. Mahbûbe ise el-Mütevekkil'e üzülmeye sebebiyle üzerinde beyaz, gösterişli olmayan bir elbise ile geldi. Câriyeler hep birlikte tegannî edip içtiler. Vasîf de coştı ve içti. Sonrasında Vasîf: “*Ey Mahbûbe, tegannî et.*” dedi. Mahbûbe udu aldı ve ağlayarak [şu sözleri] tegannî etti:²⁴⁸¹

أَيَّ عَيْشٍ يَطِيبُ لِي ... لَا أَرَى فِيهِ جَعْفَرًا

İçinde Ca'fer'i [el-Mütevekkil'i] göremediğim bir hayat benim için nasıl iyi olsun!

مَلِكًا قَدْ رَأَيْتُهُ عَيٍّ ... نِي قَتِيلًا مَعْفَرًا

O gözlerimle öldürülüşünü ve şerefının lekelendiğini gördüğüm melikti.

²⁴⁷⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/410.

²⁴⁷⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/410.

²⁴⁸⁰ Vasîf et-Türkî: Mu'tasım, Vasık, Mütevekkil dönemlerinde Abbasi Devleti hizmetinde bulunan Türk komutan. Hakan Kılıç, *Kuruluşundan Sâmerrâ Dönemi Sonuna Kadar Abbasi Devletinde Türk Komutanlar* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 42.

²⁴⁸¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/409.

من كان ذا هيا ... م وحزن فقد برا

Derde ve hüznə sahip olan herkes sonunda ondan kurtulur.

غير محبوبة التي ... لو ترى الموت يشتري

Ancak bu Mahbûbe için geçerli değil ki o ölümün satıldığını görse

لاشترته بملكها ... كلّ هذا لتقبرا

Bütün parasıyla -birlikte gömülebilmeleri- için ölümü satın alırdı.

إنّ موت الكئيب أص ... لح من أن يعمرأ

Kederli olanın yaşamasındansa ölmesi daha iyidir²⁴⁸²

Bunun üzerine Vasîf öfkелendi ve onun öldürölmesini emretti. Boğa, Vasîf'den Mahbûbe'yi bağışlanmasını istedi o da Mahbûbe'yi Boğâ'ya hediye etti. Boğâ Mahbûbe'yi azat etti ve nereye isterse oraya gitmesini söyledi. Mahbûbe Bağdat'taki Samarra şehrine gitti ve kalan ömründe adı sanı unutuldu, kimse ona ilgi göstermedi. Yüce Allah ona rahmet eylesin.²⁴⁸³

1.2.7.1.6.19. 'Ubeyde et-Tanbûriyye [عبيدة الطنبورية] Hakkında Bahsedilenler

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî şöyle söylemiştir:

“‘Ubeyde et-Tanbûriyye sanatta / mûsikîde [الصناعة] ve edebiyatta iyi olan önde gelen kimselerdendi. Bu durumu İshâk b. İbrâhîm el-Mevsîlî de tasdik etmiştir ki onun tasdiki²⁴⁸⁴

²⁴⁸² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/409.

²⁴⁸³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/409.

²⁴⁸⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/411.

‘Ubeyde için yeterlidir. Ebû Haşîşe²⁴⁸⁵ de ‘Ubeyde’yi methetmiş ve onun üstünlüğünü ve üstatlığını kabul etmiştir.²⁴⁸⁶

‘Ubeyde insanların en güzel yüzlülerinden ve en güzel seslilerindendi. ‘Ubeyde de aşktan uzak kalamamıştı. Dünya üzerinde tanburdaki sanatı / ustalığı bakımından ondan daha büyük bir kadın bilinmemektedir. Onun harika sanatı / besteleri vardı. Onlardan biri er-Remel²⁴⁸⁷ kalıbındadır [فمنها فى الرمل]:²⁴⁸⁸

كن لى شفيعا إلیکا ... إن خفّ ذاك علیکا

Şefaâtçim ol, eğer sana kolaysa

وأعفنى من سؤالى ... سواك ما فى یدیکا

Elinde olanlar [senden istediklerim] dışındaki isteklerimi bağışla

یا من أعزّ وأهوى ... مالى أهون لیدیکا

Ey sevgili ve en sevilen, niçin senin gözünde bu kadar değersizim?²⁴⁸⁹

[Yine Ebû'l-Ferec şöyle söylemiştir:]

²⁴⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. “Ebû Haşîşe (أبو حشيشة) Hakkında Bahsedilenler” başlığı. en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/35.

²⁴⁸⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/411.

²⁴⁸⁷ Remel (رمل): İslam dünyasında ilk olarak İbn Muhriz (ö. 715) tarafından kullanılan bir usûl kalıbıdır. Peş peşe gelen sesli bir dördlük ve iki sekizlik ile bir sekizlik es'ten meydana gelir. 5/8'lik bir ritim kalıbını karşılar. Tıraşcı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 181.

²⁴⁸⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/411.

²⁴⁸⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/411.

Bir gün ‘Ubeyde et-Tanbûrî, ‘Ali b. el-Heysem el-Yezîdî’nin davetiyle onun yanına geldi. ‘Ali b. el-Heysem’in davet ettiği ‘Amr b. Mes‘ade²⁴⁹⁰ ve Hârûn b. Ahmed b. Hişâm da gelmişti. ‘Ali b. el-Heysem [zaman zaman kendisini davet edip yakınlık gösteren]²⁴⁹¹ İshâk b. İbrâhîm el-Mevsilî ile karşılaştı ve İshâk’a onların durumunu [yani Ubeyde’yi tegannî etmesi için davet ettiğini ve misafirlerinin olduğunu]²⁴⁹² bildirdi. İshâk ona şöyle söyledi: “Ben de ‘Ubeyde’yi dinlemek isterim ancak ‘Ubeyde eğer beni tanırsa ve benim onun önünde tegannî etmemi isterseniz heyecanlanır ve bir şey yapamaz [güzel tegannî edemez]. [Bu sebeple] ‘Ubeyde’yi kendi haline bırakın.” dedi. Onlar da İshâk’ı onayladılar. İshâk içeri girdi ve İshâk’ın gelişini ‘Ubeyde’den gizlediler, ‘Ubeyde İshâk’ı tanımadı. İçki sunuldu, ‘Ubeyde de kendisinin bir lahnını / bestesini tegannî etti:²⁴⁹³

قريب غير مقرب ... ومؤلف كمجتنب

Yakın gibi görünüp yaklaşmayan, dost gibi görünür uzak duran.

له ودّى ولى منه ... دواعى الهم والكرب

Benden ona sevgim, ondan ise bana kaygı ve kederlerimin sebepleri var.

أواصله على سبب ... ويهجرنى بلا سبب

Ben ona bir sebep bulup kavuşmaya çalışıyorum o ise beni sebepsiz yere terk ediyor.

²⁴⁹⁰ Abbâsî halifesi el-Me’mûn’un veziridir. İyi bir kâtiptir, etkili, öz ve güzel konuşmada üslup sahibidir. Milâdi 832 senesinde vefat etmiştir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2004, 5/111 (7. dipnot).

²⁴⁹¹ Köşeli parantez içerisinde yer alan ek bilgi anekdotun anlaşılabilmesi için el-İsfahânî’nin metninden aktarılmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/411.

²⁴⁹² Köşeli parantez içerisinde yer alan ek bilgi anekdotun anlaşılabilmesi için el-İsfahânî’nin metninden aktarılmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/411.

²⁴⁹³ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/411.

ويظلمنى على ثقة ... بأنّ إليه منقلبى

Ve ona döneceğine güvenerek bana zulmediyor.²⁴⁹⁴

İshâk coştı ve yarım kadeh içti. Sonrasında ‘Ubeyde tegannî etti ve İshâk yine içti ve on yarım kadehe kadar içmeye devam etti.

Alî b. el-Heysen: “Biz de İshâk’la birlikte içtik ve İshâk namaz için kalktı. Hârûn, ‘Ubeyde’ye: “*Vay sana ey ‘Ubeyde! Ölsek haberin olmayacak!*” dedi. ‘Ubeyde: “*Neden [böyle söylüyorsun?]*” dedi. Hârûn: “*Gınânı / tegannîni kimin beğendiğini ve onun üzerine içtiğini biliyor musun?*” dedi. ‘Ubeyde: “*Hayır vallahi bilmiyorum.*” dedi. Hârûn: “*İshâk b. İbrâhîm,*²⁴⁹⁵

[C. V, s. 116]

[ancak] onu tanıdığını belli etme.” dedi. İshâk geri geldiğinde ‘Ubeyde tegannî etmeye başladı ancak İshâk’ın heybeti karşısında tutulup karıştırdı ve bariz bir hata yaptı. İshâk: “‘Ubeyde’ye benim kim olduğumu mu söylediniz?” dedi. Ben: “Evet, Hârûn ona söyledi.” dedim. İshâk: “*Kalkıp gidelim çünkü artık bu gece sizin işretinizde [eğlence meclisinizde] ne bana ne de size bir fayda kalmadı.*” dedi ve kalkıp ayrıldı.²⁴⁹⁶

Ebû’l-‘Abbâs’ın gulâmı [hizmetçisi] Mülâhız [ملاحظ] şöyle söylemiştir:

“Tanbûrîler, Ebû’l-‘Abbâs b. er-Raşîd’in²⁴⁹⁷ yanında toplanmışlardı ve onların aralarında el-Mesdûd [المسدود] ve ‘Ubeyde de vardı. Oradakiler el-Mesdûd’a: “*Tegannî*

²⁴⁹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/412.

²⁴⁹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/412.

²⁴⁹⁶ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/412.

²⁴⁹⁷ Ebû Ca’fer (Ebû’l-‘Abbâs) Abdullâh el-Me’mûn b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdillâh el-Mansûr el-Abbâsî (ö. 218/833); Abbâsî halifesi (813-833). Nahide Bozkurt, “Me’mûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2004), 29/101.

et.” dediler. el-Mesdûd: “*Hayır vallahi, ‘Ubeyde’nin önüne geçemem, üstat o’dur.*” dedi ve ‘Ubeyde tegannî edinceye kadar o tegannî etmedi.”²⁴⁹⁸

Muhammed b. Abdullah b. Mâlik el-Huzâ‘î:

“İshâk’ın: “*Tanburda ‘Ubeyde’nin aşılması / geçilmesi imkansızdır.*” dediğini duydum.” demiştir.²⁴⁹⁹

Bu bölümde imkanımız ölçüsünde, gınâ ile [tegannî etmeyle] meşhur olanların ve kaynakların haberlerinden [onlarla ilgili anekdotlardan] aktarabildiklerimiz bunlardır. Bu anlattıklarımız Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin -Yüce Allah ona rahmet eylesin-, “el-Eğânî” olarak tercüme edilen kitabında ifade ettiği haberlerin bir özetidir. Biz onların [Ebû'l-Ferec'in ifade ettiği isimlerin] hepsini ifade etme gereği duymadık, bunun aksine onların birçoğunu ve gınâda en meşhur olanlarını zikrettik. Onların haberlerinden de yeterli ölçüde bahsettik. Şimdi farklı bir konuya geçelim.

[C. V, s. 117]

İkinci Fennin / Üçüncü Kısımının / Yedinci Babı: Mugannîlerin [Mûsikîşinasların] İhtiyaç Duydukları ve Bilmeleri Gereken Şeyler, Gınâ Hakkında Söylenilenler ve Mugannîyelerin [Kadın Mûsikîşinasların] Nasıl Nitelendikleri ile Müzik / Eğlence Âletlerinin [آلات الطرب] Nitelikleri Hakkındadır

²⁴⁹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/412.

²⁴⁹⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/414.

1.2.8. Mugannîlerin İhtiyaç Duydukları ve Bilmeleri Gereken Şeyler İle Gınâ ve Kadın Mûsikîşinaslar Hakkında Söylenen Güzel Şiirler

Mâlik b. Ebi's-Semh²⁵⁰⁰ şöyle söylemiştir:

“İbn Ebî İsrâ'îl'e mugannîlerin doğru ve eksiksiz olanının durumunu sordum. O: *“O kişi ki nağmelere / elhâna doymuştur ve nefisleri doldurur, ölçüleri dengeli / doğru şekilde verir [يعدل الأوزان], kelimelerin değerini / tesirini artırır, doğru / uygun olanı bilir, i'râbı yerine getirir / uygular, uzun nağmelerin hakkını tam verir, kısa nağmelerin kesilmesini / bölünmesini iyi yapar [يحسن مقاطع النغم القصار], 'îkâ / usûl cinslerini / türlerini hatasız uygular [يصيب أجناس الإيقاع], vurgu yerlerini öne çıkarır [يختلس مواضع النبرات], nakaratlara eksiksiz uyar [يستوفى ما يشاكلها من النقرات].”* dedi. Bu söylenileni Ma'bed'e söyledim, Ma'bed İbn Ebî İsrâ'îl'in söylediğini beğendi ve: *“Bu konuda bundan daha fazlası söylenemez.”* dedi. Bu söz İbn Süreyc'den de rivâyet edilmiştir.²⁵⁰¹

İbrâhîm el-Mevsîlî şöyle söylemiştir: *“Gınâ üç çeşittir: İlki eğlendirip coşturarak harekete geçiren ve hafifleten; ikincisi hüzünlendiren ve hassaslaştıran, üçüncüsü ise hikmetli [ifadeler içeren] ve ustaca ortaya konulmuş olan gınâdır.”* O [İbrâhîm el-Mevsîlî]: *“Bunların hepsi İbn Süreyc'in gınâsında toplanmıştır.”* demiştir.²⁵⁰²

²⁵⁰⁰ Ebü'l-Velîd Mâlik b. Câbir b. Sa'lebe et-Tâî (ö. 140/757 [?]): Medineli mugannî. Günel, “Mâlik b. Ebü's-Semh”, 27/506.

²⁵⁰¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1/252.

²⁵⁰² el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1/234.

Ebû Osmân en-Nâcim²⁵⁰³ şöyle söylemiştir: “İyi bir hançerenin ses kısıklığı, tembel [canlılığını kaybeden / uyuklayan] göz kapağı hastalığına benzer.” demiştir.²⁵⁰⁴

Gınâ hakkında ve kaynakların nitelikleri hakkında söylenenler:

Anlatılana göre muhaddislerden biri Horasan’da Farsça bir gınâ işitti, [gınânın sözlerinin Farsça olması nedeniyle] bir şey anlayamadı ancak ona olan özlemini, onun etkisini ve güzelliğini fark etti bu durum için şöyle söyledi -ki bu sözlerin [şiiirin] Ebû Temmâm’a²⁵⁰⁵ ait olduğu söylenmiştir.²⁵⁰⁶

[C. V, s. 118]

حمدتك ليلة شرفت وطابت ... أقام سهادها ومضى كراها

Teşrif edip güzelleştirdiğin bu gece için sana teşekkür ederim, o gecenin uykusuzluğu kaldı ancak o gece ile sıkıntılar gitti.

سمعت بها غناء كان أولى بأن يقتاد نفسى من عنها

O gecede öyle bir gınâ dinledim ki o, ruhumun sıkıntılarından kurtulmasından daha iyiydi.

ومسمعة يحار السمع فيها ... ولم تصممه، لا يصمم صداها

²⁵⁰³ Ebû ‘Osmân Sa’d b. el-Hüseyn b. Şeddâd es-Sem’î (ö. 314/926): en-Nâcim lakabıyla bilinir, meşhur şair ve ediblerdendir. Hicivleriyle tanınan şâir İbnu’r-Rûmî’nin (ö.283/896) yakın dostlarından olup onun şiirlerini nakletmiştir. Hayreddin Ziriklî, *el-A’lâm* (Beyrût: Dâru’l-‘İlmi lil-Melayîn, 2002), 3/84.

²⁵⁰⁴ Ebû’l-Meâlî Bahâüddîn Kâfi’l-küfât Muhammed b. el-Hasen İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü’l-Ḥamdûniyye* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1996), 9/18.

²⁵⁰⁵ Ebû Temmâm Habîb b. Eys b. Hâris et-Tâî (ö. 231/846): el-Ḥamâse adlı eseriyle tanınan Arap şairi. Hüseyin Elmalı, “Ebû Temmâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/241.

²⁵⁰⁶ Ebû’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *el-Kâmil fi’l-Edeb*, thk. Muhammed Ebû’l-Fazl İbrâhîm (Kâhire: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, 1997), 3/94.

Onu işiten kulağı hayret içerisinde bırakır ancak ne o ne de onun yankısı onu sağır etmez.

مرت أوتارها فشفت وشاقت ... فلو يسطيع حاسدها فداها

Telleri çaldı, hem şifa verdi hem yaralar açtı, onu kıskanan kimse yapabilse onu öldürürdü.

ولم أفهم معانيها ولكن ... ورت كبدى فلم أجهل شجاها

O gınânın manasını anlayamadım ancak ciğerim yandı, onun etkisinden berî kalamadım.

فكنت كأننى أعمى معننى ... بحب الغانيات وما راها

Sanki muganniyeleri görmeden onların aşkından yorgun düşen bir kör olmuştum.²⁵⁰⁷

Küşâcim²⁵⁰⁸ mugannînin boğazındaki ses kısıklığı / boğukluğu hakkında şöyle söylemiştir:²⁵⁰⁹

أشتهى فى الغناء بحة حلق ... ناعم الصوت متعب مكودود

Gınâda çalışmaktan yorgun düşmüş, pürüzsüz / naif sesli kısık / boğuk bir hançere istiyorum.

كأنين المحب أضعفه الشو ... ق فضاهى به أنين العود

Özlemde zayıflamış bir aşığın iniltisi gibi ve buna eşlik eden inleyen bir ud gibi.

لا أحب الأوتار تعلو كما لا ... أشتهى الضرب لازما للعود

²⁵⁰⁷ el-Müberra, *el-Kâmil fî 'l-Edeb*, 3/94.

²⁵⁰⁸ Ebû'l-Feth (Ebû Nasr) Mahmûd b. el-Hüseyn b. es-Sindî b. Şâhek (ö. 360/971 [?]): Şair ve edip. Mehmet Sami Benli, "Küşâcim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2002), 26/579.

²⁵⁰⁹ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh el-Askerî, *Dîvânü 'l-Me 'ânî* (Beyrût: Dârü'l-Cîl, ts.), 1/320.

Uda sürekli [mızrap] vurulmasından hoşlanmadığım gibi tellerin yüksek sesle icrâ edilmesinden de hoşlanmıyorum.²⁵¹⁰

وأحبّ المجنّبات كحبيّ ... للمبادى موصولة بالتشديد

Mücennepleri²⁵¹¹ severim tıpkı neşîdle bağlanmış şekildeki girişleri sevdiğim gibi.

كهبوب الصّبّا توسطّ حالا ... بين حالين شدّة وركود

Sanki saba esintisi gibi, şiddetli ve durgunluk arasında [bir icrâ severim].²⁵¹²

en-Nâcim²⁵¹³ şöyle söylemiştir:

شدو ألدّ من ابتدا ... ء العين فى إغفائها

Şarkı söylemek / terennüm etmek, gözün uykuya dalmaya başlamasından daha lezzetlidir.

أحلى وأشهى من منى ... نفس وصدق رجائها

²⁵¹⁰ el-Askerî, *Dîvânü 'l-Me'ânî*, 1/320.

²⁵¹¹ Burada kullanılan “Mücennepler” kelimesi ile farklı anlamların kastedilmesi mümkündür. İlk ihtimale göre “mücennepe” kelimesi önceki beyitte geçen “Udun icra edilmesi sırasında sürekli mızrap vurulmasından hoşlanmam” ifadesine uygun olarak “sakınmak” manasında kullanılmış olabilir. Buna göre “Uda mızrap vururken sakınarak vurulmasından ve az sayıda mızrap vuruşundan hoşlanılması” kastedilmiş olabilir. Bir diğer ihtimale göre ise “mücennepler” kelimesi ile o dönemde kullanılmakta olan farklı makamlardan oluşan bir grup kastedilmiş olabilir. Nitekim Mücennebü’r-Remel, Mücennebü’z-Zeyl ve Mücennebü’z-Zil adında farklı makam isimlerinin var olduğu ifade edilmiştir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 144.

²⁵¹² el-Askerî, *Dîvânü 'l-Me'ânî*, 1/321.

²⁵¹³ Ebû ‘Osmân Sa’d b. el-Hüseyn b. Şeddâd es-Sem‘î (ö. 314/926): en-Nâcim lakabıyla bilinir, meşhur şair ve ediblerdendir. Hicivleriyle tanınan şâir İbnu’r-Rûmî’nin (ö.283/896) yakın dostlarından olup onun şiirlerini nakletmiştir. Zirikî, *el-A ‘lâm*, 3/84.

Nefsin arzularından ve iç temennilerinden daha tatlı ve lezzetlidir.²⁵¹⁴

Muhammed b. Beşîr²⁵¹⁵ de şöyle söylemiştir:

وصوت لبنى الأحرا ... ر أهل السيرة الحسنی

Özgür insanların ve güzel ahlaklı topluluğun sesi.

شج يستغرق الأوتا ... ر حتى كَلَّها تفنى

Hüzün telleri kapladı ve hepsi onda yok oldu.

فما أدرى اليد اليسرى ... به أشقى أم اليمنى؟

Sol eli mi sağ eli mi daha perişan ediyor bilmiyorum.²⁵¹⁶

[C. V, s. 119]

وقلنا لمغنيه ... وقد غنى على المثنى

Muganniye'ye söyledik ve onu ikinci kez tegannî etti.

ألا يا ليت هذا الصو ... ت حتى الصبح لا يفنى

Keşke bu savt sabaha kadar bitmeseydi

فقد أيقظت اللذا ... ت عينا لم تزل وسنى

Lezzetler, uykusundan uyanmayan gözleri uyandırdı.²⁵¹⁷

²⁵¹⁴ el-Askerî, *Dîvânü 'l-Me'ânî*, 1/325.

²⁵¹⁵ Muhammed b. Beşîr el-Hâricî: Emevî dönemi şâiri olup Medîne'de yaşamıştır. Khallaf Mahmoud Abdelsamie Senada, *Muhammed b. Beşîr el-Hâricî'nin Şiirinin Üslup* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 36.

²⁵¹⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ es-Sûlî, *Aḥbâru Ebî Temmâm*, thk. Halîl Mahmûd 'Asâkir - Nezirü'l-İslâm el-Hindî (Beyrût: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîd, 1980), 215.

²⁵¹⁷ Bu üç beyit es-Sûlî'nin eserinde yer almamaktadır. es-Sûlî, *Aḥbâru Ebî Temmâm*, 215.

وما أفهم ما يعنى ... مغنيّه إذا غنى

Muganniye tegannî ettiğinde [Farsça olduğu için] ne dediğini anlayamıyorum

ولكنى من حبنى ... له أستحسن المعنى

Ancak onu sevdiğim için manası da hoştur [diye düşünüyorum]²⁵¹⁸

es-Se‘âlebî²⁵¹⁹ de şöyle söylemiştir:²⁵²⁰

غناؤك يهزم جيش الكروب ... وعيناك للناس عذر الذنوب

Tegannî etmen sıkıntılarının ordusunu yener ve gözlerin insanlar için günahların bahanesidir.

فويل القلوب إذا ما رنوت ... وإما شدوت فويل الجيوب

Baktığın kalplere yazık olur, terennüm ettiklerinin ceplerine yazık olur.²⁵²¹

Yine es-Se‘âlebî şöyle söylemiştir:

وسائلة تسائل عنك قلنا ... لها فى وصفك العجب العجيبا

Senin hakkında sorana senin harika olduğunu söyledik.

رنا ظيبا وغنى عندليبنا ... ولاح شقائقنا ومشى قضيبا

Ceylan bakışlı, bülbül ötüşlü, şakayık çiçeği gibi parlak ve fidan yürüyüşlü.²⁵²²

²⁵¹⁸ es-Sûlî, *Aḥbâru Ebî Temmâm*, 215.

²⁵¹⁹ Ebû Mansûr Abdûlmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Seâlibî (ö. 429/1038): Arap dili ve edebiyatı âlimi, şair. Tevfik Rüştü Topuzoğlu, “Seâlibî, Ebû Mansûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2009), 36/236.

²⁵²⁰ Ebû Mansûr Abdûlmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Seâlibî, *Dîvânu’s-Se‘âlibî*, thk. Mahmûd Abdullah el-Câdir (Bağdat: Dâru’l-Âfâki’l-‘Arabiyye, 1990), 30.

²⁵²¹ es-Seâlibî, *Dîvânu’s-Se‘âlibî*, 30.

²⁵²² es-Seâlibî, *Dîvânu’s-Se‘âlibî*, 20.

‘Ukkâşe²⁵²³ ise bir kayneyi şöyle vasfetmiştir:

عَنَّا طَرَفَتْ قَدْ فَضَّةً مِنْ ... بَنَانِهَا كَأَنَّ جَارِيَةَ كَفَّ مِنْ

Câriyenin avucundan parmak uçlarına kadar sanki gümüşlendi ve göz alıcıydı.

حَسَابَا الشَّمَالِ يَدَهَا عَلَى تَلْقَى ... بِهِ نَطَقَتْ إِذَا يَمْنَاهَا وَكَأَنَّ

Sanki sağ elini konuşturduğunda sol eli ona hesap veriyordu.²⁵²⁴

İbnü’r-Rûmî²⁵²⁵ şöyle söylemiştir:²⁵²⁶

حَوَانِي بَنِيهَا عَلَى عَاطِفَاتٍ ... أُمّهَاتِ كَأَنَّهَا وَقِيَانِ

Kayneler sanki anneler gibi, yavrularına karşı şefkatliler.

لِبَانِ ذَاتٍ وَلِسْنِ مَرْضَعَاتٍ ... جَنِينَا حَمْلُنَ وَمَا مَطْفَلَاتٍ

Onlar cenîn taşımadılar ancak çocukları var, onlar sütanneler ancak sütleri yok.

وَكِرَانٍ وَمِزْهَرٍ عَوْدَ بَيْنٍ ... شَتَّى بِأَسْمَاءٍ يَدْعَى طِفْلَ كَلِّ

Her çocuk; Ud, Mizher ve Kirân²⁵²⁷ gibi farklı isimlerle çağırılıyor.

التَّرْجَمَانُ عَنِ الْغَنَى بَادِي وَهُوَ ... عَنْهُ تَتَرَجَّمُ دَهْرُهَا أُمّه

²⁵²³ Ukkâşe b. Abdüssamed el-‘Ammî: Basra ehliindendir, Abbâsi devrinin az şiir söyleyen şairlerindendir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/179; M. Faruk Toprak, “Klasik Arapça’da Kullanılan Bellibaşlı Dua, Beddua ve Temenniler”, *EKEV Akademi Dergisi* II/2 (2000), 128.

²⁵²⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/181.

²⁵²⁵ Ebü’l-Hasen Alî b. el-Abbâs b. Cüreyc el-Bağdâdî (ö. 283/896): Hicivleriyle tanınan Arap şairi. Ali Toksarı, “İbnü’r-Rûmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 21/349.

²⁵²⁶ Ebü İshâk İbrâhîm b. Alî el-Husrî, *Zehrü’l-Âdâb ve Şemerü’l-Elbâb* (Beyrût: Dâru’l-Ciyl, ts.), 3/665.

²⁵²⁷ Metinde adı “كران” “Kirân” şeklinde geçen bu çalgının asıl adının “Zikrân” (ذکران) olduğu ifade edilmektedir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 5/119 (1. dipnot).

[Her çocuğun yani çalgının] Annesi [yani icrâcısı] ondan konuşuyor ve gınâ tercüman olmadan parlıyor.²⁵²⁸

[C. V, s. 120]

Yine İbnü'r-Rûmî şöyle söylemiştir:

دمعه سبقت شكوى رقة ... مسموعها رنة كأنما

Sanki onun hüzünlü sesi, gözyaşlarından önce gelen bir yakarışın işitilmesi gibiydi.²⁵²⁹

شمعه إلى الشمس تحوج هل ... زامر إلى تحتج فلم غنت

Zâmir'e²⁵³⁰ ihtiyaç duymadan tegannî etti, hiç güneş muma ihtiyaç duyar mı?²⁵³¹

خلعه حسنهما فألبستها ... الصّحى لشمس غنت كأنما

Sanki sabah güneşine şarkı söylüyormuş gibiydi ve ona, güzellik elbisesini giydirdi.²⁵³²

en-Nâcim şöyle söylemiştir:

والفرح باللهو وثقنا إلا ... ومزهرها عاتب صدحت ما

²⁵²⁸ el-Husrî, *Zehrü'l-Âdâb ve Şemerü'l-Elbâb*, 3/665.

²⁵²⁹ el-Husrî, *Zehrü'l-Âdâb ve Şemerü'l-Elbâb*, 1/302.

²⁵³⁰ Ney, kaval ve düdük gibi nefesli çalgıları icra eden kişi. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 245. Bir soliste, icrası sırasında bir çalgının eşlik etmesi okuyucu için büyük bir kolaylık sağlayabilir. Beyitte geçen “Bir zâmir’e ihtiyaç duymadan tegannî etti” ifadesinden de bu sonucun çıkarılması mümkündür. Beyitin devamında geçen “Hiç güneş muma ihtiyaç duyar mı?” ifadesinden ise; bir yol gösterici olarak ifade edilebilecek olan “çalgı eşliği”ne iyi bir okuyucunun ihtiyacının olmadığı sonucu çıkarılabilir.

²⁵³¹ el-Husrî, *Zehrü'l-Âdâb ve Şemerü'l-Elbâb*, 1/301.

²⁵³² el-Husrî, *Zehrü'l-Âdâb ve Şemerü'l-Elbâb*, 1/302.

‘Âtib²⁵³³ ve mizheri ne zaman tegannî etse, biz kendimizi eğlenceye ve şenliğe kaptırırdık.²⁵³⁴

والترح السقام طول أضناه ... جسد فى كالبرء غناء لها

Onun gınâsı / tegannîsi, uzun süre hastalıktan ve yorgunluktan yıpranmış bedene şifadır.

القدح على ساجد إبريقنا ... صدحت ما فى الزاح تعبدها

Şarap ona tapıyor ve o tegannî ettiğinde sürahimiz kadehe secde ediyor.²⁵³⁵

Yine en-Nâcim şöyle söylemiştir:

ما تغنت إلا تكشف هم ... عن فؤاد وأقشعت أحزان

Ne zaman tegannî etse kalpten kederi kaldırır hüznleri yok ederdi.

تفضل المسمعين طيبا وحسنا ... مثل ما يفضل السماع العيان

Dinleyicilerin gözlerine bahşettiği gibi kulaklarına da iyilik ve güzellik bahşederdi.²⁵³⁶

Ebû ‘Ubâde el-Buhtürî²⁵³⁷ şöyle söylemiştir:

وأشارت على الغناء بالحا ... ظ مراض من النصابى، صحاح

²⁵³³ ‘Atib’in, Ebû Yahyâ b. Tarhân’ın kaynesi olduğu ifade edilmektedir. Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Seâlibî, *Lübâbü’l-Âdâb*, thk. Ahmed Hasan Besec (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1997), 194.

²⁵³⁴ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü’l-Ḥamdûniyye*, 9/19.

²⁵³⁵ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü’l-Ḥamdûniyye*, 9/20.

²⁵³⁶ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü’l-Ḥamdûniyye*, 9/20.

²⁵³⁷ Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî (ö. 284/897): el-Ḥamâse adlı eseriyle tanınan Arap şairi.

Zülfikar Tüccar, “Buhtürî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 6/381.

Aşktan hasta ancak sağlıklı baygın bakışlarla gınâya [başlaması için] işaret etti.

فطربنا لهنّ قبل المثنائى ... وسكرنا لهنّ قبل الراح

Biz ikinci kez tekrar edilmeden onlarla coştuk ve şaraptan önce onlarla sarhoş olduk.²⁵³⁸

Küşâcîm²⁵³⁹ olarak bilinen Ebü'l-Feth Mahmûd şöyle söylemiştir:

أفدى التى أهدت لنا ... شمس الضحى والليل حالك

Bize sabahın güneşini ve gecenin karanlığını bahşedene kurban olayım.

مملوكة جلت فلي ... س تقى بقيمتها الممالك

Değeri krallıklarla karşılaştırılamayacak kadar görkemli bir mülk.

عرضت فأعطت عودها ... ضربا يعرض للمهالك

Ortaya çıktı ve uduna onları helâk edecek bir mızrap vurdu

وتبعثها فتصرّفت ... بالضرب فى كلّ المسالك

Onu takip ettim, mızrap vuruşunu her yönden yapıyordu.

ويئست من إدراكها ... فجعلت صوتى عند ذلك

Bunu çözebilmekten ümidi kestim ve onun yanında sesimi yükselterek:

قصرت يدى عنك الغدا ... ة، فكيف لى بيد تنالك

²⁵³⁸ Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ el-Âmidî, *Kitâbü'l-Muvâzene Beyne't-Ṭâ'îyyeyn*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr - Abdullâh el-Muhârib (Dâru'l-Me'ârif-Dâru'l-Hancî, 1994), 2/97.

²⁵³⁹ Ebü'l-Feth (Ebû Nasr) Mahmûd b. el-Hüseyn b. es-Sindî b. Şâhek (ö. 360/971 [?]): Şair ve edip. Benli, "Küşâcîm", 26/579.

Elim seninle baş edemedi, benim elim sana nasıl ulaşsın!²⁵⁴⁰

[C. V, s. 121]

Yine Küşâcım şöyle söylemiştir:

بدت فى نسوة مثل ال ... مها أدمجن إدماجا

Ceylanlar gibi bir araya gelmiş kadınlar ortaya çıktı.²⁵⁴¹

يجاذبن من الأردا ... ف كئبانا وأمواجا

Kum tepeleri ve dalgalar gibi salınıyorlardı.

ديباجا الديباج فى ر ... الأُبصا من وبسترن

Ve ipek kumaşlar içerisinde gözlerden saklanıyorlardı.

وقضبانا من الفضن ... ة قد أثمرت العاجا

Gümüşten fidanlar meyve vermişti.

وقد لاثت من الكور ... على مفرقها تاجا

Ve başlarının üzerindeki taç parlıyordu.

فلما طفن بالمجل ... س أفرادا وأزواجا

Mecliste birer ikişer dolaşırlarken...

تجاوبن فغئين ... لك أرمالا وأهزاجا

Sana karşılıklı remeller ve hezecler tegannî ettiler.

وحرّكن من الأوتا ... ر إمساكا وإدماجا

²⁵⁴⁰ Ebü'l-Feth (Ebû Nasr) Mahmûd b. el-Hüseyn Küşâcım, *Dîvânu Küşâcım*, thk. 'Abdulvâhid Şa'îlân (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1997), 309.

²⁵⁴¹ Küşâcım, *Dîvânu Küşâcım*, 66.

Telleri [telli algıları] durdurup kaynaştırarak harekete geçirdiler / çaldılar.

فلا لوم على قلب ... لك إن هيج فاهتاجا

Kalbin heyecanlanırsa buna bir kınama yoktur.²⁵⁴²

Alî b. ‘Abdurrahman b. Yûnus el-Müneccim²⁵⁴³ kadın ûdîler [عَوَادَة] hakkında şöyle söylemiştir:

غنت فأخفت صوتها فى عودها ... فكأنما الصوتان صوت العود

Tegannî etti ve sesini uduyla gizledi... Sanki iki ses de udun sesiydi

غيداء تأمر عودها فيطيعها ... أبدا ويتبعها اتّباع وود

Güzel kız uduna emrediyor, o da bu emre seerek uyuyor.

أندى من التّوار صباحا صوتها ... وأرقّ من نشر التّنا المعهود

Sesi sabahın parıltısından daha güzel ve söz konusu övgülerden daha zarif.

فكأنما الصوتان حين تمازجا ... ماء الغمامة وابنة العنقود

Sanki iki ses birbirine karıştığında yağmur suyu ile üzümün kızı [şarap] gibiler.²⁵⁴⁴

Ebû ‘Avn el-Kâtib şöyle söylemiştir:

تشدو فيرقص بالرعو ... س لها ويزمر بالكئوس

O [kadın] şarkı söylüyor ve başlar onunla raks ediyor kaseler alınıyor.²⁵⁴⁵

²⁵⁴² Küşâcım, *Dîvânu Küşâcım*, 67.

²⁵⁴³ Ebû’l-Hasen Alî b. Abdırrahmân b. Ahmed b. Yûnus es-Sadeff (ö. 399/1009): Astronomi âlimi ve matematikçi. Muammer Dizer, “İbn Yûnus, Ebû’l-Hasan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 20/450.

²⁵⁴⁴ el-Husrî, *Zehrü ’l-Âdâb ve Şemerü ’l-Elbâb*, 3/667.

²⁵⁴⁵ Bu beyit Ebû Osmân en-Nâcim’e atfedilmiştir. es-Seâlibî, *Lübâbü ’l-Âdâb*, 194.

en-Nâcim şöyle söylemiştir:

طفقت تغنينا فحلنا أنها ... لسرورنا بغنائها تغنينا

Bize tegannî etmeye başladı ve bizi tegannisi ile mutlu etmeye çabaladığını anladık.²⁵⁴⁶

Ebû Hilâl el-‘Askerî²⁵⁴⁷ şöyle söylemiştir:

وهيأت لي من شجو ومن فرح ... أيد نثرن على الأوتار عَنَّا

Ve tellerin üzerine üzüm taneleri gibi saçılan eller bende hem kederi hem de sevinci harekete geçirdi.

لا عيب في العيش إلا خوف غيبتكم ... إن السرور إذا ما غبتمو غابا

Hayatın hiçbir kusuru yok; sizi [bir gün] kaybetmekten başka. Çünkü mutluluk sen kaybolunca kaybolur.²⁵⁴⁸

[C. V, s. 122]

Hârûn b. Alî el-Müneccim²⁵⁴⁹ şöyle söylemiştir:

²⁵⁴⁶ es-Seâlibî, *Lübâbü'l-Âdâb*, 194.

²⁵⁴⁷ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra): Arap dili ve edebiyatı âlimi. Ahmet Turan Arslan, “Askerî, Ebû Hilâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 3/489.

²⁵⁴⁸ el-Askerî, *Dîvânü'l-Me‘ânî*, 1/321.

²⁵⁴⁹ Meşhûr edebiyat tarihçisi, kelâm âlimi ve mûsiki nazariyatçısı olan Ebû Ahmed Yahyâ b. Alî b. Yahyâ b. Ebî Mansûr'un (ö. 300/912) kardeşidir. Ahmet Hakkı Turabi, “İbnü'l-Müneccim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 21/155. O, Hârûn b. Alî b. Yahyâ b. Ebî Mansûr el-Müneccim'dir. Künyesi Ebû ‘Abdullah olup kendisi bir astrolog, şâir, takvası ve faziletiyle bilinen bir kimseydi. O, Hicrî 289 (m. 902) senesinde vefat etmiştir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2004, 5/118 (2. dipnot).

غصن على دعص نَقًا منهال ... سعى بكأس مثل لمع الال

Sanki kum tepesinin üzerinde bir dal, hayalin / serabın ışıltısı gibi parlayan bir kadeh ile dolaşıyor.

وفاتنات الطرف والدلال ... هيف الخصور رجج الأكفال

Büyüleyici bakışlar ve cilveler oradakileri bitkin düşürdü ve ağırlığıyla aciz bıraktı.

يأخذن من طرائف الأرمال ... ومحكم الخفاف والنقال

Pek bilinmeyen remeller, hafif ve sakîllerle başlıyorlar.

تجرى مع الناس بلا انفصال ... مثل اختلاط الخمر بالزلال

İçkinin kanda karıştığı gibi insanlarla ayrılmayacak şekilde karışıyorlar.

تدعو إلى الصبوة كلّ سال ... تصرع كلّ فائك بطل

Her hovarda / eğlence düşkünü kişiyi içmeye davet ediyor, tüm arsızları yere seriyorlar.

بين حرام اللهو والحلال ... أكرم من مصارع الأبطال

Eğlencenin haramları ve helalleri arasında, onlar yiğit pehlivanlardan dahi üstünler.²⁵⁵⁰

Bir şair,²⁵⁵¹ mugannîleri eleştirdiği bir şiirinde şöyle söylemiştir:

ومغنّ بارد النّع ... مة مختلّ الیدین

Soğuk nağmeleri olan, titrek elli bir muganni.

ما راہ أحد فی ... دار قوم مرّتين

²⁵⁵⁰ el-Askerî, *Dîvânü 'l-Me 'ânî*, 1/327.

²⁵⁵¹ Bu şâirin Küşâcım olduğu ifade edilmiştir. el-Askerî, *Dîvânü 'l-Me 'ânî*, 1/214.

Kimse onu bir topluluğun meclisinde ikinci kez görmemiştir.

صوته أقطع للذَّ ... ات من سطوة بين

Sesi, apaçık bir kahredişten daha keskin bir şekilde lezzetlerden ayırıyor.²⁵⁵²

İbnü'r-Rûmî şöyle söylemiştir:

فظلت أشرب بالأرطال لا طربا ... عليه بل طلبا للسكر والنوم

Kadehler dolusu içmeye devam ettim, ancak coştuğum için değil, sarhoş olup uyumak için.²⁵⁵³

1.2.9. Çalgıların [آلات الطرب] Nitelikleri Hakkında Söylenilenler

Çalgılardan ud hakkındaki nitelemeler:

Küşâcım olarak bilinen Ebü'l-Feth Mahmûd, hukemânın [filozofların / bilge kimselerin] ud'un dört unsurdan meydana geldiğine dair sözünü nazmetmiştir.²⁵⁵⁴

شدت فجلت أسمعنا بمخفف ... يحدّثها عن سرّها وتحدّثه

[Udun telini] gerdi ve hafifliğiyle kulaklarımızı arındırdı, ud ona sırrını açıyor o da onunla konuşuyordu.

مشكلة أوتاره في طباعها ... عناصر منها أحدث الخلق محدّثه

²⁵⁵² el-Askerî, *Dîvânü'l-Me'ânî*, 1/214.

²⁵⁵³ Bu beyitin icracı muganniyeyi eleştirmek maksadıyla söylendiği ifade edilmiştir. Yani bu beyit “Mugannîye öyle kötü icra ediyor ki sarhoş olup uyuya kalarak onu dinlemekten kurtulmak istedim.” şeklinde anlaşılabilir. el-Askerî, *Dîvânü'l-Me'ânî*, 1/321.

²⁵⁵⁴ el-Askerî, *Dîvânü'l-Me'ânî*, 1/326.

[Udun] Tellerinin uyumu, tüm yaratılmışların meydana geldiği dört unsuru andırıyor.

فللنار منه الزَّير والبَم أرضه ... وللريح مثناه وللماء مثله

Zîr²⁵⁵⁵ [teli] ateşten, Bam²⁵⁵⁶ topraktan, Mesnâ²⁵⁵⁷ rüzgârdan ve Mesles²⁵⁵⁸ sudandır.²⁵⁵⁹

[C. V, s. 123]

وكلّ امرئ يرتاح منه لنعمة ... على حسب الطبع الذى منه يبعثه

Her kişi, onun [udun] tabiatına uygun olarak yaydığı bir nağme ile rahatlar.

ترعته وطوراً طوراً تطوقه ... يسارها فطلت يمنها ضرب شكا

²⁵⁵⁵ Zîr (زير): Kadim udda en alt teldir. Ancak Kindî'nin iki oktavı elde etmek için alt tarafa eklediği farazî telden son alttan ikinci tel olmuştur. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 250.

²⁵⁵⁶ Bâm (بام): Farsçada sabahın nuru, çatı ve dam gibi manalara gelir. Kindî risâlelerinde en kalın ve en üstte olan teli bu isimle ifade etmiştir. Ayrıca Kindî bu telin, birbirine eşit dört kat bağırsaktan meydana geldiğini ve siyah renkli olduğunu belirtmiştir. Kindî'nin risâlesinden sonra bu ifade şekli olduğu gibi devam etmiş ve telin yapısı, imal ediliş şekli değişse de ismi aynı kalmıştır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 22.

²⁵⁵⁷ Mesnâ (مثنى): Arapçada ikili demektir. Eski udlarda üstten üçüncü tel olarak kabul edilir. Kindî kırmızı olduğunu ifade ettiği bu telin iki kat ibrişimin (kalınca bükülmüş ipek iplik) bükülmesi ile elde edildiğini belirtir. İsmi, iki kat ibrişimden meydana gelmesinden almıştır. Eski Arap mûsikîsinde “ellezî yelîh” ismi ile de bilinir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 128.

²⁵⁵⁸ Mesles (مسل): Kadim udda bamdan sonra gelen yani üstten ikinci teldir. Kelime anlamı Arapçada üçlü demektir. Bam telinden sonra en kalın tel olan ve hemen bu telin altında bulunan mesles telini, Kindî üç kat bağırsaktan yapılır ve rengi beyazdır diye tarif eder. Üç kat bağırsaktan yapılması sebebiyle, üçlü manasına gelen mesles ismi ile anılmıştır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 128.

²⁵⁵⁹ el-Askerî, *Dîvânü'l-Me'ânî*, 1/326.

Sağ eliyle ona mızrap vurdu ve sol eli ile onu tutarak zaman zaman titretip onunla dertleşti.²⁵⁶⁰

عشعة النقر أسحن في يجاذبه ... مخارقا أرتنا حتى برحت فما

Durmadan devam etti ve bize güzel [ud] icrâsındaki titreşimlerinde Muhârik'i²⁵⁶¹ gösterdi.²⁵⁶²

وحتى حسبت البابليين ألقيا ... على لفظها السحر الذى فيه تنفثه

Öyle ki Hârût ve Mârût'un²⁵⁶³ onun telaffuz ettiği sözlere sihir yaptığını zannettim.²⁵⁶⁴

Başka birisi de şöyle söylemiştir:

جاءت بعود تناغيه فيسعدھا ... انظر بدائع ما تأتى به الشجر

Bir udla geldi ve onunla tegannî ederek mutlu etti, bir ağacın / odun parçasının getirdiği güzelliklere bak!

غنّت على عوده الأطيّار من طرب ... رطباً، فلما ذوى غنّت به البشر

Kuşlar onun udu üstünde sevinçle tegannî ettiler ve onlar yorulduğunda ise insanlar onunla birlikte tegannî ettiler.

فلا يزال عليه أو به طرب ... يهيجه الأعجمان: الطير والوتر

²⁵⁶⁰ Tanburda kullanılan vibrato/titreşim tekniğinin ud üzerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

²⁵⁶¹ Muhârik hakkında ayrıntılı bilgi için ilgili başlığa bkz. “Ebû'l-Mühenne' Muhârik (مخارق المهنأ أبو) Hakkında Bahsedilenler”. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/312.

²⁵⁶² el-Askerî, *Dîvânü'l-Me'ânî*, 1/326.

²⁵⁶³ Kur'ân-ı Kerîm'de adları geçen ve insanlara sihir öğrettiklerine inanılan iki melek. Kürşat Demirci, “Hârût ve Mârût”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 16/262.

²⁵⁶⁴ el-Askerî, *Dîvânü'l-Me'ânî*, 1/327.

Üzerinde ve yanındaki coşku durmaksızın sürdü, iki topluluk onu harekete geçiriyordu: Kuşlar ve telli çalgı [ud].²⁵⁶⁵

Başka birisi de şöyle söylemiştir:

سقى الله أرضاً أنبتت عودك الذى ... ذكت منه أنفاس وطابت مغارس

Allah, kendisiyle nefislerin tutuştuğu ud'unun [ağacının] yetiştigi araziye sulasın, toprağa dikildiği yeri güzelleştirsın.

تغنّت عليه الورق والعود أخضر ... وغنّت عليه الغيد والعود يابس

Ud yeşilken [ağaç halindeyken] güvercinler onunla tegannî ediyordu; ud kuruyken [ud haline getirilmişken] ise genç ve zarif kızlar onunla tegannî ediyorlar.²⁵⁶⁶

Başka birisi de şöyle söylemiştir:

لا تحسب العود إن غنّتك شاذنة ... جاءتك بالطيف فيه نغمة الوتر

Bir ceylan sana ud ile tegannî ederse, onun sana udun nağmelerinde bir hayal getirdiğini sanma.

وإنما الطير ألقّت عنده خبراً ... فعذبوه فنمّ العود بالخبر

O haberi / ilhamı ona kuşlar bildirdi, onlar güzelleştiler ve ud da haberi yaydı.²⁵⁶⁷

Başka birisi de şöyle söylemiştir:

فكانه فى حجرها ولد لها ... ضمّته بين ترائب ولبان

²⁵⁶⁵ Ebü'l-Hasen Ali b. Bessâm eş-Şenterînî, *ez-Zahîre fî Meḥâsini Ehli'l-Cezîre*, thk. İhsan Abbas (Tunus: ed-Dârü'l-'Arabiyye li'l-Kitâb, ts.), 8/530.

²⁵⁶⁶ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 3/84.

²⁵⁶⁷ Bu şiir Nüveyrî'den önce herhangi bir kaynakta tespit edilememiştir.

Sanki [o ud] onun [o kadının] kucağında çocuğu gibiydi, onu sinesine göğsüne sarmıştı.

طورا تدغدغ بطنه فإذا هفا ... عركت له أذنا من الأذان

Ara sıra onun [udun] karnını gıdıklıyor ve bir yanlışlık / hata olduğunda onun kulaklarından / burgularından birini döndürüyordu / akort ediyordu [عرك].²⁵⁶⁸

en-Nâcim de şöyle söylemiştir:

يعربا أن أحسن ناغته ... عاتب عودها احتضنت إذا

‘Âtib udunu kucağına aldığında onu en güzel sözlerle konuştu. ²⁵⁶⁹

تدغدغ في مهل بطنه ... فيسمعنا مضحكا معجبا

Udun karnını aheste bir şekilde gıdıklıyor, bizi güldürerek ve hayran bırakarak kendisini dinlettiriyordu. ²⁵⁷⁰

[C. V, s. 124]

el-Hamdûnî²⁵⁷¹ şöyle söylemiştir:

²⁵⁶⁸ el-Askerî, *Dîvânü'l-Me'ânî*, 1/327.

²⁵⁶⁹ Ebû Ubeyd Abdullâh b. Abdilazîz el-Bekrî, *Kitâbu'l-'Âlî fî Şerhi Emâli'l-Kālî*, thk. Abdülazîz el-Meymenî (Kahire: Lecnetü't-Te'lîf ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1936), 1/527.

²⁵⁷⁰ el-Bekrî, *Kitâbu'l-'Âlî fî Şerhi Emâli'l-Kālî*, 1/528.

²⁵⁷¹ İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Hamdûnî: Dedesi Hamdeveyh zındıklıkla itham edildiği için Hârûnürreşîd tarafından cezalandırılmış ve hapsedirilmiş. Ancak ilerleyen süreçte Hamdeveyh'in oğulları ve torunları halifelerin hizmetinde bulunmuşlardır. İbrâhîm Ebû İsmâ'îl el-Mu'tasım'a, sonrasında el-Vâsık'a ve onun ardından da el-Mütevekkil'e hizmet etmiştir. İsmâ'îl de babası ve kardeşi Ahmed gibi halifelere hizmet etmiş/nedimlik yapmıştır. Onun sahip olduğu hasletler onu bu hizmete itmiştir. O ince ruhlu, şâir, kıssa ve hikâyeleri olan, güldürücü nükteleri olan ve hicvedici şiirlere yönelmiş bir kimsedir. Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, 4/435.

وناطق بلسان لا ضمير له ... كأنه فخذ نيطت إلى قدم

Sanki [ud, görünümü] bir ayağa bağlanmış bir uyluk gibi ve kendi iradesi olmaksızın konuşuyor.

يبدى ضمير سواء فى الحديث كما ... يبدى ضمير سواء الخط بالقلم

Ud, icrâcısının gönlünü sözlerde açığa çıkarıyor tıpkı kalemle yazılan yazının, yazıyı yazan kimsenin gönlündekileri açığa çıkardığı gibi.²⁵⁷²

Küşâcım şöyle söylemiştir:

جاءت بعود كأن نغمته ... صوت فتاة تشكو فراق فتى

O kız bir udla geldi ve sanki o udun nağmesi sevdiğinden ayrılan bir kızın sesi gibiydi.

مخفف خفت النفوس به ... كأنما الزهر حوله نبنا

Sanki çevresi filizlenen bir çiçek gibi kendisiyle nefisler / ruhlar renk açarak hafifliyor.

دارت ملاويه فيه واختلفت ... مثل اختلاف الكفين شبكتنا

O, udun burgularını²⁵⁷³ döndürdü ve iki avucun farklı olması gibi iki teli farklılaştırdı.

لو حرّكته وراء منهزم ... على بريد لعاج والتفتنا

Udu, çekip giden birinin arkasından uzak bir yerden dahi çalsa o kişi geri döner ve ona yönelir.

²⁵⁷² el-Husrî, *Zehrü 'l-Âdâb ve Şemerü 'l-Elbâb*, 3/664.

²⁵⁷³ Melvâ (ملوى): Sazlarda teli tutmaya ve akort etmeye yarayan burgu manasında Arapçada kullanılan bir terimdir. Çoğulu melâvî (ملأوى) şeklinde kullanılır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 127.

يا حسن صوتيهما كأتهما ... أختان فى صنعة تراسلنا

Ah, o ikisinin [ud'un ve ud'u icrâ eden kadının] sesleri ne kadar güzel, onlar sanatta sanki karşılıklı mektuplaşan iki kardeş gibiler.

وهو على ذا ينوب إن سكنت ... عنها، وعنه تنوب إن سكنا

Kadın sussa o [ud] yerini alıyor, o [ud] sussa kadın[ın sesi] onun yerini alıyor.²⁵⁷⁴

Yine Küşâcım şöyle söylemiştir:

وجارية مثل شمس النهار ... أو البدر بين النجوم الدّارى

Öyle bir câriye ki sabahın güneşi gibi, parlayan yıldızlar arasındaki ay gibi.

أنتك تميس بقّد القضيّب ... وترنو بعين مهة القفار

Uzun ince bir fidan / kadîb gibi salına salına sana geliyor ve bir çöl ceylanı gibi size bakıyor.

وترفل فى مصمت أبيض ... تلّون من خدّها الجلّارى

Nar çiçeği rengindeki yanaklarının renklendirdiği sade beyaz elbisesiyle yürüyor.

وتحمل عودا فصيح الجواب ... يشارك أرواحنا فى المجارى

Ve [beraberinde] güzel konuşmacı olan udunu da taşıyor ve ruhlarımız akış / nehirler içerisinde birleşiyor.

له عنق كذراع الفتاة ... ودستانة بمكان السّوار

²⁵⁷⁴ Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî el-Husrî, *Cem' u 'l-Cevâhir fi 'l-Mûlah ve 'n-Nevâdir*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beirut - Lübnân: Dâru'l-Ciyl, 1953), 130-131.

Udun genç bir kızın kolu gibi bir boynu var ve bilek yerinde destânı²⁵⁷⁵ [perdeleri]
var.

فجادت عليه وجادت له ... بعسف اليمين ولطف اليسار

Câriye sağ elinin sertliği ve sol elinin ise nazikliğiyle udu hünerle çaldı ve yeteneğini gösterdi.

فما أمهلته ولا نههته ... من الظَّهر حتى تقصَى النهار

Öğlen başladığı icrâsına sabah oluncaya kadar devam etti ve kimse ona ne süre sınırladı ne de engel oldu.

ولما تغنّت غناء الوداع ... بكيت وقلت لبعض الجوارى

Veda şarkısını söylediğinde ağladım ve cariyelerden birine şöyle dedim:

لئن عشت عند هزار اللقاء ... لقد متّ عند هزار الإزار

Eğer bülbülün yanında kavuşmayı yaşasaydım, bülbülün yanındaki kefende ölürdüm.²⁵⁷⁶

[C. V, s. 125]

Yine Küşâcım şöyle söylemiştir:

وكثيرة النِّعمات تحسبها ... فى كلّ عضو أوتيت حلقا

O kadar nağme yapıyor ki sanki her uzvuna bir hançere verilmiş.

غنّت فظلت إخالنى طربا ... أسمو إلى الأفلاك أو أرقى

²⁵⁷⁵ Destân (دستان): Farsçada perde manasına gelir. Edvârlarda perdelerin yerlerini ifade etmek için sıkça kullanılır. Çoğulu, desâtîn olup perdeler manasına gelir. Tıraşcı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 45.

²⁵⁷⁶ Küşâcım, *Dîvânu Küşâcım*, 153-154.

Tegannî etti ve coşarak kendimden geçtim, göklere hatta daha ötesine yükseldim.

وتكلمت أوتارها فأنا ... فيها أخبر بالذى ألقى

Onun telleri konuşuyor, ben de onun anlattıklarından haberdar oluyordum.²⁵⁷⁷

تحكى أنينى وهى شاكية ... مما أجنّ وتشتكى عشقا

Bana inlemelerimi anlatıyor, deliliklerimden ve aşktan şikayet ediyor.

وترى لها عودا تعانقه ... وكلامه وكلامها وفقا

Onun, uduna sarıldığını ve udun sözünün onun sözüyle uyuştuğunu görüyorsun.

لو لم تحركه أناملها ... كان الهواء يفيد نطقا

Eğer onun parmak uçları udu harekete geçirmeseydi, esinti / hava [bile] onu konuştururdu.

جستته عالمة بحالته ... جسّ الطبيب لمدنف عرفا

Şarkıcı kadın, bir doktorun son nefesini vermekte olan kimsenin damarına dokunduğu gibi halinden anlayarak ona [udun teline] dokundu.

فحسبت يمنها تحركه ... رعداء، وقلت يسارها برقاً

Sağ eliyle onu [udu] gök gürültüsü gibi hareket ettirdiğini [çaldığını], sol eliyle ise şimşek gibi çaktığını zannettim.²⁵⁷⁸

Yine Küşâcim şöyle söylemiştir:

تميس من الوشى فى حلة ... تجرّر من فضل أذيالها

Rengarenk işlemeli elbiseyle uzun etekleri sürünerek salına salına geldi.

²⁵⁷⁷ Küşâcim'in *Dîvân*'ında bu beyit yer almamaktadır. Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 284.

²⁵⁷⁸ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 284.

وتحمل عودا فصيح الجواب ... يضاهي اللّحون بأشكالها

Ve [beraberinde] güzel konuşmacı olan udunu da taşıyor, nağmeleri de şekli gibi [güzel] olan.

له عنق مثل ساق الفتاة ... ودستانة مثل خلخالها

Udun, bir kızın bacağı gibi bir boynu var ve destân [parmak basılan yerleri] ise onun bileği gibi.

فظلّت تطارح أوتاره ... بأهازيجها وبأرمالها

Remelleriyle ve Hezecleriyle onun tellerini çalmaya devam etti.

وتعمل جساّ لجسّ العروق ... وتلوى الملاوى بأمثالها

Damarları yoklar gibi [telleri] yokluyor, burguları döndürerek [telleri] benzerleri ile kaynaştırıyor.²⁵⁷⁹

Başka birisi de tanburu şöyle nitelemiştir:

مخطف الخصر أجوف ... جيده نصف سائره

Belinin tutulan kısmı[nın içi] boştur, boynu tamamının yarısıdır.

أنطقته يدا فتى ... فاطر اللّحظ ساحره

Göz alıcı ve büyüleyici bir gencin eli onu konuştu.

فجلا عن ضميره ... ما حوى فى خواطره

Ve hatıralarında olanları gönlünden açığa çıkardı.²⁵⁸⁰

[C. V, s. 126]

²⁵⁷⁹ el-Askerî, *Dîvânü 'l-Me 'ânî*, 1/327.

²⁵⁸⁰ el-Askerî, *Dîvânü 'l-Me 'ânî*, 1/331.

Seyfû'd-dîn el-Müşid²⁵⁸¹ def hakkında şöyle söylemiştir:

وطارية قرعت طارها ... وغنت عليه بصوت عجيب

Târiye²⁵⁸² [def çalan kadın] târ'ına vurdu [قرع] ve onun [o usulün] üzerine hoş bir savt / beste tegannî etti.

فعاينت شمس الصّحى أقبلت ... وبدر تقدّمها عن قريب

Ve sabah güneşinin [ona] yöneldiğini, ayın ise güneşi geçerek ona yaklaştığını gördüm.²⁵⁸³

Ve yine o [Seyfû'd-dîn Müşid] Şebbâbe'yi²⁵⁸⁴ şöyle nitelemiştir:

وعارية من كلّ عيب، حبيبة ... إلى كلّ قلب بات بالبين مجروحا

Her türlü kusurdan arınmış ve yaralı olan her kalbin sevgilisi olmuştur.

لها جسد ميت يعيش بنفخة ... متى داخلته الريح صارت به روحا

²⁵⁸¹ 'Alî b. Ömer b. Kazel el-Türkmânî el-Yârûkî el-Mısırî, Seyfû'd-Dîn el-Müşid (ö. h.656/m.1258): Şairdir, Türkmen idarecilerdendir. Mısır'da dünyaya gelmiş, Şam'da yaşamış ve burada vefat etmiştir. Şiirlerden oluşan bir Dîvân'ı vardır. Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/314-315.

²⁵⁸² Nüveyrî'nin "طار" "Târ" şeklinde ismini aktardığı ve def hakkında söylenildiğini belirttiği beyit içerisinde geçen usul âletinin; "تار" şeklinde yazılan çalgıyla aynı olduğunu düşünüyoruz. Târ (تار): Eski Araplar tarafından kullanılan, un eleğine benzer şekilde imal edilen ve yapımında çok ince tıraşlanmış hayvan derisi kullanılan bir ritim sazıdır. Sökülüp takılması gayet zor olan bu ritim sazının gayet yüksek bir sesi vardır ve bu yüzden davul sesine benzetilir. Küçük nakreler vurulduğunda bile sesi duyulur. Tef sazının atası olarak tarif edilir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 220.

²⁵⁸³ Bu şiir, Nüveyrî'den önceki dönemde -Seyfû'd-dîn el-Müşid'in *Dîvân*'ı da dahil olmak üzere- herhangi bir kaynakta tespit edilememiştir.

²⁵⁸⁴ Şebbâbe (شَبَّابَة): Kuzey Afrika'da yaşayan Berber topluluğunun, genellikle kamıştan yapılma üfleme âletlerine verdikleri isimdir. Fatih Koca, "Ney'in Tarihi Gelişimi ve Dini Musikimizdeki Yeri", *Dini Araştırmalar* 4/12 (01 Haziran 2002), 183.

Onun, nefesle yaşıyan bir cansız bir bedeni vardır... Ne zaman ona üflense onunla ruhu canlanır.

تعبد الذی یلقی علیها بلذّة ... تزید فؤاد الصّبّ وجدا وتبریحا

Kendisiyle şarkı söyleyene güzellikle / lezzetle karşılık verir, aşığın kalbinin vecd ve acısını artırır.

وتتطّق بالسحر الحلال عن الهوى ... وتوحى إلى الأسماع أطیب ما یوحى

O havadan, helal olan bir sihirle konuşur ve kulaklara en güzelini ilham eder.²⁵⁸⁵

²⁵⁸⁵ Seyfü'd-Dîn 'Alî b. Ömer b. Kazel el-Türkmânî el-Müşid, *Dîvânu Seyfü'd-Dîn el-Müşid*, thk.

Muhammed Zağlul Selam (el-İskenderiye: Münşetü'l-Me'ârif, ts.), 70.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

NİHÂYETÜ'L-EREB FÎ FÜNÛNİ'L-EDEB'DE MÛSİKÎ

Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* ismini verdiği ve Arapça olarak kaleme aldığı ansiklopedik eserini, her birini birer fen olarak ifade ettiği beş bölüme ayırmıştır. Bu bölümlerden ikincisinde insan ve insana dair meseleleri ele alan müellif, bu meseleler içerisinde de insanın tabiatı gereği temayül olduğu gınâ / mûsikî bahsine ikinci fennin, üçüncü kısmının altıncı ve yedinci bablarında genişçe yer vermiştir.²⁵⁸⁶

Nüveyrî, 335 sayfa ayırdığı mûsikî / gınâ bahsini kaleme alırken bir derlemeci olarak hareket etmiş, ilgili kısmın genelinde bizzat görüş belirtmekten kaçınmıştır. Eserinin ilgili bölümündeki anlatım üslubundan ve alıntı yaptığı kaynaklardaki mûsikî terimlerini çoğu zaman kendi metnine dahil etmemesinden Nüveyrî'nin mûsikîşinas bir yönünün olmadığını ancak özellikle Sultan Muhammed b. Kalavun'un huzuru da dahil olmak üzere birçok mûsikî meclisinde bulunduğunu tahmin etmekteyiz.

Nüveyrî gınâ / mûsikî bahsine öncelikle İslam'da mûsikînin hükmü meselesini ele alarak başlamıştır. Bu doğrultuda mûsikînin ve mûsikî âletleri çalmanın haram veya mubah olduğunu düşünen iki karşıt cenahın birbirlerine karşı Kur'ân-ı Kerîm'den, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve uygulamalarından, ashâbın, tâbiîn ve mezhep imamlarının sözlerinden getirdikleri delilleri ifade etmiştir. Nüveyrî, İmâm Gazzâlî'den alıntılarla semâ'ın [mûsikî dinlemenin] kısımları ve illetlerini, semâ'ın beraberinde bulunması sebebiyle semâ'ı haram kılan ârızî sebepleri, semâ'ın etkileri ve âdâbını açıklamış sonrasında ise sahâbe ve tâbiünden; mezhep imamlarından, âbid ve zâhid kimselerden,

²⁵⁸⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/133-5/126.

halîfe ve halîfe çocuklarından, eşraf ve ulemâ'dan, toplumun ileri gelenleri, devlet büyükleri ve komutanlardan olup tegannî eden veya dinleyici olarak mûsikî icrâ edilen ortamlarda bulunan kimselerden bahsetmiştir. Sonrasında ise Nüveyrî, Farsların yapmış oldukları Farsça güfteli besteleri öğrenerek bu bestelere Arapça güfteler giydiren icrâ eden musikişinaslardan ve o icrâcılardan bu besteleri öğrenen musikişinaslardan ve gınâ ile şöhret bulmuş profesyonel erkek musikişinaslardan bahsetmiştir. Nüveyrî bu meselelerin ardından kaynaklar [musikişinas câriyeler] hakkındaki haberleri aktarmış, mûsikîşinasların bilmeleri gereken bazı hususlardan, gınâ, kadın mûsikîşinaslar ve bazı mûsikî âletleri hakkında söylenen şiirlerden örnekler vererek mûsikî bahsini sonlandırmıştır.

Nihâyetü'l-Ereb'in, çalışmamızın temeline alınan Süleymâniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu'ndaki 12 müellif nüshasından ve Köprülü Kütüphanesi'ndeki, Nuru'd-dîn b. Şerefü'd-dîn el-‘Âmilî tarafından 966-967 / 1558-1559 yıllarında istinsah edilen 4 nüshadan hareketle ortaya konulan²⁵⁸⁷ ve Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiku'l-Kavmiyye tarafından 2002 yılında Kâhire'de neşredilen metnine göre ilgili kısım içerisinde ele alınan meseleler şu şekilde başlıklandırılmıştır:

1. Gınâ'nın Yasak veya Mubah Oluşu Hakkında Söylenilenler²⁵⁸⁸

1.1. Gınâ'nın Haram Olduğuna Dair Söylenilenler ve Bu Görüşe Getirilen Deliller²⁵⁸⁹

1.1.1. Kur'ân-ı Kerîm'den Getirilen Deliller²⁵⁹⁰

1.1.2. Sünnet'ten Getirilen Deliller²⁵⁹¹

²⁵⁸⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 16. cildin mukaddimesi/2.

²⁵⁸⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/133.

²⁵⁸⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/133.

²⁵⁹⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/134.

²⁵⁹¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/134.

1.1.3. Sahâbe ve Tâbiîn Sözlereinden Getirilen Deliller²⁵⁹²

1.1.4. Eimme'nin [Mezhep İmamlarının] Sözlereinden Getirilen Deliller²⁵⁹³

1.2. Gınâ, Semâ' ve Çalgı Çalmanın Mubah Oluşu Hakkında Söylenilenler²⁵⁹⁴

1.2.1. Gınâ'nın Mubah Oluşuna Dair Hadislerden Getirilen Deliller²⁵⁹⁵

1.2.2. Gınâ ve Semâ'ın Haram Olduğuna Dair Getirilen Delilleri Zayıf Kılan / Çürüten Sebepler²⁵⁹⁶

2. Semâ' Hakkında

2.1. Semâ'ın Kısımları ve İletleri [بواعثه]²⁵⁹⁷

2.2. Semâ'ın Yanında Olması Sebebiyle, Semâ'ı Haram Kılan 'Ârızalar ('Ârızî Sebepler)²⁵⁹⁸

2.3. Semâ'ın Etkileri ve Âdâbı²⁵⁹⁹

3. Dinleyici veya İracı Olarak Mûsikî İle İlgisi Bulunan Şahsiyetler

3.1. Sahâbe ve Tâbiîn'den Gınâ Dinleyenler²⁶⁰⁰

²⁵⁹² en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/135.

²⁵⁹³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/136.

²⁵⁹⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/137.

²⁵⁹⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/138.

²⁵⁹⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/147.

²⁵⁹⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/167.

²⁵⁹⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/171.

²⁵⁹⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/174.

²⁶⁰⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/190.

3.2. Eimme'den [Mezhep İmamlarından], Âbid ve Zâhidlerden Gınâ Dinleyenler²⁶⁰¹

3.3. Tegannî Eden Halîfeler ve Halîfe Oğulları İle Onlardan Nakledilen ve Onlara Nispet Edilen Savtlar [Besteledikleri Güfteler]²⁶⁰²

3.4. Eşrâf ve Ulemâ'dan Tegannî Edenler²⁶⁰³

3.5. Toplumun İleri Gelenleri, Devlet Büyükleri ve Komutanlardan Olup Kendilerine Gınâ Hususunda Yetenek Nispet Edilenler²⁶⁰⁴

4. Profesyonel Mûsikîşinaslar, Mûsikîşinasların İhtiyaç Duydukları ve Bilmeleri Gereken Şeyler İle Gınâ, Kadın Mûsikîşinaslar ve Çalgılar Hakkında Söylenenler

4.1. Farsça'dan Arapça'ya Gınâ [Beste] Nakleden, Onlardan Bunları Öğrenen ve Gınâ Hususunda Meşhur Olan Mugannîler [Erkek Mûsikîşinaslar]²⁶⁰⁵

4.2. Kayneler [Kadın Mûsikîşinaslar] Hakkındaki Haberler ve İslâmiyet Döneminde Kadınlardan İlk Tegannî Eden ve Gınâ İle Meşhur Olanlar²⁶⁰⁶

4.3. Mugannîlerin İhtiyaç Duydukları ve Bilmeleri Gereken Şeyler İle Gınâ Hakkında Söylenenler ve Kadın Mûsikîşinaslar Hakkında Güzel Şiirler²⁶⁰⁷

4.4. Çalgıların Nitelikleri Hakkında Söylenenler²⁶⁰⁸

²⁶⁰¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/194.

²⁶⁰² en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/200.

²⁶⁰³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/227.

²⁶⁰⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/231.

²⁶⁰⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/239.

²⁶⁰⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/38.

²⁶⁰⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/117.

²⁶⁰⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/122.

“İkinci Fen: İnsan” bölümünün 2. kısmının 4. babı olan “Tebrik, müjde, mersiye, ağıtçı kadınlar, züht, tevekkül ve dualar” başlığında yer alan “Mersiye, Ağıtçı Kadınlar” Hakkında

İlgili bölümde Türk Dîn Mûsikîsi formlarından biri olarak kabul edilen Mersiyeler hakkında herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, Divan edebiyatında bir nazım / şiir türü olan manzumelerin Arap Edebiyatındaki karşılığı olan Mersiyelere dair örnekler bulunmaktadır. Nüveyrî bu kısımda mûsikî sahasıyla doğrudan ilişkili bir bilgi aktarmamıştır. Ölümün doğal bir son ve herkesin ödeyeceği bir borç olduğunu,²⁶⁰⁹ sabretmenin önemini ve bu doğrultuda Hz. Peygamber’in örnekliğini ifade etmiş,²⁶¹⁰ taziyede bulunmanın öneminden bahsetmiş²⁶¹¹ ve ölen bazı kimselerin ardından ölüm sebepleri, yaşanan üzüntü ve buna binâen okunan şiirlerden örnekler vermiştir.²⁶¹² Nüveyrî’nin bu bahse, eserinin gınâ meselesini hemen hemen bütün yönleriyle incelediği kısımda²⁶¹³ yer vermemesi, konunun doğrudan mûsikîyle bağlantısının olmadığına bir kabulü ve göstergesidir. Bu sebeple, ilgili kısmın tamamını inceleyerek, bu kısmı tercümemize dahil etmemenin uygun olduğunu tespit ettik.

Şimdi *Nihâyetü ’l-Ereb*’te mûsikî bahsinin ele alındığı bölüm, yapmış olduğumuz tercüme üzerinden başlıklar halinde incelenecek ve her incelenen kısmın sonrasında ilgili bölümde yapılan tespitlere yer verilecektir.

²⁶⁰⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/164.

²⁶¹⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/165.

²⁶¹¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/174.

²⁶¹² en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/168-229.

²⁶¹³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/133-5/126.

1. İslâm'da Mûsikînin Hükümü Meselesinin Ele Alınış Şekli

Nüveyrî, eserinin İslâm'da mûsikînin hükümü meselesini ele aldığı kısmında “mûsikî” kelimesini kullanmamış bunun yerine “gınâ”, “semâ” ve “çalgı çalma” şeklindeki anahtar kelimeleri tercih etmiş ve bu meseleye üç farklı bakış açısının olduğundan bahsetmiştir:

1. Gınâyı tümüyle mekruh görerek karşı çıkanlar.
2. Gınâyı tümüyle mubah görenler.
3. Gınânın sadece insan sesinden dinlenilmesini mubah, bir çalgının refakatiyle icrâ edilmesini mekruh, çalgıların dinlenilmesini ise kesin olarak haram sayanlar.²⁶¹⁴

Nüveyrî, İslâm'da mûsikînin hükümü meselesini ele alırken önce mûsikîye karşı olan grubun sırasıyla Kitap, Sünnet, Sahâbe ve Tâbiîn ile mezhep imamları ve fakihlerin sözlerinden getirmiş oldukları delilleri ve değerlendirmelerini aktarmıştır. Mûsikînin aleyhine getirilen delilleri aktardığı bölümde metin içerisinde bir tartışmaya yer vermemiş yani mûsikînin aleyhine getirilen herhangi bir delili çürütmeye yönelik bir açıklamada bulunmamıştır. Müellifin bu yöntemi konunun dağılmaması ve akışın bozulmaması düşüncesiyle yaptığını tahmin etmekteyiz. Nüveyrî mûsikî aleyhtarlarının delillerini ve delillerine dair açıklamalarını aktarmayı tamamladıktan sonra bu kez mûsikîye olumlu bakan kesimin getirmiş oldukları delillere ve bu delillere dair açıklamalarına yer vermiştir. Bu doğrultuda müellif, mûsikînin aleyhine delil getirenler gibi doğrudan mûsikîyle ilişkilendirilen bir âyetten bahsetmemiş, bunun yerine âyetler üzerinden Hz. Peygamber'in tebliğ görevini eksik yapmasının muhal olduğu, O'nun (s.a.v.) haram ve helalleri tam olarak açıkladığına dair delillendirmede bulunmuştur. Devamında ise sırasıyla mûsikînin mubah olduğuna dair Sünnetten getirilen delilleri, çalgı çalma hakkında vârid olan müspet ve menfî haberleri aktarmış ve İbnü'l-Kayserânî'nin

²⁶¹⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/133.

açıklama ve değerlendirmelerine yer vermiştir. Sonrasında ise yine İbnü'l-Kayserânî'nin ifadelerinden yaptığı alıntılarla ilk bölümde okuyucuya sunduğu mûsikî aleyhtarlarının delillerini tek tek çürütmüştür. Nüveyrî'nin bu kısmın sonunda ifade ettiği üzere buraya kadar anlatmış oldukları İbnü'l-Kayserânî'nin *Kitâbu's-Semâ'* isimli eserinin bir özeti mahiyetindedir ancak zaman zaman Sa'lebî ve Gazzâlî'ye ait bazı ilâveler yaptığını da ifade etmiştir.²⁶¹⁵

Şimdi Nüveyrî'nin “Gınâ, Semâ' ve Çalgı Çalma” hakkında varid olduğunu ifade ettiği rivâyetler ve bunlarla ilgili açıklamaları aktardığı kısım ile ilgili incelememizi başlıklar üzerinden yapmak istiyoruz.

1. Gınâ, Semâ' ve Çalgı Çalma'nın Aleyhine Getirilen Deliller

1.1. Kitap'tan Getirilen Deliller

Nüveyrî “gınâ”, “semâ'” ve “çalgi çalma”nın haram olduğunu savunanların delil olarak öne sürdükleri altı âyeti²⁶¹⁶ aktarmış ve sonrasında bu âyetler hakkında sahâbe ve

²⁶¹⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/160.

²⁶¹⁶ İlgili altı âyet-i kerîme ve mealleri sırasıyla şöyledir:

1. “Müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir; ki onlar, namazlarında derin bir saygı hali yaşarlar; anlamsız, yararsız söz ve davranışlardan uzak dururlar.” *Kur'an Yolu Meâli*, el-Mü'minûn 23/1-3.
2. “Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler.” el-Kasas 28/55.
3. “Yine anılan o iyi kullar, asılsız şeylere şahitlik etmezler; boş ve mânasız davranışlarla karşılaştıklarında onurluca çekip giderler.” el-Furkân 25/72.
4. “İnsanlar arasında öyleleri vardır ki bilgisizlik yüzünden başkalarını Allah yolundan saptırmak ve o âyetleri alay konusu etmek için eğlendirici sözler kullanırlar; işte bunları alçaltıcı bir azap bekliyor.” Lokmân 31/6.
5. “Haydi, onlardan gücünün yettiklerini sesinle (telkinde bulunarak) çağrıyla ayart!” el-İsrâ 17/64.

tâbiînin önde gelen müfessirleri olan Abdullah b. Mes'ûd, İbn Abbâs ve Mücâhid'in açıklamalarına yer vermiştir. Nüveyrî'nin gınânın aleyhine delil olarak getirildiğini ifade ettiği altı âyet dikkate alındığında gınâ hakkında “anlamsız, yararsız söz”,²⁶¹⁷ “boş söz”,²⁶¹⁸ “asılsız şey”,²⁶¹⁹ “eğlendirici söz”,²⁶²⁰ “şeytanın sesi”,²⁶²¹ “gafllet içerisinde oyalayan”,²⁶²² şeklinde nitelemelerin yapıldığı söylenebilir.²⁶²³ Nüveyrî mûsikînin aleyhine getirilen bu delilleri aktardıktan hemen sonra bir değerlendirmede bulunmamış, bunun yerine yapılacak değerlendirme ve eleştirilere eserinin devamındaki “Gınâ ve Semâ'ın Haram Olduğuna Dair Getirilen Delilleri Zayıf Kılan / Çürüten Sebepler” başlığı²⁶²⁴ altında yer vermeyi tercih etmiştir.

6. “Yoksa bu haberi tuhaf mı buluyorsunuz? Ağlayacağınıza gülüyorsunuz! Ve gafllet içinde oyalanıp duruyorsunuz.” en-Necm 53/59-61.

²⁶¹⁷ el-Mü'minûn 23/1-3.

²⁶¹⁸ el-Kasas 28/55.

²⁶¹⁹ el-Furkân 25/72.

²⁶²⁰ Lokmân 31/6.

²⁶²¹ el-İsrâ 17/64.

²⁶²² en-Necm 53/59-61.

²⁶²³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/134.

²⁶²⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/147.

1.2. Sünnet'ten Getirilen Deliller

Nüveyrî gınânın aleyhine Hz. Âişe, Ebû Ümâme, Câbir b. Abdullah ve Abdurrahman b. Avf'tan rivâyet edilen dört rivâyeti²⁶²⁵ aktarmış ancak burada rivâyetlerle ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.²⁶²⁶

1.3. Sahâbe ve Tâbiînin Sözlerinden Getirilen Deliller

Nüveyrî gınânın aleyhine Sahâbeden Osmân b. Affân, İbn Mes'ûd, İbn Ömer; Tâbiinden Mâlik b. Enes, eş-Şa'bî, el-Hakem b. 'Uteybe, el-Kâsım b. Muhammed, el-Fudayl b. 'Îyâz, Dahhâk ve Yezîd b. el-Velîd'e atfedilen sözleri aktarmıştır. Aktarılan sözlerin tespit ettiğimiz kaynakları tercümemizin dipnotlarında verilmiştir.²⁶²⁷

²⁶²⁵ Gınânın aleyhine delil olarak getirilen dört rivâyet ve kaynakları sırayla şöyledir:

1. Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre o “*Muhakkak ki Yüce Allah şarkıcı kadını, onun satılmasını, ondan elde edilecek geliri, onun eğitilmesini ve dinlenilmesini haram kılmıştır.*” demiş (et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsağ*, 5/5; el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/284.) ve sonrasında “وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ” (Lokmân 31/6) âyet-i kerîmesini okumuştur. İbn Ebû'd-Dünyâ, *Zemmü'l-Melâhî*, 39.

2. Ebû Ümâme'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.): “*Yüce Allah, sesini tegannî ile yükselten bir kimsenin omuzlarına iki şeytan gönderir, öyle ki o kişi susuncaya kadar bu iki şeytan topuklarını o kişinin göğsüne vurur.*” demiştir. et-Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/204; el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/285.

3. Ebû'z-Zübeyr'in Câbir b. Abdullah'tan rivayet ettiğine göre o şöyle söylemiştir: “*Rasûlullah: “Ağıt yakanların ve tegannî edenlerin ilki iblîstir.*” demiştir. el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/285.

4. Abdurrahman b. Avf'tan (r.a.) rivâyet edildiğine göre Rasûlullah: “*Nimet ve musîbet zamanlarındaki fâcir (günahkâr) ve ahmak iki sesten men edildim/men ettim.*” buyurmuştur. et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, “Cenâiz”, 8 (No. 1005). Hadis olarak nakledilen bu metni daha anlaşılır kılmak adına şu şekilde tercüme edebiliriz: İnsanları günaha sürükleyen iki ahmak sesten men edildim. Bunlar: nimete mazhar olduğundaki çalgı ve tegannî sesi ve musibete uğranıldığındaki feryat figân sesi.

²⁶²⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/133-137.

²⁶²⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/135.

1.4. Eimme'nin (Mezhep İmamları ve Fakihlerin) Sözlerinden Getirilen

Deliller

Nüveyrî eimme'nin [mezhep imamları ve fakihlerin] sözlerinden gınânın aleyhine getirilen delilleri aktardığı kısımda İmâm Şâfi'î, Mâlik b. Enes, Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî, Hammâd b. Seleme, İbrâhîm en-Nehaî, eş-Şa'bî'nin ve mutasavvıfların gınâ hakkındaki ifadelerinden bahsetmiştir. Nüveyrî bu kısmı mutasavvıflardan birinin, zahidlerin semâ' sırasındaki durumunu anlattığı ve gınâ aleyhtarları tarafından semâ'ı eleştirmek amacıyla aktarılan bir şiirle bitirmiştir.²⁶²⁸

Tespitler

Nüveyrî'nin mûsikî aleyhtarlarının getirmiş oldukları delilleri aktardığı pasajları incelememizin ardından ulaştığımız sonuçları maddeler halinde şu şekilde ifade edebiliriz:

1. Nüveyrî ilgili bölüm içerisinde “mûsikî” kelimesini kullanmamış onun yerine “gınâ” ve “semâ” kelimelerini tercih etmiştir. Müellifin “mûsikî” tâbirini mûsikî sanatının ilmî / nazarî boyutu ile ilgili bahislerde kullandığı,²⁶²⁹ “gınâ” ve “semâ” terimlerini ise mûsikî sanatının İslâm açısından hükmünü incelerken ve icrâ boyutuna dair meselelerde kullandığı anlaşılmaktadır.
2. Nüveyrî'nin, mezhep imamları ve fakihlerin sözlerinden gınânın aleyhine getirilen delilleri aktardığı kısmın sonunda mutasavvıfların semâ' hakkında

²⁶²⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/136-137.

²⁶²⁹ Abdullah b. Mu'tez'in mûsikî sanatında, nağmeler ve bunların ortaya çıkış şekilleri hakkında iyi bir bilgiye sahip olduğu ifade edilirken “mûsikî sanatı” “الموسيقى صناعة” tabiri kullanılmıştır. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/226.

söyledikleri ve mûsikî aleyhtarları tarafından delil olarak getirilen şiiri aktarması,²⁶³⁰ müellifin gınâ ve semâ‘ arasında kesin bir ayrım yapmadığını, bunların birbirlerinden ayrı şeyler olmadıklarını düşündüğünü göstermektedir.

3. Gınâ, semâ‘ ve çalgı çalmanın aleyhine Kitap, Sünnet, Sahâbe ve Tabiîn ile eimmenin (mezhep imamları ve fakihlerin) sözlerinden getirilen delillerin ele alındığı bu bölümün²⁶³¹ telifi sırasında Nüveyrî’nin; Ebû’t-Tayyib es-Taberî’nin *er-Red ‘alâ Men Yuḥibbū’s-Semâ‘* ve Gazzâlî’nin *İhyâü Ulûmi’d-Dîn* eserlerini temele aldığı; İbn Ebû Şeybe’nin *el-Muşanneffî’l-Eḥâdîs* ve *’l-Âṣâr*’ından, Ahmed b. Hanbel’in *Kitâbü’l-‘İlel ve Ma’rifeti’r-Ricâl*’inden, İbn Ebû’d-Dünyâ’nın *Zemmü’l-Melâhî*’sinden, Taberânî’nin, *el-Mu‘cemü’l-Evsaṭ* ve *Mu‘cemü’l-Kebîr*’inden, Beyhakî’nin *es-Sünenü’l-Kübrâ* ve *Şuabü’l-Îmân* eserlerinden faydalandığı görülmüştür.
4. İlgili kısmın yazımı sırasında müellif konuya dair herhangi bir görüş belirtmemiş, bir derlemeci olarak hareket etmiş, getirilen delilleri kaynaklardan aktarmıştır.²⁶³²

2. Gınâ, Semâ‘ ve Çalgı Çalma’nın Lehine Getirilen Deliller

Nüveyrî gınânın aleyhine Kitap’tan, Sünnet’ten, Sahâbe ve Tâbiîn sözlerinden ve mezhep imamları ve fakihlerden getirilen delilleri aktardıktan sonra gınâ, semâ‘ ve çalgı çalmanın lehine getirilen deliller bahsine geçmiştir. Burada öncelikle bu mesele hakkında genel olarak mûsikînin lehine ve aleyhine olacak şekilde iki karşıt görüşe sahip olan kimselerce bir derleme literatürü oluştuğunu ifade eden Nüveyrî bu başlık altında öncelikle bu hususta derleme yapan ve ortaya koyduğu eserle gınâ ve semâ‘ın

²⁶³⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/136.

²⁶³¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/134-137.

²⁶³² en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/133-137.

savunuculuğu yapan İbnü'l-Kayserânî'nin *Kitâbu's-Semâ'* isimli eserindeki, hiç kimsenin muhkem bir şekilde ifade edilen bir âyet, sahîh olduğu bilinen bir sünnet veya ümmetin icmâ'ı olmaksızın, Yüce Allah'ın ve Elçisinin helal kıldığını haram kılma yetkisinin olmadığı, getirilen her delilin ve söylenilen her sözün vahiy ve sünnet ile desteklenmesi gerektiğine yönelik açıklamalarına yer vermiştir.²⁶³³

2.1. Kitap'tan Getirilen Deliller

Nüveyrî eserinde, mûsikînin lehine Kur'ân-ı Kerîm'den getirilen delilleri doğrudan tek bir başlık altında toplamamış, buna yönelik bir başlıklandırmada da bulunmamıştır. Nüveyrî herhangi bir âyeti doğrudan mûsikî ile ilişkilendirmese de İbnü'l-Kayserânî'nin; Hz. Peygamber'in tebliğ görevini eksik olarak yerine getirmesi gibi bir durumun muhal olduğu, Allah'ın kendisine yasaklamasını emrettiği bir şeyi Elçisi'nin yasaklamama imkanı olmadığı ve yine Yüce Allah'ın vahyi olmaksızın Rasûlullâh'ın bir şeyi emredip yasaklamayacağına dair ifadelerini el-A'râf 7 / 157 ve en-Necm 53 / 3 âyet-i kerîmeleriyle desteklediği sözlerine yer vermiştir.²⁶³⁴ Nüveyrî ayrıca mezâmîr ve melâhî hakkındaki rivâyetleri aktardığı başlık içerisinde İbnü'l-Kayserânî'nin el-Cuma 62 / 11 âyetinde Yüce Allah'ın el-lehv'i (eğlenceyi) ticarete atfetmesi sebebiyle eğlencenin de helal olduğuna dair görüşüne de yer vermiştir.²⁶³⁵

²⁶³³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/137-138.

²⁶³⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/137-138.

²⁶³⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/146.

2.2. Sünnetten Getirilen Deliller

Nüveyrî gınânın mubah olduğuna dair Hz. Âişe'den (6), Câbir b. Abdullah'tan (2) ve Fedâle b. Ubeyd'den aktarılan toplam 9 rivâyete yer vermiştir.²⁶³⁶ Burada Hz. Âişe'den aktarılan altı rivâyetin tamamının Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer alması dikkat çekicidir. Nüveyrî'nin bu başlığı yazarken -tercüme kısmında dipnotlarda gösterdiğimiz üzere- özellikle İbnü'l-Kayserânî'nin *Kitâbu's-Semâ'* ve İbn Hazm'ın *el-Muḥallâ bi'l-Âşâr fî Şerhi'l-Mucellâ bi'l-İhtîşâr* isimli eserlerinden faydalandığı anlaşılmaktadır.

2.2.1. Sünnetten Çalgı Çalmanın Lehine Getirilen Deliller

Nüveyrî çalgı çalmanın mubah olduğunu gösteren delilleri ele aldığı kısımda öncelikle def çalmanın mubah oluşu hakkındaki ve Muhammed b. Hâtıb'dan, Câbir b. Abdullah'tan, er-Rubeyyi' bint Muavviz'ten, Hz. Âişe'den ve eş-Şa'bi'den aktarılan rivâyetlere yer vermiştir.²⁶³⁷

Sonrasında Nüveyrî yerâ' çalgısı ile ilgili rivâyetleri ele almaya başlamış İbn Ömer'in mizmar hakkındaki ve çalgı çalmanın aleyhine delil olarak getirilen rivâyet ve bu rivâyetin isnad zincirindeki Süleyman b. Mûsâ hakkındaki eleştirileri aktarmıştır.²⁶³⁸

Nüveyrî yerâ' / mizmar hakkındaki başlığın ardından kasab çalgısı ve telli çalgılar hakkındaki başlık altında kısaca bu çalgının ve bunun gibi haramlığına dair hakkında herhangi bir delil bulunmayan telli çalgıların aslının mubah olduğunu, bu çalgıların haramlığına dair ulaşan haberlerin hiçbirinin Rasûlullah'tan geldiğinin sabit olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca burada telli çalgılar özelinde bir hadis hafızı ve fakih olan, Buhârî

²⁶³⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/138-140.

²⁶³⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/140-142.

²⁶³⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/142-143.

ve Müslim'in kendisinden aldıkları hadisi *Sahîh* 'lerinde tahriç ettikleri İbrâhîm b. Sa'd'ın aynı zamanda bir üdî olduğunun ifade edilmesi, Buhârî ve Müslim'in onun bu durumunu bilmelerine rağmen ondan hadis aldıklarını ifade etmesi dikkate değerdir. Nüveyrî kasab ve telli çalgılar hakkındaki bu başlığı İbnü'l-Kayserânî'nin konuya dair kısa bir değerlendirmesi ve İbn Ömer'in mugannîye bir câriyenin satışında aracılık ettiğinin anlatıldığı bir rivâyeti vererek sonlandırmıştır.²⁶³⁹

Nüveyrî'nin mezâmîr ve melâhî (eğlendirici âletler) hakkında varid olan haberleri aktardığı bir sonraki başlıkta yine İbnü'l-Kayserânî'nin ifalarına yer verilmiştir. Bu doğrultuda Nüveyrî Hz. Peygamber'in nübüvvetten önceki dönemde mizmar ve def sesi dinlemeye niyetlendiği ancak buna engel olunduğuna dair iki rivâyeti aktarmış ve İbnü'l-Kayserânî'nin bu rivâyetler hakkındaki açıklamalarına genişçe yer vermiştir.²⁶⁴⁰

Tespitler

Nüveyrî, çalgılar hakkındaki rivâyetleri ve delillendirmeleri aktardığı bu kısmı kaleme alırken temel dayanak noktası İbnü'l-Kayserânî'nin *Kitâbu's-Semâ* 'ı olmuş, müellif ayrıca İbn Hazm'ın *Resâ'ilü İbn Hazm el-Endelüsî* ismiyle neşredilen risâlelerinden ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin, *Târîhu't-Taberî*'sinden faydalanmıştır.²⁶⁴¹

Nüveyrî'nin yerâ' çalgısı hakkındaki rivâyetleri aktarırken mizmar hakkındaki rivâyetlere yer vermesi, müellifin bu ikisinin aynı ya da çok benzer çalgılar olduğunu düşündüğünü göstermektedir.²⁶⁴²

²⁶³⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/143-145.

²⁶⁴⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/145-147.

²⁶⁴¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/137-147.

²⁶⁴² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/142-143.

İlgili kısmın yazımı sırasında müellif konuya dair görüş belirtmemiş, bir derlemeci olarak hareket etmiş, kaynaklardan getirilen delilleri aktarmıştır.

Nüveyrî'nin İbnü'l-Kayserânî'den aktardığı rivâyet bağlamında;²⁶⁴³ İbnü'l-Kayserânî'nin Müslim'in *Sahîh*'inde geçen bir rivâyete ilâve (idrâc) yaparak ve sanki ilâve ettiği kısım da *Sahîh*'te geçiyormuş gibi kaynak vermesi ve Nüveyrî'nin bu bilinçli yapılmış hatayı fark etmemesi, onun eserini yazarken aktardığı bilgileri ayrıca asıl kaynaklardan teyit etmediğinin de bir göstergesidir.

3. Gınâ ve Semâ'ın Haram Olduğuna Dair Getirilen Delillerin Çürütülmesi

3.1. Gınâ ve Semâ'ın Aleyhine Âyetlerden Getirilen Delillerin Çürütülmesi

Nüveyrî bu başlığı kaleme alırken gınâ ve semâ' aleyhtarlarının getirmiş oldukları delilleri zayıf bulan İbnü'l-Kayserânî ve İmâm Gazzâlî'nin sözlerinden deliller getirmiştir. Bu doğrultuda İbnü'l-Kayserânî'nin, Abdullah b. Abbâs ve İbn Ömer'den aktarılan ve gınânın aleyhine delil olarak getirilen Lokmân Sûresi 6. âyeti ile ilgili açıklamalarına yer vermiştir.²⁶⁴⁴ Nüveyrî'nin kaynak olarak İbnü'l-Kayserânî'nin *Kitâbu's-Semâ'*ını temele alması, bu eser içerisinde ise sık sık Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân'ın *Kitabu'd-Du'afâ*'sından alıntılar yapılması, bu kaynağın dolaylı olarak Nüveyrî'nin eserinin de kaynağı olmasına sebep olmuştur.²⁶⁴⁵ Nüveyrî Lokmân Sûresinin 6. âyeti ile ilgili olarak İbnü'l-Kayserânî'nin açıklamalarına yer verdikten sonra aynı âyetle ilgili İmâm Gazzâlî'nin ve müfessir es-Sa'lebî'nin açıklamalarına yer vermiştir.²⁶⁴⁶ Nüveyrî, Lokmân Sûresinin 6. âyetinden sonra Necm Sûresi 59-61 âyetleri ile ilgili İbn

²⁶⁴³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/146.

²⁶⁴⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/147-148.

²⁶⁴⁵ Örn. Bkz. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/149.

²⁶⁴⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/149-150.

Abbâs'ın sözünün gınânın aleyhine delil getirilmesi ile ilgili olarak Gazzâlî'nin açıklamalarına yer vermiş; el-Mü'minûn Sûresinin 3. âyeti ile ilgili olarak es-Sâ'lebî'nin *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'ân*'ından aktarımda bulunularak Hasan-ı Basrî'nin, İbn Abbâs'ın ve Mukâtil'in görüşlerini; el-Kasas Sûresinin 55. âyeti ile ilgili olarak es-Sâ'lebî'nin; el-Furkân Sûresinin 72. âyeti ile ilgili olarak Mukâtil'in; el-İsrâ Sûresinin 64. âyeti ile ilgili olarak İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde'nin görüşlerini aktarmıştır.²⁶⁴⁷

Tespitler

Nüveyrî, bu başlığı²⁶⁴⁸ yazarken İbnü'l-Kayserânî'nin *Kitâbu's-Semâ*'ından, İmâm Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn*'inden ve es-Sâ'lebî'nin *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'ân*'ından doğrudan faydalanmıştır. Ayrıca bu müelliflerin kendilerinden aktarımda bulunduğu ve dolaylı olarak Nüveyrî'nin de eserlerinden faydalanmış bulunduğu diğer kişiler ve eserleri arasında; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân ve *Kitabu'd-Du'afâ*'sı, et-Taberî ve *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*'ı, Muhammed b. İsmâil Buhârî ve *el-Edebü'l-Müfred*'i, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed el-Vâhidî ve *el-Vasîf fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*'i, Ebû Ahmed Abdullâh İbn Adî ve *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*'i, Buhârî ve *Şahîhu'l-Buhârî*'si, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed es-Sem'ânî ve *Tefsîrû'l-Kur'ân*'ı sayılabilir.

Nüveyrî gınâ ve semâ'ın aleyhine delil olarak getirilen âyetlerle ilgili yorum ve açıklamalarda İbnü'l-Kayserânî, Gazzâlî ve es-Sâ'lebî'nin eserlerinden yaptığı aktarımlar haricinde bir yorumda bulunmamıştır.²⁶⁴⁹

²⁶⁴⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/150-151.

²⁶⁴⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/147-151.

²⁶⁴⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/147-151.

3.2. Gınâ ve Semâ‘ın Aleyhine Hadislerden Getirilen Delillerin Çürütülmesi

Gınâ ve semâ‘ın aleyhine sırayla Ebû Ümâme el-Bâhilî’den (2), Hz. Peygamber’den (9), Hz. Ali’den (4), Ebû Hüreyre’den (1), Câbir b. Abdullah’tan (1), Ebû Saîd el-Hudrî’den (1), Abdurrahman b. el-Cenedî’den (1), Sellâm b. Miskîn’den (1), Safvan b. Ümeyye’den (1) ve Hz. Osmân’dan (1) delil getirilen toplam 22 rivâyet incelenmiş, rivâyetlerin senedlerinde yer alan râvîler İbnü’l-Kayserânî tarafından cerh edilmiş, Buhârî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn gibi hadis otoritelerinin bu ravileri cerh ettikleri sözlerine yer verilmiştir. Ayrıca zaman zaman Gazzâlî ve es-Sa‘lebî’nin, gınâ ve semâ‘ın aleyhine delil getirilen rivâyetlerle ilgili açıklamalarına da yer verilmiştir.²⁶⁵⁰

Tespitler

Gınâ ve semâ‘ın aleyhine hadislerden getirilen delillerin çürütülmeye çalışıldığı bu bölüm²⁶⁵¹ Nüveyrî tarafından; İbnü’l-Kayserânî’nin *Kitâbu’s-Semâ‘*, Gazzâlî’nin *İhyâ’ü ‘Ulûmi’d-Dîn* ve es-Sa‘lebî’nin *el-Keşf ve’l-beyân ‘an tefsîri’l-Kur’ân* isimli eserlerinden yararlanılarak kaleme alınmıştır. İbnü’l-Kayserânî’nin rivâyetlerin senedlerini incelerken isim vererek başvurduğu kaynaklar arasında yer alan; Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned*’i ve *el-Câmi’ fî l-İlel ve Mârifeti’r-Ricâl*’i; Buhârî’nin *et-Târîhu’l-Kebîr*’i ve *et-Târîhu’l-Evsaf*’ı, İbn Hibbân’ın *Kitâbü’l-Du‘afâ*’sı, İbn Adî’nin *el-Kâmil fî Du‘afâ’i’r-Ricâl*’i, Yahyâ b. Maîn’in *Târîhu İbn Maîn*’i ve *Su‘âlâtü İbni’l-Cüneyd*’i, en-Nesâî’nin, *ed-Du‘afâ’ ve’l-Metrûkîn*’i, İbn Ebû Şeybe’nin *el-Muşannef fî l-Ehâdis ve’l-Âşâr*’ı, et-Taberânî, *Mu‘cemü’l-Kebîr* ve *el-Mu‘cemü’l-Evsaf*’ı dolaylı olarak

²⁶⁵⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/151-160.

²⁶⁵¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/151-160.

Nüveyrî'nin kaleme aldığı gınâ ve semâ'ın aleyhine hadislerden getirilen delillerin incelendiği bu bölümün de kaynaklarını teşkil etmektedir.

İbnü'l-Kayserânî'nin hadis ilmine vükûfiyeti, kullanmış olduğu hadis terimleri ile gınâ ve semâ'ın aleyhine hadislerden delil olarak getirilen rivâyetlerin senedlerinde yer alan râvîleri cerh edişinde açıkça görülmektedir.²⁶⁵²

Nüveyrî her ne kadar ilgili bölümde kendi görüşünden bahsetmese de yapmış olduğu alıntılar onun gınâ ve semâ'ya karşı bir tavır almadığını göstermektedir.²⁶⁵³

4. Gazzâlî'nin *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn* İsimli Eserindeki Semâ' Bahsinin Ele Alınışı²⁶⁵⁴

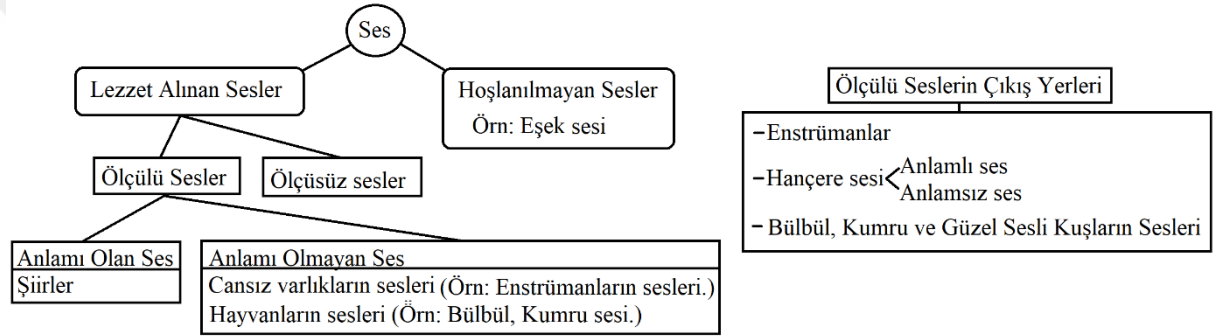
Nüveyrî semâ' meselesiyle ilgili olarak, Gazzâlî'nin *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn* isimli eserindeki açıklamalarına yer vermiştir. Bu doğrultuda semâ'ın kalpte meydana getirdiği vecd halinden ve vecdin sonuçlarından bahsetmiş, sahâbe, tâbiîn ve önde gelen mutasavvıflardan; Abdullah b. Ca'fer, Abdullah b. ez-Zübeyr, el-Muğîre b. Şu'be, Mu'âviye, Cüneyd-i Bağdâdî, Serî es-Sakâtî, Zünnûn el-Mısrî, Abdullah b. Ca'fer et-Tayyâr, Mimşâd ed-Dîneverî, İbn Cüreyc'in semâ' ettiklerini [gınâ dinlediklerini] ifade ederek onların sema'ın lehine dair sözlerinden bahsetmiştir. Nüveyri daha sonra Gazzâlî'nin semâ'ın mubahlığına dâir getirdiği aklî delillendirmelerini aktarmış ve sema'ın kıyas üzerinden delillendirilebilmesi için semâ'ı meydana getiren unsurları açıklamış, semâ'ın güzel ses olduğunu, güzel sesin ise ölçülü ve ölçüsüz olarak ikiye ayrıldığını ölçülü sesin -şiiirler gibi- anlamı olan ve -cansız varlıkların ve hayvanların

²⁶⁵² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/151-160.

²⁶⁵³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/151-160.

²⁶⁵⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/159-188.

sesleri gibi- anlamı olmayan şeklinde ikiye ayrıldığını, her duyunun lezzet aldığı ve hoşlanmadığı şeylerin olduğunu, duyular arasında ise işitme duyusunun lezzetlerinin diğer duyuların lezzetlerinden baskın olduğunu ifade etmiştir. Sonrasında Nüveyrî, Gazzâlî'nin semâ'ın lehine âyet ve hadislerden getirdiği delillerden bir kısmını aktarmış ve Gazzâlî'nin hoş ve güzel olması açısından sese bakışını ortaya koymuştur. Bu doğrultuda Nüveyrî, Gazzâlî'nin semâ'ın farklı dereceleri olarak ifade ettiği “ölçülü güzel sesten” ve bunun altında yer alan “ölçülü ve anlamlı güzel ses” ile “ölçülü ancak anlamı olmayan güzel ses”ten bahsetmiştir. Gazzâlî'nin ses ile ilgili yapmış olduğu tasnifi ve ölçülü seslerin çıkış noktalarını şu tablo üzerinde gösterebiliriz:

Gazzâlî, insan sesinin ve kadîb, tabl, def ve diğer çalgılardan çıkan seslerin bülbül sesine kıyas edilmesinin gerektiğini ancak melâhî, telli çalgılar ve mizmarların bu kıyasın haricinde tutulduğunu,²⁶⁵⁵ buna sebep olarak da bu çalgıların içki ehlinin şiarı olduğunu ifade etmiştir. Günümüz açısından Gazzâlî'nin bu görüşünü ele aldığımızda meselâ bir kanun, ud veyahut tanbur gibi telli bir çalgının Gazzâlî'nin ifadesiyle “içki ehlinin” bir şiarı olması gibi bir durumunun kalmadığını hatta bu çalgıların dînî mûsikî formları içerisinde yer alan tekbir, tehlîl, salat, ilâhî, kasîde vs. formların icrâsı sırasında çok güzel bir şekilde kullanıldığını, dolayısıyla hükmün illete bağlı olması sebebiyle, illetin ortadan kalkması sebebiyle hükmün de değişeceğini söyleyebiliriz. Sonuç olarak telli çalgıların

²⁶⁵⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/164.

hükmü, o çalgıların hangi ortamlarda, hangi icrâcılar tarafından, hangi amaçlarla icrâ edildiğine ve hangi sözlere eşlik ettiğine göre değişecektir.

Gazzâlî telli çalgıların ardından anlamı olan bir sözün sesle icrâ edilmesinin hükmünün, ifade ettiği anlama göre değişeceğini ifade etmiş ve bu durumu örneklerle açıklamış, sonrasında ise Arapların develer üzerinde Huda okuma geleneğinden bahsetmiş ve buna dair örnekler vererek semâ‘ın kalbi harekete geçişi ve onda baskın olanı açığa çıkarışı meselesini ele almıştır. Gazzâlî‘nin bu kısımda yer alan “Yüce Allah, nağmelerin aralarındaki ilişkilerine ruhlar için bir sır gizlemiştir, öyle ki ruhlar o nağmelerden şaşırtıcı bir şekilde etkilenirler.” sözü ile devamında yer alan telli çalgıların ruhlarda bıraktığı tesir gücü ile ilgili sözleri ve bir şairin sözünden aktardığı ancak birçok kaynakta Gazzâlî‘nin sözü gibi aktarılan “Baharın ve çiçeklerinin, udun ve tellerinin...” sözü dikkat çekicidir. Nüveyrî, metnin devamında Gazzâlî‘nin anlattığı, develerdeki mûsikî ve ritim duygusu ile ilgili bir anekdotu aktarmış ve semâ‘ın, güzel seslerin sağlıklı bir tabiata sahip olan insanları muhakkak etkileyeceğine yönelik düşüncelerini belirtmiştir.²⁶⁵⁶

Nüveyrî bir sonraki başlıkta Gazzâlî‘nin semâ‘ın kısımları ve illetleri (icrâ edilme sebepleri) ile ilgili aktardıklarını özetlemiştir. Bu doğrultuda semâ‘ın; müstehab, mubah, mekruh ve haram olan dört türünden bahsetmiştir. Gazzâlî‘nin ifadelerinden hareketle semâ‘ (mûsikî) ile ilgili şöyle bir tasnif yapılabilir:

1. Kalbini Allah sevgisi kaplamış olan ve semâ‘ın kendisinde sadece güzel vasıfları harekete geçiren kimseler için semâ‘, müstehab.
2. Semâ‘ı; nefsi tezkiye, ruhu tasfiye için bir araç olarak kullanmayıp sadece güzel ses olması sebebiyle dinleyenler için semâ‘, mubah,

²⁶⁵⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ‘l-Ereb fî Fünûni ‘l-Edeb*, 2002, 4/160-167.

3. Semâ‘ ettiğinden / dinlediğinden hayalinde (kendisine helâl olmayan) bir yaratılmışın sureti canlanmasa da eğlenmek amacıyla vaktinin çoğunu onunla geçirenler için semâ‘, mekruh,

4. Kendisini dünyanın şehveti kaplamış olan, semâ‘ın yalnızca kendisinde kınanan vasıfları harekete geçiren kimse için semâ‘ haramdır.

Gazzâlî bu ayırmadan söz ettikten sonra semâ‘ın farklı ortamlarda ve farklı amaçlarla icrâ edildiği yedi türünü açıklamıştır. Buna göre semâ‘ın icrâ edilme amaçları kısaca şunlar olabilir: 1. Hacca teşvik, 2. Cihâda teşvik, 3. Savaş sırasında cesaretlendirme, 4. Hüznü teselli etme, 5. Mutluluğu pekiştirme, 6. Aşıkların özlemini artırma, 7. Allah aşkını artırma.²⁶⁵⁷

Nüveyrî, Gazzâlî’nin semâ‘ın kısımları (hükümleri) ve illetleri (icrâ edilmiş sebepleri) ile ilgili açıklamalarını özetledikten sonra onun semâ‘ı haram kılan ârizî sebeplerle ilgili açıklamalarına yer vermiş, bu doğrultuda semâ‘ın haram olmasına sebebiyet veren; icrâcî, icrâ edilen çalgı, sözler ve dinleyici kaynaklı problemleri açıklamıştır. Bu kısımda Gazzâlî’nin kadın sesinin hükmü ile ilgili açıklamalarının önem arz ettiğini ve husûsen ilâhiyat fakültelerindeki Türk Din Mûsikîsi derslerinde Gazzâlî’nin bu açıklamalarından bahsedilebileceğini düşünüyoruz.²⁶⁵⁸

Gazzâlî içkici kesim ve muhanneslerin yaygın şekilde kullanmaları sebebiyle icrâ edilmesi ve dinlenilmesi haram olan çalgılar olarak mızmarlar, telli çalgılar ve kûbe davulunu saymıştır. Fukahânın bir kısmının zilli defî sakıncalı kabul etmesine rağmen Gazzâlî onun mubah olduğu görüşündedir.²⁶⁵⁹ Onun bu düşüncesinden hareketle XI. yüzyılda en azından bazı tekkelerde zilli defî’nin de kullanıldığı sonucuna varabiliriz. Ayrıca

²⁶⁵⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/167-170.

²⁶⁵⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/171-172.

²⁶⁵⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/172.

Gazzâlî'nin aşk şiirlerinin nağmeli veya nağmesiz bir şekilde okunmasının hükmü değiştirmedigi, hükmün illetinin şiirin sözlerinin dinleyicinin zihnine / hayaline kimi getirdiğine bağlı olduğunu ifade etmesi, şayet hayale gelen kişinin helal olması durumunda o şiirin nağmeli okunuşunun da helal olacağını ifade etmesi kayda değerdir.²⁶⁶⁰ Gazzâlî semâ' hakkındaki müsamahakâr tavrı yanında, şehvet sıfatının kendilerine baskın olduğu kimselere semâ'ın haram olduğunu, husûsen gençlik çağında şehvet sıfatının diğer tüm sıfatlardan önde olduğunu belirterek gençlerin semâ' meclislerinden çıkarılması gerektiğini, kişinin semâ'ı adet edinip zamanının çoğunu ona tahsis etmesinin, bu işi devamlı yapmasının günah olduğunu söylemiştir.²⁶⁶¹

Nüveyrî, Gazzâlî'nin semâ'ın etkileri ve âdâbına dair sözlerini de özetler mâhiyette eserinde aktarmıştır. Bu doğrultta semâ'ın öncelikle dinleyici kişi tarafından anlaşılması / kavranılması gerektiği, bu kavrayışın kişide vecdi; vecdin de kişinin uzuvlarının hareketini meydana getireceği ifade edilmiştir.²⁶⁶²

Gazzâlî semâ' ile ilgili kavrayışın dört farklı mertebesinden söz etmiştir. Bunlar:

1. Sadece elhan ve nağmelerin lezzeti sebebiyle semâ' edilmesi.
2. Sözlerin anlaşılması ancak dinleyicinin, şehveti kendisine baskın olan bir kimse olması sebebiyle sözleri olmaması gereken şekilde zihninde canlandırması.
3. Kişinin duyduklarını, kendisinin Yüce Allah'a karşı yapıp ettiklerine uyarlaması ki Gazzâlî bunun müridlerin, özellikle de yeni başlayanların semâ'ı olduğunu ifade etmiştir.
4. Mâsivâyı kalbinden arındıran, benliği yok olmuş, hal ve makamları geçen kişinin semâ'ı ki Gazzâlî bunun kavrayışın en

²⁶⁶⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/173.

²⁶⁶¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/171-174.

²⁶⁶² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/174.

yüksek mertesi olduğunu ifade etmiş semâ‘ın beşerî niteliklerle karışık olmasının bir çeşit eksiklik olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁶³

Gazzâlî semâ‘ın ilk aşaması olan kavrayış aşamasının ardından vecd‘in ortaya çıkış aşamasından bahsetmiş ve meseleyi sûfilerden Zünnûn el-Mısrî, Ebü‘l-Hüseyn ed-Derrâc ve eş-Şiblî‘nin ve diğer hukemânın sözlerinden örneklerle açıklamıştır. Gazzâlî vecd‘in semâ‘ın açığa çıkardığı bir hâl olduğunu ifade etmiş ve bu hâlin mükâşefe ve müşahedelere vesîle olabileceğini ifade etmiştir. Gazzâlî, vecdin zorlama ile (tevâcüd) veya kendiliğinden olabileceğini ve vecdin sonucunda meydana gelen mükâşefe ve müşâhedelerin; “izâhı mümkün olan” ve “izâhı mümkün olmayan” şeklinde ikiye ayrıldığını ifade ederek bunlara dair açıklamalar yapmıştır. Sonrasında ise Gazzâlî, semâ‘ vasıtasıyla yüce hallerin elde edilmeye çalışılmasının gerekliliğini açıklamıştır.²⁶⁶⁴

Gazzâlî sonraki aşamada semâ‘ âdâbından ve vecdin övülen ve yerilen türlerinden bahsetmiştir. Bu doğrultuda Gazzâlî, semâ‘ için uygun vakitler ve mekânlar ile ihvanların durumu ile ilgili meseleleri, semâ‘ meclisindeki hal ve hareketler ile ilgili uyulması gereken prensipleri açıklamıştır.²⁶⁶⁵

Tespitler

Nüveyrî semâ‘ın mânâsı ve kısımlarını Gazzâlî‘nin *İhyâu Ulûmi‘d-Dîn* isimli eserindeki açıklamaları üzerinden ele almış ve onun açıklamalarına herhangi bir ekleme yapmadan, özetlemiştir.

²⁶⁶³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü‘l-Ereb fî Fünûni‘l-Edeb*, 2002, 4/174-177.

²⁶⁶⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü‘l-Ereb fî Fünûni‘l-Edeb*, 2002, 4/177-183.

²⁶⁶⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü‘l-Ereb fî Fünûni‘l-Edeb*, 2002, 4/184-188.

Nüveyrî'nin semâ' adabına dair meseleleri Gazzâlî'nin eserinden doğrudan alması, aslında Nüveyrî'nin de bu meclisleri bildiğinin yüksek ihtimalle de katıldığının bir göstergesidir.

Gazzâlî, kadın sesinin haram kılınmadığını ancak hükmünün fitne olup olmaması durumuna bağlı olduğunu belirtmiştir.²⁶⁶⁶

Gazzâlî'nin zilli defin mubah olduğunu belirtmesi, onun yaşadığı dönemde tekkelerde zilli defin kullanıldığının bir göstergesidir.²⁶⁶⁷

Gazzâlî'nin yaşadığı dönemde, onun ifadesi ile “içkici kesim”in ve muhanneslerin kullanması ve onların şiarı olması sebebiyle dinlenilmesi haram olan çalgılar; mizmarlar, telli çalgılar ve kûbe davuludur.²⁶⁶⁸

5. İbn Hazm'ın Semâ' Hakkındaki Görüşü

Nüveyrî semâ'ın mubah oluşu hakkında İbn Hazm'ın görüşlerine de eserinde yer vermiştir. Bu doğrultuda Nüveyrî, İbn Hazm'ın, Lokmân 31 / 6, Yûnus 10 / 32 âyet-i kerîmeleri ile ilgili açıklamalarını aktarmış, bayram sabahı Hz. Âişe'nin yanında tegannî eden iki câriye hakkındaki hadisi delil getirmiş ve -İbn Ömer'in mizmar sesini duyunca kulaklarını kapadığı aktarılan- Nâfi'in rivâyeti hakkındaki açıklamalarına yer vermiştir. Bu kısım İbn Hazm'ın semâ'ın mubah olduğuna dair çıkarımlarına yer verilerek tamamlanmıştır.²⁶⁶⁹

²⁶⁶⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/171-172.

²⁶⁶⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/172.

²⁶⁶⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/172.

²⁶⁶⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/188-190.

Tespitler

Nüveyrî, İbn Hazm'ın semâ'ın lehine tavrı alan düşüncelerini isim zikrederek eserinde aktarmıştır. Bu doğrultuda İbn Hazm'ın *Resâ'ilü İbn Hazm el-Endelüsî* ismi ile mecmuâ şeklinde neşredilen risâleleri içerisinde yer alan *el-Gınâ'ü'l-Mülhî* isimli risâlesinden alıntılar yapmış, bu alıntıları hakkında herhangi bir yorumda bulunmamış, ekleme yapmadan İbn Hazm'ın konuya dair sözlerini özetlemiştir.²⁶⁷⁰

6. Sahâbe ve Tâbiîn'den Gınâ Dinleyenler

Nüveyrî Ebû'l-Ferec el-İsfâhânî'den aktarımda bulunarak, sahabîlerden; en-Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî el-Hazrecî, Hasân b. Sâbit el-Ensârî, Ömer b. el-Hattâb, Ebû Mes'ûd el-Bedrî, Karaza b. Ka'b, Sâbit b. Zeyd, Abdullah b. Ca'fer, Abdullah b. Zübeyr, Mugîre b. Şu'be ve Mu'âviye'nin semâ' ettiklerini (gınâ dinlediklerini) ifade etmiş, buna dair anekdotlar aktarmıştır.²⁶⁷¹

Tespitler

Nüveyrî, bu kısımdaki aktardığı bilgiler için Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin, *el-Eğânî* isimli eserinden ve İmâm Gazzâlî'nin *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* isimli eserinden faydalanmış, bunu da açıkça belirtmiştir.²⁶⁷²

Sahâbeden en-Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî el-Hazrecî'nin, Yezîd b. Muâviye ve Abdullâh b. ez-Zübeyr'in olduğu dönemde (m. 680-683 yılları arasında) Medîne'ye

²⁶⁷⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/188-190.

²⁶⁷¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/190-194.

²⁶⁷² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/190, 194.

geldiğinde “*Vallâhi kulaklarım gınâdan mahrum kaldı, bana gınâ dinletin.*” Demesi, o dönemde Medîne’nin müzisyenler ve gınâ konusunda diğer beldelerden önde olduğunu göstermektedir.²⁶⁷³

Azzetü’l-Meylâ’nın m. 680-683’lü yıllarda 60’lı yaşlarda ve Medîne’nin önde gelen mûsikîşinaslarından olduğu anlaşılmaktadır.²⁶⁷⁴

Hasan b. Sâbit’in görme duyusunu Hz. Ömer döneminde (m. 634-644 yılları arasında) kaybettiği bilinmekte²⁶⁷⁵ ve onun gözlerinin görmediği bu zaman diliminde, Medîne’de, genç bir kız olan Azzetü’l-Meyla’nın Râikâ isimli başka bir mugannîye ile birlikte mizher çalıp tegannî edişlerini dinlediği aktarılmaktadır.²⁶⁷⁶ Buradan hareketle Azze’nin m. 620’li yıllarda dünyaya geldiği, Medîne’de 634-644 yılları arasında yapılan sünnet merâsimi gibi şenliklerde mizher çalgısının kullanıldığı sonucuna ulaşılabilir.

7. Eimme’den (Mezhep İmamlarından), Âbid ve Zâhidlerden Gınâ Dinleyenler

Nüveyrî, İmam Şâfiî’in, Ahmed b. Hanbel’in ve onların ashâbından kimselerin gınâ dinlediklerine dair İbnü’l-Kayserânî’nin sözlerinden alıntılar yapmış, buna dair onlarla ilgili anekdotlar aktarmıştır. Aynı doğrultuda Mâlik b. Enes’in Medîne ehlinin semâ’ı inkâr etmediklerine dair ifadesi aktararak Irak ulemasının genel olarak olumsuz

²⁶⁷³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/190.

²⁶⁷⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/190.

²⁶⁷⁵ Elmalî, “Hassân b. Sâbit”, 16/401.

²⁶⁷⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/191-192.

bakmakla birlikte bu görüşlerinin aksine ulemanın kendileri için bunu sakıncalı görmediklerine dair bir anekdota yer verilmiştir.²⁶⁷⁷

Semâ‘ ve gınâyı seven ve dinleyen zâhid, âbid ve âlimlerden bahsedilen kısımda ise Ebû’s-Sâib el-Mahzûmî ve onun, oğlunun tegannisinin etkisi ile orucun verdiği açlık ve susuzluğu hissetmemesi ile ilgili anekdot; zâhid bir Medîne’li adamın bir kaynenin okuduğu beste üzerine ona aşık olması ve dindar halini terk etmesi ile ilgili bir anekdot; yaşlı bir adamın bir câriyenin tegannisıyla vecde gelerek kendisini Fırat nehrine attığının anlatıldığı anekdot ve Abbâsî Devleti’nde başkadılık yapan ve semâ‘ın aleyhine tavır takınan Ahmed b. Ebî Duâd’ın İbrâhîm b. el-Mehdî’nin tegannisinden etkilenişi ile ilgili anekdotlar anlatılmıştır. Ayrıca bu kısmın devamında Gazzâlî’nin ifadelerinden alıntılar yaparak İbn Mücâhid’in, Ebû’l-Hasen el-Askâlânî el-Esved’in de semâ‘ ettiği ifade edilmiştir.²⁶⁷⁸

Tespitler

Nüveyrî bu kısmı²⁶⁷⁹ yazarken İbnü’l-Kayserânî’nin *Kitâbu’s-Semâ‘*’ından, Ebû’l-Ferec el-İsfahânî’nin *el-Eğânî*’sinden, Ebû Tâlib el-Mekkî’nin *Kûtu’l-Kulûb*’undan ve Gazzâlî’nin *İhyâü Ulûmi’d-Dîn* isimli eserinden faydalanmıştır.

Bu başlık altında anlatılanlardan genel olarak Medîne ulemâsının gınâ‘ ve semâ‘ya olumlu baktığı,²⁶⁸⁰ Irak ulemâsının ise genel olarak olumsuz bakmakla birlikte aslında bu görüşlerinin avam kesim için geçerli olduğu sonucu çıkarılabilir. Çünkü

²⁶⁷⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/194-195.

²⁶⁷⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/196-200.

²⁶⁷⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/194-200.

²⁶⁸⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/195.

aralarında Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî şeyhlerin ve birçok âlimin bulunduğu bir ortamda Ebû Abdullah adındaki güzel sesli çocuğun hem Kur'ân-ı Kerîm tilâveti hem de bir aşk şiirini tegannî ile okuyuşunun bu kimseler tarafından dinlendiği anlatılmaktadır.²⁶⁸¹

el-İsfahânî'nin, İbnü'l-Kayserânî'nin, Ebû Talib el-Mekkî'nin ve İmâm Gazzâlî'nin anlatımlarından alıntılar yapıldığı bu bölümden²⁶⁸² hareketle semâ'nın etkisini göz ardı eden ve semâ'nın etkisiyle farklı hallerin meydana gelmesinin mümkün olmadığını düşünen kimselerin, semâ'ı bizzat tecrübe ettiklerinde bu görüşlerinde yanlışlıkları sonucu çıkarılabilir.

8. Tegannî Eden Halîfeler ve Halîfe Oğulları İle Onlardan Nakledilen ve Onlara Nispet Edilen Savtlar (Besteledikleri Güfteler)

Nüveyrî bu kısımda Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eğânî* isimli eserinden alıntılar yaparak halîfelerden; Ömer b. Abdülazîz ve el-Vâsik-Billâh'ın hem beste yapıp hem de tegannî ettiklerini, el-Müntasır-Billâh'ın kendi yazdığı şiirlere beste yapacak kadar gınâyı (mûsikî sanatını) bildiğini, el-Mu'tez-Billâh'ın bestesi olmasa da tegannî ettiğini, el-Mu'temid-Alellah'ın kendi gınâları olduğunu, el-Mu'tazîd'ın on nağmeyi (العشر النغم) bir savtta (bestede) birleştirecek kadar gınâyı bildiğini ve 100 kadar bestesinin olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁸³

Nüveyrî bu bölümün devamında halîfe çocuklarından gınâda öne çıkan kişileri ve onlarla ilgili haberleri aktarmıştır. Bu doğrultuda el-Mehdî-Billâh'ın çocukları olan; İbrahim b. el-Mehdî'nin çok güzel sesli iyi bir hanende, ûdî ve bestekâr olduğunu,

²⁶⁸¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/196.

²⁶⁸² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/195-200.

²⁶⁸³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/200-205.

‘Uleyye bint el-Mehdî’nin güzel şiirler söyleyerek bunları güzel nağmelerle kalıplara döktüğünü ve Ya‘kûb b. el-Mehdî’nin ise nefesli çalgıları çalmada usta olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Nüveyrî halîfe çocuklarından; Ebû ‘Îsâ b. er-Raşîd’in güzel bir şekilde tegannî ettiğini ve onun güzel bestelerinin olduğunu, Abdullah b. Mûsâ el-Hâdî’nin iyi bir udî olduğunu, güzel tegannî ettiğini ve çok sayıda bestesi olduğunu, Abdullah b. Muhammed el-Emîn’in aşk şiirleri yazıp güzel bir şekilde şiir okuduğunu ve iyi besteler yaptığını, Ebû ‘Îsâ b. el-Mütevekkil’in iyi ve orta derecede olmak üzere 300’den fazla beste yaptığını, Abdullah b. Mu‘tez’in zarif aşk şiirleri yazdığını, güzel şiir okuduğunu ve mûsikî sanatında da (صناعة الموسيقى) bilgi sahibi olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁸⁴

Tespitler

Nüveyrî bu kısmı²⁶⁸⁵ kaleme alırken Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eğânî* isimli eserinden faydalanmıştır.

Ömer b. Abdülazîz'in hilâfeti dönemi öncesinde bestekar ve icrâcî olarak gınâ ile ilgilenmesine rağmen halîfe olduktan sonra bundan uzak durmaya çalışması,²⁶⁸⁶ el-Müntasır-Billah'ın halîfe olmadan önce kendi yazdığı şiirlere besteler yaparken halîfe olduktan sonra bunların gizlenmesini emretmesi,²⁶⁸⁷ İbrâhîm b. el-Mehdî'nin tan edilmemek için yaptığı besteleri başkalarına nispet etmesi,²⁶⁸⁸ halifelik rekabetinde el-Me'mûn'un, amcası olan İbrâhîm b. el-Mehdî'yi saf dışı bırakmak ve halkın gözünden

²⁶⁸⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/205-226.

²⁶⁸⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/200-226.

²⁶⁸⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/200-201.

²⁶⁸⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/203-204.

²⁶⁸⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/206.

düşürmek için onu gece vakti mugannilerle birlikte halkın arasında yürütmesi²⁶⁸⁹ halk nezdinde gınânın hoş karşılanmadığının bir göstergesidir. Halk nezdinde mûsikînin itibarının zedelenmesinin sebepleri arasında mûsikî sanatında yetenekli olmakla birlikte farklı cinsel eğilimleri bulunan kimselerin olması da sayılabilir. Halîfe çocuklarından Abdullah b. Mûsâ el-Hâdî hakkında bu doğrultuda bir anekdot aktarılmıştır.²⁶⁹⁰

el-Vâsik-Billâh, ûdî, 100 kadar bestesi olan bir bestekâr ve hanende bir halîfe olup, gınânın bir ilim olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁹¹ İshâk el-Mevsılî onu, halîfeler içinde gınâyı (mûsikî sanatını) en iyi bilen kimse olarak tavsif etmiştir.²⁶⁹² Mûsikî sanatında döneminde otorite kabul edilen İshâk el-Mevsılî'nin el-Vâsik-Billâh'la arası bozulmasına rağmen²⁶⁹³ böyle bir değerlendirmede bulunmasının önemli olduğunu düşünüyoruz.

el-Mu'tazîd, el-Vâsik-Billâh gibi yüz civarında savtı (bestesi) olan halîfelerdendir. el-Mu'tazîd on nağmeyi bir bestede toplamayı başarmış ve yapmış olduğu bir bestenin üstünlüğü Mâ'bed, Neşîd, Mâlik, İbn Muhriz, Sinân, Ömer el-Vâdî, İbn Câmî, İbrâhîm, İshâk ve 'Allûye gibi meşhur musikişinaslarca onaylanmıştır.²⁶⁹⁴ Halîfeler arasında gınâyı en iyi bilen kişinin el-Vâsik-Billâh'tan sonra el-Mu'tazîd olduğunu tahmin etmekteyiz.

Kadîm gınâ geleneğini değiştiren, bozan ilk kişinin İbrâhîm b. el-Mehdî olduğu ifade edilmiştir.²⁶⁹⁵

²⁶⁸⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/206.

²⁶⁹⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/222.

²⁶⁹¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/201-202.

²⁶⁹² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/202.

²⁶⁹³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/203.

²⁶⁹⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/204-205.

²⁶⁹⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/206.

İshâk el-Mevsîlî'nin (ö. 235 / 850) yapmış olduğu bir besteyi, bestenin birtakım özelliklerini yazarak mektupla İbrâhim b. el-Mehdî'ye (ö. 224 / 839) ulaştırması ve İbrâhîm'in bu mektupta yazılanlardan hareketle besteyi tegannî edebilmesi İslam dünyasında henüz 8-9. yüzyıllarda bir çeşit nota kullanımının var olduğunu göstermektedir.²⁶⁹⁶

Güzel bir sese ve mûsikî bilgisine sahip olduğu anlaşılan 'Uleyye bint Mehdî'nin, bu yeteneğini ve bilgisini Kur'ân-ı Kerîm okurken de kullandığı anlaşılmaktadır çünkü Hârûnürreşîd'in 'Uleyye'nin Kur'ân tilâvetini dinlediği ifade edilmiştir.²⁶⁹⁷

Hârûnürreşîd'in bir meclisinde altı milyon dirhem dağıtması, halîfelerin mûsikî ve eğlence meclislerindeki aşırılıklarının bir örneğidir.²⁶⁹⁸

Halîfe çocuklarından en çok bestesi [savt] olan kişi yaklaşık 360 beste ile Ebû 'Îsâ b. el-Mütevekkil'dir.²⁶⁹⁹

Nüveyrî; gınâ, semâ', lahn / elhan, nağme gibi kelimelerin yanında mûsikî "موسيقى" kelimesini doğrudan ilk kez bu kısımda -Ebû'l-Ferec'den alıntı yaparak- kullanmıştır. Abdullah b. Mu'tez'in mûsikî sanatını bir ilim olması açısından iyi bir şekilde bildiği bilgisinin aktarıldığı bu kısımda²⁷⁰⁰ hususen mûsikî kelimesinin kullanımının tercih edilmesi aslında bu kelimenin, kendisi yerine kullanılan diğer kelimelerden ayrı olarak mûsikî sanatının bilimsel dayanaklarını vurgulayan, teorik yönünü öne çıkaran bir anlamı ifade ettiğini düşündürmektedir.²⁷⁰¹

²⁶⁹⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/208.

²⁶⁹⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/213.

²⁶⁹⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/214-215.

²⁶⁹⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/225.

²⁷⁰⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/226.

²⁷⁰¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/226.

Abdullah b. Mu‘tez’in mûsikî sanatını bir ilim olarak değerlendirdiği kitaplarının ve farklı kişilerle yazıştığı mektuplarının olduğu ifade edilmiştir.²⁷⁰² Bu ayrı bir araştırmanın konusu olabilir.

9. Eşrâf ve Ulemâ’dan Tegannî Edenler

Nüveyrî bu kısımda eşrâf ve ulemâdan; Medîne kadılığı yapmış olan ‘Abdulazîz b. el-Muttalib’in tegannî ettiğini, sikâ hadis alimi ve Bağdat kadılığı yapmış olan İbrâhîm b. Sa‘d ez-Zührî’nin semâ‘ı mubah saydığını hatta ud çalıp tegannî ettiğini, Mâlik b. Enes’in dört köşeli def çalarak tegannî ettiğini ve Muhammed b. İsmâ‘îl b. Alî b. Abdullah b. Abbâs’ın ise hem fıkıh hem de gınâda âlim olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁰³

Tespitler

Nüveyrî bu kısmı²⁷⁰⁴ kaleme alırken İbnü’l-Kayserânî’nin *Kitâbü’s-Semâ*’ından ve Ebü’l-Ferec el-İsfahânî’nin *el-Eğânî* isimli eserinden alıntılar yapmıştır.

Ebü Câfer’in (el-Mansûr’un) halifeliği döneminde (m. 754-775) Medîne kadılığı yapan ‘Abdulazîz b. el-Muttalib’in²⁷⁰⁵ tegannî etmesi,²⁷⁰⁶ Mâlik b. Enes’in yanında bulunan dört köşeli bir defle (دَفُّ مَرْبَع) tegannî eden topluluğa uyması²⁷⁰⁷ Medîne ulemâsının gınâya olumlu bakışını destekleyen iki örnektir. Bununla birlikte Bağdat

²⁷⁰² en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/226.

²⁷⁰³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/227-231.

²⁷⁰⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/227-231.

²⁷⁰⁵ ‘Abdulazîz b. el-Muttalib: İbn Abdullah el-Muttalib b. Hantab b. el-Hâris b. ‘Ubeyd b. Ömer b. Mahzûm. Ebü Câfer’in (el-Mansûr’un) halifeliği döneminde (136/754-158/775) Medîne kadılığı yapmıştır. İbn Sa‘d, *eş-Tabakât*, 7/584.

²⁷⁰⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/227.

²⁷⁰⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/229.

kadısı ve sikâ hadis âlimi olup semâ'ı mubah sayan ve ud çalıp tegannî eden İbrâhîm b. Sa'd ez-Zührî'nin, Mâlik b. Enes'in gınâyı reddetmesine rağmen onun tegannî edişini duyduğuna dair yemin etmesi,²⁷⁰⁸ aslında bu reddedişin kötülüğe giden yolun kapatılması amacıyla olduğu sonucuna bizleri ulaştırmaktadır.

Mâlik b. Enes'in dört köşeli bir def çaldığı,²⁷⁰⁹ tegannî ettiği²⁷¹⁰ ve yüzünün güzel olmaması sebebiyle mugânnî olmaktan annesinin tavsiyesi ile vazgeçtiğine dair anlatılanlar²⁷¹¹ dikkat çekicidir. Bununla birlikte Mâlik b. Enes'in gınâyı reddettiği de ifade edilmiştir.²⁷¹²

10. Toplumun İleri Gelenleri, Devlet Büyükleri ve Komutanlardan Olup Kendilerine Gınâ Bestesi Nispet Edilenler

Nüveyrî bu kısımda toplumun ileri gelenleri, devlet büyükleri ve komutanlardan; kumandan Ebû Dülef el-İclî'nin güzel şiirleri ve şiirlerine besteleri olduğunu aynı zamanda iyi bir şekilde tegannî ettiğini yine onun kardeşi Ma'kıl b. 'Îsâ'nın da nağme ve telli çalgılardan anlayan iyi bir muganni (mûsikîşinas) olduğunu, Abbâsîler devrinin önemli devlet adamı ve kumandanlarından Abdullah b. Tâhir b. el-Hüseyn'in ve onun oğlu 'Ubeydullah'ın gınâ ile ilgilendiklerini ve besteler yaptıklarını ifade etmiştir.²⁷¹³

²⁷⁰⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/230.

²⁷⁰⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/229.

²⁷¹⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/230.

²⁷¹¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/230.

²⁷¹² en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/230.

²⁷¹³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/231-238.

Tespitler

Tıpkı halîfelerden bazıları gibi, Abbâsîler devri kumandanlarından olan Abdullah b. Tâhir'in ve onun oğlu 'Ubeydullah'ın gınâ ile ilgilenmeleri ve beste yapmalarına rağmen bunu gizli tutmaya çalışmaları,²⁷¹⁴ toplum nezdinde gınâyâ menfî bakış açısına sahip olunduğunun bir diğer göstergesidir.

Halîfelerin müzikli eğlence meclislerine toplumun önde gelen kimseleri veya komutanların da katıldığı anlaşılmaktadır.²⁷¹⁵

Halîfelerden el-Mu'tazîd gibi 'Ubeydullah b. Abdullah b. Tâhir de on nağmeyi bir bestede toplamayı başarmıştır.²⁷¹⁶ On nağmeyi bir bestede toplayabilmek anlaşıldığına göre o dönemde bir sanatkârın mûsikî sanatında kendisini kanıtlamasının bir yöntemidir.

11. Farsça'dan Arapça'ya Gınâ Nakleden, Onlardan Bunları Öğrenen ve Gınâ Hususunda Meşhur Olan Kimseler

Nüveyrî bu kısımda; Rûm ve Fars diyarının nağmelerini öğrenerek bu nağmelerle Arapça güftelere beste yapan kişiler hakkında bilgi vermiş ve onlarla ilgili anekdotlar aktarmıştır.²⁷¹⁷

²⁷¹⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/237-238.

²⁷¹⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/237.

²⁷¹⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/238.

²⁷¹⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/239.

Tespitler

Araplarda gınânın gelişiminin Fars ve Rûm diyarlarından gelen bestelerin Arap mûsikîşinaslar tarafından öğrenilmesi ile başladığı, onun öncesinde Arapların er-Rûkbâniyye dedikleri hudâ ve neşîd türlerini bildikleri ifade edilmiştir.²⁷¹⁸

Fars ve Rûm diyarının bestelerini öğrenerek bunları Arapça güftelerle tegannî eden ve bu sayede Arap mûsikîsinin gelişimde öncülük eden ilk kişilerin Mekke halkından “Sa’îd b. Miscah”, Medîne halkından ise “Sâ’ib Hâsir” olduğu ifade edilmiştir.²⁷¹⁹

Hezec’i²⁷²⁰ ilk uygulayanın -yani anlaşıldığına göre kalıplar halinde ritmik okuyuşla tegannî eden ilk kişinin- “Tuveys” olduğu ifade edilmiştir.²⁷²¹

Abdullah b. Zübeyr ile Yezid’in hilâfet mücadelesinde m. 683 yılında Yezid’in askerleri tarafından tahrip edilen Kâbe’nin onarımı sırasında Farslı (İranlı) inşaat ustalarının yanına gelerek onların çalışırken okudukları Farsça gınâları dinleyip (bestelerini) öğrenen ve o bestelere Arapça güfteler giydiren ilk kişinin Mekke’de Sa’îd b. Miscah olduğu ifade edilmiştir.²⁷²² Kâbe’nin onarımının m. 683’den sonra yapılmış olması dikkate alındığında o tarihe kadarki Arap müziğinin saflığını koruduğu, Araplar

²⁷¹⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/239.

²⁷¹⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/239.

²⁷²⁰ Arapçada şarkı söylemek manasındaki he-ze-ci kelimesinden türeyen mastar bir isimdir. Bu hali ile güzel sesle şarkı söylemek, tegannî etmek anlamında kullanılır. 1. Arap mûsikîsinde bilinen ilk ‘ikâ’ kalıbıdır. Farklı kuvvetteki iki darbın aynı birim zaman tekrar etmesi demektir ki bu hali ile günümüz nim-sofyanına benzer. 2. Arap şiirinde bir aruz kalıbıdır. Mefâilün, Mefâilün, Mefâilün şeklinde ifade edilir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 79.

²⁷²¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/239.

²⁷²² en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/239.

arasında kendilerine ait olan huda, neşîd ve hezec gibi basit türlerin dışında gelişmiş bir mûsikînin bulunmadığı sonucu çıkarılabilir.

Önde gelen Arap mugannîlerden biri olan Mekke’li Sa’îd b. Miscâh’ın, Farsîlerin (İranlıların) inşaat ustalarından dahi besteler / nağmeler öğrenmesi, sonrasında Rûm ve Fars diyarına giderek buralarda birçok gınâ ve (Fars’ta) çalgı çalmayı öğrenmesi²⁷²³ aslında o dönemde (m. 683’lü yıllarda) Fars-Rûm diyârları ile Mekke ve civârında icrâ edilen mûsikînin gelişmişlik farkının bir göstergesidir.

Bu bölümün yazımında temel kaynak olarak Ebü’l-Ferec el-İsfahânî’nin *el-Eğânî* isimli eserinden faydalanılmıştır.

11.1. Sa’îd b. Miscâh (سعيد بن مسجح)²⁷²⁴ (ö. 96 / 715’ten sonra)

Tam adı Ebû Osmân Sa’îd b. Miscâh olup, Mekke’li siyâhî bir azadlı köledir. Mekke’de, m. 683’lü yıllarda Kâbe’nin onarımını yapan İranlılardan, acemlerin beste ve nağmelerini öğrenerek Arapça güftelere giydiren ilk kişidir. Efendisi tarafından azad edildikten sonra mûsikî bilgisini geliştirmek için Rûm ve Fars diyarlarını gezmiş, Fars’ta

²⁷²³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/239-240.

²⁷²⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/239-243.

çalgı çalmayı öğrenmiş, Şam'a giderek burada da Rûm, Bizans²⁷²⁵ ve Astakosiyye²⁷²⁶ nağmelerini öğrenmiştir. Mekke vâlisi tarafından Mekke'li gençleri yoldan çıkardığı sebep gösterilip mallarına el koyularak halîfe Abdülmelik b. Mervân'a (m. 685-705) şikâyet edilmiş ancak Şam'da halifenin huzuruna getirilip Gınâu'r-Rûkbân ve Gınâu'l-Mutkan türünde gınâlar tegannî edince halîfe tarafından affedilmiştir. Velîd b.

²⁷²⁵ en-Nüveyrî bu kelimeyi “البربطية” olarak ve el-İsfahânî'nin de yazmış olduğu şekliyle aktarmıştır. el-İsfahânî'nin el-Eğânî'sinin dipnotunda bu kelime ile ilgili Anastas Mari al-Karmali'nin yorumuna yer verilmiş ve bu kelimenin “Bizantiyye/Bizans” “بزنطية” kelimesinin tahrif olmuş hali olduğu ve bu kelime ile Rûm diyarının doğusunda yaşayan topluluğun kastedildiği aktarılmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/192. Uzak bir ihtimal olarak “البربطية” şeklinde geçen bu kelimenin “Berbat” (بربط) kelimesi ile bir bağlantısının olması mümkündür. Berbat” (بربط): Sözlükte kaz, ördek göğüslü anlamına gelir. Barbad diye de ifade edilen uda benzer bir çalgıdır. Çalarken göğse yerleştirildiği için bu isimle anılmıştır. Türklerde kopuz, Batılılarda Lyra ismi ile bilinir. Tıraşçı, *Türk Müsîkîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020. Metnin devamında İbn Miscâh'ın Fars diyarında çalgı çalmayı öğrendiğini ifade etmesinden burada ifade edilen “Barbatiyye” kelimesinin “Bizantiyye/Bizans” kelimesi olma ihtimalini güçlendirmektedir. Çünkü “Barbat” çalgısını Rum diyarında öğrenmiş olsaydı metnin devamında “Fars diyarında çalgı çalmayı öğrendi” şeklinde bir ifadeye yer verilmezdi.

²⁷²⁶ en-Nüveyrî'nin el-İsfahânî'den aktardığı “Astakosiyye/Astakoslular” “الأسطوخوسية” kelimesi ile ilgili olarak el-Eğânî'nin dipnotunda yer verilen Anastas Mari al-Karmali'nin yorumuna göre bu kelime ile kastedilenin Astakos halkı olduğu, Astakos'un Fransa'nın güneyinde yer alan bir ada olduğu ve buranın halkının içki meclisleri, gınâ ve eğlence ile tanındıkları, Rum ve Yunanlıların karışımı bir halk olduğu ifade edilmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/192. Bir diğer yorum olarak bu kelimenin “el-üstûhûsiyye” olarak okunması da mümkündür. Böyle bir okunuş ile “Üstûhûsiyye (أستوخسية)” kelimesi arasında da bir benzerlik kurulabilir ki “Üstûhûsiyye (أستوخسية)”: “Hypomixolydian (eski bir Grek makamı)” anlamına gelmektedir. Ahmet Turabi, “Ebû Ya'kûb b. İshâk el-Kindî'nin Müzik Risâlelerinde Tesbit Edilen Terimler”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (23 Ocak 2014), 69. Üstûhûsiyye (أستوخسية): Eski Greklere ait Hypomixolydian modunun veya sekiz diziden oluşan tüm Eski Grek modunun Kindî'nin eserlerindeki ismi. Tıraşçı, *Türk Müsîkîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 239. Tariflerden hareketle net olarak ifade edebileceğimiz husus İbn Miscâh'ın Grek-Rum müziği hakkında bilgi sahibi olduğudur.

Abdûlmelik döneminde (m. 705-715) hayatta olduğu bilinmektedir. Ma‘bed, İbn Süreyc ve el-Garîd ondan istifade etmişlerdir.

Tespitler

Sa‘îd b. Miscah’ın, halîfe Abdûlmelik b. Mervân döneminde (m. 685-705) Emevîlerin başkenti olan Şam’a gelerek; Rûm, Bizans ve Astakosiyye²⁷²⁷ nağmelerini öğrenebilmesi, Emevî başkentinin bu dönemde eğlence ve mûsikîde ne kadar ileri olduğunun bir göstergesidir.²⁷²⁸

Berku’l-Ufuk [برق الأفق], Sa‘îd b. Miscah’ın yaşadığı dönemde Şam’da yaşayan bir kaynedir.²⁷²⁹

Şayet Sa‘îd b. Miscah’ın Mekke’de toplumun gençlerini yoldan çıkarması gibi bir durum gerçekten var ise Sa‘îd b. Miscah’ın halîfenin huzurunda sanatını başarılı bir

²⁷²⁷ en-Nüveyrî’nin el-İsfahânî’den aktardığı “Astakosiyye/Astakoslular” “الأسطوخوسية” kelimesi ile ilgili olarak el-Eğânî’nin dipnotunda yer verilen Anastas Mari al-Karmali’nin yorumuna göre bu kelime ile kastedilenin Astakos halkı olduğu, Astakos’un Fransa’nın güneyinde yer alan bir ada olduğu ve buranın halkının içki meclisleri, ğınâ ve eğlence ile tanındıkları, Rum ve Yunanlıların karışımı bir halk olduğu ifade edilmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/192. Bir diğer yorum olarak bu kelimenin “el-üstûhûsiyye” olarak okunması da mümkündür. Böyle bir okunuş ile “Üstûhûsiyye (أستوخسية)” kelimesi arasında da bir benzerlik kurulabilir ki “Üstûhûsiyye (أستوخسية)”: “Hypomixolydian (eski bir Grek makamı)” anlamına gelmektedir. Ahmet Turabi, “Ebû Ya‘kûb b. İshâk el-Kindî’nin Müzik Risâlelerinde Tesbit Edilen Terimler”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (23 Ocak 2014), 69. Üstûhûsiyye (أستوخسية): Eski Greklere ait Hypomixolydian modunun veya sekiz diziden oluşan tüm Eski Grek modunun Kindî’nin eserlerindeki ismi. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 239. Tariflerden hareketle net olarak ifade edebileceğimiz husus İbn Miscâh’ın Grek-Rum müziği hakkında bilgi sahibi olduğudur.

²⁷²⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/239-240.

²⁷²⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/241.

şekilde icrâ etmesi, bu yanlışını gözardı edilebilir kılmamalıdır. Ancak burada halîfe Abdülmelik b. Mervân'ın onu affederken bir şart koşup koşmadığı bilinmemektedir.²⁷³⁰

11.2. Sâ'ib Hâsir (سائب خاثر)²⁷³¹ (ö. 64 / 683)

Tam adı Ebû Ca'fer Sâ'ib Hâsir b. Yesâr'dır, Medîne'lidir, Abdullah b. Ca'fer tarafından bir köle olarak satın alınmış ve azad edilmiştir. Medîne'de ud çalarak tegannî eden ilk kişidir. O Neşît isimli İranlı mûsikîşinastan Gınâu'l-Mutkan'ı öğrenerek bunu İslâmiyet döneminde ilk defa Arapça olarak tegannî eden kişi olmuş, kendisinden sonra gelen İbn Süreyc, Cemîle, Ma'bed, Azzetü'l-Meylâ' da bunu Sâ'ib Hasîr'den öğrenmişlerdir. Özellikle Ma'bed bunun haricinde de kendisinden çok gınâ öğrenmiştir. Onun ud yerine kadîb çaldığı ve irticalen tegannî ettiği de söylenmiştir. Ayrıca Sâ'ib Hâsir'in varlıklı bir tüccar haline gelerek üst düzey kişilerin arasına karıştığı ve bir süre sonra sadece halife, veliaht ve halife çocuklarına tegannî ettiği de ifade edilmiştir. O, Mu'âviye ve Yezîd'in huzurunda tegannî etmiştir. Sâ'ib Hâsir, Harre Savaşı'nda (63 / 683) Yezîd'in askerleri tarafından Medîne'de öldürülmüştür.

²⁷³⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/241-243.

²⁷³¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/243-246.

Tespitler

Hiz. Osmân ve Hiz. Muâviye'nin halifelikleri döneminde Basra valiliğı yapan Abdullah b. Âmir b. Küreyz'in²⁷³² (ö. 59 / 679) zil (صنح) çalan köleler satın alarak (veya esir alarak) Medîne'ye getirdiğı ifade edilmiştir.²⁷³³

Neşît [نشيط]: Sâ'ib Hâsir'in kendisinin tegannî ettiğı besteyi öğrenip Arapça güfteye giydirdiğı İran'lı mûsikîşinastır, bu durumun ardından Sâ'ib'in de efendisi olan Abdullah b. Ca'fer tarafından satın alınmıştır.²⁷³⁴

Gınâu'l-Mutkan'ın, İslâmiyet döneminde Arapça olarak ilk defa Sâ'ib Hâsir tarafından tegannî edildiğinin ifade edilmesi, Sâ'ib Hâsir'in ise bu tegannisindeki nağmeleri İran'lı bir mûsikîşinas olan Neşît'den aldığıının belirtilmesi Gınâu'l-Mutkan'ın Fars / İran kökenli olabileceğini göstermektedir.²⁷³⁵

11.3. Tuveys (طويس)²⁷³⁶ (ö. 86 / 705 - 96 / 715)

Tam adı Ebû 'Abdülmün'im 'Îsâ b. Abdullah'tır. Muhanneslerin ona "Ebû 'Abdunna'im" dedikleri aktarılmıştır. Süslü bir muhannes olması sebebiyle kendisine "küçük tavus kuşu" anlamına gelen "Tuveys" ve tegannî ettiğı ilk gınâda geçen ve "eriyen/solan" anlamına gelen "Zâib" kelimesi lakab olarak verilmiştir. Tuveys'in Medîne'de yaşayan, uzun boylu şaşı veya sağ gözü kaymış olan bir muhannes olduğu

²⁷³² Ebû Abdırrahmân Abdullâh b. Âmir b. Küreyz b. Rebîa (ö. 59/679): Hiz. Osmân ve Hiz. Muâviye'nin halifelikleri döneminde Basra valiliğı yapan tâbiî. Zeki, "Fetih Sonrasi Horasan'ın İdari ve Siyasi Yapısı Üzerine Kısa Bir İnceleme", 7-8.

²⁷³³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/243.

²⁷³⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/244.

²⁷³⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/244.

²⁷³⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/246-249.

söylenmiştir. Ayrıca Tuveys uğursuz biri olarak kabul edilmiş, onun uğursuzluğuna dair “*Tuveys’ten daha uğursuz*” şeklinde bir darb-ı mesel dahi kullanılır olmuştur. Çünkü onun doğduğu gün Rasûlullah’ın vefat ettiği, sütten kesildiği gün Hz. Ebûbekir’in vefat ettiği, sünnet olduğu gün Hz. Ömer’in vefat ettiği, evlendiği gün Hz. Osmân’ın vefat ettiği, çocuğunun doğduğu gün ise Hz. Ali’nin vefat ettiği söylenmiştir.

Tuveys’in, İslâmiyet döneminde Hezec²⁷³⁷ ve Remel²⁷³⁸ türlerinde tegannî eden ilk kişi olduğu, ud çalmadığı ancak yanında taşıdığı dört köşeli defî çalarak özellikle Evs ve Hazreç kabilelerinin savaşlarına dair yazılmış şiirleri tegannî ettiği söylenmiştir. Tuveys’in gınâya dair bilgisinin yanında Medîne ve Mekke ehlinin soy (neseb) ilminde de bilgili olduğu, muhannes olmakla birlikte beş vakit namaz kılıp, oruç tutan bir mümin olduğu anlatılmıştır. Mervân b. el-Hakem’in bir muhannes yakalayıp kendisine getiren kişiye on dinar vereceğine dair sözü Tuveys’e ulaşınca o Medîne’den Süveydâ’ya (Şam yolu üzerinde, Medîne’ye iki günlük mesâfede bir yer) gitmiş ve ölünceye kadar burada yaşamını sürdürmüştür. Onun Velîd b. Abdûlmelik zamanına (m. 705-715) kadar yaşadığı, onun döneminde vefat ettiği belirtilmiştir. İbn Süreyc, Tuveys’in kendisinden üstün olduğunu ifade etmiştir.

²⁷³⁷ Hezec (هزج): Arapçada şarkı söylemek anlamındaki he-zi-ce kelimesinden türeyen bir mastardır. Bu şekliyle güzel sesle şarkı söylemek, tegannî etmek anlamında kullanılır. Aynı zamanda Hezec, Arap mûsikisindeki bilinen ilk îkâ’ kalıbıdır. Farklı kuvvetteki iki darbın aynı birim zamanla tekrar etmesi demektir ki bu hali günümüzde kullanılan Nim-Sofyan usulüne benzer. Mehmet Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2020), 79.

²⁷³⁸ Remel (رمل): İslam dünyasında ilk olarak İbn Muhriz (ö. 715) tarafından kullanılan bir usûl kalıbıdır. Peş peşe gelen sesli bir dörtlük ve iki sekizlik ile bir sekizlik es’ten meydana gelir. 5/8’lik bir ritim kalıbını karşılar. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 181.

Tespitler

Hezec ve Remel'in bir tür olarak ilk defa Tuveys tarafından tegannî edildiği ifade edilmiştir.²⁷³⁹

Bir muhannesin nasıl görüldüğü sorusuna Medîne'de yaşayan ve bir muhannes olan İbn Nüğâş hakkında söylenen “*sanki bir kadın gibi parlak renkli elbiseler giyer, taranıp süslenirdi*” ifadesi açıklık getirmektedir.²⁷⁴⁰

Ebân b. Osmân'ın m. 695 senesinde Medîne'ye vâli tayin edilmesi sebebiyle Medîne'de kendisini karşılayan halk içerisinde bulunan Tuveys'in yeni vâliye def çalarak tegannî ettiği sözlerde “rebab” (رباب) çalgısının isminin yer alması dikkat çekicidir.²⁷⁴¹

Muhanneslere karşı sert bir tavır takınan Mervân b. Hakem'in vâliliği döneminde (m. 662-669 ve 674-677) Tuveys'in Medîne'den ayrılarak Süveydâ'ya gitmesi, Ebân b. Osmân'ın Medîne vâliliği döneminde (m. 695-702) ise Tuveys'in ellerine kına yakarak Medîne'ye gelip yeni vâliye tegannî etmesi vâlilerin idâre şekillerinin müzisyenlerin en azından bir kısmının hayatlarını doğrudan şekillendirdiğini göstermektedir. Buradan hareketle m. 662-669 ile 674-677 yılları arasında Medîne'de mûsikîli eğlencelerin azaldığı m. 695-702 yılları arasında ise arttığı söylenebilir.²⁷⁴²

²⁷³⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/239, 246.

²⁷⁴⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/248.

²⁷⁴¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/249.

²⁷⁴² en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/248-249.

11.4. Abdullah b. Süreyc (عبد الله بن سريج)²⁷⁴³ (ö. 86 / 705 - 125 / 743)

Tam adı Ebû Yahyâ Abdullah b. Süreyc'dir. Benî Nevfel'in mevlâsı olduğu, babasının Türk olduğu ve Mekkeli olduğu söylenmiştir. Onun kırmızı tenli, gözleri iyi görmeyen bir şaşı ve köse bir muhannes olduğu, renkli elbiseler giyip insanların dikkatini çekmek için iple bağladığı çekirgesini uçurup oynatarak tegannî ettiği, 85 yaşına kadar yaşadığı ve Abdullah b. Ca'fer'in hizmetinde bulunduğu söylenmiştir. Yüzünde peçe ile tegannî ettiği için kendisine “*Vechu'l-Bâb*” lakabı verilmiştir. Onun sık sık âyet-i kerîmelerden telmihler yaparak konuşabilen iyi bir hatib olduğu, irticalen tegannî ettiği ayrıca süslü bir Fars ud'u, kadîb ve def çaldığı söylenmiştir. İbn Süreyc'in Hz. Osmân döneminde (m. 644-656) tegannî etmeye başladığı ve Hişam b. Abdülmelik döneminde de (m. 724-743) vefat ettiği aktarılmıştır. Onun Mekke'de, cüzzam hastalığı sebebiyle Velid b. Abdülmelik (m. 705-715) veya Süleymân b. Abdülmelik (m. 715-717) zamanında öldüğü ve “Desm” “دسم” denilen bir yerde defnedildiği de söylenmiştir. İbn Süreyc'in evlendiği ve mûsikîşinas bir kızının olduğu da ifade edilmiştir.

İbn Süreyc'in, gınâdaki yeteneğinin Allah'ın bir lütfu olduğunu belirtmesiyle birlikte onun Sa'îd b. Miscah'tan gınâ öğrendiği ifade edilmiştir. O, Velid b. Abdülmelik ve Yezîd b. Abdülmelik'e tegannî etmiştir. Yezîd b. Abdülmelik'in onun tegannisine karşılık olarak 1500 dînârlık kaftanı ve yüzüğünü İbn Süreyc'e hediye ettiği söylenmiştir.

Tespitler

İbn Süreyc'in, Abdullah b. Zübeyr'in Kâ'be'nin onarımı için getirttiği acemlerin yanında görüp beğendiği Fars udunu kendisinin de edindiği ve onun udunun Fars udlarının düzeninde olduğu, İbn Süreyc'in bu düzendeki ud ile Arap gınâsını çalan ilk

²⁷⁴³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/249-262.

kişi olduğu ifade edilmiştir.²⁷⁴⁴ Buradan hareketle bu dönemde (yani Kâbe'nin onarım tarihi olan 683'ten İbn Süreyc'in vefat ettiği dönem olan Hişam b. Abdülmelik dönemi (m. 724-743) arasında Fars udu ile Arap udunun yapılarının farklı olduğu anlaşılmaktadır.

Velîd b. Abdülmelik'in Mekke vâlisine haber göndererek İbn Süreyc'i dinlemek için kendisine (Şam'a) göndermesini istemesi halîfelerin eğlence meclislerine ne denli önem verdiklerinin bir örneğidir.²⁷⁴⁵ Nitekim halifenin bu şekildeki bir daveti şair 'Adî b. er-Rikâ' tarafından da kınanmıştır.²⁷⁴⁶ İbn Süreyc'in halifenin bu daveti üzerine Şam'da huzuruna çıktığında okuduğu el-Ahvas b. Muhammed el-Ensârî ve 'Adî b. er-Rikâ' el- 'Âmilî'ye ait olan şiirlerin sözlerinin aşk teması ile birlikte dînî içerikli ve halifeyi öven şiirler olması, ayrıca İbn Süreyc'in halifeyle sohbeti sırasında sık sık âyet-i kerîmelerden telmihlerde bulunması onun gınâ hakkındaki bilgisi yanında dînî ilimlerde de bilgi sahibi olduğu şeklinde yorumlanabilir.²⁷⁴⁷

Nâfi' b. Alkame el-Kinânî'nin, Mekke vâlisi olduğu dönemde (m. 715-717) gınâya, mugannilere ve içkiye karşı bir tavır takınması sebebiyle İbn Süreyc onun döneminde Mekke'de rahat hareket imkanı bulamamış, davet edildiği bir meclise giderken udunu saklamak zorunda kalmıştır.²⁷⁴⁸ Ancak baskı ve denetimin sıkı tutulduğu dönemlerde dahi bu eğlence meclisleri gizli bir şekilde devam etmiştir.

İbn Süreyc'in muhannes Garîd'le aynı mecliste tegannî ettikleri ifade edilmiştir.²⁷⁴⁹

²⁷⁴⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/250.

²⁷⁴⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/252.

²⁷⁴⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/258.

²⁷⁴⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/254.

²⁷⁴⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/259.

²⁷⁴⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/260.

İbn Süreyc'in ölüm anı yaklaştığında mûsikîşinas olan kızı için endişe duyması, mûsikînin kötü ortamlarda da icrâ edildiğinin bir göstergesidir. Kızının İbn Süreyc'in endişesi karşısında sadece babasının tegannî ettiği eserleri tegannî edeceğini söylemesi ise aslında bir muhannes olarak kabul edilen İbn Süreyc'in sanatını icrâ ederken birtakım değerleri muhafaza ettiğinin bir göstergesidir.²⁷⁵⁰

11.5. Ma'bed (معبد)²⁷⁵¹ (ö. 125 / 743 - 126 / 744)

Tam adı Ebû 'Abbâd Ma'bed b. Vehb'dir. Onun 'Âs b. Vâbisa / Vâkisa el-Mahzûmî'nin veya Muâviye b. Ebû Süfyan'ın kölesi olduğu söylenmiştir. Ma'bed Emevîler döneminin (m. 661-750) başlarında Medîne'de tegannî etmiş ve Velîd b. Yezîd zamanında (m. 743-744) vefat etmiştir. Vefat ettiğinde Velîd b. Yezîd'in câriyesi olan ve Ma'bed'in de öğrencisi olan Sellâme, Ma'bed için ağıt yakmış, mersiye okumuştur. Onun Medîne'li mûsikîşinasların öncüsü / lideri olduğu söylenmiştir. Ma'bed'in kendisinden gınâ öğrendiği kişiler arasında; Sâ'ib Hâsir, Neşît el-Farisî ve Cemîle sayılmıştır. Ma'bed'in Velîd b. Yezîd'in huzurunda tegannî ettiği, Medîne'den Ahvaz'a kendisini arayan zengin bir adamın yanına giderek onun câriyelerini yetiştirdiği ifade edilmiştir. Ma'bed'in sesini çok iyi kullandığı bilinmekle birlikte çalgı çaldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Tespitler

Velîd b. Yezîd'in, Ma'bed b. Vehb'i dinlemek için Medîne'ye haber göndererek Şam'a havuz yanındaki içkili eğlencesine getirtmesi, ona tegannisi sonunda on bin dînar

²⁷⁵⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/262.

²⁷⁵¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/262-267.

verilmesini ve bu olanların gizli tutulmasını emretmesi Emevî halîfelerinden bir kısmının eğlenceye düşkünlüklerini gösteren örneklerden biridir.²⁷⁵²

Emevîler döneminde mûsikî bilgisi olan kölelerin de ticâretinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda Medîne’li mûsikîşinas Ma‘bed b. Vehb tarafından yetiştirilip Irak’lı bir adam tarafından satın alınarak Basra’da satılan Taybe / Zaybe isimli câriye örnek verilebilir.²⁷⁵³

11.6. el-Garîd (الغريض) Hakkında Bahsedilenler ve Onunla İlgili Âişe bint Talhâ’dan Gelen Haberler²⁷⁵⁴ (ö. 96 / 715 - 101 / 720)

Tam adı Ebû Zeyd / Ebû Mervân Abdülmelik’tir. Onun Berberî bir müvelled olduğu, Ali b. Abdullah b. el-Hâris b. el-Ümeyye el-Asgar’ın kızları olan Süreyyâ, er-Rudayye, Kureybe ve Ümmü Osmân’ın²⁷⁵⁵ âzatlısı olduğu, yine onun bir müddet Sükeyne bint Hüseyin’in himâyesinde ve hizmetinde bulunduğu, güzel, parlak bir yüze sahip olduğu için kendisine “Taze / körpe” anlamına gelen “el-Garîd” lakabı verildiği söylenmiştir. el-Garîd’in ilk zamanlarda Mekke’de bir terzi olduğu sonrasında ise ud, def

²⁷⁵² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/263-264.

²⁷⁵³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/265.

²⁷⁵⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/267-272.

²⁷⁵⁵ el-İsfahânî’nin İbn Süreyc ile ilgili anlattığı anekdotların bir bölümünde Sükeyne bt. Hüseyin’in, ağıt/mersiye öğretmesi için İbn Süreyc’e Abdülmelik (el-Garîd’in ismi) adındaki gulamını gönderdiği aktarılmakta ve İbn Süreyc’in Abdülmelik’in kim olduğu sorusuna “Sükeyne’nin gulamı” olduğu cevabı verilmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 1/210. Yani el-Garîd’in aslında en azından bir müddet Sükeyne bt. Hüseyin’in himâyesinde olduğu söylenilebilir. Nitekim Ahmet Hakkı Turabi tarafından yapılan çalışmada da el-Garîd’in “Sekîne” isminde bir kişinin himayesinde olduğu belirtilmiş ancak bu kişinin aslında Sükeyne bt. Hüseyin olduğu fark edilmemiştir. Turabi, “İlk Dönem İslam Dünyasında Musiki Çalışmalarına Bakış”, 239.

ve kadîb çalabilen bir mûsikîşinas haline geldiği ifade edilmiştir. Efendilerinin ‘Ubeyd (Abdullah) b. Süreyc’in komşusu olmaları sebebiyle el-Garîd’in İbn Süreyc’in meclisine katıldığı, ondan gınâ öğrendiği, sonraları ise İbn Süreyc’in onu kıskanarak geri planda bırakmak istediği anlatılmıştır. Onunla İbn Süreyc’in kıyasına dair birçok söz söylenmiş, İbn Süreyc’in, okuduğu eserleri rakibi olarak gördüğü el-Garîd’in tam öğrenememesi için kırparak ve birden fazla eseri birbirine ekleyerek icrâ ettiği, hatta bu sebeple kendisini eleştiren el-Garîd’e İbn Süreyc’in “*muhanne*s” diyerek aşağıladığı ifade edilmiştir. Efendilerinin el-Garîd’e mersiye dinlettirerek ona ağıt yakmayı öğrettikleri ve bir süre sonra onun cenazeler için aranan bir kişi haline geldiği onun hakkında aktarılan bilgilerdendir. Efendilerinden el-Garîd’in bir cinden besteler öğrendiğine dair bir rivâyet de aktarılmıştır. el-Garîd’in Mervân b. Hakem’den önceki Mekke vâlisi olan el-Hâris b. Hâlid ile Âişe bint Talhâ arasında mektup götürerek çöpçatanlık yaptığı, ‘Aişe bint Talha hakkında el-Hâris b. Hâlid ve Ömer b. Ebû Rebîa tarafından yazılmış aşk şiirlerini tegannî ettiği de söylenmiştir. Onun tegannî ettiği kişiler arasında ‘Âişe bint Talha, Mekke vâlisi el-Hâris b. Hâlid, İbn Ebû Rebîa ve Yezîd b. Muâviye’nin kızı ‘Âtike sayılabilir.

el-Garîd’in Süleymân b. Abdûlmelik (m. 715-717) ya da Ömer b. Abdûlazîz’in (m. 717-720) halifeliği döneminde vefat ettiği söylenmiştir. Onun Nâfi‘ b. Alkame el-Kinânî’nin, Mekke vâlisi olduğu dönemde (m. 715-717) gınâya, mugannilere ve içkiye karşı bir tavır takınması sebebiyle -İbn Süreyc gibi- Mekke’de rahat hareket imkanı bulamaması sebebiyle kaçarak Yemen’e yerleştiği ve burada vefat ettiği söylenmiştir.

Tespitler

Mûsikîşinaslar arasındaki rekâbetin o dönemlerde de olduğu; İbn Süreyc'in, kendi okuduğu eserleri el-Garîd'in tam olarak öğrenmesine engel olabilmek için kırparak okuduğu ve birden fazla eseri bu şekilde birbirine bağlayarak icrâ ettiği aktarılmıştır.²⁷⁵⁶

Mûsikî öğrenimi, husûsî olarak bir hocanın eğitimden geçmenin yanında cenazelerde halka açık olarak icrâ edilen mersiyelerin dinlenilmesi ve bunların taklidi yoluyla da gerçekleşmektedir.²⁷⁵⁷

Mekke vâlisi olan el-Hâris b. Hâlid'in şair olduğu ve gınâya kendisinden önceki Mekke vâlisi olan Mervân b. Hakem gibi katı bir tavır takınmadığı hatta bir mûsikîşinas olan el-Garîd'le yakın ilişkiler kurduğu, el-Garîd'in el-Hâris'le onun aşık olduğu Âişe bint Talha arasında çöpçatanlık yaptığı anlaşılmaktadır.²⁷⁵⁸

Âişe bint Talha ile İlgili Anlatılan Haberler²⁷⁵⁹

Tam adı Âişe bint Talha b. 'Ubeydullah b. Osmân b. 'Amir b. 'Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym'dir. Annesi Ümmü Gülsüm, Hz. Ebû Bekr es-Sıddîk'ın kızıdır. Âişe bint Talha'nın çok güzel bir yüze sahip olduğu, hırçın bir tabiata sahip olduğu, sırasıyla Abdullah b. 'Abdurrahman b. Ebî Bekr, Mus'ab b. ez-Zübeyr ve Ömer b. Ubeydullah ile evlendiği aktarılmıştır. Âişe bint Talha'nın güzelliği yanında ilmî olarak da birikim sahibi bir kimse olduğu, Arapların şiirleri, eserleri ve ilm-i nücûm (astronomi / gökbilimi)

²⁷⁵⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/268.

²⁷⁵⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/267-268.

²⁷⁵⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/267-271.

²⁷⁵⁹ Âişe bint Talha bir mûsikîşinas olmaması sebebiyle diğer başlıklarda yaptığımızın aksine bu başlık numaralandırılmamıştır. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/272-280.

hakkında bilgi sahibi olduğu söylenilmiştir. Ayrıca Âişe'nin dul kaldıktan sonra bir sene Mekke'de diğer sene Medîne'de kalmaya başladığı, zaman zaman da Tâif'teki konağına gittiği ve burada meclis kurduğu, şairleri (ve çok yüksek ihtimalle mûsikîşinasları) bu meclisinde ağırladığı ifade edilmiştir.

Tespitler

Nüveyrî mûsikîşinaslarla yakın ilişkileri bulunması sebebiyle Âişe bint Talha'ya bir mûsikîşinas olmamasına rağmen bu kısımda yer ayırmıştır. Ancak Nüveyrî'nin soyunun Âişe bint Talha'ya dayanması sebebiyle de²⁷⁶⁰ müellifin onunla ilgili haberlere hususen burada yer vermiş olması mümkündür.

Mus'ab b. ez-Zübeyr'in, Âişe bint Talha ile evlenmek istediğinde ona görücülük yapması için 'Azzetu'l-Meylâ'yı göndermesi ve kendisi için Âişe'ye bakmasını istemesi, aynı zamanda bir mûsikîşinas olan 'Azze'nin de el-Garîd gibi kadın ve erkekler arasında aracılık yapan kimselerden olduğunu göstermektedir.²⁷⁶¹

'Azzetu'l-Meylâ'nın eşraf ve mürüvvet sahibi kimseler arasında tanınan ve sevilen bir kimse olduğu, kendi bestelerinin olduğu ifade edilmiştir.²⁷⁶² 'Azze'nin farklı meclislerde Âişe bint Talha'ya tegannî ettiği aktarılmıştır.²⁷⁶³

Erkek ve kadınların arasında paravan bulunan bir mecliste Âişe bint Talha'nın Mus'ab b. Zübeyr ile evli olduğu bir dönemde Azze'nin kadınlar tarafında ancak erkeklerin de duyabileceği bir şekilde tegannî etmesi, o dönemin (Mus'ab m. 691

²⁷⁶⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/275.

²⁷⁶¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/273.

²⁷⁶² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/274.

²⁷⁶³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/274, 276.

senesinde Abdülmelik b. Mervân'ın askerleri tarafından öldürülmüştür) eğlence meclislerinin tasviri açısından bir örnektir. Bu mecliste Âişe'nin müsaadesiyle Azze'nin erkeklerin bulunduğu tarafa geçerek tegannî etmesi aslında Arap kültüründe erkekler arasında bir kadının tegannî etmesine anormal bakılmadığının bir göstergesidir.²⁷⁶⁴

Arap geleneğinde kocası ölen bir kadının eğer vefat eden kocasından razı ise onun güzel vasıflarını sayarak yas tuttuğu / ağıt yaktığı, eğer razı değilse sessiz kaldığı ifade edilmiştir. Ayrıca kadının, ölen eşinin ardından onun güzel vasıflarını ayakta durarak sayması, mersiyeyi ayakta okuması onun artık evlenmek istemediği anlamına gelirken, oturarak bu vasıfları sayması ise evlenebileceği anlamına gelmektedir.²⁷⁶⁵

11.7. Muhammed b. Âişe (محمد بن عائشة)²⁷⁶⁶ (ö. 105 / 724 - 126 / 744)

Tam adı Ebû Ca'fer Muhammed b. Âişe'dir, babası bilinmediği için annesine nispet edildiği ifade edilmekle birlikte babasının isminin Ca'fer olduğu, İbn Âişe'nin kuaför olan annesinin yanında bulunduğu zamanlarda kendisini “*bu Âişe'nin oğlu*” diye tanıttıkları için kendisine bu nisbenin verildiği de söylenmiştir. Medîne'li olduğu bilinen İbn Âişe'nin el-Hasan b. el-Hasan b. 'Alî b. Ebî Tâlib'e bağlı olduğu, konuşmaları ve meclisleriyle Medîne'li gençleri yoldan çıkardığı anlatılmıştır. İbn Âişe, Ma'bed ve Mâlik b. Ebû es-Semh'den gınâ öğrenmiş ancak onları geçecek seviyeye gelmiştir, öyle ki halife Velîd b. Yezîd, huzurunda -yaşları o dönemde ilerlemiş olan- bu iki mûsikîşinas bulunurken birçok eseri İbn Âişe'ye okutturmuş, onlar ise bu durumdan rahatsızlıklarını halifeye bildirmişlerdir. İbn Âişe'nin kibirli ve huysuz birisi olduğu, kendisinden istifade etmenin zor olduğu da anlatılmıştır. İbn Âişe'nin veliahtlığı veya halifeliği döneminde

²⁷⁶⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/277.

²⁷⁶⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/278.

²⁷⁶⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/280-287.

(m. 743-744) Velîd b. Yezîd'in huzurunda çok kez tegannî ettiği ifade edilmiştir. İbn Âişe'nin ölüm sebebi ve zamanı hakkında farklı görüşler vardır. Onun Hişâm b. Abdülmelik zamanında (m. 724-743) ya da Velîd b. Yezîd zamanında (m. 743-744) Medîne'ye birkaç mil uzaklıktaki Zî-Huşub'da ya da Medîne'de vefat ettiği söylenmiştir. Bir rivâyete göre onun el-Ğamr b. Yezîd b. Abdülmelik'in tegannî etmesi isteğini geri çevirmesi sebebiyle, bir başka rivâyete göre Medîne vâlisi İbrâhîm b. Hişâm el-Mahzûmî'nin cariyesine göz kırpması sebebiyle, bir başka rivâyete göre de sarhoşluğun verdiği baş dönmesi ile terastan düşmesi sebebiyle öldüğü veya öldürüldüğü ifade edilmiştir.

Tespitler

Halîfe Velîd b. Yezîd, Şam'da -muhtemelen sarayında- Ma'bed, Mâlik b. Ebû es-Semh, İbn Âişe ve Hammâd er-Râviye'yi²⁷⁶⁷ huzurunda bir araya getirmiştir. Bu meclisinde halîfe, şair Hammâd'a şiirler inşad ettirirken, birer mûsikîşinas olan Ma'bed, Mâlik b. Ebû es-Semh ve İbn Âişe'ye de gınâlar tegannî ettirmiştir. Halîfe Velîd b. Yezîd'in bu mecliste tegannî ettirdiği bestelerin hepsini bizzat seçmesi onun mûsikîye merakı ve vukûfiyetini de göstermektedir.²⁷⁶⁸

Velîd b. Yezîd'in hâcibinin aktardığına göre halîfenin, İbn Âişe'nin tegannîsi ile coşarak aşırı hareketler sergilediği, küfre düştüğü, dinden çıktığı ifade edilmiştir.²⁷⁶⁹

²⁷⁶⁷ Ebû'l-Kâsım Hammâd b. Ebî Leylâ Sâbûr b. el-Mübârek er-Râviye ed-Deylemî el-Kûfî (ö. 160/776-77 [?]): Eski Arap şiirinin önemli râvi ve derleyicilerinden. Tüccar, "Hammâd er-Râviye", 15/486.

²⁷⁶⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/282-283.

²⁷⁶⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/284.

Halîfelerin bu vb. uygulamaları, eğlence ve içki meclislerine olan düşkünlükleri Emevîlerin yıkılış sürecine doğrudan etkisi olduğu anlaşılan problemlerdendir.

İbn Âişe'nin sohbetleri ve meclisleri ile Medîne'li gençlerin ahlakını bozması, bir Hac mevsiminde sesini yükseltip tegannî ederek insanları Hac'dan alıkoyması, tegannîsi ile Velîd b. Yezîd'i dinden çıkartacak derecede aşırı hareketlere sevk etmesi gibi olumsuz örneklerin²⁷⁷⁰ İslam ulemâsının mûsikîye bakış açısını doğrudan etkilediği söylenebilir.

11.8. İbn Muhriz (ابن محرز)²⁷⁷¹

Tam adı Ebû'l-Hattâb Müslim b. Muhriz'dir. İsminin Abdullah olduğu da söylenmiştir. İbn Muhriz'in Abdüddâr b. Kusay'ın azatlısı olduğu, babasının ise İran'lı olup Kâbe'nin hizmetkârlarından olduğu ifade edilmiştir. İbn Muhriz'in bir müddet Medîne'de bir müddet de Mekke'de yaşadığı, Medîne'ye geldiği sırada burada üç ay kalarak 'Azzetu'l-Meylâ'dan çalgı çalmayı öğrendiği, sonrasında Mekke'ye geri dönerek üç ay burada kaldığı ve sonrasında ise sırayla Fars'a giderek buranın nağmelerini ve gınâlarını öğrendiği, buradan da Şam'a giderek Rûm nağmelerini ve gınâlarını öğrendiği söylenmiştir. İbn Muhriz'e "Sannâcu'l-'Arab" "Arap zilcisi ya da zil çalan Arap" denilmesinden onun 'Azzetu'l-Meylâ'dan çalmayı öğrendiği çalgının zil olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. İbn Muhriz'in İbn Miscâh'tan gınâ öğrenen ilk kişi olduğu, Remel tegannî eden ilk kişinin de yine o olduğu söylenmiştir. İbn Muhriz'in cüzzam hastalığı sebebiyle insanlarla az yakınlık kurduğu, bu sebeple de meşhur hale gelemediği, onun gınâlarının çoğunun İbn Muhriz'le arası iyi olan Mekkeli bir câriye tarafından öğrenilerek yaygınlaştırıldığı ifade edilmiştir. İbn Muhriz'in ölümünün de cüzzam

²⁷⁷⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/281, 284, 286.

²⁷⁷¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/287-288.

hastalığı sebebiyle olduğu söylenmiştir. Bu hastalık sebebiyle halîfelerle de yakın ilişki kuramamıştır.

Tespitler

İbn Muhriz'in Şam'da, Rum nağmelerini ve gınâlarını öğrenebilmesi,²⁷⁷² Şam'ın o dönemde mûsikî sanatı açısından gelişmiş bir durumda olduğunu göstermektedir.

Remel'i ilk kez Tuveys'in mi²⁷⁷³ yoksa İbn Muhriz'in²⁷⁷⁴ mi tegannî ettiği konusunda ihtilaf vardır.

Emevî halifesi Hişâm (724-743) zamanında Hîre'de yaşayan Hristiyan bir muganni olan Huneyn b. Belvaü'l-Hîrî'nin İbn Muhriz'i rakibi olarak görerek Irak'tan gitmesi karşılığında kendisine 500 dinar vermesi, mûsikîşinaslar arası rekâbetin farklı bir örneğidir.²⁷⁷⁵

11.9. Mâlik b. Ebi's-Semh (مالك بن أبى السّمح)²⁷⁷⁶ (ö. 139 / 756 - 158 / 775)

Tam adı Ebû'l-Velîd Mâlik b. Ebi's-Sehm Câbir b. Sa'lebe et-Tâ'î'dir.²⁷⁷⁷ Babasının, Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'e bağlı olduğu, ailecek yaşadıkları yerde bir felâket olması sebebiyle babasını kaybettiği, bunun ardından annesinin Mâlik b. Ebi's-

²⁷⁷² en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/287.

²⁷⁷³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/246.

²⁷⁷⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/288.

²⁷⁷⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/288.

²⁷⁷⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/288-292.

²⁷⁷⁷ "et-Tâ'î" nisbesi Fuat Günel tarafından "Tay kabilesinin yaşadığı topraklarda doğdu." şeklinde izah edilmiştir. Tay (Benî Tay): Kahtâniler'e mensup bir Arap kabilesi. Apak, "Tay (Benî Tay)", 40/187.

Semh ve kız kardeşini Medîne'ye götürdüğü ve Mâlik'in burada Hamza b. ez-Zübeyr'in kapısında dilenmeye başladığı anlatılmıştır. Hamza b. ez-Zübeyr'in evinin önünde dilencilik yapan Mâlik'in, Hamza'ya bağlı bulunan ve onun yanından hiç ayrılmayan Ma'bed'in tegannisini dinleyerek mûsikîye yöneldiği anlatılmıştır. Uzun boylu bir şaşı olduğu söylenilen Mâlik'in; Ma'bed'in dışında Cemîle'den de gınâ öğrendiği, Abbâsî Devleti zamanına (m. 756 sonrasına) kadar yaşadığı, Benî Süleymân b. Alî'ye bağlanarak Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr zamanında (m. 754-775) vefat ettiği aktarılmıştır. Mâlik, Mâbed ve İbn Âişe'nin Yezîd b. Abdülmelik'in ve Velîd b. Yezîd'in huzurlarında birlikte tegannî ettikleri aktarılmıştır. Hatta Velîd b. Yezîd öldürüldüğünde Mâlik ve İbn Âişe'nin onun yanında oldukları da söylenmiştir. Halîfe Velîd b. Yezîd, Mâlik'in şaşı bir maymuna benzediğini ve paragöz birisi olduğunu; mûsikîşinas İbn Âişe ise Mâlik'in ahmak birisi olduğunu söylemiştir.

Tespitler

Mâlik b. Ebi's-Semh'in, Medîne'de dilencilik yaparken Ma'bed'in tegannîsini duyması ve onun okuduğu eserin bestesini öğrenmesinin anlatıldığı anekdotta Mâlik'in eserin şiirini bilmediği ancak bestesini öğrendiği ifade edilmiş ve burada beste yerine “lahn” kelimesinin çoğulu olan “elhân” “ألحان” kelimesi kullanılmıştır. Buradan hareketle “lahn” kelimesinin anlam olarak güfteyi içermediği, sadece besteyi ifade ettiği söylenebilir.²⁷⁷⁸

²⁷⁷⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/289.

Mâlik b. Ebi's-Semh'in bir kez dinlediği ve sözleri olmaksızın icrâ ettiği bir eserin özellikleri anlatılırken eserin uzatmaları (مدّاته),²⁷⁷⁹ yumuşatmaları (ليّاته), vurguları (عطفاته), tonlamaları (نبراته) ve inceliklerinin (متعلقاته) doğru bir şekilde icrâ edildiği ifade edilmiştir. Buradan iki sonuç çıkarılabilir: 1. Mâlik'in bir kez dinlediği bir eserin bestesini hemen icrâ edebilmesi onun müzik kulağı ve taklit yeteneğinin üst düzey olduğunun bir göstergesidir. 2. Bir eseri sözleri olmaksızın icrâ etmede dahi dikkat edilmesi gereken pek çok nüansın olduğu o dönemlerde de bilinmektedir.²⁷⁸⁰

Ma'bed'in, Mâlik b. Ebi's-Semh'i mûsikî konusunda yetiştirmeyi, sırf ilerleyen süreçte onun üstadı olarak anılmak istemesi sebebiyle kabul etmesi,²⁷⁸¹ mûsikî sanatında usta çırak sınıflamasına ne denli önem verildiğinin ve üstadın ustalığının, yetiştirdiği öğrenciler üzerinden değerlendirildiğinin bir göstergesidir. Yine bu bağlamda Mâlik'in ilerleyen süreçte okuduğu eserlerin ardından üstadı olan Ma'bed'in ismini zikretmesi, kendisinin Ma'bed'den öğrendikleri ile tegannî ettiğini belirtmesi güzel bir vefa örneği olarak değerlendirilebilir.²⁷⁸²

Hicazdan kendi içkili eğlence meclisine (مجلس اللهو) mûsikîşinas getirten halîfelerden olan Velîd b. Yezîd, isyancılar tarafından öldürülmek istendiğinde onun yanında bulunan musikişinalardan olan Mâlik b. Ebi's-Semh'in, isyancıların halifenin kellesini aldıktan sonra yaptıkları işi daha güzel göstermek için halîfenin başını

²⁷⁷⁹ Medd (مدّ): Uzatma, yayma, çekme gibi anlamlara gelir. Esasen tecvid ilminde bir harfin belli bir miktar uzatılması manasında kullanılan bu terim, Şirazi'nin Gurretü't-Tâc'ında bir perdenin uzatılarak icra edilmesi manasında kullanılmıştır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 126.

²⁷⁸⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/289.

²⁷⁸¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/289.

²⁷⁸² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/291.

mûsikîşinasların kellelerinin ortasına koyacaklarını düşünerek kaçmak istemesi dönemin müzisyenlerinin toplum nezdindeki kötü itibarını gösteren örneklerdendir.²⁷⁸³

11.10. Yûnus el-Kâtib (يونس الكاتب)²⁷⁸⁴ (ö. 126 / 744'ten sonra)

Tam adı Yûnus b. Süleymân b. Kürd b. Şehriyâr b. Hürmüz'dür. 'Amr b. Zübeyr'in azatlı kölesidir. Medîne'de doğmuş ve yaşamıştır. Fakih olan babası tarafından Dîvân'a²⁷⁸⁵ verilmiş ve burada Dîvân Kâtibi olarak göreve başlamıştır. Ma'bed, İbn Süreyc, İbn Muhriz ve el-Garîd'den gınâ öğrenmiş ancak en çok Ma'bed'in eserlerini okumuştur. Yûnus'un, Ma'bed'in en yetenekli öğrencisi olduğu ve Ma'bed'in eserlerini en doğru şekilde icrâ eden kişi olduğu söylenmiştir. Ayrıca Yûnus el-Kâtib'in çok sayıda şiiri ve bestesinin olduğu; onun gınâların sözlerini derleyen ilk kişi olduğu ve bu amaçla *Kitâb fî'l-Eğânî* isimli eserini yazdığı da söylenmiştir. Mûsikîşinaslığı haricinde ticâret yaptığı, bu amaçla Şam'a gidip geldiği, Velîd b. Yezîd'e veliahtlığı döneminde tegannî ettikten sonra Velîd'in, öldürülünceye (m. 744'e) kadar Yûnus'u yanından ayırmadığı aktarılmıştır.

Tespitler

Yûnus el-Kâtib'in, gınâ sözlerini derleyen ilk kişi olduğu ve onun bu doğrultuda *Kitâb fî'l-Eğânî* isimli eserini yazdığı ifade edilmiştir.²⁷⁸⁶

²⁷⁸³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/291-292.

²⁷⁸⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/292-293.

²⁷⁸⁵ Divan: İslâm devletlerinde resmî işlerin görüşülüp karara bağlandığı meclis ve buna bağlı devlet daireleri. ed-Dûrî, "Divan", 9/377.

²⁷⁸⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/293.

Velîd b. Yezîd'in halifeliği döneminde olduğu gibi veliahtlığı döneminde de içki ve işret meclislerine düşkün ve bu meclislerde çokça harcamada bulunan bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁸⁷

11.11. Huneyn (حنين)²⁷⁸⁸

Tam adı Ebû Ka'b Huneyn b. Belve' el-Hîrî'dir. Soyu hakkında farklı görüşler vardır; onun Temîm kabilesinin İbâdîlerinden²⁷⁸⁹ veya el-Hâris b. Ka'b oğullarından olduğu söylenmiştir. Ailesinin, Hâris b. Ka'b oğullarının arasında yaşaması sebebiyle onlardan sayıldıkları ancak aslında soyunun Tasm ve Cedîs kabilelerinin soyundan geldiği de söylenmiştir.

Bir Hristiyan olan Huneyn, iyi bir şair, ûdî ve önde gelen mugannilerdendir, Hire'de²⁷⁹⁰ yaşamış, çocukluğunda hamallık yapmış, ilerleyen süreçte ise Şam'a yük taşıyan develeri kiralayarak kazanç sağlamıştır. Doğuştan güzel bir sese sahip olduğu söylenen Huneyn'in çocukken; zengin, kayne²⁷⁹¹ ve çalgıcı (المتطربین) sahibi olan

²⁷⁸⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/293.

²⁷⁸⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/293-295.

²⁷⁸⁹ İbadiye, Hariciyye'nin bir alt kolu olup bazı sosyo-politik sebeplerle kendini yenileyerek günümüze kadar varlığını sürdürebilen az sayıdaki İslâm mezheplerinden biridir. Benras, "İbadiyye Mezhebi ve Gizlilik Düşüncesi (Takiyye)", 512.

²⁷⁹⁰ Hire: Bugün Irak'ın Necef iline bağlı bir kaza merkezi olup Kûfe'nin 5 km. güneyinde, Fırat nehri kenarında yer alan ve geniş bir ovada kurulmuş olan şehir. ed-Dâkûkî, "Hire", 18/122.

²⁷⁹¹ Kayne: Kadın şarkıcı. Bozkurt, "Eğlence", 10/483-484. Kayne: Çengî cariyelere (kadın köle) verilen isimdir. Şarkı söyleyebilen ve kuaförlük yapan köle kadınlardır. Efendilerine şarkı söyledikleri ve onları eğlendirdikleri kaydolunmakla birlikte çeşitli eğlencelerde de şarkı söylemişlerdir. İlk dönem İslam tarihi kaynaklarında şarkı söyleyen kadın köleler için kullanılmıştır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 107.

kimselerin evlerine meyve ve hoş kokulu bitkiler götürdüğü, ev sahiplerinin ise onu gördüklerinde yakışıklılığı ve zerafeti sebebiyle büyüledikleri ve onun bir süre yanlarında kalmasına müsaade ettikleri aktarılmıştır. Bu sayede Huneyn'in orada bulunan müzisyenlerin tegannilerini dinlediği sonrasında ise dinlediklerinden besteler yaparak insanlara tegannî ettiği ifade edilmiştir. Huneyn ilerleyen süreçte kendisini mûsikî sanatında daha da geliştirmek için Ömer b. Dâvud el-Vâdî ve Hakem el-Vâdî'den istifade etmiştir.

Gınâ sayesinde zenginlerden büyük bir kazanç elde eden Huneyn, Irak'a gelen İbn Muhriz'in kendisine rakip olmaması için geri gitmesini istemiş ve bunun karşılığında İbn Muhriz'e 500 dinar vermiştir.

Huneyn, beraberindeki zâmir²⁷⁹² (kendisine nefesli çalgısıyla eşlik eden birisi) ile Emevî halifesi Hişâm b. Abdülmelik'e (ö. 125 / 743) tegannî etmiştir. Ayrıca onun, vâililiği döneminde gınâyı yasaklayan Emevî vâlisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin huzurunda tegannî ettiği ve vâlinin onu, sarhoşlar ve sefihlerin bulunduğu ortamlarda tegannî etmemek şartıyla bu yasaktan hariç tuttuğu da aktarılmıştır.

Huneyn 107 yaşında vefat etmiştir.

Tespitler

Emevî vâlisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî,²⁷⁹³ kendi döneminde Irak'ta gınâyı yasaklamıştır ki bu bilgi verilirken “yasaklamak” ifadesi için “harrame” (حَرَم) “haram

²⁷⁹² Zâmir (زامر): Ney, kaval ve düdük gibi nefesli çalgıları icra eden kişi. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 245.

²⁷⁹³ Ebû Yezîd (Ebû'l-Kâsım, Ebû'l-Heysem) Hâlid b. Abdillâh b. Yezîd b. Esed b. Kürz el-Becelî el-Kasrî (ö. 126/743): Emevîler'in Mekke ve Irak valilerinden. Özeydın, “Hâlid b. Abdullah el-Kasrî”, 15/281.

kıldı” kelimesi kullanılmıştır. Böyle bir kullanım bu kelimenin o dönemde “Şârî’in koymuş olduğu yasak” anlamı dışında da kullanıldığını göstermektedir.²⁷⁹⁴ Nitekim bu yasağı koyan vâli Hâlid b. Abdullah, hayasız ve sarhoşların meclisinde bulunmaması koşuluyla Huneyn’in tegannî etmesine müsaade vermiştir.²⁷⁹⁵

Kufe ehlinin varlıklı gençlerinden bir kısmının kayne ve çalgıcı sahibi olmasından ve Huneyn’in çocukluğunda mûsikî ile ilk tanışmasının bu kayne ve çalgıcılar vasıtasıyla olduğunun anlatılmasından hareketle; m. VII. yüzyılın son çeyreğinde (m. 675-699) Irak’ta özel mûsikî meclislerinin var olduğunu söyleyebiliriz.²⁷⁹⁶

Çocukluğunda Hîre’de²⁷⁹⁷ hamallık yaptığı anlatılan Huneyn’in mûsikîşinaslığı sayesinde büyük bir servet kazanması, Irak bölgesinde de mûsikîye olan ilginin bir göstergesidir.²⁷⁹⁸

²⁷⁹⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/294.

²⁷⁹⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/295.

²⁷⁹⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/294.

²⁷⁹⁷ Hire: Bugün Irak’ın Necef iline bağlı bir kaza merkezi olup Kûfe’nin 5 km. güneyinde, Fırat nehri kenarında yer alan ve geniş bir ovada kurulmuş olan şehir. ed-Dâkûkî, “Hîre”, 18/122.

²⁷⁹⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/293-294.

11.12. Siyât²⁷⁹⁹ (سَيَاط)²⁸⁰⁰ (ö. 168 / 785 - 169 / 786)

Tam adı Ebû Vehb Abdullah b. Vehb'dir. Sık sık içerisinde “Kırbaçlar” anlamına gelen “Siyât” (السَّيَاط) kelimesinin geçtiği bir beyiti tegannî ettiği için kendisine bu lakap verilmiştir. İlgili beyit şöyledir:

السَّيَاط أَثَارَ الصَّبْحِ قَبِيلَ ... فِيهَا الْحَيَّاتُ مَزَاحِفَ كَأَنَّ

Sanki sabahın öncesinde orada yılanlar sürünmüş gibi kırbaç (السَّيَاط) izleri var.²⁸⁰¹

Siyât Mekkeli olup Huzâa kabilesinin azatlı kölesidir. Tegannî etmede, beste yapımında ve çalgı çalmada önde gelen kimselerdendir. Siyât'ın hocası Yûnus el-Kâtîp olup, Siyât'ın önde gelen öğrencileri arasında ise -Siyât'ın üvey oğlu olan- İbn Câmî' ve İbrâhîm el-Mevsîlî yer almaktadır. İbrâhîm el-Mevsîlî: “Şayet şu an yaşasaydı yiyecek ekmek bulamazdım.” diyerek hocası Siyât'ı methetmiştir.

Siyât'ın bir sahabî olan Ebû Reyhâne'ye tegannî ettiğinde onun kendinden geçerek gömleğini yırttığı, başka bir rivâyette de burnundan kan gelene dek kendi yüzüne vurarak dövündüğü anlatılmıştır.

²⁷⁹⁹ Ebû Vehb Siyât el-Mekkî 739-785 yılları arasında yaşamış ünlü şarkıcı ve bestekar. Turabi, “İbn Câmî” (ö. 808) Kureyşli Meşhur Muğannî ve Bestekâr”, 163. Bu isim farklı kaynaklarımızda “Siyyat” (Günel, “Ma‘bed b. Vehb”, 27/283); “Seyyât” (Turabi, “İbn Câmî” (ö. 808) Kureyşli Meşhur Muğannî ve Bestekâr”, 163), “Siyât” (Öncel, Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtîb'in Kemâlû Edebi'l-Ğinâ Adlı Eseri, 22; Muhammet Sevinç, İbnü't-Tahhân'ın Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn adlı mûsikî eseri (Tahkik ve inceleme) (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 64) şekillerinde okunmuştur. Biz Nüveyrî'nin ifade ettiği ve metnin devamında verilen şiirde geçen ve “kırbaçlar” anlamına gelen “سَيَاط” kelimesinin okunuşu olan “Siyât”ı tercih ettik. en-Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb, 2002, 4/295.

²⁸⁰⁰ en-Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb, 2002, 4/295-297.

²⁸⁰¹ el-İsfahânî, el-Eğânî, 1994, 6/392.

Siyât vefat zamanı yaklaştığında, bir diğer meşhur öğrencisi İbn Câmî'ye toplam on sekiz bestesi olduğunu ve bunlara herhangi bir ekleme çıkarma yapmamalarını vasiyet etmiştir. Siyât'ın aniden öldüğü, davet edildiği bir dost meclisinin sabahında kaldığı yerde ölü bulunduğu da aktarılmıştır ki bu durum Siyât'ın annesine haber verildiğinde, annesi kendisine durumu bildirenlere, Siyât'ın babasının da aniden vefat ettiğini söylemiştir.

Siyât, Mûsâ el-Hâdî döneminde (785-786)²⁸⁰² vefat etmiştir.

Tespitler

İbrâhîm el-Mevsilî'nin hocası olan Siyât'ın tegannî ettiği şiir ile kendinden geçerek gömleğini yırtan, başka bir rivâyette de kendi yüzüne vurup, dövünerek burnunu kanatan sahabî Ebû Reyhâne ile ilgili anlatılan anekdot, mûsikînin insana tesir gücünü ortaya koyan örneklerden biridir.²⁸⁰³

Mûsikîde hocadan öğrenciye olan üstat silsilesi; Yûnus el-Katip → Siyât → İbrâhîm el-Mevsilî ve İbn Câmî şeklinde ifade edilmiştir.²⁸⁰⁴

11.13. el-Ebcer (الأبجر)²⁸⁰⁵

Tam adı Ebû Tâlib 'Ubeydullah b. el-Kâsım b. Münebbih'tir. İsminin Muhammed b. el-Kâsım olduğu da söylenmiştir. "İri yarı / kocaman" anlamına gelen "el-Ebcer"

²⁸⁰² Nahide Bozkurt, "Hâdî-İlelhak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 15/16-17.

²⁸⁰³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/296.

²⁸⁰⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/295.

²⁸⁰⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/297-298.

ifadesi onun bilinen lakabıdır ancak ona “el-Hashâs”²⁸⁰⁶ “çevik, hızlı lakabı” da verilmiştir. Çok gür bir sese sahip olduğu ve elini ağzının yanına koyarak çok yüksek sesle tegannî edebildiği aktarılan el-Ebcer’in, Medîne’de doğup Mekke’de yetiştiği ya da Mekke’de doğup Medîne’de yetiştiği söylenmiştir. Onun efendisi olan ‘Amr b. Hafs b. Ümmü Kilâb’ın aktardığına göre onun, Mekke’de doğduğu ve sonradan Medîne’ye geldiği anlaşılmaktadır. el-Ebcer’in önce Kinâne kabilesinin, sonrasında da Leys b. Bekr’in mevlâsı (kölesi) olduğu söylenmiştir.

Görünümüne, giyim kuşamına çok dikkat ettiği söylenilen el-Ebcer’in Hac zamanı Ten‘îm’e²⁸⁰⁷ yakın bir yerde Velîd b. Yezîd’e (ö. 126 / 744) tegannî ettiği ve karşılığında değerli hediyeler aldığı, ertesi gün Velîd b. Yezîd’in dost meclisine davet edilerek burada tegannî ettiği, o mecliste dahi en şık olanın el-Ebcer olduğu anlatılmıştır.

el-Ebcer’in İbn Âişe ile Medîne’de bir araya gelerek karşılıklı tegannî ettikleri, el-Ebcer’in İbn Âişe’nin sesinin kuvvetini az bularak gür sesi ile kendisini çarşıdaki insanlara dahi duyurarak öne geçtiği anlatılmıştır.

Tespitler

Velîd b. Yezîd’in Mekke’den Şam’a götürdüğü mûsikîşinaslardan biri de el-Ebcer’dır.²⁸⁰⁸

²⁸⁰⁶ İbn Manzûr, Hashâs “حَسَّاسٌ” kelimesinin: “خَفِيفُ الْحَرَكَةِ” “Haffu’l-hareke” yani “çevik, hızlı” manasına geldiğini belirtmekte ve bir adamın da bu şekilde isimlendirildiğini ifade etmektedir. İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 6/54.

²⁸⁰⁷ Ten‘îm: Mekke’nin kuzeybatısında Kâbe’ye en yakın Harem sınırı. Ögüt, “Ten‘îm”, 40/452.

²⁸⁰⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/298.

Mûsikîşinasların zengin oldukları anlaşılan bir topluluk gördüklerinde yüksek bir sesle tegannî ederek bu topluluğun dikkatini çekmeleri, ardından ise bu topluluktakilerin kendisinden bir kez daha tegannî etmesini istediklerinde ücret istemeleri sıkça başvuru olan kazanç sağlama yöntemlerinden biridir.²⁸⁰⁹

Mûsikîşinaslar tarafından kullanılan farklı tekniklerden biri olarak; el-Ebcer'in, sesinin daha gür çıkması için elini ağzının yanına koyarak tegannî etmesi örneği verilebilir.²⁸¹⁰

11.14. Ebû Zeyd ed-Delâl (أبو زيد الدال) ²⁸¹¹

Tam adı Ebû Zeyd Nâkıd Medenî'dir. Âişe bint Sa'îd'in mevlâsı (kölesi) olan Medîne'li bir muhannestir. Şıklığı, tatlı dili ve güzel yüzü sebebiyle kendisine "İşveli / Cilveli" anlamına gelen "ed-Delâl" lakabı verilmiştir. Güzel yüzlü, temiz elbiseli ve zarif bir kişi olarak ifade edilen ed-Delâl'in az konuştuğu ancak konuştuğunda da insanları çokça güldürdüğü söylenmiştir. Erkeklerle de yakınlık kurmakla birlikte, kadınlara ve onlarla birlikte bulunmaya da düşkün olan ancak onlarla yakınlık kuramayan ed-Delâl'in kadın erkek ilişkilerinde aracılık yaptığı, kadınları erkeklere anlattığı ifade edilmiştir.

ed-Delâl'in tegannî etmeyi sevmediği, bu sebeple meclisinde bulunan kişileri kadınlarla ilgili anlattıkları ile gınâdan uzaklaştırdığı ancak tegannî ettiğinde de bunu ustalıkla yaptığı, bir eser tegannî etmekle yetinmediği, peş peşe birkaç eser okuduğu söylenmiştir.

²⁸⁰⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/298.

²⁸¹⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/298.

²⁸¹¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/298-302.

ed-Delâl'in Süleymân b. Abdülmelik'in (ö. 99 / 717) talebiyle Medîne'den Şam'a gittiği ve bir ay onun yanında kalarak ona tegannî ettiği ifade edilmiştir.

Tespitler

Süleymân b. Abdülmelik'in (ö. 99 / 717), ed-Delâl'i dinlemek için Medîne'den Şam'a gizlice getirttiği ve ed-Delâl'in onun yanında bir ay kalarak ona tegannî ettiği anlatılmıştır.²⁸¹² Bununla birlikte Süleyman b. Abdülmelik'in, Medîne vâlisi Ebû Bekr b. 'Amr b. Hazm'a muhanneslerin hadım edilmelerini emrettiğinde Medîne'de hadım edilenlerden birinin de ed-Delâl olduğunu ifade edilmiştir.²⁸¹³ Buradan halifenin bizzat bir muhannes olan ed-Delâl'i bir ay yanında tutarak tegannî edişini dinlemesine rağmen, toplum nezdindeki itibarını yüceltmek için muhannesleri cezalandırdığı veya topluma verdikleri zararı zamanla daha iyi anlaması sebebiyle muhanneslere olan müsamahasını bir süre sonra göstermediği şeklinde iki sonucun çıkarılması mümkündür.

Erkek mûsikîşinaslardan muhannes olanlarının kadın ve erkekler arasında aracılık / çöççatanlık yaptığı söylenebilir. Nitekim Hişâm b. Abdülmelik'in komutanlarından birisi, bir muhannes olan ed-Delâl'e istediği eşle ilgili özellikleri söyleyerek kendisine aracılık etmesini istemiş, ed-Delâl de onun tarifi üzerine kendisine böyle bir nedîme bulmuştur.²⁸¹⁴

Medîne'de muhanneslerin ve genel olarak mûsikîşinasların kendi evlerinde kurdukları mûsikî meclislerine insanları davet ettikleri ve bu meclislerin Hac

²⁸¹² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/299.

²⁸¹³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/302.

²⁸¹⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/299-302.

dönemlerinde dahi aktif olduğu görülmektedir.²⁸¹⁵ Buradan hareketle; dışarıdan Mekke ve Medîne'ye gelen insan sayısının arttığı Hac mevsiminden mûsikîşinasların daha iyi maddi kazanç sağlayabilmek için faydalandıkları sonucunu çıkarabiliriz.

11.15. 'Atarrad (عطراد)²⁸¹⁶ (ö. 170 / 786 - 183 / 799)

Tam adı Ebû Hârûn 'Atarrad'dır. Önce Ensârın sonrasında da 'Amr b. 'Avf kabilesinin,²⁸¹⁷ bir görüşe göre de Müzeyne kabilesinin²⁸¹⁸ mevlâsı (kölesi) olduğu söylenmiştir. 'Atarrad'ın Kubâ'da²⁸¹⁹ yaşayan bir Medîneli olduğu, güzel bir yüze, hoş bir sese, şık giyime ve iyi bir kişiliğe sahip olduğu söylenmiştir. Yine onun güzel ve irticâlen tegannî eden, iyi besteleri olan bir fakîh ve Kur'ân kârîsi / okuyucusu olduğu, Medîne'de şahitliği kabul edilen bir kimse olduğu da söylenmiştir.

'Atarrad, Velîd b. Yezîd'in (ö. 126 / 744), el-Mehdî-Billâh'ın (ö. 169 / 785) ve Hârûnürreşîd'in (ö. 193 / 809) huzurunda tegannî etmiş, Hârûnürreşîd döneminin (m. 786-809) başlarında vefat etmiştir.

²⁸¹⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/299-300.

²⁸¹⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/302-304.

²⁸¹⁷ Benî 'Amr b. 'Avf: Medine'deki iki büyük kabileden biri olan Evs'in bir kolu. Önkâl, "Amr b. Avf (Benî Amr b. Avf)", 3/82.

²⁸¹⁸ Benî Müzeyne: Adnânîler'e mensup bir Arap kabilesi. Sarıçam, "Müzeyne (Benî Müzeyne)", 32/250.

²⁸¹⁹ Kubâ: Medine'ye 6 mil (yaklaşık 9 km) mesafede bulunan bir köy iken zamanla büyüyerek şehrin de genişlemesiyle Medîne'nin bir mahallesi haline gelen yer. Algül, "Kubâ", 26/298.

Tespitler

Velîd b. Yezîd'in (ö. 126 / 744) mûsikîşinas 'Atarrad'ı, Medîne vâlisine mektup yazarak Şam'a getirttiği ve üç gün peşpeşe onu çağırarak tegannîsi eşliğinde içki dolu bir havuzda hem yüzdüğü hem de bu havuzdan içerek sarhoş olup kıyafetlerini atarak baygın bir halde uzandığı, sarhoşluğun ardından kendine geldiğinde ise 'Atarrad'ı boynunu vurdurmakla tehdit ederek olanları kimseye anlatmamasını söylediğine dair anlatılanlar Emevîlerin son döneminde idareciler düzeyinde nasıl bir bozulma olduğunun açık bir örneğidir.²⁸²⁰

'Atarrad'ın iyi bir mûsikîşinas olmakla birlikte iyi bir Kur'ân okuyucusu / kârîsi olduğu, Medîne'de şahitliği kabul edilen bir fakîh olduğu ifade edilmiştir.²⁸²¹ Buradan hareketle Medîne ulemâsının bir kısmının, mûsikî ile ilgilenmenin kişinin adâlet sıfatını düşürmediği görüşüne sahip olduğunu söyleyebiliriz.

11.16. Ömer el-Vâdî (عمر الوادئ)²⁸²² (ö. 127 / 744'ten sonra)

Tam adı Ömer b. Dâvud b. Zâzân'dır, dedesi Hz. Osmân'ın mevlâsıdır. Ömer Vâdî'l-Kurâ²⁸²³ ehlinde olup Hakem el-Vâdî'den gınâ öğrenmiştir. Hakem'in Ömer'den gınâ öğrendiği de söylenmiştir.

Ömer el-Vâdî Mekke ve Medîne'ye gelerek buranın gınâlarını öğrenmiş, iyi besteler yaparak ustalık seviyesine ulaşmıştır. Güzel sesli ve iyi bir çalgı icrâcısı olan Ömer el-Vâdî, Vâdî'l-Kurâ halkından olup tegannî eden ilk kişidir.

²⁸²⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/302-304.

²⁸²¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/302.

²⁸²² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/304.

²⁸²³ Vâdî'l-Kurâ: Medine'nin kuzeybatısında eski bir ziraat bölgesi. Azizova, "Vâdilkurâ", 42/421.

Ömer el-Vâdî, Velîd b. Yezîd (ö. 126 / 744) zamanında yaşamış, halifenin nezdinde önemli bir konuma gelmiştir. Velîd b. Yezîd'in Ömer el-Vâdî'yi öven bir şiir yazdığı ve ona “*Lezzetlerimi bir araya getiren, neşemi canlandıran*” diye seslendiği söylenmiştir. Velîd b. Yezîd; Ma‘bed, Mâlik b. Ebi’s-Semh ve diğer mugannilerin olduğu bir meclisinde Ömer el-Vâdî'yi ayrıcalık tanıyarak onu öncelemiş ve dinlemiştir. Velîd b. Yezîd'in sarayının isyancılar tarafından basıldığında Ömer el-Vâdî'nin tegannîsini dinlerken öldürüldüğü bu sebeple Velîd'le görüşen son kişinin Ömer el-Vâdî olduğu ifade edilmiştir.

Tespitler

Ömer el-Vâdî, Ma‘bed ve Mâlik b. Ebi’s-Semh'le aynı dönemde yaşamış ve onlarla birlikte Velîd b. Yezîd'in (ö. 126 / 744) meclisinde tegannî etmiştir.²⁸²⁴

Ömer el-Vâdî Vâdî'l-Kurâ²⁸²⁵ ehlinden olup tegannî eden ilk kişidir.²⁸²⁶

Ömer el-Vâdî'nin Harem²⁸²⁷ bölgesinde gınâ öğrenerek ustalaşabilmesi²⁸²⁸ ve Emevîlerin son dönemlerine doğru bu bölgeden Emevî başkenti Şam'a pek çok mûsikîşinasın sipariş edilmesinden, Mekke ve Medîne'nin h. I. asrın son çeyreğinde mûsikî sanatında diğer bölgeleri geride bıraktığı sonucuna ulaşabiliriz.

²⁸²⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/304.

²⁸²⁵ Vâdî'l-Kurâ: Medine'nin kuzeybatısında eski bir ziraat bölgesi. Azizova, “Vâdilkurâ”, 42/421.

²⁸²⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/304.

²⁸²⁷ Harem: Mekke ve Medine şehirleriyle çevrelerindeki belirli bölgeler için kullanılan terim. Öğüt, “Harem”, 16/127.

²⁸²⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/304.

Velîd b. Yezîd'in ölene dek eğlence ve mûsikîden geri kalmadığı, yine bir eğlence meclisinde Ömer el-Vâdî kendisine tegannî ederken sarayına giren isyancılar tarafından öldürülmesinden anlaşılmaktadır.²⁸²⁹

11.17. Hakem el-Vâdî (حكم الوادئ)²⁸³⁰ (ö. 181 / 797 [?])

Tam adı Ebû Yahyâ el-Hakem b. Meymûn'dur. Onun el-Hakem b. Yahyâ b. Meymûn olduğu da söylenmiştir. Hakem el-Vâdî, Velîd b. Abdülmelik'in (ö. 96 / 715) mevlâsıdır (azatlısıdır). Hakem'in babasının bir berber olduğu ve Velîd b. Abdülmelik'i tıraş ettikten sonra Velîd'in onu satın alarak azat ettiği söylenmiştir. Hakem uzun boylu bir şaşıydı, Şam'dan Medîne'ye develerle yağ taşırdı. Onun aslen İranlı olduğu, defle irticalen tegannî ettiği ve döneminin en iyisi olduğu söylenmiştir. Hakem el-Vâdî'nin, Ömer el-Vâdî'den gınâ öğrendiği söylenmekle birlikte Ömer'in Hakem'den gınâ öğrendiği de söylenmiştir.

Emevîler döneminde gınâ hususunda bir şöhrete sahip olmadığı ifade edilen Hakem'in, ilk Abbâsî halifesi olan Ebü'l-Abbâs es-Seffâh'ın oğlu Muhammed'in sohbet meclisine katıldığı ve bu mecliste okuduğu özellikle Hezec türündeki / usulündeki eserlerin çok beğenilmesi ile meşhur olduğu anlatılmıştır. Yine Hakem'in yaklaşık 60 sene boyunca *Sakîl* türünde / usûlünde tegannî ettiği ancak ömrünün sonlarına doğru daha iyi kazanç elde edebildiğini ifade ettiği *Hezec* türündeki / usulündeki eserleri tegannî ettiği söylenmiştir.

²⁸²⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/304.

²⁸³⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/305-306.

Uzun bir ömür yaşayan Hakem, Velîd b. Abdülmelik'in ve Hârûnürreşîd'in huzurunda tegannî etmiş ve Hârûnürreşîd döneminin (m. 786-809) ortalarında (m. 797) vefat etmiştir.

Tespitler

İshâk el-Mevsılî; Sakîl,²⁸³¹ Remel,²⁸³² Hezec²⁸³³ ve Mâhûrî²⁸³⁴ olarak isimlendirilen dört farklı cinsten / usulde eser icrâ ederken vezinleri yerli yerine koyan,

²⁸³¹ Dört halife döneminde; Sakîlû'l-evvel, Sakîlû's-sânî ve Hafîfû's-sakîl şeklinde üç türü kullanılan îkâ' çeşidi. Sevinç, *İbnü't-Tahhân'ın Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn adlı mûsikî eseri (Tahkik ve inceleme)*, 167-168. Arapça'da "ağır" anlamına gelen Sakîl kelimesi, klasik dönemdeki ritim modlarının en yavaşıdır. Arapların kullandıkları ilk iki ritmil modelden biri olan bu 'îkâ'yı ilk olarak Saib Hasir'in (ö. 683) ile Azzetü'l-Meylâ'nın (ö. 705) kullandıkları söylenmiştir. İsmail Akbaş, *Ebu'l Ferec Isfahani'nin "Kitabu'l-Eğani" adlı eseri ve bu eserde geçen müzik terimleri* (Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 133.

²⁸³² Remel (رمل): İslam dünyasında ilk olarak İbn Muhriz (ö. 715) tarafından kullanılan bir usûl kalıbıdır. Peş peşe gelen sesli bir dörtlük ve iki sekizlik ile bir sekizlik es'ten meydana gelir. 5/8'lik bir ritim kalıbını karşılar. Tıraşcı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 181.

²⁸³³ Hezec (هزج): Arapçada şarkı söylemek anlamındaki he-zi-ce kelimesinden türeyen bir mastardır. Bu şekliyle güzel sesle şarkı söylemek, tegannî etmek anlamında kullanılır. Aynı zamanda Hezec, Arap mûsikîsindeki bilinen ilk îkâ' kalıbıdır. Farklı kuvvetteki iki darbın aynı birim zamanla tekrar etmesi demektir ki bu hali günümüzde kullanılan Nim-Sofyan usulüne benzer. Mehmet Tıraşcı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2020), 79.

²⁸³⁴ Mâhûrî (ماهورى) îkâdaki bazı darbın vurulmamasıdır. Çoğunlukla îkâdaki asıl tekli vuruşların kaldırılmasıyla yumuşak vuruşlarla hızlandırılarak yapılır. Mâhûrînin sakîl-i sâni-i muhaffef olarak bilindiği de söylenmiştir. Öncel, *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib'in Kemâlû Edebi'l-Ğinâ Adlı Eseri*, 81. Aynı kelime yerine kullanıldığını tahmin ettiğimiz ve tek fark olarak "خ" harfi yerine "و" harfi kullanılarak yazılan Mâhûrî (ماهورى) kelimesi hakkında ise "1. IX ve X. yüzyıllarda kullanılmış bir usûl kalıbıdır. 2.

lahni en güzel şekilde icrâ eden, usulü doğru bir şekilde bölümlendiren dört kişinin olduğunu söylemiştir.²⁸³⁵ İshâk el-Mevsîlî bu kişilerden; Ma‘bed’in Sâkîl’de, İbn Süreyc’in Remel’de,²⁸³⁶ Hakem el-Vâdî’nin Hezec’de²⁸³⁷ ve İbrâhîm el-Mevsîlî’nin de Mâhûrî’de²⁸³⁸ zirve kabul edildiğini ifade etmiştir.²⁸³⁹

Hakem el-Vâdî’nin -300 bin dirhem karşılığında- İbrâhîm b. el-Mehdî’ye (ö. 224 / 839) 30 günde 300 beste (savn) öğretmesi, mûsikîşinasların kazanç elde etme yöntemlerinden birini göstermektedir. Bir halife oğlu olan İbrâhîm b. el-Mehdî’nin bir

İkâ‘da tek sakîl yerine birden fazla hafif darb kullanılmasıdır.” şeklinde açıklama yapılmıştır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 120.

²⁸³⁵ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/482; en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/305; Öncel, *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib’in Kemâlü Edebi’l-Ğinâ Adlı Eseri*, 137.

²⁸³⁶ Remel (رمل): İslam dünyasında ilk olarak İbn Muhriz (ö. 715) tarafından kullanılan bir usûl kalıbıdır. Peş peşe gelen sesli bir dörtlük ve iki sekizlik ile bir sekizlik es’ten meydana gelir. 5/8’lik bir ritim kalıbını karşılar. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 181.

²⁸³⁷ Hezec (هزج): Arapçada şarkı söylemek anlamındaki he-zi-ce kelimesinden türeyen bir mastardır. Bu şekliyle güzel sesle şarkı söylemek, tegannî etmek anlamında kullanılır. Aynı zamanda Hezec, Arap mûsikisindeki bilinen ilk ikâ‘ kalıbıdır. Farklı kuvvetteki iki darbin aynı birim zamanla tekrar etmesi demektir ki bu hali günümüzde kullanılan Nim-Sofyan usulüne benzer. Mehmet Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2020), 79.

²⁸³⁸ Mâhûrî (ماهوري) ikâdaki bazı darpların vurulmamasıdır. Çoğunlukla ikâdaki asıl tekli vuruşların kaldırılmasıyla yumuşak vuruşlarla hızlandırılarak yapılır. Mâhûrînin sakîl-i sâni-i muhaffef olarak bilindiği de söylenmiştir. Öncel, *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib’in Kemâlü Edebi’l-Ğinâ Adlı Eseri*, 81. Aynı kelime yerine kullanıldığını tahmin ettiğimiz ve tek fark olarak “ح” harfi yerine “و” harfi kullanılarak yazılan Mâhûrî (ماهوري) kelimesi hakkında ise “1. IX ve X. yüzyıllarda kullanılmış bir usûl kalıbıdır. 2. İkâ‘da tek sakîl yerine birden fazla hafif darb kullanılmasıdır.” şeklinde açıklama yapılmıştır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 120.

²⁸³⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/305.

eseri o dönemin usta bir müzisyeni olan Hakem el-Vâdî'den öğrenebilmek için bin dirhem verdiği anlaşılmaktadır.²⁸⁴⁰

Hakem el-Vâdî'nin yaklaşık 60 yıl Sakîl türünde / usûlünde tegannî etmesinin ardından ömrünün sonlarına doğru (ö. 181 / 797?) daha iyi kazanç elde edebildiği için - ve muhanneslerin gınâsı olarak ifade edilen- Hezec türünde / usûlünde eserler tegannî etmesinden birkaç sonuç çıkarılabilir: 1. Sakîl türü muhannesler tarafından çokça kullanılmayan, daha ağırbaşlı bir tür olup Sakîl türündeki eserlere olan ilgi h. ikinci asırda giderek azalmıştır. 2. Hezec türü muhanneslerin çokça kullandıkları ve özellikle h. 2. asrın sonlarına doğru rağbet gören bir tür olup bu dönemdeki icrâcıları iyi maddî kazançlar elde etmişlerdir.²⁸⁴¹

11.18. İbn Câmî²⁸⁴² (ابن جامع)²⁸⁴³

Tam adı Ebû'l-Kâsım İsmâîl b. Câmî' b. İsmâîl²⁸⁴⁴ b. Abdullah b. el-Muttalib b. Ebî Vedâ'a b. Dubeyra²⁸⁴⁵ b. Sehm b. Hüsays b. Ka'b b. Lüey'dir.

²⁸⁴⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/305.

²⁸⁴¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/305-306.

²⁸⁴² Ebû'l-Kâsım İsmâîl b. Câmî' b. Abdillâh (ö. 192/808): Abbâsîler döneminin en tanınmış mûsikişinas ve mugannîlerinden. Turabi, "İbn Câmî'", 19/385.

²⁸⁴³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/306-308.

²⁸⁴⁴ "İbn İsmâîl" ibaresinin iki defa geçmesi nedeniyle Nüveyrî bu kısmı yanlışlıkla atlamıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/486.

²⁸⁴⁵ Nüveyrî'nin metninde "صبيرة" "Subeyra" şeklinde geçen isim el-İsfahânî tarafından "ضبيرة" Dubeyra şeklinde yazılmış, dipnot kısmında da "Subeyra" şeklinde okumanın yanlış harekelemeden kaynaklandığı ifade edilmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 6/486.

Sağlam bir hafız olduğu, çok namaz kılan ve Kur’ân okuyan bir kimse olmakla birlikte kumar merakı olduğu, şık giyinip başına siyah bir sarık örttüğü, fakihlerin elbiselerinden giyerek Merîsî²⁸⁴⁶ bineğine bindiği ve köpek sevgisi olan bir kişi olduğu söylenmiştir.

İbn Câmi‘, Mehdî-Billâh’ın halifeliği döneminde halifenin oğlu Mûsâ el-Hâdî’nin sohbet meclisine katılması sebebiyle halife tarafından dövölüp kovulmuştur. Halîfenin vefatından sonra ise Mûsâ el-Hâdî onu yeniden huzuruna kabul etmiştir. İbn Câmi‘nin, Hârûnürreşîd’in verdiği bir beyiti 10 bin dinar karşılığında ona tegannî ettiği, özellikle hüzünlüken çok güzel tegannî ettiği, aynı zamanda bir mûsikîşinas olan İbrâhîm b. el-Mehdî tarafından çok değer gördüğü ifade edilmiştir.

İbn Câmi‘in Hârûnürreşîd ve onun hanımı Ümmü Ca‘fer’e, İbrâhîm b. el-Mehdî’ye ve Mûsâ el-Hâdî’ye tegannî ettiği ifade edilmiştir.

Tespitler

İbn Câmi‘in Harûnürreşîd’den aldığı iki beyiti 10 bin dînâra tegannî etmesi, mûsikîşinasların ücret karşılığında beste yaptıklarını göstermektedir.²⁸⁴⁷

Abbâsî halifesi Mehdî-Billâh’ın oğlu Mûsâ el-Hâdî’nin sohbet meclisine katılması sebebiyle İbn Câmi‘yi döverek kovması, halîfelerden bir kısmının kendi

²⁸⁴⁶ Merîs/Merrîs: Mısır’da Asvân ve Nûbe şehirleri arasında kalan, Sudân’a yakın olan ve Merîs adı verilen bir köy. Aynı şekilde Bağdad’ta Decâc ve Bezzâzîn nehirleri arasında bulunan ve Derbu’l-Merîf denilen bir yer. Kılavuz, “Bîşr b. Gıyâs el-Merisi, Hayatı, Görüşleri ve İslâm Düşünce Tarihindeki Yeri”, 101.

²⁸⁴⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/306.

çocuklarını mûsikîşinaslardan ve eğlence meclislerinden uzak tutmaya çalıştığının bir göstergesidir.²⁸⁴⁸

Hâciplerin, halîfelerin hoşlandıkları gınâ türlerini iyi bilmeleri sebebiyle halîfelerin eğlence meclislerine katılacak mûsikîşinasların seçiminde önemli rol oynadıkları anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda halifenin hacibi olan Fazl b. Rebî'nin İbn Câmî'ye Hafîf türünde tegannî etmesini, halifenin bundan hoşlanacağını ifade etmesi örnek gösterilebilir.²⁸⁴⁹

11.19. 'Amr b. Ebî'l-Kennât (عمرو بن أبي الكنات)²⁸⁵⁰

Künyesi "Ebû Osmân" ya da "Ebû Mu'âz" olarak bilinmekle birlikte tam adı 'Amr b. Ebi'l-Kennât'tır. Cumahoğullarının²⁸⁵¹ mevlâsı (azatlısı) olduğu söylenmiştir. Mekkeli bir muganni olan 'Amr, İbn Câmî'in ve onun dönemindekilerin çağdaşıdır.

'Amr b. Ebi'l-Kennât'ın; İbn Câmî, İbrâhîm el-Mevsîlî, ûdî Zelzel ve Barsûmâ ile birlikte Hârûnürreşîd'in meclisinde bir araya geldiği, 'Amr'ın bu mecliste tegannî ettiği, Zelzel'in de uduyla ona eşlik ettiği ve 'Amr'ın buradaki icrâsıyla diğer mûsikîşinasları geride bıraktığı anlatılmıştır. Ayrıca 'Amr b. Ebi'l-Kennât'ın güzel sesi ile kalabalık grupları tesiri altına aldığı, 3 mil (4,8 km) mesafeden duyulacak derecede çok gür bir sese sahip olduğu ifade edilmiştir.

²⁸⁴⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/306.

²⁸⁴⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/306-307.

²⁸⁵⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/308-312.

²⁸⁵¹ Cumah (Benî Cumah): Kureyş kabilesinin kollarından biri. Önkâl, "Cumah (Benî Cumah)", 8/93.

Tespitler

Hac mevsiminde Müslümanların bir araya gelerek kalabalık gruplar oluşturması mûsikîşinaslar tarafından kendilerini göstermek / ispat etmek ve maddi kazançlar elde etmek için bir fırsat olarak görülmüştür. Hacı adaylarının Arafat'tan el-Me'zameyn yolu üzerinden Müzdelife'ye doğru gidişi sırasında 'Amr b. Ebi'l-Kennât'ın yol üzerindeki bir tepeden kalabalığa doğru tegannî edişi bunun bir örneğidir. Benzer şekilde 'Amr b. Ebi'l-Kennât'ın daha önce -İbn 'Âişe'nin yapmış olduğu gibi- Bağdat köprüsünde tegannî ederek Dicle nehri üzerinde yer alan tüm köprülerde tıkanıklığa ve izdihama sebep olması da mûsikîşinasların kendilerini ispatlama amacıyla kalabalık gruplara yönelik yapmış oldukları icrâlara bir örnektir.²⁸⁵² Muhârik'in mûsikî sanatındaki üstünlüğünü ispatlamak amacıyla Medînetü's-Selâm'da (Bağdat'ta)²⁸⁵³ yaptığı icrâda bu kabildendir.²⁸⁵⁴

Hârûnürreşîd'in, huzurunda; İbn Câmî', İbrâhîm el-Mevsilî, ûdî Zelzel, Barsûma ve 'Amr b. Ebi'l-Kennât'ı bir araya getirmesi ve mûsikîşinasların sayısının yaklaşık 6-7 olduğunun belirtilmesi, kalabalık meclisler yanında az sayıda ancak üst düzey mûsikîşinasların katıldığı küçük meclislerin de kurulduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁵⁵

11.20. Ebû'l-Mühenne' Muhârik (مخارق المهنة أبو) ²⁸⁵⁶ (ö. 229 / 844 - 239 / 854)

Tam adı Ebû'l-Mühenne' Muhârik b. Yahyâ b. Nâvûs el-Cezzâr(kasap)'dır. Nâvûs'un dedesinin değil de babası Yahyâ'nın lakabı olduğu da söylenmiştir. Babası Yahyâ'nın "Mezarcı / Hristiyan mezarı / lahit" anlamlarına gelen Nâvûs lakabının,

²⁸⁵² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/309-310.

²⁸⁵³ ed-Dûrî, "Bağdat", 4/425.

²⁸⁵⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/316.

²⁸⁵⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/309.

²⁸⁵⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/312-319.

mezarlıkta yemek pişirip pişiremeyeceğine dair bir arkadaşıyla girdiği iddia sonrasında kendisine verildiği söylenmiştir.

Muhârik'in, Hârûnürreşîd'in azatlısı olduğu, onun huzurunda tegannî ettiği bir bestenin ardından halîfenin, Musûl civarında öldürttüğü Muhârik eş-Şârî'in künyesi olan Ebû'l-Mühenne' künyesini ona verdiği anlatılmıştır. Muhârik'in önceleri; 'Âtike bint Şühde adında iyi bir çalgı icrâcısı olan kadın bir mûsikîşinasın kölesi olduğu, Medîne'de veya Kûfe'de yetiştiği, bir kasap olan babasının Muhârik'e bağırarak et sattırdığı ve bu sırada sesinin güzelliğini fark eden hanım efendisi 'Âtike'nin ona biraz gınâ öğretip İbrâhîm el-Mevsîlî'ye sattığı anlatılmıştır. İbrâhîm el-Mevsîlî'nin ise Muhârik'i Hârûnürreşîd devrinin önemli devlet adamlarından Fazl b. Yahyâ'ya²⁸⁵⁷ sattığı veya hibe ettiği, Fazl'ın da Muhârik'i Hârûnürreşîd'in hizmetkârı Mesrûr el-Kebîr'e²⁸⁵⁸ hibe ettiği, Mesrûr'un da onu Hârûnürreşîd'e hibe ettiği anlatılmıştır.

İbrâhîm el-Mevsîlî, Hârûnürreşîd'in emriyle Muhârik'i mûsikî konusunda yetiştirmiş ve İbrâhîm, Muhârik'i kendisinden sonra sancağı teslim alacak kişi olarak tavsif etmiştir.

Hârûnürreşîd'in huzurunda kıdemli mûsikîşinaslar olarak oturarak icrâda bulunabilen İbn Câmî' ve İbrâhîm el-Mevsîlî'nin yanında ilk zamanlarda ayakta icrâda bulunan Muhârik zamanla mûsikî sanatındaki yeteneğini ve ustalığını göstererek *ayakta dikilme mertebesi*'ni geçmiş ve halîfenin huzurunda oturarak sanatını icrâ etmeye başlamıştır. İbn Câmî'nin okuduğu bir eseri bir kez dinleyerek ezberlemiş ve bu kabiliyeti

²⁸⁵⁷ Ebû'l-Abbâs el-Fazl b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 193/808): Hârûnürreşîd devrinin önemli devlet adamlarından. Yıldız, "Fazl b. Yahyâ el-Bermekî", 12/276.

²⁸⁵⁸ er-Raşîd'in (Harûnürreşîd'in) hadım celladı, hizmetkârı. Clot, *Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi*, 90-91.

sayesinde Hârûnürreşid'in çok beğendiği İbn Câmî'nin bestesini, kendi hocası olan İbrâhîm el-Mevsilî'ye aitmiş gibi göstermiştir.

Okuduğu bir beste sayesinde Hârûnürreşid tarafından azat edilmiş ve kendisine bu vesileyle bir arazi, ev, binek ve hizmetçi verilmiştir. Şair Ebû'l-Atahiyye'yi²⁸⁵⁹ zaman zaman evinde ağırlayan Muhârik'in onun bazı şiirlerini de tegannî ettiği aktarılmıştır. Yakın çevresi ile zaman zaman mûsikî sanatındaki yeteneği üzerinden iddiaya giren Muhârik'in bu iddialarında başarılı olarak kendisini ispatladığı ve kimi zaman bir binek, kimi zaman değerli bir yay gibi hediyeler kazandığı ve güzel sesini bir ceylanın hayran kalarak dinlediğine dair anekdotlar anlatılmıştır.

Muhârik'in kısa da olsa bir süre halîfe Mu'tasım tarafından cezalandırmak amacıyla müezzinler arasında görevlendirildiği, ancak sonrasında halîfenin Muhârik'i affederek tekrar mûsikî ile ilgilenmesine müsaade ettiği anlatılmıştır.

Muhârik'in; Vâsik-Billâh'ın halifelik döneminin (m. 842-847) sonlarına doğru ya da Mütevekkil'in halifeliğinin (m. 847-861) ilk dönemlerinde öldüğü söylenmiştir.²⁸⁶⁰ Muhârik'in şu beş halifeye tegannî ettiği ifade edilmiştir: Hârûnürreşid, Emîn, Me'mûn, Mu'tasım ve Vâsik.

Tespitler

Halîfenin sohbet / eğlence / mûsikî meclislerine katılan mûsikîşinaslardan İbn Câmî, İbrâhîm el-Mevsilî gibi kıdemli olanlarının oturarak tegannî ettikleri, Ebû'l-Mühenne' Muhârik gibi yeni yetişen mûsikîşinasların ise ayakta tegannî ettikleri, ancak

²⁸⁵⁹ Ebû İshâk İsmâîl b. el-Kâsım b. Süveyd (ö. 210/825 [?]): Abbâsî devri şairlerinden. Ayyıldız, "Ebû'l-Atâhiye", 10/294.

²⁸⁶⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 18/500.

zaman içerisinde yeteneklerini ve ustalıklarını kanıtladıkları takdirde “ayakta dikilme mertebesini” geçerek oturarak tegannî etmeye başladıkları anlaşılmaktadır.²⁸⁶¹

Halîfenin meclisinde mugannîler ile diğer hizmetkarlarının arasının bir ipile bölündüğü, hizmetkarların da mugannîleri dinleyebilmelerine rağmen paravan amacıyla musikişinaslarla aralarına gerilmiş olan ipi geçemedikleri, zaman zaman bu ipin önünde yığılmalar olduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁶²

Halîfe Mu‘tasım’ın (ö. 227 / 842) Muhârik’e kızarak onu müezzinler arasında görevlendirmesi; onun mûsikî yeteneğini eğlence sahasında değil, dine hizmet amacıyla kullanmasını istemesi şeklinde anlaşılabilir. Muhârik’in bu görevden hoşlanmadığı ve ancak mûsikîye vukûfiyeti sayesinde başarılı bir şekilde icrâ ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Mu‘tasım’ın Muhârik’in müezzinler arasında görevlendirilmesini istemesinden, Abbâsî sarayında birden fazla müezzinin görevli olduğu sonucu çıkarılabilir. Yine ilgili kısımda namaz vakti geldiğinde bir müezzinin halifenin yanına gelerek ona perde arkasından selam verip dua ettiği ve namaz vaktinin geldiğini bildirdiği anlaşılmaktadır.²⁸⁶³

11.21. Yahyâ b. Merzûk el-Mekkî (يحيى بن مرزوق المكي)²⁸⁶⁴

Tam adı Ebû Osmân Yahyâ b. Merzûk el-Mekkî’dir. Benî Ümeyye’nin azatlısıdır ancak Abbâsîlere hizmet ederken bu durumu gizlemiş, Kureyş’e bağlı olduğunu söylemiştir. 120 yaşına kadar yaşamış, son anına kadar akli, işitmesi ve görmesinin iyi

²⁸⁶¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/314.

²⁸⁶² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/316.

²⁸⁶³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/319.

²⁸⁶⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/320-321.

olduğu söylenmiştir. Yahyâ el-Mekkî'nin, halifelik döneminin (m. 775-785) başlarında Mehdî-Billâh'a gelen Hicazlılardan olduğu ve bu gelişinin ardından Irak'ta kaldığı söylenmiştir.

Yahyâ el-Mekkî'nin Kadîm Gınâ'daki (القديم الغناء) bilgisiyle öne çıktığı, bu hususta İbn Câmî', İbrâhîm el-Mevsîlî ve Fülejh gibi mûsikîşinasların ondan yardım istedikleri, Kadîm Gınâ'yı ondan öğrendikleri, hatta ondan öğrendikleri ile birbirleriyle rekabete giriştikleri anlatılmıştır. Yine mezkûr mûsikîşinasların şayet Yahyâ el-Mekkî'den öğrendikleri ile bir kazanç elde etmeleri durumunda onun payını da verdikleri söylenmiştir.

Yahyâ el-Mekkî'nin nadir ve hoş bir bestekârlık yönü olduğu; *Kitâbun fî'l-Eğânî ve Nisebihâ ve Ecnâsihâ* (وأجناسها ونسبها الأغاني في كتاب) adında gınâlar, bu gınâların bestekarları ve gınâların cinsleri hakkında yazılmış, 3000 savtı (bestelerin güftelerini) içeren meşhur bir kitabı olduğu, bu kitaptaki birçok hatanın ise Yahyâ el-Mekkî'nin oğlu olan Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ tarafından giderildiği söylenmiştir. Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ, babasının 1300 bestesini tespit ettiğini ve bunlardan 170 kadarının geçmiş ve gelecekte kimse tarafından geçilemeyeceğini belirtmiştir. İshâk el-Mevsîlî de bu 170 besteyi 170 bin dirheme alan kişinin kârda olduğunu söylemiştir.

Tespitler

Ebû Osmân Yahyâ b. Merzûk el-Mekkî'nin kaleme aldığı ve oğlu Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ tarafından tashih edilen *Kitâbun fî'l-Eğânî ve Nisebihâ ve Ecnâsihâ* (وأجناسها ونسبها الأغاني في كتاب) isimli eser gınâlar, bu gınâların bestekarları ve gınâların cinsleri hakkında yazılmış olup, 3000 savtı (bestelerin güftelerini) içermektedir. Bu eserin

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eğânî* isimli eserinin kaynaklarından biri olma ihtimali yüksek olup günümüze ulaşmış ulaşmadığı bilinmemektedir.²⁸⁶⁵

Ebü Osmân Yahyâ b. Merzûk el-Mekkî'nin Kadîm Gınâ'daki bilgisiyle öne çıktığı, bu hususta İbn Câmî, İbrâhîm el-Mevsîlî ve Fülehy gibi önde gelen musikişinaslara hocalık yaptığı ifade edilmiştir.²⁸⁶⁶

11.22. “Tanîn” Lakaplı Ahmed b. Yahyâ el-Mekkî (أحمد بن يحيى المكيّ الملقّب (بطنين)²⁸⁶⁷ (ö. 248 / 862 - 252 / 866)

Tam adı Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ el-Mekkî'dir. Ona “ses, uğultu, vızlama, tınlama,” anlamlarına gelen “Tanîn” lakabı verilmiştir. Babası Yahyâ el-Mekkî gibi bir mugannî ve bestekâr olup aynı zamanda iyi bir çalgı icrâcısı ve önde gelen gınâ râvîlerindendir (aktarıcılarındandır).

Ahmed b. Yahyâ'nın gınâlar ve bunların nispet edildikleri kişiler hakkında yazmış olduğu *Kitâbü'l-Mücerred fi'l-Eğânî ve Nisebihâ* (ونسبها الأغاني في المجرّد كتابه) isimli bir eseri vardır. İshâk el-Mevsîlî, Ahmed b. Yahyâ'yı överek onun üstünlüğünü kabul etmiş, şayet bir köle olsaydı onun çok yüksek bir değere satılabileceğini ifade etmiştir.

Ahmed b. Yahyâ Müstaîn-Billâh'ın hilâfet döneminin (m. 862-866) başlarında vefat etmiştir.

²⁸⁶⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/320.

²⁸⁶⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/320.

²⁸⁶⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/321-322.

Tespitler

Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ el-Mekkî tarafından gınâlar ve gınâların nispet edildikleri kişiler hakkında yazılmış olan *Kitâbü'l-Mücerred fi'l-Eğânî ve Nisebihâ* (كتاب ونسبها الأغاني في المجرد) isimli eserin Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eğânî* isimli eserinin kaynaklarından biri olması kuvvetle muhtemeldir. Bu eserin günümüze ulaşmış ulaşmadığı bilinmemektedir.²⁸⁶⁸

İshâk el-Mevsılî'nin yaptığı bir değerlendirmeye göre iyi bir mûsikîşinas köleye 20 bin ila 120 bin dînâr arasında bir fiyat biçilebildiği görülmektedir.²⁸⁶⁹

11.23. Benî Ümeyye'nin (Ümeyyeoğullarının) Azathısı Hâşim b. Süleymân (هاشم بن سليمان)²⁸⁷⁰

Tam adı Ebû'l-'Abbâs Hâşim b. Süleymân'dır. Mûsâ el-Hâdî tarafından kendisine Ebû'l-Garîd²⁸⁷¹ künyesi verilmiştir. İyi bir bestekâr olduğu, çok sayıda bestesi olduğu söylenmiştir. Mûsâ el-Hâdî'nin ondan özel bir besteyi tegannî etmesini istediği ve onun

²⁸⁶⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/321.

²⁸⁶⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/321.

²⁸⁷⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/322-323.

²⁸⁷¹ “el-Garîd (tâze/körpe/beyaz)” lakabının tâze bir yüze, parlak ve yumuşak bir cilde sahip olan, genç ve güzel görünümlü kişilere verildiği, “el-Garîd” kelimesinin “her şeyin taze olanı” anlamına geldiği söylenmiştir. İbnu'l-Kelbî: ““el-Garîd” kelimesi “el-İğrîd” (الإغريض) kelimesine benzemektedir. “İğrîd” kelimesinin çoğulu “eğârîd”dir (أغاريض), bu kelime dile ağır/zor geldiği için (baştaki) elif harfi düşmüş ve “Garîd” (غريض) denilmiştir.” demiştir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/267. Garîd kelimesinin sondaki harfinin değiştirilerek “غريد” şeklinde yazılması durumunda “şakıyan, öten” şeklinde bir anlama gelmesi, bu künyenin yazılışında hata edilebilme ihtimalini aklımıza getirmektedir. Ancak İsfahânî'nin de kelimeyi “غريض” şeklinde yazması baştaki açıklamalara uygun düşmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/166.

bu isteği yerine getirmesinin ardından halifenin kendisine üç bin -bir diğer rivâyette beş bin- dirhem hediye ettiği anlatılmıştır.

11.24. Yezîd Havrâ' (يزيد حوراء)²⁸⁷²

Tam adı Ebû Hâlid Yezîd Havrâ'dır. Medîne'li olup Benî Leys b. Bekr b. Abdü Menât b. Kinâne'nin azatlısıdır. O, İbn Câmi' ve İbrâhîm el-Mevsîlî'nin çağdaşı olup, İbn Câmi'ye karşı İbrâhîm el-Mevsîlî'yi desteklemiştir. İbrâhîm el-Mevsîlî de Yezîd hakkında güzel konuşmuş ve onun gelişmesi, daha iyi hale gelmesi için kendisine uyarılarda bulunmuş, oğlu İshâk el-Mevsîlî'ye ondan ders aldırılmıştır. Yezîd Havra, Mehdî-Billâh'ın halifeliği döneminde (m. 775-785) halifeye gelerek tegannî etmiştir.

Güzel bir sese ve çok sayıda besteye sahip olduğu söylenen Yezîd Havrâ'nın, Hicazlılar arasında temizliği ve zarifliği ile öne çıkan güzel yüzlü bir mugannî olduğu ifade edilmiştir. Onun güzelliği ve özellikle tegannisi / icrâsı sırasındaki işaretleri / jest ve mimikleri bir zaman sonra İbrâhîm el-Mevsîlî tarafından kiskanılmış ve İbrâhîm bu hareketleri câriyeleri vasıtasıyla ondan öğrenip herkese öğreterek Yezîd'in özel olma durumunu ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

Yezîd Havrâ'nın; şair Ebû'l-Atâhiyye ile halife Mehdî-Billâh'ın câriyesi olan 'Utbe arasında aracılık yaptığı, bu aracılığı sırasında Ebû'l-Atahiyye'nin şiirlerini halifenin huzurunda tegannî ederek şâirin duygu ve taleplerini halifeye ilettiği anlatılmıştır.

²⁸⁷² en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/323-326.

Tespitler

Halîfeye arz edilmek istenen bir talebin doğrudan söylenilmesinden çekinilirken, bu talebe dair yazılmış bir şiirin halîfenin huzurunda tegannî edilerek iletilmesi ve halîfenin bunu hoş görerek uygun şekilde cevaplandırması; şair ve mûsikîşinasların halîfelerle olan münasebetlerine ve yakınlıklarına bir örnektir. Bu meyanda şiir ve mûsikî halîfelerle iletişime geçmede bir araç / yöntem olarak kullanılmıştır.²⁸⁷³

Medîne’de cariyelerden yetenekli olanlara mûsikî eğitimi aldırıldığı ve mûsikî sanatında yetiştikten sonra bu câriyelerin -halîfe çocukları, komutanlar ve idareciler gibi- üst düzey kimselere satıldığı anlaşılmaktadır.²⁸⁷⁴

Yezîd Havrâ’nın, İbn Câmî’ye karşı İbrâhîm el-Mevsîlî’yi desteklediği belirtilmiştir.²⁸⁷⁵

11.25. Fülejh b. Ebi’l-‘Avrâ’ (فليح بن أبي العوراء)²⁸⁷⁶

Abbâsî Devletinin mugannilerinden biri olan Fülejh b. Ebi’l-‘Avrâ’ Mekke halkından olup Benî Mahzûm’un azatlısıdır. Fülejh, İbn Câmî’ ve İbrâhîm el-Mevsîlî ile birlikte Hârûnürreşîd için seçilen yüz meşhur besteyi seçen üç kişiden biridir.²⁸⁷⁷ Ebü’l-Ferec el-İsfahânî de *el-Eğânî* isimli meşhur eserini bu yüz beste üzerine inşa etmiştir.

İbrâhîm el-Mevsîlî; Fülejh ve İbn Câmî’den daha iyi tegannî eden bir kimseyi dinlemediğini söylemiştir. Arada bir perde olmaksızın Mehdî’ye tegannî eden ve

²⁸⁷³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/324-325.

²⁸⁷⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/326.

²⁸⁷⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/324.

²⁸⁷⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 4/326-328.

²⁸⁷⁷ Turabi, “İlk Koro Kurucusu ve Şefi İbrâhîm el-Mevsîlî (ö. 804)”, 01 Mart 2005, 190.

halifenin yüzünü gören ilk ve tek mugannînin Fülehy olduğu söylenmiştir. Fülehy'in; Hârûnürreşîd'in ve İbrâhîm b. el-Mehdî'nin de huzurunda tegannî ettiği, İbrâhîm b. el-Mehdî'nin yanında üç yıl kalarak onun câriyelerini yetiştirdiği ve Fülehy'in gınâlarının Şam'da bu dönemde yayıldığı da ifade edilmiştir.

Fülehy'in yaklaşık 100 yaşına kadar yaşadığı söylenmiştir.

Tespitler

Halîfelerden bazılarının mugannîleri arada perde olmaksızın dinlediği, Mehdi-Billâh gibi bazı halîfelerin ise araya genellikle perde çektirdikleri, istisnâî durumlar dışında bu şekilde mûsikî dinledikleri anlaşılmaktadır. Mehdi'ye arada perde olmaksızın tegannî eden ilk ve tek mugannînin Fülehy b. Ebi'l-'Avrâ' olduğu söylenmiştir.²⁸⁷⁸

Hârûnürreşîd'in en iyi yüz bestenin seçilmesini istemesi üzerine İbn Câmî', İbrâhîm el-Mevsîlî ve Fülehy birlikte halifenin bu isteğini getirmişlerdir. Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin, *el-Eğânî* isimli eserini seçilen bu 100 besteyi temele alarak hazırladığı ifade edilmiştir.²⁸⁷⁹

11.26. İbrâhîm el-Mevsîlî (إبراهيم الموصلي)²⁸⁸⁰ (ö. 188 / 804)

Tam adı İbrâhîm b. Mâhân b. Meymûn el-Mevsîlî'dir. Aslen Fars / İran kökenli olup h. 125 / m. 743 senesinde Kûfe'de doğmuş, h. 188 / m. 804 senesinde Bağdat'ta

²⁸⁷⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/326-327.

²⁸⁷⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/326.

²⁸⁸⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/328-341.

vefat etmiştir. İbrâhîm küçük yaşta babasını kaybetmiş, onun bakımını Temîmoğulları'na bağlı Huzeyme b. Hâzîm ailesi üstlenmiştir.

İbrâhîm yetişkin hale geldiğinde Kufe'de gençlerin sohbet meclislerine katılmış ve bu meclislerde gınâya ilgi duyarak mûsikî sanatına yönelmiştir. İbrâhîm'in gınâya karşı olan ve Abdullah b. Dârim'im oğulları olan dayıları, İbrâhîm'in gınâya olan bu yönelişinden haberdar olunca İbrâhîm korkmuş ve Musul'a kaçarak burada bir yıl kadar kalmıştır. İbrâhîm bir yılın ardından Kûfe'ye geri döndüğünde arkadaşları onu “*Merhaba Musullu*” diye karşılayınca bu nisbe kendisi için kullanılır hale gelmiş ve “İbrâhîm el-Mevsilî” olarak tanınmıştır.

İbrâhîm gınâ öğrenmek, mûsikî sanatında kendisini geliştirmek için Rey'e giderek burada uzun süre kalmış, Fars ve Arap gınâsını öğrenmiştir. İbrâhîm el-Mevsilî gına sayesinde ilk kez, Rey'de bulunduğu sırada ve halife Mansûr'un (m. 754-775) mektup taşıyan bir görevlisinden maddî bir kazanç elde etmiştir. İbrâhîm aynı görevlinin yönlendirmesi ile kendisini geliştirmesi için Übülle'de²⁸⁸¹ bulunan Cûvânüveyh adındaki Mecûsî bir mûsikîşinasın yanına gitmiş ve onun yanında bulunduğu sırada yapmış olduğu icrâların güzelliği vâli Muhammed b. Süleymân'a²⁸⁸² ulaşınca, emir onu yanına çağırtmıştır. İbrâhîm vâlinin yanında kaldığı zamanda halife Mehdî'nin bir görevlisi kendisini tanımış ve İbrâhîm'i vâlinin yanından alarak halife Mehdî-Billah'a

²⁸⁸¹ Basra'nın doğusunda Dicle deltasının kanal bölgesinde yer alan şehir. Taner Yıldırım, “Erken Ortaçağlarda Übülle Liman Kentinin İran Körfezi Açısından Önemi”, *Journal of Turkish Studies* 9/Volume 9 Issue 4 (01 Ocak 2014), 1187.

²⁸⁸² Muhammed b. Süleymân el-Abbâsî: Mehdî-Billâh zamanında Basra ve bir Fars/İran beldesinin vâliliğini yapmıştır, h. 170 senesinde vefat ettiğinde Hârûnürreşîd tarafından bıraktığı servetine el konulmuştur. ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 8/240-241.

götürmüştür. Bu sayede İbrâhîm, halife tarafından tanınmış ve onun yanında iyi bir konuma yükselmiştir.

İbrâhîm el-Mevsılî, Mehdî'nin yakınında bulunduğu dönemde halîfenin içki içme yasağını uymamış ve cezalandırılarak hapse atılmıştır. Hapiste kaldığı sırada okuma yazmayı öğrenen İbrâhîm, bir süre sonra hapisten çıkarılmış ancak içki içme alışkanlığı sebebiyle Mehdî tarafından iki oğlundan -Hârûnürreşîd ve Mûsâ'dan- uzak durması tembihlenmiştir. Bu yasağa da uymayan İbrâhîm, Hârûnürreşîd ve Mûsâ'nın meclislerine katılmış ve onlarla birlikte içki içmiştir. Bu durumdan haberdar olan Mehdî İbrâhîm'i sopayla dövdürüp bir kabrin içinde bir müddet bekletmiş ve yeminler ettirdikten sonra Mûsâ ve Hârûnürreşîd'den uzak kalması şartıyla onu serbest bırakmıştır. İbrâhîm el-Mevsılî, Mûsâ el-Hâdî'nin halifeliği döneminde (m. 785-786) bu yemini sebebiyle halifeden saklansa da halife onu bulmuştur. İbrâhîm, Mûsâ el-Hâdî'nin karşısına geldiğinde halîfeye, kendisi uğruna ailesinden ayrı düştüğüne, garip bir halde kaldığına dair bir şiirini tegannî etmiş ve halife de bunun karşılığında İbrâhîm'e 150 bin dînâr gibi benzeri görülmemiş bir hediye vermiştir. İbrâhîm'in oğlu İshâk el-Mevsılî'nin bu para ile duvarları altın ve gümüşle örülü bir ev yapılabileceğini ifade etmesi bu miktarın büyüklüğünü daha anlaşılır kılmaktadır. İbrâhîm el-Mevsılî'nin kendisine verilen bu parayı cömertçe harcadığı, bu para ile özellikle yanına gınâ hususunda yetişmesi için gönderilen ve bizzat kendini geliştirmek için gelen kimseleri yedirip içirip giydirdiği, vefat ettiğinde ise yalnızca 3000 dînârı kaldığı ve 700 dînâr da borçlu olduğu söylenmiştir. İbrâhîm'in başkalarına karşı cömertliği ile anlatılanlar yanında onun parası yetmesine ve almak istemesine rağmen para vermeyi nefsine yediremediği için satın alamadığı bir arsa ilgili anlatılan hikâye İbrâhîm'in kendisine karşı çok cömert olmadığını göstermektedir.

İbrâhîm el-Mevsılî'nin tegannî ederek büyük kazançlar elde etmesinin yanında ucuza satın aldığı câriyeleri gınâ hususunda yetiştirip yüksek fiyatlara sattığı da

görülmektedir. Bunu yapan yani kaynelere gınâ öğreterek değerini artırıp satan ilk kişinin o olduğu söylenmiştir. O, 40 bin dirheme satın aldığı bir câriyeyi yetiştirerek Hârûnürreşîd'e 24 dînâra; 400 dînâra satın aldığı Diyâ isimli bir câriyeyi ise bir elçiye 30 bin dînâra satmıştır.

İbrâhîm el-Mevsılî, Mehdî-Billâh döneminde olduğu gibi Hârûnürreşîd'in halîfeliği döneminde de (m. 775-785) bir süre hapse atılmış, ancak Hârûnürreşîd'in kurmuş olduğu bir mecliste onun eksikliği görülerek hapisten çıkarılmış, İbrâhîm o mecliste uduyla tegannî ederek hürriyetine kavuşmuş ve halîfeden 200 bin dirhem hediye almıştır.

İbrâhîm el-Mevsılî, Mûsâ el-Hâdî'ye tegannî ettiği bir gınânın ardından halîfe, İbrâhîm'in Beytü'l-Mâl'e girerek hazineden alabildiği kadar almasına izin vermiş, İbrâhîm de buradan 50 bin dînâr alabilmiştir. Yine İbrâhîm el-Mevsılî; Yahyâ b. Hâlid²⁸⁸³ ve onun iki oğlu olan Fazl b. Yahyâ²⁸⁸⁴ ve Ca'fer b. Yahyâ²⁸⁸⁵ için birer beste yapmış ve bu besteleri talebesi Muhârik'e öğretip Muhârik'i onların yanına göndererek onların câriyelerinin bu eserleri öğrenmelerini sağlamıştır. Bunun karşılığında İbrâhîm 600 bin dirhem ve bir arsa, Muhârik ise 60 bin dirhem kazanmıştır.

²⁸⁸³ Ebû Alî (Ebü'l-Fazl) Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 190/805): Abbâsî veziri. Yılmaz, "Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî", 43/251.

²⁸⁸⁴ Ebü'l-Abbâs el-Fazl b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 193/808): Hârûnürreşîd devrinin önemli devlet adamlarından. Yıldız, "Fazl b. Yahyâ el-Bermekî", 12/276.

²⁸⁸⁵ Ebü'l-Fazl Ca'fer b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 187/803): Abbâsîler'in önde gelen devlet adamlarından. Yıldız, "Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî", 7/4.

İbrâhîm el-Mevsîlî'nin kulunç rahatsızlığı²⁸⁸⁶ olduğu ve h. 188 senesinde vefat ettiği, vefatından kısa süre önce kendisini Hârûnürreşîd'in ziyaret ettiği ve onun emriyle İbrâhîm'in cenaze namazını Me'mûn'un kıldırıldığı söylenmiştir.

Tespitler

Hâciplerin, halîfelere mûsikîşinasları tanıtan ve onları halîfelerin meclislerine sokan kişiler oldukları anlaşılmaktadır. Hacip olarak bu vazifeleri yerine getirenlerden biri Fazl b. Rebî'dir.²⁸⁸⁷

Nüveyrî'nin diğer mûsikîşinasların aksine İbrâhîm el-Mevsîlî'nin hayatına dair detaylı bilgilere yer vermesinin, İbrâhîm'in mûsikî sanatında edinmiş olduğu önemli konum sebebiyle olduğunu düşünmekteyiz.²⁸⁸⁸

Halîfe Mehdî-Billâh'ın içki içmemesi ve musikişinaslardan da içmemelerini istemesi, ayrıca Fülehy b. Ebi'l-'Avrâ', Siyât ve İbrâhîm el-Mevsîlî gibi mûsikîşinasların tegannîsini dinlemesi aslında İslâm açısından meşru olarak bu sanattan istifade eden ve etmek isteyen halîfelerin de mevcudiyetini göstermektedir.²⁸⁸⁹

Câriyelerin mûsikî sanatında yetişebilmeleri için efendileri tarafından, İbrâhîm el-Mevsîlî gibi profesyonel mûsikîşinasların yanına verildiği, İbrâhîm'in yanında bu amaçla bulunan câriyelerin sayısının zaman zaman 80 kadarı bulduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁹⁰

²⁸⁸⁶ Mideyi etkileyen, büyük abdest zorluğu ve gaz yapan bağırsak iltihabı. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 5/8, 4. dipnot.

²⁸⁸⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/329, 332.

²⁸⁸⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/328-341.

²⁸⁸⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/330.

²⁸⁹⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/332.

Kaynelere gınâ öğreterek değerini artırıp satan ilk kişinin İbrâhîm el-Mevsılî olduğu belirtilmekle birlikte İbrâhîm'in, yanında yetiştirdiği kendi câriyelerini de yüksek fiyatlarla sattığı görülmektedir. Bu duruma 40 dirheme aldığı câriyeyi yetiştirerek Hârûnürreşîd'e 24 bin dînâra satması²⁸⁹¹ ve 400 dînâra aldığı Diyâ isimli câriyeyi 30 bin dînâra bir elçiye satması örnek verilebilir.²⁸⁹²

Mûsâ el-Hâdî'ye tegannî ettiği gınâ ile halifenin takdirini kazanan İbrâhîm el-Mevsılî'nin, bunun karşılığında Mervân adında bir kimsenin Medîne'ye vâli olarak tayin edilmesini istemeye cüret etmesi, halîfeler ile mûsikîşinaslar arasındaki münasebetin zaman içerisinde hangi aşamaya geldiğinin bir göstergesidir.²⁸⁹³

Muhârik, İbrâhîm el-Mevsılî'yi “üstadım” (أستاذي) olarak nitelemiş,²⁸⁹⁴ kendisinden meşk usulüyle pek çok eser öğrenmiştir.²⁸⁹⁵

Saray mûsikîşinaslarının sarayda kaldıkları, sarayda bir meclis kurulmayacağı belli olduğu takdirde halîfenin onlara belirlediği gün sayısı kadar kendi evlerinde kalabildikleri,²⁸⁹⁶ kendi evleri haricinde bir yerde kalmalarının ise yasak olduğu²⁸⁹⁷ anlaşılmaktadır.

²⁸⁹¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/332-333.

²⁸⁹² en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/339-340.

²⁸⁹³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/334.

²⁸⁹⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/335.

²⁸⁹⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/337.

²⁸⁹⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/335.

²⁸⁹⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 4/336.

Mûsikîşinaslara karşı sadece halîfelerin değil bazı devlet adamlarının da cömert davrandığı görülmektedir. Fazl b. Rebi‘,²⁸⁹⁸ Bermekî ailesinden Yahyâ b. Hâlid,²⁸⁹⁹ Fazl b. Yahyâ²⁹⁰⁰ ve Ca‘fer b. Yahyâ²⁹⁰¹ mûsikîşinasları himâye eden ve onlara karşı cömert olan bu devlet adamlarındandır.²⁹⁰²

Mûsikîşinasların varlıklı kimselerin evlerine -o kişilerin câriyelerine gınâ / mûsikî öğretmek amacıyla- gittiklerinde meşk yöntemi ile öğretecekleri eserleri bir perde arkasından okudukları ve cariyeler eseri iyice öğrenene kadar üstadın eseri tekrar ettiği anlaşılmaktadır.²⁹⁰³

11.27. İshâk b. İbrâhîm (إسحاق بن إبراهيم)²⁹⁰⁴ (ö. 235 / 850)

Tam adı Ebû Muhammed İshâk b. İbrâhîm el-Mevsılî’dir. İshâk’ın babası İbrâhîm el-Mevsılî gençlik döneminde Kûfe’de gınâya / mûsikî sanatına ilgi duymuş ancak onun bu ilgisi gınâ karşıtı olan dayı oğulları tarafından duyulunca İbrâhîm Kûfe’den kaçarak Musul’a gitmiş ve burada bir yıl kalmıştır. İbrâhîm bir yılın ardından Kûfe’ye döndüğünde arkadaşları ona “Musullu” anlamına gelen “el-Mevsılî” nisbesi ile

²⁸⁹⁸ Ebû’l-Abbâs el-Fazl b. er-Rebi‘ b. Yûnus (ö. 208/823-24 [?]): Abbâsî veziri. Özeydin, “Fazl b. Rebi‘”, 12/274.

²⁸⁹⁹ Ebû Ali (Ebû’l-Fazl) Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 190/805): Abbâsî veziri. Yılmaz, “Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî”, 43/251.

²⁹⁰⁰ Ebû’l-Abbâs el-Fazl b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 193/808): Hârûnürreşîd devrinin önemli devlet adamlarından. Yıldız, “Fazl b. Yahyâ el-Bermekî”, 12/276.

²⁹⁰¹ Ebû’l-Fazl Ca‘fer b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 187/803): Abbâsîler’in önde gelen devlet adamlarından. Yıldız, “Ca‘fer b. Yahyâ el-Bermekî”, 7/4.

²⁹⁰² en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/336-338.

²⁹⁰³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/337.

²⁹⁰⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 5/1-9.

seslenmişlerdir.²⁹⁰⁵ İshâk da bu nisbeyi babası İbrâhîm'den almıştır. İshâk'ın künyesinin “Ebû Safvân” olduğu ve ona bu künyenin Hârûnürreşîd tarafından verildiği söylenmiştir.

İshâk sanatkâr bir babanın oğlu olarak çok yönlülüğü ile öne çıkmış; ilmî ve edebî yönü olan, hadis rivâyet eden, şair, bestekâr, hanende ve ûdî olarak tanınmıştır. Onun gınâ sanatındaki bilgisinin diğer alanlarda sahip olduğu bilgilere nispetle en azı olduğu ifade edilmesine rağmen, diğer alanlarda İshâk gibi donanımlı kişilerin bulunduğu, gınâ / mûsikî sanatında ise onun bir benzerinin olmadığı ifade edilmiştir. İshâk'ın sesinin çok güzel olmadığı ancak gınâ / mûsikî sanatındaki bilgisi ve tekniği ile herkesi kendisine hayran bıraktığı, kendisinden sonraki tüm sanatkârların idolü ve önderi olduğu, 80 tane telli çalgının arasından arızalı sesi tespit edebilecek derecede çok iyi bir müzik kulağına sahip olduğu söylenmiştir. Onun, gınânın cinslerini (أجناس الغناء) ve usullerini²⁹⁰⁶ tashih ettiği ve kendisinden önce kimsenin yapmaya güç yetiremediği şekilde bölümlediği ifade edilmiştir. Ayrıca İshâk'ın kafa sesini²⁹⁰⁷ icad eden, sesine uygun hale getirip şekillendiren ilk kişi olduğu da söylenmiştir.

İshâk'ın gınâ / mûsikî sanatı dışında da pek çok ilimde bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Me'mûn'un kadılık için onu uygun görmesi ancak gınâ ile tanınması sebebiyle onu kadı olarak tayin edemediğini belirtmesi onun ifade edilen bu çok

²⁹⁰⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/328.

²⁹⁰⁶ el-İsfahânî'nin metninde çoğul olarak “طرائقه” geçen kelimenin tekili “Tarîkâ (طريقه)” şeklindedir. Tarîkâ: Kelime anlamı itibariyle yol demektir. 1. Kitâbü'l-Eğânî gibi ilk dönem İslam tarihi kaynaklarında makam, nağme ve melodi manasında kullanılır. 2. XVI. Yüzyıldan önce peşrev manasında kullanılmıştır. 3. Yol anlamına gelen bu kelime bazı edvârlarda metod, yöntem manasında kullanılmıştır. 4. Eserlerin giriş kısmında icra edilecek başlangıç nağmesi. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 222.

²⁹⁰⁷ en-Nüveyrî'nin “el-müctes” “المجتث” şeklindeki ifadesi el-İsfahânî'nin metninde “et-tahnîs” “التخنيث” şeklinde geçmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/213. “et-tahnîs” kelimesi “falsetto; kafa sesi” şeklinde tercüme edilmiştir. Turabi, “İshak el-Mevsılî”, 2/608.

yönlülüğünü göstermektedir. Ayrıca Me'mûn'un, İshâk'ın talebi üzerine kendisini ilim ve edebiyat ehline ve râvîler arasına dahil etmesi, sonrasında ise fakihlerin arasına dahi girmesini imkan vermesi bu kabildendir. Yine İshâk'ın hadis rivâyet ettiği ve hadis ehlinden Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne, Hüseyim b. Beşîr, İbrâhîm b. Sa'd, Ebû Muâviye b. ed-Darîr, Ravh b. 'Ubâde gibi kimselerle, Iraklı ve Hicazlı diğer hocalarla görüştüğü de ifade edilmiştir. İshâk'ın her ne kadar gınâ ile şöhret bulsa da mugannî olarak anılmak istemediği, gınâdan hoşlanmadığı ve yakın çevresi ve hizmetkârlarını bundan uzak tutmaya çalıştığı anlatılmıştır.

İshâk'ın halîfeler tarafından sevilip sayıldığı ve Hârûnürreşîd, İbrâhîm b. el-Mehdî, Me'mûn, Mu'tasım, Vâsık-Billâh ve Mütevekkil'in huzurunda tegannî ettiği ifade edilmiştir. İshâk'ın, Mehdî-Billâh'ın oğlu ve Hârûnürreşîd'in kardeşi olan İbrâhîm b. el-Mehdî ile mûsikî sanatına dair zaman zaman çekiştiği, hatta bu rekâbetin bir seferinde karşılıklı küfürleşmeye kadar vardığı ancak buna rağmen İshâk'ın Hârûnürreşîd tarafından sadece uyarıldığı ve herhangi bir cezaya çarptırılmadığı ifade edilmiştir.

İshâk'ın ömrünün son yıllarında görme yetisini kaybettiği, bu sürede Bağdat'ta evinde kaldığı ancak vefatından iki ay kadar önce halîfe Mütevekkil'in İshâk'ı Rakka'ya götürdüğü ve bir müddet burada kaldığı, sonrasında Bağdat'a dönerek h. 235 (m. 850) senesinin Ramazan ayında ishâl rahatsızlığı sebebiyle vefat ettiği söylenmiştir.

Tespitler

İshâk el-Mevsılî'nin gınânın cinslerini (الغناء أجناس) ve tarîklerini²⁹⁰⁸ tashih ettiği ve kendisinden önce kimsenin yapmaya güç yetiremediği şekilde bölümlediği ifade edilmiştir.²⁹⁰⁹

Me'mûn'un, yanında İbrâhîm b. el-Mehdî ve İshâk el-Mevsılî'nin de bulunduğu mûsikî meclisinde 20 câriyeye 80 telli çalgının eşlik etmesi halîfelerin mûsikî meclislerinin ne denli büyük olabildiğini göstermektedir. Ayrıca İshâk'ın bu derecede kalabalık bir grubun icrâsı sırasında arızalı ses basan bir çalgıyı tespit edebilmesi de onun ne derece sağlam bir müzik kulağına sahip olduğunu göstermektedir.²⁹¹⁰

İshâk el-Mevsılî'nin kafa sesini²⁹¹¹ icad eden, sesine uygun hale getirip şekillendiren ilk kişi olduğu belirtilmiştir.²⁹¹²

²⁹⁰⁸ el-İsfahânî'nin metninde çoğul olarak “طرائقه” geçen kelimenin tekili “Tarîkâ (طريقه)” şeklindedir. Tarîkâ: Kelime anlamı itibariyle yol demektir. 1. Kitâbü'l-Eğânî gibi ilk dönem İslam tarihi kaynaklarında makam, nağme ve melodi manasında kullanılır. 2. XVI. Yüzyıldan önce peşrev manasında kullanılmıştır. 3. Yol anlamına gelen bu kelime bazı edvârlarda metod, yöntem manasında kullanılmıştır. 4. Eserlerin giriş kısmında icra edilecek başlangıç nağmesi. Tıraşçı, *Türk Müsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 222.

²⁹⁰⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/2.

²⁹¹⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/2-3.

²⁹¹¹ Nüveyrî'nin “el-müctes” “المجتت” şeklindeki ifadesi el-İsfahânî'nin metninde “et-tahnîs” “التخنيث” şeklinde geçmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 5/213. “et-tahnîs” kelimesi “falsetto; kafa sesi” şeklinde tercüme edilmiştir. Turabi, “İshak el-Mevsılî”, 2/608.

²⁹¹² en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/3.

Maksûre²⁹¹³ veya mahfil olarak isimlendirilen ve Abbâsîler döneminde halifelerin maiyetleriyle birlikte siyah cübbe giyerek özellikle Cuma ve Bayram namazlarını kıldıkları yerlere başka kimselerin girmesi uygun görülmemiştir. Me'mûn'un halîfeliği döneminde halîfenin namaz kılmak için camiye geldiği zamanlarda müezzinlerin müezzinliği maksûreden yapmadıkları anlaşılmaktadır.²⁹¹⁴ Buradan hareketle; halîfelerin camiye gelmedikleri namaz vakitlerinde müezzinlerin mahfilleri kullandıkları ancak halîfenin camiye gelmesi durumunda müezzinliği cemaat içerisinde uygun bir yerde yaptıkları ya da cami içerisinde müezzin mahfili ve hünkar mahfili şeklinde iki ayrı yerin tahsis edildiği düşünülebilir.

İshâk el-Mevsîlî'nin Hârûnürreşîd'in kardeşi olan İbrâhîm b. el-Mehdî'yle bir eserin doğru icrâ edilip edilmemesi hakkındaki tartışmaları karşılıklı küfürleşmeye kadar varmış ancak bu durumda dahi Hârûnürreşîd İshâk'ı bir cezaya çarptırmamış, onu uyarmakla yetinmiş, hatta kardeşi İbrâhîm b. el-Mehdî'yi ölümle tehdit ederek azarlamıştır. Ayrıca İshâk'ın halîfenin yakınında bulunan hizmetkârlar üzerinde de bir etkisi olduğu, onlar tarafından sevilip sayıldığı görülmektedir.²⁹¹⁵

²⁹¹³ İslâm mâbedlerinde halifelerin, hükümdarların veya bu iki niteliği şahsında birleştiren devlet başkanlarının maiyetleriyle birlikte namaz kılmasına tahsis edilen birimler maksûre veya mahfil olarak adlandırılmıştır. Tanman, "Mahfil", 27/331.

²⁹¹⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/3.

²⁹¹⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/4-6.

11.28. ‘Allûye²⁹¹⁶ (عَلْوِيه)²⁹¹⁷ (ö. 235 / 850 - 247 / 861)

Tam adı Ebû'l-Hasan ‘Ali b. Abdullah b. Seyf’ tir. Dedesi Seyf’in, el-Velîd b. Osmân b. Affân tarafından esir alınan Soğd kavminden²⁹¹⁸ olduğu, el-Velîd b. Osmân’ın esir aldığı Soğdlulardan bir kısmını köleleştirip kendi hizmetine aldığı, bir kısmını azat ettiği, bir kısmını ise öldürttüğü ifade edilmiştir.

‘Allûye’nin yetenekli bir mugannî ve sazende olmasının yanında mükemmel bir bestekâr (صانعا متقنا) olduğu, ince bir ruha sahip hoş sohbet biri olduğu, güzel hikâyeler anlattığı ifade edilmiştir. İbrâhîm el-Mevsîlî’nin ‘Allûye’ye ders verdiği, onu yetiştirip tanınmasına imkan sağladığı ve onun eğitime büyük önem verdiği bu sayede ‘Allûye’nin üstün bir seviyeye geldiği, Muhammed el-Emîn’in (ö. 198 / 813) huzurunda tegannî ettiği aktarılmıştır. ‘Allûye’nin, el-Mütevekkil dönemine (m. 847-861) kadar yaşadığı ve İshâk el-Mevsîlî’den (ö. 235 / 850) kısa bir süre sonra öldüğü belirtilmiştir. Ölümüyle ilgili olarak ‘Allûye’nin uyuz hastalığına yakalandığı ve bu rahatsızlık sebebiyle hekim Yuhannâ b. Mâseveyh’e²⁹¹⁹ durumundan yakındığı, onun da ‘Allûye’ye müşil ilacı ve

²⁹¹⁶ “عَلْوِيه” nisbesi farklı kaynaklarda “Allûye” (Turabi, “İlk Koro Kurucusu ve Şefi İbrâhîm el-Mevsîlî (ö. 804)”, 01 Mart 2005, 189; Benlioğlu, *İlk Dönem Abbâsî Sarayında Mûsikî*, 33; Güzel, “Erken Dönem Abbâsî Toplumunda Mûsikînin Oluşum ve Gelişim Süreci”, 619; Dinç, “IX. Yüzyıl Abbâsî Dönemi Hanedan Üyesi Mûsikîşinasların Kitâbü’l-Egânî’deki Anlatımları”, 376.); “Alleveyye” (Turabi, “İlk Koro Kurucusu ve Şefi İbrâhîm el-Mevsîlî (ö. 804)”, 01 Mart 2005, 189; Öncel, *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib’in Kemâlû Edebi’l-Ğinâ Adlı Eseri*, 35; Sevinç, *İbnü’t-Tahhân’ın Hâvi’l-Fünûn ve Selvetü’l-Mahzûn Adlı Mûsikî Eseri (Tahkik ve İnceleme)*, 60.) ve “Aleveyh” (Hekimoğlu, “I. Abbasi Asrında Şair-Halife İlişkisi”, 16.) şeklinde okunmuştur.

²⁹¹⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 5/9-13.

²⁹¹⁸ Soğd/Suğd: Orta Asya’da yaşamış İranî bir kavim ve yaşadığı bölge. Taşağıl, “Soğd”, 37/348.

²⁹¹⁹ Ebû Zekeriyâ Yûhannâ (Yahyâ) b. Mâseveyh (ö. 243/857): Abbâsîler döneminin meşhur Süryânî hekimi. Kaya, “Yuhannâ b. Mâseveyh”, 43/582.

merhem verdiği, ‘Allûye’nin ilacı sürüp, merhemi içmesi sebebiyle öldüğü ifade edilmiştir.

Solak bir ûdî olan ‘Allûye’nin udunun, tellerini ters takarak icrâ ettiği bu sebeple onun udunda standart pozisyonda (yani sol elin klavyeyi, saz elin mızrabı tuttuğu halde) bam telinin en aşağıda, onun üstünde ise sırasıyla mesles, mesna ve zir tellerinin yer aldığı ifade edilmiştir.

Eserleri aslına sadık kalarak icrâ ettiği belirtilen ‘Allûye’nin İbrâhîm el-Mevsîlî’den sonra onun oğlu İshâk el-Mevsîlî’den de ders aldığı ve onu üstadı olarak gördüğü belirtilmiştir. Yine ‘Allûye’nin İbrâhîm el-Mevsîlî’nin başka bir talebesi olan Muhârik’le mûsikî sanatındaki yeteneğine dair sık sık kıyaslandığı belirtilmiştir. ‘Allûye’nin eserleri aslına sadık kalarak icrâ etmesi sebebiyle câriyelere mûsikî eğitimi verilmesi noktasında Muhârik’e tercih edildiği; Muhârik’in ise icrâsı sırasında esere yapmış olduğu ilave ve süslemeleri sebebiyle halîfenin huzuru vs. eğlence meclisleri için ‘Allûye’ye tercih edildiği ifade edilmiştir.

Bir ûdî ve bestekâr olan Abbâsî halifesi Vâsik-Billah’ın (ö. 232 / 847) ‘Allûye hakkında “‘Allûye, İshâk’tan sonra eserleri en doğru icrâ eden kişiydi,²⁹²⁰ Muhârik’den sonra insanların en güzel seslisi, Zelzel²⁹²¹ (زلزل) ve Mülâhız’dan (ملاحظ) sonra da

²⁹²⁰ Metinde “أصبح الناس صنعة بعد إسحاق” şeklinde geçen ifade “İshâk’tan sonra eserleri en doğru icra eden kişiydi” şeklinde tercüme edilmiştir. Böyle bir tercüme durumunda “صنعة” “san’a” kelimesinin tam olarak “(irticâlî olarak değil de) belirli bir besteyi icra etme” anlamına geldiğini ifade edebiliriz.

²⁹²¹ Nüveyrî’nin “زلزل” “Zelzel” olarak ifade ettiği kişinin ismini el-İsfahânî “ربرب” “Rabrab” olarak ifade etmiştir. Aynı isim farklı kaynaklarda “Ziryâb” olarak da aktarılmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 11/229; Öncel, *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib’in Kemâlû Edebi’l-Ğinâ Adlı Eseri*, 35; Sevinç, *İbnü’t-Tahhân’ın Hâvi’l-Fünûn ve Selvetü’l-Mahzûn Adlı Mûsikî Eseri (Tahkik ve İnceleme)*, 60.

insanların en iyi ud çalanıydı. O önceki ender kişilerin ardından gelen musallîdir,²⁹²² her birincinin peşinden gelen ikincidir ve her öncünün ardındakidir.” dediği aktarılmıştır.

‘Allûye’nin, halîfelerden; Hârûnürreşîd’in (ö. 193 / 809), Muhammed el-Emîn’in (ö. 198 / 813), Me’mûn’un (ö. 218 / 833), Vâsik-Billah’ın (ö. 232 / 847) huzurunda ve Abbâsîler devrinin önemli devlet adamı ve kumandanlarından olan Abdullah b. Tâhir’in²⁹²³ (ö. 230 / 844) huzurunda tegannî ettiği belirtilmiştir.

‘Allûye’nin, meslektaşı ve halife Me’mûn’un bir câriyesi olan ‘Arîb’le aralarının iyi olduğu, onunla zaman zaman bir araya geldiği ve onun bestelerindeki eksikleri ‘Allûye’nin giderdiği anlatılmıştır.

‘Allûye’nin, İbrâhîm el-Mevsîlî’nin besteleyerek kendisine -hediye olarak- nispet ettiği besteyi halife Me’mûn’un gemisinde tegannî etmesi üzerine halîfenin bu gemiyi ‘Allûye’ye hediye ettiği, ‘Allûye’nin ise bu gemiyi 150 bin dirheme satarak Şam’ın bir semti olan Sâlihiyye’de²⁹²⁴ bir mülk satın aldığı söylenmiştir.

Tespitler

‘Allûye’nin Mütevekkil’in halîfeliği döneminde (m. 847-861) ve İshâk el-Mevsîlî’nin vefatından (ö. 235 / 850) kısa bir süre sonra vefat ettiği belirtilmiştir. Ayrıca ‘Allûye’nin solak bir ûdî olduğu ve icrâ ettiği bam, mesles, mesna ve zir tellerinden

²⁹²² Yaygın kullanımı itibariyle “namaz kılan kişi” olarak ifade edilen “musallî” kelimesi burada farklı bir anlamı işaret etmek için kullanılmıştır. Arapça’da önden giden atı izleyen arkadaki ata “sallâ” ve “musallî” denmektedir, zira arkadaki atın başının öndeki atı izlediği belirtilmektedir. Okumuş, “Semantik ve Analitik Açıdan Kur’an’da ‘Salât’ Kavramı”, 4.

²⁹²³ Ebû’l-Abbâs Abdullâh b. Tâhir b. el-Hüseyn. Yıldız, “Abdullah b. Tâhir”, 1/137.

²⁹²⁴ Şam’ın bir semti. Tomar, “Şam”, 10/313.

oluşan dört telli udunun tellerini ters taktığı ifade edilmiştir. Buradan hareketle m. 850’li yıllara kadar 4 telli udun kullanıldığı anlaşılmaktadır.²⁹²⁵

Câriyelerin mûsikî sanatında kendilerini geliştirebilmeleri için mûsikîşinasların yanına eğitim amaçlı verildiği anlaşılmaktadır.²⁹²⁶

‘Allûye gibi bazı mûsikîşinasların, eserlerin aslına sadık kalarak icrâ yaptıkları (يُودَى الغناء); Mûharik gibi bazı mûsikîşinasların ise icrâları sırasında eserlere bazı ekleme ve çıkarmalar yaptıkları ifade edilmiştir. Bu musikişinaslardan esere sadık kalarak icrâ yapan ilk grubun, mûsikî eğitimi alma hususunda tercih edildiği çünkü bir eserin doğru ve kolay bir şekilde öğrenilebilmesi için eserin, herhangi bir ekleme çıkarma yapmadan aslına sadık kalarak ve her seferinde eseri aynı şekilde icrâ eden bir üstattan dinlemenin önemli olduğu aksi halde bir besteyi peşpeşe dahi aynı şekilde icrâ etmediği belirtilen Muhârik gibi bir kişiden meşk yöntemiyle eser öğrenilmesinin zor olduğu ifade edilmiştir.²⁹²⁷ Mûsikî eğitimi maksadı olmayan eğlence ortamlarında ise esere zenginlik katan ve süsleyen ikinci gruptaki mûsikîşinasların tercih edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim İshâk el-Mevsılî câriyelerin eğitimi için ‘Allûye’yi, halîfenin huzurunda icrâ için Muhârik’i uygun görmüştür.²⁹²⁸

Milâdî 9. asrın ilk yarısında; bir eserin doğru şekilde icrâ edilmesi hususunda İshâk el-Mevsılî’nin, ses güzelliği hususunda Muhârik’in, ud çalma hususunda ise Zelzel ve Mulâhız’ın zirvede yer aldıkları, bu vasıfları taşıyarak bu isimlerin ardından ikinci sırada yer alan kişinin ise ‘Allûye olduğu ifade edilmiştir.²⁹²⁹

²⁹²⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/9.

²⁹²⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/9-10.

²⁹²⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/9-10.

²⁹²⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/10.

²⁹²⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/10.

Usta mûsikîşinasların, sevdikleri öğrencilerin öne çıkabilmeleri ve maddî kazanç sağlayabilmeleri için beste yaparak bu besteleri öğrencilerine nispet ettikleri anlaşılmaktadır. İbrâhîm el-Mevsılî'nin yaptığı bir besteyi talebesi 'Allûye'ye atfetmesi, 'Allûye'nin bu besteyi tegannî etmesi sayesinde halîfe Me'mûn'dan bir gemi hediye alması ve aldığı bu gemiyi satarak 150 bin dirhem elde etmesi bunun bir örneğidir.²⁹³⁰

11.29. Ma'bed el-Yaktînî (معبد اليقطينى)²⁹³¹ (ö. 170 / 786 - 193 / 809)

Ma'bed'in Medîne müvelledlerinden²⁹³² biri olduğu, Medînelilerden gınâ öğrendiği ve kendisini Ali b. Yaktîn'in²⁹³³ oğullarından birisinin satın aldığı aktarılmıştır. Ayrıca Ma'bed'in, Irak'ta İshâk el-Mevsılî ve İbn Câmî'den ve o ikisinin çağdaşlarından gınâ öğrendiği, halîfelerden sadece Hârûnürreşîd'in hizmetinde bulunarak yine onun döneminde (m. 786-809) vefat ettiği söylenmiştir. Ma'bed b. Vehb'in kendisinden önce yaşaması ve daha meşhur olması sebebiyle Ma'bed el-Yaktînî “*Küçük Ma'bed*” olarak da tanınmıştır. Ma'bed'in sık sık Bermekîlerin meclislerine -hususen Ca'fer b. Yahyâ'nın²⁹³⁴ meclislerine- katıldığı, ücret karşılığında besteler yaptığı ifade edilmiştir.

²⁹³⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/12.

²⁹³¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/13-17.

²⁹³² Müvelledûn: Aslen Arap olmayan, dışarıdan getirilen ya da Araplar arasında doğan ve Arapça eğitim alan yabancı kökenli müslüman köleler. Özdemir, “Müvelledûn”, 32/228.

²⁹³³ Abbasi halifeleri el-Mehdî, el-Hâdî ve er-Reşîd dönemlerinde önemli görevlerde bulunan Şîî vezir (ö.182/798). Şahin, “Şerif el-Murtezâ'nın 'Hükümet Adına Çalışma' Risâlesi”, 319.

²⁹³⁴ Ebû'l-Fazl Ca'fer b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 187/803): Abbâsîler'in önde gelen devlet adamlarından. Yıldız, “Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî”, 7/4.

Tespitler

Mûsikîşinasların kendilerine verilen beyitler üzerine ücret karşılığında beste yaptıkları anlaşılmaktadır. Bunun bir örneği olarak Ma‘bed el-Yaktînî, kendisine verilen iki beyite yaptığı iki beste karşılığında üç yüz dînâr almıştır.²⁹³⁵

11.30. Muhammed ez-Zef²⁹³⁶ (الزَّف محمد)²⁹³⁷ (ö. 170 / 786 - 198 / 813)

Temîmoğullarının azatlısı olan Muhammed b. ‘Amr ez-Zef’in, Kûfe’de doğup büyüdüğü, bir besteyi bir kez dinleyerek hemen öğrenebilmesi sebebiyle “hızlı, süratli” anlamına gelen “ez-Zef” lakabıyla bilindiği ifade edilmiştir. Onun, eserleri aslına sadık bir şekilde icrâ eden iyi bir muganni / hanende ve sazende olduğu, az sayıda bestesi olmasına rağmen yeni bir besteyi çok hızlı bir şekilde öğrenebilmesi sayesinde çok sayıda beste öğrenerek bunları kendisinden sonrakilere aktardığı söylenmiştir.

Muhammed ez-Zef’in bir İbn Câmî’ taraftarı olmasına rağmen kendisinin gelişmesini ve tanınmasını sağlayarak halîfelerle yakınlık kurmasına imkan veren İbrâhîm el-Mevsîlî ve onun oğlu İshâk’a muhabbet beslediği aktarılmıştır. Bununla birlikte ez-Zef’in sarhoşken zaman zaman taşkınlık çıkardığı ve böyle bir durumun Hârûnürreşîd’in huzurunda meydana gelmesi üzerine halîfenin huzurundan kovularak

²⁹³⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/14.

²⁹³⁶ Nüveyrî’nin “الرف محمد” “Muhammed er-Ref” şeklinde aktardığı ismi el-İsfahânî “الزَّف محمد” “Muhammed ez-Zef” şeklinde aktarmıştır. el-İsfahânî’nin ifade ettiği “ez-Zef” lakabı “hızlı olmak, süratli olmak” manalarına gelmektedir ki bu anlamı itibariyle bu lakab bahsi geçen muganni için uygun olmaktadır çünkü metnin devamında anlatıldığı üzere Muhammed ez-Zef’in yeni duyduğu bir gınâyı çok hızlı bir şekilde öğrendiği, 2-3 kez dinledikten sonra eseri aynen icra edebildiği ifade edilmektedir. el-İsfahânî, *el-Egânî*, 14/378.

²⁹³⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/17-19.

yanına girişinin yasaklandığı ifade edilmiştir. Halîfenin henüz onu huzurundan kovmadığı bir zamanda Muhammed ez-Zef'in İbn Câmî', İshâk el-Mevsîlî, Muhârik, 'Allûye ve 'Akîd gibi musikişinaslarla birlikte halîfenin huzurunda yer aldığı ve tegannî ettiği ifade edilmiştir. İbn Câmî' gibi kendi bestelerini öğretme hususunda cimri davranan ve eserlerinin başkaları tarafından öğrenilmesini engellemek için bir eseri tekrar tekrar okumaktan kaçınan mûsikîşinaslar söz konusu olduğunda Muhammed ez-Zef bir çözüm aracı olarak görülmüştür. ez-Zef'in böyle mûsikîşinasların eserlerini bir kez dinleyerek öğrendiği ve bu eserleri başkalarına öğrettiği aktarılmıştır. Onun bir eseri bir kez dinleyerek öğrenebilmesi sebebiyle diğer mûsikîşinasların onun yanında tegannî etmek istemedikleri anlatılmıştır. Yine onun İbn Câmî'den bir kez dinleyerek öğrendiği bir eseri İshâk el-Mevsîlî'nin ez-Zef'ten üç kez dinleyerek öğrenebildiği ifade edilmiştir.

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî; Muhammed ez-Zef'in, tahmînî olarak Hârûnürreşîd'in (m. 786-809) ya da Muhammed el-Emîn'in (m. 809-813) halîfeliği döneminde vefat ettiğini söylemiştir.

Tespitler

Bir eseri dinleyerek öğrenmenin bir kabiliyet olduğu, bu şekilde öğrenmenin de elbette ne kadar çabuk olursa o kadar zor olduğu bilinmektedir. Muhammed ez-Zef'in bu konuda çok yetenekli olduğu 2-3 kez dinlediği bir eseri aynen okuyabildiği ifade edilmiştir.²⁹³⁸ Bu yeteneğe sahip olan kişilerin kimi zaman yeni duydukları bir besteyi hızlıca öğrenerek peşi sıra icrâ etmeleri ve bu bestenin kendilerine veya üstatlarından birine ait olduğunu söylemeleri mûsikî sanatında öne geçmek için başvuru hilelerinden biridir. Daha önce İbn Câmî'nin besteleyerek Hârûnürreşîd'in huzurunda tegannî ettiği

²⁹³⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/17-18.

ve halîfenin de son derece beğendiği bir eseri hızlıca öğrenen Muhârik'in bu besteyi okuyarak kendi hocası İbrâhîm el-Mevsîlî'ye atfetmesi²⁹³⁹ gibi bu başlık altında da Muhammed ez-Zef'in yine İbn Câmî'ye ait olan bir besteyi İshâk el-Mevsîlî'ye atfetmesi bu durumun birer örneğidir.

İbn Câmî'nin, İbrâhîm el-Mevsîlî'den ardından onun oğlu İshâk el-Mevsîlî ile de rekabet halinde olduğu, Hârûnürreşîd'in meclisinde İshâk ve onu destekleyen Muhârik, 'Allûye ve 'Akîd gibi musikişinaslarla İbn Câmî'in bir araya geldiği görülmektedir.²⁹⁴⁰

Mûsikîşinaslardan bazılarının kendi bestelerinin başkaları tarafından öğrenilmesini engellemek amacıyla bir mecliste aynı eseri tekrar tekrar okumaktan kaçındıkları görülmektedir. İshâk el-Mevsîlî'nin, İbn Câmî'nin mûsikî sanatındaki bilgisini paylaşmada cimri olduğunu, hatta Muhammed ez-Zef'in bir kez dinlediği bir eseri öğrenebilmesi sebebiyle onun yanında tegannî etmekten kaçındığını belirtmesi bu kabildendir.²⁹⁴¹

11.31. Muhammed b. el-Eş'as²⁹⁴² (محمد بن الأشعث)²⁹⁴³

Şair ve bestekâr olan Muhammed b. el-Eş'as'ın Kureşy'in Zührî koluna mensup bir kâtip ve Kûfe ehlinin seçkin kimselerinden biri olduğu ifade edilmiştir. Onun çok sayıda şiiri olduğu, şiirlerinden bir kısmının Kûfe'de çok sayıda kayneye sahip bulunan

²⁹³⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/313-314.

²⁹⁴⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/18.

²⁹⁴¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/19.

²⁹⁴² Muhammed b. el-Eş'as'ın Halîfe Mansûr'un ordu komutanlarından biri olduğu ifade edilmiştir. Armutlu, "Derî Farsçasında Gazelin Oluşumu, Felsefesi: Bu Gazeldeki Aşk Söylemi ve Güzellik Unsurlarının Kaynağı Olarak Hadarî ve Uzrî Gazel", 76.

²⁹⁴³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/19-21.

İbn Râmîn'in²⁹⁴⁴ yine bir mûsikîşinas câriyesi (kaynesi) olan Sellâme ez-Zerkâ' (Ela Gözlü Zerkâ')²⁹⁴⁵ hakkında olduğu ancak İbn Râmîn'in evinde hoş olmayan bazı şeyler gördükten sonra 'Îsâ b. Mûsâ'nın²⁹⁴⁶ azatlısı Zurayk b. Menîh'in üdî kaynesi olan Sahîka'ya (سحیقة) sevgi besleyerek onun hakkında şiirler yazdığı ve kendi şiirlerinden bir kısmını tegannî ettiği belirtilmiştir.

Tespitler

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî tarafından ilgili kısımda ismi geçen İbn Ramîn hakkında, Kûfe'de çok sayıda kayneye yani mûsikîşinas câriyeye sahip olması sebebiyle mukayyin (مقین) ifadesi kullanılmıştır.²⁹⁴⁷ Bu ifadenin böyle eğlence meclislerini tertip eden kişiler için de kullanılması muhtemeldir.

11.32. 'Amr b. Bâne (عمرو بن بانه)²⁹⁴⁸

Tam adı 'Amr b. Muhammed b. Süleyman b. Râşid olup Sakîf kabîlesinin azatlısıdır. Divanda görevli üst düzey katiplerden olan babası yerine annesi Bâne'ye nispet edilmiştir. İrticâlen icrâ yapan iyi bir mugannî, şair ve orta seviyede besteleri olan

²⁹⁴⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/49.

²⁹⁴⁵ Kûfeli cariye tüccarı İbn Râmîn'in eşsiz güzellikteki cariyelerinden biri olan ve adı "ela gözlü Zerkâ" anlamına gelen Sellâme ez-Zerkâ (ö. 745) tanınmış şarkıcı cariyelerden biridir. Armutlu, "Derî Farsçasında Gazelin Oluşumu, Felsefesi: Bu Gazeldeki Aşk Söylemi ve Güzellik Unsurlarının Kaynağı Olarak Hadarî ve Uzrî Gazel", 76.

²⁹⁴⁶ Ebû Mûsâ el-Murtazâ Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed el-Hâşimî (ö. 167/783): Abbâsî hânedanına mensup vali ve kumandan, veliaht. Mâcid, "Îsâ b. Mûsâ", 22/482.

²⁹⁴⁷ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/49.

²⁹⁴⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/21.

bir bestekar olduğu söylenmiştir. Ebü'l-Ferec el-İsfahânî onun, şarkılar (gınâlar) hakkında bir kitabının olduğunu ve bu kitabın temel kaynaklardan biri olduğunu söylemiştir. Gınâ hususunda İbrâhîm b. el-Mehdî'nin tarzını ve tarafını benimseyen 'Amr b. Bâne, İshâk el-Mevsilî'nin karşısında yer almış, onunla bizzat tartışmalara girmiştir. Alaca hastalığı olan 'Amr b. Bâne'nin halîfelerin önde gelen nedimlerinden ve mugannîlerinden olduğu söylenmiştir. 'Amr'ın çok iyi bir taklit yeteneğı olduğu, onun özellikle kendisinden ders aldığı, gınâ öğrendiğı hocalarını güzel bir şekilde taklit ettiğı, dinleyen kişilerin sanki taklit edilen kimsenin tegannî ettiğini sandıkları, 'Amr'ın ders verdiği kimselerin ise önde gelen seçkin kimselerden olduğu anlatılmıştır. 'Amr'ın birçok halîfenin huzurunda tegannî ettiğı ve onlardan hediyeler aldığı aktarılmıştır. Onun tegannî ettiğı halîfelerden birisinin Abbâsî halîfesi Mütevekkil-Alellah (ö. 247 / 861) olduğu söylenmiştir.

Tespitler

Meşk usûlü ile eser öğrenimi sırasında eserin hızlı bir şekilde öğrenilebilmesinin bir kabiliyet gerektirmesi gibi kendisinden eser meşk edilen üstadın ses tonu ve tavrının taklit edilebilmesi de bir kabiliyeti gerektirmektedir. Söz konusu bu şekildeki taklit olduğunda 'Amr b. Bâne isminin öne çıktığı görülmektedir.²⁹⁴⁹

11.33. Abdullah b. el-'Abbâs er-Rebî' (عبد الله بن العباس الربيعي)²⁹⁵⁰

Tam adı Ebü'l-'Abbâs Abdullah b. el-'Abbâs b. el-Fazl b. er-Rebî'dir. Ailesinin iddia ettiğine göre Abdullah'ın dedesinin babası olan er-Rebî', Yûnus b. Ebî Ferve'nin

²⁹⁴⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/21.

²⁹⁵⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/22-30.

oğludur. Ebû Ferve'nin ailesi ise bunu yalanlamış ve onun Yunus tarafından kimsesiz halde bulunduğunu ve Yûnus'un onun sorumluluğunu üstlendiğini, er-Rebî'in halife Mansûr'a hizmet ettiği dönemde kendisini Yûnus'a nispet ettiğini iddia etmişlerdir. Abdullah'ın dedesi olan Fazl b. Rebî' Hârûnürreşîd'in vezirliğini, Fazl'ın babası olan Rebî' b. Yûnus²⁹⁵¹ ise Mansûr'un vezirliğini yapmış devlet adamlarıdır.

Abdullah'ın yetenekli bir şair, iyi bir mugannî olduğu, ud ve kenkele çaldığı, ender bulunan güzel eserlere sahip olduğu söylenmiştir. Onun İslâmiyet döneminde, teknesi kabaktan yapılan ud benzeri tek telli bir Hint çalgısı olan kenkele ile tegannî eden ilk kişi olduğu söylenmiştir. Abdullah'ın mûsikî sanatına öğrenmeye yönelişinin halası Rukiyye bint el-Fazl b. er-Rebî'in mûsikîşinas câriyesi sebebiyle olduğu, Abdullah'ın, halasının câriyesine aşık olduğu ancak cariye olan sevgisinin açığa çıkmasından çekinmesi sebebiyle gınâ öğrenme bahanesiyle halasından izin alarak cariyenin yakınında bulunmaya başladığı, o dönemde Hârûnürreşîd'in veziri olan dedesi Fazl b. er-Rebî'den gizli bir şekilde o cariyeden ve cariyenin arkadaşlarından mûsikî öğrendiği ve bu sanatta onların önüne geçtiği anlatılmıştır. İlerleyen süreçte Abdullah'ın dedesi Fazl'ın meclislerine katılarak orada İshâk, İbn Câmî, Zübeyr b. Dehmân gibi mûsikîşinasları dinlediği ve onların eserlerini öğrendiği, sonrasında ise beste yapmaya başladığı ve yaptığı bestelerden birinin Hârûnürreşîd'in kulağına kadar gitmesiyle Abdullah'ın mûsikî sanatıyla meşhur olduğu, Hârûnürreşîd'in onu mugannileri arasına aldığı anlatılmıştır.

Abdullah b. el-'Abbâs'ın halifelerden Hârûnürreşîd'e, Mu'tasım'a Vâsik-Billâh'a; halife çocuklarından Ebû 'Îsâ b. er-Reşîd'e tegannî ettiği aktarılmıştır. Abdullah b. el-'Abbâs er-Rebî'; İbn Câmî, İshâk el-Mevsilî, Zübeyr b. Dehmân, Muhârik, 'Allûye,

²⁹⁵¹ Ebû'l-Fazl er-Rebî' b. Yûnus b. Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Ferve (ö. 169/785 [?]); Abbâsî veziri. Ağırakça, "Rebî' b. Yûnus", 34/497.

Abdullah b. el-Hâris b. Büshunner, ‘Asâlic (عساليج) ve Bezl el-Kebîrâ gibi musikişinaslarla aynı meclislerde bulunmuştur.

Tespitler

Uda benzeyen ancak teknesi uzun bir kabaktan yapılan tek telli bir Hint çalgısı olarak ifade edilen Kenkele ile İslâmiyet döneminde tegannî eden ilk kişinin Abdullah b. el-‘Abbâs er-Rebî‘ olduğu ifade edilmiştir.²⁹⁵²

Hârûnürreşîd’in vezîri olan Fazl b. Rebî‘in torunu Abdullah’ın mûsikî sanatında şöhret bulmasının, Rebî ailesini küçük düşüreceği düşüncesinden²⁹⁵³ hareketle mûsikî sanatıyla profesyonel düzeyde ilgilenerek mugannî olarak tanınmanın toplum nezdinde hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim vezîr Fazl b. Rebî‘in, torunu Abdullah’ın mugannî olarak tanınmasından sonra onu “*Atalarını rezil ettin, artık düşük seviyedeki mugannilerden biri olarak kalacaksın!*” şeklinde azarlaması,²⁹⁵⁴ İshâk el-Mevsîlî’nin de meşhur ve usta bir mûsikîşinas olmasına rağmen bir mugannî olarak anılmaktan hoşlanmadığının ifade edilmesi²⁹⁵⁵ bu durumu desteklemektedir.

Hârûnürreşîd’in vezîri olan Fazl b. Rebî‘in, halîfenin huzurunda tegannî edecek mugannîleri seçtiği, onların bu hususta halîfeye hizmet için uygun olup olmadıklarına karar verdiği anlaşılmaktadır.²⁹⁵⁶

²⁹⁵² en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/22.

²⁹⁵³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/22.

²⁹⁵⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/24.

²⁹⁵⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/1.

²⁹⁵⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/24.

Bir hane ziyaret edileceği zaman sahip olunan mûsikîşinas câriyelerin (kaynelerin) de birlikte götürülerek ziyaret edilen hanenin sahibi olduğu cariyelerle bir araya getirildiği ve bir araya gelen câriyelerin birbirlerine karşılıklı olarak eser öğrettikleri anlaşılmaktadır.²⁹⁵⁷

Halîfenin eğlence meclisinde mugannîlerin sırayla (النوبة) icrâda bulundukları ve sırası gelen mugannînin kendisine herhangi bir uyarıda bulunulmadan icrâyâ başlamasının bu meclislerin adabından olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁵⁸

Hârûnürreşîd'in oğlu Ebû 'Îsâ'nın huzurunda Muhârik, 'Allûye, Abdullah b. el-'Abbâs er-Rebî'î, Abdullah b. el-Hâris b. Büshunner ve 'Asâlîc'in (عساليج) sırayla tegannî ettikleri ifade edilmiştir.²⁹⁵⁹ Bezl el-Kebîrâ'nın da Abdullah b. el-'Abbâs'la aynı dönemde yaşadığı anlaşılmaktadır.²⁹⁶⁰

11.34. Vechu'l-Kar'a (وجه القرعة)²⁹⁶¹

O, el-Mansûr'un azatlısı Nusayr el-Vasîf'in oğlu olan Hamza'nın oğlu Muhammed'dir. Künyesi Ebû Ca'fer olup lakabı ise Vechu'l-Kar'a'dır (kabak suratlı / asık suratlı / kabak kafalı / kel). Usta mugannilerden (hanendelerden), sazandelerden (ûdî) ve gınâ aktarıcılarının biri olan Vechu'l-Kar'a, İbrâhîm el-Mevsîlî ve onun ekolünden gınâ öğrenmiştir. Onun iyi bir icrâcî olduğu ve güzel bir sese sahip olduğu ancak

²⁹⁵⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/23.

²⁹⁵⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/25.

²⁹⁵⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/28.

²⁹⁶⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/29.

²⁹⁶¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/30-31.

cinslerden birinde özellikle de hezec tegannî ederken belirli iki lahnı doğru şekilde seslendiremediği ifade edilmiştir.

Tespitler

Vechu'l-Kar'a; İshâk el-Mevsîlî'nin ve Muhârik'in bulunduğu ortamlarda tegannî etmiş onların beğenisini kazanmıştır.²⁹⁶²

Nüveyrî'nin el-Eğânî'den alıntı yaparken Isfahânî tarafından bestelerin icrâsına dair ifade edilen ve mûsikî sanatının nazarî yönüne dair bilgileri aktarmaması, Nüveyrî'nin mûsikî sanatıyla sadece bir dinleyici olarak ilgisinin bulunduğu bir göstergesidir.²⁹⁶³

Abbâsîlerin başkenti Bağdat'ta Nasrânî Bostanı olarak bilinen yerde kurulan eğlence meclisinde Vechu'l-Kar'a gibi mûsikîşinasların bulunması ve yoldan geçerken bu meclise uğrayan Muhârik'in halîfe tarafından çağırıldığını ifade etmesi, mûsikî sanatının Emevîler döneminde başkent Şam'daki canlılığını Abbâsîler döneminde de başkent Bağdat'ta gösterdiği anlaşılmaktadır.²⁹⁶⁴

²⁹⁶² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/30-31.

²⁹⁶³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/31.

²⁹⁶⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/31.

11.35. Muhammed b. el-Hâris b. Büshunner²⁹⁶⁵ (محمد بن الحارث بن بسخنر)²⁹⁶⁶

O'nun Rey²⁹⁶⁷ halkından olduğu, Mansûr'un azatlısı olduğu²⁹⁶⁸ ve Rey merzûbânı / vâlisi²⁹⁶⁹ Behram Şûbîn / Çûbîn'in²⁹⁷⁰ soyundan geldiği söylenmiştir. Ayrıca onun Bağdat'da irticâlen güzel bir şekilde tegannî ettiği, tegannîsi sırasındaki hareketlerinin güzel olduğu, az sayıda besteye sahip olmakla birlikte kuvvetli nağmeleri olduğu, hüznü (شجى) ve güçlü (شديد) bir sese sahip olduğu, edep ve nezâket sahibi olduğu, güzel giyindiği ve Me'mûn tarafından değer gördüğü ifade edilmiştir. Me'mûn'un haricinde Mu'tasım'a da tegannî ettiği belirtilen Muhammed b. el-Hâris'in, Tanbûrî Mes'ûd'un hocası olduğu, mûsikîşinaslığı yanında şairlik yönünün de olduğu belirtilmiştir.

Tespitler

Mugannîlerin, halife ve beraberindekilere tegannî ederlerken onları göremeyecekleri bir yere yerleştirildikleri anlaşılmaktadır.²⁹⁷¹

²⁹⁶⁵ Nihâyetü'l-Ereb'in dipnot kısmında Büshunner'in (بُسخنر), Abbâsî halifesi el-Mansûr'un mevlâsı ve er-Rey merzûbânı/vâlisi bir acem (Arap olmayan bir kimse) olduğu, bu ismin aslının “بشخير” şeklinde yazıldığı ancak ismin tahrif olduğu ifade edilmektedir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/32.

²⁹⁶⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/32-33.

²⁹⁶⁷ İran'da bir Ortaçağ şehri. Özgüdenli, “Rey”, 35/40.

²⁹⁶⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 23/131.

²⁹⁶⁹ Merzûban: İran'da Sâsânîler döneminde valilere, İslâmî dönemde yüksek dereceli mahallî memurlara verilen unvandır. Yazıcı, “Merzûbân”, 29/255.

²⁹⁷⁰ Behrâm-ı Çûbîn, Sasaniler zamanında IV. Hürmüz'ün kumandanı olup ona karşı ayaklanan İranlı askerî komutan. Toğay, “Behram Çubin'in Göktürkler Üzerine Seferi Hakkında Bir Değerlendirme”, 289, 292.

²⁹⁷¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/32.

11.36. Ahmed b. Sadaka (أحمد بن صدقة)²⁹⁷² (ö. 232 / 847 - 247 / 861)

Tam adı Ahmed b. Sadaka b. Ebî Sadaka'dır. Babasının Hicazlı bir muganni olup Hârûnürreşîd'e tegannî ettiği söylenmiştir.

Ahmed'in iyi bir tanbûrî olduğu, güzel tegannî ettiği, remel, hezec türlerinde ve tanbûrîlerce icrâ edilen sağlam bestelerinin olduğu ifade edilmiştir. Şam'da yaşadığı belirtilen Ahmed'in, halîfe Mütevekkil tarafından davet edilmesi üzerine Bağdat'a geldiği ve buradaki tegannîsi ile meşhur olunca başkaları tarafından da davet edilmeye başlandığı ve bu sayede büyük maddî kazançlar sağladığı aktarılmıştır.

Ahmed'in, şair Hâlid b. Yezîd el-Kâtib'in şiirini Me'mûn'a tegannî ettiği ve bunun karşılığında halîfenin kendisine ve Hâlid'e beşer bir dirhem hediye verdiği anlatılmıştır. Ayrıca Ahmed'in Me'mûn'un Hristiyan câriyeler hakkında yazdığı bir şiiri halîfenin isteği üzerine bestelediği ve bunun karşılığında halîfeden bin dînâr hediye aldığı anlatılmıştır.

Ahmed b. Sadaka'nın halîfelerden Me'mûn'a ve Mütevekkil'e tegannî ettiği aktarılmıştır. Mütevekkil'in daveti ile Irak'a geldikten sonra burada kaldığı anlaşılan Ahmed'in, Şam'daki kızının vefatını öğrenmesi üzerine Şam'a doğru yola çıktığı, yolda Bedevîlerin önünü keserek onu gasp edip öldürdükleri anlatılmıştır.

²⁹⁷² en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/33-35.

Tespitler

Şâir ve mûsikîşinasların maddî kazanç sağlamak amacıyla ortaklaşa hareket ettikleri, mûsikîşinasların şairlerden şiir alarak bunları tegannî ettikleri ve sağladıkları kazançtan şairlere de pay verdikleri anlaşılmaktadır.²⁹⁷³

11.37. Ebû Haşîşe (أبو حشيشة)²⁹⁷⁴

Tam adı Ebû Ca'fer Muhammed b. Ebî Ümeyye'dir, Ebû Haşîşe lakabıyla tanınmıştır. Ebû Haşîşe'nin ailesinin İbrâhîm b. el-Mehdî'ye bağlı oldukları, Ebû Haşîşe'nin babası, dedesi ve dayılarının kâtip olarak görev yaptıkları, Ebû Haşîşe'nin ise onların arasında tanbûru ile tegannî ettiği söylenmiştir.

Besteleriyle diğer tanbûrîleri geride bıraktığı ifade edilen Ebû Haşîşe'nin, Ebû Ahmed b. er-Raşîd'in yaşadığı dönemde en çok onun meclislerine katıldığı belirtilmiştir. Ayrıca onun, yakınlık kurduğu ve hizmet ettiği halîfelerle ilgili anekdotlarını bir araya getirdiği bir kitap yazdığı ve bu kitabında hangi halîfenin hangi gınadan hoşlandığına dair bilgiler verdiği, bu doğrultuda huzurunda tegannî ettiği halîfelerden Me'mûn, Mu'tasım, Vâsik, Mütevekkil, Müstaîn ve Mu'temid'in en sevdiği gınâların sözlerini kitabında aktardığı ifade edilmiştir. Ebû Haşîşe'nin Me'mûn'un mûsikîşinas câriyesi olan 'Arîb'e tegannî etmesinden onun, halîfelerin câriyelerine ders veren mûsikîşinaslardan olduğu söylenebilir.

²⁹⁷³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/34.

²⁹⁷⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/35-38.

Ebû Haşîşe'nin Abbâsîlerin başşehri Samarra'da²⁹⁷⁵ soğuk bir gecede misafir olduğu bir evde ikram edilen soğuk turp ya da tere yemeğini yedikten sonra kalbinin durduğu ve vefat ettiği aktarılmıştır.

Tespitler

Ebû Haşîşe'nin, İbnü'l-Müdebbir'in²⁹⁷⁶ (ö. 270 / 883-84) yanındaki tegannî edişini beğenen 'Arîb'in, Ebû Haşîşe'yi tebrik ederek iki üstad olan 'Allûye ve Muharik'i dahi, şayet hayatta olsalardı böyle tebrik etmeyeceğini belirtmesi, 'Allûye ve Muharik'in İbnü'l-Müdebbir'in vefat tarihi olan h. 277 / 883-84 yılından önce vefat ettiklerini göstermektedir.²⁹⁷⁷

Ebû Haşîşe'nin, yakınlık kurduğu ve hizmet ettiği halîfelerle ilgili anekdotlarını bir araya getirdiği, içerisinde hangi halîfenin hangi gınadan hoşlandığını belirttiği ve gınâların sözlerini aktardığı bir kitap yazdığı belirtilmiş olmakla birlikte, Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin bu kitaptan doğrudan faydalandığı anlaşılmaktadır.²⁹⁷⁸

²⁹⁷⁵ Metinde “رأى من سر” “Surre men raa” (göreni sevindiren [yer]) şeklinde geçen şehir ismi ile kastedilen yer Samarra'dır. Samarra, Bağdat'ın kuzeyinde bulunan bir dönemin Abbâsî başşehridir. Demirci, “Sâmerrâ”, 36/70.

²⁹⁷⁶ Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ubeydillâh b. el-Müdebbir (ö. 270/883-84) Abbâsî devlet adamı, edip ve şair. Terzi, “İbnü'l-Müdebbir, Ebü'l-Hasan”, 21/149.

²⁹⁷⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/36.

²⁹⁷⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/36-37.

12. Kayneler (Mûsikîşinas Cârîyeler) Hakkındaki Haberler ve İslâmiyet Döneminde Kadınlardan İlk Tegannî Edenler ve Gınâ İle Meşhûr Olanlar²⁹⁷⁹

Nüveyrî bu başlık altında Arapça gınâyı ilk tegannî eden kaynelerin İbn Cüd'ân'ın “Cerrâdetân” (İki Çekirge) adını verdiği cariyeleri olduğunu ifade etmiştir. Sonrasında İbn Cüd'ân hakkında bilgi veren Nüveyrî onun Abdullah b. Cüd'ân b. 'Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Ka'b b. Lüey b. Gâlib olduğunu ve cömertliği ile bilinen bir kimse olduğunu ifade etmiş, sonrasında ise onun cömertliğine ve tegannî eden iki câriyesini şair Ümeyye b. Ebû's-Salt es-Sekâfi'ye²⁹⁸⁰ hibe edişine dair anekdotları aktarmıştır. Konunun konuyu açması sebebiyle İbn Cüd'ân hakkında anekdotlara yer verdiğini belirten Nüveyrî Abdullah b. Cüd'ân'ın cömertliğine dair aktarmış olduğu anekdotların ardından kayneler bahsine giriş yapmıştır.

Tespitler

Câhiliye döneminde Arapça gınâyı ilk kez tegannî edenlerin Abdullah b. Cüd'ân'ın “Cerrâdeteyn” (İki Çekirge) adını verdiği iki câriyesi olduğu ifade edilmiştir. Cömertliği ile meşhûr olan İbn Cüd'ân bu iki mûsikîşinas câriyesini şâir Ümeyye b. Ebû's-Salt es-Sekâfi'ye²⁹⁸¹ hediye ettiği anlatılmıştır.²⁹⁸²

²⁹⁷⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/38-41.

²⁹⁸⁰ Ümeyye b. Ebû's-Salt (ö. 8/630 [?]); Hikmetli sözleriyle tanınan Arap şairi. Tüccar, “Ümeyye b. Ebû's-Salt”, 42/303.

²⁹⁸¹ Ümeyye b. Ebû's-Salt (ö. 8/630 [?]); Hikmetli sözleriyle tanınan Arap şairi. Tüccar, “Ümeyye b. Ebû's-Salt”, 42/303.

²⁹⁸² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/38.

12.1. Cemîle (جميلة)²⁹⁸³

İslâm dininin ortaya çıkış döneminde öne çıkan tüm mûsikîşinaslar tarafından mûsikî sanatında otorite olarak kabul edilen Cemîle'nin önce Benî Süleym'in, sonrasında ise onların bir boyu olan Benî Behz'in mevlâsı / kölesi olduğu, Cemîle'nin eşinin ise Benî el-Hâris b. el-Hazrec'in mevlâsı olduğu ve Cemîle'nin de onlarla kaldığı söylenmiştir. Kocasına sadakati ile tanınan Cemîle'nin es-Sünh'te²⁹⁸⁴ yaşayan ensârdan bir adama ait olması sebebiyle kendisine “*Ensârın mevlâsı / kölesi*” denildiği de aktarılmıştır.

Cemîle, Ma'bed'in bir sorusu üzerine, kendisinin güzel tegannî edişinin bir ilham sonucu olmadığı, mûsikî sanatına dair herhangi eğitim de almamakla birlikte tegannî edişini, komşuları olan Sâib Hâsir'in ud çalıp tegannî etmesini dinleyerek geliştirdiği ve onun nağmelerini öğrendikten sonra bu nağmeler üzerine kendi gınâsını inşa ettiği, sonrasında da Sâib Hâsir'den daha iyi tegannî edecek hale geldiği cevabını vermiştir. İlk başlarda gizlice tegannî eden Cemîle'nin tegannîsini ilk kez efendilerinin işiterek beğendikleri sonrasında ise gınâ hususundaki yeteneğinin herkes tarafından duyulduğu ifade edilmiştir.

Mekkeli ve Medîneli tüm mugannîlerin üstünlüğünü kabul ettikleri bir seviyeye ulaştığı ifade edilen, ud çalmayı öğrenen Cemîle'nin Mekkelî mûsikîşinaslardan; İbn Süreyc, el-Garîd, İbn Miscâh ve Müslim b. Muhriz ile Medîne'li mûsikîşinaslardan; Ma'bed ve İbn 'Âişe ile Medîne'de bir araya geldikleri bir mecliste, meclisi idare ettiği ve isimleri sayılan mûsikîşinasların her birinin tegannî edişini değerlendirek onları taltif ettiği belirtilmiştir.

²⁹⁸³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/41-50.

²⁹⁸⁴ Sünh: Medîne'de bir bölgede. Yıldız - Öztürk, “Medine'de Ashâba Ait Evler”, 82.

Genellikle Medîne’de kendi evinde tegannî ettiği anlaşılan Cemîle’nin bir dönem evi haricinde hiçbir yerde tegannî etmeyeceğine dair yemin etmesi sebebiyle kendisini dinlemek isteyenlerin hususen evine ziyarete geldikleri ve onun evinde misafirler için çeşitli yemek ve meyve ikramlarının ardından içki çeşitlerinin de sunulduğu bir mûsikî meclisi kurulduğu ifade edilmiştir. Cemîle’yi dinlemek maksadıyla evine ziyarete gelenler arasında Abdullah b. Ca’fer gibi mûsikî sevdalıları yanında İbn Ebû ‘Atîk,²⁹⁸⁵ Ömer b. Ebû Rebî’a²⁹⁸⁶ ve el-Ahvas b. Muhammed el-Ensârî²⁹⁸⁷ gibi önde gelen şairlerin isimleri de sayılmıştır.

Cemîle’nin, kendi kaynakları ve kendisine, efendileri tarafından mûsikî sanatını öğrenmeleri maksadıyla gönderilen yaklaşık 50 kadar kayne ile birlikte birlikte haccetmek amacıyla Medîne’den Mekke’ye doğru yola çıkmasını haber alan tüm Medîneli mûsikîşinasların ve Hicaz bölgesindeki tüm usta mugannilerin onun kafilesine eşlik ettikleri aktarılmıştır. Cemîle’nin mûsikîşinaslardan oluşan bu kalabalık grupla Medîne’ye geldiği sırada kendisini Mekkelî mûsikîşinasların, şairlerin ve toplumun önde gelen kimselerinin karşıladığı ve Cemîle’den hac vazifesini tamamlamasının ardından gınâ ve sohbet meclisi kurmasını istedikleri ancak Cemîle’nin gınâ meclisi kurmayı uygun görmediği ifade edilmiştir. Cemîle’nin hac vazifesini tamamlamasının ardından ise Medîne’ye dönüş yolunda, kendisini dinlemek amacıyla Mekke’den Medîne’ye kadar kendisiyle gelen mûsikîşinasları ve mûsikî sevdalılarını Medîne’de on gün beklettikten sonra onlar için gınâ meclisi kurduğu ifade edilmiştir. Cemîle’nin kurmuş olduğu gınâ

²⁹⁸⁵ Abdullah b. Ebû ‘Atîk Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk (ö.110/728’den sonra).

Ayrıntılı bilgi için bkz. Günday, “Sahabe Neslinin Yetkin Mizah Ustası”.

²⁹⁸⁶ Ömer b. Ebû Rebîa (ö. 93/711-12): Emevî döneminin ünlü aşk şairi. Er, “Ömer b. Ebû Rebîa”, 34/56.

²⁹⁸⁷ Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Âsım b. Sâbit el-Ensârî: Çekik gözleri nedeniyle çekik gözlü anlamına gelen “el-Ahvas” künyesiyle anılan ve Emevîler döneminde Medîne’de yaşamış olan şair. Argun - Eskin, “Erken Dönem İslam Tarihinde Kızıldeniz’de Bir Sürgün Adası”, 381.

meclisinde önce kendisinin tegannî ettiği sonrasında ise onun yönlendirmesi ile meclisin birinci gününde erkek mûsikîşinaslardan sırayla; İbn Süreyc, Sâ'id b. Miscâh, Ma'bed, İbn Muhriz, el-Garîd, İbn 'Âişe, Nâfi', Büdeyh (بديح), Nâfi' b. Tunbûra ve Mâlik b. Ebi's-Semh'in (Cemîle, Mâlik'i, mûsikî sanatındaki seviyesinin düşük olması sebebiyle değil, ilk günün meclisini onunla bitirmek istediği için onu sona koyduğunu ifade etmiş, onu Ma'bed'le bir gördüğünü ifade etmiştir), meclisin ikinci gününde yine erkek mûsikîşinaslardan sırayla; Tuveys ve ed-Delâl'in tegannî ettiği ifade edilmiştir. ed-Delâl'in ardından Cemîle'nin Hînb'e söz vermek istediği ancak ileri yaşı sebebiyle kendisini onurlandırmakla yetindiği ifade edilmiştir. Hînb'in ardından Cemîle'nin, Berdû'l-Fu'âd²⁹⁸⁸ ve Nevmetü't-Duhâ'yı²⁹⁸⁹ birlikte tegannî ettirdiği, yine onların ardından da Find, Zece (زجة)²⁹⁹⁰ ve Hibetullah'ı birlikte tegannî ettirdiği ifade edilmiştir. Meclisin ikinci gününün sonunda Cemîle'nin bir eser tegannî ederek o gün meclisi sona erdirdiği belirtilmiştir. Meclisin ilk iki gününde erkek mûsikîşinaslara tegannî ettiren Cemîle'nin üçüncü gün olduğunda meclis içerisine bir perde çektiler kadını mûsikîşinasları perde arkasına yerleştirdiği ve bu şekilde kadın sazencilerden oluşan 50 kişilik telli çalgı grubunun Cemîle'nin tegannisine eşlik etmesi sebebiyle bulundukları evin sallandığı ifade edilmiştir. Cemîle'nin tegannî ettikten sonra kadın mûsikîşinaslardan sırayla: 'Azze'ye; Habâbe ve Sellâme'ye; Huleyde'ye; 'Akîle ve eş-Şemmâsiyye'ye;²⁹⁹¹

²⁹⁸⁸ برد الفؤاد = Kalplerin serinliği.

²⁹⁸⁹ نومة الضحى = Sabah uykusu/şekerlemesi.

²⁹⁹⁰ el-İsfahânî bu ismi "Rahme" "رحمة" şeklinde ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/373.

²⁹⁹¹ Huleyde el-Mekkî, Akîle ve Rubeyha'nın "eş-Şemmâsiyyât" olarak bilindiği ifade edilmekle birlikte (en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/64.) burada eş-Şemmâsiyye olarak ifade edilen kişinin tek bir kişi olması gramer açısından uygun görülmektedir. Çünkü metinde ifade edildiği üzere Cemîle; Akîle ve eş-Şemmâsiyye "Haydi bakalım siz ikinizi görelim." demekte ve sonrasında da o ikisinin tegannî ettiği ifade edilmektedir. "هاتيا، فغننا" en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/50.

Fir'a, Nebîle, Nedîme ve Lezzetü'l-'Ayy'a; Sa'ide ve ez-Zerkâ'ya tegannî ettirdiği, meclisin sonunda ise toplu olarak tegannî edilerek meclisin sona erdirildiği belirtilmiştir. Cemîle'nin hac vazifesini tamamlayarak Medîne'ye dönüşünden 10 gün geçtikten sonra kurduğu ve üç gün sürdüğü bu gınâ meclisine Hicaz bölgesinin tüm usta mûsikîşinaslarının katıldığı ifade edilmiştir. Cemîle'nin meclise katılan kadın ve erkeklerden oluşan 30 mûsikîşinasa solo ve koro olarak tegannî ettirdiği ve bu gınâ meclisinin tarihte bir benzerinin görülmediği ifade edilmiştir.

Mûsikîşinaslar nezdinde büyük bir konuma sahip olan Cemîle'nin tüm mûsikîşinaslar tarafından saygı gördüğü, onun sözlerinin dikkate alındığı ve emirlerine uyulduğu belirtilmiştir. Öyle ki Cemîle'nin bulunduğu bir mecliste o söz vermeden hiç mûsikîşinasın konuşmadığı, bir mûsikîşinasın ondan müsaade alıp konuştuğunda ise o yeterli gördüğü zaman sustuğu ifade edilmiştir. Cemîle'nin öğrencileri arasında; Ma'bed, İbn Âişe, Habâbe, Sellâme, 'Akîle ve el-'Atîka gibi önde gelen mûsikîşinaslar sayılmıştır.

Tespitler

Mûsikîşinas câriyelerin (kaynelerin) mûsikî sanatında özellikle ileri bir seviyeye geldiklerinde diğer kaynelere ücret karşılığında ders verdikleri ve bu sayede dersi veren kaynelerin efendilerinin büyük kazançlar sağlayabildikleri anlaşılmaktadır. Cemîle bu durumun bir örneğidir, o diğer kaynelere ücret karşılığı ders vererek kendi efendilerinin büyük maddî kazançlar elde etmesini sağlamıştır.²⁹⁹² Cemîle'nin haccetmek için Mekke'ye doğru yola çıktığında kendi kayneleri haricinde başkalarına ait olup efendileri

²⁹⁹² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/42.

tarafından Cemîle'nin yanına gönderilen kaynakların toplam sayılarının 50 kadar olduğu belirtilmiştir.²⁹⁹³

Yaşadığı dönemdeki tüm mûsikîşinaslar tarafından mûsikî sanatında otorite kabul edilen Cemîle'nin, Medîne'de kurulan ve Mekkelî mûsikîşinaslardan; İbn Süreyc, el-Garîd, İbn Miscah, Müslim b. Muhriz'in Medîne'li mûsikîşinaslardan ise; Ma'bed ve İbn 'Âişe'nin katıldığı bir mecliste bir araya geldiği ve bu meclisi idare ederek her mûsikîşinasın tegannî edişini değerlendirdiği ifade edilmiştir.²⁹⁹⁴

Genellikle Medîne'de kendi evinde tegannî ettiği anlaşılan Cemîle'nin bir dönem evi haricinde hiçbir yerde tegannî etmeyeceğine dair yemin etmesi sebebiyle kendisini dinlemek isteyenlerin hususen evine ziyarete geldikleri ve onun evinde misafirler için çeşitli yemek ve meyvelerin ardından içki çeşitlerinin de sunulduğu bir mûsikî meclisi kurulduğu ifade edilmiştir. Cemîle'yi dinlemek maksadıyla evine ziyarete gelenler arasında Abdullah b. Ca'fer gibi mûsikî sevdalıları yanında İbn Ebû 'Atîk,²⁹⁹⁵ Ömer b. Ebû Rebî'a²⁹⁹⁶ ve el-Ahvas b. Muhammed el-Ensârî²⁹⁹⁷ gibi önde gelen şairlerin isimleri sayılmıştır.²⁹⁹⁸

Bir gınâ meclisinde birden çok mûsikîşinas var ise tegannî etme sırasının üst seviyeden düşük seviyeye doğru belirlendiği anlaşılmaktadır. el-Garîd'in; Cemîle'nin

²⁹⁹³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/45.

²⁹⁹⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/42.

²⁹⁹⁵ Abdullah b. Ebû 'Atîk Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk (ö.110/728'den sonra). Ayrıntılı bilgi için bkz. Günday, "Sahabe Neslinin Yetkin Mizah Ustası".

²⁹⁹⁶ Ömer b. Ebû Rebîa (ö. 93/711-12): Emevî döneminin ünlü aşk şairi. Er, "Ömer b. Ebû Rebîa", 34/56.

²⁹⁹⁷ Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Âsım b. Sâbit el-Ensârî: Çekik gözleri nedeniyle çekik gözlü anlamına gelen "el-Ahvas" künyesiyle anılan ve Emevîler döneminde Medîne'de yaşamış olan şair. Argun - Eskin, "Erken Dönem İslam Tarihinde Kızıldeniz'de Bir Sürgün Adası", 381.

²⁹⁹⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/43-44.

idare ettiği bir mecliste kendisine İbn Süreyc, Sâ'îd b. Miscâh, Ma'bed ve İbn Muhriz'in ardından sıra verilmesinden rahatsız olduğu ve Cemîle'yi tegannî ettiği şiirin sözleriyle ta'rîd²⁹⁹⁹ etmeye / iğnelemeye çalıştığı ifade edilmiştir.³⁰⁰⁰

Cemîle'nin haccını tamamladığında kendisinden Mekke'de sohbet ve gınâ meclisi kurması istenildiği ancak Cemîle'nin ciddîyetle şakayı birbirine karıştırmayacağını söyleyerek burada gınâ meclisini düzenlemeyi kabul etmediği ifade edilmiştir. Cemîle'nin haccettikten sonra Mekke'de gınâ meclisini kurmayı reddetmesi aslında bu meclislerde İslâm dininin koymuş olduğu meşrû sınırların aşıldığı ancak sohbet meclislerinde bir sakınca bulunmadığı sonucu çıkarılabilir. Bahsi geçen sohbet meclislerinde şiirlerin okunması, nükteli hikayelerin anlatılması muhtemel olmakla birlikte Cemîle tarafından kurulan bu meclislerin içeriği tam olarak bilinmemektedir.³⁰⁰¹

Cemîle'nin, beraberindeki kalabalık mûsikîşinas topluluğu ile birlikte hac vazîfesini tamamlayıp Medîne'ye döndükten on gün sonra kurduğu gınâ meclisi üç gün boyunca devam etmiştir. Cemîle ilk iki gün erkek musikişinaslara, son gün de meclise bir perde çektirip perdenin arkasına kadın mûsikîşinasları yerleştirerek kadınlara tegannî ettirmiş, tegannî etme sırasını, kimin solo, kimlerin koro olarak tegannî edeceklerini bizzat kendisi belirlemiştir. Bir mecliste birden fazla mûsikîşinasın bulunması durumunda önce en usta olandan başlama durumu³⁰⁰² dikkati alındığında Cemîle'nin aslında

²⁹⁹⁹ Ta'rîd (تعريض): Kelime anlamı itibarıyla açık sözün karşıtı, yani kapalı söz anlamına gelen ta'rîd ıstılâhî olarak konulduğu mananın dışında başka bir anlamda kullanıldığı siyaktan anlaşılan sözü ifade eder. Saka, "Kur'an'da Ta'rid Yoluyla Anlatım", 114. Burada el-Garîd, 'Amr b. Şe's'in şiiri ile üstü kapalı biçimde Cemîle'nin kendisini küçük düşürmeye çalıştığını ima etmek istemiş yani ta'rîd yapmıştır. Cemîle ise bunu fark ederek bu ta'rîd'in hoş olmadığını, Garîd'in hak ettiği değerin kendisine verildiğini ifade etmiştir.

³⁰⁰⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/47.

³⁰⁰¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/44-45.

³⁰⁰² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/47.

mûsikîşinasların seviyeleri hakkındaki düşüncesi belli olmaktadır. Cemîle yaşadığı dönemde kadın-erkek tüm mûsikîşinaslar tarafından mûsikî sanatında otorite kabul edilmiştir. Cemîle'den sonra diğer mûsikîşinasların ustalık bakımından en güçlüden zayıfa doğru sıralanışı Cemîle'nin meclisinde, mûsikîşinaslara verdiği tegannî sırasından anlaşılmaktadır. Buna göre Cemîle'nin vermiş olduğu tegannî sırasına göre erkek mûsikîşinasların en üst seviyeden alt seviyeye doğru şu şekilde sıralandığını söyleyebiliriz: 1. İbn Süreyc, 2. Sâ'id b. Miscâh, 3. Ma'bed ve Mâlik b. Ebi's-Semh,³⁰⁰³ 4. İbn Muhriz, 5. el-Garîd, 6. İbn 'Âişe, 7. Nâfi', 8. Büdeyh, 9. Nâfi' b. Tunbûra, 10. Tuveys, 11. ed-Delâl, 12. Hinb,³⁰⁰⁴ 13. Berdü'l-Fu'âd³⁰⁰⁵ ve Nevmetü't-Duhâ³⁰⁰⁶ 14. Find, Zece³⁰⁰⁷ ve Hibetullah. Yine Cemîle'nin verdiği tegannî sırasına göre kadın mûsikîşinasların ise en ustadan zayıfa doğru şöyle sıralandığını ifade edebiliriz: 1. 'Azze, 2. Habâbe ve Sellâme, 3. Huleyde, 4. 'Akîle ve eş-Şemmâsiyye³⁰⁰⁸ 5. Fir'a, Nebîle, Nedîme ve Lezzetü'l-'Ays, 6. Sa'ide ve ez-Zerkâ'. Cemîle Medîne'de kurmuş olduğu ve üç gün süren gınâ meclisinde kendisi haricinde isimlerini saydığımız toplam 30 mûsikîşinasa tegannî ettirmiştir. Cemîle'nin ve kendisine hac vazifesi sırasında eşlik eden

³⁰⁰³ Cemîle, Mâlik'i Ma'bed'le aynı seviyede gördüğünü ifade etmiştir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/47.

³⁰⁰⁴ Cemîle, ileri yaşı ve rahatsızlığı sebebiyle Hinb'e tegannî ettirmemiş ancak onu onurlandırmıştır. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/48.

³⁰⁰⁵ برد الفؤاد = Kalplerin serinliği.

³⁰⁰⁶ نومة الضحى = Sabah uykusu/şekerlemesi.

³⁰⁰⁷ el-İsfahânî bu ismi "Rahme" "رحمة" şeklinde ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/373.

³⁰⁰⁸ Huleyde el-Mekkî, Akîle ve Rubeyha'nın "eş-Şemmâsiyyât" olarak bilindiği ifade edilmekle birlikte (en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/64.) burada eş-Şemmâsiyye olarak ifade edilen kişinin tek bir kişi olması gramer açısından uygun görülmektedir. Çünkü metinde ifade edildiği üzere Cemîle; Akîle ve eş-Şemmâsiyye "Haydi bakalım siz ikinizi görelim." demekte ve sonrasında da o ikisinin tegannî ettiği ifade edilmektedir. "هاتيا، فغننا" en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/50.

ve çoğunluğu mûsikîşinaslardan oluşan kafilenin hac yolculuğu sırasında tegannî ettiklerine dair bir bilgi verilmemiştir. Cemîle'nin haccını tamamladıktan sonra Mekke'de gınâ meclisi kurmayı kabul etmemesi ve Medîne'ye dönüşünün ardından da gınâ meclisi kurmak için on günlük bir süre geçmesini beklemesi, onun hac yolculuğu sırasında da tegannî etmediği ve beraberindeki mûsikîşinaslara tegannî ettirmediği düşüncesine bizleri sevk etmektedir.³⁰⁰⁹

12.2. 'Azzetü'l-Meylâ' (عَزَّةُ الْمَيْلَاءِ)³⁰¹⁰

Kısaca 'Azze olarak bilinen, meyilli / eğik yürüdüğü için kendisine "el-Meylâ" lakabı verilen 'Azzetü'l-Meylâ'nın ensârdan Sâlih b. Hassân el-Ensârî'nin mevlâsı / kölesi olduğu, Medîne'de oturduğu, güzel bir kadın olmakla birlikte Hicaz kadınlarının en güzel tegannî edeni olduğu ve Cemîle'den önce vefat ettiği ifade edilmiştir. 'Azze'nin iyi bir ûdî olmakla birlikte mizher, mi'zef ve birkaç diğer çalgıyı da çalabildiği, gınâ hususunda doğuştan bir yeteneğe sahip olduğu, hem iyi bir icrâcî hem de iyi bir bestekâr olduğu söylenmiştir.

'Azze'nin; Şîrîn,³⁰¹¹ Zerneb,³⁰¹² Havle, er-Rebâb, Selmâ / Sülmâ ve Râ'ika gibi önceki kaynakların (kadın mûsikîşinasların) gınâlarını tegannî ettiği, Râ'ika'nın aynı zamanda 'Azze'nin hocası olduğu söylenmiştir. Ayrıca 'Azze'nin; Neşît ve Sâ'ib Hâsir'in, Medîne'ye geldiklerinde tegannî ettikleri Farsça gınâların nağmelerini öğrenip

³⁰⁰⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/44-50.

³⁰¹⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/50-52.

³⁰¹¹ el-İsfahânî bu ismi "Sîrîn" "سيرين" şeklinde aktarmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/107.

³⁰¹² İsfahânî'nin "Zerneb" (زرنب) şeklinde ifade ettiği ismi Nüveyrî Ziryâb (زرياب) şeklinde aktararak hata etmiştir. Ziryâb erkek bir musikişinastır, metinde ise 'Azze'nin eski kaynaklardan olan Zerneb'in gınâlarını tegannî ettiği ifade edilmiştir. el- el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/107.

birleştirerek hoş lahnler / elhan meydana getirdiği, Medİne halkını gınâ ile etkileyip etkisi altına alarak Medİne'nin kadın ve erkeklerini gınâya teşvik eden ilk kişinin de o olduğu ifade edilmiştir.

‘Azze’nin, tegannİsini dinlemek isteyenleri evinde genellikle misafir ettiği Abdullah b. Ca‘fer,³⁰¹³ en-Nu‘mân b. Beşİr,³⁰¹⁴ İbn Ebû ‘Atİk³⁰¹⁵ ve Ömer b. Abdullah b. Ebû Rebİ‘a³⁰¹⁶ gibi mûsikî sevdalılarının bu amaçla ona geldikleri ifade edilmiştir.

Nüveyrİ, sahabİlerden gınâ dinleyen kimselerden bahsederken en-Nu‘mân b. Beşİr’in, ‘Azze’yi tegannİ etmesi için davet etmesine rağmen aşır kilosunu sebebiyle ‘Azze’nin çok zor hareket edebildiği, kendisini Medİne’de taşıyabilecek bir bineğin bulunmaması sebebiyle bu davete icabet edemediği, bu sebeple en-Nu‘man’ın onu ziyarete gittiğini aktarmıştır.³⁰¹⁷

³⁰¹³ Ebû Ca‘fer Abdullâh b. Ca‘fer b. Ebİ Tâlib (ö. 80/699-700): Hz. Ali’nin yeğeni ve Habeşistan’da doğan ilk sahabİ. Fığlalı, “Abdullah b. Ca‘fer b. Ebû Tâlib”, 1/89.

³⁰¹⁴ Ebû Abdillâh (Ebû Muhammed) en-Nu‘mân b. Beşİr b. Sa’d el-Hazrecİ (ö. 64/684): Ensar arasında hicretten sonra doğan ilk çocuk, sahabİ.Hatiboğlu, “Nu‘mân b. Beşİr”, 33/233.

³⁰¹⁵ Abdullah b. Ebû ‘Atİk Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddİk (ö.110/728’dan sonra). Ayrıntılı bilgi için bkz. Günday, “Sahabe Neslinin Yetkin Mizah Ustası”.

³⁰¹⁶ Ebû'l-Hattâb (Ebû Hafs) Ömer b. Abdillâh b. Ebİ Rebİa b. el-Mugİre el-Kureşİ el-Mahzûmİ (ö. 93/711-12): Emevİ döneminin ünlü aşk şairi. Er, “Ömer b. Ebû Rebİa”, 34/56.

³⁰¹⁷ en-Nüveyrİ, *Nihâyetü'l-Ereb fİ Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/190.

Şair Hassân b. Sâbit'in³⁰¹⁸ de 'Azze'ye hayran olduğu ve Hassân'ın, görme duyusunu yitirdiği bir dönemde (m. 634-644 yılları arasında)³⁰¹⁹ Medîne'de, genç bir kızken 'Azze'nin mizher çalıp tegannî edişini dinlediği anlatılmıştır.³⁰²⁰

'Azzetü'l-Meylâ'nın eşrâfın ve diğer mürüvvet sahibi kişilerin tanıdığı bir kimse olduğu, kadınlarla ilgili işleri bildiği, insanların evlenmek istedikleri kadınlara görücü olarak onu gönderdikleri ve 'Azze'nin bu şekilde kadın ve erkekler arasında aracılık yaparak onları evlendirdiği anlatılmıştır.³⁰²¹

İbn Süreyc ve İbn Muhriz'in Medîne'ye gelerek 'Azze'den ders aldıkları belirtilmiş, onun öğrencileri arasında Ma'bed ve Mâlik b. Ebû's-Semh'in de isimleri sayılmıştır.

Tespitler

'Azze'nin kendilerinin gınâlarını tegannî ettiği ifade edilen ve “*eski / önceki kaynaklar*” olarak ifade edilen Şîrîn,³⁰²² Zerneb,³⁰²³ Havle, er-Rebâb, Selmâ / Sûlmâ ve

³⁰¹⁸ Ebû'l-Velîd (Ebû Abdîrrahmân) Hassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Hazrecî el-Ensârî (ö. 60/680 [?]): Hz. Peygamber'in şairi olarak tanınan sahâbî. Elmalî, “Hassân b. Sâbit”, 16/399.

³⁰¹⁹ Elmalî, “Hassân b. Sâbit”, 16/401.

³⁰²⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/191-192.

³⁰²¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 4/273-274.

³⁰²² el-İsfahânî bu ismi “Sîrîn” “سيرين” şeklinde aktarmıştır. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/107.

³⁰²³ İsfahânî'nin “Zerneb” (زرنب) şeklinde ifade ettiği ismi Nüveyrî Ziryâb (زرياب) şeklinde aktararak hata etmiştir. Ziryâb erkek bir musikişinastır, metinde ise 'Azze'nin eski kaynaklardan olan Zerneb'in gınâlarını tegannî ettiği ifade edilmiştir. el- el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/107.

(‘Azze’nin bizzat hocası olduğu belirtilen) Râ’ika’nın câhiliye döneminin sonu ile İslâmiyet döneminin başlangıcında yaşayan kaynaklar olduğu ifade edilebilir.³⁰²⁴

Hasan b. Sâbit’in görme duyusunu Hz. Ömer döneminde (m. 634-644 yılları arasında) kaybettiği bilinmekte³⁰²⁵ ve onun gözlerinin görmediği bu zaman diliminde, Medîne’de, genç bir kız olan ‘Azzetü’l-Meyla’nın Râ’ika isimli başka bir mugannîye ile -ki Râ’ika’nın ‘Azze’nin hocası olduğu da belirtilmiştir³⁰²⁶- birlikte mizher çalıp tegannî edişlerini dinlediği aktarılmaktadır.³⁰²⁷ Buradan hareketle Azze’nin m. 620’li yıllarda dünyaya geldiği, Medîne’de 634-644 yılları arasında yapılan sünnet merâsimi gibi şenliklerde mizher çalgısının kullanıldığı sonucuna ulaşılabilir.

12.3. Sellâmetü’l-Kas (سَلَامَةُ الْقَسِّ)³⁰²⁸ (ö. 106 / 724’ten sonra)

Medîne müvelledelerinden biri olduğu, Mus‘ab b. Süheyl ez-Zührî’ye ya da Süheyl b. Abdurrahman b. ‘Avf’a ait olduğu ve sonrasında Yezîd b. Abdülmelik tarafından satın alındığı ifade edilen Sellâmetü’l-Kas’ın Medîne’de yetiştiği; Ma‘bed, İbn Âişe, Cemîle, Mâlik b. Ebû’s-Semh ve diğer bazı musikişinaslardan ders alarak mûsikî sanatında kendisini geliştirdiği, bu sanatta usta bir hale geldiği, ud ve mizher çaldığı aynı zamanda güzel bir şekilde Kur’ân-ı Kerîm okuduğu ifade edilmiştir.

“Sofunun Sellâmesi” anlamında “Sellâmetü’l-Kas” olarak bilinmesinin sebebinin Medîne’nin kârîlerinden olup evi Mekke’de olan ‘Abdurrahman b. Ebî ‘Ammâr b. Cüşem b. Muâviye isimli bir kişi sebebiyle olduğu aktarılmıştır. ‘Abdurrahmân’a çokça ibadet

³⁰²⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 5/50.

³⁰²⁵ Elmalî, “Hassân b. Sâbit”, 16/401.

³⁰²⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 5/50.

³⁰²⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 4/191-192.

³⁰²⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 5/52-58.

etmesi sebebiyle el-Kas (zâhid / sofî / dindâr) lakabı verildiği, ibadete olan tutkusu ve sevgisi ile tanındığı ancak bir gün istemsizce Sellâme'nin gınâsını işittiği ve ondan çok etkilendiği, Sellâme'nin efendisinin bu durumu görünce 'Abdurrahman'a ısrar ederek Sellâme'yi önce bir paravanın arkasından görmeden sonrasında ise karşısında tekrar dinlettirdiği ve 'Abdurrahman'ın ona tutulduğu, bir zaman sonra Sellâme'nin de ona aşık olduğu aktarılmıştır. Bu durumun Mekke halkı arasında yayılması ile Sellâme'nin artık "Sellâmetü'l-Kas" olarak bilindiği ifade edilmiştir. 'Abdurrahmân'ın, Sellâme'yi sevmesine rağmen bir zaman sonra günaha düşeceği korkusu nedeniyle Sellâme'den uzaklaştığı ancak onun hakkında çok sayıda şiir yazdığı ifade edilmiştir. 'Abdurrahman'ın ve onun gibi el-Ahvas³⁰²⁹ ve İbn Kays er-Rukayyât'ın³⁰³⁰ Sellâme hakkında yazdığı pek çok şiir aktarılmıştır.

Sellâme'nin Rayyâ adında bir kız kardeşi olduğu ve onun da güzel tegannî ettiği söylenmiştir. Ayrıca Sellâme'nin Habâbe ile aynı zamanda Yezîd b. Abdülmelik tarafından satın alındığı, Sellâme için efendisine 20 bin dirhem verildiği ifade edilmiştir. Medîne'den Yezîd'e götürülmesi sırasında sevenlerinin, Sellâme'yi şehrin kuzeyinde bulunan Curf denilen yere kadar takip ederek uğurladıkları, Sellâme'nin de onlara son bir kez uduyla tegannî ettiği ve tüm kalabalığın ağladığı aktarılmıştır.

Sellâme'nin Habâbe ile birlikte Cemîle'den aynı dönemde ders aldıkları, bu sebeple tanışıklıklarının Yezîd'in yanına gelmeden çok önce olduğu, Yezîd'in Habâbe'yi Sellâme'den üstün tuttuğu ifade edilmiştir.

³⁰²⁹ Ebû 'Âsım Abdullah b. Muhammed b. 'Ubeydullah: Şâirdir, Hz. Peygâmbir'in (s.a.v.) sahabîsi 'Âsım b. Sâbit el-Ensârî'nin oğludur. *ez-Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, 4/593.

³⁰³⁰ Ubeydullâh b. Kays b. Şüreyh er-Rukayyât (ö. 75/694) Emevîler hakkındaki siyasî hicivleriyle tanınan Kureyş şairi. Ergin, "İbn Kays er-Rukayyât", 20/108.

Sellâme'nin Habâbe'nin vefatından uzun bir zaman sonra vefat ettiği belirtilmiştir.

Tespitler

Emevîler döneminde 93 / 711-712 senesinde Medîne vâlisi olarak tayin edilen Osmân b. Hayyân el-Mürri,³⁰³¹ toplumun önde gelenlerinin önerileri doğrultusunda fesadın düzelmesi için şehri gınâ ve risâ'dan³⁰³² temizlemeye karar vermiş ve bu işlerle uğraşanlara şehri terk etmeleri için üç gün süre tanımıştır. Bu sürenin sonuna doğru Medîne'ye gelen ve erdemli, iffetli ve salih kimselerden olduğu belirtilen ve mûsikîşinasları kollayan İbn Ebû 'Atîk'in³⁰³³ aracılık yapması sayesinde vâlînin, zâhidâne bir hale bürünerek eline tesbihini alıp gelen Sellâme'yi huzuruna aldığı ve onun önce Kur'ân-ı Kerîm okuyuşunu sonrasında ise gınâ okuyuşunu dinlediği ve onun şehirde kalmasına müsaade ettiği ancak sonrasında bu müsaadeyi herkes için genişlettiği ifade edilmiştir.³⁰³⁴ Sellâme'nin mûsikî sanatına olan vukûfiyeti sayesinde Kur'ân-ı Kerîm'i de güzel bir şekilde okuyarak insanları etkileyebilmesi, mûsikîden salt lâ-dînî sahada değil de dînî mûsikî sahasında da faydalandığının bir göstergesidir.

³⁰³¹ el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'î'r-Ricâl*, 19/361.

³⁰³² er-Risâ “الزَّناء”: Ölen bir kimsenin ardından o kişinin methedilmesi, güzel vasıflarının sayılması anlamına gelmektedir, bu doğrultuda yazılan şiirlere de mersiye denilmektedir. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 14/309. el-İsfahânî bu kelime yerine “الزَّنا” “ez-zinâ” kelimesini kullanmış ve bu kısmı “Medîne'yi gınadan ve zinâdan temizle.” şeklinde ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğâni*, 8/459. Buradaki kelimenin “sahtekarlık, iki yüzlülük” gibi anlamlara gelen “الزَّناء” “er-riâ” kelimesi olabileceği yorumu da yapılmıştır. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2004, 5/57 (1. dipnot).

³⁰³³ Abdullah b. Ebû 'Atîk Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk (ö.110/728'den sonra). Ayrıntılı bilgi için bkz. Günday, “Sahabe Neslinin Yetkin Mizah Ustası”.

³⁰³⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/55-56.

Halîfe Yezîd b. Abdülmelik tarafından Sellâme'ye üstün tutulduğu ifade edilen Habâbe'nin Sellâme'ye karşı kibirli yaklaşımı karşısında Sellâme'nin ona, ikisinin de hocası olan Cemîle'nin gınâ adâbına dair öğütlerini hatırlatması ve bu davranışının gınâ adabına uymadığını söylemesi ve bu sayede Habâbe'nin bu davranışından vaz geçmesi, mûsikîşinasların hocalarından sadece mûsikî sanatına dair teorik ve pratik bilgiler öğrenmediklerini aynı zamanda mûsikî adabı ve vefâyı da öğrendiklerini göstermektedir.³⁰³⁵

12.4. Habâbe³⁰³⁶ (حبابة)³⁰³⁷ (ö. 106 / 724)

Medîne müvelledlerinden biri olan Habâbe'nin, İbn Dubâbe³⁰³⁸ ya da İbn Mînâ olarak bilinen Medîne ehlinden bir adama veya Mekkeli Lâhik ailesine ait olduğu söylenmiştir. İsminin el-‘Âliye olduğu ancak Yezîd b. Abdülmelik'in kendisine verdiği Habâbe ismi ile meşhur olduğu söylenmiştir. Güzel bir yüze sahip olduğu ve hoş bir şekilde tegannî ettiği, güzel bir sesi olduğu ve iyi derecede ud çaldığı söylenmiştir. Habâbe'nin ders aldığı hocaları arasında; İbn Süreyc, İbn Muhriz, Mâlik b. Ebû's-Semh, Ma'bed, Cemîle ve Azzetü'l-Meylâ'nın isimleri sayılmıştır.

³⁰³⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/57.

³⁰³⁶ “حبابة” şeklinde yazılan isim “Habâbe” [el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 15/85; el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 2008, 15/85; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2004, 5/59.], “Habbâbe” [Öncel, *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib'in Kemâlû Edebi'l-Ğınâ Adlı Eseri*, 19; Sevinç, *İbnü't-Tahhân'ın Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn Adlı Mûsikî Eseri (Tahkik ve İnceleme)*, 59.] ve “Hubâbe” [Karakuş, “Halife II. Yezid Üzerinde Etkin Bir Şarkıcı Cariye”, 2.] şekillerinde okunmuştur. Biz el-Eğânî'nin iki farklı tahkikli nüshasında ve *Nihâyetü'l-Ereb*'in de bir tahkikli nüshasındaki harekelenmiş hali olan “Habâbe” okuyuşunu tercih ettik.

³⁰³⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/58-63.

³⁰³⁸ el-İsfahânî bu ismi “ابن رمانة” “İbn Rumâne” olarak aktarmış, Habâbe'nin İbn Rumâne'ye ya da İbn Mînâ adında bir kişiye ait olduğunu ifade etmiştir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 15/85.

Yezîd b. Abdûlmelik'in, kardeşi Süleymân b. Abdûlmelik'in halifeliği zamanında Medîne'ye geldiği ve buradayken yirmişer bin dinar karşılığında Sa'de bint Abdullah ve Rubeyha bint Muhammed ile evlendiği, el-'Âliye'yi (Habâbe'yi) ise dört bin dinara satın aldığı ancak halîfenin bu yüksek ücretleri duyunca onun harcamalarını kısıtlayacağını söylemesi üzerine el-'Âliye'yi almaktan vazgeçtiği ve onu Afrikalı bir adamın satın aldığı söylenmiştir. Yezîd halîfe olduğunda ise karısı Sa'de'nin, el-'Âliye'yi bularak Yezîd için satın aldığı ve kendi oğlunu veliaht tayin etmesi karşılığında onu halîfe Yezîd'e verdiği anlatılmıştır. Habâbe'nin zaman içerisinde Yezîd'in en değer verdiği câriyesi haline geldiği, halîfenin özellikle kardeşi Mesleme b. Abdûlmelik'in uyarıları sebebiyle Habâbe'den ve içki meclislerinden uzak kalmaya çalıştığı ancak Habâbe'nin şâir el-Ahvâs'a şiirler yazdırıp bunları tegannî ederek halifeyi yeniden tesiri altına aldığı, halîfenin Cuma namazını kıldırma görevi dahil pek çok görevini yerine getirmeyi terk ettiği anlatılmıştır.

Yezîd b. Abdûlmelik'in Şam'da Beyt Re's'te³⁰³⁹ konakladığı sırada, hiç kimsenin bir günü gecesi ve gündüzüyle sıkıntısız bir şekilde geçiremeyeceğine dair bir iddiayı denemek istediği ve bu sebeple Habâbe ile yalnız kalmayı isteyerek kendisine hiçbir mektup ve haber getirilmemesini istediği anlatılmıştır. Bu isteği doğrultusunda Yezîd'in Habâbe ile yalnız kaldığı, Habâbe'nin halîfenin yanında nar yerken narın tanesinin boğazına kaçması sebebiyle öldüğü anlatılmıştır. Habâbe'nin ani ölümünün ardından Yezîd'in onu üç gün defnettirmedeği, Habâbe'nin cesedinin çürüyüp kokmaya başlamasının ardından halîfenin yakınlarının kınamaları sebebiyle Yezîd'in onun yıkanıp defnedilmesine izin verdiği, defnedildikten üç gün sonra mezarını yeniden açtırarak onu gördüğü ve “*Onu bugünden daha güzel hiç görmedim*” dediği ancak ailesinin önde

³⁰³⁹ “بيت رأس” (Beyt Re's/Beit Ras) Günümüzde Şam'a yaklaşık 150 km mesafe Ürdün'ün İrbid şehrine bağlı olan bir yer.

gelenlerinin Yezîd'i ikna ederek yeniden onu yeniden defnettikleri söylenmiştir. Yezîd b. Abdülmelik'in Habâbe'nin vefatından 15 veya 40 gün sonra (h.105 / m.724) öldüğü ve onun yanına defnedildiği ifade edilmiştir.

Tespitler

Yezîd b. Abdülmelik'in, kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'in uyarıları neticesinde bir müddet Habâbe'den ve içki meclislerinden uzak durduğu ancak Habâbe'nin şair Ahvâs'a şiirler yazdırıp bunları halîfeye tegannî ederek yeniden onu tesiri altına aldığı, halîfenin Habâbe'ye yönelerek Cuma namazını kıldırma görevi dahil pek çok görevini yerine getirmediği, kapısında heyetlerin biriktiği ifade edilmiştir.³⁰⁴⁰

Habâbe'ye olan aşırı sevgisinin Yezîd b. Abdülmelik'in gözünü döndürdüğü anlaşılmaktadır. Yezîd'in Habâbe'nin vefatının ardından onu üç gün defnettirmedeği, defnettirdikten sonra onun cenaze namazını kılamadığını söyleyerek çıkartmak istediği bir zaman sonra ise mezarı yeniden açtırarak çürüyüp tanınamayacak hale gelen ceset ile ilgili olarak “*Onu bugünden daha güzel hiç görmedim*” dediği söylenmiştir. Halîfeler nezdinde dahi bu denli yanlışların yapılmasının dönemin fakihleri başta olmak üzere, İslam toplumunun genelini, mûsikî ve mûsikîşinaslara karşı olumsuz düşünceye yöneltmesi muhakkaktır.³⁰⁴¹

³⁰⁴⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/59-60.

³⁰⁴¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/62-63.

12.5. Huleyde el-Mekkîyye (خليدة المكيّة)³⁰⁴²

Onun İbn Şemmâs'ın mevlâsı / kölesi olduğu, siyâhî olduğu, onunla birlikte 'Akîle ve Rubeyha'nın "eş-Şemmâsiyyât" olarak bilindikleri söylenmiştir. Huleyde'nin hocaları arasında İbn Süreyc, Mâlik ve Ma'bed'in isimleri zikredilmiş, İbn Câmî'in Huleyde'nin tegannîsine coştuğu gibi kimsenin tegannî edişine coşmadığı söylenmiştir.

Huleyde'nin babasının İslâm'a uygun olmayan bir şekilde köle olarak satıldığı, hırsızlık ve efendisinden kaçma suçlarından dolayı boynu prangalı bir haldeyken öldüğü, annesinin ise Huleyde'yi gayri meşrû olarak dünyaya getirdiği ve bir kaçakken öldüğü söylenmiştir. Huleyde'nin kendisine evlenmek için aracı gönderen Muhammed b. Abdullah b. 'Amr b. Osmân b. Affân'ın gizli nikah teklifini kabul etmediği ancak ilan edilen bir nikahı veya zinayı kabul edeceğini söylediği aktarılmıştır.

Tespitler

Huleyde el-Mekkiyye'nin kendisine aracı göndererek evlenmek istediğini belirten Muhammed b. Abdullah b. 'Amr b. Osmân b. Affân'a "ilan edilecek şekilde kıyılan bir nikah" veya "zina etmek" şeklinde iki seçenekle karşılık vermesi ve iki seçeneğin de kendisi için uygun olduğunu belirtmesi ancak "gizli bir şekilde yapılacak nikahı" diğer kaynaklar tarafından eleştirilecek olması sebebiyle istememesi, kaynaklar arasında mûsikî sanatını birtakım süflî faaliyetlerine paravan olarak kullanan kimselerin bulunduğunu göstermektedir.³⁰⁴³

³⁰⁴² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/64-65.

³⁰⁴³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/64.

12.6. Müteyyem (متيم) el-Hişâmiyye³⁰⁴⁴

Müteyyem'in Basra müvelledelerinden biri olup sarışın bir kız olduğu, Basra'da büyüdüğü, burada eğitim görerek tegannî ettiği ve ud çaldığı söylenmiştir. İshâk b. İbrâhîm el-Mevsîlî ile onun babasından ve onların çağdaşları mûsikîşinaslardan hususen Bezl'den mûsikî eğitim aldığı ifade edilen Müteyyem'in ilk dönemlerinde Basra ehlinin önde gelenlerinden bir adama ait olduğu sonrasında ise Me'mûn'un komutanlarından olan Alî b. Hişâm³⁰⁴⁵ tarafından satın alındığı ve bunun ardından önde gelen mugannîlerden mûsikî sanatına dair bilgisini daha da artırdığı ifade edilmiştir.

Güzel bir yüze sahip olduğu, peçe takmadan dışarı çıkmadığı ve güzel tegannî ettiği belirtilen Müteyyem'in beğenilmeyen bir şiirin kendisi gibi (mûsikîşinas) bir kimseden dinlenildiğinde hoşla gidebileceğini söylediği aktarılmıştır. Alî b. Hişâm tarafından satın alınmadan önce şair Abdüssamed b. el-Muazzel'in Müteyyem'e aşık olduğu, onun hakkında şiirler yazdığı söylenmiştir. Müteyyem'in, Alî b. Hişâm tarafından satın alındıktan sonra ise onun tarafından çok sevildiği, Müteyyem'in Alî b. Hişâm'ın tüm çocuklarının annesi olduğu söylenmiştir. Me'mûn'un bazı emirlerine uymaması sebebiyle Ali b. Hişâm'ı öldürmesinin ardından Müteyyem'in çok üzüldüğü ancak Bağdat'ta musikişinaslık mesleğine devam ettiği, bu dönemde Mu'tasım'a hüznü eserler tegannî ettiği anlatılmıştır.

³⁰⁴⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/65-69.

³⁰⁴⁵ Halife Me'mûn'un komutanlarından biridir. Me'mûn bazı emirlerine uymaması sebebiyle onu ve kardeşini öldürtmüştür. İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târîhi Dimaşk*, 18/184.

Tespitler

Müteyyem'in beğenilmeyen bir şiirin mûsikî ile sunulması sonrasında beğenilebileceğini söylemesi,³⁰⁴⁶ şair ve mûsikîşinasların yakınlık kurmalarının sebeplerinden birine işaret etmektedir. Buradan hareketle bazı şairlerin kendi şiirlerini beğendirmek için mûsikî sanatının tesir gücünü kullanmak istedikleri ve bu amaçla musikişinaslarla yakınlık kurdukları sonucu çıkarılabilir.

12.7. 'Ubeydullah b. Abdullah b. Tâhir'in³⁰⁴⁷ Cârîyesi Olan Sâcî³⁰⁴⁸ (ساجی)³⁰⁴⁹

Önde gelen muganniyelerden olduğu ifade edilen Sâcî'nin gınâ hususunda efendisi 'Ubeydullah b. Abdullah'tan ders aldığı, 'Ubeydullah'ın gınâda üst düzeye ulaşmasına rağmen bununla anılmak istememesi sebebiyle kendi yaptığı besteleri Sâcî'ye nispet ettiği ifade edilmiştir.

Mu'tazîd'in, Kum³⁰⁵⁰ şehrinde bulunan 'Ubeydullah'a cârîyesi Sâcî'nin kendisini ziyaret etmesini emrettiği bir mektup yazdığı, Sâcî'nin de Mu'tazîd'in meclisine katılarak başta diğer kaynaklar olmak üzere oradaki herkesi etkilediği ve Mu'tazîd'in meclisinde dikkat çekici oymalı / işlemeli bir ud gördüğü anlatılmıştır. İlerleyen süreçte Mu'tazîd'in bir şiiri beğendiğinde onu Sâcî'ye göndererek bestelettiği, Sâcî'nin bestelerinin Mu'tazîd döneminde Gınâu'd-Dâr (Saray Gınâsı) olarak bilindiği ifade edilmiştir.

³⁰⁴⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/65.

³⁰⁴⁷ 'Ubeydullah, Abbâsîler devrinin önemli devlet adamı ve kumandanlarından olan 'Abdullah b. Tâhir'in (ö. 230/844) oğludur. Yıldız, "Abdullah b. Tâhir", 1/137.

³⁰⁴⁸ el-İsfahânî bu ismi "ساجی" "Şâcî" şeklinde aktarmıştır. el-İsfahânî, *el-Egāmî*, 9/30.

³⁰⁴⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/69-70.

³⁰⁵⁰ Tahran ve İsfahân şehirleri arasında kalan eski bir İran şehri. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2004, 5/70 (4. dipnot).

Sâcî'nin, efendisi 'Ubeydullah hayattayken vefat ettiği belirtilmiştir.

Tespitler

Mu'tazîd'ın beğendiği şiirleri hususen Sâcî'ye göndererek ona besteletmesi, Sâcî'nin gınâlarının Mu'tazîd döneminde Gınâu'd-Dâr (Saray Gınâsı) olarak tanınmasına sebep olmuştur.³⁰⁵¹

12.8. Dukâk (دقاق)³⁰⁵²

İyi bir muganniye, usta bir icrâcî ve bestekâr olduğu, güzel bir yüze sahip olduğu ifade edilen Dukâk'ın, 'Abbâsî devletinin önde gelen mugannîlerinden ders aldığı söylenilmiştir. Dukâk'ın Yahyâ b. er-Rebî'in câriyesi olduğu, ondan oğlu Ahmed'i dünyaya getirdiği, Yahyâ'nın vefatının ardından ise birçok komutan ve katiple evlendiği, sonrasında ise sırayla Hamdûne b. er-Raşîd'in ve Ğadîd'in hizmetinde bulunduğu ifade edilmiştir. Zerâfeti / şıklığı ve hafif meşrepliği / hayasızlığı ile meşhur olduğu ifade edilen Dukâk'ın kendisine meyleden kişilerle yakınlık kurduğu ancak yakınlık kurduğu veya evlendiği kişilere uğursuzluk getirmesi ile meşhur olduğu aktarılmıştır.

Tespitler

Dukâk'ın mûsikî sanatını paravan olarak kullanan hafif meşrep bir câriye olduğu anlaşılmaktadır.³⁰⁵³

³⁰⁵¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/70.

³⁰⁵² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/70-71.

³⁰⁵³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/70-71.

12.9. Kalemü's-Sâlihiyye (قلم الصالحية)³⁰⁵⁴

Kalemü's-Sâhiliyye'nin sarışın bir müvellede olduğu, güzel tegannî ettiği ve üst düzey bir sazende olduğu, İbrâhîm el-Mevsîlî ile onun oğlu İshâk'tan, Yahyâ el-Mekkî'den ve Zübeyr b. Dehmân'dan ders aldığı ifade edilmiştir. Onun, Sâlih b. er-Raşîd'in kâtibi olan Ahmed b. 'Abdülvehhâb'ın kardeşi Sâlih b. 'Abdülvehhâb'ın ya da Sâlih b. 'Abdülvehhâb'ın oğlunun câriyesi olduğu söylenmiş, yirmi kadar savttan oluşan orta düzeyde bestelerinin olduğu ifade edilmiştir. Vâsık'ın, meclisinde tegannî edilen ve hoşuna giden bir eserin Kalem'e ait olduğunu öğrenmesinin ardından, Kalem'in, efendisi Sâlih b. 'Abdülvehhâb ile birlikte Bağdat'tan getirilmesini emrettiği ve Kalem'i meclisinde dinledikten efendisinden istediği ve on bin dînâra satın aldığı ifade edilmiştir.

Tespitler

Sâlih b. 'Abdülvehhâb'ın, câriyesi Kalem'i satmasının karşılığı olarak Vâsık'tan 100 bin dinar ve Mısır valiliğini istemesi, halîfelerin mûsikîye düşkünlüğünün bazı kimselerce istismar edilmeye çalışıldığının bir göstergesidir. Burada Vâsık'ın teklifi kabul etmediği görülmekteyse de her halîfenin bu tutumu göstermediği bilinmektedir.³⁰⁵⁵

Vâsık'ın mûsikî meclisinde Zurr el-Kebîr ("زرزر الكبير" "Büyük Sığırık Kuşu") olarak bilinen bir mûsikîşinasın da tegannî ettiği belirtilmiştir.³⁰⁵⁶

³⁰⁵⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/71-72.

³⁰⁵⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/71-72.

³⁰⁵⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/71.

12.10. İbn Nefis'in Cârîyesi Basbas (بصبص)³⁰⁵⁷

Basbas'ın Medîne müvelledelerinden olduğu, güzel bir yüze sahip olduğu, güzel tegannî ettiği ve ud çaldığı, mugannîlerin ilk tabakasından (ilk nesilden) ders aldığı belirtilmiştir. Basbas'ın efendisi Yahyâ b. Nefis'in kaynelere sahip olduğu ve önde gelen kimselerin ona gelerek onun cârîyelerinin tegannîlerini dinledikleri aktarılmıştır. Sonraki süreçte Basbas'ın, veliaht olduğu dönemde Mehdî için on yedi bin dînâra satın alındığı ve Basbas'ın 'Uleyye bint el-Mehdî'yi dünyaya getirdiği söylenmiş ancak başka bir rivayette 'Uleyye'nin annesinin başka bir kişi olduğu da ifade edilmiştir.

Basbas'ı dinlemek için ziyaretine gelenler arasında Abbâsîler devri vâlîlerinden ve şairlerinden olan Abdullah b. Mus'ab b. Sâbit b. Abdullah b. ez-Zübeyr'in³⁰⁵⁸ de bulunduğu, onun Basbas'ı methedici şiirler kaleme aldığı ifade edilmiştir. Basbas hakkında şiir söyleyenlerden biri olan İbn Zü'z-Zevâid'in, Basbas'ın, meclislerinde tegannî edişi sırasındaki ustalığı ve gençleri kıskırtışını anlattığı şiirleri aktarılmıştır. Yine Basbas'a aşık olarak ona şiir yazarlardan birisinin Muhammed b. 'Îsâ el-Ca'ferî olduğu, onun Basbas'a olan sevgisini şiirler üzerinden ifade ettiği ancak karşılık bulamadığı ifade edilmiştir. Basbas'ın kendisini dinleyenleri güzel sesi ve güzelliği ile etkisi altına alarak birçok genci kendisine aşık ettiği ifade edilmiştir.

Tespitler

Ebü's-Sâib el-Mahzûmî'nin Basbas'ın tegannî ettiği bir şiir karşısında coşarak nara attığı ve Basbas'ın başındaki örtüsünü / peçesini alıp ağlayıp dövünmeye başladığı

³⁰⁵⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/73-75.

³⁰⁵⁸ Ebû Bekr Abdullâh b. Mus'ab b. Sâbit b. Abdillâh b. Zübeyr (ö. 184/800): Abbâsîler devri valilerinden, şair ve muhaddis. Kandemir, "Abdullah b. Mus'ab", 1/121.

anlatılmıştır. Kaynelardan bazılarının tegannî etmeleri sırasında yüzlerini veya başlarını örterek gizledikleri anlaşılmaktadır.³⁰⁵⁹

12.11. İbn Râmîn'in Câriyeleri Sellâmetü'z-Zerkâ (سَلَامَةُ الزَّرْقَاءِ), Rubeyha (رُبَيْحَة), Sa'de (سَعْدَة)³⁰⁶⁰

Sellâmetü'z-Zerkâ, Rubeyha ve Sa'de isminde meşhur muganniye câriyelere sahip olan İbn Râmîn'in, Abdülmelik b. Bişr b. Mervân'ın azatlısı olan Abdülmelik b. Râmîn olduğu ifade edilmiştir. İbn Râmîn'in mûsikîşinas câriyeleri ile kurduğu meclise dışarıdan pek çok ziyaretçiyi de kabul ettiği, ziyarete gelen kişiler arasında Ma'n b. Zâide,³⁰⁶¹ Ravh b. Hâtim³⁰⁶² ve İbnü'l-Mukaffa³⁰⁶³ gibi tanınan kimselerin bulunduğu, bu kişilerin cariyelerin tegannîlerini dinledikleri ve Yezîd b. 'Avn el-'Abâdî es-Sayrafi gibi bazılarının da cariyelerden bazıları ile yakınlaştıkları, İbn Râmîn'in de buna karşı çıkmadığı anlatılmıştır. İlerleyen süreçte Ca'fer b. Süleymân b. Ali'nin,³⁰⁶⁴ Sellâmetü'z-Zerkâ'yı seksen bin dirheme ve Sâlih b. Ali'nin³⁰⁶⁵ de Sa'de'yi doksan bin dirheme satın

³⁰⁵⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/74.

³⁰⁶⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/75-78.

³⁰⁶¹ Ebü'l-Velîd Ma'n b. Zâide b. Abdillâh eş-Şeybânî (ö. 151/768 [?]): Emevîler devri kumandanı, Abbâsîler'in Yemen ve Sîstan valisi. Kelpetin, "Ma'n b. Zâide", Ek-2/191.

³⁰⁶² Ravh b. Hatim b. Kabisa el-Ezdi: Mağrib, Kûfe, Basra ve Sind valilikleri yapmış hicrî 174 (ö.790) senesinde vefat etmiştir. ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 8/235.

³⁰⁶³ Ebû Muhammed (Ebû Amr) Abdullah (Rûzbih / el-Mübârek) b. el-Mukaffa' (Dâdeveyh) (ö. 142/759): İran asıllı mütercim, edip ve kâtip. Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa'", 21/130.

³⁰⁶⁴ Ca'fer b. Süleymân b. Ali b. Habri'l-Ümmeti Abdullah b. Abbâs el-Abbâsî; Benî Hâşim soyundan gelen idarecilerdendir, halife el-Mansûr'un amcasının oğludur. Mekke, Medîne, 'Uzil ve Basra valiliği yapmıştır. ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 8/239.

³⁰⁶⁵ Ebû 'Abdulmâlik Salih bin Ali b. Habri'l-Ümmeti Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttalib el-Hâşimî: (ö.769), Abbasi Devleti Şam valisi. ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/18-19.

aldığı söylenmiş, Rubeyha'nın da Muhammed b. Süleyman tarafından satın alındığı belirtilmiştir. Onlardan birinin Ma'n b. Zâide tarafından satın alındığı da söylenmiştir. Şair İsmâ'îl b. 'Ammâr'ın onları metheden pek çok şiiri aktarılmıştır.

Tespitler

İsmâ'îl b. 'Ammâr tarafından yazılan şiirden hareketle İbn Râmîn'in câriyelerinin Hristiyan oldukları tahmin edilmektedir.³⁰⁶⁶ Ayrıca İbn Râmîn'in, mûsikîşinas câriyeleri üzerinden maddî kazanç sağladığı ancak buradaki maddî kazancın sadece mûsikî sanatı üzerinden olmadığı İbn Râmîn'in cariyeleriyle yakınlaşılmasına müsaade ettiği görülmektedir.³⁰⁶⁷

12.12. en-Nâtîfî'nin (الناطفى) Cârîyesi 'Înân (عنّان)³⁰⁶⁸

'Înân'ın Yemâme³⁰⁶⁹ müvelledelerinden biri olduğu, burada yetişip eğitim gördüğü sonrasında ise en-Nâtîfî olarak bilinen bir kişinin onu satın alarak yetiştirdiği söylenmiştir. Sarışın, güzel yüzlü, nükteli sözleri ve güzel şiirleri olan 'Înân'ın, hazırcevap biri olduğu gibi usta şairlerin onunla rekabet edip tartıştığı ve 'Înân'ın da onlardan biri olarak sayıldığı ifade edilmiş, onun, Ebû Nüvâs el-Hasen b. Hâni',³⁰⁷⁰

³⁰⁶⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/75-76.

³⁰⁶⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/76-77.

³⁰⁶⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/78-82.

³⁰⁶⁹ Yemâme: Suudi Arabistan'da tarihî bir bölge, günümüzde bir yerleşim merkezi. Bilge, "Yemâme", 43/399.

³⁰⁷⁰ Ebû Nüvâs el-Hasen b. Hâni' b. Abdilevvel el-Hakemî (ö. 198/813 [?]): Abbâsîler'in ilk döneminde Arap şiirine yeni bir üslup getiren şair. Karaarslan, "Ebû Nüvâs", 10/205.

Mervân b. Ebû Hafsa,³⁰⁷¹ el-‘Abbâs b. el-Ahnef³⁰⁷² ile ve diğ er bazı ş air ve seç in kimselerle karşılıklı şiir yazışmaları ve edebî tartışmaları aktarılmıştır.

en-Nâtıfı’nın ‘Înân’a, Ebu Habeş künyeli mûsikîşinastan ders aldır ı ı, Ebû Habeş’in ‘Înân’a farklı beyitler üzerinden (meşk yöntemi ile) eser öğretti ı ifade edilmiştir.

Hârûnürreş id’in ‘Înân’ın şiirlerinden hoşland ı ı, ‘Înân’ı, efendisi en-Nâtıfı’dan satın almak istedi ı ancak efendisinin 100 bin d  n r gibi olağ an st  bir ücret istemesi sebebiyle bu durumun ger ekle medi ı, efendisi öldükten sonra ise ‘Înân’ın açık artırmada satıld  ı Hâr n rreş id tarafından satın alınmak istense de başka bir adam tarafından satın alınarak Hor s n’a götürüldüğü, ‘Înân’ın o adamdan iki çocuğu olduğu ve adamın vefat etmesinin ardından ‘Înân’ın da Hor s n’da vefat etti ı ifade edilmiştir.

Tespitler

M sik  eğitiminin ‘Înân’ın ya ad  ı dönemde beyitler üzerinden -meşk yöntemi ile- verildi ı, belirli beyitlerin tekrar tekrar icr  edilerek öğrencinin ezberlemesinin sa land  ı anlaşılmaktadır. Eb  Habeş künyeli m sik şinasın ‘Înân’a bu yöntemle m sik  eğitimi verdi ı görülmektedir.³⁰⁷³

³⁰⁷¹ Eb ’s-Sımt (Eb ’l-Heyz m / Eb ’l-Hend m) Merv n b. S leym n b. Yahy  b. Eb  Hafsa Yez d ( . 182/798): Methiyeleriyle tanınan Arap ş airi. Tülücü, “Merv n b. Eb  Hafsa”, 29/229.

³⁰⁷² Eb ’l-Fazl el-Abb s b. el-Ahnef b. el-Esved el-Hane i el-Yem m  ( . 192/808): H r n rreş id’in saray ş airlerinden. Tülücü, “ bn ’l-Ahnef”, 20/481.

³⁰⁷³ en-N veyr , *Nih yet ’l-Ereb f  F   ni’l-Edeb*, 2002, 5/78.

12.13. İbrâhîm b. el-Mehdî'nin Cârîyesi Şâriye (شارية)³⁰⁷⁴

Köle bir anneden dünyaya geldiği, Basra müvelledelerinden biri olduğu belirtilen Şâriye'nin anne ve babasının kim olduğu hususunda belirsizlik vardır. Şâriye'nin babasının Benî Nâciye olarak bilinen Benî Sâme b. Lu'ay'dan olduğu ancak ailenin bu durumu reddettiği söylenmiştir. Bir görüşe göre onun annesinin, Şâriye'nin Benî Sâme b. Lu'ay'dan Muhammed bin Zeyd'in kızı olduğunu iddia ettiği diğer bir görüşe göre ise Kureys'in bir kolu olan Benî Zühre'den bir adama ait olduğunu iddia ettiği söylenmiştir. Başka bir görüşe göre de Şâriye'nin kaçırıldığı ve onu Benî Hâşim'den bir kadının satın alıp yetiştirdiği, ona gına öğrettiği, sonrasında ise İbrâhîm b. el-Mehdî'nin onu satın aldığı belirtilmiştir. Şâriye'nin bildiği gınâların çoğunu veya bir diğer görüşe göre tamamını İbrâhîm b. el-Mehdî'den öğrendiği ifade edilmiştir.

Kendisi gibi mûsikîşinas bir cârîye olan 'Arîb'le kıyaslanan Şâriye, kendi hocasının İbrâhîm b. el-Mehdî, 'Arîb'in hocasının ise el-Merâkibî olması ve İbrâhîm'in, el-Merâkibî'ye kıyasla çok üst düzey bir mûsikîşinas olması sebebiyle 'Arîb'den üstün görülmüştür.

Şâriye'nin Hâşimîlerden olan kadın efendisinin onu satışa çıkardığında İshâk el-Mevsilî'nin 300 dînâra onu almak istediği ama sonra vazgeçtiği ardından ise Şâriye'yi aynı ücrete İbrâhîm b. el-Mehdî'nin satın aldığı ve Şâriye'nin İbrâhîm'in mûsikîşinas cârîyeleri tarafından bir yıllık bir eğitimden geçtikten sonra tekrar İshâk'ın karşısına çıkarıldığında, İshâk'ın ona üç yüz bin dînâr fiyat biçtiği anlatılmıştır.

Şâriye'nin Bağdat'ta satışa sunulduğunda İbrâhîm b. el-Mehdî'nin onu 8000 dirheme satın aldığı da söylenmiştir. Şâriye'nin Kureys'in Benî Zühre kolundan olması sebebiyle kendisinin köle olamayacağının öne sürülmesi üzerine İbrâhîm'in söylentileri

³⁰⁷⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/82-88.

engellemek için bir plan yaparak Şâriye'yi azad edip onunla evlenmiş gibi gösterdiği aktarılmıştır. İbrâhîm'in ölümünün (ö. 224 / 839) ardından bu durumun açığa çıktığı ve Mu'tasım'ın, Şâriye'yi İbrâhîm'in kızı olan Meymûne'den 5500 ya da 300 dinâr karşılığında satın aldığı ve Mu'tasım (ö. 227 / 842) ölene kadar Şâriye'nin onun mülkünde kaldığı ifade edilmiştir.

İbrâhîm'in Şâriye'yi 7 yaşındayken satın alıp yetiştirdiği, ona “kızım” diye hitab ettiği ve onunla zifafa girmediği, Mu'tasım'ın onunla yakınlık kurduğu söylenmiştir. Ayrıca Şâriye'nin el-Mütevekkil dönemine (847-861) kadar ud çalmadığı ancak o dönemde 'Arîb'le mukayese edilmesi sebebiyle 'Arîb'in ud çalışını dinleyerek sonrasında ud çalmaya başladığı söylenmiştir. Şâriye ile 'Arîb arasındaki rekabet nedeniyle Sâmerî'ye³⁰⁷⁵ Şâriye'ciler ve 'Arîb'ciler şeklinde iki karşıt grubun oluştuğu söylenmiştir.

Şâriye'nin el-Mu'tasım'ın ölümünden (ö. 227 / 842) el-Vâsık'ın halifeliğinin sonuna (ö. 232 / 847) kadarki süreçte insanların en güzel tegannî edeni olduğu söylenmiştir.

Şâriye'nin bir dönem Sâlih b. Vasîf'e³⁰⁷⁶ ait olduğu ve Sâlih'in Mûsâ b. Boğâ³⁰⁷⁷ ile mücadelesi sırasında Şâriye'yi Hârûn b. Şu'ayb el-'Ukberî'nin yanında bıraktığı söylenmiştir.

³⁰⁷⁵ Sâmerî'ye: Bir dönemin Abbâsî başşehri. Demirci, “Sâmerî'ye”, 36/70.

³⁰⁷⁶ Sâlih b. Vasîf et-Türkî (ö. 870): Halife Mühtedî döneminde halifeyi tahakküm altına alan Türk komutanlardan birisidir. Halife Mühtedî bu tahakkümden kurtulabilmek için Mûsâ b. Boğâ ile anlaşma yapmıştır. Özeydî, “Mühtedî-Billâh”, 31/526.

³⁰⁷⁷ Mûsâ b. Boğâ (ö. 878): Halife Mühtedî'nin tahttan indirilmesinde etkin rol alan, Rey vâililiği yapmış olan Türk Komutan. Özeydî, “Mühtedî-Billâh”, 31/526.

Şâriye'nin Mütevekkil döneminde (847-861) onun oğlu olan Mu'temid'in hizmetinde bulunup ona tegannî ettiği, onun yemeğini hazırladığı, Mu'temid'in de Şâriye'ye güvendiği, ona cömertliklerde bulunduğu, bir tegannî edişinde Şâriye'ye her çeşit özel kıyafetlerden biner adet verilmesini emrettiği ifade edilmiştir.

Tespitler

Bir mûsikîşinası yetiştiren üstadın ne derece önemli olduğu, 'Arîb ve Şâriye'nin kıyaslanması durumunda görülmektedir. Şâriye'yi yetiştiren kişinin İbrâhîm b. el-Mehdî olması, 'Arîb'i yetiştiren kişinin ise el-Merâkibî olarak bilinen bir mûsikîşinas olması ve İbrâhîm'in mûsikî sanatında el-Merâkibî'den açık ara üstün olması dolaylı olarak Şâriye'nin de üstün olacağı görüşünün savunulmasında bir delil olarak öne sürülmüştür.³⁰⁷⁸

Köle ticaretinin yapıldığı dönemlerde kölelerin mûsikî sanatındaki kabiliyeti, ek maddi kazanç sağlama aracı olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda mûsikî sanatında kabiliyeti olduğu keşfedilen köleler düşük ücretlerle satın alınıp yetiştirilerek yüksek fiyatlara satılmışlardır. Bu durumun bir örneği de Şâriye'dir. Mûsikî sanatındaki acemilik döneminde Şâriye'ye 300 dînâr fiyat biçilirken, İbrâhîm b. el-Mehdî'nin câriyelerinin eğitiminden geçtikten sonra kendisine üç yüz bin dînâr fiyat biçilmiştir.³⁰⁷⁹

Eserlerin öğrenilmesinde olduğu gibi çalgı öğreniminin de meşk yöntemi içerisinde değerlendirilebilecek şekilde çalgı çalınan yerde bulunarak yapılan gözlem

³⁰⁷⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/82.

³⁰⁷⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/82-83.

üzerinden gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Şâriye'nin, 'Arîb'in ud çalışını dinleyip gözlemleyerek ud çalmaya başladığı ifade edilmiştir.³⁰⁸⁰

12.14. Bezl (بزل)³⁰⁸¹

Medîne'de dünyaya gelip Basra'da yetişen; sarışın, güzel ve zarif yüzlü bir müvellede olan Bezl'in çok sayıda eser bilen ve nakleden, yaklaşık otuz bin savt (beste) tegannî eden, önde gelen kadın icrâcılardan olduğu ifade edilmiştir. On iki bin ya da bir diğer rivâyete göre yedi bin savtı içeren, gınavlarla / şarkılarla ilgili bir kitabı / dîvânı olduğu ifade edilen Bezl'in, bu kitabını Me'mûn'un komutanlarından Alî b. Hişâm³⁰⁸² için hazırladığı, Alî'nin bu kitap karşılığında Bezl'e on bin dirhem ve daha başka hediyeler gönderdiği belirtilmiştir. Bezl'in Ca'fer b. Mûsâ el-Hâdî³⁰⁸³ tarafından satışa çıkarıldığında amcasının oğlu olan Muhammed el-Emîn'in³⁰⁸⁴ büyük bir karşılık vererek (20 milyon dirhem) onu satın aldığı ifade edilmiştir. Bezl'in kendisinden mûsikî sanatından faydalandığı hocaları arasında Fâ'id'in mevlâsı / kölesi Ebû Sa'îd, Dehmân, Fuleyh, İbn Câmi' ve İbrâhîm el-Mevsîlî sayılmıştır.

İshâk el-Mevsîlî ve İbrâhîm b. el-Mehdî'nin Bezl'e hürmet gösterdiği ancak bir zaman sonra İbrâhîm'in kendisini Bezl'den üstün gördüğünü ifade ettiği, bunun haberinin

³⁰⁸⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/86.

³⁰⁸¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/88-91.

³⁰⁸² Ebû'l-Hasen Alî b. Hişâm b. Ferhasrû el-Mervezî: el-Me'mûn'un komutanlarından biridir, güzel şiirleri vardır. Ebû'l-Kâsım Alî, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 43/266.

³⁰⁸³ Ca'fer b. Mûsâ el-Hâdî: 785-786 yıllarında Abbasi halifeliği yapan el-Hâdî-İlelhak b. Muhammed el-Mehdî'nin (ö. 170/786) oğlu. Bozkurt, "Hâdî-İlelhak", 15/16.

³⁰⁸⁴ Ebû Abdillâh Muhammed el-Emîn b. Hârûn er-Reşîd el-Hâşimî el-Abbâsî (ö. 198/813): Abbasî halifesi (809-813). Yıldız, "Emîn", 11/112.

Bezl'e ulaşığında ise Bezl'in onun huzuruna gelerek ud'la tek bir makam, tek bir usul ve tek bir parmakla İbrâhîm'in birini bile bilmediğı yüz savt tegannî ettiğı, bu durumun ardından İbrâhîm'in pişman olduğı ifade edilmiştir.

Önde gelen komutanlardan, kâtiblerden ve Haşîmîlerden pek çok kimse Bezl'le evlenmek istediye de Bezl'in bu teklifleri reddettiğı ve ölene kadar yalnız yaşadığı aktarılmıştır. Bezl'in huzurunda tegannî ettiğı halîfe ve halîfe çocukları arasında İbrâhîm b. el-Mehdî, Ca'fer b. Mûsâ el-Hâdî, Muhammed el-Emîn ve Me'mûn'un isimleri sayılmıştır.

Tespitler

Bezl'in en öne çıkan özelliğı kimsenin bilmediğı kadar çok sayıda eser bilmesidir. Öyle ki onun tek bir makam (طريقة),³⁰⁸⁵ tek bir usul (إيقاع) ve tek bir parmakla İbrâhîm b. el-Mehdî'nin birini bile bilmediğı yüz beste tegannî ettiğı, İbrâhîm el-Mevsılî'nin bazı bestelerini oğlu İshâk dahi bilmiyorken Bezl'in bildiğı ifade edilmiştir.³⁰⁸⁶

“Tarîka” “طريقة” kelimesi mûsikîdeki “makam” anlamında,³⁰⁸⁷ “râvî / rivâye” “رواية” kelimesi ise “önceki / eski eserleri aktaran kimse / eserlerin aktarılması”³⁰⁸⁸ anlamında kullanılmıştır.

³⁰⁸⁵ Tarîkâ (طريقة): Kelime anlamı yol demektir. Kitâbü'l-Eğânî gibi ilk dönem İslam tarihi kaynaklarında makam, nağme ve melodi manasında kullanılır. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 222.

³⁰⁸⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/90-91.

³⁰⁸⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/90.

³⁰⁸⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/88.

12.15. Zâtü'l-Hâl (الخال ذات)³⁰⁸⁹

Zâtü'l-Hâl'in isminin Hişf³⁰⁹⁰ olduğu, onun el-'Abbâse bint el-Mehdî'nin³⁰⁹¹ mevlâsı / kölesi olan ve Karîn olarak bilinen Ebû'l-Hattâb en-Nehhâs'a ait olduğu ifade edilmiştir. Onun çok güzel bir kadın olduğu, üst dudağının üzerinde bir "ben" (خال) olması sebebiyle kendisine "Benli" manasına gelen "Zâtü'l-Hâl" denildiği belirtilmiştir. İbrâhîm el-Mevsılî'nin ona aşık olduğu, onun hakkında söylediği ve tegannî ettiği pek çok şiirinin olduğu, Zâtü'l-Hâl'in İbrâhîm'in bu şiirleri ve gınâları ile meşhur olduğu ifade edilmiştir. Zâtü'l-Hâl'in bu şekilde meşhur olmasının ardından Hârûnürreşîd'in onu yetmiş bin dirheme satın aldığı ancak sonrasında onun İbrâhîm'le yakınlık kurduğunu öğrenmesinin ardından ondan soğuyarak onu Hameveyh adında bir hizmetkâra hibe ettiği ifade edilmiştir.

Tespitler

Mûsikîşinas bir câriye olan Zâtü'l-Hâl, mûsikîşinaslığından ziyâde İbrâhîm el-Mevsılî'nin kendisine aşık olması ve onun hakkında şiirler yazıp besteler yapması sayesinde meşhur olmuştur.³⁰⁹²

³⁰⁸⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/91-93.

³⁰⁹⁰ "خشف", "Hişf": Geyiğin ilk yavrusu, ceylan. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 9/70. el-İsfahânî'nin metninde bu isim "cinsiyeti belirsiz kadın" anlamına gelen (İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 2/145) "خنث" "Huns" şeklinde geçmektedir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 16/496.

³⁰⁹¹ Abbâse bint Mehdi (ö. 182/798): Abbâsî halifelerinden Mehdi'nin kızı, Hâdî ile Hârûnürreşîd'in kız kardeşi. Fayda, "Abbâse bint Mehdi", 1/30.

³⁰⁹² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/91-93.

12.16. Denânîr el-Bermekî (دنانيير البرمكية)³⁰⁹³ (ö. 186 / 802'den sonra)

Denânîr'in Medîne'li bir adama ait olduğu, adamın onu yetiştirip terbiye ettiği, Denânîr'in özellikle eski / kadîm gınâları öğrenip bunları aktardığı, Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî'nin³⁰⁹⁴ onu gördüğünde aşık olarak onu satın aldığı ve Denânîr'in onun mevlâsı / kölesi olduğu ifade edilmiştir. Denânîr'in sarışın, güzel yüzlü, zarif, edepli bir müvellede olduğu, Bezl gibi çok sayıda eser aktaran bir mûsikîşinastan ders alması sayesinde Denânîr'in de çok sayıda gınâ ve şiir aktaran kimselerden olduğu, hem hanende hem de ûdî olduğu ifade edilmiştir. Denânîr'in, hocası Bezl'in de kendilerinden ilim tahsil ettiği Fuleyh, İbrâhîm, İbn Câmî', İshâk ve bu gibi önde gelen kimselerden ders aldığı, onlardan taklit / meşk yöntemiyle pek çok eser öğrendiği, hususen İbrâhîm'i çok iyi taklit ettiği belirtilmiştir. Onun gınâlarla ilgili “كتاب مجرد في الأغاني” “*Kitâbun Mücerredun fi 'l-Eğânî*” adında meşhur bir kitabı olduğu ifade edilmiştir.

Hârûnürreşîd'in de Denânîr'in tegannî edişinden hoşlandığı, zaman zaman onu dinlemek için veziri Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî'nin evine gittiği, yine bir gün Denânîr'i dinlemeye gittiğinde ona otuz bin dînâr değerinde bir kolye hediye ettiği ifade edilmiştir.

Denânîr'in bir rahatsızlığı sebebiyle bir saat yemek yemeden duramadığı, bu sebeple Ramazan orucunu da tutamadığı, efendisi Yahyâ'nın Ramazan ayında onun için her gün bin dînâr tasaddukta bulunduğu ifade edilmiştir.

Hârûnürreşîd'in, Bermekîlerin bertaraf edilmesini emrettikten (h. 186 / m. 802) bir süre sonra yine Denânîr'i dinlemek istediği ve tegannî edişine acıyarak onun serbest bırakılmasını emrettiği aktarılmıştır.

³⁰⁹³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fi Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/93-95.

³⁰⁹⁴ Ebû Alî (Ebû'l-Fazl) Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 190/805): Abbâsî veziri. Yılmaz, “Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî”, 43/251.

Hârûnürreşîd'in oğlu Sâlih'in; mûsikîşinas ve şâir olan mevlâsı / kölesi 'Akîd'in, Denânîr'e aşık olduğu ve onunla evlenmek istediği ve onun hakkında pek çok şiir yazarak besteler yaptığı ifade edilse de Denânîr'in bu teklifi kabul etmediği belirtilmiştir.

Tespitler

Denânîr'in İbrahim'e onun şarkısını tegannî ettiği ve aralarında hiçbir fark kalmayınca kadar onu taklit ettiğinin belirtilmesi mûsikî öğretiminde taklit ve meşk yönteminin o dönemde de kullanıldığının göstergesi olan birçok örnekten biridir.³⁰⁹⁵

Hocası Bezl gibi çok sayıda eser öğrenerek aktaran Denânîr'in gınâlarla ilgili yazmış olduğu “كتاب مجرد في الأغاني” “*Kitâbun Mücerredun fi 'l-Eğânî*” isimli eserinde bu gınâların sözlerine yer vermesi kuvvetle muhtemeldir.³⁰⁹⁶

12.17. 'Arîb el-Me'mûniyye (عريب المأمونية)³⁰⁹⁷ (ö. 279 / 893)

'Arîb'in Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî'nin³⁰⁹⁸ kızı olduğu, Bermekîlerin Harûnürreşîd tarafından bertaraf edildikten sonra 'Arîb'in küçükken kaçırılıp satıldığı söylenmiştir. Ca'fer b. Yahyâ'nın 'Arîb'in kendi kızı olmadığını ifade ettiği de aktarılmıştır. 'Arîb'in annesinin ise Fâtıma adında bir yetim olduğu, Ca'fer b. Yahyâ'nın onunla evlenmesi sebebiyle babası Yahyâ tarafından eleştirilmesi sebebiyle Ca'fer'in

³⁰⁹⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fi Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/93.

³⁰⁹⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fi Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/93.

³⁰⁹⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fi Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/95-112.

³⁰⁹⁸ Ebü'l-Fazl Ca'fer b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 187/803): Abbâsîler'in önde gelen devlet adamlarından. Yıldız, “Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî”, 7/4.

Fâtıma'yı Bâbu'l-Enbar³⁰⁹⁹ civarında bir eve yerleştirip onunla ilgilenmesi için bir kişi görevlendirdiği, kendisinin de sık sık onu ziyarete gittiği anlatılmıştır. 'Arîb'in bu dönemde h. 181 senesinde dünyaya geldiği söylenmiştir. 'Arîb'in annesi Fâtıma'nın vefat etmesinin ardından Ca'fer'in 'Arîb'i Hristiyan bir kadına süt annelik için verdiği, bu süreçte Bermekîlerin bertaraf edilmesinin ardından Hristiyan kadının 'Arîb'i Sinbis ailesinden bir köle tüccarına sattığı, oradan da 'Arîb'in, Abdullah b. 'Îsâ el-Merâkibî'ye satıldığı anlatılmıştır.

Abdullah b. 'Îsâ el-Merâkibî'nin 'Arîb'i satın aldıktan sonra onu Basra'ya götürdüğü, onu yetiştirip ona hat, nahiv, şiir ve gınâ öğrettiği ve 'Arîb'in bunların hepsinde becerikli hale gelerek şiir söyleyebilecek hale geldiği ifade edilmiştir. Abdullah b. 'Îsâ el-Merâkibî'nin zaman zaman evinde misafir ettiği Horâsân komutanlarından Hâtim b. 'Adî isimli bir arkadaşı olduğu, Hâtim'in bu ziyaretleri sırasında 'Arîb'i görerek onunla mektuplaşmaya başladığı ve bir zaman sonra 'Arîb'in, efendisinin yanından kaçarak Hâtim'in yanına gittiği anlatılmıştır. el-Merâkibî'nin bu durum sebebiyle yaşadığı üzüntüyü ifade ettiği ve arkadaşı Hâtim'i kınadığı şiirler söylediği aktarılmıştır. 'Arîb'in bir zaman sonra sıkılarak Hâtim'in yanından da kaçtığı ve Bağdat'ta gizli saklı bir şekilde tegannî etmeye başladığı ancak bir süre sonra el-Merâkibî'nin yeğeni tarafından fark edilince efendisine durumun bildirildiği ve el-Merâkibî'nin 'Arîb'i yakalayarak onu önce kırbaçlattığı ancak sonrasında acıyarak pişman olduğu ifade edilmiştir.

Muhammed el-Emîn'in halife olmadan önce 'Arîb'i istediği ancak babası Hârûnürreşîd'in izin vermemesi sebebiyle bu satın alımın gerçekleşmediği, el-Emîn'in halife olduktan sonraki dönemde bir sebep dolayısıyla el-Merâkibî'yi hapsedtiği, onun

³⁰⁹⁹ Bâbu'l-Enbâr: Bağdat'ta bulunan kapılardan birisidir. Enbâr: Irak'ta Fırat'ın sol sahilinde harabeleri bulunan tarihî bir şehirdir. ed-Dûrî, "Enbâr", 11/171.

kölelerine ve mallarına el koyduğu ancak el-Emin öldürüldükten sonra ‘Arîb’in tekrar el-Merâkibî’nin yanına kaçtığı söylenmiştir. Yine ‘Arîb’in Hâtim b. ‘Adî’ye, Muhammed el-Emîn’in öldürülmesinin ardından Huld Sarayı’ndan ip sarkıtarak kaçtığı da ifade edilmiştir.

Bir rivâyete göre de el-Emîn’e ‘Arîb’in haberi ulaştığında halîfenin, ‘Arîb’i ve efendisini çağırıldığı ve huzurunda -İbrâhîm b. el-Mehdî de yanındayken- ‘Arîb’e tegannî ettirdiği ve İbrâhîm b. el-Mehdî’nin zamanla tecrübe kazanınca daha da iyi olacağını söylemesinin ardından el-Emîn’in veziri el-Fazl b. er-Rebî’ye onu satın almasını emrettiği ve el-Fazl’ın yüz bin dirhem karşılığında ‘Arîb’i el-Merâkibî’den halîfe için satın alması noktasında anlaştığı ifade edilmiştir. Bu anlaşmanın ardından el-Emîn’in işlerinin bozulduğu ve ücreti ödeyemeden öldürüldüğü için el-Merâkibî’nin el-Emîn’in annesi Zübeyde bint Ca’fer’in³¹⁰⁰ evini basarak yanında bulunan ‘Arîb’i aldığı ancak ‘Arîb’in bir süre sonra “Haşin” (الخشن) olarak bilinen Horâsân komutanlarından Muhammed b. Hâmid el-Hakânî’ye kaçtığı ifade edilmiştir. el-Merâkibî’nin bu durumu el-Me’mûn’a şikayet etmesinin ardından el-Me’mûn’un, kadı Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî vasıtasıyla ‘Arîb’in sıradan bir câriye gibi yani mûsikîşinaslığı göz ardı edilerek satışa çıkarılmasını sağladığı ve kendisinin elli bin dirheme (bir diğer rivâyete göre beş bin dirheme) ‘Arîb’i satın aldığı ifade edilmiştir. ‘Arîb’i istemeden satmak zorunda kalan el-Merâkibî’nin bu satış sebebiyle çok üzüldüğü ve aklını kaybederek kırk gün sonra vefat ettiği ifade edilmiştir.

‘Arîb’i el-Me’mûn’a İshâk el-Mevsîlî’nin tanıttığı ve el-Me’mûn’un ‘Arîb’i yüz bin dirheme satın aldığı, aracı olması sebebiyle İshâk’a da yüz bin dirhem verilmesini emrettiği de ifade edilmiştir.

³¹⁰⁰ Uyar, “Zübeyde bint Ca’fer”, 44/517.

el-Me'mûn'un 'Arîb'e son derece düşkün olduğu, ona büyük bir muhabbet beslediği, öyle ki bir gün 'Arîb'in ayağını öptüğü ifade edilmiştir. el-Me'mûn'un ölümünün ardından onun mîrası içerisinde satılan 'Arîb'in el-Mu'tasım tarafından yüz din dirheme satın alındığı ve azad edildiği ifade edilmiştir.

'Arîb'in el-Me'mûn'un yakınında bulunduğu bir dönemde el-Me'mûn'un da yakın çevresinde bulunan Muhammed b. Hâmid adında bir kişiye aşık olduğu, zaman zaman gizlice onunla bir araya geldiği ve bir zaman sonra ondan hamile kalarak bir kız çocuk dünyaya getirdiği, el-Me'mûn'un ise bu durumdan haberdar olunca Muhammed'i 'Arîb'le evlendirdiği anlatılmıştır.

'Arîb'in el-Me'mûn'un ardından gelen halîfeler tarafından da saygı görmeye ve sevmeye devam ettiği ancak el-Mu'tasım'ın kendi halifeliği döneminde el-Vâsık'ı veliaht ilan etmesi üzerine 'Arîb'in el-Me'mûn'un oğlu olan 'Abbâs'a yazmış olduğu bir mektupta el-Mu'tasım ve el-Vâsık'ın öldürülmesine yönelik ifadeler kullanması ve bu mektubun ele geçirilmesi sonrasında 'Arîb'in uzaklaştırıldığı ifade edilmiştir. Onların bu durum karşısında dahi 'Arîb'i öldürmeyip sadece uzaklaştırmaları, Nüveyrî tarafından 'Arîb'in onların gözünde ne derece yüksek bir statüde bulunduğu bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.

'Arîb'in yaptığı bestelerle el-Vâsık'la rekabet ettiği, onun bestelediği şiirleri 'Arîb'in de bestelediği ve 'Arîb'in bestelerinin daha iyi olduğu ifade edilmiştir.

'Arîb'in hizmetkâr Sâlih b. el-Münzirî'ye aşık olduğu ve onunla gizlice evlendiği, onun hakkında şiirler yazdığı da ifade edilmiştir. Yine 'Arîb'in bir zaman vezîr İbrâhîm

b. el-Müdebbir'i³¹⁰¹ sevdiği, İbrâhîm'in de ona karşılık verdiği ve karşılıklı şiirler nükteler yazdıkları ifade edilmiştir.

'Arîb'in iyi bir mûsikîşinas, şair ve hatib olduğu, güzel sesli usta bir icrâcî, sağlam bir bestekâr, nağmelere, telli çalgılara -özellikle de ud'a- ve şiir rivâyetine vakıf bir kişi olduğu; Cemîle, 'Azzetü'l-Meylâ', Sellâmetü'z-Zerkâ' ve onlar gibi Hicazlı önde gelen az sayıdaki kadın musikişinastan sonra akranlarından hiçbirinin 'Arîb'e denk görülmediği ifade edilmiştir.

'Arîb'in Tuhfe ve Bid'a isimlerinde öne çıkan iki mûsikîşinas cariyesinin olduğu, Bid'a'nın hüznü nağmelerde, Tuhfe'nin ise nefesli çalgısıyla yaptığı icrâlarıyla öne çıktığı belirtilmiştir.

'Arîb'in halîfelerin câriyeleri ve halîfe saraylarında yetişen câriyeler gibi iyi imkanlara sahip olmadığı, onun Hicaz bölgesindeki Arap yaşamında bir köle olarak hayata tutunduğu ve türlü zorlukların üstesinden gelerek bir konuma geldiği ifade edilmiştir. İshâk el-Mevsîlî'nin kadınlar arasında 'Arîb'den daha iyi bir icrâcî, bestekâr, hatip, daha iyi satranç – tavla oynayan ve daha güzel yüzlü birini görmediğini söylediği aktarılmıştır.

Bestelerindeki ustalığı İshâk el-Mevsîlî tarafından bizzat onaylanan 'Arîb'in çalgı icrâcılığının da bestelerinde kendini fark ettirdiği ifade edilmiştir. Alî b. Yahyâ el-Müneccim'in³¹⁰² tespitine göre 'Arîb'in bin kadar bestesi olduğu ancak beste sayısının bundan fazla olduğunun söylendiği de ifade edilmiştir.

³¹⁰¹ İbrâhîm b. el-Müdebbir (ö. 279/892): Halife Mu'temid'in veziri. Furat, "el-Kâmil'in İstanbul Kütüphanelerindeki Yazma Nüshaları", 9.

³¹⁰² Ali b. Yahyâ b. Ebî Mansûr el-Müneccim: Künyesi Ebü'l-Hasan'dır. Şair ve fazîlet sahibi, nüktedan bir kimse olan Ali b. Yahyâ halîfe Mütevekkil'in nedîmi (sohbet arkadaşı) olmuş ve onun nezdinde iyi bir konuma gelmiştir. Sonraki halîfeler döneminde de bu durum devam etmiş ve en son Mu'temid dönemi

‘Arîb’in halîfelerden Emîn, Me’mûn’un, Mu‘tasım ve Vasık ile Kadî’l-kudât Yahya b. Eksem’in³¹⁰³ huzurunda tegannî ettiği belirtilmiştir.

‘Arîb’in 96 yaşında vefat ettiği ifade edilmiştir.

Tespitler

Bir Kādî’l-kudât olan Yahyâ b. Eksem’in, Me’mûn’un evinde ‘Arîb’i dinlemesi, üstelik Hammâd b. İshâk el-Mevsılî’nin ‘Arîb’in ne derece iyi olduğu hakkındaki sorusuna yanıt vermesi fakihler arasında mûsikîye karşı alınan tavır noktasında iki karşıt grubun olduğunu gösteren örneklerden biridir.³¹⁰⁴

Halîfe Me’mûn’un İshâk el-Mevsılî’den, -‘Arîb’e ait olan- bir bestenin bestekârını tespit etmesini istemesi üzerine İshâk’ın besteyi birkaç kez dinleyerek bestenin tarzını kadîm gınâ olarak tespit etmesi ve bestekârının ise çalgı icrâcısı kadın bir mûsikîşinas olduğunu ifade etmesi dikkat çekicidir. İshâk tespitini nasıl yaptığı sorusuna; bestenin yumuşaklığı / narinliği sebebiyle bir kadına ait olduğunu, bestedeki seyir bölümlerinin / karar yerlerinin (مقاطع) kalitesini gördüğünde onun sahibi olan kadının bestenin kesim yerlerini, cüzlerini / kısımlarını / parçalarını (وأجزاء مقاطعه) muhafaza eden bir sazende olduğunu anladığını ifade etmiştir.³¹⁰⁵ Bu örnek İshâk el-Mevsılî’nin mûsikî sanatına vukûfiyetini göstermesinin yanında o dönem için iyi bir beste yapabilmenin gereklerinden birinin bir çalgı çalabilmek olduğu anlaşılmaktadır. Çalgılar, günümüzde olduğu gibi o

dahil pek çok halifeden iltifat görmüştür. Ali b. Yahyâ h. 275 senesinde 74 yaşında iken vefat etmiştir. İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târîhi Dımaşk*, 18/187.

³¹⁰³ Ebû Muhammed Yahyâ b. Eksem b. Muhammed (ö. 242/857): Müctehid âlim, kādîlkudât. Özen, “Yahyâ b. Eksem”, 43/249.

³¹⁰⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/95-96.

³¹⁰⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/96.

dönemlerde de, icrâcıları için birer hoca vazifesi görmüştür diyebiliriz. Bir üstadın her an dizinin dibinde bulunmak mümkün olmayabilir ancak bir çalgı size her an olması gereken doğru sesin nasıl verilmesini gerektiğini öğretebilir.

Me'mûn'un bir câriye için elli bin dirhemden daha fazla ücret vermeyeceğine dair yemin etmiş olması, genelde köle ticâretinin özelde ise mûsikîşinas câriyelerin (kaynelerin) satışında zaman zaman ipin ucunun kaçtığını gösteren örneklerden biridir. Me'mûn böyle bir sınırlama belirlese de 'Arîb için ödenilen ücretin üzerine onun efendisine pek çok kıymetli hediye vermiştir.³¹⁰⁶

İshâk el-Mevsîlî'nin 'Arîb'i el-Me'mûn'a tanıttığı ve el-Me'mûn'un da 'Arîb'i çok beğenerek satın aldıktan sonra aracılık yapması sebebiyle İshâk'a -'Arîb'in satın alınma ücreti kadar (yüz bin dirhem)- hediye verdiği ifade edilmiştir.³¹⁰⁷ Mûsikî sanatında otorite olarak kabul edilen mûsikîşinasların tegannî ederek, besteler yaparak ve öğrenciler yetiştirerek maddî kazanç sağlamaları yanında yetenekli mûsikîşinasları keşfedip bunların satın alınmasına aracılık ederek de büyük iltifatlara mazhar oldukları anlaşılmaktadır.

el-Me'mûn'un 'Arîb'in satın alması sebebiyle efendisine ödenen yüz bin dirhem ve bu satışa aracılık eden İshâk'a ödenen yüz bin dirhemlik komisyon ücretinin kayıtlara mücevher satın alımı ve komisyoncu ücreti şeklinde işlenmesi, bu satın alımın benzeri birçok satışın da farklı şekillerde kayıt defterlerine işlenip işlenmediğini akıllara getirmektedir.³¹⁰⁸

Nüveyrî, Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'ye ait olduğunu belirttiği “*Tuhefu'l-Vesâid fî Ahbâri'l-Velâ'id*” “تحف الوسائد فى أخبار الولائد” (Câriyelerin Haberleri Hakkında Baş Ucu

³¹⁰⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/101.

³¹⁰⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/101.

³¹⁰⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/101-102.

Kitabı) isimli kitapta ‘Arîb’le ilgili pek çok haberin ayrıntılı bir şekilde anlatıldığını ifade etmiştir.³¹⁰⁹ el-İsfahânî’nin farklı konularda yaklaşık otuz civarında eser telif ettiği ancak bunlardan dördünün (*el-Eğânî*, *Meḳātîlû’t-Ṭâlibiyyîn*, *el-İmâ’ü’ş-şevâ’ir*, *Kitâbü Edebi’l-ğurebâ’*) günümüze ulaştığı bilinmektedir.³¹¹⁰ el-İsfahânî’nin günümüze ulaşmayan eserlerinden birinin de “*Tuhefu’l-Vesâid fî Ahbâri’l-Velâ’id*” isimli eseri olduğu anlaşılmaktadır.

Mûsikîşinasların halîfe meclislerinde başka mûsikîşinaslar tarafından tegannî edilen eserleri, halîfelerin nedîmleri (sohbet arkadaşları) vasıtasıyla öğrenebildikleri anlaşılmaktadır. ‘Arîb’in, Me’mûn, Mu’tasım ve Mütevekkil gibi halîfelerin yakın çevresinde bulunan Ali b. Yahyâ el-Müneccim’den okunan ve sevilen eserler hakkında bilgi aldığı ifade edilmiştir.³¹¹¹

Mûsikîşinaslarla ilgili haber ve hikâyelerin / anekdotların bulunduğu kaynaklardan birinin Abdullah b. el-Mu‘tez’in³¹¹² *Dîvân*’ı olduğu ifade edilmiştir.³¹¹³ Nüveyrî bu kaynağın ismini verse de bu bölümü de Ebü’l-Ferec el-İsfahânî’nin *el-Eğânî* isimli eserinden aldığı kısımlarla kaleme almıştır.

³¹⁰⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 5/102.

³¹¹⁰ Kılıç, “Ebü’l-Ferec el-İsfahânî”, 10/317-318.

³¹¹¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 5/111.

³¹¹² Ebü’l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed el-Mu‘tezz-Billâh b. Ca‘fer el-Mütevekkil-Alellah el-Abbâsî (ö. 296/908): Abbâsî halifesi, edip, münekkit ve şair. Durmuş, “İbnü’l-Mu‘tez”, 21/143.

³¹¹³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, 2002, 5/112.

12.18. Mahbûbe (محبوبة)³¹¹⁴ (ö. 247 / 861'den sonra)

Basra müvelledelerinden biri olduğu ifade edilen Mahbûbe'nin üst düzey bir şair olduğu, kıvrak zekâlı, güzel, zarif, terbiyeli bir kimse olduğu, mükemmel olmasa da tegannî edip ud çaldığı, şairlikteki yeteneği noktasında zamanının en iyi şairesi kabul edilen Yemenli Fazl el-Şâire³¹¹⁵ ile kıyaslanacak düzeyde olduğu ifade edilmiştir.

Mahbûbe'nin Abdullah b. Tâhir'e³¹¹⁶ ait olduğu ve Abdullah'ın onun da içlerinde olduğu dört yüz câriyeyi el-Mütevekkil'e hediye ettiği, Mahbûbe'nin el-Mütevekkil'in gözdesi haline geldiği ve el-Mütevekkil'in istediği zaman başını uzatıp bakabilmek için Mahbûbe'yi eğlence meclislerinde sırtı dönük şekilde oturduğu perdenin arkasına oturttuğu aktarılmıştır. el-Mütevekkil'in öldürülüşüne Mahbûbe'nin bizzat şahit olduğu ve çok üzüldüğü, onun hakkında çok sayıda mersiye yazdığı ifade edilmiştir. el-Mütevekkil'in öldürülmesinden sonra (Abbâsî devletinin hizmetinde bulunmuş Türk komutanlardan) Vasîf'in³¹¹⁷ Mahbûbe'den tegannî etmesini istediği, Mahbûbe'nin de el-Mütevekkil için yazdığı bir mersiye tegannî etmesi üzerine Vasîf'in sinirlenerek onu öldürmek istediği ancak (yine bir Türk kumandan olan) Boğâ'nın onu affetmesini istediği, Vasîf'in de Mahbûbe'yi Boğâ'ya hibe ettiği, Boğâ'nın ise Mahbûbe'yi azat ettiği ve Mahbûbe'nin Bağdat'taki Samarra şehrine gittiği, kalan ömründe adı sanının unutulduğu, kimsenin ona ilgi göstermediği ifade edilmiştir.

³¹¹⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/112-114.

³¹¹⁵ Fazl el-Şâire: Mütevekkil'in cariyesidir, şairdir, Yemen müvelledlerinden biridir, kendi zamanında kadınlar arasında en fasih konuşan ve en iyi şairdir. el-Kütübî, *Fevâtü 'l-Vefeyât*, 3/185.

³¹¹⁶ Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. Tâhir b. el-Hüseyn (ö. 230/844): Abbâsîler devrinin önemli devlet adamı ve kumandanlarından. Yıldız, "Abdullah b. Tâhir", 1/137.

³¹¹⁷ Vasîf et-Türkî: Mu'tasım, Vasık, Mütevekkil dönemlerinde Abbasi Devleti hizmetinde bulunan Türk komutan. Kılıç, *Kuruluşundan Sâmerrâ Dönemi Sonuna Kadar Abbasi Devletinde Türk Komutanlar*, 42.

Tespitler

Halîfelerin zaman zaman şairlerden bir mesele ile ilgili şiir yazmalarını istedikleri ve bu şiirleri de mûsikîşinâslara göndererek bestelettikleri görülmektedir. Halîfe el-Mütevekkil'in sevdiği bir câriye ile ilgili olarak, usta bir şaire olan Mahbûbe'ye şiir yazdırması ve sonrasında bu şiiri 'Arîb'e besteletmesi bunun bir örneğidir.³¹¹⁸ el-Mütevekkil'in Mahbûbe'nin yazdığı şiiri doğrudan ona besteletmeyip 'Arîb'e yönlendirmesi, Mahbûbe'nin ifade edildiği üzere üst düzey bir mûsikîşinas olmadığının bir göstergesidir.³¹¹⁹

12.19. 'Ubeyde et-Tanbûriyye (عبدة الطنبورية)³¹²⁰

'Ubeyde'nin sanatta / mûsikîde ve edebiyatta önde gelen kimselerden olduğu, İshâk el-Mevsîlî'nin bu durumu tasdik ettiği ve Ebû Haşîşe'nin³¹²¹ de onu methettiği ifade edilmiştir.

Güzel bir yüze ve güzel bir sese sahip olduğu söylenen 'Ubeyde'nin en iyi kadın tanbûrî olduğu, İshâk'ın "Tanburda 'Ubeyde'nin geçilmesi imkansızdır." dediği ve onun çok iyi bestelerinin olduğu belirtilmiştir.

³¹¹⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/113.

³¹¹⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/112.

³¹²⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/114-116.

³¹²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Ebû Haşîşe (أبو حشيشة) Hakkında Bahsedilenler" başlığı. en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/35.

Tespitler

Varlıklı kimselerin dost meclisleri kurarak buraya mûsikîşinasları da davet ederek bir ortam oluşturdıkları görülmektedir. ‘Ali b. el-Heysem el-Yezîdî’nin birkaç misafirini davet ettiği meclise mûsikînas ‘Ubeyde’yi de davet etmesi bunun bir örneğidir.³¹²²

‘Ubeyde’nin kendisini dinleyenler arasında İshâk el-Mevsîlî’nin olduğunu öğreninceye kadar çok güzel tegannî etmesi ancak İshâk gibi otorite bir mûsikîşinasın kendisini dinlediğini öğrenince heyecanlanarak güzel icrâda bulunamaması mûsikî icrâsındaki güzelliğin dış etkenlere de bağlı olduğunun bir göstergesidir.³¹²³

Bir mûsikî meclisinde bulunan mûsikîşinaslar arasında icrâ etme sıralaması onların ustalığı ile orantılıdır. Buna göre en üst düzey mûsikîşinas / icrâcı en başta, en zayıf olan ise en son icrâsını gerçekleştirmektedir. Tanbûrî el-Mesdûd’un, ‘Ubeyde’nin kendisinden üstün olduğunu ifade ederek icrâ sırasını ona vermesi bunun bir göstergesidir.³¹²⁴

Nüveyrî eserinde gınâ ile meşhûr olanlar ve kaynaklarla ilgili anlattıklarını Ebû’l-Ferec el-İsfahânî’nin *el-Eğânî*’sinden aldığını, kendi anlattıklarının *el-Eğânî*’dekilerin bir özeti olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca *el-Eğânî*’de ismi geçen tüm mûsikîşinasları almadığını sadece meşhûr olanlarını aldığını ifade etmiştir.³¹²⁵

³¹²² en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/115.

³¹²³ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/115-116.

³¹²⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/116.

³¹²⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü ’l-Ereb fî Fünûni ’l-Edeb*, 2002, 5/116.

13. Mugannîlerin İhtiyaç Duydukları ve Bilmeleri Gereken Şeyler ile Gınâ ve Kadın Mûsikîşinaslar Hakkında Söylenen Şiirler³¹²⁶

Mâlik b. Ebi's-Semh'in rivâyetine göre iyi bir mugannînin (mûsikîşinasın), elhâna (nağmelere) doymuş olması, nefisleri doldurması, ölçüleri dengeli bir şekilde vermesi, kelimelerin tesirini artırması, güzel olanı bilmesi, i'râba uyması, uzun nağmelerin hakkını vermesi, kısa nağmelerinin bölümlemesini iyi yapması, 'îkâ / usul çeşitlerini hatasız uygulaması, vurgu yerlerini öne çıkarması ve nakaratlara eksiksiz uyması gerekmektedir.

İbrâhîm el-Mevsılî'ye göre gınâ; 1. Eğlendirip coşturan ve hafifleten; 2. Hüzünlendirip hassaslaştıran; 3. Hikmetli ifadeler içeren ve ustaca ortaya konulmuş olan, şeklinde üç çeşittir.

Nüveyrî metnin devamında gınâ ve kaynakların nitelikleri hakkında farklı şairler tarafından söylenilen şiirlerden örnekler getirmiştir. Bu doğrultuda Nüveyrî; Ebû Temmâm'ın³¹²⁷ sözlerinin Farsça olması sebebiyle anlayamasa da etkilendiği bir gınânın tesîrini ifade ettiği şiirini; Ebü'l-Feth Mahmûd Küşâcî'm'in,³¹²⁸ tegannîsini dinlemeyi sevdiği mûsikîşinasın sesindeki çalışmaktan dolayı ortaya çıkan yorgunluğu anlattığı şiirini, ûdî bir kaynenin mızrap vuruşundaki tesiri anlattığı şiirini, bir mûsikî meclisinde yer alan kaynakların süslenmiş bir halde raks ve tegannî edişlerini anlattığı şiirini ve titrek elli çirkin sesli bir kayneyi anlattığı şiirini; en-Nâcim'in³¹²⁹ terennümün uykunun ilk

³¹²⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/117-122.

³¹²⁷ Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî (ö. 231/846): el-Ĥamâse adlı eseriyle tanınan Arap şairi. Elmalî, "Ebû Temmâm", 10/241.

³¹²⁸ Ebü'l-Feth (Ebû Nasr) Mahmûd b. el-Hüseyn b. es-Sindî b. Şâhek (ö. 360/971 [?]): Şair ve edip. Benli, "Küşâcî", 26/579.

³¹²⁹ Ebû 'Osmân Sa'd b. el-Hüseyn b. Şeddâd es-Sem'î (ö. 314/926): en-Nâcim lakabıyla bilinir, meşhur şair ve ediblerdendir. Hicivleriyle tanınan şâir İbnu'r-Rûmî'nin (ö.283/896) yakın dostlarından olup onun şiirlerini nakletmiştir. Zirikî, *el-A'lâm*, 3/84.

anından daha güzel olduğunu ifade ettiği şiirini ve ‘Âtib³¹³⁰ isimli kaynenin mizheriyle tegannî edişinin güzelliğini anlattığı şiirini; Muhammed b. Beşîr’in³¹³¹ mûsikîli bir eğlence meclisinden bahsettiği şiirini; es-Se‘âlebî’nin³¹³² bir kaynenin güzelliği ve güzel tegannî edişinin etkisini anlattığı iki şiirini; ‘Ukkâşe’nin³¹³³ bir kaynenin güzelliğini ve icrâsı sırasındaki halini tasvir ettiği şiirini; İbnü’r-Rûmî’nin³¹³⁴ kaynakların çaldıkları çalgılara bir annenin yavrusuna sarılması gibi sarıldıklarını anlattığı şiirini ve bir kaynenin icrâsındaki güzelliği betimlediği şiirini; Ebû ‘Ubâde el-Buhtûrî’nin³¹³⁵ nağmelerin tesiri ile şaraptan önce sarhoş olduğunu ifade ettiği şiirini; Alî b. ‘Abdurrahman b. Yûnus el-Müneccim’in³¹³⁶ kadın bir ûdînin sesi ile udunun sesinin kaynaşmasını tasvir ettiği bir şiirini; Ebû ‘Avn el-Kâtib’in bir kaynenin tegannîsi ile raks edilip kaselerin çalındığını ifade ettiği şiiri; Ebû Hilâl el-‘Askerî’nin³¹³⁷ tellerden çıkan

³¹³⁰ ‘Âtib’in, Ebû Yahyâ b. Tarhân’ın kaynesi olduğu ifade edilmektedir. es-Se‘âlibî, *Lübâbü’l-Âdâb*, 194.

³¹³¹ Muhammed b. Beşîr el-Hâricî: Emevî dönemi şâiri olup Medîne’de yaşamıştır. Khallaf Mahmoud Abdelsamie Senada, *Muhammed b. Beşîr el-Hâricî’nin Şiirinin Üslup* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 36.

³¹³² Ebû Mansûr Abdûlmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Se‘âlibî (ö. 429/1038): Arap dili ve edebiyatı âlimi, şair. Topuzoğlu, “Se‘âlibî, Ebû Mansûr”, 36/236.

³¹³³ Ukkâşe b. Abdüssamed el-‘Ammî: Basra ehliendendir, Abbâsi devrinin az şiir söyleyen şairlerindendir. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 1994, 3/179; Toprak, “Klasik Arapça’da Kullanılan Bellibaşlı Dua, Beddua ve Temenniler”, 128.

³¹³⁴ Ebû’l-Hasen Alî b. el-Abbâs b. Cüreyc el-Bağdâdî (ö. 283/896): Hicivleriyle tanınan Arap şairi. Toksarı, “İbnü’r-Rûmî”, 21/349.

³¹³⁵ Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî (ö. 284/897): el-Ĥamâse adlı eseriyle tanınan Arap şairi. Tüccar, “Buhtûrî”, 6/381.

³¹³⁶ Ebû’l-Hasen Alî b. Abdîrrahmân b. Ahmed b. Yûnus es-Sadeî (ö. 399/1009): Astronomi âlimi ve matematikçi. Dizer, “İbn Yûnus, Ebû’l-Hasan”, 20/450.

³¹³⁷ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî (ö. 400/1009’dan sonra): Arap dili ve edebiyatı âlimi. Arslan, “Askerî, Ebû Hilâl”, 3/489.

nağmelerin hem hüznü hem de sevinci harekete geçirdiğini ifade ettiği şiirini; Hârûn b. Alî el-Müneccim'in³¹³⁸ kaynakların meclislerindeki kişileri tegannîleri ve güzellikleri ile etkileri altına aldıklarını anlattığı şiirini aktarmıştır.

Tespitler

İbrâhîm el-Mevsîlî'nin gınâyı üçe ayırması ve bu üç sınıf arasından birini “*hikmetli ve ustaca ortaya konulmuş gınâ*” olarak ifade etmesinden o dönemde, günümüzde ilâhî olarak isimlendirdiğimiz dînî mûsikî formuna has ayrı bir isim verilmediği sonucu çıkarılabilir. İbrâhîm el-Mevsîlî bu türü de gınânın bir çeşiti olarak ifade etmiştir. Ayrıca İbn Süreyc'in bu üç çeşit gınâyı da icrâ ettiği ifade edilmiştir.³¹³⁹

Kaynakların icrâ ettikleri enstrümler içerisinde ud ve mizher'in yanında kirân / zikrân olarak ifade edilen bir çalgının da olduğundan bahsedilmiştir.³¹⁴⁰

Nüveyrî'nin bu bölümde³¹⁴¹ aktardığı şiirler için faydalandığını tespit ettiğimiz kaynaklar şunlardır; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh el-Askerî'nin *Dîvânü 'l-Me'ânî*'si, el-Müberred'in *el-Kâmil fî 'l-Edeb*'i, İbn Hamdûn'un *et-Tezkiretü 'l-Hamdûniyye*'si, es-Sûlî'nin, *Ahîbâru Ebî Temmâm*'ı, es-Seâlibî'nin *Dîvânu 's-Se'âlibî*'si ve *Lübâbü 'l-Âdâb*'ı,

³¹³⁸ Meşhûr edebiyat tarihçisi, kelâm âlimi ve mûsiki nazariyatçısı olan Ebû Ahmed Yahyâ b. Alî b. Yahyâ b. Ebî Mansûr'un (ö. 300/912) kardeşidir. Turabî, “İbnü'l-Müneccim”, 21/155. O, Hârûn b. Alî b. Yahyâ b. Ebî Mansûr el-Müneccim'dir. Künyesi Ebû 'Abdullah olup kendisi bir astrolog, şâir, takvası ve faziletiyle bilinen bir kimseydi. O, Hicrî 289 (m. 902) senesinde vefat etmiştir. en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2004, 5/118 (2. dipnot).

³¹³⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/117.

³¹⁴⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/119.

³¹⁴¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb*, 2002, 5/117-122.

el-Husrî'nin *Zehrü'l-Âdâb* ve *Şemerü'l-Elbâb*'ı, el-Âmidî'nin *Kitâbü'l-Muvâzene Beyne't-Ṭâ'ıyyeyn*'i ve Küşâcim'in *Dîvânü Küşâcim*'i.

14. Çalgıların (آلات الطرب) Nitelikleri Hakkında Söylenilenler³¹⁴²

Nüveyrî bu bölümde; Küşâcim'in ud ve ud'un dört unsurdan meydana geldiğine dair şiirini, udun ve udu çalan kaynenin sesinin güzelliğini ifade ettiği şiirini, ud çalan başka bir kaynenin güzelliğini ifade ettiği bir şiirini ve yine ud çalan bir kaynenin icrâsı sırasındaki el hareketlerini tasvirlerle anlattığı bir şiirini; isimlerini vermediği dört şairin yanında en-Nâcim, el-Hamdûnî'nin³¹⁴³ ud'un ve sesinin güzelliği hakkındaki şiirlerini aktarmıştır. Bu şiirlerdeki tasvirlerde ud, bir ayağa bağlanmış bir uyluğa benzetilmiş, kayneler tarafından kucağa alınan bir çocuğa benzetilmiş ve zaman zaman karnının gıdıklanarak neşelendirip hüznölendiren nağmelerin ortaya çıkarıldığı ifade edilmiştir.

Nüveyrî, ud hakkındaki söylenen şiirleri aktardıktan sonra diğer çalgılar hakkında yazılan şiirlere de yer vermiştir. Bu doğrultuda Nüveyrî; ismini vermediği bir şairin tanburun yapısı hakkındaki bir şiirine; Seyfû'd-dîn el-Müşid'in³¹⁴⁴ def (târ) çalan bir

³¹⁴² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/122-126.

³¹⁴³ İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Hamdûnî: Dedesi Hamdeveyh zındıklıkla itham edildiği için Hârûnürreşîd tarafından cezalandırılmış ve hapsedtirilmiştir. Ancak ilerleyen süreçte Hamdeveyh'in oğulları ve torunları halîfelerin hizmetinde bulunmuşlardır. İbrâhîm Ebû İsmâ'îl el-Mu'tasım'a, sonrasında el-Vâsık'a ve onun ardından da el-Mütevekkil'e hizmet etmiştir. İsmâ'îl de babası ve kardeşi Ahmed gibi halîfelere hizmet etmiş/nedimlik yapmıştır. Onun sahip olduğu hasletler onu bu hizmete itmiştir. O ince ruhlu, şâir, kıssa ve hikâyeleri olan, güldürücü nükteleri olan ve hicvedici şiirlere yönelmiş bir kimsedir. Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, 4/435.

³¹⁴⁴ 'Alî b. Ömer b. Kazel el-Türkmânî el-Yârûkî el-Mısırî, Seyfû'd-Dîn el-Müşid (ö. h.656/m.1258): Şairdir, Türkmen idarecilerdendir. Mısır'da dünyaya gelmiş, Şam'da yaşamış ve burada vefat etmiştir. Şiirlerden oluşan bir Dîvân'ı vardır. Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/314-315.

kadın hakkındaki şiirine ve yine onun Şebbâbe³¹⁴⁵ isimli nefesli çalgı hakkındaki şiirine yer vermiştir.

Tespitler

Nüveyrî'nin bu bölümde³¹⁴⁶ aktardığı şiirler için özellikle Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh el-Askerî'nin *Dîvânü'l-Me'ânî*'sinden faydalandığı anlaşılmaktadır. Yine bu kısımda faydalandığını tespit ettiğimiz kaynaklar arasında Ebü'l-Hasen Alî b. Bessâm eş-Şenterînî'nin *ez-Zaḥîre fî Meḥâsini Ehli'l-Cezîre*'si; es-Safedî'nin *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*'ı; Ebû Ubeyd Abdullâh b. Abdilazîz el-Bekrî'nin *Kitâbu'l-Âli fî Şerhi Emâli'l-Kālî*'si; el-Husrî'nin *Zehrü'l-Âdâb ve Şemerü'l-Elbâb*'ı ve *Cem'u'l-Cevâhir fî'l-Mûlah ve'n-Nevâdir*'i; Küşâcîm'in *Dîvânu Küşâcîm*'i zikredilebilir.

15. Nihâyetü'l-Ereb'de İsmi Geçen Çalgılar

Davul / Tabl (طبل), Def (دف), Düffün Murâbba' (دُفُّ مُرَبَّع), Huşbe (خشبة), Kadîb (قضيب), Kasab (قصب), Katkata (قطقطة), Kûbe Davulu (طبل الكوبة), Me'âzif (معازف), Mezâmîr (مزامير), Mi'zef (معزف), Mizmar (مزمارة), Rebab (رباب), Sanc (صنج), Şâhîn (الشاهين), Tağyîr (تغبير), Tanbûr (طنبور), Ud (عود), Yerâ' (براع), Zemmâre (زمارة), Zembr (زمر), Zilli Def (الدف الذي فيه جلاجل).

³¹⁴⁵ Şebbâbe (شَبَّابَة): Kuzey Afrika'da yaşayan Berber topluluğunun, genellikle kamıştan yapılma üfleme âletlerine verdikleri isimdir. Koca, "Ney'in Tarihi Gelişimi ve Dini Musikimizdeki Yeri", 183.

³¹⁴⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/122-126.

SONUÇ

Bu çalışmamız, XIV. yüzyıl Memlûkler dönemi Mısır'ının seçkin âlim ve bürokratlarından Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nüveyrî'nin (ö. 733 / 1333), İslâm medeniyetinin en hacimli ansiklopedik eserlerinden biri olan *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* isimli eserinin her biri birer fen olarak isimlendirilen beş bölümünden; ikinci fennin, üçüncü kısmının, altıncı ve yedinci bablarında yer alan ve müellifin mûsikî (gınâ / semâ') bahsine ayırdığı yaklaşık 335 sayfalık bölümünün bir incelemesini sunmaktadır. Çalışmamızın birinci adımı olarak mezkûr bölüm Arapça aslından günümüz Türkçe'sine tercüme edilmiş; ikinci adımda ise bu tercüme üzerinden Nüveyrî'nin mûsikî olgusunu ele alış biçimini, istifade ettiği kaynakları ve aktardığı bilgilerin muhtevası analiz edilerek başta Türk Din Mûsikîsi olmak üzere İslâm medeniyetinde mûsikî tarihi, kültürü ve bu alandaki dinî-içtimaî tartışmalar üzerine yapılan akademik çalışmalara katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmanın neticesinde elde edilen tespitlerden ilki, Nüveyrî'nin, eserinin mûsikî bahsini telif ederken birincil derecede bir müellif veya mûsikî nazariyatçısı (mûsikîşinas) kimliğiyle değil, titiz bir derlemeci sıfatıyla kaleme aldığıdır. Nüveyrî, mûsikînin meşruiyeti gibi tartışmalı konularda dahi kendi şahsî görüşlerini doğrudan ifade etmekten imtina etmiş, bunun yerine karşıt görüşleri ve bu görüşlerin dayanaklarını muhtelif kaynaklardan aktarmakla yetinmiştir. Eserindeki anlatım üslubu ve alıntı yaptığı kaynaklardaki mûsikîye dair teknik terimleri çoğunlukla kendi metnine dâhil etmemesi, onun mûsikî ilmine nazarî ve pratik anlamda derinlemesine vâkıf bir şahsiyet olmadığını göstermektedir. Ancak dönemin önemli mûsikî meclislerinde (örneğin Sultan Muhammed b. Kalavun'un huzurundaki icrâlar sırasında) bir dinleyici ve gözlemci olarak bulunmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Nüveyrî'nin İmâm Gazzâlî'nin semâ' âdâbına

dair açıklamalarını *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn* isimli eserinden doğrudan almasının da bu tür meclislere âşina olduğunun ve Gazzâlî'nin görüşlerine katıldığının bir göstergesi olarak yorumlanabileceğini düşünmekteyiz.

Terminolojik açıdan, Nüveyrî'nin mûsikînin dinî hükmüyle ilgili tartışmaları aktarırken, Nüveyrî'nin yaşadığı dönemde ve dönemin kaynaklarında yaygın olarak kullanıldığı anlaşılan “gınâ” (şarkı, tegannî), “semâ” (dinleme, mûsikî dinletisi) ve “çalma” (melâhî, mezâmîr vb.) gibi kelimeleri tercih ettiği; “mûsikî” kelimesinin ise daha ziyade Abdullah b. Mu'tez gibi bazı tarihî şahsiyetlerin mûsikî sanatıyla (صناعة الموسيقى) olan ilmî ve nazarî düzeydeki ilişkileri bağlamında, yani mûsikînin bir ilim dalı olarak teorik yönünü vurgulama maksadıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Nüveyrî'nin gınâ ve semâ' arasında kesin bir ayırım yapmadığı, mezhep imamları ve fakihlerin sözlerinden gınânın aleyhine getirilen delilleri aktardığı kısmın sonunda mutasavvıfların semâ' hakkında söyledikleri ve mûsikî aleyhtarları tarafından delil olarak getirilen bir şiiri aktarmasıyla teyit edilmiştir.

Mûsikînin İslâm'daki hükmü meselesi, Nüveyrî tarafından son derece etraflı bir şekilde ele alınmıştır. Müellif, bu konuda temel olarak İbnü'l-Kayserânî'nin (ö. 507 / 1113) *Kitâbu's-Semâ'* adlı eserini ve İmâm Gazzâlî'nin (ö. 505 / 1111) *İhyâü 'Ulûmi'd-Dîn* isimli eserini esas almıştır. Nüveyrî'nin, mûsikînin haram olduğu yönündeki delilleri (Kitap, Sünnet, Sahâbe ve Tâbiîn sözleri ve mezhep imamları ve fukahânın görüşlerinden) aktarırken kullandığı kaynaklar arasında Ebü't-Tayyib es-Taberî'nin *er-Red 'alâ Men Yuḥibbû's-Semâ'* adlı eseri ile İbn Ebû Şeybe'nin *el-Muşannef*'i, Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbü'l-İlel*'i, İbn Ebü'd-Dünyâ'nın *Zemmü'l-Melâhî*'si, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-Evsaf* ve *Mu'cemü'l-Kebîr*'i ile Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ* ve *Şuabü'l-İmân* gibi temel hadis ve fıkıh kaynakları bulunmaktadır. Mûsikînin mubah olduğu yönündeki deliller ve aleyhteki delillerin çürütülmesi bahsinde ise İbnü'l-Kayserânî'nin *Kitâbu's-Semâ'*ı merkezî bir rol oynamış, Nüveyrî bu bölümün büyük ölçüde mezkûr

eserin bir özeti olduğunu, zaman zaman Sa‘lebî ve Gazzâlî’den ilaveler yaptığını bizzat ifade etmiştir. İbnü’l-Kayserânî’nin hadis ilmine vukûfiyeti, delilleri sunuş ve çürütüş tarzı ile kullandığı cerh-ta‘dil usulleri, Nüveyrî’nin metni üzerinde açıkça görülmektedir. Bununla birlikte Nüveyrî’nin eserini yazarken aktardığı bazı bilgileri (örneğin İbnü’l-Kayserânî’nin Müslim’in *Sahîh*’ine yaptığı bir idrâc) asıl kaynaklardan ayrıca teyit etmediği de bir tespit olarak ortaya konulmuştur.

İmâm Gazzâlî’nin semâ‘a dair görüşleri, Nüveyrî tarafından tezin önemli bir bölümünü oluşturacak şekilde aktarılmıştır. Semâ‘ın kısımları, illetleri, semâ‘ı haram kılan ârizî sebepler (icrâcî, çalgı, güfte ve dinleyiciden kaynaklanan sorunlar), semâ‘ın insan ruhu üzerindeki etkileri ve âdâbı gibi konular, Gazzâlî’nin tasnif ve tahlilleriyle sunulmuştur. Gazzâlî’nin, “içki ehli” olarak ifade ettiği grubun ve muhanneslerin şiarı olması sebebiyle haram saydığı mizmarlar, telli çalgılar ve kûbe davuluna karşın, zilli defin mubah olduğu yönündeki görüşü, XI. yüzyılda en azından bazı tekke çevrelerinde bu çalgının kullanıldığına dair bir karine teşkil etmektedir. Gazzâlî’nin içki ehlinin şiarı olması sebebiyle haram saydığını ifade ettiği telli çalgıların (Örn: kanun, ud ve tanburun) günümüzde, dînî mûsikî formları içerisinde yer alan; tekbir, tehlîl, salat, ilâhî, kasîde vs. formların icrâsı sırasında çok güzel bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla hükmün illete bağlı olması ve illetin ortadan kalkması sebebiyle Gazzâlî’nin bu hükmünün değişebileceğini ifade edebiliriz. Gazzâlî’nin kadın sesinin mutlak haram olmadığı, ancak fitne unsuru taşıyıp taşımamasına göre hükmünün değişebileceği yönündeki tespitlerinin günümüz Türk Din Mûsikîsi alanındaki kadının sesinin hükmü tartışmaları bağlamında önem arz ettiğini düşünmekteyiz. Benzer şekilde, İbn Hazm’ın da semâ‘ın mubahlığına dair görüşleri ve delilleri Nüveyrî tarafından *Resâ’ilü İbn Hazm el-Endelüsî* adlı eserinden özetlenerek sunulmuştur.

Nüveyrî’nin mûsikî bahsinde genişçe yer ayırdığı konulardan biri de dinleyici veya icrâcî olarak mûsikî ile ilgisi bulunan tarihî şahsiyetlerdir. Bu bölümde, Ebü’l-Ferec

el-İsfahânî'nin (ö. 356 / 967) *Kitâbü'l-Eğânî* adlı devasa eseri temel kaynak olarak kullanılmıştır. Sahâbe ve tâbiünden (en-Nu'mân b. Beşîr, Hassân b. Sâbit, Abdullah b. Ca'fer, Abdullah b. Zübeyr gibi); mezhep imamları, âbidler ve zâhidlerden (İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve Mâlik b. Enes hakkında farklı ve bazen çelişkili rivayetler; Gazzâlî'nin zikrettiği mutasavvıflar); halifelerden ve halife çocuklarından (Ömer b. Abdülazîz, el-Vâsik-Billâh, el-Mu'tazid, İbrâhîm b. el-Mehdî, 'Uleyye bint el-Mehdî gibi beste yapan, tegannî eden veya mûsikî ilmine vâkıf olanlar); eşrâf, ulemâ, toplumun ileri gelenleri, devlet büyükleri ve komutanlardan (Medîne kadısı 'Abdulazîz b. el-Muttalib, Bağdat kadısı İbrâhîm b. Sa'd ez-Zührî, kumandan Abdullah b. Tâhir gibi) pek çok kimsenin mûsikî meclislerinde bulundukları, bizzat tegannî ettikleri, besteler yaptıkları veya mûsikîşinasları himaye ettiklerine dair zengin anekdotlar aktarılmıştır. Bu biyografik malumat, mûsikînin erken ve orta dönem İslâm toplumunun farklı sosyal, siyasî ve kültürel katmanlarındaki yerini ve algılanışını somut örneklerle gözler önüne sermektedir. Özellikle bazı halife, halife çocukları ve yöneticilerin, halk nezdindeki menfî algı sebebiyle mûsikîyle olan alakalarını gizli tutmaya çalışmaları veya yaptıkları besteleri başkalarına nispet etmeleri (İbrâhîm b. el-Mehdî, Abdullah b. Tâhir gibi), mûsikî sanatının toplumsal kabulündeki karmaşıklığı göstermektedir.

Nüveyrî'nin aktardığı önemli konulardan biri de Fars ve Rum (Bizans) nağmelerinin Arap mûsikîsine intikali ile Arap mûsikîsinin gelişimi meselesidir. Mekkeli Sa'îd b. Miscâh'ın Kâbe'nin onarımı sırasında Farslı ustalardan dinlediği nağmeleri Arapça güftelere giydirmesi, sonrasında Şam'a giderek Rûm, Bizans ve muhtemelen Grek mûsikîsinden (Astakosiyye / Üstûhûsiyye) nağmeler öğrenmesi; Medîneli Sâ'ib Hâsir'in İranlı mûsikîşinas Neşît'ten Gınâu'l-Mutkan'ı öğrenip Arapça olarak tegannî etmesi gibi örnekler, Arap mûsikîsinin erken dönemdeki gelişim dinamiklerini ve kültürlerarası etkileşimini ortaya koymaktadır. Hezec ve Remel gibi yeni ikâ' veya

tegannî türlerinin Tuveys ve İbn Muhriz gibi mûsikîşinaslar tarafından ilk kez uygulanması da bu gelişim sürecinin önemli ve tespit edilmiş aşamalarındandır.

Nüveyrî'nin *el-Eğânî*'den seçtiği meşhur erkek ve kadın mûsikîşinas (mugannîler ve kayneler) biyografileri, İslâm mûsikî tarihinin en canlı ve renkli sayfalarını oluşturmaktadır. Bu biyografiler üzerinden; mûsikîşinasların eğitim süreçleri (meşk usulü ile beyitler üzerinden eserler ve nağmeler öğrenmeleri, usta-çırak ilişkisi; örneğin Cemîle ve 'Azzetü'l-Meylâ'nın ders vermeleri, İbrâhîm el-Mevsîlî'nin talebeleri), hocalarına ve sanatlarına duydukları saygı ve vefa; aralarındaki sanatsal rekabetler (İbn Süreyc ile el-Garîd, İshâk el-Mevsîlî ile İbrâhîm b. el-Mehdî, Şâriye ile 'Arîb gibi mûsikîşinasların rekabetleri); halîfelerden, vezirlerden, komutanlardan ve zenginlerden gördükleri himaye ve bunun karşılığında elde ettikleri büyük maddî imkânlar; mûsikî yeteneği olan kölelerin (câriyelerin) düşük ücretlere alınıp yüksek bedellere satılması (İbrâhîm el-Mevsîlî'nin bu ticareti bir meslek haline getirmesi; 'Arîb, Şâriye, Bezl gibi câriyelerin astronomik fiyatlara satılması); toplumda farklı cinsel eğilimleri olan (muhanne) mûsikîşinasların (Tuveys, İbn Süreyc, Muhammed b. 'Âişe, ed-Delâl gibi) durumu ve onlara karşı yöneticilerin ve toplumun takındığı tavır; mûsikî meclislerinin tertibi (halîfe meclislerinde mûsikîşinasların oturma düzeni, kıdem ve ustalıklarına göre icrâ sırası, araya perde çekilerek perde arkasından icra yapılması); mûsikînin insan psikolojisi üzerindeki derin tesiri (Ebû Reyhâne'nin Siyât'ın tegannisiyle kendinden geçmesi, Velîd b. Yezîd'in İbn 'Âişe'nin tegannisiyle aşırı hareketler sergilemesi gibi); henüz m. IX. asırda bir çeşit nota kullanımı örneği olarak ifade edilebilecek şekilde İshâk el-Mevsîlî'nin bir besteyi yazılı tarifle İbrâhîm b. el-Mehdî'ye ulaştırması ve İbrâhîm'in bu tarife göre besteyi icrâ edebilmesi; udun (dört telli kullanımının İshâk el-Mevsîlî ve 'Allûye dönemlerinde yaygınlığı, 'Allûye'nin solak olması sebebiyle udunun tellerini ters takması), mizher, def (dört köşeli def dâhil), kadîb, zenc (zil), yerâ' / mizmar (nefesli çalgılar), kasab, telli çalgılar, kûbe (bir tür davul), şebbâbe, kenkele (Hint kökenli tek telli

bir çalgı) ve tanbur gibi çok çeşitli mûsikî âletlerinin kullanımı ve bu âletlerin niteliklerine dair şairler tarafından söylenen şiirler; iyi bir mûsikîşinasta (mugannîde) aranan vasıflar (ses güzelliği, nağmelere hâkimiyet, ölçüleri (îkâ'ları) doğru uygulamak, kelimelerin anlam ve vurgularını doğru yansıtmak, i'râba riayet etmek gibi) gibi pek çok konu, Nüveyrî'nin derlediği zengin malzeme üzerinden çalışmamızda tespit ve tahlil edilmiştir.

Nüveyrî'nin bu derlemesi, İslâm medeniyetinin ilk üç asırlık dönemindeki mûsikîsinin dinî, ahlâkî, içtimaî, iktisadî ve estetik boyutlarına dair son derece kıymetli ve çeşitli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu bilgiler, sadece mûsikî tarihi araştırmacıları için değil, aynı zamanda sosyal tarih, kültür tarihi, edebiyat tarihi, İslâm hukuku ve İslâm düşünce tarihi uzmanları için de önemli birincil kaynak niteliğindedir. Nüveyrî'nin metni, mûsikî terminolojisi (gınâ, semâ', lahn / elhân, savt, nağme, îkâ', tarîka, hezec, remel, sakîl, mâhûrî, el-müctes / et-tahnîs [kafa sesi] vb.), mûsikî âletleri ve bunların vasıfları, icrâ pratikleri (tek başına veya toplu icrâ, vokal ve enstrümantal performanslar, meşk usûlü, mûsikîşinasta aranan nitelikler, eserlerin aslına sadık kalarak icrâsı ile esere ilave ve süslemeler yaparak icrâ etme arasındaki fark ve bu durumun eğitim ve eğlence meclislerindeki tercih sebepleri), mûsikînin icrâ edildiği ortamlar (halîfe sarayları ve özel meclisleri, vezir ve kumandan konakları, zenginlerin evleri, genel eğlence yerleri, hatta hac kabileleri ve Bağdat köprüsü gibi kamusal alanlar) ve mûsikî etrafında şekillenen toplumsal ilişkiler (himaye, rekabet, aşk, dostluk) hakkında zengin bir kaynak niteliğindedir. Özellikle İmâm Gazzâlî'nin semâ'a dair sunduğu detaylı ve etkili görüşlerin Nüveyrî tarafından bu kadar geniş bir şekilde ve hülâsa edilerek aktarılması, bu görüşlerin XIV. yüzyılda ve sonrasında da İslâm dünyasındaki mûsikî anlayışını ve tasavvufî pratikleri şekillendirmedeki devam eden rolünü göstermektedir.

Nüveyrî'nin *Nihâyetü'l-Ereb*'indeki mûsikî bölümü içerisinde sunulan bilgiler İslâm mûsikî tarihinin yanı sıra, din-sanat ilişkisi, İslâm toplumlarında kültürlerarası etkileşim, sanatın ve sanatçının toplumsal konumu, eğlence kültürü ve estetik anlayışlar

gibi daha geniş temalar üzerine yapılacak gelecekteki araştırmalar için bir kaynak ve analitik bir çerçeve oluşturma potansiyeline sahiptir. Bu çalışmanın, Nüveyrî'nin metninde bahsi geçen ancak günümüze ulaşıp ulaşmadığı meçhul olan veya yeterince incelenmemiş bazı eserler ve konuları işaret etmesi hasebiyle, gelecekteki akademik araştırmalar için önemli ve yeni fırsatlar sunabileceğini düşünmekteyiz. Bu bağlamda, Abdullah b. Mu'tez'in mûsikîyi bir ilim ve sanat olarak ele aldığı belirtilen kitapları ve mûsikîşinaslarla ilgili haberler içerdđđ belirtilen *Dîvân*'ı; Yahyâ el-Mekkî'nin 3000 kadar bestenin güftesini içeren ve *el-Eğânî*'nin kaynaklarından biri olma ihtimali yüksek olan *Kitâbun fî'l-Eğânî ve Nisebihâ ve Ecnâsihâ* adlı eseri ve bu eserin ođđ Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ tarafından tashih edilmiş hali; yine Ahmed b. Yahyâ el-Mekkî'nin gınâlar ve bunların nispet edildiđđ kişiler hakkında yazdıđđ *Kitâbü'l-Mücerred fî'l-Eğânî ve Nisebihâ*'sı; Ebû Haşişe'nin halîfelerin mûsikî zevkleri ve onlarla yařadıđđ anekdotları içeren ve hangi halîfenin hangi gınâdan hořlandıđđına dair bilgiler veren kitabı; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin Nüveyrî tarafından zikredilen ve câriyelerin haberlerine dair yazılmış olduğu anlaşılan ancak günümüze ulaşmayan *Tuhefu'l-Vesâid fî Ahbârî'l-Velâ'id* adlı eseri; Bezl'in on iki bin veya yedi bin savtı içeren gınâlarla ilgili kitabı / dîvânı ve Denânîr el-Bermekî'nin gınâlarla ilgili yazdıđđ *Kitâbun Mücerredun fî'l-Eğânî* adlı eseri gibi kaynakların muhtemel nüshalarının tespiti, tahkiki, neşri ve ilmî değerlendirmesi; ayrıca Nüveyrî'nin aktardıđđ zengin bilgiler ışığında, İslâm toplumunda muhannes mûsikîşinasların yeri ve algılanışı, mûsikî eđđitiminde meşk usûlünün tarihsel süreçteki rolü ve yöntemleri, belirli mûsikî formları ve usullerinin (Hezec, Remel, Sakîl, Mâhûrî gibi ikâ'lar ve tegannî tarzları) ortaya çıkışı, mûsikînin İslâm toplumlarındaki iktisadî boyutu (mûsikîşinasların kazançları, köle ticareti, himaye sistemi) gibi spesifik konular üzerine yapılacak müstakil çalışmaların, İslâm mûsikî tarihi ve kültürü araştırmalarına şüphesiz yeni ve değerli katkılar sunacađđını düşünmekteyiz. Mezkûr çalışmalar gibi İslâm medeniyetinin inşasına katkı sađđlayacak nice araştırmaya okyanusta

bir damla kadar da olsa fayda sağlayabilmek bizim için bir mutluluk ve iftihar vesilesidir. Yapmış olduğumuz bu çalışmanın İslâm medeniyeti mûsikîsinin zengin tarihsel serüveninin daha bütüncül, tafsilatlı ve doğru bir şekilde anlaşılmasına vesile olacağını ümit ve temenni ediyoruz.

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Acce (عج): Çalgı (mizher) çalmak.

Azefe bi (عزف ب): Çalgı çalmak.

Bâm (بام): Farsçada sabahın nuru, çatı ve dam gibi manalara gelir. Kindî risâlelerinde en kalın ve en üstte olan teli bu isimle ifade etmiştir. Ayrıca Kindî bu telin, birbirine eşit dört kat bağırsaktan meydana geldiğini ve siyah renkli olduğunu belirtmiştir. Kindî'nin risâlesinden sonra bu ifade şekli olduğu gibi devam etmiş ve telin yapısı, imal ediliş şekli değişse de ismi aynı kalmıştır.³¹⁴⁷

Basît (بسيط): Bestenin kalıbı.³¹⁴⁸

Cins (جنس): Mûsikî tarihinde dörtlü veya beşli aralık içerisindeki müstakil dizi örnekleri anlamında kullanılmıştır.³¹⁴⁹

Destân (دستان): Farsçada perde manasına gelir. Edvârlarda perdelerin yerlerini ifade etmek için sıkça kullanılır. Çoğulu, desâtîn olup perdeler manasına gelir.³¹⁵⁰

Destibend (دستبند): Mecûsîlerin el ele tutuşup dönerek raks ettikleri bir raks türüdür.

³¹⁴⁷ Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 22.

³¹⁴⁸ Basît (بسيط): Arapça'da sade, düz, engelsiz ve tek bir şeyden müteşekkil olan anlamında kullanılır. 1. Merâğî, XV. yüzyıl sözlü mûsikî biçimlerini ele alarak bu isimde bir mûsikî türünden bahseder. Buna göre basît, Arapça şiirler üzerinde kurulmuş müfred bir kıtadan oluşan, sakîl-i evvel, sakîl-i sâni, Türki-asl veya fahti ikâ'ları ile ölçülendirilmiş bir formdur. 2. Arap şiirinde bir aruz kalıbıdır. "Müstefilün, Fâilün, Müstefilün, Fâilün" şeklinde ifade edilir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 23.

³¹⁴⁹ Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 35.

³¹⁵⁰ Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 45.

Edvâr (أدوار): Bestenin bir niteliği olduğu anlaşılmakla birlikte makam anlamında kullanılmayan müzik terimi.

Elhân (الحنان): bkz. Lahn.

el-Hudâ (الهداء): “Huda” “حُدَاء” kelime anlamı itibariyle deveyi sevk etmek, yönlendirmek anlamına gelmektedir.³¹⁵¹ İbn Manzûr nasb’ı da “*Arapların gınasıdır, hudâ’ya benzer ancak ondan daha inceliklidir.*” şeklinde açıklamıştır.³¹⁵² el-Hudâ / el-Hidâ: Deve çobanlarının develerini güderken veya Arap gençlerinin çölde dolaşırken söyledikleri bir tegannî çeşidi olarak ifade edilmiştir.³¹⁵³

en-Neşîd / İnşâd (النشيد): Arap edebiyatı tarihçileri “yüksek sesle şiir okuma” anlamına gelen bu kelimenin, sıradan bir şiir okuma sanatı olmayıp daha çok mûsikî özelliği taşıyan bir okuma tarzı olduğunu ifade etmişlerdir.³¹⁵⁴

er-Risâ (الرشاء): Ölen bir kimsenin ardından o kişinin methedilmesi, güzel vasıflarının sayılması anlamına gelmektedir, bu doğrultuda yazılan şiirlere de mersiye denilmektedir.³¹⁵⁵

er-Rûkbâniyye (الركبانية): Ebû Saîd İbnü’l-A‘râbî, İbrâhîm b. Ferrâs’ın kendisine bir sorusu üzerine: “Araplar deveye bindiklerinde, avluda oturduklarında ve birçok yerde er-Rûkbâniyye ile tegannî ederlerdi ki o en-Neşîd’in yayılarak uzatılmasıdır (كانت العرب تتغنى)

³¹⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 14/168.

³¹⁵² İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 1/762.

³¹⁵³ Düzenli, *İslâm Kültür Tarihinde Musiki*, 34.

³¹⁵⁴ Düzenli, *İslâm Kültür Tarihinde Musiki*, 34.

³¹⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 14/309.

demıştır.³¹⁵⁶ Rûkbâniyye’ Rûkbân: İbn Manzûr’un aktarımına göre “Nasb gınâsı rûkbân gınâsıdır” (غناء النَّصْبِ هُوَ غِنَاءُ الرُّكْبَانِ).³¹⁵⁷

Evtâr (أوتار): Telli çalgılar.

Gınâ (غناء): Lahin, mûsikî, şarkı.

Hacele (حجل): Raks etmek.

Harreke (حرّك): Udun tellerini hareket ettirmek, çalmak manasında kullanılmıştır.

Hezec (هزج): Arapçada şarkı söylemek manasındaki he-zi-ce kelimesinden türeyen mastar bir isimdir. Bu hali ile güzel sesle şarkı söylemek, tegannî etmek anlamında kullanılır.³¹⁵⁸

Hikâye (حكاية): Bir mûsikî terimi olarak hikâye kelimesi “taklit” manasında kullanılmıştır. Bir hanendeyi, onun okuyuşunu, icrâ tarzını taklit etmek.

Hînâger (خيناجر): Farsça bir kelime olup, muganni, şarkıcı anlamına gelmektedir. Aynı kelime kökeninden geldiği tahmin edilen “خنكر” kelimesi “tegannî etmek” anlamında kullanılmıştır.

Îkâ‘ (إيقاع): Usul.³¹⁵⁹

³¹⁵⁶ İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl ‘alâ Şahîhi’l-Buḥârî*, 10/545.

³¹⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 1/762. Rûkbâniyye: Av ve savaşlarda deve sürülerinin başını çekenlerin okuduğu şarkılardır. Saim Sakaoğlu vd., “Halk Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 15/351.

³¹⁵⁸ Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 79.

³¹⁵⁹ Îkâ‘ (إيقاع): Dar anlamı ile usûl (ritim) gibi anlaşılan bu terim, esasen usulden çok daha geniş bir manayı ifade etmek için edvârlarda kullanılmıştır. Eşit aralıklarla birbirini takip eden zaman dilimlerinde ortaya çıkan, farklı zamansal büyüklüklere ve kuvvetlere sahip darplara denir. Böylece tınlayan seslerin seyir ve

İnşâd / en-Neşîd (النشيد): bkz. en-Neşîd

İrteceze (ارتجز): Şiir okumak, savaş sırasında cesaret verici şiirlerin mûsikî ile okunmasını ifade etmek için kullanılmıştır.

İsba‘ (اصبع): İcrada kullanılan parmaklar.

Kayne (قينة): Kadın şarkıcı.³¹⁶⁰ Çengî cariyelere (kadın köle) verilen isimdir. Şarkı söyleyebilen ve kuaförlük yapan köle kadınlardır. Efendilerine şarkı söyledikleri ve onları eğlendirdikleri kaydolunmakla birlikte çeşitli eğlencelerde de şarkı söylemişlerdir. İlk dönem İslam tarihi kaynaklarında şarkı söyleyen kadın köleler için kullanılmıştır.³¹⁶¹

Kenkele Kenkele (الكنكلة): Uda benzeyen tek telli eski bir Hint çalgısıdır. Telin uzunca bir kabak üzerine gerilerek imal edildiği söylenir.

Kısme / Aksâm (قسمة): Kısım (bestenin bölümleri).

Kıyân (قيان): bkz. Kayne.

Kirân (كران): Bir çalgı ismi. Bu çalgının asıl adının “Zikrân” (ذكران) olduğu da ifade edilmektedir.³¹⁶²

Lahn (لحن): Belirli bir beste anlamında kullanılmıştır.

Lakkane (الغناء لقن): (Gınâ) öğretmek.

Le‘ibe (لعب): Sanc çalgısının çalınmasını ifade etmek için kullanılmıştır.

hareketi bu güzergâh üzerine kurulur. Dolayısıyla sadece usûl darblarını değil, nağme ve güfteyi de ilgilendiren geniş bir konuyu içerir. Tıraşcı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 95.

³¹⁶⁰ Bozkurt, “Eğlence”, 10/483-484.

³¹⁶¹ Tıraşcı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 107.

³¹⁶² en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 2002, 5/119 (1. dipnot).

Mahfûr (محفور): Oyulmuş, işlemeli anlamına gelmektedir. İşlemeli bir ud için “عود محفورا” tabirini kullanılmıştır.

Mâhûrî (ماخوري): îkâdaki bazı darpların vurulmamasıdır. Çoğunlukla îkâdaki asıl tekli vuruşların kaldırılmasıyla yumuşak vuruşlarla hızlandırılarak yapılır. Mâhûrînin sakîl-i sâni-i muhaffef olarak bilindiği de söylenmiştir.³¹⁶³ Aynı kelime yerine kullanıldığını tahmin ettiğimiz ve tek fark olarak “خ” harfi yerine “و” harfi kullanılarak yazılan Mâhûrî (ماهوري) kelimesi hakkında ise “1. IX ve X. yüzyıllarda kullanılmış bir usûl kalıbıdır. 2. Îkâ’da tek sakîl yerine birden fazla hafif darb kullanılmasıdır.” şeklinde açıklama yapılmıştır.³¹⁶⁴

Mecrâ (مجرى): Udda parmak baskı yerleri.³¹⁶⁵

Mehâric Nağam (نغمه مخارج): Nağmelerin çıkış yerleri.

Melvâ (ملوى): Sazlarda teli tutmaya ve akort etmeye yarayan burgu manasında Arapçada kullanılan bir terimdir. Çoğulu melâvî (ملأوى) şeklinde kullanılır.

Mersiye / merâsî (مراسى): Ölen bir kimsenin ardından üzüntünün belirtildiği, ölen kişinin güzel vasıflarının anlatıldığı şiirlerin güzel seslerle okunması.

Mesles (مثلث): Kadim udda bamdan sonra gelen yani üstten ikinci teldir. Kelime anlamı Arapçada üçlü demektir. Kindî, bam telinden sonra en kalın tel olan ve hemen bu telin altında bulunan mesles telinin üç kat bağırsaktan yapıldığını ve renginin de beyaz

³¹⁶³ Öncel, *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib’in Kemâlû Edebi’l-Ğınâ Adlı Eseri*, 81.

³¹⁶⁴ Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 120.

³¹⁶⁵ Mecerâ (مجرى): Saz üzerindeki parmak pozisyonlarını ifade etmesi açısından Arapça edvârlarda kullanılan bir terimdir. Örneğin mecr’u’s-sebbâbe, işaret parmağı ile telli sazın üzerindeki baskı noktası demektir. Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 125-126.

olduğunu ifade etmiştir. Üç kat bağırsaktan yapılması sebebiyle, üçlü manasına gelen mesles ismi ile anılmıştır.

Mesnâ (مثنى): Arapçada ikili demektir. Eski udlarda üstten üçüncü tel olarak kabul edilir. Kindî kırmızı olduğunu ifade ettiği bu telin iki kat ibrişimin (kalınca bükülmüş ipek iplik) bükülmesi ile elde edildiğini belirtir. İsmi, iki kat ibrişimden meydana gelmesinden almıştır. Eski Arap mûsikîsinde “ellezî yelîh” ismi ile bilinir.

Mevâdi‘ Makta‘ (مقاطع مواضع): Kesim yerleri (bestedeki duruş yerleri).

Mugannî (مغنى): Erkek mûsikîşinas.

Muganniye (مغنية): Kadın mûsikîşinas.

Mukayyin (مقین): Ebü'l-Ferec el-İsfahânî tarafından İbn Ramîn hakkında, Kûfe’de çok sayıda kayneye yani mûsikîşinas câriyeye sahip olması sebebiyle mukayyin (مقین) ifadesi kullanılmıştır.³¹⁶⁶ Bu ifadenin böyle eğlence meclislerini tertip eden kişiler için de kullanılması muhtemeldir.

Nağme (نغمة): Kemiyet ve keyfiyet bakımından uyumlu kabul edilen ses.

Nakare (نقر) (ينقر بالدف): Çalmak / vurmak, def çalmak.

Nâyîha / Nâiha (نائحة): Nâiha (نائحة), çoğulu Nevvâhât (نَوَاحَات): Ağlayıp, dövünen kadın.³¹⁶⁷ Niyâhe (نِيَاة): Kelime anlamı “ağlamak ve başkasını ağlatmak” demektir. Cahiliye Araplarında ölümlerin arkasından ücret karşılığı ağlayan, saç baş yolarak feryat eden, üzüntü ile üstünü başını yırtan kadınlar manasına geliyordu. Nâiha veya mürinne de denilen bu kadınlar ölünün ardından iyiliklerini ve kahramanlıklarını anlatan ezgiler

³¹⁶⁶ el-İsfahânî, *el-Eğāmî*, 15/49.

³¹⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/527.

okurlardı. Böylece bir matem havası gelirdi. Oldukça eski dönemlerde de var olan bu uygulamanın günümüzde halen örnekleri mevcuttur. Nevhâ ismi ile de bilinir.³¹⁶⁸

Nevbe (النوبة): Nöbet, sıra anlamına gelmektedir. Terim olarak bir mûsikî meclisinde bulunan mûsikîşinasların sırayla tegannî etmesini ifade etmek için kullanılmıştır.

Nevh / Nevâih (نوح / نواحي): Ağıt.

Racce‘a (رجع): Sesi titreterek şarkı söylemek.

Salsale (صلصل): Sesi çınlatmak / yankılatmak.

Sâni‘ (صانع): Bestekâr.

Savt (صوت): Beste.

Şebbâbe (شبابية): Kuzey Afrika’da yaşayan Berber topluluğunun, genellikle kamıştan yapılmı üfleme âletlerine verdikleri isimdir.³¹⁶⁹

Şecvâ / Şecevî (شجوى): Hüzünlü, kederli hançereyi ifade etmek için kullanılmıştır.

Şezr / Şezerât (شذور): İcra sırasında ilâve nağmelerle besteyi süslemek manasında kullanılmıştır.³¹⁷⁰

Ta‘rîd (تعريض): Kelime anlamı itibariyle açık sözün karşıtı, yani kapalı söz anlamına gelen ta‘rîd ıstılâhî olarak konulduğu mananın dışında başka bir anlamda kullanıldığı siyaktan anlaşılan sözü ifade eder.³¹⁷¹ *Nihâyetü’l-Ereb*’de bu terim; Cemîle’nin kurmuş olduğu gınâ meclisinde el-Garîd’e geç söz vermesi ve el-Garîd’in bu durumdan rahatsız

³¹⁶⁸ Tıraşcı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 168.

³¹⁶⁹ Koca, “Ney’in Tarihi Gelişimi ve Dini Musikimizdeki Yeri”, 183.

³¹⁷⁰ Tıraşcı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 211.

³¹⁷¹ Saka, “Kur’an’da Ta’rid Yoluyla Anlatım”, 114.

olarak tegannî ettiği şiirin sözleriyle üstü kapalı bir şekilde Cemîle'yi iğnelemesini ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

Taktî' (تقطيع): Kesme, kesilme, parçalara bölme anlamına gelir. Bestelenecek olan güfteyi, veznine göre taksim etmek demektir. Bu taksimattan sonra nağmeleri taksim etmeye pay denir. Günümüzde prozodi sahasında incelenir.³¹⁷²

Târ (تار): Nüveyrî'nin “طار” “Târ” şeklinde ismini aktardığı ve def hakkında söylenildiğini belirttiği beyit içerisinde geçen usul âletinin; “تار” şeklinde yazılan çalgıyla aynı olduğunu düşünüyoruz. Târ: Eski Araplar tarafından kullanılan, un eleğine benzer şekilde imal edilen ve yapımında çok ince tıraşlanmış hayvan derisi kullanılan bir ritim sazıdır. Sökülüp takılması gayet zor olan bu ritim sazının gayet yüksek bir sesi vardır ve bu yüzden davul sesine benzetilir. Küçük nakreler vurulduğunda bile sesi duyulur. Tef sazının atası olarak tarif edilir.³¹⁷³

Taraha (على طرح): Bir besteyi meşk yöntemiyle öğretmek.

Tarîkâ (طريقة): Kelime anlamı yol demektir. Kitâbü'l-Eğânî gibi ilk dönem İslam tarihi kaynaklarında makam, nağme ve melodi manasında kullanılır.³¹⁷⁴

Te'diye (تأدية): Eda etmek, icrâ etmek, bir mûsikî parçasını icrâ etmek manasında kullanılmıştır. 4 / 230.

Te'lîf (تأليف): Tümüyle orijinal bir beste yapılmasından ziyâde, farklı kişilerden duyulan güzel nağmelerin birleştirilmesi.

Teczi'e (تجزئة): Parça (bestenin küçük yapıtaşları).

³¹⁷² Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 218.

³¹⁷³ Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 220.

³¹⁷⁴ Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 222.

Teffîs (تفليس): Def çalmak.

Telhîn (التحين): Besteleme.³¹⁷⁵ Nağme ile okuma manasına gelir. Bir şiirin nağme ile söylenmesi veya bestelenmesi anlamında kullanılmıştır. Lahn kelimesinden gelir. Keşfü'l-Hümûm'da telhîn olmaması halinde bir şiir okunuşu kalacağı, dolayısıyla telhînin şiirlerin nağmelendirilmesi manasına geldiği belirtilir.³¹⁷⁶

Terci' (ترجيع): Sesi geri çevirmek, döndürmek, titretmek, nağme yapmak, sesi boğazda tekrar etmek ve birlikte söylemek gibi manalara gelmektedir. Ayrıca bazı nağmelerin eser içerisinde tekrar edilmesi anlamına da gelmektedir.³¹⁷⁷

Tetârâha (تطارح): Karşılıklı beste öğretmek, meşk usulü ile beste öğretmek. Birlikte eser geçmek, atışmak.

Vâ'îye (واعية): Feryad figân sesi.

Veter (الوتر): Telli çalgı.

Zemmâre (زمارة) Arapça'da kamıştan yapılan çalgı manasındadır. Ayrıca bunları icrâ eden kadın anlamına da gelir. Fakat bazı kaynaklarda bir yandan şarkıcılığı diğer yandan zinakârlığı kendine meslek edinen kadınlar için ilk dönem İslam literatüründe zikredilir. Rasûlullah bunların kazancının ve ticaretinin haram olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca senedi zayıf bir hadiste bunların dinlenilmesinin de haram olduğu ifade edilir. 2. Nefesli çalgılara verilen genel isimdir. Ayrıca klarnete benzeyen eski bir çalgı için de kullanılır.³¹⁷⁸

³¹⁷⁵ Mehmet Öncel, Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib'in Kemâlû Edebi'l-Ğınâ Adlı Eseri (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 170.

³¹⁷⁶ Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 226.

³¹⁷⁷ Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 228.

³¹⁷⁸ Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 246.

Zemr (زمر): Nefesli algı.³¹⁷⁹

Zîr (زیر): Kadim udda en alt teldir. Ancak Kindî'nin iki oktavı elde etmek için alt tarafa eklediğı farazî telden son alttan ikinci tel olmuştur.³¹⁸⁰

³¹⁷⁹ Tıraşcı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 246.

³¹⁸⁰ Tıraşcı, *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*, 2020, 250.

KAYNAKÇA

ABDULLÂH B. EL-ABBÂS, Ebü'l-Abbâs. *Tenvîrû'l-Miğbâs min Tefsîri İbn Abbâs*. thk.

Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî.

Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

AĞIRAKÇA, Ahmet. “Nabatîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/257-258. İstanbul, 2006.

AĞIRAKÇA, Ahmet. “Rebî' b. Yûnus”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/497-498. İstanbul, 2007.

AHATLI, Erdinç. “Yahyâ b. Maîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/256-257. İstanbul, 2013.

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh. *el-Câmi' fî'l-İlel ve Mârifeti'r-Ricâl*. thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs. haz. el-Mervezî vd. Bombay/Hind: ed-Dâru's-Selefiyye, 1988.

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh. *Kitâbü'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*. thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs. 3 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Hânî, 2. Basım, 2001.

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavût - Âdil Mürşid. 50 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 2001.

AHTERÎ, Muslihuddin Mustafa. *Ahterî-i Kebîr*. İstanbul: Matbaât-i 'Âmire, 1876.

AKBAŞ, İsmail. *Ebu'l Ferec İsfahani'nin “Kitabu'l-Eğani” adlı eseri ve bu eserde geçen müzik terimleri*. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

AKTAN, Ali. “Mu'tazîd-Billâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/383-384. Ankara, 2020.

- AKTAN, Ali. “Mu‘tez-Billâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/390-391. Ankara, 2020.
- AKTAN, Hamza. “İstîlâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/361-362. İstanbul, 2001.
- ALGÜL, Hüseyin. “Kubâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/298-299. Ankara, 2002.
- ALTIKULAÇ, Tayyar. “Hammâd b. Seleme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/488-499. İstanbul, 1997.
- ÂMİDÎ, Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Bîşr b. Yahyâ el-. *Kitâbü'l-Muvâzene Beyne't-Ṭâ'ıyyeyn*. thk. es-Seyyid Ahmed Sakr - Abdullâh el-Muhârib. 3 Cilt. Dâru'l-Me'ârif-Dâru'l-Hancî, 4. Basım, 1994.
- APAK, Adem. “Tay (Benî Tay)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/187-188. İstanbul, 2011.
- APAYDIN, H. Yunus. “Fesad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/417-421. İstanbul, 1995.
- APAYDIN, Yunus. “İbn Hazm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/39-52. İstanbul, 1999.
- ARGUN, Selim - Eskin, Ümit. “Erken Dönem İslam Tarihinde Kızıldeniz’de Bir Sürgün Adası: Dehlek”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24/2 (30 Eylül 2024), 367-400.
- ARIKAN ANGI, Serap. *Nüveyrî’nin Nihâyetü'l-Ereb Fî Funûni'l-Edeb Adlı Eserinin Edebî Açısından İncelenmesi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

ARMUTLU, Sadık. “Derî Farsçasında Gazelin Oluşumu, Felsefesi: Bu Gazeldeki Aşk Söylemi ve Güzellik Unsurlarının Kaynağı Olarak Hadarî ve Uzrî Gazel”. *Doğu Esintileri* 1 (01 Mart 2014), 33-120.

ARPA, Serbüend. *Mûsikînin Hükümü Bağlamında İbnü’l-Kayserânî’nin “Semâ” Kitabı*. Ankara: İlahiyat Yayın, 2023.

ARSLAN, Ahmet Turan. “Askerî, Ebû Hilâl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/489-490. İstanbul, 1991.

ASKERÎ, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh el-. *Dîvânü’l-Me’ânî*. 2 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Cîl, ts.

AŞIKKUTLU, Emin. “Cerh ve Ta’dîl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/394-401. İstanbul, 1993.

AŞIKKUTLU, Emin. “Leyyin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/168-169. Ankara, 2003.

AŞIKKUTLU, Emin. “Meçhul”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/286-288. Ankara, 2003.

AŞIKKUTLU, Emin. “Telkin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/406-407. İstanbul, 2011.

ATAR, Fahrettin. “Tedbir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/258-259. İstanbul, 2011.

ATÇEKEN, İsmail Hakkı. “Velîd II”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/31-33. İstanbul, 2013.

ATEŞ, Ali Osman. “Kays b. Âsım”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/90. Ankara, 2022.

AVCI, Casim. “Mu‘tasim-Billâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/380-382. Ankara, 2020.

AVCI, Casim. “Rum”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/222-225. İstanbul, 2008.

AYAZ, Fatih Yahya. “Memlük-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303)”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/15 (15 Haziran 2007), 1-32.

AYBAKAN, Bilal. “Şâfiî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/223-233. İstanbul, 2010.

AYCAN, İrfan. “İslâm Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38/1-4 (01 Haziran 1998), 155-194.

AYCAN, İrfan. “Muâviye b. Ebû Süfyân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/330-332. Ankara, 2020.

AYCAN, İrfan. “Mugîre b. Şu‘be”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/375. Ankara, 2020.

AYCAN, İrfan. “Mus‘ab b. Zübeyr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/227. Ankara, 2020.

AYCAN, İrfan. “Nadr b. Hâris”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/280-281. İstanbul, 2006.

AYDIN, Mehmet Âkif - Hamîdullah, Muhammed. “Köle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/237-246. Ankara, 2002.

AYDINLI, Abdullah. “Amr b. Şe’s”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/91-92. İstanbul, 1991.

AYDINLI, Abdullah. “Dârimî, Osman b. Saîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/495-496. İstanbul, 1993.

AYDINLI, Abdullah. “Hasan Basri: Hayatı ve Hadîs Ilmindeki Yeri”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (30 Haziran 1988), 91-111.

AYDINLI, Abdullah. “Mevkuf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/437-438. Ankara, 2004.

AYDINLI, Abdullah. “Muttasıl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/405. Ankara, 2020.

AYKAÇ, Mehmet. “İbn Hâkân, Ebü’l-Hasan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/537-538. İstanbul, 1999.

AYYILDIZ, Erol. “Ebü’l-Atâhiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/294-295. İstanbul, 1994.

AYYILDIZ, Esat. “Uleyye bt. el-Mehdî’nin Hayatı ve Aşk Şiirleri”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (15 Haziran 2023), 108-133.

AYYILDIZ, Esat. “Uleyye bt. el-Mehdî’nin Hayatı ve Aşk Şiirleri”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (15 Haziran 2023), 108-133.

AZAMAT, Nihat. “Melekût”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/47-48. Ankara, 2004.

A’ZAMÎ, Muhammed Mustafa el-. “Buhârî, Muhammed b. İsmâil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/368-372. İstanbul, 1992.

- AZİZOVA, Elnura. “Tenûh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/468-469. İstanbul, 2011.
- AZİZOVA, Elnura. “Vâdilkurâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/421-423. İstanbul, 2012.
- BAŞARAN, Selman. “Cerîr b. Abdülhamîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/411-412. İstanbul, 1993.
- BAŞARAN, Selman. “Enmâtî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/244. İstanbul, 1995.
- BAŞARAN, Selman. “Fellâs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/309. İstanbul, 1995.
- BAYRAKTUTAN, Osman. “Kur’an Eğitiminde Mûsikî Faktörü Üzerine Bir Değerlendirme”. *Social Paradigm Journal* 6/2 (2022), 152-170.
- BEKRÎ, Ebû Ubeyd Abdullâh b. Abdilazîz el-. *Kitâbu’l-’Âlî fî Şerhi Emâli’l-Kâlî*. thk. Abdülazîz el-Meymenî. 3 Cilt. Kahire: Lecnetü’t-Te’lîf ve’t-Terceme ve’n-Neşr, 1936.
- BENLÎ, Mehmet Sami. “Küşâcım”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/579. Ankara, 2002.
- BENLİOĞLU, Selman. *İlk Dönem Abbâsî Sarayında Mûsikî*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- BENRAS, Mahmoud. “İbadiyye Mezhebi ve Gizlilik Düşüncesi (Takiyye)”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (30 Aralık 2022), 511-529.
- BEYHAKÎ, Ahmed b. Hüseyin el-. *el-Medhal ilâ Kitâbi’s-Sünen*. thk. Muhammed ‘Avvâme. 2 Cilt. Kâhire - Beyrût: Dâru’l-Yesr - Dâru’l-Minhâc, 2017.

- BEYHAKÎ, Ahmed b. Hüseyin el-. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ.
11 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- BEYHAKÎ, Ahmed b. Hüseyin el-. *Şuabü'l-Îmân*. thk. Dr. Abdulali Abdulhamîd Hâmid.
14 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- BEZZÂR, Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-. *el-Müsned*. thk. Mahfuzurrahman Zeynullah vd.
18 Cilt. Medîne: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 2009.
- BIYIKLI, Murat. “Cariyelikten Şöhrete Giden Yolda Arîb el-Me'mûniyye'nin Hayatına
Panaromik Bir Bakış”. *Tokat İlmîyat Dergisi* 10/1 (30 Haziran 2022), 119-144.
- BİLGE, Mustafa L. “Aden”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/367-369.
İstanbul, 1988.
- BİLGE, Mustafa L. “Ahvaz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/192-193.
İstanbul, 1989.
- BİLGE, Mustafa L. “Yemâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/399-400.
İstanbul, 2013.
- BİRİŞİK, Abdulhamit. “Katâde b. Diâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
25/22-23. Ankara, 2020.
- BOSTAN, İdris. “Akîk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/263. İstanbul,
1989.
- BOZKURT, Nahide. “Hâdî-İlelhak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/16-
17. İstanbul, 1997.
- BOZKURT, Nahide. “Herseme b. A'yen”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17/239-240.
İstanbul, 1998.

- BOZKURT, Nahide. “Me’mûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/101-104. Ankara, 2004.
- BOZKURT, Nebi. “Eğlence”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/483-488. İstanbul, 1994.
- BOZKURT, Nebi. “Nedim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/509-510. İstanbul, 2006.
- BOZKURT, Nebi. “Nûbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/222-223. İstanbul, 2007.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil. *el-Edebü’l-Müfred*. thk. Semîr b. Emin ez-Zührî. Riyâd: Mektebetü’l-Maarif li’n-Neşri ve’t-Tevzî, 1998.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil. *et-Târîhu’l-Evsaf*. thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed. 2 Cilt. Kâhire: Dâru’l-Ve‘î, 1977.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil. *et-Târîhu’l-Kebîr*. thk. Muhammed Abdulmuîd Hân. 8 Cilt. Haydarâbâd-Deken: Dâiratü’l-Maârifî’l-Osmâniyye, ts.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil. *Kitâbü’l-Du‘afâ’i’s-Şagîr*. thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed. Haleb: Dâru’l-Ve‘î, 1976.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil. *Şahîhu’l-Buhârî*. thk. Cemâatun mine’l-Ulemâ. 9 Cilt. Beyrût: Dâru Tavki’n-Necât, 2001.
- CAMCI, Selçuk. “Yahyâ b. Ebû Kesîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/241-242. İstanbul, 2013.
- CANAN, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. 18 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.

CANBULAT, İbrahim. “‘ÇĀR-TĀK’TAN (طاق چار) ‘ÇARDAK’A (چاردق) Sözcüğün Tarihsel Semantiği Üzerine bir Monografi”. *Journal of Humanities and Tourism Research* 11/1 (31 Mart 2021), 195-225.

CEBECİOĞLU, Ethem. “İbnü’l-A‘râbî, Ebû Saîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/493. İstanbul, 1999.

CEMÂLEDDÎN, Emîne Muhammed. *en-Nüveyrî ve Kitâbühü Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb: Meşâdirühü’l-Edebiyye ve Ârâ’ühü’n-Nağdiyye*. Kâhire, 1984.

CERRAHOĞLU, İsmail. “Abdullah b. Mes‘ûd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/114-117. İstanbul, 1988.

CERRAHOĞLU, İsmail. “Atâ b. Ebû Rebâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/35-36. İstanbul, 1991.

CERRAHOĞLU, İsmail. “İbn Cüreyc”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/404-406. İstanbul, 1999.

CERRAHOĞLU, İsmail. “Kelbî, Muhammed b. Sâib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/205-206. Ankara, 2022.

CEYHAN, Semih. “Vecd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/583-584. İstanbul, 2012.

CHAPOUTOT-REMADÎ, Mounira. “al-Nuwayrî”. *The Encyclopaedia of Islam*. 8/156-160. Hollanda: E. J. Brill (Leiden), 1995.

CİRİT, Hasan. “Rubeyyî‘ bint Muavviz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/179. İstanbul, 2008.

CLOT, Andre. *Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi*. çev. Nedim Demirtaş. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.

- ÇAĞRICI, Mustafa. “Gazzâlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/489-505. İstanbul, 1996.
- ÇAĞRICI, Mustafa. “Mâlâyânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/480-481. Ankara, 2003.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi. “Atiyye el-Avfi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/62-63. İstanbul, 1991.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi. “Dârekutnî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/488-490. İstanbul, 1993.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi - Eroğlu, Muhammed. “Abdullah b. Abbas”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/76-79. İstanbul, 1988.
- ÇEKER, Orhan. “Hünsâ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18/491-492. İstanbul, 1998.
- ÇELEBİ, İlyas. “Nazzâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/466-469. İstanbul, 2006.
- ÇETİN, Osman. “Horasan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/234-241. İstanbul, 1998.
- ÇİFT, Salih. “Yahyâ b. Muâz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/257-258. İstanbul. Erişim 28 Mayıs 2024.
- ÇİFTÇİ, Turgut. “Dini Kültürde Polemik Konusu Olarak Sanat: Müzik Ve Resim”.
- ÇİMEN, Abdullah Emin. “Helâk, Devam Eden Bir Süreç Midir?” *Usul İslam Araştırmaları* 4/4 (01 Aralık 2005), 39-71.
- ÇUBUKCU, Asri. “Buâs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/340. İstanbul, 1992.

ÇUBUKCU, Asri. “Karaza b. Kâ‘b”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/483-484. İstanbul, 2001.

ÇUHADAR, Mustafa. “Küseyyir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/575-576. Ankara, 2002.

DÂKŪKÎ, Hüseyin Ali ed-. “Hîre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/122-124. İstanbul, 1998.

DÂMÎN, Hâtim Sâlih - Kaysî, Nûrî b. Hammudî el-. “Mecelletü’l-Mecmai’l-İlmi’l-İrâkî” 38/4 (1987), 124-153.

DAYF, Ahmed Şevkî Abdüsselâm. *Târîhu’l-Edebi’l-Arabî*. 10 Cilt. Mısır: Dâru’l-Maârif, 1995.

DEMİR, Mahmut - Özafşar, Mehmet Emin. “Zayıf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/157-160. İstanbul, 2013.

DEMİRCİ, Kürşat. “Hârût ve Mârût”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/262-264. İstanbul, 1997.

DEMİRCİ, Mustafa. “Sâmerrâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/70-71. İstanbul, 2009.

DEMİRTAŞ, Funda. “Fütüvvet Kavramının/Kurumunun Askeri ve Siyasi Mahiyeti”. *Ahilik Uluslararası Sempozyumu*, 403-423.

DEYLEMÎ, Ebû Şücâ‘ Şîrûye b. Şhredâr ed-. *Kitâbü’l-Firdevs bi-Me’sûri’l-Hiâb*. thk. es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl. 5 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1947.

DİA. “Ammûriye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/79. İstanbul, 1991.

DİNÇ, Sema. “IX. Yüzyıl Abbâsî Dönemi Hanedan Üyesi Mûsikîşinasların Kitâbü’l-Egânî’deki Anlatımları”. *İSTEM* 36 (31 Aralık 2020), 361-388.

- DİZER, Muammer. “İbn Yûnus, Ebü’l-Hasan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/450-452. İstanbul, 1999.
- DÖNDÜREN, Hamdi. “Îlâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/61-62. İstanbul, 2000.
- DÖNMEZ, İbrahim Kafi. “İllet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 22/117-120. İstanbul, 2000.
- DÛRÎ, Abdülazîz ed-. “Bağdat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/425-433. İstanbul, 1991.
- DÛRÎ, Abdülazîz ed-. “Divan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/377-381. İstanbul, 1994.
- DÛRÎ, Abdülazîz ed-. “Enbâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/171. İstanbul, 1995.
- DURMUŞ, İsmail. “Hiciv”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/447-449. İstanbul, 1998.
- DURMUŞ, İsmail. “İbnü’l-Mukaffa’”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/130-134. İstanbul, 2000.
- DURMUŞ, İsmail. “İbnü’l-Mu‘tez”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/143-147. İstanbul, 2000.
- DURMUŞ, İsmail. “Müberred”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/430-433. Ankara, 2020.
- DURMUŞ, İsmail. “Şiir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/144-154. İstanbul, 2010.
- DÜZENLİ, Pehlul. *İslâm Kültür Tarihinde Musiki*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014.

EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavût - Muhammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt. Dâru’l-Risâleti’l-İlmiyyeti, 2009.

EBÛ TÂLİB EL-MEKKÎ, Muhammed b. Alî b. Atıyye. *Ķûtü’l-ķulûb fî mu‘âmeleti’l-maķbûb ve vaşfi ķarîķi’l-mürîd ilâ maķâmi’t-tevhîd*. thk. Asım İbrahim el-Keyyali. 2 Cilt. Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2005.

EBÛ YA‘LÂ EL-MEVİLÎ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî. *el-Müsned*. thk. Hüseyim Selim Esed. 13 Cilt. Dımaşķ: Darü’l-Me’mûn li’t-Türâs, 1984.

EBÛ’L-KÂSİM ALÎ, İbn Asâkir. *Târîķu Medîneti Dımaşķ*. thk. Muhibbüddin Ebû Said Ömer b. Garamel-Amravî. 80 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1995.

EFENDİOĞLU, Mehmet. “Mahfûz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/334-335. Ankara, 2003.

EFENDİOĞLU, Mehmet. “Matrûh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/145. Ankara, 2003.

EFENDİOĞLU, Mehmet. “Metrûk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 415-416. Ankara, 2004.

EFENDİOĞLU, Mehmet. “Mu‘dal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/354-355. Ankara, 2020.

EFENDİOĞLU, Mehmet. “Münker”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/13-14. İstanbul, 2006.

EFENDİOĞLU, Mehmet. “Sâbit”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/348-349. İstanbul, 2008.

EFENDİOĞLU, Mehmet. “Saîd b. Cübeyr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/552-554. İstanbul, 2008.

EL-CÂHİZ. *Resâ'ilü'l-Câhiz*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1964.

EL-İRÂKÎ vd. *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâi Ulûmi'd-Dîn*. haz. Ebû Abdullah Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd. 7 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Âsıme, 1987.

ELMALI, Hüseyin. "Ebû Temmâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/241-243. İstanbul, 1994.

ELMALI, Hüseyin. "Hassân b. Sâbit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/399-402. İstanbul, 1997.

ELMALI, Hüseyin. "Kaside". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/562-564. İstanbul, 2001.

ENSÂRÎ, Abdülhamîd İsmail el-. "Ehlü'l-Hal ve'l-Akd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/539-541. İstanbul, 1994.

ER, Rahmi. "Ömer b. Ebû Rebîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/56-57. İstanbul, 2007.

ERGİN, Ali Şakir. "Ferezdak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/373-375. İstanbul, 1995.

ERGİN, Ali Şakir. "İbn Kays er-Rukayyât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/108-109. İstanbul, 1999.

EROĞLU, Muhammed. "Dahhâk b. Müzâhim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/410-411. İstanbul, 1993.

ERTÜRK, Mustafa. "Hüseyim b. Beşîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/64. İstanbul, 1999.

- ERUL, Bünyamin. “Zeyd b. Sâbit”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 321-322. İstanbul, 2013.
- ERÜNSAL, İsmail E. “Verrâk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/646-652. Ankara, 2009.
- FAYDA, Mustafa. “Abbâse bint Mehdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/30. İstanbul, 1988.
- FAYDA, Mustafa. “Abdullah b. Cüd‘ân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/93-94. İstanbul, 1988.
- FAYDA, Mustafa. “Abdüşems b. Abdümenâf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/304. İstanbul, 1988.
- FAYDA, Mustafa. “Âişe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/201-205. İstanbul, 1989.
- FAYDA, Mustafa. “İbn Şebbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/371-372. İstanbul, 1999.
- FAYDA, Mustafa. “Vâkidî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/471-475. İstanbul, 2012.
- FAYDA, Mustafa. “Zübeyr b. Bekkâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/524-526. İstanbul, 2013.
- FESEVÎ, Ebû Yûsuf Ya‘kûb b. Süfyân el-. *el-Ma‘rife ve’t-Târîh*. thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. 3 Cilt. Bağdat: Matbaatu’l-İrşâd, 1974.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi. “Abdullah b. Ca‘fer b. Ebû Tâlib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/89. İstanbul, 1988.

FIĞLALI, Ethem Ruhi. “Abdullah b. Meymûn el-Kaddâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/117-118. İstanbul, 1988.

FIĞLALI, Ethem Ruhi. “Ali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/371-374. İstanbul, 1989.

FURAT, Ahmet Subhi. “el-Kâmil’in İstanbul Kütüphanelerindeki Yazma Nüshaları”. *Şarkiyat Mecmuası* 8 (1998), 9-16.

GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed el-. *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Mârif, ts.

GÖK, Halil. “XIII ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü: Merâsidü’l-İttılâ‘ ve Anadolu’ya Dair Kayıtları”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (08 Nisan 2015), 123-160.

GÖRMEZ, Mehmet. “Tahrîc”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/419-420. İstanbul, 2010.

GÜL, Recep Emin. “Hadis İlminde Cerh-Ta’dîl Mertebeleri”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (05 Temmuz 2015), 362-386.

GÜNAY, Hacı Mehmet. “İbnü’l-Mâcişûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/122-123. İstanbul, 2000.

GÜNDAY, Hüseyin. “Sahabe Neslinin Yetkin Mizah Ustası: İbn Ebû ‘Atîk”. *Bilimname : Düşünce Platformu* 22 (Ocak 2012), 159-188.

GÜNEL, Fuat. “Garîz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/382. İstanbul, 1996.

GÜNEL, Fuat. “İbn Âişe, Muhammed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/299. İstanbul, 1999.

GÜNEL, Fuat. “İbn Süreyc, Ubeydullah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/366-367. İstanbul, 1999.

GÜNEL, Fuat. “Ma‘bed b. Vehb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/283. Ankara, 2003.

GÜNEL, Fuat. “Mâlik b. Ebü’s-Semh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/506. Ankara, 2003.

GÜNEŞ, Hasan Ali. *Klasik Öncesi Dönem Türk Şiirinde Astroloji*. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

GÜRER, Dilaver. “Şiblî, Ebû Bekir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/125-126. İstanbul, 2010.

GÜZEL, Ahmet. “Erken Dönem Abbâsî Toplumunda Mûsikînin Oluşum ve Gelişim Süreci”. *İslâm ve Sanat Tartışmalı İlmî Toplantı*, 607-630.

GÜZEL, Fatih. “Abbâsî Dönemi Önemli Türk Komutanlarından Eşnâs et-Türkî”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* / *The Journal of International Social Research* XI/60 (2018), 1295-1301.

HABÎB, Muhammed b. *Kitâbü Esmâ’i’l-Muğtâlîn Mine’l-Eşrâf*. çev. Mehmet Mahfuz Söylemez. İstanbul: T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2024.

HAMEVÎ, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-. *Mu‘cemü’l-Büldân*. 7 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 2. Basım, 1995.

HAREKÂT, İbrahim. “Ebû Mus‘ab”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/193-194. İstanbul, 1994.

HATÎB EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *Târîhu Bağdâd ev Medîneti’s-Selâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma‘rûf. 17 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 2002.

- HATİBOĞLU, İbrahim. “Nâfi’”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/286-287. İstanbul, 2006.
- HATİBOĞLU, İbrahim. “Nu‘mân b. Beşîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/233-234. İstanbul, 2007.
- HATİPOĞLU, İbrahim. “el-Müstedrek”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/134-135. İstanbul, 2006.
- HEKİMOĞLU, Muhammet. “I. Abbasi Asrında Şair-Halife İlişkisi”. *Nüsha* 7/24 (28 Şubat 2007), 7-19.
- HUSRÎ, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî el-. *Cem‘u’l-Cevâhir fî’l-Mûlah ve’n-Nevâdir*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Beyrut - Lübnân: Dâru’l-Ciyl, 2. Basım, 1953.
- HUSRÎ, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî el-. *Zehrü’l-Âdâb ve Şemerü’l-Elbâb*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Ciyl, ts.
- İBN ADÎ, Ebû Ahmed Abdullâh. *el-Kâmil fî Du‘afâ’i’r-Ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvid. 9 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1997.
- İBN BATTÂL, Ebû’l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik. *Şerhu İbn Battâl ‘alâ Şahîhi’l-Buḥârî*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm. 10 Cilt. Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 2. Basım, 2003.
- İBN EBÛ HÂTİM, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed. *el-Cerḥ ve’t-Ta’dil*. 9 Cilt. Haydarâbâd: Meclisü Dâiretü’l-Maarifi’l-Osmaniyye, 1952.
- İBN EBÛ ŞEYBE, Ebû Bekir. *el-Muşannef fî’l-Eḥâdîs ve’l-Âṣâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 5 Cilt. Lübnân: Dâru’t-Tâc, 1989.

İBN EBÜ'D-DÜNYÂ, Ebû Bekr Abdullah. *Zemmü'l-Melâhî*. thk. Amr Abdulmunim Selîm. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1995.

İBN FAZLULLAH EL-ÖMERÎ, Şihâbüddîn (Ebü'l-Abbâs) Ahmed b. Yahyâ. *Mesâlikü'l-Ebşâr fî Memâlikî'l-Emşâr*. 27 Cilt. Abu Dabi: el-Mecmaü's-Sekafi, 2002.

İBN HACER EL-ASKALÂNÎ, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *el-İşâbe fî Temyîzi's-Şahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdül-mevcûd - Ali Muhammed Muavvid. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

İBN HACER EL-ASKALÂNÎ, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buḥârî*. 13 Cilt. Mısır: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1960.

İBN HACER EL-ASKALÂNÎ, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Lisânü'l-Mîzân*. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. 10 Cilt. Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.

İBN HACER EL-ASKALÂNÎ, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Sûriye: Dârü'r-Reşîd, 1986.

İBN HAMDÛN, Ebü'l-Meâlî Bahâüddîn Kâfi'l-küfât Muhammed b. el-Hasen. *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*. 10 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 1996.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *el-Muḥallâ bi'l-âşâr fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-iḥtişâr*. thk. Abdülğaffâr Süleyman el-Bindârî. 12 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *Resâ'ilü İbn Hazzam el-Endelüsî*. thk. İhsan Abbas. 4 Cilt. Beyrût: el-Müessesetü'l-'Arabiyyeti li'd-Dirâseti ve'n-Neşri, ts.

İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed. *Kitâbü 'd-Đu 'afâ' (Kitâbü Ma 'rifeti 'l-Mecrûhîn mine 'l-Muħaddişîn)*. thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî. 2 Cilt. Riyâd: Dâru's-Samî'î li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2000.

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *İğâsetü 'l-Leħfân min Meşâyidi 'ş-Şeyṭân*. thk. Muhammed Aziz Şems. 2 Cilt. Riyâd: Daru Ataati'l-İlm, 3. Basım, 2019.

İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn. *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*. 14 Cilt. Kâhire: Matbaatu's-Seâde, 1929.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî. 2 Cilt. Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabî, ts.

İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü 'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1994.

İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Muħtaşaru Târîhi Dimaşķ*. thk. Ruhiyye en-Nehhâs - Murad Riyaz Abdülhamid. 29 Cilt. Dimaşķ: Dâru'l-Fikr, 1984.

İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed. *Kitâbü 't-Ṭabaķâti 'l-Kebîr*. thk. Dr. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire-Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 2001.

İBN TAĞRÎBERDÎ, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf. *el-Menhelü 'ş-Sâfi ve 'l-Müstevfi Ba 'de 'l-Vâfi*. thk. Muhammed Muhammed Emin. 7 Cilt. el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb, ts.

İBN TEYMİYYE, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn. *el-İstiķāme*. thk. Dr. Muhammed Reşâd Sâlim. 2 Cilt. Medîne: Camiatü'l-İmam Muhammed b. Suud, 1982.

- İBNU'L-HADDÂD, Ebu Osman Said b. Muhammed el-Me'âfiri. *Kitabu'l-Ef'âl*. thk. Hüseyin Muhammed Muhammed Şeref. 4 Cilt. Kâhire: Müessesetü Dâru's-Şu'be li's-Sihâfeti ve't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, 1975.
- İBNÜ'L-ESÎR, İzzeddin. *el-Kâmil fi't-Târîh*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmîrî. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l- Arabî, 1997.
- İBNÜ'L-İMÂD, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed. *Şezerâtü'z-Zeheb*. thk. Mahmud Arnaut. 11 Cilt. Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1986.
- İBNÜ'L-KAYSERÂNÎ, Ebü'l-Fazl. *Kitâbü's-Semâ'*. thk. Ebü'l-Vefâ el-Merâgî. el-Meclisü'l-A'lâ li's-Şuûni'l-İslâmiyye, ts.
- İBNÜ'L-MU'TEZ, Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed. *Tabakâtü's-şu'arâ'*. thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc. Kâhire: Dârü'l-Maârif, 3. Basım, ts.
- İPEKTEN, Halûk. "Gazel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/440-442. İstanbul, 1996.
- İSFAHÂNÎ, Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyin el-. *el-Eğânî*. 25 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1994.
- İSFAHÂNÎ, Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyin el-. *el-Eğânî*. thk. İhsan Abbas vd. 25 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 3. Basım, 2008.
- KAHRAMAN, Abdullah. "Tâvûs b. Keysân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/185-186. İstanbul, 2011.
- KALLEK, Cengiz. "Dânek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/457-458. İstanbul, 1993.
- KALLEK, Cengiz. "Kâsim b. Muhammed b. Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/545. İstanbul, 2001.

- KALLEK, Cengiz. “Miskal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/182-183. Ankara, 2020.
- KALLEK, Cengiz. “Rıtl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/52-55. İstanbul, 2008.
- KAMACI, Fatımatüz Zehra. “Tâbiîn Döneminden Seçkin Bir Kadın Portresi Âişe bint Talha”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/49 (26 Ocak 2016), 127-160.
- KAN, Kadir. “Vâsik-Billâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/548-549. İstanbul, 2012.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “Abdullah b. Mus‘ab”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/121-122. İstanbul, 1988.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “Abdullah b. Ömer b. Hattâb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/126-128. İstanbul, 1988.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “Ahmed b. Hanbel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/75-80. İstanbul, 1989.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “Atâ b. Sâib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/37. İstanbul, 1991.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “Câbir b. Abdullah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/530-532. İstanbul, 1992.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “Ebû Hüreyre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/160-167. İstanbul, 1994.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “Ebû Müshir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/195. İstanbul, 1994.

- KANDEMİR, M. Yaşar. “Ebû Reyhâne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/213. İstanbul, 1994.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “Ebü’l-Bahterî, Vehb b. Vehb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/297. İstanbul, 1994.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “Fedâle b. Ubeyd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/292-293. İstanbul, 1995.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “Haccâc b. İlât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/426. İstanbul, 1996.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “Hişâm b. Urve”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/155-156. İstanbul, 1998.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “İbn Mâce”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/161-162. İstanbul, 1999.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “İbnü’l-Kayserânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/109-111. İstanbul, 2000.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “Mevzû”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/493-496. Ankara, 2004.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “Sahîhayn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/527-530. İstanbul, 2008.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “Şa‘bî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/217-218. İstanbul, 2010.
- KANDEMİR, M. Yaşar. “Tirmizî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/202-204. İstanbul, 2012.

- KAPAR, Mehmet Ali. “Lahmîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/54-55. Ankara, 2003.
- KARA, Mustafa. “Ebü’l-Hüseyin en-Nûrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/328-330. İstanbul, 1994.
- KARAARSLAN, Nasuhi Ünal. “Ebû Nuvâs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/205-207. İstanbul, 1994.
- KARAARSLAN, Nasuhi Ünal. “Hüzeyl (Benî Hüzeyl)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/70-72. İstanbul, 1999.
- KARAÇAM, İsmail. “Abdullah b. Sâib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/131. İstanbul, 1988.
- KARAKUŞ, Nadir. “Halife II. Yezid Üzerinde Etkin Bir Şarkıcı Cariye: Hubâbe”. *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi* 4/1 (15 Haziran 2024), 1-33.
- KARAKUŞ, Nadir. “Mugannî İbn Süreyc ve Emevîlerde Kültürel Hayat”. *İlahiyat Akademi* 19 (30 Haziran 2024), 201-226.
- KARAKUŞ, Nadir. “Orta Çağ’da Musikişinas Hekimler”. *Daruşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/1 (30 Haziran 2023), 32-46.
- KARAKUŞ, Nadir. “Şarkıcı Delâl ve Medine’de Sosyal-Kültürel Hayat”. *Mizanü’l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 18 (30 Haziran 2024), 259-280.
- KARAKUŞ, Nadir - Erzen, Mustafa. “Şarkıcı Cemîle ve Medine’de Kültürel Hayat”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/2 (30 Aralık 2023), 901-918.
- Kur’an Yolu Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 8. Basım, 2020.

- KÂSİM, Kâsım Abduh. “Muhammed b. Kalavun”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/544-545. Ankara, 2020.
- KAYA, M. Cüneyt. “Yuhannâ b. Mâseveyh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/582. İstanbul, 2013.
- KELPETİN, Mahmut. “Ma‘n b. Zâide”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/191-192. Ankara, 2019.
- KESLER, Muhammed Fatih. “Mücâhid b. Cebr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/441. Ankara, 2020.
- KILAVUZ, Ahmet Saim. “Bîsr b. Gıyâs el-Merisi, Hayatı, Görüşleri ve İslâm Düşünce Tarihindeki Yeri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (01 Ocak 1987).
- KILIÇ, Hakan. *Kuruluşundan Sâmerrâ Dönemi Sonuna Kadar Abbasi Devletinde Türk Komutanlar*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- KILIÇ, Hulusi. “Ebü’l-Ferec el-İsfahânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/316-318. İstanbul, 1994.
- KILIÇ, Ünal. “Yezîd II”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/515-516. İstanbul, 2013.
- KIZILDAĞ, Hasan. “Mevlevî Menkıbeleri’nde Kozmik Unsurlar”. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 2/2 (14 Haziran 2019), 90-101.
- KOCA, Fatih. *İslam Medeniyetinde Salâ ve Salavat Geleneği -Anadolu Örneği-*. Ankara: DİB Yayınları, 3. Basım, 2020.

KOCA, Fatih. “Ney’in Tarihi Gelişimi ve Dini Musikimizdeki Yeri”. *Dini Araştırmalar* 4/12 (01 Haziran 2002).

KOÇKUZU, Ali Osman. “Ebû İshak es-Sebî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/170-171. İstanbul, 1994.

KOÇYİĞİT, Talat. “Abd b. Humeyd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/58. İstanbul, 1988.

KOPRAMAN, Kâzım Yaşar. “Divan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/383. İstanbul, 1994.

KOYUNCU, Mevlüt. “Velîd I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/30-31. İstanbul, 2013.

KÖSE, Saffet. “İbn Ebû Leylâ, Muhammed B. Abdurrahman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/436-437. İstanbul, 1999.

KÖSE, Saffet. “Rüşd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/298-300. İstanbul, 2008.

KRATCHKOWSKI, Ignati. “Nüveyrî”. *İslâm Ansiklopedisi*. 374-375. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 86 1978.

KÜÇÜK, Raşit. “İsnad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/154-159. İstanbul, 2001.

KÜŞÂCİM, Ebü'l-Feth (Ebû Nasr) Mahmûd b. el-Hüseyn. *Dîvânu Küşâcim*. thk. ‘Abdulvâhid Şa‘lân. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1997.

KÜTÜBÎ, Ebû Abdillâh Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir el-. *Fevâtü'l-Vefeyât*. thk. İhsan Abbas. 4 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 1974.

- MÂCİD, Abdülmün‘im. “İsâ b. Mûsâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/482. İstanbul, 2000.
- MAKRÎZÎ, Ebû Muhammed (Ebü’l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî el-. *es-Sülûk li-Ma‘rifeti Düveli’l-Mülûk*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 Cilt. Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1997.
- MEMİŞ, Mahmut - Açikel, Yusuf. “Hadis İlminde Görme Engelli Ravilerin Rivayete Ehliyetleri”. *Usul İslam Araştırmaları* 35/35 (19 Mayıs 2021), 55-87.
- MERTOĞLU, M. Suat. “Sa‘lebî”. *es-Sa‘lebî*. 36/28-29. İstanbul, 2009.
- MERVEZÎ, Muhammed b. Nasr el-. *es-Sünne*. thk. Sâlim Ahmed es-Selefî. Beyrût: Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekâfiye, 1988.
- MİDİLLİ, Muhammet Enes. “Alem Bir Kitap İçre Üzerine Mülakat (Albaraka Yayınları)”.
MİDİLLİ, Muhammet Enes. “The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition”. *İslam Araştırmaları Dergisi* 42 (10 Temmuz 2019), 173-180.
- MİZZÎ, Ebü’l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdірrahmân el-. *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâ’i’r-Ricâl*. thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma’rûf. 35 Cilt. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1992.
- MUHANNA, Elias. *The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition*. United States of America: Princeton University Press, 2017.
- MUHANNA, Elias Ibrahim. *Âlem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Tarihinde Ansiklopedik Yazım Geleneği*. çev. Muhammet Enes Midilli. İstanbul: Albaraka Kültür Sanat ve Yayıncılık, 2023.

- MUHANNA, Elias Ibrahim. *Encyclopaedism in the Mamluk Period: The Composition of Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī's (d. 1333) Nihāyat Al-Arab Fī Funūn Al-Adab*. Massachusetts: Harvard, Doktora Tezi, 2012.
- MUHÂSİBÎ, Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed el-. *Risâletü'l-Müstersîdîn*. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. Haleb: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyyeti, 1971.
- MÜBERRED, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-. *el-Kâmil fî'l-Edeb*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. 4 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 3. Basım, 1997.
- MÜCÂHİD B. CEBR, Ebü'l-Haccâc. *Tefsîru Mücâhid*. thk. Muhammed Abdüsselâm Ebü'n-Neyl. Mısır: Dâru'l-Fikri'l-İslâmiyyi'l-Hadîseti, 1989.
- MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi 'u's-Şaḥîḥ*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 5 Cilt. Kâhire: Matbaatu 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1955.
- MÜŞİD, Seyfû'd-Dîn 'Alî b. Ömer b. Kazel el-Türkmânî el-. *Dîvânu Seyfû'd-Dîn el-Müşîd*. thk. Muhammed Zağlul Selam. el-İskenderiye: Münşetü'l-Me'ârif, ts.
- NEDVÎ, Abdülhalîm en-. *Menhecû'n-Nüveyrî fî Kitâbeti Nihâyeti'l-Ereb*. Şam: Dâru'l-Fikr, 1987.
- NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *ed-Ḍu'afâ' ve'l-Metrûkîn*. thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed. Haleb: Dâru'l-Ve'î, 1976.
- NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *es-Sünen*. thk. Hasan Muhammed el-Mes'ûdî. 8 Cilt. Kâhire: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1930.
- NÎSÂBÛRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-. *el-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.

- NÜVEYRÎ, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-. *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb.* 33 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiku'l-Kavmiyye, 2002.
- NÜVEYRÎ, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-. *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb.* thk. Müfid Kumeyha. 33 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- OKUMUŞ, Mesut. “Semantik ve Analitik Açından Kur'an'da ‘Salât’ Kavramı”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (30 Aralık 2004), 1-30.
- OLGUNER, Fahrettin. “Bâtıl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 5/147-148. İstanbul, 1992.
- OUEDRAOGO, Mouzamil. *Nuveyrî'nin Nihâyetü'l-Ereb Adlı Eserinde Arap Dili ve Belâgatına Yaklaşımı.* Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- ÖĞÜT, Salim. “Ebû Yûsuf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 10/260-265. İstanbul, 1994.
- ÖĞÜT, Salim. “Harem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 16/127-132. İstanbul, 1997.
- ÖĞÜT, Salim. “Meş'ar-i Harâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 29/361. Ankara, 2004.
- ÖĞÜT, Salim. “Ten'im”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 40/452-453. İstanbul, 2011.
- ÖĞÜT, Salim. “Terviyе”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 40/520-521. İstanbul, 2011.

- ÖĞÜT, Salim - Harman, Ömer Faruk. “Hac”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/389-397. İstanbul, 1996.
- ÖNCEL, Mehmet. *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Kâtib’in Kemâlû Edebi’l-Ğınâ Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- ÖNKAL, Ahmet. “Abdurrahman b. Avf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/157-158. İstanbul, 1988.
- ÖNKAL, Ahmet. “Amr b. Avf (Benî Amr b. Avf)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/82. İstanbul, 1991.
- ÖNKAL, Ahmet. “Cumah (Benî Cumah)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/93. İstanbul, 1993.
- ÖZ, Mustafa. “Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/304-306. İstanbul, 2007.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim. “Fazl b. Rebî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/274-275. İstanbul, 1995.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim. “Hâlid b. Abdullah el-Kasrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/281-282. İstanbul, 1997.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim. “Mühtedî-Billâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/526-527. Ankara, 2020.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim. “Müntasır-Billâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/24-25. İstanbul, 2006.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim. “Müstaîn-Billâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/112-113. İstanbul, 2006.

- ÖZBALIKÇI, Mehmet Reşit. “Miskîn ed-Dârimî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/185. Ankara, 2020.
- ÖZBALIKÇI, Mehmet Reşit. “Nusayb b. Rebâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/268. İstanbul, 2007.
- ÖZÇELİK, Fikret. “Râvilerin Cerhine Delalet Eden Lafızlar: İbn Ebî Hâtim Örneği”. *Artuklu Akademi* 4/2 (25 Aralık 2017), 51-76.
- ÖZDEMİR, Mehmet. “Müvelledûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/228-229. İstanbul, 2006.
- ÖZDİREK, Recep - ÇAVUŞOĞLU, Ali Hakan. “Süfyân es-Sevrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/23-28. İstanbul, 2010.
- ÖZEL, Ahmet. “Mâlik b. Enes”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/506-513. Ankara, 2003.
- ÖZEL, Ahmet. “Merverrûzî, Ebû Ali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/232-233. Ankara, 2004.
- ÖZEN, Şükrü. “Müzenî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/246-250. İstanbul, 2006.
- ÖZEN, Şükrü. “Nehaî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/535-538. İstanbul, 2006.
- ÖZEN, Şükrü. “Yahyâ b. Eksem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/249-251. İstanbul, 2013.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi. “Rey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/40-41. İstanbul, 2008.

- ÖZKUYUMCU, Nadir. “Hilf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/29-30. İstanbul, 1998.
- ÖZKUYUMCU, Nadir. “Hişâm b. Abdülmelik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/148-150. İstanbul, 1998.
- ÖZTÜRK, Mustafa. “Sehl et-Tüsterî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/321-323. İstanbul, 2009.
- PALA, İskender. “İnşâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/342. İstanbul, 2000.
- POLAT, Salahattin. “Ebân b. Osman b. Affân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/66-67. İstanbul, 1994.
- POLAT, Salahattin. “Ferd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/368-369. İstanbul, 1995.
- POLAT, Salahattin. “Garîb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/375. İstanbul, 1996.
- POLAT, Salahattin. “Mürsel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/52-54. İstanbul, 2006.
- SABBAĞ, Abbas - BOZKURT, Nebi. “Müstevfî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/147-148. İstanbul, 2006.
- SAFEDÎ, Ebü’s-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn es-. *A ‘yânü’l- ‘Aşr ve A ‘vânü’ n-Naşr*. thk. Dr. Ali Ebû Zeyd - Nebîl Ebû Aşme. 5 Cilt. Beyrût-Dimeşk: Dâru’l-Fikri’l-Me‘âsır-Dâru’l-Fikr, 1998.

SAFEDÎ, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn es-. *A 'yânü'l- 'Aşr ve A 'vânü'n-Naşr*. thk. Dr. Ali Ebû Zeyd vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1998.

SAFEDÎ, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn es-. *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. thk. Ahmet el-Arnâvut - Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 2000.

SAKA, Şevki. "Kur'an'da Ta'rid Yoluyla Anlatım". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (1992), 113-127.

SAKAOĞLU, Saim vd. "Halk Edebiyatı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/345-353. İstanbul, 1997.

SA'LEBÎ, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-. *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Hâlit b. Avn el-Anzî - Nâsır b. Muhammed b. Osmân el-Munî'. 33 Cilt. Cidde: Dârü't-Tefsîr, 2015.

SANDIKÇI, Kemal. "Ebû Ümâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/251. İstanbul, 1994.

ŞAN'ÂNÎ, 'Abdürrezzâk b. Hemmâm eş-. *el-Muşannef fi'l-Hadîs*. thk. Habîbürrahman el-A'zamî. 12 Cilt. Beyrût: el-Meclisü'l-İlmî, 2. Basım, 1983.

SARIÇAM, İbrahim. "İbrâhîm b. Mehdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/320-321. İstanbul, 2000.

SARIÇAM, İbrahim. "Müzeyne (Benî Müzeyne)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/250-251. İstanbul, 2006.

SAVRAN, Ahmet. "Düreyd b. Sımme". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/30. İstanbul, 1994.

SAVRAN, Ahmet. "İmruülkays b. Hucr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/237-238. İstanbul, 2000.

- SAVRAN, Ahmet. “Sûlî, İbrâhîm b. Abbas”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/493-495. İstanbul, 2009.
- SEÂLİBÎ, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-. *Dîvânu's-Se'âlibî*. thk. Mahmûd Abdullah el-Câdir. Bağdat: Dâru'l-Âfâki'l-'Arabiyye, 1990.
- SEÂLİBÎ, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-. *Lübâbü'l-Âdâb*. thk. Ahmed Hasan Besec. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1997.
- SEM'ÂNÎ, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed es-. *Tefsîrü'l-Kur'ân*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm - Ebû Bilâl Ganîm b. Abbas. 6 Cilt. Riyâd: Darü'l-Vatan, 1997.
- SENADA, Khallaf Mahmoud Abdelsamie. *Muhammed b. Beşîr el-Hâricî'nin Şiirinin Üslup*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- SERİNSU, Ahmet Nedim. “Ebû Dülef el-İclî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/123. İstanbul, 1994.
- SERT, Ekrem. *Mısır Kıpti Kilisesi ve Günümüzdeki Durumu*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- SEVİNÇ, Muhammet. *İbnü't-Tahhân'ın Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn adlı mûsikî eseri (Tahkik ve inceleme)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- SEVİNÇ, Muhammet. *İbnü't-Tahhân'ın Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn Adlı Mûsikî Eseri (Tahkik ve İnceleme)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- SÖNMEZ, Mehmet Ali. “Ebü'z-Zübeyr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/354-355. İstanbul, 1994.

- SÖNMEZ, Mehmet Ali. “İbn Hibbân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/63-64. İstanbul, 1999.
- SÛLÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ es-. *Aḥbâru Ebî Temmâm*. thk. Halîl Mahmûd ‘Asâkir - Nezirü’l-İslâm el-Hindî. Beyrût: Dâru’l-Âfâki’l-Cedîd, 3. Basım, 1980.
- SUZAN, Yahya. “Sadru’l-İslâm ve Emevîler Döneminde Mûsikî Hareketi”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)* VII/13 (2009), 113-137.
- SÜYÛTÎ, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-. *Hüsnü’l-Muḥâḍara*. thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhîm. 2 Cilt. Mısır: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, 1967.
- ŞAHİN, Hanifi. “Şerif el-Murtezâ’nın ‘Hükümet Adına Çalışma’ Risâlesi”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (01 Haziran 2013), 317-328.
- ŞÂKİR, Mustafa. *et-Târîḥu’l-‘Arabî ve’l-Mü’erriḥûn*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru’l-‘İlmi’l-Melâyin, 1990.
- ŞEKER, Dursun Ali - Şener, Mehmet. “Müzdelife”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/239. İstanbul, 2006.
- ŞENTERİNÎ, Ebü’l-Hasen Alî b. Bessâm eş-. *eż-Zaḥîre fî Meḥâsini Ehli’l-Cezîre*. thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Tunus: ed-Dâru’l-‘Arabiyye li’l-Kitâb, ts.
- ŞURRÂB, Muhammed Muhammed Hasen. *el-Meâlimü’l-Esîre fî’s-Sünne ve’s-Sîre*. Beyrût: Dâru’l-Kalem, ed-Dâru’ş-Şâmiyye, 1990.
- TABERÂNÎ, Ebü’l-Kâsım Müsnidü’d-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu‘cemü’l-Evsaṭ*. thk. Ebû Muâz Târik b. Avazallah. 10 Cilt. Kâhire: Dâru’l-Haremeyn, 1990.

- TABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *Mu'cemü'l-Kebîr*. thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, 1994.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kâhire/Mısır: Dâru Hicr li't-Tibâati ve'n-Neşr, 2001.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Târîhu't-Taberî*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 2. Basım, 1967.
- TABERÎ, Ebü't-Tayyib. *er-Red 'alâ Men Yuhibbü's-Semâ'*. thk. Mecdî Fethî es-Seyyid. Tanta: Dârü's-Sehâbeti li't-Türâs, 1990.
- TANERÎ, Aydın. "Divan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/383-385. İstanbul, 1994.
- TANERÎ, Aydın. "Hâcib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/508-511. İstanbul, 1996.
- TANMAN, M. Baha. "Mahfil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara, 2003.
- TANRIVERDÎ, Eyyüp. "Ebû Hâtim es-Sicistânî'ye Göre Eski Arap Kültüründe 'Muammerûn': Uzun Ömürlüler Kategorisi". *Doğu Araştırmaları* 17 (01 Ocak 2017), 5-37.
- TAŞAĞIL, Ahmet. "Soğd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/348-349. İstanbul, 2009.
- TEKİN, Erhan. "Zil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/413-415. İstanbul, 2013.

- TERZİ, Mustafa Zeki. “Gulâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/178-180. İstanbul, 1996.
- TERZİ, Mustafa Zeki. “İbnü’l-Müdebbir, Ebü’l-Hasan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/149-150. İstanbul, 2000.
- TERZİ, Mustafa Zeki. “İbnü’z-Zeyyât, Muhammed b. Abdülmelik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/245-246. İstanbul, 2000.
- TIRAŞCI, Mehmet. *Türk Mûsikîsi Tarihi Terimleri Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2020.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ Ebû İsâ et-. *el-İlelü’l-Kebîr*. thk. Subhî es-Sâmirâî vd. Beyrût: ‘Alemü’l-Kütüb, 1989.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ Ebû İsâ et-. *eş-Şemâ’ilü’l-Muhammediyye*. Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, ts.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ Ebû İsâ et-. *Sünenü’t-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1975.
- TOĞAY, Ali Hüseyin. “Behram Çubin’in Göktürkler Üzerine Seferi Hakkında Bir Değerlendirme”. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 10/1 (06 Haziran 2023), 288-311.
- TOKAY, Ayşe. “İbn Hurdâzbeh’in el-Muhtâr min Kitâbi’l-Lehvi ve’l-Melâhî’si ile el-Mufaddal b. Seleme’nin el-Melâhî ve Esmâuhâ min Kibeli’l-Mûsîkâ Adlı Eseriyle İlgili Bir Analoji”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (06 Ocak 2019), 211-232.
- TOKSARI, Ali. “İbnü’r-Rûmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/349. İstanbul, 2000.

- TOKSARI, Ali. “İbrâhim b. Sa‘d”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/349. İstanbul, 2000.
- TOKUŞ, Ömer. “Ortaçağ Müslüman Devletlerinde Hayvanat Bahçeleri”. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 36/1 (28 Temmuz 2021), 363-385.
- TOMAR, Cengiz. “Şam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/311-315. İstanbul, 2010.
- TOPALOĞLU, Bekir. “Mâsiyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/77. Ankara, 2003.
- TOPRAK, M. Faruk. “Klasik Arapça’da Kullanılan Bellibaşlı Dua, Beddua ve Temenniler”. *EKEV Akademi Dergisi* II/2 (2000), 123-152.
- TOPUZOĞLU, Tefik Rüştü. “Seâlibî, Ebû Mansûr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/236-239. İstanbul, 2009.
- TOSUN, Necdet. “Zünnûn el-Misrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/575-576. İstanbul, 2013.
- TURABÎ, Ahmet. “Ebû Ya‘Kûb b. İshâk El-Kindî’Nin Müzik Risâlelerinde Tesbit Edilen Terimler”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (23 Ocak 2014).
- TURABÎ, Ahmet. “İlk Dönem İslam Dünyasında Musiki Çalışmalarına Bakış”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13-15 (14 Ocak 2014).
- TURABÎ, Ahmet Hakkı. “İbn Câmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/385-386. İstanbul, 1999.
- TURABÎ, Ahmet Hakkı. “İbnü’l-Müneccim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/155-156. İstanbul, 2000.

TURABİ, Ahmet Hakkı. “İbrâhim el-Mevsilî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/322-323. İstanbul, 2000.

TURABİ, Ahmet Hakkı. “İlk Koro Kurucusu ve Şefi İbrâhim el-Mevsilî (ö. 804)”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 5/1 (01 Mart 2005), 177.

TURABİ, Ahmet Hakkı. “İlk Koro Kurucusu ve Şefi İbrâhim el-Mevsilî (ö. 804)”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 5/1 (01 Mart 2005), 177.

TURABİ, Ahmet Hakkı. “İshak el-Mevsilî”. *İslam Düşünce Atlası*. İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2022.

TURABİ, Ahmet Hakkı. “İshak el-Mevsilî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/536-537. İstanbul, 2000.

TURABİ, Ahmet Hakkı. “Medîneli Efemine Şarkıcı Tuveys (11-92/632-711)”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 10/1 (01 Mart 2010), 41-65.

TURABİ, Ahmet Hakkı. “Tuveys”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/449-450. İstanbul, 2012.

TURABİ, Ahmet Hakkı. “Yûnus el-Kâtib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/607-608. İstanbul, 2013.

TURABİ, Ahmet Hakkı. “Yûnus el-Kâtib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/607-608. İstanbul, ts.

TURABİ, Ahmet Hakkı. “İbn Câmî‘ (ö. 808) Kureyşli Meşhur Muğannî ve Bestekâr”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (15 Haziran 2005), 161-174.

TUZCU, Recep. “İshak b. İsa et-Tabbâ‘ (ö. 215/830) ve Hadis İlmindeki Yeri”. *Journal of Islamic Research* 29 (3) (2018), 570-592.

TÜCCAR, Zülfikar. “Buhtürî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/381-383. İstanbul, 1992.

TÜCCAR, Zülfikar. “Cerîr b. Atiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/412-413. İstanbul, 1993.

TÜCCAR, Zülfikar. “Hammâd er-Râviye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/486-488. İstanbul, 1997.

TÜCCAR, Zülfikar. “Ümeyye b. Ebü’s-Salt”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/303-305. İstanbul, 2012.

TÜLÜCÜ, Süleyman. “Asmaî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/499-500. İstanbul, 1991.

TÜLÜCÜ, Süleyman. “A‘şâ, Meymûn b. Kays”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/544-545. İstanbul, 1991.

TÜLÜCÜ, Süleyman. “İbnü’l-Ahnef”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/481-482. İstanbul, 1999.

TÜLÜCÜ, Süleyman. “Mervân b. Ebû Hafsa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/229-230. Ankara, 2004.

TÜLÜCÜ, Süleyman. “Züheyr b. Ebû Sülmâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/540-542. İstanbul, 2013.

TÜRER, Osman. “Fudayl b. İyâz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/208-209. İstanbul, 1996.

- TÜRKER, Ömer. “Mukātil b. Süleyman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/134-136. Ankara, 2020.
- UĞUR, Mücteba. “Abdurrahman b. Mehdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/167-168. İstanbul, 1988.
- UĞUR, Mücteba. “Ebû Mes‘ûd el-Bedrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul, 1994.
- UĞUR, Mücteba. “Hüccet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/450-451. İstanbul, 1998.
- ULUDAĞ, Süleyman. “Firâset”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/116-117. İstanbul, 1996.
- ULUDAĞ, Süleyman. “Hasan-ı Basrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/291-293. İstanbul, 1997.
- ULUDAĞ, Süleyman. “Keşf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/315-317. Ankara, 2022.
- ULUDAĞ, Süleyman. “Müşâhede”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/152-153. İstanbul, 2006.
- USLU, Recep. “Ud Tarihi İçin Müzikolojik Sorgulama, Entel Müşrik Nadr b. Hâris Ud Çalmayı Biliyor Muydu?” *Yegah Müzikoloji Dergisi* 6/2 (30 Eylül 2023), 205-227.
- UYAR, Gülgün. “Zübeyde bint Ca‘fer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/517-519. İstanbul, 2013.
- UZUNPOSTALCI, Mustafa. “Ebû Hanîfe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/131-138. İstanbul, 1994.

ÜDFÜVÎ, Ebü'l-Fazl Kemâlüddîn Ca'fer b. Sa'leb el-. *eṭ-Ṭâli'u's-Sa'idü'l-Câmi' Esmâ'e Nücebâ'i's-Şa'id*. thk. Sa'd Muhammed Hasan. Dârü'l-Mısriyyeti li't-Te'lif ve'n-Neşr, 1966.

VÂHİDÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed el-. *el-Vasîṭ fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

YAHYÂ B. MAÎN, Ebû Zekerıyyâ. *Min Kelâmi Ebî Zekerıyyâ Yahyâ b. Ma'in fî'r-Ricâl*. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. Dımaşk: Darü'l-Me'mûn li't-Türâs, ts.

YAHYÂ B. MAÎN, Ebû Zekerıyyâ. *Su'âlâtü İbni'l-Cüneyd*. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. Medîne: Mektebetü't-Dâr, 1988.

YAHYÂ B. MAÎN, Ebû Zekerıyyâ. *Târîhu İbn Ma'in*. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. haz. Abbas b. Muhammed ed-Dûrî. 4 Cilt. Mekke: Merkezu'l-Bahsi'l-İlmiyyi ve't-Turâsi'l-İslâmî, 1979.

YAMAN, Ahmet. "Zihâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/387-390. İstanbul, 2013.

YAVAŞ, Fatih. "Doğaçlama Şiir Söyleme Becerisi Olarak Arap Şiirinde İcâze". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/1 (15 Haziran 2024), 350-369.

YAVUZ, Yusuf Şevki. "Âşûrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/24-26. İstanbul, 1991.

YAVUZ, Yusuf Şevki. "Fâsık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/202-205. İstanbul, 1995.

YAVUZ, Yusuf Şevki. "İbn Ebû Duâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/430-431. İstanbul, 1999.

- YAZICI, Tahsin. “Merzübân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/255-256. Ankara, 2004.
- YETİK, Erhan. “Dükki”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul, 1994.
- YILDIRIM, Duygu. “The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition, Elias Muhanna”. *Nazariyat İslam Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Ekim 2018), 190-195.
- YILDIRIM, Kadri. “Didaktik Şiirin Abbasiler Döneminde Ortaya Çıkışı ve Gelişimi Üzerine Bir İnceleme”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (01 Ocak 2009), 171-207.
- YILDIRIM, Taner. “Erken Ortaçağlarda Übülle Liman Kentinin İran Körfezi Açısından Önemi”. *Journal of Turkish Studies* 9/Volume 9 Issue 4 (01 Ocak 2014), 1185-1185.
- YILDIZ, Firdevs - Öztürk, Levent. “Medine’de Ashâba Ait Evler: Hz. Ebû Bekr Örneği”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/43 (15 Haziran 2021), 81-108.
- YILDIZ, Hakkı Dursun. “Abdullah b. Tâhir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/137-138. İstanbul, 1988.
- YILDIZ, Hakkı Dursun. “Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/145-146. İstanbul, 1988.
- YILDIZ, Hakkı Dursun. “Bermekîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/517-520. İstanbul, 1992.
- YILDIZ, Hakkı Dursun. “Ca’fer b. Yahyâ el-Bermekî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/4. İstanbul, 1993.

- YILDIZ, Hakkı Dursun. “Ebü’l-Abbas es-Seffâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/283-284. İstanbul, 1994.
- YILDIZ, Hakkı Dursun. “Emîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/112-114. İstanbul, 1995.
- YILDIZ, Hakkı Dursun. “Fazl b. Yahyâ el-Bermekî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/276. İstanbul, 1995.
- YILMAZ, Metin. “Şurta”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/242-244. İstanbul, 2010.
- YILMAZ, Orhan vd. “Atlarda yürüyüş çeşitleri ve kusurları”. *Akademik Ziraat Dergisi* 2/1 (01 Aralık 2013), 43-54.
- YILMAZ, Saim. “Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/251-253. İstanbul, 2013.
- YİĞİT, İsmail. “Osman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/438-443. İstanbul, 2007.
- YİĞİT, İsmail. “Ömer b. Abdülazîz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/53-55. İstanbul, 2007.
- YİĞİT, İsmail. “Ümeyye b. Abdüşems”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/302-303. İstanbul, 2012.
- YÜCEL, Ahmet. “İbn Sîrîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/358-359. İstanbul, 1999.
- YÜCEL, Ahmet. “Leyse bi-Şey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/168. Ankara, 2003.

YÜCEL, Ahmet. “Sadûk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/431. İstanbul, 2008.

YÜCEL, Ahmet. “Sika”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/175-176. İstanbul, 2009.

YÜKSEL, Mücahit. “Emevîler Dönemi İslâm Toplumunda Hristiyan Şairlerin Konum ve Tutumlarına Dair Bazı Tespitler”. *Amasya İlahiyat Dergisi* 21 (30 Aralık 2023), 238-263.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb Arnavût. haz. Beşâr İvâd Marûf. 25 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1985.

ZEKÎ, İzzetullah. “Fetih Sonrası Horasan’ın İdari ve Siyasi Yapısı Üzerine Kısa Bir İnceleme”. *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (20 Haziran 2022), 2-14.

ZİRİKLÎ, Hayreddin. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-‘İlmi lil-Melayîn, 15. Basım, 2002.

“Lağv”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/50. Ankara, 2003.

“تسمع بالمعيدي لا أن تراه» - د. محمد بن عبدالله آل عمرو». Erişim 20 Ağustos 2024. <https://www.al-jazirah.com/2020/20200707/ar5.htm>

ÖZET

Akdoğan, Mustafa Said, Şihâbüddîn en-Nüveyrî'nin *Nihâyetü 'l-Ereb*'inde Mûsikî ile İlgili Bölümler ve Değerlendirmesi, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Fatih Koca.

XIII. yüzyılın son çeyreği ile XIV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, Memlûkler Devleti'nin idaresi altında Mısır'ın farklı bölgelerinde kâtiplik, denetleme ve idarecilik görevlerinde bulunmuş olan Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî'nin uzun yıllar sürdürdüğü vazifeleri sırasında edindiği tecrübe ve birikimi sonrasında XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde Arapça olarak kaleme aldığı ve *Nihâyetü 'l-Ereb fî Fünûni 'l-Edeb* ismini verdiği ansiklopedik eseri temelde; kâinat, insan, hayvanlar, bitkiler ve tarihe dair beş fenne ayrılmış ve insana dair fen içerisinde de mûsikî sahasıyla ilgili geniş bir malumata yer verilmiştir. Nüveyrî eserinin ilgili bölümü içerisinde öncelikle İslam'da mûsikînin hükmü meselesini ele almış, mûsikînin ve mûsikî âletleri çalmanın haram veya mubah olduğunu düşünenlerin birbirlerine karşı Kur'ân-ı Kerîm'den, Hz. Peygamber'in sünnetinden, ashâbın, tâbiîn ve mezhep imamlarının sözlerinden getirdikleri delilleri aktarmış sonrasında semâ'ın kısımları ve illetlerini, semâ'ın beraberinde bulunması sebebiyle semâ'ı haram kılan ârizî sebepleri, semâ'ın etkilerini ve âdâbını açıklayarak sahâbe ve tâbiînden, mezhep imamlarından, âbid ve zâhid kimselerden, halîfe ve halîfe çocuklarından, eşraf ve ulemâdan, toplumun ileri gelenleri, devlet büyükleri ve komutanlardan olup tegannî eden veya dinleyici olarak mûsikî icrâ edilen ortamlarda bulunan kimselerden, Farsların yapmış oldukları Farsça güfteli besteleri öğrenerek bu bestelere Arapça güfteler giydirip icrâ eden mûsikîşinaslardan ve o icrâcılardan bu besteleri öğrenen mûsikîşinaslardan ve gınâ ile şöhret bulmuş profesyonel erkek mûsikîşinaslardan bahsetmiştir. Nüveyrî bu meselelerin ardından kadın mûsikîşinaslardan (kayneler) hakkındaki haberleri aktarmış, mûsikîşinasların bilmeleri

gereken bazı hususlardan, gınâ, kadın mûsikîşinaslar ve bazı mûsikî âletleri hakkında söylenilen şiirlerden örnekler vererek mûsikî bahsini sonlandırmıştır.

Bu çalışmada öncelikle *Nihâyetü'l-Ereb*'in mûsikîye dair 335 sayfalık Arapça kısmı Türkçe'ye tercüme edilmiş, iyi bir derlemeci olan Nüveyrî'nin eserindeki mûsikî ile ilgili kısmı yazarken faydalandığı tüm kaynaklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonrasında müellifin eserinde aktardığı bilgilerin doğruluğu, ilgili kaynaklardan teyit edilmiş, metindeki eksik veya anlaşılmayan kısımlar ile ilgili sorunlar asıl kaynaklar üzerinden mukayese edilerek giderilmiştir. Böylelikle Hz. Peygamber ve Hz. Peygamber sonrasındaki yaklaşık üç asırlık dönemdeki Müslüman toplumun mûsikîye dair yaşantıları, yine bu dönemde yaşamış ve birçoğunun ismi bugüne dek literatürde yer almayan pek çok mûsikîşinasın hayatları ve mûsikî yaşantılarının aydınlatılmasına katkı sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mûsikî, Semâ, Gınâ, Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*.

ABSTRACT

Akdoğan, Mustafa Said, Sections Related to Music in *Nihâyat al-Arab* by Shihâb al-Dîn al-Nuwayrî and Their Evaluation, PhD Thesis, Advisor: Prof. Dr. Fatih Koca.

Shihâb al-Dîn Ahmad ibn ‘Abd al-Wahhâb al-Nuwayrî, who lived in the last quarter of the XIIIth century and in the first half of the XIVth century and worked as a scribe, inspector and administrator in various regions of Egypt that were under the rule of the Mamluk State, wrote his encyclopedic work titled *Nihâyat al-Arab fî Funûn al-Adab* in Arabic in the first quarter of the XIVth century, based on the experience and knowledge he gained during his long years of duties, and which he basically divided into five sciences regarding the universe, human, animals, plants and history, and within the science related to human, extensive information about the field of music was included.

In the relevant section of her work, Nuwayrî first addressed the issue of the rule of music in Islam, and he cited the evidence that those who thought that music and playing musical instruments were haram or permissible brought against each other from the Quran, the Sunnah of the Prophet, the words of the companions, the tabi'in, and the imams of the schools of thought. Then he explained the parts and causes of Sama, the external reasons that make Sama haram because of its presence, the effects of Sama and its etiquette; He mentioned the companions and tabi'een, the imams of the schools, ascetic people and ascetic people, caliphs and their children, prominent people and scholars, statesmen and commanders, and those who had contact with music. In addition, Nuwayrî mentioned musicians who learned Persian compositions with Persian lyrics and performed them with Arabic lyrics, and musicians who learned these compositions from those performers, and then he mentioned professional male musicians who were famous for gînâ / music. After these issues, Nuwayrî conveyed news about female musicians, and

gave examples of some issues that musicians should know; from poems about gınâ, female musicians, and some musical instruments, and concluded the subject of music.

In this study, first of all, the 335-page Arabic section of *Nihâyat al-Arab* on music was translated into Turkish, and an attempt was made to identify all the sources that Nuwayrî, who was a good compiler, used while writing the section on music in his work. Afterwards, the accuracy of the information conveyed by the author in his work was confirmed by the relevant sources, and the problems related to the missing or incomprehensible parts in the text were resolved by comparing them with the original sources. In this way, it was tried to contribute to the shedding light on the musical experiences of the Muslim society in the period of approximately three centuries after the Prophet (pbuh) and the lives and musical experiences of many musicians who lived in this period and whose names have not been included in the literature until today.

Keywords: Music, Sama‘, Gına’, Nuwayrî, *Nihâyat al-Arab*.